© Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΑΝΑΣΗ Π. ΚΩΣΤΑΚΗ

ΤΟ ΜΙΣΤΙ

ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

I

ΒΡΑΒΕΙΟ "ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ,,

ΑΘΗΝΑ
1977

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΤΟ ΜΙΣΤΙ

ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΘΑΝΑΣΗ Β. ΚΑΣΤΑΝΗ

ΤΟ ΜΙΣΤΙ

ΤΗΣ ΚΑΠΠΑΔΟΚΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ Ι

ΑΘΗΝΑ
1977

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Α Κ Α Δ Η Μ Ι Α Α Θ Η Ν Ω Ν

Θ Α Ν Α Σ Η Π. Κ Ω Σ Τ Α Κ Η

Τ Ο Μ Ι Σ Τ Ι

Τ Η Σ Κ Α Π Π Α Δ Ο Κ Ι Α Σ

ΒΡΑΒΕΙΟ "ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ ΚΩΣΤΑ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ ΟΥΡΑΝΗ,,

Α Θ Η Ν Α
1 9 7 7

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ ΠΑΤΕΡΑ ΜΟΥ

ΚΑΙ

ΣΤΗ ΜΗΤΕΡΑ ΜΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ..... XXI-XXVII
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ..... XXIX-XXXV
ΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ ..... XXXVII-XXXIX
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ - ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ XL

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ. ΙΣΤΟΡΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΠΟ ΤΗ ΝΙΓΔΗ ΣΤΟ ΜΙΣΤΙ 3-9
§ 1. Οἱ δρόμοι 3-4
§ 2. Ὁ κάμπος 4-8
β) Τὰ γύρω βουνὰ 6-8
§ 3. Τὸ ἔδαφος 8-9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

ΤΟ ΧΩΡΙΟ 10-24
§ 4. Τὰ ὑπόγεια καὶ τὰ νεώτερα πάνω στὴ γῆ σπίτια 10-12
§ 5. Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ. Οἱ γειτονιές του 12-15
§ 6. Ὁ πληθυσμός. Τὰ σόγια τοῦ χωριοῦ 15-17
§ 7. Μάγγανοι. Μαγαζιά. Ἀλευρόμυλοι. Φοῦρνοι 17-18
§ 8. Ἡ ὕδρευση. Τὰ πηγάδια. Τὰ λατσά. Τὰ τσορδάνια 19-21
β) Ἄντληση καὶ μεταφορὰ τοῦ νεροῦ. Τὸ ἄσκουμα. Τὸ καθάρισμα τῶν πηγαδιῶν 21-23
§ 9. Τὰ νεκροταφεῖα. Τ' ἁλώνια. Οἱ ληνοί 23-24

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ 25-37
§ 10. Εἰσαγωγικὴ σημείωση 25-26
§ 11. Τὰ τοπωνύμια 26-28
§ 12. Βόρεια τοῦ χωριοῦ 28-29
§ 13. Βορειοανατολικὰ τοῦ χωριοῦ 29-31
§ 14. Ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ 31-32
§ 15. Νοτιοανατολικὰ τοῦ χωριοῦ 32-34
§ 16. Νότια τοῦ χωριοῦ 34
§ 17. Νοτιοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ 34-35
§ 18. Δυτικὰ - Βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ 35-37

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ 38-49
§ 19. Οἱ παλιοὶ συνοικισμοί. Ἡ συγκέντρωση στὸ σημερινὸ χωριό 38-40

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 20. Ἡ ἔλλειψη ἀσφάλειας. Ἡ φτώχεια 40-42
§ 21. Οἱ ἀποικίες. Οἱ λόγοι τοῦ ἀποικισμοῦ 42-44
§ 22. Ὁ ἀποικισμός 44-45
§ 23. Ὁ χρόνος τοῦ ἀποικισμοῦ. Οἱ μεγάλες ἀποικίες 45-48
§ 24. Μικρότεροι ἀποικισμοί 48-49
§ 24α. Νεώτερη ἱστορία 49

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

ΟΙ ΟΙΚΗΣΕΙΣ 50-78
I. ΤΑ ΣΚΑΛΙΣΤΑ ΥΠΟΓΕΙΑ ΣΠΙΤΙΑ 50-53
§ 25. Τὰ ὑπόγεια σπίτια γύρω στὸν Ἀι Βλάση. β) Τὸ σκάψιμο τῶν ὑπογείων. γ) Ἡ ἀσφάλεια στὰ ὑπόγεια σπίτια 50-53
II. ΤΟ ΑΝΕΒΑΣΜΑ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΓΗ. ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΣΠΙΤΙΑ 53-54
Α' Τὸ χτίσιμο τῶν σπιτιῶν 55-62
§ 26. Τὰ θεμέλια. Τὰ ὑλικά. Τὸ χτίσιμο 55-60
§ 27. Παράθυρα. Πόρτες 60-61
§ 28. Ὁ φωτισμός 61-62
Β'. Ἡ διαρρύθμιση τοῦ σπιτιοῦ 62-77
§ 29. Τὸ σπίτι τοῦ Γ. Κύριλλη. α) Τὰ δωμάτια. Τὸ τουνdουρόλιου. Τὰ τουνdούρια. β) Τὰ ὑπόλοιπα δωμάτια. Τὸ γορκουλούχ. Τὰ τρόχια. Ἡ παραχύλα. γ) Τὸ ὑπόγειο. Οἱ χῶροι τοῦ ὑπογείου. δ) Κλειδιὰ καὶ κλειδωνιές. ε) Τὰ ὀνόματα τῶν δωματίων. στ) Ἡ αὐλή. Τὸ ἀποχωρητήριο. Τὸ κοτέτσι. ζ) Τὸ πλεφρό. Τὰ λατσά. Ἡ μουσλούχα. Τὸ ἄσκουμα 62-69
§ 30. Τὸ σπίτι τοῦ Πρόδρομου Δεμιρτζόγλου 69-70
§ 31. Τὸ σπίτι τοῦ Μακάριου Δαμιανίδη. α) Ἡ διαρρύθμιση. β) Ὁ ὀdάς. Τὸ σακού. Τὸ ὀτζάχ. Τὸ πέντζερε. γ) Τὸ τουνdούρι 70-77
§ 32. Τὰ διώροφα σπίτια 77-78

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΣΠΙΤΙΚΟ 81-107
I. ΕΠΙΠΛΑ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ 81-90
§ 33. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα 81
§ 34. Μεγάλα ξύλινα σκεύη. Χτιστοὶ χῶροι 81-82
§ 35. Σκεύη μετάλλινα καὶ πήλινα. Οἱ κετσοῦκες. Τὰ κουμνιά. Στάμνες νεροῦ. Ἡ μουσλούχα 82-88
§ 36. Σκεύη ἀπὸ κοπριά 88
§ 37. Ὁ χερόμυλος 88
§ 38. Μικρότερα σκεύη 88-90
II. ΦΑΓΗΤΑ ΚΑΙ ΠΟΤΑ 90-104
§ 39. Τὸ λάδι. Τὸ λίπος 91
§ 40. Πλιγούρι. Κορκότι 91-92

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 41. Ψάρια. Κρέας. Σαλιγκάρια..... 92-93
§ 42. Γαλακτοκομικὰ προϊόντα: Γιαούρτι. Καϊμάκι. Τραχανάς. Πϋντῦς. Τυρί. Ἀριάνι 93-96
§ 43. Ἀβγά 96-97
§ 44. Χόρτα. Φροῦτα. Σαρακοστιανά. 97-98
§ 45. Κρεμμύδια. Σκόρδα. Ἐλιές..... 98-99
§ 46. Γλυκίσματα 99-100
§ 47. Τρόποι μαγειρέματος 100-101
§ 48. Ἁλάτι. Κρασί. Ρακί. 101-103
§ 49. Καφές. Ζάχαρη. Καπνός..... 103-104
§ 50. Μοῦρα. Πασατέμπος. Ἡλιόσπορος. Βελάνια..... 104
III. ΚΑΥΣΙΜΗ ΥΛΗ 104-105
§ 51. Τὸ προσάναμμα. Ἡ καύσιμη ὕλη..... 104-105
IV. Ο ΥΠΝΟΣ 105-107
§ 52. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα. 105-106
§ 53. Τὸ σακοὺ 106
§ 54. Ὁ ὕπνος. Στὸ στρῶμα 106-107

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

ΟΙ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ. — ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ. Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ ... 108-140
I. ΟΙ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ..... 108-121
§ 55. Τὸ κέντημα. Τὸ πλέξιμο. Τὸ ράψιμο..... 108-109
§ 56. Ὁ ἀργαλειός. α) Οἱ ὑφαντικὲς ὕλες. Ἡ ἐπεξεργασία τους. 1) Τὰ μαλλιά. Τὸ ξάσιμο. 2) Τὸ μπαμπάκι. Τὸ γνέσιμο. Τὸ καλάμισμα. Τὸ διάσιμο. Τὸ μιτάριασμα. 3) Ὁ ἀργαλειός. Ἡ ὕφανση..... 109-116
§ 57. Τὸ ζύμωμα 116-118
§ 58. Ἡ καθαριότητα. Τὸ πλύσιμο τοῦ σώματος. Τὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Τὸ σκούπισμα τοῦ σπιτιοῦ..... 118-121
II. ΟΙ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ 121-127
§ 59. Οἱ ἀλευρόμυλοι. 121-122
§ 60. Οἱ μάγγανοι. Τὸ λάδι..... 122-126
§ 61. Τὰ καραβάνια. 126-127
III. Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ 127-140
§ 62. Τὸ καφενεῖο 127-133
§ 63. Χοροὶ καὶ τραγούδια 133-140

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

ΤΟ ΝΤΥΣΙΜΟ 141-153
§ 64. Γενικὴ παρατήρηση 141-142
§ 65. Τὸ ἀντρικὸ ντύσιμο 142-143
§ 66. Τὸ γυναικεῖο ντύσιμο 144-146
§ 67. Τὰ γυναικεῖα στολίδια 146-147
§ 68. Ἡ περιποίηση τοῦ κεφαλιοῦ 147-149
§ 69. Τὸ χτένισμα 149-150
§ 70. Ἡ ὑπόδηση. α) Κάλτσες. Παπούτσια. β) Τὰ τσαρούχια..... 150-153

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 71. Τὸ ἀντρικὸ κούρεμα. Τὸ ξύρισμα 153

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'.

Η ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ 154-170
I. Η ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ. Ο ΤΟΚΕΤΟΣ. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΦΡΟΝΤΙΔΕΣ 154-163
§ 72. Οἱ ὅροι. Ἡ ἐγκυμοσύνη 154-155
§ 73. Ὁ τοκετός 155-158
§ 74. Μετὰ τὸν τοκετό. Οἱ πρῶτες φροντίδες 158-159
§ 75. Ὁ Ἅλης. Τὰ φυλαχτά 159-161
§ 76. Ἡ εὐχή. Ὁ χοντσάς. Ἡ μαμμή 161-162
§ 77. Τὰ ἀβάφτιστα 162-163
II. Η ΒΑΦΤΙΣΗ. ΤΟ ΜΕΓΑΛΩΜΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ 163-170
§ 78. Ὁ νονός. Ἡ βάφτιση 163-164
§ 79. Τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα. α) ἀντρικά. β) γυναικεῖα 164-165
§ 80. Τὸ μεγάλωμα τοῦ παιδιοῦ. Ὁ θηλασμός 165-168
§ 81. Τὸ περπάτημα 168-169
§ 82. Τὰ δόντια. Τὸ πρῶτο κούρεμα 169-170

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'.

Η ΠΑΙΔΕΙΑ 171-181
§ 83. Εἰσαγωγή. 171-172
§ 84. Οἱ αἴθουσες διδασκαλίας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν. Ἡ σχολικὴ χρονιά 172-174
§ 85. Οἱ δάσκαλοι. Ἡ ἀμοιβή τους 174-178
§ 86. Τὰ μαθήματα. Τὰ βιβλία. Ἡ γραφικὴ ὕλη 178-180
§ 87. Οἱ μαθητὲς ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Οἱ ποινές 180-181
§ 88. Οἱ σχολικὲς γιορτές. Οἱ διακοπές 181

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ'

ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ 182-200
§ 89. Τὰ λαχνίσματα 182-183
§ 90. Τὰ παιγνίδια. I. Παιγνίδια μοναχικά. II. Ἀνταγωνισμοί 183-192
§ 91. Τὸ μεσέλ. Τὰ αἰνίγματα 192-193
§ 92. Παιγνίδια ἐποχικά 193-198
§ 93. Τὸ κυνήγι 199-200

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

Ο ΓΑΜΟΣ 201-231
§ 94. Εἰσαγωγή. Ἡ θέση τοῦ κοριτσιοῦ 201-203
§ 95. Ἡ ἡλικία τοῦ ζευγαριοῦ. Τὸ παζάρεμα 204
§ 96. Τὸ γιολούχ 205-207
§ 97. Μετὰ τὴ συμφωνία 207-208
§ 98. Οἱ ἀρραβωνιασμένοι 208-209
§ 99. Τὰ ἀμοιβαῖα δῶρα 209-212

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 100. Οἱ ἑτοιμασίες γιὰ τὴ στέψη. Τὰ κλαψίματα ἢ παραφορτούματα.... 212-214
§ 101. Τὸ ντύσιμο καὶ τὸ τραγούδι τοῦ γαμπροῦ..... 214-217
§ 102. Τὸ ντύσιμο τῆς νύφης 217-219
§ 103. Στὴν ἐκκλησία γιὰ τὴ στέψη..... 219-220
§ 104. Ἡ στέψη 220-221
§ 105. Ἡ ἐπιστροφὴ στὸ σπίτι 221-223
§ 106. Τὸ τσουφάλ' 223
§ 107. Τὸ γαμήλιο τραπέζι. Τὸ τραγούδι τοῦ γαμπροῦ 223-225
§ 108. Τὴ Δευτέρα. Ὁ βασιλιάς. 225-228
§ 109. Στὸ νυφικὸ κρεβάτι 228-229
§ 110. Ἁγνείας πείρα 229
§ 111. Μετὰ τὸ γάμο. Τὰ γάτια. Ἡ συμπεριφορὰ τῆς παντρεμένης. 230-231

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η'

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ 232-243
§ 112. Οἱ ὅροι. Ὡς τὸ ξεψύχισμα..... 232-233
§ 113. Βρεϊστέτ' τὰ κλάτσα 233-234
§ 114. Μετὰ τὸ ξεψύχισμα. Τὸ σαβάνωμα..... 234
§ 115. Τὸ φέρετρο. Ἡ καμπάνα. Τὰ μοιρολόγια. Ὁ χατζής..... 235-236
§ 116. Ἡ ἐκφορά. Ἡ ταφή..... 236-240
§ 117. Ὁ θάνατος στὰ ξένα 240
§ 118. Τὰ μνήματα. 240-241
§ 119. Τὰ μνημόσυνα 241-243
§ 120. Τὸ πένθος 243

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΛΑΤΡΕΙΑ. ΛΑ·Ι·ΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

I. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ 247-321

ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΟΡΟΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ. ΕΘΙΜΑ ΣΤΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ. ΤΟ ΧΑΤΖΗΛΙΚΙ. Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΩΝ ΣΟΓΙΩΝ

1. ΤΟΠΟΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ. ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ 247-272
α) Παλιὲς ἐκκλησίες 247-253
§ 121. Ἅγιο Πάντος. Ἁγια Σόφια. Ἅι Γιώργης. Ἅι Παντελεήμονας. Ἁγια Μαρίνα. Ἅι Θωμᾶς. Ἅι Δημήτρης. Ἅι Θόδωρος. Ἁγια Τριάδα. Ἁγια Μακρίνα. Χαλάσματα ἀνώνυμων ἐκκλησιῶν. Ἅι Βλάσης 247-253
β) Νεώτερες ἐκκλησίες 253-254
§ 122. Προφήτη Λίας - Νεχηλιάς ἢ (ἡ) Προφήτη Λία. .....
§ 123. Ὁ Ἅι Βλάσης. α) Ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας. β) Ὁ χρόνος χτισίματος. γ) Οἱ δυσκολίες στὸ χτίσιμο. Οἱ παραδόσεις. δ) Τὸ χτίριο. ε) Οἱ εἰκόνες. στ) Ἡ καμπάνα. Ὁ μαντρότοιχος. 254-263
2. ΠΕΤΡΕΣ ΣΤΟΝ ΚΑΜΠΟ 263-265

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 124. Ἡ Χαριτωμένη. Στὸ Γκόλ ἀπ' κάτ'. Τὸ ἄλογο τοῦ Ἅι Γιώργη. Φεγγοῦ doὺ χτέρ' 263-265
3. ΕΓΚΟΙΜΗΣΕΙΣ. ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ 265-267
§ 125. Ἐγκοιμήσεις 265
§ 126. Λατρευτικοὶ τόποι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό 265-267
4. Ο ΚΛΗΡΟΣ. ΟΙ ΨΑΛΤΕΣ 268-272
§ 127. Οἱ παπάδες. Ἡ ἀμοιβή τους 268-271
§ 128. Ὁ δεσπότης 271-272
§ 129. Οἱ ψάλτες 272
5. Ο ΘΕΟΣ. ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ. ΣΤΑΥΡΟΣ. ΠΡΟΣΦΟΡΟ. ΑΝΤΙΔΩΡΟ. ΤΟ ΘΥΜΙΑΜΑ. ΑΓΙΑΣΜΟΣ. ΝΑΜΑ. ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΝΗΣΤΕΙΑ. ΠΡΟΣΕΥΧΕΣ. ΜΕΤΑΝΟΙΕΣ. ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ. ΤΑΜΑΤΑ 272-278
§ 130. Ὁ Θεός 272-273
§ 131. Οἱ θρησκευτικοὶ ὅροι. Ἡ γλώσσα τῆς λατρείας. Οἱ προσευχές 273-274
§ 132. Ὁ σταυρός. Οἱ ὅροι 274-275
§ 133. Τὸ νάμα. Τὸ μύρο. Ἡ κοινωνία 275-277
§ 134. Ἡ νηστεία. Ἡ σαρακοστή 277-278
§ 135. Οἱ προσευχές. Οἱ μετάνοιες 278
§ 136. Ἀφιερώσεις. Τάματα 278
6. ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΚΑΝΤΗΛΙΑ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ. ΑΡΓΙΕΣ. ΕΡΓΑΣΙΜΕΣ ΜΕΡΕΣ. ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ. ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΩΝ ΣΟΓΙΩΝ. ΤΑ ΚΕΡΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΣΚΟ. ΘΥΣΙΕΣ. ΛΙΤΑΝΕΙΑ. ΤΟ ΧΑΤΖΗΛΙΚΙ 279-289
§ 137. Οἱ εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ. Τὰ καντήλια. Τὸ τίμιο ξύλο 279
§ 138. Ὀνομαστικὲς γιορτές 279
§ 139. Τὰ κέρματα γιὰ τὸ δίσκο 280
§ 140. Θυσίες 280
§ 141. Ἡ λιτανεία. Ἡ νεκροκεφαλή. Ἡ λιτανεία τῶν παιδιῶν 280-286
§ 142. Τὸ χατζηλίκι. 286-287
§ 143. Ἡ γιορτὴ τῶν σογιῶν 287-289

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'

ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 290-321
§ 144. Ὁ Δεκέμβρης : Τὰ Δωδεκάρια. Ὁ χαρβανάς. Χρουστοῦ Πάσκα. α) Ὁ Δεκέμβρης. β) Τὰ Δωδεκάρια. γ) Ὁ χαρβανάς. δ) Χρουστοῦ Πάσκα. 1) Νὰ σάξοὺμ' dὰ βόια. 2) Ἡ μοιρασιὰ τοῦ κρέατος. 3) Τὰ καρύδια. 4) Ἡ παραμονὴ τοῦ Χριστοῦ. 5) Χρουστοῦ Πάσκα .. 290-295
§ 145. Ὁ Γενάρης. Ὁ Ἅι Βασίλης. Τὸ τζουρούτ. α) Οἱ ξένοι. β) Οἱ πίτες. γ) Τὰ κάλαντα. δ) Ἡ λειτουργία. Τὸ «σήκωμα» τῶν εἰκόνων. ε) Τὸ μακούφ. στ) Ὁ χορός. Τὸ τζουρούτ. ζ) Τὰ κάλαντα στὴν ξενιτιά 295-305
§ 146. Τὰ Φῶτα. Ὁ ἁγιασμός. Ὁ Σιφώτης. Οἱ ἄλλες γιορτὲς τοῦ Γενάρη .. 305-309
§ 147. Ὁ Φλεβάρης. Τ' Ἅι Θόδωρου. Τ' Ἅι Χαράλαμπου 309-310
§ 148. Ὁ Μάρτης. Ἐννιὰ τοῦ Μάρτη. Τῶν Ἁγίων Σαράντα. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ 310-311
§ 149. Οἱ ἀποκριές. Τ' Ἅι Γιωργιοῦ. Τοῦ Λαζάρου 311-312
§ 150. Τὸ Πάσχα. α) Ὡς τὴ Μεγάλη Βδομάδα. β) Ἡ Μεγάλη Βδομάδα. γ)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Μέγα δοὺ Πάσκα. 1) Ὁ χορός. 2) Τὸ παιγνίδι μὲ τ' ἀβγά. 3) Τὸ πάλεμα. 4) Τὸ βάρα βάρα. 312-318
§ 151. Μετὰ τὸ Πάσχα. Πρωτομαγιά. Τοῦ Ἁι Κωσταντίνου 318-319
§ 152. Τὰ Βαρτουβάρια. Ὁ κλήδονας. Οἱ φωτιές 319
§ 153. Ἀνάληψη. Τῆς Πεντηκοστῆς 320
§ 154. Ἰούλιος - Αὔγουστος : Ἁγια Μαρίνα. Προφήτη Λίας. Πρώτη Αὐγούστου 320-321
II. ΛΑ·Ι·ΚΗ ΓΙΑΤΡΙΚΗ. ΜΑΝΤΙΚΗ. ΜΑΓΕΙΑ. ΠΝΕΥΜΑΤΑ 322-370

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄

ΛΑ·Ι·ΚΗ ΓΙΑΤΡΙΚΗ 322-355
I. ΟΙ ΟΡΟΙ. ΟΙ ΠΡΑΧΤΙΚΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ 322
§ 155. Οἱ ὅροι 322-323
§ 156. Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα 323-326
§ 157. Ἡ ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης. Οἱ πραχτικοὶ γιατροί. 326-328
§ 158. Τὸ ὀτζάχ 328
§ 159. Ὁ Θεός 328-329
§ 160. Βεντοῦζες. Βδέλλες. Σινάπι 329-330
§ 161. Τὸ τρυποπέρασμα 330-331
II. ΟΙ ΑΡΡΩΣΤΙΕΣ 331-355
§ 162. Οἱ ἀρώστιες καὶ ἡ θεραπεία τους 331-355

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄

ΜΑΝΤΙΚΗ. ΜΑΓΕΙΑ. ΠΝΕΥΜΑΤΑ 356-370
§ 163. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα 356-357
§ 164. Μαντική 357-360
§ 165. Δεισιδαιμονίες. Προλήψεις 360-361
§ 166. Ἡ Μαγεία 362-363
§ 167. Τὰ φυλαχτά. Οἱ καμῆλες. Τὰ κοχύλια 363-364
§ 168. Ὄνειρα. Ἀποφράδες. Ὧρες. 364-365
§ 169. Χαιρετισμοί. Εὐχές. Κατάρες. Βρισιές. Βλαστήμιες. Ὅρκοι 365-367
§ 170. Στοιχειά. Διαβόλοι. Βρικόλακες. Φαντάσματα. Ὁ βαρυπνάς. Οἱ Νεράιδες. Στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ 367-370

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ 371-384
I. ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ 371-380
1. Ο ΧΡΟΝΟΣ 371-373
§ 171. Οἱ ἐποχὲς τοῦ χρόνου 371
§ 172. Οἱ μέρες. Οἱ μῆνες. 371-372
§ 173. Τὸ μερόνυχτο. 372-373
2. ΤΑ ΑΣΤΡΑ 373
§ 174. Ὁ Ἥλιος. Ἡ ἔκλειψη. Τὸ γύρισμα. Τὸ ἁλώνι τοῦ Ἥλιου 373-375
§ 175. Τὸ Φεγγάρι 375-377
§ 176. Τὰ ἄστρα: Ἡ Πούλια. Ὁ Ζυγός. Ὁ Αὐγερινός. Ἡ Μεγάλη Ἄρκτος.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Δία. Ὁ Γαλαξίας. Οἱ διάττοντες. Οἱ κομῆτες 377-380
II. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ 380-389
§ 177. Τὸ κλίμα 380-381
§ 178. Ἀστραπή. Βροντή. Κεραυνός 381-382
§ 179. Ὁ σεισμός. Τὸ οὐράνιο τόξο. Τὰ σύννεφα. Ἡ ὁμίχλη 382-384
§ 180. Ἀέρας. Βροχή. Χιόνι. Χαλάζι. Πάγος 384-389

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ 393-398
§ 181. Τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας 393-395
§ 182. Ἡ ἡλικία τῶν ἀνθρώπων 395
§ 183. Τὰ ἐπώνυμα 396
§ 184. Τὰ σόγια 396-397
§ 185. Ἡ θέση τῆς γυναίκας 397-398

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ. ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ..... 399-408
§ 186. Εἰσαγωγικὴ σημείωση. Τὸ διοικητικὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ..... 399-400
§ 187. Ὁ μουχτάρης. Οἱ ἐκλογές 400-403
§ 188. Ὁ πατρίκος 403-404
§ 189. Οἱ ἐπίτροποι. Ὁ καντηλανάφτης. Ἡ καλόγρια..... 404-405
§ 190. Οἱ τσοπάνηδες 405
§ 191. Τὸ ταχυδρομεῖο 405-406
§ 192. Οἱ σχέσεις μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ τσιγγάνοι. 406-408

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

ΛΑΪΚΟ ΔΙΚΑΙΟ 409-422
§ 193. Εἰσαγωγή. Ἡ αὐτοδικία 409
§ 194. Ἡ αὐτοάμυνα 410-411
§ 195. Ὁ χαραχτήρας τῶν ἀνθρώπων..... 411-412
§ 196. Ἡ ἀλληλεγγύη 412-413
§ 197. Οἰκογενειακὸ Δίκαιο 413-415
§ 198. Κληρονομικὸ Δίκαιο 415-416
§ 199. Ἐμπράγματο Δίκαιο 416-418
§ 200. Ἐνοχικὸ καὶ Ἐμπορικὸ Δίκαιο 418-420
§ 201. Ποινικὸ Δίκαιο 420-422

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΧΡΗΜΑ. ΜΕΤΡΑ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΑ. ΟΙ ΦΟΡΟΙ..... 425-440

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 202. Εἰσαγωγή. Ἡ ἀξία τοῦ χρήματος. Τὸ ψωμί 425-426
§ 203. Τὸ ρευστὸ χρῆμα. 426-427
§ 204. Οἱ συνέπειες τῆς φτώχειας 427-429
§ 205. Οἱ ἐσεκτσῆδες Οἱ ἀκτήμονες. 429-430
§ 206. Τὸ ἐμπόριο. Οἱ ἀνταλλαγὲς προϊόντων 430-432
§ 207. Μέτρα καί σταθμά. α) Οἱ ἀριθμοί. β) Μέτρα ἐπιφάνειας. γ) Μέτρα μάκρους. δ) Μέτρα βάρους. 432-435
§ 208. Τὸ κρατικὸ καὶ τὸ ντόπιο νόμισμα. 435
§ 209. Τὸ μεροκάματο 435-446
§ 210. Οἱ τιμὲς τῶν προϊόντων 436-437
§ 211. Ἡ ἀντιστοιχία στὶς ἀνταλλαγὲς προϊόντων 437-438
§ 212. Φόροι στὸ κράτος 438-440
§ 213. Τὰ παζάρια 440

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

Η ΤΕΧΝΗ ΤΩΝ ΚΕΤΣΕΔΩΝ 441-458
§ 214. Εἰσαγωγή. Ἡ οἰκονομικὴ σημασία τῆς τέχνης. 441-442
§ 215. Πότε ἄρχισε τὸ ἐπάγγελμα Ἡ παράδοση 442-443
§ 216. Ἡ περιπλάνηση 443-444
§ 217. Οἱ δυσκολίες στὰ ταξίδια 444
§ 218. Στὴ δουλειά 444-445
§ 219. Τὰ ἐργαλεῖα 445-448
§ 220. Οἱ παρχανάδες. Ἡ μοιρασιά 448
§ 221. Τόποι δουλειᾶς 448-450
§ 222. Ἡ κατασκευὴ τῶν κετσέδων. Τὰ πλουμιά. 451-452
§ 223. Οἱ κάπες 452-453
§ 224. Ἡ ἀμοιβή. Ἡ κλεψιά. Ἡ παράδοση γιὰ τὴν κλεψιά. 453-455
§ 225. Ὁ θάνατος τοῦ τεχνίτη στὰ ξένα 455-456
§ 226. Ὁ γυρισμὸς στὸ χωριό 456
§ 227. Ἡ συνθηματική τους γλώσσα 457
§ 228. Δουλεύοντας στὶς πολιτεῖες 457-458

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'.

Η ΓΕΩΡΓΙΑ 459-489
I. ΤΑ ΖΩΑ. ΤΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ 459-471
§ 229. Εἰσαγωγή. Τὰ ζῶα τοῦ ζευγαριοῦ. 459
§ 230. Τὸ χαμί 459-460
§ 231. Τὸ πετάλωμα τῶν ζώων 461-462
§ 232. Τὰ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. α) Τὸ ἀλέτρι. β) Ὁ ζυγός. γ) Ἄλλα γεωργικὰ ἐργαλεῖα 462-469
§ 233. Τὸ ἁμάξι 469-471
II. ΟΙ ΟΡΟΙ. ΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ. ΟΙ ΑΣΧΟΛΙΕΣ. 471-489
§ 234. Οἱ ὅροι 471
§ 235. Τὸ χωράφι 471-472
§ 236. Οἱ καλλιεργητικὲς ἐποχές 472-474
§ 237. Τὸ φυτό. Καθάρισμα. καὶ βοτάνισμα 474-475

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 238. Τὸ ὄργωμα 475-477
§ 239. Ἡ σπορά. Τὸ σβάρνισμα τοῦ χωραφιοῦ. Ὁ ἁγιασμός. Οἱ ἀρρώστιες τοῦ φυτοῦ 477-480
§ 240. Ἡ ρόκα 480
§ 241. Τὰ κρεμμύδια. Οἱ νεγκυριῶνες 480-481
§ 242. Τὸ θέρος. α) Στὸν κάμπο. β) Τὸ γαβράστημα 481-485
§ 243. Ἡ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στὸ ἁλώνι 485-487
§ 244. Τὸ ἁλώνισμα 487-488
§ 245. Ὁ φόρος 488-489

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄.

ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ. ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑ 490-508
I. Η ΚΤΗΝΟΤΡΟΦΙΑ 490-506
§ 246. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα 490-491
§ 247. Οἱ τσοπάνηδες 491-492
§ 248. Τὰ μικρὰ ζῶα. Ἡ ἡλικία. Τὰ ὀνόματα 493
§ 249. Τὸ βάτεμα τῶν ζώων. Ἡ γέννα 494
§ 250. Τὰ σημάδια τῶν ζώων. Τὰ κουδούνια 495
§ 251. Ἡ βοσκή. Ἡ συντήρηση τῶν ζώων 495-497
§ 252. Κτηνοτροφικὰ προϊόντα. α) Τὸ μαλλί. Ἡ κουρά. β) Τὸ τυρί. Τὸ βούτυρο. Τὸ καϊμάκι 497-500
§ 253. Τὰ μεγάλα ζῶα. α) Γαϊδούρια, ἄλογα. 1) Τὰ ζῶα. 2) Ἡ ἁρματωσιά. β) Τὰ βόδια. Τὰ βουβάλια. 1) Τὰ ζῶα. 2) Ἡ συντήρηση τῶν μεγάλων ζώων. Στὸ Οὔτσκαπουλου. 3) Οἱ ἀρρώστιες τῶν ζώων 500-506
II. Η ΜΕΛΙΣΣΟΚΟΜΙΑ 506-508
§ 254. Οἱ κυψέλες. Οἱ ὅροι 596-507
§ 255. Τὰ νέα μελίσσια. 507
§ 256. Ὁ τρύγος τῶν μελισσιῶν 507-508

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄.

Η ΧΛΩΡΙΔΑ 509-517
§ 257. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα 509
§ 258. Τὰ δέντρα 509-510
§ 259. Χόρτα φαγώσιμα. Λουλούδια τοῦ σπιτιοῦ 510-513
§ 260. Χόρτα ἄχρηστα ἢ γιὰ τὰ ζῶα 513-517

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄.

Η ΠΑΝΙΔΑ 518-528
§ 261. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα 518
§ 262. Τὰ ζῶα. α) Τὰ ζῶα κτλ. τοῦ σπιτιοῦ. β) Τὰ ζῶα τῆς ὑπαίθρου 518-523
§ 263. Τὰ πουλιά 523-528

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ. Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΞΟΔΟΣ 531-535

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

© Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 264. Οἱ προετοιμασίες 531-532
§ 265. Ἡ ἔξοδος 532-534
§ 266. Στὴν Ἑλλάδα 534-535

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β'.

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΕΓΚΑΤΑΣΤΑΣΗ 536-539
§ 267. Σκόρπιοι στὴν Ἑλλάδα 536-538
§ 268. Στὶς νέες πατρίδες. Ἐπίλογος 538-539

SAMARY 545-553
ΠΙΝΑΚΕΣ - ΕΥΡΕΤΗΡΙΑ 555-596
ΠΙΝΑΚΑΣ ΛΕΞΕΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ 557-588
ΚΥΡΙΑ ΟΝΟΜΑΤΑ 588-596
ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ 597

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἀπὸ τοὺς πρώτους πρόσφυγες ποὺ γνωρίσαμε στὰ 1933, ὅταν ἄρχισε ἡ συνεργασία μας μὲ τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν, ποὺ εἶχε λίγο νωρίτερα ἱδρύσει ἡ Κυρία Μέλπω Μερλιέ, ἦταν οἱ Μιστιῶτες. Δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ τοὺς ἀναζητήσει κανεὶς στοὺς συνοικισμούς, ὅπως γινόταν συνήθως γιὰ τοὺς ἄλλους πρόσφυγες. Τοὺς συναντοῦσε στοὺς δρόμους τῆς Ἀθήνας καὶ τοῦ Πειραιᾶ, μὲ τὸ μεγάλο τους δοξάρι κρεμασμένο στὸν ὦμο καὶ μὲ τὰ ἐξαρτήματά του καὶ τὸ σακκούλι τῆς δουλειᾶς τους στὰ χέρια. Τοὺς ξεχώριζε ἀμέσως ἀπὸ τὴν ἐμφάνιση καὶ ἀπὸ τὴ βαθιά, καὶ σὰν ἀπόκοσμη κάποτε, συρτὴ φωνή τους: Στρώματα, παπλώματα σιάνουμι! Ὁ παπλουματάς! Ἂν ὁ παπλωματὰς ποὺ συναντούσατε στὸ δρόμο δὲν ἦταν Μιστιώτης, θὰ ἦταν ὁπωσδήποτε Τσαρικλιώτης. Τὸ Τσαρικλὶ ἦταν ἀποικία τοῦ Μιστιοῦ.

Τοὺς πλησίαζε κανεὶς εὔκολα στὸ δρόμο ἢ τοὺς συναντοῦσε συγκεντρωμένους, τ' ἀπογέματα προπάντων, στὸ καφενεδάκι τοῦ Ἀρμένη—στὸ Τουργούτι τῆς Ἀθήνας—, σ' ἕνα καφενεῖο τοῦ κεντρικοῦ δρόμου τοῦ Μοσχάτου ἢ στὸ Μοναστηράκι, πάλι σὲ καφενεῖο. Ἔμεναν τότε στὸ Μοσχάτο καὶ μερικὲς Μιστιώτικες οἰκογένειες μόνιμα, σὲ παράγκες. Οἱ ἄλλοι ἦταν προσωρινοὶ στὴν πρωτεύουσα. Ἔρχονταν, ὅταν τελείωναν οἱ γεωργικὲς τους ἀσχολίες, ἀπὸ τὸ Βόλο ἢ μακρύτερα ἀκόμη, ἐργάζονταν ἐδῶ λίγον καιρὸ καὶ ξανάφευγαν, γιὰ νὰ συνεχίσουν ἐκεῖ τὶς δουλειές τους. Ἐδῶ ἔφτιαχναν ἢ ἐπισκεύαζαν στρώματα καὶ παπλώματα, τίναζαν χαλιά, καὶ μετὰ τὴ δουλειά τους συγκεντρώνονταν στὰ καφενεδάκια τους, ἔπαιζαν χαρτιὰ καὶ συζητοῦσαν.

Ἀπὸ τὶς πρῶτες συζητήσεις μαζί τους καταλάβαινε κανεὶς πὼς ἐπρόκειτο γιὰ ἀνθρώπους ποὺ εἶχαν μείνει, οἱ ἡλικιωμένοι, ἀκόμη καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθῆ μετὰ τὴν Ἀνταλλαγὴ τοῦ 1924, ἀνεπηρέαστοι κάπως ἀπὸ τὶς κοινωνικὲς ἐξελίξεις, καὶ πὼς ἐξακολουθοῦσαν, ὅσο τοὺς ἦταν δυνατό, ἀκόμη κ' ἐδῶ, τὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ τους σὲ ὁρισμένες ἐκδηλώσεις. Ἦταν φανερὴ ἡ διαφορὰ ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ στοὺς πρόσφυγες ἄλλων Καππαδοκικῶν χωριῶν ποὺ εἴχαμε ὡς τότε γνωρίσει, ὅπως τῆς Μαλακοπῆς, Ἀνακοῦς, Ποταμιῶν, Σινασοῦ, γιὰ ν' ἀναφέρουμε μερικὰ ἑλληνόφωνα ποὺ ἀνῆκαν στὴν ἴδια ἢ σὲ γειτονικὲς περιοχὲς μὲ τὸ Μιστί. Ἀκόμη καὶ ἡ γλώσσα τῶν Μιστιωτῶν ἦταν περισσότερο συντηρητικὴ ἀπὸ τῶν ἄλλων χωριῶν.

Γιὰ τὸ ἐνδιαφέρον, ἐξάλλου, ποὺ φαινόταν καθαρὰ ὅτι παρουσίαζε τὸ Μιστί, μᾶς μιλοῦσαν συνεχῶς οἱ ἄλλοι Καππαδόκες. Θὰ μπορούσαμε μάλιστα

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νὰ ποῦμε πὼς δὲ βρέθηκε κανείς, ὄχι μόνο Καππαδόκης χριστιανὸς ἀλλὰ Μικρασιάτης γενικά, ποὺ νὰ μὴν εἶχε νὰ διηγηθῆ κάτι ἢ νὰ μὴν ἤξερε ἀπὸ κοντὰ τοὺς Μιστιῶτες, νὰ μὴν εἶχε ἀκούσει γι' αὐτοὺς ἕνα ἀνέκδοτο, μιὰν ἱστορία, κάτι χαραχτηριστικὸ γιὰ τοὺς ἴδιους καὶ γιὰ τὸ χωριό τους. Ὁ ἕνας μιλοῦσε γιὰ τὴ φτώχεια τους, ὁ ἄλλος γιὰ τὸ ντύσιμό τους, ὁ τρίτος γιὰ τὴ μοναξιά τους — ἀκόμη καὶ μέσα στὶς πολιτεῖες ὅπου ἐργάζονταν — ἄλλος γιὰ τὴν παλικαριά τους, γιὰ τὴ δουλειά τους στὶς πολιτεῖες καὶ στὰ χωριά, ὅπου φτιάχναν παπλώματα καὶ κετσέδες. Καθένας τους εἶχε νὰ διηγηθῆ κάτι γιὰ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, πού, ἀκόμη καὶ στὰ ἴδια τους τὰ μάτια, φαινόταν κάπως ἰδιόρρυθμη.

Ἡ εἰκόνα ποὺ θὰ δείξει τὸ βιβλίο αὐτὸ γιὰ τοὺς Μιστιῶτες θὰ εἶναι, ἀσφαλῶς, πολὺ καλύτερη ἀπ' αὐτὴν ποὺ βγαίνει ἀπὸ τ' ἀνέκδοτα καὶ τὶς ἱστορίες ποὺ λέγονταν γι' αὐτούς. Οἱ ἱστορίες ὅμως καὶ τ' ἀνέκδοτα σημαίνουν ὅτι τὸ χωριὸ παρουσίαζε πραγματικὸ ἐνδιαφέρον. Καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς εἶναι ὁ κυριότερος λόγος ποὺ μᾶς ἔκανε ν' ἀσχοληθοῦμε μὲ τὸ μεγάλο ἀλλὰ φτωχὸ αὐτὸ χριστιανικὸ χωριό, μόλο πού, πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, δημοσιεύσαμε μιὰν ἄλλη μονογραφία γιὰ ἄλλο, ὄχι μακρινὸ ἀπὸ τὸ Μιστί, χωριό, γιὰ τὴν Ἀνακού.

Τόσο ἀπὸ τὶς προσωπικὲς πληροφορίες, ὅσο κι ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἀκούγαμε ἀπὸ τοὺς ἄλλους Καππαδόκες, φαινόταν καθαρὰ πὼς τὸ Μιστὶ ἦταν ἀπὸ τὰ συντηρητικότερα κ' ἑπομένως ἀπὸ τὰ ἀντιπροσωπευτικότερα χωριὰ τῆς Καππαδοκίας, καὶ συνεπῶς μιὰ ἐργασία ποὺ θ' ἀναφερόταν σ' αὐτὸ καὶ μὲ τὴν ὁποία ἀρκετὰ νωρὶς εἴχαμε σκεφτῆ νὰ καταπιαστοῦμε, θὰ παρουσίαζε ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον. Λόγοι, ὡστόσο, σοβαροὶ ἐμπόδισαν τὸ Κ.Μ.Σ.[1] νὰ συγκεντρώσει ἔγκαιρα τὸ ἀπαιτούμενο ὑλικό, γιὰ νὰ μπορέσει, ἔστω καὶ ἀργότερα, νὰ τὸ ἀξιοποιήσει. Καὶ ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς λόγους αὐτοὺς ἦταν πὼς οἱ Μιστιῶτες εἶχαν ἐγκατασταθῆ μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, καὶ τὸ Κέντρο δὲν εἶχε τὴ δυνατότητα νὰ τοὺς ἀναζητήσει ἐκεῖ γιὰ τὶς πληροφορίες ποὺ τοῦ χρειάζονταν. Εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὴν Ἤπειρο, στὴ Θεσσαλία, στὴ Μακεδονία καὶ στὴ Θράκη. Οἱ ἐλάχιστοι ποὺ βρίσκονταν στὴν περιοχὴ τῆς Πρωτεύουσας δὲν ἀρκοῦσαν γιὰ μιὰ τέτοια προσπάθεια. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πρώτη μονογραφία ἔγινε γιὰ τὴν Ἀνακού, ἐπειδὴ οἱ περισσότεροι Ἀνακιῶτες βρίσκονταν στὴν περιοχὴ τῆς Πρωτεύουσας.

Ἡ δημοσίευση, ὡστόσο, τῆς μελέτης ἐκείνης δὲ σημαίνει πὼς τὸ Μιστί, ἔπειτ' ἀπ' αὐτό, ἔπαψε νὰ παρουσιάζει ἐνδιαφέρον καὶ πὼς ἡ προσπάθεια γιὰ μιὰν ἐργασία σχετικὴ μ' αὐτὸ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλειφθῆ. Ἀντίθετα, μετὰ τὴν πρώτη μας ἐργασία, μιὰ ἀνάλογη γιὰ τὸ δεύτερο αὐτὸ χωριὸ φαινόταν ἀπαραίτητο συμπλήρωμα, ποὺ θὰ βοηθοῦσε ἀργότερα γιὰ μιὰ γενι-

1. Κ.Μ.Σ.= Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κότερη ἀνάλογη μελέτη γιὰ τὴν Καππαδοκία. Χωρὶς αὐτή, ἡ γνωριμία μὲ τὴ χριστιανικὴ αὐτὴ περιοχὴ θὰ ἦταν λειψή : ἡ Ἀνακοὺ ἦταν ἕνα χωριὸ μὲ ἀρκετὴ τὴν ἐπίδραση τῆς Πόλης, ἕνα χωριὸ μισοαστικό, ἀντίθετα πρὸς τὸ καθαρὰ γεωργικὸ καὶ κτηνοτροφικὸ Μιστί, ποὺ ἀπὸ τὴ ζωή του ἔλειπαν οἱ πολλὲς ἐξωτερικὲς ἐπιδράσεις, ἀφοῦ οἱ κάτοικοί του οὔτε ξενιτεύονταν μόνιμα ἢ μακροχρόνια σὲ ἀστικὰ κέντρα, οὔτε ἐπιγαμίες πολλὲς εἶχαν μὲ κατοίκους ἄλλων χωριῶν. Ὅλα αὐτὰ καθιστοῦσαν τὸ χωριὸ ἀπὸ τὰ ἀντιπροσωπευτικότερα τῆς περιοχῆς, μὲ ἀνεπηρέαστες — κάποτε πρωτόγονες — τὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς του, μὲ συντηρητικότερη καὶ τὴ γλώσσα του.

Τὸ πρῶτο λοιπὸν ζήτημα, ποὺ ἀρχικὰ μᾶς εἶχε ἀπασχολήσει, ἂν ἦταν δηλαδὴ σκόπιμο νὰ γίνει τόσος κόπος γιὰ τὴν παρουσίαση καὶ δεύτερου χριστιανικοῦ χωριοῦ, εἶχε λυθῆ. Παρὰ τὶς ὁμοιότητες στὶς ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς τῶν δύο χωριῶν, ὑπῆρχαν ἀρκετὰ σημεῖα ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνουν γνωστά. Ἡ ζωὴ τῶν Μιστιωτῶν παρουσίαζε ἀξιοσημείωτη διαφορὰ ἀπὸ τῶν ἄλλων γνωστῶν μας χωριῶν, ἰδιαίτερα αὐτῶν ποὺ ἡ μεγάλη ἐπίδραση τῆς Πόλης, μὲ τὴν ὁποία διατηροῦσαν στενὲς σχέσεις, φαινόταν καθαρά. Ἄξιζε τὸν κόπο μιὰ ἀκόμη προσπάθεια, γιὰ νὰ συγκεντρωθῆ νέο ὑλικό, συμπληρωματικὸ τοῦ περιεχόμενου τῆς "Ἀνακοῦς".

Ὁ ἀναγνώστης ποὺ ἔχει ὑπόψη του τὴν πρώτη μονογραφία μας καὶ ποὺ θὰ ρίξει μιὰ ματιὰ καὶ στὰ περιεχόμενα τῆς δεύτερης, θὰ ἰδεῖ, βέβαια, ἀμέσως ὅτι τὰ κεφάλαια εἶναι σχεδὸν τὰ ἴδια. Καὶ δὲ μποροῦσε νὰ γίνει ἀλλιῶς : σκοπὸς τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν εἶναι νὰ δώσουν τὴ ζωὴ τῶν δύο χωριῶν, καὶ ἡ ζωὴ δὲ μπορεῖ νὰ παρουσιάζει οὐσιώδεις διαφορές : χωριὰ χριστιανικὰ μέσα στὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια καὶ τὰ δύο, στὴν ἴδια μάλιστα γεωγραφικὴ περιοχή· ἑλληνικὴ ἡ γλώσσα καὶ τῶν δύο. Μόνο πὼς τὸ πρῶτο ἦταν μισοαστικό, ἐνῶ τὸ δεύτερο καθαρὰ γεωργικὸ καὶ κτηνοτροφικό.

Καὶ στὰ περιεχόμενα, ὡστόσο, τῶν δύο μονογραφιῶν οἱ διαφορὲς εἶναι καὶ ἀρκετὲς καὶ οὐσιώδεις. Πρῶτα, γιατὶ ὁρισμένα κεφάλαια ποὺ βρίσκονται ἐδῶ, δὲν ὑπάρχουν στὴν «Ἀνακού» : Ἱστορία, Ἀποικισμός, Λαϊκὸ Δίκαιο, Χλωρίδα, Πανίδα βρίσκονται μόνο στὸ δεύτερο βιβλίο. Ἔπειτα, μερικὰ κεφάλαια ἐδῶ εἶναι πληρέστερα παρὰ στὴν Ἀνακού : ἡ Γεωργία, ἡ Κτηνοτροφία, ἡ Κοινωνικὴ ζωή.

Τὸ δεύτερο ζήτημα, στὸ ὁποῖο χρειαζόταν ἀπάντηση, πρὶν δοθῆ ὁριστικὴ μορφὴ στὴ μελέτη, ἦταν αὐτό : μερικὰ κεφάλαια ἐδῶ εἶναι νέα καὶ ἄλλα εἶναι πληρέστερα παρὰ στὴν "Ἀνακού," καὶ δὲν ἔπρεπε, ἑπομένως, νὰ παραλειφθοῦν. Τί ἔπρεπε ὅμως καὶ τί μποροῦσε νὰ γίνει μὲ τ' ἄλλα κεφάλαια; Νὰ παραλειφθοῦν τελείως ἢ νὰ ἐπαναληφθοῦν, ἔστω κι ἂν τὸ περιεχόμενό τους εἶναι τὸ ἴδιο καὶ γιὰ τὰ δύο χωριά; Προτιμήσαμε τὴ δεύτερη λύση. Ἡ παράλειψη θὰ ἔδινε ἕνα βιβλίο λειψό, πράγμα ποὺ θὰ ἦταν ξένο πρὸς τὸ σκοπό μας. Ἐξάλλου, ἐνῶ ἡ ἐπανάληψη ποτὲ δὲν εἶναι αὐτούσια,

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος θ' ἀπαλλάξει τὸν ἀναγνώστη ἀπὸ τὸ ν' ἀνατρέξει στὶς σελίδες τῆς «Ἀνακοῦς», γιὰ νὰ ὁλοκληρώσει τὴ γνωριμία του μὲ τὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ. Σὰν χαραχτηριστικὴ διαφορὰ στὸ ἴδιο κεφάλαιο τῶν δύο χωριῶν σημειώνουμε τὴν ἔκταση τοῦ κεφαλαίου γιὰ τὴ Μελισσοκομία. Ἐκτενέστερο στὴν «Ἀνακού», πολὺ συντομώτερο στὸ Μιστί. Μ' ὅλη του, ὡστόσο, τὴ συντομία, ποὺ καθρεφτίζει τὸ περιορισμένο ἐνδιαφέρον καὶ τὶς λίγες δυνατότητες τῶν Μιστιωτῶν ν' ἀσχοληθοῦν μὲ τὰ μελίσσια, προσθέτονται ἐδῶ ὁρισμένα στοιχεῖα, ποὺ ὁ ἀναγνώστης δὲ θὰ βρεῖ στὸ ἀντίστοιχο κεφ. τῆς «Ἀνακοῦς». Ἀντίθετα, τὰ κεφ. γιὰ τὴ Γεωργία καὶ τὴν Κτηνοτροφία παρουσιάζονται στὴ δεύτερη ἐκτενέστερα, χαραχτηριστικὸ κι αὐτὸ τῆς μορφῆς τοῦ χωριοῦ. Ἐνδιαφέρον, ἐξάλλου, εἶναι στὰ τελευταῖα αὐτὰ κεφάλαια τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν ὅρων, ἰδιαίτερα στὴ Γεωργία, πρᾶγμα ποὺ δὲ συναντοῦμε στὴν Ἀνακού, γιατὶ στὸ τελευταῖο αὐτὸ χωριὸ ἡ εὐθύνη γιὰ τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς εἶχε περάσει στὰ χέρια τῶν Τούρκων κατοίκων.

Ὑπάρχει ἀκόμη κάτι ποὺ ξεχωρίζει τὶς μικρὲς κοινωνίες στὰ δύο χωριὰ καὶ τὶς σχετικὲς μ' αὐτὰ μελέτες : Ἀπὸ τὸ Μιστὶ λείπει ἡ γαλήνη, ἡ ἠρεμία, ἡ σιγουριὰ γιὰ τὸ αὔριο, ποὺ βρίσκομε στὴν Ἀνακού. Ἐδῶ ἡ ζωὴ εἶναι τραχιὰ καὶ δύσκολη, οἱ ἄνθρωποι, ἄντρες καὶ γυναῖκες, δουλεύουν σκληρά, ἡ φτώχεια δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ πάρουν ἀνάσα. Οἱ ἄντρες δὲν ξενιτεύονται μακροχρόνια, ὅπως γινόταν μὲ τοὺς Ἀνακιῶτες, ἀλλὰ δουλεύουν τὴ γῆ ὡς μιὰν ὁρισμένη ἐποχή, κ' ἔπειτα τὴν ἐμπιστεύονται στὰ χέρια τῶν γυναικῶν, γιὰ ν' ἀρχίσουν αὐτοὶ τὴν περιπλάνησή τους γιὰ τοὺς κετσέδες. Τὴ διαφορὰ τῆς ζωῆς ἀνάμεσα στὰ δύο χωριὰ τὴ βλέπει κανεὶς ἀκόμη καὶ στὸ κεφ. Λατρεία. Εἶναι ἐκτενέστερο ἀπὸ τῆς Ἀνακοῦς, καὶ μὲ ὁρισμένα καινούργια στοιχεῖα, μόλο ποὺ οἱ ποικίλες ἀσχολίες δὲν ἄφηναν καιρὸ στοὺς Μιστιῶτες γιὰ τελετουργικὲς λεπτομέρειες.

Νομίσαμε λοιπόν, πὼς ἔπρεπε νὰ γίνει αὐτὴ ἡ μελέτη γιὰ τὸ Μιστί. Ὄχι μόνο γιατὶ τὸ χωριὸ ἦταν ἀπὸ τὰ ἀντιπροσωπευτικότερα τῆς Καππαδοκίας καὶ ὁ μελετητὴς τῆς χριστιανικῆς αὐτῆς περιοχῆς θὰ εἶχε μιὰν εἰκόνα λειψή, ἂν στηριζόταν μόνο στὶς ἄλλες μελέτες τοῦ Κ.Μ.Σ. Ἀλλὰ καὶ γιατὶ δὲ φαίνεται πιθανὴ μιὰ μελλοντικὴ ἀνάλογη μελέτη τοῦ Κέντρου γι' ἄλλο χριστιανικὸ χωριὸ τῆς περιοχῆς. Καὶ εἶναι, γιὰ τὸ λόγο αὐτό, κρίμα, γιατὶ ἡ συστηματικὴ συγκέντρωση τοῦ ὑλικοῦ γιὰ τὸ Μιστὶ δὲν ἄρχισε νωρίτερα, γιὰ νὰ γραφῆ μιὰ μονογραφία πληρέστερη, ἔστω καὶ ἀργότερα.

Ἕνας ἀκόμη σοβαρὸς λόγος, ἐκτὸς ἀπὸ ὅσα σημειώσαμε παραπάνω, γιὰ τὸν ὁποῖο δὲ μελετήθηκε τότε τὸ Μιστί, ἦταν ὅτι οἱ ἔρευνες τοῦ Κ.Μ.Σ. βρίσκονταν τότε στὴν ἀρχή : Ἔκανε τότε τὰ πρῶτα του βήματα. Καὶ εἶναι, ἐπαναλαμβάνομε, κρίμα, γιατὶ ἀπὸ τὶς 4.400 περίπου ψυχὲς τοῦ Μιστιοῦ, ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὰ 1924 στὴν Ἑλλάδα, λίγοι ἦταν τώρα

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

αὐτοὶ ποὺ μποροῦσαν νὰ δώσουν σίγουρες καὶ ἀκριβεῖς πληροφορίες, κι αὐτοὶ βρίσκονταν πάντοτε μακριὰ ἀπὸ τὴν πρωτεύουσα. Εἰδικὲς ἀποστολὲς τοῦ Κ.Μ.Σ. γιὰ τὸ Μιστὶ πρὸς τὶς περιοχὲς ἐκεῖνες δὲν ἔγιναν. Ὅ,τι συγκεντρώθηκε γιὰ τὸ χωριό, ἐκτὸς ἀπὸ ἕνα μικρὸ μέρος ποὺ βρισκόταν στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Κέντρου, ἦταν καρπὸς ἀτομικῆς μας προσπάθειας, ποὺ δὲ μποροῦμε ὅμως νὰ ποῦμε πὼς ἐξαντλήθηκε.

Ὅταν, παρακινημένοι ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον ποὺ παρουσίαζε ἡ ἐργασία, ἀποφασίσαμε τελικὰ νὰ καταπιαστοῦμε μ᾽ αὐτό, ὄχι μόνο οἱ ἐλάχιστοι Μιστιῶτες τῆς περιοχῆς τῆς Ἀθήνας εἶχαν φύγει γιὰ πάντα, ἀλλὰ εἶχαν λείψει ἀκόμη καὶ οἱ ἡλικιωμένοι ποὺ κατέβαιναν ἀπὸ τὴν ἐπαρχία στὴν πρωτεύουσα γιὰ λίγο μόνο καιρό, γιὰ νὰ ἐξοικονομήσουν μερικὰ χρήματα φτιάχνοντας ἢ διορθώνοντας στρώματα καὶ παπλώματα. Ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια οἱ λίγοι παπλωματάδες ποὺ γυρίζουν στὴν Ἀθήνα εἶναι πιὰ νέοι, ποὺ μόνο ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἔχουν ἀκούσει γιὰ τὸ μακρινὸ χωριό τους. Οἱ ἴδιοι δὲ μποροῦν νὰ δώσουν γι᾽ αὐτὸ ὁποιαδήποτε πληροφορία. Ἔτσι, οἱ πληροφορίες ἀπὸ τὶς ὁποῖες βγῆκε αὐτὸ τὸ βιβλίο, συγκεντρώθηκαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα κυρίως, μὲ προσωπικές μας ἐπανειλημμένες ἐπισκέψεις στὴ Θεσσαλονίκη, στὸ Νέο Ἁγιονέρι τῆς Μακεδονίας, στὴ Μάντρα καὶ τὴν Ἀμυγδαλέα τῆς Λάρισας, στὸ Βόλο καὶ στὴν Κόνιτσα.

Στὶς ὑποσημειώσεις ὑπάρχουν συχνὲς παραπομπὲς στὴ Δίλα καὶ στὸ Τσαρικλί, ποὺ καὶ τὰ δύο ἦταν ἀποικίες τοῦ Μιστιοῦ, ὄχι πολὺ παλιὲς μάλιστα. Τὰ λίγα, ὡστόσο, αὐτὰ χρόνια ἦταν, φαίνεται, ἀρκετὰ γιὰ νὰ ὑποστοῦν οἱ κάτοικοι τοῦ πρώτου χωριοῦ σοβαρὲς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Ἀνακού. Οἱ σχέσεις τῆς Δίλας μὲ τὸ χωριὸ αὐτό, ποὺ τὸ οἰκονομικὸ καὶ κοινωνικό του ἐπίπεδο ἦταν ἀνώτερο, ἦταν συχνές, ἀφοῦ καὶ ἡ ἀπόσταση ποὺ χώριζε τὰ δυὸ χωριὰ δὲν ἦταν μεγάλη. Εἶναι κι αὐτὸ ἕνα δεῖγμα γιὰ τὴν εὐκολία μὲ τὴν ὁποία δέχεται ἡ ζωὴ τὶς ξένες ἐπιδράσεις. Ἀντίθετα, οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα στὸ Μιστὶ καὶ στὸ Τσαρικλὶ ἦταν λίγες. Οἱ ἀποστάσεις ποὺ χώριζαν τὴ Μιστιώτικη ἀποικία ἀπὸ τ᾽ ἄλλα γύρω χριστιανικὰ χωριὰ ἦταν μεγάλες, ἐνῶ ἦταν συχνὲς οἱ ἐπαφὲς ἀνάμεσα στὴν ἀποικία καὶ στὴ μητρόπολη.

Δυσκολία παρουσιάστηκε στὸ ζήτημα τῆς τούρκικης γλώσσας. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὅρους καὶ ἀπὸ τὶς φράσεις ποὺ βρίσκονται στὸ κείμενο τοῦ βιβλίου ἀνήκουν στὸ τουρκικὸ ἰδίωμα τῆς περιοχῆς καὶ δὲ βρίσκονται στὰ συνηθισμένα λεξικὰ ποὺ εἴχαμε ὑπόψη μας. Εἶναι, ἐξάλλου, τόσο πολὺ ἀλλοιωμένα κάποτε, φωνητικὰ καὶ μορφολογικά, τὰ στοιχεῖα αὐτά, πού, ἀκόμη καὶ ὅταν ὑπάρχουν στὰ λεξικά, δύσκολα βρίσκονται. Οἱ Μιστιῶτες, ἰδιαίτερα οἱ Μιστιώτισσες, παραδέχονται πὼς δὲν ἤξεραν πολὺ καλὰ τούρκικα. Νιώθομε λοιπὸν ὑποχρέωσή μας νὰ εὐχαριστήσουμε ἐδῶ τοὺς συνεργάτες μας στὸ Κ.Μ.Σ. τουρκομαθεῖς κ.κ. Ἐμμ. Τσαλίκογλου καὶ Ἑρμ. Ἀνδρειάδη,

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸ διευθυντὴ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Ἰορδ. Παμπούκη καὶ τοὺς ἀείμνηστους Χρ. Τουργούτη καὶ Γ. Μαυροχαλυβίδη γιὰ τὴν πρόθυμη συνδρομή τους στὸ ζήτημα αὐτό. Ὅσες ἀπὸ τὶς τούρκικες λέξεις δὲ βρίσκονται στὰ λεξικά, ἔμειναν μὲ τὴ μορφὴ ποὺ τὶς ἀκούσαμε ἀπὸ τοὺς πληροφορητές μας καὶ μὲ τὴν ἔνδειξη λ.(έξη) ἰδιωμ.(ατική).

Ὁ ἀναγνώστης θὰ σημειώσει ἀρκετὲς διπλοτυπίες καὶ πολυτυπίες στοὺς διαλεκτικοὺς τύπους ποὺ βρίσκονται στὸ κείμενο : Χϋγῦκ, Χουῖούκ, Χουγιούκ, θωρῶ καὶ χιωρῶ, Ϯεός, Χεός καὶ Χεγός, λάβους, λάγους, λάους κτλ. Ἦταν φυσικό, πενήντα χρόνια μετὰ τὴν ἐγκατάσταση τῶν Μιστιωτῶν στὴν Ἑλλάδα, νὰ χαλαρωθῆ ἡ πειθαρχία τῶν ἀνθρώπων στὴ φωνητική, στὴ μορφολογία καὶ στὸ λεξιλόγιο τοῦ ἰδιώματος, ποὺ ἀναγκάστηκαν νὰ δεχτοῦν ἐπιδράσεις ἀπὸ τὰ Νέα Ἑλληνικά, χαλάρωση, ὡστόσο, μικρότερη ἀπ᾽ αὐτὲς ποὺ συναντοῦμε σὲ πρόσφυγες ἄλλων χωριῶν. Οἱ Μιστιῶτες, χάρη στὴν ὁμαδικὴ συνήθως ἐγκατάστασή τους στὶς νέες πατρίδες, ἔμειναν καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ συντηρητικότεροι ἀπὸ τοὺς ἄλλους Καππαδόκες.

Νομίσαμε ὅμως πὼς δὲν εἴχαμε δικαίωμα νὰ ἑνοποιήσουμε τὰ διαλεκτικὰ αὐτὰ στοιχεῖα σὲ μιὰ μορφὴ τοῦ ἰδιώματος, παλαιότερη ἢ νεώτερη. Αὐτὸ θὰ ἦταν καθαρὴ πλαστογράφηση τῶν ὅσων ἀκούσαμε, καὶ σύγχρονα μιὰ ψεύτικη εἰκόνα γιὰ τὴν κατάσταση στὴν ὁποία βρίσκεται σήμερα τὸ ἰδίωμα. Ἔτσι, ὅσο νεώτερες εἶναι οἱ πληροφορίες μας, τόσο περισσότερο ἀπομακρυσμένα ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ τους μορφὴ εἶναι τὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα.

Εὐχαριστίες ἐκφράζουμε στὸ «Ἵδρυμα Κώστα καὶ Ἑλένης Οὐράνη, εἰς μνήμην Μιλτιάδη καὶ Μαρίας Νεγρεπόντη» γιὰ τὴν τιμητικὴ διάκριση καὶ τὴ γενναιόδωρη βράβευση, μὲ τὴν ὁποία τίμησε τὴν ἐργασία μας, ὅπως καὶ στὴν Ἐπιτροπὴ γιὰ τὴν κρίση τῶν λαογραφικῶν ἐργασιῶν, ποὺ εἶχαν ὑποβληθῆ στὸ διαγωνισμό. Ἰδιαίτερα εὐχαριστοῦμε τὸν εἰσηγητή, ὁμότιμο καθηγητὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καὶ ἀκαδημαϊκὸ ἀείμνηστο Γ. Α. Μέγα, γιὰ τὴν εὐμενῆ εἰσήγησή του.

Εὐχαριστίες ὀφείλουμε ἀκόμη στὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν καὶ γιὰ τὴ γενναιόδωρη ἀπόφασή της ν᾽ ἀναλάβει τὴ δαπάνη γιὰ τὸ τύπωμα τῆς ἐργασίας μας, κάτι ποὺ μὲ δικά μας μέσα δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ πραγματοποιήσουμε.

Θερμὰ εὐχαριστοῦμε ἀκόμη τὸ συντάκτη τοῦ Κέντρου Ἐρεύνης τῆς Ἑλληνικῆς Λαογραφίας (τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν), φίλο μουσικολόγο κ. Σπύρο Περιστέρη, γιὰ τὴν καλοσύνη ποὺ εἶχε νὰ μελετήσει καὶ νὰ μεταφέρει στὸ πεντάγραμμο τὴ μουσικὴ ὁρισμένων τραγουδιῶν τοῦ χωριοῦ, ποὺ ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ στὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Πολλὲς εὐχαριστίες ἐκφράζομε καὶ στὸ Διευθυντὴ τῶν ἐκδόσεων τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν κ. Ν. Κουτούζη καὶ στὸν προϊστάμενο τοῦ τυπογραφείου κ. Εὐ. Ρούμπο γιὰ τὴν καλοσύνη τους νὰ βοηθήσουν στὴν ἔκδοση τοῦ βιβλίου, προσφέροντας τὰ τυπογραφικὰ διαλεκτικὰ στοιχεῖα.

Οἱ φωτογραφίες γιὰ τὸ βιβλίο πάρθηκαν ἀπὸ τὴ φωτογραφοθήκη τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.

Θὰ τελειώσουμε μὲ λίγα λόγια γιὰ τὴν ἔκταση ποὺ πῆρε τὸ βιβλίο. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ἐργασία θὰ μποροῦσε νὰ εἶναι συντομώτερη, ὅτι μποροῦσαν νὰ λείψουν ὁρισμένες τουλάχιστο λεπτομέρειες. Σκεφτήκαμε ὅμως, τὸ σημειώσαμε καὶ παραπάνω, ὅτι πιθανότατα ἡ μονογραφία μας αὐτὴ γιὰ τὸ Μιστὶ εἶναι ἡ τελευταία ποὺ γίνεται γιὰ χωριὸ Καππαδοκικό, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ δημοσιευτῆ ἄλλη ἀνάλογη ἐργασία, ποὺ θὰ μοιραζόταν τὶς κοινὲς σὲ ὅλη τὴν περιοχὴ λεπτομέρειες ποὺ βρίσκονται τώρα στὸ «Μιστί». Ἔτσι, κάτι ποὺ θὰ φανῆ ἴσως περιττὸ σήμερα, πιστεύομε πὼς θὰ εἶναι χρήσιμο γιὰ τὸ μεταγενέστερο μελετητή.

Στὸν ἴδιο σκοπὸ ἀποβλέπουν καὶ οἱ ἰδιωματικοὶ τύποι, οἱ πολλὲς φράσεις, ἀκόμη καὶ κομμάτια ἀπὸ τὸ Μιστιώτικο ἰδίωμα ποὺ βρίσκονται σκόρπια στὸ κείμενο. Ἂν δὲ μελετηθῆ ἰδιαίτερα - ὅπως φαίνεται πιθανὸ - τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τοῦ χωριοῦ, ποὺ εἶναι ἀπὸ τὰ συντηρητικότερα καὶ τὰ περισσότερο ἐνδιαφέροντα ἑλληνικὰ ἰδιώματα τῆς Καππαδοκίας, αὐτὸς ποὺ θὰ θελήσει τυχὸν νὰ ἐνδιαφερθῆ στὸ μέλλον γι' αὐτό, θὰ μπορέσει, ὡς ἕνα βαθμό, ἀπὸ τὰ σκόρπια αὐτὰ στοιχεῖα νὰ ξεχωρίσει μερικὰ τουλάχιστο ἀπὸ τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ ἰδιώματος καὶ νὰ βγάλει τοὺς γενικοὺς κανόνες του, φωνητικοὺς καὶ μορφολογικούς.

Μεγάλην ἔκταση πῆρε καὶ ὁ Πίνακας Λέξεων καὶ Πραγμάτων, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου. Ἦταν ἀναπόφευκτο. Πρῶτα, γιατὶ τὰ διαλεκτικὰ στοιχεια στὸ κείμενο εἶναι πολλά, κ' ἔπειτα, γιατὶ πολλὰ λήμματα χρειάστηκε νὰ γραφοῦν δυὸ φορὲς : τὴ μιὰ στὸ ἰδίωμα, ὅπως βρίσκονται στὸ κείμενο, καὶ τὴν ἄλλη, πολύ συχνά, στὴν κοινὴ Νεοελληνική, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὰ βρεῖ ὁ ἀναγνώστης. Δόθηκε, π.χ., ὁ διαλεκτικὸς τύπος σίγρια, ἀλλὰ καὶ ὁ κοινὸς ἀκροχορδόνες, ποὺ θὰ εὐκολύνει τὸν ἀναγνώστη.

Θαν. Π. Κωστάκης.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ [1]

Λ΄ ΕΛΛΗΝΙΚΗ

I. ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ [2]

ΑΛΕΚΤΟΡΙΔΗΣ *Καππαδοκικά:* Ἀναστ. Ἀλεκτορίδη, Καππαδοκικά. *Ζῶντά τινα μνημεῖα καὶ ἀρχαῖα τοῦ ἐν Τυανίτιδι χώρᾳ (μουτεσαριφλικίου Νίγδης) Ἑλληνοκαππαδοκικοῦ λαοῦ, εἰκοτολογίαι τινὲς περὶ Καππαδοκίας καί τινων μερῶν αὐτῆς καὶ ἕτερα ἄτακτά τινα φύρδην μίγδην.* 1901. (Ἀντίγραφο ἀπὸ χ/φο τετράδιο ποὺ βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς «Ἑστίας Νέας Σμύρνης» (Ἀθηνῶν), σ. 1-46.

ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗΣ : (= στρατηγὸς Γ. Ἰορδανίδης) *Χωριὰ τῆς Νίγδης.* Χ/φο ΚΜΣ ἀριθ. 119, σ. 1 - 19 μεγάλες δακτυλογραφημένες. Ἀρχεῖο ΚΜΣ.

ΑΡΑΠΟΓΛΟΥ : Ἀράπογλου Θ., χ/φο τετράδιο χωρὶς τίτλο καὶ χρονολογία, σ. 1-180 + 10. Μετάφραση ἀπὸ τὰ τούρκικα γιὰ τὸ ΚΜΣ ἀπὸ τὸ Χρίστο Τουργούτη. Ἀρχεῖο ΚΜΣ, Κώδικες καὶ Ἔγγραφα Νεάπολης.

ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ *Ἀραβανιακά:* Ἰωακεὶμ Βαλαβάνη, *Ἀραβανιακά. Ἤθη, ἔθιμα, ἑορταὶ* κτλ. Ἀθῆναι 1889. Ἀντίγραφο στὸ ΚΜΣ ἀπὸ χ/φο ποὺ βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τῆς «Ἑστίας Νέας Σμύρνης» (Ἀθηνῶν) σ. 1 - 36. Ἀριθ. χ/φου ΚΜΣ 36.

ΚΟΥΓΙΟΥΜΤΖΟΓΛΟΥ : Ἰω. Κουγιουμτζόγλου, *Ὁδοιπορικό. Ταξιδιωτικὲς ἐντυπώσεις ἀπὸ τὴν Καισάρεια στὴ Σμύρνη, μέσον Μερσίνας, καὶ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα στὴν Ἀγγλία.* Καισάρεια 1883. Χ/φο ἀντιγραμμένο ἀπὸ τὸ πρωτότυπο. Σελ.δακτυλογραφημένες μεγάλες 80. Ἀρχεῖο ΚΜΣ. Ἀριθ. χ/φου ΚΜΣ 24.

ΛΕΒΙΔΗΣ *Περιγραφή:* Ἀναστ. Μ. Λεβίδη, *Ἱστορικὸν δοκίμιον διῃρημένον εἰς τόμους τέσσαρας καὶ περιέχον τὴν θρησκευτικὴν καὶ πολιτικὴν ἱστορίαν, τὴν χωρογραφίαν καὶ ἀρχαιολογίαν τῆς Καππαδοκίας.* Χ/φο. Τόμ. 1ος, (Ἐκκλησιαστικὴ) Ἱστορία. Ἀθῆναι 1885. Τόμ. 3ος, Περιγραφή, 1897. Ἀρχεῖο ΚΜΣ. ἀριθ. 26 καὶ 28.

ΜΑΥΡΟΧΑΛΥΒΙΔΗΣ: Γ. Μαυροχαλυβίδη, *Ἡ Ἀξό.* Ἀθήνα 1957. Χ/φο ΚΜΣ ἀριθ. 68, τόμ. Α΄. καὶ Β΄. (μὲ συνεχῆ σελίδωση).

ΤΣΑΛΙΚΟΓΛΟΥ : Ἐμμ. Τσαλίκογλου, *Οἱ ἐν διασπορᾷ Καππαδόκες. Βίος καὶ δραστηριότης αὐτῶν.* Χ/φο ΚΜΣ ἀρίθ. 58. Ἀθῆναι 1954.

ΦΩΣΤΕΡΗΣ *Μεταλλ.:* Δ. Φωστέρη, *Τὸ Μεταλλεῖον Ταύρου.* Ἀθῆναι 1955. Χ/φο ΚΜΣ ἀριθ. 61.

ΧΟΥΔΑΒΕΡΔΟΓΛΟΥ *Ἐντυπώσεις:* Ἰ. Ἀβρ. Χουδαβερδόγλου. 1. *Ἀπὸ Κωνσταντινουπόλεως εἰς Τύανα κατὰ Μάιον τοῦ 1885.* 2. *Ἀπὸ Τυάνων εἰς Προκόπιον καὶ Σινασὸν κατὰ Μάιον τοῦ 1886. Νεανικαὶ ἐντυπώσεις.* Ἐν Χαλκηδόνι, 1924. Ἀντίγραφο Χ/φου δακτυλογραφημένο, σ. 119 - 125. Χ/φο ΚΜΣ ἀριθ. 64.

---

1. ΚΜΣ = Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.
2. Μικρότερα ἄρθρα καὶ μελέτες σημειώνονται βιβλιογραφικὰ στὶς σελ. ποὺ ἀναφέρονται.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ *Κοινότητες* : Μηνᾶ Χριστοπούλου, *Αἱ εἰς τὰς μητροπόλεις τῆς Καισαρείας καὶ Ἰκονίου ὑπαγόμεναι Ἑλληνικαὶ ὀρθόδοξοι κοινότητες*. Χανιὰ 1939. Ἀρχεῖο ΚΜΣ (εἶναι γραμμένο μετὰ τὸ 1917), χ/φο ἀριθ. 66, σ. μεγάλες 77.

ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ *Ἐπαρχία Ἰκονίου* : Μηνᾶ Χριστοπούλου, *Ἐπαρχία Ἰκονίου - Νίγδη*. Σελ. μεγάλες 1 - 49. Τῆς ἴδιας περίπου χρονολογίας μὲ τὸ προηγούμενο. Ἀρχεῖο ΚΜΣ ἀριθ. χ/φου 66.

II. ΒΙΒΛΙΑ. ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ. ΑΡΘΡΑ.

ΑΚΑΚΙΑΔΗΣ : Ἀκακιάδη Α.Ι., *Ἡ Καρβάλη Ναζιανζοῦ καὶ ὁ βίος Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου. Γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ περιγραφὴ μετ' ἀρχαιοτήτων καὶ τῶν πέριξ χωρίων*. Ἀθῆναι 1928.

ΑΚΟΓΛΟΥ : Ἄκογλου Ξενοφ. Κ. (Ξένου Ξενίτα), *Ἀπὸ τὴ ζωὴ τοῦ Πόντου. Λαογραφικὰ Κοτυώρων*. Ἀθήνα 1939.

ΑΛΕΚΤΟΡΙΔΗΣ : Ἀλεκτορίδη Α.Σ., Λεξιλόγιον τοῦ ἐν Φερτακαίνοις τῆς Καππαδοκίας γλωσσικοῦ ἰδιώματος. *Δελτίον τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἑταιρείας τῆς Ἑλλάδος*. Ἀθῆναι. Τόμ. Ι (1883 - 84) σ. 480 - 508.

ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΣ : Ἀναγνωστοπούλου Α.Ν., *Γεωγραφία τῆς Ἀνατολῆς*. Τόμ. Α', Ἀθῆναι 1922.

ΑΝΑΚΟΥ. Βλ. Κωστάκης.

ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ *Φάρασα* : Ν.Π. Ἀνδριώτη, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῶν Φαράσων*. Στὴ σειρὰ δημοσιευμάτων τοῦ Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου - Ἀρχείου Μικρασιατικῆς Λαογραφίας. Ἔκδοση Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. Ἀθήνα 1948.

ΑΝΤΩΝΟΠΟΥΛΟΣ *Μικρὰ Ἀσία* : Σταμ. Ἀντωνοπούλου, *Μικρὰ Ἀσία*. Ἀθῆναι 1907.

ΑΡΧΕΛΑΟΣ : Βλ. Σαραντίδης.

ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ *Ἀραβανί* : Ἰωακεὶμ Βαλαβάνη, Σύντομος πραγματεία ἀρχαιολογική, ἱστορική, φιλολογικὴ καὶ ἐθιμογραφικὴ τοῦ Ἀραβανίου, χωρίου ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ. Κων/πολις, *Ἑλληνικὸς φιλολογικὸς Σύλλογος* τόμ. 12 (1877 - 78) 102 κέ.

ΒΑΛΑΒΑΝΗΣ *Μικρασιατικά* : Ἰωακεὶμ Βαλαβάνη, *Μικρασιατικά*. Ἀθῆναι 1891.

ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ *Ζήλη* : Σάββα Βασιλειάδη, Συλλογὴ λέξεων λαϊκῶν ἐν Ζήλῃ Ἰκονίου τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Περιοδικὸ *Ξενοφάνης* 1 (1896 - 1904) 190 - 192, 285 - 289, 382 - 385, 432 - 433, 479 - 480.

ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ *Ἰδιωτ. βίος ἀρχ.* : Θεοδοσίου Βενιζέλου, *Περὶ τοῦ Ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων*. Ἀθῆναι 1873.

ΒΟΥΛΟΔΗΜΟΣ *Δοκίμ.* : Χαραλ. Βουλοδήμου, *Δοκίμιον περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*. Τόμ. Α' καὶ Β', 1875 - 1903.

ΓΕΩΡΓΙΟΥ *Νεβσεχίρ* : Ι. Γεωργίου, Ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ Νεβσεχίρ. *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 1 (1938) 413 - 468.

ΔΡΑΓΟΥΜΗΣ : Σ.Ν. Δραγούμης, *Λαογραφία* 1 (1909) 411.

(ΛΕΞ.) ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗ : *Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικὸν Ἐλευθερουδάκη*. Τόμ. 9, σ. 478.

ΖΑΜΠΙΔΗΣ *Νεάπολη* : Ἰωακεὶμ Π. Ζαμπίδη, καθηγητοῦ, *Ἡ Καππαδοκικὴ Νεάπολη (Νεβ - Σεχὶρ) καὶ περίχωρα αὐτῆς*. Ἀθῆναι 1954.

ΘΕΟΤΟΚΑΣ *Νομολ.* : Μ.Γ. Θεοτοκᾶ, *Νομολογία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου* (1800 - 1896). Κ/πολις 1897.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ *Σημειώσεις* : Ἀ. Ἰωαννίδη, Ὁδοιπορικαὶ σημειώσεις. Περιοδικὸ *Ξενοφάνης* 1 (1896 - 1904) 322 - 326.

ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ *Μητροπολ.*: Ἰω. Ἰωαννίδη, *Οἱ μητροπολῖται Καισαρείας καὶ διάφοροι πληροφορίαι*. Κων/πολη 1896, σ. 101 - 102. Μετάφραση ἀπὸ τὰ Καραμανλήδικα [1] γιὰ τὸ ΚΜΣ ἀπὸ τὸ Γ. Μαυροχαλυβίδη.

ΚΑΛΦΟΓΛΟΥ *Μονὴ Φλαβιανῶν* : Ι. Κάλφογλου, *Μονὴ Φλαβιανῶν*. Κων/πολις 1898. Μετάφραση ἀπὸ τὰ Καραμανδήλικα γιὰ τὸ ΚΜΣ ἀπὸ τοὺς Χρίστο Τουργούτη καὶ Γ. Μαυροχαλυβίδη.

ΚΑΡΑΜΠΟΔΟΣ *Γούρδονος* : Βασ. Καράμποδος (Μαυρίδου), *Τὸ Γούρδονος καὶ τὸ Ἀραβανί*. Κ/πολις 1948.

ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ *Καππαδοκικά* : Π. Καρολίδου, *Καππαδοκικά, ἤτοι πραγματεία ἱστορικὴ καὶ ἀρχαιολογικὴ περὶ Καππαδοκίας*. Κ/πολις 1874.

ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ *Γλωσσάριον* : Π. Καρολίδου, *Γλωσσάριον συγκριτικὸν ἑλληνοκαππαδοκικῶν λέξεων, ἤτοι ἡ ἐν Καππαδοκίᾳ λαλουμένη Ἑλληνικὴ διάλεκτος καὶ τὰ ἐν αὐτῇ σωζόμενα ἴχνη τῆς ἀρχαίας Καππαδοκικῆς γλώσσης*. Σμύρνη 1885.

ΚΑΡΟΛΙΔΗΣ *Κόμανα* : Π. Καρολίδου, *Τὰ Κόμανα καὶ τὰ ἐρείπια αὐτῶν, ἤτοι μονογραφία ἀρχαιολογικὴ καὶ τοπογραφικὴ περὶ Κομάνων*. Ἀθῆναι 1882.

ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΗΣ *Γεωγρ.* : Π.Μ. Κοντογιάννη, *Γεωγραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*. Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων. Ἀθῆναι 1921.

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ *Ἔθιμα* : Φαίδ. Κουκουλέ, Ἐπιβίωσις ἐθίμων τινῶν περὶ τὴν ταφήν. *ΗΜΕ* 1929, σ. 369 - 382.

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ *Εὐστάθ.* : Φαίδ. Κουκουλέ, *Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά*. Τόμ. 1 καὶ 2. Ἀθῆναι 1950.

ΚΟΥΚΟΥΛΕΣ *ΒΒΠ* : Φαίδ. Κουκουλέ, *Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός*. Τόμ. 1 - 5. Ἀθῆναι 1948 - 52. Τόμ. 6, 1955.

ΚΡΙΝΟΠΟΥΛΟΣ *Φερτάκαινα* : Σωκρ. Κρινοπούλου, *Τὰ Φερτάκαινα ὑπὸ ἐθνολογικὴν καὶ φιλολογικὴν ἔποψιν ἐξεταζόμενα*. Ἀθῆναι 1889.

ΚΥΠΡ. ΣΠΟΥΔ. : *Κυπριακαὶ Σπουδαί*. Δελτίον τῆς Ἑταιρείας Κυπριακῶν Σπουδῶν. Τόμ. 1 - 25. Λευκωσία 1937 - 1961.

ΚΥΡΙΑΖΗΣ *Δημ. ἰατρ.* : Ν.Γ. Κυριαζῆ, Δημώδης Κυπριακὴ ἰατρική. *Κυπριακὰ Χρονικά*, 4 (1926) 1 - 186.

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ *Γλῶσσα καὶ πολιτ.* : Στιλπ. Π. Κυριακίδου, *Γλῶσσα καὶ Λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων*. Σύλλογος πρὸς διάδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἀθῆναι 1946.

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ *Λαογραφία* : Στιλπ. Π. Κυριακίδου, *Ἑλληνικὴ Λαογραφία*. Τόμ. 1, Μνημεῖα τοῦ λόγου. Ἀθῆναι 1923.

ΚΥΡΙΑΚΙΔΗΣ *Σύμβολα* : Στιλπ. Π. Κυριακίδου, Τὰ σύμβολα ἐν τῇ Νεοελληνικῇ Λαογραφίᾳ. *Λαογραφία* 12 (1938 - 48) 503 - 546.

ΚΥΡΙΛΛΟΣ : Κυρίλλου (Πατριάρχου), *Ἱστορικὴ Περιγραφὴ τοῦ ἐν Βιέννῃ προεκδοθέντος χωρογραφικοῦ πίνακος τῆς μεγάλης Ἀρχισατραπείας Ἰκονίου*, νῦν πρῶτον τύποις ἐκδοθεῖσα ἐν τῷ Πατριαρχικῷ Τυπογραφείῳ ἐν ἔτει 1815.

ΚΩΣΤΑΚΗΣ *Ἀνακού* : Θανάση Π. Κωστάκη, *Ἡ Ἀνακού*. Ἔκδοση ΚΜΣ. Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ. Ἀθήνα 1963.

COSTAKIS *Gramm.* : Athanase P. Costakis, *Le parler grec d' Anakou*. Centre d'Études d'Asie Mineure, dirigé par madame Melpo Merlier. Ouvrage publié

1. *Καραμανλήδικη γραφή* : Κείμενο σὲ τουρκικὴ γλώσσα μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

avec le concours du Centre National de la Recherche Scientifique. Athènes 1964.

ΚΩΣΤΑΚΗΣ *Σίλλη :* Θανάση Π. Κωστάκη, *Τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα τῆς Σίλλης*. Ἔκδοση ΚΜΣ. Διεύθυνση Μέλπως Μερλιέ. Ἀθήνα 1968.

ΛΕΒΙΔΗΣ *Μοναί :* Ἀναστασίου Μ. Λεβίδου, *Αἱ ἐν μονολίθοις μοναὶ τῆς Καππαδοκίας καὶ Λυκαονίας*. Κων/πολις 1899.

ΛΟΥΚΑΤΟΣ *Ἐνδείξ. :* Δημ. Σ. Λουκάτου, Λαογραφικαὶ περὶ τελευτῆς ἐνδείξεις παρὰ Ἰωάννῃ τῷ Χρυσοστόμῳ. *Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν* 2 (1940) 30 - 117.

ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ - ΛΟΥΚΑΤΟΣ : Δ. Λουκοπούλου - Δημ. Σ. Λουκάτου, *Παροιμίες τῶν Φαράσων*. Ἔκδοση Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν, Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν - Μουσικὸ Λαογραφικὸ Ἀρχεῖο. Ἀθήνα 1951.

ΛΟΥΚΟΠΟΥΛΟΣ - ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ : Δ. Λουκοπούλου - Δ. Πετροπούλου, *Ἡ Λαϊκὴ Λατρεία τῶν Φαράσων*. Σειρὰ δημοσιευμάτων τοῦ Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου - ΚΜΣ. Ἔκδοση Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. Ἀθήνα 1949.

ΜΑΚΡΟΑΣ *Μαλακοπή :* Δ. Μακρόα, Ἡ Μαλακοπή. *Ξενοφάνης* 4 (1906) 409 κέ.

ΜΑΡΑΒΕΛΑΚΗΣ - ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ : Μ. Μαραβελάκη - Α. Βακαλοπούλου, *Αἱ προσφυγικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν τῇ περιοχῇ Θεσσαλονίκης*. Θεσσαλονίκη 1955.

Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ. : Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. 17, σ. 249.

ΜΕΓΑΣ *Ἑορταί :* Γ.Α. Μέγα, *Ἑλληνικαὶ Ἑορταὶ καὶ Ἔθιμα τῆς Λαϊκῆς Λατρείας*. Ἀθῆναι 1956.

ΜΕΡΛΙΕ *Ἀρχ.* : Μέλπως Μερλιέ, *Τὸ Ἀρχεῖο τῆς Μικρασιατικῆς Λαογραφίας. Πῶς ἱδρύθηκε, πῶς ἐργάστηκε*. Σειρὰ δημοσιευμάτων τοῦ Μουσικοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου - Ἀρχείου Μικρασιατικῆς Λαογραφίας. Ἔκδοση Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν. Ἀθήνα 1948.

Μικρασ. Ἡμερ. : Μικρασιατικὸν Ἡμερολόγιον «Ἀστήρ». Ἔτος Α', Κων/πολις 1912 σ. 103. Ἔτος Β', 1914 σ. 243 - 45. (Στὰ Καραμανλήδικα).

ΜΠΟΓΚΑΣ *Δάνεια :* Εὐαγγ. Μπόγκα, Τὰ εἰς τὴν Τουρκικήν, Περσικὴν καὶ Ἀραβικὴν δάνεια τῆς Ἑλληνικῆς. *Ἀθηνᾶ* 55 (1951) 67 - 113.

ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ *Προλήψεις :* Ἀθαν. Π. Μπούτουρα, *Προλήψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ καὶ ἑρμηνεία αὐτῶν*. Ἀθῆναι 1931.

ΜΥΣΤΑΚΙΔΗΣ *Καππαδ. :* Β.Α. Μυστακίδη, Καππαδοκικά. *Παρνασσὸς* 15 (1892 - 1893) 30 κέ., 368 κέ., 445 κέ., 455, 458, 600, 604 - 607.

ΜΩΥΣΙΑΔΗΣ *Ἀνδρονίκ. :* Ἰωσ. Α. Μωυσιάδη, *Τὸ Ἀνδρονίκιον. Ἱστορία καὶ ἤθη*. Ἀλεξάνδρεια 1912.

Νεάπολη : Ἡ ἑκατονταετηρὶς τῆς ἐν Κων/πόλει Ἐφορείας τῶν σχολῶν Νεβσεχὶρ 1820 - 1920. Κων/πολις 1920.

Ὁδηγὸς : Ὁδηγὸς τῶν κατοικημένων χώρων τῆς Τουρκίας. (Στὰ τουρκικά). *Ἄγκυρα 1947*.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ *Ὑπόδ. Ἑλλ.*: Α.Α. Παπαδοπούλου, *Ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀσιατικῆς Ἑλλάδος ἐθνικῶς καὶ γλωσσικῶς ἐξεταζόμενος*. Ἀθῆναι 1919.

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ *Δάνεια :* Α.Α. Παπαδοπούλου, Τὰ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς δάνεια τῆς Τουρκικῆς. *Ἀθηνᾶ* 44 (1932) 3 - 27.

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ *Εἰδύλλ. :* Δημητρίου Α. Πετροπούλου, Θεοκρίτου Εἰδύλλια ὑπὸ λαογραφικὴν ἔποψιν ἑρμηνευόμενα. *Λαογραφία* 18 (1959) 5 - 94.

ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΣ - ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ *Γκέλβερι :* Δημ. Πετροπούλου - Ἑρμολάου Ἀνδρεάδη, *Ἡ θρησκευτικὴ ζωὴ στὴν περιφέρεια Ἀκσεράι - Γκέλβερι*. Μὲ πρόλογο καὶ γαλλικὴ ἀνάλυση Ὀκταβίου καὶ Μέλπως Μερλιὲ. Ἀθήνα 1971.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΠΟΛΙΤΗΣ *Παραδόσεις* : Ν.Γ. Πολίτου, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ. Παραδόσεις. Μέρος Α' καὶ Β'*, Ἀθῆναι 1904.

ΠΟΛΙΤΗΣ *ΛΣ* : Ν.Γ. Πολίτου, *Λαογραφικὰ Σύμμεικτα*. Τόμ. 1 - 3, Ἀθῆναι 1920, 1921, 1931.

ΠΟΛΙΤΗΣ *Λαογραφία* : Ν.Γ. Πολίτου, *Λαογραφία* 1 (1909) 143 - 146.

ΡΙΖΟΣ : Ν.Σ. Ρίζου, τοῦ ἐκ Σινασοῦ τῆς Καππαδοκίας, *Καππαδοκικά. Ἤτοι δοκίμιον ἱστορικῆς περιγραφῆς τῆς ἀρχαίας Καππαδοκίας καὶ ἰδίως τῶν ἐπαρχιῶν Καισαρείας καὶ Ἰκονίου*. Κωνσταντινοῦπολις 1856.

ΡΩΜΑΙΟΣ *Λαϊκὲς λατρ. Θράκ.* : Κ.Α. Ρωμαίου, Λαϊκὲς λατρεῖες τῆς Θράκης. Ἀναστενάρια, τελετὴ Τυρινῆς Δευτέρας. Ἀνατύπωση ἀπὸ τὸ *Ἀρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ*. Ἀθῆναι τόμ. 11 (1944 - 45) 1 - 150.

ΡΩΜΑΙΟΣ *ΜΜ* : Κ.Α. Ρωμαίου, *Μικρὰ Μελετήματα*. Θεσσαλονίκη 1955.

ΣΑΡΑΝΤΙΔΗΣ *Σινασ.* : Ἰ. Ἀρχελάου Σαραντίδου, *Ἡ Σινασός. Ἤτοι θέσις, ἱστορία, ἠθικὴ καὶ διανοητικὴ κατάστασις, ἤθη, ἔθιμα καὶ γλῶσσα τῆς ἐν Καππαδοκίᾳ κωμοπόλεως Σινασοῦ, ἐν ἐπιμέτρῳ δὲ καὶ σύντομος περιγραφὴ τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις Καισαρείας καὶ Ἰκονίου ἑλληνικῶν κοινοτήτων, ὡς καὶ τῶν ἐν αὐταῖς σωζομένων ἑλληνικῶν διαλέκτων ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐν Σινασῷ λαλουμένην. Ἐν Ἀθήναις 1899*.

ΣΕΦΕΡΗΣ *Μοναστ.* : Γ. Σεφέρη, *Τρεῖς μέρες στὰ μοναστήρια τῆς Καππαδοκίας*. Ἀθῆναι 1953.

ΣΙΝΑΣΟΣ *Λεύκ.* : *Λεύκωμα «Ἡ Σινασός»*. Ἀθῆναι 1924.

ΣΚΑΛΙΕΡΗΣ *Λαοί* : Γ.Κ. Σκαλιέρη, *Λαοὶ καὶ φυλαὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας*. Μετὰ πινάκων καὶ χαρτῶν. Ἀθῆναι 1922.

ΣΠΥΡΙΔΑΚΗΣ *Ἔθιμα* : Γ.Κ. Σπυριδάκη, Τὰ κατὰ τὴν τελευτὴν ἔθιμα τῶν Βυζαντινῶν ἐκ τῶν ἁγιολογικῶν πηγῶν. *Ἐπετηρὶς Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 20 (1950) 75 - 171.

ΣΤΑΜΟΥΛΗ - ΣΑΡΑΝΤΗ : Ἐλπινίκης Σταμούλη - Σαραντῆ, *Ἀπὸ τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη*. Ἡ Σηλυβρία καὶ τὰ γύρω της χωριά. Τόμ. Α', Ἀθῆναι 1956, τόμ. Β', Ἀθῆναι 1958.

ΣΩΦΡΟΝΙΑΔΗΣ *Σινασός* : Σ.Θ. Σωφρονιάδη, *Ἡ Σινασὸς καὶ τὰ δημοτικά της τραγούδια*. Ἀθήνα 1958.

ΦΑΡΑΣΟΠΟΥΛΟΣ *Σύλατα* : Συμεὼν Σ. Φαρασοπούλου (τελειοφοίτου τῆς Ἰατρικῆς), *Τὰ Σύλατα. Μελέτη τοῦ νομοῦ Ἰκονίου ὑπὸ γεωγραφικήν, φιλολογικὴν καὶ ἐθνολογικὴν ἔποψιν*. Ἀθῆναι 1895.

(Ὁ) *Φάρος τῆς Ἀνατολῆς* 1 (1901) 286.

Φόρμιγξ : *Φόρμιγξ*. Ἔτος Δ', τεύχ. 17 - 18, 15 - 31/12/1903, σ. 8. (: Βασιλοπούλου, Κάλανδα Μύστιδος, κωμοπόλεως Καππαδοκίας).

ΦΩΣΤΕΡΗΣ *Μῦθοι* : Δ. Φωστέρη, Ἀνέκδοτοι μῦθοι καὶ παραμύθια τοῦ Μπουγᾶ Μαδέν. *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 8 (1954) 284 κέ.

ΦΩΣΤΕΡΗΣ *Ἀραβανί* : Δ. Φωστέρη, Τὸ Ἀραβανί. *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 5 (1952) 133 - 135, 6 (1955) 341.

ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ *Βιβλιοκρ.* : Γ.Μ. Χατζιδάκη, Βιβλιοκρισία. Ι. Σαραντίδου Ἀρχελάου, Ἡ Σινασός. *Ἀθηνᾶ* 12 (1900) 476 - 486.

ΧΑΤΖΙΔΑΚΗΣ *ΜΝΕ.* : Γ.Ν. Χατζιδάκη, *Μεσαιωνικὰ καὶ Νέα Ἑλληνικά*. Τόμ. Α' καὶ Β'. Ἀθῆναι 1905 - 1907.

ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ *Πατριδογρ.* : Μηνᾶ Χριστοπούλου, Πατριδογραφία. *Μικρασιατικὰ Χρονικὰ* 3 (1940) 279 - 299, 4 (1948) 126 - 144.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΧΩΛΟΠΟΥΛΟΣ *Σύλατα* : Σάββα Χωλοπούλου, Μονογραφικὴ Ἱστορία Ζήλης ἢ Σύλατας. *Ξενοφάνης* 2 (1905) 92 - 96, 140 - 144, 205 - 210, 284, 322 - 327, 342 - 344.

Β΄ ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ ΚΑΙ ΑΡΘΡΑ

AINSWORTH : W.F. Ainsworth, *Travels and researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldaea and Armenia*. Tome I, London (W. Parker) 1842, σ. 173 - 237.

BLANCHARD : R. Blanchard, *Asie occidentale :* Géographie universelle. Publiée sous la direction de P. Vidal Lablanche et L. Gallois. Tome III, Paris 1929. σ. 76 - 79, 100 - 108.

BREHIER : L. Brehier, *Le monde Byzantin*. III. *La civilisation byzantine*. L'évolution de l'humanité. Paris 1950.

CANDAR : Avni Alı Candar, *Ἀπὸ τὴν Ἄγκυρα στὸ Νέβσεχιρ*. Ἔκδοση Λαϊκῆς Ἑστίας Ἀγκυρας. Ἀγκυρα 1933. Μετάφραση ἀπὸ τὰ τουρκικὰ γιὰ τὸ ΚΜΣ ἀπὸ τὸν Γ. Ἀμφιλοχιάδη.

CARNOY - NICOLAÏDÉS : Carnoy - J. Nicolaïdés, *Traditions populaires de l'Asie Mineure*. Dans «Les littératures populaires de toutes les nations». Tome XXVIII. Paris (Maisonneuve et Leclerc) 1889.

CHILDS : J.W. Childs, *Across Asia Minor on Foot*. Edinburgh and London (Β΄ ἔκδοση) 1917, σ. 191 - 248.

DANZEL : Th. W. Danzel, *Magie et science secrète*. Paris (Payot) 1947.

DAWKINS : R. M. Dawkins, *Modern greec in Asia Minor*. Cambridge 1916.

LOUIS DELAPORTE : Louis Delaporte, *Les Hittites*. Paris 1936, σ. 13 - 21.

FLACELIÈRE : R. Flacelière, *Δημόσιος καὶ ἰδιωτικὸς βίος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων*. Μετάφρ. Γ. Βανδώρου. Ἀθῆναι 1970.

VAN GENNEP : Arnold van Gennep, *Le folklore du Dauphiné* (*Isère*). *Étude descriptive et comparée de psycologie populaire*. Tome I et II. Paris 1932, 1933.

VAN GENNEP *Manuel* : Arnold van Gennep, *Manuel de folklor français contemporain*. Tome Ia. Paris 1943. Tome Ib, 1946.

GRÉGOIRE : H. Grégoire, *Rapport sur un voyage d'exploration dans le Pont et en Cappadoce*. Dans B.C.H. 33 (1909) σ. 11 - 126.

HAMILTON : J.W. Hamilton, *Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with some account of their antiquities and geology*. Tome II. London (J. Murray) 1842, σ. 232 - 303.

HIST. DES RELIG. : *Histoire générale des religions*. Sous la direction de M.M. Maxime Gorge et Raoul Mortier. Tom. II, Grèce, Rome. Paris 1948.

JERPHANION : Guiliaume de Jerphanion, *Les églises rupestres de Cappadoce*. Tom. Ia. Paris (Geuthner) 1925. Tome Ib. Paris 1932.

KINNEIR : M.J. Kinneir, *Voyage dans l'Asie Mineure, l'Arménie et le Kourdistan, dans les années* 1813 *et* 1814. Traduit de l'anglais par N. Perrin. Tome I, Paris 1918, σ. 151 - 182.

LUCAS : Paul Lucas, *Voyage du sieur Paul Lucas fait par ordre du roy dans la Grèce, l'Asie Mineure, la Macédoine et l'Afrique*. Tome III. Paris 1712, σ. 180 - 186.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

MORDTMANN : Mordtmann, *Die Troglodyten von Kappadokien* (sitz. B. der Kön. Bayer. Akad. der wissensch. Philos. - Philol. Klasse, 1861. Tome 2, σ. 11 - 28.

MURRAY : A. Murray, *Haudbook for Travellers in Turkey describing* : Con/ple, European Turkey, Asia Minor, Armenia and Mesopotamia, with new travelling maps and plans. Τρίτη ἔκδοση. London 1854, σ. 284 κἑ.

NILSSON : Martin Nilsson, *La religion populaire dans la Grèce antique*. Traduit de l'anglais par F. Durif. Paris (Plon) 1954.

OBERHUMMER - ZIMMERER : Oberhummer und Zimmerer, *Reise durch Kleinasien und Syrien*. Berlin 1899.

PATR. OEC. : Patriarcat Oecuménique, *Les atrocités kémalistes dans les regions du Pont et dans le reste de l'Anatolie*. Con/ple 1922.

PERROT : G. Perrot, *Souvenirs d'un voyage en Asie Mineure*. Paris 1867, σ. 382-4.

POUEIGH : J. Poueigh, *Le folklore des pays d'Oc. La tradition occitane*. Paris 1952.

POUJOUAT : B. Poujouat, *Voyage dans l'Asie Mineure, en Mésopotamie, à Palmyre, en Syrie, en Palestine et en Egypte*. Paris 1840.

RAMSAY : W.M. Ramsay, *B.C.H.* VII (1883), σ. 323.

RECLUS : Reclus, *Nouvelle Géographie Universelle*. Tome IX, Asie Anterieure. Paris 1884, σ. 391 - 2, 461, 470 - 4, 491 - 8, 548 - 549.

ROTT : Hans Rott, *Kleinasiatische Denkmäler* (*aus Pisidien, Pamphylien, Kappadokien und Lycien*). Leipzig 1908, σ. 117 κἑ.

SCHWEINITZ : Von Schweinitz, *Hans - Hermann Graf, In Kleinasien. Ein Reitausflugdurch das Innere Kleinasiens im Jahre* 1905. Berlin (Dietrich - Reimer) 1906, σ. 100 - 150.

SCOTT - STEVENSON : Scott - Stevenson, *Our Ride through Asia Minor*. London - Halle 1881, σ. 176 - 267.

STERRET : Sitlington Sterret J.R., *An Epigraphical Journey in Asia Minor*. Στὸ : Papers of the American School of Classical Studies in Athens. Tom. II, 1883 - 84. Boston 1888, σ. 227 - 233, 306 - 307.

TCHIHATCHEFF : P. de Tchihatcheff, *Asie Mineure. Description physique. Deuxième partie. Climatologie et Zoologie*. Paris 1866, σ. 179 - 200, 470 - 473. *Quatrième partie. Géologie*. Paris 1865, σ. 155 - 165.

TEXIER : Charles Texier, *Asie Mineure. Description géographique, historique et archéologique des provinces et des villes de la chersonèse d'Asie*. Tome I. Paris 1882, σ. 500 - 576.

VIVIEN DE SAINT MARTIN : Vivien de Saint Martin, *Description historique et géographique de l'Asie Mineure*. Tome II. Paris 1852.

WEIGALL : A. Weigall, *Survivances païennes dans le monde chrétien*. Traduit de l'anglais par Ariane Flournou. Paris 1934.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Γ΄. ΟΙ ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΤΕΣ [1]

Καὶ γιὰ τὸ Μιστί, ὅπως γιὰ τὴν Ἀνακού, ἡ ἐργασία στηρίχτηκε κυρίως στὶς πληροφορίες ποὺ ἔδωσαν οἱ Μιστιῶτες, πρόσφυγες στὴν Ἑλλάδα ἀπὸ τὰ 1924, καὶ πολὺ λιγότερο στὴ γνωστὴ βιβλιογραφία. Αὐτὴ χρησιμοποιήθηκε ἄλλοτε γιὰ νὰ ἐπιβεβαιώσει ὁρισμένες πληροφορίες καὶ ἄλλοτε γιὰ νὰ συζητηθοῦν μερικὲς ἀπ' αὐτὲς ποὺ προσφέρει, ὅταν δὲ συμφωνοῦσαν μὲ ὅσα μαθαίναμε ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες. Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ ἀναφέρονται τὰ ὀνόματα τῶν πληροφορητῶν μαζὶ μὲ τὴ βιβλιογραφία. Ὁ συγγραφέας ἐκφράζει κι ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὴν εὐγνωμοσύνη του σ' ὅλους τοὺς καλοὺς Μιστιῶτες - καὶ ἦταν ὅλοι τους καλοί -, ποὺ βοήθησαν νὰ γραφτῆ τὸ βιβλίο αὐτὸ γιὰ τὸ χωριό τους. Περιττὸ νὰ σημειώσουμε, ὅτι ὅλοι οἱ πληροφορητές μας ἔχουν γεννηθῆ στὸ Μιστί. Τὰ ὀνόματα ἀναφέρονται ἀλφαβητικὰ καὶ χωρὶς διακρίσεις. Ὁ καθένας τους εἶπε, πρόθυμα καὶ μὲ συναίσθηση εὐθύνης, ὅ,τι ἤξερε γιὰ τὴν πατρίδα του.

ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΔΗΣ ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ. Νέο Ἁγιονέρι Μακεδονίας, 70 χρονῶν.
ΓΑΪΤΑΝΙΔΗΣ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1904 καὶ μένει στὸ Βόλο.
ΓΑΪΤΑΝΙΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1895 καὶ ἔμενε στὸ Τουργούτι Ἀθηνῶν.
ΓΕΚΤΙΔΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1877.
ΓΕΛΜΠΑΣΙΔΗ ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΑ. Γεννήθηκε στὰ 1880 καὶ μένει στὴ Μάντρα Λαρίσης.
ΓΙΑΓΤΖΙΔΗΣ ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1894 καὶ μένει στὸ Βόλο.
ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ ΙΟΡΔ. Γεννήθηκε στὰ 1875. Ἔκανε πολλὰ χρόνια μουχτάρης τοῦ χωριοῦ. Πέθανε στὴ Μάντρα Λαρίσης.
ΔΑΜΙΑΝΙΔΗΣ ΔΗΜ. Γεννήθηκε στὰ 1883 καὶ πέθανε στὰ 1955 στοὺς Χαλκιάδες Λαρίσης.
ΔΑΜΙΑΝΙΔΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ - Δαμιανὲ Μακάριος. Γεννήθηκε στὸ Μιστὶ καὶ πέθανε τὸν Ὀχτώβρη τοῦ 1968, σὲ ἡλικία 82 χρονῶν, στὴν Ἀθήνα. Εἶναι ὁ πληροφορητὴς πού, μαζὶ μὲ τὸν Δαστερίδη καὶ τὸν Κύριλλη, ἔδωσαν τὸ περισσότερο ὑλικό.
ΔΑΣΤΕΡΙΔΗΣ ΙΟΡΔΑΝΗΣ. Γεννήθηκε στὰ 1885 καὶ ἔμενε στὴ Μάντρα Λαρίσης. Πέθανε στὰ 1974. Βλ. παραπάνω : Δαμιανίδης Μακ.
ΔΕΜΙΡΤΖΟΓΛΟΥ (ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ) ΜΑΞΙΜΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1885. Μένει στοὺς Χαλκιάδες Λαρίσης.
ΔΕΜΙΡΤΖΟΓΛΟΥ (ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΣ) ΠΡΟΔΡΟΜΟΣ τοῦ ΦΙΛΙΠΠΟΥ - Δεμιρτζὴ Πρόιμους. Γεννήθηκε στὰ 1904 καὶ μένει Ἁγ. Δημητρίου 79, Θεσ/νίκη.
ΕΛΜΠΙΣΙΔΗΣ ΛΕΥΤΕΡΗΣ. Γεννήθηκε στὰ 1904 καὶ μένει στὰ Ταμπούρια Πειραιῶς.
ΙΩΑΝΝΙΔΗΣ ΙΟΡΔΑΝΗΣ. Γεννήθηκε στὰ 1906 καὶ μένει στὸ Βόλο.
ΚΑΡΑΒΕΛΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1883 καὶ μένει στὶς Κρηνίδες Καβάλας.
ΚΑΡΑΓΙΑΝΝΗΣ ΙΩ. Γεννήθηκε στὰ 1895 καὶ μένει στὰ Ἀμισιανὰ Καβάλας.
ΚΑΡΑΛΗΣ ΣΤΑΥΡΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1908.
ΚΑΡΤΑΣ ΕΛΙΣΑΒΕΤ. Μάντρα Λαρίσης, 75 περίπου χρονῶν.
ΚΕΛΤΣΙΔΗΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ. Νέο Ἁγιονέρι Μακεδονίας, 65 περίπου χρονῶν.
ΚΕΡΕΝΙΔΗΣ ΜΗΝΑΣ. Γεννήθηκε στὰ 1899 καὶ μένει στὸ Βόλο.

---

1. Γιὰ πολλοὺς ἀπὸ τοὺς παρακάτω πληροφορητὲς δὲν ἔχουμε νεώτερες εἰδήσεις. Εἶναι, ἐπομένως, φυσικό, μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς νὰ μὴ ζοῦν σήμερα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΡΕΝΙΔΗΣ ΧΡΙΣΤΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1904 καὶ μένει στὸ Βόλο.
ΚΕΦΣΕΝΙΔΟΥ ΕΛΙΣ. Γεννήθηκε στὰ 1905 καὶ μένει Θερμοπυλῶν 24, Συνοικ. Ρήγα Φεραίου, Θεσ/νίκη.
ΚΥΡΙΛΛΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1900 καὶ μένει στὴ Μάντρα Λαρίσης. Βλ. καὶ Δαμιανίδης Μακ.
ΛΑΒΔΑΣ ΙΩΑΚΕΙΜ. Καλλιθέα 'Αθηνῶν, ὁδὸς 'Αμασείας 13. Γεννήθηκε γύρω στὰ 1884 καὶ πέθανε στὰ 1975.
ΛΕΛΙΔΗΣ (ΛΕΛΕ) ΧΡΙΣΤΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1898 καὶ μένει στὸ Τουργούτι.
ΜΑΚΑΡΙΑΔΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1909. Μένει στὴν 'Αμυγδαλέα Λαρίσης.
ΜΑΚΡΙΔΗΣ ΜΗΝΑΣ. Γεννήθηκε στὰ 1901 καὶ μένει στὴν 'Αμυγδαλέα Λαρίσης.
ΜΑΚΡΙΔΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ. Γεννήθηκε στὰ 1889 καὶ ἔμενε στὴν 'Αμυγδαλέα Λαρίσης. Πέθανε στὰ 1971.
ΝΑΤΣΑΡΙΔΗΣ ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1905 καὶ μένει στὸ Βόλο.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΑΝΤΩΝΗΣ τοῦ ΠΕΤΡΟΥ. Γεννήθηκε στὰ 1881 καὶ ἔκανε ἕνα χρόνο μουχτάρης στὸ χωριό. Ἔμενε στὴ Μάντρα Λαρίσης.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ. Γεννήθηκε στὰ 1887 καὶ μένει στὴ Μάντρα Λαρίσης.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. 'Οργανοπαίχτης 70 περίπου χρονῶν. Μένει στὴ Μάντρα Λαρίσης.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ. Μένει στὸν 'Αλμυρὸ Θεσσαλίας.
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Γεννήθηκε στὰ 1888 καὶ μένει στὴ Μάντρα Λαρίσης.
ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ ΚΟΣΜΑΣ. Μένει στὸ Βόλο.
ΠΑΠΑΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ. Γεννήθηκε στὰ 1909. Μένει στὴ Θεσσαλονίκη.
ΠΕΤΡΟΓΛΟΥ ΒΑΣΙΛΗΣ. Πέθανε, 77 χρονῶν, στὰ 1963 στὴ Μάντρα.
ΠΟΥΛΑΣΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1878. Πέθανε στὰ 1964 στὸ Μοσχάτο, Ρήγα Φεραίου 21.
ΠΟΥΛΑΣΙΔΟΥ ΕΛΙΣΑΒΕΤ. Γυναίκα τοῦ προηγούμενου. Γεννήθηκε στὰ 1886.
ΣΙΔΗΡΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ, σύζ. Σταύρου. Γεννήθηκε στὰ 1915. Μένει Κέκροπος 25, Νεάπολη Θεσ/νίκης.
ΣΚΕΝΔΕΡΙΔΟΥ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ. Γεννήθηκε στὰ 1908 καὶ μένει Ρήγα Φεραίου 21, στὸ Μοσχάτο Πειραιῶς.
ΤΑΤ ἢ ΤΑΤΙΑ ΓΙΑΚΩΦ ΓΙΩΡΓΗΣ. Μένει στὸ Νέο 'Αγιονέρι, 85 περίπου χρονῶν.
ΤΕΚΕΛΙΔΗΣ ΙΑΚΩΒΟΣ. Νέο 'Αγιονέρι, 80 χρονῶν.
ΤΖΑΝΝΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1896. Μένει Ρήγα Φεραίου Ι, Μοσχάτο Πειραιῶς.
ΤΖΑΝΝΙΔΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΑ. Γυναίκα τοῦ 'Απόστολου. Γεννήθηκε στὰ 1899.
ΤΖΑΝΝΙΔΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΥΛΑ. Συγγενὴς τῆς προηγούμενης. Γεννήθηκε στὰ 1909. Μένει στὸ Μοσχάτο Πειραιῶς.
ΤΡΙΧΟΠΟΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ (Külûs). Γεννήθηκε στὰ 1895. Πέθανε στὰ 1940 στὸ Τουργούτι 'Αθηνῶν.
ΤΣΙΝΑΣΛΑΝ ΙΟΡΔΑΝΗΣ. Νέο 'Αγιονέρι Μακεδονίας, 75 περίπου χρονῶν.
ΤΣΟΓΚΑΡΙΔΗΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1899 καὶ μένει στὸ Βόλο.
ΤΣΟΠΟΥΡΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ. Μοσχάτο.
ΧΑΤΖΗ ΕΦΡΑΙΜΙΔΗΣ ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1905 καὶ μένει στὴν 'Ερέτρια Φαρσάλων.
ΧΑΤΖΗ ΕΦΡΑΙΜΙΔΗΣ ΝΙΚΟΛΑΟΣ. Γεννήθηκε στὰ 1914 καὶ μένει στὸ Βόλο.
ΧΑΤΖΗ ΕΦΡΑΙΜΙΔΟΥ ΜΑΡΙΑ. Νέο 'Αγιονέρι Μακεδονίας.
ΧΑΤΖΗ ΚΥΡΙΑΚΟΓΛΟΥ ΗΛΙΑΣ. Βόλος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΧΑΤΖΗ ΚΥΡΙΑΚΟΓΛΟΥ ΚΥΡΙΑΚΟΣ. Βόλος.
ΧΑΤΖΗ ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΜΑΡΙΑ. Νέο Ἁγιονέρι, 67 περίπου χρονῶν.
ΧΑΤΖΗ ΣΑΒΒΑΣ ΗΛΙΑΣ. Νέο Ἁγιονέρι, 60 » »
ΧΑΤΖΗΦΩΤΙΟΥ ΙΟΡΔΑΝΗΣ. Γεννήθηκε στὰ 1878 καὶ μένει στὸ Βόλο.

Δὲ θὰ θέλαμε νὰ κλείσουμε τὸν κατάλογο τῶν πληροφορητῶν μας, χωρὶς νὰ ἀναφέρουμε καὶ νὰ εὐχαριστήσουμε κι ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ τὴ δεσπ. ΛΕΛΑ Β. ΔΑΣΤΕΡΙΔΗ, ἐγγονὴ τοῦ Ἰορδ. Δαστερίδη, τοῦ πρεσβύτερου Μιστιώτη ποὺ γνωρίσαμε. Κάθε φορὰ πού, στὴν πρόοδο τῆς δουλειᾶς, παρουσιαζόταν ἀνάγκη νὰ διασταυρωθῆ μιὰ πληροφορία, ἀπευθυνόμασταν σ᾽ αὐτήν, ἀφοῦ τὰ πολλὰ ταξίδια ὡς τὴ Μάντρα ἦταν ἀδύνατα. Καὶ ἡ δεσπ. Δαστερίδη, πάντοτε πρόθυμη, ἔσπευδε νὰ μᾶς ἐξυπηρετήσει.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

'Αρχ. Θρακ. Θησαυροῦ : 'Αρχεῖον τοῦ Θρακικοῦ λαογραφικοῦ καὶ γλωσσικοῦ θησαυροῦ.
ΒΒΠ : Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός.
ΔΙΕΕ : Δελτίον τῆς ἐν 'Αθήναις 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογικῆς 'Εταιρείας.
ΕΕΒΣ : 'Επετηρὶς 'Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν.
ΕΦΣΠΑ : 'Επιστημονικὴ 'Επετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Π/μίου 'Αθηνῶν.
ΕΦΣΠΘ : 'Επιστημονικὴ 'Επετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Π/μίου Θεσσαλονίκης.
ΕΛΑ : 'Επετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ 'Αρχείου (τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν).
ΗΜΕ : 'Ημερολόγιον τῆς Μεγάλης 'Ελλάδος.
ΙΛΝΕ : 'Ιστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας 'Ελληνικῆς (τῆς 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν).
ΚΔ : Καινὴ Διαθήκη.
ΚΜΣ : Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν.
Κ(ώδ.)Τ.Α: Κώδικας Ταμείου 'Ανταλλαξίμων.
ΛΣ : Λαογραφικὰ Σύμμεικτα.
ΜΜ : Μικρὰ Μελετήματα.
ΠΑΑ : Πρακτικὰ 'Ακαδημίας 'Αθηνῶν.
ΠΔ : Παλαιὰ Διαθήκη.
τουρκ. : τουρκικό.

ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΑΞΙΑ ΤΩΝ ΔΙΑΛΕΚΤΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ

1. 'Ελληνικοὶ φθόγγοι.

γ̇ = γ ὑπερωϊκό, ὅπως προφέρεται στὴ λ. γάλα : καλόγ̇ιρια, καλόγρια.
ζ̌ = ζ δασὺ ἠχηρό, ὅπως τὸ γαλλικὸ j στὴ λ. jardin : ζυμάρ'. 'Ετσι καὶ τζ̌.
κ̇ = κ δασὺ ἄηχο.
κ̇, λ̣, ν̇ = κ, λ, ν ὑπερωϊκά, ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς φθόγγους ε, ι, ὅπως π.χ. στὶς λ. καλός, λαός, νέος: κ̇ιρυὸς = κρύος.
π̇ = π δασὺ ἄηχο.
σ̂ = σ λεπτό, ὅπως περίπου στὸ ἔτσι τῆς κοινῆς.
σ̌, s̈ = σ δασύ, ὅπως τὸ γαλλικὸ ch στὴ λ., π.χ., chaque. 'Ετσι καὶ ξ̌ καὶ ψ̇.
τ̈, T̈ = τ δασύ.
χ̇ = χ ὑπερωϊκό, ἐμπρὸς ἀπὸ τοὺς φθόγγους ε, ι, ὅπως στὴ λ. χάος : ἔχ̇ιδ̈καμ.
ψ̇ = ψ δασύ. Βλ. σ̌.

2. Ἡ ἀντιστοιχία τῶν ἑπόμενων τουρκικῶν φθόγγων εἶναι ἡ ἑξῆς :

c = τζ̌, ὅπως τὸ ἰταλ. c.
ç = τσ̌, h = χ, ş = σ̌, u = ου, y = ι (πρὶν ἀπὸ σύμφωνο) ἢ y = γ (πρὶν ἀπὸ φωνῆεν).
ğ = γ. Τὸ λαρυγγοϋπερωϊκὸ τουρκικὸ ι (i λατιν. ἀλφαβήτου χωρὶς τελεία), πού ἡ προφορά του στὰ τούρκικα βρίσκεται μεταξὺ ι καὶ ε, σημειώνεται, στὴν ἑλληνικὴ μορφὴ τῶν τούρκικων λέξεων, ι ἢ ου, ἀνάλογα μὲ τὴν προφορὰ τῶν πληροφορητῶν.

Στὴ μεταγραφὴ τῶν τουρκικῶν ö καὶ ü στὰ ἑλληνικὰ συμμορφωθήκαμε μὲ τὴν προφορὰ τῶν πληροφορητῶν, πού σήμερα εἶναι πολὺ ρευστή.

Οἱ ὑπόλοιποι φθόγγοι προφέρονται ὅπως οἱ ἀντίστοιχοι λατινικοί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ - ΙΣΤΟΡΙΑ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΑΠΟ ΤΗ ΝΙΓΔΗ ΣΤΟ ΜΙΣΤΙ

§ 1. Οἱ δρόμοι.

Γιὰ νὰ πᾶνε ἀπὸ τὸ Μιστὶ στὴ Νίγδη [1] — 26 περίπου χλμ. ΝΝΔ — οἱ Μιστιῶτες χρειάζονταν μὲ τὰ γαϊδουράκια τους πέντε περίπου ὧρες. Καὶ ἔκαναν συχνὰ αὐτὸ τὸ ταξίδι, γιατὶ ἡ Νίγδη ἦταν τὸ κέντρο τους τὸ διοικητικό, τὸ ἐμπορικὸ καὶ τὸ θρησκευτικό. Ὁ δεσπότης τους εἶχε τὸν τίτλο «Ἰκονίου» [2], ἀλλὰ ἔμενε στὴ Νίγδη, στὴ συνοικία Καγιάbαšι, ἐπειδὴ ἐδῶ βρίσκονταν οἱ περισσότεροι Χριστιανοί, στὴν περιφέρεια Ἰκονίου ἦταν πολὺ λίγοι. Ἀπὸ τὶς πόλεις, ἐξάλλου, τῆς Καππαδοκίας ἡ Νίγδη ἦταν ἡ κοντινότερη στὸ Μιστί. Ἀπ' αὐτὴν λοιπὸν θὰ ξεκινήσουμε γιὰ νὰ πᾶμε στὸ χωριό, ἀκολουθώντας τοὺς δυὸ δρόμους ποὺ ὁδηγοῦσαν σ' αὐτό.

Στὴν πρώτη διαδρομὴ (βλ. σ. 27), χάρτη Τοπωνυμίων) ἀκολουθοῦμε τὸ μεγάλο δρόμο Νίγδης - Καισάρειας ὡς λίγο μετὰ τὴ Νίγδη, κ' ἔπειτα τὸν ἀφήνομε καὶ περνοῦμε μέσα ἀπὸ τὸ Ἀνdαβάλ,[3] 7 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὴν Νίδγη, καὶ ἀπὸ τὸ Χεμάνdιρ, ὅπως ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες τὸ Σεμένdερε,[4] πάλι ΑΒΑ, 6 χλμ. περίπου ἀπὸ τὸ Ἀνdαβάλ. Μερικὲς ἑκατοντάδες μέτρα ΒΑ ἀπὸ τὸ Σεμένdερε ὁ δρόμος αὐτὸς διασταυρωνόταν μὲ τὸ μεγάλο δρόμο Νίγδης-Καισάρειας, ποὺ ἀφήσαμε πρὶν ἀπὸ τὸ Ἀνdαβάλ, κ' ἔπειτα προχωροῦσε βόρεια πρὸς τὸ Μιστί, μέσα ἀπὸ τὸν ἄdεντρο κάμπο. Ὁ μεγάλος δρόμος κατευθυνόταν ΒΑ καὶ συναντοῦσε πρῶτα τὸ Μεζερὲ Χάν, δύο περίπου χλμ. ἀπὸ τὸ Σεμένdερε, κ' ἔπειτα τὸ Χῦτς [5] ἢ Χϋγιοὺκ ἢ Χϋτσῦ ἢ Χῦκ Χάν (εἰκ. 1) δύο χλμ. ἀπὸ τὸ Μεζερέ, καὶ τὰ δύο στὴν κοινοτικὴ περιφέρεια

---

1. Στὴ Νίγδη, τουρκ. Niğde, φτάνει κανεὶς μὲ σιδηρόδρομο μέσον Πόλης. Πβ. Φωστέρη *Ἀραβανὶ* 133, *Encyclopédie de l'Islam* 3, 974α. Ἀπὸ τὴν Καισάρεια τὸ Μιστὶ ἦταν 82 χλμ. ΝΔ.

2. Ὁ ἐπίσημος τίτλος του ἦταν: «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Λυκαονίας καὶ Δευτέρας Καππαδοκίας». Βλ. καὶ § 128.

3. Ἀπὸ τὸ Μιστὶ 17 χλμ. ΝΔ.

4. Τούρκ. Semendire Köyü, 11 χλμ. ΝΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί. Βλ. ΚΜΣ: Σεμένdρα.

5. Τούρκ. Hük καὶ Höhük, ἀπ' ὅπου προφανῶς τὸ Hıklar τοῦ Kinneir 1, 178. Ὁ Καρολίδης *Τὰ Κόμανα* 23, σημειώνει: «Χώματα τῆς Σεμιράμιδος ὡς λέγουσιν οἱ ἀρχαῖοι, τὰ ὁποῖα ἐν Καππαδοκίᾳ μέχρι σήμερον λέγονται Χουούκ». Πβ. Στράβ. XII, 3,37.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τοῦ Μιστιοῦ, ποὺ ἀρχίζει 500 μ. περίπου μετὰ τὸ Σεμένdερε. Ὁ δρόμος γιὰ τὸ Μιστὶ περνοῦσε πρῶτα ἀπὸ τὰ Καστερνά, τὰ χωράφια δηλαδὴ πρὸς τὸ Κάστρο, τὴ Νίγδη, κ' ἔπειτα ἀπὸ λίγα λεπτὰ ἔφτανε στὸ Κάτω Χωριό, στὸ παλιὸ Μιστὶ δηλαδή, ὅπου πολλὰ χαλάσματα ὑπόγειων σπιτιῶν, ποὺ μερικῶν μάλιστα φαίνονταν καθαρὰ οἱ βουλιαγμένες «στέγες». Δεξιά, καθὼς περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὰ ἐρείπια, ἔβλεπαν ἕνα μικρὸ καὶ ὁμαλὸ ὕψωμα, μὲ τὰ χαλάσματα τῆς Ἁγια Μαρίνας στὴν κορφή του.

Ὁ δεύτερος δρόμος γιὰ τὸ Μιστὶ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴ Νίγδη, προχωροῦσε βόρεια, κ' ἔπειτα ἀπὸ δύο περίπου ὧρες ἔφτανε στὴ θέση Μπουνὰρ Μπαζί, ὅπου ἀρκετὸ νερὸ κυλοῦσε κοντὰ στὸ δρόμο. Σὲ λίγην ἀπόσταση ἀπὸ τὸ νερό, χώριζε ὁ δρόμος : ὁ κεντρικὸς προχωροῦσε πρὸς τὴ Νεάπολη [1], καὶ τὸ δεξιὸ παρακλάδι του, δηλαδὴ τὸ ἀνατολικό, ὁδηγοῦσε πρὸς τὸ Μιστί.

Τὸ νερό, ποὺ προχωροῦσε πρὸς τὸ Ἀνdαβὰλ καὶ τὴ Νίγδη, γιὰ νὰ κινήσει τοὺς νερόμυλούς της καὶ νὰ ποτίσει τὰ περιβόλια της, ὁ κόσμος ἔλεγε πὼς ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Λίμνα [2], 22 χιλμ. βόρεια. Ἔβγαινε ἀπὸ ἕνα κεφαλάρι κοντὰ σ' αὐτὸ τὸ χωριό, κινοῦσε κ' ἐδῶ δύο νερόμυλους, πότιζε τοὺς κήπους, σχημάτιζε μιὰ μικρὴ λίμνη ἀνάμεσα στὴ Λίμνα καὶ στὴν Ἀξό [3], κι ἀπὸ 'κεῖ κ' ἔπειτα καταχώνιαζε στὸν ἀμμουδερὸ κάμπο καὶ χανόταν. Καὶ ὅλοι πίστευαν πὼς ξανάβγαινε στὸ Μπουνὰρ Μπαζί.

Ἡ διακλάδωση τοῦ δρόμου Νίγδης-Νεάπολης, ποὺ σημειώσαμε, προχωροῦσε πρὸς τὸ Γούρπελι, τρεῖς ὧρες ἀπὸ τὴ Νίγδη, ἀνέβαινε στὸ ὁμαλὸ ἀλλὰ ἀρκετὰ ἐκτεταμένο αὐτὸ ὕψωμα — ἀνῆκε στὸ Μιστὶ ἡ περιοχὴ — καὶ μετὰ μιὰν ὥρα διαδρομὴ — πάντοτε μὲ τὰ γαϊδουράκια — κατέβαινε ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρά του στὸ Τζιραλού, σύνορο τοῦ Μιστιοῦ, τοῦ Σεμένdερε καὶ τῶν Τριβουνιῶν [4].

Μετὰ τὸ Τσιραλοὺ ὁ δρόμος αὐτὸς ἔφτανε στὰ Καστερνὰ ποὺ εἴδαμε παραπάνω, γιὰ νὰ σμίξει, κοντὰ στὸ Κάτω Χωριό, μὲ τὸν προηγούμενο.

Ὁ δεύτερος αὐτὸς δρόμος ἦταν συντομώτερος ἀπὸ τὸν πρῶτο, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες τὸν ἀποφεύγαν, ἰδιαίτερα τὸ χειμώνα, γιατὶ περνοῦσε ἀπὸ ἀπόμερη ρεματιὰ κ' ἐρημιές.

§ 2. Ὁ κάμπος.

Γύρω στὴ Νίγδη ὑπῆρχε ἀρκετὴ βλάστηση, ἰδιαίτερα λεῦκες καὶ ἰτιές, μόλις ὅμως περνοῦσε κανεὶς τὰ σύνορά της, ἄρχιζε ὁ ἄdεντρος κάμπος. Ἔτσι, μέσα στὸ Ἀνdαβὰλ καὶ στὸ Σεμένdερε ἐλάχιστα dέντρα ὑπῆρ-

1. Τούρκ. Nevşehir. Πβ. *Ἀνακού* 51 κέ.
2. Τουρκ. Gölcük, Λιμνούλα.
3. Ἀξό, τουρκ. Hasaköy, χωριὸ ἑλληνικὸ 14 χλμ. ΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστὶ.
4. Τριβούνια, τουρκ. χωριὸ Divrin, 14 1/2 χλμ. ΔΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χαν, τὸ πρῶτο ὅμως ἀπ' αὐτὰ τὰ χωριὰ εἶχε ἀρκετὰ ἀμπέλια. Ἡ γύμνια τοῦ κάμπου συνεχιζόταν καὶ μετὰ τὸ Σεμένdερε, σ' ὅλο τὸ Μπουdὰκ 'Οβά[1], ὅπως λεγόταν ὁ κάμπος ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτὸ ὡς λίγα χλμ. νότια ἀπὸ τὴ Νεάπολη [2].

Ἀπὸ τὸ Κάτω Χωριό, ὅπου ἀντάμωναν οἱ δυὸ δρόμοι, καθὼς ὁ κάμπος ἦταν σχεδὸν ἴσιος, φαινόταν βόρεια, λίγες ἑκατοντάδες μέτρα μακριά, ὁ ἐπιβλητικὸς σκοῦρος ὄγκος τοῦ Ἁι Βλάση, τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ καὶ ἴσως τῆς μεγαλύτερης τῆς χριστιανικῆς Καππαδοκίας. Καθὼς μάλιστα τὰ γύρω σπίτια ἦταν χαμόσπιτα, ἡ ἐκκλησία φάνταζε ἀκόμη πιὸ ἐπιβλητικὴ μέσα στὸν ἄδεντρο κάμπο. Τριακόσια περίπου μέτρα χώριζαν τὸ παλιὸ ἀπὸ τὸ σύγχρονο χριστιανικὸ ἑλληνόφωνο Μιστὶ [3], ἀπὸ τὰ πρῶτα σπίτια τοῦ Ἀϊμλού Μαχαλᾶ, στὰ νότια τοῦ χωριοῦ — ἀπὸ τὰ σπίτια τοῦ Χαρίτα καὶ τοῦ Τσουβαλᾶ. Ὡς διακόσια μέτρα ἀπ' αὐτὰ βρισκόταν ἡ ἐκκλησία καὶ κοντά της τὰ μικρομάγαζα τοῦ χωριοῦ, ποὺ θὰ δοῦμε ἀργότερα.

Ἀπὸ τὶς δυτικὲς ἄκρες τοῦ Μιστιοῦ περνοῦσε παλιότερα τὸ Δεβὲ Γιολού [4], ὁ δρόμος τῶν καμηλιῶν, τῶν καραβανιῶν ποὺ κατέβαιναν ἀπὸ τὴ Νεάπολη στὴν Κιλικία. Ἀκολουθοῦσαν τὸ δρομολόγιο Νεφσεχὶρ - Λίμνα - Γκολτζοὺκ Μπασὶ [5] - Μιστὶ - Ζάμζαμα [6] - ἔξω ἀπὸ τὰ Γέρασα - Σεϊχλὰρ - Μπουλdουρούτš. Ἐκεῖ συναντοῦσαν τὸ δρόμο τῆς Καισάρειας καὶ κατέβαιναν μαζὶ στὴν Κιλικία. Γι' αὐτὸ μάλιστα τὸ λόγο ὑπῆρχε πα-

---

1. Τουρκ. Budak ova. Βλ. *Ἀνακού* 5, ὅπου καὶ ἡ βιβλιογραφία. Βασικὴ περιγραφὴ τοῦ κάμπου δίνει ὁ Κύριλλος 18 - 19, οἱ ἄλλοι τὸν ἀντιγράφουν. Τὸ ὑψόμετρο τοῦ Budak εἶναι 1.000 - 1.500 μ. Βλ. Louis Delaporte *Les Hittites,* Paris 1936, 13.

2. Βλ. *Ἀνακού* 6.

3. Ἤδη στὰ 1712 ὁ Paul Loucas I, 182 σημειώνει πὼς οἱ κάτοικοί του εἶναι μόνο Χριστιανοί. Τὸ Μιστὶ ἦταν ἕδρα μουχτάρη (muhtarlik) καὶ ὑπαγόταν στὸ moudourλίκι (mudurlik) τῆς Λίμνας, στὸ καϊμακαμλίκι (kaymakamlik) τοῦ Πόρου, στὸ μουτασαριφλίκι (mutasarıflık) τῆς Νίγδης καὶ στὸ βαλιλίκι (valilik) τοῦ Ἰκονίου. Παλιότερα ὑπαγόταν στὸ Kümüş Hane. Βλ. Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 119: «Εἶναι (στὰ 1924) ναχιές, ὁ μουδούρης ὅμως αὐτοῦ μένει διαρκῶς εἰς Οὐλοὺ Ἀγάτς». Ὁ Γ. Μαυροχαλυβίδης *Ἀξὸ* 154 σημειώνει: «Πρὸ τοῦ 1880 ἡ ἕδρα τοῦ ναχιγὲ ἦταν στὸ Μιστί, ἐπειδὴ ὅμως τὸ Μιστὶ δὲν εἶχε τζαμί, ἡ μεταφορὰ θεωρήθηκε ἐπιβεβλημένη». Στὸ *Türkiyede Meşkûn Yerler Kilavuzu (Ὁδηγὸς κατοικημένων περιοχῶν τῆς Τουρκίας)* Ἄγκυρα 1947, τὸ Μιστὶ ἀναφέρεται σὰν μουχταρλίκι. Βλ. καὶ Λεβίδη *Περιγραφὴ* 282 : «πολιτικῶς ὑπάγεται εἰς τὴν διοίκησιν Καδάνων (= Νίγδης, Τ. Σκαλιέρη *Λαοὶ* 38), ἐκκλησιαστικῶς δὲ ...Ἰκονίου». Οἱ διοικητικὲς διαιρέσεις στὴν Τουρκία ἦταν : Τὸ vilayet, μὲ διοικητὴ τὸν vali, τὸ sancak ἢ mutasarıflık, μὲ διοικητὴ τὸν mutasarıf, ὁ kaza ἢ kaymakamlık, μὲ τὸν kaymakam, τὸ nahiye, μὲ τὸν nahiye müdürü, καὶ τὸ Mühtarlık μὲ τὸν muhtar, τὸ δικό μας πρόεδρο τῆς κοινότητας. Σύντομη περιγραφὴ τοῦ χωριοῦ βλ. καὶ στὸν J. Murray 225.

4. Τουρκ. deveyolu.

5. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, § 18.

6. 10 χιλ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λιότερα καὶ χάνι στὸ Μιστί, στὸ σπίτι τοῦ Χατζησάββα. Ὁ μεγάλος δρόμος Νίγδης - Καισάρειας ἔγινε ἀργότερα, γύρω στὰ 1900, ὅταν ἔχτισαν καὶ τὸ Χάνι τοῦ Μεζερέ.

β) Τὰ γύρω βουνά.

Τοὺ Μιὄτὶ τσεῖδι στοὺ Μπουδὰκ Ὀβά, τὸ Μιστί, ὅπως καὶ εἴκοσι ἀκόμη γύρω χωριά, βρίσκεται στὸ Μπουδὰκ Ὀβά, λένε οἱ Μιστιῶτες, στὸ ὀροπέδιο δηλαδὴ μὲ τὸ ὑψόμετρο γύρω στὰ 1.500 μ., ποὺ σημειώσαμε παραπάνω. «Εἴχαμε τουλάχιστο μιάμιση ὥρα κάμπο γύρω μας», λένε πάλι οἱ Μιστιῶτες [1]. Καὶ πραγματικὰ ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς πρόποδες τῶν τριῶν βουνῶν ποὺ περιβάλλουν τὸν κάμπο—τὸ Κίρκπουναρ - Οὔτὄκαπουλαρ Δάγ, μὲ ὕψος 2.689 μ., τὸ πάντοτε χιονισμένο στὶς κορφές του Μελενδὶζ Δαγλαρί [2], 2.935 μ. ψηλό, τὸ Γκὸλὺ Δάγ, μὲ 2.143 μ. ὕψος, καὶ τὸ Φοδοὺλ Δάγ, μὲ 1.937μ.— εἶναι σχεδὸν ἡ ἴδια.

Ἂν ἀφαιρέσουμε λίγες ἐδαφικὲς ἀνωμαλίες στὰ βόρεια καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ — στὸ Γαγιάbαὄι [3] καὶ τὸ Τοπάκ Καγιασί [4]—, μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ χωριὸ ἦταν χτισμένο σὲ περιοχὴ μὲ πολὺ ἐλαφριὰ κλίση, σὲ ὕψος 1.380 μ. περίπου ἀπὸ τὴ θάλασσα. Γύρω στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση, στὴν παλιότερη γειτονιὰ τοῦ χωριοῦ, τὰ νερὰ λίμναζαν κάποτε τόσο, ποὺ ἔπνιξαν μιὰ φορὰ μερικὰ βόδια σ' ἕναν ὑπόγειο στάβλο, καὶ ἄλλοτε μιὰ γυναίκα μὲ τὴν κόρη της. Τὰ νεώτερα ὅμως σπίτια εἶχαν χτιστῆ σὲ ἐλαφριὰ ἐδαφικὴ κλίση [5], κυρίως Α καὶ ΒΑ τῆς παλιᾶς γειτονιᾶς καὶ τοῦ Ἁι Βλάση. Ἡ κλίση ὅμως αὐτὴ ἦταν τόσο μικρή, ποὺ δὲν ἐμπόδιζε τοὺς ἀραμπάδες νὰ φτάσουν σ' ὅλα τὰ σημεῖα τοῦ χωριοῦ, ἀφοῦ τὸ ἔδαφος ἦταν γενικὰ ὁμαλό.

Ὅπως ὁ ἐπισκέπτης ἐρχόταν ἀπὸ τὴ Νίγδη, εἶχε εὔκολα μιὰ γενικὴν ἄποψη τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἁπλωνόταν σὲ ἔκταση δυσανάλογα μεγάλη, σχετικὰ μὲ τὸν πληθυσμό του. Αὐτὸ γινόταν, ὄχι μόνο γιατὶ ὅλα τὰ σπίτια εἶχαν αὐλὴ καὶ ἦταν ἀραιοχτισμένα [6], ἀλλὰ καὶ γιατὶ μέσα στὸ χωριὸ με-

---

1. Βλ. καὶ Μαραβελάκη - Βακαλόπουλο 158 : «Εἰς ἔκτασιν δέκα περίπου χλμ. περὶ τὴν κωμόπολιν ἐκαλλιεργεῖτο σῖτος».

2. 17 χλμ. ΔΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί, βουνὸ τοῦ συγκροτήματος Χασὰν Δὰγ-Μελενδὶζ Δαγλαρί. Βλ. Vivien de S/t Martin 2.566 : «Χασὰν Δάγ, πάντα χιονισμένη ἡ κορφή του». Hamilton 1.223 : «Στὶς κοιλότητές του μεγάλοι ὄγκοι χιονιοῦ». Ἐδῶ σημειώνεται καὶ πὼς τὸ Χασὰν Δὰγ εἶναι παλιὸ ἡφαίστειο. Τὸ Χασὰν Δάγ, λένε οἱ Μιστιῶτες, ἀρχίζει ἀπὸ τὸ Ἀκσεράι καὶ φτάνει στὴ Νίγδη.

3. Τουρκ. Kayabasi.

4. Τουρκ. Topak Kayaşi.

5. Σὲ ὕψωμα, σημειώνουν ὁ Dawkins 19 καὶ Κοντογιάννης *Γεωγρ.* 151.

6. Πβ. Dawkins 20.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γάλες σχετικὰ ἐκτάσεις ἦταν ἄδειες ἢ χρησιμοποιόνταν γι' ἁλώνια. Κοντὰ στὸν Προφήτη 'Ηλία, στὸ Γαγιάbαšι καὶ στὸν 'Αρπατζαλοὺ Μαχαλά, ὑπῆρχαν ἀρκετὲς ὁμάδες ἁλωνιῶν, ἄδειες ἐκτάσεις ἀνάμεσα στὰ σπίτια.

'Απὸ τὰ ψηλότερα μέρη τοῦ χωριοῦ φαίνονταν καθαρὰ τὸ Σεμένdερε, τὸ Οὔλαγατš, τὸ Κίτσαγατš, τὸ Ζάμζαμα, ἡ Λίμνα, τὰ Τριβούνια, ἡ Κούλουτζα [1], στὶς πλαγιὲς τοῦ Μελενdίζ αὐτό, 18 περίπου χλμ. ΝΔ, καὶ οἱ δρόμοι τοῦ χωριοῦ πρὸς ὅλες τὶς κατευθύνσεις.

Μιὰ μικρὴ ρεματιὰ Α τοῦ χωριοῦ, οἱ Μιστιῶτες τὴν ἔλεγαν Γανὶ Dερέ [2], ματωμένη χαράδρα, γιατὶ ἐκεῖ, στὰ 1889 [3] ἕνα ἀπόσπασμα ἀπὸ χωροφύλακες εἶχε σκοτώσει μερικοὺς Τούρκους λαθρέμπορους καπνοῦ.

'Απὸ τὰ μικρὰ ὑψώματα στὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ, τὰ Dεπέια [4] καὶ τὸ Καρατλί [5], ἀπὸ τὸ Τšιγκιλὶ [6], ἀπὸ τὰ δώματα τοῦ Χαbαρσοὺχ καὶ ἀπὸ πολλοὺς ὀdάdες τοῦ Τšοπουρλοὺ Μαχαλᾶ, οἱ ἄνθρωποι δὲν εἶχαν μόνο γενικὴν ἄποψη τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ ξεχώριζαν ἀκόμη καὶ τὶς αἰώνια χιονισμένες κορφὲς τοῦ 'Αργαίου [7], 50 περίπου χλμ. ΒΒΑ, καί, σὲ 20 περίπου χλμ. ἀπόσταση Δ., καθαρὰ τὸ Μελενdίζ, τὸ κοντινότερο πρὸς τὸ χωριὸ τους βουνό, καὶ τὸ Οὔτšκαπουλαρ. Ἔλεγαν μάλιστα, ὅταν ἔβλεπαν σύννεφα στὴν κορφὴ τοῦ Μελενdίζ : Μαλανdίσσα [8] τšίκνουσιν; Νὰ βρέξ'! τὸ Μελενdίζ συννέφιασε; Θὰ βρέξει. Δικό τους, ὡστόσο, βουνὸ θεωροῦσαν τὸ Οὔτšκαπουλαρ Dάγ, φαλακρό, 20 περίπου χλμ. ΝΑ, θὰ δοῦμε ἀλλοῦ γιὰ ποιὸ λόγο [9]. ΝΑ τοῦ χωριοῦ εἶχαν καὶ τὰ βουνὰ τῆς Σουλούντζοβας [10], ἐνῶ μισὴ ὥρα Β ἦταν Κασπὶς d'Οὐρένια [11], ἕνα μικρὸ βουνό, ποὺ ἡ νότια πλευρά του ἀνῆκε στὸ Μιστὶ καὶ ἡ βόρεια στὸ 'Ορχανῦ [12].

---

1. Τουρκ. χωριό, σημειώνεται Küllüntza στὸ χάρτη τοῦ ΚΜΣ. 'Απὸ τὸ Μιστὶ 19 χλμ. ΝΔ.

2. Τουρκ. Kanlı Dere. Πβ. τὸ 'Ανακιώτικο τοπων. Kanlı Göl, *'Ανακοὺ* 12, ποὺ ὀφείλει τ' ὄνομά του σὲ ἀνάλογο λόγο.

3. Στὰ 1303 ἀλὰ Τοῦρκα, ὅπως λένε οἱ Μιστιῶτες.

4. Τουρκ. tepe, λόφος.

5. Τουρκ. Karatlı.

6. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, § 13.

7. Πβ. Στράβ. XII, 2, 7: «Κεῖται γὰρ ὑπὸ τῷ 'Αργαίῳ ὄρει πάντων ὑψηλοτάτῳ καὶ ἀνέκλειπτον χιόνι τὴν ἀκρώρειαν ἔχοντι». Τὸ ὕψος τοῦ 'Αργαίου εἶναι 3820μ. Βλ. Louis Delaporte 15. Οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν : «(Ὁ) 'Ερτζιὲς (: ὁ 'Αργαῖος) λέει : Τὸ 'Αλὰ Dὰγ εἶναι τὸ ζουνάρι μου καὶ τὸ Χασὰν Dὰγ εἶναι τ' ἀρχίδια μου. 'Αλλὰ καὶ τὸ 'Αλὰ Dὰγ ἀπαντάει : Μὴν περηφανεύεσαι, 'Ερτζιές, γιατὶ ἁπλώνω τὰ πόδια μου καὶ σοῦ τρυπάω τὴν κοιλιά».

8. Ἡ *Μελένdισσα*.

9. Βλ. τὸ κεφ. *Κτηνοτροφία*, § 261.

10. Ἡ Σουλούτζοβα ἀπέχει 31 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί. Πρόκειται γιὰ τὰ βουνὰ τοῦ 'Αλὰ Dὰγ.

11. Τουρκ. ören, ἐρείπιο.

12. 'Ορχανλί, τουρκ. χωριὸ 15 χλμ. ΒΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀπὸ τὸ χωριὸ ἔβλεπαν κάθε πρωῒ ν' ἀνεβαίνει ὁ ἥλιος ἀπὸ τοὺς χαμηλοὺς πρόποδες τοῦ Ἀλὰ Δάγ, ἀνάμεσα σ' αὐτὸ καὶ τὴν Καισάρεια, νοτιότερα ἀπὸ τὸν Ἀργαῖο, καὶ νὰ βασιλεύει τὸ καλοκαίρι ἀνάμεσα στὸ Γκὸλλῦ Δὰγ καὶ στὸ Μελενδὶζ[1], πίσω ἀπὸ τὴν Ἀξό. «Θαρρεῖς», λένε οἱ Μιστιῶτες, «πὼς καὶ τὴν ἀνατολὴ καὶ τὴ δύση τὶς βλέπαμε στὸν οὐρανό», τίποτα δὲν ἔκρυβε τὸν ἥλιο ἀπὸ τὰ μάτια τους ὅλη τὴν ἡμέρα. Τὸ χειμώνα μάλιστα, ὅταν ὁ κάμπος ἄσπριζε ἀπὸ τὸ χιόνι, τὰ γύρω χωριὰ φαίνονταν πολὺ κοντὰ στὸ Μιστί. «Ἀπὸ μιὰν ὥρα μακριὰ ἔβλεπες τὸν καβαλάρη μέσα στὸν κάμπο», λένε ἀκόμη οἱ Μιστιῶτες. Ἀκόμη καὶ ὁ καπνός, ποὺ ἀνέβαινε ἀπὸ τὶς κάπνες πρὸς τὸν οὐρανό, φάνταζε πολὺ μέσα στὴ γύρω ἀσπρίλα. Ἀπὸ τὸ σημεῖο τῆς δύσης τοὺς ἔρχονταν καὶ οἱ δυνατὲς βροχὲς τὸ χειμώνα. Ἀρκοῦσε ἀκόμη νὰ κρυφτῇ ὁ ἥλιος πίσω ἀπὸ τὴν κορφὴ τοῦ Μελενδίζ, γιὰ νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὸ χωριό, ὅσοι βρίσκονταν στὰ χωράφια τους. Ἂν ἀργοῦσαν, ἡ νύχτα θὰ τοὺς ἔβρισκε στὸν κάμπο.

§ 3. Τὸ ἔδαφος.

Ἕνα λεπτὸ στρῶμα ἀπὸ ἀμμουδερὸ φτωχὸ[1] χῶμα σκέπαζε στὸ μεγαλύτερο μέρος του τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἄδεντρου κάμπου, ἐνῶ κάτω ἀπ' αὐτὸ βρισκόταν μαλακὸς ἀσπριδερὸς βράχος. Τόσο μαλακός, ποὺ ἀπὸ τὸ συχνὸ πέρασμα τῶν ἁμαξιῶν στὸν κάμπο, ἡ πέτρα τῶν δρόμων τρωγόταν καὶ στὸ δρόμο σχηματίζονταν αὐλάκια βαθιά. Ἔτσι, ἂν περνοῦσες μὲ τὸ γαϊδούρι φορτωμένο σταμνιά, ὑπῆρχε φόβος νὰ χτυπήσουν αὐτὰ στὰ πλάγια τοῦ δρόμου καὶ νὰ σπάσουν. Πήγαιναν λοιπὸν πολλοὶ κ' ἔσπαζαν τὶς πέτρες ποὺ σχηματίζονταν ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τ' αὐλάκια. Ἡ φύση αὐτὴ τοῦ ἐδάφους, ἐπιμένουν οἱ Μιστιῶτες, ἦταν ὁ λόγος ποὺ στὸ χωριό τους δὲν ὑπῆρχαν δέντρα[2]. Δὲ μποροῦσαν νὰ ριζώσουν στὸ βράχο, ὅσο κι ἂν ἦταν αὐτὸς μαλακός. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ὁ παραμικρὸς ἀέρας σήκωνε σύννεφα τὴ σκόνη καὶ ἡ ζέστη γινόταν πολὺ αἰσθητὴ τὸ καλοκαίρι, καθὼς ἡ ἄμμος πύρωνε καὶ ὁ βράχος κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ὑποχρέωνε νὰ ξερνάει τὴ ζέστη πρὸς τὸν ἀέρα. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο σπάνια κινοῦσαν νεροσυρμὲς μέσα στὸν κάμπο : ἡ ἄμμος ρουφοῦσε τὰ νερὰ καὶ δὲν τ' ἄφηνε νὰ κυλήσουν.

---

1. Βλ. Louis Delaporte 18-21. Ὁ Schweinitz 107 βρίσκει τὴν περιοχὴ «τελείως χωρὶς βλάστηση, ἀλλὰ εὔφορη». Ὁ Στράβων ὅμως XII, 2, 7 σημειώνει : «Ὑπὸ τῷ Ἀργαίῳ ... καὶ τὰ κύκλῳ δὲ χωρία ἔχει τελέως ἄφορα καὶ ἀγεώργητα καίπερ ὄντα πεδινά. ἀλλ' ἔστιν ἀμμώδη καὶ ὑπόπετρα». «Τραχειτικὸς τόφφος τὸ ἔδαφος, προερχόμενος ἐξ ἀποσαθρώσεως τῶν πετρωμάτων τοῦ Ἀργαίου», σημειώνουν οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος σ. 30. Βλ. καὶ Γεωργίου *Νέβσεχιρ* 452 κέ., Hamilton 1, 296 : «ἀμμώδης καὶ γυμνὴ πεδιάδα σκεπασμένη μὲ χαλίκια γαλαζίου».

2. Βλ. Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 120 : «Δένδρα καὶ ὕδατα ἐλλείπουσιν», Schweinitz 107 : «τελείως χωρὶς βλάστηση θέση».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στ' ἀδύνατα μέρη τοῦ κάμπου ἔσπερναν τὴ σίκαλη, στὰ καλύτερα, ποὺ ἦταν πολὺ λιγότερα, ἔσπερναν τὸ λίγο σιτάρι. Χαλίκια μεγάλα καὶ πέτρες μέσα καὶ γύρω στὸ χωριὸ δὲν ὑπῆρχαν, ἔξω ἀπ' αὐτὸ ὅμως βρίσκονταν κάποτε πέτρες. Περισσότερες, μαῦρες καὶ μυτερές, ἔβλεπε κανεὶς δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Χαλβάδερε [1].

3. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, § 18.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΧΩΡΙΟ

§ 4. Τὰ ὑπόγεια καὶ τὰ νεώτερα πάνω στὴ γῆ σπίτια.

Στὸ νότιο μέρος αὐτοῦ τοῦ κάμπου μὲ τὸ φτωχὸ ἡφαιστειογενὲς [1] ἔδαφος, ποὺ εἴδαμε σύντομα, ἁπλώνονταν ἀραιὰ [2] τὰ 700 περίπου, ὅλα χριστιανικά[3], σπίτια τοῦ χωριοῦ, ἔτσι ποὺ ἀπὸ μακριὰ τὸ Μιστὶ φάνταζε πολὺ μεγαλύτερο σὲ πληθυσμὸ ἀπὸ ὅσο ἦταν πραγματικά [4].

Στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο θὰ γίνει λεπτομερέστερος λόγος γιὰ τὶς οἰκήσεις τοῦ χωριοῦ. Θὰ θέλαμε ὅμως ἀμέσως ἐδῶ νὰ σημειώσουμε πώς, παρὰ

---

1. Βλ. Hamilton 1.248, *Archaiol. Inst. of Amerika* 306-307. Ὁ Α. Λεβίδης *Ἱστορ. Δοκίμ.* 1, 198, σημειώνει : «Τῷ δὲ 1880 ὁ Ἀργαῖος ἀνέλαβε τὴν ἡφαιστειώδη ἐνέργειαν αὐτοῦ, ὧν μέχρι μὲν τοῦ Στράβωνος ἐν ἐνεργείᾳ διὰ παντός, μετὰ δὲ ταῦτα ἐκ διαλειμμάτων». Ἡ δράση του αὐτὴ κράτησε ἀπὸ 1 Ἰανουαρίου ὡς 21 Μαΐου, οἱ σημερινοὶ ὅμως Μιστιῶτες δὲν ἄκουσαν ἀπὸ τοὺς μεγάλους γιὰ ἔκρηξη τοῦ Ἀργαίου. Ὁ Στράβων, ἐξάλλου, XII, 2, 7 σημειώνει : «Ἀλλ' οἱ ὑποκείμενοι τῷ δρυμῷ τόποι καὶ αὐτοὶ πολλαχοῦ πυρὰ ἔχουσιν, ἅμα δὲ καὶ ὕφυδροί εἰσι ψυχρῷ ὕδατι, οὔτε τοῦ πυρὸς οὔτε τοῦ ὕδατος εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἐκκύπτοντος, ὥστε καὶ ποάζειν τὴν πλείστην· ἔστι δ' ὅπου καὶ ἑλῶδές ἐστι τὸ ἔδαφος, καὶ νύκτωρ ἐξάπτονται φλόγες ἀπ' αὐτοῦ ... τοῖς δὲ πολλοῖς κίνδυνός ἐστι, καὶ μάλιστα τοῖς κτήνεσιν, ἐμπίπτουσιν εἰς ἀδήλους βόθρους πυρός'. Καὶ § 8 : «Καὶ ταῦτα δ' ἐστὶ τὰ ἕλη πανταχοῦ πυρίληπτα...».

2. Πβ. Dawkins 19 : «μιὰ πολὺ σκόρπια θέση στὴ μέση μιᾶς πεδιάδας».

3. Πβ. Paul Lucas 3, 182 : «Il n'y a presque que de chretiens», Texier 568 : «Τὸ χωριὸ Μιστὶ εἶναι ἕνα ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα αὐτῆς τῆς ὁμάδας. Κατοικεῖται ἀπὸ Ἕλληνες ποὺ ἔχουν ἐπιφορτιστῆ μὲ τὴν ἐκμετάλλευση μεταλλείων μολύβδου στὸ Κουρτσοὺν Μαδέν, 10 λεῦγες Α τοῦ Μιστιοῦ. Στὰ 1834 τὰ μεταλλεῖα ἀργοῦσαν», Hamilton 1,296 : «(Στὰ 1837) ἡ θέση εἶχε 200 - 300 σπίτια, ὅλα κατοικούμενα ἀπὸ Ἕλληνες. Ζοῦν ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς καὶ ὑπάγονται μόνο στὸν ἐπίσκοπο Νίγδης (=Ἰκονίου). Δὲν πληρώνουν φόρο, ἀλλὰ ἐργάζονται δωρεὰν στὰ μεταλλεῖα τοῦ μολύβδου τοῦ Μαδέν, ποὺ ἀπέχει 5 - 6 ὧρες ΑΝΑ. Αὐτὸ τουλάχιστο συνήθιζαν, ἀλλὰ τώρα λέγεται ὅτι πληρώνουν τοὺς φόρους τους στὸ μεταλλεῖο καὶ προμηθεύονται ἐργάτες (οἱ Τοῦρκοι) ἀπὸ τὸ Γκουμοὺς Χὰν ... Δὲν ἀφήνουν τὸ χωριό τους». Οἱ παλαιότεροι Μιστιῶτες θυμοῦνται πὼς οἱ δικοί τους ἐργάζονταν στὸ Κουρσοὺν Μαδὲν ὡς γύρω στὰ 1870. Τότε σταμάτησαν οἱ δουλειὲς στὰ μεταλλεῖα καὶ οἱ Μιστιῶτες γύρισαν στὸ χωριό τους.

4. Βλ. Schweinitz 107 : «ἕνα ἐκτεταμένο χωριὸ μὲ πέτρινα σπίτια», Ἀποστολίδης 5 : «Τὰ σπίτια σὲ μεγάλα διαστήματα μεταξύ τους».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὶς ἀντίθετες γραφτὲς πληροφορίες [1], ἀκόμη καὶ οἱ παπποῦδες τῶν σημερινῶν ὀγδοντάρηδων πληροφορητῶν μας εἶχαν ζήσει σὲ πετρόχτιστα πάνω στὴ γῆ σπίτια. Ὑπῆρχαν, βέβαια, ὡς τὰ 1924, φτωχὲς οἰκογένειες ποὺ ζοῦσαν σὲ ὑπόγεια σπίτια τοῦ Πάνω Μαχαλᾶ, τοῦ Κάτω Μαχαλᾶ, καὶ τοῦ Τσοπουρλοῦ Μαχαλᾶ, ἀλλὰ αὐτὲς δὲν ἦταν συνολικὰ περισσότερες ἀπὸ δέκα [2]. Ὁ Ἰωακεὶμ Λαβδᾶς, γεννημένος στὰ 1884, εἶχε συνοδέψει, παιδὶ ἀκόμη, τὸν παπα Κοσμᾶ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων στὰ ὑπόγεια αὐτὰ γιὰ ν' ἁγιάσει. Ὁ ἴδιος πληροφαρητὴς σὲ ἡλικία δύο χρονῶν ἔφυγε ἀπὸ χτιστὸ πάνω στὴ γῆ σπίτι τῆς ἴδιας περιοχῆς, γιὰ νὰ ἐγκατασταθῆ μὲ τοὺς γονεῖς του σὲ καινούργιο, εὐρύχωρο, στὸν Κömüρτζῦ Μαχαλά, στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Τόσο μάλιστα ἄκρη, ποὺ οἱ λαθρέμποροι τὄβρισκαν κατάλληλο γιὰ νὰ κονέψουν σ' αὐτό, ὥσπου νὰ πουλήσουν τὸ λαθραῖον καπνὸ ποὺ

1. Εἶναι περίεργη ἡ ἐπιμονὴ πολλῶν συγγραφέων, ὅτι ἡ ζωὴ τῶν Μιστιωτῶν στὰ ὑπόγεια κράτησε ὡς πολὺ ἀργότερα ἀπ' ὅσο οἱ ἴδιοι οἱ Μιστιῶτες βεβαιώνουν. Ἔτσι ὁ Hamilton, στὰ 1842 (σ. 296), σημειώνει πὼς τὸ χωριὸ «σχεδὸν ὑπόγειο, εἶχε χτιστῆ πάνω στὸ μαλακὸ πεπερίτη, μέσα στὸν ὁποῖο τὰ σπίτια ἦταν ἐν μέρει σκαφτά». Ὁ Βαλαβάνης *Μικρασιατικὰ* 222 (1891): «αἱ οἰκίαι εἶναι ὑπὸ τὸ ἔδαφος, ἐσκαμμέναι ὡς φρέατα ἐντὸς τῆς γῆς. Ἐνῶ δ' ἀνύποπτος διέρχεσαι διὰ μέσου πεδιάδος ἱκανῆς ἐκτάσεως, ἀκούεις αἴφνης κάτωθεν συγκεχυμένας φωνὰς ἀνθρώπων». Ὁ Λεβίδης *Περιγραφή* 282 (στὰ 1897): «Κατοικοῦσι δὲ εἰσέτι ἐν τρώγλαις ... μόλις δὲ ἤδη ἐξέρχονται εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τῆς γῆς ... τρωγλοδυτικαὶ οἰκαίαι 400». Ὁ ἴδιος *Μοναὶ* 174 (στὰ 1899): «κατοικοῦσιν εἰσέτι ἐν τρώγλαις...». Ὁ Dawkins 19: «Ὡς τώρα πρόσφατα οἱ ἄνθρωποι κατοικοῦσαν ἐκεῖ μέσα καὶ δὲν ὑπῆρχαν σπίτια στὴν ἐπιφάνεια ... 400 σπίτια ὑπόγεια». Ὁ Κοντογιάννης *Γεωγρ.* 151: «400 περίπου ὑπόγεια σπίτια πέριξ τῆς σημερινῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Βλασίου. Αἱ κορυφαὶ δὲ τῶν θόλων τινῶν οἰκιῶν φαίνονται ἀκόμη ἐγειρόμεναι ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας». Δὲν ἐξηγεῖ ὅμως πῶς φαίνονται οἱ «θόλοι», ἀφοῦ θόλοι στὰ ὑπόγεια σπίτια δὲν ὑπῆρχαν. *Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ.* τόμ. 17, 249: «Ἀκόμη καὶ μέχρι τῶν τελευταίων ἐτῶν δὲν εἶχον οἰκίας ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους» (Διόρθωσε ἐδῶ τὸ ΝΑ τῆς Νίγδης σὲ ΒΑ). *Λεξ. Ἐλευθερουδάκη* τόμ. 9, 478: «Μέχρι πρὸ ὀλίγων δεκαετηρίδων ἡ κωμόπολις ἦτο ὑπόγειος, σώζονται δ' ἔτι νῦν 400 περίπου οἰκίαι», Σωφρονιάδης (στὰ 1958). 102-103: «Ὑπάρχει ἕνα χωριὸ ποὺ καὶ τ ώ ρ α ἀκόμη οἱ περισσότερες κατοικίες του εἶναι ὑπόγειες... στὸ Μιστί». Ὁ Κάλφογλου *Μονὴ Φλαβιανῶν* 74 (1898): «ἀκόμη καὶ σήμερα τέτοια τρωγλοδυτικὰ μέρη εἶναι πολλὰ ... Μισθή». Ὁ Schweinitz 129: «Τώρα ὑπάρχουν ἐκεῖ ὑπόγεια καὶ ἐπίγεια κτίσματα, ἀλλὰ παλιότερα πρέπει νὰ ὑπῆρχαν κυρίως ὑπόγεια». Ἀκόμη παράξενη εἶναι ἡ πληροφορία τοῦ Βαλαβάνη *Μικρασιατικὰ* 222 (στὰ 1891) ὅτι ἀπὸ τὰ χτίσματα «μόνος οὗτος — ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση — ἐξέχει τοῦ ἐδάφους», ἀφοῦ ξέρομε πὼς οἱ κάτοικοι εἶχαν ἀνεβεῖ στὴν ἐπιφάνεια πρὶν χτιστῆ ἡ ἐκκλησία. Βλ. ἀκόμη Α. Παπαδόπουλο *Ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς* 71: «ὅλα τὰ σπίτια τοῦ Μιστιοῦ εἶναι ὑπόγεια». Εἶναι φανερὸ πὼς πολλοὶ ἀπὸ τοὺς παραπάνω συγγραφεῖς ἀντιγράφουν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο.

2. Οἱ πληροφορητὲς θυμοῦνται τὴν οἰκογένεια τοῦ Ντιλῆ Νικόλα στὸν Κάτω Μαχαλά, τῆς Ντουμὰν Ἀποστολένας στὸ Τσοπουρλού, τὴν Κυριακὴ Γαβριηλίδη καὶ τὴ γιαγιὰ τοῦ Κελεσίδη. Τῶν λίγων ἄλλων τὰ ὀνόματα τάχουν λησμονήσει.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἔφερναν μαζί τους. Ὁ Ν. Κελεσίδης, ἐξάλλου, γεννημένος στὰ 1900 ἢ 1901, θυμᾶται πὼς ὁ παππούς του, ὡς τὰ 1912 τουλάχιστο, ζοῦσε σὲ ὑπόγειο σπίτι κοντὰ στὸν Ἅι Βλάση, ὅπως ζοῦσαν καὶ λίγες ἀκόμη οἰκογένειες.

Στὶς ἡμέρες τῶν πληροφορητῶν μας, στὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ τρωγλοδυτικὰ αὐτὰ σπίτια ἦταν πεσμένες οἱ στέγες, καὶ τὰ χώματα τὰ εἶχαν σκεπάσει. Μόνο σὲ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ μποροῦσε κανεὶς νὰ κατεβεῖ καὶ νὰ δεῖ τὰ δωμάτιά τους[1]. Στὰ χαλάσματα αὐτὰ «γύριζαν τώρα γιανού»[2], ὕαινες, μόλο ποὺ κανεὶς δὲν τὶς εἶδε. Ἦταν ὅμως ἐξαιρετικοὶ κρυψῶνες καὶ συχνὰ χρησιμοποιήθηκαν, ἀκόμη ὡς τὸν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ἀπὸ λιποτάχτες ντόπιους καὶ ξένους. Τὰ ἔλεγαν *κιαλάρια*[3] καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμη σὰν ἀποθῆκες. Πρέπει τέλος νὰ σημειώσουμε πὼς πολλὰ τέτοια τρωγλοδυτικὰ σπίτια βρίσκονταν μόνο γύρω στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἅι Βλάση.

Τὰ νεώτερα σπίτια τοῦ χωριοῦ ἦταν ὅλα πάνω στὴ γῆ, σὲ ἐλαφριὰ κλίση τοῦ κάμπου[4], μονώροφα[5] καὶ χωρὶς παράθυρα, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις, μὲ πολλὰ δωμάτια τὸ ἕνα δίπλα στὸ ἄλλο καὶ μὲ μεγάλες αὐλές.

§ 5. Τὸ ὄνομα τοῦ χωριοῦ[6]. Οἱ γειτονιές του.

Οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν τὸ χωριό τους Μιστί: Ἀπ' Μιστί 'μι, νὰ πᾶμ' σ' Μιστί, ἀπὸ τὸ Μ. εἶμαι, νὰ πᾶμε στὸ Μ. Δὲ χρησιμοποιοῦσαν θηλυκὸ

---

1. Βλ. καὶ Dawkins 19: «Κάτω ἀπὸ τα παλιότερα (σπίτια) ὑπάρχουν στοὲς καὶ θάλαμοι». Ἡ πληροφορία, ὡστόσο, τοῦ Χριστόπουλου *Κοινότ.* 73, πὼς «ἡ ἀρχαία τρωγλοδυτικὴ πόλις μὲ ἐκκλησίας ... ἐξετείνετο Β καὶ Ν εἰς ἀπόστασιν ἓξ ὡρῶν», εἶναι ὑπερβολική. Οὔτε γιὰ σκελετοὺς ποὺ βρέθηκαν στὰ ὑπόγεια (Χριστόπουλος *Πατριδογρ.* 3 (1940) 281) ἄκουσαν οἱ Μιστιῶτες.

2. Ἀπὸ τὸ ἑλλην. ὕαινα;

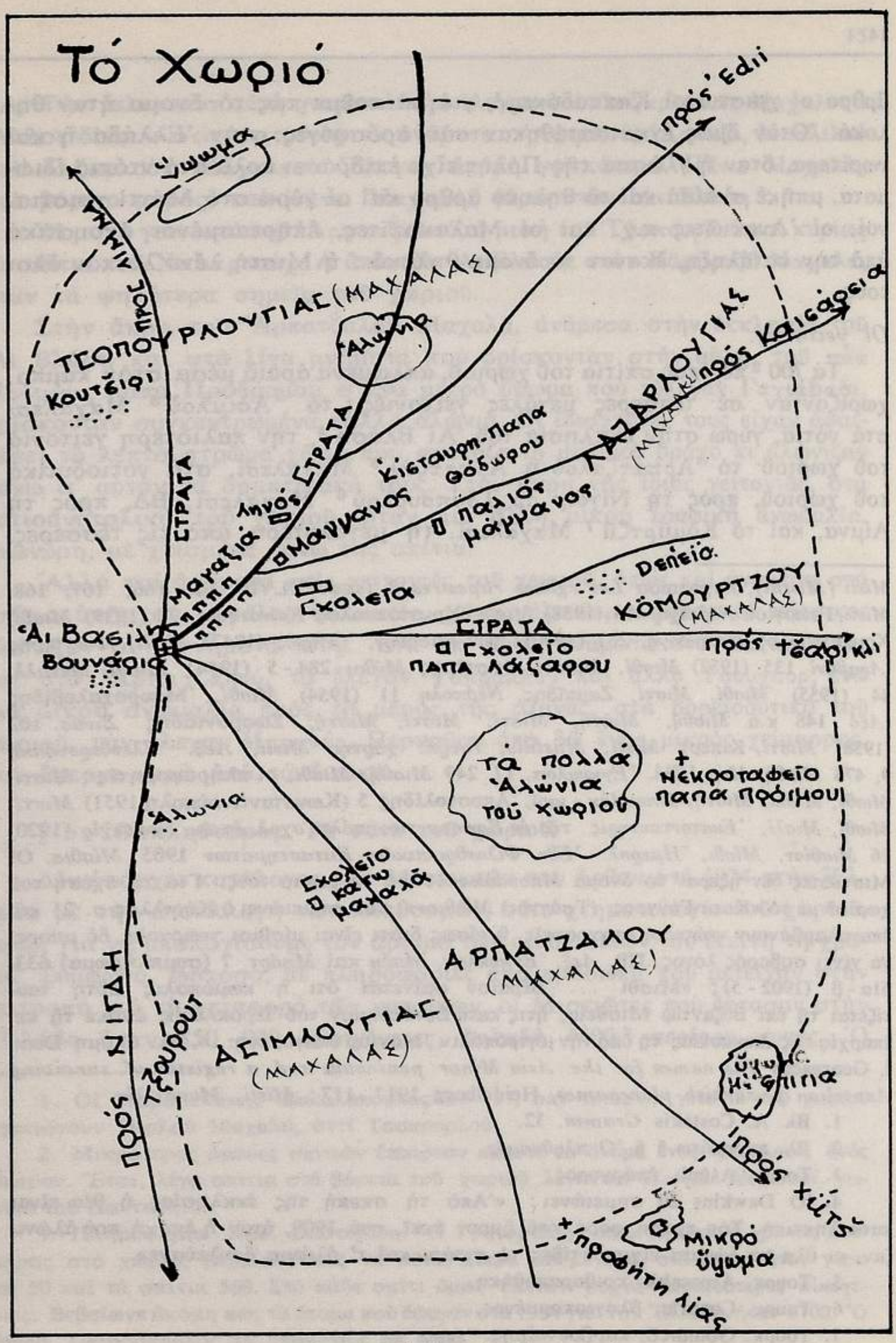
3. Τουρκ. kiler<κελάρι.

4. Βλ. καὶ Dawkins 19: «Χτισμένο πάνω σ' ἕνα μικρὸ ὕψωμα», Κοντογιάννη *Γεωγρ.* 151: «Τὸ κυρίως χωριὸ ἐγείρεται ἐπὶ βραχώδους ἐξογκώματος τῆς ἐπιφανείας».

5. Βλ. καὶ Dawkins 19: «Τὰ σπίτια, σχεδὸν ὅλα μονώροφα».

6. Οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ πληροφορητὲς μᾶς δίνουν τοὺς παρακάτω τύπους γιὰ τ' ὄνομα τοῦ χωριοῦ: Paul Lucas 3,182 (στὰ 1712) *Mysiy*, Kinneir 110 (στὰ 1814) *Misly*, Κύριλλος 21 (στὰ 1815) *Μισθί*, C. Niebuhr (1837) III 120 *Misli*, Hamilton 296 (1824) *Misli*, Ρίζος 100 (στὰ 1856) *Μισθί*, Ἀλεκτορίδης 481 (1883-4) *Μισθί*, Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 119 (1886) *Μισθιῶται*, Καρολίδης *Γλωσσάριον* 4 (1885) *Μισθί*, Μυστακίδης 458 (1889) *Μισθίον*, Κρινόπουλος *Φερτάκαινα* 13 (1889) *Μισθί*, Βαλαβάνης *Μικρασιατικὰ* 222 (1891) *Μισθί*, Λεβίδης *Καππαδοκικὰ* 17 (1892) *Μισθί*, Φαρασόπουλος *Σύλατα* 79 (1895) *Μισθί*, Ἰωαννίδης *Μητροπολίτες* 101 (1896) *Μισθί*, Λεβίδης *Περιγραφὴ* 282 (1897) τὰ *Μίσθια*, Κάλφογλου *Μονὴ Φλαβιανῶν* 74 καὶ 798 (1898) *Μίσθια*, Σαραντίδης 126, 152 (1899) *Μισθή*, ἐν *Μισθίῳ*, Λεβίδης *Μοναὶ* 174 (1899) *Μίσθι*, *Ξενοφάνης* 3 (1905) 46 *Μισθί*, Schweinitz 106 (1906) *Misli*, Μακρόας *Μαλακοπὴ* 409 (1906) *Μισθία*, Ἀντωνόπουλος, *Μικρὰ Ἀσία* 219 (1907) *Μυστή*, Dawkins 19 (1916) *Μιστί*. Κοντογιάννης *Γεωγρ.* 151 (1921) *Μισθή*, *Patr. Oec.* 225 (1922)

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εικ. 4. Τὸ Χωριό. Οἱ γειτονιές.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἄρθρο οἱ χριστιανοὶ Καππαδόκες [1], γιὰ νὰ ποῦμε πὼς τὸ ὄνομα ἦταν θηλυκό. Ὅταν ὅμως ἐγκαταστάθηκαν σὰν πρόσφυγες στὴν Ἑλλάδα ἢ καὶ νωρίτερα, ὅταν ἡ γλώσσα τῆς Πόλης εἶχε ἐπιδράσει πολὺ στὰ ντόπια ἰδιώματα, μπῆκε σ' αὐτὰ καὶ τὸ θηλυκὸ ἄρθρο καὶ οἱ γύρω στὸ Μιστὶ χριστιανοί, οἱ Ἀνακιῶτες π.χ. καὶ οἱ Μαλακοπίτες, ἐπηρεασμένοι ἀκουστικὰ ἀπὸ τὴν κατάληξη, ἔκαναν τὸ ὄνομα θηλυκό : ἡ Μιστὴ λένε λοιπὸν ὅλοι τους.

Οἱ γειτονιές.

Τὰ 700 [2] περίπου σπίτια τοῦ χωριοῦ, ἁπλωμένα ἀραιὰ μέσα στὸν κάμπο, χωρίζονταν σὲ τέσσερες μεγάλες γειτονιές : τὸ Ἀσιμλοὺ [3] Μαχαλεσὶ στὰ νότια, γύρω στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση [4], τὴν παλιότερη γειτονιὰ τοῦ χωριοῦ· τὸ Ἀρπατζαλοὺ ἢ Ἀρπατζὰλ [5] Μαχαλεσί, στὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ, πρὸς τὴ Νίγδη· τὸ Τσοπουρλοὺ [6] Μαχαλεσί, ΒΔ, πρὸς τὴ Λίμνα, καὶ τὸ Κömüртζῦ [7] Μαχαλεσί, τὴ μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς τέσσερες,

---

Misli (Misthi), Jerphanion *Les églises rupestres* 2 (κεφ. XLVII) 3α, 166, 167, 168, *Misli*, Γεωργίου *Νέβσεχιρ* 434 (1938) *Μισθί*, Χριστόπουλος *Κοινότητες* 71 (1939) *Μισθί*, Χριστόπουλος *Πατριδογρ.* 281 (1940) : τῶν *Μισθίων*, *Ὁδηγὸς* (1947) *Misli*, Φωστέρης *Ἀραβανὶ* 135 (1952) *Μισθί*, *Μιστί*, Φωστέρης *Μῦθοι* 284 - 5 (1954) *Μισθί*, *Μεταλλ.* 44 (1955) *Μισθί*, *Μιστί*, Ζαμπίδης *Νεάπολη* 11 (1954) *Μισθί*, Μαυροχαλυβίδης *Ἀξὸ* 148 κ.ἀ *Μισθή*, *Μιστή*, *Μιστί*, *Μιστί*, *Μιστή*, Σωφρονιάδης *Σινασ.* 102 (1958) *Μιστί*, Κίπερτ *Misti*, *Mustilia*, *Τουρκ. χάρτης Misli*, *Λεξ. Ἐλευθερουδάκη* 9, 478 *Μισθή*, *Μεγ. Ἑλλ. Ἐγκυκλοπ.* 17, 249 *Μισθή*, *Μισθί*, οἱ πληροφορητές : *Μιστί*, *Μισθί*, *Μισλί*, *Μιστή*, *Μπουδὰκ - κιοϊ*, Ἀποστολίδης 5 (Κωνσταντινούπολη 1951) *Μιστί*, *Μισθί*, *Μισλί*, *Ἑκατονταετηρὶς τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει σχολ. ἐφορ. Νεφσεχὶρ* (1920) 26 *Μισθίον*, *Μίσθι*, *Ἡμερολ. Ἐθν. Φιλανθρωπικῶν Καταστημάτων* 1905 *Μίσθια*. Οἱ Μιστιῶτες δὲν ἤξεραν τὸ ὄνομα *Μπουδὰκ-κιοϊ* γιὰ τὸ χωριό τους. Γιὰ τὴ σχέση τοῦ χωριοῦ μὲ τὸ «Κατὰ Γάγγρας (Τσάγγρι) *Μίσθιον*», ποὺ σημειώνει ὁ Κύριλλος σ. 21 καὶ ἐπαναλαμβάνουν νεώτεροι συγγραφεῖς, ἢ «ἴσως διότι εἶναι μίσθιοι γεωργοί», δὲ μπορεῖ νὰ γίνει σοβαρὸς λόγος. Πβ. *Λεξ. Ἐγκυκλοπ. Μπέκ* καὶ *Μπάρτ* 7 (συμπλήρωμα) 633, 61α - β (1902 - 5) : «Μισθὶ ... Βέβαιον φαίνεται ὅτι ἡ κωμόπολις αὕτη ταυτίζεται τῇ ἐπὶ Βυζαντίῳ Μισθείᾳ, ἥτις κατὰ Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους ἀνῆκε τῇ κε' ἐπαρχίᾳ τῆς Λυκαονίας τῇ ὑπὸ τὴν μητρόπολιν Ἰκονίου ὑπαγομένῃ...». Βλ. ἀκόμη Dem. I. Georgacas *The names for the Asia Minor peninsula and a register of surviving Anatolian preturkish placenames*, Heidelberg 1917, 117 : *Misti*, *Μουστιλία*.

1. Βλ. A. Costakis *Gramm.* 32.

2. Βλ. παρακάτω, § 6 *Ὁ πληθυσμός*.

3. Τουρκ. Aşimlı, ἐπάργυρος.

4. Ὁ Dawkins 20 σημειώνει : «Ἀπὸ τὴ σκεπὴ της ἐκκλησίας ἡ θέα εἶναι καταπληκτική. Τὴν πρώτη φορὰ ποὺ ἤμουν ἐκεῖ, στὰ 1909, ἦταν ἡ ἐποχὴ ποὺ ἁλώνιζαν, κι ὅλα τὰ δώματα εἶχαν στίβες τὸ σιτάρι καὶ τ' ἁλώνια δουλεύανε».

5. Τουρκ. Arpacalık, κριθαραποθήκη.

6. Τουρκ. Çopurlu, βλογιοκομμένος.

7. Τουρκ. Gömürcü, καρβουνιάρης.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΒΑ. Τὴν τελευταία αὐτὴ γειτονιὰ τὴν ἔλεγαν καὶ Λαζαρλούιας Μαχαλεσί. Ἄλλοι δίνουν στὶς γειτονιὲς τὰ ὀνόματα : Ἀσιμλού, Ἀρπαζί, Μπαλιλοὺ καὶ Λαζαρλοὺ [1] Μαχαλεσί. Ἔλεγαν ἀκόμη γενικότερα Πάνω Μαχαλὰς στὸ βόρειο μέρος, καὶ Κάτω Μαχαλὰς γύρω στὸν Ἅι Βλάση [2].

Ἡ μισὴ γειτονιὰ τοῦ Ἀρπατζαλού, ἡ μισὴ τοῦ Τσοπουρλοὺ καὶ κυρίως τὰ σπίτια τοῦ Χαbαρσούχ, Α ἀπὸ τὸν Ἅι Βλάση, στὸν Κömüρτζῦ Μαχαλά, ἦταν τὰ ψηλότερα σημεῖα τοῦ χωριοῦ.

Στὴν ἄκρη τοῦ Ἀρπατζαλοὺ Μαχαλᾶ, ἀνάμεσα στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἅι Βλάση καὶ στὰ λίγα μνήματα ποὺ βρίσκονταν στὴν αὐλὴ τοῦ παα Πρόιμου, παπα Πρόδρομου, σ' ἕνα μικρὸ ὕψωμα ποὺ τὄλεγαν Γαγιάbαδι, βρίσκονταν συγκεντρωμένα πολλὰ ἀλώνια. Οἱ ἰδιοχτῆτες τους εἶχαν ἀφαιρέσει τὸ λεπτὸ στρῶμα χῶμα ποὺ σκέπαζε τὸ μαλακὸ βράχο κι ἀλώνιζαν πάνω σ' αὐτὸν τὰ δημητριακά τους. Στὴν ἄκρη τῆς ἴδιας γειτονιᾶς, στὰ νοτιοανατολικὰ τοῦ χωριοῦ, ἦταν μιὰ ἄλλη μικρὴ ἐδαφικὴ ἀνωμαλία, ἀνώνυμη, μὲ χτισμένα πάνω της σπίτια.

Ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα στὶς γειτονιὲς τοῦ χωριοῦ, ὅπως καὶ ἀνάμεσα στὰ σπίτια, ὑπῆρχαν μεγάλες ἁπλωσιές, χῶροι ἐλεύθεροι, ὅπου οἱ κάτοικοι ἀλώνιζαν τὰ γεννήματά τους. Ἕνα ἀπ' αὐτά, ἀνάμεσα στὸ Λαζαρλούιας καὶ στὸ Ἀρπατζαλού, τὸ ἔλεγαν Τοπρακλοὺ καὶ ἄλλο Τσουχούρ, ἐνῶ μιὰ μικρὴ ἀνωμαλία πρὸς τὸ μέρος τῆς Λίμνας, στὰ βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ, τὴν ἔλεγαν Μπουνάρ. Περνοῦσε ἀπὸ δῶ ἕνας μικρὸς χείμαρρος, ποὺ ἔφερνε νερὰ ἀπὸ τὰ δυτικά.

§ 6. Ὁ πληθυσμός. Τὰ σόια τοῦ χωριοῦ.

Δὲν ὑπάρχει κατάλογος τῶν Μιστιωτῶν ποὺ ἤρθαν στὰ 1924 στὴν Ἑλλάδα μὲ τὴν ἀνταλλαγὴ τῶν πληθυσμῶν, οὔτε χτηματολόγιο τοῦ χωριοῦ, ἔστω, γιὰ νὰ ὑπολογίσουμε τὸν ἀριθμὸ τῶν οἰκογενειῶν του ἐκείνη τὴ χρονιά. Σύμφωνα, ὡστόσο, μὲ πληροφορίες ἀπὸ πρόσωπα ποὺ μετεῖχαν στὴν ἐπιτροπὴ γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν κατοίκων, οἱ Μιστιῶτες ποὺ ἔφτασαν στὴν Ἑλλάδα ἦταν 850 - 900 οἰκογένειες, δηλαδὴ 4400 [3] περίπου ψυχές. Ὁ

1. Οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος σ. 157, σὰν τέταρτη γετονιὰ τοῦ χωριοῦ σημειώνουν Σαρλοὺ Μαχαλά, ἀντὶ Τσοπουρλού.

2. Μικρότερες ὁμάδες σπιτιῶν ἔπαιρναν κάποτε τὸ ὄνομα ἑνὸς «μεγάλου», ἑνὸς εὔπορου. Ἔτσι, λίγα σπίτια στὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ λέγονταν *Παντελὲ Μαχαλεσί*, γειτονιὰ τοῦ Παντελῆ.

3. Πληροφορία Ἰορδ. Δαστερίδη. Ὁ Γρηγοριάδης, ποὺ εἶχε κάνει χρόνια μουχτάρης στὸ χωριό, βεβαίωνε πὼς τὰ σόια, μικρὰ καὶ μεγάλα, στὸ χωριὸ ἦταν γύρω στὰ 50 καὶ τὰ σπίτια 560. Στὸ κάθε σπίτι ὅμως ἔμεναν συχνὰ περισσότερες οἰκογένειες. Βεβαίωνε ἀκόμη πὼς τὰ ἄτομα ποὺ ἔφυγαν στὰ 1924 γιὰ τὴν Ἑλλάδα ἦταν 6700. Ὁ Πρόδρ. Σωτηρόπουλος τὰ ὑπολόγιζε σὲ 6800.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀριθμὸς αὐτὸς δὲ φαίνεται ν' ἀπέχει πολὺ ἀπὸ τὸν πραγματικό, ἂν δὲν εἶναι ἀπόλυτα σωστός. Κι αὐτό, γιατὶ στὸ Κὸμϋρτζῦ ἢ Λαζαρλούιας Μαχαλεσί, ποὺ μετρήσαμε τὰ σπίτια του μὲ τὸ Μακάριο Δαμιανίδη καὶ ἄλλους Μιστιῶτες τῆς Καβάλας, παίρνοντάς τα ἕνα ἕνα μὲ τὴ σειρά, βρήκαμε 226 σπίτια μὲ 260 οἰκογένειες καὶ 1040 ἄτομα [1]. Οἱ ἄλλες συνοικίες ἦταν, βέβαια, κάπως μικρότερες, ἀλλὰ ἡ διαφορὰ δὲν ἦταν πολὺ μεγάλη. Ἕνας μικρός, ἐξάλλου, ἀριθμὸς Μιστιωτῶν, ποὺ βρισκόταν σκόρπιος στὴ Μικρασία ἢ ἔξω ἀπ' αὐτὴν δουλεύοντας, δὲν περιλαμβάνεται στὸν ἀριθμὸ τῶν 4400 ἀτόμων, ποὺ ἐγκαταλείψαν στὰ 1924 τὸ χωριό.

Εἶναι χαραχτηριστικὸ ὅτι ἀπὸ τὶς οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ ποὺ ἀνῆκαν σὲ 50 πάνω κάτω σόια, γύρω στὶς 300 ἦταν ἀπὸ τὸ σόι τοῦ Γαϊτανῆ. 'Απ' αὐτὸ κατάγονταν ὅλοι οἱ Τσελτεκιῶτες καὶ σ' αὐτὸ ἀνῆκαν οἱ 150 περίπου οἰκογένειες τοῦ 'Ασιμλοὺ Μαχαλεσί. Ὅταν γινόταν ἡ λουτρουγιά [2] τους, γιόμωνεν τόπους, γέμιζε ὁ τόπος (τῆς ἐκκλησίας). Στὴ Μάντρα τῆς Λαρίσης δὲν ὑπάρχουν Μιστιῶτες ἀπὸ τὸ σόι αὐτό, αὐτοὶ κατάγονται ἀπὸ τὸ σόι τοῦ Γουργὸρ (Γρηγοριάδη), τοῦ Δαστῦρ (Δαστερίδη), Παα Λάζαρη καὶ Τουρσούν. Στὴ Γόνιτσα — σημερινὴ 'Αμυγδαλέα Λαρίσης — εἶναι ὅλοι ἀπὸ τὸ σόι τοῦ Γαϊτανῆ, ἀπὸ τοῦ Δελῆ Σάββα Μηνᾶ, τοῦ Χαρίτά, τοῦ Οὐζοὺν 'Ογλάν. Στὸ 'Αγιονέρι κατάγονται ἀπὸ τὸ σόι τοῦ Δεμιρτζόγλου, στὸ Ξηροχώρι ἀπὸ τοῦ Τὄορbατζῆ, τοῦ Διῆ, τοῦ Τὄινασλάν, τοῦ Χατσαπᾶ, τοῦ Γούσταυρη, τοῦ πααΤόγωρ'. Στὸ Νιοχώρι τῆς Δράμας ἀπὸ τὸ σόι τοῦ Τὄορbατζῆ. Σὲ γενικὲς γραμμές, τὰ σόια στὸ χωριὸ ἦταν μοιρασμένα στὶς γειτονιές του ἔτσι περίπου : στὸ 'Αρπατζαλοὺ τὰ σόια τοῦ Γιργιώρ' (Καλανταρίδη) καὶ τοῦ παα Λάζαρ'. Στὸ Κὸμϋρτζῦ τὰ σόια Λαζαρλού,

---

1. Οἱ συγγραφεῖς μᾶς δίνουν τοὺς ἑπόμενους ἀριθμοὺς γιὰ τὸν πληθυσμὸ τοῦ χωριοῦ : Ὁ Κύριλλος σ. 21, 200 σπίτια, ὁ Hamilton 2, 296, 200 - 300 οἰκογένειες, ὁ Ρίζος σ. 100, 300 οἰκογένειες, ὁ Λεβίδης *Περιγραφὴ* 282, *Μοναὶ* 174, 400 τρωγλοδυτικὰ σπίτια, ὁ Φαρασόπουλος *Σύλατα* 79, 4800 κατοίκους, ὁ 'Ιωαννίδης *Μητροπολίτες* 101, 800 οἰκογένειες, ὁ Κάλφογλου *Μονὴ Φλαβιανῶν* 129, 280 σπίτια στὰ 1814, σ. 862 : 4800 ψυχές, ὁ Σαραντίδης 126, 8000 ψυχές, ὁ *Ξενοφάνης* 3 (1905) 46, 3500 ψυχές, ὁ Μακρόας *Μαλακοπὴ* 409, 1000 οἰκογένειες, ὁ Χριστόπουλος *Κοινότητες* 71, «ὑπὲρ τοὺς 1800 ἑλληνοφώνους κατοίκους» (= οἰκογένειες), ὁ 'Αντωνόπουλος *Μικρὰ 'Ασία* 219 (στὰ 1907) 800 οἰκογένειες, τὸ *Μικρασ. 'Ημερ. 'Αστὴρ* 2 (1914) 243, 3000 ὀρθοδόξους, ὁ Dawkins σ. 19, 800 σπίτια, πάνω ἀπὸ 4000 ψυχές, ὁ Κοντογιάννης *Γεωγρ.* 151, 5000 ψυχές, ὁ Φωστέρης *'Αραβανὶ* 135, 4800 ψυχές, τὸ *Λεξ. 'Ελευθερουδάκη* 9, 478, 6000 ψυχές, ἡ *Μεγ. 'Ελλην. 'Εγκυκλοπ.* 17, 249, 5000 ψυχές, τὸ *Patr. Oec.* 225, 6000 ψυχές, τὸ ΚΜΣ 3.036, 554 οἰκογένειες στὰ 1922, οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος 157, 1300 ἑλληνικὲς ἑλληνόφωνες οἰκογένειες. Ὅπως κι ἂν ἔχει τὸ πράγμα, εἶναι γεγονὸς ὅτι τὸ Μιστὶ μὲ τὴν 'Αξὸ διεκδικοῦν τὴ θέση τοῦ μεγαλύτερου χωριοῦ τῆς Καππαδοκίας μὲ χριστιανικὸ πληθυσμό.

2. Βλ. τὸ κεφ. *Θρησκευτικὴ ζωή*, § 151.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 1. Τό Χῶτς.

Εἰκ. 2. Ὁ κάμπος. Στό βάθος τό χωριό.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 3. Ἕνα μέρος τοῦ χωριοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τουρσούν, Γουργόρ', Σεφερλού, Δελῆ Σάββα Μηνᾶ, Οὐζοὺν 'Ογλάν, Κανάτσ' Μεργκούλ. Στὸ Τσοπουρλοὺ ἦταν τοῦ Δεμιρτζόγλου τὸ σόι, τοῦ Σουμπούλογλου, τοῦ Χατζη 'Εφρίμ, τοῦ Φατλᾶ. Στὸν 'Ασιμλοὺ Μαχαλά, τέλος, ἔμεναν τοῦ Κιντὰν Τσύριλλη τὸ σόι, τοῦ Χατζη Φώτ', τοῦ Χαρίτα, τοῦ Τσαπάρ, τοῦ Σαραντάρ', τοῦ Παα Κράτη καὶ τὸ μεγάλο σόι τοῦ Γαϊτανῆ.

§ 7. Μάγγανοι. Μαγαζιά. 'Αλευρόμυλοι. Φοῦρνοι.

Δὲν ὑπῆρχαν μέσα στὸ χωριὸ χάνια[1]. Στὰ τελευταῖα χρόνια τὴ φιλοξενία τῶν περαστικῶν, ποὺ ἦταν ἀρκετοὶ σὰν μικρέμποροι, ζωέμποροι κ.λπ., τὴν ἀναλάμβαναν ὅσοι εἶχαν στὰ σπίτια τους ὀδά, ξενώνα, ὅπως σημειώνεται στὸ κεφάλαιο γιὰ τὶς οἰκήσεις, ἐνῶ ἄλλοι ξένοι κοιμόνταν σὲ δωμάτια ποὺ βρίσκονταν στὴν αὐλὴ τοῦ 'Αι Λιᾶ.

Γιὰ τὸ λάδι τοῦ σπιτιοῦ τους οἱ Μιστιῶτες διαθέταν παλιότερα τρεῖς μάγγανους: τοῦ Γούσταυρη ἢ Κίσταυρη, ΒΑ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, τοῦ Δελῆ Παναγιώτη καὶ τοῦ Διλκὶ Σάββα, ποὺ ἦταν στοῦ Τσαδῦρ Γιὼρ' τὸ σπίτι, στὸν Λαζαρλούιας Μαχαλά, ΑΒΑ ἀπὸ τὸν 'Αι Βλάση. Ὅταν οἱ Χριστιανοὶ ἔφυγαν γιὰ τὴν 'Ελλάδα, σώζονταν ἀκόμη οἱ δύο πρῶτοι, ὁ τρίτος δὲ λειτουργοῦσε, ἔπειτα ἀπὸ ἕνα δυστύχημα ποὺ εἶχε γίνει σ' αὐτόν: πάνω στὴ δουλειὰ εἶχε σκοτωθῆ ἕνας ἐργάτης. Ὅπως γινόταν γιὰ τὰ περισσότερα γύρω χωριά, καὶ τοῦ Μιστιοῦ τοὺς μάγγανους τοὺς ἐργάζονταν πάντοτε Φλοϊτιανοί.

Διέθετε τὸ χωριὸ γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν κατοίκων 10 - 15, ἴσως περισσότερα μικρομάγαζα, σκόρπια μέσα στὶς γειτονιές. Ἦταν συγχρόνως μπακάλικα καὶ καφενεῖα, γαϊφέ[2]. Ὁ Ταχτὰ Σὺμοχὸς[3] εἶχε κάνει τὸ πρῶτο, συστηματικὸ κάπως, μπακάλικο στὸ χωριό, ἀλλὰ καὶ στ' ἄλλα τοκάνια[4] — μαγαζιὰ — ἔβρισκε κανεὶς ρακί, κρασί[5], λουκούμια, ζάχαρη, καραμέλες, παστρουμά, στραγάλια, σταφίδες, χαλβά, ξερὰ μοῦρα καὶ ξερὰ τζίτζιφα — ποὺ τἄτρωγαν ἀντὶ γιὰ στραγάλια — κλωστές, κουβαρίστρες, μπογιὲς γιὰ τὸ βάψιμο τῶν νημάτων, βελόνες κι ἄλλα μικροπράγματα. Εἶχαν ὅλα ἀπὸ δυὸ τρεῖς μακριοὺς πάγκους καὶ κάποιο τραπέζι, γιὰ τοὺς πελάτες ποὺ ἤθελαν νὰ πιοῦν τὸ ποτό τους. Ἔξι ὡς ὀχτὼ ἀπὸ τὰ μικρομά-

1. Γιὰ τὸ παλιὸ χάνι, ὅταν ἀπὸ τὸ χωριὸ περνοῦσε τὸ deve yolu, βλ. σ. 5.
2. Τουρκ. kahve.
3. Δηλ. Συμεών.
4. Τουρκ. tükhân.
5. Τὸ κρασὶ τὄφερναν οἱ μπακάληδες ἀπὸ τὸ Τένεϊ, τὴ Νίγδη ἢ τὴν περιφέρεια τῆς Νεάπολης, μὲ τὰ τουλούμια, φορτωμένα τέσσερα σὲ κάθε γαϊδούρι. Γιὰ τὸ κρασὶ ποὺ ἔβγαζαν γιὰ ἀτομική τους χρήση ἀρκετοὶ Μιστιῶτες, βλ. παρακάτω, § 48.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γαζα αὐτὰ βρίσκονταν ΒΑ ἀπὸ τὸν Ἁι Βλάση, λίγα κοντὰ στοῦ παπα Λάζαρου τὸ σπίτι, ΝΑ τοῦ Ἁι Βλάση, καὶ ἄλλα ἀλλοῦ.

Στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὸ 1924 χρόνια ὁ Ἐλίας, ποὺ εἶχε ἐργαστῆ σὰν παπλωματὰς στὴ Σμύρνη καὶ εἶχε ἰδεῖ ἐκεῖ καλὰ καφενεῖα, ἔκανε καὶ στὸ χωριό του καφενεῖο ποὺ διέθετε ποτήρια καὶ πρόσφερε ἀκόμη καὶ τσάι. Ἕνα δεύτερο καφενεῖο εἶχε γίνει στὸ ἀνώγι ἑνὸς σπιτιοῦ κοντὰ στὴν ἐκκλησία. Μαζεύονταν σ' αὐτὸ προπάντων τὰ παλικάρια κ' ἔπαιζαν καὶ χαρτιά. Στὸν πόλεμο τὰ περισσότερα μαγαζιὰ ἔκλεισαν. Ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἰδιοχτῆτες τους ἔφυγαν ἀπὸ τὸ χωριό, ἄλλοι χάγαν, χάθηκαν, πέθαναν.

Γύρω στὰ 1910 ἔχτισαν στὸ Μιστὶ καὶ πετρελαιοκίνητον ἀλευρόμυλο γιὰ τὸ ἄλεσμα τοῦ σταριοῦ καὶ τῆς σίκαλης. Ἦταν καλός, ἄλεθε δύο ἁμαξιὲς σίκαλη ὡς τὸ μεσημέρι, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχε ντόπιος τεχνίτης νὰ τὸν κινήσει. Ὁ ξένος ζητοῦσε διαρκῶς αὔξηση μεροκάματου, ὁ ἀλευρόμυλος ἔκλεισε καὶ οἱ Μιστιῶτες ξαναπῆγαν στοὺς νερόμυλους τῶν γύρω χωριῶν γιὰ ν' ἀλέσουν, πράγμα ποὺ τοὺς στοίχιζε κάποτε τρεῖς τέσσερες μέρες ἀπασχόληση, γιατὶ στοὺς μύλους ὑπῆρχε πάντοτε κόσμος ποὺ περίμενε σειρὰ γιὰ ν' ἀλέσει.

Λίγα χρόνια πρὶν ἐγκαταλείψουν τὸ χωριό τους εἶχαν χτίσει οἱ Μιστιῶτες καὶ ἀρκετοὺς φούρνους [1] — *φούρνιγια* — γιὰ τὸ ψήσιμο τῶν ψωμιῶν τους. Κάθε μικρογειτονιά, κάθε δέκα, εἴκοσι, περισσότερα σπίτια εἶχαν τὸ φοῦρνο τους. Ἕνα *μαχαλά*, ἕνα φοῦρνους, κάθε γειτονιὰ καὶ φοῦρνο. Τὸν ἔχτιζαν σὲ μιὰν ἄκρη τῆς αὐλῆς, κωνικόν, καὶ ἄφηναν στὴν κορφή του μιὰ τρύπα γιὰ νὰ βγαίνει ὁ καπνός. Ὁ θόλος χτιζόταν μὲ πέτρες καὶ ἡ ἐσωτερική του ἐπιφάνεια, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βάση, ἀλειβόταν μὲ λάσπη ἀπὸ κόκκινο χῶμα.

Ἦταν ὅλοι στρωμένοι κάτω μὲ πήλινες πλάκες ἀγορασμένες στὴν Ἀξό, καὶ κάτω ἀπ' αὐτὲς ὑπῆρχε κενό, ὅπου ἔκαιγε ἡ καύσιμη ὕλη. Ἀπὸ μιὰ τρύπα στὴ μέση τῆς πλακοστρωμένης βάσης ἔβγαινε ἡ φωτιὰ πρὸς τὴν ὀροφὴ τοῦ φούρνου καὶ τὸν πύρωνε.

Ἕνας συνηθισμένων διαστάσεων τέτοιος φοῦρνος ἔπαιρνε 16 - 20 ψωμιά, μεγαλύτερα ἀπ' αὐτὰ ποὺ ψήνονταν στὸ *τουνδούρι*, καὶ μποροῦσε νὰ ψήσει σ' αὐτόν, μὲ τὴν ἄδεια τοῦ ἰδιοχτήτη, ὁποιοσδήποτε, χρησιμοποιώντας ὅμως δικά του καύσιμα, ποὺ ἦταν συνήθως χοντράχυρα, ἀπ' αὐτὰ ποὺ δὲν τρώγονταν πιὰ ἀπὸ τὰ ζῶα. Ἔριχναν τὰ ψωμιὰ γιὰ ψήσιμο μὲ *φουρνουιοῦ dοὺ φτσάρ'*, μὲ τὸ φτυάρι τοῦ φούρνου, προχειροφτιαγμένο, ἀπὸ σανίδι κοινό.

---

1. Βλ. καὶ § 57.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 8. Ἡ ὕδρευση. Τὰ πηγάδια. Τὰ λατσά. Τὰ τσορδάνια [1].

Οἱ ἡλικιωμένοι Μιστιῶτες ἄκουσαν ὅτι παλιότερα — οὔτε οἱ ἴδιοι οὔτε οἱ γονεῖς τους τὸ εἶδαν — ἐρχόταν νερὸ πολύ, μὲ φυσικὸ αὐλάκι ἢ μὲ λούκια χτιστὰ καὶ σκεπασμένα, ἀπὸ τὸ Ζάνζαμα ὡς τὴν Ἁγια - Μαρίνα, στὸ Κάτω Χωριό, ἢ ὡς τὸ Γκιὸλ ἀπ' Κάτ'. Ξεκινοῦσε ἀπὸ τὸ Οὔτσκαπουλου, περνοῦσε ἀπὸ τὸ Ζάμζαμα, ἀπὸ τὴ Ναζραδό, κ' ἔφτανε ὡς τὸ Γκιὸλ ἀπ' Κάτ', ὅπου σχημάτιζε μικρὴ λίμνη, ἢ προχωροῦσε ὡς τὸ Κάτω Χωριό. Ὅσο γιὰ τὸ λόγο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔπαψε τὸ νερὸ νὰ ἔρχεται πρὸς τὸ Μιστί, ἡ παράδοση λέει πὼς οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ζάμζαμα εἶχαν ἀφαιρέσει ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες μιὰ μεγάλη ἔκταση καὶ τὴν καλλιεργοῦσαν, καὶ ὅτι οἱ Μιστιῶτες καταφύγαν γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ στὰ δικαστήρια καὶ πῆραν πίσω τὰ χτήματά τους. Γιὰ ἀντίποινα ὅμως τοὺς ἔκοψαν οἱ Τοῦρκοι τὸ νερό. Ὅσο γιὰ τὸ Ζάμζαμα, εἶχαν ἀκούσει πὼς παλιὰ ἦταν χριστιανικὸ καὶ πώς, ὅταν τὸ πῆραν οἱ Τοῦρκοι, τότε σταμάτησαν τὴ ροὴ τοῦ νεροῦ πρὸς τὸ Μιστί. Ἦταν τόσο μεγάλο χωριό, πού, Πόλ' νὰ χάλανεν, Ζάνζαμα dοὺ φκιάισκιν, Ζάνζαμα νὰ χάλανεν, Πόλ' νὰ dοὺ φκιάσ' dὸ μπόριϊσκιν, ἂν χαλοῦσε ἡ Πόλη, τὰ Ζ. μποροῦσαν νὰ τὴ ξαναφτιάξουν, ἂν (ὅμως) χαλοῦσε τὸ Ζ., ἡ Πόλη δὲ μποροῦσε νὰ τὸ ξαναφτιάξει.

Τρεχούμενα νερὰ δὲν ὑπῆρχαν στὸ Μιστί, ὅπως δὲν ὑπῆρχαν καὶ στ' ἄλλα γύρω χωριὰ τοῦ κάμπου, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Λίμνα. Τὸ νερὸ ποὺ χρειάζονταν οἱ Μιστιῶτες τὄπαιρναν ἀπὸ πλεφρά [2], ἀπὸ πηγάδια. Σχεδὸν κάθε σπίτι εἶχε τὸ πηγάδι του, τὸ βάθος τους ὅμως δὲν ἦταν παντοῦ τὸ ἴδιο. Ἄρχιζε π.χ. ἀπὸ τὰ 10 περίπου μ. γύρω στὸν Ἅι Βλάση — τὸ συνηθισμένο βάθος — κ' ἔφτανε στὰ 30 [3] στὸ Kömürtzü Μαχαλεσί. Τὸ νερὸ ὅμως τῶν πηγαδιῶν κοντὰ στὸν Ἅι Βλάση δὲν ἦταν πόσιμο. Πότιζαν μ' αὐτὸ τὰ ζῶα καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὴ λάτρα. Πρὸς τὸ χωριὸ Ἐdίες, μιὰν ὥρα ἀπ' αὐτό, στὸ Κὸρ Κουγιού, ἔσκαβαν τὸ χῶμα κ' ἔβρισκαν ἀμέσως νερὸ

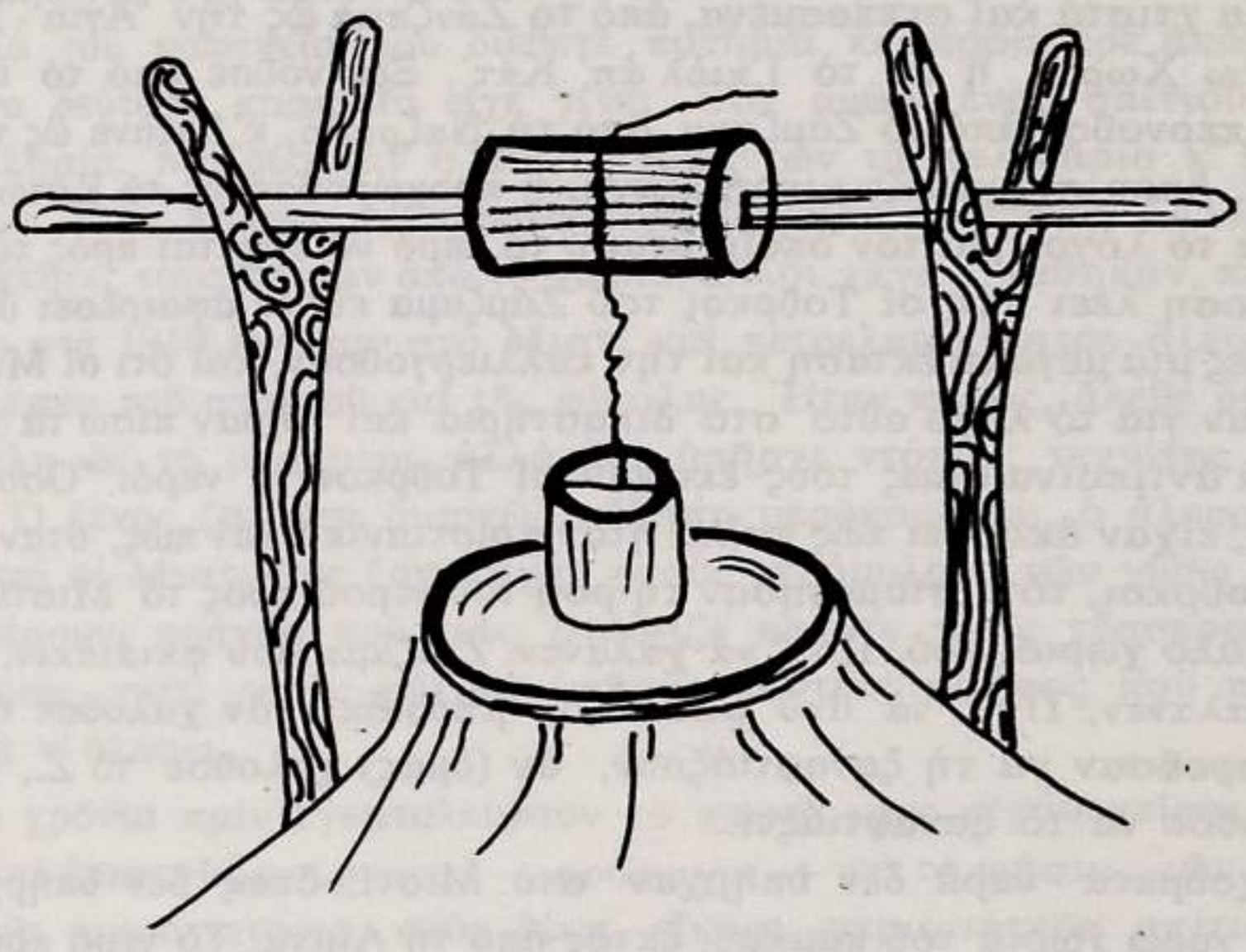
---

1. Τουρκ. çörten.

2. Πλεβρὸ ἢ πλεφρὸ ⟨φρέαρ. Βλ. Σ. Καψωμένο, Ἡ λέξις φρέαρ εἰς τὴν μεταγενεστέραν καὶ Νέαν Ἑλληνικήν, *Λεξικογρ. Δελτ.* (Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν) 1 (1939) 40 - 72. Ὁ Μιστιώτικος τύπος *πλεφρὸ* πρέπει νὰ προστεθῇ, στὸ διάγραμμα τῆς σ. 69, μετὰ τὸν τύπο *βλετρό*. Ἡ ἐτυμολογία τοῦ Dawkins *Ἀφιέρ. εἰς Γ. Χατζιδάκη* 59, ἀπὸ τὸ πλέω δὲ φαίνεται σωστή, ὅπως δὲ φαίνεται πιθανὸς καὶ ὁ τύπος πλευρὴ τοῦ Σαραντίδη 262 γιὰ τὰ Φάρασα. Βλ. καὶ Lagarde 60 - 61 : πλεβρὸ στὸ Μιστί, Dawkins 635: Ἀξός, Μαλακοπὴ *πλερός*, Ἀραβανὶ *πλεβρό*, Γ. Χατζιδάκη *Ἀθηνᾶ* 24 (1912) 344 πλεφρό. Στὴ Ρόδο *φλετρό*.

3. Βλ. Λεβίδη *Περιγραφὴ* 283 : «ἐκ βαθέων φρεάτων», Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 120 : «Ὑδρεύονται ἐκ βαθυτάτων φρεάτων». Οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος 157, σημειώνουν βάθος 7 - 20 μ. Γιὰ τὰ πηγάδια τῆς περιοχῆς βλ. Schweinitz 130, Texier 561, Ainsworth 1, 205. Πβ. Στράβ. XII, 6, 1 : «ὅπου καὶ πιπράσκεται τὸ ὕδωρ».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 5. Τὸ πλεφρό, ἡ τροχιλιὰ καὶ τὸ ἄσκουμα.

Εἰκ. 6. Δερματιώνας ἄσκουμα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γιὰ τὰ ζῶα τους, καὶ στὸ Καράδεπε, μιὰν ὥρα Δ, ἔβρισκαν τὸ νερὸ σ' ἕνα μέτρο.

Γύρω στὸ στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ τοποθετοῦσαν μιὰ μονοκόμματη μεγάλη πέτρα, τρύπια στὴ μέση — πλεφροῦ dοὺ χτέρ', τὴν πέτρα τοῦ πηγαδιοῦ — γιὰ νὰ μὴ ξεχτίζεται τὸ πηγάδι γύρω στὸ στόμιο.

Τὰ λατσά. Τὰ τσορδάνια.

Στὰ σπίτια ποὺ βρίσκονταν κοντὰ στὸ δρόμο, οἱ ἰδιοχτῆτες ἔχτιζαν, «γιὰ τὴν ψυχή τους», ἕνα πιθάρι μέσα σ' ἕναν τοῖχο, τὸ σκέπαζαν γιὰ νὰ μὴν τὸ βλέπει ὁ ἥλιος, κ' οἱ διαβάτες ἔπαιρναν νερὸ κ' ἔπιναν. Συνήθως ὅμως οἱ διαβάτες ἔπαιρναν νερὸ ἀπὸ μεγάλες σκαλιστὲς πέτρες, τὰ λατσά [1], συνηθέστερα ἀπὸ τὰ τσορδάνια ἢ τσορδένια, κι αὐτὰ σκαλιστὲς πέτρες. Αὐτὰ τὰ τοποθετοῦσαν ψηλότερα ἀπὸ τὰ λακκί, τοὺς ἄνοιγαν μιὰ τρύπα κ' ἔβαζαν σ' αὐτὴν ἕνα κουφωμένο κέρατο, ἀπ' ὅπου ἔβγαινε τὸ νερὸ γιὰ τὸ γέμισμα τῆς στάμνας.

Εἶχαν πάντοτε ἕνα μαστραπά [2] — κύπελλο — κοντὰ στὸ τσορδένι, τὸν βουτοῦσαν σ' αὐτὸ κ' ἔπαιρναν νερὸ γιὰ νὰ πιοῦν. Ὅταν τὸ νερὸ σωνόταν, ἡ νοικοκυρὰ ξαναγέμιζε τὸ λακκὶ ἢ τὸ τσορδένι. Ἕνας Μιστιώτης ἔφερε κάποτε στὸ σπίτι του Φεγγοῦ dοὺ Χτέρ', τὴν Πέτρα τοῦ Φεγγαριοῦ[3], γιὰ νὰ τὴν κάνει τσορδένι, ἀλλὰ τὴν ἄλλη μέρα τὸ χτὲρ' βρέθηκε πάλι στὴν ἀρχική του θέση [4].

β) Ἄντληση καὶ μεταφορὰ τοῦ νεροῦ. Τὸ ἄσκουμα. Τὸ καθάρισμα τῶν πηγαδιῶν.

Ἀντλοῦσαν τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι μὲ τὸ ἄσκουμα [5], τὸν κουβά, ποὺ ἦταν δεμένος στὴν ἄκρη στὸ ράμμα, τὸ σκοινί, καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς τροχίλιᾶς [6], τῆς τροχαλίας, ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακού, ἀλλὰ ποὺ ἐδῶ ἦταν ἁπλούστερη καὶ λειτουργοῦσε μὲ δυὸ τρόπους : ἢ στερεωνόταν στὴν τροχαλία ἡ ἄκρη τοῦ σκοινιοῦ, ὥστε τὸ ὑπόλοιπο νὰ τυλιχτῆ πάνω σ' αὐτὴν καὶ

---

1. Δηλ. λακκιά. Βλ. καὶ Ainsworth 1, 205, Texier 561.

2. Τουρκ. mašrapa, πήλινο δοχεῖο ποὺ χωροῦσε ὡς ἕνα κιλὸ νερό.

3. Βλ. παρακάτω, § 17. Οἱ παραδόσεις γιὰ ἐπάνοδο εἰκόνων ἢ ἄλλων ἱερῶν ἀντικειμένων, ἀπὸ τὸ μέρος ὅπου τὶς εἶχαν μεταφέρει, στὴν ἀρχική τους θέση, ἀφθονοῦν στὴν Ἑλλάδα. 4. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, § 17.

5. Τὸ ἄσκωμα. Ὁ Ἡρόδ. VI, 119 σημειώνει : «ἀντὶ δὲ γαυλοῦ ἥμισυ ἀσκοῦ οἱ προσδέδεται», ὁ Στράβ. XVI, 2,13 : «Τῷ δὲ πυθμένι περιέσφιγκται σωλὴν σκύτινος, εἴτε ἄσκωμα δεῖ λέγειν,.... ὁ δεχόμενος... τὸ ὕδωρ». Βλ. καὶ *Ἀνακού* 19, σημ. 4. Ὁ Texier 561 ἀναφέρει δερμάτινους καὶ ξύλινους κουβάδες καὶ δερμάτινα σκοινιά.

6. Βλ. *Ἀνακού* 19, σημ. 4, ὅπου καὶ πληροφορίες γιὰ τὸν τρόπο ἄντλησης νεροῦ στὰ Φλοῖτὰ καὶ στὰ Σίλατα. Πβ. *Σχόλ. Ἀρφ. Λυσιστρ.* 722: «τροχαλία δὲ ἐστιν ὁ τροχὸς ταῦ ξύλου τοῦ φρέατος δι' οὗ ἱμῶσι».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ν' ἀνεβεῖ ἔτσι ὁ κουβὰς μὲ τὸ νερὸ — στὴν περίπτωση αὐτὴ ἡ τροχαλία εἶχε χερούλι γιὰ νὰ γυρίζει — ἢ ἁπλῶς κυλοῦσε πάνω σ' αὐτὴν τὸ σκοινί, ποὺ στὴ μιά του ἄκρη ἦταν δεμένος ὁ κουβὰς καὶ τὴν ἄλλη τὴν τραβοῦσε αὐτὸς ποὺ ἀντλοῦσε τὸ νερό. Τὸ ἄσκουμα ἦταν ἀπὸ λαμαρίνα, κάποτε ὅμως καὶ ἀπὸ dέρμα, δερματιώνας, δερμάτινο, προπάντων στὰ παλιότερα χρόνια. Ἔφτιαχναν ἀπὸ τὸ μισὸ δέρμα μικροῦ βοδιοῦ ἕνα σακκί, στερέωναν στὸ στόμιό του — στὴ θέση τῆς τομῆς — σταυρωτὰ δυὸ ξύλα γιὰ νὰ στέκεται ἀνοιχτό, καὶ κάποτε τὸ ἄλειβαν ἐσωτερικὰ μὲ πίσσα, γιὰ νὰ μὴ σαπίζει τὸ δέρμα.

Γιὰ νὰ μὴν τρίζει ἡ τροχαλία, τὴν ἄλειβαν μὲ λίγο σπορέλαιο στὰ σημεῖα ποὺ στηριζόταν. Ὅταν ἀντλοῦσαν νερό, ἕνα δεύτερο ἄτομο στεκόταν κοντὰ στὸ στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ κ' ἔπιανε τὸ γεμάτο δοχεῖο, μόλις αὐτὸ ἔφτανε στὸ στόμιο.

Ἀπὸ τὸ πηγάδι ἔφερναν τὸ νερὸ στὸ σπίτι μὲ στάμνες, συνήθως Ἀβανισιώτικες [1], ποὺ χωροῦσαν ἕξι ὀκάδες [2] ἡ μία. Τὰ κορίτσια κρεμοῦσαν δύο ἀπ' αὐτὲς στὴ ράχη, μ' ἕνα μάλλινο σκοινί, καὶ μιὰ στὸ στῆθος. Εἶχαν καὶ μικρότερες στάμνες, ποὺ τὶς ἔλεγαν λαήνια, καὶ μεγαλύτερες, ποὺ τὶς ἔλεγαν ἀρκαδεσία [3], τῆς ράχης.

Ὅταν ἐργάζονταν στὰ χωράφια τους, ἔπαιρναν νερὸ μὲ τὰ σταμνιὰ ἀπὸ τὰ σπίτια, ἔσκαβαν ἕνα μικρὸ λάκκο, ἔβαζαν μέσα τὸ σταμνί, τὸ σκέπαζαν μὲ χῶμα καὶ τὸ νερὸ κρατιόταν ἀρκετὰ δροσερό. Τὴ νύχτα μάλιστα, στὸ ὑψόμετρο τῶν 1400 μ., μέσα στὸν κάμπο τὸ νερὸ ἦταν πραγματικὰ κρύο.

Ἔπιναν νερὸ μὲ τὸ μαστραπὰ ἢ μὲ τὸ τσιμπόκο [4], πήλινα καὶ τὰ δύο, ποὺ χωροῦσαν ὡς ἕνα κιλὸ νερό.

Τὸ καθάρισμα τῶν πηγαδιῶν.

Στὸ ἐσωτερικὸ κάθε πηγαδιοῦ, ἀπὸ τὸ στόμιο ὡς τὸ βυθό του, βρίσκονταν μερικὰ σκαλοπάτια ἢ τρύπες. Ἔτσι, ἂν κάποτε ἔπεφτε κάτι μέσα στὸ πηγάδι, κατέβαιναν καὶ τὸ παίρναν. Αὐτὴ τὴ δουλειὰ μάλιστα τὴν ἀνάθεταν συνήθως στοὺς τυφλοὺς τοῦ χωριοῦ, πού, καθὼς δὲν ἔβλεπαν τὸ βάθος τοῦ πηγαδιοῦ, δὲ φοβόνταν νὰ κατεβοῦν [5].

---

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. χωριὸ Ἀβανός, 30 χλμ. ΒΒΑ ἀπὸ τὴν Ἀνακού, 60 χλμ. Β ἀπὸ τὸ Μιστί. Οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν τὸ χωριὸ Ναναβασό. Βλ. παρακάτω, § 33. Βλ. καὶ *Ἀνακού* 21.

2. Δηλαδὴ μιὰ «λίτρα».

3. Λέξ. τουρκ. ἰδιωμ. Πβ. τὸ arkalıç, *Ἀνακού* 21.

4. Δηλ. «τσουκκόπουλο», μικρὴ «τσούκκα», τσουκάλι.

5. Στὴν περιφέρεια τοῦ Ἰκονίου οἱ πληροφορητές μας εἶδαν τέτοια μεγάλα δερμάτινα δοχεῖα γιὰ τὴν ἄντληση νεροῦ ἀπὸ πηγάδια. Ἀπ' αὐτοὺς ποὺ ἀνέβαζαν τὸ νερό, ὁ ἕνας βρισκόταν κοντὰ στὸ πηγάδι, καβάλα στὸ ἄλογο, μὲ δεμένη στὴ σέλα του

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἂν στὸ πηγάδι ἔπεφτε κάποιο ζῶο — γάτα, σκύλος, ποντίκι — τὸ ἔβγαζαν, ἄδειαζαν τὸ νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι κ' ἔριχναν ἁγιασμὸ γιὰ νὰ καθαρίσει.

Τὰ πηγάδια ποὺ βρίσκονταν στὸν κάμπο τοῦ χωριοῦ δὲν εἶχαν πολὺ νερό, γι' αὐτὸ καὶ ἄδειαζαν, ὅταν πότιζαν σ' αὐτὰ πολλὰ ζῶα τὸ καλοκαίρι. Νερὰ γιὰ τὰ ζῶα λίμναζαν στὸ Τσαΐρ, στοῦ Γκιόλbαšη dοὺ Γκιόλ, στοῦ Χάιτα dοὺ Γκιόλ, στὸ Düèν Dερεσί, κάποτε κι ἀλλοῦ, ὡς ἀργὰ τὴν ἄνοιξη.

§ 9. Τὰ νεκροταφεῖα. Τ' ἁλώνια. Οἱ ληνοί.

Εἶναι ἀρκετὰ περίεργο ὅτι τὸ χωριὸ δὲν εἶχε ἕνα μόνο νεκροταφεῖο, ὅπου μέσα στὴν ἁπλωσιὰ τοῦ κάμπου — γύρω ἢ ἀνάμεσα στὰ σπίτια —, θὰ μποροῦσαν νὰ θαφτοῦν ὅλοι οἱ νεκροί. Νὰ εἶναι καὶ τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἀνάμνηση τῆς προέλευσης τῶν κατοίκων ἀπὸ περισσότερους γύρω συνοικισμοὺς καὶ νὰ πρέπει μήπως νὰ σχετιστῆ μὲ τὴν ἐγκατάσταση τῶν σοϊῶν χωριστὰ μέσα στὸ χωριό;

Τὰ νεκροταφεῖα τοῦ χωριοῦ — τὰ μεζαρλίχια [1] — βρίσκονταν ἕνα στ' Ἀπάν' dοὺ Μαχαλὰ — Λαζαρλούιας Μαχαλά, στὸ Γιαζὶ μεριά —, ἄλλο στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁι Λιᾶ, τὸ τρίτο μέσα στὴ μάντρα τοῦ Ἁι Βλάση, καὶ λίγα ἀκόμη μνήματα στὸν κῆπο τοῦ παπα Πρόδρομου, στ' ἀνατολικὰ - νοτιοανατολικὰ τοῦ χωριοῦ.

Τὰ περισσότερα ἁλώνια βρίσκονταν στ' ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ, ἀνάμεσα στὸν Ἁι Βλάση καὶ στὸ «νεκροταφεῖο» τοῦ παπα Πρόδρομου. Λιγότερα βρίσκονταν βόρεια ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, λίγες δεκάδες μέτρα ἀπὸ τὰ μαγαζιά.

Στὴν τελευταία αὐτὴ περιοχὴ βρίσκονταν σκόρπιοι καὶ οἱ ἔξ' ὀχτὼ ληνοὶ — τὰ ληνόια — τοῦ χωριοῦ, ποὺ οἱ περισσότεροι στὰ 1924 ἦταν χαλασμένοι. Ἦταν ὅλοι ὑπόγειοι καὶ ἀνῆκαν στὸν Γιωνά, τὸν Τσιρίδη, τὸν Κötüorεν, τὸν Κόρ Πρόιμου, τὸν Μπούρτζογλου. Ἔσκαβαν τὴ γῆ, ἄλειβαν ἐσωτερικὰ μὲ λάσπη μιὰν ἔκταση ἑνὸς κοινοῦ δωματίου, μιὰ βαθειὰ γούβα δίπλα σ' αὐτό, γιὰ νὰ χύνεται μέσα ὁ μοῦστος, ἔχυναν τὰ σταφύλια ἀπὸ μιὰ τρύπα ποὺ ἄνοιγαν στὴν ὀροφὴ τοῦ ληνοῦ, καὶ τὰ πατοῦσαν μὲ τὰ

τὴ μιὰν ἄκρη τοῦ σκοινιοῦ. Στὴν ἄλλη του ἄκρη ἦταν δεμένο τὸ δοχεῖο μὲ τὸ νερό. Ὅταν τὸ δοχεῖο γέμιζε νερό, τραβοῦσαν τὸ ἄλογο μακριὰ ἀπὸ τὸ πηγάδι, ὥσπου τὸ δοχεῖο μὲ τὸ νερὸ — ποὺ τὸ σκοινί του τόσερνε τώρα τὸ ἄλογο — ἔφτανε στὸ χεῖλος τοῦ πηγαδιοῦ. Τὸ ἔπιαναν τότε ἄλλοι, τὸ τραβοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὸ πηγάδι, ἄδειαζαν τὸ νερὸ καὶ ξανάριχναν τὸ δοχεῖο στὸ πηγάδι, ἀφοῦ πρῶτα ὁ καβαλάρης γύριζε πάλι κοντὰ σ' αὐτό, γιὰ νὰ ξεκινήσει σὲ λίγο, ὅταν τὸ ἀσκὶ θὰ εἶχε ξαναγεμίσει νερό. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ πότιζαν οἱ Τοῦρκοι τῆς περιοχῆς τὰ μεγάλα τους προβατοκόπαδα.

1. Τουρκ. mezarlik, νεκροταφεῖο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γυμνά τους πόδια. Μετὰ τὸ πάτημα στοίβαζαν τὰ τσίπουρα στὴν ἄκρη γιὰ νὰ στραγγίσει ὁ μοῦστος, κι ἀργότερα ἔβγαζαν ἀπ' αὐτὰ τὸ ρακί τους. Ὑπῆρχαν γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ 5 - 6 καζάνια. Ἐρχόταν ὁ κρατικὸς ὑπάλληλος καὶ τὰ σφράγιζε, καί, ὅσοι ἤθελαν νὰ βγάλουν ρακί, μαζὶ μὲ τὰ τσίπουρά τους ἔφερναν καὶ τὴν καύσιμη ὕλη — βουνιὲς καὶ ἄχυρα. Γιὰ νοίκι ἔδιναν μιὰν ὀκὰ τσίπουρο γιὰ κάθε καζανιά [1].

1. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 372.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

§ 10. Εἰσαγωγικὴ σημείωση.

Τὰ χωράφια τοῦ Μιστιοῦ ἐκτείνονταν ὡς ἀρκετὰ μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ συνόρευαν μὲ τὸ 'Edií [1], τὸ Ζάνζαμα, τ' 'Αλίμις (Λίμνα), 'Αξό, Τσαρικλί, Νακροτν, Νασραδό, Σεμένδερε, 'Ορχανῦ καὶ Τριβούνια. Αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες τὸ ἀποδίδαν στὸ γεγονὸς ὅτι στὸ σημερινὸ Μιστὶ εἶχαν μαζευτῆ οἱ κάτοικοι - οἱ «Μιστιῶτες» - ὅλων τῶν γύρω, χαλασμένων τώρα χωριῶν, ποὺ εἶχαν ἐκεῖ τὰ χτήματά τους [2].

Τὰ τοπωνύμια, ἐξάλλου, τοῦ Μιστιοῦ παρουσιάζουν ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Πρῶτα, γιατὶ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ - σχετικὰ μὲ ἄλλα χωριὰ - εἶναι ἑλληνικά. Καὶ δεύτερο, γιατὶ ἀρκετὲς καταλήξεις δὲν εἶναι οἱ συνηθισμένες ποὺ βρίσκομε σὲ ἑλληνικὰ τοπωνύμια ἄλλων Καππαδοκικῶν χωριῶν. Τοπωνύμια ὅπως Παραπεδισό,[3] Νεδισό, Μασκαδό, Φεγγοῦ δοὺ Χτέρ', Χαρτιμέν', 'Αμμουζιές, Ἄψαλα, Καππεδοκία, 'Αφτιλιών', Μαυρόσ', Τρία Πλεφρά, ὄχι μόνο εἶναι ἑλληνικά, ἀλλὰ καὶ δὲ συναντοῦμε τόσο συχνὰ ἀντίστοιχα ἢ ἀνάλογά τους στὰ γνωστά μας γύρω χωριά. Ὅπως, ἐξάλλου, εἶναι γνωστό, οἱ καταλήξεις -σσος -νδος [4] θεωροῦνται προελληνικές, καὶ τέτοιες στὴν πλατύτερη περιφέρεια, στὴν ὁποία ἀνήκει καὶ τὸ Μιστί, συναντοῦμε στὰ τοπωνύμια Σινασός, Τελμησός κτ.λ. 'Εκτὸς ἀπ' αὐτὸ ὅμως, καὶ χριστιανικὰ γύρω χωριὰ οἱ Μιστιῶτες τὰ ξέρουν κάποτε μὲ ὀνόματα διαφορετικὰ

---

1. Ἤ 'Edíες. ΚΜΣ: 'Edικλί, 12 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

2. Πβ. Λεβίδη *Περιγραφὴ* 283: «Μεταξὺ δὲ τῶν χριστιανικῶν κωμῶν Τυρχὰς καὶ Τζαρηκλὴ εἰσιν αἱ ὀθωμανικαὶ κῶμαι Γαραϊόρεν, Κεσελὲρ 'Ορενί, Μουσκανδός, Κασπί, 'Ενδησσός, Παραπενδησσός, Γιαρτμῆς, Μιδεσκὴ ('Εσκὶ Καράτλη). 'Εν δὲ τῷ Μελενδίζ — ὀβασὶ κῶμαι ... Μηρτανδή». Βλ. τοῦ ἴδιου *Μοναὶ* 175, ὅπου προσθέτεται τὸ Σεράι ὀρενὶ καὶ ὅπου τὸ Μιδεσκὶ εἶναι τὸ τουρκ. 'Εσκὶ Κὴρ 'Ατλή. Μικρασιατικὰ τοπων. σὲ -σσὸς καὶ -νδα βλ. στὸν *Συνέκδημο 'Ιεροκλέους* κζ', π.χ.: Τερμησσός, Ἴσινδα, Σινδαΐνδα, 'Αριασσός, Παστοληρισσός, Κορυβρασσὸς κ.τ.λ.

3. Πβ. Ἄδρασος, Λυκανδός, Ποδανδός, Κουκουσός, 'Αραβισός, Σοανδός, Κοροπασὸς κ.τ.λ. Πβ. Στράβ. XII, 6, 1: Πιτνισσός. Βιβλιογραφία γιὰ τὰ προελληνικὰ τοπων. (-ασσός, -ηττός, -νδὸς κ.τ.λ.) βλ. Δ.Β. Βαγιακάκου *'Αθηνᾶ* 66 (1962) 320 κέ.

4. Σύμφωνα μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸν κ. Ε. Τσαλίκογλου, οἱ καταλήξεις αὐτὲς δὲν εἶναι τούρκικες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπὸ ὅ,τι εἶναι γνωστὰ σὲ ἄλλους Χριστιανούς. Τὰ χωριὰ Οὔλαγατš καὶ Κίτσαγατš, γνωστὰ μὲ τὰ τούρκικα αὐτὰ ὀνόματα στὴ γύρω περιοχή, γιὰ τοὺς Μιστιῶτες ἦταν ἀντίστοιχα Νασραδὸς ἢ 'Ασραδὸς καὶ Νακροῖν[1]. Περίεργα εἶναι ἐπίσης τὰ τοπωνύμια "Αψαλα καὶ Καππεδοκία, ποὺ εἶναι γνωστὰ στὸ Μιστί. Γιὰ τὸ δεύτερο ἀπ' αὐτά, ποὺ πρώτη φορὰ τὸ συναντοῦμε στὴν Καππαδοκία καὶ ποὺ φαίνεται ἀρκετὰ περίεργο, χρειάστηκε νὰ ρωτήσουμε ὅλους σχεδὸν τοὺς Μιστιῶτες ποὺ γνωρίσαμε, χωρὶς οὔτ' ἕνας ἀπ' αὐτοὺς νὰ τὸ ἀγνοεῖ. Πρόκειται ἑπομένως γιὰ τοπωνύμιο δημοτικὸ καὶ ὄχι λόγιο, ποὺ ἄλλωστε στὸ Μιστί, ὅπου μορφωμένοι ἦταν ἀνύπαρκτοι, ἦταν ἀδύνατο ν' ἀκουστῆ καὶ νὰ διαδοθῆ τόσο πολύ[2]. 'Ενδιαφέρουσα ἀκόμη εἶναι ἐδῶ ἡ παράδοση γιὰ τὸ ἄλλο τοπωνύμιο, (τὰ) "Αψαλα, στὴν ἴδια περιοχὴ μὲ τὴν Καππεδοκία, κοντὰ στὸ χωριὸ 'Edíες, 5 - 6 χλμ. ἀπὸ τὸ Μιστί. Σύμφωνα μ' αὐτήν, τὰ ἐδῶ χαλάσματα ἀνήκουν στὸ χωριὸ ὅπου ζοῦσε ὁ Ἅι Βασίλης, πρὶν φύγει γιὰ τὸ μητροπολιτικὸ θρόνο τῆς Καισάρειας.

Πῶς πρέπει νὰ ἐξηγήσουμε αὐτὸ τὸ φαινόμενο; Πῶς, ἀπὸ τοὺς γύρω Χριστιανούς, μόνο οἱ Μιστιῶτες κατάφεραν νὰ διασώσουν τὶς καταλήξεις καὶ τὰ τοπωνύμια αὐτά; Νὰ ἰσχυριστοῦμε πὼς μόνο στὴν περιοχὴ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ ὑπῆρχαν τέτοια ἀρχαιόπρεπα τοπωνύμια, θὰ ἦταν ἔξω ἀπὸ κάθε λογική. Τὸ ἴδιο κι ἂν ποῦμε πὼς τὸ σύνολο τῶν Χριστιανῶν σὲ ἄλλα χωριὰ τὸ ἀποτελοῦσαν νεώτεροι ἔποικοι στὰ μέρη ἐκεῖνα. Ὁ μόνος λόγος ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ἐπικαλεστοῦμε γιὰ νὰ ἐξηγήσουμε τὴν ἐμφάνιση τῶν ἀρχαιόπρεπων αὐτῶν τύπων, θὰ ἦταν τὸ γεγονὸς πὼς στὸ Μιστὶ δὲν ὑπῆρχαν ἀνέκαθεν Τοῦρκοι, πὼς ὁ πληθυσμὸς ἦταν ἀνέκαθεν χριστιανικός. Αὐτὸ θὰ δικαιολογοῦσε τὴ διατήρηση ἐδῶ ἀρχαίων τοπωνυμίων ποὺ χάθηκαν ἀπὸ ἄλλες περιοχές, ὅπου οἱ Τοῦρκοι ἀνακατεύτηκαν μὲ τοὺς Χριστιανούς. Θὰ ἦταν ὅμως αὐτὸ ἕνας σοβαρὸς λόγος, ἀλλὰ ὄχι ἀρκετὸς γιὰ νὰ δικαιολογήσει μόνος του τὰ πράγματα, γιατὶ στὴ γύρω περιοχὴ τὸ Μιστὶ δὲν ἦταν τὸ μόνο χωριὸ μὲ καθαρὰ ἑλληνικὸν πληθυσμό. Τὸ γεγονὸς ἀκόμη πὼς ἦταν ἀπὸ τὰ φτωχότερα χωριὰ κ' ἑπομένως δὲν ἦταν δυνατὸ νὰ τραβήξει τὴν ὄρεξη τῶν Τούρκων, δὲ δίνει τὴν ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα, γιατὶ καὶ ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα γύρω χωριὰ δὲ μποροῦμε νὰ ποῦμε πὼς ἦταν πολὺ πλουσιότερα. Ἡ ἀντικατάσταση, ἐξάλλου, παλιότερων τοπωνυμίων στὰ γύρω χωριὰ μὲ σύγχρονα οὔτε εὔκολη ἦταν οὔτε λόγο σοβαρὸ εἶχε νὰ γίνει.

§ 11. Τὰ τοπωνύμια.

Οἱ Τοῦρκοι πρόσφυγες ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὸ Μιστὶ στὰ 1924, πρὶν

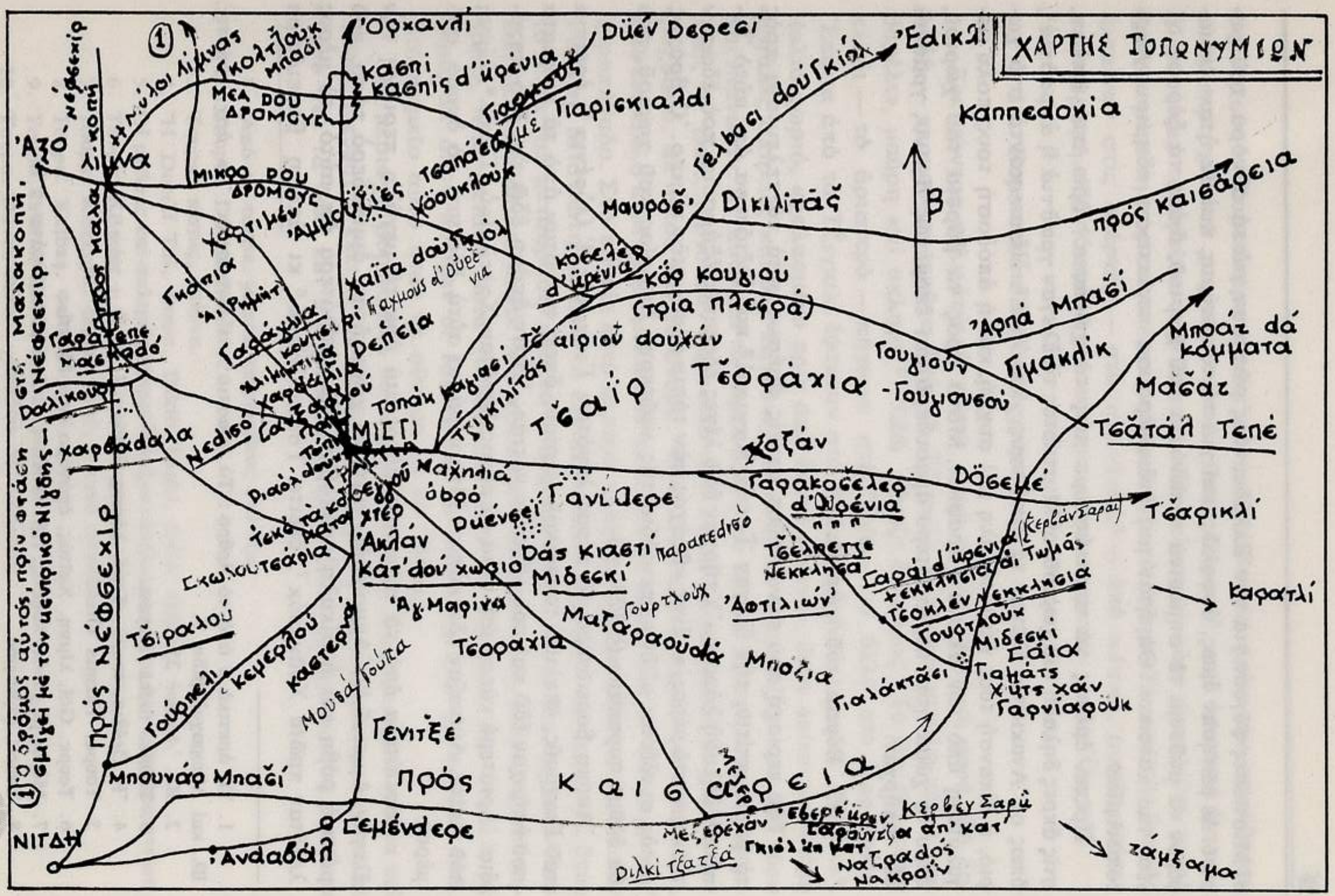
---

1. Πβ. τὸ Βυζαντ. 'Ακροϊνόν. Πβ. Καρολίδη *Γλωσσάριον* 20.

2. Τὸ τοπωνύμιο τὸ ξέρουν μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα καὶ οἱ Διλιανοὶ καὶ οἱ Τσαρικλιῶτες, ἄποικοι τοῦ Μιστιοῦ, ἐνῶ οἱ γύρω Τοῦρκοι τὸ λένε Γκιαούρκιοϊ, χωριὸ τῶν ἀπίστων, ἀλλὰ καὶ *'Edií*. Βλ. παρακάτω, § 13.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΠΩΝΥΜΙΩΝ
Καπνεδονια
Τέαϊρ
Τέοφάχια -Γουγιουσού
Γιμακλίκ
Μαϊάζ
Τσάτάλ Τεπέ
Μποάζ δά κόμματα
Δικιλιτάς
Β
πρός καισάρεια
Γιαρισκιαλδί
Γελβασι δούγκιόλ
Έδικλί
Όρχανλί
Δüέν Δερεσι
Καϊτά δαϊρεσί
Δεπεία
Τσαπάεβ
Χόουκλούκ
Χαρτιμένι
Γιαπία
Γαφάχλια
Τσιμιτήρι
Τοπάκ καγιασί
Τσιγκιλιτάς
Χαϊρεδδίν
Μπαλτά
Ντεπέ
Χαραδάλα
Νεδιό
Ντιαδά δούν
Τσεκό τά κατ
Σκωλουτσάρια
Τσιράλού
Γουρπελί
Κεμερλού
Καστερνά
Μουσά βουίπα
Τσοράχια
Μαζαραούδά
Μπόζια
Γενιτζέ
Μπουνάρ Μπαϊρί
Πρός Νέφσεχίρ
Νίτδη
Ανδαβάλ
Σεμένδερε
Πρός καισάρεια
Χοζάν
Γαρακοσελέρ
Δ'Ιρένια
Δöγελλέ
Τσαφικλί
Καραπλί
Σαράϊ δ'ιρένια
Τσοπλέν
Γουρτλούκ
Μιδεσκί
Σάϊα
Γιαμάτς
Χάτς χάν
Γαρνιαφούκ
Γιαλάκτάσι
Μεσερέχάν
Κερβέγ Σαρή
Ζάμπαμα
Ναζραδός
Νακροίν
Διλκί τζατζά
Μαχνιά
όβρό
Γανί Δερε
Δάς κιαβί
Μιδεσκί
Άγ. Μαρίνα
Άκλάν
Κάτ'δού χωριό
Παραπεδισό
Τσελκετσέ
Νεκκλησα
Γουρτλούκ
Άφτιλιών
Τσοπλέν
Γενεκλησιά
Σαράϊ δ'ιρένια
Τσιμιτήρι
Καχμούς δ'ιρένια
Κόβελέρ δ'ιρένια
Κόρ κουγιού
(τρία πλεφρά)
Άρπά Μπαϊ
Γουγιούν
Τσαϊρ
Χαϊρεδδίν
Τσιμιτήρι
Τσαφάχλια
Γιαπία
Άι Ρωμιά
Χαρτιμένι
Μικρό δού δρόμους
Μεσά δού δρόμους
Γκολτζούκ μπαϊ
Ήπιοι λιμένας
Άζο-Νέφσεχίρ
Λιμένα
Μαλακοπή
Νέφσεχίρ
Γαφάτεπε
Μασλαδό
Δαλίκιου
Χαρδάλα
Τσαπάεβ
Χόουκλούκ
Γιαρισκιαλδί
Γιαμάτς
Δüέν Δερεσι
Όρχανλί
Καπνεδονια
Μαυρόβ
Δικιλιτάς
Β
πρός καισάρεια
Γελβασι δούγκιόλ
Έδικλί

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

οἱ Μιστιῶτες φύγουν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, τοὺς ρώτησαν γιὰ τὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ. Δὲ ρώτησαν ὅμως, ἀσφαλῶς, καὶ γιὰ τὰ τοπωνύμια, καὶ θὰ ἦταν ἐνδιαφέρον νὰ μάθουμε τὰ σημερινὰ τοπωνύμια τοῦ χωριοῦ, ὅπως τὰ ξέρουν οἱ νέοι τῳ κάτοικοι. Θὰ ἦταν μιὰ ἐνδιαφέρουσα περίπτωση «δημιουργίας» τοπωνυμίων.

Πρέπει ἀμέσως νὰ σημειώσουμε πὼς τὰ χωράφια γύρω στὰ σπίτια, στὶς ἄκρες δηλαδὴ τοῦ χωριοῦ, οἱ Μιστιῶτες τὰ ἔλεγαν γραδτιὰ ἢ ἀγραδτιά[1], ὅπως οἱ Ἀνακιῶτες ἔλεγαν τὰ δικά τους χαρούμια[2]. Ἦταν κοντὰ στὸ χωριό, ἡ λίπανσή τους ἦταν εὔκολη καὶ συχνή, καὶ ἡ ἀπόδοσή τους πολὺ μεγαλύτερη ἀπὸ τῶν ἄλλων χωραφιῶν. Μόνο πρὸς τὰ βόρεια τοῦ χωριοῦ, ὅπου τὸ χῶμα ἦταν περισσότερο ἀμμουδερὸ καὶ ἐπομένως ἄγονο, γραστιὰ δὲν ὑπῆρχαν.

§ 12. Βόρεια τοῦ χωριοῦ.

Τὴν περιοχὴ ποὺ συναντοῦσε κανεὶς ἀμέσως μετὰ τὰ τελευταῖα πρὸς τὸ βοριὰ σπίτια, τὴν ἔλεγαν Ṫοπὰκ Καγιασὶ[3] καὶ δεξιότερα ἀπ' αὐτὸ Ṫεπέια[4], δηλαδὴ λόφους. Ὑπῆρχαν ἐδῶ λίγες ἐδαφικὲς ἐξάρσεις, ποὺ ἔδωσαν τ' ὄνομα στὸ μέρος, κ' ἕνας «βράχος σὰν τόπι» μέσα στὸν κάμπο. Ὁ βράχος αὐτὸς συνδέεται μ' ἕνα ἐπεισόδιο τῆς νεώτερης ἱστορίας τοῦ χωριοῦ, ποὺ θὰ δοῦμε παρακάτω (§ 123, γ').

Ἀκόμη βορειότερα τὸ μέρος λεγόταν Γιαχμοὺς d' Οὐρένια[5], ἐρείπια τοῦ Γιαχμούς, «παλιοῦ τουρκικοῦ χωριοῦ, ὅπως φαινόταν ἀπὸ τὰ μνήματα ποὺ ὑπῆρχαν ἐδῶ καὶ ποὺ ἔβλεπαν νότια». Ἦταν ἀκόμη ἐδῶ καὶ δυὸ πηγάδια. Ἀριστερὰ κάπως ἀπ' αὐτὰ τὸ μέρος λεγόταν Χαϊτᾶ doὺ Γκιόλ[6], λίμνη τοῦ Χαϊτᾶ. Λίμναζαν ἐδῶ κάποτε λίγα νερά, κι αὐτὰ ἔδωσαν τὸ ὄνομα στὸ μέρος.

Βορειότερα ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτό, μιὰ ἀρκετὰ μεγάλη περιοχὴ τὴν ἔλεγαν Ἀμμουζιές, Ἀμμουδιές, γιατὶ τὸ χῶμα ἦταν ἀμμουδερὸ τόσο, ποὺ μόνο ἡ ρόβη καὶ ἡ σίκαλη πρόκοβαν ἐδῶ. Δεξιότερα ἀπ' αὐτό, τὸ μέρος λεγόταν πρῶτα Χοϋκλούκ[7], ἔπειτα Τσαπὰ Ἐσμὲ[8] κι ἀκόμη βορειότερα

---

1. Τὸ ἀρκτικὸ α ἀπὸ τὸ ἄρθρο : Τὰ γραστιὰ> τ' ἀγραστιά. Τὸ ἀρχ. γράστις. Βλ. καὶ Μαυροχαλυβίδη 5.
2. Βλ. *Ἀνακοὺ* 25.
3. Τουρκ. topak Kayasι.
4. Ἡ Δεπέια, τουρκ. Tepe, λόφος, ὕψωμα.
5. Τουρκ. Yakmιs Ören.
6. Τουρκ. Göl, λίμνη. Χαϊτάς, ἐπώνυμο στὸ Μιστί.
7. Μέρος μὲ *χόουκ*, λόφους; Πβ. τὸ Χῦτς σ. 3, καὶ παρακάτω, § 15.
8. Τουρκ. çapaeşme.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Γιαρτμούς [1]. Βορειότερα κι ἀπ' αὐτό, ἡ τελευταία πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ περιοχὴ τοῦ χωριοῦ λεγόταν Düèν Deρεσὶ [2] καὶ ἀριστερὰ Κασπὶς d' Οὐρένια, τὰ ἐρείπια τοῦ Κασπί. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἦταν «ἕνα μικρὸ βουνὸ» μὲ σπηλιὲς καὶ στέρνες σκαμμένες στὸ βράχο. Τὰ νερὰ τῆς βροχῆς ἔμπαιναν στὶς στέρνες — στὰ σαρνῖτσα [3] — ἀπὸ κάπνες, μικρὲς τρύπες στὴν ὀροφή. Τὸ Κασπὶ ἦταν σύνορο μὲ τὸ τουρκικὸ χωριὸ 'Ορχανλί.

§ 13. Βορειοανατολικὰ τοῦ χωριοῦ.

Ξεκινώντας πάλι ἀπὸ τὸ χωριὸ — γιὰ τὸ 'Edιὶ αὐτὴ τὴ φορά, ΒΑ δηλαδὴ — περνοῦσαν πρῶτα ἀπὸ τὸ Τζιγκιλὶ Τάš [4], μιὰ μεγάλη πέτρα «σὰ βαρέλι», μαύρη καὶ σκληρή [5]. 'Εδῶ χώριζε ὁ δρόμος : Τὸ ἕνα του παρακλάδι — τὸ ἀριστερὸ — πήγαινε στὸ 'Edίες, τὸ ἄλλο στὸ Καραχισάρ. Ἔπειτα ἀπὸ τὸ Τζιγκιλὶ ἔφταναν στὸ Κöšελὲρ ἢ Κöšελεριοῦ d' Οὐρένια [6], παλιὸ χωριό, «χαλασμένο πρὶν ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια», ὅπου φαίνονταν ἀκόμη μεγάλες σπηλιὲς καὶ δύο πηγάδια, καὶ ὅπου τὰ νερὰ μαζεύονταν ἀπὸ γύρω καὶ λίμναζαν. Γι' αὐτὸ καὶ τὰ χόρτα ἐδῶ ἦταν πολλά. Συνεχίζοντας τὸ δρόμο πρὸς τὸ 'Edιί, περνοῦσαν τώρα ἀπὸ τὸ Μαυρόš', μιὰ περιοχὴ μὲ χῶμα σκουρόχρωμο, ἀπ' ὅπου καὶ τὸ ὄνομα. 'Εδῶ ἦταν κ' ἕνα πηγάδι μὲ πολὺ νερό, ἐνῶ ἕνα ἄλλο ἐκεῖ γύρω, μόλο ποὺ κι αὐτὸ εἶχε νερό, τὄλεγαν Κόρκουγιου, [7] ξεροπήγαδο. Στὸ πηγάδι αὐτὸ μερικοὶ κλέφτες εἶχαν πετάξει παλιὰ κάποιον Γιώργη, Μιστιώτη, κι ἀπὸ τὸ ἐπεισόδιο αὐτὸ εἶχε βγεῖ καὶ τραγούδι, ὅπου τὸ θύμα (σὲ μετάφραση ἀπὸ τὰ τούρκικα) ἔλεγε : «Ἂν δὲν ἐρχόμουν ἀπὸ κεῖ, δὲ θὰ πάθαινα κακό. Μὲ κύκλωσαν, μὲ σκότωσαν, μ' ἔριξαν στὸ πηγάδι». Μιὰ ἔκταση μετὰ τὸ Μαυρόš' λεγόταν Γέλbαση dοὺ Γκιὸλ [8], μὲ νερό, ἀπ' ὅπου πότιζαν οἱ Μιστιῶτες τὰ ζῶα τους, ὅταν βρίσκονταν ἐδῶ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἦταν τὰ σύνορα μὲ τὸ 'Edίες.

'Η περιοχὴ βόρεια ἀπὸ τὸ Μαυρόš' λεγόταν Γιαρίσκιαλδι [9] πρῶτα καὶ Düèν Deρεσὶ [10] ἔπειτα, μὲ ἀρκετοὺς χαμηλοὺς χωματόλοφους, στέρνες μὲ νερὸ γιὰ τὰ ζῶα καὶ μιὰ μεγάλη σπηλιά, ὅπου φυλάγονταν τὰ πρόβατα

1. 'Από τὸ τουρκ. yarma, χωρισμένος στὰ δύο;
2. Τουρκ. Düven Deresi.
3. Τουρκ. sarnιç, στέρνα.
4. Ἡ Δικιλί Τὰš, τουρκ. Dikili Taş(ι), ὄρθια πέτρα.
5. Οἱ μαῦρες καὶ σκληρὲς πέτρες θυμίζουν ἀνάλογες πέτρες ἀπὸ λάβα ἡφαιστείων.
6. Τουρκ. Köşeler + Ören. Köşeler : γωνίες. Βλ. σ. 25, σημ. 2.
7. Τουρκ. Körkuyu, τυφλό, ξερό, στεγνὸ πηγάδι.
8. Τουρκ. Kelbaş, φαλακρό, göl, λίμνη.
9. Τουρκ. Yarısı Kaldı, ἔμεινε τὸ μισό.
10. Τουρκ. Düven Deresı, χαράδρα τῆς σβάρνας;

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅταν τἄβρισκε βροχή. Ἐδῶ τελείωναν πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ τὰ χωράφια τοῦ χωριοῦ.

Βορειοανατολικὰ πάλι ἀπὸ τὸ χωριό, δεξιὰ τοῦ δρόμου πρὸς τὸ Ἐdίες, μιὰ ἐκτεταμένη περιοχὴ λεγόταν Τἄσἀἶρ [1]. Ἐδῶ τὸ νερὸ βρισκόταν σὲ βάθος τρία μόλις μέτρα, καὶ πολλὲς φορὲς τὸ μέρος γινόταν βάλτος. Γίνονταν καλὰ τὰ κρεμμύδια στὸ Τἄσἀἶρ, καὶ στὰ λιμνασμένα νερὰ ζοῦσαν τὴν ἄνοιξη πολλὰ βατράχια, ποὺ τὰ λελέκια ἔπεφταν σὲ κοπάδια καὶ τἄτρωγαν. Ὁ Τεκὲ [2] Ἀνανίας, γύρω στὰ 1890, εἶχε μαντρώσει ἐδῶ μιὰ περιοχὴ καὶ εἶχε φυτέψει ἀμπέλι, ποὺ τοῦ τὸ χάλασε ὅμως μιὰ βροχὴ δυνατή.

Δεξιὰ ἐπίσης τοῦ δρόμου, ἀμέσως μετὰ τὸ Τἄσἀἶρ, συναντοῦσαν πάλι τὸ Κὀρκουγιου, ποὺ ἑλληνικὰ τὄλεγαν Τρία Πλεφρά, πηγάδια, στὴ σειρὰ τὸ ἕνα μετὰ τὸ ἄλλο , μὲ ἐρείπια σπιτιῶν καὶ ἐκκλησίας, καὶ ἀκόμη μακρύτερα τὸ Δικιλὶ Τἄš, μιὰ πέτρα ὄρθια, ψηλὴ ὡς δύο μέτρα.Μέσα στὴν περιοχὴ τοῦ Ἐdίες βρίσκονταν μεγάλες κολόνες, «κάτι σὰν μνήματα», ποὺ ἔλεγαν πὼς ἦταν «τοῦ Ἅι Βασίλη τὸ χωριό». Δεξιὰ ἀπὸ τὸ Δικιλὶ Τἄš, ἕνα παρακλάδι τοῦ δρόμου πρὸς τὸ Ἐdίες ὁδηγοῦσε πρὸς τὴν Καισάρεια. Ἡ περιοχὴ ἐδῶ, ἀριστερὰ τοῦ δρόμου, λεγόταν Καππεδοκία ἢ Καππεδοκία Κὀρκουγιου, μὲ χαλάσματα, ποὺ πίστευαν πὼς εἶναι ἐκκλησίες τοῦ Ἅι Γιώργη καὶ τ' Ἅι Βασίλη, Ἅι-Βῆμες, Ἅγια Βήματα, ἐρείπια σπιτιῶν καὶ μιὰ μεγάλη πέτρα πού, «ὅταν περνοῦσε κανείς, ἔσκυβε». Ἰμεῖς, λένε οἱ Μιστιῶτες, Καππεδοκία dοὺ ξεὐριὅκαμ', Τοῦρτσοι λέιὅκάν dου Ἐdιί [3]. Οὐρένια ἦτον, χάνια, μάρμαρα, πεγάδια. Χριστός 'τουν ἦρτιν, ἐτὸ (αὐτὸ) ἦτον Κάστρου τσὶ ἑκατὸ χρόνια ὕστερα χάλασεν, τσὶ Ἅι Γιώργης [4] πῆιν στοὺν Ἅι Dάφου τσὶ Ἅι Βασίλης πῆι στὴν Τσαισάρεια, ἐμεῖς Καππαδοκία τὸ ξέραμε, οἱ Τοῦρκοι τὸ ἔλεγαν Ἐdιί. Χαλάσματα ἦταν, χάνια, μάρμαρα, πηγάδια. Ὅταν ἦρθε ὁ Χριστός, αὐτὸ ἦταν πολιτεία, καὶ ἑκατὸ χρόνια ὕστερα χάλασε καὶ (τότε) ὁ Ἅι Γιώργης πῆγε στὸν Ἅγιο Τάφο καὶ ὁ Ἅι Βασίλης πῆγε στὴν Καισάρεια. «Ἐκεῖ», λένε ἄλλοι, «ζοῦσε βασιλιάς». Ἐδῶ ἦταν καὶ τὰ Ἄψαλα, «ἡ πατρίδα τοῦ Ἅι Βασίλη. Ἀπὸ δῶ ἔφυγε ὁ Ἅγιος καὶ πῆγε δεσπότης στὴν Καισάρεια».

Ἀνατολικότερα ἀπὸ τὸ Κὀρκουγιου τὸ μέρος λεγόταν Ἀρπάbαšι [5], καὶ νότια ἀπ' αὐτὸ ἦταν τὸ Γιμακλίκ [6]. Φύτρωνε ἐδῶ ἕνα χόρτο ποὺ τὄλεγαν γιμὰχ [7] καὶ τὄτρωγαν πολὺ τὰ ζῶα. Αὐτὸ ἔδωσε τ' ὄνομά του στὸ μέρος.

1. Τουρκ. çayır, λιβάδι.
2. Τουρκ. teke, τράγος.
3. Βλ. καὶ σ. 26, σημ. 1.
4. Μὴ ξεχνοῦμε πὼς καὶ ὁ Ἅι Γιώργης καταγόταν πραγματικὰ ἀπὸ τὴν Καππαδοκία.
5. Τουρκ. arpa, κριθάρι, baş, κεφάλι;
6. Τουρκ. yimaklık.
7. Τουρκ. ἰδιωμ. yimak.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀπὸ τὸ Γιμακλὶκ περνοῦσε ὁ μεγάλος δρόμος Νίγδης - Καισάρειας, χωράφια ὅμως Μιστιώτικα βρίσκονταν καὶ μετὰ τὸ δρόμο. Πέρα ἀπὸ τὸ δρόμο ἦταν Μποὰτ dὰ Κόμματα, τὰ χωράφια δηλαδὴ πρὸς τὸ (τουρκικὸ) χωριὸ Μποάτ[1], τὸ Μαδὰτ[2] καὶ νοτιότερα τὸ Τδατάλτεπε[3], ὁ διχαλωτὸς δηλαδὴ λόφος. Φαίνονταν ἐδῶ καὶ μνήματα σκεπασμένα μὲ πλάκες, «ἑλληνικά, μὲ γράμματα πάνω», καὶ λαήνια παλιά. Τὸ χῶμα ἐδῶ εἶχε τόσες πέτρες, ποὺ ἦταν ἀρκετὸ δυὸ ἡμερῶν ζευγάρισμα,γιὰ νὰ φαγωθοῦν οἱ μύτες τῶν ὑνιῶν καὶ νὰ χρειάζουνται φτιάξιμο. Τοῦ Μποὰτ τὰ Κόμματα ἦταν σύνορο τοῦ Μιστιοῦ, τοῦ χριστιανικοῦ Τδαρικλὶ [4] καὶ τοῦ τουρκικοῦ Ἀραπλί[5].

Πρὶν φτάσουν στὸ Γιμακλίκ, περνοῦσαν ἀπὸ τὸ Γουγιοὺν Γουγιουσού[6], τοῦ Πρόβατου τὸ Πηγάδι. Σύνορο τοῦ Μιστιοῦ μὲ τὸ Ζάμζαμα[7], τὸν Ἁι Θουμᾶ[8] καὶ τὸ Γέρεσε[9], ἔξω ἀπὸ τὸ δρόμο, ἦταν τὰ Σάια[10], χαμηλὸ ὕψωμα μὲ μεγάλην ἔκταση, ἀκαλλιέργητο. Τὸ νότιο μέρος του λεγόταν Γιαμάτš[11].

§ 14. Ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ.

Ξεκινώντας πάλι ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ παίρνοντας τὸ δρόμο πρὸς τὸ Τδαρικλί, ἀνατολικά, μετὰ τὸ Τδαῖρ ποὺ εἴδαμε, ἔφταναν στὸ Χοζὰν[12] κι ἀπὸ κεῖ στὸ Döσεμέ[13], ἀριστερὰ τοῦ δρόμου. Δεξιὰ τοῦ δρόμου, ἀμέσως μετὰ τὰ Γραστιά, τὸ μέρος λεγόταν Ναχηλιὰ Obρό, μπροστὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Λιᾶ, καὶ λίγο μακρύτερα μιὰ μικρὴ ρεματιὰ λεγόταν Γανὶ Dερέ, ὅπως εἴδαμε παραπάνω (σ. 7). Ἀνατολικὰ ἀπὸ τὴ ρεματιὰ αὐτὴ ἦταν Γαρακοδελὲρ d'Οὐρένια[14], τὰ ἐρείπια τοῦ Καρακοσελέρ[15], «παλιοῦ τουρκικοῦ χωριοῦ, μ' ἕνα χάνι σὰ σπηλιὰ σκαλισμένη στὸ βράχο» καὶ μὲ ἄλλα χαλάσματα, ὅπου πολλοὶ ἔβλεπαν ἕναν μαῦρο σπανὸ καὶ περία[16], νεράιδες. Ὁ

---

1. Τουρκ. (ΚΜΣ) Μπöγκέτ, 17 χλμ. ΒΑ τοῦ Μιστιοῦ.
2. Τουρκ. Maşat.
3. Τουρκ. çataltepe, διχαλωτὸς λόφος.
4. Τουρκ. çarıklı (= μὲ τσαρούχια), 13 χλμ. Α ἀπὸ τὸ Μιστί.
5. 19 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
6. Τουρκ. Koyun Kuyusu.
7. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί 9 1/2 χλμ.
8. Δηλ. Ἁι Θωμᾶς. ΚΜΣ : Ἁι Ταμᾶς, 15 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
9. ΚΜΣ : Γέρασα, 12 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
10. Τουρκ. Saya.
11. Τουρκ. yamaç, πλαγιά.
12. Τουρκ. Kozan.
13. Τουρκ. Döseme, λιθόστρωτο.
14. Τουρκ. Karaköseler ören.
15. Ἡ ἐναλλαγὴ τῶν κ καὶ γ εἶναι φαινόμενο συνηθισμένο στὰ Καππαδοκικά.
16. Τουρκ. peri, νεράιδα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τσινᾶ 'Ασλὰν [1] Γιωβάννης εἶχε κάνει φόνο στὸ Μιστί, ἦρθε ἐδῶ νὰ κρυφτῆ, ἄναψε φωτιά, κ'ἐκεῖ ποὺ ζεσταινόταν, ἦρθαν κάτι κορίτσια κι ἄρχισαν νὰ χορεύουν γύρω του. Φοβήθηκε αὐτός, καὶ τὰ χαράματα σηκώθηκε νὰ φύγει. Πάτησε ὅμως κατὰ λάθος τὴν κάπα του, φοβήθηκε πὼς κάποιος τὸν κυνηγοῦσε [2] κι ἀπὸ τὸ φόβο του ἀρρώστησε.

§ 15. Νοτιοανατολικὰ τοῦ χωριοῦ.

Παίρνοντας τὸ δρόμο γιὰ Μεζερὲ dοὺ Χὰν [3] ποὺ εἴδαμε παραπάνω, περνοῦσαν πρῶτα ἀπὸ τὸ Düένσεϊ [4] κ' ἔπειτα ἀπὸ τὸ Dάšκιαστι [5]. Ἡ περιοχὴ ἀριστερὰ ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ λεγόταν Παραπεδισό [6], κι ἀκόμη ἀνατολικότερα Σαράι d' Οὐρένια [7]. Οἱ σπηλιὲς ἐδῶ ἦταν τόσο πολλές, ποὺ «χωροῦσαν ἑκατοντάδες βόδια». Μερικοὶ λένε πὼς ὑπῆρχαν ἐδῶ καὶ ἐρείπια τοῦ 'Αι Θωμᾶ πάνω σ' ἕνα χωματόδρομο, 400 - 500 μ. νοτιότερα, καὶ πὼς μέσα σὲ μιὰν ἀπ' αὐτὲς τὶς σπηλιὲς ὑπῆρχε «μιὰ μεγάλη αἴθουσα σὰν τοῦ δικαστηρίου, μιὰ φυλακὴ καὶ μιὰ αἴθουσα κρεμάλας».

Στὴν ἴδια περιοχὴ βρισκόταν καὶ Τšοκλὰν [8] Νεκκλησά, ἡ ἐκκλησία τοῦ Τ., μέσα στοῦ Τšοκλὰν τὸ χωράφι, μὲ τὴν πόρτα της παραχωμένη πιὰ τόσο, πού, ὅποιος ἤθελε νὰ μπεῖ σ' αὐτήν, ἔπρεπε νὰ κατεβεῖ ἀπὸ τὴ στέγη. Ἐδῶ ἦταν καὶ Τšέλπετζε [9] Νεκκλησά, ἡ ἐκκλησία τοῦ Τσέλπετζε. Κατέβαιναν σ' αὐτὴν καὶ ἄναβαν κεριά, ὅταν θέριζαν ἢ ἔσπερναν ἐκεῖ γύρω. Γύρω στὰ χαλάσματα τὸ μέρος λεγόταν 'Αφτιλιών'. Φύτρωναν ἐκεῖ κάτι μικρὰ φυτὰ ποὺ τἄλεγαν ἀφτιλιά [10], «μικρὰ χόρτα, τιποτένια πράματα».

Μετὰ τὸ 'Αφτιλιὼν' ἔφταναν στὸ Γιαλάκταšι [11], ἔπειτα στὸ Γουρτλοὺχ [12] καὶ κατόπιν στὸ Μιδεσκί [13]. Σ' ὅλο τὸ διάστημα ὡς ἐδῶ ὁ τόπος ἦταν γεμάτος ὑπόγεια ἐρείπια. Στὸ Μιδεσκὶ ὑπῆρχε καὶ ὑπόγεια ἐκκλησία, ἐρειπωμένη, ὅπου ὁ Γρηγοριάδης βεβαίωνε πὼς πάντρεψε κάποτε ἕνα κορίτσι. Δε-

---

1. Τουρκ. çına Aslan.
2. 'Ανάλογες παραδόσεις συναντοῦμε κι ἀλλοῦ. Στὴν Τσακωνιά, π.χ., ἀναφέρεται ὅτι τὸ ἐπεισόδιο ἔγινε στὸ νεκροταφεῖο.
3. Τουρκ. mezar+han.
4. Τουρκ. duen, σβάρνα, καὶ şehir;
5. Τουρκ. taş kesti, πετροκομμένο.
6. Βλ. καὶ σ. 25, σημ. 2.
7. Τουρκ. saray καὶ ören.
8. Τουρκ. çoklan.
9. Τουρκ. çelbece.
10. Δηλ. φιτίλια.
11. Τουρκ. Yalak Taşi, πέτρινη γούβα.
12. Τουρκ. Kurtulus;
13. Βλ. καὶ σ. 26, σημ. 2.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

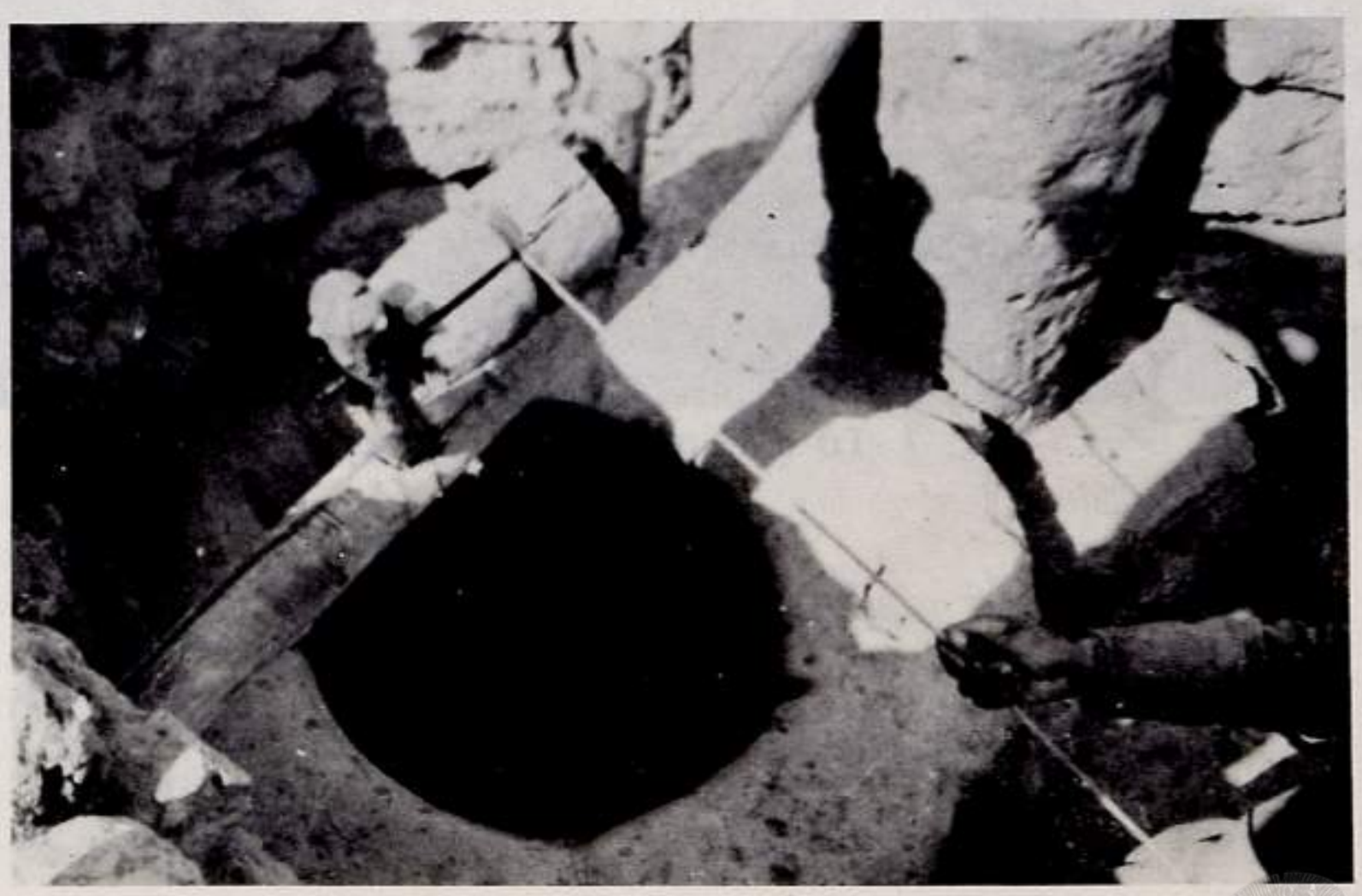
Εἰκ. 7. Τό πλεφρό καί ἡ τροχιλιά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 8-9. Ἄντληση νεροῦ στή Μαλακοπή.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ξιότερα ἀπὸ τὸ Γουρτλοὺχ ἡ περιοχὴ λεγόταν Μαζαραοῦ dὰ Μπόζια [1] καὶ Σαρούντζα[2] ἀπ' κάτ'. Ἐδῶ μαζεύονταν νερὰ ἀπὸ τὰ γύρω ὑψώματα καὶ κρατοῦσαν ἕνα δυὸ μῆνες. Ὅταν καλλιεργοῦσαν τὰ γύρω χτήματά τους, ἔπαιρναν ἀπὸ δῶ νερὸ κ' ἔτσι δὲν ἀναγκάζονταν νὰ τὸ φέρνουν ἀπὸ τὸ χωριό. Στὴν ἴδια κατεύθυνση, μετὰ τὸ μεγάλο δρόμο, τὸ μέρος λεγόταν Γκιόλ ἀπ' κάτ', κάτω ἀπὸ τὴ Λίμνη, σύνορο τοῦ Μιστιοῦ καὶ τοῦ χριστιανικοῦ Κίτσαγατš[3]. Κατέβαιναν νερὰ ἀπὸ τὰ γύρω ὑψώματα καὶ σχημάτιζαν μιὰ μικρὴ λίμνη, ἀπ' ὅπου παίρναν νερὸ ὅσοι ἐργάζονταν στὰ γύρω χωράφια. Ἀνατολικότερα κάπως, πάνω στὸ μεγάλο δρόμο Νίγδης - Καισάρειας, βρισκόταν τὸ Χοῦτς Χάν [4], τὸ Χουγιοὺκ ποὺ εἴδαμε καὶ στὴν Ἀνακού (σ. 7).

Δεξιὰ τοῦ Χοῦτς, πρὶν φτάσουμε στὸ δρόμο Νίγδης - Καισάρειας, τὸ μέρος λεγόταν Μεζερὲ [5] καὶ τὰ χωράφια ἐδῶ ἦταν καλά. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ δρόμου ἦταν τὸ Ἐβερὲ Οὐρέν[6], μὲ χαλάσματα, σύνορο μὲ τὸ Ζάμζαμα. Ἐδῶ ἦταν καὶ τὸ Διλκίτζατζα[7], κι αὐτὸ μὲ ὑπόγεια χαλάσματα καὶ σπηλιές, ὅπου μερικοὶ Μιστιῶτες ξεχειμώνιαζαν μὲ τὰ πρόβατά τους.

Κατὰ τοὺς Μιστιῶτες, τὸ Χοῦτς ἦταν ἕνας μικρὸς χωμάτινος λόφος, «μυτερὸ πάνω καὶ πλατὺ κάτω, ποὺ νόμιζες πὼς κουβάλησαν χῶμα καὶ τὄφτιαξαν». Ἡ παράδοση ἔλεγε πὼς οἱ βασιλιάδες ἔμεναν παλιὰ στὸν Καλὲ [8] τῆς Νίγδης καὶ πὼς πάνω στὸ Χοῦτς ἄναβαν φωτιὲς γιὰ νὰ συνεννοοῦνται μὲ ἄλλους βασιλιάδες. Ἔλεγαν ἀκόμη πὼς ἀπὸ τὸ Σαράι ποὺ εἴδαμε, μιὰ ὥρα ΑΝΑ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὑπῆρχαν χαλάσματα ὑπόγειων σπιτιῶν, ἄρχιζε μιὰ σπηλιὰ ποὺ προχωροῦσε πρὸς τὸ Χοῦτς, ποὺ μέσα βρισκόταν θησαυρός. Τρεῖς Μιστιῶτες, τ' ἀδέρφια Ὀτούζbερ [9] Νικόλας καὶ Σταῦρος καὶ κάποιος ἀκόμη, πῆραν φανάρια καὶ κεριὰ καὶ μπῆκαν στὴ σπηλιὰ γιὰ νὰ πᾶνε στὸ Χοῦτς. Φυσοῦσε ὅμως μέσα στὴ σπηλιὰ κάποιος ἀέρας, τὸ φῶς ἔσβησε, ὁ Νικόλας φοβήθηκε καὶ ἀπὸ τὸ φόβο του πέθανε ἀργότερα. Τοῦ Σταύρου, ἐξάλλου, «γύρισαν τὰ μάτια ἀνάποδα». Ἄλλοι ἔλεγαν πὼς στὸ Χοῦτς βρέθηκαν μόνο ἄδεια πιθάρια καὶ παλιὰ τουνdούρια, τίποτ' ἄλλο.

Πέρα ἀπὸ τὸ μεγάλο δρόμο, στὴν ἴδια κατεύθυνση, ἦταν τὸ Κερβέν-

1. Τουρκ. mezar+bos;
2. Τουρκ. sarnıç, στέρνα, δεξαμενή.
3. 11 1/2 χλμ. Ν. ἀπὸ τὸ Μιστί.
4. Τουρκ. hük καὶ höyük. Βλ. καὶ σ. 28.
5. Τουρκ. mezar, μνῆμα.
6. Τουρκ. Everek ören.
7. Τουρκ. tilki, ἀλεπού, καὶ διαλεκτ. caca ἢ cedde ἢ cice, σεβαστή, θεία.
8. Τουρκ. kale, φρούριο.
9. Τουρκ. otuzbir, τριανταένα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σαρϋ [1] ἢ Κάτω d'Οὐρένια[2]. Ἐδῶ, ὅπως καὶ στ' Ἀπάν' d'Οὐρένια, βρίσκονταν ἀρκετὲς σπηλιὲς πάνω στὴ γῆ καὶ τρόχια στὰ χαλάσματα. Στὴν ἴδια περιοχὴ βρισκόταν καὶ τὸ Γαρνίγιαρουκ [3], σύνορο μὲ τὸ Γαραατλί [4], τὸ Μιστὶ καὶ τὸ Τσαρικλί, καὶ ἴσως παλιὸς συνοικισμός. Στὰ βράχια βρίσκονταν σκαλισμένα σπίτια καὶ μιὰ ἐκκλησία, καὶ σώζονταν τρία τρόχια.

§ 16. Νότια τοῦ χωριοῦ.

Ξεκινώντας πάλι ἀπὸ τὸ χωριὸ γιὰ τὰ νότια, μετὰ τὰ Γραστιὰ συναντοῦσαν τὸ Ἀκλὰν [5] κ' ἔπειτα Κάτ' dοὺ Χωριό, τὸ κάτω, τὸ παλιὸ χωριό. Φαίνονταν τώρα ἐδῶ χαλάσματα ὑπόγειων σπιτιῶν καὶ τὰ ἐρείπια τῆς Ἁγια Μαρίνας σ' ἕνα μικρὸ ψήλωμα ἐκεῖ γύρω. Ὁ Γ. Κύριλλης θυμᾶται πώς, ὅταν, παιδὶ ἀκόμη, ἔπαιζε στὰ χαλάσματα αὐτά, ἔβρισκε κάποτε κότσιλα [6], ἀστράγαλους ζώων, ἀπ' αὐτοὺς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν τὰ παιδιὰ στὰ παιγνίδια τους. Ὁ Γρηγοριάδης, ἐξάλλου, ἤξερε πὼς τὸ σόι του εἶχε ἔρθει στὸ νέο χωριὸ ἀπὸ τὸ παλιὸ Μιστί. Ἀκόμη νοτιότερα τὸ μέρος λεγόταν Τσοράχια [7], ἔπειτα Μουσᾶ Γούπα [8] καὶ κατόπιν Γενιτζέ [9]. Στὰ Τσοράχια τὸ χῶμα ἦταν τόσο σκληρό, ποὺ «πατοῦσε τὸ ἄλογο καὶ σημάδι δὲν ἄφηνε». Ἔπρεπε νὰ βρέξει πολύ, γιὰ νὰ γίνουν ἐδῶ τὰ σπαρτά. Τὸ Γενιτζὲ ἔφτανε ὡς τὸ μεγάλο δρόμο καὶ ἦταν σύνορο μὲ τὸ Χεμάνδιρ.

§ 17. Νοτιοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ.

Γιὰ τὴν περιοχὴ ΝΔ τοῦ χωριοῦ θὰ ξεκινήσουμε πάλι ἀπὸ τὰ Γραστιά. Ἀμέσως ἔπειτ' ἀπ' αὐτὰ ἔφταναν στὸ Διαόλ' dοὺ Χτέρ' [10], Διαβολόπετρα, καὶ ἀριστερὰ στὸ Φεγγοῦ dοὺ Χτέρ', Φεγγαρόπετρα. Τὸ δεύτερο ἦταν μιὰ «στρογγυλὴ» πέτρα, ποὺ τὴν πῆρε κάποτε ὁ Λελὲ [11] Τευτέρης στὸ χωριὸ γιὰ νὰ τὴ βάλει παραστάδα στὴν πόρτα, κι αὐτὴ βρέθηκε τὴν ἄλλη μέρα πάλι στὴ θέση της [12]. Ἦταν ψηλὴ ὡς ἕνα μέτρο καὶ εἶχε πάνω σκαλισμένο

---

1. Τουρκ. Kervansaray.
2. Τουρκ. ören, ἐρείπιο.
3. Τουρκ. Karnıyarık, σχισμένη κοιλια.
4. Τουρκ. Karatlı, 11 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
5. Τουρκ. aklan, κατήφορος.
6. Τουρκ. koç, ἀστράγαλος ποδιοῦ.
7. Τουρκ. çorak, ἄγονο ἔδαφος.
8. Γούπα : Γούβα, λάκκος.
9. Τουρκ. yenice, καινούργιος.
10. Χτὲρ' < λιθάρι.
11. Ἐπώνυμο Μιστιώτη. Ἐδῶ λέγεται Λελίδης.
12. Βλ. στὴ σ. 21 ἄλλη παράδοση. Ἀνάλογες παραδόσεις εἶναι γνωστὲς καὶ ἀλλοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἕνα φεγγάρι. Ὅποιος περνοῦσε ἀπὸ τὸ μέρος αὐτό, ἔβαζε σὲ μικρὲς τρύπες τῆς πέτρας μικρὲς χάντρες. Μερικοὶ λένε πὼς εἶχαν βρεῖ ἐκεῖ, ὕστερα ἀπὸ ὄνειρο, τὴν εἰκόνα τῆς Ἁγίας Εἰρήνης, καὶ πίστευαν πὼς βρισκόταν ἐκεῖ καὶ ἐκκλησία, ἄγνωστο σὲ ποιὸν ἀφιερωμένη. Μετὰ τὸ Φεγγοῦ δοὺ Χτὲρ' ἔφταναν στοῦ Τεκὲ τὰ Κόμματα, ἔπειτα στὰ Σκωλουτσάρια, στὸ Τσιραλοὺ καὶ στὸ Γούρπελι, ποὺ εἴδαμε παραπάνω. Ἀριστερά ἦταν τὸ Κεμερλοὺ[1] καὶ τὰ Καστερνά[2]. Μερικοὶ λένε πὼς τὸ Τσιραλοὺ ἦταν παλιὸ χωριὸ ρημαγμένο, ποὺ οἱ πέτρες τῶν σπιτιῶν βρίσκονταν τώρα σὲ σωρούς.

§ 18. Δυτικὰ - Βορειοδυτικὰ τοῦ χωριοῦ.

ΔΒΔ, μετὰ τὰ Γράστια ἔφταναν στὰ Παϊτάπια, κατόπιν στὸ Σανξαρλοὺ[3] Γιώρ' καὶ ὕστερ' ἀπ' αὐτὰ στὰ Χαρδάλια, μέρη ποὺ σπέρνονταν μὲ σίκαλη καὶ σιτάρι. Ἀκολουθώντας τὸ δρόμο ποὺ περνοῦσε ἀπὸ δῶ, πήγαιναν στὸ Χαρβάδαλα[4], μὲ τὰ ἐρείπιά του, σύνορο μὲ τὰ χωράφια τῶν Τριβουνιτῶν, μὲ τοὺς ὁποίους μάλωναν συχνὰ οἱ Μιστιῶτες γιὰ τὰ σύνορα τῶν χωραφιῶν. Μετὰ τὸ Χαρβάδαλα τὸ μέρος λεγόταν Δαλίκουρι, κοντὰ στὸ δρόμο Νίγδης - Νεάπολης. Ἀριστερὰ ἀπὸ τὰ Χαρδάλια, νότια δηλαδή, τὸ μέρος λεγόταν Νεδισό. Ἦταν ἐδῶ κάποιο πηγάδι, ὅπου, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, οἱ Μιστιῶτες εἶχαν κάποτε ρίξει ἕνα χωροφύλακα Τοῦρκο, ποὺ εἶχε πολλὲς ἀπαιτήσεις ἀπὸ τὸ χωριό. Κι ὅταν ὁ Τοῦρκος τοὺς παρακάλεσε νὰ τὸν ἀφήσουν τουλάχιστο νὰ κάνει τὸ ναμάζι - τὴν προσευχή του - πρὶν πεθάνει, αὐτοὶ τοῦ εἶπαν : «Ἐκεῖ ποὺ πᾶς, κάνε καὶ τὸ ναμάζι σου[5] ». Μερικοὶ πληροφορητὲς βεβαιώνουν πὼς ἡ Νεδισὸ ἦταν τούρκικο χωριὸ ὄχι πολὺ παλιό.

Μετὰ τὰ Χαρδάλια πάλι, ΒΔ τοῦ χωριοῦ, ἄφηναν δεξιὰ τὸ ὕψωμα τοῦ Κουτσιρὶ μὲ τὰ χωράφια του, καὶ ἀριστερά, λίγο μακρύτερα, τὴ Μασκαδό[6], ποὺ ἀνῆκε σὲ μιὰ μεγαλύτερη περιοχὴ ποὺ τὴν ἔλεγαν Γαράγλια, χαμηλὲς ἀνωμαλίες ἐδαφικές[7].

Ἡ Μασκαδὸ παλιὰ ἦταν χριστιανικὸ χωριό, ὕστερα ἔγινε τούρκικο καί, ὅταν πῆγαν ἐκεῖ γύρω Χριστιανοί, οἱ Τοῦρκοι τὸ ἄφησαν κ' ἔφυγαν, γιατὶ τὸ νερὸ ἦταν λίγο καὶ γιατὶ δὲ μποροῦσαν νὰ ζήσουν ἀνάμεσα στὰ

---

1. Τουρκ. kemerli, θολωτός.
2. Πβ. Μαυροχαλυβίδη 44.
3. Τουρκ. sansar, κουνάβι.
4. Τουρκ. Halvadere, 56 χλμ. ΔΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.
5. Βλ. Χουδαβερδόγλου 124, ὅπου ἡ παράδοση ἐντοπίζεται ἀλλοῦ καὶ ἀναφέρεται σὲ ληστή.
6. Βλ. καὶ σ. 25, σημ. 2.
7. Βλ. παρακάτω, § 121, τὴ σχετικὴ παράδοση.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τρία χριστιανικὰ χωριά. Ἔτσι ἔλεγαν οἱ παλαιοί. Ἀπὸ τὸ Μιστὶ ἡ Μασκαδὸ ἦταν πέντε χλμ. Ὑπόγεια χαλάσματα ἔβλεπες ἐδῶ ἀκόμη καὶ τώρα, καὶ οἱ πέτρες ἀπὸ τὰ παλιὰ σπίτια ἦταν φκόνια, θημωνιές, σωροί.

Μετὰ τὰ Γαράγλια τὸ μέρος λεγόταν Γκόπια[1] δεξιά, καὶ Γαράτεπε[2] ἀριστερά. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ - ἕνας χαμηλὸς χωματόλοφος - ἀνῆκε τμηματικὰ στὴν Ἀξό, στὸ Μιστὶ καὶ στὰ Τριβούνια. Ἐδῶ ὁ Δεμιρτζὴ[3] Λάζαρης, ποὺ εἶχε κάνει καὶ δάσκαλος στὸ χωριό, εἶχε δοκιμάσει νὰ ἀναστήσει ἀμπέλι, βερικοκιὲς καὶ κερασιές, ἀλλὰ δὲν εἶχε καιρὸ νὰ τὰ περιποιηθῆ, χάλασαν, καὶ ὁ γαμπρός του ξερίζωσε τὰ κλήματα. Οὔτε τοῦ παα Πρόιμου[4] οὔτε τοῦ Παντελὲ Βασίλ'[5] τ' ἀμπέλια πρόκοψαν, γιατὶ οἱ ξένοι ἔκλεβαν τὴ σοδειά. Βρισκόταν κ' ἕνα πηγάδι ἐδῶ, ὡς δέκα μέτρα βαθύ, ἀπ' ὅπου παίρναν νερὸ ὅσοι καλλιεργοῦσαν τὰ γύρω χωράφια. Οἱ πέτρες στὸ μέρος αὐτὸ ἦταν μαῦρες καὶ σκληρές[6]. Πέρα ἀπὸ τὰ Τριβούνια καὶ τὸ Χαρβάδαλα ἦταν μεγάλα ἄγονα βουνά, καὶ τὰ χωράφια τῶν χωριῶν αὐτῶν βρίσκονταν στὸν κάμπο, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Μιστιοῦ.

Δεξιὰ ἀπὸ τὴ Γκόπια τὸ μέρος λεγόταν Χαρτιμέν', Χαριτωμένη. Ἐδῶ κοντὰ ἦταν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Ρημήτ'. Φαινόταν ἀκόμη μιὰ μεγάλη πέτρα, 4 × 2 μ. περίπου, μ' ἕνα τυρπὶ (τρύπα) σὰ νύφ' μὲ παιδί. «Ἦταν χριστιανὴ γυναίκα», λέει ἡ παράδοση, «φοβήθηκε τοὺς Τούρκους ποὺ τὴν κυνηγοῦσαν καὶ παρακάλεσε τὸ Θεὸ νὰ τὴν κάνει πέτρα[7] γιὰ νὰ γλιτώσει». Οἱ Μιστιῶτες τὸ εἶχαν σὲ καλὸ νὰ περάσουν ἀπ' αὐτὴ τὴν τρύπα τῆς πέτρας[8], προπάντων οἱ στεῖρες ποὺ ἤθελαν νὰ κάνουν παιδί. Ὅποιος ὅμως εἶχε ἁμαρτήσει, δὲ μποροῦσε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν τρύπα, τὸν κρατοῦσε ἡ πέτρα.

Ὁ δρόμος ποὺ περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὴ Γκόπια ἦταν ὁ συνηθισμένος γιὰ τὴ Λίμνα, βορειότερα ὅμως ὑπῆρχαν δύο ἀκόμη δρόμοι, ποὺ ὁδηγοῦσαν στὸ ἴδιο χωριό. Ὁ ἕνας λεγόταν Μικρὸ δοὺ Δρόμους[9] κι ὁ ἄλλος Μέα δοὺ Δρόμους, μικρὸς καὶ μεγάλος, 1500 μ. περίπου ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλο. Τὸ μέρος, ὅπου συναντιόνταν οἱ δρόμοι γιὰ τὴ Λίμνα καὶ γιὰ τὸ Ὀρχανλί, λεγόταν Μπεκμὲζ Δασί[10], Πέτρα τοῦ Πετιμεζιοῦ, ἀπὸ μιὰ πέτρα 2×2 μ. περίπου ποὺ βρισκόταν ἐδῶ. Δυτικότερα ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ ἦταν τὸ Γκολτζοὺκ

1. Πβ. τὸ Ἀνακιώτικο Kopya Dere, *Ἀνακού* 8.
2. Τουρκ. Karatere, Μαυρόλοφος.
3. Τουρκ. demirci, σιδεράς.
4. Δηλ. παπα Πρόδρομου.
5. Δηλ. Βασίλη τοῦ Παντελῆ.
6. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 29.
7. Πβ. τὸ μύθο γιὰ τὴ Νιόβη. Βλ. καὶ παρακάτω, § 121.
8. Πρόκειται γιὰ τὴ μαγικὴ πράξη τοῦ τρυποπεράσματος.
9. Οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν συνήθως *στράδα*, αὐτοὺς ὅμως τοὺς δύο τοὺς ἔλεγαν δρόμους.
10. Τουρκ. Pekmez taşi.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μπαζί [1], ὅπου μιὰ διακλάδωση ἄφηνε τὸ δρόμο πρὸς τὴ Λίμνα, γιὰ νὰ πάει πρὸς τὴ Μαλακοπή. Πρὶν ὅμως φτάσει σ' αὐτήν, συναντοῦσε τὸν κεντρικὸ δρόμο Νίγδης - Νεάπολης καὶ χανόταν μέσα σ' αὐτόν.

Ὁ μεγάλος δρόμος μετὰ τὸ Καστὶ προχωροῦσε δυτικά, συναντοῦσε τὸ δρόμο πρὸς τὴ Μαλακοπὴ - Νεφσεχὶρ κ' ἔφτανε στὸ μέρος ὅπου ἔβγαινε τὸ νερὸ τῆς Λίμνας. Περνοῦσε κατόπιν ἀπὸ τοὺς δύο νερόμυλους αὐτοῦ τοῦ χωριοῦ, ἔστριβε κάπως ΝΔ κ' ἔφτανε στὴ Λίμνα.

1. Τουρκ. Gölcükbaşi.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ [1]

§ 19. Οἱ παλιοὶ συνοικισμοί. Ἡ συγκέντρωση στὸ σημερινὸ χωριό.

Ὅλες οἱ πληροφορίες συμφωνοῦν γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ χωριοῦ σ' ἕνα τουλάχιστο σημεῖο : Ὅτι τὸ σημερινὸ Μιστὶ εἶχε χτιστῆ στὴ θέση ποὺ ξέρομε, ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες ποὺ εἶχαν ἔρθει ἀπὸ γύρω συνοικισμούς, συγκεκριμένα ἀπὸ Κάτου doὺ Χωριό, τὸ Κάτω Χωριὸ καὶ τὸ Ἀκλάν, νότια ἀπὸ τὸ σημερινὸ χωριό λίγες ἑκατοντάδες μέτρα. Οἱ «πρόσφυγες» αὐτοὶ εἶχαν ἐγκατασταθῆ γύρω στὸν Ἁι Βλάση, ὅπου ὑπῆρχε ἕνας ἀκόμη παλιότερος συνοικισμὸς καὶ ὅπου σώζονται ἀκόμη τὰ σκαλισμένα στὸ βράχο ὑπόγεια σπίτια. Καὶ δὲν ἔχομε κανένα δικαίωμα ν' ἀμφισβητήσουμε τὴν ἀλήθεια αὐτῆς τῆς πληροφορίας, ποὺ τὴν ἐνισχύουν τὰ χαλάσματα μέσα στὸν κάμπο, ὅπως καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ ἐρείπια αὐτά, ὅπως τῆς Ἁι Μαρίνας, ποὺ βρισκόταν στὸ Κάτω Χωριό, καθὼς καὶ σὲ ἄλλα, οἱ Μιστιῶτες, ἀκόμη ὡς τὰ 1924, πήγαιναν καὶ λειτουργοῦσαν στὸ ὕπαιθρο. «Ἀπὸ τὸ Κάτω Χωριὸ ἦρθαν ἐννέα οἰκογένειες», λέει ὁ Ἀντ. Μακρίδης, ἐνῶ ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης ξέρει καλὰ πὼς τὸ δικό του σόι εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὸ Κάτω Χωριό.

Μέσα στὸν κάμπο καὶ γύρω στὸ χωριό, ὅπως φαίνεται στὸ κεφ. Τοπωνύμια, ὅλοι οἱ Μιστιῶτες συμφωνοῦν πὼς ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ παλιοὶ συνοικισμοί, καὶ πὼς ἀπὸ μερικοὺς τουλάχιστο ἀπ' αὐτοὺς ἔφυγαν οἱ κάτοικοι γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ Μιστί, ἐνῶ σὲ ἄλλους κατοικοῦσαν Τοῦρκοι. Εἶναι μάλιστα πολὺ πιθανό, σὲ καθένα ἀπὸ τὰ μέρη αὐτὰ νὰ κατοικοῦσε ἕνα μόνο σόι πού, μετὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῆς παλιᾶς θέσης, τὰ μέλη του ἐγκαταστάθηκαν στὸ νέο χωριό. Ἔτσι, νομίζομε, πρέπει νὰ ἐξηγηθῆ καὶ τὸ φαινόμενο ποὺ συναντοῦμε στὸ Μιστὶ [2] καὶ ποὺ θὰ doῦμε λεπτομερέστερα στὸ κεφάλαιο Λατρεία (§ 151), κάθε οἰκογένεια δηλαδὴ νὰ ἔχει τὸν προστάτη ἅγιό της. Ἡ πιθανότερη ἐξήγηση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ εἶναι ὅτι οἱ ἅγιοι αὐτοὶ λατρεύονταν στοὺς συνοικισμούς, ἀπ' ὅπου εἶχαν φύγει οἱ

---

1. Γιὰ τὸ ἀστήριχτο τῆς πληροφορίας τοῦ Κύριλλου, σχετικὰ μὲ τὴν καταγωγὴ τῶν Μιστιωτῶν ἀπὸ «τὸ κατὰ Γάγγρας Μίσθιον», βλ. σ. 12, σημ. 6.

2. Σύμφωνα μὲ πληροφορία τοῦ κ. Ε. Τσαλίκογλου, ἡ συνήθεια ἦταν γνωστὴ καὶ στὸ Ζιντζίdερε τῆς Καισάρειας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μιστιῶτες γιὰ νὰ ἔρθουν στὸ Μιστί, καὶ πὼς κάθε οἰκογένεια, φεύγοντας ἀπὸ τὸ συνοικισμό της, κράτησε τὴ λατρεία τοῦ «δικοῦ της» ἁγίου.

Οἱ τοποθεσίες, ὅπου, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες μας, εἶναι βέβαιο πὼς ὑπῆρχαν παλιοὶ χριστιανικοὶ συνοικισμοί, ἦταν τὸ Γαρνί(γι)αρουκ [1], κοντὰ στὸ δρόμο Νίγδης - Καισάρειας, ΝΑ τοῦ χωριοῦ, μὲ τὰ ἐρείπια τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁι Τουμᾶ, ὅπου κάποτε λειτουργοῦσαν, μὲ σπηλιὲς καὶ μεγάλες πέτρες, τὸ Τσατάλτεπε [2] ἀνατολικά, μὲ ἑλληνικοὺς τάφους, ἡ Παραπεδισὸ [3] ΝΑ, μὲ χαλάσματα ἐκκλησίας, τὸ Ἀφτιλιὼν' [4] στὴν ἴδια περιοχή, μὲ ἐρείπια ἐπίσης ἐκκλησίας, τὸ Εβερὲ Οὐρὲν [5] καὶ τὸ Διλκίτζατζα [6], ΝΑ, κοντὰ στὸ μεγάλο δρόμο Νίγδης - Καισάρειας, μὲ χαλάσματα ἐκκλησίας, τὸ Χαρβάδαλα Δ, ἡ Μασκαδὸ Δ, τὰ Γαράγλια, «ὅπου βρέθηκε τὸ λείψανο τοῦ Ἁι Δημήτρη», ἡ Νεδισὸ ἢ Νενεσό Δ, τὸ Τσιραλοὺ [7] ΝΔ, τὸ Τσέλπετζε Α, μὲ χαλάσματα ἐκκλησίας—τὸ Κὸσελέρ [8] ΒΑ ἦταν τούρκικο—, τὸ Γαρὰ Κὸσελέρ [9], τὸ Γιαρτμούς [10] ΒΒΑ, τὸ Κερβένσαρϋ [11], ΝΑ τὸ Μιδεσκί ΝΑ, μὲ ἐρείπια ἐκκλησίας, τὸ Δαλίκουρι, μιὰ ὥρα Δ, τὸ Καράδεπε [12], ἐπίσης μιὰ περίπου ὥρα Δ, ἀκόμη ἴσως καὶ ἄλλα. Εἶναι ἐπίσης πιθανό, κάτοικοι τῶν συνοικισμῶν αὐτῶν ἢ καὶ ἄλλων ἀκόμη νὰ ἔφυγαν καὶ σ' ἄλλα χωριά. Τὸ πλῆθος τῶν ἐρειπίων καὶ ἡ ἴδρυση καὶ ἐγκατάλειψη τῶν χωριῶν αὐτῶν εἶναι ἕνα πρόβλημα, ποὺ ἡ λύση του δὲν εἶναι πιὰ δυνατὴ μετὰ τὴν ἀπομάκρυνση ἀπὸ κεῖ, στὰ 1924, τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἡ φύση τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ ἀδυναμία του νὰ θρέψει ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμο, οἱ συχνὲς ἐπιδρομές, ποὺ σήμερα μόνο τὴν ἀνάμνησή τους κράτησαν οἱ ἄνθρωποι, πρέπει νὰ εἶναι ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους λόγους ποὺ προκάλεσαν αὐτὲς τὶς μετατοπίσεις. Θὰ τὸ δοῦμε αὐτὸ στὸ κεφ. Ἀποικισμός. Σύμφωνα, ὡστόσο, μὲ πληροφορίες μας, οἱ περισσότεροι τουλάχιστο ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς κατοίκους τῶν συνοικισμῶν αὐτῶν ἦρθαν στὸ Μιστί.

---

1. Βλ. παραπάνω σ. 34.
2. Τουρκ. çataltepe, διχαλωτὸς λόφος.
3. Γιὰ τὴν κατάληξη -σόν, -σὸς βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, σ. 25.
4. Ἀπὸ τὸ φιτίλι <πτίλον. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, σ. 32.
5. Τουρκ. Everekören, ἐρείπια τοῦ Ἐβερέκ.
6. Τουρκ. Tilki çedde;
7. Τουρκ. çiralı.
8. Τουρκ. köşeler, γωνίες.
9. Τουρκ. karaköşeler, μαῦρες γωνίες.
10. Τουρκ. yarılmış;
11. Τουρκ. kervan saray.
12. Ἀπὸ τοὺς παραπάνω ἐρείπωμένους τόπους, ποὺ οἱ πληροφορητὲς μας θεωροῦν παλιὰ χριστιανικὰ χωριά, ὁ Λεβίδης *Περιγραφὴ* 283, ἀναφέρει σὰν παλιὰ τουρκικά, ἐρειπωμένα στὶς μέρες του χωριά, τά: Παραπεδισό, Μασκαδό, Νεδισὸ (Ἐνδησσός), Κοσελέρ, Γιαρτμούς, Καρατζόρεν καὶ Μιδεσκί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα πὼς τὸ Μιστί, ὅπως τὸ βρίσκομε στὰ 1924, εἶχε συγκροτηθῆ ἀπὸ περισσότερους γύρω συνοικισμούς. Ὁ πυρήνας τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ καὶ ἕνας ἀπὸ τοὺς παλιοὺς ἐκείνους συνοικισμοὺς ἦταν ἡ γειτονιὰ γύρω στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση, ὅπου τὰ παλιὰ ὑπόγεια σπίτια καὶ ἡ ἐπίσης ὑπόγεια παλιὰ ἐκκλησία. Ὅλες οἱ πληροφορίες ποὺ μπορέσαμε νὰ πάρουμε ἀπὸ τοὺς ἡλικιωμένους Μιστιῶτες, συμπίπτουν ἀκόμη στὸ γεγονός, ὅτι ἡ συνοικία αὐτὴ ὄχι μόνο ἦταν ἡ παλιότερη τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ ἀλλὰ καὶ πὼς ἀπ' αὐτὴν ἔφυγαν ἀργότερα οἱ περισσότεροι ἄποικοι γιὰ τὰ χωριὰ - ἀποικίες τοῦ Μιστιοῦ, τό Τσαρικλί, τὸ Τσελτέκ καὶ τὴ Δίλα [1].

§ 20. Ἡ ἔλλειψη ἀσφάλειας. Ἡ φτώχεια.

Ὁ σπουδαιότερος ἀπὸ τοὺς λόγους γιὰ τὴν ἐγκατάλειψη τῶν παλιῶν συνοικισμῶν ἦταν ἀσφαλῶς ἡ ἀνάγκη ν' ἀποχτήσουν οἱ κάτοικοι μιὰ σχετικὴ ἀσφάλεια, ν'ἀμυνθοῦν, συγκεντρωμένοι περισσότεροι στὸ ἴδιο σημεῖο, στὶς συχνὲς καὶ ποικίλες ἐπιδρομές. Ὅτι ἡ εὐφορία τῆς γῆς στὴ νέα θέση τοῦ χωριοῦ ἀποκλείεται σὰν μοναδικὸς λόγος τῆς συγκέντρωσης αὐτῆς, δὲ χρειάζεται, νομίζομε, ἀπόδειξη. Τὸ γεγονὸς ὅτι, μετὰ τὴν παλαιότερη αὐτὴ συγκέντρωση γύρω στὰ τρωγλοδυτικὰ σπίτια καὶ τὴν ἀπόχτηση σχετικῆς ἀσφάλειας, ἄρχισε ἀποικισμὸς τῶν Μιστιωτῶν στὰ χωριὰ ποὺ σημειώσαμε, εἶναι ἀπόδειξη ἀρκετή, πὼς καὶ μετὰ τὴ συγκέντρωση, ἡ φτώχεια αὐτή, κατὰ τοὺς ἴδιους τοὺς Μιστιῶτες, ἐξάλλου, εἶναι ὁ μοναδικὸς σχεδὸν λόγος τοῦ νέου ἀποικισμοῦ τους.

Γιὰ τὴ συγκέντρωση γύρω στὴ γειτονιὰ τῆς ἐκκλησίας πρέπει νὰ προστεθῆ ἕνας ἀκόμη λόγος: μέσα στὸν κάμπο, στοὺς παλιοὺς συνοικισμοὺς δὲ μποροῦσαν οἱ κάτοικοι νὰ φτιάξουν σίγουρα τρωγλοδυτικὰ σπίτια. Δὲν ὑπῆρχε παντοῦ ὁ μαλακὸς καὶ εὐκολόσκαφτος, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ στερεὸς βράχος ποὺ βρῆκαν στὸ νέο χωριό. Στοὺς παλιοὺς συνοικισμούς, σκάβοντας, ἔβρισκαν χῶμα ἢ βράχο μέσα στὴ γῆ, ἀλλὰ πολὺ μαλακὸ καὶ ἀδύνατον νὰ κρατήσει τὸ βάρος τῆς «στέγης». Δὲ βάστανεν τόπους, δὲν ἄντεχε ὁ τόπος, ἐπαναλαμβάνουν οἱ περισσότεροι. Στὸ Κάτω Χωριὸ [2], ἐξάλλου, οἱ πληροφορίες βεβαιώνουν πὼς ὁ τόπος βαστοῦσε νερό, πὼς τρόχια δὲ μποροῦσαν νὰ στερεωθοῦν σὲ σπίτια ποὺ σκάβονταν σὲ μαλακὸ

---

1. Τὰ περισσότερα σπίτια τοῦ σοϊοῦ τοῦ Ἰορδ. Δαστερίδη βρίσκονταν στὴ μέση τοῦ χωριοῦ, ὅπου εἶχαν καὶ τὸν ὑπόγειο ληνό τους. Πετοῦσαν σ' αὐτὸν τὰ σταφύλια ἀπὸ μιὰ τρύπα στὸ ἔδαφος— ἀπὸ τὴν «ὀροφὴ» τοῦ ληνοῦ. «Ἦταν οὐρένια ἐκεῖ, ὕστερα τ' ἀφήσαμε καὶ βγήκαμε 100 - 200 μ. μακριά, ἄκρας δοὺ χωριό, καὶ πιάσαμε ἐκεῖ σπίτια».

2. Οἱ Τοῦρκοι τὸ ἔλεγαν Ἐσκὶ (eski) Μιστί, παλιὸ δηλαδή.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χῶμα. Εἶχαν, πάντως, μείνει ἀρκετὲς γενεὲς στοὺς παλιοὺς ἐκείνους συνοικισμούς, ἀφοῦ οἱ κοπριὲς τῶν ζώων τῶν παλαιότερων ἐκείνων χρόνων ζωογονοῦσαν, ἀκόμη ὥς τὰ 1924, τὰ σπαρτὰ ποὺ σπέρνονταν γύρω σ' αὐτὰ τὰ χαλάσματα.

Ἕνας ἄλλος λόγος, ποὺ ἀνάγκασε τοὺς παλιοὺς Μιστιῶτες ν' ἀφήσουν τοὺς συνοικισμοὺς τους, ἦταν καὶ ἡ ἔλλειψη νεροῦ." Ως τὰ 1924 πηγαίνοντας στὰ μέρη αὐτὰ γιὰ νὰ καλλιεργήσουν τὰ χωράφια τους, ἔπαιρναν, ἐκτὸς ἀπὸ λίγες περιπτώσεις, ἀπὸ τὸ χωριὸ τὸ νερὸ ποὺ χρειάζονταν ὅλη τὴν ἡμέρα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ νέα τοποθεσία ποὺ εἶχαν διαλέξει γύρω στὴν ἐκκλησία ἦταν ἀρκετὰ χαμηλή, τόσο πού, ὅπως σημειώθηκε, τὰ νερὰ κάποτε μπαίναν στὰ ὑπόγεια καὶ κάναν ζημιές. Ἄρχισε λοιπὸν νωρὶς ἡ μεταφορὰ τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὴ θέση ὅπου εἶχε συγκεντρωθῆ ἀρχικά, λίγο μακρύτερα, ἐκεῖ ποὺ ἡ μικρὴ κλίση τοῦ ἐδάφους ἐξασφάλιζε τοὺς κατοίκους καὶ τὰ ζῶα τους ἀπὸ μελλοντικὲς πλημμύρες, προπάντων στὸν Ἀπάνω καὶ στὸν Κömürtzü Μαχαλά.

Γιὰ τὴν ἀσφάλεια [1] τῶν κατοίκων γύρω στὴν ἐκκλησία ἡ παράδοση μιλάει πολύ. Τὰ χιαλάρια [2] πού, ἀκόμη καὶ στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγὴ χρόνια, οἱ Μιστιῶτες χρησιμοποιοῦσαν ὄχι σπάνια, σὲ ὧρες κινδύνου, ἐξασφάλιζαν στὰ παλιότερα χρόνια ἀπόλυτα τοὺς κατοίκους ἀπὸ τὶς συχνὲς ἐπιδρομές. Κατέβαιναν σ' αὐτά, ὅταν στὸ χωριό τους ἔρχονταν ληστές [3] ἢ οἱ εἰσπράχτορες γιὰ νὰ εἰσπράξουν τὸ φόρο, ὅπως κατέβαιναν καὶ οἱ Χριστιανοὶ λιποτάχτες, οἱ φυγόδικοι ἢ ξένοι ποὺ ἔτρεχαν στὸ Μιστὶ νὰ ζητήσουν ἄσυλο. Οἱ ἐπιδρομεῖς ἦταν ἀνίκανοι νὰ παραβιάσουν τὴν εἴσοδο ποὺ ἔκλεινε μὲ τὰ βαριὰ τρόχια, ὅπως ἦταν ἀνίκανοι ν' ἀναγκάσουν τοὺς ἔγκλειστους νὰ βγοῦν ἀπὸ τὴν κρύπτη τους [4]. Ἀντίθετα, οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ εἶχαν τὸν τρόπο νὰ ὑποχρεώσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριό: Ὅταν αὐτοὶ κρεμοῦσαν τὰ δοχεῖα τους στὰ πηγάδια γιὰ νὰ πάρουν νερό, οἱ κρυμμένοι Μιστιῶτες ἔκοβαν τὰ σκοινιὰ τῶν δοχείων καὶ ἡ δίψα ἀνάγκαζε τοὺς ἐπιδρομεῖς νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ χωριό: Πόμιδκαν λιψασμένα, φέγιδκαν, γούλτωναμ', ἔμεναν διψασμένοι, ἔφευγαν, γλιτώναμε. Ἀκόμη καὶ τὰ ἄλογα τῶν ἐπιδρομέων, λέει ἡ παράδοση, κάποτε ἔβρισκαν ἀλεύρι, ποὺ οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν προλάβει

1. Ἀνάμνηση ἀπὸ τὴν ἔλλειψη ἀσφάλειας ἔχομε καὶ στὸ τραγούδι τῆς Σüрüδίνας (βλ. § 63). Βλ. καὶ Vivien de st Martin 2, 287 κέ., Ainsworth 180, 213, Schweinitz 129, Hamilton 2, 291, Σαραντίδη 17 κέ., Ἀλεκτορίδη 483 κέ., Κρινόπουλο 19, Σεφέρη 15.

2. Τουρκ. kiler <κελάρι. Βλ. Α. Παπαδόπουλο *Ἀθηνᾶ* 44 (1932) 10. Πβ. Σαραντίδη 17, Φαρασόπουλο 18.

3. Πβ. R. Walsh, στὸν Γ.Α. Μέγα *ΕΛΑ* 1 (1939) 26.

4. Βλ. *Ἀνακοὺ* 34, σημ. 9.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νὰ κρύψουν, καὶ ἔτρωγαν. Διψοῦσαν ὅμως ἔπειτα, κι αὐτὸς ἦταν ἕνας ἀκόμη λόγος ποὺ ὑποχρέωνε τοὺς ἐπιδρομεῖς νὰ φύγουν, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχε νερό.

§ 21. Οἱ ἀποικίες. Οἱ λόγοι τοῦ ἀποικισμοῦ.

«Δὲν εἴχαμε χῶμα». Θὰ μᾶς δοθῆ ἡ εὐκαιρία νὰ μιλήσουμε κι ἄλλοῦ γιὰ τὴ φτωχὴ γῆ, ἀπὸ τὴν ὁποία ἔπρεπε νὰ ζήσουν οἱ Μιστιῶτες. Σ' αὐτὴν πρέπει, κατὰ ἕνα μεγάλο μέρος, ν'ἀποδοθῆ ἡ καθυστερημένη ζωὴ ποὺ ἔκαναν οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ, σ' αὐτὴν καὶ ἡ ἀνάγκη ν' ἀφήνουν τὸ χωριό τους γιὰ μῆνες ὁλάκερους κάθε χρόνο καὶ νὰ πλανιοῦνται σὲ μεγάλες ἀποστάσεις ἀναζητώντας λίγα χρήματα γιὰ τὸ σπίτι τους. Σ' αὐτὴν ἀκόμη πρέπει ν' ἀποδώσουμε καὶ ὁρισμένα μικροελαττώματα τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ. «Δὲν εἴχαμε χῶμα», εἶναι ἡ στερεότυπη ἀπάντηση τῶν πληροφορητῶν μας στὴν ἐρώτηση, γιατὶ ἦταν φτωχοί, γιατὶ ἄφησαν πολλοὶ δικοί τους τὸ χωριό, γιὰ νὰ χτίσουν τὶς ἀποικίες τους : «Δὲν εἴχαμε χῶμα»! Ἡ κοινοτικὴ περιφέρεια οὔτε μικρὴ ἦταν, οὔτε βουνὰ καὶ βράχια τὴν ἀχρήστευαν. Τὸ χῶμα τοῦ κάμπου ὅμως ἦταν στὴ μεγαλύτερή του ἀναλογία ἄμμος, κ' ἐπομένως φτωχό. Τὸ χωριὸ ὅλο καὶ μεγάλωνε μὲ τὸν καιρό, τὰ ζῶα ὅλο καὶ πλήθαιναν καὶ ἡ γῆ ὄχι μόνο ἔμενε ἡ ἴδια, ἀλλά, ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια, τόσο καὶ ἀδυνάτιζε. Ἡ λίπανση ἦταν σχεδὸν ἀνύπαρχτη, ἡ καλλιέργεια πρωτόγονη, καὶ οἱ κάτοικοι, ἀκόμη καὶ τὴν ταγὴ τῶν ζώων τους ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ τὴ ζητήσουν μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό τους ἢ νὰ τὴν κλέψουν κάποτε ἀπὸ τὰ χωράφια τῶν γειτονικῶν χωριῶν, ὅπου τὰ ζῶα ἦταν λιγότερα ἢ ἡ γῆ τους καλύτερη ἢ περισσότερη. Μαζὶ μὲ τὸ χωριὸ λοιπὸν μεγάλωνε καὶ ἡ φτώχεια[1] καὶ ἡ ἀγωνία γιὰ τὴ ζωή, ὥσπου κατακάθησε στὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων σὰν μόνιμος ἐφιάλτης, σὰν ζήλεια καὶ σὰν παράπονο πρὸς τὸν ἄλλο κόσμο, ποὺ μποροῦσε νὰ ζήσει ἀνθρώπινα.

Ἡ πατροπαράδοτη φτώχεια τῆς γῆς φαίνεται πὼς κάποτε ἔσπρωχνε τοὺς Μιστιῶτες ἀκόμη καὶ στὴν κλεψιά. Στὸν παλιὸ καιρό, λένε οἱ ἴδιοι, οἱ παπποῦδες μας ζοῦσαν μὲ τὴν κλεψιά. Ἔκλεβαν τὰ γύρω χωριὰ κ' ὕστερα ἔτρεχαν στὸ χωριὸ μας καὶ κρύβονταν, μαζὶ μὲ τὰ κλεμμένα, στὰ χιαλά-

1. Τὸ Ντοχσὰν (τουρκ. doksan = 90), τὴν πείνα δηλαδὴ τοῦ 1290 (κατὰ τὴν τουρκικὴ χρονολογία, 1874 δική μας) τὴν ἄκουσαν καὶ οἱ Μιστιῶτες. «Πείνασε πολὺ ὁ κόσμος καὶ πολλοὶ ἀναγκάστηκαν νὰ φύγουν ἀπὸ τὸ χωριὸ γιὰ εὐφορώτερα μέρη: γιὰ τὴ Σμύρνη, τὸ Σαλικλί, τὸ 'Αλασεχὶρ (=Φιλαδέλφεια)». «Τότε πέθανε καὶ ὁ παππούς μου», λέει ὁ Γιάννης Καραγιάννης. «Μερικοὶ πῆγαν στὸ τουρκικὸ χωριὸ Μποϊὰτ καὶ σ' ἄλλα γύρω χωριά. Ἔσπειραν τὴ γῆ γιὰ νὰ ζήσουν, πέρασε ἡ πείνα καὶ γύρισαν στὸ χωριό τους. Ἦταν πείνα καὶ χιόνι ἐκείνη τὴ χρονιά. Χιόνι πολύ, τόσο ποὺ ὁ κόσμος περπατοῦσε πάνω στὸν πάγο. Τὰ ζῶα δὲ μποροῦσαν νὰ περπατήσουν πάνω στὸν πάγο, καὶ οἱ ἄνθρωποι φορτώνονταν στὸν ὦμο τὰ ἀλέσματα καὶ τὰ πήγαιναν στὸ μύλο».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρια τους, ὥσπου νὰ φύγουν τ' ἀποσπάσματα ποὺ τοὺς κυνηγοῦσαν. Εἶχαν ἀκόμη τὴ φήμη οἱ Μιστιῶτες πὼς σκότωναν τοὺς Τούρκους ποὺ ἐπισκέπτονταν τὸ χωριό τους. Ἡ παράδοση γιὰ τὸ χωροφύλακα, ποὺ τὴ βρήκαμε καὶ σ' ἄλλες περιοχὲς τῆς Μικρασίας, ὑπῆρχε καὶ στὸ Μιστὶ ζωντανή. Τόσο πολὺ μάλιστα εἶχαν δυσαρεστήσει τὴν κυβέρνηση μὲ τὴ διαγωγή τους, λέει ἡ παράδοση, ποὺ κάποτε αὐτὴ ἀποφάσισε νὰ τοὺς κλείσει στὰ ὑπόγεια καὶ νὰ τοὺς ἀφήσει ἐκεῖ νὰ πεθάνουν τῆς πείνας. Ἀντιστάθηκε ὅμως στὴ γνώμη αὐτὴ ὁ Σουλτάνος καὶ πρόσταξε «νὰ τοὺς μερέψουν», νὰ τοὺς πᾶνε μὲ τὸ καλό. Καὶ τότε, συνεχίζει ἡ παράδοση, ἄφησαν οἱ Μιστιῶτες τὰ ὑπόγεια καὶ βγῆκαν νὰ ζήσουν πάνω στὴ γῆ, ὅπως καὶ ὁ ἄλλος κόσμος.

Μὲ τὴ φτώχεια τοῦ χωριοῦ πρέπει νὰ σχετιστῆ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Μιστιῶτες, ὅπως καὶ ἀρκετοὶ ἄλλοι Καππαδόκες, ἐργάζονταν στὰ μεταλλεῖα τοῦ Κουρτσοὺν Μαδὲν, καθὼς λέει ὁ Hamilton [1]. Σ' ἀντάλλαγμα αὐτῆς τῆς ὑπηρεσίας τους ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ κάθε φόρο. Εἶναι μάλιστα πιθανό, τὸ τελευταῖο αὐτὸ γεγονός, μαζὶ μὲ τὴν ἀνέχεια, νὰ συντέλεσε στὴ συχνὴ δυστροπία τῶν Μιστιωτῶν νὰ πληρώνουν ἀργότερα τοὺς φόρους στὸ δημόσιο, μετὰ τὸ σταμάτημα τῶν μεταλλείων, δυστροπία ποὺ ὁμολογοῦν οἱ ἴδιοι.

Ὁ σπουδαιότερος λοιπὸν λόγος ποὺ ἔσπρωχνε τοὺς Μιστιῶτες σὲ ἀναζήτηση ἄλλης γῆς γιὰ καλλιέργεια καὶ γιὰ τὴν ἐξασφάλιση μιᾶς λιγότερο μαραμένης ζωῆς, ἦταν ἡ φτώχεια. Καινούργιο χῶμα ζητοῦσαν νὰ βροῦν, γιὰ νὰ ριζώσουν σὰν τὸ σπόρο ποὺ σπέρναν οἱ ἴδιοι, ἀφοῦ τὸ χῶμα τοῦ χωριοῦ τους δὲ μποροῦσε οὔτε τὸ μαῦρο σικάλινο ψωμὶ νὰ τοὺς ἐξασφαλίσει. Εἶχαν μεγαλώσει τὰ γύρω τούρκικα χωριά, μεγάλωσαν μαζὶ μ' αὐτὰ καὶ οἱ ἀνάγκες τους, καὶ τὸ φτωχὸ χῶμα τοῦ Μιστιοῦ ποὺ ἔμενε πάντα τὸ ἴδιο σὲ ἔκταση, ἀλλὰ ὅλο καὶ φτώχαινε, ἦταν ἀδύνατο νὰ τοὺς θρέψει ὅλους. Γι' αὐτὸ ἔπαιρναν κάθε τόσο τῶν ὀμματιῶν τους, ἄλλοτε λίγοι καὶ ἄλλοτε περισσότεροι μαζί, ἀναζητώντας, κοντὰ στὸ χωριό τους ἢ μακριὰ ἀπ' αὐτό, καινούργιο χῶμα γιὰ νὰ σπείρουν τὴν καινούργια ζωή. Καὶ οἱ προσπάθειες αὐτὲς οὔτε εὔκολες ἦταν πάντοτε οὔτε πετυχημένες.

Στὴ φτώχεια τῆς γῆς προστέθηκαν μὲ τὸν καιρὸ οἱ αὐθαιρεσίες τῶν γύρω Τούρκων. Μεγάλωσαν καὶ τὰ δικά τους χωριά, οἱ κάτοικοί τους πεινοῦσαν, ἡ γῆ δὲν ἀρκοῦσε, κ' οἱ Τοῦρκοι ἀναγκάζονταν νὰ παίρνουν τὰ φτωχὰ χτήματα τῶν Μιστιωτῶν καὶ νὰ τὰ καλλιεργοῦν, γιὰ νὰ ζήσουν τὰ δικά τους παιδιά.

Στὸ Κάτω Χωριό, βεβαιώνουν οἱ πληροφορητές, τὸ νερὸ ἐρχόταν ἀπὸ τὸ Ζάμζαμα μὲ σωλῆνες, ἀργότερα ὅμως φαίνεται πὼς τὸ χρειάστηκαν οἱ

---

1. Βλ. 2, 296 : «Ζοῦν ἀνεξάρτητοι, δὲν πληρώνουν φόρους, ἀλλὰ ἐργάζονται δωρεὰν στὰ μεταλλεῖα». Βλ. καὶ Λεβίδη *Περιγραφὴ* 77 - 78. Πβ. Dawkins 20.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ντόπιοι γιὰ τὰ περιβόλια τους, καὶ δὲν περίσσευε γιὰ τοὺς Μιστιῶτες. Ἕνας λοιπὸν ἀκόμη λόγος, κατὰ τὴν παράδοση, ποὺ ἄφησαν τὸ Παλιὸ Χωριὸ οἱ κάτοικοι, γιὰ νἀρθοῦν στὸ καινούργιο.

§ 22. Ὁ ἀποικισμός.

Οἱ ἄποικοι γιὰ τὸ νέο χωριό, οἱ περισσότεροι τουλάχιστο, ἔφυγαν ἀπὸ τὴ συνοικία τῆς ἐκκλησίας, τὴν παλιότερη τοῦ χωριοῦ. Αὐτοὶ ποὺ πῆγαν στὸ Τίλ[1], στὴ Δίλα, λένε οἱ πληροφορητές, ἔφυγαν ἀπὸ τὸ Ἀσιμλοὺ Μαχαλεσί, ἀπὸ τὴν ἐκκλησία κοντά. Οὔλα ἀπ' ἐκεῖ δοὺ μαχαλὰ (τῆς ἐκκλησίας), τὰ χαλαμένα τὰ σπίτια ἦτον (ὅσοι ἔφυγαν). Κάθε χρόνο φεύισκαν μιὰ δυὸ οἰκοένειες. Φόρτωναν τὶς λίγες ἀποσκευές τους στὰ γαϊδουράκια, ἔβαζαν καὶ τὰ μικρὰ καβάλα σ' αὐτά, ἔμπαζαν καὶ τ' ἄλλα ζῶα τους στὸ δρόμο, ἔκαναν τὸ σταυρό τους καὶ ξεκινοῦσαν γιὰ τὴ νέα πατρίδα. Κάποιος ἀπ' αὐτοὺς εἶχε πάει νωρίτερα νὰ ἰδεῖ τὸν τόπο, νὰ μελετήσει πρόχειρα τὶς συνθῆκες. Μαζὶ μὲ τὶς φτωχὲς ἀποσκευές τους φόρτωναν καὶ τὶς λίγες εἰκόνες τῶν σπιτιῶν.

Οἱ πρῶτοι Μιστιῶτες ἄποικοι ἐγκαταστάθηκαν στὸ Τσαρικλί. Ἀργότερα πῆγαν στὴ Δίλα καὶ στὸ Τσελτέκ. Στὸ πρῶτο χωριὸ[2] εἶχαν πάει ὁ Χ''Βαργὰμ (Ἀβραάμ), ὁ Χ''Πρόιμους, Πρόδρομος, ἀπὸ τὸν Τσοπουρλοὺ Μαχαλὰ καὶ πολλοὶ ἀπὸ Ἐκκλησᾶς δοὺ Μαχαλά. Εἶχαν πάει πρῶτα στὸ Καρατζόρεν[3], ὅπου ἔμειναν ἕνα χρόνο, ἀλλὰ δὲν ἦταν εὐχαριστημένοι κ' ἔφυγαν γιὰ τὸ Τσαρικλί. Ντρέπονταν νὰ γυρίσουν ἀποτυχημένοι στοὺς δικούς της. Ὁ πατέρας τῆς Ἑλένης Ζουμπόγλου ἦταν 40 μερῶν μωρό, ὅταν οἱ γονεῖς του τὸν πῆραν μαζί τους γιὰ νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ Τσαρικλί.

Ἕνας ἄλλος Τσαρικλιώτης, ὁ Γιώργης Χ'' Δημητρίου, γεννημένος

---

1. Βλ. Λεβίδη *Μοναὶ* 176 : «Ἄλλη ἀποικία τῶν Μισθίων εἶναι ἡ Δῆλος, ἧς οἱ ἀρχαῖοι κάτοικοι διεσκορπίσθησαν ἕνεκα τῶν ἐπιδρομῶν ληστῶν, πρὸ ὀλίγου δὲ 20 οἰκογένειαι ἐκ τῶν Μισθίων ἦλθον καὶ κατῴκησαν». Βλ. καὶ Dawkins 20, ὅπου σημειώνονται σὰν ἀποικίες τοῦ Μιστιοῦ ἡ Δίλα, τὸ Τσαρικλί, τὸ Τζεκλὲν (προφανῶς Τσελτὲκ) Α(;) τοῦ Μιστιοῦ.

2. Βλ. Λεβίδη *Μοναὶ* 175 : «Ἐντεῦθεν 27 οἰκογένειαι μετῴκησαν εἰς κώμην λεγομένην Τσαρηχλή, ἀρχαίαν τρωγλοδυτικὴν καὶ ἔρημον. Αὐξηθέντες δ' ἐγένοντο 90 οἰκογένειαι ἐν διαστήματι 75 ἐτῶν». Ὁ ἴδιος *Περιγραφὴ* 282 - 3 : «Ἄλλη ἀποικία ἐλθοῦσα ἐπὶ Σουλτὰν Μαχμοὺδ τῷ 1840 ἐκ Μισθίων κατῴκησεν ἀρχαίαν τρωγλοδυτικὴν ἔρημον κώμην ὀνομάσαντες αὐτὴν Τζαρηκλή. Ἐνῶ δ' ἦσαν 27 οἰκογένειαι ἐγένοντο 100». Καὶ *(Περιγραφὴ)* 200 : «Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν 20 μὲν οἰκογένειαι Χριστιανῶν ἐκ Μισθίου, ἐκ δὲ τῶν περιχώρων 25 οἰκογένειαι Ὀθωμανῶν ἦλθον (στὴ Δίλα)». Ὁ Κοντογιάννης 151 σημειώνει ἀποικίες τοῦ Μιστιοῦ τὴ Δίλα, τὸ Τσαρικλὶ καὶ τὸ Γιεκλέκ(;). Βλ. καὶ Dawkins 13 καὶ 20, Μ. Χριστόπουλο *Μητροπόλεις* 74. Βλ. καὶ *Ξενοφάνη* 3 (1905) 46, ὅπου σημειώνεται πὼς στὰ 1905 οἱ κάτοικοι ἦταν 450.

3. Ἡ Καρατζάβιραν, 57 χλμ. ΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

στὰ 1909, θυμᾶται πὼς ὁ Χ''' Ερεμίας, παιδὶ ἀκόμη, μὲ τὰ τέσσερα ἀδέρφια του - Ἀποστόλη, Ἰορδάνη, Γιάννη καὶ Γαβρίλη - ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ πῆγε στὸ Τσαρικλὶ σὰν ἄποικος [1]. Ἦταν τσιφλίκι τὸ Τσαρικλὶ καὶ ὁ Χ'' Ἐρεμίας φρόντισε νὰ δοθῆ στοὺς ἀποίκους. Ὁ πατέρας τοῦ Ἐρεμία λεγόταν Χ'' Δημητρίου καὶ πέθανε στὸ Μιστί. Ὁ πληροφορητής θυμᾶται τὰ δύο πρῶτα παιδιὰ τοῦ Χ'' Δημητρίου, ποὺ ἦταν μεγαλύτερα ἀπ' αὐτὸν 40 - 50 χρόνια. Ὅλοι οἱ Τσαρικλιῶτες καὶ οἱ Τσελτεκιῶτες ἦταν Μιστιῶτες, στὴ Δίλα ὅμως ὑπῆρχαν καὶ Τοῦρκοι.

Ἄλλος Μιστιώτης, ὁ Μακρίδης, γεννημένος στὰ 1889, διηγεῖται τὰ παρακάτω γιὰ τὸν ἀποικισμὸ τοῦ Τσαρικλί: Χατζὴ Ἐρεμίας ἦτον τέσσερ' ἀέλφια. Τί νὰ ποίκουν; Μερὲς (ἀκαλλιέργητος) ὁ τόπος στὸ Τσαρικλί. Μαζεύτηκαν μιὰ πενηνταριὰ οἰκογένειες, (καὶ) πῆαν. Ἔβγαλαν τὶς πέτρες, ἔκαναν τσαδίρια, ἔμειναν ἐκεῖ. Μαζεύτηκαν οἱ Τοῦρκοι - τέσσερα χωριὰ γύρω - μὲ τὰ σάπραντα (= τὶς σφεντόνες), μὲ τὰ φτυάρια, καὶ κάνουν γιούρια νὰ τοὺς διώξουν. Φεύγουν οἱ Μιστιῶτες, ὕστερα ξαναπῆγαν. Λέει ἕνας τους : «Ἐμένα νὰ μὲ σκοτώσουν [2], γιὰ νὰ ριζώσουμε ἐδῶ». Ἀλλὰ ποιὸς Τοῦρκος νὰ τὸν σκοτώσει; Τὸν σκότωσε Ἕλληνας. Ἔγιναν ἀνακρίσεις, ἔπεσε αἷμα στὸν τόπο, ἔμεινε δικό μας τὸ μέρος. Χατζὴ Ἐρεμίας ἦταν ὁ ἀρχηγός, αὐτὸν σκότωσαν. Αὐτὰ γίναν στοῦ παππού μου τὸν καιρό, ἴσως καὶ νωρίτερα.

§ 23. Ὁ χρόνος τοῦ ἀποικισμοῦ. Οἱ μεγάλες ἀποικίες.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση, ποὺ ἦταν πάντα γιὰ τὴ νεώτερη ἱστορία τοῦ χωριοῦ ἕνα σπουδαῖο ὁρόσημο, ἦταν καὶ γιὰ τὸν ἀποικισμό, ὡς ἕνα σημεῖο τουλάχιστο, ἕνα χρονικὸ σημεῖο σίγουρο. Δικό μας νεκκλησά' τουν δοὺ σάνισκαμ', σὸ χωριὸ ἦταν Τσαρικλιῶτ' τσὶ Τσελτεκιῶτ', ὅταν χτίζαμε τὴν ἐκκλησία μας, οἱ Τσαρικλιῶτες καὶ οἱ Τσελτεκιῶτες ἦταν (ἀκόμη) στὸ χωριὸ - δὲν τὸ εἶχαν δηλαδὴ ἐγκαταλείψει. «Στὸ Τσαρικλὶ πῆγαν πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὸ Γάβουκλου», τὸ Καβουκλού, λέει ὁ Μακάριος Δαμιανίδης. «Πῆγαν νωρίτερα ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ παππού μου στὸ Τσαρικλί· ἡ γιαγιά μου λέει πὼς πῆγαν, ὅταν χτιζόταν ὁ Ἁι Βασίλης» [3]. Ἂν σκεφτοῦμε πὼς ὁ πληροφορητὴς εἶναι ὀγδόντα περίπου χρονῶν, ὁ ἀποικισμὸς πρέπει

---

1. Ἄλλοι Τσαρικλιῶτες λένε πὼς ὁ ἀποικισμὸς ἔγινε μεταξὺ 1820 καὶ 1840. Πρῶτοι, μὲ ἀρχηγὸ τὸν Χ'' Ἐρεμία, πῆγαν οἱ: Μπίλικας, Ἀρμούτ, Χουρσέ, Πορφύλης, Ζιγκρίδης, Τσογκουρίδης κ.ἄ., ποὺ κατοίκησαν σὲ σπίτια ἀλλὰ καὶ σὲ σπηλιές.

2. Ἡ ἱστορία θυμίζει τὸν Κόδρο, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀντίληψη πὼς γιὰ νὰ στεριώσει κάτι — σπίτι, γεφύρι κ.τ.λ., ἐδῶ τὸ χωριὸ — πρέπει νὰ χυθῆ αἷμα, κάτι περισσότερο μάλιστα, χρειάζεται ἀνθρωποθυσία.

3. Πρόκειται πάντοτε γιὰ τὸν Ἁι Βλάση, τὴ μεγάλη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νὰ ἔγινε γύρω στὰ 1840. Ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης βεβαιώνει, ἐξάλλου, γιὰ τὴ Δίλα: Τὸ Τὶλ ξεύρω dου τῶ' ἰγὼ πότε πῆαν, γιὰ τὴ Δίλα θυμοῦμαι κ' ἐγὼ πότε πῆγαν - ἦταν δηλαδὴ σὲ ἡλικία ποὺ τὸ θυμᾶται. Ὁ ἴδιος ὑπολογίζει πὼς στὸ Τσαρικλὶ εἶχαν πάει 100 χρόνια πρὸ τῆς Ἀνταλλαγῆς, γύρω δηλαδὴ στὰ 1820. Δὲ θυμᾶται, βέβαια, ὅλους ὅσοι πῆγαν στὴ Δίλα, ἀλλὰ ξέρει καλὰ πὼς δὲν ἔφυγαν ὅλοι μαζὶ καὶ πὼς οἱ πρῶτες οἰκογένειες γιὰ τὸ νέο χωριὸ ἦταν τοῦ Σöκτῦρ, τοῦ Μπόζογλου (Ξανθόπουλου), τοῦ Σαρμαντζίδη. «Σκότωσαν dοὺ Δαναὴλ (τοῦ) Γάσαρλη κ' ἔφυγαν καὶ πῆγαν στὸ Τὶλ, καὶ σκότωσαν (ἄλλοι) τὸν Γιωνὰ[1] 'Αχανάσ' καὶ πῆγαν στὸ Τσελτέχ[2]». Τὸ Τσαρικλὶ καὶ τὸ Τσελτὲκ ὑπάγονταν στὴν Ἄγκυρα, τὸ Μιστὶ ὑπαγόταν στὸ Ἰκόνιο, κ' ἔτσι τοὺς φταῖχτες δὲ μποροῦσαν νὰ τοὺς πειράξουν. Οἱ φταῖχτες ἦταν ἀπὸ Γαϊτάν' dοὺ σόι.

«Στὶς μέρες τῆς γιαγιᾶς μου», ἀναφέρει ὁ Μακάριος Δαμιανίδης, «ὅταν ἔχτιζαν τὴν ἐκκλησία, μερικοὶ εἶπαν νὰ βάλουν στὴ μάντρα της [3] καὶ μιὰ πόρτα πρὸς τὴ δύση, ἄλλοι ὅμως δὲν ἤθελαν, μάλωσαν οἱ δύο ὁμάδες, πέταξε ἕνας μία πέτρα στὸ Γιωνᾶ 'Αχανάσ' καὶ τὸν σκότωσε. Ἔφυγαν οἱ φονιάδες καὶ πῆγαν στὸ Τσαρτάτς, στὸ Τσελτέκ». «Στὶς μέρες μου», προσθέτει ὁ ἴδιος πληροφορητής, ὁ Τὲκ Μπουγιοὺκ [4] (Μονομούστακος), ὁ Σωφρόνης καὶ ὁ Μπουγὰ Γοργόρης μάλωσαν μὲ τὸν Τὲκ τὸν Πρόιμο. Ὁ Σωφρόνης χτύπησε τὸ Γρηγόρη τοῦ Μπουγᾶ μὲ τὸ τοπούζα [5] καὶ τὸν σκότωσε. Καὶ τὰ δύο ἀδέρφια ἔφυγαν τότε καὶ πῆγαν στὴ Ρουσία, γύρω στὰ 1908, τὴν ἡμέρα τοῦ 'Αι Χρυσόστομου - ἀλτὶν ἀγιζλὶ Χρυσόστομου». [6] Πρὶν πᾶνε στὸ Τσελτέκ, λέει ἄλλος πληροφορητής, ἔμειναν λίγον καιρὸ στὸ Ντοριίν, [7], κοντὰ στὸ 'Ακσεράι, καὶ ὕστερα στὸ Kürtlerören [8]. Οἱ πρῶτοι ἄποικοι ἐδῶ ἦταν ὁ Γαϊτάνογλου, ὁ Γιοκτούρογλου, ὁ Χατζηλής, ὁ Γιαμούρογλου, ὁ Νταναλής, ὁ Ντελίχατζης, ὁ 'Ισπὺρ' (Σπύρος), ὁ Καρασαβαλής, ὁ Χινίτσογλου, ὁ Τενεκετζής. Ἀλλὰ καὶ στὸ Τσαρουκλούιας, τὸ Τσαρικλί, ὅπως στὸ Τσελτὲκ καὶ στὸ Τὶλ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κανονικοὺς

---

1. Γιουνανίδη, ὅπως μεταγράφεται στὰ Ἑλληνικά.

2. Ἄλλοι πληροφορητὲς δίνουν τὶς παρακάτω — κατὰ προσέγγιση — χρονολογίες γιὰ τὸν ἀποικισμό: 1780 - 85 στὸ Τσαρικλί, 1850 στὸ Τσελτέκ, 1860 - 1870 στὴ Δίλα, 1870 - 90 στὸ Καβουκλού.

3. Ἄλλοι λένε πὼς τὸ μάλωμα ἔγινε γιὰ τὴν ἐκλογὴ ἐπίτροπου τῆς ἐκκλησίας. Ὁ 'Αντ. Μακρίδης λέει πὼς τὸ ἐπεισόδιο ἔγινε στὰ 1907 καὶ πὼς ὁ φταίχτης ἔφυγε στὴ Ρωσία, ὄχι στὴ Δίλα.

4. Τουρκ. tekbıyık, μονομούστακος.

5. Τουρκ. topuz, ρόπαλο.

6. Τουρκ. Altın ağızlı, Χρυσόστομος.

7. Ἡ Τορικινί, 72 χλμ. ΔΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί, 6 ΒΑ ἀπὸ τό 'Ακσεράι.

8. Ἡ Κιτρελί, 43 χλμ. Δ. ἀπὸ τὸ Μιστί. Καὶ τὰ δυὸ τούρκικα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀποίκους, πολλοί, ἀπὸ τοὺς πρώτους τουλάχιστο, πῆγαν κρυφά. «Ἦταν ἕνα ἐρείπιο στὸ Τσαρικλὶ καὶ αὐτοὶ ποὺ πῆγαν ἐκεῖ τὸ ἔκαναν ἐκκλησία». Ἀργότερα ἔφυγαν οἱ οἰκογένειες τοῦ Δαμιανέ, τοῦ Νιγνάτη (Ἰγνάτιου) καὶ τοῦ Σταυρῆ. Οἱ πρῶτες πρέπει νὰ ἔφυγαν γύρω στὰ 1890. Στὴ Δίλα πῆγε καὶ ὁ Κερεντζὴς καὶ ὁ ἀδερφὸς τοῦ παπποῦ τοῦ Μακάριου Δαμιανίδη [1].

Μὲ τὶς πληροφορίες αὐτὲς γιὰ τὸ Τσαρικλὶ συμφωνεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ «χτίστηκε» καὶ ἡ ἐκκλησία τοῦ νέου χωριοῦ [2]. Ἦταν κι αὐτὴ σκαλιστὴ στὸ βράχο καὶ ἀφιερωμένη στὸν Ἅι Γιώργη. Ἀργότερα ἄρχισαν νὰ χτίζουν ἄλλη, στὸν Ἅι Γιώργη πάλι ἀφιερωμένη, ποὺ στὰ 1924 δὲν εἶχε ἀκόμη τελειώσει. Κουβαλοῦσαν μαῦρες γερὲς πέτρες, ὄχι πολὺ σκληρές, ἀπὸ τὸ Μελενδίζ γιὰ τοὺς στύλους τῆς ἐκκλησίας. Ἦταν τόσο βαρειές, ποὺ ἕνας ἀραμπὰς μὲ τέσσερα βόδια, μόνο μιὰ τέτοια πέτρα μποροῦσε νὰ μεταφέρει.

Στὸ Καβουκλοὺ [3] ἦταν ἕνα μεγάλο τσιφλίκι ποὺ ἀνῆκε στὰ παιδιὰ τοῦ Φεσλῆ, χριστιανοῦ τῆς Νίγδης. Τὸ πιάσαν οἱ Μιστιῶτες γύρω στὰ 1900 [4], ἔδωσαν στὴν ἀρχὴ τὸ νοίκι στὸν ἰδιοχτήτη, ἀλλὰ ὕστερα ἔπαψαν νὰ πληρώνουν. «Ἐσεῖς εἶστε πλούσιοι», τοὺς εἶπαν, «ἐμεῖς στὸ χωριό μας δὲν εἴχαμε οὔτε χῶμα». Στὸν πόλεμο οἱ ἰδιοχτῆτες ἤρθαν στὴν Ἑλλάδα, καὶ τὸ τσιφλίκι ἔμεινε στοὺς Μιστιῶτες. Ὡς τὰ 1924 βρίσκονταν στὸ Καβουκλοὺ εἴκοσι περίπου οἰκογένειες, πού, σύμφωνα μὲ ὁρισμένες πληροφορίες, ἐκκλησιάζονταν στὸ Καρατζόρεν [5]. Σήμερα, ὅσοι ἀπ' αὐτοὺς ζοῦν, βρίσκονται στὰ Καϊλάρια. Ὁ Μακ. Δαμιανίδης λέει γι' αὐτὸν τὸ συνοικισμό: «Χατζησάββα Τόγωρης πῆι στοὺ Γάβουκλου (πρῶτος)». Τὸν θυμόταν καὶ τὸν ἴδιο καὶ τὰ παιδιά του. «Μαζὶ πῆι τσὶ Τζηλγόρης». Στὸ ἴδιο χωριὸ εἶχαν ἐγκατα-

---

1. Εἶναι γνωστὸ ἀπὸ τὸν *Κώδ. Ταμ. Ἀνταλλαξίμων* ἀριθ. 72 (τῆς Νίγδης) σ. 50 καὶ 106 - 107, ὅτι ἡ Δίλα ἤδη στὰ 1874 - 5 ἀποτελοῦσε ὀργανωμένο χωριό, ἀφοῦ τὴ χρονιὰ αὐτὴ πλήρωσε γιὰ δεσποτικὰ 115 γρόσια καὶ ἡ ἐκκλησία της εἶχε ἕναν παπά. Τὴν ἴδια μάλιστα χρονιὰ πλήρωσε (ὅ.π.σ. 50) καὶ 23 γρόσια «πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπιχορηγήσεως Μιστῆς». Ὁ ἀποικισμὸς λοιπὸν εἶχε γίνει ἀρκετὰ χρόνια νωρίτερα, οἱ δὲ πληροφορίες μερικῶν πληροφορητῶν ποὺ διαφωνοῦν μὲ τὸν Κώδικα, πρέπει ν' ἀναφέρουνται σὲ νεώτερους, μεμονωμένους ἐκπατρισμούς.

2. Πολλὲς ἐκκλησίες χτίστηκαν στὴν περιοχὴ τοῦ Μπουδὰκ Ὀβὰ καὶ ἀλλοῦ τῆς Καππαδοκίας, καθὼς καὶ τῆς τουρκικῆς ἐπικράτειας γενικότερα, ἀπὸ τὰ 1835-45. Βλ. *Ἀνακοὺ* 197, σημ. 3, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. Γιὰ τὴν ἐκκλησία τῆς Δίλας δὲν ἔχομε γραφτὲς πληροφορίες.

3. Τουρκ. Kavaklı, 72 χλμ. ΝΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4. Μερικοὶ πληροφορητὲς βεβαιώνουν ὅτι στὰ 1885 - 86 πῆγαν στὸ Καβουκλοὺ οἱ οἰκογένειες Χατζησάββα καὶ Χατζηκυριάκου. «Εἶχαν λιγοστέψει τότε τὰ χωράφια στὸ Μιστί». Ἦταν τότε μουχτάρης ὁ Γιρτζόγλου.

5. Οἱ Μιστιῶτες δὲ συμφωνοῦν μέ τὸν Δ. Φωστέρη *Μεταλλεῖα Ταύρου* 44 καὶ *Μῦθοι* 284 - 5, ὅτι τὸ Καρατζόρεν (Καρατζάβιραν) ἦταν Μιστιώτικη ἀποικία. Τὸ χωριὸ βρισκόταν 75 χλμ. ΝΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστὶ καὶ 2 - 3 χλμ. ΔΝΔ ἀπὸ τὸ Καβουκλού.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σταθῆ, νωρίτερα ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες, ὥς διακόσιες οἰκογένειες Μαδενιῶτες, σὲ χωριστὴ γειτονιά, 2 - 3 χλμ. μακριά. Εἶχαν ὅμως κοινὰ τὸ σχολεῖο καὶ τὴν ἐκκλησία [1].

Στὸ Καβουκλού, λέει ὁ Δαστερίδης, πῆγαν πρῶτα ὁ Παπακράτης, ὁ Γκιουρτζόγλου καὶ ὁ Τζηλγόρ' 'Απόστιλης (τοῦ Γρηγόρη ὁ 'Αποστόλης) καὶ ἀργότερα ὁ Χ''Σάββας καὶ ὁ Τουμᾶς. «Μὶ τὰ κάρα πῆαν. 'Απ' Μιᾶτὴ dώεκα (δώδεκα) ὧρες ἦτον. Πῆραν ὅ,τι εἶχαν τῶὶ πῆαν, δὲν 'τον μακρά». Στὴν ἀρχὴ πῆγαν 5 - 6 οἰκογένειες, κατόπιν γίνηκαν μιὰ τριανταριά [2]. Στὸν πόλεμο, ὅσοι Μιστιῶτες λιποταχτοῦσαν ἀπὸ τὸ στρατό, ἔβρισκαν καταφύγιο στὸ Καβουκλού.

Στὸ Τσελτέκ, λένε ἄλλοι [3], εἶχαν μετοικήσει ὁ Μάξιμους καὶ τὰ σόια τοῦ Κιοκτούρ, τοῦ Καϊτάν, τοῦ Γαμπούρογλου καὶ τοῦ παα-Τηρμήτ'.

§ 24. Μικρότεροι ἀποικισμοί.

Δὲν ἦταν ὅμως μόνο τὸ Τσαρικλί, ἡ Δίλα καὶ τὸ Τσελτέκ, ὅπου εἶχαν καταφύγει οἱ Μιστιῶτες γιὰ νὰ ζήσουν. Παλαιότερα μερικὲς οἰκογένειες εἶχαν κάνει ἀπόπειρα νὰ ἐγκατασταθοῦν στὸ Μποϊάτ, μιὰν ὥρα ἀπὸ τὸ Τσαρικλί, ἀλλὰ δὲ μπόρεσαν νὰ στεριώσουν. Γύρισαν λοιπὸν στὸ φτωχό τους Μιστί, ὕστερα ἀπὸ ἕνα δυὸ χρόνια, βοήθησαν στὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας τους κι ἀποφάσισαν νὰ ζήσουν γύρω σ' αὐτή.

Ἄλλοι εἶχαν πάει στὸ 'Abού Σαγιά [4], πρὸς τὸ Νεφσεχὶρ [5], ἄλλοι στὴν περιφέρεια τοῦ Χάιμανα [6], ἀλλὰ κι ἀπὸ κεῖ γύρισαν πίσω. Ἄλλοι πῆγαν στὰ Τερχάσια [7], πρὸς τὸ 'Εβερέκ, κοντὰ στὸ Γαράσαρ (Καράχισαρ), σ' ἕνα τσιφλίκι. Οὔτ' ἐκεῖ ὅμως στέριωσαν, γύρισαν πίσω στὸ Μιστί.

Στὴ φτώχεια ποὺ τοὺς κυνηγοῦσε, προσθέτονταν οἱ ἀποτυχίες ποὺ τοὺς ἀνάγκαζαν νὰ γυρίζουν στοὺς κάμπους κουβαλώντας παντοῦ τὴ δυστυχία τους. Δική τους ἀποικία θεωροῦσαν μερικοὶ Μιστιῶτες καὶ τὸ Σεμένδερε,

---

1. Σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ ΚΜΣ, στὸ Καβουκλοὺ ὑπῆρχε ἐκκλησία τοῦ 'Αι Χαράλαμπου.

2. Κατὰ τὶς πληροφορίες τοῦ ΚΜΣ, στὰ 1924 τὸ Καβουκλοὺ εἶχε 81 οἰκογένειες, 297 ἄτομα.

3. Βλ. Λεβίδη *Περιγραφὴ* 275 : Τζελδέκ, ἀποικία Μισθίων μετὰ 30 οἰκιῶν.

4. ΚΜΣ : 'Απουούσαχι, 88 χλμ. ΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

5. 'Ο Γεωργίου *Νεφσεχὶρ* 433, σημειώνει ὅτι «μέχρι τοῦ 1730 εἶχον μετοικήσει καὶ ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν νέαν πόλιν (Νεφσεχὶρ) οἱ ἑξῆς (σ. 434) ... ἐκ Μισθίου : 'Ισραήλογλου, Δανιὴλ 'Αλεξάνδρου, Δημητρόγλου, Τοζάκ, Παρασκευᾶς 'Ιωάννου, Σάββογλου, Σαμουήλογλου, Κυρ. Γαρίπ, Φώτιος Εὐστάθιος καὶ ἀδελφοί». Βλ. καὶ *'Εκατονταετηρίδα Νέφσεχιρ* (1920) 26. Στὴ σ. 24, σημ. 1 σημειώνεται ὅτι στὴ Νεάπολη ὑπῆρχε καὶ ἐπώνυμο Μιστίλογλου.

6. Τουρκ. Haymana, 248 χλμ. ΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

7. ΚΜΣ : Τιρζάχ, 26 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 11-12. Χαλάσματα ὑπόγειων σπιτιῶν. Φαίνεται τό ἄνοιγμα τοῦ ἐδάφους μετά τό βούλιαγμα τῆς «στέγης».

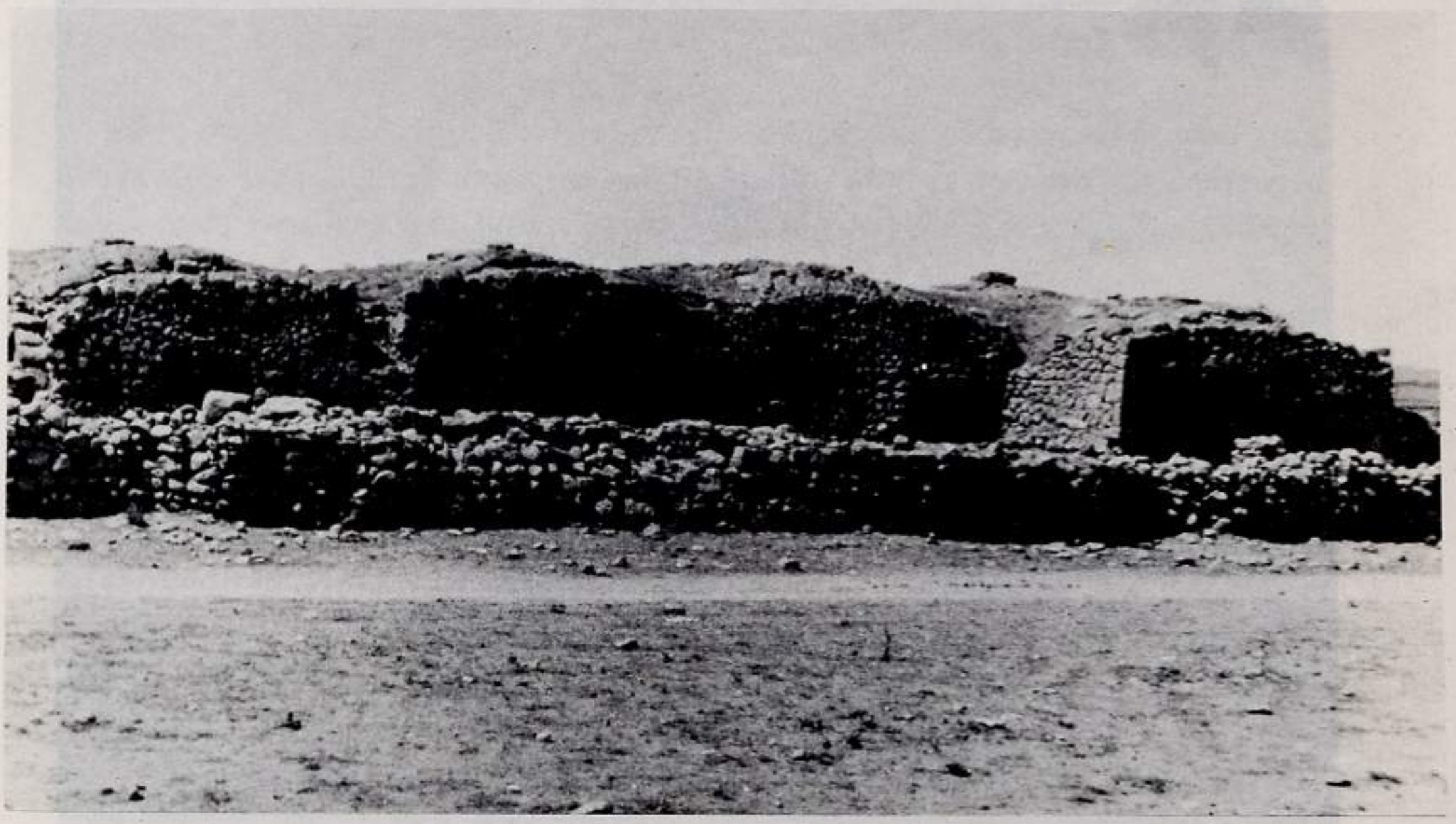

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 14. Καμάρες γκρεμισμένου σπιτιοῦ στὴν Ἀξό.

Εἰκ. 15. Σπίτια στὸ Μιστί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀλλὰ οἱ πληροφορίες γι' αὐτὸ δὲν εἶναι ἀρκετές. Ἴσως εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἐκεῖ μερικοὶ συχωριανοί τους [1].

§ 24α. β) Νεώτερη ἱστορία.

Ἀπὸ τὴ νεώτερη ἱστορία οἱ Μιστιῶτες δὲν ἔχουν ν' ἀναφέρουν σοβαρὰ γεγονότα. Μόνο οἱ Κρητικὲς ἐπαναστάσεις εἶχαν κάποτε ἀντίκτυπο στὸ χωριό τους. Οἱ γεροντότεροι μάλιστα, ὅπως ὁ Ἰωακεὶμ Λαβδᾶς, γεννημένος στὰ 1884, θυμοῦνται πώς κρύφτηκαν τότε στὰ ὑπόγεια τοῦ χωριοῦ κ' ἔσυραν τὰ τρόχια, γιὰ ν' ἀποφύγουν λεηλασίες ἀπὸ τοὺς Τούρκους τῶν γύρω χωριῶν, ποὺ ἀγρίεψαν. Τὰ πράγματα ὅμως ἠρέμησαν σύντομα καὶ ἡ ζωὴ συνεχίστηκε ὅπως πρίν, ὡς τὰ 1911. Πῆρε τότε ἡ Ἰταλία τὴν Τριπολίτιδα καὶ οἱ Τοῦρκοι θεωρώντας γι' αὐτὸ ὑπεύθυνους ὅλους τοὺς γκιαούρηδες, ξεσηκώθηκαν. Οἱ Μιστιῶτες θυμοῦνται τότε μιὰν ἀπόπειρα τῶν Τούρκων τοῦ Ἐδίες νὰ λεηλατήσουν τὸ χωριό. Ὁπλίστηκαν 20 - 30 ἀπ' αὐτοὺς καὶ ξεκίνησαν γιὰ τὸ Μιστί. Ἡ ἐπιδρομὴ ὅμως τελείωσε ἄδοξα, χάρη στὴν ἐπέμβαση τοῦ Ἁι Βασίλη, ὅπως σημειώνεται παρακάτω (§ 125).

Στὰ 1912 οἱ Μιστιῶτες ἐπιστρατεύτηκαν καὶ πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς πολέμησαν μὲ τοὺς Τούρκους στὴν Ἑλλάδα, ἐνῶ ὁ Ἀνέστης Παναγιωτίδης, ὁ Θεοδόσης Νατσὰρ καὶ ὁ Θανάσης Ἰορδ. Χαρντὰλ ὑπηρέτησαν στὸν ἑλληνικὸ στρατό.

Μετὰ τὴν κήρυξη τοῦ Α΄ Πολέμου τὰ πράγματα ἔγιναν δύσκολα καὶ γιὰ τοὺς Μιστιῶτες. Οἱ λιποταξίες τῶν στρατιωτῶν ἦταν συχνές, ὅπως ἦταν συχνὲς καὶ οἱ ἐπισκέψεις τῶν ἀστυνομικῶν ἀποσπασμάτων ποὺ τοὺς ἀναζητοῦσαν. Σὲ μιὰ τέτοια ἐπίσκεψη ἡ ἀστυνομία ἔκλεισε τοὺς Μιστιῶτες, ποὺ δὲν ἤθελαν νὰ παραδώσουν τοὺς λιποτάχτες, στὸν Ἁι Βλάση καὶ τοὺς κακοποίησε.

Στὰ 1924 ἡ μεγάλη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ ἔγινε στρατώνας, καὶ οἱ Μιστιῶτες ἐκκλησιάζονταν στὴν ὑπόγεια ἐκκλησία. Ἔκλεισαν ἐπίσης τὰ σχολεῖα, καὶ οἱ μαθητὲς πήγαιναν σὲ σπίτια ν' ἀκούσουν τοὺς δασκάλους τους, τὸν Ἐφραὶμ Λευτέρη καὶ τὸν Ἀβραὰμ Παπαπρόδρομο. Στὰ σπίτια - καὶ νύχτα - γίνονταν καὶ οἱ γάμοι.

Μετὰ τὸν πόλεμο δὲν ἀποκαταστάθηκε πιὰ ἀπόλυτα ἡ ὁμόνοια ποὺ ἐπικρατοῦσε παλαιότερα ἀνάμεσα στοὺς Χριστιανοὺς καὶ στοὺς Τούρκους, κι αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ οἱ Μιστιῶτες δὲ στενοχωρήθηκαν πολὺ μαθαίνοντας γιὰ τὴν Ἀνταλλαγή.

---

1. Ὁ Λεβίδης *Ἱστορ. δοκίμ.* I, 187 ἀναφέρει ἐγκατάσταση Μιστιωτῶν καὶ στὸ Ἰντζέσου, ὅπου μάλιστα εἶχαν καὶ δική τους συνοικία, τὸ «Μισθιλί».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄

ΟΙ ΟΙΚΗΣΕΙΣ

Ι. ΤΑ ΣΚΑΛΙΣΤΑ ΥΠΟΓΕΙΑ ΣΠΙΤΙΑ [1]

§ 25. Τὰ ὑπόγεια σπίτια γύρω στὸν Ἅι Βλάση.

α) Τὰ ὑπόγεια.

Τὰ παλιὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, ὑπόγεια ὅλα, βρίσκονταν γύρω στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἅι Βλάση. Ἐκεῖ ἦταν παλιότερα συγκεντρωμένο τὸ χωριό, ἐκεῖ καὶ ἡ ὑπόγεια ἐκκλησία του, πλάι στὴ σημερινή [2]. Ἀργότερα τὰ σπίτια τῆς γειτονιᾶς αὐτῆς ἄρχισαν νὰ λιγοστεύουν. Πρῶτα, γιατὶ γύρω στὴν ἐκκλησία βούλιαζαν τὰ σπίτια ποὺ χτίζονταν πάνω στὸ κούφιο ἔδαφος, ἀφοῦ οἱ στέγες τῶν ὑπογείων δὲν ἄντεχαν κάποτε οὔτε στὸ βάρος τῶν ἀραμπάδων. Ἔπειτα, γιατὶ στὶς ἄκρες τοῦ χωριοῦ τὸ ἔδαφος ἦταν κάπως κατηφορικό, κ' ἔτσι τὰ νερὰ δὲ λίμναζαν, ὅπως γινόταν γύρω στὸν Ἅι Βλάση. Καὶ τὸ νερὸ ἐξάλλου γύρω στὴν παλιὰ γειτονιὰ δὲν ἦταν πόσιμο. Στὰ παλιὰ αὐτὰ ὑπόγεια σπίτια ἔβαζαν τώρα τὰ πρόβατα [3].

Πήραμε μέρος στὴν ἀποστολὴ τοῦ Κ.Μ.Σ. στὴν Καππαδοκία στὰ

---

1. Πβ. *Ἀνακοὺ* 33 κἑ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Βλ. ἀκόμη Λέοντα Διάκονο (ἔκδ. Βόννης) 3, 1, 5 : «Καὶ πρὸς τὴν Καππαδοκῶν ἀφικόμενος - τρωγλοδύται τὸ ἔθνος καὶ πρόσθεν κατωνομάζετο, τῷ ἐν τρώγλαις καὶ χηραμοῖς καὶ λαβυρίνθοις, ὡσανεὶ φωλεοῖς καὶ ὑπιωγαῖς ὑποδύεσθαι», Μ. Βασίλειο *PG* 32, 384-5 καὶ 1094. Πβ. ὅσα σημειώνει γιὰ τὰ σπίτια τῆς ἐποχῆς του ὁ Θεσσαλον. Εὐστάθ. *Παρεκβ. εἰς Ὅμ. Ο,* 191, 51 (Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 1,65): «ὁ δὲ καὶ αὐτὸν μετρεῖται τὸν ἥλιον ὡς διὰ κάπνης τινὸς αὐτὸν προσβάλλοντα ... ὡς ἀπὸ διόπτρας ταύτης ταῖς θείαις ἐντρανίζει ἀκτίσι λεπτότερόν τε καὶ ἀκριβέστερον». Ἀνωνύμου *Σύνοψις Χρονική,* στὸ Σάθα *Μεσ. Βιβλιοθ.* 7, 205, Jerphanion 1α, 6 κἑ., White *The cavate dwellings of Cappadocia,* στὸ *Records of the past* 3 (1904) 58 κἑ., Texier 517, 525, 534, 549, Sterret 229, Hamilton 2, 242 κἑ., 256, Vivien de S/t Martin 2, 311 κἑ., 549 κἑ., 567 κἑ., Candar 12-13, 14, 40, Dawkins 20. Ὁ Συλλαῖος 62 σημ. 1 σημειώνει : «Κάτωθι τοῦ χωρίου ὑπάρχουσι τρῶγλαι λίαν μυστικαί, ὅπου οἱ κάτοικοι διεσώθησαν ἐκ παντοίων ἐπιδρομῶν».

2. Ὄχι ἀκριβῶς «ἐπὶ τούτου», ὅπως σημειώνουν οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος σ. 158, ἦταν χτισμένος «ὁ μέγας καὶ λαμπρὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου».

3. Στοὺς τοίχους τῶν σπιτιῶν αὐτῶν, ποὺ ἀπὸ τὴν ὑγρασία ξερνοῦσαν μιὰν ἄσπρη σκόνη, τὰ πρόβατα τρίβονταν τὸ χειμώνα «γιὰ νὰ ψοφήσουν τὰ τσιμπούρια».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

1959 καὶ εἴδαμε τὰ παλιὰ ὑπόγεια σπίτια γύρω στὸν Ἁι Βλάση γιὰ λίγη μόνο ὥρα, χωρὶς νὰ κατεβοῦμε σ' αὐτά. Ἡ εἴσοδος ἦταν χαλασμένη, κι αὐτὸ δυσκόλευε τὸ κατέβασμα. Συχνὰ οἱ διαχωριστικοὶ «τοῖχοι» ἦταν πεσμένοι, καὶ οἱ χῶροι, ποὺ ἄλλοτε ἀποτελοῦσαν τὰ δωμάτια, τώρα ἦταν γεμάτοι χώματα καὶ χόρτα. Φαίνονταν ὡστόσο τὰ χωρίσματα τῶν δωματίων καὶ μπορεῖ κανεὶς μὲ προσέγγιση νὰ πεῖ πὼς τὸ ὕψος ἀπὸ τὸ δάπεδο ὡς τὴν ὀροφὴ ἦταν τὸ πολὺ 2,5 μ. Τὰ δωμάτια ὅμως φαίνονταν μεγάλα, τουλάχιστο ὅσο ἕνα κανονικὸ σημερινὸ δωμάτιο μὲ διαστάσεις 4 × 4 μ. Ὁ βράχος, ποὺ μέσα του σκάφτηκαν τὰ παλιὰ αὐτὰ σπίτια, ἦταν ἀρκετὰ μαλακὸς [1] καὶ τὸ πάχος του ἀπὸ τὴν ὀροφὴ τοῦ σπιτιοῦ ὡς τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς ξεπερνοῦσε κάποτε τὰ 2 μέτρα. Δὲν εἴδαμε — ἡ ἐπίσκεψή μας ἦταν πολὺ σύντομη— τρό(χ)ι [2] στὴν εἴσοδο, γιατὶ τὰ χώματα τὴν εἶχαν κλείσει σχεδόν.

β) Τὸ σκάψιμο τῶν ὑπογείων.

Σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες ποὺ πήραμε ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες, γιὰ νὰ γίνει ἕνα ἀπ' αὐτὰ τὰ ὑπόγεια σπίτια, τόσο τὰ παλιά, ὅπως ἄκουσαν οἱ πληροφορητὲς ἀπὸ τοὺς παλιούς, ὅσο καὶ τὰ νεώτερα, ποὺ ἔσκαβαν οἱ ἴδιοι γιὰ νὰ τὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ στάβλους, οἱ ἰδιοχτῆτες ἄνοιγαν πρῶτα μιὰ βαθιὰ κάθετη τρύπα στὸ ἔδαφος καὶ προχωροῦσαν πρὸς τὸ βάθος σκάβοντας τὸ μαλακὸ βράχο [3]. Ὅταν ἔφταναν σὲ βάθος δυὸ μέτρα περίπου, ὅπου τὸ πάχος ἄντεχε γιὰ «στέγη», ἄρχιζαν τὸ σκάλισμα τῶν δωματίων [4]. Ἡ εἴσοδος γι' ἀνθρώπους καὶ ζῶα εἶχε πάντοτε ἐλαφριὰ κλίση. Τὶς πέτρες γιὰ τὰ μεγάλα τρόχια τὶς ἔφερναν ἀπὸ μακριά, ἴσως ἀπὸ τὸ

---

1. Βλ. Vivien de st Martin 2, 569.

2. Βλ. *Ἀνακοὺ* 37, σημ. 4. Τὸ τρόχι <τρόχιον ἦταν σὰν μεγάλη μυλόπετρα, μὲ διάμετρο 1.50 μ. περίπου, πάχος 0,50 μ. περίπου καὶ στὴ μέση μιὰ στρογγυλὴ τρύπα διαμέτρου γύρω στὰ 0.05 μ. Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, στὴ θέση τῶν παραστάδων τῆς πόρτας ὁ βράχος ἦταν λαξεμένος τόσο, ὅσο νὰ χωρεῖ ὅλο σχεδὸν τὸ τρόχι ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρά, ἐνῶ στηριζόταν σύγχρονα στὴ ἄλλη, δηλ. 0,20 - 0,50 μ. Γιὰ ν' ἀνοίξει ἡ πόρτα, κυλοῦσαν τὸ τρόχι, ὥσπου χωνόταν στὸ πρῶτο λάξεμα ποὺ ἀναφέραμε, καὶ ἄφηνε τὸ ἄνοιγμα - πόρτα ἐλεύθερο. Μὲ σπρώξιμο ἀπέξω ἢ ἀπὸ μέσα τὸ ἄνοιγμα ἦταν ἀδύνατο.

3. Πβ. Vivien de st Martin 2, 569, Texier 504, 534.

4. Πβ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Ξενοφ. *Κύρ. Ἀνὰβ.* IV, 5,25 γιὰ τοὺς τρωγλοδύτες τῆς Ἀρμενίας: «Αἱ δ' οἰκίαι ἦσαν κατάγειοι, τὸ μὲν στόμα ὥσπερ φρέατος, κάτω δ' εὐρεῖαι, αἱ δὲ εἴσοδοι τοῖς μὲν ὑποζυγίοις ὀρυκταί, οἱ δὲ ἔνοικοι κατέβαινον ἐπὶ κλίμακος. Ἐν δὲ ταῖς οἰκίαις ἦσαν αἶγες, οἶες, βόες, ὄρνιθες καὶ τὰ ἔκγονα τούτων. Τὰ δὲ κτήνη πάντα χιλῷ ἔνδον ἐτρέφετο· ἦσαν δὲ καὶ πυροὶ καὶ κριθαὶ καὶ ὄσπρια καὶ οἶνος κρίθινος ἐν κρατῆρσιν, ἐνῆσαν δὲ καὶ αὗται αἱ κριθαὶ ἰσοχειλεῖς, καὶ κάλαμοι ἐνέκειντο, οἱ μὲν μείζους, οἱ δὲ ἐλάττους, γόνατα οὐκ ἔχοντες. Τούτους δ' ἔδει ὁπότε τις διψῴη λαβόντα εἰς τὸ στόμα μύζειν».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μελενδίζ [1]. Οὔτε γύρω στὸ χωριὸ οὔτε μακρύτερα μέσα στὸν κάμπο βρίσκονται τέτοιες πέτρες. Ὅταν ἡ οἰκογένεια μεγάλωνε, ἦταν εὔκολο νὰ προστεθοῦν σκαλιστὰ δωμάτια [2]. Τοὺς μακριοὺς διαδρόμους τῶν ὑπογείων αὐτῶν, ποὺ ὁδηγοῦσαν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους στὰ ὑπόγεια σπίτια ἢ συνδέαν τὰ δωμάτια ἢ καὶ τὰ σπίτια μεταξύ τους, τοὺς λέγαν ὀρομιὸ [3] (τὸ).

Κατὰ τοὺς πληροφορητές, τὰ ὑπόγεια αὐτὰ σπίτια γύρω στὴν ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ [4] ἦταν τὸ πολὺ διακόσια, καὶ ἡ ἔκταση ποὺ πιάνουν σήμερα τὰ χαλάσματά τους δὲ φαίνεται μεγαλύτερη ἀπὸ λίγες δεκάδες στρέμματα.

γ) Ἡ ἀσφάλεια στὰ ὑπόγεια σπίτια.

Τὰ ὑπόγεια σπίτια προφύλαγαν τοὺς ἔνοικους ἀπὸ τὸ κρύο τοῦ χειμώνα [5] ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς ξένες ἐπιδρομές [6]. Μέσα στὸν ἄδεντρο [7] κάμπο, μὲ τὰ βουνὰ ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, μὲ τὶς ἄγριες ρεματιὲς πρὸς τὸ μέρος τῆς Καισάρειας, σὲ λίγα μόνο χλμ. ἀπὸ τὰ σπίτια, καὶ μὲ τὸ δημόσιο δρόμο σὲ πολὺ λιγότερη ἀπ' αὐτὲς ἀπόσταση, ὁ κίνδυνος γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς — συχνὰ καὶ γιὰ τοὺς Τούρκους — ἦταν καθημερινὸς καὶ μεγάλος. Ἀπαραίτητος λοιπὸν ὅρος γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν καινούργιων σπιτιῶν, ποὺ ἤρθαν ν' ἀντικαταστήσουν τὶς τρῶγλες, ἦταν κάποια ἐξασφάλιση τῶν κατοίκων ἀπὸ τὶς ἐπιδρομές. Καὶ καθὼς οἱ ἐπιδρομεῖς, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, δὲν ἦταν πάντα περαστικοὶ ἀλλὰ πολλὲς φορὲς ἐπιμέναν καθισμένοι πάνω ἀπὸ τὰ σπίτια, ὥσπου ν' ἀναγκαστοῦν οἱ κλεισμένοι νὰ βγοῦν ἀπ' αὐτά, τὰ ὑπόγεια, καθὼς καὶ τὰ νεώτερα σπίτια, ἔπρεπε, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς συγκεντρωμένες τροφές, γιὰ περίπτωση ἀνάγκης, νὰ διαθέτουν καὶ νερὸ ἀρκετό. Ἡ παράδοση [8] μάλιστα ἐπιμένει — τὸ σημειώσαμε αὐτὸ — πὼς οἱ ἔγκλειστοι ἔκοβαν τὰ σκοινιά, στὰ ὁποῖα ἦταν δεμένα τὰ δοχεῖα ποὺ

---

1. Melendiz Dağlari, ΔΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστὶ 45 χλμ.
2. Βλ. Texier 504 : «μεγαλώνοντας ἡ οἰκογένεια μεγάλωνε καὶ ἡ σπηλιά».
3. Δηλ. ρυμιὸ <ρύμη. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4. 322, Α. Παπαδόπουλο *Λεξικογρ. Δελτίον* 1(1934) 19, Ι. Καλλέρη *Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλου* (Ἀθῆναι 1953) 65-67. Στὰ Δωδεκάνησα *ρυμίδι* : μικρὸς δρόμος. Βλ. Γ.Α. Μέγα *Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου* 2 (1950) 41. Στὴν Ἀνακοὺ λεγόταν ρυμιό, ὅπως καὶ στὴν Ἀξό. Βλ. *Ἀνακοὺ* 36, Μαυροχαλυβίδη 28, Α. Χατζημιχάλη *Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη* Ἀθῆναι 1931, 179.
4. Βλ. Λεβίδη 174, Dawkins 20. «Ἡ κορυφὴ τῶν θόλων ἀπὸ μερικὰ σπίτια φαίνεται ἀκόμη ξυστὰ στὴν ἐπιφάνεια», σημειώνει ὁ Dawkins.
5. Πβ. Ainsworth 205 : «δύσκολα ἀλλάζει ἡ θερμοκρασία στὰ ὑπόγεια».
6. Στὰ 1830 κρύφτηκαν ἐδῶ καὶ Νεφσεχιριῶτες. Βλ. καὶ Vivien de st Martin 2, 287, Ainsworth 180 καὶ 213, Hamilton 2,291, Σαραντίδη 17 κἑ., Ἀλεκτορίδη 483 κἑ., 486, Κρινόπουλο 19, Oberhümmer — Zimmerer 123. ΚΜΣ Δίλα, Πρόσφατη Ἱστορία, Σεφέρη 15.
7. Πβ. Στράβ. XII, 2, 7, Schweinitz 129 - 130, Ainsworth 213, Jerphanion 1α, 7.
8. Βλ. *Ἀνακοὺ* 34, ὅπου ἀνάλογες Βυζαντινὲς καὶ σύγχρονες παραδόσεις.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κρεμοῦσαν στὰ πηγάδια οἱ ἐπιδρομεῖς γιὰ νὰ πάρουν νερό, καὶ ἡ δίψα ἀνάγκαζε τοὺς τελευταίους αὐτοὺς νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν «πολιορκία» [1]. Δὲ μπορέσαμε νὰ ἰδοῦμε πηγάδι στὰ παλιὰ ὑπόγεια σπίτια τοῦ Μιστιοῦ, ἀλλὰ δὲν ἔχομε κανένα λόγο νὰ δυσπιστοῦμε στὶς σχετικὲς πληροφορίες ποὺ ἐπιμένουν γι᾽ αὐτό, ἀφοῦ μάλιστα ἄλλου εἴδους ὕδρευση ἦταν ἀδύνατη. Ἐπαληθεύονται, ἐξάλλου, οἱ πληροφορίες αὐτὲς ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι καὶ τὰ ἀμέσως νεώτερα, τὰ παλιότερα δηλ. σπίτια ἀπὸ τὰ χτισμένα πάνω στὴ γῆ γύρω στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἅι Βασίλη, διαθέταν κι αὐτὰ κρυφὸ πηγάδι. Τὰ νεώτερα σπίτια εἶχαν τὸ πηγάδι συνήθως στὴν αὐλὴ ἢ καὶ κοντὰ στὸ δρόμο. Τὸ γεγονός, ἐξάλλου, ὅτι τὰ παλιότερα αὐτὰ πάνω στὴ γῆ σπίτια — σὲ μικρότερην ἔκταση τὰ νεώτερα — χτίζονταν συνήθως κάθε σοϊοῦ σὲ ὁμάδες ἀπὸ 10 - 30 «σπίτια», ἔτσι ποὺ πολλὰ νὰ σκεπάζουνται κάποτε μὲ τὸ ἴδιο δῶμα, δὲ φαίνεται ἄσχετο μὲ τὴν ἀσφάλεια ποὺ πρόσφερε ἡ συγκέντρωση αὐτὴ τῶν κατοίκων σὲ ὁμάδες σπιτιῶν. Τὰ μοναχικά, τὰ σκόρπια σπίτια στὸ Μιστί, στὶς παλιότερες προπάντων γειτονιές, ἦταν ἐλάχιστα. Ἂς σημειωθῆ ἀκόμη, πὼς οἱ μεγάλοι ὑπόγειοι χῶροι ἐπικοινωνοῦσαν μεταξύ τους μὲ ὑπόγειους διαδρόμους. Ἀπὸ τὴν ὑπόγεια ἐκκλησία τοῦ Ἅι Βασίλη π.χ. περνοῦσε κανεὶς εὔκολα στὰ ὑπόγεια σπίτια τοῦ Γαρέβελη, τοῦ Τὲκ Ἀνανία κ.τ.λ., ὅλα μεγάλα [2].

II. ΤΟ ΑΝΕΒΑΣΜΑ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΓΗ. ΤΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΣΠΙΤΙΑ

Δὲ μποροῦν οἱ πληροφορητές μας νὰ ποῦν πότε ἐγκαταλείφτηκαν τὰ παλιὰ αὐτὰ ὑπόγεια σπίτια [3], γιὰ νὰ χτιστοῦν νεώτερα πάνω στὴ γῆ. Ὁπωσδήποτε ὅμως κανεὶς ἀπ᾽ αὐτούς, ἀκόμη κι ἀπὸ τοὺς πιὸ ἡλικιωμένους, δὲν ἔμεινε σὲ ὑπόγειο σπίτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις ποὺ σημειώσαμε παραπάνω [4]. Οὔτε οἱ παπποῦδες τῶν σημερινῶν ἡλικιωμένων πληροφορητῶν εἶχαν ζήσει στὰ ὑπόγεια αὐτὰ σπίτια.

---

1. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 41.

2. Ἡ πληροφορία τῶν Μαραβελάκη - Βακαλόπουλου 158, πὼς «ἄνωθεν τῶν ὑπογείων τούτων χώρων καὶ διαδρόμων ἦσαν κτισμέναι αἱ σύγχρονοι οἰκήσεις», δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τοὺς πληροφορητὲς οὔτε συμφωνεῖ μὲ τὰ πράγματα : δὲν ἄντεχε «ἡ στέγη» τῶν ὑπογείων τὸ βάρος τῶν καινούργιων σπιτιῶν, ἔστω κι ἂν ἦταν μονώροφα. Κάποτε δὲν ἄντεχε μικρότερο ἀκόμη βάρος. Ἐκτὸς ἂν οἱ συγγραφεῖς ἐννοοῦν τὰ νεώτερα κελέρια. Οἱ πέτρες γιὰ τὸ χτίσιμο τῶν σπιτιῶν ἔβγαιναν συνήθως ἐπὶ τόπου, καὶ οἱ ἰδιοχτῆτες ἀξιοποιοῦσαν τὸν κενὸ χῶρο ποὺ δημιουργοῦσαν ἔτσι : τὸν διαρρύθμιζαν σὲ ὑπόγειους χώρους - ἀποθῆκες τοῦ σπιτιοῦ.

3. Κατὰ τὸν Kinneir σ. 5, στὰ 1813 οἱ κάτοικοι τῆς Νίγδης κατοικοῦσαν σὲ σκαλιστά. Καὶ στὰ 1959 ὅμως τὸ ἴδιο γινόταν καὶ μὲ μερικοὺς Προκοπιανούς, ὅπως διαπιστώσαμε περνώντας ἀπὸ τὸ χωριό.

4. Βλ. καὶ σ. 11. Περίεργες εἶναι οἱ πληροφορίες Ἑλλήνων καὶ ξένων

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Θὰ ἦταν ἴσως σωστὸ νὰ σχετίσουμε τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ μὲ τὴν ἔξοδο τῶν κατοίκων ἀπὸ τὰ ὑπόγεια, ἀλλὰ οὔτε γι' αὐτὸ μπορεῖ κανεὶς νὰ μᾶς πεῖ κάτι βέβαιο. Θὰ ἦταν φυσικὸ δηλαδὴ νὰ σκεφτοῦμε πὼς πρῶτα ἀνέβηκαν οἱ κάτοικοι ἀπὸ τὰ ὑπόγεια στὴν ἐπιφάνεια καὶ ἀρκετὰ χρόνια ἀργότερα χτίστηκε ἡ ἐκκλησία. Πρέπει μάλιστα νὰ δεχτοῦμε πὼς πέρασαν ἀρκετὰ χρόνια μετὰ τὴν ἔξοδο ἀπὸ τὶς τρῶγλες, ὥσπου νὰ χτίσουν τὰ καινούργια τους σπίτια καὶ νὰ σκεφτοῦν ἔπειτα γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας.

Ἂν λοιπὸν σκεφτοῦμε πώς, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες παλιότερων συγγραφέων ἀλλὰ καὶ τῶν πληροφορητῶν μας, ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση χτίστηκε στὰ 1844 [1], θὰ ἦταν λογικὸ νὰ ποῦμε μὲ κάποια πιθανότητα πὼς οἱ Μιστιῶτες βγῆκαν ἀπὸ τὰ ὑπόγεια σπίτια τους 25 τουλάχιστο χρόνια νωρίτερα, γύρω δηλ. στὰ 1820. Πρέπει ἴσως, ἐξάλλου, νὰ σχετίσουμε τὸ γεγονὸς αὐτὸ μὲ τὴν ἐποχὴ ποὺ οἱ Μιστιῶτες συγκεντρώθηκαν στὸ χωριὸ ἀπὸ τοὺς γύρω συνοικισμούς. Ὁ ὑπόγειος συνοικισμὸς γύρω στὴν ἐκκλησία ἦταν ἕνας ἀπὸ τοὺς πολλοὺς μέσα στὸν κάμπο, καὶ φαίνεται πὼς κατοικοῦσαν ἐδῶ μερικοὶ Μιστιῶτες πρὶν συγκεντρωθοῦν σ' αὐτὸν οἱ ἄλλοι ἀπὸ τοὺς γύρω συνοικισμούς [2].

Θὰ δοῦμε ἀμέσως μερικὰ ἀπὸ τὰ παλιότερα σπίτια τοῦ χωριοῦ πάνω στὴ γῆ, στὴ συνοικία τοῦ Ἁι Βλάση, ποὺ ἦταν καὶ ἡ παλιότερη, ἀφοῦ σημειώσουμε λίγες λέξεις γιὰ τὴν ὁρολογία καὶ τὸν τρόπο τοῦ χτισίματος. Δὲν εἴχαμε τὸν καιρὸ νὰ ἐπισκεφτοῦμε κανένα ἀπὸ τὰ σπίτια αὐτά, καὶ ὅσα σημειώνονται ἐδῶ στηρίζονται σὲ περιγραφὲς τῶν ἰδιοχτητῶν τους. Σὲ περιγραφὲς τῶν ἴδιων χρωστοῦμε καὶ τὰ σχέδια τῶν σπιτιῶν.

συγγραφέων, ὅτι οἱ Μιστιῶτες ἀνέβηκαν στὴν ἐπιφάνεια στὰ τέλη τοῦ 19ου αἰ., ὅπως ἡ πληροφορία τοῦ Ἰω. Βαλαβάνη *Μικρασιατικὰ* 222, ὅτι «αἱ οἰκίαι εἶναι ὑπὸ τὸ ἔδαφος» καὶ ὅτι ἐξέχει ἀπ' αὐτὸ μόνο ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση (στὰ 1891). Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὴν πληροφορία τοῦ Α. Παπαδοπούλου *Ὁ ὑπόδουλος Ἑλληνισμὸς* 71. Εἶναι ἀπίθανο νὰ ἔχτισαν πρῶτα τὴν ἐκκλησία οἱ Μιστιῶτες καὶ κατόπιν νὰ βγῆκαν ἀπὸ τὰ ὑπόγεια. Λογικότερο θὰ ἦταν τὸ ἀντίθετο. Ὁ Hamilton 1,296 σημειώνει πὼς στὰ 1837 ἤδη τὰ 200 - 300 σπίτια τοῦ χωριοῦ ἦταν «ἐν μέρει σκαφτά». Ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης, ποὺ γεννήθηκε στὰ 1886, βεβαιώνει : «ὁ παππούς μου δὲν εἶχε μείνει στὰ ὑπόγεια, ἀλλὰ ὁ προπάππος μου ὁ Κυριάκος εἶχε μείνει. Αὐτὸ εἶχε γίνει πρὶν ἀπὸ 125 χρόνια», δηλ. γύρω στὰ 1840. Ὁ πληροφορητὴς εἶναι τὸ πρῶτο παιδὶ τοῦ πατέρα του, ποὺ παντρεύτηκε 20 χρονῶν, καὶ ἦταν κι αὐτὸς πάλι τὸ πρῶτο παιδί. Ὁ παππούς τοῦ Ἰορδ. Δαστερίδη εἶχε παντρευτῆ σὲ ἡλικία 25 χρονῶν. Ἀνάλογες εἶναι οἱ πληροφορίες καὶ τῶν ἄλλων Μιστιωτῶν.

1. Βλ. παρακάτω, § 123.

2. Πβ. ὅσα σημειώνονται γιὰ τὴ συγκέντρωση τῶν Ἀνακιωτῶν ἀπὸ παλιότερους συνοικισμούς, *Ἀνακοὺ* σ. 390. Τὸ ζήτημα πρέπει νὰ ἐξεταστῆ γενικότερα γιὰ τὴ δημιουργία πολλῶν χωριῶν τῆς Καππαδοκίας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Α'. ΤΟ ΧΤΙΣΙΜΟ ΤΩΝ ΣΠΙΤΙΩΝ.

§ 26. Τὰ θεμέλια. Τὰ ὑλικά. Τὸ χτίσιμο.

α) Τὰ θεμέλια.

Ἡ φράση νὰ βγοῦμ' στοὺ λόμα, θὰ βγοῦμε στὴν ἄκρη, σήμαινε συχνὰ γιὰ τοὺς Μιστιῶτες «θὰ χτίσουμε σπίτι»[1]. Ἡ περιοχὴ ἦταν κοινοτική, δὲν ὑπῆρχαν ἰδιοχτῆτες νὰ πουλήσουν οἰκόπεδα. «Ὅπου θέλεις, χτίνι-ὄκες», ἔχτιζες, λένε οἱ πληροφορητές. Γύρω στὴν ἐκκλησία ὑπῆρχε ἀρκετὸς χῶρος, ἀλλὰ κάτω βρίσκονταν τὰ ὑπόγεια καὶ πάνω σ' αὐτὰ δὲ μποροῦσαν νὰ χτίσουν.

Μετροῦσαν τὶς διαστάσεις τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὰ πόδια: 20 πόδια στὸ πλάτος καὶ ὅσο χρειάζονταν μάκρος, προσανατολίζοντας τὸ σπίτι ὅπως τοὺς βόλευε.

Πρόσεχαν ἰδιαίτερα τὸ πλάτος, γιατί, ἂν τὸ σπίτι ἦταν πλατύτερο, οἱ καμάρες οὔτε ὄμορφες ἦταν οὔτε μεγάλη ἀντοχὴ εἶχαν[2]. Ἔλεγαν γρύχου τεμέλ'[3] καὶ χέκου τεμέλ', σκάβω καὶ βάζω θεμέλια. Ἔσκαβαν μὲ τὸ κατσίν[4], τὸν κασμὰ ἢ μὲ τὸ ἀξινάρ', ποὺ ἦταν κασμὰς καὶ ξινάρι μαζί. Τὸ βάθος τῶν θεμελίων ἦταν 0,40 - 0,50 μ. συνήθως, γιατὶ τὸ ἔδαφος, λίγους πόντους μετὰ τὴν ἐπιφάνεια, ἦταν βράχος κ' ἐπομένως στερεὸ καὶ μποροῦσε νὰ κρατήσει τὸ βάρος τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλωστε μεγάλο. Ἀρκετὰ λιγότερο ἀπὸ ἕνα μέτρο ἦταν καὶ τὸ πλάτος τῶν θεμελίων.

Ὕστερ' ἀπὸ τὸ γρύξιμου τῶν θεμελίων σάγνισκαν γουρμπάν, ἔσφαζαν θυσία[5]. Ἔσαξα ἢ ποῖκα γουρμπάν, ἔσφαξα ἢ ἔκανα θυσία, ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες. Τὸ γουρμπὰν ἦταν ἕνα ἀρνὶ συνήθως ἢ μιὰ κότα — ἕνα ὀρνίχ' — ποὺ τὄσφαζε ὁ νοικοκύρης. Ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ ἔκανε ἁγιασμό, κ' ἔπειτα, μαζὶ μὲ τοὺς συγγενεῖς τοῦ νοικοκύρη, ἔτρωγαν τὸ κρέας κ' εὔχονταν χαϊρλοὺ καὶ γαδεμλὶ ὀλσούν[6], καλορίζικο[7].

Καλοῦσαν ἔπειτα τοὺς μαστόρους γιὰ τὸ χτίσιμο. Βρεῖστ' μαστόρ', φωνάξετε τοὺς μαστόρους, ἔλεγαν, ὅταν ὅλα ἦταν ἕτοιμα.

β) Τὰ ὑλικά.

Ἤβ'ρα μαστόρ', χτίνου, ἔφερα μαστόρους (καὶ) χτίζω. Τὰ χτέρια[8],

---

1. Ἤ: θὰ βγοῦμε στὸ ὕπαιθρο. 2. Πβ. Στράβ. XV, 3,10.
3. Τουρκ. temel <θεμέλιο. Βλ. Α. Παπαδόπουλο *Ἀθηνᾶ* 44 (1932) 20.
4. Τὸ μεσν. τσακὶν> κάτσιν. Dawkins *Modern Gr.* 608.
5. Βλ. Ν. Πολίτη *ΛΣ* 1,30 κέ. Πβ. *Ἀνακοὺ* 31, σημ. 4.
6. Τουρκ. kademli olsun, νὰ εἶναι τυχερό.
7. Γιὰ θεμελίωση οἰκοδομῶν βλ. Ν. Πολίτη *Νεοελληνικὴ Μυθολογία* 138 κέ.
8. Ἀπὸ τὸ λιθάρι> λιθέρι> λ'θέρ'> χτέρ' μὲ ἐπίδραση ἀπὸ τὸ χτίζω;

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὶς πέτρες ἀπὸ μαλακὸ βράχο γιὰ τὸ χτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ τὶς ἔβγαζαν ἐπὶ τόπου [1], τὸ χῶμα ὅμως γιὰ τὴ λάσπη τὄφερναν συνήθως ἀπὸ Βετσῆ τὰ Γοῦπις, τὶς Γοῦβες τοῦ Βετσῆ, ἕνα μέρος λίγο ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, ὅπου σχηματίστηκαν γοῦβες, ἀκριβῶς γιατὶ εἶχε ἀφαιρεθῆ ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ χῶμα. Ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρος ἔφερναν τὸ χῶμα — κόκκινο σφιχτὸ — καὶ γιὰ τὸ «σοβάντισμα» τοῦ σπιτιοῦ — τὸ ἄλειμμα δηλαδὴ τοῦ δωματίου, ὅπου βρισκόταν τὸ τουνδούρι, ἡ ἑστία τοῦ σπιτιοῦ.

Ἀντίθετα ἀπὸ ὅ,τι γινόταν γιὰ τὶς κοινὲς πέτρες, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ χτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ καὶ ποὺ βγαίναν εὔκολα ἀπὸ τὴ γῆ [2], οἱ καμαρόπετρες δὲ βρίσκονταν εὔκολα. Χρειαζόταν τέχνη γιὰ νὰ κοποῦν, χρήματα γιὰ τὴν ἀγορά τους καὶ κόπος γιὰ νὰ μεταφερθοῦν ὡς τὸ σπίτι.

Τὶς καμαρόπετρες — καμάρες τὶς ἔλεγαν — τὶς ἔκοβαν συνήθως στὸ Τοπὰκ Καγιασί, ὡς μισὴν ὥρα ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, πέρα ἀπὸ τὸν Πάνω Μαχαλά. Ὁ τεχνίτης ποὺ ἔκανε αὐτὴ τὴ δουλειά, δὲ μποροῦσε νὰ βγάλει περισσότερες ἀπὸ 10 - 12, τὸ πολὺ 15 καμάρες τὴν ἡμέρα. Εἶχε καθεμιά τους διαστάσεις 2 × 5 πιθαμές, δηλαδὴ 0,90μ. μάκρος × 0,50 μ. — 0,60 μ. φάρδος × 0,30 μ. πάχος [3]. Καμάρα ἢ κάμαρα ἔλεγαν τὴν πέτρα, καμάρα καὶ τὰ τόξα ποὺ ἀποτελοῦσαν τὸ στήριγμα καὶ μέρος τῆς στέγης τοῦ σπιτιοῦ [4]. Ἕνα σπίτ' μὶ δυὸ καμάρες, σήμαινε ἕνα δωμάτιο μὲ δύο τόξα.

Ὁ τεχνίτης ποὺ καταπιανόταν μὲ τὸ κόψιμο τῶν καμαρῶν, ἔπαιρνε μαζί του τὰ τσιβιὰ [5] — μεγάλα σιδερένια καρφιά, μικροὺς λοστοὺς μυτεροὺς — καὶ τὸ βαρύ του σφυρὶ ἢ τὸ ζόμ[6], τὸ βαρύ, καὶ πήγαινε στὸ μέρος ποὺ εἶχε διαλέξει. Πάνω στὸ μονοκόμματο βράχο, ποὺ βρισκόταν λίγους πόντους κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, χάραζε βαθιὰ στενόμακρα ἀνοίγματα —

---

1. Αὐτὸ ἰσχύει γιὰ ὅλον τὸν κάμπο καὶ τὴν περιοχὴ βορειότερα. Βλ. Childs 221, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸ Προκόπι : «Τὸ ὑλικὸ δουλεύεται εὔκολα. Ὁ πωρόλιθος εἶναι στὴν ἀρχὴ πολὺ μαλακὸς καὶ μπορεῖς νὰ τὸν δουλέψεις σὰν νὰ εἶναι κιμωλία. Ἔτσι, χωρὶς κόπο, μποροῦν νὰ κοποῦν ὡραῖα κανονικὰ ἀγκωνάρια ποὺ κατόπιν στὸν ἀέρα σκληραίνουν γρήγορα. Μ' αὐτὸ τὸ οἰκοδομικὸ ὑλικὸ φτιάχνουν οἱ ἄνθρωποι ὡραῖα θολωτὰ οἰκοδομήματα».

2. Μὲ διαφορετικὲς ἀπὸ τῶν σπιτιῶν πέτρες εἶχε γίνει ἡ στέγη τῆς μεγάλης ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ. Τὶς εἶχαν φέρει ἀπὸ τὸ Δουένσεϊ Καπού, ἕνα χαμηλὸ ὕψωμα, ἕνα τέταρτο Α τοῦ χωριοῦ. Ἦταν πέτρα σκληρὴ καὶ τὴν εἶχαν κόψει σὲ διαστάσεις 0,30 × 0,30 μ. περίπου. Μὲ τὴν ἴδια πέτρα εἶχαν χτιστῆ καὶ οἱ τροῦλοι τῆς ἐκκλησίας.

3. Ἔλεγαν ἀκόμη : *πλάτους, μάκρους, ψελοψίμ'. Ψελοψίμ' σοὺν τὶ ἄρους 'νι,* πόσο τάχα εἶναι τὸ ὕψος;

4. *Σπίτι* λέγεται τὸ δωμάτιο καὶ στὴν Κύπρο. Βλ. Κ.Α. Γεωργιάδη *Λαογρ.* 15 (1953) 134 - 58. Βλ. καὶ Σαραντίδη 268.

5. Τουρκ. çivi.

6. Λέξ. τουρκ. ἰδιωμ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

— μικρὰ καὶ στενὰ αὐλάκια — 1 × 0,05 μ. —, παράλληλα μεταξύ τους, ἀφήνοντας, ἀνάμεσα σὲ κάθε δύο ἀπ' αὐτά, ἄθιχτα στενόμακρα κομμάτια βράχου μὲ διαστάσεις 0,90 × 0,50 μ., ὅσες δηλαδὴ ἦταν περίπου καὶ οἱ διαστάσεις μιᾶς καμαρόπετρας. Ὅταν τελείωνε τὸ σκάλισμα αὐτὸ τοῦ βράχου — τὸ ἄνοιγμα τῶν αὐλακιῶν —, στήριζε στὸ βάθος τοῦ χαράγματος τὸ λοστὸ καὶ τὸν χτυποῦσε δυνατὰ μὲ τὸ σφυρὶ στὴ ρίζα τοῦ βράχου ποὺ εἶχε μείνει ἄθιχτος καὶ σὲ σημεῖα κοντινὰ τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο. Ἔτσι ξεκολλοῦσε σιγὰ σιγὰ μονοκόμματα τὰ κομμάτια αὐτὰ τῆς πέτρας. Αὐτὰ τὰ κομμάτια ἦταν οἱ καμάρες, ποὺ στοίχιζαν ἕνα γρόσι ἡ μία, πράγμα πού, γιὰ τὸν τεχνίτη ποὺ τὶς ἔβγαζε, ἀποτελοῦσε ἕνα καλὸ μεροκάματο [1]. Καθὼς τὸ μέγεθος τῶν δωματίων μετριόταν μὲ καμάρες — μὲ τὰ τόξα δηλαδὴ —, ὅποιος ἔχτιζε σπίτι, ἔπρεπε νὰ ὑπολογίσει πόσες καμάρες, πόσες δηλ. τέτοιες πέτρες ἔπρεπε νὰ τοιμάσει. Ἕνα συνηθισμένο δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ εἶχε 3 - 4 καμάρες, δηλ. τόξα, ἐνῶ ὁ στάβλος, ποὺ οἱ διαστάσεις του ἦταν μεγαλύτερες ἀπὸ τοῦ κοινοῦ δωματίου, χρειαζόταν 5 - 6 καμάρες. Τὸ ὕψος ὅμως τῶν σπιτιῶν ἦταν σχεδὸν πάντα τὸ ἴδιο, γύρω στὰ 3 μέτρα ἀπὸ τὸ δάπεδο ὡς τὴν κορφὴ τοῦ τόξου τῆς καμάρας, κ' ἔτσι ὅλοι ὑπολόγιζαν πὼς γιὰ κάθε τόξο χρειάζονταν 20 - 25 καμαρόπετρες. Ἂν κάθε δωμάτιο εἶχε τρία τόξα, χρειάζονταν 60 - 75 καμαρόπετρες.

Δὲν ἦταν εὔκολο νὰ μεταφερθοῦν οἱ μεγάλες αὐτὲς πέτρες στὸ σπίτι, — νὰ τσατίσουμ' dὰ κάμαρις, νὰ σηκώσουμε τὶς καμαρόπετρες, ἔλεγαν — γι' αὐτὸ ἔτρεχαν νὰ βοηθήσουν συγγενεῖς καὶ γνωστοί. Ἡ μεταφορὰ γινόταν συνήθως τὴν Κυριακὴ μετὰ τὴ λειτουργία, ὅταν οἱ ἄντρες βρίσκονταν στὸ χωριό. Ἀπαιτοῦσε καὶ καιρὸ ἡ μεταφορά, γιατὶ οἱ ἀραμπάδες ἦταν ἀργοκίνητοι καὶ δὲ μποροῦσαν νὰ φορτωθοῦν σ' ἕναν ἀραμπὰ κάθε φορὰ περισσότερες ἀπὸ 4 πέτρες. Δὲν ἄντεχε μεγαλύτερο βάρος, ὁ τόπος ἦταν ἀνώμαλος καὶ οἱ ρόδες βούλιαζαν στὸ ἀμμουδερὸ ἔδαφος καὶ δὲν κυλοῦσαν.

Ὅταν οἱ καμαρόπετρες μεταφέρονταν στὸ οἰκόπεδο, ὁ μάστορης τὶς πελεκοῦσε στὶς δύο τους ἄκρες (στὸ μάκρος τους), ἐκεῖ ποὺ θὰ ἐνώνονταν ἡ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη. Ἕνας καλὸς μάστορης πελεκοῦσε 10 - 15 καμαρόπετρες τὴν ἡμέρα.

γ) Τὸ χτίσιμο.

Τὸ χτίσιμο τοῦ τοίχου καὶ τῆς καμάρας γινόταν ὅπως καὶ στὴν Ἀνακοὺ [2] καὶ στ' ἄλλα γύρω χωριὰ τοῦ κάμπου. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν λόγος νὰ ἐπαναλάβουμε ἐδῶ τὴν περιγραφή. Ὅπως στὴν Ἀνακού, ἐξάλλου, ἔτσι

1. Κάθε ἄλλο συνηθισμένο ἀντρικὸ μεροκάματο δὲν ἦταν οὔτε 5 γρόσια. Βλ. τὸ κεφ. *Οἰκονομία*, § 209.

2. Βλ. *Ἀνακού* 50, 51, σημ. 8.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κ' ἐδῶ δὲ χρησιμοποιοῦσαν στὸ χτίσιμο ἀσβέστι. Ἄνοιγαν ἕνα λάκκο, τοῦ χαρλατσιοῦ[1] γούπα, τὸν γέμιζαν μὲ τὸ χῶμα ποὺ σημειώσαμε παραπάνω πὼς χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ χτίσιμο, ἔριχναν μέσα νερὸ καὶ τὸ ζύμωναν μὲ τὰ πόδια τους, ὥσπου νὰ γίνει πηχτὸ σὰν χυλός. Νὰ κονώσουμ' doὺ χαρλάς, ν' ἀδειάσουμε τὸν πηλό, ἔλεγαν. Μ' αὐτὸν τὸ χυλὸ καὶ μὲ χαλίτσια, χαλίκια γέμιζαν τὸ κενὸ ἀνάμεσα στὶς δυὸ ἐπιφάνειες τοῦ τοίχου, τὴν ἐξωτερικὴ καὶ τὴν ἐσωτερική. Μιὰ σοβαρὴ διαφορὰ ἀνάμεσα στὴ στέγη τῶν σπιτιῶν τῆς Ἀνακοῦς καὶ τοῦ Μιστιοῦ εἶναι πὼς ἐδῶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ δώματος δὲν ἦταν ἐπίπεδη σὰν τῆς Ἀνακοῦς. Ἡ κατασκευὴ ἐδῶ ἦταν πρόχειρη κάπως καὶ πολὺ συχνὰ οἱ κορφὲς τῶν τόξων ἐξεῖχαν ἀπὸ τὸ χῶμα, πού, μετὰ τὸ χτίσιμο τοῦ δώματος, ἄπλωναν πάνω στὸ δῶμα γιὰ νὰ ἐμποδίζουν τὸ νερὸ ν' περνάει ἀνάμεσα ἀπὸ τὶς πέτρες καὶ νὰ μπαίνει στὸ σπίτι.

Ὅπως μάλιστα, σὲ πολλὰ σημεῖα τοῦ χωριοῦ, περισσότερα σπίτια ἦταν ἑνωμένα μὲ μεσοτοιχίες, ξεχώριζαν ἀπὸ μακριὰ πάνω σ' αὐτὰ οἱ κορφὲς τῶν καμαρῶν τους. Γι' αὐτό, ἄλλωστε, πολὺ συχνὰ οἱ Μιστιῶτες ἦταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀνεβαίνουν στὸ δῶμα καὶ νὰ κλείνουν τὶς τρύπες αὐτὲς μὲ λασπόχωμα, ἂν καὶ πάλι μέσα στὸ σπίτι ἡ οἰκογένεια ἔπρεπε συχνὰ νὰ βάζει, στὸ μέρος ὅπου ἔσταζε τὸ νερό, λεκάνες γιὰ νὰ τὸ μαζεύει, ὥστε νὰ μὴ σκορπάει μέσα στὸ σπίτι. Ξέραιναν ὅμως καὶ οἱ Μιστιῶτες στὸ δῶμα τους χόρτα γιὰ τὰ ζῶα, ὅπως ἔκαναν καὶ οἱ Ἀνακιῶτες, καὶ ὁ κλητήρας τοῦ χωριοῦ ἀνέβαινε στὰ ψηλότερα ἀπ' αὐτά, γιὰ ν' ἀναγγείλει κάτι στὸ χωριό[2].

Ἄλλη διαφορὰ ἐδῶ ἀπὸ τὴν Ἀνακοὺ εἶναι πὼς στὴν περιφέρεια τοῦ δώματος δὲ χτιζόταν προστατευτικὸς ξερότοιχος, ἀφοῦ τὸ δῶμα δὲν ἦταν ἐπίπεδο καὶ οἱ ἄνθρωποι οὔτε κυψέλες τοποθετοῦσαν σ' αὐτό, οὔτε οἱ ἴδιοι ἀνέβαιναν γιὰ νὰ ζεστάνουν τὸ κορμί τους στὸν ἥλιο. Συνήθως μάλιστα καὶ τὸ χῶμα δὲν τὸ πατοῦσαν μὶ doὺ κυλιντηρὸ doὺ χτέρ', μὲ τὴν κυλινδρικὴ πέτρα, τὸ κυλιντούρ' τῆς Ἀνακοῦς[3], ἀλλὰ μὲ τὰ πόδια τους, καὶ ἄφηναν νὰ κατακαθήσει τὸ χῶμα μόνο του μὲ τὸν καιρό. Πολλοὶ φύτευαν στὸ χῶμα αὐτὸ λίγα κρεμμύδια ἢ βλαστικό, βασιλικό, ἀφοῦ στὴν αὐλὴ ἦταν ἀδύνατο νὰ προφυλάξουν τὰ λίγα λουλούδια τους ἀπὸ τὰ ζῶα. Ἡ πελεκημένη πλευρὰ τῆς καμαρόπετρας ἔμπαινε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ, καὶ τὸ κατέφιο, τὸ κατώφλι, γινόταν μὲ ὅμοιες πέτρες μὲ τῶν

---

1. Τουρκ. harlas, λάσπη.

2. Πβ. *Κ.Δ.* Ματθ. 10,27 : «Ὃ λέγω ὑμῖν ἐν τῇ σκοτίᾳ, εἴπατε ἐν τῷ φωτί, καὶ ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἀπὸ τῶν δωμάτων».

3. Ἕνα τέτοιο *κυλιντήρι* διακρίνεται στὴν εἰκ. 51, μέσα στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγι Βλάση.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καμαρῶν. Τὶς στενόμακρες πέτρες ποὺ σκέπαζαν τὸ κενὸ ἀνάμεσα σὲ δύο τόξα, στὸ Μιστὶ τὶς ἔλεγαν γαβρούμια [1]. Οἱ παραστάδες τῆς πόρτας ἦταν μονοκόμματες καὶ τὶς ἔλεγαν dürétŝα [2]. Μερικοὶ ἔκαναν τὶς παραστάδες—τὸ ἀνώφλι—καμαρωτὲς στὶς ἐπάνω ἄκρες τους.

Ἔλεγαν σπίτ(ι) ἢ μάτ(ι) τὸ δωμάτιο, γονάχ [3] τὸ ἀνώγιο, dαbὰν [4] τὸ δάπεδο. Ὅταν ἔχτιζαν τὸ στάβλο, πετοῦσαν τὸ χῶμα τῶν θεμελίων στὸ δάπεδο τοῦ ὀdᾶ, κ' ἔτσι τὸ δωμάτιο αὐτὸ βρισκόταν κάπως ψηλότερα ἀπὸ τὸ στάβλο. Ἐξωτερικὰ ὅμως ἡ διαφορὰ αὐτὴ δὲ φαινόταν.

Περιγράψαμε, μιλώντας γιὰ τὸ σπίτι στὴν Ἀνακού, ἀρκετὰ λεπτομερειακὰ τὸν τρόπο τοῦ χτισίματος τῶν τόξων [5]. Θὰ προσθέσουμε ἐδῶ μιὰ λεπτομέρεια ποὺ δὲ βρίσκει ὁ ἀναγνώστης στὸ παραπάνω κεφάλαιο. Γιὰ νὰ πετύχουν συμμετρικὸ τὸ σχῆμα τοῦ τόξου, εἶχαν τὸν παρακάτω τρόπο: Στὴ μέση τοῦ πλάτους τοῦ δωματίου, κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ τόξου, στήριζαν στὸ δάπεδο ἕνα ξύλο μακρὺ δύο περίπου μ., μὲ τρόπο ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ κινεῖται πρὸς τὴ στέγη, ἕνα εἶδος διαβήτη (εἰκ. 13). Κάθε φορὰ ποὺ

Εἰκ. 13. Ἡ καμάρα.

τοποθετοῦσαν ἕνα ζευγάρι καμαρόπετρες — μιὰ στὸν ἕνα τοῖχο καὶ μιὰ στὸν ἄλλο τοῦ δωματίου — πλησίαζαν σ' αὐτὲς τὸ ξύλο καὶ ρύθμιζαν τὴ

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. kavrayış = ἑνώνω;
2. Τουρκ. duraç.
3. Τουρκ. konak;
4. Τουρκ. taban.
5. Πβ. Ainsworth 205, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὰ σπίτια τῆς Μαλακοπῆς. Τὸ στίλ τῶν σπιτιῶν αὐτῶν τὸ ἀποδίδει «στὴν ἀνάγκη τῆς προσαρμογῆς σὲ ἄκρα κλίματα, ποὺ ἀπαιτοῦν θέρμανση τὸ χειμώνα, εἶναι ὅμως δροσερὰ τὸ καλοκαίρι». Ἂς προστεθῆ ἀκόμη στὸ λόγο αὐτὸ καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ τόπος ἦταν «ἄξυλος», καὶ πὼς μιὰ ἄλλη στέγη μὲ κεραμίδια π.χ., δὲ θ' ἄντεχε στὸ βάρος τοῦ χιονιοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

θέση τους σὲ ἴσην ἀπόσταση ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου αὐτὸ ἦταν στερεωμένο στὸ δάπεδο. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἡ καμάρα ἔπαιρνε σχῆμα κανονικοῦ ἡμικύκλιου, πράγμα ποὺ εἶχε σημασία καὶ γιὰ τὴν ἐμφάνιση [1] ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν στερεότητά της.

§ 27. Παράθυρα. Πόρτες.

Παράθυρα στὰ παλιὰ αὐτὰ σπίτια δὲν ὑπῆρχαν καθόλου, ἀλλὰ καὶ γενικὰ στὰ 1924 τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ ποὺ εἶχαν παράθυρα ἦταν πολὺ λίγα. Ὅπου ὑπῆρχαν, εἶχαν διαστάσεις 0,40 × 0,50 μ. περίπου καὶ μερικὰ εἶχαν δύο τζάμια. Σὲ ἄλλα ἀπ' αὐτά, ἀντὶ τζάμια, κολλοῦσαν παλιότερα χοντρὸ χαρτὶ βρεγμένο μὲ λάδι, γιὰ νὰ μπαίνει λίγο φῶς στὸ δωμάτιο. Στὴ στέγη ὅμως οἱ τεχνίτες ἄφηναν πάντοτε μιὰ ἢ, ἂν τὸ δωμάτιο ἦταν μεγάλο, δυὸ κάπνις [2], ἀνοίγματα τετράγωνα μὲ διαστάσεις 0,40 × 0,40 μ. περίπου ἢ στρογγυλά. Οὔτε γιὰ πόρτες ἐσωτερικὲς στὰ παλιότερα σπίτια μπορεῖ νὰ γίνει λόγος. «Ἐμεῖς», λένε οἱ Μιστιῶτες, «μόνο μιὰ πόρτα εἴχαμε, ποὺ κι αὐτὴ πολὺ συχνὰ καλὰ καλὰ δὲν ἐφάρμοζε κ' ἔμενε μισάνοιχτη. Τίποτ' ἄλλο ξύλινο δὲν εἴχαμε, οὔτε παράθυρα οὔτε πόρτες ἐσωτερικές». Ἀνοίγματα ὅμως, ἀπὸ τὸ ἕνα δωμάτιο στὸ ἄλλο ὑπῆρχαν καὶ λέγονταν κι αὐτὰ τύρα. Ἔλεγαν μάλιστα: σπιτιοῦ τύρα, νευλῆς, αὐλῆς τύρα, νε(χ)υριώνας ἢ ἀεριώνας, ἀχυρώνα τύρα. Ὁ στάβλος ὅμως τοῦ σπιτιοῦ συνήθως ἔκλεινε μὲ μιὰ πρόχειρη πόρτα, γιατὶ ἀλλιῶς τὰ μικρὰ προπαντὸς ζῶα, ποὺ δὲν ἦταν δεμένα, μποροῦσαν νὰ περάσουν στὰ δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ ἢ στὶς ἀποθῆκες τροφίμων καὶ νὰ κάνουν ζημιά. Ἡ πόρτα τῆς αὐλῆς τὴν ἡμέρα ἔμενε πάντοτε σχεδὸν ἀνοιχτή, τὴ νύχτα τὴν ἔκλειναν στερεώνοντάς την ἐσωτερικὰ μ' ἕνα ξύλο. Καὶ ἡ πόρτα ποὺ ὁδηγοῦσε στὸ τουνδουρόλιου τὸ βράδυ ἦταν πρόχειρα κλειστὴ μὲ τὸ κιουσκού [3], τὴ μπάρα. Πρόχειρα ἔκλειναν τὶς πόρτες μὲ τὸ μαδὰλ [4] ἢ μὲ τὸ ζεβερέκ [5]. Εἶχαν καὶ μαδαλιοῦ τ' ἀναχτήρ', τὸ κλειδί.

---

1. Βλ. Schweinitz 130: «Εἴχαμε καταλύσει σ' ἕνα τέτοιο μισοτελειωμένο σπίτι καὶ νομίσαμε στὴν ἀρχὴ ὅτι ἐπρόκειτο γιὰ παρεκλήσι, τόσο καλλιτεχνικὸς μᾶς φάνηκε ὁ θόλος. Ἀπέξω δὲ φαίνεται ἡ θολωτὴ κατασκευή». Βλ. καὶ Ainsworth 204 - 205.

2. Ἀρφ. *Σφῆκ.* 143: «Τί ποτ' ἄρ' ἡ κάπνη ψοφεῖ;» Πβ. Φρύνιχο (ἔκδ. Λειψίας 1911) 80: κάπνη· «ἡ δι' ἧς ὁ καπνὸς ἀναφέρεται ἐν τῷ ὀρόφῳ πορεία», Εὐάγριο, *PG.* 37, 25: «Τὸν δὲ μετρούμενον ἀέρα καὶ τὸν ποθούμενον ἥλιον, ὃν ὡς διὰ κάπνης αὐγάζεσθε», Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4,276 καὶ *Εὐστάθιο* I, 36, 64. Ὁ Εὐστάθ. *Ὅμ. Ο,* 191, 51, (Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 1,65) σημειώνει: «ὁ δὲ καὶ αὐτὸν μετρεῖται τὸν ἥλιον ὡς διὰ κάπνης τινὸς αὐτὸν προσβάλλοντα». Ὁ Τιμαρίων, *Νεκρ. διάλ.*, σημειώνει: «ὀροφιαία θυρὶς εἰς διαφόρησιν καπνοῦ». Φ. Κουκουλὲς ὅ.π.

3. Τουρκ. küskü.

4. Τουρκ. mandal <μάνδαλος.

5. Τουρκ. zemberek.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὅπως εἴδαμε στὴν Ἀνακού, ἔτσι κ' ἐδῶ στὶς δυὸ στενὲς πλευρὲς τῆς πόρτας, πρὸς τὸ μέρος τῆς παραστάδας — πάνω καὶ κάτω — ἐξεῖχαν δυὸ κομμάτια ξύλα, ποὺ χώνονταν κάθετα σὲ δυὸ τρύπες, μιὰ στὸ ἀνώφλι καὶ μιὰ στὸ κατώφλι, κοντὰ στὶς γωνίες, κ' ἔτσι ἡ πόρτα ἀνοιγόκλεινε ἀλλὰ δὲν ἔπεφτε. Τὶς τρύπες αὐτὲς τὶς ἔλεγαν τ̔ύρας doù γουλί [1].

Οἱ πόρτες ἦταν συνήθως μονόφυλλες, χαμηλὲς ὡς 1,60 μ. — σκύβιšκαμ' λίγου (γιὰ νὰ μποῦμε στὸ σπίτι) — πλατιὲς ἕνα μέτρο, γίσου, ἴσιες πάνω, ἀλλὰ καὶ τšατμαλού [2], καμαρωτές. Τὶς παραστάδες τῶν παραθύρων τὶς ἔλεγαν τšερτšεβέ [3].

§ 28. Φωτισμός.

Στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγὴ χρόνια μερικὰ σπίτια στὸ Μιστί, ἀπ' αὐτὰ προπάντων ποὺ διαθέταν ὀδὰ γιὰ ἐπίσημους κάπως ξένους, φωτίζονταν μὲ κοινὲς λάμπες πετρελαίου. Στὰ τελευταῖα ἐπίσης χρόνια, στὰ μικρὰ παράθυρα τῶν διώροφων σπιτιῶν ἔβαζαν δερμάτινα «τζάμια». Ἔβαζαν προβιὲς στὴν κοπριά, τὶς μαδοῦσαν κατόπιν εὔκολα, τὶς τέντωναν καὶ τὶς ἔβαζαν σὰν τζάμια κοινά. Ὁ συνηθισμένος ὅμως τρόπος φωτισμοῦ ἦταν μὲ τὰ τšιρέτσα [4], τριγωνικὰ σχεδόν, ρηχὰ πήλινα, μὲ χερούλι ἢ χωρὶς χερούλι λυχνάρια, ποὺ ἔκαιγαν μπεζιρόλαδο καὶ γι' αὐτὸ τἄλεγαν λαϊοῦ τšιρέτσα (εἰκ. 19). Τρία τέσσερα τέτοια τσιρέκια ἦταν ἀπαραίτητα σὲ κάθεσπίτι : ἕνα γιὰ νὰ φωτίζει τὸ δωμάτιο ὅπου ἔμενε ἡ οἰκογένεια — τὸ τ̔ουνdουρόλιου — δεύτερο γιὰ τὸ σακού, ὅπου οἱ ἔνοικοι καὶ οἱ ἐπισκέπτες μαζεύονταν νὰ περάσουν τὴν ὥρα τους, ἕνα ἄλλο γιὰ νὰ βλέπουν ὅταν κατέβαιναν στὸ στάβλο νὰ περιποιηθοῦν τὰ ζῶα τους. Ἀπὸ τὴ μιὰ γωνία τοῦ τσιρεκιοῦ, ποὺ ἦταν κούφια, πρόβαλλε τšιρετσοῦ d' ἀφτιλί, τὸ φιτίλι τοῦ τσιρεκιοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τὶς δυὸ ἄλλες τὸ κρατοῦσαν. Πολλοὶ εἶχαν καὶ γάζιαγου [5] τšιρέτσα, ποὺ ἔκαιγαν δηλαδὴ πετρέλαιο. Ἦταν τενεκεδένια,

---

1. Μικρὴ *γούλα*. Βλ. *ΙΛΝΕ* στὴ λ. *γούλα*. Στὴν Κύπρο *βουλιὰ*= προεξοχὲς «ἄνω καὶ κάτω τῆς θύρας, αἱ ὁποῖαι εἰσέρχονται ἐντὸς ὀπῶν εἰς τὸ ἀνώφλι καὶ τὸ κατώφλι». Κ.Α. Γεωργιάδης *Λαογρ.* 15 (1953) 117. Πβ. Μαρ. Ἰωαννίδου - Μπαρμπαρίγου *ΕΛΑ* 6 (1950 - 51) 241. Τὸν τρόπο αὐτὸ κατασκευῆς τῆς πόρτας τὸν συναντοῦμε καὶ στὶς Κυκλάδες, στὴ Σίκινο π.χ., στοὺς στάβλους ἢ τὶς μάντρες γιὰ τὰ μικρότερα ζῶα. Φαίνεται πὼς οἱ Μιστιῶτες συμβολικὰ ἀποδίδαν μεγάλη σημασία στὶς παραστάδες αὐτὲς τοῦ σπιτιοῦ, ὥστε θεωροῦσαν ντροπὴ νὰ τὶς βλαστημήσουν, ἀλλὰ ὡστόσο πολὺ συχνὰ τὶς ἔβριζαν, ἀντὶ νὰ βρίσουν τὴν ἴδια τὴν οἰκογένεια. *Νὰ χέσου doὺ γουλί σου*, ἦταν φράση πολὺ ὑβριστική, ὅπως ἦταν κοροϊδευτικὴ ἡ φράση : *πήραμ' doὺ πουλί σας, χέσαμ' doὺ γουλί σας*, ποὺ ἔλεγαν, ὅσοι κλέβαν κάποιου τὸ κορίτσι, ἀλλὰ καὶ στὸ γάμο. Βλ. § 103.

2. Τουρκ. çatmalı.

3. Τουρκ. çerçeve.

4. Τουρκ. çira(ğ), δαδί. Βλ. *Ἀνακού* 64.

5. Δηλ. γκάζι, πετρέλαιο, τούρκ. kaz.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

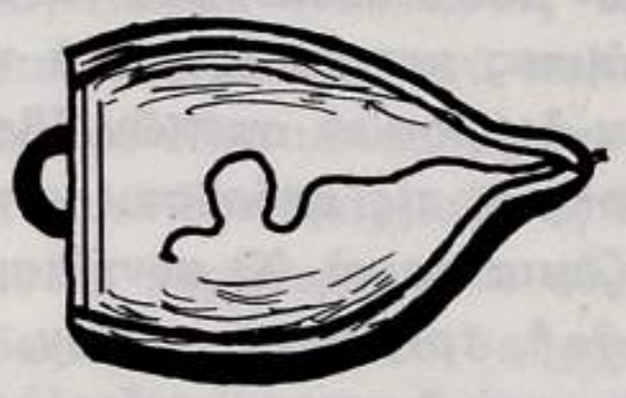
μὲ πλατιὰ βάση καὶ τὰ ἔφτιαχναν οἱ φαναρτζῆδες. Αὐτὰ ἄντεχαν περισσότερο στὸν ἀέρα, ὅταν κάποιος ἔβγαινε στὴν αὐλή, ἀλλὰ κάπνιζαν ὅσο καὶ τ' ἄλλα. Μέσα στὸ σπίτι τοποθετοῦσαν τὰ τσιρέκια στὸ τσιρακόσ' [1], σ' ἕνα πεζούλι, στὸ παράθυρο ἢ ὅπου ἀλλοῦ βολευόταν καθένας.

Δὲν παραπονιόνταν, ὡστόσο, οἱ Μιστιῶτες γιὰ τὸν πρωτόγονο αὐτὸ τρόπο τοῦ φωτισμοῦ. «Σάματι διαβάζαμε ἐφημερίδες; Ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ἅμα ἔβλεπε, ἔφτανε. Ἔλεγε ὁ ἕνας τὸ παραμύθι, ἄκουγαν οἱ ἄλλοι, τὶ τὴ θέλεις τὴ λάμπα!».

Β'. Η ΔΙΑΡΡΥΘΜΙΣΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

Θὰ περιγράψουμε λεπτομερέστερα κάπως τρία Μιστιώτικα σπίτια : τοῦ Γ. Κύριλλη, τοῦ Πρόδρομου Δεμιρτζόγλου καὶ τοῦ Μακάριου Δαμιανίδη.

§ 29. Τὸ σπίτι τοῦ Γ. Κύριλλη.

Εἰκ. 19. Τὸ Τσιρέκι.

α) Τὰ δωμάτια. Τὸ τουνδουρόλιου. Τὰ τουνδούρια.

Τὸ πατρικὸ σπίτι τοῦ Γ. Κύριλλη, ἀπὸ τὰ παλιότερα τοῦ χωριοῦ, βρισκόταν στὴν παλιὰ γειτονιὰ τοῦ χωριοῦ, κοντὰ στὸν Ἁι Βλάση, καὶ εἶχε τρία δωμάτια (1, 2, 3) κ' ἕναν, μακρύτερο ἀπὸ ὀχτὼ μέτρα, διάδρομο(4), ποὺ ὁδηγοῦσε στὸ ὑπόγειο.

Οἱ ἔνοικοι ὀνόμαζαν τὰ δωμάτια αὐτὰ ἀπέσου δοὺ σπίτ', τὸ ἐσωτερικὸ δηλ. δωμάτιο, κατσιμάτου δοὺ σπίτ', τὸ δωμάτιο ὅπου κάθονταν, ὅπου ἔμενε ἡ οἰκογένεια, 2, καὶ ἀbαριοῦ δοὺ σπίτ', δωμάτιο μὲ ἀbάρια, τὴν ἀποθήκη δηλ., 3. Τὰ δωμάτια 5, 6, 7 καὶ 8 ἀνῆκαν στὸ θεῖο τοῦ Γ. Κύριλλη, ἦταν λούβα μ' δοὺ σπίτ', ὅπως λέει ὁ Κύριλλης, τοῦ θείου μου τὸ σπίτι.

Στὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ δωμάτια τοῦ Κύριλλη εἶχαν τοποθετήσει τὰ λίγα μπαοῦλα τῆς οἰκογένειας, μὲ τὰ ροῦχα τῶν ἐνοίκων, τὰ μαγειρικὰ σκεύη — πήλινα καὶ χάλκινα — καὶ τὰ τρόφιμα. Σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς πλευρές του εἶχαν καὶ τὶς λίγες εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ.

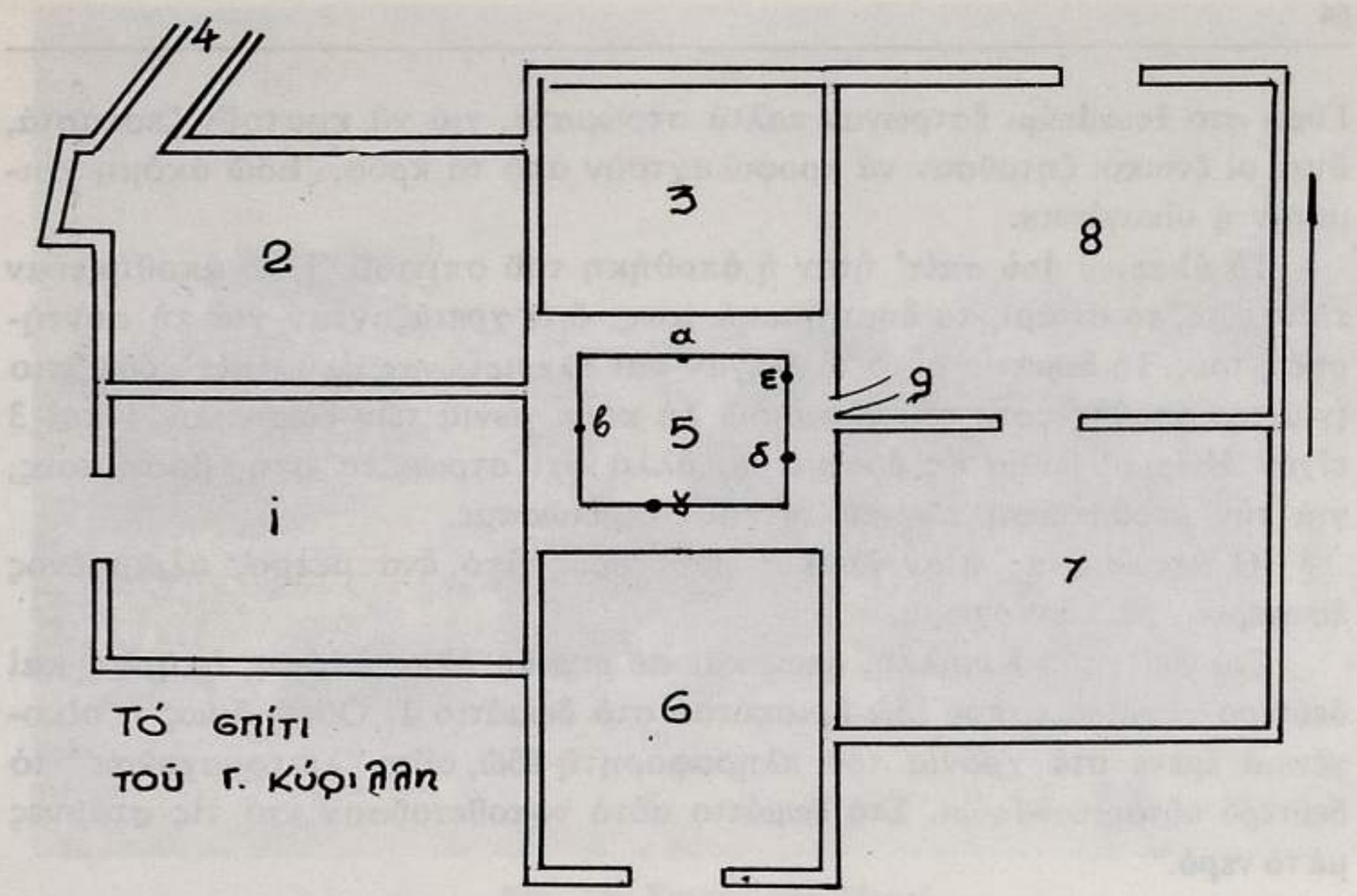
Στὸ δωμάτιο 2 βρισκόταν τὸ τουνδούρι, ἡ ἑστία τοῦ σπιτιοῦ, γι' αὐτὸ καὶ λεγόταν καὶ τουνδούρ ἐβί, [2] σπίτι τοῦ τουνδουριοῦ, καὶ τουνδουρόλιου[3].

---

1. Τουρκ. gira(ğ)+;
2. Τουρκ. tandır evi.
3. Τὸ τουνδουρόχειλο τῆς Ἀνακοῦς. Βλ. *Ἀνακοὺ* 41. Τουρκ. tandır ἢ tandur +χεῖλος. Ἀπὸ τὴν ἑστία (βλ. παρακάτω) πῆρε τὸ ὄνομα καὶ ὅλο τὸ δωμάτιο, ὅπου βρισκόταν αὐτή. Βλ. καὶ Β.Α.Μ. *Παρνασσὸς* 15 (1892) 379, Σαραντίδη 65 - 66. Στὴν Ἀξὸ τουνδουρέλιο, Μαυροχαλυβίδης *Ἀξὸ* 38.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 20. Τό σπίτι τοῦ Γ. Κύριλλη. Κάτοψη.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Γύρω στὸ τουνδούρι ἔστρωναν παλιὰ στρώματα, γιὰ νὰ κρατοῦν ζεστασιά, ὅταν οἱ ἔνοικοι ζητοῦσαν νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὸ κρύο. Ἐδῶ ἀκόμη κοιμόταν ἡ οἰκογένεια.

Τὸ ἀbαριοῦ dοὺ σπίτ' ἦταν ἡ ἀποθήκη τοῦ σπιτιοῦ. Ἐδῶ ἀποθήκευαν τὸ ἀλεύρι, τὸ σιτάρι, τὰ δημητριακά τους, ὅ,τι χρειάζονταν γιὰ τὴ συντήρησή τους. Τὸ δωμάτιο αὐτὸ τὸ ἔλεγαν καὶ ἀλευιριώνας dοὺ σπίτ', δωμάτιο (γιὰ τὴν ἀποθήκευση) τοῦ ἀλευριοῦ. Σὲ κάθε γωνιὰ τῶν δωματίων 1 καὶ 3 εἶχαν ἀbάρια[1] βαθιὰ ὡς δύο μέτρα, ἀλλὰ ὄχι στρωμένα στὴ βάση τους, γιὰ τὴν ἀποθήκευση τῶν εἰδῶν ποὺ σημειώσαμε.

Ὁ ἀλευιριώνας ἦταν λάκκος βαθύτερος ἀπὸ ἕνα μέτρο, ἀλειμμένος ἐσωτερικὰ μὲ λασπόχωμα.

Στὸ σπίτι τοῦ Κύριλλη, ὅπως καὶ σὲ μερικὰ ἄλλα ἀκόμη, ὑπῆρχε καὶ δεύτερο τουνδούρι, ποὺ ἐδῶ βρισκόταν στὸ δωμάτιο 1. Οὔτε ὅμως ἡ οἰκογένεια ἔμενε στὰ χρόνια τοῦ πληροφορητῆ ἐδῶ, οὔτε "λειτουργοῦσε" τὸ δεύτερο αὐτὸ τουνδούρι. Στὸ δωμάτιο αὐτὸ τοποθετοῦσαν καὶ τὶς στάμνες μὲ τὸ νερό.

β) Τὰ ὑπόλοιπα δωμάτια. Τὸ γορκουλούχ. Τὰ τρό(χ)ια. Ἡ παρα(χ)ύλα.

Τὰ ὑπόλοιπα δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ ἀνῆκαν, ὅπως σημειώσαμε, στὸ θεῖο τοῦ Κύριλλη, καὶ χωρίζονταν ἀπὸ τὰ προηγούμενα μὲ μεσότοιχους. Οἱ «μεσότοιχοι» ὅμως σχημάτιζαν, μὲ τὸ κενὸ ποὺ ἄφηναν μέσα τους, ἕνα χῶρο σὲ διαστάσεις μικροῦ δωματίου, 1, 1/2 × 1, 1/2 μ. περίπου, σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο ἀπὸ τῶν γύρω δωματίων. Τὸ χῶρο αὐτὸ τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ δὲ συναντήσαμε στὴν Ἀνακού, οἱ Μιστιῶτες τὸν ἔλεγαν γορκουλούχ[2]. Κρύβονταν ἐδῶ οἱ ἔνοικοι τοῦ σπιτιοῦ σὲ περίπτωση κινδύνου[3]. Μιὰ μεγάλη πλάκα ποὺ βρισκόταν στὸ δάπεδο τοῦ χώρου αὐτοῦ σκέπαζε τὴν τρύπα — εἴσοδο σ' αὐτὸν ἀπὸ τὰ γύρω δωμάτια. Οἱ ἔνοικοι τῆς οἰκογένειας ἀνέβαιναν ἐδῶ ἀπὸ τὸ ὑπόγειο, ὅπου τοὺς ὁδηγοῦσε ὁ διάδρομος (4) ποὺ ἀναφέραμε, ἐνῶ τῶν ἄλλων δωματίων οἱ ἔνοικοι — τοῦ θείου τοῦ Κύριλλη — ἔμπαιναν στὸ γορκουλοὺχ ἀπὸ ὑπόγειο διάδρομο, ποὺ ἡ ἔξοδός του βρισκόταν στὸ σημεῖο 9. Στὰ σημεῖα α, β, γ, δ, ε ὑπῆρχαν τρύπες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες οἱ κλεισμένοι ἀμύνονταν στὶς ἐπιθέσεις τῶν ἐπιδρομέων.

Σὲ ἄλλα σπίτια τοῦ χωριοῦ, γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἔσκαβαν πηγάδια στὰ

---

1. Τουρκ. ambar.
2. Τουρκ. korkuluk, σκιάχτρο. Ἐδῶ ἔχει τὴ σημασία κρυψώνας.
3. Μερικοὶ νομίζουν πὼς τὸ γορκουλοὺχ εἶναι νεώτερο χτίσμα, πὼς τὸ ἔχτισαν στὸν Α΄ Πόλεμο, γιὰ νὰ κρύβουνται σ' αὐτὸ οἱ Χριστιανοὶ λιποτάχτες τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 16. Σπίτια στὸ Μιστί.

Εἰκ. 17. Σπίτι στὸ Τσελτέκ. (Φωτ. Ε. Ἀνδρεάδη).

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 18. Σπίτια στό Τσελτέκ. (Φωτ. Ε. Ἀνδρεάδη).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὑπόγεια καὶ τὰ σκέπαζαν μὲ μεγάλες πλάκες, ἐνῶ ἄλλοι κρύφτηκαν κατὰ τὸν Α΄ Πόλεμο σὲ κρυψώνα ποὺ ἔχτισαν στὴν ὀροφὴ τοῦ σπιτιοῦ, ἀνάμεσα στὰ τόξα ποὺ στήριζαν τὴ στέγη [1].

Στὸ δωμάτιο 2 ὑπῆρχαν ἀκόμη δυὸ τρόχια [2], στὸ γειρτὸ στενὸ διάδρομο ποὺ ὁδηγοῦσε ἀπὸ τὸ ἰσόγειο στὸ ὑπόγειο, τὸ ἕνα σὲ μικρὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ πρῶτο βρισκόταν ὀχτὼ περίπου μέτρα ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ διαδρόμου, στὴ θέση πού, μετὰ τὸ διάδρομο, ὑπῆρχε ἕνα μικρὸ πλάτωμα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Κύριλλη, καὶ ἄλλα συγκροτήματα σπιτιῶν, ποὺ ἀνῆκαν σὲ συγγενικὲς οἰκογένειες, εἶχαν στοὺς μεσότοιχους μεγάλες τρύπες, στρογγυλὲς συνήθως — παραχύλες [3], παραθύρες — γιὰ νὰ ἐπικοινωνοῦν ἢ νὰ συνεννοοῦνται μεταξύ τους οἱ ἔνοικοι, χωρὶς νὰ κάνουν τὸ γύρο τοῦ σπιτιοῦ.

— Βρεῖσ' του ἀσ' παραχύλα, φώναξέ τον ἀπὸ τὴν παραθύρα, παράγγελνε ὁ πατέρας, καὶ τὸ παιδί, περνώντας τὸ κεφάλι του ἀπὸ τὴν τρύπα, φώναζε, π.χ.

— Μπαδὰ μ' Ἰορδάν', ν' ἀνοίξιτ' τοὺ χιόν'. Ἰδεῖτ' ἐπ' ἐτσοῦ ἰμεῖς ἀπὸ 'γοῦ, ν' ἀνοίξουμ' στράδα, θεῖε Ἰορδάνη, ν' ἀνοίξετε — νὰ πετάξετε — τὸ χιόνι. Ἐσεῖς ἀπὸ κεῖ κ' ἐμεῖς ἀπὸ δῶ, ν' ἀνοίξουμε δρόμο.

γ) Τὸ ὑπόγειο. Οἱ χῶροι τοῦ ὑπογείου.

Τὸ ὑπόγειο ἦταν πολὺ μεγάλο, ἔπιανε ὅλη τὴν ἔκταση τοῦ σπιτιοῦ καὶ προχωροῦσε κάτω ἀπὸ τὰ γύρω σπίτια. Παλιότερα κατέβαζαν σ' αὐτὸ καὶ τὰ ζῶα. Βρισκόταν ἐπίσης ἐδῶ καὶ πηγάδι, ποὺ οἱ ἔνοικοι χρησιμοποιοῦσαν σὲ ὥρα κινδύνου. Στὸ μεγάλο αὐτὸ ὑπόγειο βρίσκονταν, σὲ ἰδιαίτερους καθένα χώρους : α) Δεξιά, μόλις τελείωνε ἡ κλίση τοῦ διαδρόμου καὶ ἄρχιζε τὸ ἐπίπεδο, τὸ κουμέσι [4], ὁ ὀρνιθώνας τοῦ σπιτιοῦ· β) Ἀριστερὰ ἕνα μεγάλο κελέρι, κελάρι, μὲ διαστάσεις 5 × 8 μ. περίπου, ὅπου ἀποθήκευαν τὸ σπορέλαιο, τὸ κρασὶ κ.λπ., ποὺ δὲν τὰ χρειάζονταν σὲ μεγάλες ποσότητες καθημερινὰ στὸ ἰσόγειο. Τὸ κελέρι ἦταν ὁ μόνος χῶρος τοῦ ὑπογείου, ποὺ εἶχε στὴν ὀροφή του μιὰ μικρὴ κάπνη [5] γιὰ νὰ φωτίζεται μὲ τὸ φῶς τῆς ἡμέρας· γ) Λίγο μετὰ τὸ κελέρι, πάλι στ' ἀριστερὰ τοῦ διαδρό-

---

1. Γι' αὐτὸ ἀπαντοῦσαν εἰρωνικὰ «ταβὰν ταbουρού», ὀχύρωμα τοῦ ταβανιοῦ, ὅταν ρωτιόνταν ποῦ ὑπηρέτησαν στρατιῶτες, αὐτοὶ ποὺ κρύβονταν στὰ σπίτια.

2. Ὁ Σαραντίδης σ. 19 δίνει διαστάσεις 0.80 - 1.00 μ. πάχος καὶ 2 - 2 1/2 μ. διάμετρο. Βλ. παραπάνω σ. 51.

3. *Παραχύλα* <παραχύρα <παραθύρα. Γιὰ τὴν τροπὴ θ>χ πβ. Ἀθανάσης> Ἀχανάσ'.

4. Τουρκ. kümes.

5. Βλ. παραπάνω, σ. 60, σημ. 2.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μου, ἕνα μικρότερο ἄνοιγμα, μὲ διαστάσεις 3 × 4 μ. περίπου, λεγόταν μαλαχιώνα, ἦταν δηλαδὴ ἀποθήκη γιὰ τὰ μαλαχτά[1], τὶς κοπριὲς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ καύσιμα.

Ἔπειτα ἀπὸ τοὺς τρεῖς αὐτοὺς χώρους, ὁ διάδρομος ὁδηγοῦσε σ' ἕνα μεγαλύτερο χῶρο, 10 × 15 μ., κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ ἰδιοχτήτη τοῦ σπιτιοῦ, ἴσως ὅμως ἀρκετὰ μικρότερο, στὸ στάβλο τοῦ σπιτιοῦ. Τὰ ζῶα ἔφταναν σ' αὐτὸν περνώντας ἀπὸ τὸ ἁουνδουρόλιου, καὶ οἱ ἔνοικοι, ποὺ ἦταν καθισμένοι γύρω στὸ ἁουνδούρι, μάζευαν τὰ πόδια τους καὶ φυλάγονταν, γιὰ νὰ μὴν τοὺς πατήσουν τὰ βαριὰ ζῶα, ὅπως προχωροῦσαν ἀργοπατώντας πρὸς τὸ στάβλο[2].

Στὸ στάβλο τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Κύριλλη, ὅπως σὲ ὅλων γενικὰ τῶν σπιτιῶν, βρίσκονταν τὰ ἅπα(χ)ινιά[3], οἱ φάτνες τῶν ζώων. Ὅταν οἱ στάβλοι ἦταν χτιστοί, ὅπως καὶ τ' ἄλλα δωμάτια, τότε οἱ φάτνες βρίσκονταν στὸ κενὸ ἀνάμεσα στὶς βάσεις τῶν καμαρῶν, καθὼς αὐτὲς ἐξεῖχαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου. Ἔμπηγαν στοὺς τοίχους καρφιὰ ἢ κρεμοῦσαν χαλκάδες κ' ἔδεναν ἀπ' αὐτοὺς τὰ ζῶα — βόδια προπαντὸς — γιὰ νὰ μὴ μαλώνουν μεταξύ τους, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν κάνουν ζημιές. Συνέχεια μὲ τὸ μεγάλο αὐτὸ στάβλο τοῦ Κύριλλη καὶ ἐπικοινωνώντας μ' αὐτὸν μὲ ἕνα μεγάλο ἄνοιγμα στὸ μαλακὸ βράχο, βρισκόταν ὁ νεϋριώνας[4], ὁ ἀχυρώνας, ἀποθήκη δηλαδὴ τῆς ταγῆς τῶν ζώων.

Ὁ ἀχυρώνας ὄχι μόνο χωριζόταν πάντοτε ἀπὸ τὸ στάβλο, ἀλλὰ καὶ ἡ πόρτα ποὺ τοὺς συνέδεε ἔκλεινε, ὅταν βρίσκονταν μέσα τὰ ζῶα. Τὰ κάθε λογῆς ἄχυρα ἦταν ἐδῶ χωριστά : σ' ἄλλη θέση κ'σαριοῦ[5] δ' ἄυρου, τὸ κριθαράχυρο, σ' ἄλλη γελμάτ'[6] δ' ἄυρου[7], τὸ σιταράχυρο, χωριστὰ πιλιαριοῦ δ' ἄυρου, ἄχυρο ἀπὸ σίκαλη.

Θὰ προσθέσουμε ἀκόμη πὼς στὸ σπίτι αὐτό, κάτω ἀπὸ τὸ στάβλο βρισκόταν καὶ δεύτερο ὑπόγειο, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἔνοικοι σὲ περίπτωση κινδύνου. Ἡ εἴσοδος σ' αὐτὸ — ἕνα ἄνοιγμα στὸ μαλακὸ βράχο — ἦταν σκεπασμένη μὲ ἅπαϊνί, φάτνη κινητή, σκαλισμένη σὲ πέτρα. Ὅποιος δὲν ἤξερε τὴν κρύπτη αὐτή, ἦταν ἀδύνατο ν' ἀνακαλύψει τοὺς ἔγκλειστους, ἀφοῦ δὲ μποροῦσε νὰ φανταστῆ πὼς κάτω ἀπὸ τὸ παχνὶ βρισκόταν ἡ εἴσοδος.

---

1. Ἀπὸ τὸ μαλάσσω, ζυμώνω.

2. Γιὰ συγκατοίκηση ἀνθρώπων καὶ ζώων βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4, 265. Τὸ φαινόμενο εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἀλλοῦ. Βλ. Θαν. Κωστάκη *Λαογρ.* 19 (1961) 287 κἑ.

3. *Παχινὶ* <παθενὶ <φατνί(ον).

4. *Νεϋριώνας* <ἀχυρ(ι)ώνας.

5. *Κ'σαριοῦ,* <κριθαριοῦ.

6. *Γελ'μὰτ'* <γεννημάτου, σιταριοῦ.

7. *Ἄυρου* <ἄχυρο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στὰ νεώτερα σπίτια, σ' αὐτὰ ποὺ δὲν εἶχαν ἕτοιμα ὑπόγεια, οἱ ἔνοικοι κούφωναν εὔκολα τὸ βράχο καὶ ἀποχτοῦσαν τὸ χῶρο ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὴν ἀποθήκευση τοῦ κρασιοῦ καὶ τῶν τροφίμων τους.

δ) Κλειδιὰ καὶ κλειδωνιές.

Τὴν κουλούκα, τὴν παράξενη καὶ δυσκολόχρηστη ξύλινη κλειδωνιὰ ποὺ συναντήσαμε στὴν 'Ανακού [1], τὴν ἔλεγαν στὸ Μιστὶ κουλούρ' (τό). Χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμη τὸ ἀναχτήρ' [2] ἢ μαδαλιοῦ κλειδί, μιὰ σιδερένια βέργα 0,30 μ. περίπου μακριά, μὲ γωνία στὴ μιά της ἄκρη [3]. Μ' αὐτὴν μετατόπιζαν τὸ ξύλινο μαδάλ [4] (εἰκ. 21), ποὺ ἦταν πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα, γιὰ νὰ τὴν ἀνοίγει ἢ νὰ τὴν κλείνει. Ὑπῆρχε ὅμως, κυρίως παλιότερα, σὲ κάθε σπίτι μόνο μιὰ πόρτα ποὺ ἔκλεινε μὲ τὸ κουλούρ', ἡ ἐξώπορτα. Ἐσωτερικὲς πόρτες, ὅπως σημειώσαμε, δὲν ὑπῆρχαν, γιὰ νὰ κλείνουν τ' ἀνοίγματα ποὺ ἑνώναν τὰ δωμάτια. Οἱ ὀδάδες ὅμως εἶχαν συνήθως πόρτες ποὺ ἔκλειναν μ' ἕναν ξύλινο σύρτη. Γιὰ τὴ μετακίνηση τοῦ σύρτη αὐτοῦ χρησιμοποιοῦσαν σιδερένιο ἀναχτήρ', σὰν αὐτὸ ποὺ σημειώσαμε παραπάνω καὶ ποὺ εἴδαμε στὴν 'Ανακού [5]. Γιὰ μεγαλύτερη ἀσφάλεια ἔκλειναν ἀπὸ μέσα τὴν πόρτα μὲ τὸ κιουσκού [6], ξύλινο λοστό, ποὺ ἡ μιά του ἄκρη στηριζόταν λοξὰ στὸ δάπεδο καὶ ἡ ἄλλη στὸ πορτόφυλλο. Σὲ λίγες πόρτες ἔβλεπε κανεὶς καὶ ζεμπερέκια [7].

ε) Τὰ ὀνόματα τῶν δωματίων.

Πρὶν προχωρήσουμε στοὺς βοηθητικοὺς χώρους ἔξω ἀπὸ τὸ κυρίως σπίτι, θὰ προσθέσουμε πὼς τὰ δωμάτια ποὺ εἴδαμε, εἶχαν καθένα τους περισσότερα ὀνόματα. Ἔτσι, τὸ δωμάτιο ὅπου ἔκαιγε τὸ τουνδούρι λεγόταν: τουνδουριοῦ σπίτ', τουνδοὺρ ἐβί [8], τουνδουρόλιου, κατσημάτ' [9],

---

1. Βλ. *'Ανακοὺ* 59. Τουρκ. διαλεκτ. gülük. Πβ. Α. Βρόντη *Λαογρ.* 12 (1928) 211, Μ. Γ. Μιχαηλίδη Νουάρο *Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου* 2 (1934) 272 κέ.

2. Δηλ. ἀνοιχτήρι. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4, 285: Μ. 'Ατταλειάτη, *Διάταξις* (ΜΒ, 1, 40): ἀνοιχτήριον.

3. Πβ. Θεσσαλον. Εὐσταθ., *Παρεκβ. Π*, 1897, 40, 53: «Ἔστι δὲ καὶ τοιούτων κληῖδων μέχρι καὶ νῦν χρῆσις, δι' ὀπῆς θύρας ἐνειρομένων καὶ μεταγουσῶν τὴν ἔνδον σειρὰν ἐπὶ ἀνοίξει τῆς θύρας. Οὔκουν ἐπὶ ξίφους μόνου ἡ κώπη, ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ἐπὶ τῆς δρεπανοειδοῦς ταύτης κληῖδος τῆς καὶ διὰ τοῦτο εὐκαμπέος ρηθείσης».

4. Τουρκ. mandal <μάνδαλος. Βλ. Ε. Μπόγκα 97.

5. Βλ. *'Ανακοὺ* 59.

6. Τουρκ. küskü.

7. Τουρκ. zemberek.

8. Τουρκ. evi, σπίτι. 'Απὸ δῶ ἴσως καὶ ἡ σημασία τοῦ Μιστιώτικου: σπίτι = δωμάτιο.

9. Δηλ. καθισμάτου, ἐκεῖ ποὺ κάθεται, ποὺ μένει συνήθως ἡ οἰκογένεια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὄξου ἢ ὀξινὸ dοὺ σπίτ', δωμάτιο τοῦ τουvdουριοῦ, σπίτι τοῦ τουvdουριοῦ, τουvdουρόχειλο, δωμάτιο γιὰ τὸ κάτσιμο, ἔξω ἢ ἐξωτερικό — πρὸς τὴν αὐλὴ — σπίτι. Τ' ἄλλα δωμάτια λέγονταν μὲ τὸ γενικὸ ὄνομα ἀπέσ' dοὺ σπίτ', ἐσωτερικὸ δωμάτιο, καὶ εἰδικότερα κόνας dοὺ σπίτ', δωμάτιο ὅπου ἡ εἰκόνα τοῦ σπιτιοῦ, ἀλευιριώνας dοὺ σπίτ', τὸ δωμάτιο ὅπου ἀποθηκευόταν τὸ ἀλεύρι, ἀbαριοῦ dοὺ σπίτ', δωμάτιο μὲ τ' ἀbάρια [1]. Ἄλλοτε ἔλεγαν : μέγα dοὺ σπίτ', τὸ μεγάλο δωμάτιο, καψημιώνα [2], ναϋριώνα, προβατιώνα, δωμάτιο μὲ τὰ καύσιμα, μὲ τὰ ἄχυρα, γιὰ τὸ στάβλισμα τῶν προβάτων κ.τ.λ., ἢ λούβα [3] μ' (Γιώρ') dοὺ σπίτ', τὸ δωμάτιο τοῦ θείου μου (Γιώργη) κ.τ.λ.

στ) Ἡ αὐλή. Τὸ ἀποχωρητήριο. Τὸ κοτέτσι.

Ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ εἶχαν αὐλές συνήθως μεγάλες στὴν πρόσοψη ἢ καὶ γύρω σ' αὐτά. Ὅπως σὲ πολλὰ σπίτια, ἐξάλλου, ἔτσι καὶ στοῦ Κύριλλη ἡ αὐλὴ ἢ νευλὴ ἢ dοὺ χαύλου [4], μὲ ἔκταση 150 μ² περίπου καὶ σὲ σχῆμα ἀκανόνιστο, ἦταν μαντρωμένη μὲ τοῖχο — μὲ ναυϊλιὰ [5] — ποὺ τὸ ψελοψίμ' του, τὸ ὕψος του ἦταν ὡς 1,50 μ. Εἶχε μιὰ μικρὴ πόρτα πρὸς τὸ δρόμο, καὶ στὴ μιά της ἄκρη τὸ παλιὸ πηγάδι ποὺ ἀναφέραμε καὶ ποὺ τὸ νερό του δὲν πινόταν.

Στὴν ἀντίθετη ἀπὸ τὸ πηγάδι πλευρὰ τῆς αὐλῆς βρισκόταν ἡ χιοδούνα ἢ χεδώνα [6] ἢ δϋδῦνε, τὸ ἀποχωρητήριο, ἕνας χῶρος ὅπου οἱ ἐπισκέπτες του μόλις κατάφερναν νὰ κρυφτοῦν ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ἄτομα τοῦ σπιτιοῦ. Δὲν ὑπῆρχαν φυσικὰ οὔτε λεκάνη οὔτε βόθρος. Μόνο δυὸ τρεῖς πέτρες βρίσκονταν ἐκεῖ, γιὰ νὰ πατοῦν ὅσοι χρησιμοποιοῦσαν τὸ μέρος, ἐνῶ τὴν καθαριότητα τὴν εἶχαν ἀναλάβει οἱ κότες ποὺ γύριζαν διαρκῶς στὴν αὐλή. Ἄλλων σπιτιῶν οἱ ἔνοικοι πήγαιναν γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ στὴν κοπιριά, ποὺ συνήθως ἦταν ἔξω ἀπὸ τὴν αὐλή, στὸ μέρος ποὺ συγκέντρωναν τὴν κοπριὰ τῶν ζώων, γιὰ νὰ τὴ ζυμώσουν ἢ νὰ τὴ μεταφέρουν στὸ χωράφι. Χτιστὸ ἀποχωρητήριο στὸ χωριὸ δὲν ὑπῆρχε.

Σπάνια ἔβλεπες στὶς αὐλὲς τῶν σπιτιῶν κάποιο καχεχτικὸ δεντράκι, ποὺ εἶχε ξεφύγει τὸ ροκάνισμα τῶν ζώων.

Στὶς αὐλὲς ἄλλων σπιτιῶν βρισκόταν καὶ τὸ κϋμέσ' [7] ἢ (ἡ) κουμεσώνα,

---

1. Τουρκ. ambar.

2. Δωμάτιο ὅπου ἀποθήκευαν τὰ *καψίματα*, τὰ καύσιμα.

3. *Λούβα*, θεῖος, λέξη ἰδιωματικὴ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ χριστιανικὰ χωριὰ τοῦ Μπουδάκ 'Οβά.

4. Τουρκ. havlu <αὐλή.

5. *Ναυιλιὰ* <αὐλή, κατὰ μετασχηματισμὸ σὲ οὐδέτερο, συνηθισμένο φαινόμενο στὰ Καππαδοκικὰ ἰδιώματα. Βλ. Costakis *Gramm.* 33.

6. *Χεδώνα*, κατὰ τὰ λοιπὰ σὲ (ι)ώνα(ς).

7. Τουρκ. kumaş. Ὁ τύπ. *κουμεσώνα* κατὰ τὰ λοιπὰ σὲ (ι)ώνα(ς).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὁ ὀρνιθώνας τοῦ σπιτιοῦ. Ἦταν συνήθως πετρόχτιστος καὶ σκεπασμένος μὲ χῶμα. Οἱ κότες ἔβγαιναν στὸ δρόμο ἀπὸ μιὰ μικρὴ τρύπα, καὶ στὴν αὐλή, ὅταν αὐτὴ ἦταν μαντρωμένη, ἀπὸ μιὰ μεγαλύτερη. Ἀπ' αὐτὴν ἔμπαιναν καὶ τὰ παιδιὰ στὸ κοτέτσι γιὰ νὰ πάρουν τ' ἀβγὰ ἢ ὀβγά. Μέσα στὸ κοτέτσι ὑπῆρχαν τρεῖς, τέσσερες ἐχύρες[1], φωλιὲς, γιὰ νὰ γεννοῦν οἱ κότες, φτιαγμένες καθεμιὰ μὲ τρεῖς πέτρες καὶ μὲ λίγα ἄχυρα στὸ μεταξύ τους κενό, γιὰ νὰ εἶναι μαλακά. Τὸ φώλι τὄλεγαν ἐδῶ φωλιὰ (ἡ). Ἔκλειναν τὸ κοτέτσι μὲ ἐυρπιοῦ doὺ χτέρ'[2], τὴν πέτρα τῆς τρύπας. Τοῦ ὀρνιοῦ (τὴ) τσιλιά, τὴν κοτσιλιὰ τὴν ἔριχναν στὰ κρεμμύδια ποὺ ἔσπερναν γιὰ τὸ σπίτι τους. Ἦταν καλὸ λίπασμα.

ζ) Τὸ πλεφρό. Τὰ λατσά[3]*. Ἡ μουσλούχα*[4]*. Τὸ ἄσκουμα.*

Σημειώσαμε παραπάνω πὼς σὲ πολλὰ ἀπὸ τὰ παλιὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ, τόσο στὰ ὑπόγεια ὅσο καὶ σ' αὐτὰ ποὺ χτίστηκαν ἀργότερα στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, τὸ πηγάδι βρισκόταν στὰ ὑπόγειά τους. Στὸ σπίτι, ὡστόσο, τοῦ Κύριλλη — ὅπως σ' ὅλα σχεδὸν τὰ νεώτερα — τὸ πηγάδι βρισκόταν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ καὶ εἶχε βάθος γύρω στὶς εἴκοσι ὀργιές. Πάνω ἀπὸ τὸ στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ, ἀπὸ τὶς τρεῖς πλευρές του, ἦταν χτισμένος τοῖχος γιὰ νὰ φυλάγεται τὸ νερὸ ἀπὸ σκουπίδια ποὺ θἄφερνε ὁ ἀέρας, ἀλλὰ καὶ γιὰ νὰ μὴν πέφτουν σ' αὐτὸ μικρὰ ζῶα, κότες ἢ παιδιά.

Κοντὰ στὸ πηγάδι βρισκόταν καὶ τὸ λατσί, μιὰ μεγάλη σκαμμένη πέτρα, ποὺ χωροῦσε 15 - 20 τενεκέδες, δηλαδὴ 250 περίπου κιλὰ νερό[5].

Ἄλλα σπίτια, ἀπ' αὐτὰ προπάντων ποὺ βρίσκονταν σὲ δρόμο ποὺ ὁδηγοῦσε στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ λακκί, εἶχαν κοντὰ στὸ πηγάδι τους μιὰ μουσλούχα, σκαμμένη πέτρα κι αὐτή, χτιστὴ μέσα στὸν τοῖχο, ἀλλὰ μὲ ἐλεύθερο τὸ ἄνοιγμά της, ποὺ τὴ γέμιζαν νερὸ ἀπὸ τὸ πηγάδι. Μ' ἕνα μικρὸ δοχεῖο, τὸ τάε'[6], ποὺ βρισκόταν πάντα ἐκεῖ, ἔπιναν οἱ διψασμένοι διαβάτες νερὸ καὶ ξεδιψοῦσαν. Τὰ παιδιά, ὅταν γύριζαν διψασμένα ἀπὸ τὰ χωράφια στὸ χωριό, ρωτοῦσαν κάθε τόσο τοὺς μεγάλους : — Πότ' νὰ πᾶμ' μουσλούχα νὰ πιοῦμ' λερό[7], πότε θὰ πᾶμε στὴ μουσλούχα νὰ πιοῦμε νερό;

1. Δηλ. θύρες.
2. Λιθάρι.
3. Δηλ. λακκιά. Βλ. παραπάνω σ. 19 κέ.
4. Τουρκ. muşluk.
5. Βλ. τὸ κεφ. *Χωριό,* Νερὰ σ. 19 κέ.
6. Τουρκ. taş.
7. Δηλ. νερό.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 30. Τὸ σπίτι τοῦ Πρόδρομου Δεμιρτζόγλου.

Ὕστερα ἀπὸ τὴ λεπτομερειακὴ περιγραφὴ τοῦ σπιτιοῦ τοῦ Κύριλλη, θὰ δοῦμε σύντομα δύο ἀκόμη σπίτια τοῦ χωριοῦ. Διαλέξαμε τὸ σπίτι τοῦ Δεμιρτζόγλου καὶ τὸ σπίτι τοῦ Νταμιανὲ Μακάριου, τοῦ Δαμιανίδη, ποὺ ἦταν κοντὰ στὴ μεγάλη ἐκκλησία.

Τὸ σπίτι τοῦ Πρόδρομου Δεμιρτζόγλου εἶχε ἀρχικὰ δύο μόνο «σπίτια», δωμάτια, τὰ 1 καὶ 2, ποὺ φωτίζονταν μόνο ἀπὸ τὴν κάπνη καὶ εἶχαν ἀπὸ μιὰ πόρτα πρὸς τὴν αὐλή. Εἶχαν τουνδούρια καὶ τὰ δύο, καὶ ἀργότερα ἡ πόρτα τοῦ δωματίου 2 ἔκλεισε.

Νεώτερα εἶναι τὰ δωμάτια 3, δεξιὰ τῶν προηγούμενων, καὶ 4, 5, 6, 7, ἀριστερά. Τὸ δωμάτιο 4 ἦταν ὁ ὀδὰς τοῦ σπιτιοῦ καὶ ἦταν κοινὸς γιὰ τὶς τέσσερες οἰκογένειες, στὶς ὁποῖες ἀνῆκαν ἀρχικὰ τὰ «σπίτια». Ἀργότερα οἱ οἰκογένειες ἔμειναν τρεῖς.

Ὁ ὀδὰς εἶναι μεγαλύτερος ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα δωμάτια: Ψηλότερος ἕνα περίπου μέτρο ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ μὲ ἐμβαδὸν μεγαλύτερο. Βρίσκεται ἐπίσης πιὸ μπροστὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα δωμάτια, ἔχει παράθυρο μὲ τζάμια καὶ μπαίνεις σ' αὐτὸν μὲ 3 - 4 σκαλιά. Τὸ φουγάρο τοῦ τζακιοῦ του ἐξέχει ἀπὸ τὸ δῶμα καὶ εἶναι τετράγωνο, πέτρινο.

Τὰ τρία πρῶτα δωμάτια — 1, 2, 3 — ἀνῆκαν στὰ τρία ἀδέλφια, τὰ ὑπόλοιπα τρία, ἀριστερά, στὸ θεῖο τους. Ἀπὸ τὰ τρία αὐτά, τὸ 5 ἦταν ἀχυρώνας, τὸ 6 τὸ κυρίως σπίτι, ὅπου τὸ τουνδούρι, καὶ τὸ 7 ὁ στάβλος γιὰ τὰ ζῶα. Τὸ δωμάτιο 6 ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὸν ἀχυρώνα μὲ μιὰ πόρτα, ἐνῶ γιὰ νὰ πάει κανεὶς στὸ στάβλο, ἔπρεπε νὰ βγεῖ στὴν αὐλή.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δωμάτια αὐτά, τὸ σπίτι διέθετε καὶ κελέρι (8) σκαμμένο στὴ γῆ, ἔξω ἀπὸ τὸ χῶρο τῶν ἄλλων δωματίων, μέσα στὴν αὐλή.

Στὴν αὐλὴ ὑπῆρχε, χωρισμένος ἀπ' αὐτὴν μὲ τοῖχο καὶ τριγυρισμένος ἐπίσης μὲ τοῖχο κι ἀπὸ τὶς ὑπόλοιπες πλευρές, ὁ μπαχτσάς, μικρὸς ξερόκηπος, ἐνῶ τὸ πηγάδι βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴ μάντρα. Στὴν ἄκρη τῆς αὐλῆς, δεξιά, βρισκόταν τὸ ἀποχωρητήριο.

§ 31. Τὸ σπίτι τοῦ Μακάριου Νταμιανὲ (Δαμιανίδη).

α) Ἡ διαρρύθμιση.

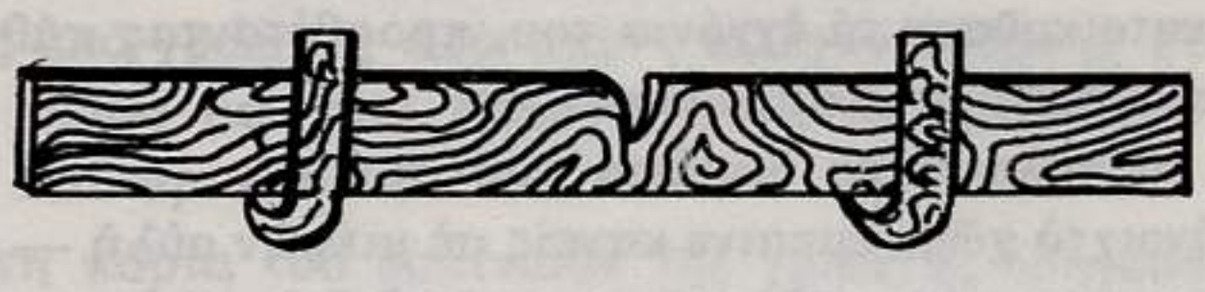
Ὅπως καὶ πολλῶν ἄλλων οἰκογενειῶν, ἔτσι καὶ τοῦ Νταμιανὲ, Δαμιανίδη, «ἕνα δῶμα, τρία ἀδέρφια ἀποκάτω», κάτω ἀπὸ ἕνα δῶμα στεγάζονταν τὰ τρία[1] ἀδέρφια τοῦ πατέρα του καὶ τὰ παιδιά τους.

Στὰ τελευταῖα χρόνια ἦταν συνολικὰ γύρω στὰ δεκαπέντε δωμάτια,

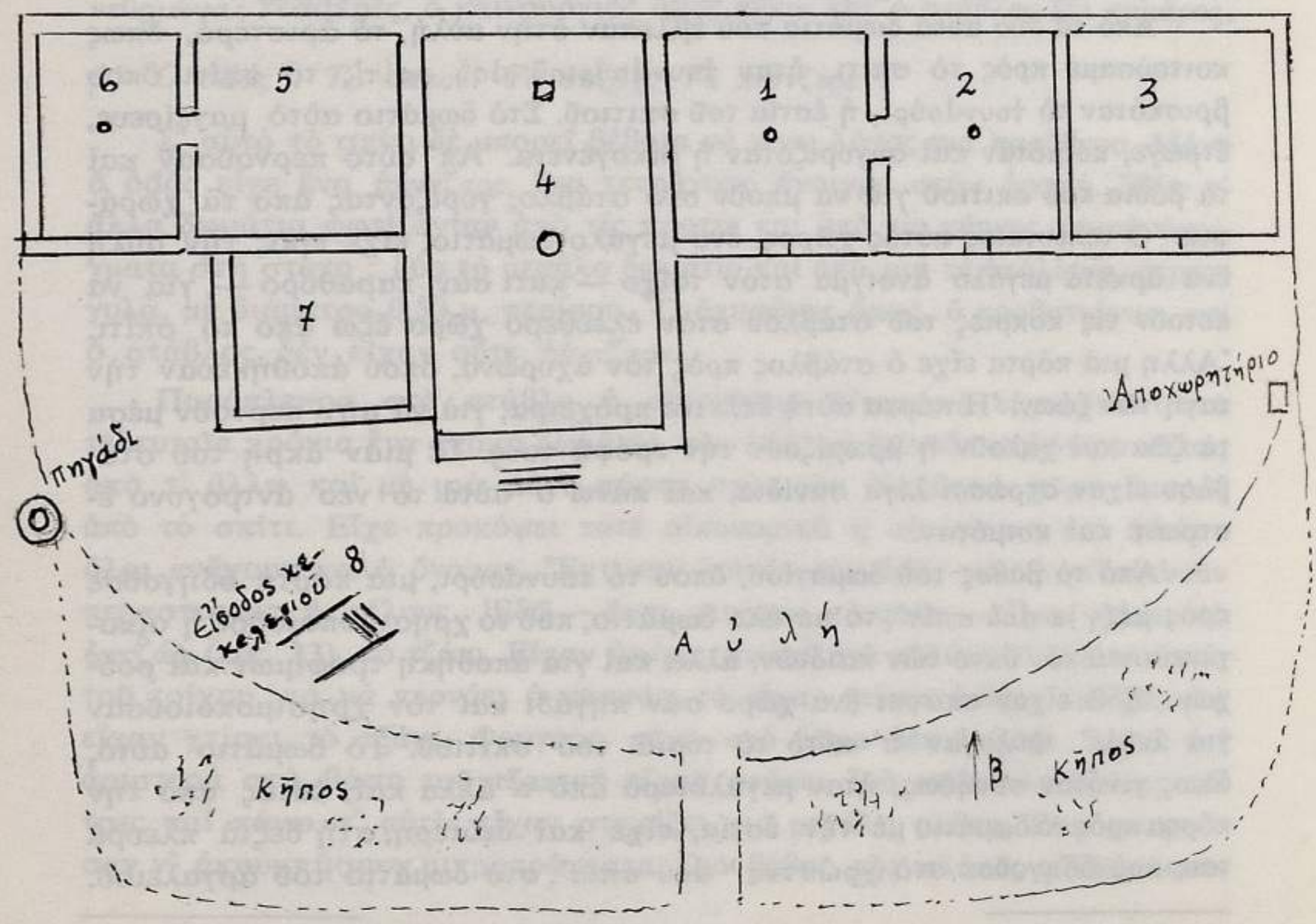
---

1. Ὁ τέταρτος ἀδερφὸς εἶχε ἐγκατασταθῆ στὴ Δίλα.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 21. Τὸ μαδὰλ

Εἰκ. 22. Τὸ σπίτι τοῦ Δερμιτζόγλου. Κάτοψη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ ἀπὸ μακριὰ ἐξεῖχαν ἀπὸ τὸ δῶμα οἱ κορφὲς τῶν καμαρῶν. Τὸ σπίτι ἀνῆκε ἀρχικὰ στὸν παππού τοῦ Μακάριου, ὕστερα τὸ πῆραν τὰ παιδιά του καὶ τελευταῖα κατοικοῦσαν τὰ ἐγγόνια του, προσθέτοντας κάθε τόσο κάμαρες, ὅταν οἱ συνθῆκες τὸ ἀπαιτοῦσαν.

Θὰ δοῦμε τὰ παλαιότερα δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ.

Ἀπὸ τὸν ἀνοιχτὸ χῶρο ἔμπαινε κανεὶς σὲ μικρὴν αὐλὴ — ναυλὴ (πληθ. τὰ ναυιλιὰ) — τριγυρισμένη μὲ τοῖχο, στὴ δεξιὰ πλευρὰ τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ ἔπιανε μόνο τὰ δύο ἐμπρὸς δωμάτια τῆς πρόσοψης. Δεξιότερα ἀπὸ τὴν περιφραγμένη αὐτὴ αὐλὴ ὑπῆρχαν δυὸ μικρὲς ἀτροφικὲς τζιτζιφιὲς καὶ τὸ πηγάδι τοῦ σπιτιοῦ. Στὸ μέρος αὐτὸ ἀναπαύονταν τὰ ζῶα τὴν ἡμέρα, μετὰ τὸ πότισμα.

Ἡ αὐλὴ εἶχε δυὸ πόρτες : ἀπὸ τὴ μιὰ ἔμπαιναν τὰ πρόβατα στὸν προβατιώνα καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ἔνοικοι στὸ δωμάτιο μὲ τὴν ἑστία, καὶ τὰ μεγάλα ζῶα γιὰ τὸ στάβλο τους, περνώντας ἀπὸ τὸ τουνdουρόλιου. Ἕνα πρόχειρο χώρισμα τῆς αὐλῆς μὲ ξερότοιχο ἐμπόδιζε τὰ κατσικοπρόβατα νὰ περάσουν πρὸς τὸ χῶρο ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ ἄνθρωποι.

Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ δωμάτια ποὺ ἔβλεπαν στὴν αὐλή, τὸ ἀριστερό, ὅπως κοιτούσαμε πρὸς τὸ σπίτι, ἦταν τουνdουριοῦ dοὺ σπίτ', τὸ σπίτι ὅπου βρισκόταν τὸ τουνdούρι, ἡ ἑστία τοῦ σπιτιοῦ. Στὸ δωμάτιο αὐτὸ μαγείρευε, ἔτρωγε, κοιμόταν καὶ συγυριζόταν ἡ οἰκογένεια. Ἀπ' αὐτὸ περνοῦσαν καὶ τὰ βόδια τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ μποῦν στὸ στάβλο, γυρίζοντας ἀπὸ τὰ χωράφια. Ὁ τελευταῖος αὐτὸς χῶρος, ἕνα μεγάλο δωμάτιο, εἶχε πρὸς τὴν αὐλὴ ἕνα ἀρκετὰ μεγάλο ἄνοιγμα στὸν τοῖχο — κάτι σὰν παράθυρο —, γιὰ νὰ πετοῦν τὶς κοπριὲς τοῦ στάβλου στὸν ἐλεύθερο χῶρο ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἄλλη μιὰ πόρτα εἶχε ὁ στάβλος πρὸς τὸν ἀχυρώνα, ὅπου ἀποθήκευαν τὴν ταγὴ τῶν ζώων. Ἡ πόρτα αὐτὴ ἔκλεινε πρόχειρα, γιὰ νὰ μὴν περνοῦν μέσα τὰ ζῶα καὶ χαλοῦν ἢ βρωμίζουν τὴν τροφή τους. Σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ στάβλου εἶχαν στρώσει λίγα σανίδια, καὶ πάνω σ' αὐτὰ τὸ νέο ἀντρόγυνο ἔστρωνε καὶ κοιμόταν.

Ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ δωματίου, ὅπου τὸ τουνdούρι, μιὰ πόρτα ὁδηγοῦσε πρὸς μέ(γ)α dοὺ σπίτ', τὸ μεγάλο δωμάτιο, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσε ἡ οἰκογένεια γιὰ τὸν ὕπνο τῶν παιδιῶν, ἀλλὰ καὶ γιὰ ἀποθήκη τροφίμων καὶ ρούχων. Ἐδῶ εἶχαν σκάψει ἕνα χῶρο σὰν πηγάδι καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἑλέρ'. Φύλαγαν σ' αὐτὸ τὰ τυριὰ τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ δωμάτιο αὐτό, ὅπως γινόταν συνήθως, ἦταν μεγαλύτερο ἀπὸ τ' ἄλλα καί, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν πόρτα πρὸς τὸ δωμάτιο μὲ τὴν ἑστία, εἶχε καὶ δεύτερη, στὴ δεξιὰ πλευρά του, ποὺ ὁδηγοῦσε στὸ χρώστας[1] dοὺ σπίτ', στὸ δωμάτιο τοῦ ἀργαλειοῦ.

---

1. Χρώστα <χώστρα, ἀπὸ τὸ χώνω, χωμένο στὴ γῆ. Πβ. τὸ σημερινὸ διαλεχτικὸ λάκκος ἢ γούρνα, ὁ ἀργαλειός.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στὸ μέα dοὺ σπίτ' ὑπῆρχε καὶ τουνdούρι, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν μόνο ὅταν τοίμαζαν τὰ καϊμάκια τους. Τὸ ἔκτο δωμάτιο τοῦ σπιτιοῦ, ὅπου ἔμπαινε κανεὶς ἀπὸ χρώστας dοὺ σπίτ', τὄλεγαν λούβα μ' Γιώρ' dοὺ σπίτ', δωμάτιο τοῦ θείου μου τοῦ Γιώργη, γιατὶ ἀπ' αὐτὸν τὸ εἶχε ἀγοράσει ὁ πατέρας τοῦ Μακάριου.

Μιὰ τρίτη πόρτα τοῦ «σπιτιοῦ» τῆς χρώστας ὁδηγοῦσε στὸν προβατιώνα, στὸ χῶρο ὅπου στεγάζονταν τὰ πρόβατα καὶ τὰ κατσίκια τῆς οἰκογένειας. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν τελευταία αὐτὴ πόρτα, ὁ προβατιώνας εἶχε κι ἄλλη ποὺ ὁδηγοῦσε στὴν αὐλή. Σ' ἕνα μέρος τοῦ δωματίου αὐτοῦ οἱ ἔνοικοι εἶχαν σκάψει τὸ δάπεδο καὶ εἶχαν κάνει ὑπόγειο. Κατέβαιναν ἐκεῖ μερικὰ ζῶα, ὅταν δὲ χωροῦσαν ὅλα στὸν προβατιώνα.

Ὅλ' αὐτὰ τὰ δωμάτια, καθὼς καὶ τὰ δωμάτια τῶν ἀδερφῶν τοῦ Μακάριου, ἦταν σκεπασμένα μὲ συνεχόμενες στέγες καὶ εἶχαν: τὸ μέγα σπίτ' ἕξι καμάρες, τὸ τουνdουρόλιου δυὸ μεγάλες καὶ μιὰ μικρή, τὸ χρώστας dοὺ σπίτ' τέσσερες, λούβα Γιώρ' dοὺ σπίτ' τρεῖς, ὁ προβατιώνας δύο, ὁ νεϋριώνας τέσσερες, ὁ καινούργιος ὀdὰς πέντε καὶ ὁ στάβλος ἕξι καμάρες.

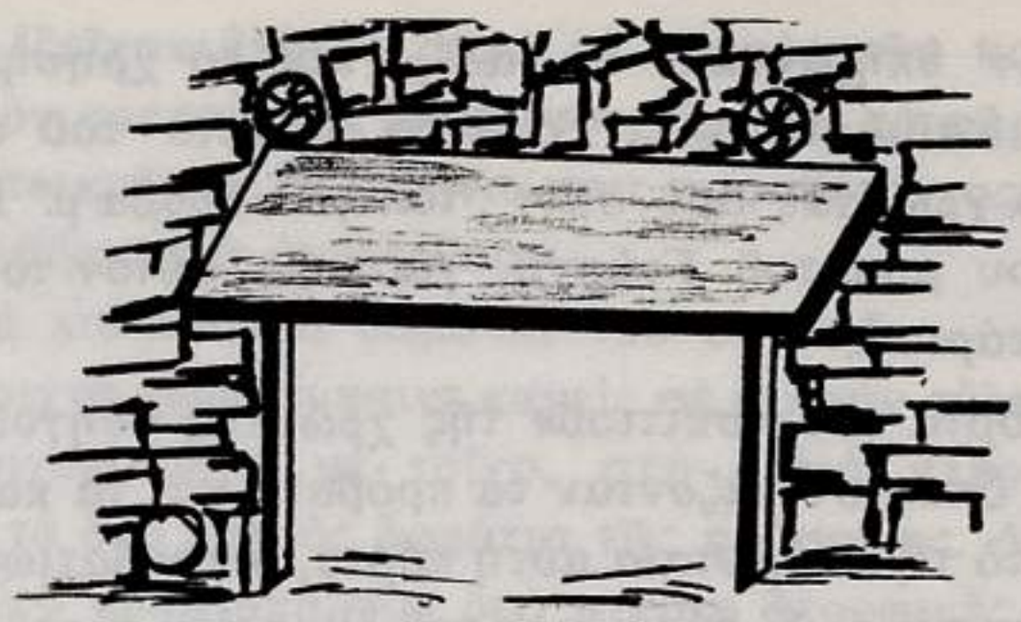
β) Ὁ ὀdάς[1]*. Τὸ σακού. Τὸ ὀτζάχ. Τὰ πέντζερε*[2]*.*

Σ' αὐτὸ τὸ σπίτι δὲ μπορεῖ βέβαια νὰ γίνει λόγος γιὰ παράθυρα. Μόνο ὁ ὀdὰς εἶχε ἕνα πέντζερε, ἕνα τετράγωνο ἄνοιγμα στὴν ὀροφή. Ὅλα τ' ἄλλα δωμάτια φωτίζονταν ἀπὸ τὶς πόρτες καὶ ἀπὸ τὶς κάπνες, μικρὰ ἀνοίγματα στὴ στέγη : δύο τὸ μεγάλο δωμάτιο καὶ ἀπὸ μιὰ τὰ ὑπόλοιπα, στρογγυλά, μὲ διάμετρο 0,50 μ. περίπου. Ὁ ἀχυρώνας ὅμως, ὁ προβατιώνας καὶ ὁ στάβλος δὲν εἶχαν οὔτε πέντζερε.

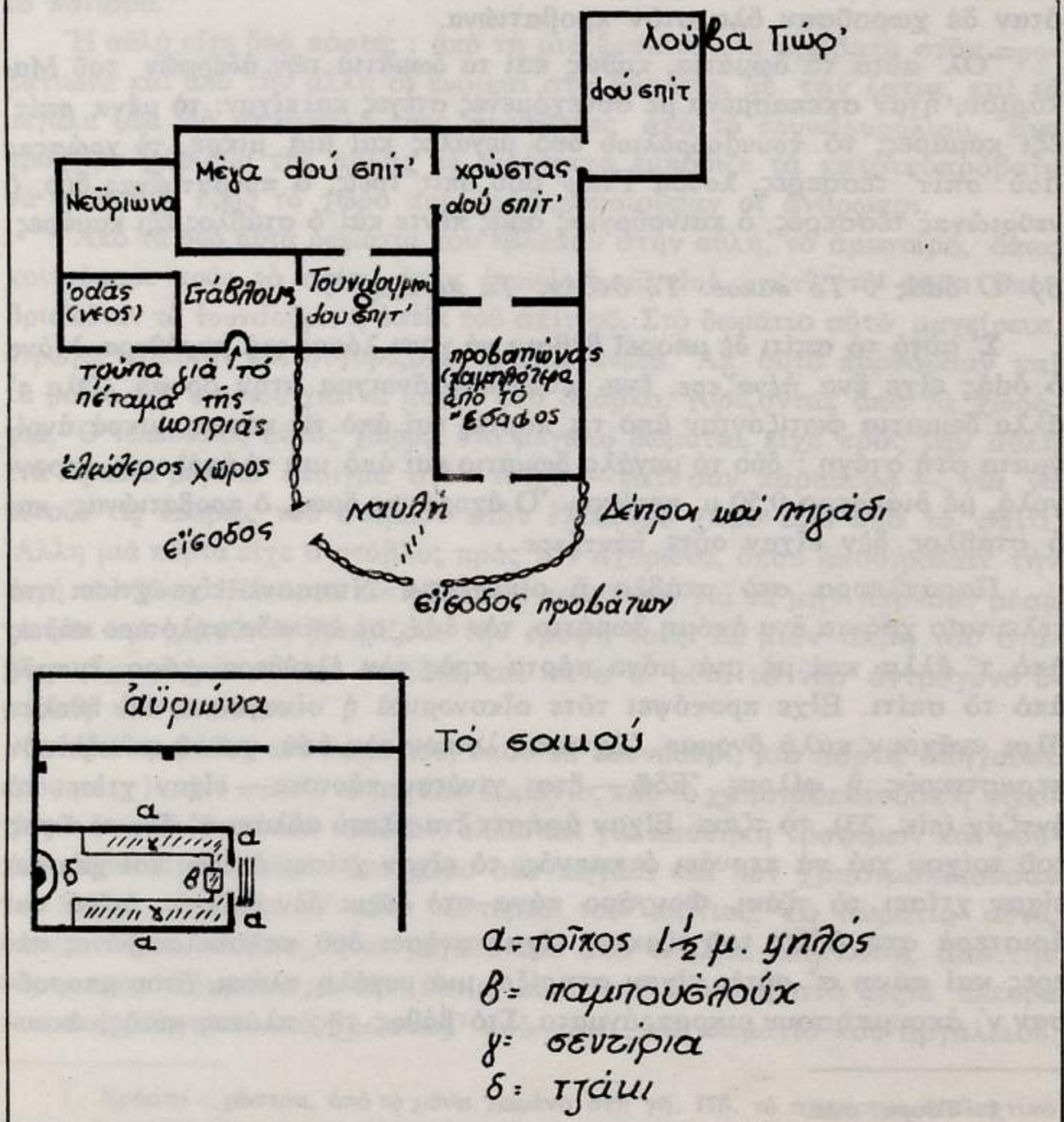
Παράπλευρα στὸ στάβλο ἡ οἰκογένεια Νταμιανὲ εἶχε χτίσει στὰ τελευταῖα χρόνια ἕνα ἀκόμη δωμάτιο, τὸν ὀdά, σὲ ἐπίπεδο ψηλότερο κάπως ἀπὸ τ' ἄλλα καὶ μὲ μιὰ μόνο πόρτα πρὸς τὸν ἐλεύθερο χῶρο ἐμπρὸς ἀπὸ τὸ σπίτι. Εἶχε προκόψει τότε οἰκονομικὰ ἡ οἰκογένεια καὶ ἤθελαν ὅλοι «νἄχουν καλὸ ὄνομα». Ἔχτισαν λοιπὸν τὸν ὀdά, γιὰ νὰ φιλοξενοῦν περαστικοὺς ἢ φίλους. Ἐδῶ — ἔτσι γινόταν πάντοτε — εἶχαν χτίσει τὸ ὀντζάχ (εἰκ. 23), τὸ τζάκι. Εἶχαν ἀφήσει ἕνα πλατὺ αὐλάκι σ' ὅλο τὸ ὕψος τοῦ τοίχου γιὰ νὰ περνάει ὁ καπνός, τὸ εἶχαν χτίσει ἀπέξω, καὶ χαμηλὰ εἶχαν χτίσει τὸ τζάκι. Φουγάρο πάνω στὸ δῶμα δὲν ὑπῆρχε. Δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ στὴ βάση τοῦ τζακιοῦ εἶχαν στήσει δυὸ καλοπελεκημένες πέτρες καὶ πάνω σ' αὐτὲς εἶχαν στηρίξει μιὰ μεγάλη πλάκα, ὅπου μποροῦσαν ν' ἀκουμπήσουν μικροπράγματα. Στὸ βάθος τῆς πλάκας αὐτῆς, ἀκου-

1. Τουρκ. oda.
2. Τουρκ. pencere.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰκ. 23. Τὸ ὀτζάχ.

Εἰκ. 24. Τὸ σπίτι τοῦ Δαμιανόγλου. Κάτοψη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μπώντας στὸν τοῖχο, εἶχαν δυὸ πέτρες σκαλιστὲς γιὰ στολίδι. Οἱ πέτρες τοῦ τζακιοῦ ἦταν κοκκινωπὲς κάπως — κοκκινικὸ χτέρια — ὄχι κοινές, σὰν αὐτὲς τῶν τοίχων τοῦ σπιτιοῦ. Τὶς ἔφερναν ἀπὸ τὴν περιοχὴ τοῦ Χαρτιμέν'. Στὸ τζάκι, ὅπως καὶ στὸ τουνδούρι, ἔκαιγαν κοπριές.

Τὸ σεκού[1] ἢ *σακού*.

Ὅπως σὲ ἄλλα χωριὰ τῆς περιοχῆς[2], ἔτσι καὶ στὸ Μιστὶ ὁ ξένος τὸν ὁποῖο φιλοξενοῦσε κάποιος, ἔπρεπε νὰ κοιμηθῆ σὲ δωμάτιο χωριστὸ ἀπὸ τῆς οἰκογένειας, τὸ χειμώνα μάλιστα σὲ μέρος ζεστό. Τέτοιο μέρος στὰ φτωχὰ Μιστιώτικα σπίτια ἦταν τὸ σεκού, ποὺ συνήθως βρισκόταν σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ στάβλου. Ἐκεῖ, κοντὰ στὶς ἀναπνοὲς τῶν ζώων καὶ τὶς ἀναθυμιάσεις τῆς κοπριᾶς, ἡ ἀτμόσφαιρα ἦταν, βέβαια, πολὺ βαριά, ἀλλὰ καὶ ἀρκετὰ ζεστότερη ἀπὸ τῶν ἄλλων δωματίων, ποὺ ἔμεναν πάντοτε χωρὶς θέρμανση. Στὸ τουνδουρόλιου, ἐξάλλου, κοιμόταν ἡ οἰκογένεια, χωρὶς κι αὐτὴ νὰ ζεσταίνεται ἀρκετά, ἀφοῦ τὸ τουνδούρι ἔσβηνε καὶ κρύωνε ἀπὸ τὶς πρῶτες κιόλας ὧρες τῆς μακριᾶς χειμωνιάτικης νύχτας.

Ἔμενε λοιπὸν μόνο τὸ σεκού, συνήθως, γιὰ τὴ φιλοξενία, ἐκτὸς ἂν ἦταν καλοκαίρι, καὶ τότε ὁ ξένος μποροῦσε νὰ κοιμηθῆ σ' ἕνα ἀπὸ τὰ δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ ποὺ ἦταν ἐλεύθερα. Παράγγελνε, στὴν περίπτωση αὐτή, ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογένειας ἢ ἡ γυναίκα του: — Τὸ καπτικὸ[3] σ' τρῶσι τ' ἀπέσ' dοὺ σπίτ', ἂς κοιμηχῆ, στρῶσε «τοῦ φίλου σου» στὸ ἐσωτερικὸ δωμάτιο νὰ κοιμηθῆ. Ὁ ξένος ἔφερνε μαζί του τὸ φαγητό, στοὺς γνωστοὺς ὅμως καὶ στοὺς ἐπίσημους πρόσφερε τὸ φαγητὸ αὐτὸς ποὺ τοὺς φιλοξενοῦσε.

Πολλοὶ τὸ σεκοὺ τὸ ἔλεγαν καὶ ὀdά, ἂν καὶ θὰ δοῦμε ἀμέσως πὼς ὑπῆρχε μεγάλη διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ αὐτοὺς χώρους. Τὸ σεκοὺ μποροῦσε νὰ χτιστῆ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ στάβλο, ὄχι ὅμως πολὺ μακριὰ ἀπ' αὐτόν. Χώριζαν μὲ τοῖχο ἕνα χῶρο 2,5 × 3,5 μ. περίπου, ἀπὸ τὰ γύρω, ἔριχναν χῶμα γιὰ νὰ ψηλώσει κάπως περισσότερο ἀπὸ τὸ στάβλο καὶ ἀνέβαιναν ἐδῶ μὲ 2 - 3 σκαλοπάτια χτιστὰ — μὲ ἀναβασίες. Αὐτὸ ἦταν τὸ σεκού. Ἔστρωναν ἐκεῖ στὸν ξένο, τοῦ ἄφηναν κ' ἕνα κανάτι μὲ νερὸ κοντὰ στὸ στρῶμα κ' ἔτσι περνοῦσε τὴ νύχτα του.

Σὲ ὁρισμένα σπίτια, ὅπου τὸ σεκοὺ ἦταν περιποιημένο κάπως, στὶς δυὸ μακριές του πλευρὲς ὑπῆρχαν σεdίρια[4], χτιστὰ χαμηλὰ πεζούλια, ἀμέσως μετὰ τὶς σκάλες, στὴ μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ στενὲς πλευρές του, καὶ τὸ παbουτσλούχ[5], ὑψωμένη κάπως θέση, ὅπου μπαίνοντας ὁ ἐπισκέπτης

1. Τουρκ. seki. Βλ. *Ἀνακοὺ* 57.
2. Βλ. *Ἀνακοὺ* 57.
3. Δηλ. ἀγαπητικός, λέξ. συνθηματική.
4. Τουρκ. sedir.
5. Τουρκ. pabuçluk.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἄφηνε τὰ παπούτσια του. Στὴ μέση τῆς ἀπέναντι στενῆς πλευρᾶς τοῦ σεκοὺ βρισκόταν τὸ τζάκι γιὰ τὴ θέρμανση, ποὺ ἔκαιγε μαλαχτά, κοπριά.

Πρέπει νὰ προσθέσουμε ἐδῶ πὼς τὸ σεκοὺ δὲν ἦταν χῶρος ὅπου φιλοξενοῦνταν μόνο οἱ ξένοι. Καὶ οἱ γείτονες τοῦ σπιτιοῦ καὶ οἱ φίλοι, ὅταν ἐπισκέπτονταν τὸ χειμώνα τὴν οἰκογένεια, ἐκεῖ περνοῦσαν τὴν ὥρα τους. Κάθονταν οἱ μεγάλοι στὰ σεδίρια, γονάτιζαν ἢ κάθονταν σταυροπόδι στὸ στρωμένο μὲ κετσέδες δάπεδο τὰ μικρά, καὶ οἱ συζητήσεις τὶς χειμωνιάτικες βραδιὲς ἦταν ἀτέλειωτες. Ἄρχιζαν ἀπὸ τὰ χωράφια, τὶς σπορές, τὰ ζῶα τοῦ σπιτιοῦ, προχωροῦσαν στὰ νέα τοῦ χωριοῦ, στὸ χιόνι, στὸν καπνὸ ποὺ λαθρέμποροι Τοῦρκοι εἶχαν φέρει στὸ χωριό, καὶ συνεχίζονταν μὲ τὰ μεγάλα, τ' ἀτέλειωτα ἀνατολίτικα παραμύθια. Στὴν ἄκρη βρισκόταν πάντα ἡ στάμνα καὶ τὸ τάσι, καὶ τὰ μικρὰ ἔτρεχαν πρόθυμα νὰ φέρουν νερὸ σ' ὅποιον ζητοῦσε.

Ὁ μισαφίρ ὀδάς.

Ἂν τὰ σπίτια ποὺ διαθέταν σεκοὺ μὲ σεδίρια ἦταν λίγα, αὐτὰ ποὺ εἶχαν μισαφίρ ὀδὰ ἦταν πολὺ λιγότερα. Τὸ δωμάτιο αὐτὸ τὸ κρατοῦσαν γιὰ τοὺς διοικητὲς καὶ γιὰ τὸ δεσπότη, λένε οἱ Μιστιῶτες. Φτωχότεροι ὀδάδες ὑπῆρχαν βέβαια ἀρκετοὶ στὸ χωριό, οἱ περιποιημένοι ὅμως δὲν ξεπερνοῦσαν πολὺ τὴ δεκάδα. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ βρίσκονταν συνήθως σὲ σπίτια διώροφα, ποὺ τὸν δεύτερο μάλιστα ὄροφο τὸν ἔπιανε μόνο ὁ ὀδάς. Ὁ ὄροφος αὐτὸς σκεπαζόταν μὲ χοντρὰ καδρόνια, ποὺ πάνω τους πατοῦσαν παχὺ στρῶμα χῶμα.

Κύριο χαραχτηριστικὸ τῶν ὀδάδων αὐτῶν ἦταν πὼς εἶχαν πάντοτε παράθυρο, συχνὰ μάλιστα καὶ μὲ τζάμια [1]. Στρωμένοι μὲ χαλιὰ κάτω, εἶχαν πάντοτε τζάκι γιὰ νὰ κρατεῖ ζέστη στοὺς ἐπισκέπτες καὶ κάπνη γιὰ νὰ φεύγει ὁ καπνός. Ἦταν «μεγαλεῖο» γιὰ τὸν ἰδιοχτήτη του ἕνας περιποιημένος ὀδάς, καὶ τὸν εὐκόλυνε πολὺ σὲ κοινωνικὲς σχέσεις καὶ χρήσιμες γνωριμίες, ἀφοῦ τὰ ἐπίσημα πρόσωπα μόνο σὲ τέτοιους ὀδάδες φιλοξενοῦνταν. «Τί νὰ τὰ κάνεις τὰ πολλὰ χωράφια, ἄμα δὲν ἔχεις ὀδά;» λένε μὲ καημὸ οἱ Μιστιῶτες. «Τὰ χωράφια δὲν ἀξίζουν τίποτα, ὁ ὀδὰς ἀξίζει». Παράθυρα μικρὰ μὲ τζάμια καὶ χαλιὰ στρωμένα κάτω εἶχαν κάποτε καὶ οἱ ὀδάδες ποὺ βρίσκονταν σὲ ἰσόγεια σπίτια.

γ) Τὸ τουνδούρι [2]. (Εἰκ. 25).

Τὰ τουνδούρια οἱ Μιστιῶτες, ὅπως καὶ οἱ κάτοικοι τῶν ἄλλων γύρω

---

1. Ὁ Βαλαβάνης *Μικρασιατικὰ* 223 σημειώνει : (μετὰ τὸ χτίσιμο τοῦ Ἁι Βλάση) «οἱ Μιστιῶται ἔμαθον τὴν χρῆσιν τῶν ὑαλοπινάκων καὶ δὲν ἀπατῶνται πλέον».

2. Τουρκ. tandır. Πβ. Σαραντίδη 65 - 66, Καράμποδος 33, Μυστακίδη 379. Πβ. τὴν «κοίλην ἐσχάραν» τῶν Βυζαντινῶν, Φ. Κουκουλὲς *ΒΒΠ* 4,309.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χωριῶν[1], τ' ἀγόραζαν ἀπὸ τὴν Ἀξό, συνήθως μὲ ἀνταλλαγὴ σίκαλης, 30 ὀκάδες τὸ καθένα. Ἐπαναλαμβάνομε πὼς τὸ ὕψος τοῦ τουνdουριοῦ ἦταν γύρω στὸ 1,20 μ., πλατύτερο πρὸς τὴ βάση του καὶ στενώτερο πρὸς τὴν κορφή. Στὴν ἐπάνω ἄκρη του τελείωνε στὸ πιστόμι, στὰ χείλη ποὺ ἐξεῖχαν πρὸς τὰ ἔξω. Σκέπαζαν τὸ τουνdουρι μὲ τουνdουριοῦ dοὺ πoῦμα, τὸ πῶμα, ἀπὸ γερὴ πέτρα, ἕνα πλακόνι, πλάκα ποὺ εἶχε πάχος 0,06 μ. περίπου.

Ἔλεγαν ἐπίσης καὶ στὸ Μιστὶ σουdοὺ[2] τὴν τρύπα τοῦ ἀερισμοῦ, καὶ γαδλαμὰ[3] τὴν πήλινη τρυπητὴ πλάκα ποὺ ἔβαζαν στὴ βάση τοῦ τουνdουριοῦ, στὴ θέση ὅπου ἄρχιζε τὸ σουdού, γιὰ νὰ μὴν κλείνουν οἱ στάχτες τὸ δρόμο τοῦ ἀέρα. Ἔλεγαν ἐπίσης κ' ἐδῶ : ἄνοιξ' dοὺ σουdοὺ νὰ (γ)ήψουμ' dοὺ τουνdούρ' οὔρμου ἢ ὅρμου[4] dοὺ τουνdούρ' τσικνών' dοὺ τουνdούρ' τύφλουσί μι τσίκνα, ἄνοιξε τὸ σουdοὺ ν' ἀνάψουμε τὸ τουνdούρι, κλεῖσε τὸ τ., καπνίζει τὸ τ., μὲ τύφλωσε ὁ καπνός.

Πίεζαν μέσα στὸ τουνdούρι τὶς κοπριὲς μὲ τὸ κüσαγγού[5], ἕνα χοντρὸ ξύλο, μακρύ ὡς 0,70 μ. Ὅταν ἔκαιγε ἡ φωτιά, ἡ κάπνη ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀνοιχτή, γιὰ νὰ βγαίνει ὁ καπνός. Γιὰ νὰ τὴν κλείσουν, ἔπρεπε ν' ἀνεβοῦν στὸ δῶμα, τὸ ἄνοιγμα ὅμως γινόταν ἀπὸ τὸ δωμάτιο μ' ἕνα μακρὺ ξύλο.

Ὅταν χαλοῦσε τὸ τουνdούρι, ἔφερναν καινούργιο ἀπὸ τὴν Ἀξό, καὶ πρὶν τὸ βάλουν σὲ χρήση, τὸ ἔκαιγαν μιὰ μέρα, διαθέτοντας γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ 5 - 6 σακκιὰ μαλαχτά. Τὴ στάχτη τὴν πετοῦσαν στὴν κοπριά.

Ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, οἱ Μιστιῶτες ἄρχισαν μετὰ τὰ 1900 νὰ φτιάχνουν στὸ χωριό τους φούρνους, καὶ στὰ 1924 ὑπῆρχαν ἀπ' αὐτοὺς μερικὲς δεκάδες. Ἔκαιγαν ἄχυρο καὶ γαλγάνια[6], ἀγριάγκαθα. Ὅλοι ὅμως πίστευαν πὼς τοῦ τουνdουριοῦ τὸ ψωμὶ ἦταν νοστιμότερο ἀπὸ τοῦ φούρνου.

§ 32. Τὰ διώροφα σπίτια.

Τὰ διώροφα σπίτια εἶχαν στὸ δεύτερον ὄροφο μόνο τὸ μισαφίρ ὀdά. Ἡ στέγη κι αὐτῶν γινόταν μὲ χοντρὰ καδρόνια καὶ μὲ χῶμα πάνω σ' αὐτά, καὶ οἱ ἔνοικοι ἀνέβαιναν μὲ ἐξωτερική, πέτρινη συνήθως, σκάλα, ἀλλὰ καὶ μὲ ξύλινη.

Τέτοια διώροφα σπίτια στὸ χωριὸ ἦταν : τοῦ Χ'' Ἐφραίμ(ίδη), τοῦ

---

1. Βλ. *Ἀνακοὺ* 41 καὶ 61.
2. Τουρκ. ἰδιωμ. şundu. Ὁ Σαραντίδης 66 σημειώνει *σουντούνι*.
3. Τουρκ. kaşlama, φρυδωτός.
4. Ἀντὶ ἄρμου <ἄρμωσε.
5. Τουρκ köseği, συδαυλιστήρι.
6. Τουρκ. kalkan; Βλ. τὸ κεφ. *Χλωρίδα*, § 257.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Χ'' 'Ιορδάν(η), τοῦ παα[1] Γιωβάνν' Πρόιμου, παα Γιωβάνν' Παντελές, παα'Ιωάννη Τσύριλλη, Δεμιρτζῆ Σάββα, Δεμιρτζῆ 'Ιορδάν', Γουργοριάδη 'Ιορδάν', Κιντὰν Τσύριλλη Πρόιμου, Τεκὲ 'Ανανία, Γεκτὶ Πρόιμου κ.ἄ., συνολικὰ γύρω στὰ τριάντα τὸ πολύ.

Δὲ θυμοῦνται οἱ πληροφορητὲς περισσότερα ἀπὸ δυὸ σπίτια στὸ χωριὸ μὲ πάτωμα κάτω. Ἦταν ὅλα στρωμένα μὲ χῶμα.

1. Οἱ παπάδες, συνήθως, καὶ οἱ ἐπαγγελματίες διαθέταν, μόνοι αὐτοὶ μέσα στὸ φτωχὸ Μιστί, διώροφα σπίτια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η ΖΩΗ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΣΠΙΤΙΚΟ

Ι. ΕΠΙΠΛΑ ΚΑΙ ΣΚΕΥΗ

§ 33. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα.

Δὲ χρειάζεται νὰ ποῦμε πὼς ἡ κακὴ συνήθως οἰκονομικὴ κατάσταση τῶν Μιστιωτῶν δὲν ἐπέτρεπε ἐπίπλωση τῶν σπιτιῶν τους μὲ ἔπιπλα ὑποφερτῆς ἐξυπηρέτησης, ποὺ ἐξάλλου οὔτε τὰ εἶχαν ἀνάγκη, ἔτσι ποὺ ζοῦσαν στὸ χωριό τους. Φτωχὸ ἦταν τὸ Μιστιώτικο σπίτι καὶ σὲ οἰκιακὰ σκεύη, γιατὶ φτωχοὶ ἦταν κ' οἱ ἴδιοι.

Βρίσκονταν λοιπὸν ἐδῶ λιγότερα χάλκινα σκεύη [1] ἀπ' ὅσα στὴν 'Ανακοὺ καὶ σ' ἄλλα γύρω χριστιανικὰ χωριά, ποὺ τ' ἀποχτοῦσαν κυρίως χάρη στὰ χρήματα ποὺ κέρδιζαν οἱ κάτοικοί τους στὴν Πόλη ἢ ἀλλοῦ. Στὸ Μιστὶ οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν διαρκῶς μέσα στὴ λάσπη, στὴ σκόνη καὶ στὶς κοπριές, καὶ ἀπὸ λάσπη — κι ἀπὸ κοπριὰ κάποτε — γίνονταν καὶ τὰ σκεύη ποὺ χρησιμοποιοῦσαν. Γενικὸς ὅρος γιὰ τὴ δήλωση τῶν σκευῶν τοῦ σπιτιοῦ ἦταν doὺ σκέφους, πληθ. dὰ σκέφια, τὸ σκεῦος.

§ 34. Μεγάλα ξύλινα σκεύη. Χτιστοὶ χῶροι.

Σανιδένιο ἦταν τὸ προχειροφτιαγμένο σανdούχ [2], τὸ μπαοῦλο, ἀκουμπημένο σὲ μιὰν ἄκρη, γιὰ νὰ βάζει ἡ νοικοκυρὰ τὰ πλυμένα ἐσώρουχα κι ἄλλα πράγματα. Στὴ μιά του ἄκρη εἶχε μικρὸ χώρισμα, τὸ τσἄκμεντζέ [3], τὸ συρτάρι γιὰ τὰ λίγα χρήματα καὶ τὰ φτωχὰ στολίδια τῶν γυναικῶν τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ σκιάμνε [4] ἢ σκέμλε, τὸ μικρὸ ξύλινο σκαμνί τὸ χρησιμοποιοῦσαν σπανιότερα καὶ μόνο οἱ μεγάλοι τοῦ σπιτιοῦ. Οἱ μικροὶ κάθονταν

1. Τὸ χάλκινο μαγκάλι, π.χ., μὲ τὸ *σκέμλε* του, ποὺ εἴδαμε στὰ σπίτια τῆς 'Ανακοῦς ἐδῶ βρισκόταν σ' ἐλάχιστα σπίτια, ἀφοῦ οἱ κάτοικοι δὲν διαθέταν χρήματα γιὰ ν' ἀγοράσουν ξυλοκάρβουνα.

2. Τουρκ. sandık <σάνδυξ, κιβώτιο. Βλ. Κοραῆ *Ἄτακτα* 1,77, Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 2β 82 - 83.

3. Τουρκ. çekmece.

4. Τὰ *σκαμνία* τῶν Βυζαντινῶν. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 2β, 78. Πβ. *'Ανακοὺ* 66. 'Απὸ δῶ καὶ τὸ τουρκ. iskemle. Πβ. *'Ανακοὺ* 71, σημ. 4.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καταγῆς ἢ πάνω σὲ φτωχικὰ χαλιὰ ἢ κετσέδες, συνήθως σταυροπόδι. Ὅλα τὰ σπίτια δὲν εἶχαν σκαμνιά, στὰ "καφενεῖα" ὅμως ὑπῆρχαν ἀρκετά.

Ξύλινο ἦταν καὶ τὸ σανδοὺχ — ὅπου ὑπῆρχε — γιὰ τὶς εἰκόνες, μιὰ ξύλινη πρόχειρη βαθιὰ κορνίζα, σκεπασμένη μὲ πανί, γιὰ νὰ μὴ σκονίζουνται οἱ εἰκόνες καὶ νὰ μὴν τὶς μαυρίζει ὁ καπνός. Στὶς γιορτὲς ὅμως τὸ ξεσκέπαζαν γιὰ νὰ φαίνουνται οἱ εἰκόνες.

Κουτοὺκ [1] ἔλεγαν ἕνα κομμάτι χοντρὸ ξύλο, ὅπου ἔκοβαν μὲ τὸ μαχαίρι τὸ κρέας γιὰ νὰ κάνουν γκυλιντήρια [2], γιουβαρλάκια, ἢ νὰ γεμίσουν τὰ ἔντερα τῶν ζώων καὶ νὰ κάνουν τὰ σουτζούκια [3]. Αὐτὸ ὅμως μποροῦσαν νὰ τὸ κάνουν καὶ στὸ χοντσά [4], στὸ χαμηλὸ τραπέζι τοῦ φαγητοῦ.

Τὴν ἀλευιριώνα, τὴν ἀποθήκη τοῦ ἀλευριοῦ, ποὺ κάποτε χωροῦσε πεντακόσιες ἢ περισσότερες ὀκάδες ἀλεύρι, ἄλλοτε τὴν ἔφτιαχναν μὲ σανίδια καὶ ἄλλοτε ἦταν χτιστὴ μὲ πέτρες. Ὅταν ἄδειαζαν σ' αὐτὴν τὸ ἀλεύρι, τὸ πατοῦσαν μὲ τὰ πόδια γιὰ νὰ χωρέσει περισσότερο, ὥστε τὸ σπίτι νὰ περάσει ἀρκετοὺς μῆνες. Δὲν ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ χαλάσει [5]. Τὸ σκέπαζαν, ἐξάλλου, πάντοτε τὸ ἀλεύρι, γιὰ νὰ μὴν πέφτουν σκόνες καὶ καπνοί.

Καὶ τ' ἀμπάρια [6], οἱ ἀποθῆκες γιὰ τὰ δημητριακὰ καὶ τὰ ὄσπρια, ἦταν χτιστά.

§ 35. Σκεύη μετάλλινα καὶ πήλινα. Οἱ κετσοῦκες. Τὰ κουμνιά. Στάμνες νεροῦ. Ἡ μουσλούχα.

Ἀπὸ τὰ συνηθισμένα μαγειρικὰ σκεύη ἑνὸς μέτριου σπιτιοῦ μεταλλικὰ ἦταν τὸ τεγάνι καὶ τὰ παχίρια [7], τὰ χάλκινα, τὰ καζάνια, τὰ λεγένια — ταψιὰ — τὰ σινιὰ — τὰ ρηχὰ ταψιὰ — οἱ τεντζερέδες κ' ἕνα μικρὸ δοχεῖο, σὰν αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ παπὰς γιὰ νὰ βάζει τὸν ἁγιασμό, ὅταν γύριζε στὰ σπίτια ν' ἁγιάσει. Αὐτὸ τὸλεγαν πάρτσ [8]. Στὰ μεγαλύτερα πάρτσα ἔβαζαν τὸ κρασί, ὅταν εἶχαν γάμους, καὶ τὄφερναν στὸ τραπέζι. Ἔπαιρναν ἀπ' αὐτὸ μὲ τὸ μαστραπὰ [9] κ' ἔπιναν. Μὲ τὸ ἴδιο δοχεῖο μεταφέραν καὶ τὸ

1. Τουρκ. kütük, κούτσουρο.
2. Δηλ. κυλιντήρια, στρογγυλά. Πβ. *Ἀνακοὺ* 52, 53.
3. Τουρκ. sucuk.
4. Τουρκ. hoçna.
5. Πβ. Θεόφρ. *Περὶ φυτῶν* VIII, 9, 5 : «τῆς γοῦν Καππαδοκίας ἐν χωρίῳ τινι τῷ καλουμένῳ Πέτρα καὶ τετταράκοντα ἔτη διαμένειν φασὶ γόνιμα καὶ χρήσιμα πρὸς σπόρον, εἰς δὲ τὴν σίτησιν ἑξήκοντα ἢ ἑβδομήκοντα (τὸ σιτάρι)».
6. Τουρκ. ambar.
7. Τουρκ. bakır, χαλκός.
8. Ἡ λ. μὲ τὴ σημασία αὐτὴ δὲ βρίσκεται στὰ λεξικά. Πβ. *Ἀνακοὺ* 67.
9. Τουρκ. maşrapa, χάλκινο κύπελλο.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀριάνι[1] στὸ χωράφι, νερὸ στὸ σπίτι κ.τ.λ. Τὰ λεγκέρια[2] ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακοὺ (σ. 71), ἕνα εἶδος χάλκινο ρηχὸ πιάτο, ὑπῆρχαν καὶ στὸ Μιστί.

Στὸ σάτš, εἶδος μεγάλου ταψιοῦ ἀπὸ κοινὴ λαμαρίνα, 0,40 × 0,70 μ. περίπου, ἔψηναν πάνω στὸ τουνδούρι τὰ bαšλαμάια[3], λεπτὲς πίτες, μὲ ἀβγὰ κάποτε μέσα, ποὺ ἔφτιαχναν στὶς γιορτές.

Ὁρισμένα σπίτια εἶχαν ἀκόμη καὶ μεγάλο χάλκινο καζάνι, τὸ χἄρτšὶ ἢ χἄλτšί[4], μὲ δυὸ χἄλκεϊοῦ λάβους, χαλκιοῦ χερούλια, γιὰ τὸ βράσιμο τοῦ νεροῦ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν στὸ πλύσιμο τῶν ρούχων, γιὰ τὸ βράσιμο τοῦ πνεουριοῦ[5], πλιγουριοῦ καὶ ἄλλες ἀνάλογες δουλειές, ὅπως εἶχαν καὶ τἀϭ' τζεζβέ[6], τὸ καφόμπρικο. Μετάλλινο — ἀπὸ κοινὴ λαμαρίνα — ἦταν τὸ γάζιαγου τšιρέκ[7], τὸ λυχνάρι ποὺ ἔκαιγε πετρέλαιο.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς λίγες αὐτὲς ἐξαιρέσεις, τὰ σκεύη ἑνὸς συνηθισμένου σπιτιοῦ ἦταν πήλινα. Ἔτσι, μικρότερα πήλινα εἶχαν : τὸ γιbρίχ, τὸ τšουτšί, τσουκί, μικρότερο ἢ μεγαλύτερο — μικρὸ τšουτšί, μέγα τšουτšὶ[8]— ποὺ χωροῦσαν ἀπὸ μιὰν ὡς τέσσερες ἢ περισσότερες ὀκάδες. Τὸ μεγάλο εἶχε χερούλι γιὰ νὰ τὸ κρατοῦν, τὸ μικρὸ δὲν εἶχε. Εἶχαν ἀκόμη λαήνια— μικρὸ δοὺ λαήνι, μέγα δοὺ λαήνι.

Στὰ μεγαλύτερα τšουτšὰ ἔβαζαν τὰ ὄξινα, τὰ τουρσιά τους, ἐνῶ στὰ μικρά, ποὺ τἄλεγαν καὶ τšιμπόκου[9] (τὸ) καὶ χωροῦσαν μισὴν ὡς μιάμισην ὀκά, ἔβαζαν γάλα ἢ τυρί. Τὰ τšιμπόκα εἶχαν μεγάλη κοιλιά, ἀλλὰ δὲν εἶχαν χερούλια. Ὅταν ἔβαζαν σ' αὐτὰ γιαούρτι, τὰ σκέπαζαν καλὰ μὲ τὸ τšιποκάνι[10], τετράγωνο πανὶ διπλό, ποὺ εἶχε ραμμένα πάνω σκοινιὰ γιὰ τὸ δέσιμο γύρω στὸ στόμιο, ὥστε νὰ μὴ χύνεται τὸ γιαούρτι.

Μεγαλύτερο ἀπὸ τὸ τšουτšὶ ἦταν τὸ κουμνὶ καὶ τὸ τυρικούμι, κουμνὶ δηλαδὴ γιὰ τὸ τυρί. Τὰ μικρότερα ἀπ' αὐτὰ χωροῦσαν μιὰν ὡς δύο ὀκάδες καὶ τὰ μεγάλα πέντε ὡς δέκα. Εἶχαν τὸ σχῆμα πλατύστομης στάμνας, ἀλλὰ

---

1. Τουρκ. ayran.
2. Τουρκ. lenger.
3. Τουρκ. başlama;
4. Δηλ. χαλκί(ον).
5. Ὁ τύπος συνηγορεῖ γιὰ τὴν προέλευση τῆς λ. ἀπὸ τὸ πνιγούρι. Τουρκ. bulgur.
6. Τουρκ. cezve, καφόμπρικο.
7. Τουρκ. kazyağı (τοῦ γκαζιοῦ) çıra(ğ), δαδὶ καὶ ἔπειτα λυχνάρι. Γιὰ τὰ πήλινα λυχνάρια τῆς Βυζαντινῆς ἐποχῆς βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 2β, 91.
8. Ὑποκορ. τοῦ *τσούκα* βυζαντ. τσούκκα. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Λαογρ.* 5 (1915) 319. Πβ. Πρόδρομο III 187 - 8 (ἔκδ. Hesseling - Pernot 56) : «Αἱ τσοῦκκα ὁποῦ τὰ ἐβάστασεν ... ἐκείνη βαπτιστῆρα ἦτον, ἐκείνη τσοῦκκα οὐκ ἦτον». Καὶ IV, 110-111 (ὅ.π.σ. 77). Πβ. Σαραντίδη 220.
9. Δηλ. *τσουκκόπουλον*. Ὁ Δουκάγγιος δίνει τὸν τύπο *τζουκαλόπουλον*.
10. Ἀπὸ τὸ τσιποκοπάνι < τσουκκαλοπουλλοπάνι.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χωρὶς χερούλι, μερικὰ καὶ δυὸ λάγουζια, δυὸ λαβές, χερούλια. Στὸ κουμνὶ ἔβαζαν ἀκόμη καὶ κορκότ[1] ἢ πνεγούρ, κομμένο δηλαδὴ σιτάρι. Μ' αὐτὸ ἔκαναν τὴ σούπα μὲ γάλα. Μὲ τὸ κουμνὶ ἔστελναν ἀκόμη τὸ ἀιράν, τὸ νερωμένο γιαούρτι στὴν ἐργατιὰ ποὺ δούλευε τὴν ἄνοιξη ἢ τὸ καλοκαίρι στὸν κάμπο. Θὰ δοῦμε πιὸ κάτω τὸ κουμνὶ καὶ σὰν σκεῦος μαγειρικό, θὰ σημειώσουμε ὅμως ἐδῶ, ὅτι σ' αὐτὸ ἔβαζαν καὶ τυρὶ καὶ τὸ ἀναποδογύριζαν μέσα στὸ χῶμα, στὸ κελάρι. Κρατιόταν ἔτσι τὸ τυρὶ μαλακότερο.

Τὸ καϊμάκι, τὸ τυρί, τὸ γιαούρτι ἢ τὸ λάδι τ' ἀποθήκευαν στὸ γο(υ)-ὄακλού[2] ἢ γο(υ)ὄαχλού, πιθάρι ποὺ χωροῦσε 15 - 30 ὀκάδες, μὲ χερούλια γιὰ νὰ τὸ πιάνουν ἢ χωρὶς αὐτά. Ὅταν ὅμως τὸ γουὄακλοὺ τὸ γέμιζαν μιὰ φορὰ λάδι, δὲν ἔβαζαν πιὰ τίποτ' ἄλλο, γιατὶ τὸ δοχεῖο μύριζε ἄσχημα. Σὲ τέτοια δοχεῖα ἔβαζαν τὸ κρασὶ καὶ στὴ Νίγδη, δὲν εἶχαν οὔτ' ἐκεῖ ξύλινα βαρέλια.

Μεγάλο πήλινο χωρὶς χερούλι ἦταν καὶ τὸ ῾αγρὶ[3] ποὺ χωροῦσε 30 - 70 ὀκάδες κρασί. Στὰ ῾αγιριὰ ἔβαζαν ἀκόμη καὶ τὰ τουρσιά τους : τομάτες, πιπεριές, λάχανο, καρπούζι, ὅ,τι εἶχαν.

Τὄι(μ)πόκο (τὸ) ἢ μαστραπὰ (ὁ) ἢ ῾ά6'[4] (τὸ) ἔλεγαν καὶ τὸ κύπελλο μὲ τὸ ὁποῖο ἔπιναν κρασὶ ἢ νερό. Ἦταν πήλινο ἢ χάλκινο, χωροῦσε μισὴ ὀκὰ ἢ λίγο περισσότερο καὶ εἶχε πάντοτε χερούλι.

Οἱ κετσοῦκες. Τὰ κουμνιά. (Εἰκ. 26 - 27).

Μαγείρευαν στὶς ῾κετὄοῦκες[5] (ἑν. ῾κετὄοῦκε), ποὺ χωροῦσαν δυὸ ἢ τρεῖς ὀκάδες ὄσπρια καὶ τὶς ἔφερναν ἀπὸ τ' ἄλλα γύρω χωριά : Ἀξό, Σεμένdερε, Γκέλβερι. Αὐτὲς ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὴν Ἀξὸ τὶς ἔλεγαν Ἀξενοῦ ῾κετὄούκα. Μαγείρευαν σ' αὐτὲς «πιλάφι», ἔβραζαν τὸ γάλα, τοίμαζαν γενικὰ τὰ φαγητὰ ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνουν γρήγορα, αὐτὰ ποὺ ἔβραζαν στὴ φλόγα καὶ ὄχι στὴ στάχτη. Ξεσκέπαζαν τὸ πρωὶ τὸ ῾τουνdούρι — ἀφαιροῦσαν δηλαδὴ τὸ ῾πῶμα του —, τοίμαζαν μιὰ κοσκινιὰ ἀσδράδια[6] — κοπριὰ κατσικίσια ἢ πρόβια, ἀπ' ὅπου εἶχαν ἀφαιρέσει τὴ λιωμένη —, ἔβαζαν λίγα ξερὰ χόρτα ἢ ἄχυρα γιὰ προσάναμμα, καὶ πάνω στὴ φλόγα ποὺ πετιόταν ἀπ' αὐτὰ ὅταν τ' ἄναβαν, ἔβαζαν τὶς ῾κετὄοῦκες μὲ τὸ φαγητό, ὅταν βιάζονταν νὰ τὸ τοιμάσουν. Τοποθετοῦσαν δηλαδὴ στὸ στόμιο τοῦ ῾τουνdουριοῦ

---

1. Τούρκ. kurkut, ἄβραστο χοντροκομμένο σιτάρι, ὁ χόνδρος τῶν ἀρχαίων. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 2β, 203.

2. Τουρκ. kuşaklı, ζωνοφόρο. Τὰ δοχεῖα αὐτὰ στολίζονταν συχνὰ μὲ ζῶνες, κυρίως κάτω ἀπὸ τὸ στόμιο.

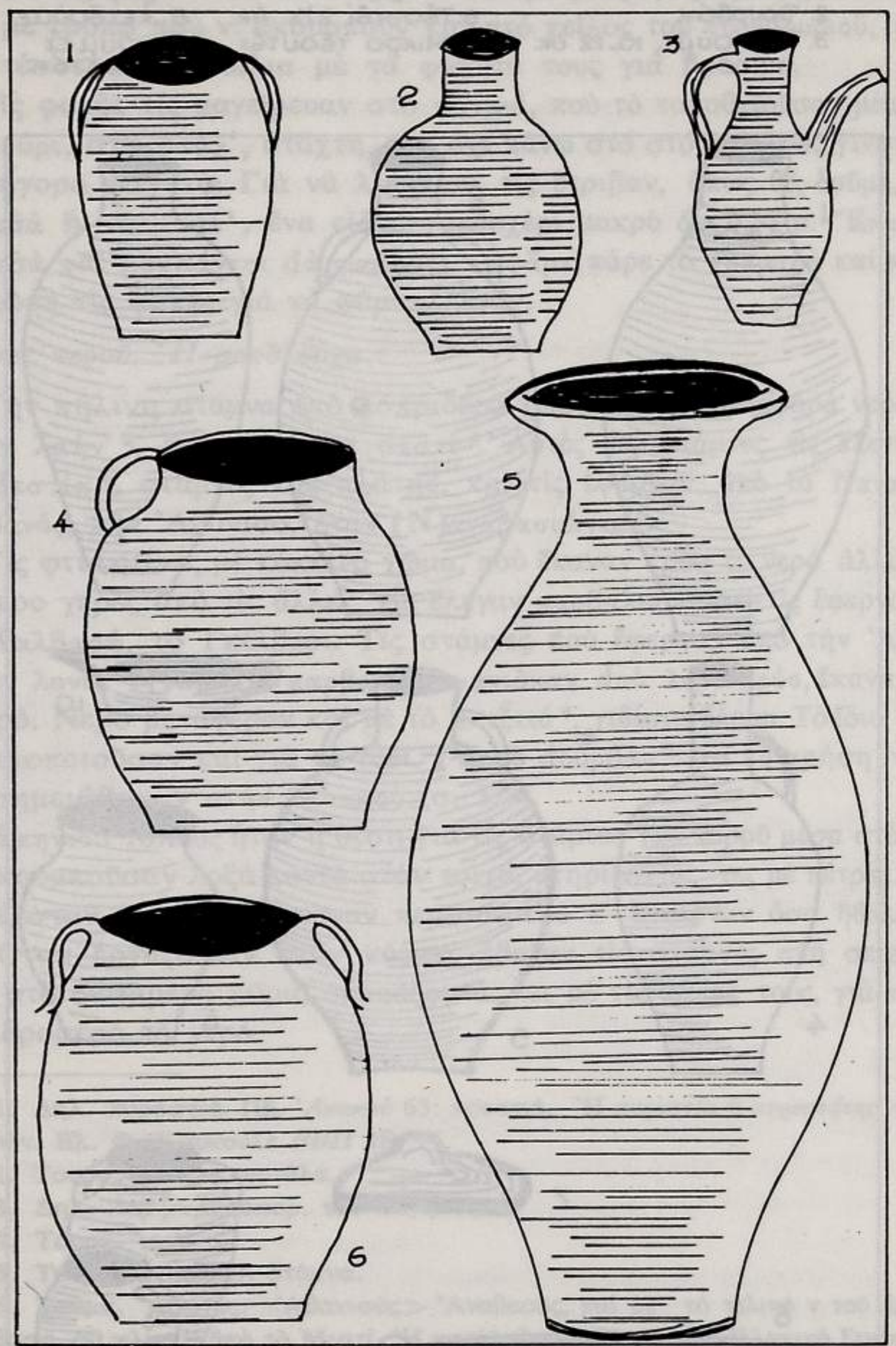
3. Τουρκ. bağir. Πβ. Καρολίδη *Γλωσσάριον* 95.

4. Τουρκ. taš, κύπελλο.

5. Βλ. *Ἀνακοὺ* 67, *ἀκατσούκα*. Δεύτερο συνθ. τὸ βυζαντ. *τσούκκα*.

6. Δηλ. *ἀδράδια*, ἀδρά, χοντρά. Πβ. *Ἀνακοὺ* 361.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

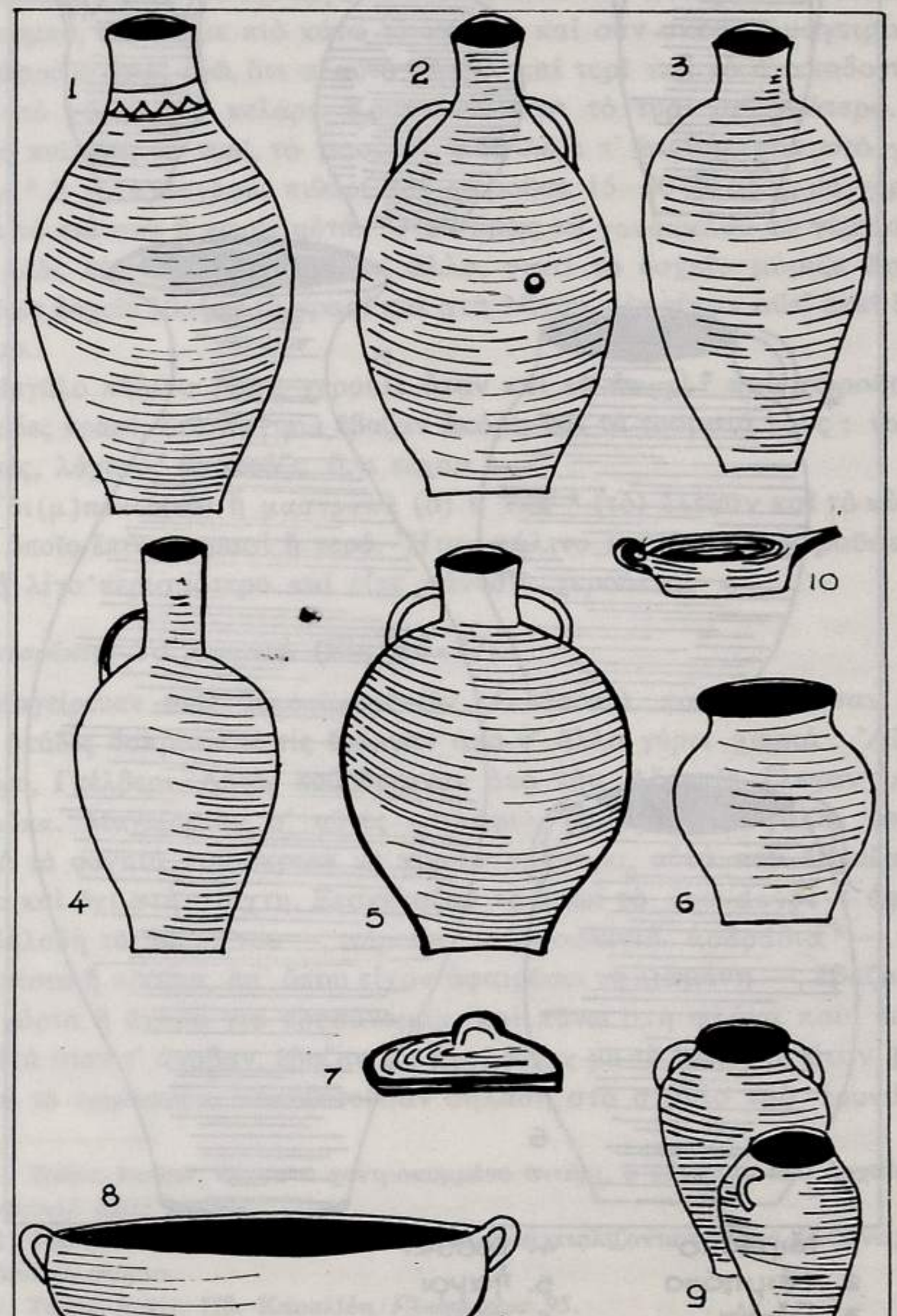
1. Τσίμπόκο
2. Τσίμπόκο
3. Γιβρίχ
4. Τσουκί
5. Ἤαγρί
6. Τσουκί

Εικ. 26. Σκεύη πήλινα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

1. Γουβαχλού, ὡς 30 Ὀκ.
2. Δουρβάν.
3. Τυρικούμι, 10-12 ὀκ.
4. Μικρό λαήνι 3ὀκ.
5. Τζουτζί 2½ ὀκ.
6. Μικρό τζουτζί
7. ἡούμπα τσουκιού
8. κετζούλε
9. κουμιά
10. τζιβέκ

Εἰκ. 27. Σκεύη πήλινα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

διαγώνια τὴν προυδά[1], ἕνα κομμάτι σίδερο μακρὺ ὡς 0,70 μ., καὶ πάνω σ' αὐτή, μὲ τρόπο ποὺ ν' ἀκουμποῦν καὶ στὸ χεῖλος τοῦ τουνδουριοῦ, ἔβαζαν τρία, τέσσερα τσουκάλια μὲ τὰ φαγητά τους γιὰ βράσιμο.

Τὶς φακὲς τὶς μαγείρευαν στὸ κουμνί, ποὺ τὸ τοποθετοῦσαν μέσα στὸ τουνδούρι, στὴ στάχ', στάχτη, καὶ ὄχι πάνω στὸ στόμιο, ὅπως γινόταν γιὰ τὰ γρήγορα φαγητά. Γιὰ νὰ λιώσουν, τὶς ἔτριβαν, ὅπως θὰ δοῦμε, μὲ τὸ τσαμτσὰ ἢ τσεμτσέ[1], ἕνα εἶδος γουδοχέρι μακρὺ ὡς 0,30 μ. Ἔπαρ' δοὺ τσαμτσὰ τσὶ κουπάντσι δὰ φακούια νὰ φᾶμι, πάρε τὸ τσαμτσὰ καὶ κοπάνισε, λιῶσε τὶς φακὲς γιὰ νὰ φᾶμε, ἔλεγαν.

Στάμνες νεροῦ. Ἡ μουσλούχα.

Τὴν πήλινη στάμνα ἀπὸ ἀσπριδερὸ χῶμα, γιὰ τὴ μεταφορὰ νεροῦ, τὴν ἔλεγαν λαήν'[3], καὶ τούρκικα destí[4]. Αὐτὲς τὶς στάμνες τὶς ἔλεγαν καὶ ἀρχαdεστία[5], στάμνες τῆς πλάτης, καὶ τὶς ἔφερναν ἀπὸ τὸ Ναναβασό[6] ἢ 'Αβανός, τὴν 'Αβανισό, ἦταν (Ν)αναβασιώτικα.

Τὶς φτιαγμένες μὲ κόκκινο χῶμα, ποὺ ἔκαναν κρύο τὸ νερό ἀλλὰ ἦταν λιγότερο γερὲς ἀπὸ τὶς ἄλλες, τὶς ἔλεγαν καρβαλιά, γιατὶ τὶς ἔφερναν ἀπὸ τὴν Καλβαρή, τὸ Γκέλβερι. Τὶς στάμνες ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὴν 'Αξὸ τὶς ἔλεγαν λονιὰ[7] (τά). Τὰ καρβαλιὰ πιάνιδκαν δοὺ λερὸ κρύο, ἔκαναν κρύο τὸ νερό. Νερὸ μεταφέραν καὶ μὲ τὸ ἀντζειό[8], γιδίσιο δέρμα. Τὸ ἴδιο σκεῦος χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὸ τυρί. Γιὰ τὸ dουρβὰν[9] καὶ τὴ χρήση του βλ. ὅσα σημειώθηκαν στὴν 'Ανακοὺ (σ. 379).

Λαηνιοῦ τόπους ἦταν ἡ θέση γιὰ τὶς στάμνες τοῦ νεροῦ μέσα στὸ σπίτι. Τὶς ἀκουμποῦσαν λοξὰ κοντὰ στὸν τοῖχο, στηρίζοντάς τες μὲ πέτρες. Ὅταν χρειάζονταν νερό, τὶς ἔγερναν περισσότερο κ' ἔπαιρναν ὅσο ἤθελαν.

Ὅταν ἐργάζονταν στὸν κάμπο, ἔβαζαν τὶς στάμνες στὴ σειρὰ καὶ λοξὰ στὸ σκαμμένο χῶμα, σκεπάζοντάς τες μὲ τὶς κάπες τους, γιὰ νὰ κρατοῦν δροσερὸ τὸ νερό.

---

1. Δηλ. πυροστιά. Πβ. *'Ανακοὺ* 63: προστιά. Ἡ *πυροστία* ἢ *πυροστάτης* τῶν Βυζαντινῶν. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 2β, 97.
2. Τουρκ. çemçe, κουτάλα.
3. Δηλ. *λαγήνι*, ὑποκορ. τοῦ λάγηνος.
4. Τουρκ. testi.
5. Τουρκ. arkatesti, στάμνα.
6. Τουρκ. 'Αβανός. 'Αβανισὸς> 'Αναβασός, καὶ μὲ τὸ τελικὸ ν τοῦ ἄρθρου> Ναναβασό, 60 χλμ. Β ἀπὸ τὸ Μιστί. Ἡ κατάληξη -ασὸς κατὰ τὸ ἑλληνικὸ Σινασός κλπ.
7. 'Από τὸ *λαγηνιά;* Πβ. *'Ανακοὺ* 69.
8. Δηλ. ἀγγεῖο.
9. Κατὰ τὸν Φ. Κουκουλὲ *Λαογρ.* 5 (1915) 316, ἡ λ. *δουρβὰν* εἶναι σλαβικῆς καταγωγῆς. Πβ. Πρόδρομο IV 110 (ἔκδ. Hesseling - Pernot 77): «ἐπάρετε δρουβανιστὸν ὀξύγαλαν, γυναῖκες». Βλ. ἀκόμη Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 2α, 240.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἴδαμε παραπάνω πὼς ἡ μουδλούχα ἦταν μιὰ μεγάλη πέτρινη λεκάνη ποὺ χωροῦσε δέκα ἢ περισσότερες ὀκάδες νερό. Τὴν τοποθετοῦσαν στὴν ἄκρη τοῦ δρόμου, ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια, τὴ γέμιζαν νερὸ κι ἄφηναν κοντὰ κ' ἕνα μαστραπά. Ὅσοι γύριζαν διψασμένοι ἀπὸ τὰ χωράφια, ἔτρεχαν γρήγορα στὴν πρώτη μουδλούχα ποὺ συναντοῦσαν, γιὰ νὰ ξεδιψάσουν [1].

§ 36. Σκεύη ἀπὸ κοπριά.

Ἀπὸ βοϊδοκοπριὰ γίνονταν τὰ ϯιτέτσα [2] ἢ οἱ γουβάνες [3], μεγάλα δοχεῖα σὰν κιούπια, μὲ κοιλιὰ στὴ μέση, ὄχι πολὺ καλοφτιαγμένα, ὅπου ἀποθήκευαν ἀβγὰ ἢ ὄσπρια, κυρίως φακές. Μὲ κοπριὰ ἔφτιαχναν καὶ τὰ δαστούρια [4], σὰν πιάτα βαθιά, ποὺ μ' αὐτὰ ἔπιαναν τὶς κοπριὲς τῶν ζώων, ὅταν ἁλώνιζαν, γιὰ νὰ μὴν πέφτουν μέσα στὸ ἁλώνι καὶ λερώνουν τὸν καρπὸ καὶ τὰ ἄχυρα. Γιὰ τὰ δοχεῖα αὐτὰ χρησιμοποιοῦσαν Μαγιοῦ doὺ κόπιρ', κοπριὰ τοῦ Μάη, ποὺ ἦταν νερωτὴ καὶ κολλοῦσε στερεά. Οἱ κάτοικοι τῶν γύρω χωριῶν ποὺ ἔβλεπαν τὰ δαστούρια, νόμιζαν πὼς μέσα σ' αὐτὰ ἔτρωγαν οἱ Μιστιῶτες τὸ φαγητό τους. Αὐτὸ ὅμως δὲ γινόταν ποτέ.

§ 37. Ὁ χερόμυλος.

Ὅσα σημειώσαμε στὴν Ἀνακοὺ [5] γιὰ τὸ χερόμυλο, ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸ Μιστί, ὅπου τὸ χερεμύλι τοὺς χρειαζόταν περισσότερο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ πλιγούρι καὶ τὸ κορκότι, ἐδῶ ἄλεθαν τσὶ doὺ ρόβ', καὶ τὴ ρόβη γιὰ τὰ βόδια, ποὺ ἦταν πολλὰ στὸ χωριό. Ἔλεγαν ἀλέζου πνεούρι ἢ κορκότι, ἀλέθω πλιγούρι ἢ κορκότι, τ' ἀπάν' doὺ χερεμύλι, κάτ' doὺ χερεμύλι, ἡ πάνω, ἡ κάτω πέτρα. Χιόμα [6] ἔλεγαν τὸ σίδερο ἀνάμεσα στὶς δυὸ πέτρες, καὶ λάβους ἢ λά(γ)ους (ὁ) τὸ χερούλι ποὺ ἦταν στερεωμένο στὴν ἀπάνω πέτρα καὶ χρειαζόταν γιὰ τὸ γύρισμα τοῦ μύλου. Ἄπλωναν ἕνα κιλίμι κάτω ἀπὸ τὸ μύλο, γονάτιζαν οἱ γυναῖκες κ' ἔκοβαν τὸ σιτάρι ἢ τὴ ρόβη.

§ 38. Μικρότερα σκεύη.

Ἡ μασά [7] χρησίμευε γιὰ τὸ ἀνακάτεμα τῆς φωτιᾶς μέσα στὸ ϯουνdούρι, καὶ ἦταν ὅ,τι σ' ἐμᾶς ἡ τσιμπίδα. Ἔπιαναν ἀκόμη μ' αὐτὴν μικρὰ κάρβουνα καὶ ἄναβαν τὸν ναργιλέ.

---

1. Δὲν ξέρουν οἱ Μιστιῶτες τὰ ὀνόματα *ϯειβανά, ϯερδίκι, κωθώνι, κουρνετό*, ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακού.
2. Τουρκ. petek.
3. Τουρκ. kuvana.
4. Τουρκ. taşdır;
5. Βλ. *Ἀνακοὺ* 78.
6. *Χελιδόνα* ἢ *χιλιόνα* λέγεται συνήθως στὴν Ἑλλάδα.
7. Μεσν. *μασίον* <τουρκ. maşa.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἡ ἁλατερή, ἡ ἁλατιέρα ἦταν κι αὐτὴ πήλινη ἀλλὰ σπάνια, καὶ εἶχε μιὰ κοιλότητα γιὰ τὸ ἁλάτι ἢ τὸ πιπέρι κ' ἕνα χερούλι γιὰ νὰ τὴν κρατοῦν.

Τὴ βολονίστρα, ἕνα μικρὸ μαξιλαράκι, ὅπου ἔμπηγαν τὶς βελόνες τοῦ ραψίματος, τὴν κρεμοῦσαν ἀπὸ ἕνα καρφάκι στὸν τοῖχο. Δίπλα στὸ τζάκι ὑπῆρχαν πάντοτε μιὰ ἢ περισσότερες μικρὲς τεῦρες, θύρες, θυρίδες, ραφάκια γιὰ τὴν τοποθέτηση μικροπραγμάτων : γιὰ τὸ κίρπίτ [1], τὰ σπίρτα, τὸ σογλί, τὸ σουβλὶ γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν τσαρουχιῶν, ἕνα κομμάτι τσερί, κερί, ἄλλα μικροπράγματα.

Ἀντὶ τῶν κοινῶν μαχαιριῶν, χρησιμοποιοῦσαν τὸ τσακού [2], τὸ σουγιά, ποὺ δὲν ἦταν ὅμως ἀπαραίτητος στὸ τραπέζι, ἀφοῦ καὶ τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κρέας τόκοβαν μὲ τὰ χέρια. Εἶχαν ὅμως μερικοὶ καὶ μαχαίρια, τὰ γάμα [3], τὶς κάμες, κάποιοι μάλιστα καὶ μαχαίρια δυὸ στομάτ', δίκοπα, περισσότερο σὰν δεῖγμα παλικαριᾶς καὶ λιγότερο ἀπὸ ἀνάγκη.

Καὶ τὰ τσιμπία [4], τὰ πιρούνια τοὺς ἦταν τελείως ἄχρηστα, γι' αὐτὸ καὶ δὲν ὑπῆρχαν στὰ σπίτια τους. Ἕνα κομμάτι ψωμὶ βοηθοῦσε τὰ δάχτυλα [5] νὰ μαζέψουν τὸ φαγητὸ ἀπὸ τὸ πιάτο καὶ νὰ τὸ φέρουν στὸ στόμα. «Εἶχα φέρει ἀπὸ τὴ Σμύρνη μερικὰ πιρούνια», ἔλεγε ὁ Μακάριος Δαμιανίδης, «ἀλλὰ δὲν τὰ χρειαστήκαμε. Σκούριασαν καὶ τὰ πετάξαμε». Μόνο στὰ σπίτια ποὺ φιλοξενοῦσαν τὸ δεσπότη ἢ τοὺς ἀξιωματούχους τοῦ κράτους βρίσκονταν λίγα πιρούνια [6].

Κουτάλια ὅμως — χουλιάρια — εἶχαν ὅλα τὰ σπίτια. Τὰ φύλαγαν στὴ χουλιαρίστα ἢ χουλιατρήκα [7], ἦταν πάντοτε ξύλινα καὶ τ' ἀγόραζαν συνήθως στὴ Νίγδη, ὅπου τἄφερναν χωριάτες. Ἔτρωγαν μ' αὐτὰ τὸ πιλάφι καὶ τὴ σούπα. Τὰ καλύτερα κουτάλια ἦταν ἀπὸ σιμσίρι [8], τὰ χρησιμοποιοῦσαν μάλιστα αὐτά, βαμμένα, καὶ στοὺς γάμους σὰν ὄργανο γιὰ τὴ ρύθμιση τοῦ χρόνου, ὅταν χόρευαν.

Καὶ τὰ ποτήρια στὸ χωριὸ ἦταν ἄχρηστα. Ἂν παρουσιαζόταν μιὰ ἐξαι-

---

1. Τουρκ. kibrit.
2. Τουρκ. çakı.
3. Τουρκ. kama, ἀπὸ τὸ καμάκι ὑποχωρητικά.
4. Στὴν Ἀνακοὺ τἄλεγαν *τσιμπάρια*.
5. Πβ. Λουκιαν. V (Τίμων) 54 : «ἐπικεκυφώς, καθάπερ ἐν ταῖς λοπάσι τὴν ἀρετὴν εὑρήσειν προσδοκῶν, ἀκριβῶς τὰ τρύβλια τῷ λιχανῷ ἀποσμήχων, ὡς μηδὲ ὀλίγον τοῦ μυττωτοῦ καταλίποι».
6. Στὸ Βυζάντιο τὰ κουτάλια ἦταν γνωστὰ ἀπὸ τὸ 12° αἰ. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* I (1950) 222.
7. Δηλ. χουλιαροθήκη.
8. Τουρκ. şimşir, πύξος. Γι' αὐτὸ στὴν Ἀνακοὺ τὰ καλὰ κουτάλια τἄλεγαν *σιμσίρια*. Βλ. *Ἀνακοὺ* 66.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρετικὴ περίπτωση, ἕνας γάμος, μιὰ σπουδαία ἐπίσκεψη, δανείζονταν ἀπὸ κάποιον ποὺ εἶχε κ' ἔκαναν τὴ δουλειά τους.

Νερὸ καὶ κρασὶ ἔπιναν στὸ σπίτι ἀπὸ τὸν ἴδιο μαστραπὰ ὅλοι μὲ τὴ σειρά. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στὸ τραπέζι τοῦ γάμου, ἐδῶ ὅμως πρῶτος ἔπινε ὁ παπὰς καὶ κατόπιν οἱ ἄλλοι.

Χρησιμοποιοῦσαν σαχίνια [1] παχιρένια [2], πιάτα χάλκινα, ἢ χιαρχίνια [3], μεγάλα πιάτα πήλινα. Ἔβαζαν τὸ φαγητό τους σ' ἕνα τέτοιο πιάτο κ' ἔτρωγαν ὅλοι ἀπ' αὐτό.

Γιὰ ψηλὰ τραπέζια καὶ γιὰ καρέκλες δὲ γίνεται λόγος. Χαμηλὸ ὅμως τραπέζι, χοντὰ [4] ἢ σοφρά [5], ὅπως τὄλεγαν, εἶχαν ὅλα τὰ σπίτια. Σοφρὰ ἔλεγαν ἀκόμη καὶ τὸ πανὶ γιὰ τὸ σκέπασμα τοῦ ζυμαριοῦ, πρὶν τὸ πλάσουν σὲ ψωμιά, γιὰ νὰ τὸ προφυλάξουν ἀπὸ τὶς μύγες. Χέκουμ' dοὺ χοντὰ, κόφτουμ' μεγάλα μοῦτσες νὰ φᾶμι, βάζομε τὸ τραπέζι, κόβομε μεγάλες μπουκιὲς νὰ φᾶμε.

Τὰ χάλκινα μαγκάλια στὸ Μιστὶ ἦταν σπάνια, ἀφοῦ δὲν ὑπῆρχαν κάρβουνα. Γύρω στὸ τουνdούρι ὅμως ἔστρωναν καταγῆς ἕνα χετὰ, ἔβαζαν τὰ πόδια τους γύρω στὸ σκέμλε [6], τετράγωνο τραπέζι μὲ κοντὰ πόδια, μὲ τὸ ὁποῖο σκέπαζαν τὸ τουνdούρι, σκέπαζαν τὰ πόδια τους καὶ τὸ τουνdούρι μ' ἕναν ἄλλο χετὰ καὶ ζεσταίνονταν : ἔκαναν τατλούχ [7], ζεστασιά, ὅπως ἔλεγαν.

Φωτίζονταν μὲ λυχνάρια πήλινα ἢ τενεκεδένια, ρηχὰ — μὲ τὰ τσιρέτσα ὅπως τἄλεγαν. Ἔκαιγαν σπορέλαιο, ἀπ' αὐτὸ ποὺ ἔτρωγαν, ἀλλὰ ὄχι βρασμένο, ὅπως γινόταν γιὰ τὸ λάδι τοῦ φαγητοῦ. Σπανιότερα ἔκαιγαν πετρέλαιο. Τὰ τενεκεδένια τσιρέκια ποὺ ἔκαιγαν λάδι, εἶχαν χερούλι πίσω ἢ μιὰν ἐξοχὴ γιὰ νὰ τὰ κρατοῦν. Τοῦ πετρελαίου ἦταν βαθύτερα. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις χρησιμοποιοῦσαν ἀφτιλί, φιτίλι. Βλ. καὶ σ. 61.

II. ΦΑΓΗΤΑ ΚΑΙ ΠΟΤΑ

Ἔλεγαν γατοὺχ [8] καὶ πιλάφ' [9] γενικὰ τὸ φαγητό, φατὴ σούπα, ἁλυκὸ τὸ ἁλμυρό, ὄξινου τὸ ξινό. Τί γατοὺχ ἔχεις σήμερα; Ποῖκις του ἁλυκό,

1. Τουρκ. sahan, πιάτο.
2. Τουρκ. bakır, χαλκός,
3. Τουρκ. kargın.
4. Τουρκ. honça.
5. Τουρκ. sofra.
6. Τουρκ. iskemle <μεσν. σκαμνί(ο)ν. Βλ. παραπάνω σ. 81 καὶ *Ἀνακοὺ* 71.
7. Τουρκ. tatlı.
8. Τουρκ. katık.
9. Τουρκ. pilâv.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τί φαγητὸ ἔχεις σήμερα; Τὸ ἔκανες ἁλμυρό. Ὀξίντσιν doὺ γατούχ, ὀξίντσιν doὺ κρασί, ξίνισε τὸ φαγητό, τὸ κρασί. Ἔλεγαν ἀκόμη : Φυσῶ, φύσα νὰ γήψει νιὸὰ νὰ ποίκουμ' doὺ ψωμί, φύσα ν' ἀνάψει ἡ φωτιὰ νὰ φτιάσουμε τὸ ψωμί. Νιὸὰ βγήστην, βγήνου doὺ νιὸά, ἔσβησε, σβήνω τὴ φωτιά.

§ 39. Τὸ λάδι. Τὸ λίπος.

Χαραχτηριστικὸ γιὰ τὸ Μιστὶ στὸ ζήτημα τοῦ φαγητοῦ εἶναι πὼς χρησιμοποιοῦσαν τὸ σπορέλαιο λιγότερο ἀπ' ὅσο εἴδαμε στὴν Ἀνακού : Πέντ' ἕξι ὀκάδες ἀπ' αὐτὸ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ περάσει τὴ χρονιά του ἕνα σπίτι. Οἱ Μιστιῶτες ἔτρωγαν τὰ φαγητά τους, ἀκόμη καὶ τὰ ὄσπρια καὶ τὰ χόρτα, χωρὶς λάδι. Μόνο στὸ τηγάνισμα τῶν ψαριῶν — σπάνια κι αὐτὰ — καὶ στὸ πιλάφι χρησιμοποιοῦσαν σπορέλαιο [1]. Λίπος, ἐξάλλου, ἔβαζαν μόνο στὸ πιλάφι, στ' ἀβγὰ καὶ στὸ ἄπαχο κρέας. Τὸ πραγματικὸ βούτυρο ἦταν λίγο, γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἀνακάτευαν μὲ λίπος ἀπὸ τὶς οὐρὲς [2] τῶν προβάτων γιὰ ν' ἀβγατάει. Προσπαθοῦσαν ν' ἀναπληρώσουν κάπως τὴν ἔλλειψη τοῦ λαδιοῦ μὲ τὸ γάλα. Ἀπὸ τὸ Πάσχα ὡς τὸν Ὀχτώβρη, ὥσπου δηλαδὴ σταματοῦσαν τὰ γάλατα, δὲν τοὺς χρειαζόταν οὔτε βούτυρο οὔτε λάδι. Τὸ χειμώνα ὅμως τὰ γαλακτερὰ ἔλειπαν — ἐκτὸς ἀπὸ τὸ τυρί, κάποτε καὶ λίγο γιαούρτι — καὶ οἱ κότες δὲ γεννοῦσαν. Τοίμαζαν λοιπὸν γιὰ τὸ χειμώνα 2 - 3 κουμνιὰ τυρὶ καὶ ἀποθήκευαν ἕνα μικρὸ πιθάρι μὲ γιαούρτι. Καὶ οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ζοῦσαν χωρὶς ἀρκετὸ λίπος σὲ ὑψόμετρο 1.500 μ. περίπου, ὅπου ὁ σκληρὸς χειμώνας κρατοῦσε τρεῖς τέσσερεις μῆνες. Δὲν ἦταν ὅμως μόνο τὸ λάδι ποὺ ἔλειπε. Οἱ φτωχοὶ δὲ μποροῦσαν νὰ συγκεντρώσουν οὔτε φασόλια οὔτε φακές, μόλο ποὺ γιὰ τὶς τελευταῖες αὐτὲς τὸ Μιστὶ φημιζόταν στὰ γύρω χωριά.

§ 40. Πλιγούρι. Κορκότι.

Αὐτὸ ποὺ ἦταν ἀρκετὸ στὸ χωριὸ καὶ ποὺ ἐρχόταν ν' ἀναπληρώσει τὴν ἔλλειψη τῶν ὀσπρίων, ἦταν τὸ χοντραλεσμένο στὸ χειρόμυλο — βρασμένο ἢ ἄβραστο — σιτάρι, τὸ πνε(γ)ούρι καὶ τὸ κορκότι ποὺ παρασκευάζονταν ὅπως καὶ στὴν Ἀνακού [3]. Ἕνα μέσο σπίτι ἔπρεπε νὰ τοιμάσει ἀπὸ

---

1. Τὸ λάδι τῆς ἐλιᾶς τὸ χρησιμοποιοῦσαν μόνο στὸ μύρωμα τῶν παιδιῶν καὶ τὸλεγαν *χριστέλιους*, λάδι τοῦ Χριστοῦ. Ἕνας Μιστιώτης εἶχε φέρει κάποτε λίγο λάδι ἀπὸ τὴ Σμύρνη, βουτοῦσε μέσα τὸ ψωμί του καὶ τὄτρωγε. Οἱ ἄλλοι παραξενεύονταν, γιατὶ τὸ δικό τους λάδι ἦταν πικρό.

2. Πβ. Αἰλιαν. *Περὶ ζ. φύσ.* IV, 32 : «τῶν ὀίων ... ἀποκόπτουσι τὰς οὐρὰς οἱ νομεῖς ... ἐκ δὲ τῆς πιμελῆς τῆς τούτων καὶ ἔλαιον ἀποθλίβουσι».

3. Βλ. *Ἀνακοὺ* 91.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸ καλοκαίρι 50, 80, 100 ὀκάδες ἀπὸ τὰ δυὸ αὐτὰ εἴδη, γιὰ νὰ περάσει τὴ χρονιά του.

Τὸ σιτάρι γιὰ τὸ πλιγούρι τὸ ἔβραζαν, τὸ στέγνωναν καλὰ κ' ἔπειτα τὸ κοπανοῦσαν στ' ἁλώνια, σὲ κοῖλες πέτρες, μὲ ξύλινον κόπανο ποὺ εἶχε μακρὺ λάους, λαβή. Ἔπειτα τὸ βόριζαν, τὸ λίχνιζαν, γιὰ νὰ βγεῖ τὸ κεπέτσ'[1], ἡ φλοίδα, καὶ τὸ ἔφερναν στὸ σπίτι γιὰ τὸ χειρόμυλο. Γιὰ τὸ κορκότι κοπανοῦσαν τὸ σιτάρι ἄβραστο, γιὰ νὰ βγεῖ ἡ φλοίδα, κ' ἔπειτα τὸ ἄλεθαν στὸ χειρόμυλο[2].

§ 41. Ψάρια. Κρέας. Σαλιγκάρια.

Τὰ ψάρια στὸ Μιστὶ ἦταν σπάνια καὶ μόνο παστὰ ἢ μισοπαστωμένα ἔφταναν ὡς ἐδῶ. Ἀπὸ τὴ λίμνη τοῦ Μπέη Σεχὶρ[3] καὶ τὸ Σεεδὶ Σεχίρ[4], πρὸς τὸ Ἰκόνιο, ἔπαιρναν ψάρια οἱ Τοῦρκοι, τἄβαζαν σὲ κάσες μὲ πολὺ ἁλάτι καὶ τἄστελναν στὴ Νίγδη, ἀπ' ὅπου τ' ἀγόραζαν οἱ Μιστιῶτες. Σπανιότερα — καμιὰ Κυριακὴ ἢ γιορτὴ — ἔφερναν καὶ στὸ Μιστὶ καὶ πουλοῦσαν. Οἱ τσίροι, οἱ ρέγγες καὶ οἱ σαρδέλες τοὺς ἦταν ἄγνωστα. Ἔτρωγαν ὅμως γαβίνες, μικρὰ ψάρια παστά. Ψάρια φρέσκα, μεγάλα, ἔφερναν κι ἀπὸ τὸ Ἐβέρ, πρὸς τὸ Καραχισάρ. Ὁ Μαυρομάτης ἔφερνε ψάρια κι ἀπὸ τὴ Μερσίνα.

Καὶ τὸ κρέας στὸ Μιστὶ ἦταν λίγο, μόλο ποὺ τὸ χωριὸ ἔτρεφε πολλὰ ζῶα, μικρὰ καὶ μεγάλα. Ὅσοι εἶχαν μαγαζιά, ἔσφαζαν ζῶα καὶ πουλοῦσαν τὸ κρέας, ἀλλὰ λίγοι μποροῦσαν νὰ τ' ἀγοράσουν. Στὰ σπίτια ἔσφαζαν κάπου κάπου ἕνα ἀρνί, κάποιο γέρικο ἢ ἄρρωστο βόδι καὶ τὄτρωγαν. Πολὺ λίγοι Μιστιῶτες ἔκαναν συνήθως παστουρμὰ[5] καὶ σουντζούκια στὰ σπίτια τους, τ' ἀγόραζαν συνήθως ἀπὸ τὴν Καισάρεια. Χρησιμοποιοῦσαν γι' αὐτὸ κρέας γέρικων ἢ ἄρρωστων ζώων. Τὰ μαγαζιὰ ὅμως πουλοῦσαν πάντοτε παστουρμὰ καὶ στοὺς Τούρκους τῶν γύρω χωριῶν. Ἦταν μεζὲς ἀπαραίτητος καὶ πολυγύρευτος. Ὅσοι ἔκαναν στὸ σπίτι σουντζούκια, κοπανοῦσαν τὸ κρέας μὲ τὸ σκεπάρνι στὸ χουτούκ,[6] ἔβαζαν καὶ μπαχαρικὰ καὶ γέμιζαν τὰ ἔντερα μὲ τὰ χέρια.

Ἔτρωγαν στὸ Μιστὶ καὶ τὰ σαλιγκάρια ποὺ τἄλεγαν φούσκαρις (ὁ φούσκαρας). Τὰ μάζευαν στ' ἀμπέλια τοῦ Δεβελὶ Καραχισάρ[7], ὅπου ἦταν

1. Τουρκ. kabuk.
2. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 78.
3. Ἀπὸ τὸ Μιστὶ 270 χλμ. περίπου, ΝΔ.
4. Ἀπὸ τὸ Μιστὶ 280 χλμ. περίπου, ΝΔ.
5. Τουρκ. pastırma. Γιὰ τὸν τρόπο παρασκευῆς του βλ. *Ἀνακοὺ* 87.
6. Τουρκ. kütük.
7. Ἀπὸ τὸ Μιστί 30 χλμ. περίπου, ΒΔ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πολλά, τἄβραζαν στὸ νερὸ καὶ τἄτρωγαν σκέτα, βγάζοντάς τα μὲ βελόνι ἀπὸ τὸ κέλυφός τους. Οἱ Τοῦρκοι δὲν τἄτρωγαν.

§ 42. Γαλακτοκομικὰ προϊόντα : Γιαούρτι. Καϊμάκι. Τραχανάς. Μαντού. Πϋντῦς. Τυρί. Ἀριάνι.

Παραθέτομε στὰ Μιστιώτικα τὸν τρόπο παρασκευῆς τοῦ γιαουρτιοῦ. D' ὄξινου doὺ γάλα : Ζένουμ' doὺ γάλα, κονώνουμ' dou στoὺ τὄουτὅί, βάλλουμ' μαγιά, νἵιτι ὄξινου γάλα. Τρῶμ' τῶὶ τώρα, κρατοῦμ' τῶὶ doὺ χειμώνα· ὄέρουμ' ἄλας πολύ, δὲ χάλανεν. Ϝοβραϊοῦ ἢ ϰεσὲ γιοούρ' : Τ' ὄξινου γάλα βάλλουμ' dou στoὺ ϝourβὰ τῶὶ στραγγίζει τῶὶ βάλλουμ' dou στoὺ σαχὶν ἀπέσ' τῶὶ τρῶμ' dou μὶ doὺ χουλιάρ'. Τὸ γιαούρτι : Βράζομε τὸ γάλα, τὸ ἀδειάζομε στὸ πήλινο, βάζομε μαγιά, γίνεται ξινόγαλα. Τρῶμε καὶ τώρα, κρατοῦμε καὶ γιὰ τὸ χειμώνα. Ρίχνομε ἁλάτι (κ' ἔτσι) δὲ χαλοῦσε. Σακκούλας ἢ κεσὲ γιαούρτι : Τὸ ξινόγαλα τὸ βάζομε στὸ σακκούλι καὶ στραγγίζει καὶ τὸ βάζομε στὸ πιάτο μέσα καὶ τὸ τρῶμε μὲ τὸ κουτάλι.

Μέσα στὸ γιαούρτι ἔριχναν κάποτε καὶ βούτυρο. Ὅπως εἶχαν τὸ γιαούρτι στὸ κιούπι, τὸ ἀπογέμιζαν μὲ βούτυρο καθαρὸ κ' ἔτσι τὸ γιαούρτι διατηριόταν φρέσκο, ἀκόμη καὶ ὡς τῶν Φώτων. Ἐπειδὴ λοιπὸν ἦταν σπάνιο νὰ βρεθῆ γιαούρτι τέτοιον καιρό, γι' αὐτό, ὅταν ὑπῆρχε, τὸ θεωροῦσαν ἀσυνήθιστο φίλεμα καὶ τὸ πρόσφεραν σ' ἐξαιρετικὲς περιστάσεις, π.χ. στὸν ἀρραβωνιασμένο ποὺ ἐπισκεπτόταν τὰ πεθερικά του. Τοῦ τὸ πρόσφεραν μὲ μέλι ἢ μὲ πετιμέζι, καὶ ὁ ἐπισκέπτης τὄπαιρνε μ' ἕνα κομμάτι ψωμὶ καὶ τὄτρωγε.

Τὰ καϊμάκια [1] — οἱ τὄίπες [2] — στὸ Μιστὶ ἦταν λιγότερα παρὰ στὴν Ἀνακού. Ἔλεγαν τὄιπώνει, μαζεύεται δηλαδὴ στὴν ἐπιφάνεια, καὶ καλάι [3], ἕνα εἶδος εἰδικοῦ πανεριοῦ, πλεγμένου μὲ καλαμιὲς σίκαλης, ὅπου ἔβαζαν τὸ φρέσκο καϊμάκι γιὰ νὰ στεγνώσει. Ἔφτιαχναν 10 - 15 κομμάτια καὶ τὰ φύλαγαν γιὰ τοὺς μισαφίρηδες, γιὰ δῶρα στὴ νύφη κ.ἄ. Ὁ τρόπος κατασκευῆς, γενικά, ἦταν αὐτὸς ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακού [4].

Ὁ τραχανάς.

Τὸν τραχανά, ποὺ γινόταν μὲ σιτάρι βρασμένο ἢ ἄβραστο, δηλαδὴ μὲ πλιγούρι ἢ κορκότι, καὶ μὲ βρασμένο σὲ λιωμένο στὸ νερὸ γιαούρτι, αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦσαν κοντὰ στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἅι Βλάση τὸν ξέραιναν

---

1. Τουρκ. kaymak.

2. Κατὰ τὸν Φ. Κουκουλὲ *Ἀθηνᾶ* 56 (1952) 323, τὸ μεσν. *τσίπα* εἶναι τοῦ Ἡσυχίου τὸ σίφα : «χόρια· οἱ ὑμένες οἱ τὸ ἔμβρυον περιβάλλοντες».

3. Δηλ. καλάθι.

4. Βλ. *Ἀνακού* 378.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πολλὲς φορὲς πάνω στὴ στέγη τῆς ἐκκλησίας, σὰ γουπέια [1] ἀνάμεσα, ἀνάμεσα στοὺς τρούλους. Καὶ θυμοῦνται οἱ γερόντισσες πὼς κάποτε, ποὺ ὁ παπα Θόδωρος τσάνν'σι, τρελάθηκε, ἀνέβηκε στὴν ἐκκλησία καὶ πέταξε τοὺς τραχανάδες στὰ χώματα.

Νὰ μιὰ ἀφήγηση στὰ Μιστιώτικα γιὰ τὴν παρασκευὴ τοῦ τραχανᾶ :

Doὺ γέλ'μα τσάκουνάμ' dου, ἔχιὅκαμ' κόπανα, σ' ἕνα λατσὶ ἀπέσ', ξυλιώνας κόπανα. Κουπάνιζάμ' dου, ἄλεζάμ dου στὰ χερεμύλια. Ἔχισκαμ' χερεμύλια. Ἰκεῖνου doὺ βράιὅκαμ', λέιὅκάμ' dου πλεγούρ'. Βόριζάμ' τα τσὶ doὺ κορκότ' τσὶ doὺ πλεούρ'. Ζένιὅκαμ' doὺ γάλα (=λιωμένο γιαούρτι), κόνωναμ' doὺ κορκότ', ὅάιὅκαμ' τραχανάς, τρώιὅκαμ' μὶ doὺ χουλιάρ', λερωτὸ νιὅκότουν. Ἕνα μέα τορβὰ βάλλουμ' dου, τὸ σιτάρι τὸ τσακίζαμε, εἶχαμε κόπανο, μέσα σ' ἕνα λακκὶ (τὸ σπάζαμε), ξύλινο κόπανο. Τὸ κοπανίζαμε, τὸ ἀλέθαμε στὸ χειρόμυλο. Εἶχαμε χειρόμυλο. Ἐκεῖνο ποὺ βράζαμε, τὸ λέγαμε πλιγούρι. Τὰ λιχνίζαμε καὶ τὸ κορκότι καὶ τὸ πλιγούρι. Βράζαμε τὸ γάλα, ἀδειάζαμε τὸ κορκότι, κάναμε τραχανά, τρώγαμε μὲ τὸ κουτάλι, νερωτὸ γινόταν. Σ' ἕνα μεγάλο σακκούλι τὸ βάζομε.

Ἀνακάτευαν, ὅσο ἔβραζε στὸ καζάνι, τὸν τραχανά, γιὰ νὰ μὴν κολλήσει, τὸν ἄδειαζαν μὲ τὰ κουτάλια πάνω σὲ σανίδια ἢ σεντόνια καὶ τὸν ἄπλωναν στὸν ἥλιο νὰ στεγνώσει. Ἀργότερα τὸν μάζευαν, κομμάτια καθὼς ἦταν, καὶ τὸν ἀποθήκευαν σὲ μέρος στεγνό. Αὐτὸς ἦταν ὁ ξερὸς τραχανάς, τὸν ἄλλο μποροῦσαν νὰ τὸν φᾶνε φρέσκον.

Τὸ μαντού [2].

Ὅλη τὴ σαρακοστὴ νήστευαν στὸ χωριό. Συγκέντρωναν λοιπὸν τὸ γιαούρτι σ' ἕνα μικρὸ πιθάρι, τὸ ἁλάτιζαν καὶ τὸ διατηροῦσαν [3]. Ἄνοιγαν ἀργότερα φύλλα, τἄκοβαν σὲ μικρὰ κομμάτια σὰν χυλοπίτες καὶ τἄβραζαν. Μόλις τὰ κομμάτια αὐτὰ ἀνέβαιναν στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ, ἀφαιροῦσαν τὸ ζεστὸ νερό, ἔριχναν μέσα βούτυρο, κοπανισμένο σκόρδο καὶ λίγο ἁλμυρὸ γιαούρτι λιωμένο στὸ νερό, τ' ἀνακάτευαν ὅλα μαζὶ κ' ἔτρωγαν. Αὐτὸ ἦταν τὸ μαντού.

Νὰ καὶ ἡ κατασκευή του στὰ Μιστιώτικα : Μὶ d' ἀλεύιρ' ὅάνουμ' doὺ ζυμάρ', ὕστερα sὸ λερὸ βράζ', κονώνουμ' dου ἀπέσ', ὅάνουμ' dου μαντού. Μὶ doὺ γυλτσὺ doὺ γάλα ὅάνουμ' πλεγούρ'· ψήνουμ' doὺ ὅτάρ', ὅάνουμ' dου κόλλ'φα, ἁπλώνουμ' da, ξερώνουν στοὺν ὅλιου,

1. Ἐν. *γουπέ*, κουμπὲς <τουρκ. kubbe.
2. Τουρκ. manti, χυλοπίτες.
3. Στὰ ὑπόγεια τῶν σπιτιῶν μὲ τὴ σταθερὴ θερμοκρασία διατηροῦνταν εὔκολα τὰ τρόφιμα καὶ τὰ δημητριακά. Βλ. παραπάνω, σ. 82, σημ. 5.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀλέζουμ' dα στὰ χερεμύλια, κλωχαρίζουμ' dα, νἰιτι πλεγούρ'. Βράζουμ' dου μὶ dοὺ γυλτσοὺ dοὺ γάλα, τσὶ φρέσκα τρῶμ' dοὺ γυλτσοὺ γαλάτ' φατ [1], μὲ τὸ ἀλεύρι φτιάχνομε τὸ ζυμάρι, ὕστερα βράζει στὸ νερό, τὸ ἀδειάζομε μέσα, κάνομε χυλοπίτες. Μὲ τὸ φρέσκο γάλα φτιάχνομε πλιγούρι. Βράζομε τὸ σιτάρι, τὸ κάνομε κόλλυβα, τ' ἁπλώνομε, στεγνώνουν στὸν ἥλιο, τ' ἀλέθομε (ἔπειτα) στὸ χειρόμυλο, τὸν γυρίζομε (τὸ μύλο), γίνεται πλιγούρι. Τὸ βράζομε μὲ τὸ φρέσκο γάλα, καὶ φρέσκο τρῶμε τὸ φαῖ τοῦ νωποῦ γάλατος.

Τὸ Πϋντοῦς.

Μὲ γάλα γινόταν καὶ τὸ πϋντοῦς [2]. Γέμιζαν μὲ γάλα ἕνα δοχεῖο καὶ μόλις τὸ γάλα ἄρχιζε νὰ βράζει, ἔσπαζαν δυὸ τρία ἀβγά, ἔριχναν λίγες κουταλιὲς ἀλεύρι χοντρὸ σὰν σιμιγδάλι, ἄλλο τόσο πλιγούρι, βούτυρο, τ' ἀνακάτευαν, τἄριχναν μέσα στὸ γάλα καὶ τἄβραζαν ὅλα μαζὶ ὥσπου νὰ πήξουν. Ὅταν βρίσκονταν στὸ γιαϊλὰ [3] βόσκοντας τὰ ζῶα τους, μαγείρευαν συχνὰ αὐτὸ τὸ φαγητό, ἔβαζαν στὴ μέση τὴν κετσούκα κ' ἔτρωγαν ὅλοι ἀπ' αὐτὴν μὲ τὰ κουτάλια.

Ἂν στὸ πϋντοῦς ἔβαζαν νερὸ ἀντὶ γάλα, τότε τὸ φαγητὸ τὸ λέγαν ζωμί. Στὸ ζωμὶ ἔβαζαν κάποτε καὶ τσιγαρισμένα κρεμμύδια. Κάποτε καβούρντιζαν τὸ βούτυρο ἢ τὸ λάδι, τὄριχναν στὸ βρασμένο πλιγούρι κ' ἔτρωγαν τὸ πιλάφ', ὅπως ἔλεγαν αὐτὸ τὸ φαγητό. Τὸ γυλτσοὺ γαλάτ' φατ, φαγητὸ γλυκοῦ, φρέσκου γάλατος, γινόταν μὲ πλιγούρι βρασμένο σὲ φρέσκο γάλα μὲ λίγο ἁλάτι. Τὄκαναν ἀρκετὰ νερουλὸ καὶ τὄβρισκαν νόστιμο, ὅπως ὅλα τὰ φαγητά τους. Μπιριντζὶ πϋντοῦς ἔλεγαν τὸ ρυζόγαλο. Λάπος ἔλεγαν ἕνα εἶδος φαγητοῦ ποὺ γινόταν μὲ ἀλεύρι ζυμωμένο σὲ ζεστὸ νερό, χτυπημένα ἀβγὰ μέσα καὶ περιχυμένο μὲ βραστὸ βούτυρο.

Τὸ τυρί.

Μόλο ποὺ τὸ Μιστὶ ἦταν ἀπὸ τὰ κτηνοτροφικὰ χωριὰ τοῦ κάμπου, οἱ Μιστιῶτες δὲν ἔφτιαχναν τυρὶ ἀρκετὸ γιὰ τὸ σπίτι τους. Τὸ γάλα ἀπὸ τὰ ζῶα τους τὄπιναν, τὄκαναν καϊμάκι ἢ τραχανά, τὄπηζαν γιαούρτι ἢ τὄβαζαν στὰ φαγητά, καὶ μόνο ὅσοι εἶχαν πολλὰ πρόβατα ἔπηζαν — κόφτιζκαν — τυρὶ γιὰ τὸ σπίτι τους, χρησιμοποιώντας γιὰ πυτιὰ τὸ γιαούρτι. Οἱ ἄλλοι ἀγόραζαν τὰ τυριά τους ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ Οὔτσκαπουλου. Ἦταν τυρὶ ἀπὸ γάλα ἀγελαδινὸ ἢ πρόβιο καὶ τὄπαιρναν μὲ ἀνταλλαγή. Φόρτωναν στὰ γαϊδουράκια τους 40 - 50 ὀκάδες ἁλάτι, ἔπαιρναν ἄλλο τόσο πλι-

1. Γιὰ τὶς *τσίπες* βλ. *Ἀνακοὺ* 378.
2. Τουρκ. ἰδιωμ. ιριndι. Πβ. Σαραντίδη 237, *Ἀνακοὺ* 92.
3. Τουρκ. yayla, θέρετρο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γούρι, ἄλλο τόσο ἀλεύρι καὶ ἀνηφόριζαν γιὰ τὸ βουνό. Οἱ τσοπάνηδες ζοῦσαν ἐκεῖ σὲ σκηνὲς καὶ μόλις ἔβλεπαν τοὺς Μιστιῶτες, ἔτρεχαν νὰ κάνουν τὶς προμήθειές τους, γιατὶ αὐτοί, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τυριὰ καὶ τὰ γάλατα, ὅλα τ' ἄλλα τ' ἀγόραζαν, ἀφοῦ χωράφια δὲν καλλιεργοῦσαν. Τὰ τυριά τους, ἐξάλλου, δὲν ἦταν εὔκολο νὰ τὰ πουλήσουν ἀλλοῦ, οἱ ἔμποροι δύσκολα ἔφταναν ὡς τὰ βουνά τους. Ἡ ἀνταλλαγὴ ἦταν μιὰ ὀκὰ ἁλάτι μία τυρί, μιὰ πλιγούρι δύο τυρί, μιὰ ἀλεύρι σικάλινο μιὰ τυρί.

Ἔφερναν στὸ χωριό τους οἱ Μιστιῶτες τὸ τυρὶ σὲ μικρὰ κεφάλια — ἀπὸ μιὰ ὡς δύο ὀκάδες —, τὸ ἔκοβαν μὲ τὸ μαχαίρι σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ τὸ ἁλάτιζαν. Τὄβαζαν ἔπειτα στὰ τσουκιὰ καὶ στὰ τυρικούμια, τὸ πίεζαν μὲ τὶς γροθιές τους νὰ σφίξει, κ' ἔδεναν τὸ στόμιο τῶν τσουκιῶν μὲ πανί. Ἄνοιγαν κατόπιν μέσα στὸ κελάρι ἕνα λάκκο βαθύ, ἄδειαζαν σ' αὐτὸν ἕνα σακκὶ ἄμμο καὶ μέσα στὴν ἄμμο τοποθετοῦσαν ἀνάποδα τὰ δοχεῖα μὲ τὸ τυρί. Τὸ χειμώνα ἔπαιρναν τὸ κουμνί, πετοῦσαν τὸ ἐπάνω στρῶμα τοῦ τυριοῦ ποὺ εἶχε μαυρίσει, κ' ἔβγαζαν μὲ τὰ κουτάλια τυρὶ γιὰ νὰ φᾶνε. Διατηροῦσαν ἀκόμη τὸ τυρὶ καὶ σὲ τουλούμια.

'Αριάνι.

'Αριανλοὺ [1] φαῖ ἦταν αὐτὸ ποὺ ἔκαναν μὲ ἀριάνι (ἢ ἀριάς), μὲ γιαούρτι δηλαδὴ διαλυμένο σὲ νερό. Ἔβαζαν τὸ γιαούρτι σ' ἕνα dουρβάνι, ἔδεναν τὸ στόμιο τοῦ dουρβανιοῦ μὲ μισοκατεργασμένη κοιλιὰ ζώου, τὸ κουνοῦσαν δυνατὰ κ' ἔβγαινε στὴν ἐπιφάνεια τὸ βούτυρο, ποὺ τὸ μάζευαν σ' ἕνα κουμνί. Ὅ,τι ἀπόμενε, ἦταν τὸ ἀριάνι. Ἔβαζαν κορκότι (ἄβραστο κομμένο στὸ χειρόμυλο σιτάρι) σ' ἕνα μεγάλον τέντζερη, ἔβαζαν καὶ ἀριάνι, τὸ ἔβραζαν κ' ἔτρωγαν ἀπ' αὐτὸ ἄνθρωποι καὶ σκυλιά. Ἦταν πρόχειρο φαγητό, εἶδος σούπας ἀραιῆς, ποὺ κάποτε τὄπιναν καὶ γιὰ νερὸ — σκέτο ἢ μὲ κορκότι — προπάντων τὸ καλοκαίρι γιὰ δροσιστικό.

§ 43. 'Αβγά.

Τ' ἀβγὰ τἄτρωγαν βραστά, ψημένα ἢ ξοβοτά [2]. Βραστὰ τἄτρωγαν προπάντων ὅταν ὄργωναν τὰ χωράφια τους. Τὰ καθάριζαν, τἄκοβαν στὸ πιάτο, ἔκοβαν μέσα κρεμμυδοβλάσταρα ἢ ξερὰ κρεμμύδια, ἔσταζαν λίγο νερὸ καὶ τἄτρωγαν μὲ ψωμί. Ἂν δὲ χόρταιναν, ἔτρωγαν καὶ ἀριανλοὺ φαῖ καὶ ξανάπιαναν τὸ ἁλέτρι.

Ξοβοτὰ ἔλεγαν τ' ἀβγὰ «μάτια», αὐτὰ ποὺ ἔσπαζαν μέσα στὸ βραστὸ

---

1. Τουρκ. ayranlı.

2. Πβ. *'Ανακοὺ* 89 : *ξιφοτά*. 'Ασφαλῶς πρόκειται γιὰ τὰ *ἐξεφθὰ* ἀβγὰ τῶν Βυζαντινῶν. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 5, 67. Πβ. *Νεάπολη* 108, ὅπου ὁ τύπος *λιφοτόν*, καὶ 'Ανδριώτη 61, *ξοφωτᾶς*.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 25. Τὸ Τουνdούρι, ὅπως χρησιμοποιήθηκε στήν Ἑλλάδα ἀπό Τσελτεκιῶτες πρόσφυγες. (Φωτ. Ε. Ἀνδρεάδη).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Εἰκ. 28. Κοπάνισμα σιταριοῦ γιά κορκότι στό Νεφσεχίρ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νερό. Πολλὰ ξοβοτὰ ἀβγὰ ἔκαναν στοὺς γάμους. Ἔβγαιναν στὴ γειτονιὰ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ ποὺ εἶχε γάμο καὶ μάζευαν 200 - 300 ἀβγά. Γιὰ τὸ γάμο μάζευαν ἀκόμη γάλα κ' ἔκαναν ρυζόγαλο. Πρόχειρο φαγητὸ ἦταν καὶ τ' ἀβγὰ σουγγάτο.

§ 44. Χόρτα. Φροῦτα. Σαρακοστιανά.

Δὲν ἔσπερναν οὔτε ϕαντζάρια οὔτε πατάτες. Τὰ πρῶτα τοὺς τἄφερναν ἀπὸ τὸ 'Ανδαβὰλ καὶ τὶς πατάτες τὶς ἀγόραζαν ἀπὸ τὴ Λίμνα, ὅπου ἦταν φτηνές. Τὰ παντζάρια ζύγιζαν 4 - 6 ὀκάδες τὸ ἕνα, ἦταν γλυκὰ καὶ στοίχιζαν μόνο δυὸ γρόσια (40 παράδες) ἢ λίτρα, οἱ 6 ὀκάδες.

Ἔφερναν μιὰν ἁμαξιὰ παντζάρια, ἄλλη μιὰ χῶμα ἀμμουδερό, ἔβαζαν σ' ἕνα λάκκο τὰ παντζάρια, τὰ σκέπαζαν μὲ τὸ χῶμα κ' ἔτσι τὰ διατηροῦσαν γιὰ τὸ καλοκαίρι. Λίγα μόνο σπίτια φύτευαν καρπουζιὲς καὶ κολοκυθιὲς στὰ μποστάνια τους.

Τὶς πατάτες εἴπαμε πὼς τὶς ἔπαιρναν ἀπὸ τὴ Λίμνα. Εἶχε καλὸ χῶμα αὐτὸ τὸ χωριό, εἶχε καὶ πολλὰ νερὰ καὶ οἱ πατάτες γίνονταν μεγάλες καὶ νόστιμες. Ἀγόραζαν πάλι μιὰν ἁμαξιά, τὶς σκέπαζαν μὲ κόκκινο σφιχτὸ χῶμα καὶ τὶς εἶχαν ὅποτε ἤθελαν. Καὶ στὴ Λίμνα, ἐξάλλου, σὲ μεγάλους λάκκους τὶς ἀποθήκευαν, κι ἀπὸ κεῖ ἔπαιρναν γιὰ νὰ ϕᾶνε ἢ νὰ πουλήσουν. Ὅταν ὁ χειμώνας ἦταν βαρὺς καὶ ἡ τροφὴ τῶν ζώων σωνόταν, οἱ Μιστιῶτες ἀντάλλασσαν ἄχυρο μὲ πατάτες. Τὶς ἔτρωγαν συνήθως βραστὲς ἢ μαγειρευτὲς μὲ κρέας. Ἔκαναν ἀκόμη καὶ ϕάτακας λοκούμια, πατατοκεφτέδες.

Τὰ ϕρέσκα κολοκύθια — τὰ ϕεζέε γαbά(χ)ια [1] — τὰ μαγείρευαν μὲ λίπος, ἔριχναν κάποτε καὶ γάλα μέσα καὶ γίνονταν νόστιμα. Ἔλεγαν αὐτὸ τὸ φαγητὸ γυλτσὺ γαλάτ' γαbάια, κολοκύθια τοῦ ϕρέσκου γάλατος, ἀλλὰ δὲν τὸ χτιμοῦσαν πολύ. Ἄλλοτε τὰ μαγείρευαν μὲ ξερὰ βερίκοκα καὶ δαμάσκηνα, ἀλλὰ αὐτὸ ἦταν κάπως πολυτελέστερο φαγητό.

Λάχανα ἔφερναν ἀπὸ τὴ Νίγδη, ὅπου γίνονταν πολὺ μεγάλα. Τἄκαναν τουρσὶ ἢ ντολμάδες ἢ τὰ μαγείρευαν μὲ κρέας.

Τὰ φροῦτα.

Τὰ φροῦτα στὸ Μιστὶ ἦταν πολὺ λίγα. Ἀπὸ τὴ Νίγδη ἔφερναν μῆλα, ἦταν πολλὰ ἐκεῖ καὶ νόστιμα. Τὰ διατηροῦσαν ϕρέσκα στὰ κελάρια, ἀκόμη ὡς τὶς ἡμέρες τῶν Φώτων. Τὰ ξεραμένα στὸν ἥλιο μῆλα τἄλεγαν μηλιοῦ χάπια [2] καὶ τἄτρωγαν σὰν γλύκισμα, ξερά.

---

1. Τουρκ. taze, ϕρέσκος, kabak, κολοκύθι.
2. Τουρκ. hap.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀγόραζαν ἀκόμη καὶ ξεραμένα στὸν ἥλιο βορκόκια, βερίκοκα. Τἄβαζαν στὸ κουμνὶ μαζὶ μὲ κορκότι καὶ μηλιοῦ χάπια καὶ τἄκαναν ὅλα μαζὶ σούπα, φυσικὰ χωρὶς λάδι. Τἄτρωγαν μετὰ τὶς φακές.

Σταφύλια ἔφερναν στὸ χωριὸ καὶ πουλοῦσαν οἱ μπακάληδες. Ἐρχόταν κάποιος νὰ σὲ βοηθήσει στὴ δουλειά σου καὶ ἤθελες νὰ τὸν εὐχαριστήσεις; Ἔδινες σίκαλη στὸ μπακάλη, σοὔδινε σταφύλια καὶ φίλευες τὸν ἄνθρωπό σου. Ἔκλεβαν κάποτε καὶ τὰ παιδιὰ σίκαλη ἀπὸ τὸ σπίτι τους, τὴν ἔδιναν στὸ μπακάλη κ' ἔπαιρναν σταφύλια νὰ φᾶνε. Δὲν ἦταν συνηθισμένο πράγμα στὸ χωριὸ τὸ σταφύλι. Πετιμέζι ἀγόραζαν ἀπὸ τὸ Καράχισαρ.

Φαγητὰ σαρακοστιανά.

Συνηθισμένο σαρακοστιανὸ φαγητὸ γινόταν μὲ τὸ τσεμὲν[1] — μοσχοσίταρο — καὶ μὲ σκόρδα. Ἀγόραζαν μιὰν ὀκὰ τσεμέν, κοπάνιζαν πέντε δέκα σκόρδα, τ' ἀνακάτευαν καλά, ἔβαζαν ἁλάτι καὶ λίγο λάδι, ἔκοβαν τὴ μάζα αὐτὴ σὲ μικρὰ κομμάτια καὶ τὴν ἔτρωγαν ὠμή. Ἔλεγαν καὶ τὸ φαγητὸ αὐτὸ τσεμέν.

Ἄλλο σαρακοστιανὸ φαγητὸ ἦταν λαϊοῦ dὰ μοῦτσις, οἱ μπουκιὲς τοῦ λαδιοῦ : Ἔκοβαν μερικὰ κομμάτια ψωμί, τὰ ἔριχναν στὸ πιάτο, τὰ περίχυναν μὲ ζεστὸ νερό, ἔριχναν καὶ λίγο σπορέλαιο καὶ τἄτρωγαν μὲ τὸ κουτάλι.

§ 45. Κρεμμύδια. Σκόρδα. Ἐλιές.

Σπάνια οἱ Μιστιῶτες ἔβαζαν κρομμύ', κρεμμύδι στὸ φαγητό τους γιὰ νὰ νοστιμίσει, καὶ ποτὲ δὲ χρησιμοποιοῦσαν σάλτσες ἢ τομάτα, μόλο ποὺ καὶ τὰ δύο αὐτὰ εἶναι χαραχτηριστικὰ τῆς τούρκικης κουζίνας. Ἔτρωγαν πολλὰ κρεμμύδια, ἀλλὰ τἄτρωγαν πάντοτε ὠμά. Παλιότερα ὁ Πάνω Μαχαλὰς τοῦ χωριοῦ δὲν εἶχε κατάλληλο μέρος γιὰ νὰ φυτέψει κρεμμύδια, ὅπως γινόταν γιὰ τὸν Κάτω Μαχαλά. Γύρω στὰ 1908 ὅμως ἄρχισαν καὶ τοῦ Πάνω Μαχαλᾶ νὰ φυτεύουν ἀρκετά. Ἦταν ἐκεῖ μιὰ ἔκταση ἀμμουδερὴ καὶ μὲ κλίση ἐλαφριά, δὲ λίμναζαν τὰ νερά, καὶ σιγὰ σιγὰ τὸ χωριὸ ἄρχισε νὰ χυτεύ', νὰ φυτεύει ἐκεῖ τὰ κρεμμύδια του.

Γιὰ νὰ φᾶνε ὠμὸ ἕνα κρεμμύδι, τὸ σταυρόκοβαν μὲ τὸ μαχαίρι ἢ τὸ χτυποῦσαν κάπου νὰ σπάσει. Μερικοὶ τὸ ζέσταιναν κάπως στὴ φωτιά, ἔβαζαν ἁλάτι καὶ τὄτρωγαν. Νόστιμο τοὺς φαινόταν, ὅταν τὄτρωγαν ὠμὸ μὲ

---

1. Τουρκ. çimen, τὸ φυτὸ Trigonella foenum graecum, τῆς τάξ. τῶν ἑλλοβοκάρπων, τὸ κοινὸ μοσχοσίταρο. Βλ. Π. Γεννάδιο *Λεξ. Φυτολ.* (Ἀθῆναι 1914) 965 - 966. Ἀπὸ τὰ χόρτα ποὺ βρίσκονταν στὰ ὀργώματα, ἔτρωγαν τὶς *κορνικότσες*, τὶς *ὀξινίτσες*, τὰ *βυζά*, τὰ *τουμάτσα*, τὰ *σαρατσίνια*, τὰ *σεμάδρια* (λάπατα), τὶς *κολοπίστρες* (μολόχες). *Τσέτελε* ἔλεγαν τὸν καρπὸ τοῦ χασίς. Τὸν καβούρντιζαν καὶ τὸν ἔτρωγαν.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὶς φακές. Νὰ χέκουμ' ντιζλίκα μας ψωμί, τυρί, κρομμύγ', νὰ φᾶμι, νὰ βάλουμε στὴν ποδιά μας ψωμί, τυρί, κρεμμύδι, νὰ φᾶμε.

Φρέσκα κρεμμύδια, πράσινα δηλαδή, δὲν ἔτρωγαν στὸ Μιστί. Ἔκοβαν ὅμως τοὺς βλαστοὺς καὶ τοὺς ἔτρωγαν μὲ ἀβγὰ καὶ γιαούρτι.

Σκόρδα.

Οὔτε σκόρδους, σκόρδα φύτευαν στὸ Μιστί. Ἔφερναν οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ καὶ πουλοῦσαν. Οἱ γυναῖκες καθάριζαν δυὸ τρεῖς σκελίδες σκόρδου, τὶς βουτοῦσαν στὸ ἁλάτι, τὶς ἔτριβαν ἔπειτα στὸ ψωμὶ κ' ἔτρωγαν. Ἦταν τὸ συνηθισμένο τους προσφάι αὐτό. Γιαγλάτ'σα [1] ἕνα κ'λούρ' ψωμὶ μὶ doὺ σκόρδου, καλὸ τσότουν, ἄλειψα ἕνα κουλούρι ψωμὶ μὲ τὸ σκόρδο, ἦταν καλό, ἔλεγαν εὐχαριστημένες καὶ ξανάπιαναν τὴ δουλειά τους. Ἔλεγαν σκόρδους, ἕνα τσουφάλ' σκόρδους, ἕνα ντόντζι σκόρδους, σκόρδο, ἕνα κεφάλι σκόρδο, μιὰ σκελίδα σκόρδο.

'Ελιές.

'Ελιὲς γιὰ νὰ ξεγελάσουν τὸ ψωμί τους δὲν εἶχαν. Κι ὅταν, σπάνια, ἔφταναν λίγες ἀπ' αὐτὲς στὸ χωριὸ καὶ τὰ παιδιὰ τὶς λιμπίζονταν, οἱ μεγάλοι, ποὺ τὶς τσιγκουνεύονταν, γιατὶ ἦταν ἀκριβές, τ' ἀπόπαιρναν : Κλάντζαρους ἔ', δέ 'ν' καλό, μὴ τὸ φᾶς, κάνθαρος εἶναι, δὲν εἶναι καλό, μὴν τὸ φᾶς.

§ 46. Γλυκίσματα.

Μπαζλαμάια [2] ἔλεγαν τὶς πίτες μὲ σιταρένιο ζυμάρι καὶ μὲ μαγιά. Τὶς ἔκαναν λεπτές, τὶς ἔψηναν στὸ σάτš, μιὰ λαμαρινένια πλάκα ποὺ τὴν πύρωναν πάνω στὴ φωτιά, καὶ τὶς ἔτρωγαν φρέσκες. Κάποτε πρόσθεταν καὶ ἀβγά, στὸ γιορτάσιμο φαγητό. Γιὰ γλύκισμα ἔφτιαχναν ἀκόμη, μὲ ἀλεύρι, μαῦρο χαλβὰ στὸ τηγάνι.

Τοὺς λουκουμάδες τοὺς ἔλεγαν λαλάτζα [3] (τὰ) καὶ τοὺς ἔκαναν συχνά. Ζύμωναν ἀκόμη ἀλεύρι μὲ πλιγούρι κ' ἔκαναν γκυλιντήρια. Στὸ Μιστὶ τἄκαναν ἔτσι : Šάνιšκαμ' doὺ ζυμάρ', μπέρτšι ζυμάρ', γκύλαναμ' μὶ τὰ χέρια, šάνιšκάμ' dou γκυλιντηρὰ γκυλιντηρά, χέκιšκαμ' λερὸ σ' νιšὰ ἀπάν', βράιšκιν doὺ λερό, κόνωναμ' τσὶ τὰ γκυλιντήρια μέšη τ', σωροβιότουν χόρουδα [4], χέκιšκαν doὺ χοντšά [5], κάν'ταν οὔλα ντάμα,

1. Τουρκ. yağlamak, ἀλείβω.
2. Τουρκ. basmak, πατῶ;
3. Τὰ βυζαντινὰ *λαλάγγια*. Βλ. Πρόδρομο III, 319 - 20 (ἔκδ. Hesseling - Pernot 62) : «ἐκεῖνοι τὰ λαλάγγια συχνάκις μὲ τὸ μέλι, ἡμεῖς δὲ τὸ ἀλλαλάι τους συχνὰ μὲ τὸ φαρμάκιν».
4. Τουρκ. horanta.
5. Τουρκ. honça.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σ' ἕνα σαχίν[1] οὔλα ντάμα τρώισκαν. Τοὺν σηκών'ταν 'στέρια, λείσκαμ', κόριτσ', τάισ' dὰ βόια νὰ πᾶμ' σοὺ κόμμα, φτιάχναμε τὸ ζυμάρι, σκληρὸ ζυμάρι, (τὸ) κυλούσαμε μὲ τὰ χέρια, τὸ κάναμε στρογγυλὰ στρογγυλά, βάζαμε τὸ νερὸ πάνω στὴ φωτιά, ἔβραζε τὸ νερό, ἀδειάζαμε καὶ τὰ στρογγυλὰ μέσα, μαζευόταν ἡ οἰκογένεια, ἔβαζαν τὸ τραπέζι, κάθονταν ὅλοι μαζί, σ' ἕνα πιάτο ὅλοι μαζὶ τρώγανε. Ἔπειτα ποὺ σηκώνονταν, λέγαμε, κορίτσι, τάγισε τὰ βόδια γιὰ νὰ πᾶμε στὸ χωράφι.

Λίγοι ἔκαναν μπεκμέζι[2] ἀπὸ μοῦστο καὶ λιγότεροι κöφτέ[3]: ἀλεύρι μὲ ζάχαρη ἢ πετιμέζι, κυρίως γιὰ τὰ παιδιά.

§ 47. Τρόποι μαγειρέματος.

Πολὺ ἁπλὸς ἦταν — γιὰ νὰ μὴν ποῦμε πρωτόγονος — καὶ ὁ τρόπος ποὺ μαγείρευαν τὰ φαγητά τους καὶ τὸ ἀνακάτεμα πραγμάτων ἑτεροειδῶν, ποὺ θὰ ἦταν δύσκολο νὰ χρησιμοποιήσει κανεὶς σήμερα.

Μὲ ἰδιαίτερο τρόπο μαγείρευαν στὸ Μιστὶ τὶς φακές, τὸ κυριότερο προϊὸν τοῦ χωριοῦ μετὰ τὰ δημητριακά. Δὲν τὶς καθάριζαν πρὶν τὶς βάλουν στὸ τσουκάλι γιὰ βράσιμο, τὶς ἄφηναν μὲ τὰ λίγα χώματα καὶ τὶς μικρὲς πέτρες, ὅπως τὶς εἶχαν φέρει ἀπὸ τὸ ἁλώνι. Τὶς ἔβαζαν μὲ νερὸ στὸ τσουτσί, ἄνοιγαν μιὰ γούβα μέσα στὶς ζεστὲς στάχτες τοῦ τουνdουριοῦ καὶ τὶς ἄφηναν νὰ σιγοβράζουν. Ὅταν ἔβραζαν καλά, τὶς τραβοῦσαν ἀπὸ τὴ φωτιά, ἔπαιρναν ἕνα τσεμτσέ[4], γουδόχερο, κ' ἔλιωναν μ' αὐτὸ τὶς φακές, ρίχνοντας μέσα ζεστό νερό, ὥσπου τὸ σύνολο νὰ γίνει χυλός. Αὐτὸν τὸν ἄδειαζαν σὲ ἄλλο τσουτσί, ἀργὰ καὶ μὲ προσοχὴ ὅμως, ὥστε οἱ πέτρες καὶ τὰ χώματα νὰ κατακαθήσουν στὸ πρῶτο τσουτσί. Ξανάβαζαν τὸ χυλὸ στὴ φωτιὰ μὲ λίγο νερὸ γιὰ νὰ βράσει, τὸν ξανάβγαζαν, τὸν ἔλιωναν ἀκόμη καὶ τὸν μετάγγιζαν στὸ πρῶτο τσουτσί. Αὐτὸ γινόταν τρεῖς τέσσερες φορές, ὥσπου καθάριζαν οἱ φακὲς ἀπὸ τὶς ξένες οὐσίες[5]. Αὐτὸν τὸ χυλὸ τὸν ξανάβραζαν, ὥσπου νὰ πήξει καὶ νὰ γίνει σὰν τὴ γνωστή μας φάβα. Ἔτσι μαγειρεμένες τὶς φακὲς τὶς ἔτρωγαν χωρὶς κουτάλι, μὲ τὸ ψωμί. Ἔκοβαν μιὰ μπουκιὰ ψωμί, τὴ βουτοῦσαν στὸ πιάτο, ἔπαιρναν μ' αὐτὴν ὅσες φακὲς — χυλὸ — μποροῦσαν, καὶ τὶς ἔφερναν στὸ στόμα. Ἔτρωγαν τὶς φακὲς χωρὶς λάδι, συνήθως ὅμως μὲ ὠμὸ κρεμμύδι.

---

1. Τουρκ. sahan.
2. Τουρκ. pekmez.
3. Τουρκ. köfte.
4. Τουρκ. sampsa, κόπανος πλατὺς κάπως στὴν ἄκρη.
5. Ἀνάλογον τρόπο γιὰ τὸ καθάρισμα χρησιμοποιοῦσαν παλαιότερα καὶ στὴν Τσακωνιά : μετάγγιζαν — πρὶν ἀπὸ τὸ βράσιμο — τὶς φακὲς ἀπὸ τὸ ἕνα δοχεῖο στὸ ἄλλο, μὲ τὴ βοήθεια τοῦ νεροῦ καὶ προσέχοντας νὰ μένουν στὸ δοχεῖο, κατὰ τὴ μετάγγιση, οἱ πέτρες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὰ φασόλια — τὰ ϯαχλά [1]— δὲν εἶχαν πέτρες ὅπως οἱ φακές. Τἄβαζαν λοιπὸν στὸ κουμνὶ μὲ νερό, τὰ τοποθετοῦσαν στὸ ϯουνdούρι καὶ τ' ἄφηναν νὰ σιγοβράσουν. Φασόλια τοὺς ἔφερναν ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, καὶ οἱ Μιστιῶτες τἄτρωγαν κι αὐτὰ χωρὶς λάδι.

Μαγείρευαν τὰ παντζάρια συνήθως βραστά. Διάλεγαν τὰ μεγάλα, τἄκοβαν σὲ χοντρὲς φέτες καὶ τἄβαζαν στὸ νερό. Στὸ ζουμί τους, ποὺ ἦταν γλυκό, ἔριχναν κορκότι — χοντροαλεσμένο ἄβραστο σιτάρι — κ' ἔκαναν σούπα πολὺ νερουλή. Ἦταν φαγητὸ τῆς χειμωνιάτικης σαρακοστῆς αὐτὸ καὶ τὸτρωγαν δίχως λάδι. Κάποτε ὅμως τὰ παντζάρια αὐτὰ δὲν ἦταν νόστιμα καὶ οἱ γυναῖκες τἄκαναν τουρσὶ ποὺ τοὺς ἄρεσε πάρα πολύ. Ὕστερα ἀπὸ δυὸ τρεῖς μέρες στὸ ξίδι, ποιὸς νὰ πρωτοφάει τὰ ϯαντζάρια τουρσί!

Τἄτρωγαν καὶ ἀνακατεμένα μὲ γιαούρτι τὰ παντζάρια. Τἄκοβαν σὲ μικρὰ κομμάτια, τὰ περίχυναν μὲ γιαούρτι, ἔβαζαν σκόρδο καὶ τἄτρωγαν. Αὐτὸ τὸ φαγητὸ τὄλεγαν μπουρανίς [2].

Μαγείρευαν κι ἄλλιῶς τὰ παντζάρια. Ἔπαιρναν ἔξ' ὀχτὼ ἀπ' αὐτὰ — ἦταν μεγάλα, εἴπαμε — τἄβαζαν σ' ἕνα κουμνὶ δίχως νερό, τ' ἀναποδογύριζαν στὸ ϯουνdούρι καὶ τ' ἄφηναν νὰ σιγοψηθοῦν. Τἄβγαζαν ἔπειτα, τὰ καθάριζαν καὶ τἄτρωγαν χωρὶς λάδι. Ἦταν νόστιμα αὐτὰ τὰ γιαχνίια [3] ϯαντζάρια, ὅπως τἄλεγαν.

§ 48. Ἀλάτι. Κρασί. Ρακί.

Τὸ ἅλας τὸ ἀγόραζαν ἀϱὸ τὸ μπακάλη, κάποτε ὅμως πήγαιναν καὶ στὸ Δούσκιοϊ, στὸ Χ'' Μπεκτάς [4], κ' ἔφερναν ἁλάτι γιὰ ἐμπόριο. Τὄφερναν μέσα σὲ σακκιὰ ἢ τὸ φόρτωναν σὲ μεγάλα κομμάτια [5] στὰ ζῶα τους.

Τὸ κρασὶ ἄρεσε πολὺ στοὺς Μιστιῶτες, ὅπως τοὺς ἄρεσε καὶ τὸ ρακὶ ποὺ ἔβγαζαν ἀπὸ τὰ τσίπουρα. Στὸ χωριό τους ὅμως δὲν εἶχαν ἀμπέλια [6], καὶ ὅλοι τους δὲν εἶχαν χρήματα γιὰ ν' ἀγοράσουν κρασί. Εἶναι ὡστόσο χαραχτηριστικὸ πώς, μὲ ὅλη τους τὴ φτώχεια, ἀρκετοὶ Μιστιῶτες ταξίδευαν ἀρκετὰ μακριά, γιὰ νὰ βροῦν τὰ σταφύλια γιὰ τὸ κρασὶ τοῦ σπιτιοῦ τους.

Ὅταν ἐρχόταν ὁ καιρὸς τοῦ τρύγου στὰ χωριὰ τῆς Νίγδης,στὸ Ἀνdαβάλ, στὸ Τένεϊ ἢ στὸ Νεφσεχίρ, στὸ Οὐτζάσαρ, στὴ Μαμασὸ ἢ στὸ Καβὰκ, ὅπου τ' ἀμπέλια ἦταν πολλά, οἱ Μιστιῶτες ξεκινοῦσαν γιὰ τὸ χασούρ [7]. Νὰ ποί-

1. Τουρκ. bakla, κουκκί.
2. Τουρκ. buranı σημαίνει κυρίως σπανακόρυζο.
3. Τουρκ. yahni.
4. Σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση (βλ. Ainsworth I, 179), τὸ ἁλάτι αὐτὸ τὸ εἶχε ἀνακαλύψει ὁ Χ'' Μπεκτάς. Βλ. καὶ παρακάτω, § 206.
5. Πβ. Texier 538 : ἁλάτι ὀρυχτὸ σὲ μεγάλα κομμάτια.
6. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, σ. 36.
7. Τουρκ. hasır, ψάθα;

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κουμ' χασοὺρ ἔλεγαν, κι αὐτὸ σήμαινε «νὰ πᾶμε νὰ φέρουμε σταφύλια γιὰ κρασί». Ἀνέβαιναν στοὺς ἀργοκίνητους ἀραμπάδες τους—ἕναν, δυό, τρεῖς—, περνοῦσαν ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου κ' ἔφταναν στὸν τόπο τῆς παραγωγῆς. Ἔβρισκαν τοὺς ἰδιοχτῆτες τῶν ἀμπελιῶν, ἔβλεπαν τὴν παραγωγὴ καὶ ἄρχιζαν τὰ παζαρέματα. Ἀγόραζαν τὰ σταφύλια ἢ μὲ τὴ λίτρα — τὶς ἕξι ὀκάδες — 50 - 80 παράδες, ἢ μὶ dοὺ καλάι, μὲ τὸ καλάθι, ἢ ἀποκοπή, ὅλη δηλαδὴ τὴν παραγωγή, ὅση τὴν ὑπολόγιζαν μὲ τὸ μάτι. Ἔμπαιναν μετὰ τὴ συμφωνία στὸ ἀμπέλι, τὸ τρυγοῦσαν, ἔστρωναν πάνω στὸν ἀραμπὰ ἕναν κετσὲ καὶ ἄδειαζαν — χύμα — πάνω σ' αὐτὸν τὰ σταφύλια. Πρόσεχαν συνήθως ν' ἀγοράσουν τὰ σταφύλια ἑνὸς ἀμπελιοῦ ποὺ γειτόνευε μὲ ἀμπέλια ἀτρύγητα, γιατὶ τότε θἄκλεβαν κι ἀπ' αὐτὰ καὶ ἡ ἀγορὰ θὰ τοὺς ἐρχόταν φτηνότερη. Συνιστοῦσαν κάποτε μερικοί : Μὴ κλέβιτ', νὰ ποίκουμ' νάμα, μὴν κλέβετε, (γιατὶ ἀπ' αὐτὸ τὸ κρασὶ) θὰ κάνουμε νάμα, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τοὺς ἄκουγε.

Ὅταν γύριζαν πρὸς τὸ Μιστὶ μὲ φορτωμένους τοὺς ἀραμπάδες, οἱ Τοῦρκοι ἐνδιάμεσων χωριῶν τοὺς σταματοῦσαν πολλὲς φορὲς καὶ τοὺς ζητοῦσαν τὸ γιὸλ παρασί [1], τὸ φόρο τοῦ δρόμου, τὰ διόδια, στὴν ἀλήθεια ὅμως τὸ χαρτζιλίκι τους. Ἔκαναν κ' ἐδῶ παζάρια οἱ Μιστιῶτες, τοὺς ἔδιναν λίγα γρόσια καὶ συνέχιζαν τὸ δρόμο γιὰ τὸ χωριό τους. Σταματοῦσαν τὰ βράδια κοντὰ σ' ἑλληνικὰ χωριά, γιὰ νὰ περάσουν τὴ νύχτα τους, ἀλλά, ὅπως ἐπιμένουν οἱ Ἀνακιῶτες, ἔμεναν μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια, γιὰ νὰ μὴν πᾶνε τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς γυρέψουν σταφύλια.

Λίγο μακρύτερα ἀπὸ τὸν Ἁι Βλάση [2] βρίσκονταν σκόρπια τὰ 4 - 5 ληνόια ἢ τὰ σιραχανὲ [3] τοῦ χωριοῦ, οἱ ληνοί. Ἦταν σὲ ἐλαφριὰ κλίση τῆς γῆς καὶ εἶχαν μικρὸ πηγάδι — ληνοϊοῦ dοὺ πλεφρὸ ἢ γουβί, τὸ πολήνι — γιὰ νὰ χύνεται μέσα ὁ μοῦστος. Συνήθως ἦταν ὑπόγεια καὶ ὅσοι πατοῦσαν σταφύλια, τὰ ἔριχναν ἀπὸ τὴν κάπνη — τὸ ἄνοιγμα — πλησιάζοντας σ' αὐτὴν τὸ φορτωμένο ἁμάξι. Ἀνασήκωναν ἔπειτα 5 - 6 ἄντρες τὰ βρακιά τους, ἔπλεναν τὰ πόδια τους καὶ πατοῦσαν τὰ σταφύλια. Τὸ μοῦστο ποὺ ἔτρεχε πρὶν ἀκόμη πατήσουν τὰ σταφύλια μὲ τὰ πόδια τους, τὸν κρατοῦσαν γιὰ νάμα. Μαζεύονταν ἔπειτα τὰ κορίτσια, γέμιζαν μὲ μοῦστο τὰ σταμνιά τους καὶ τὰ πήγαιναν στὰ σπίτια τῶν συνεταίρων. Τὸν μοίραζαν μὲ τὴ στάμνα καὶ τὸν ἄδειαζαν στὰ πιθάρια τους. Ἔπειτα μοίραζαν καὶ τὰ τσίπουρα — τὰ τσίπρις —, τἄβαζε καθένας στὸ κιούπι του κι ἀργότερα ἔβγαζε τὸ ρακί [4]. Σκέπαζαν καλὰ τὸ στόμιο τοῦ πιθαριοῦ, κολλοῦσαν γύρω ζυμάρι καὶ περίμεναν νὰ ψηθῆ τὸ κρασί. Ἄ dὲ dοὺ σκεπάνεις, ὀξινίσ' dοὺ κρασί, ἂν δὲν

---

1. Τουρκ. yol parasi.
2. Βλ. σ. 23.
3. Τουρκ. şirahane.
4. Βλ. *Ἀνακού* 372.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸ σκεπάσεις (τὸ πιθάρι), τὸ κρασὶ ξινίζει. Καὶ πρὶν ὅμως ἀκόμη ψηθῆ καὶ γίνει κρασί, μοίραζαν μιὰ ποσότητα μοῦστο στοὺς συγγενεῖς νὰ πιοῦν, καθὼς ἦταν γλυκό, καὶ νὰ κάνουν μουσταλευριά.

Ἔπιναν τὸ κρασὶ μὲ τὸ τσιμπόκο, μὲ τὸ ἴδιο ὅλοι καὶ μὲ τὴ σειρά, βουτώντας το στὸ παγρί. Ἄιντε, φέρε ἕνα τσιμπόκο κρασί, παράγγελνε ὁ πατέρας στὸ κορίτσι, γιὰ νὰ κεράσει τὸ συγγενὴ ποὺ ἦρθε στὸ σπίτι.

Κρασὶ ἀγόραζαν κ' ἕτοιμο οἱ Μιστιῶτες ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Νίγδης καὶ τὄφερναν στὸ χωριὸ μὲ τουλούμια, φορτώνοντάς τα δύο σὲ κάθε γαϊδούρι.

Μὲ ὅλους, ὡστόσο, τοὺς κόπους καὶ τὰ ἔξοδα γιὰ τὸ κρασί, τὸ περισσότερο ἀπ' αὐτὸ τὸ πίναν οἱ ἐπισκέπτες. Μόνο οἱ εὔποροι, ἐξάλλου, ἔφερναν κρασί, γιατὶ στοίχιζε μιὰ λίρα ὅλη αὐτὴ ἡ ὑπόθεση, κι αὐτὸ τὸ ποσὸν λίγοι μποροῦσαν νὰ τὸ διαθέσουν γιὰ μιὰ τέτοια πολυτέλεια.

Τὸ ρακί.

Γιὰ τὸ ρακὶ εἶχαν στὸ χωριὸ 4 - 5 καζάνια, ἔπαιρναν ἄδεια ἀπὸ τὸ κράτος [1] κ' ἔβγαζαν τὸ τσίπουρό τους. Γιὰ κάθε καζανιὰ ἔδιναν στὸν ἰδιοχτήτη τοῦ καζανιοῦ μιὰν ὀκὰ ρακὶ γιὰ νοίκι. Τὰ εἴπαμε αὐτὰ καὶ στὴν Ἀνακού. Τὸ διπλοβρασμένο, τὸ δυνατὸ ρακὶ τὸ ἔλεγαν *ἰκιτσεκμέ*.

§ 49. Καφές. Ζάχαρη. Καπνός.

Μόγο τὰ σπίτια ποὺ διαθέταν ὁδὰ πρόσφεραν κάποτε καφὲ στοὺς ἐπισκέπτες καὶ μόνο αὐτὰ σχεδὸν εἶχαν μπρίκια καὶ φλιντζάνια. Ὁ καφὲς ὅμως ποὺ πρόσφεραν ἦταν σεδὲ γαϊφές [2], χωρὶς ζάχαρη. Σεκερλὴ [3] γαϊφέ, καφὲ μὲ ζάχαρη πρόσφεραν σὲ ἐξαιρετικὲς περιστάσεις. Στὰ τελευταῖα χρόνια ἔφτιαχνε καφέδες καὶ τοῦ Σὐμοχοῦ, Συμεὼν τὸ καφενεῖο.

Ἡ ζάχαρη ἐρχόταν στὸ χωριὸ σὲ μεγάλα κομμάτια καὶ οἱ μπακάληδες τὴν ἔσπαζαν σὲ μικρότερα καὶ τὴν πουλοῦσαν.

Τὰ σπίτια ποὺ δὲν εἶχαν ὁδὰ δὲν πρόσφεραν καφὲ οὔτε,στὸ συμπέθερο. Τοῦ πρόσφεραν σουγγάτου ἢ πρόσ'που — καϊμάκι — μὲ μέλι καὶ βούτυρο. Γι' αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες ποὺ δὲν εἶχαν ὁδά, εἶχαν μεγάλο καημό. «Ἀξία εἶχε ὁ ὁδάς», λένε πάντοτε, «ὄχι τὰ χρήματα καὶ τὰ χωράφια».

Οἱ Μιστιῶτες κάπνιζαν ἀρκετά, συνήθως ὅμως λαθραῖον καπνό, γιατὶ ὁ κρατικὸς ποὺ πουλοῦσαν τὰ μαγαζιά ἦταν ἀκριβός. Ἀπ' αὐτὰ ἀγόραζαν μόνο τὸ τσιγαρόχαρτο. Ἔρχονταν συχνὰ στὸ χωριὸ λαθρέμποροι μὲ καπνό, ποὺ τὸν πουλοῦσαν σὲ πακέτα, πέντε γρόσια τὸ καθένα. Ἦταν 10, 20 φορτία,

---

1. Μερικοὶ ἐπιμένουν πὼς δὲν ἔπαιρναν ἄδεια, ἀλλὰ τὄβγαζαν λαθραῖα.
2. Τουρκ. sede kahve.
3. Τουρκ. şekerli kahve.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπὸ τὰ μέρη τῆς Τραπεζούντας, ξεπέζευαν στὰ ἀκρινὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ εἰδοποιοῦσαν τοὺς κατοίκους νὰ κάνουν τὴν προμήθειά τους. Ἐλάχιστοι κάπνιζαν στὸ χωριὸ ναργιλέ.

§ 50. Μοῦρα. Πασατέμπος. Ἡλιόσπορος. Βελάνια.

Τὰ βράδια ποὺ μαζεύονταν στὸ σακοὺ γιὰ νὰ περάσουν τὴν ὥρα τους, μικροὶ καὶ μεγάλοι μασοῦσαν ξερὰ μοῦρα, dούτια[1], ἢ ξερὰ τζίτζιφα, [2] γιδέε, ποὺ ἔφερναν στὸ χωριὸ καὶ πουλοῦσαν οἱ μπακάληδες, ἢ γαβουργάια [3], σιτάρι καβουρντισμένο στὸ ταψί.

Τὸν πασατέμπο τὸν ἔλεγαν γαbαχ̣ιοῦ [4] γούτσα, κουκούτσια κολοκυθιοῦ, καὶ τὸν ἔφτιαχναν μόνοι τους μὲ σπόρο κολοκυθιῶν ποὺ ἔπαιρναν ἀπὸ τὰ χωράφια τους

Τοὺς ἡλιόσπορους τοὺς ἔλεγαν delιγαbεριοῦ [5] γούτσα καὶ ἦταν πολὺ λίγοι στὸ χωριό.

Ἀπὸ μακρινὰ χωριὰ βουνίσια ἔφερναν καὶ πουλοῦσαν στὸ Μιστὶ ἀβαλάντζα, βελάνια. Τἄτρωγαν βραστὰ ἢ ὠμά, ἦταν νόστιμα. Κάποτε τὰ παιδιὰ ἔπαιζαν μ᾽ αὐτά, ὅπως ἔπαιζαν καὶ μὲ τὶς δεκάρες.

ΙΙΙ. ΚΑΥΣΙΜΗ ΥΛΗ

§ 51. Τὸ προσάναμμα. Ἡ καύσιμη ὕλη.

Ἦταν σοβαρὸ πρόβλημα καὶ στὸ Μιστὶ ἡ ἐξοικονόμηση τῆς καύσιμης ὕλης, ὅπως ἦταν σ᾽ ὅλα τὰ γύρω χωριά. Ὁ κάμπος ἦταν γυμνὸς ἀπὸ δέντρα, καὶ τὸ μόνο ποὺ μποροῦσαν νὰ πάρουν ἀπ᾽ αὐτὸν γιὰ τὴ φωτιὰ ἦταν λίγα ξίγρια γιὰ προσάναμμα — γιὰ ἐουτρούχ [6]. Τὰ δασωμένα βουνὰ τῆς περιοχῆς ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ μεταφορὰ ξύλων ἀπ᾽ αὐτὰ γιὰ τὴ φωτιὰ οὔτε νὰ σκεφτοῦν μποροῦσαν οἱ Μιστιῶτες. Ἔτσι, τὸ μόνο ποὺ τοὺς ἔμενε νὰ χρησιμοποιήσουν γιὰ καύσιμη ὕλη ἦταν ἡ κοπριὰ — κυρίως ἡ βοϊδοκοπριὰ καὶ λιγότερο ἡ κοπριὰ προβάτων καὶ κατσικιῶν — καὶ τὰ ἄχυρα ποὺ περίσσευαν ἀπὸ τὴ διατροφὴ τῶν ζώων. Ὅλα ὅμως τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ δὲν ἔτρεφαν ζῶα, καὶ δὲν εἶχαν ἑπομένως οὔτε κοπριὰ γιὰ τὴ φωτιά τους. Καὶ ὅσοι ὅμως εἶχαν, χρησιμοποιώντας την γιὰ καύσιμη ὕλη, στεροῦσαν τὴ φτωχή τους

1. Τουρκ. dut.
2. Τουρκ. iğde.
3. Τουρκ. kavurga.
4. Τουρκ. kabak.
5. Τουρκ. delikaber, ἡλίανθος.
6. Τουρκ. tuturuk.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γῆ ἀπὸ τὴ μόνη λίπανση ποὺ μποροῦσαν νὰ τῆς κάνουν, καὶ λιγόστευαν ἔτσι τὴ μικρή της ἀπόδοση. Κι ὅλα αὐτὰ σ' ἕνα μέρος, ὅπου ὁ χειμώνας ἦταν μακρὺς καὶ βαρὺς καὶ τὰ σπίτια τόσο κακοφτιαγμένα.

Τὸ χειμώνα, ποὺ τὰ ζῶα ἔμεναν διαρκῶς στὸ στάβλο, ἡ κοπριὰ — χτηνοῦ κοπιριά, βοϊδοκοπριὰ — μαζευόταν γρήγορα σὲ σωρούς, μεταφερόταν στὴν αὐλὴ γιὰ νὰ στεγνώσει καὶ κατόπιν ἀποθηκευόταν στὸ μαλαχιώνα [1]. Ἡ κοπριὰ αὐτὴ — τὸ γκιοβούρ [2]— ἦταν ἀνακατεμένη μὲ ἄχυρα καὶ κάπνιζε πολύ, ὅταν καιγόταν. Κοπριὰ ἀπὸ καθαρὴ βοϊδοκοπριὰ ποὺ κάπνιζε λιγότερο ἦταν τὰ μαλαχτά. Τὴ συγκέντρωναν σὲ μιὰν ἄκρη τῆς αὐλῆς καὶ κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ἀπρίλη, ὅταν ὁ τόπος ἄρχιζε νὰ στεγνώνει, μαζεύονταν πέντε, ἕξι, ὀχτὼ γυναῖκες, πιάνονταν χέρι μὲ χέρι καὶ μὶ τὰ π' τέρια πάτηναν [3], μὲ τὰ πόδια πατοῦσαν, ζύμωναν τὴν κοπριὰ — τραγουδώντας κάποτε — ρίχνοντας μέσα νερὸ καὶ λίγα ἄχυρα γιὰ νὰ κολλάει καὶ νὰ στερεώνει. Τὴν ἔπλαθαν ἔπειτα σὲ στενόμακρα κομμάτια πάνω στὸ χῶμα, ὅπου εἶχαν στρώσει ἄχυρα, καί, ὅταν στέγνωναν κάπως, τὰ στύλωναν δυὸ δυὸ στὴν ἀρχή, τέσσερα ἀργότερα σὲ σχῆμα πυραμίδας, γιὰ νὰ στεγνώσουν καλά, καὶ τ' ἀποθήκευαν.

Ἔκαναν καὶ κομμάτια κοπριᾶς μεγάλα, ποὺ τἄλεγαν κερπέτσια [4]. Τὴ ζύμωναν μέσα στὸ κόσκινο, ὅπου ἔπαιρνε τὸ σχῆμα του, καὶ τὴν ἔβγαζαν νὰ στεγνώσει στὸν ἥλιο. Ἀργότερα τὴν ἔκοβαν σὲ μικρότερα κομμάτια καὶ τὴν ἔριχναν στὴ φωτιά.

Δὲν ἔμεναν ἀχρησιμοποίητα οὔτε τὰ βέτσια [5], ἡ κοπριὰ τῶν προβάτων καὶ τῶν κατσικιῶν. Τὴν ἄφηναν νὰ στεγνώσει κ' ἔπειτα τὴν κοσκίνιζαν. Τὰ ἀσδρά, τὰ μεγαλύτερα κομμάτια της, τἄκαιγαν στὸ τουνδούρι.

IV. Ο ΥΠΝΟΣ

§ 52. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα.

Ἔπεφταν νωρὶς τὸ βράδυ στὸ στρῶμα οἱ Μιστιῶτες. Τὸ χειμώνα μάλιστα, ποὺ οἱ μέρες ἦταν μικρές, ποὺ δουλειὲς στὰ χωράφια δὲν ὑπῆρχαν καὶ ὁ τόπος ἦταν σκεπασμένος μὲ χιόνι, οἱ ἄνθρωποι ἔτρωγαν καὶ πέφταν στὸ στρῶμα νωρίτερα. Πρὶν ἀκόμη σκοτεινιάσει στὶς αὐλὲς καὶ στὸν κάμπο, τὸ σκοτάδι ἦταν πηχτὸ μέσα στὰ χαμηλὰ σπίτια, πού, καθὼς ἦταν χωρὶς παράθυρα, περίμεναν λίγο φῶς μόνο ἀπὸ τὴν πόρτα.

---

1. Δηλ. μαλαχτιώνα, ἀποθήκη γιὰ τὰ *μαλαχτά* (<μαλάσσω). Βλ. *Ἀνακοὺ* 77, Hamilton 2,234, Blanchard 96.

2. Τουρκ. gübre, κοπριά. Πβ. Σαραντίδη 240 (καμπρὸ ἢ καμ(π)ρᾶς), Scott - Stewenson 175, Vivien de st Martin 2, 236.

3. Πβ. *Ἀνακοὺ* 77.

4. Τουρκ. kerpiç.

5. Λεξ. ἰδιωμ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἄναβαν λοιπὸν νωρὶς οἱ ἔνοικοι τὰ τἄιρέκια τους, ἔβραζαν τὸ φαγητὸ στὸ τουνδούρι, τοίμαζαν στὸ στάβλο τὰ ζῶα τους κ' ἔφερναν τὸ σοφρὰ στὴ μέση τοῦ τουνδουρόλιου. Ἔβαζαν πάνω τὸ κιαρχίνι μὲ τὸ ζεστὸ φαγητό, ἔφερναν τὸ ψωμί, προσκυνοῦσαν, βουτοῦσαν ὅλοι τὰ χέρια ἢ τὰ κουτάλια στὸ φαγητὸ κ' ἔτρωγαν.

Πολλοὶ ἄντρες ἀμέσως μετὰ τὸ φαγητό ἔπεφταν στὸ στρῶμα καὶ ὁ ὕπνος τοὺς ἔπαιρνε γρήγορα. Ἔστρωναν κάτω τοὺς χοντροὺς κετσέδες, ποὺ δὲν τοὺς περνοῦσε ἡ ὑγρασία, καὶ πάνω σ' αὐτοὺς στρώματα, ὅσοι εἶχαν. Σκεπάζονταν μὲ κετσέδες, μὲ παπλώματα καὶ μὲ κιλίμια ἢ μὲ τὶς κάπες τους. Ὅσοι κοιμόνταν κοντὰ στὸ στάβλο, ἔστρωναν συνήθως τοὺς κετσέδες πάνω σὲ σανίδια.

Τὰ μαξιλάρια τους, γιὰ ἕνα ἢ δύο ἄτομα, τὰ γέμιζαν μὲ μαλλιά, μὲ μπαμπάκι ἢ μ' ἕνα χόρτο ποὺ τὄλεγαν ἀιρούχ [1] κ' ἔμοιαζε μὲ τζίβα. Ἀλλὰ καὶ μὲ τὴ φλοίδα τοῦ σταριοῦ ποὺ ἔκαναν κορκότι γέμιζαν πολλοὶ τὰ μαξιλάρια τους, ποὺ ἦταν τότε ἐλαφρὰ καὶ μαλακά. Οἱ γυναῖκες, μετὰ τὸ φαγητό, συνήθως κάμιˇκαν κλουχάρα [2], ἔγνεθαν τὴ ρόκα ἢ μπάλωναν τὰ ροῦχα τῆς φαμελιᾶς.

§ 53. Στὸ σακού [3].

Συχνά, προπαντὸς τὸ χειμώνα, μικροὶ καὶ μεγάλοι μαζεύονταν σ'ἑνὸς γείτονα τὸ σακού, ποὺ ἦταν πάντα κοντὰ στὸ στάβλο, ἀπ' ὅπου ἡ μυρουδιὰ καὶ ἡ ζέστη ἀνέβαιναν ὡς αὐτό. Ἄναβε ἡ νοικοκυρὰ τὸ τζάκι, τὰ στρωμένα κιλίμια ἢ οἱ κετσέδες κρατοῦσαν τὸ μέρος ζεστό, ἀκουμποῦσε κάποιος στὴν ἄκρη τὴ στάμνα μέ τὸ νερὸ καὶ ἄρχιζε ἡ συζήτηση. Συζητοῦσαν οἱ μεγάλοι, γειρτοὶ στὰ σεδίρια ἢ καθιστοὶ σταυροπόδι στὰ κιλίμια, ἄκουγαν γονατιστοὶ καὶ χωρὶς νὰ μιλοῦν οἱ μικροὶ καὶ ἡ ὥρα περνοῦσε. Μ' αὐτὲς τὶς ἱστορίες θὰ μεγάλωναν οἱ μικροί, ἐδῶ θ' ἀποχτοῦσαν τὴν πείρα τῆς ζωῆς, αὐτὸ θὰ διηγόνταν ὅταν θἄπαιρναν ἀργότερα τὴ θέση τῶν σημερινῶν μεγάλων. Διψοῦσε κάποιος ἀπὸ τὴ συντροφιὰ — τὰ φαγητὰ γίνονταν χωρὶς λάδι ἀλλὰ ἦταν ἁλμυρά, γιὰ νὰ εἶναι νόστιμα — καὶ ἕνας μικρὸς ἔτρεχε νὰ φέρει νερὸ μὲ τὸ μαστραπὰ ἀπὸ τὴ στάμνα.

§ 54. Ὁ ὕπνος. Στὸ στρῶμα.

Περνοῦσε ἔτσι ἀρκετὴ ὥρα, νύσταζαν τὰ παιδιὰ καὶ κουτουλοῦσαν — κάμμουσέν da τὰ μάτια τ', τὰ μισόκλεισε τὰ μάτια του, ἔλεγαν, ἐρχόταν ὁ ὕπνος—ἦρτι γύπνους — κ' ἕνας ἕνας οἱ γείτονες ἀποτραβιόνταν στὰ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. ayrık.
2. Δηλ. κλωθάρα <κλώθω.
3. Βλ. σ. 73.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σπίτια τους γιὰ νὰ γυπνώσουν, νὰ κοιμηχοῦν, νὰ κοιμηθοῦν. Τοὺς ἐρχόταν λαφρὺ ἢ derìν [1] γύπνους, ἐλαφρὸς ἢ βαθὺς ὁ ὕπνος, τὰ ὄνειρα ἀκολουθοῦσαν τὸ ἕνα τὸ ἄλλο, καὶ τὸ πρωῒ ὅλοι εἶχαν νὰ διηγηθοῦν μερικὰ ἀπ' αὐτά. Τῶοιμήχα τῶὶ ροματίστα 'να ὅρουμα, κοιμήθηκα καὶ ὀνειρεύτηκα ἕνα ὄνειρο, ἔλεγαν ὁ ἕνας στὸν ἄλλον.

Γινόταν τὸ ἴδιο καὶ τὸ ἄλλο βράδυ καὶ τὸ παράλλο, γιατὶ ὁ χειμώνας ἦταν μακρὺς καὶ βαρὺς καὶ τὰ χιόνια δύσκολα ἔλιωναν, γιὰ νὰ μπορέσουν οἱ ἄνθρωποι νὰ κινηθοῦν κάπως καὶ νἄβγουν ἀπὸ τὰ σπίτια τους. Ἔπεφταν λοιπὸν νωρὶς τὸ βράδυ ἀλλὰ καὶ ξυπνοῦσαν πάλι νωρὶς τὸ πρωῒ. Πόσο νὰ μείνει κανεὶς στὸ στρῶμα, ποὺ δὲν ἦταν πάντα ζεστό!

Στὸ στρῶμα.

Οἱ Μιστιῶτες κοιμόνταν στὸ στρῶμα γυμνοί [2], χειμώνα καὶ καλοκαίρι. Μερικοὶ μάλιστα κοιμόνταν γυμνοὶ κι ὅταν πήγαιναν στὶς κοῦρες γιὰ νὰ φτιάξουν κετσέδες, καὶ λίγοι συνέχισαν τὴ συνήθειά τους κι ὅταν ἦρθαν πρόσφυγες στὴν Ἑλλάδα.

Τὸ χειμώνα μέσα στὸ σπίτι, τὸ καλοκαίρι στὴν αὐλὴ ἢ στὸ δῶμα, οἱ ψύλλοι ἦταν πολλοί, καθὼς οἱ στάβλοι βρίσκονταν στὸ ἴδιο χτίριο μὲ τ' ἄλλα δωμάτια τοῦ σπιτιοῦ, καὶ πόρτες γιὰ νὰ τὰ χωρίζουν δὲν ὑπῆρχαν. Γίνονταν λοιπὸν πιὸ ἐνοχλητικὰ τὰ ζωῦφια, ὅταν οἱ ἄνθρωποι πέφταν στὸ κρεβάτι ντυμένοι [3].

Ὅταν τὸ καλοκαίρι κοιμόνταν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, ἔπρεπε νὰ σηκωθοῦν νωρὶς τὸ πρωῒ, γιὰ νὰ ντυθοῦν πρὶν ἀρχίσει ἡ κίνηση στὸ δρόμο.

Τὸ χειμώνα τὰ ἡλικιωμένα ἀντρόγυνα κοιμόνταν συνήθως στὸ τουνdουρόλιου, μὲ τὰ πόδια πρὸς τὸ τουνdούρι ποὺ ἦταν ζεστό. Γιὰ νὰ κρατεῖ ὅμως τὸ δωμάτιο αὐτὸ ζέστη, τὸ ἔκαναν συνήθως μικρότερο ἀπὸ τ' ἄλλα, κι αὐτὸ ἀνάγκαζε πολλὲς φορὲς τὸ ἀντρόγυνο ν' ἀναζητεῖ γιὰ ὕπνο ἄλλο χῶρο, ποὺ δὲν πρόσφερε οὔτε τὴ μικρὴ ζέστη τοῦ τουνdουρόλιου, ἢ νὰ ξαπλωθῆ κοντὰ στὸ στάβλο, ὅπου τὸ μέρος ἦταν ζεστό. Τὰ μεγάλα κορίτσια κοιμόνταν, μαζὶ πάντα, σὲ χωριστὸ στρῶμα, ὅπως καὶ τὰ μεγάλα ἀγόρια. Τὰ μικρὰ ὅμως παιδιά, ἀγόρια καὶ κορίτσια, κοιμόνταν στὸ ἴδιο στρῶμα ὡς τὴν ἡλικία τῶν δέκα περίπου χρονῶν. Τὰ μικρὰ κοιμόνταν πάντοτε στὸ τουνdουρόλιου.

---

1. Τουρκ. derin, βαθύς.

2. Πβ. M. Baptistin Poujoulat *Voyage dans l'Asie Mineure,* Paris 1840, 1, 285 : «Un Turcoman ... était endormi à côté de trois enfants entierement nus, qui dormaient aussi».

3. Ἡ συνήθεια φαίνεται πὼς εἶναι παλιά. Πβ. Λουκιανὸ XLI (Τόξαρις ἢ Φιλία) 20 : «Τὸν δὲ Εὐθύδικον, ὡς ἤκουσε — τυχεῖν δὲ γυμνὸν ἐν εὐνῇ ὄντα — ῥῖψαι ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β

ΟΙ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ. Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

Ι. ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ

§ 55. Κέντημα. Πλέξιμο. Ράψιμο.

Γιὰ τὸ μαγείρεμα καὶ τὶς σχετικὲς μ' αὐτὸ δουλειές, εἴδαμε στὸ προηγούμενο κεφάλαιο. Ἐδῶ θὰ σημειώσουμε τὶς σπουδαιότερες ἀπὸ τὶς ἄλλες δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ.

Τὸ κέντημα.

Τὸ κέντημα τῶν ρούχων ἦταν ἁπλό. Ἔλεγαν τσιτμελεΐζου [1], κεντῶ, ἢ σάνου πλουμιὰ ἢ τσιτήματα, φτιάχνω κεντήματα.

Τὸ πλέξιμο.

Ὅλες σχεδὸν οἱ Μιστιώτισσες ἔπλεκαν τὶς κάλτσες τους καὶ τὶς κάλτσες τῶν ἀντρῶν τους μὲ μαλλὶ ἀπὸ τὰ πρόβατά τους. Τὶς καλτσοβελόνες τὶς ἔλεγαν τσίπρες [2]. Πλέχου μπόρτσα [3], σήμαινε πλέκω κάλτσες.

Τὰ γυναικεῖα ζουνάρια—τὰ χεμέρια [4] — τἄπλεκαν μὲ τὰ τσαρπανάχια [5]. Ἦταν 25 - 30 κομμάτια χοντρὸ μισοκατεργασμένο βοδινὸ δέρμα, ὀρθογώνια, μὲ διαστάσεις 0,10 × 0,10 μ. περίπου, ποὺ καθένα τους εἶχε ἀπὸ μιὰ τρύπα στὶς τέσσερες γωνίες του. Κάρφωναν δυὸ ξύλα, μακριὰ τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀνάλογα μὲ τὸ μάκρος ποὺ ἤθελαν νὰ δώσουν στὸ ζουνάρι, κ' ἔβαζαν σ' αὐτὰ τὶς χρωματιστὲς κλωστὲς τοῦ νήματος. Κρατοῦσαν κολλῆτὰ τὰ τσαρπανάχια τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο, τὰ μισὰ ψηλότερα ἀπὸ τὰ ἄλλα μισά, μὲ περασμένα τὰ νήματα ἀπὸ τὶς τρύπες τους, τὰ γύριζαν λοξά, τἄστριβαν κάπως, κ' ἔτσι «ὕφαιναν» — δοὺ φαίτσιμα, τὸ φάσιμο —

---

1. Τουρκ. çitmek.
2. Τουρκ. ibre, βελόνι.
3. Δηλ. *ποδόρτια*. Βλ. *Ἀνακοὺ* 103. Ἡ λ. σχετίζεται μὲ τὸ ἀρτήρ, ὑπόδημα τοῦ Ἡσυχίου. Βλ. Κοραῆ *Ἄτακτα* 2, 429, Γ. Χατζιδάκη *ΜΝΕ* 1, 325 καὶ *Ἀθηνᾶ* 22 (1910) 206, Dawkins 635 - 6, Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 1, 130 καὶ *ΒΒΠ* 4, 417.
4. Τουρκ. kemer, ζώνη.
5. Ἀπὸ τὸ τουρκ. çarpmak, χτυπῶ;

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὰ ζουνάρια. Μὲ τσαρπανάχια, ἀλλὰ μὲ τέσσερα μόνο, «ὕφαιναν» καὶ τὶς βρακιζῶνες, τὰ βρακοζώνια τῶν παλικαριῶν.

Τὸ ράψιμο.

Καὶ τὸ ράψιμο τῶν ρούχων ἦταν ἁπλὸ καὶ κάθε γυναίκα ἔραβε τὰ ροῦχα γιὰ τὰ μέλη τῆς οἰκογένειάς της. Γιὰ τὸ ράψιμο καὶ τὸ μπάλωμα τῶν ρούχων κρατοῦσαν μπαμπακερὲς κλωστὲς ἀπὸ τὸ στημόνι ποὺ ἔβαζαν στὸν ἀργαλειὸ γιὰ τὴν ὕφανση, μετὰ τὸ βούτημά του στὸ χασάλ, στὸ χυλό. Στὰ τελευταῖα χρόνια ἀγόραζαν κλωστὲς ἀπὸ τὰ μαγαζιὰ τοῦ χωριοῦ. Ἔλεγαν ράφτου, κρούγου (μιὰ) καταπατιά, ταβρῶ dοὺ ράμμα, τσεσdῶ[1] τὰ κλωστές, ράβω, πατῶ (μιὰ) βελονιά, τραβῶ τὴν κλωστὴ (γιὰ νὰ σφίξει), ξεμπλέκω τὶς κλωστές. Ἔλεγαν ἀκόμη πανὶ γενικὰ τὸ πανί, βολόν' τὸ βελόνι, σακράφ' τὴ σακοράφα.

Ἔλα νὰ μ' περάσ' dοὺ βολόν', ἔλα νὰ μοῦ περάσεις τὴν κλωστὴ στὸ βελόνι, ἔλεγαν στὶς νέες οἱ ἡλικιωμένες, ποὺ δὲν ἔβλεπαν νὰ κάνουν μόνες τους αὐτὴ τὴ δουλειά. Ἀντὶ ξηλώνω, ἔλεγαν τὸ τουρκικὸ σöκτῶ[2].

Καθὼς γύριζαν μικροὶ καὶ μεγάλοι διαρκῶς στὸν κάμπο μέσα στὶς καλαμιές, στὰ βουνὰ ὅπου ἔβοσκαν τὰ ζῶα, στούς κετσέδες ἢ στὰ χώματα, τὰ ροῦχα τους ἔλιωναν γρήγορα καὶ οἱ γυναῖκες χρειάζονταν πολλὲς ὧρες γιὰ νὰ χέκουν παλούματα, νὰ βάλουν μπαλώματα στὰ λιωμένα. Ἔπαιρναν λοιπὸν τὰ σκισμένα, ἔβρισκαν κάποιο παλιὸ γιὰ νὰ βγάλουν μπαλώματα, κάθονταν κοντὰ στὴν πόρτα, ὅπου τὸ φῶς ἦταν περισσότερο, ἢ δίπλα στὸ τουνdούρι, κάτω ἀπὸ τὸ φῶς τοῦ τσιρεκιοῦ καὶ μπάλωναν.

§ 56. Ὁ ἀργαλειός.

Οἱ ὅροι τῆς ὑφαντικῆς εἶναι κυρίως τούρκικοι.

α) Οἱ ὑφαντικὲς ὕλες. Ἡ ἐπεξεργασία τους.

Ἦταν παράδοση στὸ Μιστὶ — σόι σὲ σόι βρέθην — νὰ ξέρουν ὅλες οἱ γυναῖκες τὴ χρώστα[3], τὸν ἀργαλειό. Ἐλάχιστα ὑφάσματα ἀγόραζαν ἀπέξω οἱ Μιστιῶτες, τ' ἄλλα τὰ ὕφαιναν οἱ γυναῖκες τους. Κάθε μητέρα ἔπρεπε νὰ μάθει στὴν κόρη της νὰ γνέθει καὶ νὰ ὑφαίνει. Ὕφαιναν μόνο τὸ χειμώνα, γιατὶ τὸν ὑπόλοιπο καιρὸ ἦταν ἀπασχολημένες στὸν κά-

---

1. Τουρκ. çözmek, λύνω.
2. Τουρκ. sıkmak, σφίγγω;
3. Ἀπὸ τὸ χώστρα <χώνω. Βλ. Γ. Χατζιδάκη *ΜΝΕ* 2, 505. Καὶ στὴ Σίλλη *χρώστα*. Βλ. Dawkins 662. Τοῦ ἴδιου *Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Χατζιδάκην* 53. Ὁ τύπος χώστρα (κρύπτη, ἐνέδρα) βρίσκεται στὰ Κύθηρα, Κύπρο, Χίο. Γιὰ τὴ σημασία ἀργαλειὸς πβ. τὸ *λάκκος* = ἀργαλειός.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μπο. Τὰ σχέδια ποὺ ὕφαιναν ἦταν ἁπλὰ καὶ συνήθως ὁμοιόμορφα, ὅταν ἐπρόκειτο γιὰ γυναικεῖα φορέματα. Τόσο ὅμοια πού, ὅπως λένε οἱ πληροφορητὲς καὶ ὅπως σημειώσαμε, «ἂν ἔφερνες ἑκατὸ Μιστιώτισσες στὴ σειρά, ἦταν σὰν τοὺς στρατιῶτες ποὺ φοροῦν τὴν ἴδια στολή». Ἂν δοκίμαζε κάποια ν' ἀλλάξει σχέδιο, οἱ ἄλλες τὴν κορόιδευαν. Ὕφαιναν πανιὰ γιὰ βρακιά, γιὰ ποκάμισα, γιὰ ὅλα τὰ γυναικεῖα καὶ ἀντρικὰ καθημερινὰ φορέματα. Ὕφαιναν μάλλινα καὶ μπαμπακερά.

1. Τὰ μαλλιά. Τὸ ξάσιμο.

Μαλλιὰ εἶχαν ἀρκετὰ ἀπὸ τὰ πρόβατά τους, ποὺ τὰ κούρευαν τὰ μεγάλα σὲ ὅλο τὸ σῶμα τὸ Μάη, καὶ τ' ἀρνιὰ τῆς χρονιᾶς τὸν Αὔγουστο. Πρὶν τὰ κουρέψουν τὸν Αὔγουστο τὰ πλέναν στὴ Λίμνα. Τὰ μακριὰ μαλλιά, ποὺ παίρναν ἀπὸ τὰ ζῶα τὸ Μάη, τἄλεγαν μαλλιὰ καὶ τὰ (γ)ράνιξαν [1], τἄξαιναν μὲ τὰ χέρια, τοῦ Αὐγούστου τὰ κοντὰ τἄλεγαν κοῦρες καὶ τ' ἄνοιγαν μὲ τὸ δοξάρι. Πετοῦμ' τὰ κοῦρις μὶ τ' doξάρα, ξαίνομε τὰ μαλλιὰ μὲ τὸ δοξάρι, ἔλεγαν. Μὲ τὶς κοῦρες ἔφτιαχναν τοὺς κετσέδες ποὺ θὰ δοῦμε παρακάτω [2]. Μὲ τὰ μαλλιὰ ὕφαιναν ὑφάσματα στὸν ἀργαλειὸ ἢ ἔπλεκαν κάλτσες, φανέλες κ.τ.λ. μὲ τὶς βελόνες. Οἱ γυναῖκες εἶχαν δικά τους δοξάρια, μικρότερα ἀπὸ τῶν κετσετζήδων [3], γιὰ τὶς δουλειές τους, ὅπως εἶχαν καὶ νανάρα, λανάρι μικρό, τοῦ χεριοῦ. Χτυποῦσαν ὅμως πρῶτα οἱ ἄντρες μὲ τὸ βαρὺ δοξάρι τὸ μαλλὶ ἢ τὸ μπαμπάκι «γιὰ νὰ μαλακώσει», ν' ἀραιώσει δηλαδή, καὶ κατόπιν συνέχιζαν τὴν ἐπεξεργασία οἱ γυναῖκες μὲ τὰ δικά τους δοξάρια.

Ὅταν οἱ γυναῖκες κρατοῦσαν τὸ δοξάρι στὸ χέρι γιὰ τὸ πέτασμα, κρατοῦσαν μαζὶ καὶ τὸ τσιλπί [4], μιὰ λεπτὴ βέργα ποὺ χρειαζόταν γιὰ νὰ ρυθμίζει τὸν κραδασμὸ τῆς χορδῆς τοῦ δοξαριοῦ [5] — τὸ ντὶγκ ντίγκ.

2. Τὸ μπαμπάκι. Τὸ γνέσιμο. Τὸ καλάμισμα. Τὸ διάσιμο. Τὸ μιτάριασμα.

Στὸ Μιστὶ τὸ μπαμπάκι ἦταν ἀπαραίτητο, γιατὶ τὰ ὑφάσματα ποὺ χρειάζονταν γιὰ τὰ ροῦχα τους, ἂν τ' ἀγόραζαν στὴ Νίγδη, ἦταν ἀκριβά, χωρὶς νὰ εἶναι πολὺ στερεὰ γιὰ ν' ἀντέχουν στὶς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ὑφάνουν στὸ χωριὸ τὸ πανὶ ποὺ χρειάζονταν.

Τὸ μπαμπάκι τὄφερναν ἀπὸ τὰ Ἄδανα. Πήγαιναν ἐκεῖ ὕστερα ἀπὸ ἀρκετὲς μέρες δρόμο, ὅσοι ἤθελαν νὰ προικίσουν κορίτσια καὶ ὅσοι χρειά-

---

1. Στὴν Ἀνακοὺ καὶ σὲ ἄλλα γύρω χωριὰ *γραίνω*.
2. Βλ. τὸ κεφ. *Τέχνη*, § 217.
3. Βλ. τὸ κεφ. *Τέχνη*, § 217.
4. Τουρκ. çιrpι.
5. Βλ. τὸ κεφ. *Τέχνη*, § 217.

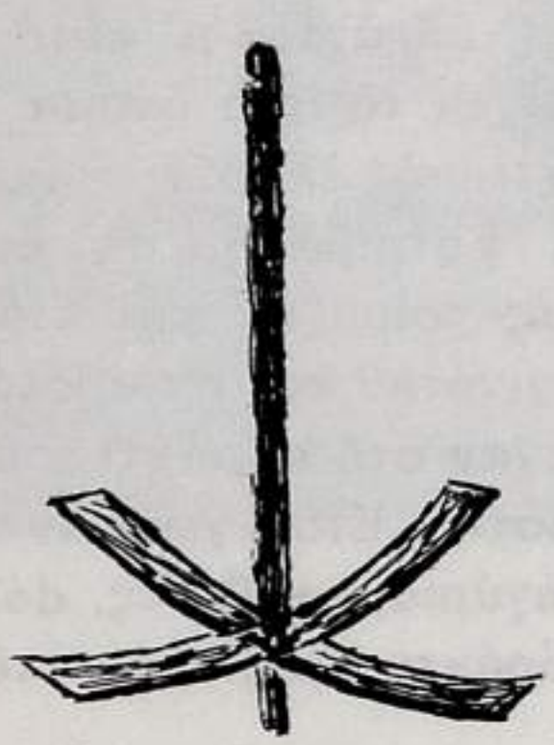
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

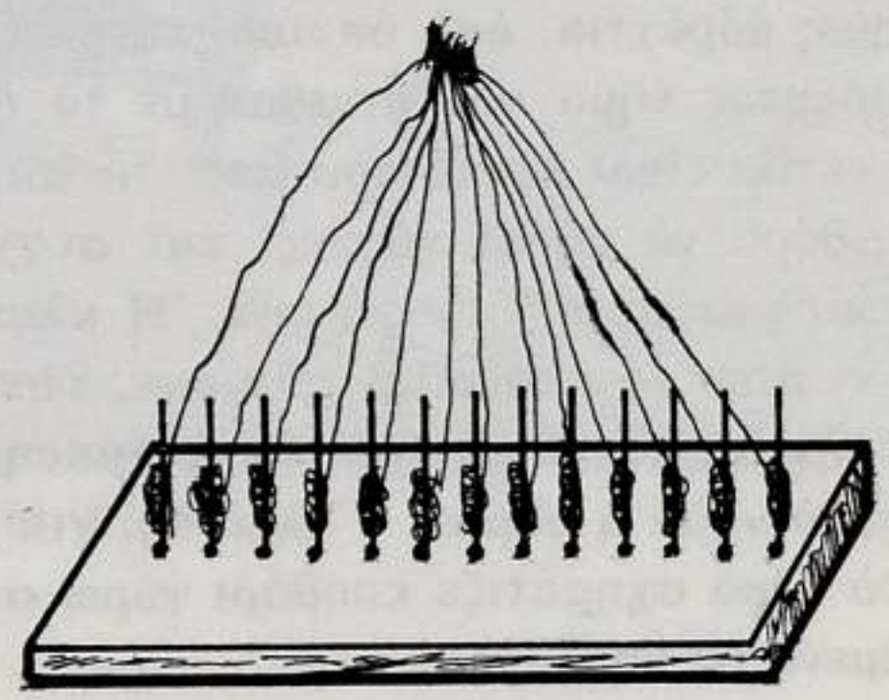
ζονταν ὕφασμα γιὰ τὴν καθημερινὴ χρήση. Ἕνας ἀκόμη σοβαρὸς λόγος γιὰ νὰ κατεβοῦν στὸ ζεστὸ κλίμα «τῆς Ἄδανας», ἦταν πὼς τὸ μπαμπάκι ἐδῶ τὄπαιρναν μὲ ἀνταλλαγὴ ἐργασίας, δὲν τὸ ἀγόραζαν, πράγμα ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ κάνουν γιὰ τὰ ἕτοιμα ὑφάσματα στὰ μαγαζιὰ τῆς Νίγδης.

Στὰ Ἄδανα κατέβαιναν τὸ χειμώνα. Γίνονταν συντροφιὲς ἀπὸ τρία τέσσερα ἄτομα — ὅπως καὶ γιὰ τοὺς κετσέδες —, δύο μαστόροι γιὰ τὴ δουλειὰ καὶ δύο τσιράκια γιὰ τὰ θελήματα, μαζεύονταν μερικὲς τέτοιες συντροφιές, φόρτωναν στὰ γαϊδουράκια τους τὸ σὲκ'[1] μὲ τὰ παξιμάδια, καὶ γύρω στὰ Χριστούγεννα παίρναν τὸ δρόμο πρὸς τὴ θάλασσα.

Δὲν ἔμπαιναν στὶς πόλεις, ἡ δουλειά τους ἦταν στὰ χωριά. Ἔβρισκαν μιὰ πρόχειρη καλύβα — τέτοια ἦταν καὶ τὰ σπίτια τῶν χωρικῶν —, καταστάλαζαν ἐκεῖ δωρεὰν καὶ ἄρχιζαν τὴ δουλειά τους, ποὺ ἦταν νὰ ξάνουν μὲ τὶς δοξάρες τους τὸ μπαμπάκι. Τοὺς τὄφερναν ξεκουκκισμένο οἱ Τοῦρκοι, στρώνονταν αὐτοὶ στὴ δουλειὰ καὶ σὲ 20 - 30 μέρες ἔπαιρναν γιὰ τὸν

Εἰκ. 29. Ἡ κλουχάρα.

Εἰκ. 30. Τὸ δεντζάχ.

κόπο τους ἀπὸ 20 - 30 ὀκάδες μπαμπάκι καὶ γύριζαν στὸ Μιστί. Ἡ ἀμοιβή τους ἦταν τὸ 1/5 ἀπὸ τὴν ποσότητα ποὺ ἐπεξεργάζονταν, ἀλλὰ σ' αὐτὴ πρέπει νὰ ὑπολογιστῆ μιὰ ἀξιόλογη ἐπίσης ποσότητα ποὺ ἔκλεβαν καὶ ποὺ κάποτε ἦταν ἴση μὲ τὴν ἀμοιβή τους. Ὅλα τὰ μέλη τῆς συντροφιᾶς ἔπαιρναν τὸ ἴδιο μερίδιο [2].

---

1. Τὸ *σέκ*, πληθ. τὰ *σέτσα*, δισάκι.
2. Βλ. τὸ κεφ. *Τέχνη*, § 218.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὅταν ἦταν νὰ γυρίσουν στὸ χωριό τους, ἄλλοι φόρτωναν τὸ μπαμπάκι στὰ γαϊδουράκια τους, ἄλλοι τὄδιναν σὲ ἀγωγιάτες ἀπὸ τὸ Φερτέκι ἢ τὴν Τελμησὸ καὶ τὄφερναν μὲ τ' ἄλογά τους στὴ Νίγδη. Οἱ ἀγωγιάτες αὐτοὶ κατέβαιναν στὰ Ἄδανα νὰ πουλήσουν κοκκάρι καί, γυρίζοντας, ἔπαιρναν καὶ δεύτερο ἀγώγι ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτωση ἕνας Μιστιώτης ἀπὸ τὴ συντροφιὰ συνόδευε τὸν ἀγωγιάτη ὡς τὴ Νίγδη.

Τὸ γνέσιμο. Τὸ καλάμισμα.

Μετὰ τὸ ξάσιμο μὲ τὸ δοξάρι — ἁέτασμα ἔλεγαν — τύλιγαν οἱ γυναῖκες τὰ μαλλιὰ κ' ἔκαναν σὄμέτσα[1], τουλοῦπες. Ἔκοβαν μεγάλα κομμάτια ἀπ' αὐτές, τὰ στερέωναν στὴ ζώνη τους ἢ τ' ἄφηναν νὰ κρέμουνται κάτω, τυλίγοντας τὴν ἄλλη τους ἄκρη στὸ ἀριστερό τους χέρι. Τύλιγαν λίγο μαλλὶ στὴν ἄκρη τῆς κλουχάρας[2], τὸ λέπταιναν μὲ τὸ δεξί τους χέρι, ὅσο χρειαζόταν γιὰ νὰ γίνει κλωστή, κ' ἔγνεθαν, σάνισκαν ἢ κάμισκαν ἀφτιλιά, φιτίλια, κλωστὲς δηλαδή. Κάμου νῆμα, κάνω νῆμα, γνέθω, ἔλεγαν.

Κλουχάρα, κλωθάρα ἦταν τὸ σφοντύλι, ὅπως τὸ εἴδαμε καὶ στὴν Ἀνακού, κλουχάρας σαΐτα ἢ κανάτ'[3], τὸ ἀδράχτι. Εἶχαν ἕνα χόρτο στὸν κάμπο ποὺ τὄλεγαν σαΐτα, καὶ πολλοὶ ἔκαναν τ' ἀδράχτια μ' αὐτό. Καὶ τ' ἄλλα ὅμως ἀδράχτια, ἀπὸ ὁποιοδήποτε ξύλο, εἶχαν τὸ ἴδιο ὄνομα. Τὸ καλῆς ποιότητας νῆμα ποὺ ἔγνεθαν μὲ τὸ ἀδράχτι, τὸ ἔλεγαν σϋμέτς. Τὸ ἀφτίλ', φιτίλι εἶναι λεπτότερο ἀπὸ τὸ σϋμέτς. Ἔστριβαν μὲ τὸ δεξὶ χέρι τὴν κλωθάρα νὰ πάρει γύρους, καὶ συγχρόνως τοίμαζαν καὶ διόρθωναν τὴν κλωστὴ μὲ τὰ δυό τους χέρια. Ἡ κλωστὴ γινόταν καὶ στριβόταν σύγχρονα, κι ὅταν τὸ στρίψιμο τελείωνε, τὴν τύλιγαν στὸ ἀδράχτι γιὰ ν' ἀρχίσουν τὴν ἴδια δουλειὰ γιὰ τὴν ἑπόμενη κλωστή. Ἔτσι γινόταν ἡ μονὴ κλωστή, τὸ νῆμα ἢ ράμμα ἢ κλωστή, γιὰ τὰ ταγάρια, τορβάδες, dolάχια[4]. Ὅταν τὸ νῆμα σχημάτιζε κουβάρι γύρω στὸ ἀδράχτι, τραβοῦσαν τὸ ἀδράχτι κ' ἔμενε τὸ κουβάρι.

Τὸ καλὸ νῆμα, αὐτὸ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὴν ὕφανση ρούχων, γινόταν λεπτότερο ἀπὸ τὸ προηγούμενο, γι' αὐτὸ τὸ δίπλωναν σὲ δυό, τὸ ἔκαναν διπλὸ — ἀνακλώνου ἢ μπὄκτῶ, ἀνάκλωσα dοὺ νῆμα — κ' ἔτσι τὸ ὕφαιναν ἢ ἔπλεκαν μ' αὐτὸ κάλτσες. Γιὰ τὸ στρίψιμο εἶχαν τὸ τούρκικο ρῆμα γουβρουντίζου[5]. Ἕνα τρόχ' νῆμα ἦταν μιὰ κλωστὴ τῆς κλωθά-

1. Τουρκ. sumeç.
2. Κλωθάρα <κλώθω. Σ' ὅλα τὰ Καππαδοκικὰ χωριὰ ἔλεγαν *κλωθάρα* (=σφοντύλι) ἀντὶ ἀδράχτι, ὅπως λένε στὴν Ἑλλάδα.
3. Τουρκ. dolak, γκέτα.
4. Βλ. τὸ κεφ. *Ντύσιμο*, § 70.
5. Τουρκ. kιvιrmak.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 31. Τό τσικρίχ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 34-35. Μιστιῶτες στὸ Μιστί. Οἱ φωτογραφίες εἶναι ἀπό τό Μικρασ. Ἡμερολ. «Ἀστήρ» 1914, σ. 244 καί 245. Τό ἄρθρο στό ὁποῖο περιέχονται ἔχει τόν τίτλο «Μισθί 7/20 Αὐγούστου 1913». Οἱ πληροφορητές μας ἀναγνωρίζουν σ' αὐτές τή Μιστιώτικη φορεσιά ἀλλά ὄχι καί τά πρόσωπα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

θάρας, ὅσο μάκρος τοῦ νήματος μποροῦσε νὰ γνέσει μιὰ γυναίκα, ὥσπου νὰ κάνει τὴν ἑπόμενη κλωστή. Τὸ νῆμα τὄκαναν κουβάρια — τυλίζου dου κουβάρ', τὸ τυλίγω κουβάρι, ἔλεγαν. *Στεφανὶ* (πληθ. *στεφανία*[1]), ἔλεγαν τὴν ποσότητα, τοὺς γύρους τοῦ νήματος ποὺ γίνονταν μὲ τὸ τύλιγμα σ' ἕνα σημεῖο τοῦ κουβαριοῦ. Κουβαριοῦ dοὺ μεσ'νοῦ ἦταν ἡ μέση τοῦ κουβαριοῦ, τὸ κέντρο.

Γιὰ τὸ γνέσιμο τοῦ μπαμπακιοῦ ἔκαναν καὶ τὸ ἑξῆς : Ἔβαζαν μιὰ μικρὴ ποσότητα ξασμένου μπαμπακιοῦ σ' ἕνα πλατὺ σανίδι, σ' ἕνα τραπέζι, καὶ πάνω στὸ μπαμπάκι αὐτὸ κυλοῦσαν ἕνα κυλινδρικὸ ξύλο, ἀφοῦ κολλοῦσαν σ' αὐτὸ τὴν ἄκρη τοῦ στρώματος τοῦ μπαμπακιοῦ. Καθὼς κυλοῦσαν ἔπειτα τὸ ξύλο πάνω στὸ μπαμπάκι, αὐτὸ τυλιγόταν στὸ ξύλο. Τραβοῦσαν ἔτσι τὸ τελευταῖο αὐτὸ καὶ ἔμενε τὸ μπαμπάκι σὲ σχῆμα κυλίντρου. Αὐτὸ ἦταν τὸ ἀφτίλ' — bαbατσοῦ ἀφτίλ', μπαμπακερὸ φιτίλι. Ἔκαναν πολλὰ τέτοια ἀφτίλια, τὰ ἔβαζαν τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο σ' ἕνα μέρος στεγνό, κ' ἔπειτα ἄρχιζαν μὲ τὸ τσικρὶκ [2] τὸ γνέσιμο.

Τσικρίκ ἔλεγαν τὴν ἀνέμη, ποὺ δὲ διέφερε ἀπ' αὐτὴν ποὺ χρησιμοποιοῦν καὶ σήμερα στὴν ὕπαιθρο [3]. Ἦταν ἕνας ξύλινος τροχὸς στὸν ὁποῖο ἀχτινωτὰ γύρω καρφώνονταν σανιδάκια, μὲ τρόπο ποὺ ν' ἀφήνουν μεταξύ τους κενό. Οἱ ἄκρες τῶν ἀχτίνων αὐτῶν δένονταν μὲ σπάγγο. Πάνω σ' αὐτὸν τὸ σπάγγο, κάθετα στὴ ρόδα δηλαδή, περνοῦσαν 3 - 4 κλωστὲς γερές, στριμμένες καλά, ποὺ ἔφταναν ὡς τὸ ἀγράχτ', ἀδράχτι, τὸ στηριγμένο σὲ βάση, ἔτσι ποὺ νὰ μπορεῖ νὰ περιστρέφεται. Τὸ ἀδράχτι ἦταν ἕνα μυτερὸ σίδερο, σὰν μεγάλη σακοράφα. Ἡ μιά του ἄκρη χωνόταν σὲ κομμάτι ξύλου ποὺ εἶχε πάνω 3 - 4 χαρακιές. Στὶς χαρακιὲς αὐτὲς ἔμπαιναν οἱ κλωστὲς ποὺ γύριζαν καὶ στὴ ρόδα, ὅπως σημειώσαμε. Στὸν ἄξονα αὐτῆς τῆς ρόδας ἦταν προσαρμοσμένο καὶ τσικρικιοῦ dοὺ χέρ', τὸ χερούλι τοῦ τσικρικιοῦ, ποὺ βοηθοῦσε στὴν περιστροφὴ τοῦ τροχοῦ γύρω στὸν ἄξονα.

Γιὰ νὰ ποίσ' τσικρὶκ ἡ γυναίκα, καθόταν γονατιστή, γύριζε μὲ τὸ δεξί της χέρι τὴ ρόδα καὶ μὲ τὸ ἀριστερὸ κρατοῦσε τὸ ἀφτίλ' ἢ ἀφτιλί. Γυρίζοντας ἀργὰ τὴ ρόδα, ἀφοῦ πρῶτα κολλοῦσε τὴν ἀρχὴ τοῦ φιτιλιοῦ στὸ ἀδράχτι, ἀφοῦ δηλαδὴ τὸ τύλιγε λίγο, μάκραινε σιγὰ σιγὰ τὸ ἀριστερό της χέρι ποὺ κρατοῦσε τὸ φιτίλι κ' ἔτσι γινόταν ἡ πρώτη κλωστὴ τοῦ νήματος ἀπὸ μπαμπάκι. Μὲ τὸ γύρισμα τῆς ρόδας, ἡ κλωστὴ αὐτὴ στριβόταν συγχρόνως. Ὅταν ἡ κλωστὴ γινόταν 0,50 - 0,60 μ., ἡ γυναίκα γύριζε ἀντίστρο-

---

1. Ἐν. *στεφανὶ* <στεφανίι <στεφανίδι.
2. Τουρκ. çikrık.
3. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Πελοποννησιακὰ* 5 (1962) 249 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φα τὴ ρόδα καὶ ἡ κλωστὴ τυλιγόταν στὸ ἀδράχτι. Ἔστριβε τότε πάλι μὲ τὸν πρῶτο τρόπο τὴ ρόδα καὶ ἔφτιαχνε δεύτερη κλωστή. Ἔτσι γινόταν τὸ γνέσιμο.

Ὅταν τὸ ἀδράχτι γέμιζε, τραβοῦσε ἡ γυναίκα τὸ νῆμα κι αὐτὸ ἔβγαινε μονοκόμματο, σὰν κουβάρι.

Τὸ μπαμπακερὸ αὐτὸ νῆμα γινόταν ὑφάδι, τὸ στημόνι τὸ ἀγόραζαν ἕτοιμο. Τὸ ὑφάδι ποὺ παίρναν μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὸ τύλιγαν ἔπειτα στὰ μαζράια [1], στὰ μασούρια, καὶ τὸ βάζαν στὸ χυλὸ — στὸ χασίλ [2], ἀπὸ σιτάρισιο ἀλεύρι — μέσα σὲ μιὰ σκάφη, γιὰ νὰ γίνει στερεό. Βρεγμένο ὅπως ἦταν, τὸ τύλιγαν ἔπειτα στ' ἄλλα καλάμια — στὰ ἑοπρούχια.

Τὸ διάσιμο. Τὸ μιτάριασμα.

Γιὰ τὸ διάσιμο - νὰ γιαστοῦμ', διαστοῦμε, ἔλεγαν (ἐν. γιάζουμι, ἀόρ. γιάστα) - εἶχαν ἕνα ξύλο 2 - 3 μ. μακρύ, τὸ δεντζάχ [3] (βλ. σ. 111), ποὺ πάνω του εἶχαν καρφώσει εἴκοσι καρφιά, μακριὰ 0,15 - 0,20 μ., μὲ τρόπο ποὺ αὐτὰ νὰ ἐξέχουν ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ τοῦ ξύλου. Στὰ καρφιὰ αὐτὰ ἔμπαιναν τὰ μαζράια, τὰ μασούρια ἢ ἑοπρούχια, τὰ καλάμια ποὺ σημειώσαμε καὶ ποὺ πάνω τους ἦταν τυλιγμένο τὸ νῆμα ποὺ ἤθελαν νὰ διαστοῦν. Τὸ διάσιμο γινόταν σὲ μεγάλη αὐλὴ ἢ σὲ ἄλλην ἁπλωσιά. Σὲ ἀπόσταση 20, 30, 40 πῆχες τὸ ἕνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, εἶχαν μπηγμένα στὴ γῆ δύο χοντρὰ παλούκια, ψηλὰ 0,60 - 0,70 μ. Ἔπιανε ἡ γυναίκα τὶς ἄκρες τῶν κλωστῶν, ὅλες μαζί, ἀπὸ τὰ μαζράια, τὶς περνοῦσε στὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο παλούκια, καὶ κατόπιν, κρατώντας τες πάντα ὅλες μαζί, τὶς περνοῦσε ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὸ μακρὺ ξύλο μὲ τὰ καρφιὰ — τὸ δεντζὰχ — δὲν τὸ κινοῦσαν ἀπὸ τὴ θέση του. Ἔτσι ὅπως ἦταν τὰ καλάμια σ' αὐτό, τὸ νῆμα ξετυλιγόταν εὔκολα γιὰ τὸ διάσιμο. Τύλιγαν ἔπειτα τὸ γιασμένου νῆμα, τὄφερναν στὸ σπίτι καὶ τὸ περνοῦσαν στὰ κϋνζτῦια [4] ἢ τζϋντζῦια, στὰ μιτάρια, ποὺ τἄφτιαχναν μόνοι τους οἱ Μιστιῶτες ἢ τ' ἀγόραζαν. Μετὰ τὰ μιτάρια περνοῦσαν τὸ στημόνι στὸ χτένι, μιὰ μιὰ ἢ δυὸ δυὸ τὶς κλωστές. Τύλιγαν κατόπιν τὸ νῆμα αὐτὸ στὸ ἀντὶ καὶ τὸ τοποθετοῦσαν στὴ χρώστα, στὸν ἀργαλειό.

3. Ὁ ἀργαλειός. Ἡ ὕφανση.

Στὸν ἀργαλειὸ ὕφαιναν ὑφάσματα γιὰ τὰ ροῦχα τους ἀλλὰ καὶ κιλίμια καὶ κάλτσες. Ὁ ἀργαλειὸς δὲν ἦταν ψηλός, ὅπως συνήθως, ἀλλὰ στὸ ἴδιο σχε-

---

1. Τουρκ. masura, masra, μασούρι.
2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
3. Τουρκ. tezgâh. Τὸ ἀντίστοιχο ἐργαλεῖο στὴν Τσακωνιὰ λέγεται *κουϊδί*, κλουβί. Βλ. Θαν. Π. Κωστάκη *Πελοποννησιακὰ* 5 (1962) 252.
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δὸν ἐπίπεδο μὲ τὸ ἔδαφος. Ἦταν ἕνας σκελετὸς ξύλινος, σὲ σχῆμα σχεδὸν κύβου καὶ διαστάσεις γύρω στὰ 1,50 × 1 μ. Στηνόταν στὸ ἔδαφος, μὲ τρόπο ποὺ στὴ θέση ὅπου βρίσκονταν τὰ πόδια τῆς ὑφάντριας νὰ εἶναι μιὰ μικρὴ γούβα — χρώστας γούπα, ἡ γούβα τοῦ ἀργαλειοῦ—, ὅπου βρίσκονταν τὰ ποδαριακὰ τοῦ ἀργαλειοῦ, τὰ bασανάχια [1]. Ἡ ὑφάντρια ἔστρωνε, ὅταν ὕφαινε, ἕνα κουρέλι στὸ δάπεδο καὶ καθόταν πάνω σ' αὐτό. Τὸ εἶδος αὐτοῦ τοῦ ἀργαλειοῦ λεγόταν κάτω χρώστα ἢ χώστρα, ἐνῶ ὁ ὄρθιος, αὐτὸς στὸν ὁποῖο ὕφαιναν τὰ κιλίμια, λεγόταν ἀπάν' χρώστα. Τὸ πανὶ γιὰ σαλβάρια — τὸ τοκουρτζού [2] προπάντων — τὸ ὕφαιναν μὲ τέσσερα ποδαριακά, κάνοντας ἔτσι ἕνα εἶδος δίμιτο. Τὸ ἐργαλεῖο μὲ τὸ ὁποῖο χτυποῦσαν τὸ ὑφάδι νὰ στρώσει, στὸν "ἀπάνω ἀργαλειό", ἦταν σιριώνας, σιδερένιο, καὶ τὄλεγαν χτέν'.

Ἡ ὕφανση.

Ἔλεγαν φανίσκου ἢ φανίξου πανὶ ἤ χρώστα, νὰ φάνου, dοὺ φάνημα, ὑφαίνω, θὰ ὑφάνω, τὸ φάσιμο, ἐνὲμ [3] τὸ μπροστινὸ ἀντί, μεκούπ [4] τὴ σαΐτα, χτένι, μαζρὰ [5] τὸ μασούρι, τοπρούχ [6] τὸ ἐργαλεῖο ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ διάσιμο, σἄλφί [7] τὸ μπροστινὸ ἀντί, μεγμέρ [8] ἢ bουράγατζι [9] τὸ πισινὸ ἀντί. Τζιμπὰρ [10] ἔλεγαν τὴν ξίγκλα, γαζούχ [11] τὸν πάσσαλο γιὰ τὸ διάσιμο τοῦ στημονιοῦ. Κόβου dοὺ πανί, κόβω τὸ πανί. Τὸ νῆμα γιὰ τὰ ποκάμισα εἶχε ἄσπρες καὶ κόκκινες ρίγες, ἔβαφαν ὅμως καὶ γαλάζιο τὸ ὕφασμα.

Σίχιρου — σίδερο — ἔλεγαν τὸ σιδερένιο χερούλι γιὰ τὸ σφίξιμο τοῦ ἀντιοῦ. Τὸ ὑφάδι τὄλεγαν ραφί, ραφίδι, τὸ σκελετὸ τοῦ χτενιοῦ dελφέ [12]. Τὰ τσιβία [13] ἦταν ξύλινες βέργες, ποὺ πάνω τους τύλιγαν τὸ νῆμα, τὸ ὑφάδι. Τὸ σταύρωμα τοῦ στημονιοῦ μὲ τὸ πάτημα τῶν ποδαριακῶν τὄλεγαν ἀγουσλούχ [14]. Χρησιμοποιοῦσαν ἀκόμη τὶς φράσεις πέρασαμ' ἀπὸ dοὺ χτέν',

1. Τουρκ. basamak, σκαλοπάτι.
2. Τουρκ. dokutmak, ὑφαίνω.
3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
4. Τουρκ. mekik.
5. Τουρκ. maşra.
6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
7. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
8. Τουρκ. mermer;
9. Τουρκ. burgaç, στρόβιλος;
10. Λέξ. ἰδιωμ. τσιμπῶ ;
11. Τουρκ. kazık, πάσσαλος.
12. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Τὸ κοινὸ ξυλόχτενο.
13. Τουρκ. çivi, καρφί.
14. Τουρκ. ağızlık, κυρίως σημαίνει φίμωτρο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

περάσαμε (τὸ στημόνι) ἀπὸ τὸ χτένι, γιάσταμι dοὺ dιρεζὶ [1] ἢ dουραζί, διαστήκαμε τὸ στημόνι. Τυλίζου κουβάρ', τυλίγω (τὸ νῆμα σὲ) κουβάρι, στραβών' dοὺ dουραζί, στραβώνει, «κάνει μύτη» τὸ πανί. Τζιρτζίρια [2] ἢ μάκαρες [3] ἔλεγαν τὰ καρούλια τοῦ ἀργαλειοῦ.

Καὶ στὸ Τσαρικλὶ ὕφαιναν οἱ γυναῖκες, ὅπως καὶ στὸ Μιστί. Τοὺς τὸ πήγαιναν μάλιστα συχνὰ τὸ μπαμπάκι οἱ ἔμποροι ὡς τὸ χωριὸ καὶ τὸ ἀντάλλασσαν μὲ σίκαλη.

Στὸ Τσαρικλὶ Καχαρὴ Δευτέρα σαματηρὸ μέρα 'ναι γιὰ τὸ τσουκρούχ, ἡ Καθαρὴ Δευτέρα εἶναι σημαδιακὴ μέρα, καλὴ γιὰ τὸ τσουκρούχ, τὸ εἶχαν σὲ καλὸ ν' ἀρχίσουν, ὅπως τὸ εἶχαν σὲ καλὸ νὰ κάνουν καὶ ζευγάρι.

Ὕφαιναν ἀκόμη στὸ Μιστὶ καὶ κιλίμια καὶ τσουβάλια. Παλιότερα, ἀκόμη καὶ τὰ τάζα [4], τὰ χαμηλὰ φέσια τους μόνοι τους τἄφτιαχναν. Μόνο τὰ μαντίλια γιὰ τὶς γυναῖκες ἀγόραζαν. Ὕφαιναν ἀκόμη δίμιτα σαλβάρια μὲ μαῦρο μαλλὶ «ποὺ βαστοῦσαν δέκα χρόνια», γιατὶ τὰ φοροῦσαν μόνο τὶς Κυριακὲς καὶ τὶς γιορτές. Τὰ τάζα τὰ φοροῦσαν οἱ μεγάλοι, οἱ νέοι φοροῦσαν φέσια, ποὺ ἦταν ψηλότερα ἀπὸ τὰ τάζα.

Ὅταν μιὰ γυναίκα ἐργαζόταν μιὰν ὁλόκληρη μέρα, μποροῦσε νὰ ὑφάνει ἕνα τόπ' [5] πανί, ὡς εἴκοσι πῆχες.

Τὶς τρίχες τῶν κατσικιῶν οἱ Μιστιῶτες δὲν τὶς χρησιμοποιοῦσαν στὸν ἀργαλειό, οὔτε κούρευαν μάλιστα τὰ κατσίκια τους. Ἂν κάποτε γινόταν αὐτό, τὶς τρίχες τὶς χρησιμοποιοῦσαν μόνο γιὰ πλέξιμο σκοινιῶν.

§ 57. Τὸ ζύμωμα.

Ὁ τρόπος παρασκευῆς τοῦ ψωμιοῦ στὸ Μιστὶ ἦταν ὁ ἴδιος μ' αὐτὸν ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακού [6]. Θὰ σημειώσουμε, ὡστόσο, λίγες γραμμὲς καὶ γιὰ τὴν ἀσχολία αὐτή, γιὰ νὰ δώσουμε τοὺς ὅρους ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἐδῶ καὶ ποὺ διαφέρουν κάπως ἀπὸ τοῦ ἄλλου χωριοῦ.

Πιάνου προζύμ' ἢ προζούμ', πιάνω προζύμι, σινιάζου [7] ἀλεύιρ μὶ dοὺ καρακόσκινου [8], κοσκινίζω ἀλεύρι μὲ τὴν κρησάρα, ζυμάρ', ζυμάρι, σκεφί (πληθ. τὰ σκεφιά), σκαφίδι, dυπώνου [9] dοὺ ζυμάρ' τσὶ σάνου dου dυ-

1. Τουρκ. terazi, ζυγός; dιrezιn;
2. Τουρκ. cιrcιr, ὀνοματοποιία;
3. Τουρκ. makara, καρούλι.
4. Τουρκ. taç, στεφάνι.
5. Τουρκ. top.
6. Βλ. *Ἀνακοὺ* 80.
7. Πβ. *ΚΔ*, Λουκᾶς ΚΒ΄ 31 : «σινιάσαι ὡς τὸν σῖτον».
8. Δηλ. *καθαροκόσκινο*, κρησάρα. Βλ. *Ἀνακοὺ* 80. *Κατρακότσινο* στὸν Πόντο (*Ἀρχ. Πόντ.* 18 (1953) 28), *κατρακόσκινο* στὸ Ἀραβανὶ (Χ/φο *ΙΛΝΕ* 637, 22). Ὁ Πρόδρομος ΙΙ, 52 (ἔκδ. Hesseling - Pernot 43) δίνει τὸν ἀκέραιο τύπο *καθαροκόσκινον*.
9. Τυπώνω.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πάρια, κόβω τὸ ζυμάρι καὶ τὸ κάνω κομμάτια (γιὰ πλάσιμο), ὅάνου ψωμιά, φτιάχνω ψωμιά, ἔλεγαν καὶ στὸ Μιστί. Δοὺ ἲουνδούρ γήφ'[1] πολὺ τῶὶ κάφ' τὰ ψωμιά, τό τ. καίει πολὺ καὶ καίει τὰ ψωμιά, ἔχ' ἲυρὰ πολλή, γυρίζ' τὰ ψωμιά, ἔχει πολλὴ πύρα, γυρίζει, ξεκολλάει (καὶ ρίχνει στὶς στάχτες) τὰ ψωμιά. Ἔλεγαν ἀκόμη δοὺ ζυμάρ' τῶειδι ὅιρλοὺ[2], δὲν κόλλ'σι, εἶναι πλαδαρό, δὲν κόλλησε — ὅταν τὸ σιτάρι ποὺ ἄλεθαν ἦταν χαλασμένο ἀπὸ βροχή. Τὸ ψωμὶ αὐτό, ποὺ δὲν κολλοῦσε καλὰ κ' ἔπεφτε στὴ στάχτη, τὸλεγαν ἲάπ[3].

Μετὰ τὸ πλάσιμο ἔβαζαν τὴ ζύμη σ' ἕνα ζεστὸ κάπως μέρος, γιὰ ν' ἀναβεῖ, σκεπάζοντάς τη μὶ δοὺ σοφρά[4], ἕνα πανί εἰδικὸ γι' αὐτὴ τὴ χρήση. Ἔλεγαν ἀναβαίν' δοὺ ψωμί, φοὐσκώνει δηλαδή, ἀνάφ', ἀνάβει, ὅταν παραγινόταν (ἀόρ. γῆψι δοὺ ζυμάρ'), δὲν ἀνέβη δοὺ ζυμάρ', ἔμεινε δηλαδὴ λειψό. Ἄφετ', ἂς ταβρήσουν[5], ἂς γενοῦν καλά, ἀφῆστε, ἂς τραβήξουν, ἂς γίνουν καλά.

Ὅταν ἀνέβαινε καλὰ το πλασμένο ζυμάρι, ἔφερναν ἑebρέια[6] νὰ γήψουν δοὺ ἲουνδούρ, κοπριὲς γιὰ ν' ἀνάψουν τὸ τουνδούρι, κι ὅταν αὐτὸ ἔκαιγε καλά, τὅάρπαναν[7], κολλοῦσαν στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνειά του τὰ ψωμιά, ἀφοῦ πρῶτα περνοῦσαν κι αὐτὴν καὶ τὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια τοῦ ψωμιοῦ μ' ἕνα βρεγμένο πανί, γιὰ νὰ κολλοῦν. Κόλλαναν, κολλοῦσαν τὸ ψωμί, τὸ πίεζαν λίγο γιὰ νὰ στερεωθῆ καὶ τὸ ἴσιωναν γιὰ νὰ γίνει κάπως πλακουδερὸ καὶ νὰ ψηθῆ, ἔτσι, καλύτερα.

Κάθε φορὰ κολλοῦσαν στὸ πυρωμένο τουνδούρι 15 - 18 ψωμιά, κι ὥσπου νὰ τοιμάσει ἡ γυναίκα τὰ ψωμιὰ τῆς δεύτερης «φουρνιᾶς», τὰ πρῶτα ψήνονταν. Ὅταν τελείωνε τὸ ζυμάρι, ξύνιὅκαν δοὺ σκεφὶ μὶ δοὺ ξύστρου, ἔξυναν — γιὰ νὰ καθαρίσουν — τὸ σκαφίδι, μὲ τὸ ξύστρο, ἕνα σίδερο μακρὺ ὡς 0,50 μ., κυρτὸ στὴν πλατιά του ἄκρη.

Ὅταν τὰ ψωμιὰ ψήνονταν καλά, ξεκολλοῦσαν ἀπὸ τὴ θέση τους κ' ἔπεφταν στὴ φωτιά. Τὰ μάζευαν τότε οἱ γυναῖκες καὶ κολλοῦσαν τὴν ἑπόμενη «φουρνιά». Μετὰ τὴν τρίτη «φουρνιὰ» τὸ ἲουνδούρι κρύωνε πιὰ καὶ τὰ ψωμιὰ πέφταν στὶς στάχτες χωρὶς νὰ ψηθοῦν. Τὰ μισοψημένα αὐτὰ ψωμιά, καθὼς κι ἄλλα ποὺ τύχαινε νὰ ξεκολλοῦν, μόλο ποὺ τὸ ἲουνδούρι ἦταν ἀκόμη πυρωμένο, τὰ καθάριζαν ἀπὸ τὶς στάχτες καὶ τἄτρωγαν ἢ τἄδιναν στὶς ἀγελάδες.

---

1. *Ἄπτει,* ἀνάβει. Τὸ ἦ(φτει) ἀπὸ τὸν ἀόριστο
2. Τουρκ. sulu, ὑδαρές.
3. Ἰδιωμ. λ.
4. Πβ. τὸ τσακωνικὸ *μισάλι,* κομμάτι ὑφάσματος γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό.
5. Ὁ ἀρχικὸς τύπος, ἀντὶ τοῦ κοινοῦ *τραβῶ*. Πβ. τὸ τσακων. *ταβζίντου.*
6. Τουρκ. gübre.
7. Τουρκ. çarpınmak, χτυπῶ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὅταν οἱ ἄντρες τοῦ σπιτιοῦ τοιμάζονταν νὰ πᾶνε στοὺς κετσέδες, οἱ γυναῖκες τοὺς ἔδιναν μαζὶ γιὰ τὸ ταξίδι γκεβρέτσα[1], παξιμάδια. Τὰ ψωμιὰ τῆς τελευταίας «φουρνιᾶς» δηλαδὴ δὲν τἄβγαζαν ἀμέσως μετὰ τὸ ψήσιμο, ἀλλὰ τ' ἄφηναν νὰ ψηθοῦν πολὺ καὶ νὰ γίνουν παξιμάδια. Ὅταν ἐπίσης ἐργάζονταν στὸν κάμπο, ἔβαζαν στὸν κόρφο τους δυὸ παξιμάδια — βούτ'-σα dου σάλακά[2] μ', (τὸ) ἔχωσα στὸν κόρφο μου, ἔλεγαν — καὶ τὰ τραγάνι-ζαν τὴν ὥρα τῆς δουλειᾶς. Πρέπει ἀκόμη νὰ σημειώσουμε πὼς τὸ ψωμὶ ποὺ προόριζαν γιὰ παξιμάδια δὲν τὸ κολλοῦσαν σὲ στρογγυλὰ κομμάτια, ὅπως τ' ἄλλα ψωμιά, ἀλλὰ σὲ στενόμακρα, χαραγμένα μὲ τὸ δάχτυλο, γιὰ νὰ κόβουνται εὔκολα σὲ δύο.

Ἔλεγαν ψωμῖ, τὰ ψίια[3], τὰ ψίχουλα, κόκα[4], κόρα, τ' ἀπανοὺ dοὺ πρόσ'που, ἡ πάνω ὄψη, κατ'νοὺ dοὺ πρόσ'που, ἡ κάτω ὄψη, μεσ(ι)νοῦ, ἡ μέση, ἡ ψίχα.

Ὅταν ἔβγαζαν τὰ ψωμιὰ ἀπὸ τὸ τουνdούρι ἢ τὸ φοῦρνο, βάλλισκάν dα στοὺ σκεφί, τἄβαζαν στὴ σκάφη. Ἐκεῖ τὸ ψωμὶ πόμισκιν τυφερό, ἔμενε μαλακό.

Στὸ Ζάμζαμα, στὸ Καρατλί, στὸ Ἐdίες, σ' ἄλλα ἀκόμη γύρω χωριὰ ἔψηναν τὸ ψωμί τους σὲ λαμαρίνες ποὺ τὶς πύρωναν στὴ φωτιά. Ἦταν ψωμὶ σὲ λεπτὰ φύλλα, πού, γιὰ νὰ μὴν ξεραίνουνται, τὰ τοποθετοῦσαν τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο σὲ στοῖβες, τὰ πιτσιλοῦσαν μὲ νερὸ νὰ μαλακώσουν, ὅταν τὰ χρειάζονταν, καὶ τἄτρωγαν. Τέτοια ψωμιὰ ἔφτιαχναν καὶ οἱ Τοῦρκοι τῆς περιφέρειας τοῦ Ἰκονίου. Οἱ Μιστιῶτες τἄλεγαν αὐτὰ φτενὰ καὶ τὰ παιδιά τους, ὅταν περνοῦσαν καραβάνια ἀπὸ τὸ χωριό, ἔτρεχαν ν' ἀνταλ-λάξουν τέτοια ψωμιὰ μὲ δικά τους. Τἄκαναν σὰν χωνιὰ ἢ κουτάλια κ' ἔτρω-γαν μ' αὐτὰ τὸ πιλάφι.

§ 58. Ἡ καθαριότητα. Τὸ πλύσιμο τοῦ σώματος. Τὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Τὸ σκούπισμα τοῦ σπιτιοῦ.

Σημείωση.

Καθαριότητα, ἔστω καὶ στοιχειώδη, ἦταν ἀδύνατο νὰ κρατήσουν οἱ Μιστιῶτες στὰ σπίτια τους, τόσο τὸ καλοκαίρι ὅσο καὶ τὸ χειμώνα. Τὸ καλοκαίρι, γυρίζοντας ἀπὸ τὶς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν, κουβαλοῦσαν στὰ σπίτια τους ὅλες τὶς σκόνες καὶ τὰ χώματα τοῦ ἀμμουδεροῦ κάμπου. Τὸ χειμώνα — ἰδιαίτερα, γιατὶ τότε ζοῦσαν μέσα στὸ σπίτι — ἐκτὸς ἀπὸ τὰ νερὰ καὶ τὶς λάσπες, πού, ὅσο κι ἂν πρόσεχαν, ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν τὶς

---

1. Τουρκ. gevrek, παξιμάδι.
2. Τουρκ. selek;
3. *Ψίια* <ψιχία.
4. Λ. ἰδιωμ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φέρουν μαζί τους, ὑπῆρχε καὶ τοῦ τουνδουριοῦ ὁ καπνός, ποὺ μαύριζε ὅλο τὸ σπίτι, προπάντων τὸ τουνδουρόλιου. «Μαῦρο ἀπὸ τὸν καπνὸ ἦταν τὸ σπίτι», λένε οἱ Μιστιῶτες, ποὺ τὸ ἀσβέστι τοὺς ἦταν ἄγνωστο, ὅπως σχεδὸν καὶ τὸ σαπούνι. Ἔφερναν λοιπὸν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο σφιχτὸ κόκκινο χῶμα στὸ σπίτι, τὄκαναν πηχτὸ χυλὸ καὶ μ᾽ αὐτὸν ἄλειβαν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ τουνδουρόλιου, ὡς ἐκεῖ ποὺ ἔφταναν ἀπὸ τὸ χωματένιο δάπεδο. Ψηλότερα τὸ σπίτι ἔμενε πάντα κατάμαυρο.

Θὰ μποροῦσε μάλιστα νὰ πεῖ κανείς, πὼς ὁ καπνὸς ἀπὸ τὰ τουνδούρια τοῦ χωριοῦ σὰν νὰ λέρωνε ἀκόμη καὶ τὸν οὐρανό. Ἔζωνε πρωῒ - πρωῒ τὸ χωριό, ὅταν οἱ πάχνες τὸν ἐμπόδιζαν ν᾽ ἀνεβεῖ ψηλά, καὶ χρειαζόταν συχνὰ ἀρκετὲς ὧρες, ὥσπου νὰ σηκωθῆ ἢ νὰ σκορπίσει, γιὰ νὰ διακρίνει κανεὶς καθαρὰ τὰ σπίτια.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, λέρωναν, ἐξάλλου, τὸ σπίτι καὶ τὰ ζῶα. Σὲ πολλά, παλιὰ προπάντων, σπίτια τὰ ζῶα περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὸ τουνδουρόλιου γιὰ νὰ πᾶνε στὸ στάβλο, καὶ τὰ μικρότερα ζῶα καὶ οἱ κότες, ποὺ ἔβρισκαν πολὺ συχνὰ ἀνοιχτὴ τὴν πόρτα καὶ πάντα ἔψαχναν νὰ βροῦν κάτι μέσα στὸ σπίτι, τὸ λέρωναν κι αὐτά.

Ἄλλαζαν οἱ ἄνθρωποι τὰ ροῦχα τους κάθε ὀχτώ, δέκα, δεκαπέντε μέρες — ἀλλαζιέμι ἔλεγαν — αὐτοὶ ὅμως ποὺ πήγαιναν στὶς κοῦρες — καὶ ἦταν πολλοὶ — ἔπαιρναν μαζί τους μόνο μιὰν ἢ δυὸ ἀλλαξιὲς ροῦχα — φορτσὲς — γιὰ τοὺς 4 - 5 μῆνες ποὺ ἔλειπαν. Ἔπλεναν μόνοι τους τὰ ροῦχα ποὺ χρειάζονταν, κ᾽ ἔφερναν συνήθως ἀρκετὲς ψεῖρες γυρίζοντας ἀπὸ τὸ ταξίδι τους.

Τὸ πλύσιμο τοῦ σώματος.

Γιὰ λουτρὸ καθαριότητας δὲ μπορεῖ, φυσικά, νὰ γίνει ἐδῶ λόγος, γιατὶ ἦταν ἄγνωστο.

Τὸ πρωϊνὸ πλύσιμο τοῦ σώματος τὸ χειμώνα γινόταν ἀρκετὰ πρόχειρο, γιατὶ τὸ νερὸ ἦταν κρύο. Πλένονταν στὰ λατσά, στὶς σκαλιστὲς πέτρες ποὺ εἶχαν κοντὰ στὰ πηγάδια τους κι ἀπ᾽ ὅπου ἔπιναν νερὸ καὶ τὰ ζῶα. Σκουπίζονταν οἱ ἄντρες μὲ τὸ γιαγλίχ, μεγάλο μαντίλι ποὺ τὸ εἶχε καθένας στὴν τσέπη του, καὶ οἱ γυναῖκες μὲ τὴν τιζλίκα τους, τὴν ποδιά τους. Στοὺς ξένους ὅμως ἔριχναν νερὸ μὲ τὸ μεγάλο πήλινο ibρίχ [1], ποὺ εἶχε μυτερὸ στόμιο καὶ χωροῦσε ἀπὸ τρεῖς ὡς ἑφτὰ ὀκάδες νερό, καὶ τοὺς ἔδιναν νὰ σκουπιστοῦν μὲ τὸ πεσκὶρ [2] ἢ ἕνα ἄλλο κομμάτι ροῦχο. Λίγα ὅμως σπίτια εἶχαν ibρίχια, συνήθως αὐτὰ ποὺ διαθέταν ὀδά.

---

1. Τουρκ. ibrik.
2. Τουρκ. peşkir.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ Σάββατο βράδυ, τὸ καλοκαίρι γύριζαν ἀπὸ τὰ χωράφια ἀργά, τὴν Κυριακὴ πλέναν οἱ γυναῖκες τὰ ροῦχα, μπάλωναν οἱ ἄντρες τὰ τσαρούχια, καὶ τὸ ἀπόγεμα ξεκινοῦσαν πάλι γιὰ τὸ χωράφι, νὰ ξεκουραστοῦν τὸ βράδυ καὶ νὰ πιάσουν νωρὶς τὸ πρωῒ τὴ δουλειά.

Τὸ πλύσιμο τῶν ρούχων.

Ἦταν κουραστικὸ τὸ ἀνέβασμα τοῦ νεροῦ μὲ τὸ ἄσκουμα ἢ τὸ ἀντζειὸ ἀπὸ τὰ πηγάδια γιὰ τὸ πλύσιμο τῶν ρούχων. Γι' αὐτό, ὅταν μαζεύονταν ἀρκετά, προπάντων χοντρά, ἀρκετὲς γυναῖκες τὰ πήγαιναν γιὰ πλύσιμο στὴ Λίμνα. Αὐτὸ γινόταν συνήθως τὸ καλοκαίρι μετὰ τὸ ἁλώνισμα, ὅταν οἱ γυναῖκες ἔβρισκαν καιρὸ νὰ κοιτάξουν κάπως καὶ τὰ σπίτια τους. Τοὺν γούλτουναμ' τ' ἄργαδα, σήκουναμ' d' ἁλώνια, παίνιξαμ' σὰ Λίμις [1], πλυνιόdουμιστι. Σὰ Λίμις παίνιξαμ' νὰ χιωρίσουμ' τ' ἄργαdά μας, ὅταν τελειώναμε τὶς δουλειές, (ὅταν) σηκώναμε τ' ἁλώνια, πηγαίναμε στὴ Λίμνα (καὶ) πλενόμασταν. Στὴ Λίμνα πηγαίναμε «νὰ δοῦμε (νὰ κάνουμε) τὶς δουλειές μας» [2].

Φόρτωναν τὰ ροῦχα — τὰ φορτσὲς — στὰ γαϊδούρια, καβαλοῦσαν κ' οἱ ἴδιες καὶ πήγαιναν ἐκεῖ ποὺ τὸ νερὸ ἦταν ἄφθονο καὶ τρεχούμενο. Οἱ ἐλάχιστοι Μιστιῶτες ποὺ χρησιμοποιοῦσαν σαπούνι, τὸ ἀγόραζαν στὴ Νίγδη. Συνήθως ὅμως σαπὼν' dὲ ξεύριὅκαν [3], σαπούνι δὲν ἤξεραν, ἔπλεναντὰ ροῦχα τους μὲ τὅοχὰν [4], τσουένι, ἢ χίλ [5], ποὺ τἄφερναν καὶ τὰ πουλοῦσαν στὸ χωριὸ Τοῦρκοι. Ἅπλωναν λίγα λίγα τὰ ροῦχα σὲ μιὰ πλάκα, τὰ πασπάλιζαν μὲ τσουένι, ἔριχναν ἔπειτα νερὸ καὶ τὰ χτυποῦσαν μὲ τὰ πόδια τους νὰ καθαρίσουν. Τὶς κάλτσες καὶ τὰ τὅοχά [6], τὰ τσόχινα ροῦχα, τὰ πατοῦσαν μὲ τὰ δάχτυλα τῶν ποδιῶν, γιὰ νὰ μὴν καταστρέφουνται.

Ὅταν τελείωναν τὸ πλύσιμο, ἔπαιρναν τὰ χλωρὰ ἢ σουλουμένα [7] φορτσές, τὰ βρεγμένα ροῦχα, γύριζαν στὸ χωριὸ καὶ τ' ἅπλωναν στὰ dοίχουια, στοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ ἢ τῆς μάντρας, γιὰ νὰ ξερώσουν, νὰ στεγνώσουν.

---

1. Οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν συνήθως *σὰ Λίμις* <στὰ Λίμνες.
2. Μετάφραση τοῦ τουρκ. iş görmek. Βλ. Dawkins 200.
3. Σαπούνι χρησιμοποιοῦσαν στὸ φτιάξιμο τῶν κετσέδων. Βλ. § 220.
4. Τὸ βυζαντ. *σμῆγμα*. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 2β 203. Τὸ *στρούθιον* τῶν ἀρχαίων, τὸ σαπωνόφυτον τὸ φαρμακευτικὸν (Saponaria Officinalis), ποὺ ἡ ρίζα του λέγεται *τσουένι*. Πβ. Π. Γεννάδιο *Λεξ. Φυτολ.* 860, Ι. Καλλέρη *Αἱ πρῶται ὕλαι τῆς ὑφαντουργίας εἰς τὴν Πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον*, Ἀθῆναι 1952, 153.
5. Τουρκ. kıl, ἄργιλος. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 81.
6. Ἡ *τσοχάια* <τσοχάδια, ἀπὸ τσοχά, τουρκ. çuha, μεταγν. τσόχα.
7. Τὸ ρ. *σουλώνω* ἀπὸ τὸ τουρκ. su, νερό, sulu, νερωτό.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὰ μικρὰ καὶ λεπτὰ ροῦχα τἄπλεναν στὰ σκεφία (ἑν. σκεφί), στὶς σκάφες, καὶ τὰ πατοῦσαν πάλι μὲ τὰ πόδια γιὰ νὰ καθαρίσουν.

Ἔλεγαν πλυνίξου, doὺ πλύσιμα, süχτῶ [1], βγάλλου τὰ φορτσές, πλένω, τὸ πλύσιμο, στύβω, ξεβγάζω τὰ ροῦχα.

Τὸ σκούπισμα τοῦ σπιτιοῦ.

Σκούπιζαν — φ'κάληναν — τὸ σπίτι μὲ φ'κάλια ποὺ ξερίζωναν στὸν κάμπο. Νὰ πᾶμ' στὰ φ'κάλια, ἔλεγαν. Πήγαιναν στὸν κάμπο τὴν ἐποχὴ τοῦ ὀργώματος, διάλεγαν τὰ μεγαλύτερα καὶ μεστωμένα φυτὰ — ὅπου δὲν πάταναν τὰ ζῶα, ἐκεῖ ποὺ δὲν πατοῦσαν τὰ ζῶα καὶ δὲν τὰ κατάστρεφαν—, τὰ ἔφερναν στὸ σπίτι καὶ ἔφτιαχναν μ' αὐτὰ τὶς σκοῦπες, μὲ τὸν τρόπο ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακού [2]. Πετοῦσαν τὶς τσαλιές, τὰ σκουπίδια στὴν αὐλὴ μὶ doὺ φτσᾶρ', μὲ τὸ φτυάρι, μὲ τενεκέδες, κάποτε καὶ μὲ τὰ χέρια. Φαράσια δὲν εἶχαν.

ΙΙ. ΟΙ ΔΟΥΛΕΙΕΣ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΣΠΙΤΙ

§ 59. Οἱ Ἀλευρόμυλοι.

Στὶς παραμονὲς τοῦ Α΄ Πολέμου καὶ γιὰ 3-4 χρόνια οἱ Μιστιῶτες εἶχαν ἐγκαταστήσει στὸ χωριὸ τους ἀλευρόμυλο γιὰ τὶς ἀνάγκες τους. Ἦταν ὅμως συνεταιρικός, οἱ συνεταῖροι [3] δὲ μόνοιασαν, ὁ τεχνίτης ζητοῦσε πολλὰ γιὰ νὰ τὸν κινήσει καὶ οἱ δουλειὲς σταμάτησαν. Ἔτσι ξαναγύρισαν ὅλοι στοὺς νερόμυλους, ὅπου πήγαιναν καὶ πρὶν γιὰ ν' ἀλέσουν τὰ γεννήματά τους. Καὶ ὅταν ἐργαζόταν, ἐξάλλου, ἀκόμη τὸ ἐργοστάσιο τοῦ χωριοῦ, δὲν τοὺς πρόφταινε ὅλους.

Πολλὰ ἀπὸ τὰ κοντινὰ χωριά, τὰ νότια, εἶχαν ἀρκετὰ νερὰ καὶ δὲ δυσκολεύτηκαν ἔτσι νὰ ἐγκαταστήσουν κι ἀπὸ ἕναν ἢ περισσότερους νερόμυλους γιὰ τὶς ἀνάγκες τῶν κατοίκων τους. Στὸ Οὔλαγατς μάλιστα καὶ στὸ Κίτσαγατς, ὅπου τὰ νερὰ ἦταν περισσότερα, ὑπῆρχαν τρεῖς τέσσερεις νερόμυλοι, ποὺ οἱ περισσότεροι ἀνῆκαν σὲ Ἕλληνες. Στ' ἄλλα χωριὰ οἱ μύλοι ἦταν λιγότεροι : ἕνας ἢ δυὸ στὰ Μπάστανα [4], δύο στὴ Λίμνα, στὸ Ἄσλαμα [5], στὸ Νενεχίλ [6], στὸ Νάσκουμüς [7], στὸ Ἀνδαβάλ [8], στὸ Ντάνα-

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. sökmek.
2. Βλ. *Ἀνακοὺ* 82.
3. Ὁ Χ΄΄ Ἰορδανίδης, κάποιος ἀπὸ τὴ Λίμνα καὶ ὁ παπὰς τῆς Μαλακοπῆς.
4. Τουρκ. χωριὸ 14 χλμ. ΝΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
5. Τουρκ. χωριὸ 18 χλμ. ΑΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
6. Δηλ. Ἐνεχίλ, 22 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί, χωριὸ ἑλληνικό.
7. Δηλ. Ἐσκίγκüμüς, 21 χλμ. ΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.
8. Οἱ Μιστιῶτες πίστευαν πὼς οἱ Ἀνδαβαλιῶτες εἶχαν πολὺ ἀδύνατη τὴν ὅραση καὶ πὼς μόλις σουρούπωνε δὲν ἔβλεπαν, κατὰ τὸ Μάρτη, ὅταν βράδυαζε. Αὐτὸ γινό-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κα [1], στὰ Μάταλα [2], στὸ Γαλά [3].·

Πήγαιναν πολλοὶ μαζὶ Μιστιῶτες στὸ μύλο γιὰ ἄλεσμα τὸν Ὀχτώβρη καὶ ἄλεθαν ἀρκετὴ ποσότητα κάθε φορὰ — διακόσιες, τριακόσιες ὀκάδες. Φρόντιζαν μάλιστα νὰ τοιμάζουν τὸ ἀλεύρι τους ἀπὸ τὸ καλοκαίρι, γιατὶ τὸ χειμώνα τὰ χιόνια ἦταν πολλὰ καὶ τὰ ταξίδια, μὲ τοὺς ἀραμπάδες φορτωμένους, γίνονταν δύσκολα. Στὸ Οὔλαγατς μάλιστα τὸ χειμώνα τὸ νερὸ πάγωνε κάποτε, καὶ τότε ὁ μύλος δὲν ἄλεθε [4].

Καὶ τὸ χειμώνα, πρὸ πάντων ὅμως τὸ καλοκαίρι, ὅταν τὸ νερὸ λιγόστευε κάπως, γιατὶ πότιζαν καὶ τὰ περιβόλια τους οἱ Οὐλαγατσιῶτες, πολὺ συχνὰ οἱ Μιστιῶτες ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ περιμένουν δυό, τρεῖς, πέντε, κάποτε καὶ δέκα μέρες, ὥσπου νἄρθει ἡ σειρά τους ν' ἀλέσουν. Γι' αὐτό, ἂν ἔβλεπαν πὼς τὸ ἄλεσμα θ' ἀργοῦσε, ἔστελναν τὰ βόδια στὸ χωριὸ καὶ περίμεναν αὐτοὶ στὸ μύλο. Ὅταν τὸ ἄλεσμα τοιμαζόταν, παράγγελναν καὶ τοὺς ἔστελναν τὰ βόδια, γιὰ νὰ τὸ μεταφέρουν μὲ τὸν ἀραμπά τους.

Προτιμοῦσαν γιὰ τὸ ἄλεσμά τους τὴ Λίμνα ποὺ ἦταν κοντύτερα, ἡ προτίμηση ὅμως αὐτὴ ἔφερνε τὸ συνωστισμὸ καὶ τὴν καθυστέρηση ποὺ σημειώσαμε.

Ὁ μυλωνὰς κρατοῦσε 10% γιὰ τὸ ἄλεσμα, τὸ *χακὶ τ'* [5], τὸ δίκιο του.

§ 60. Οἱ μάγγανοι [6]. Τὸ λάδι.

Τὸ λίγο λάδι ποὺ χρησιμοποιοῦσαν στὰ σπίτια τους οἱ Μιστιῶτες, ἦταν παραγωγὴ δική τους ἢ τ' ἀγόραζαν ἀπέξω. Ἔσπερναν *ἀγκιζὸμ* [7] — εἶδος ρόκας — στὰ χωράφια τους, τὸ συγκόμιζαν, τὸ κοπανοῦσαν στ' ἁλώνια καὶ παίρναν τὸ σπόρο του. Ἀπ' αὐτὸν ἔβγαζαν τὸ λάδι τῆς χρονιᾶς τους.

Σ' ὅλο τὸ χωριὸ ὑπῆρχαν παλιότερα τέσσερεις μάγγανοι, ποὺ δὲν τοὺς δούλευαν ὅμως οἱ Μιστιῶτες. Τὴ δουλειὰ αὐτὴ τὴν ἀναλάμβαναν Ἀξε-

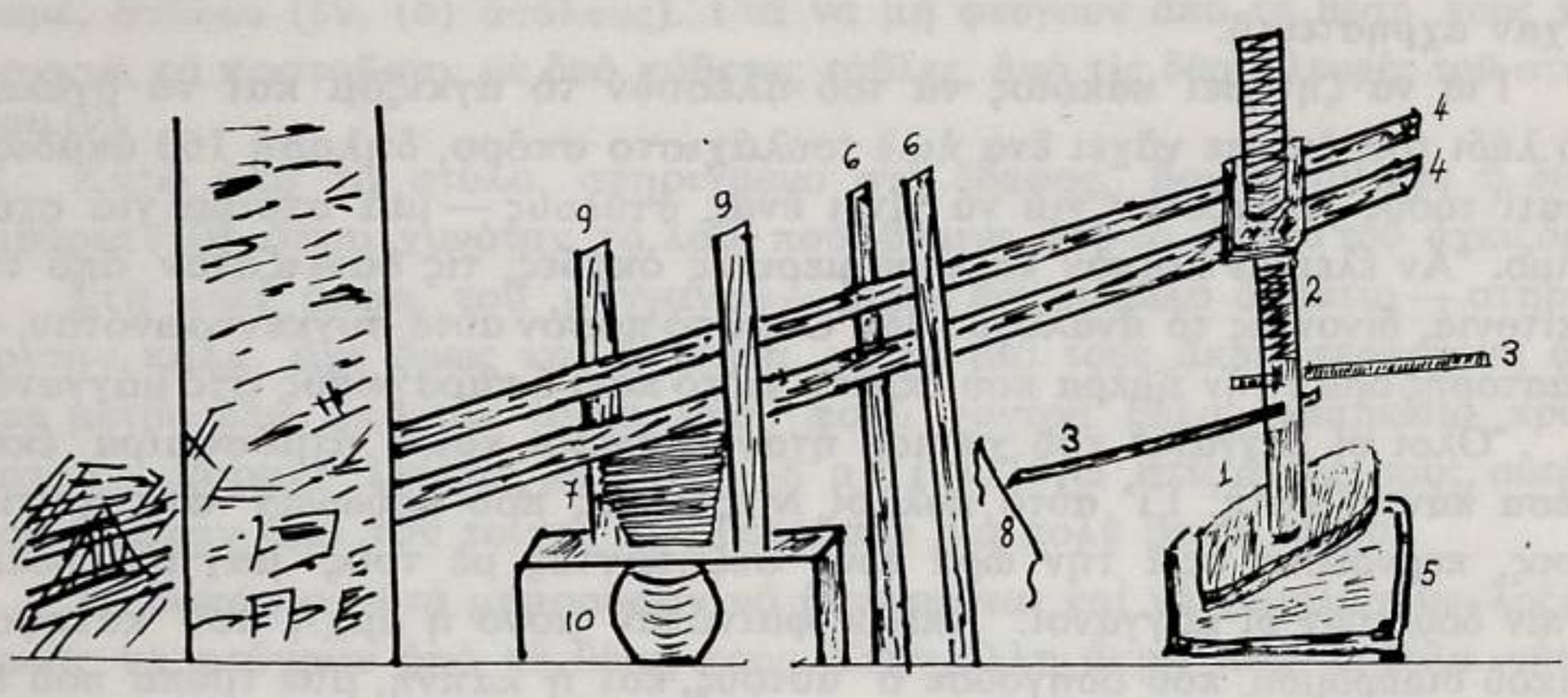

ταν «ἐπειδὴ ἔτρωγαν πολλὰ χόρτα χωρὶς λάδι. Γίνονταν σὰν τὶς κότες, *ταοὺκ γαρά*, τουρκ. tavuk karasi.

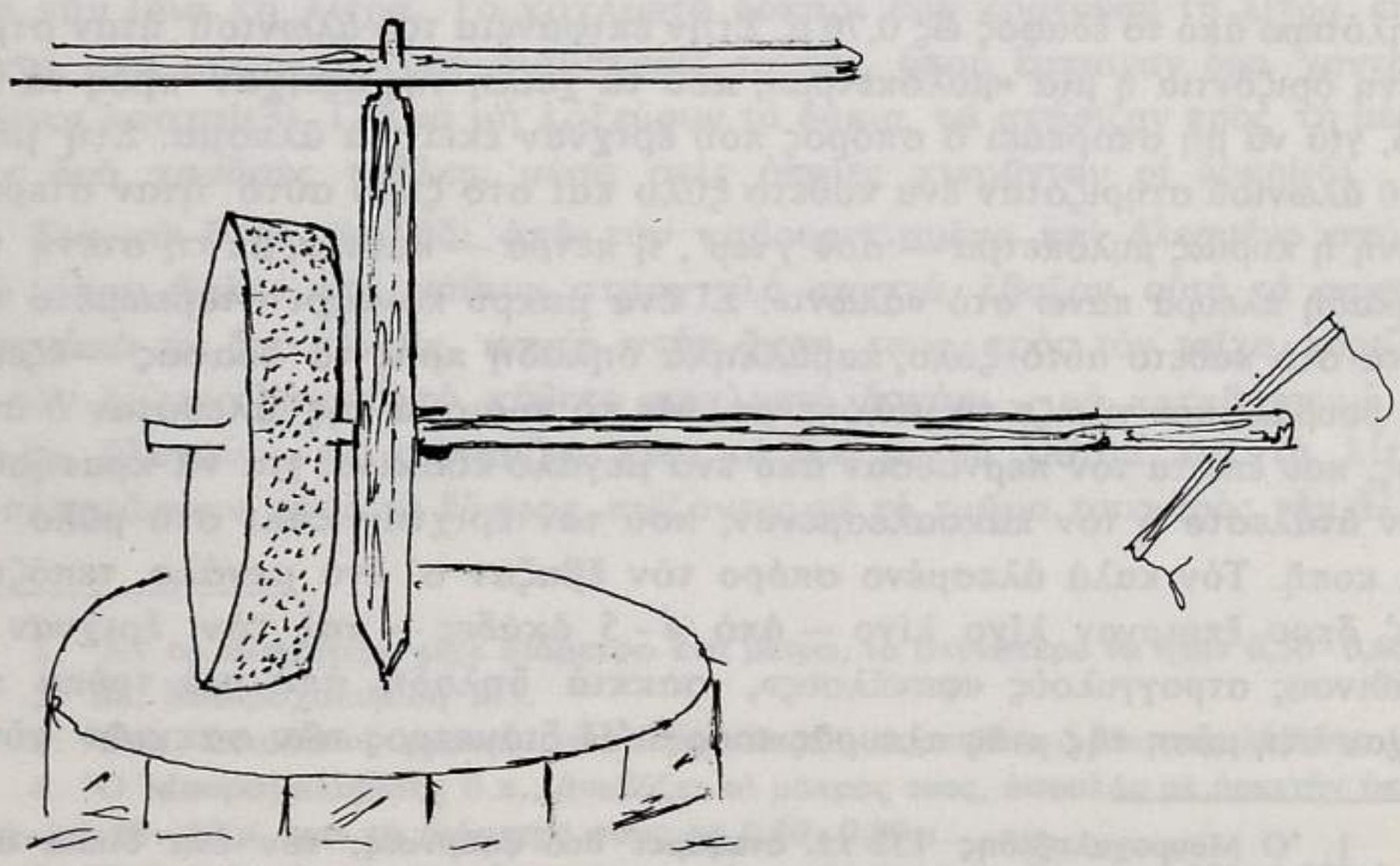
1. Τὸ ἑλλην. χωριὸ Τένεϊ, 24 χλμ. ΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.
2. Ἑλλην. χωριό, 20 χλμ. ΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.
3. Τουρκ. χωριό, 25 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
4. Πβ. Α. Λεβίδη *Ἱστορ. δοκίμ.* 1, 210 : (1897) «δριμὺς χειμών, ἐπάγησαν ρύακες καὶ μὴ στρεφομένων τῶν ὑδρομύλων οἱ κάτοικοι ἐστενοχωρήθησαν δι' ἄλευρον καὶ καλυφθεισῶν τῶν ὁδῶν διεκόπη ἡ συγκοινωνία καὶ πολλοὶ καθ' ὁδὸν ἐπάγησαν».
5. Τουρκ. hakı.
6. Λεπτομερειακὴ καὶ ὑπεύθυνη περιγραφὴ τῶν μαγγάνων βλ. στὸν Μαυροχαλυβίδη 132 κέ. Ἡ δική μας περιγραφὴ γίνεται σύμφωνα μὲ Μιστιώτικες πληροφορίες, ποὺ ἀναγκαστικὰ εἶναι λειψές, ἀφοῦ οἱ Μιστιῶτες δὲν ἀσχολοῦνταν μ' αὐτὴ τὴ δουλειά.
7. Ἢ *ἀγκοζόμ*, τουρκ. ἰδιωμ. λέξη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 32. ὁ *μάγγανος*. 1. Ἡ λίτρα. 2. Τὸ κοχλιωτὸ ἀδράχτι. 3. Μοχλὸς γιά τὸ ἀνεβοκατέβασμα τῶν δοκῶν. 4. Τὰ *δότσα*. 5. Τὸ *λατσὶ* ὅπου ἔμπαινε ἡ λίτρα. 6. Δοκάρια γιὰ νὰ κρατοῦν στὴ θέση τους τὰ *δότσα*. 7. Οἱ φάκελοι μὲ τὸν ἀλεσμένο σπόρο. 8. Ἡ θέση τοῦ βουβαλιοῦ. 9. Δοκάρια γιὰ τὴ συγκράτηση τοῦ «στύλου». 10. Τὸ πιθάρι γιὰ τὴ ροὴ τοῦ λαδιοῦ.

Εἰκ. 33. Ὁ μύλος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νοί, καὶ προπάντων Φλοϊτιανοὶ 2 - 3 μῆνες τὸ χειμώνα. Ἦταν 5 - 6 ἐργάτες γιὰ κάθε μάγγανο καὶ εἶχαν μαζί τους καὶ δύο βουβάλια γιὰ νὰ γυρίζουν τὸ μύλο. Στὰ τελευταῖα χρόνια ἐργαζόταν ἕνας μόνο μάγγανος, οἱ ἄλλοι εἶχαν ἀχρηστευτῆ.

Γιὰ νὰ ζητήσει κάποιος νὰ τοῦ ἀλέσουν τὸ ἀγκιζὸμ καὶ νὰ βγάλει τὸ λάδι του, ἔπρεπε νἄχει ἕνα ϰιλὲ τουλάχιστο σπόρο, δηλαδὴ 160 ὀκάδες, γιατὶ τόσος χρειαζόταν γιὰ νὰ γίνει ἕνας ὅτύλους — μιὰ στοίβα γιὰ στύψιμο. Ἂν ἔλειπαν λοιπὸν κάποιου μερικὲς ὀκάδες, τὶς δανειζόταν ἀπὸ τὴ γειτονιά, δίνοντας τὸ ἀνάλογο λάδι. Ὅταν τὸ ποσὸν αὐτὸ συγκεντρωνόταν, ὁ μάστορης ὅριζε τὴν ἡμέρα ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸ πάει ὁ παραγωγὸς στὸ μάγγανο.

Ὅλοι οἱ μάγγανοι τοῦ χωριοῦ ἦταν ὑπόγειοι καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα ἐκεῖ μέσα πάντα ζεστή. Γι᾽ αὐτὸ πολλοὶ Μιστιῶτες ποὺ κρύωναν στὰ σπίτια τους, περνοῦσαν ἐκεῖ τὴν ὥρα τους συζητώντας μὲ τοὺς μαγγαντζῆδες, ὅταν δούλευαν οἱ μάγγανοι. Ἀπέξω φαινόταν μόνο ἡ ἀρχὴ τοῦ κατηφορικοῦ διαδρόμου, ποὺ ὁδηγοῦσε σ᾽ αὐτούς, καὶ ἡ *κάπνη*, μιὰ τρύπα ποὺ ἔφτανε ὡς τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς. Ἀπὸ τὴν κάπνη, ποὺ ἦταν ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὸ φοῦρνο τοῦ μάγγανου, ἄδειαζαν τὸ σπόρο μέσα στὸ φοῦρνο. Κάτω [1] ἀπ᾽ αὐτὸν ἔκαιγε φωτιὰ σιγανή. Οἱ μαστόροι ἀνακάτευαν μὲ τὰ φτυάρια τὸ σπόρο μέσα στὸ φοῦρνο γιὰ νὰ ψηθῆ καλά, κι ὅταν γινόταν αὐτό, ἔσβηναν τὴ φωτιά, ἔπαιρναν τὸ σπόρο καὶ τὸν ἔριχναν λίγο λίγο στὸ μύλο γιὰ ν᾽ ἀλεστῆ.

Ὁ μύλος ἦταν ἕνα μικρὸ χτιστὸ ἁλώνι, μὲ διάμετρο 2 μ. περίπου καὶ ψηλότερο ἀπὸ τὸ ἔδαφος ὡς 0,70 μ. Στὴν ἐπιφάνεια τοῦ ἁλωνιοῦ ἦταν στρωμένη ὁριζόντια ἡ μία «μυλόπετρα», ποὺ τὰ χείλη της ἐξεῖχαν πρὸς τὰ πάνω, γιὰ νὰ μὴ σκορπάει ὁ σπόρος ποὺ ἔριχναν ἐκεῖ γιὰ ἄλεσμα. Στὴ μέση τοῦ ἁλωνιοῦ στηριζόταν ἕνα κάθετο ξύλο καὶ στὸ ξύλο αὐτὸ ἦταν στερεωμένη ἡ κυρίως μυλόπετρα — *dοὺ χτέρ᾽*, ἡ πέτρα — κάθετα, μὲ τὴ στενή της δηλαδὴ πλευρὰ πάνω στὸ «ἁλώνι». Σ᾽ ἕνα μακρὺ κοντάρι στερεωμένο κάθετα στὸ κάθετο αὐτὸ ξύλο, παράλληλα δηλαδὴ πρὸς τὸ ἔδαφος — ἔζευαν τὸ βουβάλι ποὺ γύριζε τὴ μυλόπετρα. Μὲ τὸ γύρισμά της ἀλεθόταν ὁ σπόρος, ποὺ ἔπειτα τὸν περνοῦσαν ἀπὸ ἕνα μεγάλο κόσκινο, γιὰ νὰ κρατήσουν τὸν ἀνάλεστο ἢ τὸν κακοαλεσμένον, ποὺ τὸν ἔριχναν πάλι στὸ μύλο γιὰ νὰ κοπῆ. Τὸν καλὰ ἀλεσμένο σπόρο τὸν ἔβαζαν σ᾽ ἕνα μεγάλο τεπόζιτο, ἀπ᾽ ὅπου ἔπαιρναν λίγο λίγο — ἀπὸ 4 - 5 ὀκάδες — καὶ τὸν ἔριχναν σὲ ψάθινους στρογγυλοὺς «φακέλους», σακκιὰ δηλαδή, ἀπὸ μιὰ τρύπα ποὺ εἶχαν στὴ μέση τῆς μιᾶς πλευρᾶς τους [2]. Ἡ διάμετρος τῶν σακκιῶν αὐτῶν

---

1. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 132 κἑ. ἀναφέρει δυὸ φούρνους, τὸν ἕνα δίπλα στὸν ἄλλο: στὸν ἕνα ἔριχναν τὸ σπόρο, στὸν ἄλλον ἔκαιγε ἡ φωτιά.

2. *Καλάγια* τὰ λέει ὁ Μαυροχαλυβίδης ὅ.π., δηλ. καλάθια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δὲν ἦταν ἴση σὲ ὅλα [1]. Τέτοια σακκιά, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὰ μικρότερα καὶ προχωρώντας πρὸς τὰ μεγαλύτερα [2], ἔβαζαν 24 - 28, τὸ ἕνα πάνω στὸ ἄλλο, πάνω σὲ στερεὸ μεγάλον πάγκο, καὶ τὴ στοίβα αὐτὴ τὴν ἔλεγαν, ὅπως εἴπαμε, ὅτύλου (ἑν. (ὁ) ὅτύλους). Γιὰ νὰ μὴ φεύγουν ἀπὸ τὴ θέση τους τὰ σακκιά, τὰ κρατοῦσαν μὲ δυὸ κάθετες τάβλες, ἀπὸ τὶς δύο πλευρὲς τοῦ στύλου.(9)

Κάτω ἀπὸ τὸ στύλο, στηριγμένο στὸ ἔδαφος, βρισκόταν ἕνα ἢ δύο πιθάρια (10), ὅπου χυνόταν τὸ λάδι ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπόρο τοῦ ἀγκιζόμ.

Στὴ μιὰν ἄκρη τοῦ μάγγανου — ἦταν ἕνα μεγάλο δωμάτιο — στηρίζονταν καλά, ὄχι ὅμως καὶ ἀκίνητα, μὲ τὴ μιά τους ἄκρη περασμένη ὡς ἕνα μέτρο ἔξω ἀπὸ τὸν τοῖχο, δύο [3] πολὺ χοντρὰ ξύλα - «ἀσήκωτα πράματα» — κορμιὰ λεύκας, μακριὰ 6—8 μ [4]. (4) Πάνω στὶς ἄκρες τους, αὐτὲς ποὺ ἐξεῖχαν ἀπὸ τὸν τοῖχο, τοποθετοῦσαν μιὰ πολὺ βαριὰ πέτρα.

Τὰ δοκάρια αὐτὰ μποροῦσαν νὰ ὑψώνουνται καὶ νὰ χαμηλώνουν λοξά, χωρὶς νὰ φεύγουν ἀπὸ τὴ θέση τους. Στὴν ἄλλη ἄκρη τους τὰ ξύλα αὐτὰ τὰ κρατοῦσε ἑνωμένα ἕνα γερὸ ξύλο, ποὺ στὴ μέση του — στὸ κενὸ ἀνάμεσα στὰ δυὸ χοντρὰ ξύλα — εἶχε τρύπα κοχλιωτή. Τὰ μεγάλα αὐτὰ ξύλα τἄλεγαν μαγγανιοῦ dότσα, δόκια, δοκοὺς τοῦ μάγγανου. Ἀπὸ τὸ κοχλιωτὸ ἄνοιγμα περνοῦσε, κοχλιωτὸ κι αὐτό, χοντρὸ δοκάρι(2) ποὺ κρατοῦσε στὴν ἄκρη του μιὰ πολὺ βαριὰ πέτρα [5], τὴ λίτρα. Ὅταν τὰ δοκάρια ἦταν κατεβασμένα, γιὰ νὰ πιέσουν τὸν ἀλεσμένο σπόρο καὶ νὰ βγάλουν τὸ λάδι, ἡ λίτρα ἔμπαινε σὲ πέτρινη ὑποδοχή, στὸ λατσί(5), ἀρκετὰ πλατύτερη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ λίτρα. Τὸ κοχλιωτὸ δοκάρι ποὺ κρατοῦσε τὴ λίτρα εἶχε κοντὰ στὴ μέση του δύο διαμπερεῖς τρύπες, ὅπου ἔμπαιναν δύο χοντροὶ ξύλινοι λοστοί(3). Γιὰ νὰ μὴ λοξεύουν τὰ δόκια, τὰ στήριζαν πρὸς τὴ μέση τους δυὸ χονδρὲς τάβλες, μέσα στὶς ὁποῖες κινοῦνταν οἱ δοκοί(6).

Γιὰ νὰ βγεῖ τὸ λάδι ἀπὸ τὸν καβουρντισμένο καὶ ἀλεσμένο σπόρο ποὺ εἶχαν βάλει στὰ ψάθινα στρογγυλὰ σακκιά, ἔβαζαν αὐτὰ τὰ σακκιὰ κάτω ἀπὸ τὰ δυὸ dότσα, κοντὰ στὴν ἄκρη τους, πρὸς τὸν τοῖχο, γύριζαν μὲ τὸν ξύλινο λοστὸ τὸ κάθετο κοχλιωτὸ δοκάρι — νὰ καταβάσουμ' τὰ dότσα, ἔλεγαν — κι ἀνάγκαζαν ἔτσι τὰ δυὸ βαριὰ dότσα καὶ τὴ λίτρα νὰ πλησιάσουν πρὸς τὸ ἔδαφος, πιέζοντας μὲ τὸ τμῆμα τους πρὸς τὴν ἄλλη

---

1. Ἂν τὸ πλατύτερο εἶχε διάμετρο ἕνα μέτρο, τὸ στενώτερο θὰ ἦταν 0,50 - 0,60 μ.

2. Βλ. Μαυροχαλυβίδη 143.

3. Ἕνα, ἐπιμένουν μερικοί, τέσσερα κάποτε, σημειώνει ὁ Μαυροχαλυβίδης 133.

4. Ὁ Μαυροχαλυβίδης ὅ.π., ἀνεβάζει τὸ μάκρος τους, ἀσφαλῶς μὲ ἀρκετὴν ὑπερβολή, σὲ 18 - 19 μ. καὶ τὴ διάμετρό τους σὲ 0,70 - 0,80 μ.

5. Ποὺ στὴν ἄκρη τους βρισκόταν μιὰ «κυβικὴ πέτρα βάρους 1.000 - 1.200 ὀκ.», κατὰ τὸν Μαυροχαλυβίδη 132 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἄκρη δυνατὰ τὰ σακκιὰ μὲ τὸν ἀλεσμένο σπόρο. Ὅταν πιὰ οἱ ἄντρες ποὺ ἐργάζονταν στὸ μάγγανο δὲ μποροῦσαν νὰ στρίψουν περισσότερο τὸ κοχλιωτὸ ξύλο γιὰ νὰ πιέσουν τὸ σπόρο, ἀναλάμβαναν αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὰ βουβάλια ποὺ ζεύονταν στὸ ζυγό(8). Μὲ τὴν πίεση αὐτὴ τὸ λάδι ἔβγαινε ἀπὸ τὰ σακκιὰ καὶ χυνόταν στὸ πιθάρι. Γιὰ νὰ στραγγίσει ὅλο τὸ λάδι, πίεζαν δεύτερη καὶ τρίτη φορὰ τὰ σακκιὰ καὶ τ' ἄφηναν κάτω ἀπὸ τὴν πίεση τῶν δοκῶν ἀρκετὲς ὧρες.

Τὸ λάδι ποὺ ἔπαιρναν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο, ἀνῆκε ὅλο στοὺς ἰδιοχτῆτες, ἔπαιρναν ὅμως οἱ ἐργάτες δύο ὀκάδες τὴν ἡμέρα, ὅταν δὲν πληρώνονταν σὲ χρῆμα.

Γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ λάδι αὐτὸ — τὸ ἀγκοζομιοῦ λάι, τούρκικα μπεζὶρ γιαγοὺ [1] — στὸ φαγητό τους, ἔπρεπε νὰ τὸ βράσουν μιὰ δυὸ ὧρες — κάφτιδκαν dου, τὸ ἔκαιγαν — ὥσπου μὲ μιὰ μούκα, μπουκιὰ ψωμί, ποὺ θὰ βουτοῦσαν σ' αὐτό, νὰ διαπιστώσουν πὼς γλύκανε. Ὕστερ' ἀπ' αὐτό, λένε οἱ Μιστιώτισσες, νιγότουν βούτ'ρους, γινόταν σὰν βούτυρο.. Μάιδκαμ' στοὺ πιλάφ' λάι, τρώιδκαμ', βάζαμε στὸ πιλάφι λάδι (καὶ) τρώγαμε.

Ἂν δὲν τὄβραζαν, ἦταν πολὺ πικρὸ καὶ δὲν τρωγόταν. Γιὰ τὰ καντήλια ὅμως τῆς ἐκκλησίας καὶ τοῦ σπιτιοῦ δὲν ἦταν ἀνάγκη νὰ τὸ βράσουν.

Ὅ,τι ἔμενε ἀπὸ τὸ ἀγκοζὸμ μετὰ τὸ πάρσιμο τοῦ λαδιοῦ, ἀνῆκε κι αὐτὸ στὸ νοικοκύρη. Τὄλεγαν γκιοβδὲν [2] καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τροφὴ τῶν βοδιῶν. Πρὶν ἀπὸ τὸν Πόλεμο τὸ λάδι αὐτὸ πουλιόταν 15 - 20 γρόσια ἡ λίτρα — οἱ 6 ὀκάδες — στὴ διάρκεια ὅμως τοῦ πολέμου ἡ τιμή του ἔφτασε μιὰ χρυσὴ λίρα.

§ 61. Τὰ καραβάνια.

Τὸ φόρο τοῦ χωριοῦ σὲ ὄσπρια καὶ δημητριακὰ τὸν μεταφέραν στὴ Νίγδη μὲ τὶς καμῆλες. Γι' αὐτὸ μιλοῦμε ἐδῶ γιὰ τὰ καραβάνια. Οἱ καμηλιέρηδες ἔριχναν πάνω στὰ ζῶα τους, ἀφοῦ τὰ ἔβαζαν πρῶτα νὰ γονατίσουν [3], δυὸ μεγάλα τρίχινα σακκιὰ γεμάτα, τἄδεναν τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο μὲ τρίχινο σκοινὶ ποὺ ἦταν ὑφασμένο μαζὶ μὲ τὰ σακκιά, καὶ καλοῦσαν τὰ ζῶα νὰ σηκωθοῦν. Στηρίζονταν αὐτὰ στὰ πισινά τους πόδια καὶ σηκώνονταν. Τὸ φορτίο τῆς καμήλας δὲν τὄδεναν μὲ σκοινιά, κ' ἔτσι τὸ φόρτωμα ἦταν γρήγορο καὶ εὔκολο.

---

1. Τουρκ. bezirγağı.
2. Τουρκ. gövdes, κορμός;
3. Ἀλλιῶς, ψηλὰ καθὼς ἦταν, δὲ μποροῦσαν οὔτε νὰ τὰ φορτώσουν οὔτε νὰ καβαλήσουν. Πβ. Φιλόστρ. *Τὰ εἰς Ἀπολλ. Τυανέα* III, 10: «τὸν δὲ ἡγεμόνα κελεύσαντα συνοκλάσαι τὴν κάμηλον, ἀποπηδῆσαι αὐτῆς περιδεᾶ καὶ ἱδρῶτος πλέων».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Φόρτωναν μόνο τὶς θηλυκὲς καμῆλες, τοὺς ἐπιβήτορες — «ἔχουν δύο καμποῦρες αὐτοὶ» — δὲ τοὺς φόρτωναν [1].

Ὅταν τὸ καραβάνι ἐρχόταν στὸ χωριό, ὁ καμηλιέρης ἄδειαζε δυὸ σακκιὰ ἄχυρο κάτω, κάθιζε γύρω τὶς καμῆλες, κι αὐτὲς ἔτρωγαν ἥσυχα, χωρὶς νὰ μαλώνουν. «Μόνο στὸν κάμπο βόσκουν ἢ πίνουν νερὸ ὄρθιες οἱ καμῆλες». Μετὰ τὸ ἄχυρο, ἔβαζε στὸ στόμα καθεμιᾶς τους ἀπὸ ἕνα κομμάτι κριθαρένιο ζυμάρι ποὺ βάραινε περίπου μισὴ ὀκά, καὶ τὰ ζῶα τὸ ἔτρωγαν κι αὐτὸ μὲ ὄρεξη.

Δὲ φοβόνταν τὸ χιόνι οἱ καμῆλες. Ὅταν βρίσκονταν σὲ χιονισμένο μέρος, οἱ καμηλιέρηδες σκούπιζαν τὸ χιόνι, ἔριχναν στὰ ζῶα ἄχυρο, τὰ κάθιζαν νὰ φᾶνε, κι αὐτοὶ χώνονταν κάτω ἀπό τὶς σκηνές τους, ἔτρωγαν μὲ τὴν ἡσυχία τους τὸ περίφημο πιλάφι τους καὶ κοιμόνταν. Τὸ καλοκαίρι τὰ καραβάνια ταξίδευαν μόνο μὲ τὴ δροσιά, πρωῒ καὶ ἀπόγεμα.

Ὅταν τὸ καραβάνι ταξίδευε, πήγαινε μπροστὰ πάντα ἕνα γαϊδούρι, μὲ τὸν καμηλιέρη καβάλα, κι ἀκολουθοῦσαν οἱ καμῆλες, ἡ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη, δεμένες μεταξύ τους μ᾽ ἕνα σκοινὶ δύο περίπου μέτρα μακρύ, τὸ γιουλάρ [2]. Τὸ σκοινὶ αὐτὸ ἦταν πάντοτε λεπτὸ καὶ ἀδύνατο, ὥστε ἂν τύχαινε σ᾽ ἕνα ἀπὸ τὰ ζῶα τοῦ καραβανιοῦ ἀτύχημα, τὸ σκοινὶ κοβόταν καὶ τ᾽ ἄλλα ζῶα γλίτωναν.

Φοβᾶται πολὺ ἡ καμήλα τὴ λάσπη, κι ὁ καμηλιέρης, ποὺ σκεφτόταν πάντα τὰ ζῶα του, ἀπόφευγε τὶς λασπωμένες περιοχές.

Ἔφερναν τὶς καμῆλες ἀπὸ τὴν Ἀραβία οἱ πλούσιοι, καὶ ὁ καμηλιέρης, στὸν ὁποῖο τὶς ἐμπιστεύονταν, ἔπρεπε νὰ εἶναι πιστὸς καὶ τίμιος. Τὰ μεράκι τῶν ἰδιοχτητῶν ἦταν νὰ βλέπουν παχιὰ τὰ ζῶα τους, κι ἂς ἦταν τὰ κέρδη τους μικρά.

Ἀπὸ τὰ ζῶα ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴν Ἀραβία, γεννιόνταν οἱ νέες καμῆλες ποὺ ἐντάσσονταν στὰ καραβάνια. Τὰ τελευταῖα αὐτὰ ζῶα προσαρμόζονταν γρήγορα στὸ κλίμα τῆς περιοχῆς καὶ ἄντεχαν στὴ δουλειά, «ἀλλὰ ἦταν στεῖρα».

III. Η ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

§ 62. Τὸ καφενεῖο.

Δύσκολα περνοῦσαν οἱ μακριὲς νύχτες τοῦ χειμώνα, προπαντὸς γιὰ τοὺς ἄντρες, ποὺ δὲν εἶχαν ἀρκετὲς ἀσχολίες στὸ σπίτι ἤ, κι ἂν εἶχαν, ἦταν ἀδύνατο νὰ καταπιαστοῦν μ᾽ αὐτὲς μέσα στὸ σκοτάδι. Εἶχαν συνηθίσει ἐξ-

---

1. Γιὰ κάθε καμήλα ποὺ πήγαιναν στὸν ἐπιβήτορα, πλήρωναν στὸν ἰδιοχτήτη του ἕνα πρόβατο.

2. Τουρκ. yilar.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

άλλου ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους ὁλάκερους μῆνες καὶ τώρα τοὺς τραβοῦσαν πολὺ τὰ καφενεῖα — μικρομάγαζα τοῦ χωριοῦ. Ἄφηναν λοιπὸν στὸ σπίτι τὶς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά, τυλίγονταν στὶς χοντρὲς κάπες τους κ' ἔβγαιναν. Ἔλεγαν δυὸ λόγια, ἄκουγαν ἕνα νέο ποὺ τοὺς ξεκούραζε ἀπὸ τὴν πλήξη, μασοῦσαν ξερὰ μοῦρα, ἔπιναν ἕνα ρακί, κάπνιζαν τὰ τσιγάρα ἢ τὸ ναργιλέ τους, πειράζονταν μεταξύ τους κ' ἡ ὥρα περνοῦσε κάπως. Πολὺ συχνὰ προσπαθοῦσαν νὰ λύσουν καὶ κάποια διαφορά τους, οἱ συζητήσεις ζωήρευαν τότε καὶ ὁ καβγὰς ἄναβε εὔκολα, κάποτε γι' ἀσήμαντα πράγματα. Οἱ Μιστιῶτες παραδέχονται πὼς εἶναι φωνακλάδες καὶ ἐριστικοί [1].

Ἄλλοτε ὅμως τὄριχναν στ' ἀστεῖα, ἔλεγαν ἀνέκδοτα καὶ διηγόνταν ἱστορίες — σὲ βάρος τους κάποτε — ἀπὸ τὶς περιοδεῖες τους στὰ τούρκικα χωριὰ ὅπου πήγαιναν γιὰ τοὺς κετσέδες. Τὰ ἀστεῖα τους ἦταν κάποτε χοντρά, ἀλλὰ ὅλοι γελοῦσαν μὲ τὴν καρδιά τους. Σημειώνομε μερικὰ ἀπ' αὐτά, γιατὶ πιστεύομε πὼς καὶ τ' ἀστεῖα βοηθοῦν στὴν κατανόηση τοῦ χαραχτήρα τῶν ἀνθρώπων.

Εἶχε βάλει ἕνα βράδυ ὁ καφετζὴς ἕνα ἀβγὸ πάνω στὸ τραπέζι, κι ὅσοι ἔμπαιναν στὸ καφενεῖο καὶ τὄβλεπαν, παραξενεύονταν. — Ὅποιος τὸ σπάσει μὲ μιὰ κλοτσιὰ — ἔλεγαν αὐτοὶ ποὺ ἤξεραν τὸ μυστικὸ — θὰ κερδίσει μιὰν ὀκὰ χαλβά. Ὅσοι καταλάβαιναν πὼς ἐπρόκειτο γι' ἀστεῖο, κάθονταν στὰ σκαμνιὰ χωρὶς νὰ μιλήσουν. Κάποιος ὅμως τὸ πίστεψε, ἔδωσε μιὰ κλοτσιὰ κ' ἔσπασε τὸ ἀβγό. Ὅταν κατάλαβε πὼς τὸν εἶχαν γελάσει, ἦταν ἀργά.— Αὐτός, ἔλεγαν οἱ ἄλλοι κοροϊδευτικά, μὲ μιὰ κλοτσιὰ σπάζει ἀβγό! Εἶναι καλὸ παλικάρι!

***

Ἕνας ἄλλο Μιστιώτης μπαίνει στὸ καφενεῖο, κάθεται καὶ κάθε τόσο γυρεύει νερό.

— Τί ἔφαγες, μωρέ, κι ὅλο νερὸ πίνεις; ρωτάει κάποιος.

—Ἔσφαξα τὸ μουσούρι [2], λέει αὐτὸς καμαρώνοντας καὶ δυνατά, γιὰ νὰ τὸν ἀκούσουν κ' οἱ ἄλλοι.

— Μπά, παραξενεύεται ὁ γείτονάς του. Ἐγὼ πέρασα τὸ πρωῒ ἀπὸ τὸ σπίτι σου καὶ τὸ εἶδα ψόφιο!

---

1. Γιὰ τὸ χαραχτήρα τῶν Καππαδοκῶν γενικότερα ὁ Μ. Ψελλὸς (*Επιστ.* 110, Σάθα *Μεσ. Βιβλ.* 5, 355) σημειώνει : «Δυσχεραίνεις ὅτι σοι Καππαδόκης λεὼς οὐ πάνυ πειθήνιος ... ἀρχαιότροπον αὐτοῖς τὸ ἦθος ἢ ἀπὸ τοῦ πρώτου γενάρχου εἰς τοὺς ἐκείνου παρεισπαρέν, ἢ ἀπὸ τῆς διαφορᾶς τοῦ κλίματος, ὡς ἂν ἀστρονόμοι φαῖεν, ταῖς ψυχαῖς αὐτῶν ἐντακέν. Εἰ δέ τι καὶ τοῦ καιροῦ παραπολελαύκασι καὶ τῷ ἀποτόμῳ τῆς γνώμης προσέθεντο, θαυμάζειν οὐ χρή, ὁπότε καὶ τὰ ἡμερώτατα τῶν ἠθῶν εἰς θηριώδη κατάστασιν μετεβλήθησαν».

2. Τουρκ. Μισιr, Αἴγυπτος. Ἐδῶ σημαίνει γαλόπουλο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Θυμώνει ὁ πρῶτος, γυρίζει στὸ σπίτι του καὶ δέρνει τὴ γυναίκα του. Καὶ οἱ ἄλλοι ὕστερα ἀναρωτιόνταν :

Ἐπειδὴ τὸν τάγισε ψόφιο γάλο ἢ ἐπειδὴ τὸν πρόσβαλαν γι' αὐτὸ στὸ καφενεῖο;

***

Μπαίνει κάποιος τὸ βράδυ στὸ καφενεῖο, φανερὰ νευριασμένος. Φουσκώνει, ξεφουσκώνει καὶ σκουπίζει τὰ μουστάκια του μὲ τὸ πίσω τῆς παλάμης. Πιάνει σὲ λίγο συζήτηση μὲ τοὺς ἄλλους καὶ σιγὰ σιγὰ τὴ γυρίζει στὸ φαγητό. Κι ὅταν ἔρχεται ἡ σειρά του νὰ πεῖ τί ἔφαγε, κορδώνεται καὶ φωνάζει κάπως δυνατά. — Φακούια μὲ πεπέρια, φακὲς μὲ πιπεριές. Οἱ φακὲς δὲν ἦταν ἀσυνήθιστο φαγητὸ στὸ Μιστί, ἀλλὰ ὁ καθένας δὲ μποροῦσε νὰ τρώει συχνὰ φακὲς μὲ πιπεριές. Αὐτὲς ἔπρεπε νὰ τὶς ἀγοράσει, πράγμα ποὺ λίγοι μποροῦσαν νὰ κάνουν.

***

Διηγόνταν καὶ πολλὲς ἱστορίες μὲ τοὺς Τούρκους. Ἄλλοτε ἦταν σὲ βάρος τους, ἄλλοτε σὲ βάρος τῶν Τούρκων.

Ὁ Ἀνανίας ἦταν Μιστιώτης, καλὸς μάστορης. Ἔλεγε ἀστεῖα καὶ γελοῦσαν ὅλοι, Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι. Κάποτε, ἀφοῦ εἶπε μερικὰ ἀστεῖα σὲ μιὰ συντροφιὰ ἀπὸ Τούρκους καὶ Χριστιανούς, σηκώθηκε νὰ πάει κάπου.

— Νὰ τὸν πειράξουμε, εἶπαν οἱ Τοῦρκοι. Νὰ τὸν κάνουμε νὰ βρίσει τὴν πίστη του.

Βγαίνουν λοιπὸν μερικοὶ στὸ δρόμο καὶ τὸν σταματοῦν.

— Τί θέλετε; ρωτάει ὁ Ἀνανίας.

— Νὰ βλαστημήσεις τὴν πίστη σου, τὴ σαρακοστή.

— Ἄλλη ὥρα, τώρα ἔχω δουλειά, τοὺς ἀπαντάει.

— Τώρα, ἐπιμένουν αὐτοί, καὶ κάνουν πὼς τὸν φοβερίζουν.

— Καλά, λέει τότε αὐτός. Νὰ τὴ βλαστημήσω τὴ σαρακοστή μου, ἀλλὰ θὰ μοῦ χαρίσετε ἀπ' αὐτὴ δέκα μέρες γιὰ τὸ χατίρι τοῦ ἀγᾶ σας καὶ ἄλλες δέκα γιὰ τὸν ἀγὰ τοῦ χωριοῦ.

— Καλά, τοῦ λένε οἱ Τοῦρκοι, σοῦ τὶς χαρίζομε.

Καὶ ὁ Ἀνανίας ἀρχίζει νὰ βρίζει : Ὅσοι κάνουν τριάντα μέρες σαρακοστή, γαμῶ τὴν πίστη τους!

Χάρηκαν αὐτοὶ γιὰ τὶς βρισιὲς τοῦ Ἀνανία καὶ τρέξαν στὸν ἀγά τους.

— Τὸν καταφέραμε, τοῦ λένε, κ' ἔβρισε τὴν πίστη του.

— Πῶς γίνηκε αὐτό; ρωτάει ὁ ἀγάς, κι αὐτοὶ τοῦ ἐξήγησαν.

— Βρέ, λέει αὐτός, τριάντα μέρες σαρακοστὴ κάνομε ἐμεῖς, ὄχι αὐτοί! Οἱ γκιαούρηδες κάνουν πενήντα. Δὲν καταλάβατε πὼς σᾶς κορόιδεψε ὁ γκιαούρης; Ἦταν ὅμως ἀργά, ὅταν τὸ κατάλαβαν [1].

1. Ὑπάρχει καὶ Ἀνακιώτικη παραλλαγὴ αὐτοῦ τοῦ ἀνέκδοτου, ἀλλὰ μὲ ἥρωα πάλι Μιστιώτη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στὸ σπίτι ποὺ ἔμενε ὁ Ἀνανίας, ὅταν ἔφτιαχνε κετσέδες σ' ἕνα τούρκικο χωριό, πῆγε ὁ χότζας καὶ λέει στὸ νοικοκύρη :

— Ρωμιὸς στὸ σπίτι σου ἅμα πατήσει, εἶναι ἁμαρτία. Τρώει γουρούνι, φοράει τσαρούχια ἀπὸ γουρούνι, ἁμαρτία μεγάλη νὰ τὸν μπάσεις στὸ σπίτι σου. Μούδιασαν οἱ Τοῦρκοι ποὺ τ' ἄκουσαν, ἄρχισαν νὰ κάνουν μοῦτρα στοὺς Χριστιανούς, καὶ ὁ Ἀνανίας ἀποφάσισε νὰ ἐκδικηθῆ τὸ χότζα, πρὶν διώξει τοὺς Χριστιανοὺς ὁ Τοῦρκος ἀπὸ τὸ σπίτι του. Τὸ βράδυ ποὺ ἔπεσε ὁ Χότζας νὰ κοιμηθῆ, βγάζει ὁ Ἀνανίας τὰ παπούτσια του καὶ σιγὰ σιγὰ τοῦ κλέβει τὸ σαρίκι καὶ τὸ φέσι καὶ τὰ πετάει ἐκεῖ ποὺ κοιμόνταν οἱ γυναῖκες. Πετάει ἔπειτα κ' ἕνα δύο παπλώματα πάνω τους, ξυπνοῦν αὐτὲς τρομαγμένες καὶ βλέπουν κοντά τους τὸ φέσι καὶ τὸ σαρίκι τοῦ χότζα. Τὰ παίρνουν καὶ πᾶνε στὸν ἀγά.

—Ἄκοῦς, νὰ λέει πὼς εἶναι ἁμαρτία νὰ βάζεις Ρωμιὸ στὸ σπίτι σου, κι αὐτὸς νὰ τρέχει στὶς γυναῖκες!

— Νὰ φύγει νύχτα, λέει ὁ ἀγάς, γιατὶ ἂν τὸν βρῶ τὸ πρωῒ θὰ τὸν σκοτώσω.

***

Διηγόταν στὸ καφενεῖο ἱστορίες ἕνας Μιστιώτης ποὺ εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ (ἢ ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο) καὶ ὅλοι γύρω τὸν ἄκουγαν.

— Εἶναι, ἔλεγε αὐτός, κάτι πράματα σὰ σπίτια, τὸ ἕνα πίσω ἀπὸ τὸ ἄλλο δεμένα, βγάζουν καπνὸ καὶ περπατᾶνε. Μέσα ἔχουν ἀνθρώπους, ζῶα, πράματα. Πολλὰ σπίτια στὴ σειρά, αὐτὸ εἶναι τὸ τρένο.

— Καὶ περπατᾶνε μονάχα τους, δὲν τὰ σέρνουν βουβάλια; ρωτοῦν οἱ ἄλλοι μὲ δυσπιστία.

— Τίποτα δὲν τὰ σέρνει, περπατᾶνε μονάχα τους! Καὶ περπατᾶνε καὶ γρήγορα!

— Δὲ γίνεται, ἐπιμένουν οἱ ἄλλοι, ἂν δὲν τὰ σέρνουν βουβάλια, θὰ τὰ σέρνουν ἄλογα.

— Δὲν τὰ σέρνουν οὔτε ἄλογα.

— Δὲ θὰ τὰ εἶδες, κάπου θὰ ἦταν. Μονάχα τους τὰ σπίτια δὲν περπατᾶνε!

— Ἂν τἄσερναν βουβάλια ἢ ἄλογα, θὰ τἄβλεπα.

Οἱ ἄλλοι κοιτοῦν δύσπιστα ὁ ἕνας τὸν ἄλλο καὶ σταματᾶνε τὶς ἐρωτήσεις. Κι ὁ ξενιτεμένος συνεχίζει τὶς διηγήσεις του, μιλάει γιὰ μεγάλους δρόμους καὶ γιὰ ψηλὰ σπίτια, γιὰ πολυκοσμία, γιὰ ὅ,τι θυμᾶται καὶ ὅπως τὸ ἔνιωσε. Κι ὅταν τελειώνουν οἱ ἱστορίες, σηκώνεται ἀπὸ τὸ σκαμνί του, καλονυχτίζει τὴ συντροφιὰ καὶ φεύγει γιὰ τὸ σπίτι του.

— Βρὲ τὸν ψεύτη, λέει ὅλη ἡ συντροφιὰ μαζί, μόλις ὁ ἄλλος κλείνει πίσω του τὴν πόρτα τοῦ καφενείου. Ἄκου, τρέχουν τὰ σπίτια χωρὶς νὰ τὰ σέρνουν βουβάλια!

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ ἴδιο ἔγινε καὶ ὅταν κάποιος ποὺ εἶχε γυρίσει ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴ τοὺς διηγόταν γιὰ σπίτια μὲ 40 πατώματα καὶ γιὰ κουμπιὰ ποὺ μὲ τὸ στρίψιμό τους ἄναβε φῶς.

***

Νὰ καὶ μερικὲς ἀπὸ τὶς ἱστορίες ποὺ λέγονταν ἀπὸ τοὺς ἄλλους γιὰ τοὺς Μιστιῶτες, καὶ ποὺ κ' οἱ ἴδιοι τὶς ἤξεραν καὶ τὶς σχολίαζαν στὸ καφενεῖο τους.

Γιὰ κάποιον ποὺ καταντοῦσε ἐνοχλητικός, ζητώντας τὸ ἕνα ἔπειτα ἀπὸ τὸ ἄλλο, οἱ Ἀνακιῶτες ἔλεγαν : Μισώτης κόπη σὸ κεφάλι μ', μοῦ ἔγινε πονοκέφαλος σὰν Μιστιώτης.

Κατηγοροῦσαν ἀκόμη τοὺς Μιστιῶτες, γιατὶ ζητώντας κοπριὰ γιὰ ν' ἀνάψουν φωτιά, ὅταν σταματοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὴν Ἀνακού, ἐπικαλοῦνταν τὴν ψυχὴ τῶν γονιῶν τους. Καὶ οἱ Ἀνακιῶτες, ποὺ πρόθυμα πρόσφεραν ψωμί, κρεμμύδια κι ὅ,τι ἄλλο μποροῦσαν γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν δικῶν τους, γίνονταν ἔξω φρενῶν, ὅταν ἄκουγαν νὰ συνδέουν οἱ Μιστιῶτες τὶς ψυχὲς τῶν πεθαμένων τους — σοῦ βᾶ σ' ψή, στοῦ πατέρα σου τὴν ψυχὴ — μὲ τὶς κοπριὲς τῶν ζώων, ποὺ χρειάζονταν γιὰ καύσιμα.

***

Στὴν περιοχὴ τῆς Μερσίνας ἔλεγαν γιὰ κάποιον ποὺ ψιλολογοῦσε πολὺ τὰ πράγματα ἢ γιὰ ἕνα μικροκλέφτη : Μιστιλὴς babουκτσὴς εἶναι, εἶναι μπαμπακὰς Μιστιώτης.

***

Οἱ Διλιανοί, ποὺ ἦταν ἄποικοι τῶν Μιστιωτῶν ὄχι πολὺ παλαιοί, ἔλεγαν : «Μὴν κάνεις προξενιὸ μὲ Μιστιῶτες, γιατὶ ἔρχονται μὲ 60 γαϊδούρια καὶ μὲ 70 ἀνθρώπους», βάζουν δηλαδὴ σὲ μεγάλο μπελὰ αὐτὸν ποὺ πρόκειται νὰ τοὺς φιλοξενήσει.

***

Οἱ Σιλλιῶτες τῆς Λυκαονίας, 7 χλμ. ἀπὸ τὸ Ἰκόνιο, βλέποντας Μιστιῶτες στὸ χωριό τους, ἔλεγαν : Ἥρτι παbούκ ἀτιρατζής[1]. Σέλει μιὰ γαβίνα τσ' ἕνα κρασί, ἦρθε ὁ τιναχτὴς τῶν μπαμπακιῶν. Θέλει ἕνα παστὸ ψάρι κ' ἕνα κρασί, ζητιανεύει δηλαδή.

***

Στὴ Φιλαδέλφεια ἔλεγαν τούρκικα, μιλώντας γιὰ ἀσήμαντα πράγματα, γιὰ ὑπόθεση ἢ γιὰ εἴδηση χωρὶς σημασία : Ὀσούρμα, σίσμα, χαλεστσὴ γκελδί[2], μὴν κλάσεις, μὴ χεστῆς, ἦρθε ὁ τιναχτὴς τῶν κιλιμιῶν, δηλαδὴ ὁ Μιστιώτης.

***

Οἱ Μαλακοπίτες, γείτονες τῶν Μιστιωτῶν, τοὺς κατηγοροῦσαν ὅτι,

---

1. Τουρκ. pamuk atıracı, ὁ τιναχτὴς τοῦ μπαμπακιοῦ.
2. Τουρκ. osurma sısma, halaç geldi.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

περνώντας ἀπὸ τὴ Μαλακοπὴ καὶ μὴ βρίσκοντας νερὸ νὰ πιοῦν, ἄνοιγαν γιὰ ἐκδίκηση τὰ λακκιὰ — τὰ πέτρινα τεπόζιτα τοῦ νεροῦ γιὰ τὰ ζῶα — καὶ τὸ νερὸ χυνόταν στὸ δρόμο. Κι αὐτὸ σήμαινε γιὰ τοὺς Μαλακοπίτες μεγάλον κόπο, γιατὶ ἦταν ὑποχρεωμένοι ν' ἀντλοῦν τὸ νερό τους ἀπὸ βάθος 50 ἢ 70 μέτρα.

***

Οἱ μακρινοὶ Φαρασιῶτες, ἐξάλλου, μ' ὅλο ποὺ ἐκτιμοῦσαν σὰν παλικάρια τοὺς Μιστιῶτες, διηγόνταν ἀρκετὰ ἀνέκδοτα σὲ βάρος τους.

***

— Εἶναι παλικάρια οἱ Μιστιῶτες, λένε ἄλλοι Καππαδόκες. Στὰ παλιὰ χρόνια, ὅταν οἱ ληστὲς ἐπισκέπτονταν συχνὰ τὸ χωριό τους καὶ τοὺς ταλαιπωροῦσαν, οἱ Μιστιῶτες τοὺς τιμωροῦσαν μὲ τὸ δικό τους τρόπο. Ἅπλωναν πάνω στὸ στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ τους ἕνα χαλί, κάθονταν αὐτοὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καὶ στὴ μέση, πάνω ἀπὸ τὸ στόμιο, κάθιζαν τοὺς ξένους. Καὶ ξαφνικὰ σηκώνονταν κι ὁ ξένος ἔπεφτε στὸ πηγάδι.

***

Πολλοὶ κορόιδευαν τοὺς Μιστιῶτες γιὰ τὴν ἁπλοϊκότητά τους. Μιὰ Μιστιώτισσα ἔχασε κάποτε τὸ κλειδὶ τοῦ σπιτιοῦ της καὶ παρακάλεσε τὸν παπὰ νὰ μιλήσει γι' αὐτὸ στὴν ἐκκλησία. — Παά, χάσα dοὺ κιλειδί μ', τοῦ εἶπε. Κι αὐτός, ἀπὸ τὴν ὡραία πύλη, φωνάζει — Εὐλογημένοι Χριστιανοί, dῶτ' 'φτὶ[1], ἀκούσετε. Μπαά μ' Τσύριλλ' ναίκα χάστην dοὺ κιλειδί τ'. Ὅτις dοὺ ἤβριν, ἂς dοὺ dώκ'. Χώρας dοὺ κιλειδί, χώρας dοὺ τυρπὶ dὲ νίγ'τι, τοῦ θείου Κύριλλου ἡ γυναίκα ἔχασε τὸ κλειδί της. Ὅποιος τὸ βρῆκε, ἂς τὸ δώσει, (γιατὶ) τὸ ξένο κλειδὶ δὲν ἐφαρμόζει σὲ ξένη τρύπα. Καὶ γελοῦσαν μὲ τὰ διφορούμενα τῆς τελευταίας φράσης.

***

Μιὰ συντροφιὰ ἀπὸ Μιστιῶτες, πηγαίνοντας μὲ τὰ γαϊδουράκια της στοὺς κετσέδες, ἔφτασε στὸν Ἅλυ — ἢ στὸν Ἑλλήσποντο — καὶ ἤθελε νὰ περάσει ἀπέναντι. — Πόσα τέλεις; ρώτησαν τὸ βαρκάρη. — Εἴκουσ' παράδες γιὰ κάθε γαϊδούρι καὶ δέκα γιὰ κάθε ἰνσάνο, ἄνθρωπο. Προσβλήθηκαν οἱ Μιστιῶτες. — Τὰ γαϊδούρια εἶναι καλύτερα ἀπὸ μᾶς, γιὰ νὰ πληρώσουμε γι' αὐτὰ περισσότερα; Θὰ σοῦ δώσουμε εἴκοσι παράδες γιὰ τοὺς ἀνθρώπους καὶ δέκα γιὰ τὰ γαϊδούρια. — Ὄχι, ἐπιμένει ὁ βαρκάρης. Αὐτὸ ποὺ σᾶς λέω θὰ κάνετε. Καὶ οἱ Μιστιῶτες γύρισαν πίσω μουρμουρίζοντας : — Ἐδῶ τὰ γαϊδούρια τὰ ἐχτιμοῦν περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους!

***

Κορόιδευαν ἀκόμη τοὺς Μιστιῶτες, γιατί, συνηθισμένοι νὰ κάνουν

---

1. Πβ. τὸ «τείνω οὖς».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὰ μακρινά τους ταξίδια μὲ τὰ πόδια, δὲν εἶχαν συναίσθηση τῶν ἀποστάσεων. — Ποῦ πᾶτε; τοὺς ρωτοῦσαν στὸ δρόμο ποὺ τοὺς συναντοῦσαν. — Τσὰκ τσὰκ κάτ' Ἄανα, ἐδῶ πιὸ κάτω στὰ Ἄδάνα, ἀπαντοῦσαν αὐτοί. Καὶ τὰ Ἄδανα ἀπεῖχαν ἀρκετὲς μέρες δρόμο.

***

Συνηθισμένο φαγητὸ στὸ Μιστὶ ἦταν τὰ φακούια, οἱ φακές, ποὺ ἦταν βραστερὲς καὶ νόστιμες. Ἄρεσαν πολὺ στοὺς ἴδιους, πρόσφεραν ἀπ' αὐτὲς καὶ στοὺς ἐπισκέπτες τους, ἀκόμη καὶ στοὺς ἐπίσημους, χωρὶς νὰ ἐξαιροῦν οὔτε τὸ δεσπότη. — Ἀγά, ἔλεγαν στοὺς ἐπίσημους ξένους, ἰτὸ ποὺ θὰ φᾶς τσεῖδι φακούια, ἰτὸ ποὺ (πάνω του) θὰ τσοιμηχῆς, τσεῖδι κετσέ. Φάε μὲ τὴν ἡσυχία σου καὶ κοιμήσου.

***

Μέσα στὸ χωριό τους οἱ Μιστιῶτες μάλωναν ταχτικά. Ἔξω ἀπ' αὐτὸ ὅμως ἦταν φιλήσυχοι καὶ νομοταγεῖς. Τουρκοῦ δοὺ χέρ' τσεῖδι μακρύ, δοὺ σὸν δοὺ χέρ' τσεῖδι κοντό, ἔλεγαν, ἐννοώντας τὴν ἀδυναμία τους ν' ἀντισταθοῦν στὶς συχνὲς αὐθαιρεσίες τῶν Τούρκων. Φύλαγαν ὅμως τὴν ἐκδίκησή τους, ὅταν τοὺς δινόταν εὐκαιρία στὸ χωριό τους. Διηγόνταν οἱ ἴδιοι πάνω σ' αὐτὸ τὴν παρακάτω ἱστορία : Γύριζαν κάποτε ἀπὸ τὴ δουλειὰ στὸ χωριό τους καὶ στὸ δρόμο τοὺς σταμάτησε κάποιος ἀγάς. — Τὰ χαρτιά σας, τοὺς λέει. — Ποιὰ χαρτιά; — Τὶς ἄδειες, γιὰ νὰ μπορεῖτε νὰ δουλεύετε. — Πρώτη φορὰ τὸ ἀκοῦμε αὐτό, διαμαρτυρήθηκαν, τί ἄδεια θέλεις; — Νὰ πληρώσετε ἀπὸ ἕνα μετζίτι, γιὰ νὰ σᾶς δώσω τὶς ἄδειες. Παρακάλεσαν οἱ Μιστιῶτες, κλάφτηκαν, ὁ ἀγὰς ὅμως ἦταν ἀνένδοτος. Τὸ χέρι τοῦ Ρωμιοῦ κοντό, καθὼς ἔλεγαν, πλήρωσαν ἀπὸ ἕνα μετζίτι (1/5 τῆς λίρας), πῆραν τὰ χαρτιὰ καὶ γύρισαν στὸ χωριό τους. Ἔμαθε τὸ χωριὸ τὸ νέο, τὸ φύσαγε καὶ δὲν κρύωνε.

Τὸ ἐρχόμενο καλοκαίρι, μετὰ τὸ ἁλώνισμα, ὁ ἀγάς, ποὺ ἔτυχε νὰ εἶναι καὶ ὁ ἀγοραστὴς τοῦ φόρου, ἔστειλε τοὺς ἀνθρώπους του στὸ Μιστὶ νὰ πάρουν τὴ δεκάτη. — Πάρτε αὐτὰ τὰ χαρτιά, τοὺς λένε οἱ Μιστιῶτες, καὶ δῶστε τα στὸν ἀφέντη σας. Ἄλλα χρήματα δὲν ἔχομε. — Τί χαρτιὰ εἶναι αὐτά; ρωτοῦν οἱ Τοῦρκοι. — Ξέρει ὁ ἀγάς. Δῶστε τα, ἄλλα δὲν ἔχομε. Πῆραν τὰ χαρτιὰ οἱ Τοῦρκοι — ἦταν οἱ ἄδειες ποὺ εἶχε δώσει ὁ ἀγὰς στοὺς Μιστιῶτες — καὶ τἄφεραν στὸν ἀφέντη τους. Κι αὐτὸς συμψήφισε τότε τὸ φόρο, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἰσπράξει, μὲ τὰ μετζίτια ποὺ εἶχε πάρει ἀπὸ τοὺς κετσετζῆδες. Τέτοια περιστατικὰ μόνο οἱ Μιστιῶτες μποροῦσαν νὰ διηγηθοῦν, γιατὶ μόνο αὐτοὶ τὰ τολμοῦσαν.

§ 63. Χοροὶ καὶ τραγούδια.

Νὰ βγοῦμ' ἢ ξέβαμ' σὰ χόρους ἢ σὰ χορόζια, νὰ βγοῦμε ἢ βγήκαμε

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

στοὺς χορούς, σήμαινε : νὰ πᾶμε στὸ χορὸ — νὰ χορέψουμε ἢ νὰ παρακολουθήσουμε τὸ χορό.

Οἱ Μιστιῶτες χόρευαν τὰ Χριστούγεννα, τ' Ἅι Βασιλειοῦ, τῶν Φώτων, τὸ Πάσχα, τὰ Σεραντούματα, τὴν Πεντηκοστή καὶ τὶς Ἀποκριὲς ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους. Μαζεύονταν σ' ἕνα σημεῖο, καὶ μετὰ τὸν ὁμαδικὸ αὐτὸ χορό, σκορποῦσαν, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὸ χορὸ στὶς γειτονιὲς — στοῦ Χ'' Ἰορδάνη τὸ σπίτι μπροστά, ΒΑ ὡς 150 μ. ἀπὸ τὸν Ἅι Βασίλη, καὶ ἀλλοῦ. Τ' Ἅι Βασιλειοῦ καὶ τὸ Πάσχα χόρευαν ἔξω ἀπὸ τὴ μάντρα τοῦ Ἅι Βασίλη. Χόρευαν πρωῒ καὶ ἀπόγεμα, τὸ Πάσχα τρεῖς μέρες, τὰ Χριστούγεννα καὶ τοῦ Ἅι Βασιλειοῦ ἐπίσης 2 - 3 μέρες.

Στοὺς δημόσιους χοροὺς στὸ ὕπαιθρο χόρευαν χωριστὰ οἱ γυναῖκες ἀπὸ τοὺς ἄντρες. Χόρευαν λίγο οἱ ἄντρες πρῶτα κ' ἔπειτα συνέχιζαν τὸ χορὸ οἱ γυναῖκες. Ἄντρες καὶ γυναῖκες χόρευαν μαζὶ στοὺς γάμους. Ἕνας ἀπὸ τοὺς χοροὺς, ὅπου χόρευαν χωριστὰ οἱ ἄντρες ἀπὸ τὶς γυναῖκες, σὲ χωριστοὺς γύρους δηλαδή, ἔμοιαζε μὲ ζωηρὸ Φαρασιώτικο.

Στὸν ἀντικριστὸ χορὸ — μὲ τὰ κουτάλια — μποροῦσε νὰ χορέψει καὶ ζευγάρι, κάποτε μάλιστα καὶ ζευγάρι ποὺ δὲν ἦταν ἀντρόγυνο. Αὐτὸ τὸ χορὸ μὲ τὰ ντέφια [1] καὶ τὰ κουτάλια, ποὺ χορευόταν μέσα στὰ σπίτια ἀπὸ ζευγάρια ἢ ἀπὸ ἕνα μόνο ἄτομο, τὸν ἔλεγαν *κοτσέτσ'* [2], καὶ οἱ Μιστιῶτες πιστεύουν ὅτι ἀπ' ὅλα τὰ γύρω χωριὰ αὐτοὶ ἔπαιζαν καλύτερα τὰ κουτάλια. Στὸν ἄλλο χορὸ ὅμως, ποὺ τὸν ἔλεγαν *τσιραφά*, (βλ. παρακάτω) οἱ ἴδιοι παραδέχονται πὼς δὲν τὰ κατάφερναν πολὺ καλά.

Τὰ τραγούδια σ' ὅλους τοὺς χοροὺς ἦταν πάντοτε τούρκικα. Στὰ 1907 - 8 σκοτώθηκε στὰ Ἄδανα ὁ Ἰορδάνης, ἀπὸ τὸ Τσαρικλί, καὶ οἱ Μιστιῶτες τοῦ ἔβγαλαν τραγούδι, κι αὐτὸ ὅμως τούρκικα. Μόνο τὸ τραγούδι γιὰ Καλάνας *dοὺ γεφύρι* [3] — αὐτὸ ποὺ λέει : ἀργὰ λουστῆς ... — τὸ τραγουδοῦσαν στὰ παλιότερα χρόνια ἑλληνικά. Τὸ τραγουδοῦσαν οἱ μητέρες στὰ παιδιά τους, κι αὐτά, ἀκούγοντας γιὰ τὴ συμφορὰ τῆς γυναίκας, ἔκλαιγαν. Τελευταῖα τὄλεγαν σὰν παραμύθι στὰ σπίτια καὶ τὸ καλοκαίρι ποὺ φύλαγαν τὰ μποστάνια στὸν κάμπο. Ἀπὸ τοὺς πληροφορητές μας κανεὶς δὲ θυμόταν μερικοὺς στίχους οὔτε μπόρεσε νὰ μᾶς ἀφηγηθῆ σὲ πεζὸ τὸ τραγούδι αὐτό.

---

1. Πβ. Λουκιανὸ XXXIV (Λεξιφάνης) 8: «Καὶ εἰσεκύκλησέ τις ἡμῖν τὴν ποδοκτύπην καὶ τριγωνίστριαν», Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 224: «Διὰ τοῦ βαλλίζειν ἐννόουν, κατὰ τὸν Ζωναρᾶν καὶ Βαλσαμῶνα, «κύμβαλα κτυπεῖν καὶ πρὸς ἐκείνην ὀρχεῖσθαι», ἢ, κατὰ τὸν Ἀριστηνὸν «τὰς χεῖρας κροτεῖν καὶ δι' αὐτῶν ἦχον ἀποτελεῖν», *Λίβυστρος καὶ Ρόδάμνη* 3749 (Wagner *Trois poèmes* 347) : «ὄργανα, σεῖστρα, τύμπανα, βούκινα, μέλος ἅπαν». Σεῖστρο = ντέφι.

2. Τουρκ. köçek, νεαρὸς χορευτής.

3. Παραλλαγὴ τοῦ «Γεφυριοῦ τῆς Ἄρτας».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὁ Παντελὲ Νικόλας ἔκανε κάποτε μερικοὺς στίχους ἑλληνικά, ὅπως αὐτοί :

Σήμερα ἀπὲ μακριὰ ἄκουσα ἕνα λόγος,
ἔρανεν ἀλήα, μπούχσεν[1] τὰ μέσα μου .
Εἶπαν τσῖ dοὺ ναζλιάρι[2] τοὺ πήρανι χώρα,[3]
ἔρανεν ἀλήα,[4] μπούχσεν τὰ μέσα μου.

Καὶ τοὺς στίχους ὅμως αὐτοὺς τοὺς ἔλεγαν πρῶτα τούρκικα καὶ ὕστερα τοὺς «γύριζαν» στὰ ἑλληνικά.

Τ' Ἁι Βασιλειοῦ, ὅταν οἱ ἐπισκέπτες τοῦ χωριοῦ ἦταν πολλοὶ ἀπὸ κάθε χωριό, οἱ χορευτὲς τους χόρευαν χωριστά. «Κάθε χωριὸ ἤξερε τὸ δικό του χορό», ἐπιμένουν οἱ Μιστιῶτες.

Οἱ Μιστιῶτες χρησιμοποιοῦσαν τοὺς ὅρους sürüdízou[5] καὶ χοπλατζου[6], χορεύω καὶ πηδῶ (= χορεύω). Ἄν τσότουν τὰ γιορτάις, τοὺν νὰ περάσουν γιορτάις sürü(d)ιζαμ' dώικα μέρες, ὅταν ἦταν γιορτές, ὥσπου νὰ περάσουν οἱ γιορτές, χορεύαμε δώδεκα μέρες. Τὰ Χριστούγεννα χόρευαν χώρια ἄντρες, χώρια ναῖτσις, χωριστὰ οἱ ἄντρες, χωριστὰ οἱ γυναῖκες.

Γιὰ τὸ χορὸ Βάρα βάρα ἢ Ἁι Σάββας dοὺ χόρους, χορὸ τοῦ Ἁι Σάββα, ποὺ χορευόταν τοῦ Ἁι Βασιλειοῦ καὶ, ὅπως νομίζουν μερικοί, καὶ τὸ Πάσχα, γίνεται λόγος στὸ κεφ. Παιγνίδια, § 92, 26. Τὰ ἄντρις dοὺ τραγούδαναν. Τέσσερα ἀναβαίνιζκαν ἀπάν' σὰ σέμια τ'. Τσῖ τ' ἀπάν'τσῖ τὰ κάτ' τραγούδαναν, οἱ ἄντρες τὸν τραγουδοῦσαν — καὶ τὸν χόρευαν. Πέντ' ἔξι ἦταν κάτω (σχηματίζοντας κύκλο) καὶ τέσσερεις πέντε ἀνέβαιναν πάνω στοὺς ὤμους τῶν πρώτων. Καὶ οἱ ἐπάνω καὶ οἱ κάτω τραγουδοῦσαν. Γιὰ νὰ μὴν πέσουν, οἱ ἐπάνω κρατιόνταν μὲ τὰ χέρια τους, ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο, ὅπως κρατιόνταν καὶ οἱ κάτω[7] .

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τοὺς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ (βλ. § 92, 26), ποὺ ἡ ἑρμηνεία τους δὲ φαίνεται πολὺ σωστή, πὼς πρόκειται γιὰ τραγούδι ποὺ εἶχε σχέση μὲ τοὺς χατζῆδες, ἀλλὰ δὲν τὸ βρήκαμε μ' αὐτὴ τὴ μορφὴ σὲ ἄλλο χωριό, μόλο ποὺ τὸ Μιστὶ ἦταν φτωχὸ καὶ οἱ Μιστιῶτες ποὺ διαθέταν

---

1. Τουρκ. boğmak, πνίγομαι : ἂν εἶναι ἀλήθεια, σπάσαν τὰ μέσα μου.
2. Τουρκ. nazlı.
3. Εἶπαν πὼς τὴ γυναίκα μου τὴ ναζιάρα τὴν πῆραν ξένοι.
4. Μήπως : *ἆρ' ἂν ἔν'* = τάχα ἂν εἶναι;
5. Τουρκ. sürmek, σέρνω (τὸ χορό).
6. Τουρκ. hoplamak, πηδῶ.
7. Βλ. καὶ Σάββα Ζερβουδάκη *Ξενοφάνης* 1 (1896) 374, ὅπου ἀναφέρεται, ὅτι ὁ χορὸς αὐτὸς χορευόταν καὶ στὰ χωριὰ Σαρμουσακλί, Τσάτ, Καρατζόρεν, Τσουχούρ, Τασλίκ, Ρούμκαβακ κ.ἄ. Τὸ χορὸ αὐτὸ τὸν συναντήσαμε καὶ στοὺς Τσάκωνες ἄποικους στὴν Προποντίδα. Τὸν ἔλεγαν *περιβολάκι*, ἀλλὰ παρουσιάζει ἀρκετὲς διαφορὲς ἀπὸ τὸ Μιστιώτικο χορό.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὰ μέσα γιὰ νὰ πᾶνε στὰ Ἱεροσόλυμα, ἦταν λιγότεροι ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τῶν ἄλλων χωριῶν, κ' ἐπομένως τὸ τραγούδι θἄπρεπε νὰ εἶχε ἔρθει ἀπέξω.

Στὸν γκυλιντηρό, τὸν κυκλικὸ δηλαδὴ χορό, ποὺ τὸν ἔλεγαν καὶ τσιραφὰ ἢ χοπλαμά, πιάνονταν χέρι μὲ χέρι τὰ κορίτσια, σὰν στὸ συρτό, καὶ χορεύοντας χτυποῦσαν πολὺ τὰ χέρια. Στὸν κυλιντηρὸ ὁ κύκλος ἔκλεινε. Ὁ χορὸς αὐτός, ὅπως καὶ ὁ χορὸς τοῦ Ἁι Σάββα χορευόταν πάντοτε στὸ ὕπαιθρο.

Στὸν κυλιντηρὸ χορό, ποὺ τὸν χόρευαν ἄντρες καὶ γυναῖκες, τραγουδοῦσαν πρῶτα δύο κορίτσια κ' ἔπειτα ἄλλα δύο, ἀπὸ μιὰ φορὰ τὸ κάθε ζευγάρι. Οἱ πρῶτες ὅμως τοῦ χοροῦ δὲν τραγουδοῦσαν, οὔτε αὐτὲς ποὺ παρακολουθοῦσαν τὸ χορό, οὔτε ἄλλες, ἐκτὸς ἀπ' αὐτὲς ποὺ χόρευαν [1].

Τὰ κορίτσια τῆς παντρειᾶς πιάνιᾰκαν ἕνα süpüdína, ἕνα (χορὸ ποὺ τὸν ἔλεγαν) sourpoudína καὶ πού, ὅπως κάθε χορός, ἀπαιτοῦσε κι αὐτὸς συγχρονισμὸ στὰ βήματα : «ἅμα χάσει ἕνας τὸ πόδι (τὸ βῆμα), χαλάει ὁ χορός». Χόρευαν χωριστὰ τὰ παλικάρια καὶ χωριστὰ τὰ κορίτσια, πιασμένα χέρι μὲ χέρι, ὄχι καρσιλαμά, ἀντικριστά. Ὁ πρῶτος τοῦ χοροῦ κρατοῦσε ἕνα μαντίλι [2] ποὺ τὸ κουνοῦσε τὴν ὥρα ποὺ χόρευε.

Ἡ süpüdína ἦταν χορὸς πού, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ Μιστιῶτες, τὸν χόρευαν μόνο αὐτοὶ καὶ οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Σεμένdερε, καὶ μοιάζει σὰν ἀναπαράσταση κάποιου γεγονότος, ἴσως ἁρπαγῆς χριστιανῆς κοπέλας ἀπὸ Τούρκους, ὅπως λένε καὶ οἱ στίχοι ἑνὸς ἀπὸ τὰ τραγούδια ποὺ τραγουδιόνταν σ' αὐτὸν τὸ χορό. Μετεῖχε συνήθως σ' αὐτόν, σὰν ὁδηγός στὸ χορὸ τῶν γυναικῶν, ἕνας ἄντρας. Τὸν ἔβαζαν μπροστὰ γιὰ νὰ τὶς süpüdísει, νὰ τὶς τραβήξει δηλαδή, ὅπως λένε. Οὔτε σ' αὐτὸν τὸ χορὸ ὑπῆρχαν ὄργανα. Οἱ γυναῖκες πιάνονταν σταυρωτά, ὅπως στὴ Μεγαρίτικη τράτα. Οὔτε κύκλο ἔκαναν σ' αὐτὸν τὸ χορό. Μόνο στὴν ἀρχὴ χόρευαν κυκλικά, ἔπειτα ὁ χορὸς ἴσιωνε, ἡ μία χόρευε πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη καὶ ὅλες πίσω ἀπὸ τὸν ἄντρα - ὁδηγό. Ὁ χορὸς ἄρχιζε ἀργὰ καὶ κρατοῦσε ἔτσι ὅσο ἦταν κυκλικός. Ὅσο προχωροῦσε ὅμως τὸ τραγούδι, τόσο γινόταν πιὸ γρήγορος, ὥσπου σὲ μιὰ στιγμὴ οἱ γυναῖκες ἔβγαιναν — πιασμένες ὅπως ἦταν — ἀπὸ τὸν κύκλο κ' ἔκαναν ἀντίθετη πορεία, ἔτσι ποὺ οἱ ράχες τῶν πρώτων νὰ βλέπουν τὶς ράχες τῶν ἑπόμενων. Σιγὰ σιγὰ ἄρχιζε τότε

---

1. Πβ. Λουκιαν. *Περὶ ὀρχήσεως* 30 : «πάλαι μὲν οἱ αὐτοὶ καὶ ἦδον καὶ ὠρχοῦντο, εἶτ' ἐπειδὴ κινουμένων τὸ ᾆσμα τὴν ᾠδὴν ἐπετάραττεν, ἄμεινον ἔδοξεν ἄλλους αὐτοῖς ἐπάδειν».

2. Ὁ Φ. Κουκουλὲς *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 240 σημειώνει ὅτι τὸ ΙΕ΄ αἰ. ἔχομε χορὸ μὲ μαντίλια. Πβ. *Τὰ κατὰ Ροδάνθην καὶ Δοσικλέα* Β, 110 : «χειρόμακτρα χερσὶ ταῖς δύο ὄρχησιν ὠρχήσατο βακχικωτέραν».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νὰ γίνεται γρηγορώτερος ὁ χορός, τόσο γρήγορος [1], ποὺ πολλὲς ἀπὸ τὶς γυναῖκες, μὴ μπορώντας νὰ παρακολουθήσουν τὶς ἄλλες, ἔβγαιναν ἀπ' αὐτὸν κουρασμένες. 'Απὸ τὰ σπίτια πιάνιὄκαμ', ἀναβαίνιὄκαμ' dετσοῦ Χατζη Γιορδὰν doὺ μύλου κοντά, μιὰν ἀπόσταση ὡς χίλια μέτρα. Τὸ τραγούδι ποὺ τραγουδιόταν σ' αὐτὸν τὸ χορὸ ἦταν πάλι τούρκικο κ' ἔλεγε :

'Ανdαβὰλ μπαγλαρὶ σεὶρ γιορουdoὺ
Γαρὰ doυμὰν ὀρταλoὺ μπουρουdoὺ,
ζαλούμ ἀραμπατζὶ ἀτού γιορουdού,
Andaval bağlari šehir göründü,
Karaduman ortalığı büründü,
zalim arabacı atı gürüdü,

ποὺ οἱ Μιστιῶτες ἑρμηνεύουν, κάπως αὐθαίρετα :
«Πῆγαν στ' ἀμπέλια τοῦ 'Ανdαβὰλ
κ' ἔστειλαν τὸ κορίτσι (14 χρονῶν) στὴ βρύση νὰ πάρει νερὸ
(στὸν 'Αι Κωσταντίνο). 'Η βρύση ἦταν μέσα στ' ἀμπέλια.
Περνοῦσαν ἀραμπάδες ἀπὸ τὸ δημόσιο δρόμο καὶ τὸ πῆραν.

Σὲ πέντ' ἕξι μῆνες πῆγαν νὰ θερίσουν καὶ βρῆκαν τὸ κορίτσι σκοτωμένο». Νὰ τώρα καὶ ἄλλη παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ σὲ πεζό :

'Ήτον ἕνα 'Ανdαβαλιώτης, εἶχιν dὰ βόια, ἔλ'τσιν dὰ βόια, πῆιν doὺ χωριό, doὺ κορίτσ' λέ', νὰ πὰς νὰ τὰ μίξεις στὸ τὅοπάν' νὰ βοὅκηχοῦν, ὕστερα νὰ ἔρτ'ς νὰ παραμεῖς. Πήασεν doὺ κορίτσ', κατέβαν Τοῦρτσοι, πιάσαν doὺ κορίτσ', ἔὅυράν dου σoὺ κάρο μέσα, πῆραν dου, πῆαν, σέμαν στ' ὅιμα, ποῦ νὰ τὸ βρήκουν πιά, χέκαν doὺ τραγώι, τραγώδανάμ' dου, τoὺ τραγώδαναμ'στὴ sürüdìna. 'Η μετάφραση : 'Ηταν ἕνας 'Ανdαβαλιώτης, εἶχε τὰ βόδια, ἔλυσε τὰ βόδια, πῆγε στὸ χωριό, στὸ κορίτσι λέει : Νὰ πᾶς νὰ τὰ σμίξεις στὸν τσοπάνη νὰ βοσκήσουν, ὕστερα νἄρθης, νὰ γυρίσεις. Τὰ πῆγε τὸ κορίτσι, κατέβηκαν οἱ Τοῦρκοι, πιάσαν τὸ κορίτσι, τὅσυραν μέσα στὸ κάρο, τὸ πῆραν, πῆγαν, μπῆκαν στὸ αἷμα — τὸ ἀτίμασαν δηλαδή, ἔκαναν τὸ ἔγκλημα — ποῦ νὰ τὸ βροῦν πιά, ἔβαλαν τὸ τραγούδι, τὸ τραγουδούσαμε, τὸ τραγουδούσαμε στὴ σουρουντίνα (τὸ χορό).

Τὸ κορίτσι, σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση, ἦταν 'Ελληνοπούλα καὶ φαίνεται πὼς τὸ γύρισμα μὲ τὶς πλάτες, οἱ στροφές, ὁ πολὺ γρήγορος ρυθμός, ἦταν μιὰ προσπάθεια ἀναπαράστασης [2] τῆς ἀπαγωγῆς καὶ τῆς προσπάθειας τοῦ κοριτσιοῦ νὰ γλιτώσει.

---

1. 'Ο Κ.Α. Ρωμαῖος *Λαϊκὲς λατρεῖες* 46, μιλώντας γιὰ τ' 'Αναστενάρια, σημειώνει : «ἡ τρεχάλα στὰ βουνὰ καὶ στοὺς γκρεμοὺς μᾶς θυμίζει ζωηρὰ τὶς ὀργιαστικὲς λατρεῖες τῶν παλαιῶν».

2. Πβ. *Τὰ κατὰ Δάφνιν καὶ Χλόην* 2, 36, ὅπου ὁ Λόγγος περιγράφει τὸ Δρύαντα

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Δὲ μπορέσαμε νὰ βροῦμε στὸ Μιστὶ ἑλληνικὰ τραγούδια, ὅπως βρήκαμε σὲ ἄλλα ἑλληνικὰ χωριά, κι αὐτὸ ἀπὸ μιὰν ἄποψη φαίνεται παράξενο, ἂν σκεφτοῦμε πὼς τὸ χωριὸ καὶ καθαρὰ χριστιανικὸ ἦταν καὶ ἡ γλώσσα του ἦταν ἡ ἑλληνική.

Φαίνεται ἀκόμη πὼς ἐδῶ ὑπῆρχαν ὁρισμένα ἄτομα ποὺ εἶχαν κάποιαν εὐκολία στὸ νὰ φτιάχνουν στίχους, ἐρωτικοὺς κυρίως καὶ πειραχτικούς, ἀλλὰ κι αὐτοὶ ξεχάστηκαν μὲ τὸν καιρό. Στὸ τετράστιχο τῆς σελίδας 135 προσθέτομε λίγους ἀκόμη στίχους ποὺ μπορέσαμε νὰ καταγράψουμε :

Ἔσπειρα ροβίστρα, σήκουσα φακουΐστρα,
ἦρτι dοὺ πουλίτσι, τῶκα, τσάκουσα dοὺ γίτσι τ'.[1]
Ἦρτι μαῦρο τ' μάνα, κλαίει ἀφορίζει.
Τσαρτσὶ παίρ'νι τσ' ἔρουντι μὶ dοὺ γιρίν[2] d' ἄλουγου.
dετσὰ κάτω στὸ dερὲ τσεῖντι ἕνα γιριά.
Τσεῖντι ἕνα γιριά, ψήν' ψήν', τρώω τσὶ γαϊdουριοῦ τ' ἀφτιὰ[3] :

Ἔσπειρα ροβίθια, συγκόμισα φακές, ἦρθε τὸ πουλάκι, τὸ χτύπησα, ἔσπασα τὸ πόδι του. Ἦρθε ἡ δύστυχη ἡ μάνα του, κλαίει, ἀφορίζει ... παίρνουν κ' ἔρχονται μὲ τὸ ἄσπρο τ' ἄλογο. Ἐκεῖ κάτω στὴ ρεματιὰ εἶναι μιὰ γριά. Εἶναι μιὰ γριά, ψήνει, ψήνει, τρώγω καὶ τοῦ γαϊδουριοῦ τ' ἀφτιά.

Ζορμόν'τσις 'τσά, τοὺν παίνιξαμ' τσὶ dάμα σὰ κοῦρις,
ὀγὼ ἕνα σ' ντὲ σὶ ποῖκα, τσὶ σὺ γάπ'σις ζοῦρις[4].

Ξέχασες ἐκεῖ, ὅταν πηγαίναμε μαζὶ στοὺς κετσέδες, ἐγὼ τίποτα δὲ σοῦκανα κ' ἐσὺ ἅρπαξες τὶς πέτρες.

'Ογὼ τοὺν πέρνανα ἀπ' τύρα σ' κουντά, ἰσὺ ἄλμιις τσιγκίτσα.[5]
'Ογώνα ἕνα σ' dὲ σὶ ποῖκα, τσὶ σὺ γάπ'σις[6] dὰ γλίτσα[7].

Ὅταν ἐγὼ περνοῦσα ἀπὸ τὴν πόρτα σου κοντά, ἐσὺ ἅρμεγες τὴν κατσίκα. Ἐγὼ τίποτα δὲ σοῦκανα κ' ἐσὺ ἅρπαξες τὴ μαγκούρα.

Στὶς διασκεδάσεις τους τραγουδοῦσαν ἀκόμη ἕνα τραγούδι ποὺ συναντήσαμε καὶ στὴν 'Ανακοὺ[8] καὶ ποὺ θυμοῦνται σήμερα λίγες μόνο λέξεις του[9]:

νὰ χορεύει τὸν ἐπιλήνιο καὶ νὰ παριστάνει ἄλλοτε τὸν τρυγητή, ἄλλοτε αὐτὸν ποὺ μεταφέρει σταφύλια, αὐτὸν ποὺ τὰ πατάει, ποὺ πίνει μοῦστο κτλ.

1. *Γίτσι,* τὸ πόδι.
2. Τουρκ. kir.
3. Ὑπαγόρεψε ὁ Γ. Κύριλλης.
4. Κ' ἐσὺ ἅρπαξες τὶς πέτρες.
5. *Τσιγκίτσι,* τουρκ. keçi, κατσίκα.
6. Τουρκ. kapmak, ἁρπάζω.
7. Τούρκ. kılıç, γκλίτσα.
8. Βλ. σ. 329.
9. Ὑπαγόρεψε ὁ Τσινασλὰν Γιορδάνης.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Λύε με, μάνα μ', λύε με, τὰ χρόνια μ' δεκατέσσερα, ἀσπρίσαν τὰ μαλλία μ'.

Φερμαναμὶς γκελδὶ ἐσερὲτ ὀλδοὺ
γαδὶ κοχτοὺ γκελδὶ γερὶ κέλσ ἐτὶ
'Ατσϋλδοὺ τεμελὲρ γερινὲ γαραρινέ,
ἐχὶλ ἀλινὰ φετβασινὰ μάσαλλαχ!
Δισεδὲ δικτιλὲρ διρεῖν μπεσὶ
'Ανατολδὰ γιοκτούρ ἐμσαλὶ ἐσὶ
οὐσταδὶ βάριδι γίρκ σακὶς γκισὶ
Δαραγνὰ μαραγνὰ μάσαλλαχ!

Ἕνα ἀκόμη τραγούδι οἱ πληροφορητές μας τὸ ἄρχισαν σὲ πεζὸ καὶ τὸ συνέχισαν σὲ στίχους : 'Ανοίχτηκαν τὰ θεμέλια στὴ θέση ποὺ ἔπρεπε, μπράβο σ' αὐτὸν ποὺ πῆρε τὴν ἀπόφαση καὶ τὴν ἄδεια! Δὲν ἔχει ταίρι του στὴν 'Ανατολή. Εἶχε μάστορη ποὺ ἔκανε γιὰ ὀχτώ. Στὸ χτένι καὶ στὰ σύνεργά του μὴν ἀγγίξει μάτι...

Γιρμιμπέσ πρεντζὶ ἰκὶ γιαδιδὰν[1]
μιρεφὲρ βάριδι ἰντσὰν ζατίνδὰν
boϊlὲ bινὰ γιαπούρ μαδὶ ζατίνδὰν
bινὰ γιαπούρ μαδὶ γιαχϋδάν,
σιρὶν δουσμούσ γαϊασινὰ μάσαλλαχ!
Δισεριλὲρ δουσμούσ τσαμουρὰ δασά,
δισερινινδά ἰβρασινὰ μάσαλλαχ!

Δηλαδή :

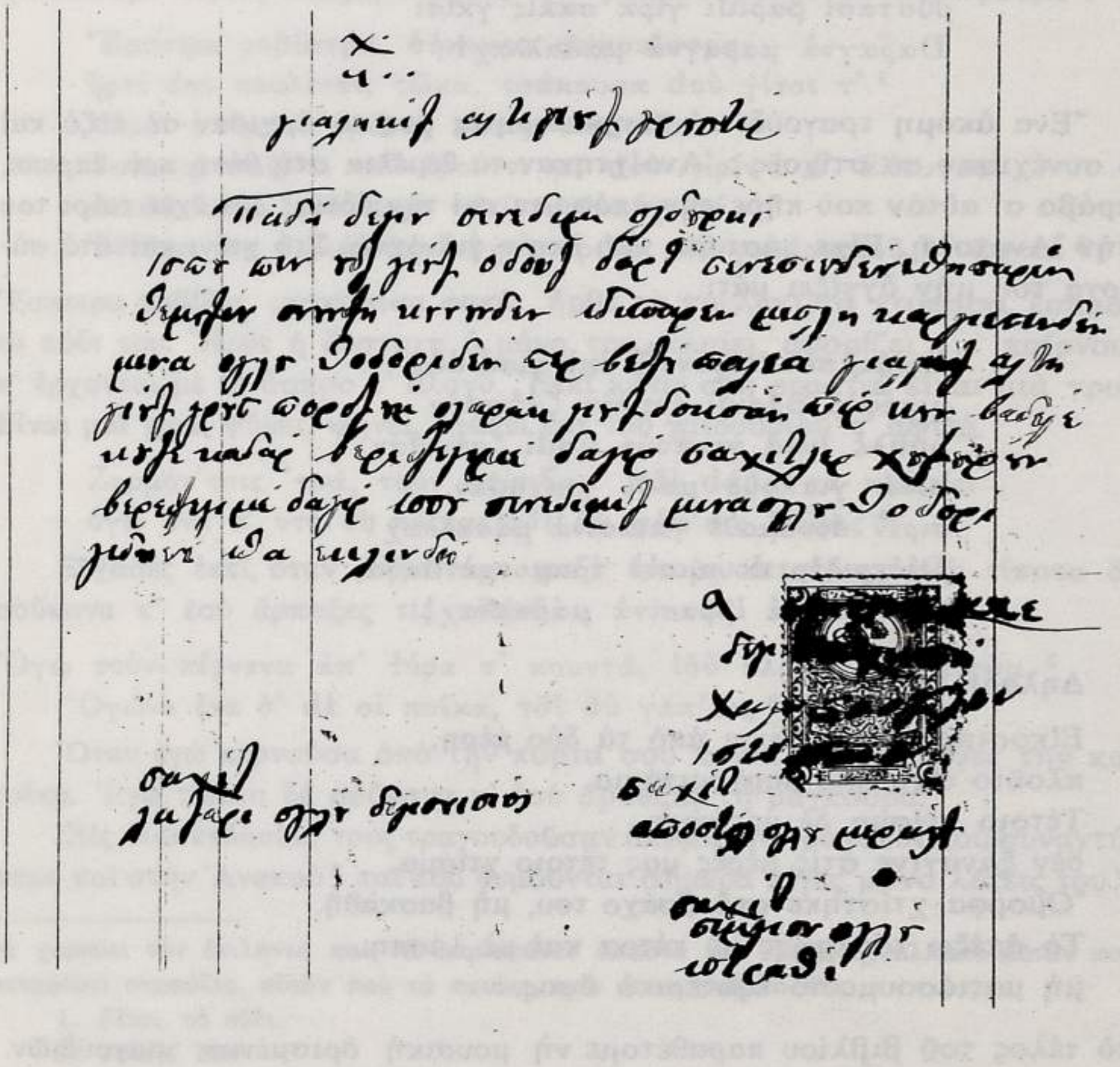
Εἰκοσιπέντε παράθυρα ἀπὸ τὰ δύο μέρη,
πλοῦτο εἶχε ἀπὸ μαργαριτάρια.
Τέτοιο χτίσμα δὲ ματάγινε,
δὲν ξανάγινε στὶς μέρες μας τέτοιο χτίσμα.
Ὅμορφα χτίστηκε στὸ βράχο του, μὴ βασκαθῆ.
Τὸ ἀπέξω τόστρωσε μὲ πέτρα καὶ μὲ λάσπη,
μὴ ματιάσουμε τὸ ἐξωτερικὸ ὕψος.

Στὸ τέλος τοῦ βιβλίου παραθέτομε νὴ μουσικὴ ὁρισμένων τραγουδιῶν.

1. Γ. Παπαδόπουλος. Εἶναι φανερὸ πὼς τὸ τραγούδι ἀναφέρεται σὲ κάποιο χτίριο, ἴσως στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἅι Βλάση.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Χρεωστικὸ ὁμόλογο γραμμένο Καραμανλήδικα : Τούρκικη γλώσσα μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτῆρες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ'

ΤΟ ΝΤΥΣΙΜΟ

§ 64. Γενικὴ παρατήρηση.

Τόσο τὸ ἀντρικὸ ὅσο καὶ τὸ γυναικεῖο Μιστιώτικο ντύσιμο παρουσιάζουν ἀρκετὲς διαφορὲς ἀπὸ τὸ 'Ανακιώτικο[1]. Οἱ λόγοι τῆς διαφορᾶς αὐτῆς πρέπει πρῶτα ν' ἀναζητηθοῦν στὸ γεγονὸς ὅτι οἱ 'Ανακιῶτες εἶχαν δεχτῆ καὶ σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο τὴν ἐπίδραση τῆς Πόλης ἀρκετὰ νωρίς, ἐνῶ οἱ Μιστιῶτες ζοῦσαν στὸ χωριό τους, ἀπ' ὅπου δὲν ἀπομακρύνονταν γιὰ πολὺν καιρό. Οἱ ἀσχολίες, ἐξάλλου, τῶν κατοίκων στὰ δύο αὐτὰ χωριὰ διαφέραν πολὺ μεταξύ τους. Στὴν 'Ανακοὺ ἡ ζωὴ ἦταν μισοαστικὴ καὶ οἱ γεωργικὲς ἢ κτηνοτροφικὲς ἀσχολίες ὅλο καὶ λιγόστευαν[2] γιὰ τοὺς Χριστιανούς, πρᾶγμα ποὺ ἐπέτρεπε στοὺς κατοίκους περισσότερον ἐκσυγχρονισμὸ καὶ καθαρότερο ντύσιμο. Στὴν ἐπίπλωση τοῦ σπιτιοῦ ἐπίσης, ὅπως καὶ στὴ διαβίωση γενικά, ἡ ἐπίδραση τῆς Πόλης στοὺς 'Ανακιῶτες ἦταν φανερή. Στὸ Μιστί, ἀντίθετα, οἱ γεωργικὲς καὶ κτηνοτροφικὲς ἀσχολίες, μὲ τὴ συνεχὴ παρακολούθηση ποὺ ἀπαιτοῦσαν, δὲν ἄφηναν, ὅπως εἴδαμε, μεγάλα περιθώρια οὔτε γιὰ τὴν τήρηση σχετικῆς καθαριότητας στὰ φτωχόσπιτα τῶν κατοίκων. Ἡ οἰκονομική, ἐξάλλου, κατάσταση τοῦ χωριοῦ, ἀπὸ τὰ πιὸ καθυστερημένα τῆς Καππαδοκίας, δὲν ἐπέτρεπε στοὺς ἀνθρώπους νὰ προσέξουν τὴν ἐμφάνισή τους, οὔτε ἔδινε τὴ δυνατότητα ν' ἀποχτήσουν μιὰ στοιχειώδη ἐπίπλωση.

'Απὸ τὰ κύρια χαραχτηριστικὰ τῆς Μιστιώτικης φορεσιᾶς ἦταν ἡ ἔλλειψη τοῦ σαλβαριοῦ ἀπὸ τὸ γυναικεῖο ντύσιμο, ὁ τρόπος τοῦ πλεξίματος τῶν γυναικείων μαλλιῶν καὶ τὰ χτυπητὰ χρώματα ποὺ προτιμοῦσαν στὰ ροῦχα τους. Ἡ ὑπόδηση, ἐξάλλου, ποὺ συναντοῦμε στὸ Μιστὶ - τὰ *τσαρούχια* - εἶχαν λείψει πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια στὴν 'Ανακού. 'Απὸ τοὺς γύρω Τούρκους, ἄλλωστε, οἱ Μιστιῶτες διαφέραν στὸ ντύσιμό τους, ποὺ ἦταν ἀπὸ χον-

---

1. Κατὰ τὸν Ε. Τσαλίκογλου σ. 97, «μόνο τὸ κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ διέφερε ἀπὸ τοὺς Τούρκους», ἐνῶ ὁ Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 122 σημειώνει «τρίχινον σαλβάριον (γιὰ τοὺς ἄντρες), τῶν δὲ γυναικῶν ἡ αὐτὴ ὡς ἐν Σινασῷ, φυσικῶς ὅμως πενιχροτέρα».

2. Βλ. *'Ανακοὺ* 345 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τρὰ ὑφαντὰ πολύχρωμα, ἐνῶ τὸ τούρκικο ἦταν ἀπὸ λεπτότερο μονόχρωμο ὕφασμα.

§ 65. Τὸ ἀντρικὸ ντύσιμο.

Κατάσαρκα οἱ ἄντρες [1] φοροῦσαν χαμηλὰ τὸ βρατσὶ [2], τὸ σώβρακο δηλαδή, μπαμπακερό, ἄσπρο, ὑφασμένο στὸ χωριό, ἀρκετὰ πλατὺ, καὶ μακρὺ ὥς τὸν ἀστράγαλο. Τὅσφιγγαν στὴ μέση μὲ doὺ βρακιζών', τὸ βρακοζώνι. Πάνω ἀπὸ τὸ βρακὶ φοροῦσαν τὸ σαλβάρι, πλατὺ ἀπὸ τὰ γόνατα καὶ πάνω, μὲ μεγάλη κάπως σελίνα, σέλα πίσω, συνήθως μαῦρο, μάλλινο, ὑφασμένο κι αὐτὸ στὸν ἀργαλειὸ τοῦ χωριοῦ. Τὅσφιγγαν στὴ μέση μὲ τοῦ σαλβαριοῦ τὰ ράμματα ἢ σαλβαριοῦ doὺ dίšιμου, δέσιμο, ἕνα βρακοζώνι μακρὺ ὥς τρία μέτρα καὶ μὲ δυὸ χρωματιστὲς μεγάλες φοῦντες στὶς δυό του ἄκρες γιὰ τοὺς ἀρραβωνιασμένους, κοντύτερο γιὰ τοὺς ἄλλους. Οἱ φοῦντες αὐτὲς ἔπρεπε νὰ πέφτουν στὶς δυὸ πλευρὲς τῆς μέσης καὶ νὰ μὴν εἶναι σφιχτοδεμένες κοντὰ στὸ σαλβάρι. Ὅπως μὲ τὸ περπάτημα οἱ φοῦντες κουνιόνταν ρυθμικά, οἱ ἄντρες καμάρωναν, ὅπως καμάρωναν καὶ οἱ γυναῖκες ποὺ τοὺς ἔβλεπαν. Ἕνα τέτοιο πλεχτὸ χρωματιστὸ ράμμα τοῦ σαλβαριοῦ ἦταν δῶρο ὑποχρεωτικὸ τῆς ἀρραβωνιαστικιᾶς στοὺς θείους τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ της. Τὰ σαλβάρια ἤξεραν μόνο ὁρισμένοι στὸ χωριὸ νὰ τὰ κόβουν, δωρεὰν συνήθως. Ὅταν ἡ ζέστη ἦταν δυνατή, οἱ ἄντρες ἔβγαζαν τὸ σαλβάρι κ' ἔμεναν με τὸ βρακί, στὸ σπίτι ἢ στὸ χωράφι. Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ ποκάμισο ἦταν συνήθως ἔξω ἀπὸ τὸ βρακί, ἀλλὰ τὸ ζουνάρι δὲν ἔλειπε. (Εἰκ. 34 - 35).

Στὸ κορμὶ οἱ ἄντρες φοροῦσαν ἐσωτερικὰ τὸ μέτ', ἱμάτιο, ποκάμισο, ἢ τὸ παλαιό, μακρὺ ὥς τὰ μεριά, μὲ μανίκια κι αὐτό, ὑφαντὸ στὸ χωριὸ καὶ ἄσπρο, καὶ πάνω ἀπ' αὐτὸ τὸ oὐσλoὺtš ἤ ἰσλίtš [3], εἶδος γελεκιοῦ, ποὺ ἔφτανε ὣς τὴ μέση, ἦταν χωρὶς μανίκια καὶ κούμπωνε μπροστὰ μὲ κουμπιά. Πάνω ἀπὸ τὸ oὐσλoὺtš φοροῦσαν τὸ σερνικοῦ ἀνταρί, ἀντρικὸ ἐνταρί, λίγο μακρύτερο ἀπὸ τὸ μέτ', καὶ πάνω ἀπ' αὐτὸ ἔριχναν τὴν κάπα [4], χωρὶς νὰ τὴ φορέσουν, ἢ τὴ σάλτα [5] ἕνα εἶδος γελέκου μὲ μακριὰ μανίκια.

---

1. Κατὰ τοὺς Μαραβελάκη - Βακαλόπουλο 158, ἡ ἀντρικὴ φορεσιὰ περιλάμβανε : φέσι (μάλλινο καλπάκι οἱ γέροι), γιλέκο, μακρὺ μάλλινο ζωνάρι (12 πῆχες), σαλβάρι, τσουράπια καὶ γούνδουρες ἢ τσαρούχια ἀπὸ βοδινὰ τομάρια. Ἡ γυναικεία : μπασλὶκ ἢ τεπελίκι μὲ φλουριὰ γύρω, τσεμπέρι, μεταξωτὸ φουστάνι μὲ γαϊτάνι, τσουράπια, μέστια(: λεπτότερα παπούτσια) καὶ γούνδουρες.

2. Τοὺς ὅρους *ἀotoύρι* καὶ *tšαχtšίρι* ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακού, δὲν τοὺς ἀκούσαμε στὸ Μιστί.

3. Τουρκ. içlik.

4. Βλ. σ. 143.

5. Τουρκ. salta, κοντὸ σακάκι. Πβ. *Ἀνακού* 95, Δ.Η. Οἰκονομίδη *Ἀρχ. Πόντου* 2 (1929) 37, Σταμούλη - Σαραντῆ 1. 90.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

'Ανταρὶ [1] ἔλεγαν τὸ ἀντρικὸ ἐξωτερικὸ ποκάμισο, ποὺ εἶχε δυὸ σιρίτια κάθετα στὸ στῆθος, ἦταν μακρὺ ὡς τὸ γόνατο, ὑφασμένο στὸ χωριό, μπαμπακερό. Ἔξω ἀπ' αὐτὰ εἶχαν τὸ ζουνάρι ποὺ τὰ ἔσφιγγε ὅλα.

Στὰ τελευταῖα χρόνια μερικοὶ φοροῦσαν καὶ σάκου (ὁ σάκους), κοινὸ ἀντρικὸ σακάκι. Οἱ γαμπροὶ φοροῦσαν τὸ γομάš ποὺ θὰ δοῦμε σὲ λίγο [2].

Λίγοι στὸ Μιστὶ εἶχαν τὴ δυνατότητα νὰ ρίξουν στὴ ράχη τους τὸ χειμώνα μιὰ γούνα. Ἦταν ἀπὸ πρόβια δέρματα ποὺ τἄδιναν - ὀχτὼ δέρματα γιὰ μιὰ γούνα - στὸ Γκολτζοὺκ καὶ τοὺς τὴν ἔφτιαχναν. Τὸ δέρμα ἦταν κοκκινωπὸ [3] καὶ τὸ μαλλὶ ἦταν πρὸς τὸ μέρος τοῦ κορμιοῦ, ἐσωτερικὰ δηλαδή.

Ἕνα κοντὸ ποκάμισο καλοκαιρινὸ τὄλεγαν λιπαντὲ [4] (τό), ἄσπρο, μπαμπακερό, σὰν γελέκο, ἀλλὰ μὲ μανίκια.

Ὅταν συγκόμιζαν τὶς φακὲς καὶ τὴ ρόβη καὶ ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ γονατίζουν, ἔραβαν στὰ γόνατα τοῦ βρακιοῦ τους ἕνα κομμάτι πρόβιο dέρμα ἢ πετἄὶ ἢ χοντρὸ πανί, γιὰ νὰ μὴ λιώνουν τὸ βρακὶ καὶ νὰ μὴν πληγώνουν τὰ πόδια τους.

Ἡ κάπα ὑφαινόταν μὲ μάλλινο νῆμα, μονὸ καὶ χοντρό, ὄχι πολὺ στριμμένο, ποὺ τὸ «ἔψηναν»[5] μὲ καφτὸ νερὸ καὶ σαπουνάδα, ὅπως ἔκαναν καὶ τὸν κετσέ. Εἶχε καὶ μανίκια ἡ κάπα, ἀλλὰ δὲν περνοῦσαν μέσα ἀπ' αὐτὰ τὰ χέρια τους. Τὶς καινούργιες τὶς ἔριχναν στὶς πλάτες τους, ὅταν πήγαιναν στὴν ἐκκλησία, στὸ χορὸ ἢ στὶς ἐπισκέψεις. Τὶς παλιὲς τὶς ἔπαιρναν στὰ χωράφια.

Ἔλεγαν sϋχτῶ [6], σφίγγω, χαμνῶ [7], χαλαρώνω dοὺ ζουνάρ'. Ὅσοι ταξίδευαν σὲ μεγάλες πόλεις, συνήθως στὸ Ἰκόνιο, ἀγόραζαν κ' ἕνα σιλαχλἰχ [8]. Ἦταν δερμάτινη ζώνη, πλατιὰ ὡς 0,15 μ. ἐμπρὸς καὶ διπλή, ἔτσι ποὺ νὰ σχηματίζεται εὐρύχωρη θέση γιὰ μικροπράγματα - ταμπακέρα, χτένι, μαχαίρι κ.τ.λ. Τὸ ἐξωτερικὸ λουρὶ ἔφτανε ἐμπρὸς ὡς τὴ μέση τοῦ στήθους. Τὸ δέρμα ἦταν κόκκινο, καφὲ ἢ μαῦρο. Τὸ σιλαχλἰχ στοίχιζε 15 - 20 γρόσια, ὅσο καὶ ἕνα ζευγάρι παπούτσια.

Πολλοὶ Μιστιῶτες κρεμοῦσαν καὶ χάντρες γιὰ στολίδι, καὶ οἱ Σινασίτες γελοῦσαν ὅταν τοὺς ἔβλεπαν, γιατὶ τοὺς φαινόταν παράξενο.

---

1. Τουρκ. entari.
2. Τουρκ. kumaş, ὕφασμα γιὰ φόρεμα. Βλ. παρακάτω, § 66.
3. Μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα ἔβαφαν μερικοὶ — μὲ *ἀσού*, σὰν χῶμα, ποὺ ὅμως ξέβαφε γρήγορα — κ' ἕνα μέρος τοῦ κορμιοῦ τῶν προβάτων τους — τῶν ἀρσενικῶν προπαντὸς — γιὰ νὰ τὰ ξεχωρίζουν ἀπὸ τὰ ξένα ἢ καὶ γιὰ νὰ εἶναι — τὰ ἀρσενικὰ — ὄμορφα. Καὶ τὶς φωλιὲς τῶν περιστεριῶν τὶς ἔβαφαν ἀπέξω μὲ *ἀσού*.
4. Βλ. *'Ανακοὺ* 97, ὅπου τὸ λιbadé, τουρκ. libade, ἦταν κοντὸ τσόχινο σακάκι.
5. Τὸ ψήσιμο ἀντικαθιστοῦσε τὴ νεροτριβὴ ποὺ χρησιμοποιοῦν ἀλλοῦ.
6. Τουρκ. sikmak.
7. Λεξ. ἰδιωμ.
8. Τουρκ. silahlik.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 66. Τὸ γυναικεῖο ντύσιμο [1].

«Ἂν ἔφερνες ἑκατὸ γυναῖκες κοντὰ τὴ μιὰ στὴν ἄλλη», λένε οἱ Μιστιῶτες, «ὅλες τὸ ἴδιο ροῦχο φοροῦσαν, σὰν τοὺς στρατιῶτες, δὲ μποροῦσαν νὰ φορέσουν διαφορετικά, γιατὶ τὶς καρόιδευαν. Καὶ χωρὶς ζουνάρι δὲν ἔβλεπες στὸ χωριὸ οὔτε ἄντρα οὔτε γυναίκα ποὺ εἶχε περάσει τὰ δώδεκα χρόνια της».

Ἐσωτερικὰ καὶ οἱ γυναῖκες φοροῦσαν τὸ βρατσί, μακρὺ ὡς τὸν ἀστράγαλο, ἀρκετὰ εὐρύχωρο. Ἦταν μπαμπακερό, ἄσπρο ψηλὰ καὶ κεντητὸ στὴν ἄκρη, στὰ πατσάια [2], τὰ καλαμόβρακα, σὲ πλάτος 0,10 μ. περίπου. Τὰ κεντήματα ἦταν ἡ γιάναϊ [3], λοξά, ἡ οὔτς γκιὸζ [4], τρία μάτια, ἴσια. Τὸ κεντητὸ μέρος τοῦ γυναικείου βρακιοῦ ἦταν προσθετὸ κομμάτι [5], ραμμένο πάνω στὸ ἄσπρο καὶ ὑφασμένο κι αὐτὸ στὸν ἀργαλειὸ τοῦ σπιτιοῦ. Στὴν προίκα τῆς νύφης περιλαμβάνονταν καὶ δέκα περίπου βρατσά. Κορίτσια κι ἀγόρια ὡς 12 χρονῶν δὲ φοροῦσαν βρακί [6].

Τὸ καλοκαιρινὸ βρακὶ ἦταν χωρὶς πατσάια κ' ἔφτανε μόνο ὡς τὸ μηρό. Ἐσωτερικὰ ψηλὰ οἱ γυναῖκες φοροῦσαν τὸ μέτ', τὸ ποκάμισο, ποὺ ἔφτανε ὡς τὸν ἀστράγαλο καὶ εἶχε μακριὰ μανίκια. Πάνω ἀπὸ τὸ μέτ' φοροῦσαν τὸ ἐντερί, μακρὺ κι αὐτὸ ὡς τὸν ἀστράγαλο καὶ σκιστὸ κάθετα στὰ πλάγια ὡς μισὴ πήχη στὸ κάτω μέρος. Γιὰ νὰ περπατάει ἐλεύθερα ἡ γυναίκα, σήκωνε ἐμπρὸς τὸ ἐντερὶ καὶ τὸ στερέωνε στὴ μέση της. Ἔτσι, ἔμενε χαμηλὰ μόνο τὸ πίσω μέρος του.

Ψηλὰ στὸ κορμί, ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω φοροῦσαν καὶ οἱ γυναῖκες τὸ οὐσλούτς', εἶδος γελέκου χωρὶς μανίκια, ποὺ κούμπωνε στὸ στῆθος μὲ κουμπιά. Ἦταν τσόχινο ἐμπρὸς καὶ μπαμπακερὸ στὴ ράχη. Μερικὰ οὐσλούτσα εἶχαν καὶ λίγα κεντήματα.

Πάνω ἀπὸ τὸ μέτ' φοροῦσαν τὸ χειμώνα τὸ πάbουκλου [7], ἕνα εἶδος ρόμπας κοντῆς, μεσάτης, χωρὶς μανίκια, μὲ δυὸ τσέπες στὰ πλάγια καὶ μὲ

---

1. Βλ. καὶ § 111, *Ἀνακοὺ* 94 κέ. Βλ. καὶ Μαυροχαλυβίδη 278.

2. Τουρκ. paça. Συνηθισμένη βρισιά, ὄχι βαριά, ἦταν: Νὰ χέσω μάνα σ' τὰ πατσάια.

3. Τουρκ. yanay.

4. Τουρκ. üç göz.

5. Πβ. *Ἀνακοὺ* 95, γιὰ τὸ σαλβάρι.

6. Βλ. καὶ § 99. Μερικοὶ τὸ παντελόνι τῶν κοριτσιῶν, πλατύ, ἄσπρο ὡς τὰ γόνατα καὶ χρωματιστὸ χαμηλότερα, τὸ λένε *τσιτιάνι*, ἀπὸ τσίτι δηλαδή, ὄχι ὑφασμένο στὸ χωριό. Τὸ φόρεμα αὐτὸ δὲν τὸ φοροῦσαν παλαιότερα τὰ παιδιὰ — ἀγόρια ἢ κορίτσια — οὔτε στὴν Ἑλλάδα, ὡς τὰ 8 - 10 χρόνια τους. Βλ. π.χ. *Χ/φο ΙΛΝΕ* 659, σ. 2, σημ. 2 γιὰ τὴν περιφέρεια Ἰωαννίνων. Στὴν περιφέρεια μάλιστα τῆς Δρόπολης (Β. Ἠπείρου) αὐτὸ γινόταν γιὰ τὰ κορίτσια «μέχρι τοῦ γάμου των».

7. Τουρκ. pamuklu.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 36. Μιστιώτισσες στή Μάντρα Λαρίσης φορώντας τσοχά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 37. Τό κέντημα τῆς ποδιᾶς.

Εἰκ. 38-39. Μιστιώτισσα στήν Ἀμυγδαλέα (Λαρίσης) ντυμένη τὄοχά.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

στρῶμα μπαμπακιοῦ ἀνάμεσα στὸ ὕφασμα καὶ στὴ φόδρα - ἀπὸ δῶ καὶ τ' ὄνομά του - γιὰ νὰ κρατεῖ τὸ χειμώνα ζέστη. Μετὰ τὸ ἀbουκλου φοροῦσαν ἢ τὸ ἐντερὶ ἢ τὸ σεϊτερὶ [1] (ἢ σιστερί), τὸ πρῶτο τὶς καθημερινὲς καὶ τὸ δεύτερο σὲ μέρες ἐπίσημες. Ὅταν μάλιστα τὰ κορίτσια δὲν εἶχαν δικό τους σεϊτερὶ γιὰ νὰ πᾶνε σὲ κάποιο γάμο, δανείζονταν ἀπὸ τὴ γειτόνισσα. Ἦταν χρωματιστὸ - θαλασσί, κόκκινο, πράσινο - πάντοτε ἀγορασμένο ἀπέξω καὶ πάντοτε ριγωτό, ὥστε, ἂν ἔβλεπες πολλὲς Μιστιώτισσες στὴ σειρὰ μὲ τὸ ὁμοιόμορφο αὐτὸ ντύσιμο, «θαρροῦσες πὼς ἦταν στρατιῶτες στὴ γραμμή», ὅπως σημειώθηκε. Τὸ σεϊτερὶ ἦταν πάντα μεσάτο, σκισμένο κάθετα στὰ πλάγια, πλατύτερο ὅσο χαμήλωνε πρὸς τὰ πόδια, κ' ἔφτανε κι αὐτὸ ὣς τὸν ἀστράγαλο. Τὸ ἔσφιγγαν στὴ μέση μὲ τὸ ζουνάρι. Τὸ ἴδιο φόρεμα σὲ καλύτερη ποιότητα τὸ ἔλεγαν γομάš [2].

Τὸ ἐπίσημο γυναικεῖο φόρεμα ἦταν τὸ τσοχά [3], ἡ τσόχα. Τὸ ὕφασμα γιὰ τὸ φόρεμα αὐτὸ τὄφερναν πάντοτε ἀπέξω, συνήθως ἀπὸ τὴ Νίγδη, μερικοὶ μάλιστα ἀγόραζαν τὸ φόρεμα ἕτοιμο, καὶ τότε στοίχιζε 2 - 3 λίρες. Οἱ φτωχὲς δανείζονταν ἀπὸ τὶς εὔπορες τὸ φόρεμα γιὰ νὰ πᾶνε στοὺς γάμους ἢ κάπου ἀλλοῦ. Ἂν τὰ οἰκονομικὰ τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ ἄντεχαν, ἔκανε στὴν ἀρραβωνιαστικιά του δῶρο ἕνα τσοχά. Ἦταν φουστάνι μακρὺ ὣς τὸν ἀστράγαλο (εἰκ. 36—38), ἐφαρμοστὸ στὴ μέση καὶ πλατὺ ὅσο προχωροῦσε πρὸς τὰ κάτω, μὲ δύο πάπ'λις [4], τσέπες κάτω ἀπὸ τὴ μέση. Ἦταν κεντητὸ στὰ πλάγια, στὴν πλάτη, στὸ στῆθος, στὰ ἀκρομάνικα καὶ στὸν ποδόγυρο. Ἐμπρὸς ἦταν ἀνοιχτό, ἀλλὰ δὲν εἶχε κουμπιά [5]. Γιὰ νὰ μὴν ἀνοίγει, τὸ συγκρατοῦσαν με τὴν τιζλίκα [6], τὴν ποδιά, (εἰκ. 39) σὲ σχῆμα παραλληλόγραμμο, διαστάσεις 0,70 × 0,50 μ. περίπου, χωρὶς τσέπη, κεντητὴ μόνο στὴν περιφέρεια. Τὸ κέντημα ἦταν τὸ ἴδιο μὲ τοῦ τσοχά. Ἀπὸ τὶς τέσσερες γωνίες τῆς ποδιᾶς τὸ κέντημα προχωροῦσε συνήθως πρὸς τὸ κέντρο της, χωρὶς ὅμως νὰ φτάνει σ' αὐτό.

Ἡ τιζλίκα [7] ἔδενε στὴ μέση μὲ σκοινιὰ μακριά, ποὺ στὶς ἄκρες τους εἶχαν φοῦντες, ἦταν κόκκινη, ἀπὸ ὕφασμα σὰν τὸ δίμιτο, καὶ φτιαχνόταν μὲ δύο κομμάτια ὕφασμα, ραμμένα μὲ χρωματιστὴ κλωστή. Ὅταν τὴ ζωνόταν ἡ γυναίκα, οἱ δυὸ φοῦντες τοῦ σκοινιοῦ ἔπεφταν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
2. Τουρκ. kumaş.
3. Τζουμπὲ τὸν λέει ὁ Χριστόπουλος *Μικρ. Χρον.* 3, 293. Στὴν Τσακωνιὰ ὁ τζουμπὲς δὲν ἔχει μανίκια, εἶναι ὅμως ἀπὸ κόκκινη τσόχα, καὶ στὸ στῆθος καὶ στὶς μασχάλες στολισμένος μὲ γαϊτάνι.
4. Ἐν. ἡ *πάπουλα*, λ. ἰδιωματική.
5. Οὔτε τ' ἄλλα φορέματα εἶχαν συνήθως κουμπιά.
6. Τουρκ. dizlik.
7. Πβ. Μ. Χριστόπουλο *Μικρ. Χρον.* 3.293, Μαυροχαλυβίδη 284.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῆς μέσης καὶ μὲ τὸ περπάτημα κουνιόνταν ζωηρὰ καὶ ρυθμικὰ μπρὸς πίσω, πράγμα ποὺ ἔκανε τὶς γυναῖκες νὰ καμαρώνουν. Μαζὶ μὲ τ' ἄλλα φορέματα ποὺ ἔπαιρνε μιὰ νύφη, ἦταν καὶ μιὰ δεκαριὰ τιζλίκες.

Τὸ ἐσλίτσι σερεφλού[1], γυναικεῖο γελέκο, δὲν εἶχε μανίκια. Ἦταν τσόχινο ἐμπρὸς καὶ πλουμισμένο μὲ σύρμα. Πίσω ἦταν ὑφασμάτινο, εἶχε χρῶμα γαλάζιο καὶ σιρίτια κόκκινα.

Ἀπαραίτητο ἐξάρτημα τῆς γυναικείας φορεσιᾶς, καθημερινὸ καὶ γιορτινό, ἦταν τὸ ζωνάρι. Δὲ μποροῦσε νὰ φανταστῆ κανεὶς νέα ἢ ὥριμη γυναίκα στὸ χωριὸ χωρὶς ζουνάρι. Ἦταν ὡς ἐνάμισι μέτρο μακρύ, πλατὺ ὡς 0,10 μ., μάλλινο, πολύχρωμο - κόκκινο, πράσινο, θαλασσί, μαῦρο - καὶ τὄπλεκαν μὲ τὰ τσαρπανάχια[2], ὅπως ἔπλεκαν καὶ τὰ βρακοζώνια τῶν ἀντρῶν, καὶ τελείωνε σὲ δυὸ μεγάλες φοῦντες, ποὺ τὶς ἔλεγαν πουσκούλια[3]. Τὸ ἔλεγαν καὶ κεμέρ[4] καὶ ἔπρεπε, ὅταν τὄδεναν στὴ μέση τους, οἱ φοῦντες νὰ πέφτουν ἡ μιὰ δεξιὰ καὶ ἡ ἄλλη ἀριστερὰ τῆς μέσης. Πρόσθετε, ἔτσι, κι αὐτό, μαζὶ μὲ τὶς φοῦντες στὶς ὁποῖες τελείωναν οἱ πλεξοῦδες τῆς γυναίκας καὶ τὶς ἄλλες φοῦντες τῆς τιζλίκας, ἀρκετὸ καμάρι στὴν ἐμφάνιση καὶ στὸ περπάτημα.

Στὶς γιορτὲς οἱ γυναῖκες ζώνονταν ζουνάρι, μεταξωτὸ συνήθως, 0,10 μ. περίπου πλατύ, ποὺ κούμπωνε ἐμπρὸς μὲ δυὸ μεγάλες πόρπες[5], τὰ μπασκουσαγούδια[6], μπαγγουσάια ἢ τσαπράτσα[7].

Τὶς σοῦστες τοῦ κουμπώματος τὶς ἔλεγαν τσιτλάχια[8] καὶ τὶς κόπιτσες πάλι τσαπράτσα.

§ 67. Τὰ γυναικεῖα στολίδια.

Τὰ στολίδια τῶν γυναικῶν ἦταν λίγα. Κρεμοῦσαν κάποτε ἀπὸ τὸ λαιμὸ στὸ στῆθος τὸ γκερδανούχ[9], φλωριὰ γνήσια ἢ ψεύτικα περασμένα σὲ μιὰ κλωστή. Τὰ «φλωριὰ» ἦταν κάποτε ἀπὸ κόκκινο τενεκὲ καὶ τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ σὰν κέρματα στὴν ἐκκλησία ἢ στὰ μαγαζιὰ τοῦ χωριοῦ.

Ἡ γκὄξϋλούκα[10] ἦταν τρία στενὰ κομμάτια τσόχας ἑνωμένα - δύο κόκκινα κ' ἕνα πράσινο ἢ δυὸ πράσινα κ' ἕνα κόκκινο - ποὺ ἔπιαναν τὸ στῆθος,

1. Τουρκ. iclik sereflι.
2. Βλ. παραπάνω σ. 108.
3. Τουρκ. püskül.
4. Τουρκ. kemer.
5. Πβ. Texier 1,564, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὸ Inegi.
6. Τουρκ. baskusagι.
7. Τουρκ. çapraz.
8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
9. Τουρκ. yordanιk.
10. Τουρκ. köksülük, ἐπιστήθιο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀνέβαιναν ὥς τὸ λαιμὸ καὶ κούμπωναν στὸ πίσω τοῦ λαιμοῦ μ' ἕνα κουμπί. Γύρω στὴ μέση δενόταν μὲ μικρὸ σκοινὶ καὶ ἦταν ἀπαραίτητο στολίδι γιὰ κάθε γυναίκα.

Τὰ πλατιὰ ἀσημένια βραχιόλια - τὰ βλεχέρια - τὰ περνοῦσαν στὰ χέρια τους παντρεμένες κι ἀνύπαντρες, ἀλλὰ ἦταν σπάνια.

Τὸ δαχτυλίδι[1] (εἰκ.40) τὄλεγαν λαχτυλία (ἡ) ἢ dαχτυλία καὶ τὸ συνηθισμένο εἶχε τέσσερες βέρες[2], γύρους δηλαδὴ παράλληλους, ποὺ συγκρατιόνταν περνώντας ἀπὸ ἰσάριθμες τρύπες ποὺ βρίσκονταν στὴν ἐσωτερικὴ ἐπιφάνεια, στὴ σειρά, ἑνὸς μεταλλικοῦ κοσμήματος, ποὺ εἶχε τὴ θέση τῆς «πέτρας» τοῦ δαχτυλιδιοῦ. Τέτοιες «πέτρες» ἦταν τρεῖς στὴ σειρὰ καὶ λέγονταν τσουφάλια (τά), κεφάλια - dαχτυλίας dοὺ τσουφάλ'. Ὑπῆρχαν ὅμως καὶ δαχτυλίδια χωρὶς «κεφάλι», ἦταν δηλαδὴ ὅ,τι οἱ δικές μας βέρες, χάλκινες συνήθως καὶ κυλινδρικές, σὰν σύρμα συνηθισμένης διαμέτρου.

§ 68. Ἡ περιποίηση τοῦ κεφαλιοῦ[3].

α) Τὸ γυναικεῖο κεφάλι. Ὅπως ὅλες οἱ Χριστιανὲς τῆς Καππαδοκίας, ἔτσι καὶ οἱ Μιστιώτισσες εἶχαν τὸ πρόσωπό τους ἀκάλυπτο[4]. Μόνο οἱ νύφες τὸ σκέπαζαν μὲ τὸ ἄλ, τὸ κόκκινο λεπτὸ μαντίλι, καὶ οἱ νεοπαντρεμένες, ποὺ στὰ παλιότερα χρόνια τὸ σκέπαζαν, γιὰ νὰ μὴν τὸ βλέπουν οἱ ἄντρες, πρὸς τοὺς ὁποίους ὁ σεβασμὸς ἦταν τόσος, ὥστε ἡ γυναίκα, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ γάιδαρο ξεπέζευε, ὅταν τοὺς συναντοῦσε στὸ δρόμο. Κατέβαινε, ὅπως ἀργότερα καὶ τὰ κορίτσια, γιὰ νὰ περάσουν οἱ μεγάλοι, προπάντων οἱ ἄντρες, καὶ ἀνέβαζε καὶ τὸ μαντίλι, γιὰ νὰ σκεπάσει τὸ πρόσωπό της ὡς κάτω ἀπὸ τὴ μύτη - κάνισκαν νυφιώτ', ἔκαναν νυφιώτικα, ὅ,τι πρέπει νὰ κάνει ἡ νύφη, ὅπως ἔλεγαν.

Οἱ παντρεμένες φοροῦσαν στὸ κεφάλι τὸ τσουφάλ'[5], κεφάλι, τὸ ἐπάνω μέρος ἑνὸς φεσιοῦ, ποὺ γύρω του εἶχαν ραμμένα στολίδια - μικρὲς ἁλυσίδες, κάποιο γνήσιο ἢ λίγα ψεύτικα φλουριὰ - καὶ πάνω ἀπ' αὐτὸ τὸ γιασμά[6],

---

1. Στὸ Λαογρ. Μουσεῖο Θεσσαλονίκης (στὸ παλαιὸ χτίριο) ἕνα δαχτυλίδι μὲ ἀριθ. 495, τούρκικης προέλευσης ἀλλὰ πιθανότατα γιαννιώτικης κατασκευῆς, εἶναι ὅπως ἀκριβῶς τὰ Μιστιώτικα. Φαίνεται πὼς τὰ προϊόντα τῆς γιαννιώτικης βιοτεχνίας, ποὺ τόσο εἶχε ἀναπτυχθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Τουρκοκρατίας, ἔφταναν, μέσον Πόλης, ὡς τὸ Μιστί.

2. Μεσν. βέρα <βενετσ. vera.

3. Πβ. *'Ανακοὺ* 100 κέ.

4. Βλ. Γεωργιάδη - 'Αρνάκη *Οἱ πρῶτοι 'Οθωμανοί,* 'Αθῆναι 1947, 105, ὅπου σημειώνεται πὼς στὴν ἐποχὴ τοῦ 'Ορχάν, οἱ γυναῖκες τῶν Τούρκων τῆς Μικρασίας ἦταν ἀσκεπεῖς. Ὁ Φ. Κουκουλὲς *Byzant. Zeitschr.* 30 (1930) 180 - 185 σημειώνει πὼς «ἡ κάλυψις τοῦ προσώπου τῶν γυναικῶν ἦτο ἔθιμον βυζαντινόν».

5. Τὸ *τεπελὶκ* τῆς 'Ανακοῦς, 101.

6. Τουρκ. yasmak, ὁ *γιασμὰς* ἢ τὸ *γιασμάτσ'*.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἢ γιασμάτσ', μάλλινο μαντίλι, συνήθως σκοῦρο καφὲ γιὰ τὶς ἡλικιωμένες καὶ βυσσινὶ γιὰ τὶς νέες, μὲ λεπτὸ σύρμα στὴν περιφέρεια, μὲ κεντήματα γύρω, μὲ λουλούδια πολλὰ μέσα καὶ μὲ μεγάλα κρόσια στὶς ἄκρες γιὰ λοῦσο. Δίπλωναν τὸ γιασμὰ τριγωνικά, ἄφηναν τὴ μιὰ γωνία νὰ πέφτει στὴ ράχη, σκέπαζαν τὸ κεφάλι, ἔδεναν τὶς δυὸ ὑπόλοιπες ἄκρες κάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι καὶ κατόπιν τὶς ἔφερναν σταυρωτὰ στὴν κορφὴ τοῦ κεφαλιοῦ ἢ στὸ πίσω τοῦ λαιμοῦ. Στὸ ἐμπρὸς μέρος τὸ γιασμάτσ' ἔφτανε ὥς κάτω ἀπὸ τὴ μύτη, ἄφηνε ὅμως νὰ φαίνουνται τὰ στολίδια. Μετὰ τὸ γάμο φοριόταν καὶ στὶς γιορτές. Τὶς καθημερινὲς φοροῦσαν οἱ γυναῖκες τὸ γεμενί [1], κοινὸ μαντίλι, τὸ 1/5 περίπου τῆς ἀξίας τοῦ γιασμᾶ, καφὲ σκοῦρο, μὲ λουλούδια.

Στὰ παλιότερα χρόνια, ὅταν οἱ Μιστιώτισσες γίνονταν νυφάδες καὶ ὥς λίγες βδομάδες ἀργότερα—παλιότερα ὥς 2 - 3 χρόνια μετὰ τὸ γάμο—, φοροῦσαν στὸ κεφάλι τὸ τερλίτσ' [2] ἢ νυφιοῦ δοὺ τσουφάλ', τῆς νύφης, τὸ νυφιάτικο κεφάλι. Ἦταν ἕνα μυτερὸ κάλυμμα ἀπὸ τσόχα ἢ πανί [3], ποὺ τὸ εἶχαν προηγουμένως βουτήξει σὲ χτυπημένα ἀβγὰ ἢ χυλὸ ἀπὸ ἀλεύρι, γιὰ νὰ σκληρύνει. Αὐτὸ τόντυναν ἔπειτα μὲ ἄλλο πανὶ καὶ πάνω στὸ τελευταῖο αὐτὸ ἔραβαν τὸ τεπελίτσι [4] ἢ τσουφάλ', ἕνα εἶδος μπερὲ μὲ μιὰ προεξοχὴ σὰν γεῖσο. Στὸ τεπελίκι ἔραβαν μιὰ τσόχα σκεπασμένη στὸ γύρο μὲ τριγωνικὰ μπρούντζινα ἐλάσματα, τὰ τσαρκουφελάτσα. Ἀπὸ τὸ καθένα τους ἀπ' αὐτὰ κρέμονταν 2 - 3 μικρὲς ἁλυσίδες ἢ χάντρες ἢ γρόσια γιὰ στόλισμα, ποὺ στὸ περπάτημα τῆς γυναίκας βροντοῦσαν. Στὴν κορφὴ τοῦ τσουφαλιοῦ ἡ μιὰ ἔβαζε ἀσημένιο καπάκι, ἡ ἄλλη μπρούντζινο, ὅ,τι εἶχε, κι αὐτὰ τὰ κρατοῦσαν ὥς τὰ γεράματα. Πάνω ἀπὸ τὸ τεπελίκι, ποὺ τὸ βάρος του ἦταν ἕνα περίπου κιλό, τὶς καθημερινὲς ἔριχναν τὸ γεμενὶ ποὺ εἴδαμε παραπάνω. Τὶς πρῶτες μέρες μετὰ τὸ γάμο - παλιότερα ὥς 1 - 2 χρόνια μετὰ ἀπ' αὐτὸν - πάνω ἀπὸ τὸ τσουφάλ' ἔριχναν τὸ ἀλ [5], νυφιοῦ δ' ἄλια, ἢ ἄλ'χνὸ μαντίλ', τῆς νύφης τὰ κόκκινα ἢ κόκκινο μαντίλι: ἕνα κόκκινο τούλι πού, ὅταν ἡ νύφη ἔβλεπε ἄντρες, τὸ κατέβαζε καὶ σκέπαζε μ' αὐτὸ τὸ πρόσωπό της.

Μετάλλινο καθὼς ἦταν τὸ τεπελίκι, ἦταν τελείως ἀκατάλληλο γιὰ τὸ καλοκαίρι. Πύρωνε ἀπὸ τὸν ἥλιο, ὅταν οἱ γυναῖκες ἔσκυβαν στὸ θέρος ἢ στὶς ἄλλες δουλειές, καὶ ἡ ζέστη γινόταν τότε ἀνυπόφορη. Οἱ Μιστιώτισσες

---

1. Τουρκ. yemeni.

2. Τουρκ. terlik. Ὁ Μαυροχαλυβίδης 286 τὸ λέει τσάφκα.

3. Ὁ Κάλφογλου *Μονὴ Φλαβιανῶν* 123, σημειώνει πὼς «ταῦτα κατεσκευάζοντο ἐκ σανίδος καὶ εἶχον τὸ σχῆμα τοῦ φεσίου, φάρδους 14 καὶ περιμέτρου 54 δακτύλων». Ὁ Τζανδὰρ 84 τὰ λέει *τακκέδες, κιουλάφια* καὶ *τερλίκια*, ποὺ «διεφύλαξαν ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῶν καλυμμάτων τῆς κεφαλῆς τῶν ἀρχαίων Χετταίων».

4. Στὸ *Μικρασ. Ἡμερολ.* 2 (1914) 244 - 5 βρίσκονται φωτογραφίες μὲ τεπέ. Τουρκ. tepelik, ὁ μικρὸς τεπές, tepe.

5. Τουρκ. al, κόκκινο.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅμως δὲν ἐννοοῦσαν νὰ τὸ ἀποχωριστοῦν, μ' ὅλες τὶς συστάσεις τοῦ δεσπότη [1], ὅταν περνοῦσε ἀπὸ τὸ χωριό τους [2].

Τῶν ἡλικιωμένων γυναικῶν τὸ τσουφάλι ἦταν μαλακό, δὲν τὸ βουτοῦσαν σὲ ἀβγὰ ἢ χυλό καὶ δὲν εἶχε οὔτε τεπελίκι.

Τὴ νύχτα οἱ γυναῖκες ἔβγαζαν καὶ τὸ τεπελίκι καὶ νυφιοῦ doὺ τσουφάλ' καὶ τ' ἄλλα στολίδια. Οἱ ἄντρες φοροῦσαν στὸ κεφάλι τὸ τὰζ [3], ἕνα εἶδος ψηλὸ φέσι, σὰν καμηλαύχι χωρὶς γύρο, ποὺ τὸ ἔφτιαχναν μόνοι τους. Οἱ νέοι φοροῦσαν φέσι, ποὺ ἦταν ἀπὸ κετσὲ καὶ οἱ Τοῦρκοι τὸ ἔλεγαν κουλάφ [4].

§ 69. Τὸ χτένισμα.

Ὅ,τι εἴπαμε γιὰ τὴν Ἀνακού, σχετικὰ μὲ τὴν ἀδυναμία νὰ κρατήσουν οἱ ἄνθρωποι μιὰ σχετικὴ καθαριότητα, ἰσχύει σὲ μεγαλύτερο βαθμὸ γιὰ τὸ Μιστί, ποὺ ἦταν ἀπὸ τὰ καθαρὰ γεωργικὰ καὶ κτηνοτροφικὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς, τὸ σημειώσαμε αὐτό. Αὐτὸ σημαίνει πὼς ἦταν δυσκολώτερο νὰ τηρήσουν κάποιαν ὑποφερτὴ καθαριότητα. Τὰ ζωῦφια δὲν ἔλειπαν οὔτ' ἐδῶ ἀπὸ τὰ κεφάλια τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παιδιῶν, οἱ ἄντρες ὅμως ἀποφεύγαν τὶς ἐνοχλήσεις αὐτὲς κόβοντας κοντὰ τὰ μαλλιά τους.

Ἔπλεναν, βέβαια, μερικὲς γυναῖκες καὶ κορίτσια τὰ μαλλιά τους κάθε δέκα δεκαπέντε μέρες μὲ ζεστὸ νερὸ καὶ σαπούνι, ἀλλὰ αὐτὲς ἦταν ἐλάχιστες. Οἱ περισσότερες οὔτε τὸν καιρὸ οὔτε τὰ μέσα εἶχαν γι' αὐτοῦ τοῦ βαθμοῦ τὴν καθαριότητα.

Χτενίζονταν μὲ τὸ χτέν', κοκάλινο, συνηθέστερα χοντροφτιαγμένο ξύλινο, κ' ἔκαναν τὰ μαλλιά τους δυὸ πλεξίις [5], πλεξίδες πίσω στὴ ράχη, ποὺ συχνὰ κατέβαιναν ὥς κάτω ἀπὸ τὴ μέση τοῦ κορμιοῦ. Ὅταν τὸ πλέξιμο

---

1. Ὁ Κάλφογλου *Μονὴ Φλαβιανῶν* 123, σημειώνει: «Κατόπιν συστάσεως καὶ παροτρύνσεως τοῦ ἐκ Κερμίρας Χ΄΄ Προδρόμου, ὁ Μητροπολίτης Καισαρείας Φιλόθεος κατὰ τὸ ἔτος 1804 δι' ἐγκυκλίου ἐπιστολῆς του, ἡ ὁποία ἀνεγνώσθη εἰς ὅλας τὰς ἐκκλησίας τῆς ἐπαρχίας του, ἀπηγόρευσεν εἰς τὰς γυναίκας νὰ φοροῦν τὸ ὀγκῶδες καὶ μεγαλοπρεπὲς κάλυμμα (τακκὲ) τῆς κεφαλῆς των καὶ διέταξε τοὺς ἱερεῖς τῆς ἐπαρχίας του, ἐὰν τυχὸν αὐταὶ εἰσέρχωνται εἰς τὰς ἐκκλησίας μὲ τὰ ἀπηγορευμένα καλύμματα τῆς κεφαλῆς, νὰ τὰ ἀφαιροῦν». Βλ. τοῦ ἴδιου ὅ.π. σ. 11, σημ. 1, ὅπου σημειώνεται πὼς «ἡ κατάργησις τοῦ τακὰ» ζητήθηκε στὰ 1802. Βλ. καὶ Λεβίδη *Ἱστορ. Δοκίμ.* 203, ὅπου ἡμερομηνία τῆς διαταγῆς ἀναφέρεται ἡ 8 Μαΐου 1804. Βλ. καὶ Ε. Τσαλίκογλου *Μικρ. Χρον.* 15 (1972) 143.

2. Ὁ Μακ. Δαμιανόγλου βεβαίωνε πὼς τὸ πρῶτο σπίτι ποὺ κατάργησε τὸ ἀνθυγιεινὸ αὐτὸ μέρος τοῦ ντυσίματος ἦταν τὸ δικό του.

3. Τουρκ. taz.

4. Τουρκ. kükah, σκοῦφος.

5. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στὴ Λίμνα, Τσαρικλί, Δίλα καὶ Τσελτέκ, τὰ τρία τελευταῖα ἀποικίες τοῦ Μιστιοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἔφτανε στὴ μέση τῆς πλεξίδας περίπου, ἔπλεκαν μαζὶ μὲ τὰ μαλλιὰ τέσσερα μικρὰ σκοινιά, ποὺ τἄλεγαν κι αὐτὰ πλεξίις, χρωματιστά, δύο στὴν κάθε πλεξίδα, μακριὰ ὡς 0,30 μ. τὸ καθένα, ποὺ τελείωναν σὲ τέσσερες φοῦντες, ἐκεῖ ποὺ τελείωναν καὶ τὰ μαλλιὰ τῆς πλεξίδας. Ἦταν πλεχτὰ καὶ μὲ τυλιγμένο γύρω τους χρωματιστὸ μαλλί, κόκκινο, πράσινο, κίτρινο. Οἱ ἄκρες ἀπὸ τὶς πλεξίδες περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὸ ζουνάρι τῆς γυναίκας καὶ προχωροῦσαν χαμηλότερα, ἀνάλογα μὲ τὸ μάκρος τους. Πάνω στὶς πλεξίδες οἱ γυναῖκες κολλοῦσαν ζινί(χ)ια [1], χάντρες, συνήθως σὲ χρῶμα θαλασσί [2]. Οἱ δυὸ φοῦντες τῶν μαλλιῶν καὶ οἱ δυὸ τῆς ποδιᾶς ποὺ εἴδαμε, μὲ τὸ κουνιστὸ καὶ σὰν ἀντρικὸ περπάτημα ποὺ χαραχτήριζε τὶς Μιστιώτισσες, κουνιόνταν διαρκῶς καὶ ἡ κίνηση αὐτὴ παραξένευε τοὺς Χριστιανοὺς τῶν γύρω χωριῶν, ὅταν τὶς ἔβλεπαν νὰ περνοῦν.

Στὸ σημεῖο, ἐξάλλου, ὅπου ἄρχιζαν νὰ πλέκουνται οἱ πλεξίδες, ἔραβαν πάνω στὰ μαλλιὰ ἕνα κομμάτι τσόφα ἢ τσοχά, τσόχα, γιὰ νὰ τὶς συγκρατεῖ ἑνωμένες, καὶ πάνω σ' αὐτὸ κάρφωναν θαλασσινὰ ἄσπρα κοχύλια ποὺ τἄλεγαν γαλάτσα [3] (ἐν. doὺ γαλάτσ), ἀπὸ δυὸ σὲ καθεμιά. Τὰ κοχύλια αὐτὰ τἄφερναν οἱ ἴδιοι στὸ χωριὸ ἀπὸ τὴ Μερσίνα, ὅπου κατέβαιναν γιὰ δουλειά, ἢ οἱ ψιλικαντζῆδες, ποὺ πουλοῦσαν καὶ τὶς μπογιὲς γιὰ τὸ βάψιμο τῶν ρούχων. Τὰ φιτίλια ποὺ εἴδαμε στὴν Ἀνακού, ἐδῶ δὲν τὰ συνήθιζαν πολύ. Μόνο στὶς γιορτὲς τἄκαναν μερικὲς γυναῖκες.

§ 70. Ἡ ὑπόδηση.

α) Κάλτσες. Παπούτσια. Τὶς κάλτσες τὶς ἔλεγαν μπὸέρτσα [4], ἦταν μάλλινες, πολύχρωμες, μὲ χρώματα χτυπητὰ - κόκκινα, κίτρινα κ.τ.λ. - καὶ τὶς ἔπλεκαν οἱ γυναῖκες τοῦ χωριοῦ μὲ τὶς τσίπρες, τὶς καλτσοβελόνες. Εἶχαν τσίπρες κοινὲς καὶ τσίπρες ψελίτσικα, ψιλές. Πλέχου μπὸέρτσα, πλέκω κάλτσες, ἔλεγαν. Οἱ ἀντρικὲς ἔφταναν σχεδὸν ὡς τὰ γόνατα, οἱ γυναικεῖες ὡς τὸν ἀστράγαλο. Κάλτσες φοροῦσαν χειμώνα καλοκαίρι.

Ὅταν ἐργάζονταν στὰ χωράφια, τύλιγαν τὰ πόδια τους μὲ dolάχια [5], ταινίες μάλλινες ὑφαντές, ἕνα εἶδος γκέτες, ποὺ τύλιγαν τὸ πόδι ἀπὸ τὸν ἀστράγαλο ὡς τὴ γάμπα σχεδὸν ὁλόκληρη, ἔξω ἀπὸ τὸ βρακί. Προστάτευαν

---

1. Τουρκ. cini. 2. Γιὰ νὰ τὶς προφυλάξουν ἀπὸ τὸ μάτιασμα.

3. Τουρκ. kalaç. Πβ. Στράβ. XVI,4, 17: «περίκεινται δὲ τοῖς τραχήλοις κογχία ἀντὶ βασκανίων» (στὴν Ἀραβία).

4. Πβ. Γ. Χατζιδάκη *ΜΝΕ* 1, 325, *Ἀθηνᾶ* 22 (1910) 206, Ἡσύχ. : ἀρτήρ ... Πβ. τὸ μεσν. ποδόρτι < ποδάρτι - ποδαρτάριον. Σουΐδας : ἀρτάρια παρ' ἡμῖν οἱ τῶν ποδῶν πῖλοι. Βλ. καὶ Κοραῆ *Ἄτακτα* 2, 249, Dawkins 635 - 6, Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 1, 130, *ΒΒΠ* 4, 417.

5. Τουρκ. dolak.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἔτσι τὰ πόδια τους ἀπὸ τὸ κρύο, τὶς λάσπες καὶ τὴ σκόνη τοῦ κάμπου. Ἔξω ἀπὸ τὰ dολάχια, χαμηλά, φοροῦσαν τὰ τσάρού(χ)ια [1].

Εἰκ. 41. Τσαρούχι.

Στὰ πόδια φοροῦσαν παπούτσια ἢ τσαρούχια, ἄντρες καὶ γυναῖκες. Ὅταν ὅμως βόριζαν, λίχνιζαν τὰ γεννήματά τους στ' ἀλώνια, ὄχι σπάνια καὶ ἄλλοτε, μποροῦσες νὰ ἰδεῖς γυναῖκες ξυπόλυτες - τρέισκαν τσὶ ἀνυπόλ'τα, ἔτρεχαν καὶ ξυπόλυτες, βεβαιώνουν οἱ πληροφορήτριες [2].

Τὸ χειμώνα, ποὺ δὲν ὑπῆρχαν δουλειὲς στὰ χωράφια, ἄντρες καὶ γυναῖκες φοροῦσαν γούdουρις [3], σερνικοῦ γούdουρις οἱ πρῶτοι, ναίκας γούdουρις οἱ δεύτερες. Ἦταν σὰν τὰ ἁπλὰ ἀντρικὰ παπούτσια, χωρὶς στολίδια, ἀπὸ δέρμα χοντρό, μὲ χαμηλὸ τακούνι. Τὸ χειμώνα φοροῦσαν τὶς γούdουρες στὴν ἐκκλησία ἢ στὶς ἐπισκέψεις. Ἦταν ὅμως ντροπὴ νὰ πάει ὁ ἄντρας τὸ καλοκαίρι στὴν ἐκκλησία φορώντας παπούτσια. Αὐτὰ τὰ φοροῦσαν οἱ γυναῖκες, ἐνῶ οἱ ἄντρες φοροῦσαν τσαρούχια, ὅπως καὶ στὰ χωράφια καὶ μέσα στὸ σπίτι. Τὸ χειμώνα ὅμως φοροῦσαν ὅλοι παπούτσια, γιὰ νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία.

Ὅσοι τύχαινε νὰ βρεθοῦν στὸ Ἰκόνιο, ἀγόραζαν μέστια [4], εἶδος μπότες ἀπὸ λεπτὸ καὶ γερὸ δέρμα, ποὺ ἔφταναν ὡς τὴ μέση τῆς γάμπας καὶ κούμπωναν μὲ τσίπρες, μικροὺς γάντζους, στὰ πλάγια.

Πρόχειρα παπούτσια, εἶδος παντόφλες, ἦταν τὰ καλίτσια [5], μὲ χαμηλὸ τακούνι, ποὺ τὰ πατοῦσαν πίσω, γυναικεῖα καὶ ἀντρικά. Τὰ φοροῦσαν τὴν ἄνοιξη συνήθως, μέσα κ' ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, ὄχι ὅμως στὰ χωράφια. Τὰ φοροῦσαν συνήθως παλιότερα, ὅπως καὶ τὰ μέστια.

β) Τ ὰ τ σ α ρ ο ύ χ ι α. Τὸ κυριότερο ὅμως εἶδος ὑπόδησης γιὰ τοὺς Μιστιῶτες ἦταν τὰ τσάρού(χ)ια, ποὺ τὰφτιαχναν μόνοι τους μὲ βοδινὸ ἢ

---

1. Τουρκ. çaruk ἢ çarık.

2. Ἡ ξυπολυσιὰ ἦταν γνωστὴ καὶ στ' ἄλλα χωριὰ τῆς περιοχῆς, ὅπως ἄλλωστε καὶ στὴν Ἑλλάδα. Βλ. π.χ. ΚΜΣ, Ἐνεχίλ.

3. Τουρκ. kundura.

4. Τουρκ. mest σημαίνει παπούτσι παντοφλέ, χωρὶς δηλαδὴ κορδόνια. Βλ. *Ἀνακοὺ* 103.

5. Γιὰ τὰ βυζαντινὰ καλίκια ἢ καλίγια βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4, 395, 398 κ.ἑ. 411, 414, 422 καὶ τόμ. 6, 103. Πβ. Σαραντίδη 239. Ὁ Πρόδρομος II, 33 (ἔκδ. Hesseling - Pernot 42) διαμαρτύρεται : «οὐ θέλω ἐγὼ ὑποδήματα, οὐ θέλω καὶ καλίκια»;

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

βουβαλίσιο δέρμα. Σὲ κάθε σπίτι ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ τὰ τσαρούχια τῆς οἰκογένειας ἕνα τέτοιο δέρμα τὸ χρόνο, ποὺ χρειαζόταν ἀρκετὴ δουλειὰ ὥσπου νὰ γίνει τσαρούχια ἕτοιμα γιὰ φόρεμα. Ἦταν ὅμως ἀκατέργαστα τὰ δέρματα αὐτὰ καὶ τὰ τσαρούχια δὲν κρατοῦσαν πολύ.

Τ' ἀγόραζαν συνήθως ἀπὸ τὴ Νίγδη, δυὸ περίπου μετζίτια τὸ καθένα, ποσὸν ὑπολογίσιμο γιὰ τοὺς Μιστιῶτες. Μετὰ τὴν ἀγορά, ἄρχιζε ἡ κατεργασία.

Ἀπὸ τὸ Καραχισὰρ ἔρχονταν Τοῦρκοι κάθε τόσο στὸ Μιστὶ κ' ἔφερναν ἕνα εἶδος κοκκινωπὸ χῶμα ποὺ τὄλεγαν σάι [1]. Ἔλιωναν στὸ νερό ἕξι ὀκάδες ἀπ' αὐτό, ἔριχναν καὶ 2 - 3 χοῦφτες ἁλάτι καὶ στύψη, καὶ μέσα σ' αὐτὴ τὴ διάλυση ἄφηναν τὸ δέρμα μιὰ περίπου βδομάδα. Ἔπειτα, βρεγμένο ὅπως ἦταν, τὸ ἔθαβαν στὴν κοπριὰ καὶ τὸ ἄφηναν ἐκεῖ δυὸ μέρες. Τὸ ξέθαβαν ἔπειτα, τραβοῦσαν τὶς τρίχες, κι ἂν ἔβλεπαν πὼς αὐτὲς δὲν ἔβγαιναν εὔκολα, τὸ ξανάβαζαν στὴν κοπριά. Ἂν ὅμως μαδοῦσε, ἂν ἦταν ὅαγμένου doὺ πετσί, τὄβαζαν πάνω σὲ μιὰ ρόδα τοῦ ἀραμπᾶ ἢ σ' ἕνα σανίδι, ἔπαιρναν μιὰ κουφόπετρα καί, σέρνοντάς τη πάνω στὸ δέρμα, ἔκοβαν τὶς τρίχες. Ἅπλωναν ἔπειτα τὸ δέρμα στὴ γῆ, τὸ κάρφωναν τεντωμένο, καὶ σὲ δυὸ τρεῖς μέρες βγάλλιὅκαν ταβιλιὰ [2] (ἐν. τὸ ταβλί), ἔβγαζαν λουρίδες πλατιὲς 0,20 μ. περίπου, τὶς ἄλειβαν μὲ λάδι καὶ ξίδι γιὰ νὰ μαλακώσουν, τὶς κοπάνιζαν γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ καὶ τὶς ἔκοβαν σὲ στενόμακρα κομμάτια, μετρώντας τὸ μάκρος μὲ τὸ πέλμα τους. Ἕνα ταβλὶ ἔβγαζε δυὸ ζευγάρια τσαρούχια, ἕνα δέρμα πέντε ὥς ὀχτὼ τὅίφια [3], ζευγάρια. Τὸ ὑπόλοιπο δέρμα, ποὺ δὲν ἄντεχε γιὰ τσαρούχια, τὸ κρατοῦσαν γιὰ ἄλλες χρήσεις.

Μετὰ τὸ κόψιμο τοῦ δέρματος σὲ κομμάτια ἔπαιρναν ἕνα ἕνα ἀπ' αὐτά, σήκωναν καὶ ἔνωναν τὶς δυὸ γωνίες τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς του καὶ τὶς ἔραβαν μὲ λουρίδες στενὲς ἀπὸ τὸ ἴδιο δέρμα. Ράφτου τὰ τὅαρού(χ)ια, ἔλεγαν. Ἄνοιγαν ἔπειτα σ' ὅλη τὴν περιφέρεια τῶν τσαρουχιῶν τρύπες καὶ περνοῦσαν ἀπ' αὐτὲς μιὰ στενὴ λουρίδα ἀπὸ τὸ ἴδιο πάλι δέρμα. Τὰ τσαρούχια ἦταν πιὰ ἕτοιμα. Ἔχωναν τὰ δάχτυλα τοῦ ποδιοῦ κάτω ἀπὸ τὶς δυὸ ραμμένες γωνίες ποὺ σημειώσαμε, καὶ στερέωναν τὸ τσαρούχι στὸ πόδι μὲ λουριά, σὰν αὐτὰ ποὺ ἀναφέραμε, περιβάλλοντας μ' αὐτὰ τὸν ταρσὸ τοῦ ποδιοῦ καὶ περνώντας τα ἀπὸ τὶς θηλιὲς ποὺ σχημάτιζε ἡ λουρίδα ποὺ εἶχε περαστῆ στὶς τρύπες τῆς περιφέρειας τοῦ τσαρουχιοῦ.

Τὰ καλοφτιαγμένα τσαρούχια τἄλεγαν μεδενίτικα [4]. Εἶχαν σχέσεις μὲ τὸ Μπερεκετλὶ Μαδὲν καὶ φαίνεται πὼς ἀπὸ κεῖ εἶχε ἔρθει τὸ σχέδιο.

---

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
2. Μικρὴ τάβλα, στὸ σχῆμα δηλαδὴ τάβλας, σανιδιοῦ.
3. Τουρκ. çift, ζευγάρι.
4. Ἀπὸ τὸ τουρκ. maden καὶ τὴν κατάληξη -ίτικο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἔφερναν, ἐξάλλου, ἀπὸ τὸ Μπερεκετλὶ καὶ ρόδες γιὰ τοὺς ἀραμπάδες καὶ τοκάνια [1], σβάρνες γιὰ τὸ ἁλώνισμα. Τὰ μεδενίτικα τσαρούχια εἶχαν διπλὴ ἢ τριπλὴ σειρὰ στενῶν λουριῶν σ' ὅλη τους τὴν περιφέρεια καὶ σκέπαζαν γύρω τὴ φτέρνα [2].

Ὅταν τὰ τσαρούχια τρυποῦσαν ἀπὸ τὴ χρήση, τὰ μπάλωναν, ράβοντας στὴν ἐξωτερική τους πλευρὰ κομμάτια ἀπὸ τὸ ἴδιο δέρμα. Σκίστη δοὺ τσαρού(χ)ι, χέχ' ἕνα πάλουμα, σκίστηκε τὸ τσαρούχι, βάλε ἕνα μπάλωμα, ἔλεγαν.

§ 71. Τὸ ἀντρικὸ κούρεμα. Τὸ ξύρισμα.

Κουρέα στὸ Μιστὶ δὲν εἶχαν. Κούρευαν ὅμως καὶ ξύριζαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον χωρὶς δυσκολία. Τὄβρισκαν εὔκολο τὸ κούρεμα μάλιστα, γιατὶ κανεὶς δὲν εἶχε γι' αὐτὸ πολλὲς ἀπαιτήσεις.

Ἔπαρ' ψαλία, κόψ' τα, πάρε τὸ ψαλίδι καὶ κόψε τα, ἔλεγαν. Δύσκολο ἦταν τὸ ξύρισμα, γιατὶ ὑπῆρχε φόβος νὰ κοποῦν.

Ἔλεγαν ξουράφ', ξουρίζου, ξούρισμα, χτέν', ψαλία, χτενίζου, λουζιέμι, λούζομαι. Ἀγόραζαν ξυράφια στὶς πολιτεῖες καὶ τ' ἀκόνιζαν μόνοι τους μὲ τ' ἀκόνια.

Στὰ τελευταῖα χρόνια τὸ κούρεμα τῶν ἀντρῶν δὲν παρουσίαζε καμιὰ ἰδιομορφία. Παλαιότερα ὅμως οἱ ἄντρες, καὶ, ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, μερικοὶ γέροι, ἄφηναν στὴν κορφὴ ἄκοπα τὰ μαλλιά τους, κόβοντας χαμηλὰ καὶ γύρω ὅλα τὰ ἄλλα [3]. Κουρεύοντας, ἐξάλλου, τὰ παιδιά, ἄφηναν στὸ ἐμπρὸς μέρος τοῦ κεφαλιοῦ ἀφέλεια - κιαχίτσα [4] ἢ κεκίτσα ἢ κεκίλια, ὅπως τὴν ἔλεγαν.

---

1. Τουρκ. tükan <τυκάνη.

2. Στὴν Τσακωνιὰ ἕνα ὅμοιο εἶδος τσαρούχια τἄλεγαν *κισωφτέρνικα*, πισωφτέρνικα, ποὺ ἔχουν δηλ. φτέρνα πίσω, σκεπάζοντας ἔτσι τὴ φτέρνα αὐτοῦ ποὺ τὰ φορεῖ.

3. Πβ. Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 122 - 3 : «ἡ δὲ κόμη τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν παίδων διατεταγμένη κατὰ τὸν ἀλβανικὸν τρόπον. Κομῶσι δηλαδὴ μόνον ἀπὸ τῆς κορυφῆς, ξυρίζουσι δὲ τὰς ἐπιλοίπους τρίχας τῆς κεφαλῆς των». Πβ. Λουκιανὸ XXXIV (Λεξιφάνης) 5: «ἐξυόμην τὴν κεφαλὴν τῇ ὀδοντωτῇ ξύστρᾳ. καὶ γὰρ οὐ κήπιον ἀλλὰ σκάφιον ἐκεκάρμην, ὡς ἂν οὐ πρὸ πολλοῦ τὸν κόννον (= γένι) καὶ τὴν κορυφαίαν ἀποκεκομηκώς». Καὶ *Σχόλ. Εὐριπ. Τρωάδ.* 1175: «Κῆπος κουρᾶς εἶδος, ἣν οἱ κειρόμενοι διεβάλλοντο, κατελίμπανον δὲ τὰς ἔξω τῆς κεφαλῆς περὶ τὰ ἄκρα τρίχας». Βλ. καὶ Κυρ. Σιμόπουλο *Ξένοι ταξιδιῶτες στὴν Ἑλλάδα* 333 μ.Χ. — 1700, Ἀθήνα 1970, 638 (πληροφορίες τοῦ Edward Brown) γιὰ ἀνάλογο τρόπο κουρέματος τῶν Τούρκων τῆς Λάρισας στὰ 1669. Πβ. Θεσσαλον. Εὐσταθ. *Παρεκβ.* 0,300, 52 : «Καὶ οὐκ ἦν ἰδεῖν ἄνδρα εἴτε καὶ παῖδα τύχης τῆς οἱασοῦν μὴ κουρίαν κατὰ κύκλον». Καὶ παρακάτω : «οἱ Λατῖνοι... ἐκείροντο περιτρόχαλα καὶ ἐξυρῶντο τὸ γένειον».

4. Τουρκ. kâküc;

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ'

Η ΜΗΤΕΡΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΑΙΔΙ[1]

Ι. Η ΕΓΚΥΜΟΣΥΝΗ[2]. Ο ΤΟΚΕΤΟΣ. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΦΡΟΝΤΙΔΕΣ.

§ 72. Οἱ ὅροι. Ἡ ἐγκυμοσύνη.

Ὅσα σημειώσαμε στὴν «Ἀνακοὺ» γιὰ τὸν πόθο τῶν ἀνθρώπων ν' ἀποχτήσουν παιδιά, καὶ μάλιστα ἀρσενικά, ἰσχύουν καὶ γιὰ τὸ Μιστί, μόλο ποὺ ἐδῶ κάθε κορίτσι ποὺ παντρευόταν, πρόσφερε στοὺς γονεῖς του μιὰν ὑπολογίσιμη οἰκονομικὴν ἐνίσχυση, ποὺ πλήρωνε ὁ γαμπρὸς γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ κοριτσιοῦ[3].

Οἱ ὅροι οἱ σχετικοὶ μὲ τὴ σύλληψη καὶ τὴν ἐγκυμοσύνη ἦταν αὐτοί: Πιάν', ἀόρ. πιάσε[4], πιάνει, ἔπιασε ἢ πομίσκει, πόμη σοὺ φσάχ[5], ἀπομένει, ἀπόμεινε στὸ παιδί, ἔλεγαν γιὰ νὰ δηλώσουν τὴ σύλληψη. Ἡ ἔγκυος ἔλεγε ἀποψυῆς ἢ ὀψυῆς 'μι, εἶμαι ἔγκυος, καὶ τὸ σχετικὸ ρῆμα ἦταν κακοψυχᾶ ἢ καστρώθην. Κακοψυχᾶ νύφ' τσὶ ζηλεύ', ἔλεγαν ἀκόμη, κ'ἔπρεπε, ὅταν μύριζε κάτι, νὰ τῆς τὸ δώσουν, γιατὶ ἀλλιῶς τυφλοῦτ' φσάχοῦ dοὺ μάτ', τυφλώνεται τὸ παιδὶ ἢ παθαίνει ἄλλο κακὸ ἡ ἴδια, βγάζει π.χ. σπυριὰ στὰ στήθη της.

Δὲ σὰν' φσάχα, δὲν κάνει παιδιά, ἔλεγαν γιὰ τὶς στεῖρες[7], κ' ἔκαναν ὅ,τι μποροῦσαν γιὰ νὰ διορθώσουν τὸ κακό[8]. Τάβραναμ' τὰ μέσα τ', βράιξαμ' κουρλομπίστις, ἔβαλλάμ' da detσοῦ σὴ γούρνα τσὶ γιdρών' νύφ' τσὶ νὰ

---

1. Πβ. Α. Βρόντη, Τὸ παιδὶ στὴ Σάμο, *Λαογρ.* 16 (1956) 214 - 244, Ὀλ. Κεραμιδᾶ *Λαογρ.* 10 (1929) 449 - 453, Ντ. Ψυχογιὸ *Λαογρ.* 13 (1950) 340 - 46, 15 (1953) 248 - 73, Καλλ. Χουρμουζιάδου *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 7 (1940 - 41) 66 - 133.

2. Πβ. Ἀλεκτορίδη 27.

3. Βλ. τὸ κεφ. *Γάμος*, § 96.

4. Ἔπιασε, δηλαδή, συνέλαβε.

5. Τουρκ. uşak. Μετάφρ. τῆς τουρκ. φράσης : çocuğa kaldı, ἔμεινε στὸ παιδί.

6. Τὸ ἴδιο ρῆμα καὶ στὸν Πόντο. Βλ. *Ἀρχ. Πόντου* 18, 25. Τὸ ἀρχαῖο κιττῶ. Βλ. *Σχόλ. Ἀρφ. Σφῆκ.* 349. Πβ. τὸ ἀνακιώτικο κίσσος, *Ἀνακοὺ* 110.

7. Γιὰ τὴν περιφρόνηση πρὸς τὶς στεῖρες πβ. Δ.Β. Οἰκονομίδη, Χρονογράφου τοῦ Δωροθέου τὰ λαογραφικά, *Λαογρ.* 18 (1959) 215 - 216.

8. Πβ. Brehier 16, Μ. Ψελλὸ *Ἐπιστ.* 86 (Κ. Σάθα *Μεσ. Βιβλ.* 5, 327 - 28).

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τυφεριάσ' τῶι νὰ χαμνήνουν τὰ μέσα τ', ἢ dίιξαμ' μ' ἕνα ράμμα τὰ μέσα τ'νι τῶι σάνιξι φσάχ, τραβούσαμε τὴ μέση της, βράζαμε μολόχες, τὶς βάζαμε ἐκεῖ στὴ γούβα (στέκεται πάνω τους ἡ γυναίκα) καὶ ἱδρώνει καὶ μαλακώνει ἡ μέση της, ἢ δέναμε μὲ μιὰ κλωστὴ τὴ μέση [1] της κ' ἔκανε (ἡ γυναίκα) παιδί.

Προτιμοῦσαν καὶ οἱ Μιστιῶτες τ' ἀγόρια [2] καὶ γιὰ νὰ τ' ἀποχτήσουν ἔκαναν λειτουργίες στὸν Ἁι Βασίλη καὶ στ' Ἁγι - Ἀνάργυα τῆς Μαλακοπῆς.

Δὲν ἔκρυβε τὴν κοιλιά της ἡ ἔγκυος στὸ Μιστὶ οὔτε προφυλασσόταν πολύ, ὅπως γινόταν στὴν Ἀνακού. Πήγαινε ἀκόμη στὶς κηδεῖες ἢ ἔτρωγε σαλιγκάρια, καὶ μόνο στὴν ἐκκλησία [3] δὲν ἔμπαινε. Ἀπόφευγε ὅμως τὶς πολὺ βαριὲς δουλειές, γιατὶ ὑπῆρχε φόβος νὰ ρίψ' dοὺ φσάχ, νὰ ρίξει τὸ παιδί, ὅπως ἀπόφευγε νὰ ἰδεῖ μαϊμοῦδες, ποὺ ἔφερναν μαζί τους κάποτε οἱ τσιγγάνοι, γιατὶ θἄκανε ἄσχημο παιδί [4]. Ἂν ὑπῆρχε φόβος νὰ ρίξει τὸ παιδί, dίιξάν dου μ' ἕνα ζωνάρ' [5], τὴν ἔδεναν (τὴ μέση της) μ' ἕνα ζουνάρι ἀρκετὰ σφιχτά.

§ 73. Ὁ τοκετός.

Πιάσαν dου πόν', τὴν ἔπιασαν πόνοι, ἔλεγαν γιὰ τὶς ὠδίνες τοῦ τοκετοῦ, κι ὅταν ἔφτανε ἡ ὥρα, δυὸ γυναῖκες κρατοῦσαν τὴν ἐπίτοκο ἀπὸ τὶς μασχά-

---

1. Μὲ τὸ σφίξιμο τῆς μέσης προσπαθοῦν νὰ συγκρατήσουν τὸ παιδὶ ἀπὸ τὸ πέσιμο.

2. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 90 - 91 γιὰ τὴν προτίμηση τῶν ἀρσενικῶν. Βλ. καὶ παρακάτω § 73, *Φερτάκαινα* 27, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3(1931) 210 καὶ 222 - 225, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στοὺς ἀρχαίους. Βλ. Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος τῶν ἀρχαίων* 48, Πβ. Λουκιαν. *Χάρων* 514: «χαίρων ὅτι ἄρρενα παῖδα τέτοκεν αὐτῷ ἡ γυνή», Μ. Ψελλὸ *Τῷ ἐπὶ τῶν κρίσεων* (Κ. Σάθα *Μεσ. Βιβλ.* 5.409): «Ἄρρεν τὸ ἀρτίτοκον βρεφύλλιον, ἄρρεν, ὦ γῆ καὶ ἥλιε», Νικητ. Χωνιάτη 5,220 : «καὶ ἅπας ἦν ἐν κρότοις καὶ χαρμοναῖς», γιὰ τὴ γέννηση ἀγοριοῦ. Βλ. καὶ Van Gemep *Manuel* 1, 117.

3. Ἐπειδὴ τοιμαζόταν, προφανῶς, γιὰ λεχώνα, πού, ὅπως ξέρομε, θεωρεῖται ἀκάθαρτη.

4. Πβ. Α. Βρόντη *Λαογρ.* 16 (1956) 215, *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 119, Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 217, Κυριαζῆ 119, Carnoy - Nikolaidès 307 κέ., Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 92 - 93, Μ. Γλυκᾶ (ἔκδ. Βόννης, 1836) 107 : «Πολλάκις δὲ καὶ γυναικὸς φαντασίαν ἐν ταῖς ὁμιλίαις λαβούσης τοῦδε ἢ τῆσδε πρὸς τὸ φαντασθὲν ἀπεικάζεται τὸ γινόμενον». Ἐδῶ καὶ τοῦ Διοσκορίδη : «ἐφιέμενοι δὲ παιδίων εὐειδῶν χρηματίσαι γεννήτορες, τοιοῦτόν τι ἐμηχανίσαντο· ἑώρων τὰ εἴδωλα, ἤγουν αὐτὰ τὰ ἀγάλματα καὶ οὕτω μιγνυμένων αὐτῶν πρὸς τὴν τῶν ἀγαλμάτων ὁμοίωσιν τὸ βρέφος αὐτοῖς διεπλάττετο». Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 92 - 93, Σαραντίδη 67 - 68, Κρινόπουλο 31, Van Gennep 33.

5. Βλ. σημ. 1.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λες [1] καὶ τὴ γύριζαν [2] μέσα στὸ δωμάτιο, ὥσπου νὰ πέσει τὸ παιδί, ἐνῶ ἡ ἔγκυος παρακαλοῦσε τὴν Παναγία: Παναΐα, γούλτου μι. Μ' ἕνα νουντζὰ λάι, Παναγία, γλίτωσέ με, μὲ μιὰ οὐγγιὰ λάδι (ποὺ θὰ σοῦ φέρω).

Ἡ γυναίκα γεννοῦσε ὄρθια, καὶ τὴν ὥρα αὐτὴ οἱ πόρτες τοῦ σπιτιοῦ ἔπρεπε νὰ εἶναι κλειστές [3]. Στὸ δωμάτιό της δὲν ἔμπαιναν οὔτε κορίτσια [4], ἂν δὲν ἦταν καχαρά, ἂν εἶχαν δηλαδὴ τὴν περίοδό τους, οὔτε ἄντρες - οὔτε ὁ ἴδιος ὁ ἄντρας της. Ὅταν ὅμως ὁ τοκετὸς ἦταν δύσκολος, τὸν καλοῦσαν [5] αὐτὸν : βρεῖστα, ἂς ἔρτ' ἄντρα [6] τ', ἂς τὸ dὼκ' ἕνα χούφτα λερὸ κι ἂς γουλτώσ', φώναξε νἄρθει ὁ ἄντρας της, νὰ τῆς δώσει μιὰ χούφτα νερὸ νὰ γλιτώσει (ἀπὸ τὴν ἀγωνία).

Στὶς στιγμὲς αὐτὲς καλὸ ἦταν νὰ φιλήσει [7] ἡ γυναίκα τὸ χέρι τῆς πεθερᾶς της. Ἂν ἦταν μαλωμένη μὲ κάποιον, τὸν φώναζαν τώρα κι αὐτὸν καὶ τῆς ἔδινε νὰ πιεῖ λίγο νερό, μὲ τὴ χούφτα του ἢ μέσα στὸ παπούτσι του [8]. Ἀπ' χούφτα ἢ μὶ dοὺ τσαρούχ' λερό, νὰ ἐννήσ' ἀψά, μὲ τὴ χούφτα ἢ μὲ τὸ τσαρούχι (νὰ τῆς δώσεις) νερό, (γιὰ) νὰ γεννήσει γρήγορα [9]. Πολλοὶ ὅμως ἦταν κακοί, δὲν τὴ συχωροῦσαν καὶ τῆς παράγγελναν: Ἄς πατλατσ' [10] στοὺ σκέμνε τ', ἢ νὰ σκάσ' στὰ σκιάμνις, μὴ πορεῖ νὰ γουλτώσ', σογοῦ

1. Πβ. *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 121, Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 98, *ΒΒΠ* 1β, 269, Ντ. Ψυχογιὸ *Λαογρ.* 15 (1954) 248.

2. Πβ. Μ. Ψελλὸ *Ἐγκώμιον εἰς τὴν μητέρα αὐτοῦ* (Κ. Σάθα *Μεσ. Βιβλ.* 5, 28). «αἱ δὲ περὶ τὰς ὠδῖνας περιεῖπόν τε καὶ ἀμφεπόλευον ἐγείρουσαι καὶ ἀνιεῖσαι καὶ τοῖς ὀλίσθοις τὸ βρέφος διευπρεπίζουσαι». Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 48, *Σχόλ. Ἀπολλ. Ροδ.* 1, 1131: «ἔθος ἐστὶ ταῖς κυούσαις τῶν παρακειμένων λαμβάνεσθαι καὶ ἀνακουφίζειν ἑαυτὰς τῶν ἀλγηδόνων».

3. Συνήθως εἶναι ἀνοιχτές. Ὅλα τὰ μέτρα εἶναι συμβολικά, δευκολυντικὰ τοῦ τοκετοῦ. Ἐδῶ πρόκειται γιὰ τὸ φόβο ἀπὸ τοὺς δαίμονες ποὺ ἀπειλοῦν τὴ λεχώνα. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ.* 2, 300, *Λαογρ.* 6 (1917) 321 - 25, Κ.Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 246, 1 γιὰ τὴ χρήση τοῦ κλειδιοῦ στὴ γέννηση. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 110, *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 122, Χ. Γιαμαλίδη *Λαογρ.* 5 (1915) 647.

4. Πβ. Α. Βρόντη *Λαογρ.* 16 (1956) 217 : βγάζουν τὸ δαχτυλίδι ἀπὸ τὴν ἐπίτοκο. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη, Ὠκυτόκια, *ΛΣ* 3, 299 κ.ἑ. Ἡ πρόληψη «καθ' ἣν οὐδεὶς δεσμὸς ἔπρεπε νὰ ὑπάρχῃ κατὰ τὸν τοκετόν ... συνήθεια ἥτις ἦτο καὶ ἀρχαία ἑλληνικὴ» (Σωρανοῦ *Περὶ γυναικείων* 240, 16). Βλ. καὶ Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 101.

5. Πβ. Ἀ. Βρόντη *Λαογρ.* 16 (1956) 220 : Ὁ σατανὰς ἀκολουθεῖ τὸν κοπὸ τοῦ ἀνδρός, γι' αὐτὸ αὐτὸς βγάζει τὰ παπούτσια του. Πβ. Ἀρφ. *Θεσμοφ.* 508 - 509 : «ἄπελθ' ἄπελθ', ἤδη γάρ, ὠνέρ, μοι δοκῶ τέξειν». Βλ. καὶ *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 122.

6. Ὁ ἄντρας εἶναι ὁ δυνατός, ὁ μάγος ποὺ θὰ βοηθήσει στὴ δύσκολη περίσταση.

7. Σὰν ἔνδειξη συμφιλίωσης, γιατὶ εἶχε μεγάλη σημασία ἡ διάθεση τῆς πεθερᾶς, ἔναντι τῆς ἐπιτόκου. Πβ. *Ἀνακού* 108.

8. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 294 : ἁλάτι στὸ παπούτσι. Βλ. καὶ 3, 207, *Λαογρ.* 6 (1917) 316, Ἄκογλου *Κοτύωρα* 125, Γ. Κανδηλάπτη *Ἀρχ. Πόντ.* 1 (1928) 222.

9. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 294, Ἄκογλου *Κοτύωρα* 125.

10. Τουρκ. patlamak. Γιὰ τὴ φοβερὴ αὐτὴ κατάρα πβ. *Ἀνακού* 108.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μέρα μὴ ρανήσ᾽, ἂς σκάσει στὸ σκαμνί της, νὰ μὴ μπορεῖ ν᾽ ἀπαλλαγῆ, νὰ μὴν ἰδεῖ θεοῦ (=καλὴ) μέρα. Κάθιζαν καὶ στὸ σκαμνὶ[1] συχνὰ τὴ γυναίκα γιὰ νὰ γεννήσει. Ἦταν χαμηλό, ξύλινο κ᾽ ἔβαζαν πάνω μαξιλάρια ἢ στρώματα γιὰ νὰ ψηλώσει καὶ νὰ εἶναι καὶ μαλακό. Καρέκλες στὸ Μιστὶ δὲν ὑπῆρχαν.

Ὅταν ἦταν χειμώνας καὶ κρύο, ἔπιαναν οἱ γυναῖκες τὴν ἐπίτοκο καὶ τὴν περνοῦσαν τρεῖς φορὲς πάνω ἀπὸ τὴ φωτιά, γιὰ νὰ πέσει τὸ παιδὶ ἀπὸ μέσα της : Δαγαδισέτ᾽ [2], σελαϊσὲτ᾽ [3] τὰ μέσα τ᾽, πιάστε (καὶ) τινάξετε τὴ μέση της, ἔλεγαν. Ἀκόμη κρούισκαμ᾽ dou τ᾽ ράη τ᾽, χτυπούσαμε τὴ ράχη της καὶ τῆς εὐχόμασταν : Χεγὸς νὰ σὲ δώκ᾽ ἕνα καλό, μὶ τοὺ καλὸ νὰ γουλτώεις, ὁ θεὸς νὰ σοῦ κάνει ἕνα καλό, νὰ γλιτώσεις μὲ τὸ καλό.

Σημάδι πὼς ὁ τοκετὸς πλησίαζε [4], ἦταν πὼς ἤρταν ἢ κόπαν τὰ λερά [5] τ᾽, ἔρτ᾽ φσάχ, ἤρθαν ἢ κόπηκαν τὰ νερά της, ἔρχεται τὸ παιδί, θὰ γεννήσει ἡ γυναίκα.

Κάποτε ἡ ἔγκυος, πρὶν ἔρθει ὁ καιρός της νὰ γεννήσει, ἄλλοτε γιατὶ ποῖκιν βαρὺ ὄργο, ἔκανε βαριὰ δουλειά, ἄλλοτε ἀπὸ κάποιαν ἄλλην αἰτία, πέρεψιν ἢ γιέβασι doὺ φσάχ, ἀπόριψε ἢ «διεβίβασε», ἀπέβαλε τὸ παιδί.

Στὸ δύσκολον τοκετὸ ἔφερναν ἀκόμη καὶ τὴν Παναΐα, ἕνα ξερὸ κλαδὶ [6] ποὺ φύλαγαν στὸ χωριό. Τὴν ἔβαζαν μέσα στὸ νερὸ καὶ ὅταν ἄνοιγαν τὰ λαχτύλια τ᾽, τὰ παρακλάδια της, ἦταν σημάδι καλό [7].

---

1. Πρόκειται γιὰ τὸν «λοχαῖον ἢ λοχιαῖον δίφρον» τῶν Βυζαντινῶν. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 97, *ΒΒΠ* 2β, 78, *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 120 - 121 («σελλίν»), Ντ. Ψυχογιὸ *Λαογρ.* 15 (1954) 248. Πβ. Ἀπολλών. Τύρου στ. 451 (Wagner, Carm. gr. 1, 263) : «Πόνοι τὴν πιάνουν δυνατοί, τὴν σέλλαν τὴν καθίζουν».

2. Τουρκ. dayamak.

3. Τουρκ. sallamak, κουνῶ.

4. Πβ. Α. Βρόντη *Λαογρ.* 16 (1956) 218. Στὴ Δίλα ἔλεγαν : «τὰ μέρε τ᾽ κόντεψαν, ἤρταν τὰ γιόσα ἢ γέσα τ᾽», οἱ μέρες της πλησίασαν, ἤρθαν τὰ γέσα της, φάνηκαν δηλαδὴ τὰ ἐξωτερικὰ σημεῖα, σπᾶνε τὰ νερά, θὰ γεννήσει.

5. Πρόκειται γιὰ τὸ ἀμνιωτικὸ ὑγρὸ ποὺ βρίσκεται, μαζὶ μὲ τὸ βρέφος, στὸ ἄμνιον, τὴν «προσωπίδα». Πβ. *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 101 καὶ 121.

6. *Παναᾶς δαχτύλια* ἢ *χέρι*, ἔλεγαν στὴ Δίλα, καὶ τὸ εἶχαν στὴν ἐκκλησία. Φούκτα τῆς Παναγίας στὴν Κύπρο, *Κύπρ. Χρον.* 4 (1926) 122, Χέρι τῆς Παναγίας; Ν.Γ. Πολίτης, Ὠκυτόκια, *ΛΣ* 3, 296 - 7, *Λαογρ.* 6 (1917) 318 - 9, Β. Δεληγιάννης *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 11(1944 - 45) 158, χέρι τῆς Παναγίας, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ γύφτοι τῆς Θράκης. Στὴν ἀρχαιότητα οἱ ὠδίνουσες κρατοῦσαν στὸ χέρι τους δάφνη τοῦ Ἀπόλλωνα. Βλ. Σκαρλάτου Βυζαντίου *Λεξικὸν* στὴ λ. Χέρι Παναγίας, ἡ γλυκυσίδη, Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 297 : τεύκριον τὸ πόλιον, Θ. Χελδράιχ στὸ *Ἐγκυκλ. Λεξ.* λ. τεύκριον, Χελδράιχ - Μηλιαράκη *Ἐπετ. Πανεπ. Ἀθηνῶν* 1907 - 8, 304 - 5, *Ἀρχ. Πόντ.* 1 (1928) 222, Ἄκογλου *Κοτύωρα* 125. Ἀναστατικὴ ἡ ἱεροχουντία ἢ ὑγρομετρικὴ (Anastasia Hierochundica) ἢ Ρόδον τῆς Ἱεριχοῦντος. Βλ. Π. Γεννάδιο *Λεξ. Φυτολ.* (Ἀθῆναι 1914) 113.

7. Στὴ Δίλα ἔδιναν στὴν ἐπίτοκο νὰ πιεῖ νερὸ ἀπ᾽ αὐτὸ ὅπου ὁ πεθερός της εἶχε πλύ-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὅταν ἡ βάια ἢ ἐbé [1], ἡ μαμμή, ἔβλεπε πὼς γεννήθηκε ἀγόρι [2], φώναζε χαρούμενα: παιὶ, παιί! Ἔπαιρνε ἔπειτα τὸ μωρὸ καὶ κόφτιšκιν dοὺ νεφαλὸ [3] τ' μὶ dοὺ ράμμα, ἕνα ψελὸ ράμμα, τσὶ dίιšκέν dου, ἔκοβε τὸν ὀμφάλιο λῶρο μὲ τὴν κλωστή, μιὰ λεπτὴ κλωστή, καὶ τὸν ἔδενε. Πετοῦσε στὸν ἀργαλειὸ τὸ κομμάτι τοῦ λώρου ποὺ περίσσευε - šέρισκαμ' dα χρώστα ἀπάν', ξέρωνεν (ὁ λῶρος) ἂν τσεῖδι κορίτσ', τὸν πετούσαμε πάνω στὸν ἀργαλειό, ξεραινόταν, ἂν ἦταν κορίτσι, ἢ τὸ ἔχωναν σὲ μιὰν ἄκρη τῆς αὐλῆς, ἂν ἦταν ἀγόρι. Τὸ ἀγόρι τὄλεγαν καὶ κουλάτš [4]. Φšὰχ ἔλεγαν γενικὰ τὸ παιδί.

Μετὰ τὸ παιδὶ πέφτιšκαν τὰ γιόšα [5], ἔπεφτε τὸ ὕστερο, ποὺ τὄθαβαν στὴν ἄκρη ἑνὸς δωματίου [6]. Ἔπειτα ἄλειβε ἡ μαμμὴ τὸ παιδὶ σ' ὅλο του τὸ σῶμα μὲ ἁλάτι [7] καὶ λάδι [8] καὶ τσοίμιζέν dου, τὸ κοίμιζε στ' ράη τ' ἀπάνω, σὲ θέση ὕπτια.

§ 74. Μετὰ τὸν τοκετό. Οἱ πρῶτες φροντίδες.

Μετὰ τὸ καθάρισμα κοίμιζαν τὸ παιδὶ σὲ ζεστὸ [9] χῶμα, κοσκινισμένο, ποὺ τὸ μάζευαν στὶς ρεματιὲς καὶ τὸ ζέσταιναν σ' ἕνα πιθάρι.

νει τὰ χέρια του. *Φšάχ κεφάλωσεν,* ἔρχεται μὲ τὸ κεφάλι ἔλεγαν, ὅταν τὸ παιδὶ ἐρχόταν κανονικά. Πίστευαν κ' ἐδῶ πὼς τὰ κορίτσια «εἶναι κλειστά», γι' αὐτὸ δὲν τ' ἄφηναν νὰ μποῦν στὸ δωμάτιο τῆς λεχώνας. Σὲ περίπτωση δύσκολου τοκετοῦ ἔβαζαν τὴν ἐπίτοκο σ' ἕνα κιλίμι, ποὺ ἔπειτα τὸ κουνοῦσαν «γιὰ νὰ ἔρθη τὸ παιδὶ στὴν κανονική του θέση». Τῆς ἔβγαζαν τὰ δαχτυλίδια ἐπίσης, γιὰ νὰ διευκολύνουν τὸν τοκετό. Γιὰ νὰ βγάλουν τὸ ὕστερο, τὸ τύλιγαν, ὅταν δὲν ἔπεφτε μόνο του, στὸ στειλιάρι τοῦ παλτᾶ καὶ τὸ τραβοῦσαν. Ὅταν ἔπεφτε, τὸ ἔχωναν σὲ ἀπόμερο μέρος καὶ ἔσφιγγαν τὴν κοιλιὰ τῆς λεχώνας γιὰ νὰ καθαρίσει. Πρὶν γεννήσει, ὁ ἄντρας τῆς σκούπιζε τὸ πρόσωπο μὲ τὸ μαντίλι, γιὰ νὰ φύγουν οἱ πανάδες.

1. Τουρκ. ebe.

2. Οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὴ γέννηση ἀγοριοῦ κρεμοῦσαν στεφάνι ἐλιᾶς. Βλ. Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος ἀρχ.* 48. Γιὰ τὴν προτίμηση ἀρσενικοῦ γενικὰ βλ. παραπ. σ. 155, σημ. 2.

3. Βλ. *Λαογρ.* 3 (1911) 698 - 701, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 222 - 225.

4. Τουρκ. (ὀγλὰν) kulaç;

5. Τουρκ. yas, ἐλαφρὰ βρεγμένο. Τὸ βυζαντ. κυττάριον. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4, 25, *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 102.

6. Μέσα στὸ σπίτι, ἀπὸ φόβο μήπως τὰ δαιμονικὰ ποὺ τὸ συνόδευαν, πειράξουν τὴ μητέρα καὶ τὸ παιδί. Κατὰ τὸν Van Gennep *Manuel* 1, 122 : Ἀφήνουν μεγαλύτερον ἀφαλὸ στὸ ἀγόρι. Βλ. καὶ *Λαογρ.* 3 (1911) 698 - 701.

7. «Πρῶτον μὲν σπαργανούσθω συμμέτροις ἁλσὶν περιπαττόμενον, ὅπως αὐτοῦ πυκνότερον καὶ στερρότερον εἴη τὸ δέρμα τῶν ἔνδον μορίων», Γαλην. *Ὑγιειν.* Α, 7 (τόμ. VI, σ. 32 Kuhn), Ν.Γ. Πολίτη *Λαογρ.* 6 (1917) 316, *ΛΣ* 2, 294 - 6, 3, 208, ὅπου καὶ βιβλιογραφία, τοῦ ἴδιου *Λαογρ.* 2 (1910) 168 - 71, Διοσκορ. *Περὶ ἁπλῶν φαρμάκων* V 115 (ἔκδ. Λειψίας 1829, 792 κέ.), Ἀέτ. Ἀμιδηνὸ *Λόγ.* ΙΓ΄ β΄, Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4, 29, Ἀλεκτορίδη 27, Κυριαζῆ 128 - 9, Βαλαβάνη *Ἀραβανιακὰ* 6.

8. Βλ. Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος ἀρχ.* 48.

9. Πβ. Ἀλεκτορίδη 27, *Ἀνακού* 106.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὅταν τὰ μικρὰ ρωτοῦσαν ποῦ βρέθηκε τὸ μωρό, οἱ μεγάλοι τοὺς ἀπαντοῦσαν πὼς Παναὰ ἤβ'ρι dου, τὄφερε ἡ Παναγία.

Μιὰ δυὸ μέρες μετὰ τὸν τοκετὸ ἔκοβαν στὸ χειρόμυλο ρόβη, τὴν περίχυναν μὲ ζεστὸ νερό, ἁπλωμένη σ' ἕνα σεντόνι, καὶ δίπλωναν μ' αὐτὴ τὸ παιδί, γιὰ νὰ φύγει ἡ κοκκινίλα μὲ τὴν ὁποία εἶχε γεννηθῆ [1]. Σὲ ζεστὸ χῶμα κοίμιζαν καὶ τὴ λοχούσα - νὰ dοὺ ζέεις dοὺ χῶμα, νὰ ψηχοῦν, νὰ σφίξουν τὰ μπατζάχια τ', νὰ τὸ ζεστάνεις τὸ χῶμα, νὰ ψηθοῦν (=νὰ ζεσταθοῦν), νὰ σφίξουν τὰ μεριά της.

Ἐπὶ 40 μέρες ἔδεναν τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ γιὰ νὰ γίνει ἥμερο, τοῦ ἔδεναν ἀκόμη τὴ μύτη καὶ τοῦ πίεζαν τὸ κεφάλι, γιά νὰ τὸ «στρογγυλέψουν». Dοὺ 'μέτ', τὴν προσωπίδα τὴν πετοῦσαν.

Ὅσοι μάθαιναν γιὰ τὸν τοκετό, ἔτρεχαν στὸ σπίτι τῆς λεχώνας καὶ εὔχονταν :-Φῶς στὰ μάτια [2] σ', καὶ οἱ δικοί της ἀπαντοῦσαν :-Φῶς μας εἶ'!

Οἱ στενοὶ συγγενεῖς χάριζαν στὸ μωρὸ μικρὰ δῶρα, συνήθως φορεματάκια, πετώντας τα πάνω στὴν κούνια.

Τοὺν σεράντωνεν dοὺ φᾶχ, ὅταν σαράντιζε τὸ παιδί, τὄπλεναν μὲ νερό, ποὺ ὕστερα τὄχυναν σὲ μιὰν ἄκρη ποὺ δὲν πατιόταν, ἐνῶ ἡ λεχώνα ὕστερα ἀπὸ δέκα μέρες μαυτὸ τ' πλύνιᾶκεν, πλενόταν μόνη της. Τὸ πέντζε [3] ἢ τὰ βλοϊές, οἱ πανάδες τῆς λεχώνας πίστευαν πὼς ἔφευγαν, ἂν σκούπιζε τὸν ἱδρώτα μὲ τὰ μαλλιά της.

§ 75. Ὁ Ἄλης. Τὰ φυλαχτά.

Φύλακναν λοχούσα [4], πρόσεχαν τὴ λεχώνα σαράντα [5] μέρες, ἔμενε κά-

---

1. Στὴ Δίλα τὸ ἄφηναν νηστικὸ τὴν πρώτη μέρα, γιὰ νὰ γίνει ἥμερο. Ἂν τὸ παιδὶ γεννιόταν λιποθυμισμένο, χτυποῦσαν ἕνα ταψὶ νὰ ξυπνήσει ἢ καίγαν τὸ *γέσι* στὸ τουνdούρι, πάλι γιὰ νὰ ξυπνήσει. Στὸ προσκέφαλο τοῦ μωροῦ ἔβαζαν μιὰν εἰκόνα, ψαλίδι καὶ μαχαίρι ὣς τὶς σαράντα μέρες. Ἐπὶ 40 μέρες ἡ λεχώνα δὲν ἄνοιγε σεντούκι, 15 μέρες δὲν ἔβγαινε ἔξω μόνη της.

2. Βλ. τὴν ἑρμηνεία τῆς εὐχῆς ἀπὸ τὸν Α. Παπαδόπουλο *Ἀρχ. Πόντου* 15 (1950) 29.

3. Τουρκ. pece.

4. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 1256, *Λαογρ.* 8 (1925) 448 - 87. Ἀρμένιοι εἶναι οἱ δαίμονες τῆς λεχώνας καὶ τοῦ νεογνοῦ στὴ Χίο. Κατὰ τὸν M. Boratav *Ancyclopedisi Inonu* λ. al karisi, πρόκειται γιὰ γυναίκα πού, σύμφωνα μὲ μιὰν ἀπὸ τὶς πολλὲς παραδόσεις, βρίσκεται στοὺς στάβλους, ἀπ' ὅπου παίρνει τὴ νύχτα τὰ ἄλογα, τὰ καβαλάει καὶ τρέχει. Τὸ πρωῒ οἱ ἄνθρωποι τὰ βρίσκουν μούσκεμα στὸν ἱδρώτα, βάζουν κόλλα στὴ σέλλα, κολλάει ἡ Ἄλη, τὴν πιάνουν καὶ τὴν ὑποχρεώνουν νὰ μὴν κάνει κακὸ στὸ σπίτι, ἀλλιῶς θὰ τὴ σκοτώσουν. Τὸ σπίτι γίνεται τότε *ὀτζὰχ* καὶ ἔχει τὴν ἱκανότητα νὰ θεραπεύει ἀπὸ τὴν Ἄλη. Πρόκειται γιὰ προσωποποίηση τοῦ ἐπιλόχιου πυρετοῦ ἢ τῆς ἐκλαμψίας, ἀρρώστιες στὶς ὁποῖες ἦταν ἐκτεθειμένες οἱ γυναῖκες. Πβ. *Ἀνακοὺ* 112, σημ. 1. Βλ. καὶ Carnoy - Nicolaïdès 330 - 332. Κατὰ τὸν Ν. Γ. Πολίτη *Λαογρ.* 6 (1917) 337 - 8 : «τὰ ὀνόματα τῶν δαιμόνων Ἄλη καὶ Ἀλοὺς εἰ-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ποιος μαζί της, ἂς ἦταν καὶ ἕνα παιδί. Ἀλλιῶς πατεῖ το Ἄλες [1], τὴν πατεῖ ὁ Ἄλης, ἡ ἴδια πειραζιέτι, πειράζεται, καὶ τὸ παιδὶ σπανιέτι, τὸ πιάνουν σπασμοί. Λιποθυμοῦσε ἡ γυναίκα, ἐρούτουν doυμὰν στὸ τσουφάλ', ἐρχόταν καπνὸς στὸ κεφάλι της, πάθαινε δηλ. σκοτοδίνη, κι ὅταν συνερχόταν, μποροῦσε νὰ τῆς μείνει κάποια βλάβη, νὰ μὴν ἀκούει, π.χ., καλά.

Ὁ Ἄλες, ποὺ ἐρχόταν κάποτε κι ἀπὸ στενοχώρια, προξενοῦσε μεγάλο κακὸ στὴ λεχώνα, κι ὅλοι ἔκαναν ὅ,τι μποροῦσαν γιὰ νὰ τὴ γλυτώσουν ἀπ' αὐτόν. Ὅταν λιποθυμοῦσε, ἔφερναν χῆνες [2] ἀπὸ τὴ Λίμνα— γάζια [3]—,

---

κάζω ὅτι εἶναι συγγενῆ μᾶλλον πρὸς τὸ τῆς νυκτίας δαίμονος τῶν Ἀράβων Ἀλιλάτ». Βλ. ἀκόμη Γ.Κ. Χατζόπουλο *Ἀρχ. Πόντ.* 27 (1965) 97 κέ., 102 - 103: Ταφάρα, γριὰ ποὺ πειράζει τὴ λεχώνα, στὴ Βενετία Pagana, Στρίγγλα ποὺ ἐνοχλεῖ τὶς λεχῶνες, Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 2, 302. Πβ. τὴ Γελλὼ καὶ τὰ γιλλόβρωτα παιδιὰ τῶν Βυζαντινῶν. Σημειώνομε πὼς καὶ ὁ Ἄλης, κατὰ τοὺς Τούρκους ἦταν «φάσμα γυναικεῖον», ὅπως καὶ ἡ Γιλλώ. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 110 - 111. Πβ. ἀκόμη τὸ djinn ποὺ ἔπαιρνε τὰ γερὰ παιδιὰ καὶ ἄφηνε «ἀλλάγματα», Carnoy - Nicolaïdès 312 - 313. Στὸ Μ. Ψελλὸ *Διηγήσεις περὶ Γιλλοῦς* (Κ. Σάθα *Μεσ. βιβλιοθ.* 5, 572 - 3) βρίσκομε παράδοση γιὰ τὴ Γιλλὼ ὅμοια μὲ τὴ σημερινὴ τουρκικὴ ποὺ σημειώσαμε: «ἡ δὲ Γιλλοῦ συνεισῆλθε σὺν τοῖς ἵπποις ὥσπερ μυῖα καὶ περὶ μέσης τῆς νυκτὸς ἀπέκτεινε τὸ παιδίον ... Τότε καθίσαντες ἐπὶ τοῖς ἵπποις αὐτῶν, ἔτρεχον αὐτὴν ...».

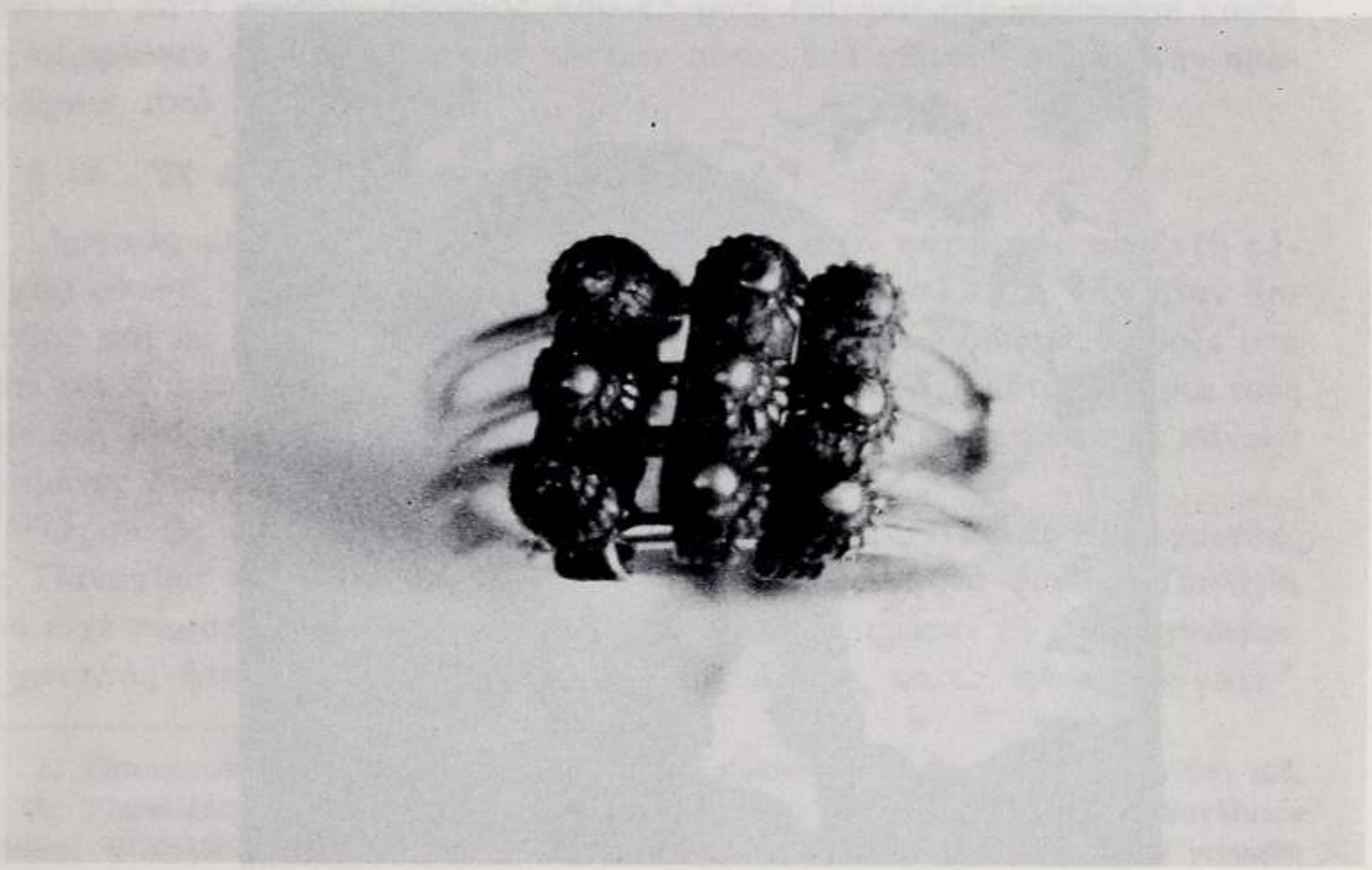
5. Σὲ 40 μέρες ὁλοκληρώνεται ἡ κάθαρση. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 109 - 110. Ὡς τότε ὑπόκειται στὴν ἐπήρεια τῶν δαιμόνων. Πβ. τὴν εὐχὴ τῆς ἐκκλησίας: «καὶ διαφύλαξον αὐτὴν ἀπὸ πνευμάτων πονηρῶν». Πβ. Carnoy - Nicolaïdès 307 - 311.

1. Στὴ Δίλα δὲν ἄφηναν νερὸ ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι, γιατὶ ὁ Ἄλης ἔπαιρνε τὴν ψυχὴ τῆς λεχώνας ἢ τὴν πήγαινε μέσα σ' αὐτό. Ἄλλαζαν βελόνι οἱ λεχῶνες στὸ δρόμο. Τὸ πρῶτο δόντι ποὺ ἔπεφτε, τὸ κοπανοῦσαν μπροστὰ στὴν πόρτα, ἔλεγαν τρεῖς φορές: *ἄμε σκυλί, ἔλα λαγός,* καὶ πετοῦσαν τὴ σκόνη στὰ κεραμίδια. Μοίραζαν καὶ κρεμοῦσαν καὶ κόλλυβα στὸ παιδί. Εὔχονταν: *Ἀλλὰχ ἀγιὰχ demὶρ daïάχ dίm,* ὁ Θεὸς νὰ δώσει πόδια νὰ περπατήσει τὸ παιδί. Γιὰ τὸ *κöστὲ*—ὅταν τὸ παιδὶ ἔπεφτε συχνὰ—ἔδιναν στὸν τσοπάνη μιὰ κόκκινη κλωστή, τὴν ἔπαιρνε μαζί του ὅλη τὴν ἡμέρα, τὴν ἔφερνε τὸ βράδυ πίσω, τὴν ἔδεναν στὸ πόδι τοῦ παιδιοῦ καὶ τὴν ἔκοβαν, ὅταν περπατοῦσε. Ἔδιναν καὶ ψωμὶ στὸν τσοπάνη καὶ τὸ γύριζε μαζί του κι αὐτό, κ' ἔπειτα τὸ ἔδιναν στὴ λεχώνα, ὅταν δὲν εἶχε γάλα. Στὴ Δίλα ἐπίσης δὲν ἔκοβαν τὰ νύχια τοῦ μωροῦ ὡς 2 χρόνια μετὰ τὴ γέννηση. Στὴ λεχώνα, ὥσπου νὰ σαραντίσει, πήγαιναν: ἕνα πιάτο χαλβὰ καὶ ἕνα μαστραπὰ σερμπέτι (νερὸ μὲ ζάχαρη καὶ μὲ κόκκινο πιπέρι μέσα), μιὰ φορὰ κάθε συγγενής της.

2. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *Λαογρ.* 6 (1917) 338: «ἡ διὰ χηνῶν ἀποτροπὴ τοῦ δαίμονος εἶναι ἴσως συναφὴς πρὸς ἀρχαίας δοξασίας περὶ ἱερότητος τοῦ πτηνοῦ τούτου». Παραθέτομε ἕνα ἐνδιαφέρον ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ Φιλόστρατο *Τὰ εἰς τὸν βίον Ἀπολλωνίου τοῦ Τυανέως* I, σ. 12. «Ἀγούσῃ γὰρ τῇ μητρὶ τόκου ὥραν ὄναρ ἐγένετο βαδίσαι εἰς τὸν λειμώνα καὶ ἄνθη κεῖραι ... Αὐτὴ δὲ εἰς ὕπνον ἀπήχθη κλιθεῖσα ἐν τῇ πόᾳ. κύκνοι τοίνυν ... χορὸν ἐστήσαντο περὶ αὐτὴν καθεύδουσαν καὶ τὰς πτέρυγας, ὥσπερ εἰώθασιν, ἄραντες ἀθρόοι ἤχησαν ..: ἡ δὲ ἐξέθορέ τε ὑπὸ τῆς ᾠδῆς καὶ ἀπέτεκεν». Βλ. καὶ Σαραντίδη 84.

3. Τουρκ. kaz.

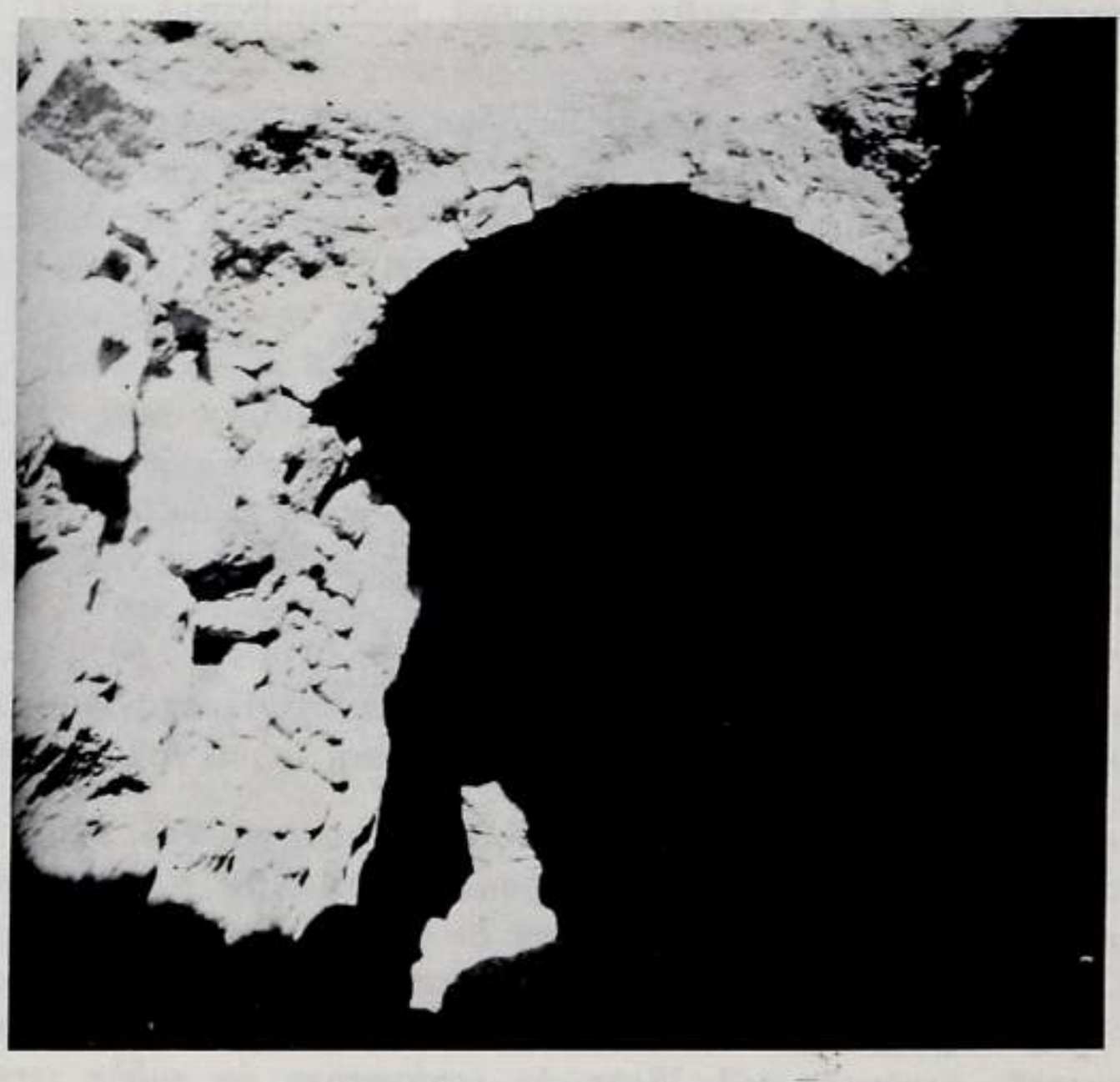
Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 40 Τό δαχτυλίδι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 48. Εἴσοδος παλιοῦ Ἁι Βλάση.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σέριζκαν τσὶ τουφένια, έριχναν καὶ τουφεκιές. Χάραζαν ἀκόμη μ' ἕνα μυτερὸ ἐργαλεῖο — μαχαίρι, σουφλὶ — μιὰ γραμμὴ γύρω [1], ἕναν κύκλο στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ δωματίου, μιὰ δυὸ μέρες πρὶν ἀπὸ τὸν τοκετό, ἡ ἴδια ἡ λεχώνα, ἡ πεθερὰ ἢ ὁ ἄντρας της, γιὰ νὰ ἐμποδίσουν τὸν Ἄλη νὰ πλησιάσει.

Ἔβαζαν ἀκόμη κάτω ἀπὸ τὸ προσκέφαλο τῆς λεχώνας ἕνα μαχαίρι, γιὰ νὰ τὴν προφυλάξουν ἀπὸ τὸν Ἄλη, καὶ σταυρόια, σταυρούς, ψωμί, ψαλίδι, τὴν εἰκόνα καὶ χυνιάμα, θυμίαμα, γιατὶ τὴ λεχώνα λα(χ)αίν' dου μάτ', τὴν πιάνει τὸ μάτι. Ὅταν κάποιος ποὺ τὸ μάτι του μάτιαζε, περνοῦσε κοντά της, κάρφωναν στὸ σημεῖο ποὺ πάτησε αὐτὸς ἕνα καρφί [2], γιὰ νὰ τὴν προφυλάξουν ἀπὸ τὸ μάτιασμα.

§ 76. Ἡ εὐχή. Ὁ χοντσάς. Ἡ μαμμή.

Ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸ βρεχούτεμιστι τοὺν παπὰ τσὶ γίνιξι (ἢ φέριζκιν) εὐτσή, φωνάζαμε τὸν παπὰ κ' ἔδινε (ἢ ἔφερνε) εὐχή. Ἂν ἦταν ἄρρωστος καὶ δὲ μποροῦσε νὰ πάει στὴ λεχώνα νὰ τὴ διαβάσει, διάβαζε στὸ σπίτι του ἕνα μπουκάλι νερὸ καὶ τὄστελνε. Ἔπλεναν [3] μ' αὐτὸ τὰ χέρια τους ἡ μαμμὴ καὶ οἱ ἄλλες γυναῖκες, γιατὶ ἀλλιῶς δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ κάνουν ὁρισμένες δουλειές, π.χ. νὰ ζυμώσουν.

Ὀχτὼ ὡς δέκα μέρες μετὰ τὸν τοκετὸ ἔκαναν Παναᾶς dοὺ χοντζά, τῆς Παναγίας τὸ τραπέζι [4], γιὰ νὰ παραμεῖ Παναά, νὰ φύγει ἡ Παναγία (ποὺ εἶχε παρασταθῆ στὸν τοκετό), νὰ πάει νὰ γλιτώσει κι ἄλλη γυναίκα. Ὁ χοντσὰς ἦταν τσίπες, καϊμάκι δηλαδή, ὀρνίια, κότες, ἕνα σφουγγάτο [5],

---

1. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὸ μαγικὸ κύκλο. Πβ. *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 125. Πβ. R. Flacelière *Δημόσ. καὶ ἰδιωτ. βίος τῶν ἀρχ. Ἑλλήνων*, μετάφρ. Γ. Βανδώρου (Ἀθῆναι 1970)103, γιὰ ἀνάλογα μέτρα ποὺ ἔπαιρναν οἱ ἀρχαῖοι πρὶν ἀκόμη γεννηθῆ τὸ παιδί: ἄλειβαν τὸ σπίτι μὲ πίσσα, γιὰ νὰ διώξουν τὰ δαιμόνια ἢ γιὰ νὰ προστατέψουν τὸ μωρὸ ἀπὸ τὸ μάτιασμα. Κάθε γέννηση, ἐξάλλου, προκαλοῦσε μίασμα γιὰ τὴ μητέρα καὶ γιὰ ὅλους τοῦ σπιτιοῦ.

2. Ἦταν σὰν νὰ κάρφωναν τὸν ἴδιο, ποὺ μὲ τὸ μάτιασμά του ἀπειλοῦσε τὴ λεχώνα. Τὸ χνάρι του, ὅπως καὶ ἡ εἰκόνα καὶ τὰ ροῦχα του, παθαίνουν βλάβη ποὺ μεταδίδεται καὶ στὸν ἴδιο.

3. Γιὰ τὴν ἀκαθαρσία τῆς λεχώνας καὶ τὴ μόλυνση αὐτῶν ποὺ τὴν ἐπισκέπτονται, μιλάει ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Κυρήνης A § 3 Wilam = § 4, Solmsen-Fraenkel. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΗΙ* 1β, 270: «ὁ ἐπιλόχιος πυρετὸς ἀπεδίδετο εἰς δαιμόνιον», καὶ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 109: ἀκάθαρτη ἡ λεχώνα «καὶ οἱ εἰσελθόντες εἰς τὴν οἰκίαν λεχοῦς», Danzel 156: «ἡ ἐποχὴ ἀμέσως μετὰ τὸν τοκετὸν εἶναι κατ' ἐξοχὴν ἐκτεθειμένη εἰς ἐπιθέσεις δαιμόνων». Πβ. Εὐριπ. *Ἰφιγ. Ταύρ.* 381.

4. Τουρκ. honça, τραπέζι. Πρόκειται γιὰ τὸ *λοχόζεμα* τῶν Βυζαντινῶν, τὰ λεχοζώμια τῆς Ἀνακοῦς (σ. 111).

5. Βλ. *Κώδ. Ταμ. Ἀνταλλαξίμων* 57 (Προκοπιοῦ) ὅπου, σὲ πράξη τῆς δημογεροντίας τῆς 16.12.1890, σημειώνεται πὼς ἀπαγορεύεται «ὁ σφουγγάτος στὴ γέννα καὶ τὸ τραπέζι τῆς Παναγίας». Βλ. καὶ *Νεάπολη* 110.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χαλβάς, χοσάφια[1], δηλαδὴ κομπόστα. Ἔτρωγαν ἀπ' αὐτὰ ἡ μαμμὴ καὶ ὅσες γυναῖκες εἶχαν βρεθῆ στὸν τοκετό.

Εἴκοσι μέρες μετὰ τὸν τοκετό ἡ λεχώνα κλώισκιν σὸ σπίτ', γύριζε (μέσα) στὸ σπίτι, δὲν ἔμπαινε ὅμως στὸ στάβλο[2], γιατὶ ἐκεῖ «τὴν πατοῦσε ὁ Ἄλης». Ἔπρεπε ἐπίσης νὰ περάσουν σαράντα[3] μέρες, γιὰ νὰ πάει σὲ ξένο σπίτι, ἀλλιῶς οἱ ἔνοικοι θύμωναν, γιατὶ ζημιὰ νίιτι, γίνεται ζημιά[4]. Δὲν κοιταζόταν στὸ διάστημα αὐτὸ σὲ καθρέφτη[5] οὔτε λουζόταν[6] οὔτε ἄνοιγε μπαοῦλο, γιατὶ τότε τσακοδᾶ διάολους, κατουράει ὁ διάβολος[7] μέσα σ' αὐτό. Στὶς σαράντα μέρες πήγαινε στὴν ἐκκλησία, καὶ ὁ παπὰς γίν' do εὐτσή, τῆς δίνει, τῆς διαβάζει τὴν εὐχή.

§ 77. Τὰ ἀβάφτιστα.

Ἂν τὸ μωρὸ κινδύνευε νὰ πεθάνει, τὄπαιρνε κάποιος στὰ χέρια του, τὄβγαζε πρὸς τὴν ἀνατολή, κροῦν του στ' ἀέρα, τὸ χτυποῦν, τὸ βγάζουν στὸν ἀέρα, βούτανεν dου στὸ λερό, τὸ βουτοῦσε στὸ νερὸ τσὶ λέισκιν ἕνα δυὸ γράμματα, καὶ ἔλεγε ἕνα δυὸ γράμματα, ὅ,τι ἤξερε ἀπὸ ἐκκλησιαστικά. Ἔτσι χέκουμ' dου χεοῦ στράδα[8], τὸ βάζομε στοῦ θεοῦ τὸ δρόμο. Ἂν ζοῦσε, τὸ βάφτιζε ἀργότερα κανονικὰ ὁ παπάς[9]. Ἂν τὸ παιδὶ γεννιόταν νεκρό, ἡ μαμμή, ποὺ τὴ θεωροῦσαν ὑπεύθυνη, ἔπρεπε νὰ πάει στὸν πλεματικὸ νὰ ξεμολογηθῆ, γιατὶ πόμη σὰ κρίματα ποὺ χάην dοὺ φσάχ, ἔμεινε στὴν ἁμαρτία, ἐπειδὴ χάθηκε τὸ παιδί[10].

---

1. Τουρκ. hoşaf.

2. Ὁ στάβλος ἦταν ἀπὸ τὰ λιγότερο καθαρὰ μέρη τοῦ σπιτιοῦ, κ' ἐπομένως ὁ φόβος γιὰ μόλυνση τῆς λεχώνας μεγαλύτερος.

3. Ὁ ἀριθμὸς 40 ἀνήκει στοὺς ἱερούς.

4. Γιατὶ ἦταν ἀκάθαρτη καὶ κουβαλοῦσε μαζί της τὰ δαιμονικὰ ποὺ τὴν ἀκολουθοῦσαν. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 218, ὅπου καὶ βιβλιογραφία. Κατὰ τὸν Σχολ.τοῦ Ἀρφ. *Λυσιστρ.* 757, ὁ περιορισμὸς τῆς λεχώνας καὶ τοῦ μωροῦ κρατοῦσε δέκα μέρες.

5. Ἀσφαλῶς γιὰ νὰ μὴν τὴν τρομάξει ἡ ἀδυναμία της ἢ γιατὶ στὸν καθρέφτη συγκεντρώνονταν τὰ δαιμονικά. Πβ. Μ. Γλυκᾶ 1, 110: «Καθὰ φησι Πλούταρχος, ὁ Εὐτελίδας ἐβάσκηνε τὴν ὄψιν αὐτοῦ κατιδὼν ἐν ὕδατι καὶ τῆς ὥρας ἐκπλαγείς».

6. Γιὰ λόγους προφύλαξης.

7. Τὸ διάβολο, τὰ δαιμονικὰ τὰ μετέφερε μαζί της, σὰν ἀκάθαρτη ποὺ ἦταν.

8. Πβ. Σχολ. Ἀρφ. *Ἱππ.* 494: «ὁ δὲ Ἀριστοτέλης (*Ἱστ.* ζ, 7,12) ἐν ταῖς ἑβδόμαις φησὶν ἐπιτίθεσθαι τὰ ὀνόματα γράφων οὕτως: τὰ πλεῖστα δὲ ἀναιρεῖται πρὸς τὴν ἑβδόμην· διὸ καὶ τὰ ὀνόματα τότε τίθενται, ὡς πιστεύοντες τότε μᾶλλον τῇ σωτηρίᾳ».

9. «Κατὰ τὰς ἐκκλησιαστικὰς διατάξεις, κατ' ἀρχήν, ὁ ἀναβαπτισμὸς ὀρθοδόξων δὲν ἐπιτρέπεται», ἐκτὸς ἂν πρόκειται γιὰ αἰχμάλωτο ἢ ἂν λείπουν ἀποδείξεις ὅτι εἶχε γίνει βάφτιση. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 128.

10. Πβ. *PG* 61.784: «ἐὰν δὲ τῇ ἀμελείᾳ τῶν γονέων ἀποθάνῃ τὸ παιδίον ...»

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἂν δοὺ φᾶχ πεθάνιᾰκεν γκιοπρέ[1], τὸ παιδὶ πέθαινε ἀβάφτιστο, ᾰ́νουμ' ἕνα γούπα, κάνουμε μιὰ γούβα πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα τοῦ σπιτιοῦ ἢ σὸ ῾παχτᾰ́, στὸν κῆπο τῶ̂ι πούχωναμ' dου, καὶ τὸ χώναμε, ἂν ὅμως πέθαινε βαφτισμένο, τὸ ἔθαβαν στὸ νεκροταφεῖο.

Ἂν κάποιου τὰ παιδιὰ πέθαιναν μωρά, ἦταν γιατὶ εἶχαν σκουλούτῶ̂', σκουλήκι. Τὰ πότιζαν λοιπὸν δυὸ τρεῖς φορὲς γαϊδουρινὸ[2] κάτουρο καὶ γίνονταν καλά.

II. ΒΑΦΤΙΣΗ[3]. ΤΟ ΜΕΓΑΛΩΜΑ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ.

§ 78. Ὁ νονός. Ἡ βάφτιση.

Γύρω στὶς δώδεκα[4] μέρες — τὸ πολὺ σαράντα — μετὰ τὴ γέννηση μάφτιζαν, βάφτιζαν τὸ μωρό. Μάφ'σαμ' dοὺ φᾶχ, βαφτίσαμε τὸ παιδί, ἔλεγαν. Αὐτὸς ποὺ εἶχε στεφανώσει τὸ ἀντρόγυνο ἢ κάποιος μὲ τὴν ἄδειά του βάφτιζε καὶ τὰ παιδιὰ τοῦ ἀντρόγυνου κ' ἔβαζε τ' ὄνομα ποὺ ἤθελε αὐτός, ἐκτὸς ἂν εἶχε πεθάνει ὁ παππούς τοῦ μωροῦ, γιατὶ τότε τὸ μωρὸ θἄπαιρνε τὸ ὄνομα τοῦ πεθαμένου. Ἡ βάφτιση γινόταν πάντοτε στὴν ἐκκλησία. Ἕνα ζευγάρι παιδιὰ ποὺ εἶχαν τὸν ἴδιο τατά, νουνὸ — τὰ τᾰ́ιτᾰ́τῶ̂α[5], λουλούδια — δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ γίνουν ἀντρόγυνο.

Ὁ τατὰς[6] ἢ ἡ νονὰ[7] ἔκαναν τὴ Λαμπρὴ καὶ τῶν Φώτων δῶρα στὸ σύντικλου[8], στὸν ἀδεξιμιό: παπούτσια, ροῦχα, ἀβγά, μιὰ λαμπάδα. Ἂν ὁ ἀδεξιμιὸς πέθαινε σὲ λίγα χρόνια, ἡ νονὰ τοὔφερνε κάποιο νεκρικὸ φόρεμα[9].

Μετὰ τὴ βάφτιση ὁ νονὸς μοίραζε μαφτίσια, ῾παράια, βαφτίσια, χρή-

---

1. Τουρκ. körpe, ἀνώριμο.

2. Ὁ Διοσκορ. *Ὑλ. ἰατρ.* Β΄ ϛθ΄ (σ. 227) πιστεύει πὼς «οὖρον ἀνθρώπου ... ποθὲν πρὸς ἐχίδνης δήγματα ἁρμόζει ...» καὶ *Περὶ Εὐποριστῶν* Α΄ μδ΄ (σ. 114) «τὰ δὲ τραχέα βλέφαρα λεπτύνει ... οὔρου ἀνδρείου ὑποστάθμη σὺν κυπρίνῳ μύρῳ».

3. Βλ. Δ. Πετρόπουλο, Λαϊκὲς δοξασίες γιὰ τὸ βάφτισμα, *Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου* Ἀθῆναι 1960, 519.

4. Πβ. Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος ἀρχ.* 49: «Τὴν δὲ δεκάτην ἐτελεῖτο ἐπισημοτέρα τελετή», γιατὶ ἔδιναν στὸ παιδὶ ὄνομα. Ἡ βάφτιση σὲ νηπιακὴ ἡλικία γίνεται «τοῦτο μέν, ἵνα τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενον ὡς θώρακα μὴ φοβηθῇ τοὺς πολεμίους δαίμονας, τοῦτο δὲ ἵνα μὴ παραδοθῇ εἰς αἵρεσιν καὶ αἰχμάλωτον γένηται», στὸν Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4 (1951) 44 κέ., Βλ. καὶ Brehier 17.

5. Τουρκ. çiçek.

6. Τὸ μεσν. *τατάς*. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 130.

7. Τὸ βυζαντ. *νόννα* <λατ. nonna.

8. Ὁ ὅρος σύντεκνος εἶναι βυζαντινός. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 130.

9. Πβ. *Ἀνακοὺ* 115, Βαλαβάνη *Ἀραβανιακὰ* 8.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ματα, ὄχι ὅμως κεράκια [1], καὶ οἱ ἄλλοι εὔχονταν : νὰ σὲ ζήσ'. Ὅταν γύριζαν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἡ μητέρα τοῦ μωροῦ — δὲν πήγαινε στὴν ἐκκλησία αὐτὴ — τρία φορὰς πέφτ' στὰ πτέρια, στὰ πόδια, φιλᾶ dοὺ χέρ', τὸν ὦμο καὶ τὸν πισινὸ καὶ παίρ' dοὺ φᾰάχ, τὸ παιδὶ ἀπὸ τὴ νονά του. Κι αὐτὴ νὰ τὸ φυλάξει ἀπ' τὴ νιᾰά, ἀπ' τοὺ λερὸ ὀφτὰ χρόνια κρεύ' του [2], τῆς ζητᾶ νὰ τὸ προφυλάξει ἑφτὰ [3] χρόνια ἀπὸ τὴ φωτιὰ (καὶ) τὸ νερό. Ὅταν γύριζαν μετὰ τὴ βάφτιση στὸ σπίτι, κάθονταν στὸ τραπέζι ὅλοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ λεχώνα.

Ὅταν τὸ παιδὶ σεράντωνε [4], τὸ κοινώνιζαν. Πήγαινε ἡ λεχώνα στὴν ἐκκλησία μαζὶ μὲ τὸ παιδί, καὶ ὁ παπάς, ἂν τὸ παιδὶ ἦταν ἀγόρι, τὸ γύριζε τρεῖς φορὲς γύρω στὴν Ἁγία Τράπεζα, ἂν ἦταν κορίτσι, τοῦ διάβαζε τὴν εὐχὴ ἔξω ἀπὸ τὸ ἱερό. Ὅταν τὸ παιδὶ γεννιόταν γιορτή, οἱ γονεῖς μποροῦσαν νὰ τοῦ δώσουν τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου.

§ 79. Τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα [5].

Σημειώνομε τὰ βαφτιστικὰ ὀνόματα γιὰ τὸ τυπολογικὸ καὶ τὴ φωνητική τους. Σὲ παρένθεση οἱ συνηθισμένοι ἢ λόγιοι τύποι, ὅπου διαφέρουν πολὺ ἀπὸ τοὺς διαλεκτικούς.

α) Ἀντρικά. Ἀβεργάμης (Ἀβραάμ), Ἀζαρίας, Ἀλέκος, Ἀλέξης, Ἀνανίας, Ἀναστάσης, Ἀνέστης, Ἀντρής, Ἀντρίκος, Ἀντών(ης), Ἀπόστιλης, Ἀχανάσ', Βαᾰίλ', Βενέτης, Βετᾰὴ (Ἰωακείμ), Βλάᾰης, Γαβραήλ, Γαρελέμης καὶ Χαρελέμης (Χαράλαμπος), Γιάκωβος, Γιακώφ, Γιορδάνης, Γιοφχάν(ης) καὶ Χιοφχάν(ης) (Θεοφάνης), Γεᾰήφης (Ἰωσήφ), Γιωβάννης, Γιωνᾶς (Ἰωνᾶς), Γουργόρης (Γρηγόρης), Γοῦτος (χαϊδ. τοῦ Χρυσόστομος), Γιώρ', Γιωρίκα (Γιωργάκης), Ἐρεμίας (Ἱερεμίας), Κλήμιντης (Κλήμης), Κωσταῖνης, Κωσταὴς (Κωσταντῖνος), Λάζαρης, Λευτέ-

---

1. Πβ. *Ἀνακοὺ* 114.
2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 114.
3. Ὁ ἀριθμὸς ἑφτὰ εἶναι ἕνας ἀπὸ τοὺς ἱερούς.
4. Στὴν Κύπρο τὸ *ποσαράντισμα* γιὰ τὸ ἀγόρι γίνεται στὶς 39 μέρες, γιὰ τὸ κορίτσι στὶς 40, «διὰ νὰ περνᾶ ὁ λόος τοῦ ἀντρός». Βλ. Κυριαζὴ 138.
5. Πβ. Σ. Μενάρδου, Περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν Κυπρίων, *Ἀθηνᾶ* 16 (1904) 257-294, Σταμνοπούλου, Ὀνοματολογικά, *Λαογρ.* 6 (1917) 425-451, Π. Λορεντζάτου, Συμβολὴ εἰς τὰ νεοελληνικὰ παρωνύμια, *Λεξικογρ. Ἀρχ.* (Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν) 6 (1923) 40-71, Α. Σιγάλα, Συρίων βαπτιστικά, *Λεξικογρ. Ἀρχ.* (Ἀκαδημ. Ἀθηνῶν) 6 (1923) 160-209, Ἀθ. Μπούτουρα *Τὰ νεοελληνικὰ κύρια ὀνόματα...* Ἀθῆναι 1912, Ἀ. Χούμη, Βαπτιστικὰ ὀνόματα, *ΔΙΕΕ* 4 (1892) 349-352, Στ. Κυριακίδη, Παρατηρήσεις περὶ τῶν νεοελληνικῶν βαπτιστικῶν ὀνομάτων, *Λαογρ.* 5 (1915) 336-60, Κ. Ἀμάντου, Βυζαντινὰ καὶ νεοελληνικὰ ὀνόματα γυναικῶν, *ΗΜΕ* 1929, 117-119, Τάσου Θ. Γριτσοπούλου, Βαπτιστικὰ ὀνόματα Πελ/σου τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, *Λαογρ.* 16 (1956) 337-374, Θαν. Π. Κωστάκη, Τσακωνικὰ κύρια ὀνόματα, *Πελοποννησιακὰ* 3 (1959) 230-240.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρης, Λεωνίδας, Μακάριος, Μανόλης, Μελέτης, Μεργκούλης [1], Μάρκος, Μηνᾶς, Μουσαήλης, Μουϋσῆς, Μουχάλ, Μουχαήλ, Μουρὰτ [2], Μπο(υ)δὴς (Πρόδρομος), Νικόλας, Δαμιανὲς καὶ Δαμιανής, Δαναὴλ (Δανιὴλ), Δημήτ(ης), Παναϊώτ', Παντελές, Παράης (Παρασκευᾶς), Παυλῆς, Πέτρης, Πρόϊμο καὶ Ποπότσης (Πρόδρομος), Ροφαὴλ (Ραφαήλ), Σάββας, Σπύρης, Σταυρής, Συμοχὸς (Συμεών), Τζηγλόρης καὶ Τζηλγόρης (Γρηγόρης), Τόγωρης (Θόδωρος), Τσερεκὰς καὶ Τσερετσῆς (Κυριάκος), Τρύβιδης (Τρύφων), Τσουμένης [3], Τσύριλλης (Κύριλλος), Φίλ'ππους, Φτύμ' (Εὐθύμιος), Χαρίτας, Χεγοδόσ' (Θεοδόσης), Χιμιανὲς (Δαμιανὸς), Χρυστόστομα, Χρίστης καὶ Χοῦτος (Χρίστος).

β) Γυναικεῖα : Ἄννα, Ἄνναασσα, Ἀνάστα, Ἀναστασία, Βαΐλ'τσα (πβ. Βασίλ'(ι)σσα στὴν Ἀνακοὺ) Βασιλική, Βενέτ', Γιοφσημανὴ (Γεθσημανή), Δέσποινα, Δευτέρνα καὶ Λευτέρνα (Ἐλευθερία), Ἑλένη, Ἐλσάφ' καὶ Ἐλσάετ (Ἐλισσάβετ), Κατέρ'να, Κυριαΐνα (Κυριακούλα), Μαγδάλα, Μαρία, Δεδή, Πακές καὶ Τζουμαγιά [4] (Παρασκευούλα), Παρασκένα (Παρασκευή), Σαβαστὴ (Σεβαστὴ, κατὰ τὸ Σάββας), Σοφία, Σταυριανὴ (Σταυριανή), Σωτηρία, Τογώρα (Θεοδώρα), Τσερετσίνα (Κυριακὴ), Φημία (Εὐφημία).

§ 80. Τὸ μεγάλωμα τοῦ παιδιοῦ. Ὁ θηλασμός.

Κοιμίζοντας τὸ μωρό, τὸ σταύρωναν [5] : τοῦ ἔκαναν μὲ τὸ χέρι τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ στὸ στῆθος καὶ τοῦ σταύρωναν τὰ χέρια.

Ὅταν τὸ παιδὶ ἦταν ἀκόμη μωρό, τοῦ ἐρχόταν συχνὰ βάρεμα [6]. Γιὰ νὰ προλάβουν τὸ κακό, οἱ γονεῖς ἔπαιρναν τὰ μέτρα τους : κρεμοῦσαν στὸ στῆθος του μουσκάια [7], φυλαχτά. Ἔβαζαν, δηλαδή, σ' ἕνα σακκούλι χυνιάμα, ξιφτιριὰ (στύψη), σκυλιοῦ μαλλί, ματιοῦ τζινίι (χάντρα), περνοῦσαν σὰν βραχιόλι στὸ χέρι ἕνα ραφὶ μὲ τζινίια, κλωστὴ μὲ χάντρες, τὸ μουντζούρωναν μὲ μουντζούρα (τοῦ) τεγανιοῦ, γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸ μά-

---

1. Μερκούριος;
2. Τουρκ. Murat.
3. Τουρκ. çemen;
4. Τουρκ. cuma.
5. Πβ. Pouqueville *Voyage en Grèce* 160. Ἡ συνήθεια εἶναι πανελλήνια.
6. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὴν παιδικὴ καχεξία, γιὰ τὴν ὁποία τόσα προφυλακτικὰ μέτρα ἔπαιρναν καὶ τόσες γιατρειὲς ἤξεραν οἱ Ἀνακιῶτες. Βλ. *Ἀνακοὺ* 194 κέ. Στὸ Μιστὶ ἡ καχεξία θεωρεῖται συνέπεια τοῦ ματιάσματος ἢ προσβολὴ τοῦ μωροῦ ἀπὸ βρικόλακα. Αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος ποὺ πήγαιναν τὰ μωρὰ στὸ νεκροταφεῖο καὶ τοὺς κρεμοῦσαν καὶ φυλαχτά. Βλ. καὶ τὸ κεφ. *Γιατρική*, § 169, βάρεμα.
7. Πβ. *Ἀνακοὺ* 118.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τιασμα. Τὸ βάρεμα ἐρχόταν κι ἀπὸ τοὺς πεθαμένους [1], κι αὐτοὶ πείραζαν τὸ μωρό [2].

Τὸ μωρὸ βύζαινε — γίνιὅκαμ' do βυζί, τοῦ δίναμε βυζὶ — ἕνα χρόνο [3] τὸ γάλα τῆς μάνας του ἢ ἄλλης γυναίκας, ἂν ἡ μάνα δὲν εἶχε ἀρκετό. Δὲν τοὔδιναν νωρὶς ἄλλα φαγητά, γιατὶ μεγάλωναν τὰ καργιές τουν, μεγάλωναν οἱ κοιλιές τους — τῶν παιδιῶν [4].

Τὸ ἀρσενικὸ τὸ βύζαιναν περισσότερο, γιὰ νὰ δυναμώσουν τὰ κόκαλα, τὰ κορίτσια ἔτρωγαν λιγότερο. Κι ἀργότερα, ἄλλωστε, τ' ἀγόρια καὶ οἱ πατεράδες ἔτρωγαν πάντοτε περισσότερο [5].

Γιὰ νὰ τού κόψουμ' ἀπ' τοὺ βυζί, — κόφτουμ' doὺ φὅὰχ — χέκιὅκαμ' λίο πεπέρ', γιὰ νὰ τὸ κόψουμε ἀπὸ τὸ γάλα—ἀποκόβομε τὸ παιδί, λέγαμε —, βάζαμε λίγο πιπέρι στὸ βυζὶ τῆς μάνας, καιγόταν τὸ μωρὸ καὶ δὲν ξαναγύρευε τὸ στῆθος της [6]. Ἤ χέκουμ' κούρα, βάζομε μαλλί, φοβᾶται τὸ παιδὶ καὶ δὲ σκαλίζει στὸ στῆθος τῆς μάνας του. Μετὰ τὸ ἀπόκομμα, ἔτρωγε τὸ παιδὶ ἀπ' ὅλα τὰ φαγητά.

Ὅταν βρίσκονταν στὸ σπίτι, κοίμιζαν τὸ μωρὸ στὸ νανούι [7], στὴν κούνια, δίνοντάς του κάποτε καὶ ἀφιόνι [8] γιὰ ν' ἀποκοιμηθῆ. Τὰ νανούια ἦταν ξυλιώνας, ξύλινα καὶ τἄφερναν συνήθως ἀπὸ τὴ Νίγδη. Ἦταν τρία σανίδια, τὸ ἕνα γιὰ βάση καὶ τ' ἄλλα δύο στὰ πλάγια, «ἕνα κουτί». Τὰ ὑπόλοιπα δύο σανίδια, ποὺ ἔκλειναν τὶς στενὲς πλευρές του, ἐξεῖχαν στὸ κάτω μέρος σὲ σχῆμα ἡμικυκλικό. Ἔτσι, τὸ παιδὶ ποὺ ἔβαζαν στὸ νανούδι, μποροῦσαν νὰ

---

1. Γιὰ τὴν ἀρχαιότητα τῆς ἰδέας πὼς ὁ πεθαμένος εἶναι μολυσμένος καὶ πὼς μπορεῖ νὰ μεταδώσει τὴ μόλυνση καὶ στοὺς γύρω του — ἰδιαίτερα στὰ μωρὰ ποὺ δὲν ἔχουν τὴ δύναμη ν' ἀντισταθοῦν — βλ. καὶ Ἡσίοδο *Ἔργ. ἡμ.* 735: «Μηδ' ἀπὸ δυσφήμοιο τάφου ἀποστήσαντα / σπερμαίνειν γενεήν. Πβ. Πλάτ. *Νόμ.* XII 9478. Ὁ Πυθαγόρας (*Διογ. Λαέρτ.* VIII 1, 33, ἔκδ. Λειψίας 1828, 2, 265): «τὴν δὲ ἁγνείαν εἶναι διὰ καθαρμῶν ... καὶ διὰ τοῦ καθαρεύειν ἀπό τε κήδους καὶ λέχους» ... Ὁ Θεόφραστος (*Χαρακτ.* XVI, 9) συμβουλεύει: «καὶ οὔτε ἐπιβῆναι μνήματι οὔτ' ἐπὶ νεκρὸν οὔτ' ἐπὶ λεχὼ ἐλθεῖν ἐθελῆσαι». Βλ. καὶ I. Χρυσόστ. *PG* 69, 92: «ἄλλ' ἴδοις ἂν αὐτὸν ἀπὸ μὲν νεκροῦ λουόμενον, ἀπὸ δὲ νεκρῶν ἔργων οὐκέτι». Καὶ Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4 (1951) 203 κέ., Texier 529 - 30.

2. Βλ. καὶ τὸ κεφ. *Γιατρική,* Βάρεμα, § 169.

3. Πβ. Θεσσαλ. Εὐστάθ. *Ὅμ. 0,* 139, 29 : «ἔοικε ταῖς τροφοῖς, ὅσαι χολῇ τὴν θηλὴν ἐπαλείφουσαι ἀπογαλακτίζουσι τὰ νεογνά».

4. «Παρ' ἀρχαίοις τὸ παιδίον ἀπεγαλακτίζετο ἓν ἔτος μετὰ τὴν γέννησιν», Χαρ. Βουλόδημος *Δοκίμιον* ... 2, 79.

5. Βλ. καὶ παραπάνω § 72, 73 σ. 155 καὶ 158, γιὰ τὴν προτίμηση τῶν ἀρσενικῶν.

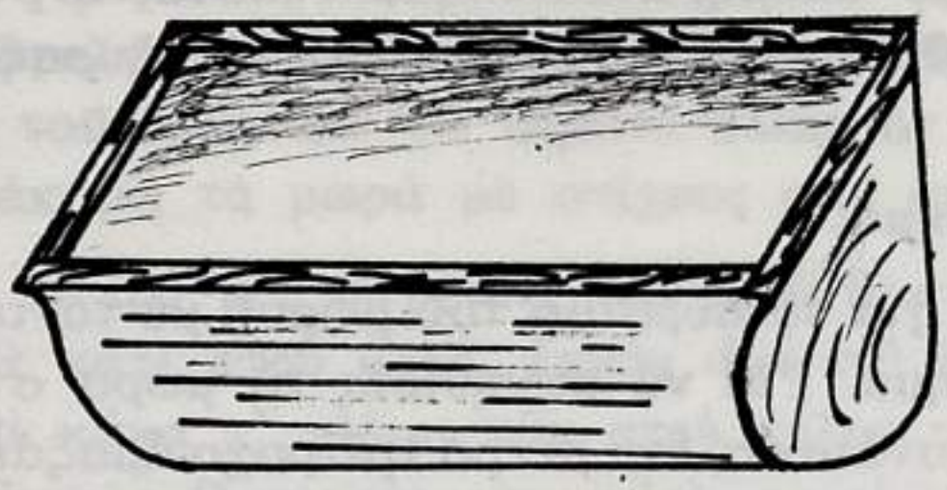
6. Πβ. Φ. Κουκουλέ, Περὶ τῆς τῶν ἀνηλίκων τροφῆς καὶ ἐπιμελείας παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 310 - 330, *ΒΒΠ* 1α (1948) 139, I. Χρυσόστ. *PG* 61, 751.

7. Τὸ βυζαντινὸν *νανούδιον, κουνίον* κτλ.. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α 146, 2β 68, 4. 30.

8. Πβ. *Ἀνακού* 113.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸ κουνοῦν γιὰ ν' ἀποκοιμηθῆ ἢ γιὰ νὰ πάψει νὰ κλαίει. Μερικὰ νανούια στηρίζονταν σὲ τέσσερα πόδια.

Εἰκ. 42. Τὸ νανούι.

Ὅταν βρίσκονταν στὸ χωράφι, κοίμιζαν τὰ μωρὰ στὴ σάλιντζικα ἢ στὸ σάλιντζικ. Ἦταν «ἕνα στενόμακρο κουτί» σὰν τὸ νανούδι, ἀλλὰ χωρὶς τὶς ἡμικυκλικὲς βάσεις του, ἢ ἕνα κομμάτι χοντρὸ ὕφασμα. Ἔμπηγαν δυὸ γερὰ ξύλα στὴ γῆ, μακριὰ τὸ ἕνα ἀπὸ τ' ἄλλο ὅσο τὸ μάκρος τοῦ σάλιντζικ, καὶ σ' αὐτὰ στερέωναν τὴν κούνια, μὲ τρόπο ποὺ αὐτὴ νὰ μὴν ἀκουμπάει στὴ γῆ, γιὰ νὰ κουνιέται εὔκολα. Γιὰ νὰ μὴν καίει ὁ ἥλιος τὸ μωρὸ μέσα στὸν ἄδεντρο κάμπο, ἔφτιαχναν μιὰ πρόχειρη σκιά. Εἶχαν ἕνα τετράγωνο τρίχινο τσούλι 1 × 1 μ. περίπου, στερέωναν στὴ γῆ τὶς δυό του ἄκρες καὶ στύλωναν τὶς ἄλλες δυὸ μὲ δυὸ ξύλα. Κάτω ἀπὸ τὴν πρόχειρη αὐτὴ σκηνὴ στήριζαν τὸ σάλιντζικ.

Σεῖσε ἢ σαλάισ' dοὺ νανούι, τοὺ φᾶχ κλαίει, κούνησε τὴν κούνια, τὸ παιδὶ κλαίει. Ὄφκαιρ' ἂν ἦτον dοὺ νανούι, ἂν ἦταν ἄδεια ἡ κούνια, δὲν τὴν κουνοῦσαν, ἦταν κακό [1].

Ἄλλοτε κάρφωναν δυὸ καρφιά, ἔδεναν σκοινιὰ σ' αὐτὰ κ' ἐκεῖ κρεμοῦσαν τὸ σάλιντζικ μὲ τὸ μωρὸ καὶ τὸ κουνοῦσαν. Φυλάκου dοὺ φᾶχ στοὺ νανούι, ἔλεγαν, φυλάω τὸ μωρὸ στὴν κούνια.

Φαρτᾶί [2], φαρτᾶὰ ἢ φορτᾶί, φορτᾶὰ ἢ πεχέρια [3] (τὰ) ἔλεγαν τὰ πανιὰ τοῦ μωροῦ, ζουνάρ' τὴ φασκιὰ — εἶχε πάντα σταυρὸ — μπαγουλdὰχ ἢ τᾶαρτᾶάφ τὴ μαντανία ποὺ τὸ τύλιγαν μέσα. Ἡ μαντανία εἶχε πάνω ραμμένον ἕνα πάνινο σταυρὸ καὶ στὶς ἄκρες δυὸ ράμματα γιὰ νὰ τὴ δένουν.

Ἦταν κακὸ νὰ τρίζει τὰ δόντια τὸ παιδὶ στὸν ὕπνο του, δὲν ἦταν ὅμως κακὸ νὰ κόψουν τὸ ποκάμισο τοῦ πατέρα του, γιὰ νὰ φτιάξουν ποκάμισο τοῦ παιδιοῦ, ὅπως πίστευαν στὴν Ἀνακού.

---

1. Γιὰ τὸ φόβο μήπως μείνει πραγματικὰ κενό; Ἡ ἴδια πρόληψη καὶ στὴν Τσακωνιά.

2. Ἀπὸ τὸ *φάρσος*, κουρέλι, κομμάτι ὑφάσματος, κατὰ τὸν Κοραῆ *Ἄτακτα* 1, 195. Πβ. *Νεάπολη* 108, Σαραντίδη 276.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

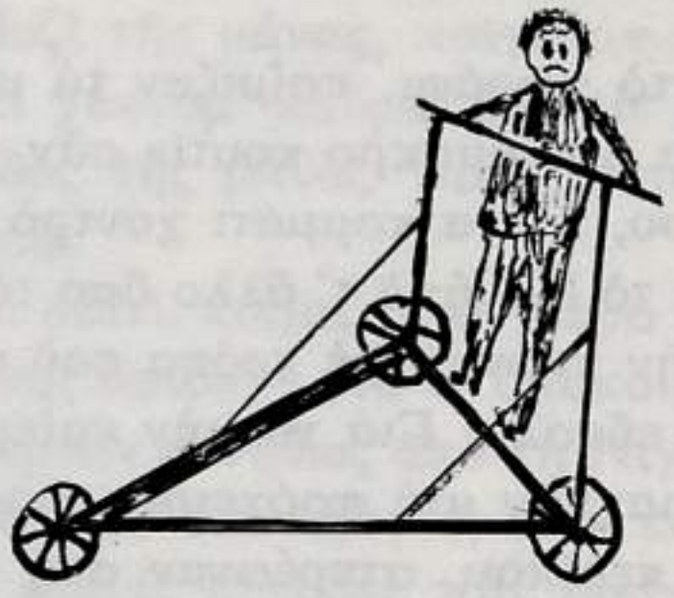
Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἄλλαζαν τὸ παιδί, ὅταν μαάρζεν[1] τ' ἀπάνου τ', τὰ φορτἄὲ τ', ὅταν λερωνόταν, λέρωνε τὰ ροῦχα του, ἢ ὅταν τσακόντανεν[2], οὐροῦσε.

Μαρίστην, ἔλεγαν ἀκόμη, πιάσιν dοὺ τἄουτἄὶ τῆὶ μαρίστην, ἔπιασε τὸ τσουκάλι καὶ λερώθηκε. Ἔλεγαν ἀκόμη τσιτῶ[3], ξυραφίζω καὶ τῆοιμίζου dοὺ κλάτς[4], κοιμίζω τὸ παιδί.

§ 81. Τὸ περπάτημα.

Ἀρκουδᾶ ἔλεγαν γιὰ τὸ σύρσιμο τοῦ μωροῦ μὲ τὰ τέσσερα, πορπατᾶ γιὰ τὸ ὄρθιο περπάτημα. Γιὰ νὰ συνηθίσει τὸ μωρὸ στὴν ὄρθια στάση καὶ στὸ περπάτημα, πιανόταν σ' ἕνα μικρὸ τρίτροχο ἁμαξάκι, τὸ τρία τρόια[5] ἁμάξ'. Τέτοια ἁμάξια εἶχαν ἀρκετὰ σπίτια στὸ χωριό.

Εἰκ. 43. Τρία τρόια ἁμάξι.

Γιὰ νὰ περπατήσει τὸ παιδί, τοὔλεγαν ἁάι ἁάι, καὶ γιὰ νὰ σταθῆ ὄρθιο ἔλεγαν στὲκ στέκ. Dάγκιλ dάγκιλ τοὔλεγαν κρατώντας το, γιὰ νὰ κάνει τὰ πρῶτα βήματα, ὅπως ἀλλοῦ λένε «στράτα». Ὅταν τὸ μάθαιναν νὰ περπατάει, τοῦ τραγουδοῦσαν :

Dάγκιλ dάγκιλ dόστανα, ἁανὰ γκελdὶ bόστανα[6],

Dangıl dangıl dostan, dana geldi bostana, ἦρθε τὸ μοσχάρι στὸ μποστάνι, καὶ πρόσθεταν :

Πῆεν 'τσὰ κάτ' σὸ dερέ[7], πάτ'σι Χριστοῦ ἀγκάια[8].

---

1. *Μαγάριζε*, λέρωνε.
2. Ἀπὸ τὸ τουρκ. çakmak.
3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
5. Πορπατητήρα τὸ ἔλεγαν στὸ τσακώνικο χωριὸ Χαβουτσὶ τῆς Προποντίδας. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Ἀδριανούπολη (Φ. Κουκουλὲς *ΒΒΠ* 1α 148), *παρπατοῦσα* στὴν Κύπρο, *τρέχτες* στὸν Πόντο, *ἀζόγυρα* (ὁ) στὴ Ρόδο.
6. Τουρκ. bostan.
7. Τουρκ. dere, ρεματιά.
8. Δηλ. ἀγκάθια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Πῆρι Χριστοῦ βολόνια, ξέβαλι Χριστοῦ ἀγκάια.

Πῆρι Χριστοῦ dοὺ γιαλούχ [1], σούγγισ' [2] Χριστοῦ ὄιματα [3], πῆγε κεῖ κάτω στὴ ρεματιά, πάτησε τοῦ Χριστοῦ ἀγκάθια, πῆρε τοῦ Χριστοῦ βελόνια, ἔβγαλε τοῦ Χριστοῦ τ' ἀγκάθια. Πῆρε τοῦ Χριστοῦ τὸ δρόμο, σκούπισε τοῦ Χριστοῦ τὰ αἵματα [4].

Ταχτάριζαν ἀκόμη τὰ μωρὰ μὲ στίχους σὰν αὐτούς :

Dέγγιλε, μικρό μ', dέγγιλε, ποῦ dοὺ βοσκήνει τὸ τανά;
D' ἐτῶειὰ κάτι στοὺ derέ, ἔφαὲν dου τῶὶ λύκους.
Ἦρτι τῶὶ κάκα τ', dῶκι του στοὺ κόλου τ', ἔκλαψι.

Δηλαδή : Dέγγιλε (λ. χωρὶς σημασία), μικρό μου, d., ποῦ βόσκεις τὸ μοσχάρι; Ἐκεῖ κάτω στὴ ρεματιά, καὶ τὄφαγε ὁ λύκος. Ἦρθε καὶ ἡ γιαγιά του, τοὔδωσε στὸν κόλο, ἔκλαψε. Ἦ :

Μὲ (=μὴ) κλαῖς, μικρό μ', νὰ ἔρτ' μπαᾶά σ' (=ὁ θεῖος σου)
νὰ σὶ φέρ' μῆλα τῶὶ καρύια.

Φιλοῦσαν τὸ παιδὶ στὸ πρόσωπο, ἀλλὰ ὄχι στὸ σβέρκο, γιατὶ ἀργότερα θὰ θύμωνε εὔκολα, οὔτε στὰ πόδια, γιατὶ θ' ἀργοῦσε νὰ περπατήσει καλά.

Φοβέριζαν κιόλας τὸ παιδί: Κάτσε ὀρτά [5], φρόνιμα, νὰ κόψει παπὰς τ' ἀφτιά σ', (ἀλλιῶς) θὰ σοῦ κόψει ὁ παπὰς τ' ἀφτιά σου, ἢ τζedερμὲς [6] νὰ σὲ πιάσ', θὰ σὲ πιάσει ὁ χωροφύλακας, ἢ ντζιγγάνους νὰ σὲ πάρ', ἢ χουρτλάχους [7], τὸ σκιάχτρο. Κάποτε τὰ καταριόνταν : τί κακὸ χρονικὸ 'ναι, κακὸ χρόνο νἄχει !

§ 82. Τὰ δόντια. Τὸ πρῶτο κούρεμα.

Ὅποιος ἔβλεπε τὸ πρῶτο δόντι τοῦ παιδιοῦ, ὅτις ρανᾶ [8] ὀbρὸ τοὺ πρῶτου dοὺ dόντζι, ψήν' κόλλ'φα, μοιράζ', ψήνει καὶ μοιράζει κόλλυβα στὸν κόσμο, γιὰ νὰ γέν' σαγλάμια [9] dόντζα, γιὰ νὰ γίνουν γερὰ τὰ δόντια [10].

---

1. Τουρκ. yolluk.
2. Ἐσφούγγισε.
3. Αἵματα.
4. Εἶναι χαραχτηριστικὴ ἡ ἐπανάληψη τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ καὶ ἡ συσχέτισή του μὲ τὸ μωρό.
5. Ὀρθά, καλά, καὶ ρ. *ὀρτώνου,* ἰσιάζω, κάνω κάτι ἴσιο, σωστό, ὀρθό.
6. Ἀπὸ τὸ γαλλ. gendarme, χωροφύλακας.
7. Τουρκ. hortlak, βρικόλακας.
8. Τρανῶ <ἐντρανῶ, βλέπω.
9. Τουρκ. sağlam.
10. Ἡ πράξη συμβολική: γιὰ νὰ γίνουν τὰ δόντια γερά, ὥστε νὰ τρίβουν καὶ σκληρὲς τροφές. Πβ. *Ἀνακού* 123. Γιὰ τὴν τελετὴ «ὅταν τοὺς ὀδόντας ἐκφέρωσι τὰ νήπια» στὴ βυζαντινὴ ἐποχή, βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 139.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Κρατοῦσαν καὶ λίγα σπυριὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ κόλλυβα, τὰ περνοῦσαν σὲ μιὰ κλωστὴ καὶ dίιξαμ' τα ὀπίσω τ', τὰ δέναμε στὴ ράχη του, γιὰ νὰ βγάλει κι ἄλλα δόντια.

Τὸ πρῶτο δόντι ποὺ ἔπεφτε, τὸ ἔκρυβαν ἢ τὸ τσάκιζαν μὲ μιὰ πέτρα καὶ τὰ κομμάτια του τὰ πετοῦσαν πρὸς τὰ πίσω, λέγοντας : Ἄμε ὄκυλί, ἔλα λαγός, πήγαινε σκυλί, ἔλα λαγέ, νὰ πά' στοὺ dῶμα[1], νὰ πάει στὸ δῶμα.

Ξεχώριζαν ἀπ' ὅλα τὰ δόντια τοὺς τραπεζίτες, ποὺ τοὺς ἔλεγαν μαὄτῆρες[2], καὶ τοὺς κυνόδοντες, τὰ ὄκυλιοῦ dόντζα. Ὅλα τ' ἄλλα ἦταν ἁπλῶς dόντζα, δόντια.

Στὸ στῆθος τοῦ παιδιοῦ κρεμοῦσαν μερικὰ σπυριὰ κόλλυβα, βρασμένο δηλαδὴ σιτάρι, τ' ἄφηναν ἐκεῖ ἕνα δυὸ μῆνες κ' ἔπειτα ὄέρισκαν dα σὰ ὀρνί(χ)ια, τὰ πετοῦσαν στὶς κότες.

Ὅταν τὸ παιδὶ χρόνιζε, μοίραζαν κόλλυβα μὲ ζάχαρη καὶ σταφίδες, καὶ ὅταν ἐρχόταν ὁ καιρὸς νὰ πάει στὸ σχολεῖο, τοῦ τοίμαζαν τὸ τοβρὰ[3] ἢ τὄεντέ[4], τὴ σάκα. Εἶχε στὴ μιά της πλευρὰ ἕνα σταυρό[5] καὶ ἀπὸ τὶς γωνίες της κρέμονταν φοῦντες. Γιὰ νὰ τὰ καλοπιάσουν νὰ πᾶνε στὸ σχολεῖο, τοὺς ἔδιναν σεκέρια[6], γλυκά.

Τὰ μαλλιὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο κούρεμα μούλουνά dα σοὺ dουβάρ', τἄκρυβαν στὸν τοῖχο, ἢ τ' ἀνακάτευαν στὴ λάσπη, ὅταν ἔφτιαχναν τουνdούρια[7].

Ὅταν ἡ μητέρα πήγαινε στὸ χωράφι, ἔπαιρνε τὸ μικρό της κέρκελε ἢ κιάρκαλα[8], καβαλίκα ὅπως λένε ἀλλοῦ, στὸν ὦμο δηλαδή, μὲ τὸ ἕνα πόδι του δεξιὰ τοῦ λαιμοῦ της, καὶ τὸ ἄλλο ἀριστερά, ἐμπρὸς στὸ στῆθος, κρατώντας τό παιδὶ ἀπὸ τὰ πόδια. Δὲν ἔβαζαν τὰ παιδιὰ στὴν κούνια, ὅταν ἔβγαιναν ἀπὸ τὸ σπίτι, τὰ μεταφέραν μὲ τὸ σάλιντζικ, τὴ νάκα, ὅπως λέγεται ἡ φορητὴ κούνια στὴν Πελοπόννησο, ἕνα κομμάτι πανί, ποὺ κρατιόταν τεντωμένο μὲ δυὸ ξύλα στὶς μακριές του πλευρές, ἕνα εἶδος μικροῦ φορείου.

---

1. Ἐπειδὴ στὸ δῶμα βρίσκονται δαίμονες, ποὺ θὰ πάρουν τὸ δόντι καὶ θ' ἀφήσουν ἥσυχο τὸ παιδί; Βλ. Κ.Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 242.
2. Βλ. *Ἀνακοὺ* 123, *μαὄήστρα*.
3. Τουρκ. torba, σακκίδιο.
4. Τουρκ. çanta.
5. Πβ. *Ἀνακοὺ* 139
6. Τουρκ. seker.
7. Τουρκ. tandır. Γιὰ νὰ μείνουν κρυμμένα καὶ νὰ μὴν ἐκθέσουν σὲ κίνδυνο τὸ μωρό;
8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε'

Η ΠΑΙΔΕΙΑ[1]

«Ἔπρεπε νὰ ἔχετε μεγάλο σχολεῖο καὶ μικρὴ ἐκκλησία, ὄχι μικρὸ σχολεῖο καὶ μεγάλη ἐκκλησία».

(Ὁ Δεσπότης)

§ 83. Εἰσαγωγή.

Δὲ μπορεῖ νὰ γίνει σοβαρὸς λόγος γιὰ παιδεία στὸ Μιστί, ποὺ ἦταν, καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, ἀπὸ τὰ πιὸ καθυστερημένα χωριὰ τῆς περιοχῆς. Δὲ

---

1. Γενικότερα γιὰ τὴν παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας βλ. Τρύφ. Εὐαγγελίδη *Ἡ Παιδεία ἐπὶ Τουρκοκρατίας* Ἀθῆναι 1936, τόμ. Α' καὶ Β', τοῦ ἴδιου *Τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἀπὸ τῆς ἁλώσεως τοῦ 1453 μέχρι τοῦ 1821, μετὰ προλεγομένων περὶ τῆς παιδείας παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς καὶ περὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου,* Ἀθῆναι 1933, τοῦ ἴδιου, *Ἡ ἑλληνικὴ παιδεία ἀπὸ τῆς ἁλώσεως μέχρι σήμερον* (1453 - 1929) Ἀθῆναι, *Πανελλήνιον λεύκωμα ἑκατονταετηρίδος* τόμ. 5, 17 - 42. Οἱ πληροφορίες ποὺ μᾶς δίνουν οἱ συγγραφεῖς γιὰ τὰ σχολεῖα στὸ Μιστὶ διαφέρουν μεταξύ τους ριζικά. Τὶς σημειώνουμε: Ὁ Σταμ. Ἀντωνόπουλος *Μικρὰ Ἀσία* (Ἀθῆναι 1907) 219 ἀναφέρει: Οἰκογένειες 800, ἐκκλησίες 2, Δημ. Σχολεῖο ἀρρένων μὲ 260 μαθητὲς καὶ καμιὰ μαθήτρια. Ὁ Dawkins 19: «Δὲν ἔχει σχολεῖο νὰ καμαρώσει οὔτε σήμερα οὔτε στὰ 1844», τὸ *Μικρασιατικὸ Ἡμερολ.* (1914) 243: «θὰ μποροῦσε νὰ ἔχει ἕνα μικτὸ δημοτικὸ σχολεῖο καὶ ἀστικὴ (σχολή), ἀλλὰ μόλις διατηρεῖ ἕνα μικτὸ δημοτικό. Ἀντὶ 10 δασκάλων ποὺ χρειάζονται γιὰ τὰ 800 (!) παιδιά, 25 - 40 οἰκογένειες στέλνουν τὰ παιδιά τους στὸν ἕνα δάσκαλο», ὁ Χριστόπουλος *Μητροπολ.* 73: «τετρατάξιο δημοτικὸ σχολεῖο μὲ 3 δασκάλους καὶ 900 (!) παιδιά. Ὁ Ἰωαννίδης *Μητροπ.* 102: «Δημοτικὸ σχολεῖο μὲ ἕνα δάσκαλο ποὺ εἶναι «ἀφελέστερος ἀπὸ τοὺς κατοίκους», ποὺ τοὺς μαθαίνει γραφὴ καὶ ἀνάγνωση. Ὁ Σαραντίδης 126: «Μετὰ δυσκολίας συντηροῦσι ἓν γραμματοδιδασκαλεῖον καὶ τοῦτο μόνον ἐν χειμῶνι», ὁ Κάλφογλου *Μονὴ* 862: (διατηροῦν) «μικρὰν δημοτικὴν σχολήν». Ὁ Φαρασόπουλος *Σύλατα* 79: «Δημοτικὴν Σχολὴν μεθ' ἑνὸς ψευδογραμματοδιδασκάλου, ὅστις μόνον τὸ γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν ἔχει προσόντα». Ὁ *Ξενοφάνης* 3(1905) 46: «Ἓν τριτάξιον σχολεῖον μὲ ἕνα διδάσκαλον καὶ 200 μαθητάς. Προϋπολογισμὸς σχολείου 15 λίρες», ὁ Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 120 - 121: «Διὰ τὴν ἔλλειψιν σχολείου, ὅπερ καὶ ὅταν ἐνίοτε λειτουργεῖ, οὐδένα καρπὸν ἀποφέρει, διότι συχνάκις οἱ Μισθιῶται δέρουσιν, ὡς λέγεται, καὶ ἀποβάλλουσι τοὺς διδασκάλους των ... (στὸ τέλος τοῦ χρόνου) ἐκ λόγων οἰκονομίας, ὡς φαίνεται, πρὶν ἢ δηλ. ἐξοφλήσωσι τὰ ὀφειλόμενα τοῖς ταλαιπώροις διδασκάλοις δί-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μποροῦμε νὰ μιλήσουμε οὔτε γιὰ ἀριθμὸ μαθητῶν, οὔτε γιὰ προγράμματα διδασκαλίας, γιὰ σχολικὰ βιβλία, γιὰ σχολικὴ χρονιά, γιὰ θρανία ἢ ἐποπτικὰ μέσα διδασκαλίας. Ὅποιος ἦταν σὲ θέση νὰ συλλαβίσει μερικὲς λέξεις ἢ νὰ κάνει λίγες ἀριθμητικὲς πράξεις ἀκεραίων, μποροῦσε νὰ κάνει καὶ τὸ δάσκαλο. Κάτι ἀνάλογο, ἐξάλλου, γινόταν καὶ μὲ τοὺς παπάδες τοῦ χωριοῦ, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ οἰκεῖο κεφάλαιο. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ παραξενευτῆ κανείς, ὅταν ἀκούσει Μιστιῶτες ποὺ «φοίτησαν» σὲ τέτοια σχολεῖα 5, 6, 8 χρόνια, χωρὶς νὰ μάθουν νὰ γράφουν ἢ νὰ διαβάζουν.

Τὰ βιβλία ποὺ χρησιμοποιοῦσαν στὰ παλιότερα χρόνια εἶχαν νεκκλησᾶς γράμματα, «δὲν εἶχαν λόγια σὰν αὐτὰ ποὺ μιλᾶμε», ἦταν δηλαδὴ ἀκατανόητα, ἔλεγε ὁ πιὸ ἡλικιωμένος Μιστιώτης ποὺ γνωρίσαμε, ὁ Ἰορδάνης Δαστερίδης, ποὺ εἶχε φοιτήσει ὀχτὼ χρόνια στὸ σχολεῖο τοῦ χωριοῦ, χωρὶς νὰ μάθει σχεδὸν τίποτα. Καὶ ἀργότερα ὅμως, ὅταν τὰ πράγματα καλυτέρεψαν κάπως, οἱ γνώσεις ποὺ ἀποκόμιζαν τὰ παιδιὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο ἦταν ἐλάχιστες. Τὰ βιβλία ἦταν γραμμένα στὴν καθαρεύουσα, ἀπὸ τὴν ὁποία τὰ παιδιά, ὅπως καὶ οἱ δάσκαλοι, δὲν καταλάβαιναν τίποτα. Κι ἂν τύχαινε κάποιος δάσκαλος νὰ καταλαβαίνει κάτι ἀπ' αὐτήν, δὲ μποροῦσε νὰ τὸ μεταφράσει στὰ τούρκικα — σ' αὐτὰ μεταφράζονταν τὰ ἑλληνικὰ —, γιατὶ οἱ μαθητές, ὅπως καὶ οἱ γυναῖκες, λίγα μόνο τούρκικα ἤξεραν. Καλὰ κάπως τὰ ἤξεραν οἱ ἄντρες ποὺ γύριζαν στὰ τούρκικα χωριὰ γιὰ τὴ δουλειά τους. Ἔτσι, ὠφέλεια ἀπὸ γλωσσικὴν ἄποψη ἦταν, γιὰ ἕναν ἀκόμη λόγο, ἀνύπαρχτη.

§ 84. Οἱ αἴθουσες διδασκαλίας. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν. Ἡ σχολικὴ χρονιά.

Στὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1880 [1] χρόνια, τὰ μόνα ἔπιπλα τοῦ σχολείου ἦταν ἕνα τραπεζάκι κοινὸ καὶ ἕνα σκαμνὶ γιὰ τὸ δάσκαλο.

Γύρω στὰ 1880, χωρὶς ἡ κατάσταση νὰ διορθωθῆ πολὺ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ διδαχτικοῦ προσωπικοῦ, καθεμιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερες μεγάλες συνοικίες τοῦ χωριοῦ εἶχε τὸ "σχολεῖο" της καὶ τὸ δάσκαλό της. Τὸ παλιὸ σχολεῖο εἶχε γίνει ἀποθήκη γιὰ τὴ συγκέντρωση τοῦ φόρου τοῦ δημοσίου ποὺ εἰσπραττόταν σὲ εἶδος. Ὑπῆρχαν ὅμως σύγχρονα καὶ ἄλλοι δάσκαλοι ποὺ συγκέντρωναν λίγα παιδιὰ καὶ τοὺς δίδασκαν ὅ,τι ἤξεραν. Ἕνα τέτοιο

δακτρα». Ὁ Λεβίδης *Περιγραφὴ* 283 : «Σχολεῖον ἔχουσιν ἓν ἄνευ διδασκάλου». Οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος 160 : (σύμφωνα μὲ πληροφορίες τους) «11 ἑξατάξια δημοτικὰ σχολεῖα μὲ 3.000 (!) μαθητὰς καὶ μαθητρίας. Τὰ σχολεῖα ἦταν : 2 στὸ Ἀρπαντζή, 2 στὸ Ἀσιμλού, 1 στὸ Σαρλοὺ καὶ 6 στὸ Κιουμουρτζὶ μαχαλεσί. Σὲ κάθε σχολεῖο δίδασκαν 2 - 3 δασκάλοι»(!).

1. «Πρὶν ἀπὸ τὸ 300», κατὰ τὴν τουρκικὴ χρονολογία, ὅπως ὑπολογίζει ὁ Ἀντ. Μακρίδης.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἦταν π.χ. Παα Λάζαρ' dοὺ σκόλειου, τοῦ παπα Λάζαρου τὸ σχολεῖο, κ' ἕνα ἄλλο στὸν 'Αϑιμλοὺ Μαχαλά, μ' ἕνα δάσκαλο τὸ καθένα καὶ μ' ἕναν κάλφα, μεγάλο μαθητή, ποὺ μάθαινε γράμματα στοὺς μικρούς. Δὲν εἶχαν ξενιτεμένους σὲ μεγάλα κέντρα οἱ Μιστιῶτες, ποὺ μὲ χρήματά τους νὰ συντηροῦν τὰ σχολεῖα τῆς πατρίδας τους, ὅπως γινόταν μὲ ἄλλα χωριά [1].

Τὰ σκόλειας κλάτδα, οἱ μαθητὲς [2] πήγαιναν στὸ σχολεῖο — σκόλεια πῆις, πῆγες στὸ σχολεῖο; — ἔχοντας κρεμασμένον ἀπὸ τὸν ὦμο τους dοὺ τδεντὲ ἢ τοβρὰ ἢ σάκου, τὴ σάκα τους μὲ τὸ χαρτὶ [3] — τὸ βιβλίο — καὶ τὴν πλάκα τους. Τδάτα [4] τ' σάκου σ' τῶ' ἄμι, κούμπωσε τὴ σάκα σου καὶ πήγαινε, παράγγελναν οἱ μανάδες. Ψαλνίδκ' [5] πολὺ ἰτὰ dοὺ κλάτδ, διαβάζει πολὺ αὐτὸ τὸ παιδί, ἔλεγαν γιὰ τοὺς ἐπιμελεῖς μαθητές.

Στὰ 1914 τὸ Μέγα Σκόλειους εἶχε ἀκόμη καὶ πίνακα καὶ κιμωλίες. Οἱ δυὸ αἴθουσες — Μέγα dοὺ Σκόλειους καὶ Μικρὸ dοὺ Σκόλειους, τὸ Μεγάλο καὶ τὸ Μικρὸ Σχολεῖο — ἦταν δύο δωμάτια ἑνὸς χτιρίου στὸ Κömürtzû Μαχαλά, ὡς 200 μ. ἀπὸ τὸν 'Αι Βλάση, ΒΑ. 'Η μιὰ ἦταν ἕξι «κάμαρες» [6] καὶ ἡ ἄλλη τέσσερες. 'Η μεγάλη εἶχε 12 διπλὲς σειρὲς θρανία γιὰ πέντε παιδιὰ τὸ καθένα — συνολικὰ δηλαδὴ γιὰ 120 παιδιὰ — καὶ δύο δασκάλους. Γύρω στὰ 1900 οἱ μαθητὲς ξεπερνοῦσαν τοὺς 150, ἐνῶ στὰ 1917, σύμφωνα μὲ τοὺς πληροφορητές μας, ξεπερνοῦσαν τοὺς 400. Στὰ 1905, στὸ Μεγάλο σχολεῖο τοῦ χωριοῦ, σ' ἕνα ἀπὸ τὰ δωμάτια ποὺ βρίσκονταν στὴν αὐλὴ τοῦ Προφήτη Λία, οἱ μαθητὲς ἦταν γύρω στοὺς 50. Στὴ μιὰ αἴθουσα δίδασκε ὁ μέ(γ)ας dάσκαλης, ὁ δάσκαλος τῶν μεγάλων παιδιῶν, καὶ στὴν ἄλλη ὁ μικρός. 'Αργότερα προστέθηκαν καὶ μερικὰ θρανία, ποὺ στὸ καθένα τους κάθονταν 8 - 10 παιδιά. Ὥσπου νὰ γίνουν ὅμως αὐτά,

---

1. Βλ. *'Ανακοὺ* 138.

2. Γιὰ φοίτηση κοριτσιῶν στὸ σχολεῖο δὲ γίνεται λόγος. Πβ. 'Ιω. Βαλαβάνη *Μικρασιατικὰ* 62, ὅπου ἀναφέρεται πὼς καὶ σὲ περισσότερο ἐξελιγμένα χωριὰ ἦταν δύσκολο νὰ βρεῖ κανεὶς ἐγγράμματη γυναίκα. Βλ. παρακάτω. 'Η ἴδια κατάσταση ἐπικρατοῦσε παλαιότερα καὶ στὴν 'Ελλάδα.

3. 'Η λέξη βιβλίο ἦταν ἄγνωστη. 'Ο Χρ. Τουργούτης (βλ. *'Ανακοὺ* 136) διηγόταν σχετικὰ πώς, ὅταν, πρωτοδιορισμένος δάσκαλος σὲ χωριὸ τῆς Καππαδοκίας, ζήτησε ἀπὸ τὰ παιδιὰ ν' ἀνοίξουν τὰ βιβλία τους, αὐτὰ νόμισαν πὼς ἔπρεπε νὰ δείξουν ... τὰ βιλλία τους!

4. Τουρκ. çatmak.

5. Τὸ ἴδιο ρῆμα χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὸν παπά. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 63 : «Τόσον ἡ πρώτη ἐκπαίδευσις ἦτο συνυφασμένη μὲ τὸν ψαλμόν, ὥστε καὶ σήμερον ἀκόμη παρὰ τοῖς Ποντίοις καὶ τοῖς Καππαδόκαις τὸ ψάλλω καὶ ψαλλίσκω συνωνυμεῖ μὲ τὸ ἀναγινώσκω ἢ εἶμαι μαθητής».

6. Βλ. τὸ κεφ. *Σπίτι*, σ. 57. Μὲ καμάρες ὑπολόγιζαν τὸ μέγεθος τῶν δωματίων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κάθε παιδί ἔφερνε ἀπὸ τὸ σπίτι του μιὰ προβιὰ [1] — ἕνα τομάρ' — τὴν ἄπλωνε καταγῆς καὶ καθόταν ἀπάνω, ὅταν ὁ δάσκαλος δίδασκε. Ὅσπου νἄρθει ἡ ὥρα τοῦ μαθήματος, τὰ παιδιὰ ἔπαιζαν, πετώντας τὸ ἕνα στὸ ἄλλο τὶς προβιές τους.

Τόσο στὰ παλιότερα χρόνια, ὅσο καὶ στὰ νεώτερα καὶ στὰ τελευταῖα, ἡ σχολικὴ χρονιὰ ἄρχιζε τὸ Δεκέμβρη καὶ κρατοῦσε ὡς τὶς 9 ἢ τὶς 15 τοῦ Μάρτη, κρατοῦσε δηλαδὴ ὅσο καὶ ἡ κακοκαιρία στὸ χωριό, ποὺ ὑποχρέωνε τοὺς κατοίκους νὰ διακόψουν τὶς γεωργικὲς καὶ τὶς κτηνοτροφικές τους ἀσχολίες.

Τὸν ἄλλο καιρὸ οἱ γονεῖς χρειάζονταν τὰ παιδιὰ νὰ τοὺς βοηθοῦν στὶς δουλειές, καὶ τὸ σχολεῖο καταντοῦσε πολυτέλεια ἀπαράδεχτη. Τὰ κορίτσια [2] δὲ φοιτοῦσαν στὸ σχολεῖο, ἐκτὸς ἀπὸ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὰ 1924 χρόνια. Φοιτοῦσαν τότε τοῦ Χ'' Θεοδόσ' Δέσποινα, Γαρὰ 'Ανέσ' (Καρὰ 'Ανέστη) Σαβαΐτή, Ντελη Σάββα Μηνᾶ Σαβαΐτή, Δάσκαλου Φουκᾶ Πρόιμου Τασία καὶ ἡ ἀνιψιά του Σωτήρα·

§ 85. Οἱ δάσκαλοι. Ἡ ἀμοιβή τους.

Ἔλεγαν στὸ Μιστὶ γιάσκαλης ἢ dάσκαλης. Οἱ παλιότεροι δάσκαλοι ποὺ θυμοῦνται οἱ γεροντότεροι Μιστιῶτες, ἦταν, γύρω στὰ 1885, ὁ Ντελη Σάββας [3], ἀπὸ τὴν 'Ανακού, ποὺ τὸν εἴδαμε μιλώντας γιὰ τὴν παιδεία στὴν πατρίδα του, καὶ ὁ παπα Μουχαὴλ ἀπὸ τὸ Νένεχιλ. Ὁ πρῶτος δίδαξε στὸ Μιστὶ δύο χρόνια καὶ πῆρε γιὰ τὸ διάστημα αὐτὸ σαράντα λίρες [4]. Ἦταν καλὸς δάσκαλος καὶ ἔβαλε στὸ σχολεῖο κάποια τάξη. Στὴν ἐποχή του ἔγιναν καὶ θρανία στὸ σχολεῖο. Πολλὰ γράμματα δὲν ἤξερε, ἀλλὰ γιὰ τοὺς Μιστιῶτες ἦταν καλός. Τοὺς διάβαζε ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, τοὺς ἔμαθε νὰ μετροῦν ἀπὸ τὸ ἕνα ὡς τὸ ἑκατὸ—«μιὰ μπρὸς καὶ μιὰ πίσω», ἀπὸ τὸ

1. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 47 : «ἐφ' ὅσον δὲν ἐκάθηντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰ παιδάρια, ὁπότε ἐχρησιμοποίουν τὰ ὑπὸ τοῦ 'Επικτήτου ἤδη ἀναφερόμενα τυλάρια, ὑπὸ δὲ τῶν Βυζαντινῶν διφθέρας ἢ προβέας». Πβ. Νικ. Χωνιάτη *Χρον. διήγ.* 576, 14 : «νεανίας τις ἁρμόδιος ὢν πρὸς τὸ κρατεῖν πινακίδιον καὶ προβέαν καὶ εἰς τὸ σχολεῖον πρὸς τὸ μανθάνειν ἀπέρχεσθαι». Πβ. Μαυροχαλυβίδη 186. Δὲ θυμοῦνται οἱ Μιστιῶτες νὰ ἔγραφαν σὲ πλάτη ζώου, ὅπως σημειώνει ὁ Μαυροχαλυβίδης 184 γιὰ τὴν 'Αξό.

2. «Τὰ κορίτσια», λένε οἱ Μιστιῶτες, «ἦταν γιὰ νὰ ὑφαίνουν, νὰ τινάζουν τὸ μπαμπάκι, νὰ ταγίζουν τὰ ζῶα καὶ νὰ κάνουν καὶ τὶς ἄλλες δουλειές».

3. Βλ. *'Ανακού* 134.

4. Γιὰ τὸ φτωχὸ Μιστὶ ὁ μιστὸς αὐτὸς τοῦ δασκάλου ἦταν ἱκανοποιητικός. Βλ. *'Ανακού* 136. Γιὰ τοὺς χαμηλοὺς μιστοὺς τῶν δασκάλων στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 84 κέ. Ὁ Λιβάνιος *Ὑπὲρ θαλασσίου* 26 (τόμ. 3, σ. 320, 10, Förster) σημειώνει γιὰ τὴν ἀμοιβὴ τῶν δασκάλων : «ἀπὸ δυοῖν ἄρτοιν καὶ τῆς ἄλλης τροφῆς, ἣ τούτοις συνέζευκται». Βλ. καὶ παρακάτω.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

1 - 100, δηλαδή, καὶ ἀπὸ τὸ 100 - 1, καὶ τὶς τέσσερες πράξεις μὲ λιγοψήφιους ἀκέραιους. Ὁ Μιστιώτης Χ'' Ἰορδάνης εἶχε ἕνα ψυχοπαίδι, ποὺ ἤθελε νὰ τοῦ μάθει γράμματα, καὶ γι' αὐτὸ πῆρε τὸ δάσκαλο στὸ σπίτι του.

Ἐπειδὴ τὰ παιδιὰ ἦταν πολλὰ καὶ ὁ Ντελη Σάββας δὲν πρόφταινε νὰ κάνει μάθημα σὲ ὅλα, εἶχε πάρει καὶ βοηθό. Ἦταν ὁ Φίλ(ι)ππους, ντόπιος, ποὺ ἤξερε λίγα γράμματα καὶ προσπαθοῦσε νὰ τὰ διδάξει καὶ στὰ παιδιά, μαζεύοντάς τα στὸ μικρὸ σχολεῖο.

Μερικοὶ θυμοῦνται ἀκόμη καὶ τὸ Γιώργη Παπαϊωάννου, ντόπιο, γιὰ τὰ μικρὰ μόνο παιδιά. Ἦταν μπεκρής, δὲ μποροῦσε νὰ ἐπιβληθῆ καὶ κάποτε οἱ μαθητὲς τὸ βάριˇσκαν κιόλας, τὸν χτυποῦσαν. Ὁ παπα Μουχαὴλ ἦταν πρῶτα δάσκαλος στὸ Νένεχιλ, καὶ ἔμεινε στὸ Μιστὶ δύο χρόνια περίπου.

Γύρω στὰ 1900 δίδαξε στὸ Μιστὶ ὁ Μουρβὰτ Γιώργης, ποὺ οἱ μαθητές του εἶχαν μάθει νὰ ψέλνουν τὸ «τοῦ λίθου σφραγισθέντος...», χωρὶς βέβαια νὰ νιώθουν τὶ ἔλεγε.

Ἀπὸ τὰ 1912 ὡς τὰ 1917 περίπου δίδαξε στὸ Μιστὶ καὶ ὁ Φουκᾶ Πρόιμος, ὁ Πρόδρομος τοῦ Φωκᾶ, Μιστιώτης κι αὐτός, ποὺ εἶχε μάθει γράμματα στὰ Κοῦλα τῆς Σμύρνης, καὶ γιὰ 5 - 6 μῆνες στὰ 1912 εἶχε κάλφα, βοηθό του, τὸν Μηνᾶ Μακρίδη, ποὺ γνωρίσαμε τὸ 1971 στὴν Ἀμυγδαλέα τῆς Θεσσαλίας. Τὸ Μεγάλο σχολεῖο τοῦ Φουκᾶ ἦταν σ' ἕνα δωμάτιο τῆς αὐλῆς τοῦ Προφήτη Λία, καὶ τὸ Μικρὸ στοῦ Μάξιμου Ἀβραὰμ τὸ σπίτι.

Ὁ Φουκᾶ Πρόδρομος ἦταν καλὸς δάσκαλος, ἀφοῦ ἤξερε πολλαπλασιασμὸ καὶ διαίρεση. Δίδαξε μάλιστα μιὰ χρονιὰ καὶ γεωγραφία, ἀλλὰ δὲν τὴν καταλάβαιναν τὰ παιδιὰ καὶ τὴ σταμάτησε. Κατὰ τὸν Πρῶτο Πόλεμο οἱ Τοῦρκοι ἔπιασαν τὸ Φουκᾶ καὶ τὸν πῆγαν στὸ Ἰκόνιο, μὲ τὴν κατηγορία πὼς ἔβγαζε πλαστὰ πιστοποιητικὰ ἡλικίας γιὰ νὰ μὴν πᾶνε οἱ Μιστιῶτες στὸ στρατὸ — «ἔκανε τοὺς μικροὺς μεγάλους καὶ τοὺς μεγάλους μικρούς», ὅπως λένε. Ἡ ποινὴ ποὺ τὸν περίμενε ἦταν ὁ θάνατος, κι αὐτὸ ὁ Φουκᾶς τὸ ἤξερε καλά. Αὐτοκτόνησε λοιπὸν μέσα στὴ φυλακή, πρὶν γίνει ἡ δίκη του. Μαζί του κατηγορήθηκε κι ὁ παπα Κοσμᾶς, αὐτοῦ ὅμως ἡ δίκη ἔγινε νωρίτερα κι ὁ παπάς, ἀφοῦ ἔμεινε στὴ φυλακὴ πέντε χρόνια, γύρισε στὸ χωριό. Ὁ Πρόδρομος δίδασκε 8 - 10 μεγάλα παιδιὰ καὶ περισσότερα μικρά. Ἐπειδὴ εἶχε στὴ διάθεσή του μιὰ μόνο αἴθουσα, ὅταν δίδασκε τοὺς μικρούς, ἔβγαζε τοὺς μεγάλους ἔξω, γιὰ νὰ κάνει τὴ δουλειά του μὲ ἡσυχία. Τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν μονοψήφιων ἀριθμῶν τὸν ἤθελε γρήγορα, ἀλλιῶς τιμωροῦσε τοὺς μαθητές. Στὴν ἐποχή του οἱ μεγάλοι μαθητὲς ἔδειχναν τὸ μάθημα καὶ στοὺς μικρούς, τοὺς βοηθοῦσαν.

Ὁ Πρόιμος ἦταν μέγα dάσκαλης, μεγάλος, σπουδαῖος δάσκαλος, φοροῦσε φέσι καὶ ἦταν καλοντυμένος, ἀλλὰ ἀκριβὸς «καὶ χτυποῦσε πολὺ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὰ παιδιά». Ἔπαιρνε μιὰ λίρα τὸ χρόνο ἀπὸ κάθε παιδί, γι᾽ αὐτὸ οἱ μαθητές του ἦταν λίγοι, ἀλλὰ δίδασκε καὶ τούρκικα. Σύγχρονος τοῦ Φουκᾶ Πρόιμου ἦταν ὁ Γουλάτš Σάββας.

Ὁ Παντελές, ἀπὸ τὸ Ντένεϊ ἢ Νένεχιλ, δίδαξε στὰ 1913, μόνο ἕνα χρόνο, στὸ Μικρὸ σχολεῖο, καὶ ὕστερα γύρισε στὸ χωριό του κ᾽ ἔγινε παπάς. Αὐτὸς ἤξερε καὶ τὰ τούρκικα, γιατὶ καταγόταν ἀπὸ χωριὸ τουρκόφωνο.

Στὰ 1914 δάσκαλος ἦταν ὁ Σεραντὰρ᾽ Ἀναστάσ᾽, ντόπιος, καὶ στὰ 1915 ὁ Μηνᾶς Τǎολὰχ (= κουλὸς) ἀπὸ τὸν Πόρο. Ὁ πρῶτος δίδασκε σ᾽ ἕνα σπίτι στὸν Κömüρτζί Μαχαλά. Οἱ μαθητές του ἦταν λίγοι καὶ ἄκουγαν τὸ μάθημα καθισμένοι σὲ καναπέδες ἀκουμπημένους στοὺς τοίχους τοῦ δωματίου. Ὁ Ἀναστάσης δίδαξε ἀρκετὰ χρόνια. Στὰ 1916 δίδασκε ὁ Ἐφραὶμ Δευτέρ᾽, Λευτέρης δηλαδή, κι αὐτὸς ντόπιος.

Ὁ παπα Ἀχανάσης, σύγχρονος τοῦ Φουκᾶ Πρόιμου, εἶχε πάει ἀπὸ μικρὸς στὸ Ἀκdαγ Μαδέν. ὅπου κάποιος τὸν εἶχε υἱοθετήσει, κ᾽ ἐκεῖ ἔμαθε λίγα γράμματα. Ὅταν γύρισε στὸ χωριό, μάζευε τὰ παιδιὰ καὶ τοὺς ἔκανε μάθημα. Μετὰ τὸν παπα Ἀχανάσ᾽ δίδαξε λίγον καιρὸ ὁ Πασχάλης.

Στὸν Πρῶτο Πόλεμο εἶχαν δάσκαλο καὶ τὸν Ἐλία, Ἠλία, ποὺ εἶχε ἔρθει ἀπὸ τὴ Μερσίνα ἢ τὰ Ἄδανα, ἀλλὰ καταγόταν ἀπὸ τὸ Μπουλγὰρ Μαδέν. Ὑπηρετοῦσε στὰ Adανα σὰν νωματάρχης, κι ἀπὸ κεῖ τὸν ἔστειλαν στὸ Μιστί. Δημιουργήθηκε ὅμως κάποιο ζήτημα, οἱ Τοῦρκοι τὸν καταδίωκαν, κι αὐτὸς κρύφτηκε στὸ χωριό, ὥσπου πέρασε ὁ κίνδυνος. Ἔπειτα ἔμεινε στὸ Μιστὶ κ᾽ ἔκανε τὸ δάσκαλο τρία τέσσερα χρόνια.

Πρὶν ἀπὸ τὰ 1924 δίδαξαν ἀκόμη ὁ Μάξιμους, ὁ Τǎακίρης[1], ντόπιος αὐτός, ὁ Γαπτζὴ[2] Γιώργης κ᾽ ἕνας ἀπὸ τὸν Πόρο.

Ἕνας ἀπὸ τοὺς παλιότερους δασκάλους, ποὺ πολλὰ παιδιὰ τὸν ἄκουσαν, ἦταν ὁ Δεμιρτζὴ[3] Λάζαρης, ὁ Λάζαρος ὁ σιδεράς. Ἀσκοῦσε τὸ ἐπάγγελμα τοῦ σιδερᾶ, ἀλλὰ μάζευε καὶ μιὰ τριανταριὰ παιδιὰ στὸ σπίτι του καὶ τοὺς ἔκανε μάθημα. Εἶχε στρώσει ψάθες στὸν ὁdά του, ἄπλωναν πάνω σ᾽ αὐτὲς τὶς προβιές τους οἱ μαθητὲς καὶ ἄκουγαν τὸ μάθημα. Στὴ μέση τοῦ δωματίου βρισκόταν τὸ τζάκι, κ᾽ ἔτσι τὰ παιδιὰ δὲν κρύωναν. Ὁ Λάζαρος ἦταν ὁ μόνος Μιστιώτης στὴν ἐποχή του ποὺ εἶχε ἀμπέλι στὸ Γαράdεπε[4]. Ἔπαιρνε λοιπὸν πολλὲς φορὲς μερικοὺς ἀπὸ τοὺς μεγάλους μαθητές του νὰ τὸν βοηθήσουν στὴν καλλιέργεια. Πήγαινε αὐτὸς καβάλα στὸ γαϊδούρι καὶ ἀκολουθοῦσαν πεζὰ τὰ παιδιά. Τ᾽ ἄλλα παιδιὰ ἔβρισκαν τότε τὸν καιρὸ νὰ χαλάσουν τὸν κόσμο μὲ τὰ παιγνίδια τους

---

1. Τουρκ. çakır.
2. Τουρκ. yapıcı.
3. Τουρκ. demirci, σιδεράς.
4. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, σ. 36.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μέσα στὸν ὀδά, γιατὶ ὁ γάλφε[1], ὁ βοηθὸς τοῦ Λάζαρου, ὁ Ἰορδάνης, ποὺ τὸν ἄφηνε νὰ συνεχίσει τὸ μάθημα, δὲ μποροῦσε νὰ ἐπιβληθῆ. Καὶ ὅταν ὅμως ὁ σιδεράς βρισκόταν στὸ σπίτι του, πολὺ συχνὰ ἀνάθετε τὴ διδασκαλία στὸν Ἰορδάνη. «Κάνε μάθημα στὰ παιδιὰ» τοὔλεγε, κι ὁ ἴδιος κοιτοῦσε τὶς δουλειές του. Γι' αὐτό, οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν ἔδιναν στὸν κάλφα λίγα γρόσια γιὰ νὰ προσέχει τὰ παιδιά τους καλύτερα καὶ νὰ μὴν τὰ δέρνει πολύ.

Μαθητὴς τοῦ Λάζαρου, δάσκαλος κι αὐτὸς ἀργότερα, ἦταν ὁ Τσολὰχ[2] ἢ Γουλὰτς[3] Σάββας, ὁ κουλὸς δηλαδή. Αὐτὸς μάθαινε στὰ παιδιὰ τὴν ὀρθογραφία.

Πρέπει νὰ σημειώσουμε ἐδῶ, πὼς οἱ χρονολογίες γιὰ τὴν ὑπηρεσία τῶν δασκάλων δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ εἶναι ἀπόλυτα ἀκριβεῖς. Στὰ 1914, ἐξάλλου, οἱ πληροφορητὲς ἐπιμένουν πὼς τὰ σχολεῖα τοῦ χωριοῦ ἔκλεισαν τὸ Μάη, χωρὶς νὰ ξανανοίξουν τὸ φθινόπωρο, καὶ πὼς τὸ κλείσιμο αὐτὸ κράτησε δύο ἢ τρία χρόνια, ἴσως περισσότερο. Στὸ διάστημα αὐτὸ δίδασκαν κρυφὰ σὲ σπίτια τοῦ χωριοῦ ὁ Ἐφραὶμ Λευτέρης καὶ ὁ Παπα Πρόιμους.

Τὴν ἴδια ἐποχὴ οἱ Τοῦρκοι εἶχαν χρησιμοποιήσει καὶ τὴ μεγάλη ἐκκλησία γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ, τὸ κλείσιμο ὅμως αὐτὸ κράτησε μόνο 5 - 6 μῆνες. Ἐκκλησιάζονταν τότε οἱ Μιστιῶτες στὸν ὑπόγειο Ἅι Βλάση.

Ἡ ἀμοιβὴ τῶν δασκάλων.

Ἡ συνηθισμένη ἀμοιβὴ[4] ποὺ πλήρωναν στὸ δάσκαλο γιὰ τὴ «χρονιά», ἦταν ἀπὸ 10 ὡς 25 γρόσια, εἴδαμε ὅμως παραπάνω καὶ μεγαλύτερη ἀμοιβή. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ταχτικὸ αὐτὸ μιστό, κάθε Σάββατο ποὺ ὁ δάσκαλος ὁδηγοῦσε τὰ παιδιὰ στὴν ἐκκλησία — νὰ πᾶμ' σὸ σερά[5], στὴν ἐκκλησία —, πρὶν πάει στὴν ἐκκλησία, ἄφηνε καθένα τους στὸ σχολεῖο ἕνα καχαρὸ ψωμί, σιταρένιο δηλαδὴ ἢ λίγες φακές, ἀβγά, μέλι, γιαούρτι, ὅ,τι μποροῦσε. Ἄλλοι πήγαιναν τὰ δῶρα στὴν ἐκκλησία, ὅπου δυὸ μεγάλοι μαθητὲς στέκονταν στὴν πόρτα, τὰ συγκέντρωναν καὶ τὰ πήγαιναν στὸ σπίτι τοῦ δάσκαλου[6].

---

1. Τουρκ. kalfa.
2. Τουρκ. çolak, κουλός.
3. Τουρκ. kulaç, ὀργιά.
4. Πβ. Χουδαβερδόγλου 62, ὅπου σημειώνεται πὼς ὁ δάσκαλος τῆς Λίμνας «λαμβάνει ὁ τάλας 25 λίρας ἐτησίως». Ὁ Φ. Κουκουλὲς *Τὰ σχολεῖα τοῦ Οἰνοῦντος ἐπὶ Καποδίστρια*, Ἀθῆναι 1925, 9, σημειώνει πὼς στὰ 1829 ὁ ἑλληνοδιδάσκαλος ἔπαιρνε 1.500 γρόσια τὸ χρόνο καὶ στὰ 1830 (σ. 17) 800 γρόσια.
5. Δηλαδὴ σειρά, τουρκ. sıra, γραμμή.
6. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 87 : «ἑορτικά», τὰ δῶρα ποὺ δίνονταν στὸ δάσκαλο τὶς καλένδες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὰ 1924 χρόνια, στὴ γιορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, ὅταν οἱ γονεῖς τῶν παιδιῶν συγκεντρώνονταν στὸ σχολεῖο, ὁ δάσκαλος τοὺς πρόσφερε κονιὰκ ἢ λουκούμι, κι αὐτοὶ φεύγοντας ἄφηναν λίγα χρήματα στὸ δίσκο του.

§ 86. Τὰ μαθήματα. Τὰ βιβλία. Ἡ Γραφικὴ ὕλη.

Ἀρκετοὶ Μιστιῶτες θυμοῦνται πὼς τὰ γλωσσικὰ μαθήματα ἄρχιζαν μὲ τὸ ἀλφάβητο. «Μᾶς μάθαιναν τὸ α, βού, γού [1], μὲ τὴ σειρά, ὕστερα τὸ βου - α βα, βοῦ-ε βε, γου-α γα [2]». Ἀργότερα προχωροῦσαν στὴν ἀνάγνωση κειμένων, ποὺ ἦταν τὸ ὀχτώηχο —τὸ ὀφτώηχο, ὅπως τὸ λένε μερικοὶ — καὶ τὸ ψαλετήρι, τὸ ψαλτήρι, τὰ παιδιὰ ὅμως δὲν καταλάβαιναν τίποτα ἀπολύτως ἀπὸ τὸ περιεχόμενο, ὅπως συνήθως κ' οἱ δάσκαλοι.

Κάθε Σάββατο ἀπόγεμα στὴν ἐκκλησία τρία παιδιὰ ἔψελναν μπροστὰ στὸν ψάλτη «τὰ μακάριος», δηλ. τοὺς μακαρισμούς, ἐνῶ τ' ἄλλα στέκονταν στὴ σειρά. Ἔλεγαν ἀκόμη τὰ παιδιὰ τὸ Πάτερ ἡμῶν, τὸ Πιστεύω καὶ τὸν Ἀπόστολο. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἀπόγεμα τοῦ Σαββάτου καὶ τὴν Κυριακή, τὶς ἄλλες μέρες, πρωῒ ἀπόγεμα, γινόταν μάθημα.

Ἡ σειρὰ τῶν βιβλίων ποὺ διάβαζαν τὰ παιδιὰ δὲν ἦταν πάντα ἡ ἴδια. Ἀνάλογα μὲ τὶς γνώσεις τοῦ δάσκαλου, ἀνάλογα μὲ τὴ δυνατότητα ποὺ εἶχαν τὰ παιδιὰ ν' ἀποχτήσουν τὰ βιβλία ποὺ χρειάζονταν, γινόταν καὶ ἡ διδασκαλία. Χρειάζονταν, ὡστόσο, τὰ παιδιὰ δύο τρία χρόνια γιὰ τὸ ἀλφαβητάρι, τέσσερα γιὰ τὴν ὀχτώηχο — «γιατὶ τὰ γράμματα ἦταν πολλὰ καὶ ψιλὰ» — καὶ ὕστερα προχωροῦσαν στὸ ψαλτήρι. «Ὅσπου παντρεύτηκα — 18 χρονῶν — πήγαινα στὸ σχολεῖο», βεβαιώνει ὁ Μηνᾶς Μακρίδης.

Τὸ ἀλφαβητάρι δὲν εἶχε εἰκόνες. Ὁ δάσκαλος ἔγραφε ἀκόμη λίγες τούρκικες λέξεις μὲ γράμματα ἑλληνικὰ [3] — παλιότερα σ' ἕνα κομμάτι χαρτί, ἀργότερα στὸν πίνακα — καὶ οἱ μαθητὲς τὶς μάθαιναν, ἀντιγράφοντάς τες στὸ χαρτὶ ποὺ ἀκουμποῦσαν στὰ γόνατά τους ἢ στὸ θρανίο, καὶ τὄδιναν ἔπειτα στὸ δάσκαλο ἢ στὸν κάλφα γιὰ διόρθωμα. «Ὁ δάσκαλος μάθαινε γράμματα στὰ μεγάλα παιδιὰ καὶ τὰ μεγάλα παιδιὰ στὰ μικρά», λένε οἱ πληροφορητές μας [4]. Πολὺ λίγοι δάσκαλοι μάθαιναν στὰ παιδιὰ

---

1. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α (1948) 49 : ὁ δάσκαλος «γράφων καὶ δεικνύων τὴν μορφὴν τοῦ γράμματος ... προχωρῶν ἀπὸ τοῦ α μέχρι τοῦ ω». Κατόπιν προχωροῦσε στὶς συλλαβὲς καὶ τελευταῖα στοὺς τόνους.

2. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 50 κέ.

3. Ἔγραφαν δηλ. «καραμανλήδικα».

4. «Ἡ ἀλληλοδιδακτικὴ εἰσήχθη ἐξ Ἰνδιῶν τὸ 1790», σημειώνει ὁ Φ. Κουκουλὲς *ΒΒΠ* 1α, 57, σημ. 8. Στὴν Ἑλλάδα καταργήθηκε στὰ 1880. Βλ. Χ. Λέφα *Ἱστορία τῆς ἐκπαιδεύσεως* Ἀθῆναι 1942, 128 - 40, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι στὴν Ἑλλάδα πρῶτος εἰσήγαγε τὴ μέθοδο ὁ Κ. Κλεόβουλος, ποὺ τὴ δίδαξε στὴ Σύρο. Σημειώνεται ἀκόμη

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νὰ κάνουν αἰτήσεις ἢ συμφωνητικὰ μὲ ἑλληνικὰ γράμματα ἀλλὰ τούρκικες λέξεις. Τὰ προβλήματα πάλι παίρνονταν ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωή : μιλοῦσαν γιὰ σακκιὰ μὲ πατάτες, μὲ σιτάρι, γιὰ παντζάρια, γιὰ τέτοια. Τὰ τούρκικα τοὺς ἦταν ἀπαραίτητα γιὰ νὰ διαβάζουν τὰ ἔγγραφα ποὺ ἔστελνε τὸ κράτος, ἀλλ' αὐτὸ πολὺ λίγοι κατάφερναν νὰ τὸ κάνουν.

Ὅπως γιὰ τὸ γλωσσικὸ μάθημα ἄρχιζαν ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ ἀλφάβητου, ἔτσι καὶ ἡ ἀριθμητικὴ ἄρχιζε ἀπὸ τὶς μονάδες καὶ συνεχιζόταν ὡς τὶς δύο πρῶτες πράξεις τῶν ἀκεραίων, ἐκτὸς ἂν οἱ δάσκαλοι εἶχαν τὴν ἱκανότητα νὰ διδάξουν καὶ τὶς ὑπόλοιπες. Οἱ ὅροι τῆς ἀριθμητικῆς ἦταν : μονάς, δεκάς, ἑκατοντάς, μονὰς χιλιάς, δεκὰς χιλιάς, ἑκατοντὰς χιλιάς, μονὰς μιλλιόν, δεκὰς μιλλιόν, ἑκατοντὰς μιλλιόν, μονὰς μυριάς[1]. Τὸ μέτρημα γινόταν, γιὰ τοὺς μικροὺς ἀριθμούς, μὲ τὰ δάχτυλα[2].

Γραφικὴ ὕλη.

Τὸ χαρτὶ γιὰ τὸ γράψιμο καὶ τὸ μολύβι ἢ τὸ μελάνι τ' ἀγόραζαν ἀπὸ τὰ μαγαζιὰ τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ ἔφτιαχναν μελάνι καὶ μὲ κάπνα τοῦ τζακιοῦ. Τὰ πλουσιόπαιδα εἶχαν καὶ dιβὶτ[3], καλαμάρι. Γιὰ γράψιμο σὲ πλάτη βοδιοῦ[4], γιὰ πλύσιμο τοῦ χαρτιοῦ καὶ γιὰ ξαναγράψιμο σ' αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες δὲν ἄκουσαν τίποτα. Ἡ πέννα κ' ἐδῶ ἦταν ἀπὸ καλάμι[5], ἀλλὰ καὶ μεταλλικὴ ἀργότερα, καὶ τὸ γράψιμο γινόταν ἀπὸ τ' ἀριστερὰ στὰ δεξιά, ὄχι ἀνάποδα ὅπως στὰ τούρκικα. Γαλέμι[6] ἦταν ὁ κοντυλοφόρος καὶ τὸ μολύβι. Τὸ τελευταῖο τὄλεγαν καὶ γουρσουνιοῦ[7] γαλέμι.

Τὰ ἀναγνωστικά.

Στὰ ἀναγνωστικὰ ποὺ χρησιμοποιοῦσαν, οἱ Μιστιῶτες δίνουν τοὺς παρακάτω παράξενους τίτλους : τῆς πρώτης τάξης τὄλεγαν Ἀλφαβήτα, τῆς δεύτερης Μάμα (ἀπὸ τὸ μ-α : μα;), τῆς τρίτης Εἰς ἓν (ἢ : τὸ) χωρίον, τῆς τέταρτης τὸ ἔλεγαν Παῦσος ἢ Παύσης, τῆς πέμπτης Παιδίον. Τὸ ἀναγνωστικὸ τῆς τρίτης ἄρχιζε μὲ τὴ φράση : «Εἰς ἓν χωρίον τῆς Σμύρνης

ἐδῶ ὅτι ἡ μέθοδος «ἐφευρέθη περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΖ΄ αἰ. ἐν Γαλλίᾳ, ἐβελτιώθη ὑπὸ τοῦ Lancastre ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ἐτελειοποιήθη ὑπὸ τοῦ Γάλλου Sarazin». Τὸ ἐγχειρίδιο τοῦ τελευταίου αὐτοῦ μεταφράστηκε ἀπὸ τὸν Κοκκώνη. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 1, 460.

1. Σύμφωνα μὲ τοὺς πληροφορητές, ποὺ ἐπιμένουν στοὺς ὅρους αὐτούς. Βλ. καὶ § 205.

2. Βλ. καὶ τὸ κεφ. *Μέτρα καὶ σταθμά,* § 205. Πβ. Ἡρόδοτο 5, 63, Λουκιανὸ *Κατάπλους καὶ Τύραννος* 17. Βλ. καὶ Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 59.

3. Βλ. *Ἀνακοὺ* 142.

4. Βλ. *Ἀνακοὺ* 141, 142.

5. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 1, 455.

6. Τουρκ. kalem <κάλαμος.

7. Τουρκ. kurşum kalem.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἕνας μάγειρος εἰς τὸ μαγειρεῖον...», τῆς τέταρτης : «Ὁ Παῦλος...», τῆς πέμπτης : «Τὰ παιδία, ὅταν φθάσουν εἰς τὰ ἑπτὰ ἔτη, ἀρχίζουν νὰ πηγαίνουν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἐὰν εἶναι παιδία, λέγονται μαθηταί, ἐὰν εἶναι κορίτσια, λέγονται μαθήτριαι».

Μετὰ τὰ ἑλληνικὰ βιβλία διάβαζαν — στὰ τελευταῖα χρόνια — καὶ τούρκικα. «Διαβάζαμε ἑλληνικά, κλείναμε τὸ βιβλίο καὶ ἔπρεπε νὰ ποῦμε τὸ μάθημα τούρκικα. Μᾶς παίδευαν, γιατὶ δὲν ξέραμε τούρκικα». Ἔκαναν ἀκόμη καὶ Ἱερὴ Ἱστορία, θρησκευτικὰ δηλαδή. Τὸ γράψιμο στὸ τετράδιο ἄρχιζε ἀπὸ τὴν τρίτη τάξη. Δὲ μάθαιναν τὴ γραφὴ παλιότερα πάνω στὴν ἄμμο, ὅπως γινόταν στὴν Ἀνακού. Τοὺς ἀριθμοὺς τοὺς μάθαιναν ἑλληνικὰ καὶ τουρκικά.

Περιττὸ νὰ ποῦμε πὼς τὸ περιεχόμενο τῶν ἀναγνωστικῶν αὐτῶν ἦταν ἀκατάληπτο γιὰ τὰ παιδιά, καθὼς ἦταν στὴν καθαρεύουσα, καὶ πὼς γιὰ τὴν κατανόησή του δὲν ὠφελοῦσε οὔτε ἡ μετάφρασή του στὰ τούρκικα, ἀφοῦ τὰ παιδιὰ δὲν καταλάβαιναν οὔτε αὐτά. Δὲν καταλάβαιναν λοιπὸν οὔτε τὸ μάγειρο καὶ τὸ μαγειρεῖο, οὔτε τὸ ἀστὅὴς [1] καὶ τὸ ἑοκάν [2] κ.τ.λ.

§ 87. Οἱ μαθητὲς ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο. Οἱ ποινές.

Ὅταν κινδύνευε κάποιος ἄρρωστος στὸ χωριό, οἱ δικοί του φώναζαν τὰ παιδιὰ τοῦ σχολείου : Βρεϊστῆτ' τὰ κλάτσα νὰ ψάλουν ἢ νὰ περάσουν ψαλετήρι [3], φωνάξετε τὰ παιδιὰ νὰ ψάλουν τὸ Ψαλτήρι. Τὰ παιδιὰ — ὅσα μποροῦσαν νὰ διαβάσουν — ἔπαιρναν καθένα τους ἀπὸ λίγες σελίδες τοῦ Ψαλτηριοῦ, ἔστεκαν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τοῦ ἄρρωστου καὶ ὅλα μαζὶ — 2, 3, 4 — μεγαλόφωνα διάβαζαν τὶς σελίδες ποὺ κρατοῦσαν τὸ καθένα τους. Ὅταν τελείωνε ἡ ἀποστολή τους, ἔπαιρναν 10 - 20 παράδες φιλοδώρημα κ' ἔφευγαν. Ἡ ἀμοιβὴ ἦταν ἀρκετὴ γιὰ τὰ φτωχὰ Μιστιωτάκια, ἀφοῦ μ' ἕναν παρὰ ἀγόραζαν μιὰ κόλλα χαρτί, μὲ δύο ἀγόραζαν ἕνα μολύβι, καὶ τὸ κερὶ ποὺ ἄναβαν στὴν ἐκκλησία στοίχιζε κι αὐτὸ ἕναν παρά.

Καὶ οἱ ποινὲς τῶν μαθητῶν ἦταν κι αὐτὲς... ἀσυστηματοποίητες [4]. Ὁ δάσκαλος ἔδινε μερικὲς ξυλιὲς στὰ χέρια ἢ στὰ πισινὰ τῶν ἄταχτων ἢ τῶν ἀμελῶν, τοὺς ὑποχρέωνε νὰ σταθοῦν ὄρθιοι κοντὰ στὸν τοῖχο ἢ τοὺς μουντζούρωνε μὲ μελάνι τὸ πρόσωπο. Κάποτε ἔδινε ἐντολὴ νὰ ἐπιβάλουν τὴν τιμωρία οἱ μεγαλύτεροι κάπως μαθητές, αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν πάντοτε

---

1. Τουρκ. aşçi, μάγειρος.
2. Τουρκ. dükkân, μαγαζί, κατάστημα.
3. Τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἱερὰ βιβλία ποὺ μάθαιναν καὶ στὸ Βυζάντιο, ἦταν τὸ Ψαλτήρι. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 55.
4. Πβ. *Ἀνακοὺ* 145 - 147.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εὔκολο. Ὑπῆρχε ὁ φόβος τῶν ἐκδικήσεων, μόλις τὰ παιδιὰ θἄβγαιναν ἀπὸ τὸ σχολεῖο.

Ἂν ὁ δάσκαλος μποροῦσε, ἔγραφε μερικὰ ἀπολυτίκια σὲ χαρτὶ καὶ τἄδινε στὰ παιδιὰ νὰ τὰ ψάλουν στὴν ἐκκλησία.

§ 88. Οἱ σχολικὲς γιορτές. Οἱ διακοπές.

Ὅταν οἱ δάσκαλοι μποροῦσαν — αὐτὸ γινόταν στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὰ 1924 χρόνια — γιόρταζαν τὴ γιορτὴ τῶν Τριῶν Ράρχων ἢ Τρία Ἔραρχων, τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν. Πήγαιναν τὰ παιδιὰ στὸ σχολεῖο κρατώντας κεράκια, ἀπάγγελναν ποιήματα μπροστὰ στοὺς γονεῖς τους κι ὁ δάσκαλος μιλοῦσε γιὰ τὴ γιορτή.

Οἱ χειμωνιάτικες διακοπὲς τῶν μαθημάτων κρατοῦσαν λίγο, γιατὶ οἱ καλοκαιρινὲς βαστοῦσαν ἑφτὰ ἢ ὀχτὼ μῆνες. Ἀργοῦσαν λοιπὸν τὰ σχολεῖα δυὸ μέρες τὰ Χριστούγεννα, δύο τῶν Φώτων, τρεῖς τὸ Πάσχα καὶ στὶς 17 καὶ 18 τοῦ Γενάρη, γιορτὲς τοῦ ἁγίου Ἀντωνίου καὶ ἁγίου Ἀθανασίου, ποὺ τὶς θεωροῦσαν βαριές [1].

---

1. Περισσότερες ἦταν οἱ σχολικὲς ἀργίες στὴν Ἀνακού, ὅπου τὰ σχολεῖα λειτουργοῦσαν μὲ πρόγραμμα. Βλ. *Ἀνακού* 144 - 145.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΣΤ΄

ΤΑ ΠΑΙΓΝΙΔΙΑ[1]

§ 89. Τὰ λαχνίσματα.

Τὰ παιδιὰ στὸ Μιστὶ ἔπαιζαν περισσότερο ἀπ' ὅσο παῖζαν στὴν Ἀνακού, γιατὶ στὸ Μιστί, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίοδο ποὺ ἐργάζονταν στοὺς κετσέδες, τὸν ἄλλο καιρὸ βρίσκονταν πάντα στὸ χωριό. Δὲν ξενιτεύονταν γιὰ πολὺν καιρό, ὅπως γινόταν γιὰ τ' Ἀνακιωτόπουλα. Ἔπαιζαν μάλιστα ἐδῶ καὶ ὁρισμένα ἐποχικὰ παιγνίδια ἀκόμη καὶ τὰ παλικάρια, ἐνῶ οἱ Ἀνακιῶτες στὴν ἡλικία αὐτὴ βρίσκονταν πάντα στὴν Πόλη. Ἄλλος λόγος, ποὺ στὸ Μιστὶ ἔπαιζαν περισσότερο, ἦταν ὅτι ὁ πληθυσμὸς ἐδῶ ἦταν ὅλος χριστιανικὸς καὶ ἡ ἐλευθερία, ἐπομένως, μεγαλύτερη.

1. Τὸ συνηθισμένο λάχνισμα γιὰ ν' ἀρχίσουν τὰ παιδιὰ ἕνα παιγνίδι ἦταν μὶ doὺ κουτσούι, μὲ τὸ χαλίκι, πιάνιὅκαμ' κουτσούι, πιάναμε ἕνα (μικρὸ) χαλίκι, ἔλεγαν. Ἕνας ἀπὸ τοὺς παῖχτες ἔκρυβε στὴ μιά του χούφτα τὸ χαλίκι καὶ πρότεινε ἔπειτα κάθε φορὰ κλειστὲς καὶ τὶς δυό του χοῦφτες στοὺς ἄλλους μὲ τὴ σειρά, ζητώντας τους νὰ βροῦν σὲ ποιὰν ἦταν κρυμμένο. Ὅποιος τὄβρισκε, εἶχε χάσει. Μὲ τὸν τελευταῖο ἀπὸ τοὺς χαμένους ἔπρεπε ν' ἀρχίσει τὸ παιγνίδι - νὰ τοῦ δέσουν τὰ μάτια, νὰ μπεῖ μάνα κ.τ.λ.

2. Ἄλλο λάχνισμα, στὰ κότὅιλα[2], στὸν ἀστράγαλο, π.χ., ἦταν αὐτό: Ρωτιόνταν μεταξύ τους οἱ δυὸ ὁμάδες τῶν παιχτῶν: Dοβὰζ[3] κ'ρεύεις γιὰ τὅὶκ[4] κρεύεις; Ἤ: τὅίκ μι τὅκ μι[5]; Ἡ πρώτη φράση σήμαινε: Θεωρεῖς

---

1. Βλ. τὶς ἐργασίες Ν. Κληρίδη - Γ. Παπαχαραλάμπους, Κυπριακὰ παιγνίδια, *Δελτ. Ἑταιρ. Κυπρ. Σπουδῶν* 17 (1953) α' - ρλδ', Εὐ. Μπόγκα Χ/φο 659 *ΙΛΝΕ* (285 - 310, Ι. Κυβερνητάκη *Ἀνθολογία παιγνιδίων,* Ἡράκλειον 1938, Π.Α. Βαλάκη, Τὰ παιγνίδια τῶν μικρῶν παιδίων, *ΗΜΕ* 1927, 169 - 180, Α. Σακελλαρίου *Κυπριακὰ* 2 (1891) 239 - 272, Ν. Ε. Μηλιώρη, Παιδιὲς τῶν Βουρλιωτῶν, *Μικρ. Χρον.* 6 (1954) 10 - 42, τοῦ ἴδιου Ἱστορικὰ καὶ Λαογραφικὰ Βουρλῶν σύμμικτα, *Μικρ. Χρον.* 6 (1955) 222 κέ., Τάκη Χ. Κανδηλώρου *Ἀρκαδ. Ἐπετηρὶς* 1906, 234 - 273, Νυμφοπούλου, Παιγνίδια Σάντας, *Ἀρχ. Πόντ.* 27 (1965) 135 - 149. Πβ. Πολυδ. *Ὀνομ.* Θ΄ 94 - 129.

2. Ἀπὸ τὸ κόττιον. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α (1948) 169, σημ. 6, 215 - 17, 5 (παράρτ) 94, *Ἀθηνᾶ* 56 (1952) 315, *Εὐστάθ.* 2, 368 - 9.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Τουρκ. aç. Ὁ Ε. Τσαλίκογλου *Μικρ. Χρον.* 15 (1972) 152 δίνει τὰ παρακάτω ὀνόματα στὶς τέσσερεις πλευρὲς τοῦ ἀστράγαλου : μπέης, ἐδὲκ (ὄνος), ἀτζ (πεινασμένος ἡ κοίλη πλευρὰ) καὶ τὸκ (χορτάτος, ἡ κυρτὴ πλευρά).

5. Τουρκ. aç mι, tok mι, νηστικὸς ἢ χορτάτος;

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δική σου τὴν κοίλη πλευρὰ τοῦ κότσιλου ἢ τὴν ἐπίπεδη; Ἡ δεύτερη: τὴν πλευρὰ μέ τὸ κοίλωμα ἢ τὴν πλευρὰ τὴν κυρτὴ (θέλεις δική σου); Διάλεγε κάθε ὁμάδα τὴν πλευρὰ ποὺ προτιμοῦσε, καὶ ἕνας παίχτης πετοῦσε τότε τὸ κότσιλο ψηλά. Κέρδιζε ἡ ὁμάδα ποὺ ἡ πλευρὰ τοῦ κότσιλου ποὺ εἶχε προτιμήσει βρισκόταν πρὸς τὰ πάνω. Ἦταν ὅ,τι τὸ δικό μας κορόνα - γράμματα. Ἡ ὁμάδα ποὺ κέρδιζε, ἄρχιζε τὸ παιγνίδι.

3. Νὰ σ̂έρουμ' σοὺ τζιτζί [1], ἦταν φράση σὲ ἄλλο λάχνισμα, ὅταν ἔπαιζαν, π.χ., βελάνια. Ἔριχναν μιὰ πέτρα καθένας τους σὲ ὁρισμένο σημεῖο, καὶ ὅποιος πλησίαζε σ' αὐτὸ περισσότερο, κέρδιζε καὶ ἄρχιζε τὸ παιγνίδι. Τ̂σεῖμι 'γὼ κουντὰ στοὺ τζιτζί, ἐγὼ εἶμαι (πιὸ) κοντὰ στὸ σημάδι, ἔλεγε ὅποιος τὸ πετύχαινε. Δερὲ νὰ σ̆έρ' τ' ἄλλου δοὺ κλάτ̆, τώρα θὰ ρίξει τὸ ἄλλο παιδί.

4. Τέταρτο λάχνισμα εἶχαν τὸ ἑξῆς : Δείχνοντας ἕνας ἀπὸ τοὺς παῖχτες μὲ τὴ σειρά ἕναν ἕναν τοὺς συμπαῖχτες του, ἔλεγε, μὲ τὴ σειρὰ πάλι, μιὰ μιὰ τὶς παρακάτω ἀκατάληπτες λέξεις: ἄβελιμ, γκέβελιμ, σάμψου, γούλα, ἴτολα, π̂άγ̂γ̂ιρ, π̂ούς [2]. Αὐτὸς ποὺ τύχαινε τελευταῖος, στὸ π̂ούς, ἔμπαινε μάνα.

5. Ἄλλοτε τὸ παιχνίδι ἄρχιζε χωρὶς λάχνισμα, μὲ συμφωνία τῶν παιχτῶν. Τ̂σείμιστι dέκα κλάτ̆α, νὰ παίξουμ' ζίμι [3]; - Νὰ παίξουμ.' - Τίς νὰ κάτσει μάνα; - Λέου νὰ κάτσου 'γώ. - Ἄιντε, μπαšλατ̂ζου [4], εἴμαστε δέκα παιδιά, θὰ παίξουμε ζίμι; - Θὰ παίξουμε. - Ποιὸς θὰ κάτσει μάνα; - Λέω νὰ κάτσω ἐγώ. - Ἄντε, ἀρχίζω. Καὶ τὸ παιγνίδι ἄρχιζε.

Κυριώνου (σε), σήμαινε (σὲ) νικῶ - στὸ πάλεμα, στὸ παιγνίδι κ.τ.λ., γιdῶ [5], σήμαινε κερδίζω κάποιον στὸ παιγνίδι [6].

§ 90. Τὰ παιγνίδια.

I. Παιγνίδια μοναχικά.

1. Τ ὰ μ ε λ ί σ σ ι α [7]. Ὑπῆρχε ἕνα ἔντομο ποὺ ἔμοιαζε μὲ τὶς μέλισσες, ἔκανε τὴ φωλιά του στὶς τρύπες, ἀλλὰ δὲν κεντοῦσε. Τὰ παιδιὰ ἔπαιρναν ἕνα ξυλάκι - τšιβὶ [8] - μεγάλωναν τὴν τρύπα ὅπου ἡ φωλιά, ἔπιαναν στὴ

1. Τουρκ. çizği, γραμμή.
2. Βλ. τὴν ἀντίστοιχη φράση στ' Ἀνακιώτικα παιγνίδια, *Ἀνακοὺ* 124. Οἱ λέξεις εἶναι χωρὶς σημασία.
3. Βλ. παρακάτω, ἀριθ. 3.
4. Τουρκ. başlamak.
5. Τουρκ. yenmek, νικῶ.
6. Βλ. καὶ τὸ παιγνίδι *μουλώτικα*, ἀριθ. 21, § 90.
7. Πβ. τὴν Ἀνακιώτικη *βισβίζα*, *Ἀνακοὺ* 125.
8. Τουρκ. çivi, καρφί.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χούφτα τους μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔντομα αὐτά, ἔφερναν τὴ χούφτα στὸ ἀφτὶ καὶ διασκέδαζαν ἀκούγοντας τὸ βόμβο τῶν ἐντόμων. Νὰ πᾶμ' νὰ βγάλουμ' μελίσσια νὰ βουρλατῖσουν [1], νὰ βοΐσουν, ἔλεγαν.

2. Νὰ ποίκουμ' νυφάις [2], νὰ κάνουμε νυφάδες, κοῦκλες, ἔλεγαν τὰ κορίτσια. Ἔπαιρναν κουρέλια, ἔκαναν κοῦκλες μὲ κεφάλι καὶ χέρια, τὶς τάγιζαν, τὶς κοίμιζαν κ.τ.λ.

II. Ἀνταγωνισμοί.

3. Τὸ ζίμι. Μαζεύονταν 8 - 10 παιδιά, 10 - 12 χρονῶν, χάραζαν ἕνα μεγάλον κύκλο καί, ὕστερα ἀπὸ τὸ λάχνισμα, ἕνας ἀπὸ τοὺς παῖχτες ἔμπαινε στὸν κύκλο. Κάνοντας ἐκεῖ τὸν κουτσό, κυνηγοῦσε τοὺς ὑπόλοιπους παῖχτες νὰ τοὺς πιάσει τὴν ὥρα ποὺ αὐτοί, ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο, πλησιάζοντάς τον, προσπαθοῦσαν νὰ τὸν χτυπήσουν. Ὅποιον ἄγγιζε ὁ κουτσός, ἔτρεχαν οἱ ἄλλοι καὶ τὸν χτυποῦσαν, ὅπως χτυποῦσαν καὶ τὸν ἴδιο - ὅταν τὸν ὑποχρέωναν νὰ πατήσει καὶ μὲ τὸ κουτσό πόδι - προσέχοντας ὅμως νὰ μὴν τοὺς ἀγγίξει αὐτός. Ὅταν τὸν χτυποῦσαν, φώναζε ζίμι, ποὺ σήμαινε πὼς ζητοῦσε ἐνίσχυση ἀπὸ τὸ σύμμαχό του, ἕναν ἄλλο παίχτη ποὺ βρισκόταν μέσα στὸν κύκλο, ὅπου δὲν εἶχαν οἱ ἄλλοι δικαίωμα νὰ μποῦν.

4. Ἀβαλάντζα, βελάνια. Τἄφερναν ἀπὸ τὸ Μελενδίζ, τὸ Γκέλβερι, τὸ Τσελτὲκ ἢ ἄλλα μακρινὰ χωριά, ὅπου ὑπῆρχαν βελανιδιές. Ἀγόραζαν ἀκόμη καὶ οἱ Μιστιῶτες ποὺ πήγαιναν νὰ γιατρευτοῦν στὸ νερὸ τῆς Σορσοβοῦς [3]. Βρασμένα ἦταν νόστιμα, ὅπως καὶ ψητὰ ἢ ὠμά. Τὰ παιδιὰ ἀγόραζαν, γίνονταν ὁμάδες ἀπὸ δυὸ ἢ περισσότερα κάποτε, κ' ἔπαιζαν. Νὰ παίξουμ' ἀβαλάντζα. Ἔπαιρναν ἕνα παλιὸ χουτσί, κουτὶ ἢ μιὰ μικρὴ πέτρα, ἔβαζαν πάνω καθένας τους ἀπὸ ἕνα βελάνι, χάραζαν γύρω ἕνα γκιζί ἢ τζιτζί [4], σημάδι, καὶ ἀπομακρύνονταν λίγα μέτρα. Ἀπὸ τὸ τελευταῖο αὐτὸ σημεῖο ἕνας ἕνας οἱ παῖχτες μὲ τὴ σειρὰ σέριζκαν δοὺ χτὰρ' (σέρουμ' μὶ δοὺ χτάρ', πετοῦμε μὲ τὴν πέτρα, νὰ σέρουμ' σοὺ τζιτζί, νὰ ρίξουμε στὸ σημάδι) πετοῦσαν τὴν πέτρα (πρὸς τὸ κουτί). Ὅσα βελάνια ἔβγαζαν ἀπὸ τὸν κύκλο μὲ τὸ χτύπημα, ἦταν δικά τους, ἂν ἡ ἀπόσταση τῶν βελανιῶν ἀπὸ τὴν πέτρα τους ἦταν μικρότερη ἀπὸ τὴν ἀπόσταση τῶν βελανιῶν ἀπὸ τὸ κουτί: ὅτις ἔρτ' κουντὰ στοὺ τζιτζὶ, γιδᾶ [5], ὅποιος ἔρθη κοντὰ στὸ σημάδι, κερδί-

1. Λέξη ὀνοματοποιημένη, ἀπὸ τὸ *βούρ*, γιὰ τὴ δήλωση τοῦ βόμβου τῶν ἐντόμων. Τουρκ. virlamak.

2. Πβ. τὶς Ἀνακιώτικες *κοῦτσες*, *Ἀνακοὺ* 125. Ἡ *νύμφη* ἢ τὸ *νινίον* ἢ τὸ *κορωκόσμιον* ἢ τὸ *κουτσούνιον* τῶν βυζαντινῶν. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 154, 183.

3. Ἀπὸ τὸ Μιστὶ 40 περίπου χλμ. ΒΔ.

4. Τουρκ. çizği, γραμμή.

5. Τουρκ. yenmek, κερδίζω. Ἀόρ. γίτ'σα.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζει. Ἂν μὲ τὰ ἑπόμενα χτυπήματα τῶν ἄλλων παιχτῶν, κάποιο βελάνι πλησίαζε στὶς πέτρες τῶν προηγούμενων παιχτῶν - ποὺ εἶχαν μείνει στὴ θέση τους - καὶ τὸ βελάνι αὐτὸ ἦταν δικό τους. Τσεῖμι κουντὰ στοὺ χουτσί, ὀγὼ νὰ τὰ πάρου οὔλα, εἶμαι κοντὰ στὸ σημάδι, ἐγὼ θὰ τὰ πάρω ὅλα, ἔλεγε ὅποιος κέρδιζε.

5. Τ ὅ ά χ α λ α ἔλεγαν τοὺς βόλους [1]. Τοὺς ἔφτιαχναν γκυλιντηρά, στρογγυλούς, μὲ χῶμα σφιχτό, τοὺς ἄφηναν νὰ ξεραθοῦν, κρατοῦσαν τὸν ἕνα στὸ χέρι, ἄφηναν τοὺς ὑπόλοιπους τέσσερεις καταγῆς, καὶ κατόπι, πετώντας ψηλὰ ὡς ἕνα μέτρο αὐτὸν ποὺ κρατοῦσαν στὸ χέρι, ἔπαιρναν, στὸ διάστημα ποὺ αὐτὸς βρισκόταν στὸν ἀέρα, ἀπὸ κάτω ἕναν ἕναν στὴν ἀρχή, ἀνὰ δύο κατόπιν, τρεῖς καὶ ἕναν ἔπειτα, καὶ τελευταῖα καὶ τοὺς τέσσερεις μαζί, προσέχοντας κάθε φορὰ νὰ πιάσουν ἔπειτα καὶ τὸν ριγμένον ψηλά, πρὶν πέσει στὴ γῆ. Ὅποιος δὲν πετύχαινε σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς προσπάθειες αὐτές, ἔχανε, κι ἄρχιζε τὸ παιγνίδι ὁ ἑπόμενος παίχτης. Αὐτὸς ποὺ κέρδιζε τὸν πρῶτο γύρο, προχωροῦσε στὸ δεύτερο.

6. Στήριζαν στὴ γῆ ἕνα χοντρὸ ξύλο - καδρόνι - ὄρθιο, ἔδεναν στὰ ζωνάρια τους ἕναν κόμπο - ὅλα τὰ παιδιὰ ζώνονταν μὲ ζουνάρια - καὶ τὰ μάζευαν κοντὰ στὸ ξύλο. Ἀναλάμβανε ἔπειτα ἕνας τὴ φύλαξη τῶν ζουναριῶν ποὺ οἱ ἄλλοι προσπαθοῦσαν νὰ τὰ πάρουν. Ἂν τοὺς χτυποῦσε αὐτὸς ποὺ τὰ φύλαγε, πρὶν προφτάσουν νὰ τὰ πάρουν, ἔχαναν. Δὲ θυμοῦνται πιὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ τοῦ παιγνιδιοῦ οἱ Μιστιῶτες.

7. Κ α ρ ὶ κ α ρ ί. Ἄνοιγαν μιὰ μικρὴ γούβα στὴ γῆ, καὶ ἕνας ἕνας πετοῦσε μὲ τὸ χέρι μιὰ στρογγυλὴ κάπως πέτρα νὰ σέμει, νὰ μπεῖ σ' αὐτήν, ἐνῶ οἱ ἄλλοι μὲ τὰ ξύλα δὲν τὴν ἄφηναν νὰ μπεῖ στὴ γούρνα. Τὸ καρὶ καρί, λένε ἄλλοι, εἶναι «νὰ μὴν πάρεις ἀναπνοὴ ὥσπου νὰ πᾶς στὴ γραμμή». Περισσότερες λεπτομέρειες δὲ θυμοῦνται. Αὐτὸς ποὺ τὸ κατάφερνε, κέρδιζε. «Βόσκηναν τ' ἀρνιὰ τσὶ doὺ παίζισκαν, (τὰ παιδιὰ στὸν κάμπο) ἔβοσκαν τ' ἀρνιὰ καὶ τὄπαιζαν.

8. Τὰ κ ό τ σ ι λ α [2]. Κότσιλου ἔλεγαν τὸν ἀστράγαλο. Ἦταν ἀπὸ πρόβατα ἢ κατσίκια, τοὺς μάζευαν τὰ παιδιά, τοὺς πουλοῦσαν τὸ ἕνα στὸ ἄλλο -

---

1. Πβ. *Ἀνακοὺ* 126, μπέš τάš, πέντε πέτρες. Εἶναι τὰ *σφαιρία* ἢ *σφαιρίδια* τῶν ἀρχαίων, τὰ βυζαντ. *βολάκια*. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 172, τὰ σημερινὰ *βόλια*, *βόλοι*, *πεντόβολα* κ.τ.λ., τὰ *πεντέλιθα* τοῦ Πολυδ. *Ὀνομ.* IX, 126 «γυναικῶν δὲ μᾶλλόν ἐστιν ἡ παιδιά».

2. Πρόκειται γιὰ τοὺς *ἀστραγάλους* τῶν ἀρχαίων. Βλ. Ὁμ. Ψ 88, ὅπου ὁ Πάτροκλος σκοτώνει τὸν Κλεισώνυμο, γιὸ τοῦ Ἀμφιδάμαντα, «χολωθεὶς ἀμφ' ἀστραγάλοισιν». Βλ. καὶ Ἡρώνδα *Μίμος* 3, 7: «καὶ γὰρ οὐδ' ἀπαρκεῦσιν αἱ ἀστραγάλαι». Ἡρόδ. 1, 94 : «Ἐξευρεθῆναι δὴ ὧν τότε καὶ τῶν κύβων καὶ τῶν ἀστραγάλων καὶ τῆς σφαίρης καὶ τῶν ἄλλων πασέων παιγνίων τὰ εἴδεα, πλὴν πεσσῶν, τούτων γὰρ τὴν ἐξεύρεσιν οὐκ οἰκιεῦνται Λυδοί». Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α (1948) 215 - 216.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τρεῖς ἕναν παρὰ - καὶ κάποτε τοὺς ἔβαφαν κόκκινους ἢ πράσινους. Ἀπαραίτητο στὸ παιγνίδι ἦταν καὶ ἕνα μεγάλο [1] κότσιλου, βοδινὸ - ἀπ' dοὺ βόι, ἀπ' dοὺ χτῆνου, ἀπὸ τὸ βόδι, ἀπὸ τὴ γελάδα -, ἀπὸ κριάρι ἢ τράγο, ποὺ τόλεγαν μάκαρα [2] ἢ τούμακα ἢ γιάνακα [3] καὶ στοίχιζε εἴκοσι παράδες. Τὴ μάκαρα τὴ γίσευαν, τὴν ἴσιωναν κάποτε μὲ τὸ μαχαίρι ἢ τρίβοντάς την σὲ μιὰ πέτρα, καὶ τότε τὴν ἔλεγαν γαλεμσέε [4] (πληθ. γαλεμσέια).

Οἱ παῖχτες - 6, 8, 10 - χωρίζονταν σὲ δυὸ ὁμάδες προσπαθώντας καθεμιά τους νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος της τοὺς πιὸ ἱκανούς, αὐτοὺς ποὺ σκόπευαν καλύτερα. Χάραζαν ἔπειτα ἕνα μικρὸ κύκλο - ἕνα τζιτζὶ [5] γκυλιντηρό, αὐλάκι κυκλικὸ - καὶ κάθε παίχτης ἔβαζε μέσα στὸν κύκλο, στὴ σειρά, ἀπὸ ἕνα, δυό, τρία ἢ τέσσερα κότσιλα. Ἔπειτα, αὐτὸς ποὺ εἶχε εὐνοηθῆ ἀπὸ τὴν τύχη, ἀπὸ τὸ λάχνισμα, στεκόταν 3 - 4 μ. μακριὰ ἀπὸ τὸν κύκλο καὶ σκόπευε μὲ τὴ μάκαρα τὰ κότσιλα τοῦ κύκλου. Ὅσα κατάφερνε μὲ τὸ χτύπημα νὰ βγάλει ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο, ἦταν κέρδος του. Ξανάριχνε ἔπειτα γιὰ νὰ κερδίσει κι ἄλλα, χτυπώντας ὅμως ὄχι ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ σημεῖο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου εἶχε σταματήσει ἡ μάκαρά του. Γι' αὐτό, ὁ καλὸς παίχτης προσπαθοῦσε νὰ χτυπήσει δυνατὰ τὰ κότσιλα, χωρὶς μ' αὐτὸ ν' ἀπομακρυνθῆ πολὺ ἀπὸ τὸν κύκλο ἡ μάκαρα. Ὅταν μιὰ προσπάθεια τοῦ παίχτη ἀποτύχαινε, ἐρχόταν ἡ σειρὰ τοῦ ἑπόμενου, κι ὅταν τελείωναν τὸ ρίξιμο οἱ παῖχτες τῆς μιᾶς ὁμάδας, συνέχιζαν οἱ παῖχτες τῆς ἄλλης. Ἂν ἔπειτα κι ἀπ' αὐτοὺς ὑπῆρχαν ἀκόμη κότσιλα μέσα στὸν κύκλο, ξανάρχιζαν οἱ παῖχτες τῆς πρώτης ὁμάδας. Ἂν ἕνα κότσιλο δὲν ἔβγαινε ἀπὸ τὸν κύκλο μὲ τὸ χτύπημα, ἀλλὰ βρισκόταν σὲ ἀπόσταση τόση πού, ἀνοίγοντας ὁ παίχτης τὰ σκέλια του καὶ σκύβοντας πρὸς αὐτὸ μποροῦσε νὰ τὸ φτάσει μὲ τὸ χέρι του, τὸ ξαναχτυποῦσε μὲ τὴ γιάνακα. Γιὰ τὴν περίπτωση ποὺ τὸ χτυπημένο κότσιλο δὲν ἔβγαινε ἀπὸ τὸν κύκλο, εἶχαν τὴ φράση : Ἤβ'ριν dα φιτίς [6], τόφερε φιτίς.

Ἄρεσε πολὺ αὐτὸ τὸ παιχνίδι στὰ παιδιὰ καὶ στοὺς νέους καὶ τόπαιζαν συχνὰ καὶ μὲ πεῖσμα.

---

1. Πβ. *Ἀνακού* 129, καὶ τὸ ἀρχαῖο *βούβαλος*. Βλ. Φ. Κουκουλὲ ΒΒΠ 1α, 169 σημ. 6, *Λαογρ.* 6 (1917) 535.

2. Βλ. ἑπόμ. σημ.

3. Εἰδικότερα *τούμακα* ἔλεγαν τὸ μοσχαρίσιο, *μάκαρα* τὸ βοδινὸ καὶ *γιάνακα* τὸ τραγίσιο ἢ κριαρίσιο κότσι. Γιάνακα εἶναι τὸ Ἀνακιώτικο ἄνακα (βλ. *Ἀνακού* 130). Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 2, 369. Στὴ Βέροια λέγεται *ἀνατζάκι*, τουρκ. nacak. Ὁ Ἀριστοτ. *Προβλ.* 16, 3 ἀναφέρει «ἐμμεμολυβδωμένους ἀστραγάλους». Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 215 - 6. Τουρκ. makara, τροχαλία, κουβαρίστρα.

4. Τουρκ. kalem;

5. Τουρκ. çizği, γραμμή.

6. Τουρκ. fit;

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

9. Τὰ γαλεμσέια[1]. Μὲ τὰ γαλεμσέια ἔπαιζαν καὶ χρήματα. Πρὶν ὅμως ἀρχίσουν τὸ παιγνίδι, ὅριζαν μὲ τί θὰ χτυποῦσαν τὰ κότσιλα, μὲ κοινὸ κότσιλο ἢ μὲ τὴ μάκαρα. Ἔπρεπε ὅλοι οἱ παῖχτες νὰ χρησιμοποιήσουν τὸ ἴδιο εἶδος κότσιλου, γιατὶ ἀλλιῶς ὁ ἀγώνας ἦταν ἄνισος, ἀφοῦ τὸ βάρος τῆς μάκαρας καὶ τοῦ κοινοῦ κότσιλου δὲν ἦταν τὸ ἴδιο.

Ἔπαιρναν ἔπειτα δύο κότσιλα, τὰ ἔτριβαν σὲ μιὰ πέτρα γιὰ νὰ ἰσιώσουν - νὰ γισάσουν - καὶ τάπιαναν μὲ τὸ μεγάλο δάχτυλο καὶ μὲ τὸ δείχτη, ἔτσι ποὺ νὰ ἐφάπτουνται σ' αὐτὰ οἱ δυὸ ἰσιωμένες πλευρές. Ἔπειτα τὰ πετοῦσαν 0,80 - 1 μ. ψηλὰ καὶ πρόσεχαν μὲ ποιὲς πλευρὲς θὰ πέσουν στὸ ἔδαφος. Εἶχε σημασία αὐτό, καὶ κάθε τρόπος πεσίματος εἶχε τ' ὄνομά του: τσίκ ἔλεγαν, ὅταν τὸ κότσιλο στεκόταν κάθετα, σόκ ἢ τόκ, πλάγια, μὲ τὴν κοίλη πλευρὰ πάνω, doβά, ἀντίθετα ἀπὸ τὸ τσίκ. Τὸ ὄνομα τῆς τέταρτης πλευρᾶς δὲν τὸ θυμοῦνται[2].

Ἂν καὶ τὰ δυὸ γαλεμσέια ἔπεφταν μὲ τὶς λακκοῦβες πρὸς τὰ πάνω ἢ ἀνάποδα, ὁ παίχτης κέρδιζε. Τὸ ἴδιο γινόταν, ἂν τὰ δύο κότσιλα πέφταν τὸ ἕνα τσὶκ καὶ τὸ ἄλλο σόκ ἢ τόκ. Ἂν ἔπεφτε doβάς, ἔχανε, ὅπως ἔχανε ἂν ἔπεφταν σέκ, ἢ ἕνα λειψὸ καὶ ἕνα ἴσιο. Γιὰ νὰ πετύχει ὁ παίχτης τὴ θέση ποὺ τὸν σύμφερε, ἔπρεπε νὰ ρίξει τὰ γαλεμσέια ὅσο γινόταν χαμηλότερα, ἀλλὰ αὐτὸ οἱ ἄλλοι τὄβλεπαν σὰν ζαβολιὰ καὶ τὸ ἀπαγόρευαν.

Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἔπαιζαν καὶ καρύια[3], καρύδια τὰ Χριστούγεννα καὶ τοῦ Ἁι Βασιλειοῦ. Τότε ὅμως ὁ παίχτης κρατοῦσε στὴ χούφτα του τὰ γαλεμσέια ὅλης τῆς ὁμάδας - 3, 4, 5 - καὶ τάριχνε ψηλά. Σέρω δα, ἔσυρα dα, τὰ πετῶ, τὰ πέταξα, ἔλεγαν. Ἀπὸ πρὶν ὅριζαν τὸν ἀριθμὸ τῶν καρυδιῶν γιὰ κάθε παιξιά, ἢ τὸ ποσὸν τῶν χρημάτων[4].

10. Τὸ γουβέτασι[5], τὸ λιθάρι. Τὴν ἄνοιξη, ὅταν ἔλιωναν τὰ χιόνια, μαζεύονταν σὲ κάθε γειτονιὰ τὰ παλικάρια, ἔβρισκαν μιὰ πέτρα βαριὰ 2 - 3 ὀκάδες καὶ τὴν πετοῦσαν μὲ τὴ σειρά. Κέρδιζε ὅποιος τὴν πετοῦσε μακρύτρα. Γιὰ νὰ δώσουν φόρα στὴν πέτρα, τὴν κρατοῦσαν μὲ τὰ δύο τους χέρια,

---

1. Πβ. *Ἀνακοὺ* 129 - 130.

2. Πβ. Ε. Τσαλίκογλου *Μικρ. Χρον.* 15 (1972) 152. Γιὰ τὸν τρόπο ποὺ παιζόταν τὸ παιγνίδι. Βλ. τοῦ ἴδιου ὅ.π. 154.

3. Πβ. Νείλου, Λόγος ἀσκητικός, *PG* 79, 796 καὶ Ἐπιστολαὶ *PG* 79, 385 : «κάρυα γὰρ αὐτοῖς (τοῖς παισὶ) καὶ ἀστράγαλοι καὶ σφαῖραι τῆς παιδιᾶς ἐστιν ὕλη». Καὶ: «καθάπερ τῶν παίδων οἱ ἀλογιστότατοι (φιλοῦσιν) ἀστραγάλους καὶ σεῖστρα καὶ σφαίρας καὶ κάρυα», Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 171: «τὴν ἐπίσης γνωστὴν διὰ καρύων παιζομένην παιδιάν, ἣν οἱ μεσαιωνικοὶ συγγραφεῖς δηλοῦσι διὰ τοῦ ρήματος καρυατίζω, ὅπερ δημωδῶς ... ἐλέγετο καρυδίζω ἢ παίζω τὰ καρύδια».

4. Βλ. καὶ παρακάτω : *Παιγνίδια ἐποχιακά*, § 82.

5. Τουρκ. kuvet taşi, τῆς δύναμης πέτρα. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 126.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἄνοιγαν τὰ σκέλια τους, τὴν κουνοῦσαν μιὰ δυὸ φορὲς μὲ φόρα κάτω ἀπ' αὐτά, μπρὸς πίσω, καὶ τὴν πετοῦσαν μὲ δύναμη.

11. Νὰ παίξουμ' ἢ παρά, νὰ παίξουμε χρήματα. Τὰ παλικάρια ἔπαιζαν κάποτε καὶ χρήματα. Ἔβρισκαν ἕναν τοῖχο καὶ ὅριζαν ἕνα σημεῖο στὴ βάση του. Ἔπειτα, ἀπὸ ἀπόσταση 5 - 6 μ., πετοῦσε ὁ πρῶτος παίχτης τὸ κέρμα του στὸ ὁρισμένο σημεῖο δυνατά, κι αὐτὸ ἀποστρακιζόταν καὶ γύριζε πίσω 0,50 - 0,70 μ. ἢ περισσότερο. Ἔριχνε ἔπειτα ὁ δεύτερος τὸ κέρμα του πρὸς τὸ προηγούμενο κέρμα καὶ ἂν αὐτό, χωρὶς νὰ χτυπήσει τὸν τοῖχο, σταματοῦσε σὲ ἀπόσταση μικρότερη ἀπὸ πιθαμὴ ἀπὸ τὸ προηγούμενο κέρμα, ὁ δεύτερος παίχτης κέρδιζε κ' ἔπαιρνε τὸ πρῶτο νόμισμα. Ἂν ἡ ἀπόσταση ἦταν μεγαλύτερη, ἔμενε στὴ θέση του καὶ τὸ δεύτερο κέρμα. Πετοῦσε κατόπιν ὁ τρίτος παίχτης τὸ κέρμα του, προσπαθώντας νὰ πλησιάσει στὴν καθορισμένη ἀπόσταση τὰ δυὸ προηγούμενα, γιὰ νὰ τὰ κερδίσει. Τὰ κέρματα ποὺ στὸ τέλος ἔμεναν στὴ θέση τους, ποὺ δὲν τὰ εἶχε κερδίσει κανείς, τἄπαιρναν αὐτοὶ στοὺς ὁποίους ἀνῆκαν.

12. Τὰ τζινίια[1], οἱ χάντρες, ἦταν παιγνίδι τῶν κοριτσιῶν. Ἔβαζαν καθένα τους καταγῆς ἀπὸ μιὰ χάντρα στὴ σειρά, καὶ κοντά της ἄνοιγαν μιὰ μικρὴ λακκούβα. Ἔπειτα, ἀπὸ ἀπόσταση 0,50 - 1 μ., χτυποῦσαν μὲ τὸ νύχι τοῦ μεσαίου δάχτυλου τὶς χάντρες, μιὰ μιὰ τὴ δική της, μὲ τὴ σειρά, προσπαθώντας νὰ τὴ ρίξει στὴ λακκούβα. Ὅποια τὸ πετύχαινε, ἔπαιρνε μιὰν ἀπὸ τὶς χάντρες τῆς σειρᾶς.

13. Ἡ κάπα. Νὰ παίξουμ' κάπα, ἔλεγαν τὰ παιδιά, ὅταν βρίσκονταν στὸν κάμπο ἢ στὸ βουνὸ βόσκοντας τὰ ζῶα. Ἔδεναν τὰ βόδια μετὰ τὸ φαγητό, γιὰ νὰ μὴν τὰ χάσουν, ἔβγαζαν τὰ ζουνάρια τους καὶ χτυποῦσαν ὁ ἕνας τὸν ἄλλον. Αὐτὴ ἦταν ἡ κάπα.

14. Τὸ ράμμα, τὸ σκοινί. Ἔδεναν ἕνα σκοινὶ σ' ἕνα παλούκι, κρατοῦσε ἕνας, ποὺ τοῦ εἶχαν δέσει τὰ μάτια, τὴν ἄκρη τοῦ σκοινιοῦ καὶ προσπαθοῦσε νὰ πιάσει ἕναν ἀπὸ τοὺς ἄλλους παῖχτες ποὺ τὸν χτυποῦσαν.

15. Τὸ μόρτ. Μαζεύονταν πέντ' ἕξι παιδιά, κρατώντας καθένα τους στὸ χέρι ἕνα ξύλο μακρὺ ὡς 0,70 μ., καὶ μ' αὐτὸ χτυποῦσαν τὸ μόρτ, μιὰ στρογγυλὴ πέτρα, γιὰ νὰ μπεῖ στὴ γούβα ποὺ εἶχαν ἀνοίξει στὴ γῆ. Κέρδιζε ὅποιος τὸ πετύχαινε. (Βλ. καὶ τὸ καρί καρί). Ἄλλοι ἔπαιζαν τὸ παιγνίδι μὲ τόπι ἀπὸ βοδινὲς τρίχες : τὸ χτυποῦσαν μὲ τὸ ξύλο νὰ πάει μακριά.

16. Τὸ τόπ'[2], τὄπαιζαν μικρὰ παιδιὰ 7, 8, 10 χρονῶν. Ἔφτιαχναν ἕνα τόπι μὲ τὸ μαλλὶ ἀπὸ τὸ ξύσιμο τῶν βοϊδοτόμαρων ποὺ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τσαρούχια, τὄβρεχαν καὶ τὄτριβαν γιὰ νὰ γίνει σὰν κετσές. Ἄνοιγαν ἔπειτα λακκοῦβες μικρὲς στὴ γῆ, τόσες ὅσοι ἦταν οἱ παῖχτες,

---

1. Τουρκ. çini.
2. Τουρκ. top. Πβ. *Ἀνακοὺ* 127.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ ἀπὸ μικρὴν ἀπόσταση κυλοῦσαν καθένας τὸ τόπι του νὰ μπεῖ στὴ λακκούβα. Ἂν τὸ πετύχαινε κάποιος, ξανάριχνε, ἀλλιῶς ἔριχναν μὲ τὴ σειρὰ τ' ἄλλα παιδιά. Νὰ παίξουμ' ἐτόπ', ἔλεγαν.

17. Χιονιές. Πολὺ συχνὰ τὰ παιδιὰ ἔπαιζαν τὸ χειμώνα χιονιές. Ὅταν τὸ χιόνι ἦταν φρέσκο, τὸ χτύπημα μ' αὐτὸ δὲν ἔφερνε πόνο, ἂν ὅμως τὄσφιγγες, ὅταν ἄρχιζε νὰ λιώνει, τότε τὸ χτύπημα σὲ πονοῦσε. Μαζεύονταν δέκα δεκαπέντε παιδιὰ ἀπὸ τὴ μιὰ γειτονιά, ἄλλα τόσα ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔπαιζαν χιονιές, γύριζαν κατόπιν στὸ σπίτι καὶ ζεσταίνονταν στὸ τουνδούρι. Πολλὲς φορὲς ὅμως τὸ παιγνίδι αὐτὸ τελείωνε μὲ μαλώματα.

18. Τὸ χέτσα χέτσα παιζόταν μὲ 5, 6, 8 παῖχτες, ποὺ καθένας τους κρατοῦσε ἕνα ξύλο σὰ μπαστούνι. Ἔβαζαν ὅλοι τους τὰ ξύλα στὴ γῆ, παράλληλα καὶ σὲ μικρὴν ἀπόσταση μεταξύ τους, κ' ἔπειτα ἔκαναν, μὲ τὴ σειρὰ ἕνα ἕνα, κουτσὸ πάνω ἀπ' αὐτά. Ὅποιος περνοῦσε ἀπ' ὅλα τὰ ξύλα, χωρὶς ν' ἀγγίξει κανένα τους, κέρδιζε κ' ἔπαιρνε τὸ ξύλο του. Ὅποιος ἔχανε, ἔπαιρνε τοὺς κερδισμένους μὲ τὴ σειρὰ στὸν ὦμο καὶ τοὺς πήγαινε σὲ ἀπόσταση 10 - 20 μ.

19. Τὸ τσιμπὶ τσιμπί. Χωρίζονταν οἱ παῖχτες σὲ δυὸ ὁμάδες ἀπὸ 4 - 6 καθεμιά, ἔδεναν μ' ἕνα μαντίλι τὰ μάτια τοῦ ἑνὸς κ' ἔπειτα τὸν τσιμποῦσαν. Αὐτός, λύνοντας τὸ μαντίλι, ἔπρεπε νὰ βρεῖ ποιὸς τὸν εἶχε τσιμπήσει [1], "γιὰ νὰ τὸν ἀγοράσει", νὰ τὸν ὑποχρεώσει δηλαδὴ νὰ πάρει τὴ θέση του.

20. Σάπλαδα ἢ σάπραδα [2] ἔλεγαν τὴ σφεντόνα. Τὴν ἄνοιξη ὅλα τὰ παιδιὰ στὸ χωριὸ εἶχαν στὴ μέση τους ἀπὸ μιὰ σφεντόνα. Τὴν ἔφτιαχναν μόνα τους ἢ τοὺς τὴν ἔδιναν οἱ τσοπάνηδες ποὺ εἶχαν καιρὸ γιὰ τέτοιες δουλειές. Σάπλαδα ἔλεγαν τὸ μάλλινο πλεχτὸ μέρος, ὅπου τοποθετοῦσαν τὶς πέτρες, ἐνῶ τὰ δύο μακριὰ σκοινιὰ (τὸ ἕνα μὲ θηλιά, ὅπου περνοῦσαν τὸ δάχτυλό τους) τἄπλεκαν σὰν γαϊτανάκια μαῦρα καὶ ἄσπρα καὶ τἄλεγαν γόλια [3] (τὸ γόλι). Μάζου ἕνα χτέρ' τσῖ σέρου dou, βάζω μιὰ πέτρα καὶ τὴν πετῶ, ἔλεγαν. Ὅταν μάλωναν μεταξύ τους, καὶ οἱ πέτρες ποὺ πετοῦσαν μὲ τὰ χέρια δὲν ἔφταναν στὸ στόχο τους, χρησιμοποιοῦσαν τὶς σφεντόνες. Τὶς πέτρες ποὺ ἔβαζαν στὴ σφεντόνα τὶς ἔλεγαν κουτσία (doὺ κουτσί). Τὰ παιδιὰ ἀπὸ διαφορετικὲς γειτονιὲς ἔκαναν συχνὰ μεταξύ τους πραγματικὸ πετροπόλεμο μὲ τὶς σφεντόνες.

21. Τὸ τσάλικε ἢ (ἡ) τσέλικα [4]. Τὸ παιγνίδι αὐτὸ παιζόταν

---

1. Πβ. τὸ σημερινὸ μπίζ. Βλ. Φώτιο *PG* 101, 736, Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α, 172 κέ. Στὴν ΚΔ, *Λουκᾶς* 22, 64, σημειώνεται: «Προφήτευσον τίς ἐστιν ὁ παίσας σε»;

2. Τουρκ. sapan, σφεντόνα. Πβ. *Ἀνακοὺ* 130.

3. Τουρκ. kol, βραχίονας.

4. Τουρκ. çelik. Πβ. *Ἀνακοὺ* 127 (τσελὶκ). Στὴν Τσακωνιὰ τὸ παιγνίδι αὐτὸ λέγεται (ἁ) *τσούνα*.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπὸ ὀχτὼ δέκα ἀγόρια 10 - 12 χρονῶν, μοιρασμένα σὲ δυὸ ὁμάδες, μὲ τοὺς ἑπόμενους τρόπους :

α) Ἔβρισκαν δύο ξύλα στὸ πάχος λεπτοῦ ραβδιοῦ, τὸ ἕνα μακρὺ 0,70 μ., ποὺ τὄλεγαν ξύλου (τὸ), ξύλο, τὸ ἄλλο ὡς 0,30, ποὺ τὄλεγαν τσάλικε.

Ἄνοιγαν στὸ ἔδαφος μιὰ μικρὴ λακκούβα 0,20 × 0,25 μ. καὶ 0,10 μ. βαθιά, καὶ τοποθετοῦσαν μέσα σ' αὐτὴν τὸ τσάλικε, μὲ τρόπο ποὺ ἡ μιά του ἄκρη ν' ἀκουμπάει στὸ βάθος τῆς λακκούβας, καὶ ἡ ἄλλη, λοξά, νὰ βγαίνει πάνω ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Πλησίαζαν κατόπιν μὲ τὴ σειρὰ ἕνας ἕνας πρὸς τὴ λακκούβα κρατώντας τὸ ξύλο, σήκωναν κάπως μὲ τὴν ἄκρη τοῦ ξύλου τους τὸ τσάλικε, καὶ ἀμέσως τὸ χτυποῦσαν δυνατὰ γιὰ νὰ πάει ὅσο γινόταν μακρύτερα, ἐνῶ οἱ παῖχτες τῆς ἀντίπαλης ὁμάδας προσπαθοῦσαν νὰ πιάσουν τὸ τσάλικε στὸν ἀέρα. Μετροῦσαν ἔπειτα, μὲ μέτρο τὸ ξύλο, τὴν ἀπόσταση αὐτὴ ἀπὸ τὴ γούβα. Πρὶν ἀρχίσουν τὸ μέτρημα, ρωτοῦσαν τοὺς συμπαῖχτες τους : τ' ἀπάνου ἢ τοὺ κάτ' τέλεις, θεωρεῖς δική σου τὴν ἐπάνω ἢ τὴν κάτω ἄκρη τοῦ ξύλου; Κρατοῦσε ἔπειτα τὸ ξύλο ἕνας τῆς ὁμάδας ποὺ ἔριξε, καὶ μετροῦσε μὲ τρόπο ποὺ οἱ ἄκρες τοῦ ξύλου νὰ προχωροῦν διαδοχικά, ὅπως γίνεται στὸ μέτρημα τῶν ὑφασμάτων μὲ τὴν πήχη. Κάθε φορὰ ποὺ ἀκουμποῦσαν οἱ ἄκρες τοῦ ξύλου στὴ γῆ, αὐτὸς ποὺ μετροῦσε, ἔλεγε : τὸ μὸν - τὸ σὸν - τὸ μὸν - τὸ σόν, ποὺ σήμαινε : προηγεῖται ἡ δική μου ἄκρη - ἡ δική σου ἄκρη. Αὐτὸς ποὺ ἡ ἄκρη του συναντοῦσε τὸ τσάλικε, κέρδιζε, καὶ τὸ παιγνίδι ξανάρχιζε.

Ἂν ὅμως, τὴν ὥρα ποὺ τὸ τσάλικε ἔφευγε μακριά, οἱ παῖχτες τῆς ἄλλης ὁμάδας προλάβαιναν νὰ τὸ πιάσουν στὸν ἀέρα, ἔλεγαν πὼς αὐτὸς ποὺ τὸ ἔριξε κάηκι[1], κάηκε, ἔχασε. Ἂν πάλι τὸ τσάλικε, μὲ τὸ χτύπημα τοῦ ξύλου, δὲν πήγαινε μακρύτερα ἀπὸ τρία ξύλα, ὁ παίχτης ἔλεγε λιάρουσα[2], ἔκανα λάθος, καὶ ξαναχτυποῦσε.

β) Πήγαιναν τὰ παιδιὰ ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια, σ' ἕναν ἀνοιχτὸ χῶρο, χάραζαν στὸ ἔδαφος ἕνα μεγάλον κύκλο, μὲ διάμετρο 4 - 8 μ. κ' ἔκαναν τὸ λάχνισμα — κορόνα γράμματα — γιὰ νὰ ἰδοῦν ποιὸς θ' ἀρχίσει τὸ παιγνίδι. Ἡ ὁμάδα ποὺ εὐνοοῦσε ὁ κλῆρος ἔμπαινε τότε μέσα στὸν κύκλο, καὶ ἕνας δικός της πετοῦσε τὸ τσάλικε ψηλὰ καί, ὅπως βρισκόταν ἀκόμη στὸν ἀέρα, τὸ χτυποῦσε μὶ dοὺ ξύλου νὰ πάει μακριά, 10, 15 μ., ὅσο μποροῦσε. Ἡ ἄλλη ὁμάδα, ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸν κύκλο, ἔπαιρνε τὸ ξυλάκι καὶ ρίχνοντάς το ἀπὸ τὸ σημεῖο ὅπου εἶχε πέσει, προσπαθοῦσε νὰ τὸ μπάσει στὸν κύκλο, ἐνῶ αὐτὸς ποὺ τὸ εἶχε ρίξει πρὸς τὰ ἔξω προσπαθοῦσε νὰ τὸ ἐμποδίσει ἢ νὰ τὸ πιάσει στὸν ἀέρα[3]. Ὅταν αὐτὸς ἔχανε, ἐπαναλάμ-

---

1. Ἡ χρήση τοῦ ρ. μὲ τὴ σημασία αὐτὴ στὰ παιγνίδια εἶναι κοινή.
2. Ἀπὸ τὸ ἱλαρώνω. Στὸ παιγνίδι σημαίνει : ἔκανα συγγνωστὸ λάθος.
3. Κάτι ἀνάλογο μὲ τὸ ποδόσφαιρο.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

βανε τὸ ἴδιο ὁ ἑπόμενος τῆς ἴδιας ὁμάδας κ' ἔπειτα οἱ ἄλλοι μὲ τὴ σειρά. Ὅταν ἔχαναν ὅλοι, ἡ ἀντίπαλη ὁμάδα ἔπαιρνε τὴ θέση τους. Ἂν ὅμως κατάφερνε κάποιος νὰ τὸ ἐμποδίσει, ξανάρχιζε ὁ ἴδιος.

γ) Μιὰ τρίτη παραλλαγὴ τοῦ ἴδιου παιγνιδιοῦ τὴν ἔλεγαν ὀτζάχ, τζάκι καὶ τὴν ἔπαιζαν ἔτσι : Ἀντὶ νὰ τοποθετήσουν τὸ τσάλικε στὴ γουβίτσα, ἔβαζαν δυὸ μικρὲς πέτρες σὲ ἀπόσταση 0,20 - 0,30 μ. τὴ μιὰν ἀπὸ τὴν ἄλλη, καὶ πάνω σ' αὐτὲς ἔβαζαν τὸ τσάλικε, σχηματίζοντας μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἕνα Π, κάτι δηλαδὴ σὰν τζάκι [1]. Ὁ παίχτης ἔβαζε τὸ μακρὺ ξύλο κάτω ἀπὸ τὸ τσάλικε, τὸ σήκωνε λίγο στὸν ἀέρα καὶ ἀμέσως τὸ χτυποῦσε μ' αὐτὸ γιὰ νὰ πάει ὁ τσέλικας μακριά. Ἡ ἀντίπαλη ὁμάδα ἔπιανε τὸν τσέλικα καὶ τὸν πετοῦσε πρὸς τὶς πέτρες, προσπαθώντας νὰ τὶς χτυπήσει. Ἂν τὸ πετύχαινε, ἔλεγαν πὼς ὁ ἄλλος κάηκε, καὶ ἔδινε τὸ ξύλο στὸν ἑπόμενο τῆς ὁμάδας του, ὥσπου αὐτὸ νὰ περάσει ἀπ' ὅλους.

Ἂν ἀποτύχαινε τὸ χτύπημα, τότε ξαναχτυποῦσε τὸν τσέλικα, ἀλλὰ μὲ ἄλλον τρόπο : Κρατοῦσε τὸ ξύλο κάτω ἀπὸ τὰ σκέλη του καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ χτυποῦσε τὸν τσέλικα.

Τὴν τρίτη φορὰ — ἂν οἱ ἀντίπαλοι δὲν κατάφερναν πάλι νὰ χτυπήσουν τὶς πέτρες — ὁ παίχτης γύριζε τὸ κορμί του, μὲ τρόπο ποὺ τὰ ὀπίσθιά του νὰ στρέφουνται πρὸς τὶς πέτρες, ἔσκυβε, σήκωνε τὸ τσάλικε μὲ τὸ ξύλο καὶ τὸ χτυποῦσε ὅπως καὶ τὶς ἄλλες φορές. Τὸν τρόπο αὐτὸ τοῦ χτυπήματος τὸν ἔλεγαν γκὸτλού baντζάχ [2], τοῦ πισινοῦ παντζάκι. Ἡ διαφορὰ στοὺς δύο τελευταίους τρόπους ἀπὸ τὸν πρῶτο ἦταν κυρίως ὅτι δὲν προσπαθοῦσαν νὰ ἐμποδίσουν τὸ τσάλικε στὴν ἐπιστροφή του. Τὸ ἄφηναν γιὰ νὰ ἰδοῦν ἂν θὰ πετύχαινε τὸ στόχο του.

22. Τὰ μουλώτικα, τὰ σιωπηλά, κρυφά, παίζονταν ἔτσι : Πέντε, ἕξι, ὀχτὼ παιδιὰ 12 - 14 χρονῶν κάθονταν κυκλικά, μὲ τὰ γόνατα ἑνωμένα. Ὅποιο ἀπ' αὐτὰ ἔβρισκε τὸ κουτσούι (βλ. λαχνίσματα), ἄρχιζε ν' ἀγγίζει τὰ γόνατα τῶν ἄλλων μετρώντας μὲ τὴ σειρὰ ἀπὸ τὸ ἕνα ὡς τὸ εἴκοσι. Τὸ παιδὶ ποὺ στὸ γόνατό του ἀντιστοιχοῦσε ὁ τελευταῖος αὐτὸς ἀριθμός, τραβιόταν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ κύκλου. Ἄρχιζε ἔπειτα ὁ δεύτερος παίχτης τὸ μέτρημα, ἔπειτα ὁ τρίτος, ὅλοι μὲ τὴ σειρά. Ὅταν τὸ εἴκοσι ἔφτανε στὸν τελευταῖο παίχτη, αὐτὸς ξέβαινε, ἔβγαινε ἀπὸ τὸ παιγνίδι, γιατὶ τὸν θεωροῦσαν χαμένο. Δίιδκαν τὰ μάτια τ' μ' ἕνα γιαμενί, τοῦ ἔδεναν τὰ μάτια μ' ἕνα μαντίλι, σηκώνονταν οἱ ἄλλοι καὶ τὸν χτυποῦσαν, κι αὐτὸς προσπαθοῦσε νὰ πιάσει κάποιον νὰ τοῦ δώσει τὴ θέση του — νὰ τοῦ δέσει τὰ μάτια. Ἄλλοτε πιάνιδκαν (ὅριζαν) ἕνα σημάδι, μούλωνεν ἕνας καὶ οἱ ἄλλοι ἔρχονταν τσ' ἄ dὲ παίριδκιν χαπάρ, φτοὺ λέιδκαν τσὶ παίνι-

1. Βλ. τὸ κεφ. *Σπίτι*, σ. 74.
2. Τουρκ. götlü bacak.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅκαν τσὶ κάμπουνεν ἄλλους, ἂν δὲν ἔπαιρνε εἴδηση, ἔλεγαν φτοὺ κ' ἔφευγαν καὶ (τότε) ἔκλεινε τὰ μάτια του ἄλλος, «ἔμπαινε μέσα» ἄλλος παίχτης.

23. Μουλώτικα ἔλεγαν καὶ τὸ κρυφτό. Χωρίζονταν οἱ παῖχτες σὲ δυὸ ἰσάριθμες ὁμάδες, κρύβονταν οἱ τῆς μιᾶς καὶ ἔψαχναν οἱ τῆς ἄλλης νὰ τοὺς βροῦν. Κάμπου [1] τὰ μάτια σ', κλεῖσε τὰ μάτια σου, πρότειναν στὴν ὁμάδα ποὺ ἔπρεπε νὰ ψάξει. Καμπώνου τα, κάμπουσά τα, τὰ κλείνω, τὰ ἔκλεισα, ἀπαντοῦσαν αὐτοί, καὶ τὸ παιγνίδι ἄρχιζε: Κάμπου τα καλά, γιατ ρανᾶς; κλεῖσ' τα καλά, γιατὶ βλέπεις, κοιτάζεις; ἔλεγαν, ὅταν ἔβλεπαν ζαβολιὲς στὸ παιγνίδι. Ὅταν, αὐτοὶ ποὺ κρύβονταν, ἦταν ἕτοιμοι, φώναζαν στοὺς ἄλλους: — Μούλουσα, ἀνοιξέτ' τὰ μάτια σας, κρύφτηκα, ἀνοῖχτε τὰ μάτια σας, καὶ ὅταν αὐτοὶ ἔβρισκαν κάποιον ἀπὸ τοὺς κρυμμένους, φώναζαν: Ἤβρα σι, σὲ βρῆκα, ἢ τζισλάτ'σαμ' [2] τα, τοὺς πιάσαμε. Ὅταν τοὺς ἔβρισκαν ὅλους, ἔλεγαν: Ἤβραμ' σαζ οὔλα σας, σᾶς βρήκαμε ὅλους. Κύριουσαμ' σας, δαρὰ νὰ καμπώιτ' ἰσεῖς, σᾶς νικήσαμε, τώρα νὰ κλείσετε τὰ μάτια ἐσεῖς. Δὲν δοὺ ἤβρα, πόμην' κότσους, δὲν τὸν βρῆκα, ἔμεινε κότσος, ἔλεγαν, ὅταν δὲν ἔβρισκαν κάποιον ἀπὸ τοὺς κρυμμένους.

Τὸ παιγνίδι αὐτὸ τὄπαιζαν καὶ μέσα στὰ σπίτια, στὸ στάβλο, στὸ τουνδουρόλιου, παντοῦ.

§ 91. Τὸ μεσέλ. Τὰ αἰνίγματα.

24. Τὸ μεσέλ [3], τὸ παραμύθι. Στὰ παιγνίδια κατατάξαμε καὶ τὸ μεσέλ, ὄχι γιατὶ ἔχει χαραχτηριστικὰ παιγνιδιοῦ, ἀλλὰ γιατὶ ἦταν κυρίως ἀσχολία τῶν παιδιῶν γιὰ διασκέδαση. Τὰ χειμωνιάτικα βράδια, ὅταν οἱ ἄνθρωποι κλείνονταν νωρὶς στὰ σπίτια τους καὶ ἡ ὥρα ἀργοῦσε πολὺ νὰ περάσει, τὰ παιδιὰ μαζεύονταν γύρω στὸ τουνδούρι ἢ στὸ τζάκι καὶ περνοῦσαν τὴν ὥρα τους λέγοντας, μαζὶ μὲ τ' ἄλλα, κι αὐτὸ τὸ μεσέλ:

Μεσὲλ μεσὲλ μέτικε [4], δοὺ μεσὲλ ἦρτι στοὺ τανά [5]. Ρώτ'σαν δοὺ τανά:

— Τανά, ἰσὺ παλ'κάρ' 'σι μι;

—'Ογὼ νὰ ἤδουμι παλ'κάρ', λύκους δέ μι τρώισκιν.

— Ρώτ'σαν δοὺ λύκους:

— Λύκου, εἶσι παλ'κάρ';

—'Ογὼ νὰ ἤδουμι παλ'κάρ', δοὺ σκυλὶ δέ μι κατακόλλανεν.

Ρώτ'σαν δοὺ σκυλί:,

— Σκυλί, εἶσι παλ'κάρ';

—'Ογὼ νὰ ἤδουμι παλ'κάρ', κεϊφενίτσα [6] μὶ δοὺ κοσάγγου [7]

1. Καμμύω.
2. Τουρκ. cızlamak, ἀπὸ τὸ cız, γιὰ τὴ δήλωση ἤχου πράγματος ποὺ καίγεται;
3. Τουρκ. masal.
4. Λέξη χωρὶς σημασία.
5. Τουρκ. dana, μοσχάρι.
6. Τουρκ. keyveni, νοικοκυρά. 7. Τουρκ. köseği, συδαύλιστρο.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

dὲ μὶ κρούισκιν.
Ρώτ'σαν dοὺ κεϊφενίτσα :
— Κεϊφενίτσα, ἰσὺ παλ'κάρ' 'σι μι;
—'Ογὼ νὰ ἤdουμι παλ'κάρ', τισίκα[1] γάλα μ' dὲ dοὺ τρώισκιν.
Ρώτ'σαν τισίκα : —'Τισίκα, ἰσὺ παλ'κάρ' σι μι; 'Τισίκα παραδέχτην dου.
—'Ογώ 'μα παλ'κάρ', λέ' τισίκα. Τρώω τσὶ dοὺ γάλα τ'νε, λέ', ἀπ' τάσι τ' νε πίνου τσ' ἕνα λερό, χέζου μέσ' στ' ἄυρου[2] τ' νε, λέ', ἀπ' τὴ παραύρα φεύγου, λέ'.

Παραμύθι παραμύθι μέτικε, τὸ παραμύθι ἤρθε στὸ μοσχάρι. Ρώτησαν τὸ μοσχάρι : — Μοσχάρι, εἶσαι παλικάρι ἐσύ; — Ἂν ἐγὼ ἤμουν παλικάρι, δὲ θὰ μ' ἔτρωγε ὁ λύκος. Ρώτησαν τὸ λύκο : — Λύκε, εἶσαι παλικάρι;— Ἂν ἐγὼ ἤμουν παλικάρι, δὲ θὰ μὲ κυνηγοῦσε τὸ σκυλί. Ρώτησαν τὸ σκυλί : — Σκυλί, εἶσαι παλικάρι; — Ἂν ἐγὼ ἤμουν παλικάρι, ἡ νοικοκυρὰ δὲ θὰ μὲ χτυποῦσε μὲ τὴ μασιά. Ρώτησαν τὴ νοικοκυρά : — Νοικοκυρά, ἐσὺ εἶσαι παλικάρι; — Ἂν ἐγὼ ἤμουν παλικάρι, δὲ θὰ μοὔτρωγε ἡ γάτα τὸ γάλα. Ρώτησαν τὴ γάτα : — Γάτα, ἐσὺ εἶσαι παλικάρι; Ἡ γάτα τὸ παραδέχτηκε. — Ἐγὼ εἶμαι παλικάρι, λέει ἡ γάτα. Τρώγω καὶ τὸ γάλα τους, λέει, ἀπὸ τὸ κύπελλό τους πίνω νερό, χέζω μέσα στὸ ἄχυρό τους, λέει, ἀπὸ τὸ παράθυρο φεύγω, λέει.

β) Αἰνίγματα. Θὰ προσθέσουμε μερικὰ αἰνίγματα — τἄλεγαν κι αὐτὰ μεσέλια, παραμύθια — γιατὶ διασκέδαζαν καὶ μ' αὐτὰ τὰ παιδιὰ τὰ βράδια γύρω στὸ τουνdούρι :

Ἴσα μὶ dοὺ χέρι μ' ἕνα τσαχτά[3], ἀπ' dοὺ βουνὶ καταβάζ' γουρούνια, ἕνα ξύλο ἴσιο μὲ τὸ χέρι μου, κατεβάζει ἀπὸ τὸ βουνὸ γουρούνια (= τὸ χτένι καὶ οἱ ψεῖρες).

Ἔχω ἕνα νύφ', μαίν' βγαίν', τσακών' dὰ πτάρια τ', ἔχω μιὰ νύφη, μπαίνει βγαίνει, σπάζει τὰ πόδια της (= ὁ κουβάς).

Ἕνα τσαχτὰ πάνω, ἕνα τσαχτὰ κάτω, μέσ' τ' τσεῖντι ἕνα ὀροπούσα[4], ἕνα ξύλο πάνω, ἕνα ξύλο κάτω, στὴ μέση βρίσκεται μιὰ πόρνη (=ἡ χελώνα).

§ 92. Παιγνίδια ἐποχικά.

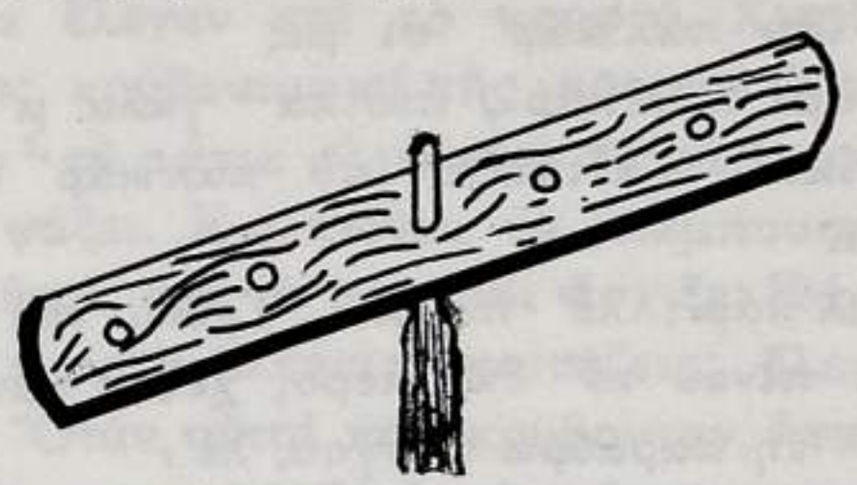
25. Τὸ τζαρτζούτ[5] παιζόταν μόνο τὶς 'Αποκριές. Ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ ἕνα παλιὸ μαζί, χοντρὸ καδρόνι, ἐξάρτημα τοῦ ἁμαξιοῦ[6], τὸ στε-

1. Τουρκ. pisi.
2. Βλ. τὸ κεφ. *Κτηνοτροφία* 'Αρρώστιες, § 251.
3. Τουρκ. tahta, ξύλο.
4. Τουρκ. orospu, πόρνη.
5. Πβ. τὸ ἀρχαῖο πέταυρον. Βλ. Θ. Βενιζέλο *'Ιδιωτ. βίος ἀρχαίων* 112-113.
6. Βλ. § 231.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρέωναν καλὰ στὴ γῆ, ἄφηναν νὰ ἐξέχει ἀπ' αὐτὴν ὡς 0,50 μ. καὶ πελεκοῦσαν μυτερὴ τὴν ἐπάνω ἄκρη του. Ἔβρισκαν ἔπειτα ἕνα παλιὸ ἁρμάχ, μακρὺ

Εἰκ. 44. Τὸ τζαρτζούτ.

καδρόνι, ἐξάρτημα κι αὐτὸ τοῦ ἁμαξιοῦ [1], μὲ τρύπες στὸ μάκρος του, καὶ περνοῦσαν τὴ μυτερὴ ἄκρη τοῦ μαζιοῦ στὴν τρύπα ποὺ βρισκόταν στὴ μέση τοῦ μάκρους τοῦ ἁρμαχιοῦ. Ἄλειβαν συνήθως μὲ λάδι τὴν ἄκρη τοῦ μαζιοῦ, ὥστε ἡ περιστροφὴ νὰ γίνεται εὔκολη. Ἀνέβαιναν ἔπειτα τὰ παιδιὰ ἕνα ἕνα ἢ δύο δύο στὶς δύο ἄκρες τοῦ ἁρμαχιοῦ καὶ ἄλλα παιδιὰ ἔδιναν σ' αὐτὸ περιστροφικὴ — γύρω στὸ μαζὶ — κίνηση, πράγμα ποὺ τὰ διασκέδαζε. Νὰ ποίκουμ' τζαρτζούτ, ἔλεγαν. Σὲ κάθε γειτονιὰ ὑπῆρχαν ἕνα δύο τέτοια τζαρτζούτ, ὅπου μαζεύονταν 10 - 20 παιδιὰ τῶν 12 - 15 χρονῶν κ' ἔπαιζαν μὲ τὴ σειρά [2].

26. Τὸ πάλεμα [3]. Οἱ τρεῖς μέρες τοῦ Πάσχα ἦταν μεγάλη γιορτὴ στὸ Μιστί, καὶ καθὼς αὐτὴ τὴν ἐποχὴ δὲν ὑπῆρχαν δουλειὲς στὰ χωράφια, οἱ Μιστιῶτες χόρευαν κ' ἔπαιζαν ἀρκετά. Γιὰ τοὺς χοροὺς τοῦ Πάσχα γίνεται λόγος ἀλλοῦ [4]. Ἐδῶ θὰ σημειώσουμε πὼς τὰ τρία ἀπογέματα τοῦ Πάσχα, αὐτοὶ ποὺ κατοικοῦσαν στὸν Ἀσιμλοὺ καὶ στὸν Ἀρπατζαλοὺ Μαχαλὰ μαζεύονταν στ' ἁλώνια τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ ποὺ περνοῦσε ὁ μικρὸς χείμαρρος — Γιωνᾶ δὰ Τύρες, στὶς Πόρτες τοῦ Ἰωνᾶ, ὅπως ἔλεγαν τὸ μέρος—, καὶ παρακολουθοῦσαν τὸ χορὸ τῶν γυναικῶν. Οἱ ἄντρες ποὺ κάθονταν ἐκεῖ γύρω, ἔβρισκαν τότε τὴν εὐκαιρία νὰ βάλουν τὰ παλικάρια νὰ παλέψουν. Μὲ τὸ καλὸ τὸ ἕνα, μὲ τὸ κέντημα τοῦ φιλότιμου τὸ ἄλλο, κατάφερναν νὰ ξεχωρίσουν ἀρκετὰ ζευγάρια — ἕνα παλικάρι ἀπὸ κάθε γειτονιὰ σὲ κάθε ζευγάρι — καὶ νὰ τὰ βγάλουν στὸ πάλεμα. Τὸ πάλεμα ἦταν ἁπλό, προ-

1. Βλ. § 231.

2. Τὸ ἴδιο παιγνίδι στὴν Ἀνακοὺ τὸ ἔλεγαν *τσιζάχ*, γιατὶ «τὸ ξύλο, γυρίζοντας γύρω στὸν ἄξονά του ἔτριζε, κάνοντας τζίζ, τζίζ», λένε οἱ Ἀνακιῶτες. Νόμιζαν μάλιστα ἐδῶ πώς, ἀκουμπώντας τὸ στομάχι τους στὸ ξύλο, ὅσοι ἔπασχαν ἀπὸ ὑδρωπικία, κατάφερναν νὰ σκορπήσουν τὸ νερὸ ποὺ ἦταν μαζεμένο στὸ σῶμα τους.

3. Πάλεμα γίνεται στὴ Μάδυτο, στὶς Σέρρες, στὴν Α. Θράκη τὶς Ἀποκριὲς καὶ τοῦ Ἁι Γιωργιοῦ. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 13 (1937) 78.

4. Βλ. § 65.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σπαθοῦσε ὁ ἕνας νὰ ρίξει μόνο κάτω τὸν ἄλλο. Οἱ γροθιὲς ἀπαγορεύονταν. Περιττὸ νὰ ποῦμε πὼς γιὰ τοὺς εὐερέθιστους Μιστιῶτες τὸ πάλεμα τῶν παλικαριῶν γινόταν κάποτε ἀφορμὴ γιὰ μεγαλύτερα μαλώματα.

27. Β ά ρ α β ά ρ α. Μόνο τοῦ Ἁι Βασιλειοῦ — μερικοὶ νομίζουν πὼς καὶ τὸ Πάσχα ἐπίσης — χόρευαν στὸ Μιστὶ καὶ τὸ βάρα-βάρα μὲ τὸν παρακάτω τρόπο : Ὅπως παρακολουθοῦσαν ὅλοι τὸ χορὸ τῆς ἡμέρας, κάποιος πρότεινε : Ἔ, φᾶχα, νὰ ποίκουμ' dοὺ βάρα-βάρα, ἔ, παιδιά, νὰ κάνουμε τὸ βάρα βάρα! Πέντ' ἕξι ἄντρες σχημάτιζαν κύκλο, ὄρθιοι, κρατώντας γερὰ μεταξύ τους τὰ χέρια. Πάνω σ' αὐτοὺς ἀνέβαιναν ἄλλοι τέσσερεις, ὄρθιοι, στηρίζοντας καθένας τους τὰ πόδια του στοὺς ὤμους τῶν δύο ἀπὸ τὴν πρώτη σειρά. Τὸ σύμπλεγμα αὐτὸ τῶν ἐννιὰ δέκα χόρευε γύρους λέγοντας αὐτὸ τὸ θρησκευτικὸ ποί(η)μα :

Βάρα βάρα Χριστὸς ἀνέστη, Βάρα βάρα ὀλοὺρ χατζή, βαρμαγιανλὰρ τσεκὲρ ἀτζί.

Τσεκιλὲρ Χριστογούν τατζί, γκελεφεντὶμ γκὸστὲρ νουρί[1].

Ποὺ σημαίνει κατὰ τοὺς Μιστιῶτες : Πᾶς πᾶς καὶ γίνεσαι χατζὴς — κι ὅποιος δὲν πάει, τραβάει πίκρες. Φοράει τοῦ Χριστοῦ τὴ ζωγραφιά. Δὲ μπόρεσα νἄρθω, Κύριε, δεῖξε τὸ θαῦμα σου (ἢ : τὸ Ἅγιο Φῶς).

Ἢ: βάρα βάρα βαρὶρ χατζὴ, βαρμαγιανλάρ τσεκὲρ ἀτσί,
κεγερλὲρ Χριστοσοὺν τατσί, σίσde βαρὶν κιορούν
νουρὶ νουρὶ ἀζίζ (νουρὶ) Χριστοσοὺν dογdούγου γερί.
Ἅγι Σάββα derισινdέ, μουμλὰρ γιανὰρ γερεσινdέ.
Ἅγι Σάββα μ' πουτζὰκ πουτζὰκ, μουμλὰρ γιανὰρ γοτζὰκ γοτζάκ[2], ποὺ οἱ Μιστιῶτες τὸ μεταφράζουν : Πηγαίνομε πηγαίνομε στὸ χατζηλίκι, στὰ Ἱεροσόλυμα. Ὅσοι δὲν πηγαίνουν, τραβᾶνε λύπη, ὅσοι πηγαίνουν, φοροῦν τὸ στεφάνι τοῦ Χριστοῦ. Ἐκεῖ, στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁι Σάββα, ἐκεῖ ἀνάβουν κεριά. Τοῦ Ἁι Σάββα τὸ μοναστήρι εἶναι σ' ἕνα λάκκο μέσα. Τὰ κεριὰ ἀνάβουν ἀγκαλιὲς ἀγκαλιές. Ἢ : στὴ ρεματιὰ τοῦ Ἁι Σάββα ἀνάβουν κεριὰ μέσα στὴ γῆ, ἀνάβουν κεριὰ ...

Τὸ ἀνέβασμα πάνω στὴν πρώτη σειρὰ τῶν χορευτῶν γινόταν μὲ πήδημα, ποὺ τὸ διευκόλυνε ἐλαφρὸ σκύψιμο τῆς πρώτης σειρᾶς.

---

1. Ἢ : varir. 2. Τουρκ: vara vara, Χριστὸς ἀνέστη, vara vara olur haci || varmayanlar çeker acı, giyler hristosum tacı, gelemedim göster nuri, φτάνοντας φτάνοντας τὸ Χριστὸς ἀνέστη, φτάνοντας φτάνοντας γίνεται χατζής. Ὅσοι δὲ φτάνουν, δοκιμάζουν λύπη. Φοροῦν τοῦ Χριστοῦ τὸ στέμμα. Δὲ μπόρεσα νἄρθω, δεῖξε μου τὸ Ἅγιο Φῶς.

Ἢ: vara vara varır haci, varmayanlar çeker acı, ciyler hrisrosum tacı, sizde varın görün nuri nuri, aziz tistosun doğduğu yeri. Ay Sava deresinde, mumlar yanar yericide. Ay Sava bucak bucak, mumlar yanar kocak kocak. Βλ. παρακάτω ἄλλη παραλλαγὴ καὶ στὸ τέλος τοῦ βιβλίου τὴ μουσικὴ τοῦ τραγουδιοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἂν κατάφερναν οἱ παῖχτες νὰ τελειώσουν τὸ τραγούδι αὐτὸ περπατώντας, χωρὶς οἱ ἐπάνω νὰ πέσουν, κερνοῦσαν τοὺς ἄλλους ποὺ τοὺς παρακολουθοῦσαν. Ἔπειτα ἀπὸ τὴν πρώτη ὁμάδα, ἐπαναλάμβανε τὸ παιγνίδι μιὰ δεύτερη κ' ἔπειτα τρίτη, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ὁμάδα ἄλλαζε θέση : κατέβαιναν οἱ τῆς ἐπάνω σειρᾶς καὶ πάνω σ' αὐτοὺς ἀνέβαιναν οἱ ἄλλοι. Οἱ Μιστιῶτες ἐπιμένουν ὅτι πουθενὰ ἀλλοῦ δὲν παιζόταν αὐτὸ τὸ παιγνίδι, ποὺ δὲ φαίνεται ἄσχετο μὲ μιὰ συμβολικὴ καὶ δύσκολη ἀναπαράσταση ταξιδιοῦ τῶν χατζήδων στὰ Ἱεροσόλυμα [1]

28. Τὰ καρύια [2], καρύδια. α) Τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁι Βασιλειοῦ ἔπαιζαν ἀκόμη καὶ τὰ καρύδια. Μαζεύονταν σ' ἕνα σπίτι 5, 6, 8 παλικάρια 16, 18, 20 χρονῶν κ' ἔπαιζαν. Εἶχαν ἕνα κότσιλου, ἕναν ἀστράγαλο προβάτου ἢ κατσικιοῦ, καὶ μετὰ τὸ λάχνισμα ὅριζαν τὸ ποσὸν τῶν καρυδιῶν ποὺ θὰ παίζαν σὲ κάθε ρίξιμο τοῦ κότσιλου - 20, 50 καρύδια. Πετοῦσαν ἔπειτα ψηλὰ τὸ κότσιλου καὶ πρόσεχαν μὲ ποιὰ πλευρὰ θὰ πέσει στὸ δάπεδο. Αὐτὸς ποὺ ἡ πλευρά του ἔβλεπε πρὸς τὰ πάνω ἦταν ὁ κερδισμένος.

β) Τὰ καρύδια τἄπαιζαν κι ἀλλιῶς. Ρωτοῦσε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο : Δοὺ ἕνα 'κατό; δέχεσαι, δηλαδή, ἂν χάσεις, νὰ δώσεις ἑκατὸ γιὰ τὸ ἕνα; Ἂν αὐτὸς δεχόταν, ὁ πρῶτος ἔπαιρνε κρυφὰ στὴ χούφτα του ἕνα ἢ δύο καρύδια, ἔκρυβε πίσω στὴ ράχη τὴ χοῦφτα του καὶ καλοῦσε τὸν ἄλλο νὰ βρεῖ πόσα καρύδια ἔκρυβε. Ἂν αὐτὸς τὄβρισκε, κέρδιζε τὰ ἑκατονταπλάσια ἀπὸ τὰ κρυμμένα στὴ χούφτα τοῦ πρώτου, ἂν δὲν τἄβρισκε, ἔχανε τὸν ἴδιο ἀριθμὸ καρυδιῶν.

Τ' ἀρραβωνιασμένα παλικάρια, τὰ καρύδια ποὺ κέρδιζαν σήμερα τὰ πήγαιναν χαρούμενα στὴν ἀρραβωνιαστικιά τους. Ἀλλὰ κι ὅποιος ἔχανε, δὲν πήγαινε στὴ δική του μὲ ἄδεια χέρια. Ἀγόραζε μερικὰ ἀπὸ τὸ μπακάλη καὶ τὰ πήγαινε σὰν κερδισμένα. Ἀπὸ τὸ μπακάλη, ἐξάλλου, ἔπαιρναν ὅλοι τὰ καρύδια γιὰ τὸ παιγνίδι.

γ) Ἔπαιζαν κι ἀλλιῶς τὰ καρύδια : Τρεῖς τέσσερεις παῖχτες ἄνοιγαν ἀπὸ μιὰ μικρὴ γούπα, λακκούβα, στὸ ἔδαφος. Ἀπὸ κάποιαν ἀπόσταση ἔριχναν καθένας τους ἀπὸ ἕνα καρύδι πρὸς αὐτὴ καὶ, ἂν πετύχαιναν νὰ τὸ μπάσουν μέσα, ὁ παίχτης εἶχε ἐξασφαλίσει τὸ καρύδι του : κανεὶς δὲ μπο-

---

1. Ἀνάλογο «χορὸ» χόρευαν καὶ οἱ Τσάκωνες ἄποικοι στὰ Βάτικα καὶ τὸ Χαβουτσὶ τῆς Προποντίδας, καὶ τὸν ἔλεγαν περιβολάκι, καὶ ἀνάλογου περιεχόμενου τουρκ. τραγούδι τοῦ γάμου δημοσιεύεται στὸ *Halk bilgisi haberleri,* τόμ. 8. σ. 18-24 (μετάφρ. γιὰ τὸ ΚΜΣ Γ. Ἀσκητόπουλου) : «Εἴθε, ὦ καλή μου, νὰ κάνω σταθμὸ στὸ σπίτι του. ‖ Ὅποιος πάει στὴ Μέκκα, γίνεται χατζὴς ‖ καὶ στὸ κεφάλι του ἔχει χρυσὸ στέμμα ‖ καὶ ὅλοι οἱ ἄγγελοι εὔχονται γι' αὐτὸν ...». Τὸ Μιστιώτικο λοιπὸν τραγούδι φαίνεται πὼς ἔχει τούρκικη καταγωγή.

2. Βλ. καὶ § 99.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ροῦσε νὰ τοῦ τὸ πάρει. Ἂν ὅμως ἔπεφτε ἔξω ἀπὸ τὴ γούβα καὶ ὁ ἑπόμενος παίχτης τὸ χτυποῦσε μὲ τὸ καρύδι του, τοῦ τὸ κέρδιζε.

29. Ἀ β γ ὰ τ ὸ Π ά σ χ α. Τὸ Πάσχα, μετὰ τὴν Ἀνάσταση, μαζεύονταν 5, 6, 8 παιδιὰ κ' ἔβαζαν στὴ σειρὰ τὸ καθένα τους ἀπὸ ἕνα ἀβγό, κρατώντας ἀπὸ ἕνα ἀκόμη τουλάχιστο μαζί τους. Μὲ τὸ τελευταῖο αὐτὸ τσούγκριζαν ἕνα ἕνα μὲ τὴ σειρὰ τ' ἀβγὰ ποὺ βρίσκονταν στὴ σειρὰ καταγῆς. Ὅποιο ἔσπαζε, τὄπαιρναν δικό τους. Ὅταν ἔσπαζε τὸ δικό τους — αὐτὸ ποὺ κρατοῦσαν — τὄχαναν κι αὐτό.

30. Τ ὸ σ κ α μ π ί λ ι. Ἔπαιζαν καὶ χαρτιὰ τ' Ἁι Βασιλειοῦ τὴ νύχτα — παραμονὴ τὸ βράδυ — ὅπως ἔπαιζαν κι ἄλλες μέρες στὰ μαγαζιά. Ἔβγαζαν ἀπὸ τὴν τράπουλα τὰ δεκάξι χαρτιὰ — τὰ τριάρια, τὰ τεσσάρια, τὰ πεντάρια καὶ τὰ ἑξάρια — κ' ἔπαιζαν μὲ τὰ ὑπόλοιπα. Ἔλεγαν σκαμπίλι αὐτὸ τὸ παιγνίδι κ' ἔπρεπε νὰ εἶναι οἱ παῖχτες τρεῖς. Σκαμπίλι ἔπαιζαν καὶ οἱ Τοῦρκοι στὰ χωριά τους, ὄχι ὅμως ὅσο οἱ Μιστιῶτες.

31. Τ ζ ο υ ρ ο ύ τ. Ὡς τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα — τουλάχιστο — ἔπαιζαν στὸ Μιστὶ τὸ τζουρούτ, ἕνα εἶδος κονταρομαχίας πάνω ἀπὸ ἄλογα. Σύμφωνα μὲ πληροφορίες τοῦ Κ.Μ.Σ.[1], τὸ παιγνίδι αὐτὸ παιζόταν καὶ στὴν Ἀξό στὶς 25 τοῦ Γενάρη, γιορτὴ τοῦ Ἁι Γοργόρ'. Σὲ ἄλλα χωριά, ὅπως στὰ χωριὰ τῆς Νίγδης, δὲν παιζόταν τὸ παιγνίδι αὐτό, τουλάχιστο ὅσο θυμοῦνται οἱ πληροφορητές μας, ποὺ ἀποδίδουν τὸ γεγονὸς στὸ ὅτι στὰ χωριὰ αὐτὰ ὁ πληθυσμὸς ἦταν ἀνάμικτος καὶ ὁ φόβος δὲν ἔλειπε.

Στὸ Μιστὶ ὅμως οἱ πληροφορητὲς[2] θυμοῦνται καλὰ τὸ τζουρούτ[3].

Τ' Ἁι Βασιλειοῦ, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ κεφ. Λατρεία, ἔρχονταν στὸ Μιστὶ πολλοὶ Χριστιανοὶ καὶ σὰν προσκυνητὲς καὶ σὰν ἐπισκέπτες, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ γιὰ νὰ διασκεδάσουν ἐλεύθερα, μιὰ ποὺ ἐδῶ οὔτε Τοῦρκοι ὑπῆρ-

---

1. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 207, Μαυροχαλυβίδη 364 κέ.

2. Οἱ παλιότεροι πληροφορητὲς — ὅπως ἡ Κυριακούλα Γελμπασίδη, ποὺ γεννήθηκε στὰ 1881—ἀλλὰ καὶ ἄλλοι ἀκόμη, θυμοῦνται καλὰ τὸ παιγνίδι.

3. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 3, 135 κέ., 145: «'Αφ' ἵππου ἀκοντίζειν τῶν ἀρχαίων». (Pauly - Wissova, *R.E.* λ. ἀκόντιον 1184) 136: «καὶ ὁ Θεοφύλακτος δὲ Βουλγαρίας ἤθελεν ὁ βασιλόπαις «τοξεύειν ἀφ' ἵππου πετομένου καὶ τοξεύειν ἐπίσκοπα» (Θεοφ. Βουλγαρίας *PG* 126, 257) καὶ *ΕΕΒΣ* 13 (1937) 118: «τζόστρα: μονομαχία ἀνδρὸς... τορνεμὲς δὲ ἡ συμπλοκὴ δύο ὁμάδων ἐφίππων καὶ ἀντιμετώπων». Τὸ παιγνίδι παιζόταν καὶ στὴν Κύπρο, περίπου ὅπως στὸ Μιστί. Πβ. Ξενοφ. *Ἱππ.* 8, 10: «Ἐσφαιρωμένα τε ἔχων ἀκόντια καὶ δόρυ ὡσαύτως πεπραγματευμένον. καὶ ὅπου μὲν ἂν εἰς ἀκόντιον ἀφικνῆται, ἀκοντίζειν τὸν φεύγοντα τοῖς σφαιρωτοῖς». Καὶ Πολυδ. 1, 212, Πολύβ. Χ, 20, 3, Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος ἀρχαίων* 101. Βλ. ἀκόμη Σ. Ν. Δραγούμη, Οἱ διαδορατισμοὶ παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, *Λαογρ.* 1 (1909) 700, Ἀκροπολίτη *Χρον. Συγγραφὴ* 102, Ν.Γ. Πολίτη *Λαογρ.* 1 (1909) 67 - 68, Ν. Χωνιάτη (ἔκδ. Βόννης) 3, 141 - 44, *Ν. Ἑλληνομνήμων* 5 (1908) 3 - 18, *Λαογρ.* 1 (1909) 1 - 267. Πβ. Γ.Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 183.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χαν οὔτε κρατικὴ ἐξουσία νὰ τοὺς ἐμποδίσει. Αὐτὴ τὴν ἡμέρα οἱ Τοῦρκοι ἔρχονταν στὸ Μιστὶ μόνο μὲ συνοδεία Χριστιανῶν, γιατὶ πάνω στὴ διασκέδαση καὶ τὴν εὐθυμία μποροῦσαν νὰ δημιουργηθοῦν ἐπεισόδια δυσάρεστα.

Ἀρκετοὶ ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς αὐτοὺς ἐπισκέπτες ἀπὸ τὰ χωριὰ τοῦ κάμπου — προπάντων οἱ Ἀξενοὶ — ἔρχονταν καβάλα στ' ἄλογά τους. Μαζεύονταν ἔτσι ἀρκετὰ ἄλογα τὴν ἡμέρα αὐτὴ μπροστὰ στὸν Ἅι Βασίλη, 10, 20, 30. Εἶχαν κ' οἱ Μιστιῶτες μερικὰ[1] καὶ ὅλ' αὐτὰ ἦταν ἀρκετὰ γιὰ τὸ παιγνίδι, ποὺ παιζόταν τὸ ἀπόγεμα μετὰ τὸ χορό.

Οἱ παῖχτες χωρίζονταν μὲ τ' ἄλογά τους σὲ δυὸ ὁμάδες, ἀπὸ πέντε δέκα καβαλάρηδες ἡ καθεμιά. Κάθε καβαλάρης εἶχε κ' ἕνα κοντάρι, μακρὺ γύρω στὸ ἕνα μέτρο, ποὺ οἱ μερακλῆδες κάποτε τὸ εἶχαν βαμμένο. Αὐτὸ ἦταν τὸ τζουρούτ.

Οἱ δυὸ ὁμάδες τῶν παιχτῶν στέκονταν ἡ μιὰ ἀντίκρυ στὴν ἄλλη σὲ ἀπόσταση πεντακόσια ἢ περισσότερα μέτρα. Τὸ παιγνίδι ἄρχιζε μὲ τὴν ἔξοδο δύο παιχτῶν ἀπὸ τὴ μιὰν ὁμάδα ποὺ κατευθύνονταν γρήγορα πρὸς τὴν ἄλλη. Ὅταν οἱ δύο αὐτοὶ παῖχτες ἔφταναν σὲ ἀπόσταση γύρω στὰ πενήντα μέτρα, πετοῦσαν μὲ ὁρμὴ τὰ κοντάρια τους πρὸς τὴν ἀντίπαλη ὁμάδα καὶ γύριζαν μὲ καλπασμὸ πρὸς τὴ θέση τους, γιατὶ στὸ μεταξὺ δυὸ ἀντίπαλοι καβαλάρηδες εἶχαν ξεκινήσει ἀπὸ τὴ θέση τους καὶ τοὺς κυνηγοῦσαν. Φαινόταν τώρα ποιὰ εἶναι τὰ καλὰ ἄλογα καὶ ποιὸς θὰ κερδίσει. Ἂν οἱ τελευταῖοι καβαλάρηδες, ποὺ κυνηγοῦσαν τοὺς ἄλλους μὲ τὰ κοντάρια τους, κατάφερναν νὰ πλησιάσουν τοὺς δύο πρώτους καὶ νὰ τοὺς πάρουν τὸ καπέλο, εἶχαν νικήσει.

Ὅταν ὅμως οἱ δύο καβαλάρηδες, κυνηγώντας τὸ πρῶτο ζευγάρι, πλησίαζαν τὴν ἀντίπαλη ὁμάδα, πετιόνταν δυὸ ἀπὸ τὴν τελευταία αὐτὴ καὶ τοὺς κυνηγοῦσαν. Ἔτρεχαν οἱ κυνηγημένοι πρὸς τὴν ὁμάδα τους καί, πρὶν φτάσουν σ' αὐτήν, δύο ἀπὸ τοὺς δικούς τους ἔβγαιναν νὰ κυνηγήσουν τοὺς ἐπιδρομεῖς. Τὸ ἴδιο συνεχιζόταν, ὥσπου νὰ πάρουν μέρος στὸ κυνηγητὸ ὅλοι οἱ παῖχτες.

Ὁ κόσμος παρακολουθοῦσε ὄρθιος τὸν ἀγώνα, καὶ τὰ παιδιὰ ἔτρεχαν καὶ μάζευαν τὰ κοντάρια, γιὰ νὰ τὰ δώσουν ἀργότερα στοὺς ἰδιοχτῆτες τους. Ἔπαθλο καὶ στὸ παιγνίδι αὐτὸ δὲν ὑπῆρχε, οἱ ἰδιοχτῆτες ὅμως τῶν ἀλόγων ποὺ εἶχαν νικήσει, καμάρωναν γιὰ τὴ νίκη τους.

---

1. Ἄλογα ἔφερναν στὸ Μιστὶ ὅσοι πήγαιναν γιὰ κετσέδες στὴ Ρωσία. Τὰ κρατοῦσαν λίγον καιρὸ κ' ἔπειτα τὰ πουλοῦσαν, γιατὶ δὲ μποροῦσαν νὰ τὰ θρέψουν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 93. Τὸ κυνήγι.

32. Τ' ἀ ρ γ ό ι α [1]. Τ' ἀργόια, τὰ δίχτυα δηλαδὴ ποὺ ἔστηναν τὰ παιδιὰ γιὰ νὰ πιάσουν πουλιὰ στὸν κάμπο, δὲν ἦταν οὔτε αὐτὰ παιγνίδια. Ἐπειδὴ ὅμως ἦταν συνήθως παιδικὴ ἀπασχόληση καὶ ἐπειδὴ δὲν ὑπῆρχε ὑλικὸ γιὰ νὰ γραφτῆ ἰδιαίτερο κεφάλαιο γιὰ τὰ κυνηγετικὰ [2], περιλάβαμε καὶ τὴν ἀσχολία αὐτὴ στὰ παιγνίδια.

α) Χέκουμ', χέκαμ' d' ἀργόια, βάζομε, στήνομε, στήσαμε τὰ δίχτυα, ἔλεγαν, κι αὐτὸ γινόταν ἔτσι : Ἔβγαζαν ἀπὸ τὶς οὐρὲς τῶν ἀλόγων ἢ τῶν βοδιῶν μερικὲς τρίχες καὶ τὶς ἔστριβαν καλὰ κάθε τρεῖς τέσσερες μαζί. Μὲ τὶς τρίχες αὐτὲς ἔκαναν μιὰ θηλιὰ ποὺ τὴν ἄκρη της τὴν ἔδεναν γερὰ σὲ μιὰ πέτρα. Ὅταν τὸ κεφάλι ἢ τὸ πόδι τοῦ πουλιοῦ ποὺ πήγαινε στὸ σημεῖο αὐτό, ἔμπαινε μέσα στὴ θηλιὰ καὶ τὸ πουλὶ προσπαθοῦσε νὰ περάσει ἀπ' αὐτὴν καὶ νὰ φύγει, αὐτὴ ἔσφιγγε καὶ τὸ κρατοῦσε.

Μὲ τ' ἀργόια ἔπιαναν περιστέρια, πέρδικες, μπαγάστλαγας [3] ἢ κορτσαλάχους [3], μεγάλα κάπως πουλιά. Πέρδικες βρίσκονταν πρὸς τὸ Κασπί μεριά, στὰ ὑψώματα. Καὶ ἡ γαράμπακαρά [3], ποὺ πολλοὶ πιστεύουν πὼς δὲ βλέπει καλὰ — ἀπὸ δῶ καὶ τ' ὄνομά της — πιανόταν μὲ τ' ἀργόια.

β) Ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ πιάσουν πουλιὰ ἦταν αὐτός : Ἔβρισκαν μιὰ πλακουδερὴ πέτρα 0,20 × 0,30 μ. περίπου καὶ τὴ στερέωναν μὲ κλίση πάνω ἀπὸ τὴ φωλιὰ μ' ἕνα λεπτὸ ξυλάκι, ποὺ στηριζόταν στὴ γῆ μὲ τὴ μιὰν ἄκρη του καὶ στὴν ἄκρη τῆς πλάκας μὲ τὴν ἄλλη. Ὅταν τὸ πουλί, θέλοντας νὰ πάει στὴ φωλιά, ἀκουμποῦσε στὸ ξυλάκι, αὐτὸ ἔφευγε ἀπὸ τὴ θέση του, ἡ πλάκα ἔπεφτε στὴ γῆ καὶ τὰ πουλὶ βρισκόταν κάτω ἀπ' αὐτήν. Ποῖκι dοὺ γαπάχ, τὄκανε καπάκι, τὸ σκέπασε δηλαδή, ἔλεγαν τὰ παιδιά, κ' ἔτρεχαν νὰ πιάσουν τὸ πουλί.

---

1. Πιθανῶς ἀπὸ τὸ ἀρχ. ἄρκυς. Ἡ τροπὴ κ>γ εἶναι φαινόμενο συνηθισμένο στὰ Καππαδοκικὰ ἰδιώματα, ὅπως καὶ ὁ μετασχηματισμὸς ἀρσ. καὶ θηλ. σὲ οὐδέτερα. Πβ. Πολυδ. *Ὀνομ.* V, 36 : ἀναστήσασθαι τὰς ἄρκυς. Ξενοφ. *Κυνηγετ.* VI, 12 : ἱστάναι τὰς ἄρκυς καὶ τὰ δίκτυα, Ἀρφ. *Λυσιστρ.* 790 : ἐλαγοθήρει πλεξάμενος ἄρκυς, Ἡσύχ. : ἄρκυς, μεσάγκυλον, ἄρκυα δίκτυα λίνα. Πλάτ. *Νόμ.* 7. 824 : ἄρκυσί τε καὶ πάγαις.

2. Δὲν ὑπῆρχαν Μιστιῶτες ποὺ βγαίναν κυνήγι μὲ τὰ τουφέκια καὶ τὰ σκυλιά τους. Μόνο Τοῦρκοι εἶχαν δικαίωμα νὰ κυνηγοῦν μὲ τουφέκια. Τὰ σκυλιὰ ἦταν ράτσας, καὶ οἱ ἰδιοχτῆτες τους τὰ πρόσεχαν πολύ. Τὸ χειμώνα μάλιστα τοὺς ἔριχναν στὸ κορμὶ ἕναν ἐλαφρὸ κετσὲ καὶ τὰ κρατοῦσαν μέσα στὰ σπίτια, γιὰ νὰ μὴν κρυώσουν. Τἄλεγαν *τάζια* (τουρκ. tazı) καὶ ὅταν πήγαιναν μακριὰ γιὰ κυνήγι, ὥσπου νὰ φτάσουν στὸ μέρος ποὺ ἤθελαν, ἔπαιρναν τὰ σκυλιὰ πάνω στ' ἄλογα, γιὰ νὰ μὴν κουράζουνται.

Ὅταν οἱ κυνηγοὶ ἔβρισκαν τὶς φωλιὲς τῶν ἀλεπούδων, ἔκαιγαν κοπριὲς μπροστὰ στὴν εἴσοδο, ὁ καπνὸς ἐνοχλοῦσε τὰ ζῶα, ἔτρεχαν νὰ βγοῦν στὸν ἀέρα, καὶ οἱ κυνηγοὶ τὰ σκότωναν.

3. Βλ. τὸ κεφ. *Πανίδα*, § 273.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γ) Τὸν τσαϊλάχου[1], τὸ ὄρνιο ποὺ τρώει τὰ ψοφίμια, ὁ Μακ. Δαμιανίδης ἔλεγε πὼς τὸν ἔπιαναν μὲ ἄλλον τρόπο, ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ὅμως σπάνια. Ἄλλοι Μιστιῶτες δὲν τὸ θυμοῦνται αὐτό.

Στὴ μιὰν ἄκρη ἑνὸς γεροῦ σπάγγου ἔδεναν καλὰ ἕνα κομμάτι κρέας, ἀρκετὰ μεγάλο, καὶ τὴν ἄλλη ἄκρη τὴν ἔδεναν σὲ μιὰ μεγάλη πέτρα. Ἔτρεχε ὁ τσαϊλάχος στὸ κρέας, τὸ κατάπινε, ἀλλὰ ἔπειτα οὔτε τὸ σπάγγο μποροῦσε νὰ κόψει οὔτε τὸ κρέας νὰ ξεράσει. Βρισκόταν δεμένος. Ἔτρεχαν τότε καὶ τὸν ἔπιαναν.

33. Κάποτε τσὶ μὶ dοὺ χταρ' πιάνισκαν πουλιά, καὶ μὲ τὶς πέτρες ἔπιαναν πουλιά. Τὰ χτυποῦσαν μ' αὐτές, τὰ τραυμάτιζαν καὶ τὰπιαναν.

34. Ἄλλοτε μέσα στὸν κάμπο ἔβαζαν σ' ἕνα στράκ', κομμάτι πήλινου δοχείου, λίγο ξίδι καὶ τ' ἄφηναν κοντὰ στὴ φωλιὰ τοῦ πουλιοῦ. Ἔπινε τὸ πουλί, νομίζοντάς το νερό, μέυζεν, μεθοῦσε καὶ τὸπιαναν εὔκολα[2].

---

1. Βλ. τὸ κεφ. *Πανίδα*. § 273.

2. Πβ. Κασσιανὸ Βάσσο *Γεωπον*. ΚΑ΄: «πᾶν δ' ὄρνεον εὐχερῶς ἀγρεύσεις, ἐὰν οἶνον ἐν ἀγγείοις μεθ' ὕδατος κεκραμένον οἰνωδέστερον ἀπόθοιο. Βραχὺ γὰρ πιόντα καροῦται, καὶ οὐ φεύγει τοὺς ἐπιόντας».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ζ'.

Ο ΓΑΜΟΣ

§ 94. Εἰσαγωγή. Ἡ θέση τοῦ κοριτσιοῦ.

Μποροῦμε ἀμέσως νὰ σημειώσουμε πὼς στὸ Μιστὶ ὁ γάμος γινόταν μὲ τρόπο πιὸ ἐπίσημον ἀπὸ τὴν Ἀνακού, καὶ μὲ τελετὲς πιὸ πολλές, ποὺ κάποτε ἔρχονταν ἀπὸ ἀρκετὰ παλαιότερα. Ἄλλο σπουδαῖο χαραχτηριστικὸ στὸ ζήτημα τοῦ γάμου ἦταν ἡ ἐλευθερία ποὺ εἶχαν κάποτε τὰ κορίτσια στὴν ἐκλογὴ τοῦ συζύγου. Τὸ σημειώνομε αὐτό, γιατὶ θὰ περίμενε ἴσως κανεὶς ἐδῶ μιὰ σχετικὴν ἐλευθερία τῶν ἀγοριῶν, καὶ ὄχι τῶν κοριτσιῶν. Τὸ χωριὸ ἦταν τὸ μεγαλύτερο ἴσως τῆς Καππαδοκίας μὲ πληθυσμὸ καθαρὰ χριστιανικό, καὶ φυσικὸ ἦταν οἱ Χριστιανοὶ νὰ ζοῦν ἐδῶ μὲ κάποιαν ἀνεξαρτησία ἀπὸ τὴν κρατικὴ ἐξουσία, πράγμα ποὺ ἀκόμη καὶ στὸ χαραχτήρα τῶν ἀνθρώπων εἶχε ἐπιδράσει. Σημειώσαμε κι ἀλλοῦ πὼς ἡ ἐριστικότητα τῶν ἀνθρώπων ποὺ συναντοῦσε κανεὶς ἐδῶ, πρέπει νὰ ἐξηγηθῆ καὶ ἀπὸ κάποιον ἄλλο λόγο: ἦταν μιὰ αὐθόρμητη ἀντίδραση, ἀπότομη κάποτε, γιὰ ὅσα συνήθως, ὄχι τιμητικὰ πάντοτε οὔτε ἀξιόπρεπα, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ δέχονται οἱ φτωχοὶ Μιστιῶτες γυρίζοντας τὴν Τουρκία ὁλάκερη, γιὰ ν' ἀσκήσουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κετσετζῆ. Τὸ παράπονο ποὺ δημιουργοῦσε στὴν ψυχή τους αὐτὴ ἡ μεταχείριση, ἡ ἀπομόνωση ποὺ ἔνιωθαν οἱ ἴδιοι ἀλλὰ καὶ δημιουργοῦσαν κάποτε οἱ ἴδιοι [1], ξεσποῦσαν στὸ χωριό τους μὲ τὴν ἐπίδειξη δύναμης καὶ ἀνεξαρτησίας, πράγμα ποὺ ἀλλοῦ δὲ μποροῦσαν νὰ κάνουν. Αὐτὸς πρέπει νὰ εἶναι ἀκόμη ὁ λόγος πού, ὁρισμένες μέρες τοῦ χρόνου, ὅταν οἱ Μιστιῶτες ξεσποῦσαν σὲ διασκεδάσεις ὄχι πολὺ ἥσυχες, ἡ παρουσία τῶν Τούρκων στὸ χωριὸ δὲν ἦταν φρόνιμη πράξη.

Ἡ ἐλευθερία ὅμως τῶν κοριτσιῶν, γιὰ τὴν ὁποία μιλοῦμε ἐδῶ, ἦταν συνέπεια καὶ τῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν συνθηκῶν ποὺ ἐπικρατοῦσαν, γι' αὐτὰ εἰδικὰ καὶ γιὰ τὶς γυναῖκες γενικότερα, στὸ χωριό. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοὶ ἦταν :

Πρῶτα, ὅτι ξένα κορίτσια δὲν δέχονταν νὰ παντρευτοῦν στὸ Μιστί, καὶ ἦταν σπάνιες οἱ περιπτώσεις ποὺ πῆραν οἱ Μιστιῶτες νύφες ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, ὅπως σπάνιο ἦταν καὶ τὸ ἀντίθετο : κορίτσια Μιστιώτικα νὰ πᾶνε

---

1. Βλ. Τσαλίκογλου 96 - 101.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νυφάδες στὰ γύρω χωριά, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἀποικίες τοῦ Μιστιοῦ : τὸ Τσαρεκλί, τὴ Δίλα, τὸ Τσελτέκ [1]. Ἐπικαλοῦνται γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες καὶ ἄλλους λόγους, ἀλλὰ νομίζομε πὼς δὲν εἶναι μόνο αὐτοί. Πιστεύουν, π.χ., πὼς τὰ κορίτσια τους δὲν πήγαιναν νύφες στὰ γύρω χωριά, πρῶτα, γιατὶ δὲν ἤξεραν τούρκικα γιὰ νὰ συνεννοηθοῦν μὲ τοὺς νέους ἐκεῖ συγγενεῖς τους. Ἀκόμη, πὼς ἡ γλώσσα τοῦ Μιστιοῦ ἦταν παράξενη, "βαριὰ", καὶ θὰ κορόιδευαν γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα τὶς νυφάδες στὴ νέα τους πατρίδα. Πὼς τὸ ἐπίσης παράξενο ντύσιμό τους, ποὺ θὰ μεταφέραν στὸ χωριὸ τοῦ ἀντρός τους, θὰ τἄκανε ἀντικείμενο περιέργειας καὶ ἐμπαιγμοῦ.

Ὁ δεύτερος λόγος, ποὺ ἔδινε τὸν ἀέρα αὐτὸν στὰ κορίτσια τοῦ Μιστιοῦ, ἦταν πὼς ἐδῶ ἡ ἀγορὰ τῆς νύφης ἦταν θεσμὸς ἐπίσημος [2], καὶ πὼς ἀπὸ τὸ ποσὸν ποὺ δινόταν γι' αὐτὴν ἐξαρτοῦσε συνήθως τὴν ἐκτίμησή της ἡ γυναίκα ἀργότερα στὴ μικρὴ κοινωνία τοῦ χωριοῦ. «Γιὰ μένα ἔδωσαν σαράντα μετζίτια, γιὰ σένα ἔδωσαν εἴκοσι», ἔλεγε περήφανα ἡ "ἀκριβότερη" νοικοκυρὰ στὴ "φτηνότερη", ὅταν μάλωναν.

Σπουδαῖος ἐπίσης λόγος γιὰ τήν, ἀσυνήθιστη σὲ ἄλλα χωριά, σχετικὴ ἀνεξαρτησία τῶν γυναικῶν στὸ Μιστὶ ἦταν τὸ γεγονὸς ὅτι ἀρκετοὺς μῆνες τὸ χρόνο αὐτὲς ἔμεναν μόνες ὑπεύθυνες γιὰ τὴν προκοπὴ τοῦ σπιτιοῦ. Καθὼς ὅλοι σχεδὸν οἱ νέοι καὶ οἱ ἄντρες ἔλειπαν στοὺς κετσέδες, οἱ γεωργικὲς δουλειές, ἡ διατροφὴ τῶν ζώων, ὅλες γενικὰ οἱ εὐθύνες ἔπεφταν στὴ γυναίκα. Αὐτὸ ὅμως ἦταν φυσικὸ νὰ δημιουργεῖ καὶ τὴ συναίσθηση τῆς συμβολῆς της στὴ διοίκηση τοῦ σπιτιοῦ, καὶ τὴν πεποίθησή της ὅτι μποροῦσε μ' ἐπιτυχία ν' ἀντικαταστήσει τὸν ἄντρα σὲ πολλὲς ἀπὸ τὶς ἀσχολίες του [3]. Καὶ ἔφευγαν, βέβαια, καὶ ἄλλων χωριῶν οἱ ἄντρες στὴν ξενιτειά, ἀλλὰ τότε οἱ γυναῖκες παρατοῦσαν συνήθως τὶς γεωργικὲς καὶ κτηνοτροφικὲς ἀσχολίες καὶ περιορίζονταν στὶς δουλειὲς τῶν σπιτιῶν τους.

Τὸ γεγονός, ἐξάλλου, ὅτι πολλὲς γυναῖκες εἶχαν ἐδῶ μεγαλύτερην ἡλικία ἀπὸ τοὺς ἄντρες τους, πὼς τοὺς παντρεύονταν ὅταν αὐτοὶ ἦταν ἀκόμη παιδιά, βοηθοῦσε στὴ σταθεροποίηση τῆς ἐπιβολῆς τους πάνω σ' αὐτοὺς καὶ ἀργότερα. Δὲν ἀκούσαμε ἀπὸ Μιστιῶτες τὴν ἀνακιώτικη φράση : «Δοῦλος καὶ νύφη δὲν ἔχουν ψυχή» [4].

Ἦταν λίγα λοιπὸν τὰ λιγότερο ἐξελιγμένα χωριὰ τῆς Καππαδοκίας,

---

1. Γιὰ τοὺς Τούρκους, τὴν ἀγορὰ τῆς νύφης ἀπὸ τὸν ἄντρα τὴν ἐπιβάλλει τὸ κοράνιο (4, 3). Βλ. Κ. Λαμέρα *Μικρ. Χρον.* 3 (1940) 26. Βλ. καὶ παρακάτω, § 96.

2. Εἶχαν πάρει 2 - 3 νύφες ἀπὸ τὸ Σεμένδερε, 1 - 2 ἀπὸ τὴν Ἀνακού. Εἶχαν πάει καὶ σώγαμπροι στὴ Δίλα ἀπὸ τὸ Μιστί, ἀλλὰ ὅλ' αὐτὰ γιὰ ἕνα χωριὸ μὲ 4.500 περίπου ψυχὲς εἶναι χωρὶς σημασία. Πβ. Hamilton 2, 296 : Οὔτε ἄντρας οὔτε γυναίκα ἐπιτρέπεται νὰ παντρευτοῦν ξένο.

3. Πβ. *Ἀνακού* 182, σημ. 3, ὅπου καὶ σχετικὴ πληροφορία τοῦ Ainsworth 1, 214.

4. Βλ. *Ἀνακού* 158, ὅπου ἀνάλογες γνῶμες καὶ σ' ἄλλες περιοχές.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅπου τὰ κορίτσια μποροῦσαν νὰ διαφωνήσουν κάποτε μὲ τοὺς γονεῖς τους στὴν ἐκλογὴ τοῦ γαμπροῦ, ὅπως γινόταν ἐδῶ. Συζητήσεις γιὰ τὸ γάμο χωρὶς τὴν ἔγκριση τοῦ κοριτσιοῦ δὲν ἦταν, βέβαια, ἀσυνήθιστες, καὶ ἡ γνώμη ποὺ τελικὰ ἐπικρατοῦσε ἦταν συνήθως αὐτὴ τοῦ πατέρα, ποὺ μποροῦσε καὶ βία κάποτε νὰ χρησιμοποιήσει γιὰ νὰ συνετίσει τὴν κόρη. Καὶ τὸ τελευταῖο ὅμως αὐτὸ δείχνει, ὡς ἕνα σημεῖο, πὼς τὸ κορίτσι εἶχε ὁπωσδήποτε γνώμη στὸ ζήτημα τοῦ γάμου. Καὶ κάτι ἀκόμη : ἂν ὁ ἀρραβωνιαστικὸς ποὺ παζάρευαν οἱ γονεῖς δὲν ἦταν αὐτὸς ποὺ προτιμοῦσε ἡ κόρη, ἔβρισκε κάποτε πολὺ εὔκολα ἡ τελευταία αὐτὴ τὸν τρόπο νὰ κλεφτῆ μιὰ νύχτα μὲ τὸν ἐκλεκτό της, ζημιώνοντας ἔτσι οἰκονομικὰ τοὺς γονεῖς της. Κάθε χρόνο γίνονταν στὸ Μιστὶ δυὸ τρεῖς, ἑκούσιες ἢ ἀκούσιες ἀπαγωγές, καὶ τότε ὁ πεθερὸς δὲ μποροῦσε νὰ περιμένει πληρωμὴ ἀπὸ τὸ γαμπρό.

Ἀποτέλεσμα τῆς κάποιας αὐτῆς ἀνεξαρτησίας τῶν κοριτσιῶν ἦταν τὸ φαινόμενο ποὺ συναντοῦμε μόνο στὸ Μιστὶ καὶ σὲ μιὰ τουλάχιστο ἀπὸ τὶς ἀποικίες του, στὸ Τσαρικλί : ἡ δυνατότητα ποὺ εἶχε ἕνας νέος, στὴ γιορτὴ τοῦ Ἅι Βασίλη, ὅταν ὅλο τὸ χωριὸ μαζευόταν γιὰ τὸ χορὸ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, νὰ καλέσει κοντά του τὴν κόρη ποὺ συμπαθοῦσε, νὰ τὴ σκεπάσει μὲ τὴν κάπα του [1], γιὰ νὰ τὴν προφυλάξει τάχα ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὴ βροχή, καὶ νὰ βρεῖ ἔτσι τὴν εὐκαιρία νὰ τὴ φιλήσει, νὰ τῆς δώσει μέσα σ' ἕνα μαντίλι τσερέζια [2] καὶ νὰ τὴν πάει στοὺς γονεῖς του σὰν μελλοντικὴ γυναίκα του. Ἀντὶ μάλιστα τοῦ γιοῦ, μποροῦσε ἀκόμη νὰ καλέσει τὸ κορίτσι κάτω ἀπὸ τὴν κάπα του, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ φιλήσει, καὶ ὁ πατέρας, ὅταν αὐτὸ τοῦ ἄρεσε γιὰ γυναίκα τοῦ γιοῦ του. Ἡ ἐλευθερία μάλιστα αὐτὴ ἔκανε τόσο μεγάλην ἐντύπωση στὰ γύρω χωριά, πού, μὲ μεγάλη δόση εἰρωνείας, οἱ κάτοικοί τους ἔλεγαν πὼς ὅλες οἱ Μιστιώτισσες εἶχαν στὸ μάγουλο ἕνα μεγάλο σημάδι : ἦταν ἀπὸ τὸ δάγκαμα τῶν ἀντρῶν τους, ὅταν, ἀνύπαντρες ἀκόμα, τὶς εἶχαν καλέσει κάτω ἀπὸ τὴν κάπα τους τὴν ἡμέρα τοῦ Ἅι Βασίλη καὶ τὶς εἶχαν φιλήσει. Μερικοὶ μάλιστα ἀπὸ τ' ἄλλα χωριὰ ἰσχυρίζονται πὼς, ὅσο δυνατότερο ἦταν τὸ δάγκαμα, τόσο πιὸ ἄξιο θεωροῦσαν στὸ Μιστὶ τὸ γαμπρό. Τὸ ἀνίκανο γι' αὐτὴ τὴν πράξη παλικάρι τὄλεγαν σαρσάμ [3], ἀνόητο. Ἂς σημειώσουμε ἀκόμη πὼς στὰ τελευταῖα χρόνια καὶ ἡ συνήθεια αὐτὴ εἶχε λείψει. Οἱ νέοι συνεννοούνταν μεταξύ τους, χωρὶς τὴ μεσολάβηση τῆς κάπας. — Νὰ 'ενεῖς; [4] — Δὲ νίεσαι; Θὰ γίνεις; Δὲ γίνεσαι; δηλ. δέχεσαι ἢ δὲ δέχεσαι νὰ γίνεις γυναίκα μου; ρωτοῦσε τὸ παλικάρι.

---

1. Κάπα μέσ'. Ἡ πληροφορία τοῦ Φαρασόπουλου σ. 30, πὼς καὶ στὸ Μιστὶ οἱ νέοι παντρεύονταν σὲ ἡλικία 14 - 15 χρονῶν, δὲν εἶναι ἀπόλυτα σωστή.
2. Τουρκ. çerez, ὀρεχτικά, ξηροὶ καρποὶ κ.τ.λ.
3. Τουρκ. sersem, χωρὶς μυαλό.
4. Μετάφρ. τοῦ τούρκ. olasin.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 95. Ἡ ἡλικία τοῦ ζευγαριοῦ.

Ἀντίθετα ἐπίσης ἀπὸ ὅ,τι γινόταν σὲ ἄλλα χωριὰ τῆς Καππαδοκίας, στὴν Ἀνακού [1], π.χ., καὶ στὴν Ἀξό, τὰ κορίτσια παντρεύονταν ἐδῶ σὲ μεγαλύτερη κάποτε ἡλικία - στὰ 18 ἢ στὰ 20 χρόνια τους, ἀρκετὰ συχνὰ καὶ μεγαλύτερα [2]. Πολὺ συχνά μάλιστα τὰ κορίτσια ἔπαιρναν ἄντρες μικρότερους ἀπ' αὐτὰ στὴν ἡλικία, κι ἀκόμη σημειώθηκαν περιπτώσεις πολὺ ἀταίριαστων στὴν ἡλικία ζευγαριῶν. Σὲ μικρότερην ἡλικία παντρεύονταν τ' ἀγόρια συνήθως.

Ὅταν οἱ δύο νέοι συζητοῦσαν τὸ ζήτημα μόνοι τους, τὸ κλείσιμο τῆς ἐπίσημης συμφωνίας ἀπὸ τοὺς γονεῖς γινόταν εὐκολώτερο, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς ὁ πατέρας ἦταν πάντοτε ὑποχρεωμένος νὰ ὑποχωρήσει στὶς ἀπαιτήσεις τοῦ κοριτσιοῦ του. Τὸ σημειώσαμε αὐτὸ παραπάνω. «Ἄδικα μὴ φιλιέσαι, δὲ σ' τὸ δίνω τὸ κορίτσι», παράγγελνε στὸ παλικάρι, ὅταν δὲν τοῦ ἄρεσε γιὰ γαμπρός.

Γιὰ «νὰ χαθῆ τὸ σόι» —ἡ συγγένεια— γιὰ νὰ ἐπιτραπῆ δηλαδὴ ὁ γάμος, «ἔπρεπε νὰ περάσουν τέσσερα προσώπατα» : πρόπαππος, παππούς, πατέρας, παιδί, νὰ φτάσουν δηλαδὴ στὸν ὄγδοο βαθμὸ συγγένειας.

Ἡ αἴτηση γιὰ γάμο γινόταν κ' ἐδῶ πάντοτε ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ὑποψήφιου γαμπροῦ, ὄχι ὅμως ἀπὸ τὸν πατέρα του προσωπικά, γιατὶ οἱ διαπραγματεύσεις γιὰ τὸ ποσὸν ποὺ θὰ δινόταν ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ παιδιοῦ γιὰ τὴ νύφη, μποροῦσαν ν' ἀποτύχουν καὶ νὰ ψυχράνουν ἔτσι τὰ δύο σπίτια. Ἀναλάμβαναν λοιπὸν τὸ ζήτημα στενοὶ συγγενεῖς τοῦ γαμποῦ κ' ἔκαναν τὴν πρόταση. Καὶ δὲν ἦταν πάντα εὔκολη ἡ ὑπόθεση τοῦ γάμου, γιατὶ πολλὲς φορὲς οἱ ὑποψήφιοι ἦταν περισσότεροι, προπαντὸς ὅταν τὸ κορίτσι ἦταν ὄμορφο, προκομμένο ἢ ἀνῆκε σὲ καλὴν οἰκογένεια. "Ἔχει δύο, τρία, μιὄτεροί", ἔχει δύο, τρεῖς ὑποψήφιους [3], ἔλεγαν σὲ μιὰ τέτοια περίπτωση στὸ μεσίτη, τὴ ζητοῦν δηλ. δυό, τρεῖς νέοι σὲ γάμο.

Ἔδιναν πάντως οἱ προξενητὲς μιὰ προθεσμία γιὰ νὰ συζητηθῆ τὸ ζήτημα κι ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ κοριτσιοῦ, καὶ τὸ ξανασυζητοῦσαν ἀργότερα.

---

1. Πβ. Θ.Ν. Φιλαδελφέα *Ἱστορ. Ἀθηνῶν* 1 (1902) 352, ὅπου ἀναφέρεται πὼς «τῆς δὲ γάμου ἡλικίας τὸ κατώτατον ὅριον ἦτο κεκανονισμένον ὡς πρὸς μὲν τὰς κόρας τὸ δέκατον ἔτος τῆς ἡλικίας, πρὸς δὲ τοὺς ἄνδρας τὸ δέκατον τέταρτον».

2. Στὴν Ἀνακοὺ (βλ. σ. 159) τὰ κορίτσια τῶν 25 χρονῶν θεωρούνταν γεροντοκόρες.

3. Πβ. ὅσα ἀναφέρει ὁ Γάλλος περιηγητὴς Grelot, ποὺ σημειώνει γιὰ τὰ 1671 (βλ. Κυρ. Σιμόπουλο *Ξένοι περιηγητὲς στὴν Ἑλλάδα* 33 μ.Χ - 1700 (Ἀθήνα 1971), 647 : «ὁ γαμπρὸς δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ προσφέρει δῶρο στὴ νύφη περισσότερα ἀπὸ 50 τάλληρα σὲ χρῆμα ... γιὰ νὰ μὴν ἀναβάλλουν τὰ κορίτσια τὸ γάμο ἐλπίζοντας πὼς κάποιος ἄλλος θὰ προσφέρει πλουσιότερα δῶρα».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 96. Τὸ γιολούχ.

Τὸ κύριο θέμα στὶς συζητήσεις αὐτὲς ἦταν τὸ γιολούχ [1] ἢ γεμενὶ [2] ἢ ἀτὰ χακί [3], τὸ ποσὸν δηλαδὴ ποὺ θὰ πλήρωνε [4] ὁ γαμπρὸς γιὰ τὴ νύφη, θέμα ποὺ πολλὲς φορὲς ἀπαιτοῦσε ἀρκετὲς προσπάθειες. Οἱ περισσότεροι Μιστιῶτες ἦταν φτωχοί, καὶ γι' αὐτό, ἐνῶ οἱ γονεῖς τῆς νύφης προσπαθοῦσαν μὲ τὸ γάμο τῆς κόρης τους νὰ λύσουν, ἔστω καὶ προσωρινά, τὸ οἰκονομικό τους πρόβλημα, ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ προσπαθοῦσε νὰ μειώσει ὅσο γινόταν περισσότερο τὸ ποσόν, ποὺ σήμαινε νὰ φορτωθῆ λιγότερο χρέος. Γι' αὐτὸ καὶ μιὰ ἀπαγωγὴ τῆς νύφης, γιὰ τὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ ἐρχόταν σὰν ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός, ἀφοῦ ὕστερα ἀπ' αὐτὴν ἡ καταβολὴ τοῦ γιολούχ ἦταν γι' αὐτὸ προαιρετική.

Ἀκόμη καὶ ὅταν εἶχε κλείσει ἡ ὁριστικὴ συμφωνία καὶ ὁ πατέρας τῆς κόρης παράγγελνε στὸν προξενητὴ νὰ ζητήσει τριάντα, π.χ., μετζίτια [5] ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ, ἀκόμη καὶ τότε συνεχίζονταν τὰ παζάρια:—«Ἐμένα 25 μοῦ δώσανε», ἐπέμενε αὐτός.

Καὶ ὅταν οἱ ἄλλοι ἦταν ἀνένδοτοι, ὁ προξενητὴς ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπίτι γιὰ νὰ πάει, τάχα, νὰ ζητήσει κι ἄλλα, γύριζε σὲ λίγο μὲ δυὸ ἀκόμη μετζίτια στὸ μαντίλι — ποὺ τὰ κρατοῦσε ὡς αὐτὴ τὴν ὥρα κρυμμένα στὴν τσέπη του, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς τελικὰ θὰ τὰ γλίτωνε — καὶ στὸ τέλος ἡ συμφωνία κλεινόταν μὲ μικρὲς ἀμοιβαῖες ὑποχωρήσεις.

Ἦταν ὅρος ἀπαράβατος νὰ δοθῆ τὸ γιολούχ — 20 ὡς 40 μετζίτια, 4 -

---

1. Τουρκ. yolluk.
2. Τουρκ. yemeni.
3. Τουρκ. ata hakı.
4. Γιὰ τὸ ἀρχαιότατο ἔθιμο τῆς ἀγορᾶς τῆς νύφης βλ. καὶ *Histoire des Religions* 3, 369 (στὴν Κολομβία, Ἰνδίες, Ὀρεγόν, Ἀφρικὴ κλπ.). Πβ. Ὅμ. Λ. 244 κἑ., Π 178, 190, Χ 472, κἀ. Ed. Westermarik *Origine du mariage dans l'espèce humaine* (μετάφρ. στὰ γαλλικὰ ἀπὸ τὸν Hanry de Varigny, Paris 1895) 375 κἑ. Πβ. Θ. Ν. Φιλαδελφέα *Ἱστορ. Ἀθηνῶν* 1, 345, ὅπου σημειώνεται: «Διὰ τοῦ ς' κανόνος (τοῦ πατριάρχου Σαμουὴλ) ἀπολυθέντος τῷ 1767 ἐπικυροῦται καὶ ἐπαινεῖται ἡ εἴς τινας πόλεις τῆς Βουλγαρίας καὶ Ἀραβίας ἐπικρατοῦσα παλαιὰ καὶ ἀξιοσημείωτος συνήθεια, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ γαμβρὸς ἀντὶ νὰ λαμβάνῃ προῖκα παρὰ τῶν γονέων τῆς νύμφης, πληρώνει τοὐναντίον ἕν τι ποσὸν ὡρισμένον χάριν τροφῆς καὶ ἀνατροφῆς τῆς θυγατρός των». Βλ. ἀκόμη Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 235 κἑ., Χ/φο *ΙΛΝΕ* 671, 62 (Σιβίστα Στερεᾶς Ἑλλάδας): «ἐπίσης ὁ γαμβρὸς γιὰ νὰ πάρει τὴ νύφη ἀπὸ τὰ πεθερικά του, πρέπει νὰ πληρώσει συμβολικὰ εἰς αὐτὰ δώδεκα ὡς εἴκοσι χιλιάδες». Βλ. ἀκόμη Β.Ν. Δεληγιάννη *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 11 (1944 - 45): «ὁ γαμβρὸς (στοὺς γύφτους) δίνει στὸν πεθερό, κατὰ τὴν οἰκονομικὴ κατάσταση ποὺ βρίσκεται, 15, 20 μέχρι 25 χιλ. δραχμές». Βλ. ἀκόμη Δ. Η. Οἰκονομίδη *Ἀρχ. Πόντ.* 1 (1928) 126 καὶ 130, *Ἀνακοὺ* 162. Πβ. Ε. Τσαλίκογλου 194. Ὁ Αἰλιαν., ἐξάλλου, *Ποικ. Ἱστ.* IV, 1 σημειώνει: «Ἀσύριοι τὰς ὡραίας γάμου παρθένους ἀθροίσαντες, εἴς τινα πόλιν ἀγορὰν αὐτῶν προκηρύσσουσι· καὶ ἕκαστος, ἣν ἂν πρίηται, ἀπάγει νύμφην». Βλ. ἀκόμη Ἡρόδ. V, 6.
5. Τουρκ. mecid, τὸ 1/5 τῆς τουρκ. λίρας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

8 δηλαδὴ λίρες τουρκικὲς — ὅλο μαζὶ στὸν πατέρα τοῦ κοριτσιοῦ, γιὰ ν' ἀποφεύγουνται ἔτσι μελλοντικὲς δυσάρεστες προστριβές. Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐμφάνιση τοῦ κοριτσιοῦ καὶ ἡ προκοπὴ καὶ ἡ καταγωγή, εἶχαν σημασία στὸ παζάρεμα γιὰ τὸ γιουλούχ.

Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πὼς, μὲ τὶς συνθῆκες αὐτές, τὰ πολλὰ κορίτσια γιὰ ἕνα Μιστιώτικο σπίτι καταντοῦσαν περιουσία πραγματικὴ γιὰ τοὺς γονεῖς τους. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὅμως καὶ ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ μὲ τὸ γάμο τοῦ γιοῦ του ἀποχτοῦσε ἕνα γερὸ βοηθὸ στὶς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν του, ἕνα μόνιμο καὶ πειθαρχικὸ ἐργάτη. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ εἶναι ὁ λόγος ποὺ συχνὰ οἱ γυναῖκες ἦταν μεγαλύτερης ἡλικίας ἀπὸ τοὺς ἄντρες. «Ἐμένα», ἔλεγε ὁ Μακάριος Δαμιανίδης, «μὲ ἀρραβώνιασαν ὀχτὼ χρονῶν, γιατὶ ὁ πατέρας μου θὰ ἔφευγε καὶ τὸ σπίτι χρειαζόταν ἄνθρωπο γιὰ τὶς δουλειὲς του. Πῆγαν λοιπὸν νὰ ζητήσουν τὴ νύφη, ἀλλὰ ἡ νύφη δὲ μὲ ἤθελε, γιατὶ ἤμουν μικρός. Τὴν ἔφεραν μὲ τὰ κλάματα στὸ σπίτι, ἀλλὰ σὲ λίγο ἔφυγε. Δὲ θέλαμε, βλέπεις, νὰ πληρώσουμε καὶ τὸ γιολούχ. Ὕστερα μοῦ φέραν μιὰν ἄλλη, ποὺ τὰ μαλλιά της εἶχαν πέσει ἀπὸ ἀρρώστια. Αὐτὴ δὲν τὴν ἤθελα ἐγώ, ἔκλαιγα, μὲ λυπήθηκαν καὶ δὲ μοῦ τὴ δώσανε. Πῆρα ὕστερα μιὰ κόρη χήρας. Αὐτὴ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ μένα, ἀλλὰ βαστοῦσε καλὰ γιὰ δουλειά. Τότε εἶχα γίνει πιὰ 14 - 15 χρονῶν. Ἐδώσαμε εἴκοσι μετζίτια γι' αὐτήν, καὶ μὲ εἴκοσι μετζίτια ἔπαιρνες δυὸ καλὰ βόδια, εἶχαν ἀξία τὰ χρήματα».

«Μιὰ ἄλλη νύφη, ἡ Θεοπίστη», συνεχίζει ὁ ἴδιος πληροφορητής, «ἦταν τριάντα χρονῶν καὶ πῆρε τὸν Ἀζαρία ποὺ ἤτανε δέκα. Δὲν κοιμόνταν μαζί, ὥσπου νὰ μεγαλώσει ὁ γαμπρός». «Ἐμεῖς», λέει μιὰ Τσαρικλιώτισσα, ἡ Ἑλένη Ζουρμπόγλου, «ἐννιὰ ξαδερφάδες ἤμασταν, ἐννιὰ ἀγόρια μικρότερά μας πήραμε κ' ἔτσι δὲ μᾶς εἶπανε γεροντοκόρες». Οὔτε ἀρραβώνα παιδιῶν σὲ νηπιακὴ ἡλικία, οὔτε συμμετοχὴ τοῦ παπᾶ σ' αὐτὴν μὲ διάβασμα εὐχῶν ἦταν γνωστὰ στὸ Μιστί, ὅπως γινόταν στὴν Ἀνακού.

Ἕνας χῆρος ποὺ ἤθελε νὰ ξαναπαντρευτῆ, μόνο χήρα μποροῦσε συνήθως νὰ πάρει, ἀκόμη κι ἂν ὁ ἴδιος ἦταν πολὺ νέος. Δὲν ὑπῆρχαν ἐπίσης στὸ δεύτερο γάμο διασκεδάσεις ὅπως στὸν πρῶτο. Ἡ στέψη τῆς χήρας γινόταν συνήθως στὸ σπίτι, "στὸ τουνδούρ ἀπάνω", τὰ κλαψίματα τῆς νύφης γίνονταν κρυφά, καὶ ἐπίσημο ντύσιμο τοῦ γαμπροῦ δὲ γινόταν. Ἂν ὅμως ὁ δεύτερος ἄντρας της παντρευόταν γιὰ πρώτη φορά, ὁ γάμος γινόταν στὴν ἐκκλησία. Ἂν καὶ γι' αὐτὸν ὁ γάμος ἦταν δεύτερος, γινόταν στὸ σπίτι.

Ἀπὸ τὰ 1912 - 18 οἱ γάμοι τοῦ χωριοῦ γίνονταν στὰ σπίτια, καὶ μάλιστα νύχτα, γιατὶ οἱ καιροὶ ἦταν δύσκολοι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Δέχονταν πρόθυμα οἱ Μιστιῶτες νὰ πᾶνε σώγαμπροι[1] στὰ πεθερικά τους, γιατὶ τὸ χτίσιμο τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν ἦταν ἀπαραίτητο, ἀπαιτοῦσε πολλὰ χρήματα.

Οἰκονομικὸς ἦταν συνήθως ὁ λόγος ἀκόμη καὶ γιὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ Μιστιῶτες δέχονταν κάποτε νὰ πάρουν ἀπὸ ἄλλο χωριὸ γυναῖκες, ποὺ δὲ μποροῦσαν γιὰ κάποιο λόγο νὰ παντρευτοῦν στὸ δικό τους χωριό.

Παραδέχονται, ὡστόσο, κ' ἕναν ἄλλο λόγο γιὰ νὰ δικαιολογήσουν τὴν ἄρνηση τῶν γύρω χωριῶν νὰ τοὺς δώσουν γυναῖκες: «Ἤμασταν ἄγαρμποι — χοντροὶ στοὺς τρόπους — ἄνθρωποι. Ἀλλὰ καὶ οἱ ξένες δὲν ἤξεραν νὰ δουλεύουν σὰν τὶς δικές μας». Γι' αὐτὸ οὔτε τοὺς ἤθελαν οἱ ξένες, οὔτε οἱ ἴδιοι ἐπιδίωκαν νὰ τὶς παντρευτοῦν.

§ 97. Μετὰ τὴ συμφωνία.

Ὅταν ἡ συμφωνία γιὰ τὸ γάμο τῶν νέων κλεινόταν ὁριστικὰ καὶ ὁ πατέρας τῆς νύφης ἔπαιρνε τὰ χρήματα, δύο συγγενικὰ κορίτσια ἔτρεχαν στὸ σπίτι τοῦ ἀγοριοῦ ν' ἀναγγείλουν τὸ εὐχάριστο γεγονός, ἀρχίζοντας μὲ τὴ φράση: Φῶς στὰ μάτια σας, καὶ νὰ πάρουν μικρὰ δῶρα.

Ἀργὰ τὸ βράδυ τῆς ἴδιας ἡμέρας μαζεύονταν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ οἱ συγγενεῖς του, εἰδοποιημένοι ἀπὸ τὸ σπίτι του: Δώκαμ' dοὺ γιολούχ, ἐλᾶτε, σεμαεύτη, δώσαμε τὰ χρήματα, ἐλᾶτε, ἀρραβωνιάστηκε. Ἐρχόταν μαζὶ κ' ἕνας τραγουδιστὴς μὲ τὸ ντέφι του, καὶ ὅλοι πήγαιναν στὸ σπίτι τῆς νύφης, παίρνοντας καὶ τὰ φαγητά τους: κρασί, φακές, κολοκύθια, παντζάρια, καϊμάκια, φαγητὰ συνήθως φτωχά. Ἀπὸ τὸ μέρος τῆς νύφης εἶχαν ἕτοιμα τὰ δικά τους φαγητά, καὶ οἱ συγγενεῖς της ἦταν μαζεμένοι στὸ σπίτι τοῦ πατέρα της. Χαιρετοῦσαν ὅλοι φῶς στὰ μάτια σας, καλορίζικα, ἀπαντοῦσαν οἱ ἄλλοι φῶς σ' ἐσένα, καὶ κάθονταν στὸ τραπέζι ὅλοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ νύφη. Αὐτὴ παρουσιαζόταν, ὅταν οἱ ἄλλοι ἀπότρωγαν καὶ ὕστερα ἀπὸ πρόσκληση ἀπὸ τὸ μέρος τῶν ἀνθρώπων τοῦ γαμπροῦ. — Βρεϊστῆτ' γκιαλίγκιζα, φωνάξετε τὴ νύφη, ἔλεγαν συνήθως τὰ πεθερικά της, κι αὐτὴ ἐρχόταν μὲ δυὸ φιλενάδες ἢ συγγένισσές της γιὰ συνοδοὺς καὶ ἄρχιζε μὲ τὴ σειρὰ τὶς μετάνοιες καὶ τὰ χειροφιλήματα τῶν καλεσμένων, κάνοντας ἀρχὴ ἀπὸ τοὺς περισσότερο ἡλικιωμένους. Κι αὐτοὶ ὅλοι, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γαμπρό, τῆς ἔκαναν καθένας τὸ δῶρο του: dαχτυλία, δαχτυλίδια ἀσημένια, μιὰ λίρα ποὺ τῆς τὴν κρεμοῦσαν στὸ λαιμό, βλεχέρια ἀσημιώνας, βραχιόλια ἀσημένια στὰ χέρια ἡ ἀδερφὴ τοῦ γαμπροῦ ἢ μιὰ ἄλλη, κάποια λίρα ἡ πεθερά, κάποτε ἕνα σταυρὸ ἕνας συγγενής. Οἱ

---

1. Στὴν Ἀνακοὺ τ' ἀγόρια δὲ θεωροῦσαν σπουδαία τύχη νὰ πᾶνε σώγαμπροι. Βλ. *Ἀνακοὺ* 160.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μετάνοιες ἦταν συνήθως δυὸ τρεῖς γιὰ κάθε ἄτομο, ἂν ὅμως κάποιος μεθυσμένος ἢ κουβεντιάζοντας μὲ τὸ διπλανό του, δὲν τῆς ἔλεγε σών', ἀρκεῖ, ἡ νύφη τὶς συνέχιζε. Σπάνια καλοῦσαν στὸν ἀρραβώνα καὶ τὸν παπά, ν' ἀλλάξει αὐτὸς τὰ δαχτυλίδια, χωρὶς ὅμως εὐχές.

Μετὰ τὰ μπαχτσίσια [1], τὰ δῶρα στὴ νύφη, ἡ διασκέδαση συνεχιζόταν ὡς ἀργά, καὶ τὸ πρωῒ ὅλη ἡ γειτονιὰ ἤξερε πὼς dῶκαν doὺ γιολούχ, ἔδωσαν τὰ χρήματα, ἔγιναν δηλαδὴ οἱ ἀρραβῶνες, ἢ πὼς τάδε dῶκιν doὺ κορίτσι τ' [2], ὁ τάδε ἔδωσε τὴν κόρη του.

§ 98. Οἱ ἀρραβωνιασμένοι.

Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα οἱ δυὸ νέοι ἦταν σεμαϊμένοι [3], σημαδεμένοι, ἀρραβωνιασμένοι, ὁ ἕνας γιὰ τὸν ἄλλον ἦταν doὺ σεμαϊμένου μ', καὶ οἱ γονεῖς τους σύμεεροὶ (ὁ σύμεερός, ἡ σύμεερὰ), συμπέθεροι μεταξύ τους. Σεμαεύτης ἔμαχα, ἔμαθα (πὼς) ἀρραβωνιάστηκες, ἔλεγαν οἱ γνωστοί τους, ὅταν τοὺς συναντοῦσαν.

Τὴν ἑπόμενη μετὰ τοὺς ἀρραβῶνες, οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ, δέκα δεκαπέντε εἴκοσι γυναῖκες, κόφτιδκαν τὸ λόγος ἢ ἄνοιγαν' στράδα, ἔκοβαν τὸ λόγο ἢ ἄνοιγαν τὸ δρόμο, ἄρχιζαν δηλαδὴ τὶς σχέσεις μὲ τὸ σπίτι τῆς νύφης. Ἔπαιρναν μαζί τους φαγητὰ — τσίπες, σφουγγάτο, ἕναν πετεινὸ — ἔτρωγαν ἐκεῖ ὅλοι μαζὶ καὶ γύριζαν καθένας στὸ σπίτι του.

Ὁ οἰκονομικὸς παράγοντας, ποὺ ἀσκοῦσε τόσο μεγάλην ἐπίδραση στὴ σύναψη ἑνὸς ἀρραβώνα, ἦταν ἀφορμὴ κάποτε καὶ τῆς διάλυσής του. Ὅταν ὅμως παρουσιαζόταν γαμπρὸς μὲ καλύτερη προσφορὰ καὶ ὁ πατέρας τῆς νύφης τὸν προτιμοῦσε, τότε ἦταν ὑποχρεωμένος καὶ νὰ ἐπιστρέψει στὸν πρῶτο μνηστήρα ὁλόκληρο τὸ γιολούχ. Ἂν ὁ ἀρραβώνας διαλυόταν γι' ἄλλο λόγο, οἱ γαμπροὶ οὔτε δίνιδκαν οὔτε παίριδκαν, οὔτε ἔδιναν οὔτε ἔπαιρναν τὰ δῶρα τους. Ἄλλοτε ἡ μητέρα τοῦ κοριτσιοῦ σὰν πρόσχημα γιὰ τὴ διάλυση ἔβρισκε λίγα τὰ δῶρα, ἄσχημο τὸ τραπέζι τοῦ Ἁι Βασιλειοῦ [4], ἄλλες ἀνάλογες δικαιολογίες. Ἂν τότε ἡ μητέρα τοῦ

---

1. Τουρκ. bahşiş.

2. Ἀλλοῦ θἄλεγαν: ὁ τάδε ἀρραβωνιάστηκε μὲ τὴν τάδε. Εἶναι κ' ἡ Μιστιώτικη αὐτὴ φράση χαραχτηριστικὴ γιὰ τὴ θέση τῆς γυναίκας.

3. *Σουμάδ(ι), σημάδ(ι)* ἔλεγαν καὶ στὸν Πόντο. Τὸ σεμαδεύω (ἀρραβωνιάζω) εἶναι μετάφρ. τοῦ τουρκ. yerina. Βλ. Dawkins 200, *Ἀνακοὺ* 161, σημ. 1.

4. Βλ. *Ἀνακοὺ* 167, σημ. 1, ὅπου σημειώνεται ὅτι ὁ Ἰκονίου Ἀθανάσιος στὰ 1892 ἀποφάσισε, μαζὶ μὲ ἄλλα «βλαβερὰ ἔθιμα» (τὸ τεπελίκι, π.χ., ποὺ φοροῦσαν οἱ γυναῖκες στὸ κεφάλι), νὰ καταργήσει καὶ τὴν πολυτέλεια καὶ τὰ πολλὰ δῶρα στοὺς γάμους. Βλ. καὶ παρακάτω 211, σημ. 2. Βλ. καὶ Θ. Φιλαδελφέα *Ἱστορ. Ἀθηνῶν* 1 (1902) 348. Πβ. Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 244 κἑ. γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς προίκας σὲ 1500 γρόσια ἀπὸ τὸν πατριάρχη Κ/λης Νεόφυτο στὰ 1737. Ἂν τὸ ποσὸν ἦταν μεγαλύτερο, ἀκολουθοῦσε ἀφορισμός.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών - Academy of Athens

παλικαριοῦ παραπονιόταν γιὰ τὶς προφάσεις αὐτές, οἱ συγγενεῖς, ποὺ καταλάβαιναν τὸ λόγο τῆς γκρίνιας, τὴ συμβούλευαν : — Ἔ, κοριτσιοῦ χάνα ᾽ναι, ἄς πεῖ κάτι, ἰσὺ μὴ μιλᾶς. Ἂν ὅμως χαλοῦσε ὁ γαμπρὸς τοὺς ὀρραβῶνες, τὸ πράγμα ἦταν μεγάλη προσβολὴ γιὰ τὴ νύφη. Τσάισι[1] σεμαϊ-σένου, μετάνιωσε καὶ τὰ χάλασε ὁ ἀρραβωνιαστικός, ἔλεγαν.

§ 99. Τὰ ἀμοιβαῖα δῶρα.

Στὰ παλαιότερα χρόνια οἱ ἐπισκέψεις τοῦ γαμπροῦ στὸ σπίτι τῆς νύφης ἦταν σπανιότερες καὶ κάποτε κρυφές. Στὰ τελευταῖα ὅμως δὲν ὑπῆρχαν ἐδῶ οἱ περιορισμοὶ ποὺ εἴδαμε γιὰ τοὺς ἀρραβωνιασμένους στὰ παλαιότερα χρόνια στὴν ᾽Ανακού. Ὁ γαμπρὸς μπαινόβγαινε στὸ σπίτι τῆς μνηστῆς του, τῆς μιλοῦσε στὸ δρόμο, τὴν ἔπαιρνε στὴ δούλεψή του.

Τὸ σωστὸ γιὰ τοὺς Μιστιῶτες ἦταν νὰ μείνουν ἀρραβωνιασμένοι ἕνα χρόνο ὁλάκερο. Κομμένου ᾽τον ἕνα χρόνος, τὸ συνηθισμένο ἦταν ἕνας χρόνος, λένε οἱ πληροφορητές. Στὸ διάστημα αὐτὸ ἡ νύφη θὰ τοίμαζε τὰ λίγα προικιά της καὶ ὁ γαμπρὸς θὰ ξεπλήρωνε τὶς ὑποχρεώσεις του πρὸς τὰ πεθερικά του, θἄκανε τὰ δῶρα καὶ τὰ τραπέζια στὴ νύφη καὶ στοὺς δικούς της. Ἂν κάποτε ὁ ἀρραβώνας παρατεινόταν πέρα ἀπὸ τὸ χρόνο, ὁ γαμπρὸς δὲν εἶχε ὑποχρέωση νὰ κάνει ἄλλα δῶρα, πού, μαζὶ μὲ τὰ τραπέζια τοῦ στοίχιζαν ἀρκετὰ χρήματα. ᾽Ακριβῶς μάλιστα γι᾽ αὐτό, ὁ γαμπρὸς ἔκλεβε κάποτε τὸ κορίτσι, ἀποφεύγοντας ἔτσι τὰ ἔξοδα. Στὰ τελευταῖα χρόνια τοῦ περασμένου αἰώνα, ὁ δεσπότης[2], μαζὶ μὲ ἄλλα ἄχρηστα ἔθιμα, κατάργησε τὶς πολυέξοδες αὐτὲς συνήθειες, ποὺ οἱ Μιστιῶτες, φτωχοὶ στὸ σύνολό τους, τὶς ὑπολόγιζαν πάρα πολύ.

Νὰ τώρα τὶ ἦταν τὰ δῶρα, ὑποχρεωτικὰ ἢ ὄχι, ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνει ὁ ἀρραβωνιασμένος, ὥσπου νὰ γίνει ὁ γάμος.

Κάθε φορὰ ποὺ πήγαινε στῆς πεθερᾶς του, ἔπρεπε νἄχει μαζί του καὶ κάποιο δῶρο. Ἔστω κ᾽ ἕνα κομμάτι ζάχαρη, λίγα κεράσια, βερίκοκα, φροῦτα τῆς ἐποχῆς, γενικά, ποὺ ἔφερναν ξένοι ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Νίγδης καὶ πουλοῦσαν στὸ Μιστί. Καὶ ἡ πεθερὰ ὅμως πρόσφερε στὸ γαμπρὸ διαλεχτὸ φαγητὸ — καϊμάκι, σφουγγάτο, κάποτε καὶ καφὲ μὲ ζάχαρη[3].

Ἦταν παράλειψη γιὰ ἕναν σεμαϊμένου νὰ μὴν κάνει δῶρο στὴ μνηστή

---

1. Τουρκ. caymak.

2. Βλ. *᾽Ανακοὺ* 167, σημ. 1.

3. Οἱ Μιστιῶτες ἔπιναν τὸν καφέ τους χωρὶς ζάχαρη, γιατὶ αὐτὴ στοίχιζε ἀρκετά. *Σεκερλὴ καφέ,* μὲ ζάχαρη δηλαδή, πρόσφεραν μόνο σὲ πρόσωπα ποὺ σέβονταν ἢ ποὺ ντρέπονταν νὰ τοὺς δείξουν τὴ φτώχεια τους, π.χ. στὸ δεσπότη. Ἡ ζάχαρη ἦταν σὲ μεγάλα κομμάτια, ποὺ ὁ μπακάλης τἄσπαζε σὲ μικρότερα γιὰ νὰ τὴν πουλήσει. Βλ. καὶ παραπάνω σ. 103.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

του μιὰ κλουχάρα, ἕνα σφοντύλι [1] μὲ πλουμιὰ σκαλιστά. Καὶ ἡ προμήθεια μιᾶς κεντημένης κλουχάρας, ὅσο κι ἂν φαίνεται τὸ πράγμα ἀσήμαντο, δὲν ἦταν εὔκολη. Οἱ κλωθάρες γίνονταν μὲ ρίζες ἀπὸ ἀρdούτσι [2], εἶδος κέδρου, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸ βρεῖ κανεὶς στὸ Οὔτσκαπουλου, 4 - 5 ὧρες μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Ὁ κάμπος γύρω στὸ Μιστὶ ἦταν ἄδεντρος, καὶ στὸ Οὔτσκαπουλου κινδύνευε κανεὶς ἀπὸ ληστὲς ἢ ἀπὸ μισοάγριους σκηνίτες. Πήγαιναν λοιπὸν στὸ βουνὸ τὸ Μάη, ἔφερναν τὶς ρίζες καὶ τὶς ἔδιναν σὲ ντόπιους τεχνίτες ποὺ ἔφτιαχναν καὶ πλούμιζαν τὶς κλωθάρες.

Ἀπὸ τὸ βουνὸ ἔφερναν ἀκόμη καὶ τὰ τσιδέμια [3]. Πήγαιναν στὸ γιαϊλὰ [4] νὰ βοσκήσουν τὰ βόδια, μάζευαν 5 - 6 μικρὲς βοῦζες [5], ματσάκια, μὲ 30 - 40 κομμάτια τσιδέμια τὸ καθένα, καὶ τὰ πήγαιναν δῶρο στὴν ἀρραβωνιαστικιά τους. Τὰ τσιδέμια ἢ κορνικότσες [6] εἶχαν φύλλα στενώτερα ἀπὸ τοῦ σκόρδου, ἄνθος ἄσπρο καὶ βολβὸ σὰν κρεμμύδι, ποὺ τρωγόταν ὠμὸς καὶ ἦταν γλυκὸς καὶ νόστιμος. Νοστιμότερα ὅμως ἦταν τὰ bουρτσαλοῦχε, [7] μὲ βολβὸ σὰν κρεμμύδι, ἀλλὰ μακρύ. Ὁλόκληρη συζήτηση γινόταν στὴ γειτονιά, ὅταν ὁ ἀρραβωνιαστικὸς ἔφερνε στὸ σπίτι τῆς πεθερᾶς τὰ τσιδέμια, γιατὶ χρειαζόταν ἀρκετὸς κόπος γιὰ νὰ μαζευτοῦν.

Τὴν ἡμέρα τοῦ Ἁι Βασιλειοῦ, στὰ παλαιότερα χρόνια — τελευταῖα αὐτὸ γινόταν στὸ Τσαρικλὶ — ἔσφαζαν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ κότες, τοίμαζαν ἄλλα φαγητὰ καὶ πήγαιναν μπροστὰ στὴν ἐκκλησία, ὅπου γινόταν τὸ πανηγύρι. Ἔτρωγαν, φώναζαν τὴ νύφη καὶ τῆς ἔκαναν δῶρα — λίγα χρήματα, σταφίδες, τέτοια μικροπράγματα — ποὺ αὐτὴ τἄπαιρνε φιλώντας τὰ χέρια τῶν μεγάλων. Στὰ τελευταῖα χρόνια αὐτὸ γινόταν στὸ σπίτι τῆς νύφης.

Τὰ δῶρα τῆς πρωτοχρονιᾶς ἦταν ἀρκετά, τουλάχιστο σὲ βάρος : Οὔτε ἕνα bατμὰν—6 ὀκάδες — δὲν ἦταν, ἔλεγαν, ἂν ἡ ποσότητα ἦταν μικρή. Ἦταν σταφίδες, καρύδια, μῆλα, χαλβάς, τσιγάρα, τσίπουρο κ.τ.λ., ποὺ συνήθως πήγαινε καὶ τ' ἀγόραζε ὁ γαμπρὸς ἀπὸ τὸ Νεφσεχὶρ ἢ τὴ Νίγδη.

Τὰ Χριστούγεννα καὶ τ' Ἁι Βασιλειοῦ ὁ γαμπρὸς πήγαινε καρύδια στὸ σπίτι τῆς νύφης, καὶ τὸ Πάσχα τῆς ἔκανε δῶρα ἀβγὰ καὶ μιὰ λαμπάδα, αὐτὸς καὶ οἱ συγγενεῖς του [8].

---

1. Βλ. *Ἀνακοὺ* 382.
2. Τουρκ. ardıç, κέδρο.
3. Τουρκ. çiğdem, εἶδος ζουμπουλιοῦ.
4. Τουρκ. yayla.
5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
7. Τουρκ. burçaklık;
8. Πβ. Γ. Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 55.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Καὶ τῆς νύφης ὅμως οἱ ὑποχρεώσεις [1] δὲν ἦταν λίγες. Τὰ παλικάρια ἀπὸ τὸ σόι τοῦ γαμπροῦ περίμεναν ἀπ' αὐτὴν τὰ δῶρα τους. Στὸν κουνιάδο της ἢ στὸν ξάδερφο τοῦ γαμπροῦ, ὅταν ἦταν μάλιστα ἀρραβωνιασμένος, ὅλοι περίμεναν νὰ κάνει ἡ νύφη δῶρο σαλβαριοῦ dὰ ράμματα, σκοιὰ τοῦ σαλβαριοῦ, ποὺ τ' ἄλλα παλικάρια, ὅταν τἄβλεπαν, συζητοῦσαν γιὰ τὴν τέχνη καὶ τὴν ποιότητά τους.

Στὸ χορὸ τοῦ Πάσχα οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ ἔκαναν πάλι δῶρα στὴ νύφη, κι αὐτὴ τοὺς πρόσφερε ἀπὸ δύο ἀβγὰ κόκκινα. Τῆς εἶχαν στείλει οἱ συγγενεῖς της ἀρκετὰ ἀπ' αὐτὰ νωρίτερα στὸ σπίτι. Κάθε φορὰ ποὺ ἔπαιρνε δῶρο, ἔπρεπε ἡ νύφη νὰ τοὺς φιλήσει τὸ χέρι. Τὸ Πάσχα τὰ δῶρα ἦταν κυρίως χρήματα, καὶ ἡ νύφη συγκέντρωνε τότε μισὴ ἢ μιὰ λίρα, κάποτε περισσότερα [2].

Μιὰ βδομάδα μετὰ τὴ στέψη, ἐξάλλου, ἡ νύφη ἔκανε δῶρα καὶ στὰ πεθερικά, στὶς κουνιάδες της καὶ σ' ἄλλους στενοὺς συγγενεῖς της ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ γαμπροῦ. Στὴν πεθερά της, ὅταν γύριζαν ἀπὸ τὴ στέψη, πρόσφερε ἕνα μέτ', ποκάμισο, ἕνα βρατσὶ μακρὺ ὡς κάτω, ἕνα ἐντερί, ὅλα μπαμπακερά, ὑφασμένα στὸν ἀργαλειὸ τοῦ σπιτιοῦ. Νύφ' dῶκιν πεχερὰ τ' ἕνα φορτσά ἢ γάτ[3], ἡ νύφη ἔδωσε στὴν πεθερά της μιὰν ἀλλαξιά, ἔλεγαν.

Ἄλλη μιὰν ἀλλαξιὰ ἔδινε σὲ μιὰ στενὴ συγγένισσα τῆς πεθερᾶς της, πάντοτε ἡλικιωμένη. Κι αὐτὲς πάλι τῆς ἔκαναν δῶρα : ἢ ἕνα γραστὶ [4] ρίφτουν σὸ τσουφάλι τ', ἢ ἕνα ἀλαμαλί [5], ἢ ἕνα χωράφι (κοντὰ στὸ χωριὸ) ρίχνουν στὸ κεφάλι της — τῆς χαρίζουν — ἢ μιὰ δαμάλα [6]. Ἀπὸ τὰ δῶρα αὐτὰ γινόταν ἡ προίκα τῆς νύφης, ποὺ ἀλλιῶς ἦταν δυὸ τρεῖς ἀλλαξιὲς ροῦχα, λίγα ζευγάρια κάλτσες, μιὰ δεκαριὰ ποδιὲς κοινὲς γιὰ τὴ δουλειά, ἄλλα τόσα βρακιά, μακριὰ ὡς τὸν ἀστράγαλο [7]. Τὰ χρήματα ποὺ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ γαμπρὸ ὁ πατέρας της ἔμεναν στ' ἀγόρια. Δῶρο ἔκαναν κάποτε κ' ἕνα σταυρὸ στὴ νύφη, ποὺ τὸν εἶχε μάλιστα καὶ στὸ γάμο [8].

---

1. Πβ. Van Gennep 1, 95, ὅπου ἀναφέρεται ὅτι ἡ νύφη κάνει δῶρα στὸ γαμπρὸ καὶ στοὺς συγγενεῖς του.

2. Τὴν κατάχρηση αὐτὴ τῶν δώρων προσπάθησε νὰ καταργήσει «ἐπὶ ποινῇ ἀφορισμοῦ» ὁ Καισαρείας Παΐσιος στὰ 1857, γιατὶ ἔβλεπε πὼς «ἀφανίζεται καὶ μένει ὑποκάτω εἰς χρέη ὑπέρογκα τὸ μέρος τοῦ κοριτσιοῦ». Βλ. *ΚΤΑ* 394 (Σινασοῦ) 34. Βλ. καὶ σ. 208 σημ. 4.

3. Τουρκ. kat, ἀλλαξιά.

4. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, σ. 28.

5. Ἡ φράση ὀφείλεται στὸ γεγονὸς ὅτι χαρίζοντας ἕνα μικρότερο—φορητὸ — δῶρο, τὸ γύριζαν προηγουμένως τρεῖς φορὲς γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι, αὐτῆς ἢ τοῦ γαμπροῦ, ἀνάλογα.

6. Δηλ. δαμαλίδι.

7. Βλ. καὶ σ. 144.

8. Βλ. *Ἀνακοὺ* 164.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὴ Μεγάλη Παρασκευὴ ἡ νύφη ἔκανε πάλι δῶρα στοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ — μέραζεν μποόρτσα, μοίραζε κάλτσες, καὶ στὸν πεθερὸ ἔστελνε μιὰ μεγάλη πετσέτα. Τἄβαζε ὅλα σ' ἕνα πανέρι καὶ τἄδινε σ' ἕνα ἀγόρι νὰ τὰ μοιράσει. Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς κάλτσες, ἦταν μαντίλια, ποδιές, τέτοια. Τὰ μοίραζε τὸ παιδί, ἔπαιρνε γιὰ τὸν ἑαυτό του τὰ μικρὰ δῶρα ποὺ τοὔδιναν κ' ἔφερνε καὶ στὴ νύφη αὐτὰ ποὺ τῆς ἔστελναν ὅσοι εἶχαν πάρει δικά της.

§ 100. Οἱ ἑτοιμασίες γιὰ τὴ στέψη. Τὰ κλαψίματα ἢ παραφορτούματα.

Οἱ φράσεις ποὺ λέγονταν γιὰ τὴ στέψη ἦταν : Νὰ dιτσήσουμ' παιί μ', νὰ δι(οι)κήσουμε(;), νὰ παντρέψουμε τὸ παιδί μου, νὰ ποίκουμ' γάμου. Βλοΐστη ἢ dιτσήχη [1], βλογήθηκε ἢ δι(οι)κήθηκε(;) ἔλεγαν μετὰ τὴ στέψη.

Οἱ ἑτοιμασίες γιὰ τὸ γάμο ἄρχιζαν κ' ἐδῶ [2] τὴν Πέμπτη. Τὰ παλικάρια, συγγενεῖς καὶ φίλοι τοῦ γαμπροῦ, μαζεύονταν στὸ σπίτι του, χόρευαν, τραγουδοῦσαν, ἔτρωγαν κ' ἔφευγαν τὸ βράδυ ἀργά. Στὸ χορὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ὄργανα τὰ κουτάλια — τέσσερα γιὰ κάθε χορευτὴ — τὰ κορίτσια ὅμως δὲ χόρευαν [3].

Τὴν Παρασκευὴ γινόταν καὶ ἡ ἐπίσημη πρόσκληση στὸ γάμο. Δύο κορίτσια καὶ δύο ἀγόρια — τὰ τελευταῖα αὐτὰ ζωσμένα τὸ σιλαχλὶκ [4] καὶ ρίχνοντας καὶ μερικὲς κουμπουριές — γύριζαν στὰ συγγενικὰ σπίτια καί, δίνοντας σὲ καθένα ἀπ' αὐτὰ ἕνα κεράκι [5], καλοῦσαν : Καλοῦμ' σι σοὺ γάμου, σὲ καλοῦμε στὸ γάμο, ἤ : ἐλᾶτ' σοὺ γάμου, ἢ νἄρτης σοὺ γάμου. Τὰ κορίτσια καλοῦσαν τὶς γυναῖκες, τὰ παλικάρια τοὺς ἄντρες. Τὰ κορί-

---

1. Τὸ *βλόημα*, τὸ *dίτσημα*. Κατὰ τὸν H. Gregoire *BCH* 9 (1933) 157, τὸ δικαιοῦμαι σχετίζεται μὲ τὸ βυζαντ. διοικῶ (διοικοῦμαι). Βλ. Θεοφάν. 1, 369, 6 : «Προεφασίσαντο τὸν βασιλέα παραγεγονέναι εἰς τὸ πραιτώριον ἐπὶ τὸ διοικῆσαι τινὰς τῶν ἐκεῖσε ὄντων». Στὴν εὐχὴ τοῦ βαφτίσματος συναντοῦμε μὲ ἀνάλογη σημασία τὸ ρ. ἐδικαιώθης. Πβ. τὸ οὐσ. *τὰ δίκαια* (Πόντ. Οἰνόη), ποὺ μαζὶ μὲ τὴ λ. ἀρραβῶνες «σημαίνει τὸ δῶρον — συνήθως χρήματα — τὸ προσφερόμενον εἰς μνηστευμένην κόρην ὑπὸ τῶν γονέων τοῦ μνηστῆρος : δίκια κι ἀρραβῶνες». Ἄρα τὸ Καππαδοκικὸ δικιέμαι μπορεῖ νὰ σημαίνει καὶ παίρνω τὸ δίκιο μου, τὴν ἀμοιβή μου γιὰ τὴν κόρη : πληρώνεται δηλ. ἡ παρθενία.

2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 167.

3. Στὸ Τσαρικλὶ τὸ βράδυ, κάποτε, καὶ μόνο μιὰ φορά, τὴν ὥρα τοῦ χοροῦ σβῆναν τὰ φῶτα καὶ τότε τὰ παλικάρια ἅρπαζαν ὅποια κορίτσια τοὺς ἄρεσαν καὶ τὰ φιλοῦσαν.

4. Βλ. τὸ κεφ. *Ντύσιμο*, σ. 143.

5. Γιὰ τὸν ἴδιο τρόπο πρόσκλησης σὲ γάμο βλ. *Türk folklor Araştirmalari*, Ἀπρίλης 1958, ἀριθ. 105.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σια ἔραβαν τώρα καὶ τὸ μέτ', τὸ ποκάμισο τῆς νύφης, μακρὺ καὶ κλειστὸ ἀπὸ τὸ λαιμὸ ὡς κάτω[1], ἐνῶ τὸ συνηθισμένο ἦταν ἀνοιχτό.

Τὸ Σάββατο βράδυ ὁ γαμπρὸς ἔτρωγε μὲ τοὺς φίλους του ἕνα ὀρνίχ'[2], μιὰ κότα, καὶ ὅλοι μαζὶ διασκέδαζαν, ἐνῶ ἡ νύφη ἔκανε στοὺς δικούς της τραπέζι μὲ κρέας, χοσάφι[3], πάχλα[4]. Στοὺς ἄντρες πρόσφερε καὶ κρασί[5], ἡ ἴδια ὅμως στεκόταν καὶ τώρα ὄρθια καὶ παραφόρτωνεν — τὰ παραφορτούματα λέισκαν — παραπονιόταν, ἔκλαιγε. Ἀντίθετα δηλαδὴ ἀπὸ τὴ χαρμόσυνη ἀτμόσφαιρα ποὺ ἐπικρατοῦσε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ἡ νύφη, ἀπὸ τὴν Παρασκευὴ κιόλας ἄρχιζε τὰ κλάματα[6]. Ἔπρεπε νἄχει μάθει καλὰ ὁρισμένα λόγια ποὺ θὰ τἄλεγε κλαίγοντας, γιατὶ ἀλλιῶς ἡ ἐντύπωση θὰ ἦταν κακή. Κάποτε μάλιστα, ὅταν δὲν ἦταν πολὺ ἔξυπνη, οἱ δικοί της προσπαθοῦσαν, ὅσον καιρὸ κρατοῦσαν οἱ ἀρραβῶνες, νὰ τῆς τὰ μάθουν.

Τὰ τραγούδια αὐτὰ — τὰ παραφορτούματα ἢ κλαψίματα — ἦταν πάντοτε παραπονιάρικα, κι ἂν ἡ φωνὴ τῆς νύφης ἦταν καλὴ καὶ εἶχε μάθει καὶ τὰ λόγια σωστά, ὅλοι συγκινιοῦνταν[7]. Ἔλεγε μὲ παράπονο :

Τὸ στενό σας μέρος τώρα νὰ τρανέψει.
Φεύγω ἐγώ, τώρα νὰ ἐλευθερωθῆτε.

Ὁ στενὸς τόπος σας τώρα θὰ μεγαλώσει. Ἐγὼ φεύγω. Τώρα πιὰ θὰ ἐλευθερωθῆτε.

Ἂν ὁ ἄντρας ποὺ τῆς ἔδινε ὁ πατέρας της, δὲν τῆς ἄρεσε, παραπονιόταν :

Μάνα, χέκις μι σοὺ τζύ'[8], 'ὰν[9] τὰ μῆλα μὶ πούλ'σις.

---

1. Συμβολικὸς τρόπος γιὰ νὰ προφυλάξουν τὴν ἀγνεία τῆς νύφης ἢ τὴ νύφη ἀπὸ δαιμονικά;

2. Πουλὶ πολυτόκο. Πράξη συμβολική, γιὰ ν' ἀποχτήσει πολλὰ παιδιὰ τὸ ζευγάρι. Ὅσο γιὰ τὴ συμμετοχὴ τῶν φίλων στὸ γεῦμα, πβ. Κ. Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 245, ὅπου ἀναφέρεται πὼς τὸ ψωμὶ τοῦ γαμπροῦ «εἶναι προσφοραὶ ὧν μετεῖχον διὰ τὴν ἀποτελεσματικότητά των καὶ οἱ γευόμενοι». Πβ. Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 290 : ὁ ἄρτος σημαίνει εὐτυχίαν.

3. Τουρκ. hoşaf, κομπόστα.

4. Τουρκ. bakla, κουκκιά.

5. Γιὰ τὶς ἑτοιμασίες σὲ ἀβγὰ βλ. σ. 97.

6. Πβ. *Türk folklor Araştirmalari,* Γενάρης 1952, ἀριθ. 102, γιὰ τὴν ἴδια συνήθεια στοὺς Τούρκους.

7. Πβ. Εὐριπ. *Ἰφιγ. Ταύρ.* 687 κἑ. : «Ἀποστολαὶ γὰρ μακάριαι μέν, ἀλλ' ὅμως ‖ δάκνουσι τοὺς τεκόντας, ὅταν ἄλλοις δόμοις ‖ παῖδας παραδιδῷ πολλὰ μοχθήσας πατήρ».

8. Ζυγαριά.

9. Σάν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μάνα, dοὺ ζυμάρι σ' ἀπ' τοὺ σκεφὶ μὲ (=μὴ) μιὅαρλαντίσ' [1].
Ἤ : Μπαὅά, ὀγὼ τῶόγουμι περ'σσό. Ἔὅυρές μι μακρὰ μακρά.
Dοὺ ψωμὶ σ' μὴ μπελεῖσ' [2] τῶὶ dοὺ φαῖ σ' μὴ μπελεῖσ'.
Τῶόγουμι περ'σσὸ ὀγώ, χάγα ἄλλο.

Μάνα, μ' ἔβαλες στὴ ζυγαριά, σὰν τὰ μῆλα μὲ πούλησες.
Μάνα, τὸ ζυμάρι σου ἀπὸ τὴ σκάφη νὰ μὴ μείνει μισό.

Ἤ : Θεῖε, ἐγὼ περισσεύω. Μ' ἔσυρες πολὺ μακριά. Νὰ μὴ λογαριάζεις τὸ ψωμί σου, νὰ μὴ λογαριάζεις τὸ φαΐ σου. Εἶμαι περιττὴ ἐγώ, χάθηκα πιά.

Ἂν ξενοπάντρευαν κάποιαν, ὁ καημὸς ἦταν μεγαλύτερος :

Μάνα, νὰ πάω νὰ 'ινῶ χώρας [3]. Ἤ :
Μὴ μὶ ζορμονᾶς, μάνα μ', νὰ πᾶτ' νὰ ἔρτητ', μὴ μὶ ζορμονᾶς.
Μὴ μὲ ξεχνᾶς, μάνα, νὰ πηγαινοέρχεστε, μὴ μὲ ξεχνᾶς.

Ἂν ὁ πεθερὸς δὲν τῆς εἶχε χαρίσει τὸν τσοχά, τὸ νυφιάτικο φόρεμα, τὸ ἀνάφερε κι αὐτὸ στὸ κλάψιμά της :

'Απ' (=γιὰ) ἐμὲ τῶὶ μόνου μάστορας χάη, χαλάη;
Πῆα πῆα γιορούλτ'σα [4], στράδα μακρά.
Γιορούλτ'σαν τὰ γόνατα μ', κακίτσα μ'.

Μόνο γιὰ μένα πέθανε, χάθηκε ὁ μάστορης; Πῆγα μακρὺ δρόμο, κουράστηκα. Κουράστηκαν τὰ γόνατά μου, γιαγιούλα μου.

§ 101. Τὸ ντύσιμο καὶ τὸ τραγούδι τοῦ γαμπροῦ.

Τὸ ντύσιμο [5] τοῦ γαμπροῦ [6] τὴν Κυριακὴ τὸ πρωῖ γινόταν μὲ αὐστηρὴ

---

1. Νὰ μὴ μείνει μισό. 2. Μελεῖζω. Πβ. τὸ τουρκ. maliyet, ὑπολογισμός, ἐκτίμηση.
3. Ξένη, ἀπὸ ἄλλο χωριό.
4. Τουρκ. yoruldum, κουράζομαι.
5. Ἡ συνήθεια φαίνεται γενικὴ σὲ ὅλη τὴν Καππαδοκία. Βλ. Κρινόπουλο 28, σημ. 1: «Πρὸ 80ετίας, πρὸ τῆς τελέσεως τοῦ γάμου ἐνέδυον αὐτὸν (τὸ γαμπρό), ὅστις ἵστατο ἐν τῷ μέσῳ τοῦ δωματίου μετὰ τῶν ἐσωρούχων μόνον καὶ ἕκαστος τῶν προσκεκλημένων ἐλάμβανεν ἓν ἐκ τῶν καινουργῶν ἐνδυμάτων τοῦ γαμβροῦ κατὰ σειρὰν καὶ περιφέροντες πέριξ τῆς κεφαλῆς ἐνέδυον ᾄδοντες ᾆσμα : φορώνουν τὸ νεόγαμβρο, ἂς εἶν' εὐλογημένο καὶ πολυχρονημένο». Στὴν 'Αξὸ (βλ. Μαυροχαλυβίδη 250) τὰ ροῦχα τοῦ γαμπροῦ τὰ βλογοῦσε ὁ παπὰς καὶ τὰ παράδινε ἔπειτα στὸν παραστεκάμενο, καὶ τὸ τραγούδι τὸ ἔλεγε «ὁ χορὸς τῶν ψαλτάδων» καὶ ὅλοι οἱ καλεσμένοι μαζί. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἔντυναν στὴν 'Αξὸ καὶ τὸ μικρὸν σύντεκνο. Εἶναι φανερὸ ὅτι τὸ τραγούδι αὐτό, ὅπως καὶ ἡ ὅλη τελετὴ τοῦ ντυσίματος τοῦ γαμπροῦ, ἔχουν τὴν ἀρχή τους στὴν ἐκκλησία καὶ μάλιστα στὰ «Παρὰ τῶν ἱεροδιακόνων ψαλλόμενα ἐν τῷ ἐνδύεσθαι τὸν ἀρχιερέα τὴν ἀρχιερατικὴν στολήν», ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐργασία τοῦ Νικ. Π. Παπαδοπούλου «Ἡ θεία λειτουργία, περιέχουσα τὸν ἑσπερινόν κτλ....», ἔκδ. Σαλιβέρου σ. 35 (χωρὶς
6. Ἔλεγαν καβρὸ ἀλλὰ καὶ ἐνιᾶτέ, τουρκ. enişte, γαμπρός.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἐθιμοτυπία καὶ πάντοτε ἀπὸ τὸ νονὸ ἢ τὴ νονά του καὶ μὲ τὴν παρουσία τοῦ παπᾶ.

Ὁ νονὸς ἔκανε προηγουμένως τὶς ἑτοιμασίες σὲ φαγητὰ κ᾽ ἔντυνε ἕνα ἀγόρι ἢ κορίτσι 8 - 9 χρονῶν, τὸ σύντικλου, τὸν σύντεκνο, τὸν κουμπάρο, μὲ ἰδιαίτερη στολή: φέσι μὲ φούντα, φλωρὶ ραμμένο στὸ κούτελο — πάνω στὸ φέσι — κ᾽ ἕνα boντζούκ [1], κάτι σὰν μεγάλο κουμπί, μιὰ μεγάλη χάντρα, κι αὐτὸ στὸ φέσι.

Στοῦ γαμπροῦ τοιμάζονταν γιὰ τὴν τελετὴ τοῦ ντυσίματος. Σκούπιζαν τὸ σπίτι, ξεχώριζαν ἕνα μεγάλο δωμάτιο, ἔστρωναν τοὺς χοντσάδες, τὰ τραπέζια, καὶ περίμεναν. Κατὰ τὶς 9 - 10 τὸ πρωῒ, ὁ γαμπρός, μὲ μιὰ καμιζόλα μακριὰ ὡς τὰ νύχια, ριγμένη στὴν πλάτη, ἔβγαινε στὴν πόρτα καὶ περίμενε τὸ νονό του. Κι ὅταν σὲ λίγο πρόβαλλε αὐτὸς μὲ τὴν ἀκολουθία του καὶ μὲ τὰ φαγητά του, ὁ γαμπρὸς τοὺς ὑποδεχόταν ὅλους μὲ ὑπόκλιση καὶ φιλώντας τὰ χέρια τους. Στὸ νονὸ ἰδικὰ φιλοῦσε τὸ χέρι, τὸν ὦμο καὶ τὸν πισινό.

Ἔμπαιναν ὅλοι στὸ σπίτι, κάθονταν στὸ τραπέζι καί, μετὰ τὸ φαγητό, ὁ παπὰς φώναζε : Φέρτε dοὺ καμπρό, φέρτε τὸ γαμπρό. Τὸν ἔβαζαν στὴ μέση τοῦ δωματίου κ᾽ ἔφερναν κοντὰ ἕνα δέμα ποὺ εἶχε τὰ γαμπριάτικα. Ἦταν ἕνα φέσι μὲ μακριὰ μαύρη φούντα, ἕνα πολὺ μακρὺ ἐντερὶ — μιὰ καμιζόλα μακριὰ — πανωφόρι - ὁ σάκος, σακάκι - καὶ μιὰ μεγάλη πετσέτα.

Μιλοῦσε τότε ὁ νονός: Ἄιντε, τὶς νὰ εἴπει καμπροῦ dοὺ τραγώι, ποιὸς θὰ πεῖ τὸ τραγούδι τοῦ γαμπροῦ; Γύριζε ἔπειτα τὸ δέμα μὲ τὰ ροῦχα τρεῖς φορὲς πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ γαμπροῦ, τὄβαζε ἔπειτα κάτω καὶ τὄλυνε. Τέσσερεις ἀπὸ τοὺς καλεσμένους ἔπαιρναν θέση κοντὰ στὸ γαμπρό, δυὸ δεξιὰ καὶ δυὸ ἀριστερά, γιὰ νὰ εἰποῦν τὸ τραγούδι [2]. Ἔλεγαν οἱ δυὸ τὸν πρῶτο στίχο, φοροῦσε ὁ νονὸς στὸ γαμπρὸ τὸ φόρεμα ποὺ ἀναφέρόταν στὸ στίχο, καὶ οἱ ὑπόλοιποι δύο ἔλεγαν τὴν ἐπωδό, ἂς εἶν᾽ εὐλοημένε τῶ πολυχρονεμένε. Οἱ στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ, λειψοὶ σχεδὸν ὅλοι, ἦταν, σύμφωνα μὲ τὴ μία παραλλαγή :

χρονολογία). Ἔτσι, στὴν πρώτη εὐχὴ — «ἐνέδυσε γάρ με ἱμάτιον σωτηρίου καὶ χιτῶνα εὐφροσύνης περιέβαλέ με», ὁ δεσπότης παραβάλλεται μὲ γαμπρό καὶ νύφη: «ὡς νυμφίῳ περιέθηκέ μοι μίτραν, καὶ ὡς νύμφην κατεκόσμησέ με κόσμῳ». Γιὰ τὸ περιζώνιο ὁ α΄ διάκονος ψέλνει : «Εὐλογητὸς ὁ θεός, ὁ περιζωννύων με δύναμιν», γιὰ τὸ ἐπιγονάτιο: «περιέζωσα τὴν ρομφαίαν σου ἐπὶ τῶν μηρῶν σου» κτλ.

1. Τουρκ. boncuk, χάντρα.

2. Δὲ μπορέσαμε, δυστυχῶς, νὰ καταγράψουμε σωστὸ ὅλο τὸ τραγούδι. Οἱ Μιστιῶτες τὄχουν πιὰ λησμονήσει. Βλ. παρακάτω τὴ μουσική του καὶ ἄλλη παραλλαγή.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

— Κάτι [1] φορεῖ [2] σὰ σώμια του, φορὼν' τῶι dοὺ καβάι [3] dου.
—Ἄς εἶν' εὐλο(γ)ημένε τῶι πολυχρονεμένε.
— Κάτι φορεῖ σὴ μέση του, ντιπλὸ 'ν'τῶι dοὺ ζουνάρι τ'.
—Ἄς εἶν' εὐλο(γ)ημένε τῶι πολυχρονεμένε.
— Κάτι φορεῖ στὰ πόδια του, φορών' τῶι τὰ παπούτσια τ'.
—Ἄς εἶν' εὐλο(γ)ημένε τῶι πολυχρονεμένε.

Ἡ τελευταία φράση ἦταν : Εἶν' τῶι πάππου τ' dοὺ ὄνουμα τῶι σὴν Πόλη γραμμένου. Σὴν Πόλη τῶι σοὺ Γαλατὰ τῶι σὴν 'Αγι - Σοφία.

Ἄλλη παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ εἶναι αὐτή :

Φορεμένοι 'τουν τῶι γαμπρὸς, νὰ 'σι τῶι βλοημένε τῶι πολυχρονεμένε.
Φορεμένοι 'τουν τῶι γαμπρός, φορών' τῶι dοὺ καβάι τ'.
Κάτι φορεῖ στὰ μέσα του, ντιπλὸ 'ν' τῶι dοὺ ζουνάρι τ'.
Ἄς εἶν' τῶι βλοημένε τῶι πολυχρονεμένε.

Κατὰ τὸν Γ. Παπαδόπουλο, ἐγκαταστημένο σήμερα στὴ Μάντρα Λαρίσης, ὀργανοπαίχτη καὶ τραγουδιστὴ στὸ Μιστί, οἱ στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ ἦταν :

Καταφορεῖ 'τον τῶι γαμπρέ, ἂς ἔν' [4] εὐλογημένοι τῶι πολυχρονεμένοι.
Καταφορεῖ στὰ σώμια του, φορών' τῶι dοὺ μπινίσι τ'.
Ἄς ἔν' εὐλοημένοι τῶι πολυχρονεμένοι.
Καταφορεῖ στὸ τσουφάλι τ', φορών' τῶι dοὺ καβάι τ'.
Ἄς ἔν' εὐλοημένοι ....
Καταφορεῖ στὰ μέσα του, διπλό 'ν' τῶι dοὺ ζουνάρι τ'.
Ἄς ἔν' εὐλοημένοι .....
Καταφορεῖ στὰ πόδια του, φορών' τῶι τὰ παπούτσια τ'.
Ἄς ἔν' εὐλοημένοι ....
Εἶν' τῶι πάππου τ' τ' ὄνομα τῶι σὴν Πόλη γραμμένη (=γραμμένο).
Ἄς ἔν' εὐλοημένοι ...
Τῶι σὴν Πόλη τῶι σ' Γαλατὰ τῶί σὴν Ἄγια Σοφία.
Ἄς ἔν' εὐλοημένοι τῶι πολυχρονεμένοι... Ἤ :
Καταφορεῖ στάι τῶι γαμπρέ, ...
Ἄς ἔν' εὐλοημένοι τῶι πολυχρονεμένοι.
Καταφορεῖ τὰ σέμια του, φορών' τῶι dοὺ καβάι τ' ...

---

1. Κάτι = κάθεται;
2. Ἤ : φορεμένοι ἢ καταφορεῖ. Βλ. παρακάτω.
3. Τὸ σερβικὸ kavad, φέσι. Βλ. G. Meyer *NS* 2, 30.
4. Ἤ : εἶν'.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Καταφορεῖ στάι μέσα του, διπλό ν' διπλό 'ν' dοὺ ζώνη τ' ....
Καταφορεῖ στάι πόδια της, φορών' τῶι τὰ παπούτσια τ' .
Εἶν' τῶι πάππου τ' τ' ὄνομα τῶι στὴν Πόλη γραμμένη .
Τῶι στὴν Πόλη τῶι στοὺ Γαλατὰ τῶι στὴν Ἄγια Σοφία .

Καὶ σὰν εὐχή, στὸ τέλος τοῦ τραγουδιοῦ: Ἄχ βὰχ μὴ εἰποῦν, χοζάφια χοζάφια ..., ποὺ οἱ πληροφορητὲς ἑρμηνεύουν : νὰ μὴν τραβήξουν βάσανα, νὰ γεράσουν καλά.

Ὅταν τελείωνε τὸ ντύσιμο τοῦ γαμπροῦ, αὐτός, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν παπά, φιλοῦσε ὅλων τῶν μεγάλων τὰ χέρια, κ' ἔπειτα ὁ παπὰς καλοῦσε ὅλους νὰ κάνουν τὰ δῶρα τους — τὸ μπαχτσίσ' — στὸ γαμπρό : μιὰ κυψέλη ὁ ἕνας, ἕνα μοσχάρι ὁ ἄλλος, 3 - 4 στρέμματα χωράφι κάποιος τρίτος, ὅ,τι μποροῦσε καθένας.— Ἐλᾶτε, ἔλεγε ὁ παπάς, καὶ πρῶτος πήγαινε ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ.— Ἕνα μοσχάρι, π.χ., ἔλεγε αὐτός, καὶ ὁ παπὰς εὐχόταν — Θεὸς νὰ χαρίσ' dοὺ βαβὰ τ' (= τὸν πατέρα του). Ἄλλος χάριζε ἕνα τσεϊρέκ [1], ἕνα τάλιρο, καὶ ὁ παπὰς πάλι εὐχόταν — Θεὸς νὰ χαρίσ' τῶι τοὺ (τεῖου τ', π.χ., Χρίστη, θεῖο Χρίστο). Νὰ δώσ' παιδιά, ἐγγόνια, προγγόνια, εὐχὴ τῶ' εὐλοτα. Μπίρ' ἀλτοὺμ μπαχτσίς, ἕνα χρυσὸ δῶρο. Ἡ τελευταία αὐτὴ φράση λεγόταν ἔπειτα ἀπὸ κάθε εὐχὴ τοῦ παπᾶ καὶ λεγόταν πάντοτε τούρκικα.

Μετὰ τὸ ντύσιμο τοῦ γαμπροῦ καὶ τὰ δῶρα — τὰ κινητὰ τὰ μάζευε ὁ παπὰς καὶ τ' ἄφηνε στὸ γαμπρὸ — ὅλοι ἦταν ἕτοιμοι γιὰ τὴν ἐκκλησία, ὅπου θὰ γινόταν ἡ στέψη. Μόνο ὅταν ὁ γαμπρὸς ἦταν χῆρος, ὁ γάμος, χωρὶς γλέντια, γινόταν στὸ σπίτι.

§ 102. Τὸ ντύσιμο τῆς νύφης.

Στὸ σπίτι τῆς νύφης δὲν γινόταν ἐπίσημο ντύσιμο οὔτε δίνονταν δῶρα. Τὴν ὥρα ὅμως ποὺ οἱ φιλενάδες της τὴν ἔπλεναν καὶ τὴν ἔντυναν — στεκόταν ὄρθια — ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι ἔπαιζαν τὰ ντέφια, καὶ τὰ κορίτσια καὶ ἡ ἴδια τραγουδοῦσαν :

Ὥρα τρία ξύπ'σιν dοὺ κορίτσ'.
Χάραξιν ἀνατολή, τζιβλάτ'σαν [2] τὰ πουλιά.
Dοὺ ἥερβὲν πέρνασι, ἔκραξαν τῶι τὰ κοκονάρια.
Ἄς καλέψουμ' dὰ dυό μας μέτερ' dοὺ γαϊdούρ'.
Σηκῶτ', χεκέτ' τὰ ντϋζάνια [3] μ', πάγου τῶ' ἐγώ.
Ἡ ἐλπίδα μου εἶναι στὸ Θεὸ καὶ σὲ σένα τώρα, πατέρα μου.

---

1. Τουρκ. çeyrek, τέταρτο (τῆς λίρας).
2. Τουρκ. cιvιldamak.
3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.. Σημαίνει γενικὰ τὸ ρουχισμό, στρώματα κτλ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Νὰ μὲ κοιτᾶς καὶ νὰ μ' ἀγαπᾶς [1].

Στὶς τρεῖς (ἡ ὥρα) ξύπνησε τὸ κορίτσι, χάραξε ἡ ἀνατολή, κελαϊδῆσαν τὰ πουλιά. Ἂς καβαλήσουμε οἱ δυό μας στὸ δικό μας γαϊδούρι. Σηκωθῆτε, βάλετε τὰ ροῦχα μου, πηγαίνω κ' ἐγώ. Ἡ ἐλπίδα μου εἶναι ...

Τὰ κορίτσια ἔβαζαν ἀκόμη γ'νὰ [2] ἢ χινιὰ στὰ νύχια τῆς νύφης τὸ βράδυ τοῦ Σαββάτου, τὰ ἔβαφαν : Δοὺ βραῦ γ'νά, δοὺ πρωῒ νὰ διτσιχῆ, τὸ βράδυ κινά, τὸ πρωῒ θὰ παντρευτῆ. Γιὰ νὰ μὴ ξεβάψουν [3] μάλιστα, ἡ νύφη κρατοῦσε ὅλη τὴ νύχτα σφιχτὰ τὶς γροθιές της, κάποτε μάλιστα καὶ τὶς ἔδενε.

Χτενίζοντας τὴ νύφη, τῆς ἔκαναν τέσσερες πλεξίις, πλεξίδες, τῆς ἔβαζαν στὸ μέτωπο φλουριὰ καὶ τῆς σκέπαζαν τὸ στῆθος μὲ τὸ ἄλ, ἀραιοϋφασμένο κόκκινο μαντίλι. Ἐρχόταν ὁ κόσμος — στρωμένο τὸ κιλίμι στὸ δωμάτιο — κ' εὐχόταν φῶς σὰ μάτια σ'.

Πρὶν ξεκινήσει γιὰ τὴ στέψη, πέφτιὅκιν τρία φορὰς στὰ γόνατα κάθε συγγενῆ της κ' ἔλεγε τὰ παράπονά της. Μποροῦσε ἀκόμη αὐτὴ τὴ στιγμὴ νὰ παραπονεθῆ πὼς ὁ γαμπρὸς δὲν τῆς ἄρεσε. Οἱ συγγενεῖς τῆς ἔκαναν τώρα δῶρα, ποὺ τἄπαιρναν οἱ φιλενάδες της σ' ἕνα μαντίλι — χρήματα, φορέματα, τέτοια — καὶ τὸ βράδυ τἄφερναν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Ὅταν ἐρχόταν ἡ ὥρα νὰ βγεῖ ἡ νύφη ἀπὸ τὸ σπίτι, πιανόταν ἀπὸ τὶς παραστάδες τῆς πόρτας κ' ἔκλαιγε [4], πάλι τούρκικα. Ἔλεγε τώρα : «Ἐσύ, σπίτι μου, ἤσουν γιὰ μένα μικρὴ πολιτεία. Σ' ἀφήνω καὶ δὲν ξέρω σὲ τὶ ἀνθρώπους θὰ πάω».

Στὰ παλαιότερα χρόνια οἱ νύφες πήγαιναν στὴ στέψη ντυμένες τὸ τὅοχὰ [5] καὶ στολισμένες στὸ κεφάλι μὲ τὸ μπουμπού [6]. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ ἦταν μιὰ φούντα ἀπὸ φτερὰ πολύχρωμα, ποὺ ἔβγαζαν ἀπὸ τὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ τοῦ πετεινοῦ. Ἔκαναν μ' αὐτὰ ἕνα ματσάκι καὶ τὅδεναν στὴν ἄκρη ἑνὸς «μίσχου» ἀπὸ κουρέλια. Τὸ μπουμπού τὸ φοροῦσαν ὡς ἕξι ἢ δώδεκα μῆνες μετὰ τὸ γάμο, ὕστερα τὅβγαζαν.

---

1. Στὶς δύο τελευταῖες σειρὲς πρόκειται γιὰ ἐλεύθερη ἀπόδοση λησμονημένων στίχων.

2. Γ'νὰ<τουρκ. kına, βαφὴ ἀπὸ φύλλα τοῦ θάμνου κύπρος ἢ Lausonia inermis. Βλ. Δ. Η. Οἰκονομίδη *Ἀρχ. Πόντ.* 1 (1928)143 γιὰ τὴν ἴδια συνήθεια στὸν Πόντο. Βλ. καὶ *Ἀνακού* 171.

3. Στὶς μεγάλες γιορτὲς ἔβαφαν τὰ χέρια τους καὶ μικρότερα κορίτσια. Ἔδεναν μάλιστα τὴ νύχτα μὲ κλωστὴ τὴ γροθιά τους, γιὰ νὰ μὴ ξεβάψει.

4. Ἡ συνήθεια καὶ τουρκική. Βλ. *Türk folklor Araştirmalari,* Γενάρης 1958, ἀριθ. 102.

5. Τουρκ. çuha. Βλ. τὸ κεφ. *Ντύσιμο,* σ. 145.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ κεφάλι τῆς νύφης ἦταν σκεπασμένο μὲ τὸ ἄλ, ποὺ τὸ φοροῦσε κι αὐτὸ καὶ μετὰ τὸ γάμο ἐπὶ ἕνα χρόνο, ἔχοντας ἔτσι σκεπασμένο τὸ πρόσωπό της. Ἂν ὁ πατέρας της δὲν τῆς ἔκανε δῶρο τσοχά, ἡ νύφη ἔλεγε τὸ παράπονό της τὴν ὥρα ποὺ τὴν ἔντυναν : Γιὰ μένα οἱ ράφτες ἔσπασαν τὰ βολόνια ;

§ 103. Στὴν ἐκκλησία γιὰ τὴ στέψη.

Στὴν ἐκκλησία ἡ νύφη καὶ ὁ γαμπρὸς πήγαιναν πεζοί. Στὸ γυρισμὸ ὅμως ἡ νύφη ἐρχόταν καβάλα [1] σὲ ἄλογο στολισμένο μὲ μαντανίες πολύχρωμες. Ἂν δὲν εἶχε δικό της, δανειζόταν ἕνα γι' αὐτὸ τὸ σκοπό. Οἱ φτωχές, φυσικά, στεροῦνταν αὐτὴ τὴν πολυτέλεια καὶ πήγαιναν μὲ τὰ πόδια. Χρειαζόταν ἱκανότητα γιὰ ν' ἀνεβεῖ ἡ νύφη στὸ ἄλογο, κι αὐτὸ τὸ πρόσεχαν ὅλοι.

Ἂν τὸ κορίτσι πήγαινε νύφη σὲ ἄλλο χωριό, τὸ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία καβάλα σὲ γαϊδούρι, σὲ κάρο ἢ σὲ ἄλογο. Καὶ ἦταν τότε κακὸ σημάδι — σήμαινε θάνατο, χήριβιν, χήρευε — ἂν στὸ δρόμο τὸ ζῶο χέιὄκιν ἢ τσακόντανιν, κόπριζε ἢ οὐροῦσε.

Μόνο παπᾶ νύφ' δὲν καλεύ' σ' ἄλογο, μὶ τὰ πτέρια πααίνιὄκιν, τοῦ παπᾶ ἡ νύφη δὲν καβαλάει σὲ ἄλογο, πήγαινε μὲ τὰ πόδια, λένε μερικοί. Ἴσως ἐπειδὴ ὁ παπὰς ἦταν σεβαστὸ πρόσωπο, τὸν προσκυνοῦσε ἡ νύφη. Δὲ μποροῦσε λοιπὸν νὰ τὸν βλέπει, πεζὸν αὐτόν, πάνω ἀπὸ τὸ ἄλογό της. Θὰ ἦταν ἀσέβεια.

Πρὶν ὁ κόσμος ξεκινήσει γιὰ τὴ στέψη, τὰ παιδιὰ ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τὰ μπαϊράχια τσὶ dὰ σταυρόια, τὶς σημαῖες καὶ τὰ ἐξαφτέρυγα, καὶ μ' αὐτὰ συνόδευαν τὴ νύφη [1] στὴν ἐκκλησία. Καὶ τὰ ὄργανα [1] ποὺ βρίσκονταν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ἔφευγαν ἔπειτα ἀπὸ τὸ ντύσιμό του καὶ πήγαιναν στῆς νύφης, καθὼς καὶ οἱ καλεσμένοι του. Ὁ γαμπρὸς πήγαινε στὴν ἐκκλησία μόνο μὲ τὸν παπά, τὸ νονό του, κρατώντας τον ἀριστερά του, καὶ 2 - 3 στενοὺς συγγενεῖς του. Οἱ ἄλλοι πήγαιναν νὰ πάρουν τὴ νύφη ἀπὸ τὸ σπίτι της μὲ τραγούδια. Ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ της ὅμως, τὴν ὥρα ποὺ ἔφτανε ὁ κόσμος νὰ τὴν πάρει, ἦταν κλειστὴ καὶ ἡ ἴδια μὲ ἄλλα κορίτσια στεκόταν στὴ γωνία τοῦ δωματίου. Ἦταν ἀκόμη μέσα ἡ νονὰ ποὺ τὴν ἔντυσε. Πίσω ἀπὸ τὴν πόρτα στεκόταν ἕνας μ' ἕνα σπαθὶ στὸ χέρι.

—Ἄνοιξε τύρα [2], ἄνοιξε τὴν πόρτα, φώναζαν οἱ ἄνθρωποι τοῦ γαμπροῦ.

---

1. Χαραχτηριστικὸ κι αὐτὸ γιὰ τὴ θέση τῆς γυναίκας στὴν κοινωνία τοῦ χωριοῦ.

2. Ἡ πράξη θυμίζει ἁρπαγή. Πβ. *Ἀνακοὺ* 173, Van Gennep 131 κέ., 159. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 281 κέ. Ἡ συνήθεια ν' ἀντιστέκεται ἡ νύφη ἔρχεται «ἐκ τῆς προϊστο-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

—Ὄχι! ἀπαντοῦσε αὐτός. Σὲ λίγο ὅμως «οἱ ἐπιδρομεῖς» ἔχωναν κάτω ἀπὸ τὴν πόρτα τὸ μπαξίσι — λίγα κέρματα — ἄνοιγε ἡ πόρτα κ' ἔβγαινε πρώτη ἡ νύφη [1].

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ γαμπροῦ φώναζαν τότε: Πήραμ' dοὺ πουλί σας, χέσαμ' dοὺ γουλί [2] σας, καὶ ὅλοι μαζὶ ξεκινοῦσαν γιὰ τὴν ἐκκλησία, ὅπου ὁ γαμπρὸς περίμενε τὴ νύφη κρατώντας μιὰν ἀναμμένη λαμπάδα, καὶ οἱ ὀργανοπαῖχτες χτυποῦσαν τὰ ντέφια. Κρατοῦσε τὴ νύφη ὡς τὴν ἐκκλησία ἕνας dαής, θεῖος τοῦ γαμπροῦ, ἐνῶ τὸ σόι τῆς νύφης ἔμενε πίσω, μακρύτερα κάπως ἀπὸ τὴ συνοδεία, παρακολουθοῦσε ἔπειτα τὸ μυστήριο, χαιρέτανεν τὰ στέφανα, εὐχόταν δηλαδὴ στὸ ζευγάρι, γύριζε στὸ σπίτι τῆς νύφης καὶ στεκόταν ἀμίλητο, μὲ σταυρωμένα τὰ χέρια. Ἦταν ἐκδήλωση τῆς λύπης τους, γιατὶ τοὺς πῆραν τὴ νύφη.

Μόλις ἡ νύφη πατοῦσε στὸ κατώφλι τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὀργανοπαῖχτες γύριζαν κούπα, ἀνάποδα τὰ ντέφια καὶ τραγουδοῦσαν:

Βαrdὶμ κιλτσὰ γαπούσουνα [3]
σελὰμ βερdὶμ χεπίσανε,

ἂς πάω στῆς ἐκκλησίας τὴν πόρτα νὰ τοὺς χαιρετήσω ὅλους.

§ 104. Ἡ στέψη.

Στὸ νάρθηκα τῆς ἐκκλησίας ἔδιναν τὴ νύφη στὸ ἀριστερὸ τοῦ γαμπροῦ, ἔμπαινε ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ὁ κουμπάρος, καὶ οἱ τρεῖς μαζὶ προχωροῦσαν γιὰ τὴ στέψη. Τὰ στέφανα ἦταν τῆς ἐκκλησίας. Μαζὶ μὲ τὴν ἀμοιβὴ τοῦ παπᾶ πλήρωναν κάτι καὶ γι' αὐτά.

Τὴν ὥρα ποὺ ὁ παπὰς ἔκανε τὸ μυστήριο, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἔπαιζαν τὰ ντέφια, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς σὴ πάπουλα τ' ἀπέσ', μέσα στὴν τσέπη του κρατοῦσε κλειστὴ μιὰ κλειδαριά, ἕνα γουdάχ [4]. Αὐτὸ τὸ ἔκανε γιὰ νὰ μὴ dοὺ λάχ' μάτ', νὰ μὴν τὸν ματιάσουν. Ἀλλιῶς, κάποιος ποὺ τὸν ἐχθρευόταν, μποροῦσε νὰ dοὺ dίσ', νὰ τὸν δέσει, καὶ τότε δὲ θὰ μποροῦσε νὰ πλησιάσει τὴ γυναίκα του. Ἔτ'σαν dα, τοὺς ἔδεσαν, ἔλεγαν, κ' ἔπρε-

---

ρικῆς ἐποχῆς, ὅτε οἱ ἄνδρες ἠγόραζον ἢ ἥρπαζον τὰς συζύγους αὐτῶν».

1. Ἡ συνήθεια καὶ τουρκική. Βλ. *Türk folklor Araştirmalari*, Γενάρης 1968, ἀριθ. 113.

2. Τὸ κοίλωμα στὸ ἀνώφλι καὶ στὸ κατώφλι τῆς πόρτας. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ κατάλοιπο παλιᾶς συνήθειας, ὅταν ὁ ἄντρας ἔκλεβε ἢ ἅρπαζε τὴ γυναίκα. Πβ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 22, Πλούτ. *Αἴτ. Ρωμ.* 29.

3. Τουρκ. varsam kilise kapısına, selâm verdim hepisine.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ., κλειδαριά. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 175. Ὁ σύρτης τῆς κλειδωνιᾶς συμβολίζει προφανῶς τὸ ἀντρικὸ μόριο σὲ στύση. Αὐτὴ τὴ στιγμὴ ἡ ἀπειλὴ τοῦ ζευγαριοῦ ἀπὸ δαίμονες εἶναι μεγάλη. Πβ. Κ.Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 240 κἑ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πε κάποιος νὰ βρεθῆ νὰ τοὺς λύσει. Ἔλ'τσαν da, ἢ λύχαν, τοὺς ἔλυσαν ἢ λύθηκαν, ἔλεγαν τότε. Ὅποιος ἤθελε νὰ κάνει κακὸ στὸ γαμπρὸ — νὰ τὸν κάνει ἀνίκανο νὰ πλησιάσει τὴ γυναίκα του — ἔκλεινε τὴν ὥρα τῆς στέψης μιὰ κλειδωνιὰ κ' ἔλεγε καὶ γράμματα. Καὶ τότε ὁ γαμπρός, ποὺ καταλάβαινε τὶ τοῦ εἶχαν κάνει, γυρίζοντας στὸ σπίτι ἀνοιγόκλεινε τὴν κλειδωνιὰ τοῦ σεντουκιοῦ του καὶ μιλοῦσε γιὰ τὸ γεγονὸς στὸν παπά[1]. Ἂν ὅμως τὸ κακὸ συνεχιζόταν, ἔπρεπε νὰ καταφύγει σὲ μάγισσα.

Πάνω στὸ τραπέζι ποὺ ἦταν μπροστὰ στὸ ἀντρόγυνο, βρισκόταν ἕνας δίσκος, ὅπου οἱ συγγενεῖς ἔριχναν δῶρα γιὰ τὸ γαμπρό. Τοῦ τἄδινε μετὰ τὸ μυστήριο ὁ παπάς, καὶ ὁ γαμπρὸς τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι. «Θεὸς νὰ χαρίσ' τὸν ἀνιψιό, τὸ μπαδά τ' κ.τ.λ., ἔλεγε ὁ παπὰς βλέποντας τὰ δῶρα. Ὁγάμος καταχωριζόταν ἔπειτα στὸ κοὐτοὐκ, στὸ βιβλίο τῆς ἐκκλησίας.

§ 105. Ἡ ἐπιστροφὴ στὸ σπίτι.

Στὸ γυρισμὸ ἀπὸ τὴ στέψη, ἡ νύφη, ὅπως σημειώσαμε, γύριζε στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καβάλα, ὁ τραγουδιστής. μὲ συνοδεία ντεφιοῦ, ἔλεγε τὸ τραγούδι — τούρκικα — : «Τράβα τ' ἄλογο κοντὰ στὴν πέτρα ν' ἀνεβεῖ ἡ νύφη . . .», κι αὐτὴ, πάνω ἀπὸ τὸ ἄλογο καὶ μὲ σκεπασμένο τὸ πρόσωπο, ἔκανε στὸ δρόμο μετάνοιες, ὥσπου νὰ φτάσει στὸ σπίτι. Στὴν ἐπιστροφὴ ὅλη ἡ συνοδεία περνοῦσε ἐμπρὸς ἀπὸ τὰ σπίτια στενῶν συγγενῶν. Ἔβγαιναν αὐτοὶ στὴν πόρτα, ἔκαναν δῶρα στὴ νύφη μαντίλια, κερνοῦσαν ρακί, κρασί, ὅ,τι εἶχαν, πετοῦσαν λίγο σιτάρι[2], κι αὐτὴ τοὺς φιλοῦσε τὸ χέρι. Τὸ ἄλογο τῆς νύφης τὄσερναν στὴν ἐπιστροφὴ ἄντρες τῆς ἀκολουθίας, ἐνῶ ὁ γαμπρὸς καὶ ὁ ἄλλος κόσμος γύριζαν πεζοί. Ὅταν ἔφταναν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ, ὁ πεθερὸς βοηθοῦσε τὴ νύφη νὰ κατεβεῖ ἀπὸ τὸ ἄλογο, κι αὐτὴ τοῦ φιλοῦσε τὸ χέρι. Προχωροῦσε ἔπειτα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτοῦ, ἀλλὰ ἕνα παιδὶ εἶχε κλείσει τὴν πόρτα — πατοῦν τύρα, ἔλεγαν, κλείνουν[3] τὴν πόρτα. Τὴν κλοτσοῦσε[4] -λάχτανὲν dou — ἡ νύφη τρεῖς φορές, γίνιδκεν ἕξι γρούδα, ἔδινε καὶ ἕξι γρόσια, καὶ

---

1. Τὴν ἐξήγηση ὅλων αὐτῶν πρέπει νὰ τὴ ζητήσουμε προπαντὸς στὴ μικρὴ ἡλικία τῶν γαμπρῶν καὶ στὴ ντροπή τους, τὴν πρώτη μέρα, νὰ πλησιάσουν τὶς γυναῖκες τους, ποὺ πολὺ συχνὰ ἦταν μεγαλύτερες ἀπ' αὐτούς.

2. Σὰν σύμβολο εὐτυχίας τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ δὲν τοῦ λείπει τὸ ψωμί.

3. Τὸ ἴδιο σημειώνει καὶ ὁ Van Gennep I, 131, πὼς κάνουν συνήθως «οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ». Καὶ σ. 134 : «ἡ νύφη πρέπει ν' ἀγοράσει τὸ πέρασμα», τὴν ἐγκατάστασή της στὸ νέο σπίτι, ὅπου, φυσικά, δὲν ἦταν πάντα κολόδεχτη.

4. Συμβολικὴ πράξη γιὰ τὴν προσπάθεια νὰ κατακτήσει τὴ νέα της θέση στὸ σπίτι ποὺ μπαίνει, ἐνῶ τὸ παλιὸ καθεστὼς ἀντιστέκεται. Στὴν 'Ανακοὺ (βλ. σ. 176) ὁ συμβολισμὸς ἔχει ἐξασθενήσει : χτυπάει μὲ τὸ πόδι της ν' ἀνοίξει τὴν πόρτα, ποὺ ὡστόσο εἶναι ἀνοιχτή. Στὸ Μιστὶ ἐξαγοράζει καὶ μὲ ἕξι γρόσια τὴν νέα της θέση.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῆς ἄνοιγαν. Ἔβαζαν στὸ κατώφλι ἕνα σίδερο [1], πατοῦσε πάνω ἡ νύφη κ' ἔμπαινε στὸ σπίτι, κρατώντας στὴν ἀγκαλιά της ἕνα παιί, ἀγόρι [2], ποὺ τῆς εἶχαν δώσει μπροστὰ στὴν πόρτα. Πρὶν ὅμως μπεῖ μέσα, ἔπρεπε νὰ φιλήσει τὸν πισινὸ τῆς πεθερᾶς της [3]. Οἱ συγγενεῖς γέμιζαν ἔπειτα τὶς τσέπες τοῦ μωροῦ μὲ δῶρα καὶ τὸ ἔδιναν στὴ μητέρα του.

Ὁ πεθερὸς καλωσόριζε τὴ νύφη του τούρκικα : «Καλωσόρ'σες, νύφ'. Ἐσὺ ἦρθες ἀπὸ τὴν πόρτα, ἡ εὐτυχία ἦρθε ἀπὸ τὴν κάπνη» [4].

Πρὶν ἡ νύφη μπεῖ στὸ σπίτι, ὅπως γύριζε ἀπὸ τὴν ἐκκλησία καβάλα, τραβοῦσαν τὸ ἄλογο κοντὰ στὴν πόρτα, πλησίαζε ἡ πεθερὰ [5] ἢ ἡ κουνιάδα καὶ τῆς ἔταζαν ἢ τῆς πρόσφεραν δῶρα [6]: ἕνα χωράφι, ἕνα μοσχάρι, ὅ,τι διαθέταν, ἀλλιῶς ἡ νύφη δὲν ξεπέζευε. Καὶ πεζὴ ὅμως ἂν γύριζε, οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ τῆς ἔκαναν δῶρα ποὺ τὰ συνόδευαν μὲ τὶς εὐχές : λίγου νὰ κάμεις (νὰ κουραστῆς), πολὺ νὰ φᾶς. Ἡ πεθερὰ πρόσφερε τὴν ὥρα αὐτὴ καὶ σερbέτι [7], πετιμέζι στὴ νύφη καὶ στὸ γαμπρό, γιὰ νὰ τοὺς γλυκάνει, κι αὐτοὶ τῆς ἀντιπρόσφεραν δῶρα.

Ὅταν ἐπίσης γύριζαν στὸ σπίτι, οἱ ἄνθρωποι τοῦ γαμπροῦ εἶχαν ἕτοιμο ἕνα μεγάλο κόσκινο μὲ καβουρντισμένο σιτάρι. Ἀνακάτευαν μέσα σταφίδες, ἀνέβαινε κάποιος στὸ δῶμα κι ἀπὸ κεῖ ἔχυνε τὸ περιεχόμενο τοῦ κόσκινου πάνω στὸν κόσμο [8]. Σὲρ' τὰ γαβουργάια [9] τσὶ σταφίδις, ρίχνει τὸ καβουρντιστὸ σιτάρι καὶ τὶς σταφίδες, ἔλεγαν.

---

1. Γιὰ νὰ εἶναι σιδερένια, γερή.

2. Συμβολικὴ πράξη ποὺ δείχνει τὴν ἐπιθυμία γιὰ τὴ διαιώνιση τοῦ γένους. Ἡ προτίμηση ἐξάλλου στ' ἀγόρια εἶναι γνωστή. Βλ. καὶ σ. 158.

3. Σὰν σημεῖο ὑποταγῆς.

4. Δηλ. ἀπὸ τὸ Θεό;

5. Γιὰ τὴν ὑποδοχὴ τῆς νύφης ἀπὸ τὴν πεθερὰ πβ. Van Gennep 1, 166, 168 : ἄφηνε μπροστὰ στὴν πόρτα τὴ σκούπα καὶ τὴν κατσαρόλα, ὅταν ἡ νύφη γύριζε ἀπὸ τὴ στέψη. Πβ. *Ἀνακοὺ* 177.

6. Εἶναι ἡ ἐξαγορὰ τῆς παρθενίας, γιὰ λογαριασμὸ τοῦ γιοῦ; Πβ. Χ/φο *ΙΑΝΕ* 671 (Σιβίστα Στερεᾶς Ἑλλάδας) 63 : ὁ πατέρας τοῦ γαμπροῦ βοηθεῖ τὴ νύφη νὰ κατεβεῖ ἀπὸ τὸ ζῶο καὶ τῆς τάζει ἕνα δῶρο - κατσίκα ἢ πρόβατο.

7. Τουρκ. şerbet, γλυκὸ ποτό.

8. Πρόκειται γιὰ ἐπιβίωση τῶν ἀρχαίων καταχυσμάτων. Βλ. Σ. Κυριακίδη *Γλῶσσα καὶ Πολιτισμὸς* 52 : «Καθ' ἣν στιγμὴν εἰσήρχετο ἡ νύμφη εἰς τὸν οἶκον, κατέχεον ἐπὶ τοῦ ζεύγους τὰ καλούμενα καταχύσματα, ἤτοι διαφόρους ξηροὺς καρπούς», Θ. Βενιζέλο *Ἰδιωτ. βίος ἀρχ.* 51, Σχόλ. Ἀρφ. *Πλοῦτ.* 768 : «σύγκειται δὲ τὰ καταχύσματα ἀπὸ φοινίκων, κολλύβων, τρωγαλίων, ἰσχάδων καὶ καρύων, ἅπερ ἥρπαζον οἱ σύνδουλοι, κυρίως δὲ ἐγίνοντο ὅτε δοῦλον ἠγόραζον, ἔφερον γὰρ αὐτὸν παρὰ τὴν ἑστίαν καὶ καθίζοντες κατὰ τῆς κεφαλῆς κατέχεον κόλλυβα καὶ ἰσχάδας καὶ φοίνικας καὶ τρωγάλια καὶ ἄλλα τραγήματα καὶ οἱ σύνδουλοι ταῦτα ἥρπαζον. Ἐλέγοντο οὖν ταῦτα καταχύσματα», R. Flacelière *Δημόσ. καὶ ἰδιωτ. βίος* 71 καὶ 85. Βλ. ἀκόμη Σχόλ. εἰς Ἑρμογένην (ἔκδ. Walz V, 529) καὶ Δημοσθ. *Κατὰ στεφάνου* Α, 74.

9. Τουρκ. kavurka.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἂν γίνονταν τὴν ἴδια μέρα δυὸ γάμοι, οἱ νύφες δὲν ἔπρεπε νὰ ἰδοῦν ἡ μιὰ τὴν ἄλλη, γιατὶ πέφτιὄκιν βάριμα, ματιάζονταν.

§ 106. Τὸ τὄουφάλ'.

Ὥσπου νὰ γίνουν ὅλα αὐτὰ — ντύσιμο νιογάμπρων, στέψη, ἐπιστροφὴ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία — περνοῦσε τὸ μεσημέρι. Ἔτρωγαν ὅλοι καὶ ξεκουράζονταν λίγο. Τὸ ἀπόγεμα ἔστρωναν στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ ἕνα χαλὶ καὶ πάνω σ' αὐτὸ στεκόταν ὄρθιος ὁ γαμπρός. Κρατοῦσε στὸ χέρι ἀναμμένη τὴ λαμπάδα τοῦ γάμου καὶ εἶχε δεμένη σταυρωτὰ στὸν ὦμο καὶ στὴ μασχάλη τὴ μεγάλη πετσέτα ποὺ εἴδαμε στὸ ντύσιμό του. Ἔρχονταν τότε μὲ τὴ σειρὰ οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι του καὶ τοῦ εὔχονταν: Φῶς σὰ μάτια σ'. Στοὺς θείους, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ χειροφίλημα, ἔπρεπε ὁ γαμπρὸς νὰ ποίκ' τὄουφάλ', νὰ κάνει κεφάλι, νὰ προσκυνήσει μὲ ἰδιαίτερο τρόπο: Ἔκανε πὼς προσκυνοῦσε τρεῖς φορές, γονάτιζε μὲ τὸ ἕνα γόνατο κι ἀκουμποῦσε τὴ λαμπάδα στὸ κιλίμι. Ὕστερα ἔκανε τὸ ἴδιο μὲ τὸ ἄλλο γόνατο καὶ σηκωνόταν χωρὶς νὰ λυγίσει τὸ πρῶτο γόνατο. Ἦταν ὑποχρεωμένος ὁ γαμπρὸς νὰ ποίκ' τὄουφάλ' σὲ ὅσους ἀπὸ τοὺς μεγάλους τοῦ τὸ ζητοῦσαν, κι αὐτὸ ἦταν ἀρκετὰ κουραστικό.

§ 107. Τὸ γαμήλιο τραπέζι. Τὸ τραγούδι τοῦ γαμπροῦ.

Ἔπειτα ἀπὸ τὶς εὐχὲς καὶ τὸ τὄουφάλ' στὴν αὐλὴ τοῦ σπιτιοῦ, ἔμπαιναν ὅλοι μέσα, κάθονταν στὸ τραπέζι καὶ κατόπιν χόρευαν ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ, λούζοντας τοὺς νιογάμπρους μὲ σιτάρι [1]. Ἡ νύφη δὲν ἔτρωγε σήμερα μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους. Τὴν ὥρα ποὺ αὐτοὶ ἔτρωγαν, νύφ' ρανᾶ ὀρτίς, ἡ νύφη (στέκεται) ὄρθια (καὶ) κοιτάζει [2]. Ἔφευγαν ἀργότερα οἱ ξένοι, καὶ στὸ σπίτι ἔμεναν λίγοι συγγενεῖς ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ φύγουν, ἂν δὲν τραγουδιόταν γαμπροῦ δοὺ τραγώι, τὸ τραγούδι τοῦ γαμπροῦ. Στέκονταν ὁ γαμπρὸς στὴ μιὰ γωνία καὶ ἡ νύφη στὴν ἄλλη, ὄρθιοι καὶ κρατώντας καθένας τὴ λαμπάδα του ἀναμμένη, καὶ ὁ τραγουδιστὴς τοῦ γάμου, παίζοντας καὶ τὸ ντέφι, ἔλεγε μόνος του τὸ τραγούδι, χωρὶς κανεὶς ἄλλος ν' ἀκούγεται. Ἀπὸ τὸ τραγούδι τοῦ γαμπροῦ, ποὺ ἦταν τούρκικο, σημειώσαμε τρεῖς παραλλαγές:

---

1. Σύμβολο εὐτυχίας, ἀφθονίας, ἀφοῦ τὸ ψωμὶ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς τροφῆς.

2. Πβ. Χ/φο *ΙΛΝΕ* 671, σ. 64: «Ὅταν ἡ νύφη ἔρθει στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ οἱ καλεσμένοι καθήσουν νὰ φᾶνε, ἡ νύφη δὲν ἐπιτρέπεται νὰ καθήσει, ἀλλὰ στέκεται ὄρθια». Ἡ συνήθεια, ὡστόσο, φαίνεται τουρκική. Βλ. *Ἀνακοὺ* 177.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

α) Γκετὶν γιολὰρ ὀτλοὺ ὀλσούν, bιdιγὶν ἀτλὰρ ἀτλὶ ὀλσούν.
— Προσκύνα, γαμπρέ μ', προσκύνα.
Dουϊνούμ νουbερὲκ ὀλσούν, γκελτσὶν ἐμὶ γκελτσὶν,
Dαὶ ὀγλουμοὺς γκιουβέι ὀλdοὺ deἰ.
Προσκύνα, γαμπρέ μ', προσκύνα. [1]

Ἐκεῖ ποὺ πᾶς, ὁ δρόμος σου νὰ εἶναι χορταριασμένος (= μαλακός), καὶ τ' ἄλογα ποὺ καβαλᾶς νὰ εἶναι περίφημα.
Ὁ γάμος νὰ εἶναι εὐτυχισμένος. Ἂς ἔρθει ὁ θεῖος (ἀπὸ μητέρα), ἀφοῦ ὁ γιός μας ἔγινε γαμπρός.

β) Γκὲλ γκελὶν ἐdαλὶν ἰιζὶ dούγουνε ὀκούλὰρ bιζί.
babούτσ' σὺστουdὲ μὰχ γιουζού.
Προσκύνα, γαμπρὲ μ', προσκύνα. [2]
Τσάγιρι γκιουβεῖν ἀνασινί, ὀγλούμ γκουβὲρ ὀλdοὺ dεσίν,
χὲρ μουρατλάρα γερέσιν.
Προσκύνα, γαμπρὲ μ', προσκύνα.
Τσαγρίν γκιουβέιν bαbασίν, ὀγλούμ γκιουβεῖρ ὀλdοὺ dεσίν,
Χὲλ μουρατλαρὰ γερέσιν.
Προσκύνα, γαμπρὲ μ', προσκύνα.
Γκιαλσὶν ἐνὶ γκελσὶν dαῖ, χὲρ bερὶ bιρdὶν ἐί,
σαρdίτσ ἰνὲν dὲν γκουβέι.
Προσκύνα, γαμπρέ μ', προσκύνα.
'Ατλαdὶμ γκεστὶμ ἐσιρί, σουφραdὰ bουλdούμ γασιρί,
γκιουγούν ἐρὶν γιαχϊσιγί.
Προσκύνα, γαμπρὲ μ', προσκύνα.
Γαρτσικὶτ dαγὶν ἰλανί, γκελὶρ dολανὶ dολανί,
γκεῖέρ, σοϊλedὶν γιαλανί.
Προσκύνα, γαμπρέ μ', προσκύνα.
Οὐσταμουζούμ ἀdί χιdίρ, ἀλιμισdὲμ γκελὲν bουdούρ,
bισedὲ bαχτσὶς γιὸκ μουdούρ.
Προσκύνα, γαμπρέ μ', προσκύνα..
Τσαγρὶ τσαγρὶ γιορουλdούμ, dαμλαμοὺν τελὶ κουρουλdού,
μπιζὲ bαχτσὶς βεριλdί.

ποὺ σημαίνει (μετάφραση Γ. Μαυροχαλυβίδη καί Χρ. Τουργούτη) :

---

1. Ἡ τουρκ. γραφή : gettin yollar otlu olsum, bidiyin atlar altı olsun, düyün mubarek olsun, gelsin emmi gelsin day, oğlumus güvey oldu dey.

2. Κάθε φορὰ ποὺ ἀκουγόταν ἡ φράση αὐτή, ἡ μόνη ἑλληνικὴ τοῦ τραγουδιοῦ, ὁ γαμπρὸς ἔσκυβε, «προσκυνοῦσε».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών/ Academy of Athens

Ἔλα, νύφη, πληρωμένη κόρη, μᾶς κάλεσαν στὸ γάμο.
Πάνω στὸ παπούτσι τὸ πρόσωπο τοῦ φεγγαριοῦ,
κι ὁ κουμπάρος μὲ τὸ γαμπρό, ἡ ὀμορφιὰ τοῦ ἀγοριοῦ τοῦ χωριοῦ,
τοῦ ἀντικρινοῦ γκρίζου βουνοῦ ἡ ἀγγελία.
Φωνάξετε τὴ μάνα τοῦ γαμπροῦ, «ὁ γιός μου ἔγινε γαμπρός» νὰ πεῖ,
ὅλες του οἱ πεθυμιὲς νὰ γίνουν».
Φωνάξετε τοῦ γαμπροῦ τὸν πατέρα, «ὁ γιός μου ἔγινε γαμπρὸς» νὰ πεῖ,
ὅλες οἱ πεθυμιές του νὰ γίνουν».
Νἄρθουν ὅλοι. Νἄρθει ὁ θεῖος, ὅλοι τους μεμιᾶς καλοί.
Ἐπήδησα, πέρασα τὸ σκλάβο, βρῆκα τὸ τραπέζι τό ...
Ἔρχεται γυροφέρνοντας, φτάνουν τὰ ψέματα ποὺ εἶπες.
Τοῦ μάστορή μας τ' ὄνομα Χιδίρ, αὐτὸ περνάει ἀπὸ τὸ χέρι μας.
Δὲν ἔχει γιὰ μᾶς ρεγάλο; Κουράστηκα φωνάζοντας.

Ἡ τρίτη παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ, ποὺ μοιάζει σὰν κλάψιμα σὲ διάλογο τῆς νύφης καὶ τῶν δικῶν της, καὶ ποὺ τὸ δεύτερο μέρος της ἀναφέρεται στὸ γαμπρό, εἶναι σὲ μετάφραση :

—Ἔφυγα ἀπὸ τὴν πόρτα σας, ἀλλὰ ἔμεινε τὸ κουτάλι μου πίσω.
Δὲν πειράζει, καλύτερα θὰ εἶμαι στοῦ γαμπροῦ τὸ σπίτι.
— Προσκύνα, νύφη, προσκύνα...
— Πατέρα, ἤμουν μέσα στὸ σπίτι σου βάρος σὰν ἕνα φίδι.
Πότε, πότε θὰ ἔρθω πάλι;
— Κοίταξε μὴν πεῖς ψέματα, νὰ ἔρθεις!
Προσκύνα, νύφη, προσκύνα.
— Νὰ εἶναι καλὸ τὸ ἄλογο ὅπου θὰ σὲ βάλουν καβάλα.
Κ' ἐκεῖ ποὺ πᾶς στὸ δρόμο νὰ εἶναι χορτάτο.
Προσκύνα, νύφη, προσκύνα ...
— Φωνάξετε τοῦ γαμπροῦ τὸν πατέρα, νὰ φιλήσει τὰ στέφανα,
Νὰ δώσει τὴν εὐχή του, νὰ ζήσουν χρόνια πολλά.
Ἂς ἔρθει κι ὁ θεῖος νὰ δώσει τὴν εὐχή του.
Αὐτοῦ ἡ εὐχὴ θὰ εἶναι καλύτερη.
— Τραγούδησα, τραγούδησα, κουράστηκα.
Ἔκοψα τὸ τέλι τοῦ βιολιοῦ μου, πῆρα καὶ τὸ δῶρο μου.

Ἔριχναν, τὴν ὥρα τοῦ τραγουδιοῦ, δῶρα στὸ ντέφι γιὰ τὸν τραγουδιστή, καὶ ὁ γάμος τελείωνε. Ἡ συντέξα πλύνιˇσκιν dὰ σκέφια, ἔπλενε τὰ σκεύη, καὶ οἱ φίλες ἔπαιρναν τὴ νύφη νὰ κοιμηθῆ μαζί τους. Ὁ γαμπρὸς κοιμόταν σήμερα μόνος[1] του.

---

1. Πβ. *Ἀρχ. Πόντ.* 1(1928) 174 : «τὴν πρώτην ταύτην νύκτα (τοῦ γάμου) θεωρουμένην ἱερὰν ... δὲν συνεκοιμῶντο οἱ νεόνυμφοι ὑποχρεωτικῶς, ἀλλ' ἐμόναζαν τὰ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὴ Δευτέρα τὸ πρωῒ νύφ' ζορλού[2] οὔλα τὰ νευλὴ φκάλ'τσιν da, ἡ καλὴ νύφη σκούπισε ὅλη τὴν αὐλή.

§ 108. Τὴ Δευτέρα. Ὁ βασιλιάς.

Ὁ Βασιλιάς[3]. Νὰ γουρδίσουμ'[4] dοὺ daράγατζη, νὰ στήσουμε τὴν κρεμάλα, ἢ νὰ πᾶμ' σοὺ γάμου νὰ κρεμάσουμ', νὰ πᾶμε στὸ γάμο νὰ κρεμάσουμε, ἔλεγαν.

Τὴ Δευτέρα τὸ πρωῒ[5], ἀργὰ κάπως, δέκα δεκαπέντε παλικάρια τῆς γειτονιᾶς, φίλοι τοῦ γαμπροῦ, φορώντας ἕνα παράξενο μαντίλι στὸ κεφάλι τους, ἔπαιρναν τὰ φαγητά τους κ' ἔρχονταν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ. Εἶχαν παστὰ ψάρια, καϊμάκια, ὀμελέτα, τσίπουρο ἢ κρασί. Ἔτρωγαν καὶ εὔχονταν στὸ γαμπρό: Χιὸς (ἢ Χεγὸς = Θεὸς) νὰ σὶ χαρίσ' χρόνια πολλά, φῶς σὰ μάτια σ'.— Φῶς μας εἶ', ἀπαντοῦσε αὐτός. Μετὰ τὸ φαγητὸ ἔστρωναν κάτω ἕνα δυὸ στρώματα, ἔβαζαν ἕνα χοντσά, τραπέζι χαμηλό, καὶ πάνω σ' αὐτὸ χαρτιά, ἕνα καλαμάρι κ' ἕνα κοντυλοφόρο[6]. Δίπλα στὸ τραπέζι καθόταν ὁ γαμπρός, φορώντας τὸ φέσι μὲ τὴ μεγάλη φούντα, ἕνα φλωρὶ ραμμένο στὸ ἐμπρὸς μέρος τοῦ φεσιοῦ, μιὰ πετσέτα μεγάλη περασμένη ἀπὸ τὸν ὦμο καὶ δεμένη στὴ μασχάλη, μιὰ θαλασσιὰ χάντρα κοντὰ στὸ φλωρὶ — γιὰ τὸ μάτι — ἕνα σάκο ποὺ τὸν δανειζόταν ἀπὸ τὸν παπά,

στέφανα». Βλ. καὶ Χ/φο *ΙΛΝΕ* 846 (Ν. Τσάκα, Πάργα - Στεριὰ) 13 : Τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὸ γάμο ... πηγαίνει τὸ ζευγάρι γιὰ εὐχὲς στὴν ἐκκλησία, τοὺς χωρίζει ὁ παπὰς μὲ τὸ Εὐαγγέλιο ἢ ἕνα σερνικὸ παιδὶ καὶ «ἀπὸ τὴ στιγμὴ ἐκείνη παλαιότερα εἶχαν τὸ δικαίωμα νὰ συνέλθουν οἱ νεόνυμφοι». Οὔτε στοὺς Φούρνους τῆς Ἰκαρίας, παλαιότερα, ἄφηναν τοὺς νιόγαμπρους νὰ κοιμηθοῦν μαζὶ τὴν πρώτη βραδιά. Πβ. *Ἀνακού* 157.

2. Τουρκ. zorlu.

3. Πβ. *Εὐχολόγιον Μέγα,* ἔκδ. Σαλιβέρου Ἀθῆναι (χωρὶς χρονολ), 196 : «Ἐπὶ ἑπτὰ ὁλοκλήρους ἡμέρας οἱ νεόνυμφοι ἦσαν ἐστεμμένοι ὡς βασιλεῖς. Οἱ Ἀρμένιοι τὸν νεόνυμφον προσαγορεύουσιν ἐπὶ ὀκτὼ ἡμέρας ὡς βασιλέα». Βλ. ἀκόμη ὅσα σημειώνει ὁ Κ. Α. Ρωμαῖος *Λαϊκὲς λατρεῖες Θράκης* 90: «Κοντά του στεκόταν ὁ γραμματικὸς κ' ἔδινε διαταγὴ στοὺς καπιστράδες γιὰ νὰ σταματήσουν τὸ διαβάτη καὶ νὰ πάρουν λύτρα». Καὶ σ. 82 : «Τέλος ἐκλέγουν ἀπὸ τὰ καλύτερα παλικάρια τοῦ χωριοῦ δυὸ νέους, ὄμορφα ντυμένους, μὲ πιστόλια στὴ ζώνη καὶ μακριὰ ἁλυσίδα στὸ χέρι, γιὰ νὰ κρατοῦν μ' αὐτὴ αἰχμαλώτους τοὺς περαστικοὺς στὸ δρόμο καὶ τοὺς φορολογήσουν». Σελ. 83 : «Στὸ δρόμο θὰ κάμουν τὸ ἴδιο στὸν κάθε διαβάτη, θὰ τὸν αἰχμαλωτίσουν καὶ θὰ πληρώσει ξαγορὰ γιὰ τὸν καλὸ χρόνο. Τὰ παλικάρια θὰ περάσουν τὴν ἁλυσίδα ἀπὸ τὸ λαιμό του καὶ θ' ἀρχίσει ἡ κωμικὴ διαδικασία». Βλ. τοῦ ἴδιου ὅ.π. σ. 98. Πβ. Τοῦ ἴδιου ὅ.π. 96, ἀλλὰ γιὰ τὸ τελευταῖο βράδυ τῆς ἀποκριᾶς στὴν Ἀδριανούπολη.

4. Τουρκ. darağaci. Ἀπὸ τὸ dara, ἀγχόνη, καὶ ağaç, δέντρο : δέντρο ἀπὸ τὸ ὁποῖο γίνεται ἡ ἀγχόνη.

5. «Δευτέρας γαμπρὸς» εἶναι, ἔλεγαν οἱ Διλιανοὶ γιὰ κάποιον ποὺ τεμπέλιαζε.

6. Βλ. σελ. 226, σημ. 3.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἂν δὲν εἶχε δικό του. Ἦταν «ὁ βασιλιὰς»[1] ποὺ θὰ δίκαζε τοὺς κλέφτες. Ἡ νύφη φοροῦσε, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μπουμοὺ, ἕνα μετάλλινο σκουφί, καὶ σκέπαζε τὸ πρόσωπο μὲ μαντίλι.

Τὰ παλικάρια, ὁπλισμένα μὲ μεγάλα ξύλα, μὲ παλιὰ μαχαίρια καὶ ἄχρηστα τουφέκια, βγαίναν στοὺς δρόμους, ἔπιαναν ὅποιον συναντοῦσαν — ἄντρα ἢ γυναίκα — καὶ τὸν ἔφερναν στὸ βασιλιὰ νὰ τὸν κρίνει.— Τ'έλ' σι βασιλέας, σὲ θέλει, σὲ ζητεῖ ὁ βασιλιὰς τοῦ ἔλεγαν, καὶ τὸν ἔφερναν στὸ γαμπρό. Ὅταν ὁ «ἔνοχος» ἔφτανε μπροστὰ στὸ «βασιλιά», αὐτὸς τὸν ρωτοῦσε τουρκικά : Σὰ βάσανα εἶσαι ἢ σὸ δρόμο εἶσαι, ποὺ σήμαινε : προτιμᾶς νὰ σὲ κρατήσουμε καὶ νὰ σὲ βασανίσουμε ἢ νὰ σ' ἀφήσουμε ἐλεύθερο;

Ἀπὸ τὴν κάπνη τοῦ σπιτιοῦ ἢ ἀπὸ τὴν κορφὴ ἑνὸς κωνικοῦ ξύλινου τρίποδου, συνηθέστερα, τοῦ daράγατζη, κρεμόταν doὺ ράμμα, τὸ σκοινὶ γιὰ τὸ κρέμασμα τῶν «κλεφτῶν». Ἔφερναν στὸ βασιλιὰ ὅσους ἔπιαναν, καὶ τοὺς πρότειναν : — Τάι (= τάξε), νὰ μή σι κρεμάσουμ', κι αὐτοὶ ἔταζαν ἕνα ὀκὰ κρασί, ἕνα ὀρνίχ', τέτοια. Ἂν ὅμως κάποιος δὲν ἔταζε, ρωτοῦσε ὁ βασιλιάς : — Τί ποῖκιν ; — Ἔκλιψι, ἀπαντοῦσαν αὐτοί, κ' ἔδειχναν στὸ βασιλιὰ λίγο σιτάρι ἢ ἀλεύρι, ποὺ οἱ ἴδιοι εἶχαν ρίξει στὶς τσέπες τῶν πιασμένων, γιὰ νὰ τοὺς ἐνοχοποιήσουν. — «Κρεμάστε τον», πρόσταζε ὁ βασιλιάς, καὶ τὰ παλικάρια ἔφερναν τὸν ἔνοχο κοντὰ στὸ σκοινί. Τοῦ περνοῦσαν τὸ πόδι στὴ θηλιά, ἔστριβαν τὸ σκοινί, κόνταινε αὐτὸ καὶ τὸ πόδι σηκωνόταν λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὸ δάπεδο τοῦ σπιτιοῦ. Ἂν ὁ ἔνοχος ἀρνιόταν νὰ πληρώσει τὸ πρόστιμο, τὸ σφίξιμο τοῦ σκοινιοῦ συνεχιζόταν καὶ τελικὰ τὸν κρεμοῦσαν κούπ' ἀλατ[2], κατωκέφαλα, χέριζκαν λερό, dίιζκαν τὰ πτέρια τ', ἔχυναν νερό, ἔδεναν τὰ πόδια του, ἐνῶ ἔβριζε τάχα αὐτὸς τὸ βασιλιὰ καὶ τοὺς ἀκολούθους του. — «Νὰ σᾶς ἁλατίσω καὶ σένα καὶ τὸ βασιλιά σας». Ὅταν πλήρωνε λίγα γρόσια, λίγο τσίπουρο, κάποτε μιὰ κότα — καὶ ὅλοι πλήρωναν πρόθυμα — τὸν ἐλευθέρωναν ἀπὸ τὴ θηλιά, τὸν κερνοῦσαν καὶ τὸν ἄφηναν ἐλεύθερο.

Ὅταν οἱ ἄνθρωποι τοῦ βασιλιᾶ ἔπιαναν καὶ τὴν πεθερά του, ἡ νύφη ἔτρεχε νὰ τὴ γλιτώσει. Ἀλλιῶς τυράννιζάν το, τὴ βασάνιζαν, ὥσπου νὰ ὑποχωρήσει ἡ νύφη καὶ νὰ φιλήσει τὸ χέρι τοῦ γαμπροῦ, πρᾶγμα ποὺ ὡς αὐτὴ τὴν ὥρα ἀρνιόταν νὰ κάνει.

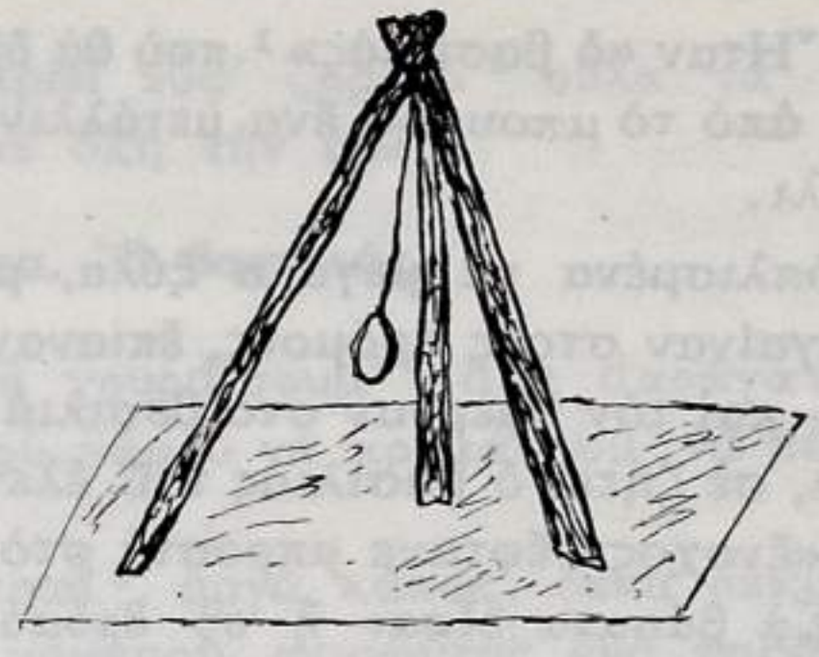
Τελείωνε κάποτε καὶ τὸ κρέμασμα, καὶ τὰ παλικάρια γύριζαν στὰ σπίτια τους.

---

1. Ἡ μπέης, ἡ γυναίκα του μπέινα. Πβ. Κ. Α. Ρωμαῖο *Λαϊκὲς λατρεῖες Θράκης* 91 : «ἐφ' ἧς (ἁμάξης) τὸν βασιλέα ἀναβιβάζουσι».

2. Κούπα + alay;

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 45. Δαράγατζης.

§ 109. Στὸ νυφικὸ κρεβάτι.

Τὴν Κυριακὴ τὸ βράδυ τὸ ἀντρόγυνο δὲν κοιμόταν μαζί, «γιατὶ εἶχε κοινωνήσει τὴν ὥρα τῆς στέψης καὶ θὰ ἦταν ἁμαρτία»[1].

Τὴ Δευτέρα τὸ βράδυ ἡ συντέξα[2] καὶ δύο συγγενικὰ κορίτσια ἔστρωναν καταγῆς τὸ στρῶμα τῶν νιογάμπρων, καὶ ἡ πρώτη ὁδηγοῦσε τὴ νύφη σ' αὐτὸ νὰ dοὺ *τσοιμίσ'*, νὰ τὴν κοιμίσει, παίρνοντας γι' αὐτὸ ἕνα καλὸ δῶρο. Ὅταν τελείωνε τὸ στρώσιμο, ἡ συντέξα ἔκανε πάνω στὸ στρῶμα τρεῖς τοὔμπες, «γιὰ νὰ κάνει τὸ ζευγάρι παιδιά», καὶ ἄφηνε μόνο του τὸ ζευγάρι.

Πρὶν πέσουν στὸ στρῶμα οἱ νιόγαμπροι, ἐρχόταν στὸ σπίτι τοῦ γαμπροῦ καὶ ἡ μητέρα τῆς νύφης, φέρνοντας τὴν προίκα τῆς κόρης της μέσα σ' ἕνα μπαοῦλο, καὶ λίγο σερbέτι[3], ποὺ ἔδινε στὸ γαμπρὸ γιὰ νὰ *γυλτσᾶσ'* dοὺ στόμα τ', νὰ γλυκάνει τὸ στόμα του.

Ὁ γαμπρὸς ἔριχνε τότε μέσα στὸ μπεκμὲζ[4] λίγα γρόσια, δῶρο στὴν πεθερά του[5].

---

1. Βλ. σ. 226, σημ. 1. Τὸ κρασὶ ποὺ πρόσφερε ὁ παπὰς — «ποτήριον σωτηρίου λήψομαι ...» τὸ θεωροῦσαν κοινωνία.

2. Τὸ μεσν. συντέκνισσα. Γιὰ τὸ ἀρσ. σύντεκνος βλ. Wagner *Carm. gr.* 125.

3. Τουρκ. şerbet.

4. Τουρκ. pekmez.

5. Οἱ Διλιανοὶ ἐπιμένουν, ἀλλὰ καὶ πολλοὶ Μιστιῶτες παραδέχονται πὼς οἱ Μιστιῶτες — μόνο τὰ παιδιά, λένε μερικοὶ — τὴν πρώτη βραδιὰ τοῦ γάμου, καθὼς ἡ πόρτα τῶν νιογάμπρων ἔμενε ἀνοιχτή, ἀφουγκράζονταν — *ἀνακρουζιότουν* — τὶ κάνουν μέσα οἱ νιόγαμπροι. Ὁ Ε. Τσαλίκογλου, ἐξάλλου, βεβαιώνει πὼς καὶ στὸ Ζιντζίdερε τῆς Καισάρειας οἱ συγγενεῖς τοῦ γαμπροῦ ὠτακουστοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὸ δωμάτιο τῶν νιογάμπρων. Ἂν δὲν γινόταν αὐτό, τὸ παιδὶ θὰ γεννιόταν κουφό. Ἡ ἑρμηνεία, ὡστόσο, πρέπει νὰ εἶναι ἄλλη: Στὴν Καππαδοκία οἱ νέοι παντρεύονταν μικροὶ καὶ ἦταν ἑπομένως ἄπειροι — ἔχομε τέτοιες παράξενες περιπτώσεις. Ἡ παρακολούθηση λοιπὸν πρέπει ἴσως ν' ἀποδοθῇ στὴν προσπάθεια νὰ καθοδηγήσουν οἱ ἡλικιωμένοι τοὺς νέους τὴν πρώτη νύχτα τοῦ γάμου. Σύμφωνα μὲ πληροφορία ποὺ χρωστοῦμε στὸν κ. Ε. Τσαλίκογλου, ἡ συνήθεια ἀπαντοῦσε καὶ στοὺς Τούρκους. Βλ. καὶ *Μικρ.*

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἄλλοτε ἔφερναν τὴν προίκα τὴν Τρίτη τὸ πρωΐ, καὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ γαμπροῦ τὴ μετροῦσαν.

Ἀντικρίζοντας ἡ νύφη τὴ μάνα της, ἔλεγε σὰν ποίημα μερικὲς τούρκικες φράσεις ποὺ τῆς εἶχαν μάθει πρὶν ἀκόμη παντρευτῆ, φράσεις ποὺ σήμαιναν «τὰ μάτια μου ἔμειναν στὴν πόρτα, τ' ἀφτιά μου ἦταν στὸ παράθυρο», σᾶς περίμενα δηλαδὴ μὲ ἀγωνία.

Μερικοί πληροφορητὲς ἐπιμένουν πώς, ὅταν ὁ γαμπρὸς ἦταν νέος, ἄπειρος, τὴν ὥρα ποὺ ἡ συντέξα ἔμπαζε τὸ ζευγάρι τῶν νιογάμπρων στὸ δωμάτιό τους, διακόρευε μὲ τὸ δάχτυλό της τὴ νύφη, δείχνοντας ἔτσι στὸ γαμπρὸ τί ἔπρεπε νὰ κάνει. Καὶ τὸ πράγμα δὲ θὰ φαινόταν παράξενο γιὰ γαμπρὸ τόσο μικρῆς ἡλικίας, ἂν λησμονοῦσε κανεὶς πὼς τὰ παιδιὰ αὐτὰ ζοῦσαν διαρκῶς στὸ ὕπαιθρο καὶ πὼς ἡ φύση ἔπρεπε νὰ τοὺς δίδασκε τὶ νὰ κάνουν σ' αὐτὴ τὴν περίσταση, ἀφοῦ ἔβλεπαν τόσο συχνὰ στὰ ζῶα τὴν πράξη τῆς διαιώνισης.

§ 110. Ἀγνείας πεῖρα.

Τὴν Τρίτη τὸ πρωΐ ἡ συντέξα ἔπαιρνε τὸ ροῦχο μὲ τὸ λίγο αἷμα ἀπὸ τὸ κρεβάτι τοῦ ζευγαριοῦ, τὸ τύλιγε καὶ πήγαινε νὰ τὸ δείξει στὸν πεθερὸ τῆς νύφης, μὲ τὴ συνηθισμένη εὐχή: Φῶς σὰ μάτια σ'. Ὁ πεθερὸς τῆς ἔδινε ἕνα μικρὸ δῶρο [1], κι αὐτὴ πήγαινε κατόπιν στὰ πεθερικὰ τοῦ γαμπροῦ γιὰ νὰ κάνει τὸ ἴδιο.

Σπάνια βρισκόταν διακορευμένο ἀπὸ ξένον ἕνα κορίτσι, ἀλλά, ἀκριβῶς ἐπειδὴ ἡ περίπτωση ἦταν τόσο σπάνια, οἱ πληροφορητὲς δὲ συμφωνοῦν γιὰ τὴ στάση τοῦ γαμπροῦ στὶς περιπτώσεις αὐτές. Κολλᾶ του, τὴ διώχνει, λένε μερικοί, ἀλλὰ δὲν ἔχουν ν' ἀναφέρουν τέτοια περίπτωση.

Μερικοὶ πληροφορητὲς μιλοῦν ἀκόμη καὶ γιὰ ἀπάτη στὴν περίπτωση ποὺ ἡ νύφη ξέβην ὄφκαιρη, βγῆκε ἄδεια, κενή, διακορευμένη δηλαδή. Ἔσφαζε ἡ συντέξα ἕνα περιστέρι, μάζευε αἷμα σ' ἕνα μικρὸ μπουκάλι, καὶ τὴν ὥρα ποὺ μὲ τὸ δάχτυλό της ἔκανε πὼς διακόρευε τὴ νύφη, ἄδειαζε στὸ ροῦχο τὸ μπουκαλάκι. Μερικὲς πληροφορήτριες βεβαιώνουν πὼς δὲν ἄναβαν καλὰ τὰ καντήλια, ὅταν ἡ νύφη δὲ βρισκόταν παρθένος.

Ἕνα ἀκόμη ἀπὸ τὰ καθήκοντα τῆς συντέξας ἦταν νὰ φυλάχ', νὰ προσέξει τὸ ζευγάρι νὰ μὴν πιεῖ νερὸ [2] κρύο τρεῖς μέρες μετὰ τὸ γάμο.

Χρον. 15 (1972) 144 κέ. Βλ. ἀκόμη Μαχμοὺτ Μακάλ *Köyümden,* Istambul σ. 15 - 17 καὶ *Un village Anatolien,* Paris 1963, 107 - 110.

1. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στὸ Ζιντζίδερε. Πληροφ. τοῦ κ. Ε. Τσαλίκογλου.

2. Ἀπὸ φόβο προφανῶς μήπως τὸ νερὸ παρασύρει τὸ σπέρμα καὶ δυσκολέψει τὴ σύλληψη. Πβ. *Ἀνακοὺ* 179.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 111. Μετὰ τὸ γάμο. Τὰ γάτια. Ἡ συμπεριφορὰ τῆς παντρεμένης.

Ἔξι μέρες μετὰ τὸ γάμο[1] ὁ γαμπρὸς δὲν ἔβγαινε ἀπὸ τὸ σπίτι, οὔτε ἡ νύφη καταπιανόταν μὲ δουλειές. Στὶς ὀχτὼ ὅμως μετὰ τὸ γάμο τὸ ζευγάρι πήγαινε στὴ μητέρα τῆς νύφης, ὅπου τοὺς εἶχαν ἑτοιμάσει τραπέζι μὲ πετεινό[2], κ' ἔπειτα, παίρνοντας τὴν κουνιάδα της ἢ μιὰν ἄλλη συγγενή, γύριζε στὰ συγγενικὰ σπίτια, πηγάιδκιν τὰ γάτια[3], τοὺς πήγαινε τὰ καλαγάτια, δῶρα[4]: ἕνα φόρεμα στὴ μιά, μιὰ ποδιὰ στὴν ἄλλη, ἕνα μποῦστο, τέτοια. Σὲ κάθε σπίτι ποὺ πήγαινε, τὴν κερνοῦσαν. Τὰ γάτια ἦταν τὰ τελευταῖα δῶρα ποὺ ἔκανε τὸ ζευγάρι στοὺς δικούς του. Ἀπὸ δῶ καὶ πέρα φρόντιζε μόνο γιὰ τὸ σπιτικό του.

Στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὰ 1924 χρόνια, τὴν πρώτη βδομάδα μετὰ τὸ γάμο ἡ νύφη σκέπαζε τὸ πρόσωπό της μὲ τὸ ἄλ., παλιότερα τὸ σκέπαζε περισσότερον καιρό.

Λίγες μέρες ἀργότερα, ὅταν οἱ δικοί της ἔρχονταν νὰ ἐπισκεφτοῦν τὴ νύφη, αὐτὴ ἔπρεπε πάλι νὰ κλάψει — τούρκικα κι αὐτὴ τὴ φορά:

«Μιὰν ἐλπίδα μου σὲ σένα, ἀγά μου, μιὰν ἐλπίδα στὸ Θεό. Καλά, ἐγὼ ξένος εἶμαι κ' ἦρθα στὸ μαχαλά σας νὰ μὲ βοηθήσετε»; Ἔπειτα ἀπὸ τὸ κλάψιμο αὐτό, οἱ φιλενάδες της ἔπαιρναν τὴ νύφη στὴν ἄκρη.

Ἄρχιζε, ἔπειτα ἀπ' ὅλ' αὐτά, ἡ ἔγγαμη ζωὴ τῆς νύφης, ὅπως τὴν εἶδαμε καὶ στὴν Ἀνακού: Ἔντυνε καὶ ξέντυνε τὸν πεθερό, τοῦ ἔχυνε νερὸ νὰ πλυθῆ[5], τὸν κοίμιζε κάθε βράδυ καὶ τὸν σκέπαζε. Τὴν ὥρα ποὺ αὐτός, γυρίζοντας στὸ σπίτι, ἔβγαζε τὴν κάπα καὶ τὸ φέσι του, καμάρωνε, γιατὶ αὐτὴ ἦταν ἐκεῖ, ἕτοιμη νὰ τὰ πάρει καὶ νὰ τὰ βάλει στὴ θέση τους. Ἔτρωγε πάντοτε μετὰ τὸν πεθερό της καὶ πάντοτε μακριὰ ἀπ' αὐτόν. Τοῦ μιλοῦσε[6] — τὶς σπάνιες φορὲς ποὺ ἀπευθυνόταν σ' αὐτὸν — πολὺ σιγὰ —κουρφὰς— μὲ νοήματα, μούλωνέν do σές, τοῦ ἔκρυβε τὴ φωνή της.

---

1. Πβ. *Ἀνακοὺ* 179.
2. Τὸ σύμβολο τῆς διαρκοῦς σεξουαλικῆς ἱκανότητας.
3. Ἀντί: γαλαγάτια.
4. Στὴν Ἀνακοὺ αὐτὸ γινόταν τὴν ἡμέρα τῆς στέψης. Βλ. *Ἀνακοὺ* 177, ὅπου ἀναφέρεται καὶ ἀφοριστικὸ τοῦ Παΐσιου, ἤδη στὰ 1857 «περὶ τοῦ μὴ διδόναι ἐν ἀρραβῶσι καὶ ὑπανδρείαις γαλαγάτια πρὸς ὅλους τοὺς συγγενεῖς». Βλ. ἀκόμη παραπάνω, σ. 208, σημ. 4.
5. Στὸν Πόντο παλιότερα τὸ πλύσιμο τῶν ποδιῶν τῶν πεθερικῶν, τῶν κουνιάδων, κάποτε καὶ ἄλλων συγγενῶν, ἄρχιζε ἀπὸ τὴν πρώτη βραδιὰ μετὰ τὸ γάμο. Βλ. I. N. Κονδυλάκη *ΔΙΕΕ* 1 (1883) 530.
6. Ἡ ἀλαλία τῆς νύφης εἶναι συνήθεια τουρκικὴ καὶ γνωστὴ σὲ ὅλη τὴν Καππαδοκία. Βλ. Σαραντίδη 67, *Ἀνακοὺ* 165, σημ. 5, ὅπου καὶ πληροφορίες γιὰ ἀνάλογη θέση τῆς γυναίκας στὴ βυζαντινὴ ἐποχή, καθὼς καὶ στοὺς Τούρκους. Πβ. τὸ Ἀνακιώτικο: νύφη καὶ δοῦλος ψυχὴ δὲν ἔχουν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Δὲν ἐβύζαινε τὸ μωρό της μπροστά του, καὶ τὰ λόγια της στὴν πεθερὰ καὶ στοὺς μεγάλους κουνιάδους της ἦταν κι αὐτὰ λίγα. Αὐτὸ κρατοῦσε ὅσο ζοῦσε ὁ πεθερός. Ποῖκα 'γγόνια, ἔκανα ἐγγόνια, τσὶ τοὺ πεχερὸ μ' δὲν τὸ μίλησα, λένε οἱ Μιστιώτισσες.

Ἔπρεπε ἀκόμη γὰ φανῆ ἄξια στὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν χωραφιῶν —προπαντὸς σ' αὐτὲς— ἡ νύφη. Νὰ εἶναι δυνατὴ καὶ προκομμένη. Ὅταν πήγαιναν στὸν κάμπο, ἔπρεπε νὰ τρέξει νὰ καβαλήσει στὸ γαϊδούρι, χωρὶς νὰ τὸ σταματήσει, γιατὶ ἀλλιῶς ἦταν ντροπή.— Οὔτε τὸ γαϊdούρ' dὲ μπορ' νὰ καλέψ', τὴν κορόιδευαν. Ὅταν ξεφόρτωναν τὴ σοδειὰ στὸ σπίτι, ἔπρεπε νὰ σηκώσει σακκιὰ ποὺ ζύγιζαν πενήντα καὶ ὀγδόντα κιλά.

Τὸ ντύσιμο μιᾶς παντρεμένης Μιστιώτισσας ἦταν διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ ντύσιμο ἑνὸς κοριτσιοῦ. Τὰ κορίτσια οὔτε τὸ πρόσωπο σκέπαζαν μὲ μαντίλι, ὅπως γινόταν μὲ τὴν παντρεμένη, οὔτε ζουνάρι φοροῦσαν. Καὶ οἱ ἀρραβωνιασμένες ὅμως εἶχαν τὸ μαντίλι χαμηλὰ ὡς τὴ μύτη, σὰν τὶς παντρεμένες. Ἀργότερα ἡ παντρεμένη ἔβγαζε μαυτό τ', μόνη της τὸ μαντίλι ποὺ τῆς σκέπαζε τὸ πρόσωπο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Η΄

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ[1]

§ 112. Οἱ ὅροι. Ὡς τὸ ξεψύχισμα.

Σ' ἕνα χωριὸ ὅπως τὸ Μιστί, ὅπου ὁ γιατρὸς ἦταν ἄγνωστος καὶ καθένας προσπαθοῦσε μὲ πρωτόγονα μέσα νὰ πολεμήσει τὴν ἀρρώστια, δὲν ἦταν μόνο τὰ γερατειὰ ποὺ καλοῦσαν τὸ θάνατο. Οἱ ἀρρώστιες εἶχαν πολὺ περισσότερα θύματα.

'Αστενάρ' ἔλεγαν κ' ἐδῶ τὸν ἄρρωστο, ὅπως καὶ στὴν 'Ανακού, καὶ προσπαθοῦσαν μὲ κάθε τρόπο νὰ τὸν κάνουν καλά. Οἱ γνώσεις τους ὅμως καὶ τὰ μέσα ποὺ εἶχαν στὴ διάθεσή τους σπάνια φέρναν ἀποτέλεσμα, ἀκόμη καὶ ὅταν ἡ ἀρρώστια δὲν ἦταν βαριά. 'Ασήμαντες κάποτε ἀρρώστιες ἔφερναν τὸν ἄρρωστο σὲ σημεῖο ποὺ νὰ χαῆ γιακνάτ'σι[2] ἢ σουζοὺρτ'σιν[3], κόντευε νὰ χαθῆ, καὶ γρήγορα ἔβλεπαν οἱ δικοί του πὼς δὲ τὰ λιαρώσ', δὲ θὰ γίνει καλά, πὼς κρούει ψυσή, χτυπάει, εἶναι ἕτοιμος νὰ παραδώσει τὴ ψυχή του.

Πρὶν πεθάνει κάποιος, οἱ δικοί του μοίραζαν τὸ χουbρούτσ'[4] — νὰ πά' μπροστὰ τοὺ χουbρούτσ', νὰ πάει μπροστά του, στὸν ἄλλο κόσμο, τὸ κ. Ἦταν μικρὰ κέρματα ποὺ τὰ μοίραζαν στὸν κόσμο. Ὅποιος ἔπαιρνε, εὐχόταν Χεὸς μακαρίσ' το, Χεὸς σχωρέσ' το[5].

Ὅταν ἔφτανε στὴ δύσκολη αὐτὴ κατάσταση καὶ οἱ δικοί του δὲ μπο-

---

1. Βλ. Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 323 κέ.
2. Τουρκ. yaklaşti.
3. Τουρκ. sürtünmek.
4. Τουρκ. gümrük (τελωνειακὰ) <μεσν. κο(υ)μμέρκι(ον) <λατ. commercium, τελωνεῖο.
5. Κατὰ τὸν Σ. Κυριακίδη *Λαογρ.* 12 (1938-48) 168, «τὸ εὐρέως διαδεδομένον καὶ οὐχὶ ἄγνωστον εἰς τοὺς ἀρχαίους ἔθιμον «ὀβολὸς τοῦ Χάρωνος» οὐδεμίαν ἀρχικῶς σχέσιν ἔχει μὲ τὸν Χάρωνα καὶ τὸν ναῦλον του, ἀλλ' ἀποτελεῖ, οὕτως εἰπεῖν, ἐξαγορὰν τῆς ὑπὸ τοῦ νεκροῦ εἰς τοὺς ζῶντας καταλειπομένης μικρᾶς ἢ μεγάλης περιουσίας» : Πβ. Πρόδρ. III 85 (Hess.-Pernot σ. 52) : «σὺ δὲ οὐδὲ φόλιν κέκτησαι νὰ δώσης τὴν ψυχήν σου» καὶ Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 4. 158-9, *Λαογρ.* 15 (1953) 237, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3. 330. Ὁ Λουκιανὸς *Περὶ πένθους* σημειώνει : «Ἐπειδάν τις ἀποθάνῃ τῶν οἰκείων, πρῶτα μὲν φέροντες ὀβολὸν εἰς τὸ στόμα κατέθηκαν αὐτῷ μισθῷ τῷ πορθμεῖ τῆς ναυτιλίας γενησόμενον».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ροῦσαν πιὰ νὰ τοῦ προσφέρουν βοήθεια, καλοῦσαν τὸν παπὰ νά τσ̂οινουνίσ' dοὺ ἀστενάρ', νὰ κοινωνήσει τὸν ἄρρωστο. Πηγαίνοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία στὸ σπίτι καὶ γυρίζοντας ἀπ' αὐτό, δὲν ἔπαιρνε προφύλαξη ὁ παπάς, γιατὶ στὸ χωριὸ δὲν ὑπῆρχαν Τοῦρκοι. Τὸν συνόδευε ὅμως πάντα ἕνα παιδὶ κρατώντας ἀναμμένη μιὰ λαμπάδα. Σάνουν dου φώσια, τοῦ κάνουν φῶτα, ἔλεγαν γι' αὐτό, καὶ ὅλοι σηκώνονταν στὸ δρόμο, ὅταν περνοῦσε ἡ κοινωνία. Περίμεναν ἔπειτα τὸ τέλος, καὶ ἡ ἀγωνία τους ὅλο καὶ μεγάλωνε. Πλησίαζαν τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν ρωτοῦσαν— Ράντ'σις καένα ἀπ' τὰ χαμένα, εἶδες κανέναν ἀπὸ τοὺς πεθαμένους;[1] Ἂν ἡ ἀπάντηση ἦταν καταφατική, ἂν, π.χ., ὁ ἄρρωστος ἀπαντοῦσε ρὰντ'σα dοὺ βαβά μ', εἶδα τὸν (πεθαμένο) πατέρα μου, τότε καταλάβαιναν πὼς νὰ βγεῖ ψυσ̂ή τ', θὰ ξεψυχήσει, ὁ θάνατος εἶχε καθήσει δίπλα στὸν ἄρρωστο, ὁ ἄγγελος ποὺ μὲ τὸ σπαθί του ἔπαιρνε τὴν ψυχή. Κανεὶς δὲν τὸν ἔβλεπε, βέβαια, ἀλλὰ ὅλοι τὸ μάντευαν καὶ μετὰ τὸ ξεψύχισμα ὅλοι συνιστοῦσαν στοὺς ἀνθρώπους τοῦ σπιτιοῦ: τὰ λερὰ σερέ τα, ἄτζελους πλυνίσχ' dοὺ γουλάτσι[2] τ', χύσετε τὰ νερὰ (ποὺ βρίσκονται μέσα στὸ σπίτι, γιατὶ) ὁ ἄγγελος —ὁ Χάρος — πλένει σ' αὐτὰ τὸ σπαθί του, ὅταν παίρνει τὴν ψυχὴ τοῦ ἄρρωστου. Ὁ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελος, ὁ ἄγγελος μὲ τὰ φτερὰ νὰ πάρ' ψυσ̆ή τ' ν' ἀναβεῖ στ' οὐρανό, σὸ Χεγό, 'τσ̂οῦ τοὺν κόσμου, θὰ πάρει τὴν ψυχή του καὶ θ' ἀνεβεῖ στὸν οὐρανό, στὸ Θεό, σ' ἐκεῖνον τὸν κόσμο.

§ 113. Βρεϊστέτ' τὰ κλάτσα.

Κάποτε ὅμως ἡ ψυχὴ δὲν ἔβγαινε εὔκολα[3], ὁ ἑτοιμοθάνατος βασανιζόταν καὶ οἱ δικοί του προσπαθοῦσαν νὰ τὸν ἀπαλλάξουν ἀπὸ τὴν ἀγωνία.

Καλοῦσαν τὰ παιδιὰ — βρεϊστέτ' τὰ φσάχα, τὰ κλάτσα, φωνάξετε τὰ παιδιά, ἔλεγαν. Ἔρχονταν δυὸ παιδιὰ τοῦ σχολείου ποὺ ἤξεραν νὰ διαβάζουν τὸ ψαλτήρι — γκετσίρντιζαν dοὺ ψαλετήρ' — στέκονταν δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ στὸ κεφάλι τοῦ ἄρρωστου καὶ διάβαζαν εὐχὲς στὸ νεκρό[4]. Ὅταν οὔτε τὸ διάβασμα τῶν παιδιῶν ἔφερνε ἀποτέλεσμα, φώναζαν τὸν παπὰ νὰ γκετσιρντίσ' τὰ βατζέλια, νὰ περάσει τὰ εὐαγγέλια. Σὲ δύσκολες ὅμως περιπτώσεις καὶ ἡ ἄφιξη τοῦ παπᾶ δὲν ἔφερνε ἀποτέλεσμα, καὶ τότε οἱ δικοί του πετοῦσαν στὸν ἑτοιμοθάνατο, τὸν σκέπαζαν μὲ τὸ χλωρὸ μαντίλ',

---

1. Βλ. Ι. Χρυσόστ. *PG* 59, 198: «ὅλος θορυβεῖται, ὁρῶν ἅπερ οὐδέποτε εἶδε. Διὸ καὶ ἱδροῖ...». Καὶ 60, 727: «ὡς ὁρῶσι ... τὰς δυνάμεις τὰς ἐναντίας παριστα-μένας». Πβ. τὸ ρ. ἀγγελοθωρῶ, βλέπω τὸν ἄγγελο ποὺ θὰ πάρει τὴν ψυχή μου.

2. Τουρκ. kılıç.

3. Βλ. καὶ Ι. Χρυσόστ. *PG* 58, 532: «Τῆς ψυχῆς ἔνδον ἑαυτὴν εἰσωθούσης καὶ ὀκνούσης ἀπορραγῆναι τοῦ σώματος».

4. Βλ. καὶ τὸ κεφ. *Παιδεία*, σ. 80.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἕνα βρεγμένο μαντίλι. Χέκε τοὺ χλωρὸ τοὺ μαντίλ', (γιὰ)νὰ βγεῖ ψυσή τ', νὰ χαῆ, θέσε τὸ βρεγμένο μαντίλι, γιὰ νὰ βγεῖ ἡ ψυχή του, νὰ πεθάνει. Πίστευαν πὼς ἡ ψυχὴ φοβόταν νὰ βγεῖ καὶ γι' αὐτὸ σκέπαζαν τὸ μελλοθάνατο. Μὴ dοὺ ρανᾶς, ἔλεγαν ἀκόμη, μὴ τὸν κοιτάζεις, γιατὶ καὶ τὸ κοίταγμα φόβιζε τὴν ψυχὴ καὶ δὲν τὴν ἄφηνε νὰ βγεῖ. Ἀλλὰ κι ὅταν κάποτε ἔβγαινε ἡ ψυχὴ— ξέη ψυσή τ', χάε, βγῆκε ἡ ψυχή του, πέθανε (ὁ ἄρρωστος), κανεὶς δὲν τὴν ἔβλεπε [1], μόλο ποὺ ὅλοι οἱ δικοί του ἦταν συγκεντρωμένοι γύρω του. Τὶ νὰ ρανήσουμ'; λένε οἱ Μιστιώτισσες. Ὀμπρό μας—τσείμιστι οὔλα,κάχομεστι—, βγαίν', πὰ ποῦ νὰ τὰ μάεις, τὶ νὰ δοῦμε, μπροστά μας — εἴμαστε ἐκεῖ ὅλοι, καθόμαστε — βγαίνει (ἡ ψυχή), ἀπὸ ποῦ νὰ τὸ ξέρεις (πῶς βγαίνει);

§ 114. Μετὰ τὸ ξεψύχισμα. Τὸ σαβάνωμα.

Μερικοὶ ξεψυχοῦσαν μὲ τὰ μάτια ἀνοιχτά, κι αὐτὸ σήμαινε πὼς περίμεναν κάποιον δικό τους στὶς τελευταῖες τους αὐτὲς στιγμές. Τοῦ ζάντωναν, ἔκλειναν λοιπὸν οἱ δικοί του τὰ μάτια [2] κ' ἔβαζαν λίγο χυνιάμα [3], λιβάνι στὸ στόμα καὶ στὴ μύτη, μὴ πόμουν τὰ μάτια τ' ἀνοιχτά, πάταναν, κλείνιῶκαν τὰ μάτια τ', νὰ μὴ μείνουν τὰ μάτια του ἀνοιχτά, πίεζαν, ἔκλειναν τὰ μάτια του.

Δὲν ἔπλεναν τὸ νεκρό, τοῦ ἔδεναν ὅμως τὸ σαγόνι μ' ἕνα ἄσπρο μαντίλι, γιὰ νὰ μὴν ἀνοίξει τὸ στόμα του. Οὔτε νόμισμα ἔβαζαν στὸ στόμα του.

Μόλις ξεψυχοῦσε, φᾶνουν ἕνα ὀρνίι, σφάζουν μιὰ κότα, τὴ βράζουν καὶ τὴ μοιράζουν στὰ παιδιά, ἐνῶ ἄλλοι μοιράζουν πιλάφ', πλιγούρι μὲ πετιμέζι.

Ξάπλωναν τὸ νεκρὸ μὲ τρόπο ποὺ νὰ βλέπει πρὸς τὴν ἀνατολὴ καὶ τὸν σαβάνωναν ἄντρες ἢ γυναῖκες, ἀδιάφορα. Τὸ σάβανο ἦταν πάντα ἄσπρο καὶ τὰ ροῦχα καινούργια [4]. Παπούτσια δὲν τοῦ φοροῦσαν. Πάνω στὸ σαβανωμένο νεκρὸ ἀκουμποῦσαν μιὰν εἰκόνα τοῦ σπιτιοῦ καὶ δίπλα του ἔκαιγε μιὰ λαμπάδα, ὡς τὴν ὥρα ποὺ θὰ τὸν σήκωναν γιὰ νὰ τὸν πᾶνε στὴν ἐκκλησία κι ἀπὸ κεῖ στὸν τάφο. Ὅταν σήκωναν τὸ νεκρό, ἔπαιρναν τὴν εἰκόνα καὶ τὴν ξανάβαζαν στὴ θέση της.

---

1. Γιὰ τὴν ψυχὴ πβ. Van Gennep 1, 179 κέ.

2. Πβ. Ἰω. Χρυσόστ. *Migne PG* 60, 46.

3. Πβ. Λουκιανὸ *Περὶ πένθους* 10 : «καὶ μύρῳ τῷ καλλίστῳ χρίσαντες τὸ σῶμα πρὸς δυσωδίαν ἤδη βιαζόμενον».

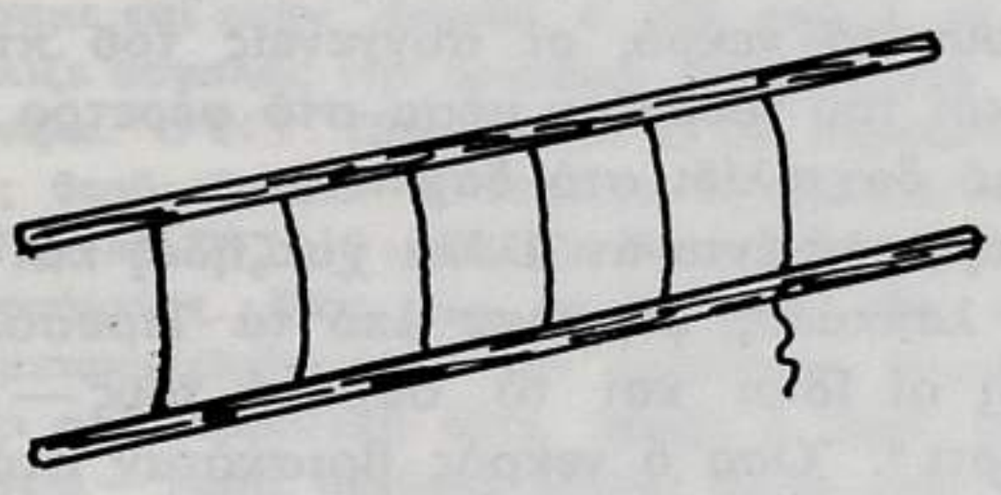
4. Πβ. Ἰω. Χρυσόστ. *PG* 60, 725 : «Καὶ καινοῖς ἱματίοις αὐτοὺς ἀμφιέζομεν, τὸ καινὸν ἔνδυμα τῆς ἀφθαρσίας ἡμῶν προμηνύοντες». Καὶ *PG* 56, 567, Λουκιανὸ *Περὶ πένθους* 11 : «προτίθενται λαμπρῶς ἀμφιέσαντες», Αἰλιανὸ *Ποικ. Ἱστ.* I, 16, Δ. Λουκᾶτο *ΕΛΑ* 2 (1940) 47 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 115. Τὸ φέρετρο. Ἡ καμπάνα. Τὰ μοιρολόγια. Ὁ χατζής.

Ἡ ἐκκλησία εἶχε μόνο τὸ σὰλ γιὰ τὴ μεταφορὰ τοῦ νεκροῦ ἀπὸ τὸ σπίτι ὡς τὸ νεκροταφεῖο. Καθένας ἔφτιαχνε τὸ φέρετρο γιὰ τὸν ἄνθρωπό του. Ὅσοι ὅμως δὲν εἶχαν χρήματα γι᾽ αὐτὴ τὴ δουλειά, δίπλωναν τὸ νεκρὸ σ᾽ ἕνα σεντόνι καὶ τὸν ἔθαβαν μ᾽ αὐτό. Στὸν τάφο ὅμως τὸν πήγαιναν μ᾽ ἕνα εἶδος ξύλινου φορείου[1], δυὸ καδρόνια παράλληλα, ποὺ συγκρατιόνταν χαλαρὰ μὲ σκοινί. Αὐτὸ ἦταν τὸ σὰλ[2] — ἀμέτε νὰ φέριτ᾽ doὺ σάλ, πηγαίνετε νὰ φέρετε τὸ σάλ. Κακὸ ἦταν νὰ περάσει γάτα[3] πάνω ἀπὸ τὸ νεκρό. Τὸ χτύπημα τῆς καμπάνας γιὰ τὸ νεκρὸ ἦταν τρία χτυπήματα ἀραιά, μὲ μικρὰ διαλείμματα ἀνάμεσα στὶς τριάδες.

Εἰκ. 46. Τὸ σάλ.

Γύρω στὸ λείψανο μαζεύονταν οἱ συγγενεῖς καὶ μοιρολογοῦσαν, δὲν εἶχαν ὅμως οὔτε εἰδικὲς μοιρολογίστρες[4] οὔτε ἕτοιμα μοιρολόγια, ἐκτὸς ἀπὸ τούρκικα τραγούδια, ὅπως Ἄdανας doὺ τραγώι, τῆς Ἄdανας τὸ τραγούδι, ποὺ ἀναφερόταν σ᾽ ἕνα μοναχογιὸ ποὺ εἶχε πάει νὰ ἐργαστῆ ἐκεῖ, καὶ ἡ Ἄdανα δὲν τὸν ἄφησε νὰ γυρίσει στὸ σπίτι του. Δὲ θυμοῦνται σήμερα οἱ Μιστιῶτες τοὺς στίχους τοῦ τραγουδιοῦ, τὸ νόημά του ὅμως ἦταν αὐτό: «Μὴ μὲ παίρνεις, Ἄdανα, ἄφησέ με νὰ πάω στὴ μάνα μου. Πούλησα τὸ ᾽μέτι μου (= τὸ ποκάμισό μου), ἄφησέ με νὰ πάω στὴ μάνα μου». Εἶναι πιθανὸ πὼς τὸ παλικάρι εἶχε ἀρρωστήσει ἀπὸ ἑλονοσία, ποὺ

---

1. Πβ. Ἰω. Χρυσόστ. *Migne PG* 61, 787: «ὡς γὰρ ἡ κλίνη τῆς ἐκφορᾶς ἄλλα τε ἄλλα δέχεται σώματα» (: κοινόχρηστο φέρετρο;), Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 333: νεκροθήκη, θήκη, ξυλοκρέβατο.

2. Τουρκ. sal.

3. Πβ. Carnoy - Nicolaïdès 320, Θεόφρ. *Χαρακτ.* XVI, 3: «καὶ τὴν ὁδὸν ἐὰν ὑπερδράμῃ γαλῆ, μὴ πρότερον πορευθῆναι ἕως (ἂν) διεξέλθῃ τις ἢ λίθους τρεῖς ὑπὲρ τῆς ὁδοῦ διαβάλῃ», Μ. Βασίλ. (παρὰ Μ. Γλυκᾶ II 365): «καὶ γαλῆ παραφανεῖσα καὶ κύων διακόψας ... τοὺς ἐντυγχάνοντας πάντῃ ποιοῦσιν ἐκπλήττεσθαι». Καὶ Λουκιανὸ *Τίμαιος* 21: «Καὶ ὁ μὲν νεκρὸς... πρόκειται... περιμάχητος ταῖς γαλαῖς».

4. Πβ. Λουκιανὸ *Περὶ πένθους* 12 «μεταστειλάμενοί τινα θρήνων σοφιστήν».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τυραννοῦσε τὴν περιοχή, καὶ πὼς εἶχε ξοδέψει περισσότερα ἀπὸ ὅσα εἶχε κερδίσει, γιὰ νὰ γίνει καλά, χωρὶς ὡστόσο νὰ τὸ καταφέρει.

Ἔβρισκαν εὔκολα τὰ λόγια ποὺ χρειάζονταν σ' αὐτὴ τὴν περίσταση. Θυμόνταν τὶς καλοσύνες τοῦ νεκροῦ, σκέφτονταν τὰ νιάτα του [1], τὰ παιδιά του ποὺ μέναν ὀρφανά, θυμόνταν ὅμως καὶ τοὺς δικούς τους νεκρούς, ἰδιαίτερα ἂν ὁ θάνατός τους ἦταν πρόσφατος, κ' ἔκλαιγαν καὶ γι' αὐτούς.—Οὔλα κλαῖνε. Ὀγὼ τοὺν πάω, λέγω τῶι'γὼ δικά μου τὰ βάσανα, ὅλοι κλαῖνε. Ὅταν πάω ἐγώ, λέω κ' ἐγὼ τὰ δικά μου βάσανα. Ἔκλαιγαν δυνατά, βαστώντας συχνὰ καθένας τους ἕνα ροῦχο τοῦ δικοῦ του πεθαμένου στὸ χέρι [2], τραβοῦσαν οἱ γυναῖκες τὰ μαλλιά τους [3], ἔσκιζαν τὰ ροῦχα [4] τους. Κάποτε ἔλεγαν καὶ τούρκικα λόγια ποὺ τὰ μάθαιναν ἀπέξω, χωρὶς πάντοτε νὰ νιώθουν καλὰ τὴ σημασία τους.

Πρὶν σηκώσουν τὸ νεκρό, οἱ συγγενεῖς τοῦ πήγαιναν λουλούδια, φροῦτα, καὶ οἱ δικοί του τοὔβαζαν μέσα στὸ φέρετρο τὸ μπαστούνι [5] του καὶ τοῦ ἄφηναν τὸ δαχτυλίδι στὸ δάχτυλο.

Τὸ νεκρὸ χατζὴ τὸν ἔντυναν ἄλλοι χατζῆδες καὶ κοντά του ἔκαιγαν μανάλια, μεγάλες λαμπάδες, φερμένες ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα. Ἀπὸ τὸ ἴδιο μέρος εἶχαν φέρει οἱ ἴδιοι καὶ τὸ σάβανό τους — ἄσπρο — τὸ λιβάνι καὶ τὸ συχωροχάρτι [6]. Ὅσο ὁ νεκρὸς βρισκόταν στὸ σπίτι, αὐτὸ ἔμενε ἀσκούπιστο, κι ὅσοι συνόδευαν τὴν ἐκφορὰ ὡς τὴν ἐκκλησία, ἦταν ντυμένοι μὲ παλιά.

§ 116. Ἡ ἐκφορά. Ἡ ταφή.

Νὰ ὄηκώσουμ' [7] dοὺ σάνατου, νὰ σηκώσουμε τὸ νεκρό, ἔλεγαν. Ἐρχόταν ὁ παπὰς στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ καὶ τὰ κλάματα συνήθως τότε σταματοῦσαν. Ἤρτι παπάς, τοὺ κλάψιμα κοψέτ' του, ἦρθε ὁ παπάς, σταματῆστε τὸ κλάμα, συνιστοῦσαν οἱ πιὸ ψύχραιμοι. Ἔπαιρναν τὸ νεκρὸ καὶ ξεκινοῦσαν γιὰ τὴν ἐκκλησία. — Σάνατους περνᾶ, τίς χάη; κηδεία περνάει, ποιὸς πέθανε; ρωτοῦσαν, ὅσοι δὲν εἶχαν ἀκούσει γιὰ τὸ θάνατο.

---

1. Πβ. Λουκιανὸ *Περὶ πένθους* 12 : «οἰμωγαὶ ... τέκνον ἥδιστον, οἴχει μοι καὶ τέθνηκας καὶ πρὸ ὥρας ἀνηρπάσθης».

2. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΗΜΕ* 1929, 378 : «Ο ἀρχαῖοι εἰς ἔνδειξιν πένθους παραμελοῦντες ἑαυτούς, ἐφόρουν καὶ κατερρυπωμένα φορέματα».

3. Πβ. Λουκιανὸ *Περὶ πένθους* 12 : «Καὶ στέρνα τυπτόμενα καὶ σπαραττομένη κόμη ... καί που καὶ ἐσθὴς καταρρήγνυται ...».

4. Βλ. προηγούμενη σημείωση.

5. Ἡ ἴδια συνήθεια καὶ στοὺς Σαρακατσάνους. Βλ. Αἰκ. Κακούρη *Θάνατος—Ἀνάσταση* 47. Βλ. καὶ Danzel 119. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Τσακωνιά.

6. Βλ. *Ἀνακοὺ* 227.

7. Πβ. Γ.Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 51.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στὴν κηδεία δὲν πήγαιναν ὅσοι εἶχαν μωρά. Ἔκλειναν μάλιστα αὐτοὶ καὶ τὰ παράθυρα τῶν σπιτιῶν τους τὴν ὥρα ποὺ περνοῦσε ἡ κηδεία. Πρόσεχαν ἀκόμη μήπως μπεῖ στὸ σπίτι κάποιος ἀπ' αὐτοὺς ποὺ παρακολούθησαν τὴν ἐκφορά. Ἂν ὅμως οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ πήγαιναν πρῶτα σὲ ἄλλο σπίτι, ἡ εἴσοδός τους στὸ σπίτι ποὺ εἶχε μωρὸ ἦταν ἀκίνδυνη.

Ὅπως προχωροῦσε ἡ συνοδεία γιὰ τὴν ἐκκλησία, σταματοῦσε στὸ δρόμο κάθε τόσο, σὲ τρία σημεῖα, ἂν ἡ ἀπόσταση ἦταν μικρή, σὲ περισσότερα ἂν ἦταν μεγάλη, καὶ ὁ παπὰς διάβαζε εὐχές, ἀφοῦ πρῶτα αὐτοὶ ποὺ κρατοῦσαν τὸ φέρετρο τὸ ἀκουμποῦσαν καὶ τὸ σήκωναν διαδοχικὰ τρεῖς φορές [1] — «γιὰ νὰ μὴ πεθάνει ἄλλος», ὅπως πιστεύουν πολλοί. Χε-

---

1. Ὅπως σημειώσαμε καὶ στὴν *Ἀνακοὺ* σ. 189, σημ. 1, τὸ τριπλὸ χτύπημα τοῦ νεκροῦ στὴ γῆ συμβόλιζε ἀσφαλῶς τὴν ὁριστικὴ ἐγκατάσταση τοῦ νεκροῦ στὴ γῆ, στὴν ὁποία στὸ ἑξῆς ἀνῆκε. Ὁ Ν.Γ. Πολίτης *ΛΣ* 3, 141 σημειώνει: «Οἱ ἐπικαλούμενοι τοὺς καταχθονίους θεοὺς ἔψαυον ἢ ἔτυπτον τὴ γῆν διὰ τῶν χειρῶν ἢ διὰ τῶν ποδῶν». Πβ. Rhodes *Psyché* 31, 119 - 120. Ὁ Ἡσύχ. σημειώνει: «τρ(ε)ὶς ἕκαστον φωνήσας καὶ ἀνακαλεσάμενος. ἔθος γὰρ ἦν ἐν τοῖς τῶν ἐπὶ τῆς ἀλλοδαπῆς τεθνηκόσιν τὰς ψυχὰς μετακαλεῖσθαι κατὰ τὸν ἀπόπλουν». Σημειώνομε, ὡστόσο, ἐδῶ τὴν ἐξήγηση ποὺ δίνει στὴ συμβολικὴ αὐτὴ πράξη ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης, ὄχι τόσο γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἑρμηνεία — χωρὶς ἀπόλυτα λογικὸ εἰρμό — ὅσο γιὰ τὰ παραδοσιακὰ στοιχεῖα, ποὺ ἔφτασαν ὡς ἐμᾶς, σχετικὰ μὲ τὸν προφήτη Ἱερεμία, μὲ τὸν ὁποῖο σχετίζεται. (Ὑπογραμμίζομε τὶς κοινὲς καὶ ὅμοιες φράσεις τῶν δύο κειμένων): Ἀφήγηση Δαστερίδη: «*Ἀπ' Ἀιν Τάφου πῆρα dου* (τὸν Ἅγιο Ἱερεμία) στὸ Μπαγδάτι αἰχμάλωτο. Τῶι ἔστειλεν Ἅγιος Ἐρεμίας τὰ δύο παιδιά, *πῆαν νὰ φέρ'ν ἀπὸ dοὺ μπαχτσὲ σύκα*. Τῶι πῆαν στὸ Μπαγδάτ', κύκλωσαν, πῆραν τα αἰχμάλωτα, ὀβδομήντα χιλιάδες ἄτομα καὶ Μέγας Ἐρεμίας μαζί. Τῶι μετά, ἰτὰ τὰ παιδιὰ ξύπ'σαν — θεὸς ποῖκι da χτὰρ' τῶι σὲ ὀβδομήντα χρόνους ξύπ'σαν — τῶί: — Τί πολὺ τῶοιμήχαμ' (=πόσο πολὺ κοιμηθήκαμε, εἶπαν, ὅταν ξύπνησαν). Τῶι πῆαν στὸν Ἀιν Τάφου ν' ἀνταμώσουν dοὺ Ἐρεμία *τῶι ρανοῦν τοὺν Ἅγιου Τάφου χαλαμένου*. Τῶι ρώτ'σαν, γιαῖ (=γιατὶ τὸν) χάλασαν, τῶι εἶπιν ἰτό: — Τί λέτε, παιδιὰ μου; Μέγας Ἐρεμίας πῆιν αἰχμάλωτος ὀβδομήντα χρόνους! — Ἰμεῖς (εἶπαν τὰ παιδιὰ) φέραμ' dὰ σύκα! — Ἀδαρὰ τῶεῖδι χιμόπουρου, ποῦ τὰ βρήκατε τὰ σύκα;—Χεγὸς μᾶς φύλαξεν, *Μέγας Ἐρεμίας πῆιν αἰχμάλωτους*. Τῶι ἰτὰ ποὺ (= καὶ ὅταν αὐτοὶ) κλαίϊσκαν, ἤρτ' Μουχαὴλ Ἀρχάγγελος τῶι εἶπιν τα νὰ γράψιτ' ἕνα γράμμα γιὰ τὸν Ἐρεμία. Ἔγραψαν, πῆριν dου τῶι ἰκεῖ (: ἐκείνη) τὸ μέρα χάη (= πέθανε) ἕνα αἰχμάλωτος στὸ Μπαγδάτι, τῶι dοὺ ἢεστέρι γύρισιν στοὺ χαμένου (= πεθαμένο) ἀπάν' τῶ' *ἄφ'καν dοὺ χαμένου κάτ'* τῶι τοὺ ἢεστέρ' χέκιν (= ἔβαλε) dοὺ γράμμα στοὺ χαμένου ἀπάν'. Τῶι γιὰ τοῦτο ὄηκώνουν τρία φορὰς τοὺ χαμένου. Ἰτὸ λέιϊσκίν του μπάρπα - Γιορδάνης Γοργοριάδης».

Καὶ τώρα τὸ ἀντίστοιχο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἴδια παράδοση γιὰ τὸν Ἱερεμία καὶ τὴν καταστροφὴ τῆς Ἱερουσαλήμ, ποὺ σημειώνει ὁ Χρονογράφος Δωρόθεος καὶ δημοσιεύει ὁ Δ.Β. Οἰκονομίδης *Λαογρ.* 18 (1959) 165 - 168: ... «Καὶ τὸ πρωὶ λέγει ὁ Ἱερεμίας τοῦ Ἀβιμέλεχ, Παιδί μου, ἔπαρε τὸ κοφίνι καὶ ὕπαγε εἰς τὸ ἀμπέλι τοῦ Ἀγρίππα ἀπὸ τὴν στράταν τοῦ βουνοῦ, *καὶ φέρε μου σύκα*, νὰ δώσω τοῦ ἀσθενημένου Λαοῦ ... Καὶ ὡσὰν ὑπῆγεν ἐκεῖ ὁ Ἀβιμέλεχ, καὶ ὁ ἥλιος ἀνέτειλε, καὶ ἐφά-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κέτ' του κάτ' νὰ 'ο ψάλου, ἀφῆστε το κάτω, γιὰ νὰ τὸ ψάλω, ἔλεγε ὁ παπάς, σαλάιζιν dοὺ χυνιατὸ σοὺ σάνατους ἀπάν' τῶὶ ψάλνιϊκιν, κουνοῦσε τὸ θυμιατὸ πάνω ἀπὸ τὸ νεκρὸ καὶ ἔψελνε. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ μέσα στὴν ἐκκλησία καὶ ὅταν ἔβγαιναν ἔξω, μετὰ τὴ νεκρώσιμη ἀκολουθία, γιὰ νὰ πᾶνε στὰ μνήματα.

Ὅταν πήγαιναν τὸ νεκρὸ ἀπὸ τὸ σπίτι του στὴν ἐκκλησία, ἦταν μεγάλο κακὸ παπὰς νὰ κλώσ' νὰ ρανήσ' ὀπίσω τ', νὰ γυρίσει καὶ νὰ κοιτάξει ὁ παπὰς πίσω του, θὰ πέθαινε σύντομα καὶ κάποιος ἄλλος.

Σταματοῦσε ἀκόμη ἡ συνοδεία, ὅταν ὁ δρόμος περνοῦσε ἐμπρὸς ἀπὸ σπίτι συγγενικό, καὶ ὁ παπὰς διάβαζε πάλι εὐχὲς καὶ γιὰ τοὺς πεθαμένους αὐτοῦ τοῦ σπιτιοῦ. Πρὶν βγοῦν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ὅπου διαβαζόταν ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία, ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ μοίραζαν στὸ δρόμο ἀπὸ ἕνα μικρὸ κομμάτι κρέας, λίγο σφουγγάτο, κρασὶ, τσίπα καὶ ψωμὶ—τὸ τουρσάιτο [1]. Μετὰ τὴν ταφὴ ἔπλεναν τὰ χέρια τους μὲ νερό [2].

νη εἰς τὸν κόσμον, τότε ἐφάνη καὶ ἡ μεγάλη δύναμις τῶν Χαλδαίων ... Τότε ὁ Ἱερεμίας λαβὼν τὰ κλειδιὰ τοῦ Ναοῦ, εὐγῆκεν ἀπὸ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὰ ἔρριξεν ἐνώπιον τοῦ ἡλίου, καὶ εἶπεν : ἔπαρε αὐτά, καὶ φύλαξον ἕως τῆς ἡμέρας, ὅπου θέλει ἐξετάσει ὁ Κύριος δι' αὐτά ... Ὁ δὲ Βαροὺχ εὐγῆκεν ἔξω τῆς πόλεως καὶ ὑπῆγε καὶ ἐκάθησεν εἰς ἕνα μνημεῖον, καὶ ὁ Ἀβιμέλεχ ἐπῆρε τὰ σύκα καὶ διατὶ ἦταν πολὺ καῦμα, ὑπῆγεν εἰς ἕνα δένδρον καὶ ἐκάθισεν ἀποκάτω εἰς τὴν συκιάν(: σκιάν;) αὐτοῦ, νὰ ἀναπαυθῆ ὀλίγον ἀπὸ τὴν κάψαν, καὶ ἔπεσεν ἐπάνω εἰς τὸ κοφίνι νὰ κοιμηθῆ *καὶ ἐκοιμήθη ἑβδομήκοντα χρόνους*... Λοιπὸν ὡσὰν *ἐπῆγεν ὁ Ἱερεμίας αἰχμάλωτος* μετὰ τοῦ λαοῦ εἰς τὴν Βαβυλῶνα, ἔκαμαν ἐκεῖ χρόνους ἑβδομήντα, καὶ ἡ Ἱερουσαλὴμ ἦτον ἐρημωμένη· καὶ ὅταν ἠθέλησεν ὁ θεὸς νὰ τοὺς ἐλευθερώση ... ἐξύπνησεν ὁ Ἀβιμέλεχ ... καὶ εἶπεν *ὅτι γλυκὰ ἐκοιμήθηκα* ... καὶ ἐξεσκέπασε τὸ κοφίνι ὅπου εἶχε σκεπασμένα τὰ σῦκα, καὶ τὰ ηὗρεν ὁποὺ ἔσταζαν τὸ γάλα, καθὼς τὴν ὥραν ὁποὺ τὰ ἔκοψε ... καὶ ἦλθεν εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ καὶ ὡσὰν ἦλθε, δὲν ἐγνώρισε οὔτε τὴν πόλιν τῆς Ἱερουσαλήμ, οὔτε τὸ ὀσπήτιον αὐτοῦ οὔτε τινὰ συγγενῆ, οὔτε ἀπὸ τοὺς φίλους, οὔτε ἀπὸ τοὺς γνωρίμους, οὔτε ἀπὸ τοὺς γείτονας ... καὶ εὐγῆκεν ἔξω καὶ ἐκάθισε ... καὶ ὡσὰν ἐκαθέζετο, εἶδεν ἕνα γέροντα, ὁποὺ ἤρχετο ἀπὸ τὸ χωράφι, καὶ λέγει του ... ποία εἶναι ἡ πόλις τούτη; Ὁ δὲ γέρων τοῦ λέγει, ἡ Ἱερουσαλὴμ εἶναι. Καὶ ὁ Ἀβιμέλεχ λέγει· καὶ ποῦ εἶναι ὁ Ἱερεμίας ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ, ὁ Βαροὺχ ὁ Ἀναγνώστης .... καὶ εἶπε του ὁ γέρων ὅτι δὲν εἶναι ἀπὸ τὴν πόλιν τούτην, διότι σήμερον εἶναι 70 χρόνια ὅπου τὸν *ἐπῆρεν ὁ Ναβουχοδονόσωρ αἰχμάλωτον* εἰς τὴν Βαβυλῶνα, καὶ σὺ τώρα ἐρωτᾶς δι' αὐτόν, ὁποὺ τότε δὲν ἦσουν γεννημένος, οὐδὲ ἐγνώρισές τον;»

1. Δηλ. τρισάγιο.

2. Ὁ Ν.Γ. Πολίτης *ΛΣ* 3, 341 σημειώνει : «οἱ ἐκ τῆς κηδείας ἐπανερχόμενοι νίπτονται ὅπως καθαρισθῶσι τοῦ μολύσματος, κατ' ἀρχαιοτάτην συνήθειαν». Βλ. καὶ *ΛΣ* 2, 273 - 5, *Λαογρ.* 6 (1917) 572. Πβ. Πολυδ. *Ὀνομ.* Η 65 : «Οἱ ἐπὶ τὴν οἰκίαν τοῦ πενθοῦντος ἀφικνούμενοι ἐξιόντες ἐκαθαίροντο, ὕδατι περιρραινόμενοι, τὸ δὲ προῦκειτο ἐν ἀγγείῳ κεραμέῳ, ἐξ ἄλλης οἰκίας κεκομισμένον, τὸ δὲ ὄστρακον ἐκαλεῖτο ἀρδάνιον». Καὶ Σχολ. Ἀρφ. *Ἐκκλ.* 1033 : «Ἔθος ἦν μετὰ τὸ ἐκκομισθῆναι τὸ σῶμα,

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μερικοὺς φτωχοὺς τοῦ Ἀρπατζαλοῦ Μαχαλὰ τοὺς ἔθαβαν στὸν προφήτη Λία, σ' ἕνα χωράφι ἀμάντρωτο, στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, ἐνῶ οἱ ἄλλες γειτονιὲς ἔθαβαν τοὺς δικούς τους στὴ μάντρα ποὺ ἦταν πίσω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βασίλη.

Ἡ ταφή.

Στὸ μνῆμα ἔβαζαν κάποτε ὄρθιες δύο πλάκες, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, καὶ ἀνάμεσα σ' αὐτὲς τοποθετοῦσαν τὸ νεκρό, ὅπως γινόταν καὶ στὴν Ἀνακού. Πάνω ἀπὸ τὸ στῆθος του, στηριγμένη στὶς δύο κάθετες, τοποθετοῦσαν μιὰ τρίτη πλάκα, ποὺ σκέπαζε καὶ τὸ κεφάλι. Κάτω ἀπὸ τὸ κεφάλι ἔβαζαν ἕνα μαξιλάρι γεμάτο χῶμα. Τοποθετοῦσαν ἔτσι τὸ νεκρό, καὶ τὴν ὥρα ποὺ τὸν σκέπαζαν μὲ χῶμα, ὅλοι πετοῦσαν στὸν τάφο ἀπὸ ἕνα μικρὸ μεταλλικὸ κέρμα [1], ἕναν παρά, καὶ ἀπὸ μιὰ χούφτα χῶμα. Πάνω στὸ μνῆμα ἔσπαζαν ἕνα λαήνι [2] γεμάτο νερό, ἀφοῦ πρῶτα νίβονταν, λέγοντας: Χεὸς μακαρίσ' του. Πετοῦσαν ἀκόμη μέσα στὸν τάφο τὸ κομπολόγι τοῦ νεκροῦ, ἔκλαιγαν γύρω σ' αὐτόν, εὔχονταν Χεὸς μακαρίσ' ἢ Χεγὸς ὄυχωρέσ' του καὶ γύριζαν στὸ σπίτι, ἀφοῦ πλένονταν πρὶν μποῦν μέσα. Μαζὶ ἐρχόταν καὶ ὁ παπάς. — Νὰ ζήσ' τὸ λόο σ', νὰ ζήσεις τοῦ λόγου σου, εὔχονταν στοὺς ἀνθρώπους τοῦ νεκροῦ. Οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ εἶχαν φέρει φαγητὰ [3] ἀπὸ τὸ σπίτι τους, ἀλλὰ καὶ στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ εἶχαν μαγειρέψει γιὰ τὸ τραπέζι, ὅπου θἄτρωγαν ὅλοι τους. Νὰ πᾶμ' στὸ μορμόρ', ἔλεγαν, νὰ πᾶμε στὴν «παρηγοριά». Τὰ φαγητὰ ἦταν χοὄάφια, χαλβάς, πετιμεζιοῦ πιλάφι. Τὸ τραπέζι αὐτὸ τὄλεγαν ἀκόμη ψωμί: Νὰ γένει dοὺ ψωμὶ τ', νὰ ποίκουμ'

καθαρμοῦ χάριν ἀπολούεσθαι τοὺς οἰκείους τοῦ τεθνεῶτος». Καὶ Πλάτ. *Νόμ.* XII 947d, ὅπου σημειώνεται ὅτι δὲν πρέπει νὰ παράγει ὁ πατέρας, γυρίζοντας ἀπὸ ταφὴ νεκροῦ, *Hist. générale des religions* II 54 - 55, Πλούτ. *Λυκοῦργ.* XXVII : «Ὥστε μὴ ταράττεσθαι μήδ' ὀρρωδεῖν τὸν θάνατον ὡς μιαίνοντα τοὺς ἁψαμένους νεκροῦ σώματος ἢ διὰ τάφων διελθόντας», Ἰω. Χρυσόστ. *PG* 57, 426 : «Πολλοὶ γοῦν ἀπὸ μὲν τάφων ἐπανελθόντες ἐλούσαντο ... καίτοι γε ὁ νεκρὸς οὐκ ἀκάθαρτον». Σχολ. Ἀρφ. *Νεφ.* 835 : «μετὰ τὴν ἐκκομιδὴν τοῦ νεκροῦ λούεσθαι τοὺς κατ' οἶκον καθαρμοῦ χάριν». Βλ. καὶ R. Flacelière *Δημόσ. καὶ ἰδιωτ. βίος τῶν ἀρχ. Ἑλλήνων* 106 - 7 : Ἡ μόλυνση ἀπὸ τὴν ἐπαφὴ μὲ νεκρὸ ἦταν ἡ χειρότερη ἀπ' ὅλες. Ὁ νεκρὸς μποροῦσε ἀκόμη καὶ τὸν ἥλιο νὰ μολύνει.

1. Πβ. Van Gennep 1, 185. Πβ. ἀκόμη Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 330, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὸ κέρμα ποὺ τοποθετεῖται στὸ στόμα τοῦ νεκροῦ. Στὸ Μιστί, γιὰ τὸν ἴδιο ἀσφαλῶς λόγο, τὸ νόμισμα ρίχνεται στὸν τάφο. Τὸ ἴδιο γινόταν (Ν.Γ. Πολίτης, ὅ.π.) καὶ στὴ Σωζόπολη. Τὸ ἔθιμο εἶναι ἀρχαιότατο. Πβ., π.χ., Λουκιανὸ *Περὶ πένθους* 10 : «Ἐπειδάν τις ἀποθάνῃ τῶν οἰκείων, φέροντες ὀβολὸν εἰς τὸ στόμα κατέθηκαν αὐτῷ, μισθὸν τῷ πορθμεῖ τῆς ναυτιλίας γενησόμενον». Καὶ *Νεκρ. Διάλ.* II, 4, *Κατάπλους* 18.

2. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3. 33.

3. Πβ. Van Gennep, 1, 187, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 342 κ.ἑ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ψωμί, ἔλα στοὺ ψωμὶ ἔλεγαν, καὶ ἦταν τὸ πρῶτο μνημόσυνο γιὰ τὸ νεκρό.

Τὸ bεκμεζιοῦ πιλάφ' ἦταν πλιγούρι βρασμένο στὸ καζάνι, ὅπου ἔριχναν καὶ ἀρκετὸ πετιμέζι, γιὰ νὰ νοστιμίσει. Ἔκοβαν ἕνα κομμάτι ψωμί, ἔβαζαν πάνω σ' αὐτὸ μιὰ κουταλιὰ πιλάφι, τὸ μοίραζαν στὸν κόσμο ποὺ εἶχε παρακολουθήσει τὴν κηδεία ἢ ἔστελναν ἕνα πιάτο ἀπ' αὐτὸ σὲ κάθε σπίτι συγγενικό. Οἱ ἄλλοι κάθονταν πάνω σὲ στρώματα, σ' ἕνα μεγάλο δωμάτιο, κ' ἔτρωγαν. Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πὼς ὑπῆρχαν καὶ φτωχοὶ ποὺ δὲ μποροῦσαν νὰ κάνουν τέτοια «ψωμιά».

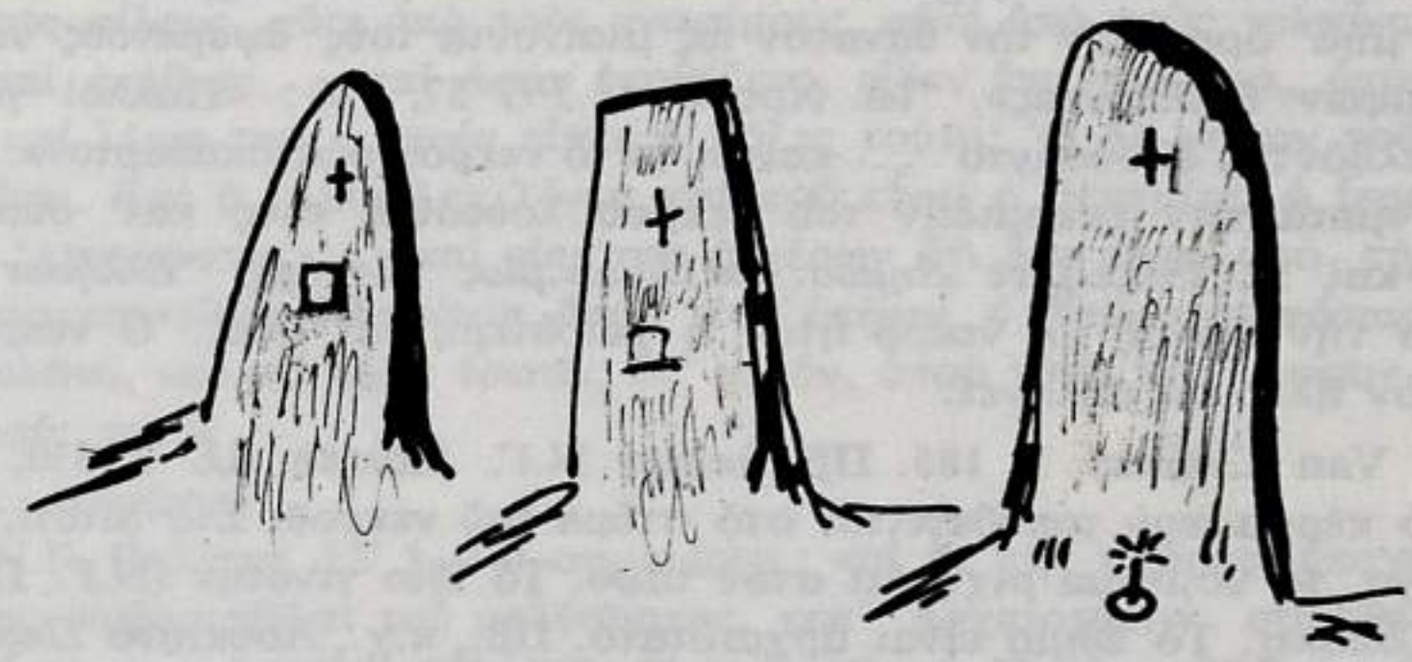
§ 117. Ὁ θάνατος στὰ ξένα.

Καὶ μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, στοὺς κετσέδες, πέθαινε κάποτε ἕνας Μιστιώτης, καὶ τότε τὸν ἔβαζαν στὸ γάιδαρο καὶ τὸν ἔφερναν σ' ἕνα γειτονικὸ χριστιανικὸ χωριὸ νὰ τὸν θάψουν. Γιὰ νὰ προχωρήσει ὅμως ὁ γάιδαρος, ἔπρεπε νὰ βάλουν μέσα στὸ δισάκι ἕνα σταμνὶ μὲ νερό. Ὁ πεθαμένος εἶναι βαρύς, ἔλεγαν. Συνήθως ὅμως ἄνοιγαν ἕνα λάκκο κ' ἔθαβαν ἐπὶ τόπου τὸ νεκρό τους, δὲν ὑπῆρχαν πάντοτε χριστιανικὰ χωριὰ κοντὰ στὰ τούρκικα, ὅπου ἐργάζονταν οἱ Μιστιῶτες.

Οἱ νεκροὶ δὲν ἔλιωναν κάποτε. Δὲ τσουρούτ'σιν [1] δοὺ σάνατους, ἔχ' κρίματα πολλά [2], δὲν ἔλιωσε ὁ νεκρός, ἔχει πολλὲς ἁμαρτίες, ἔλεγαν. Ψάλιδκίν dου παπὰς τσὶ ξανὰ μούχωνάν dου, τὸν ἔψελνε τότε ὁ παπὰς καὶ τὸν ξανάχωναν.

§ 118. Τὰ μνήματα.

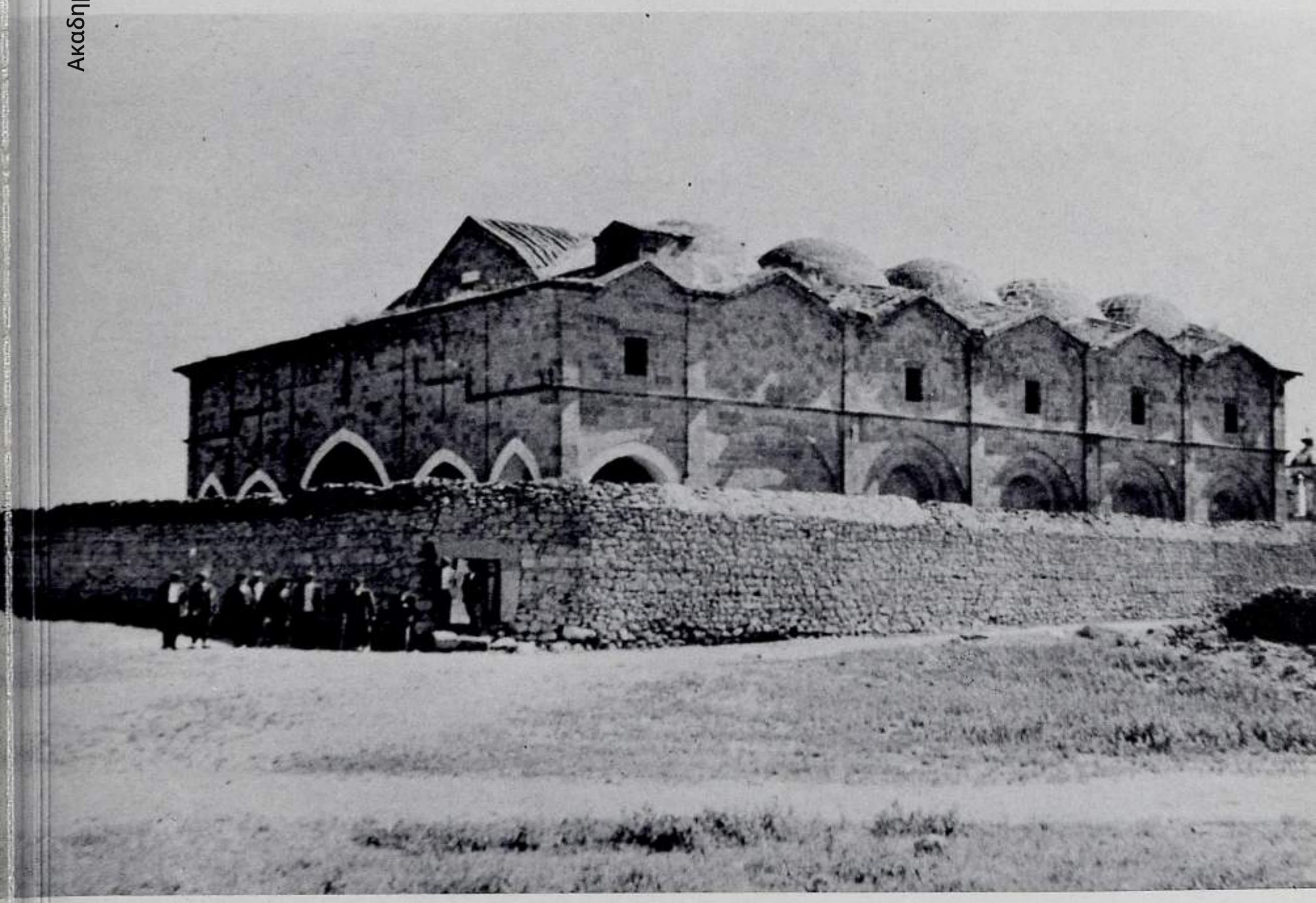
Κάθε οἰκογένεια εἶχε στὸ νεκροταφεῖο δικό της τάφο. Στὰ τρία χρόνια

Εἰκ. 47. Τὄουφαλιοῦ χτάρια.

1. Τουρκ. çürüdü.
2. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 324.

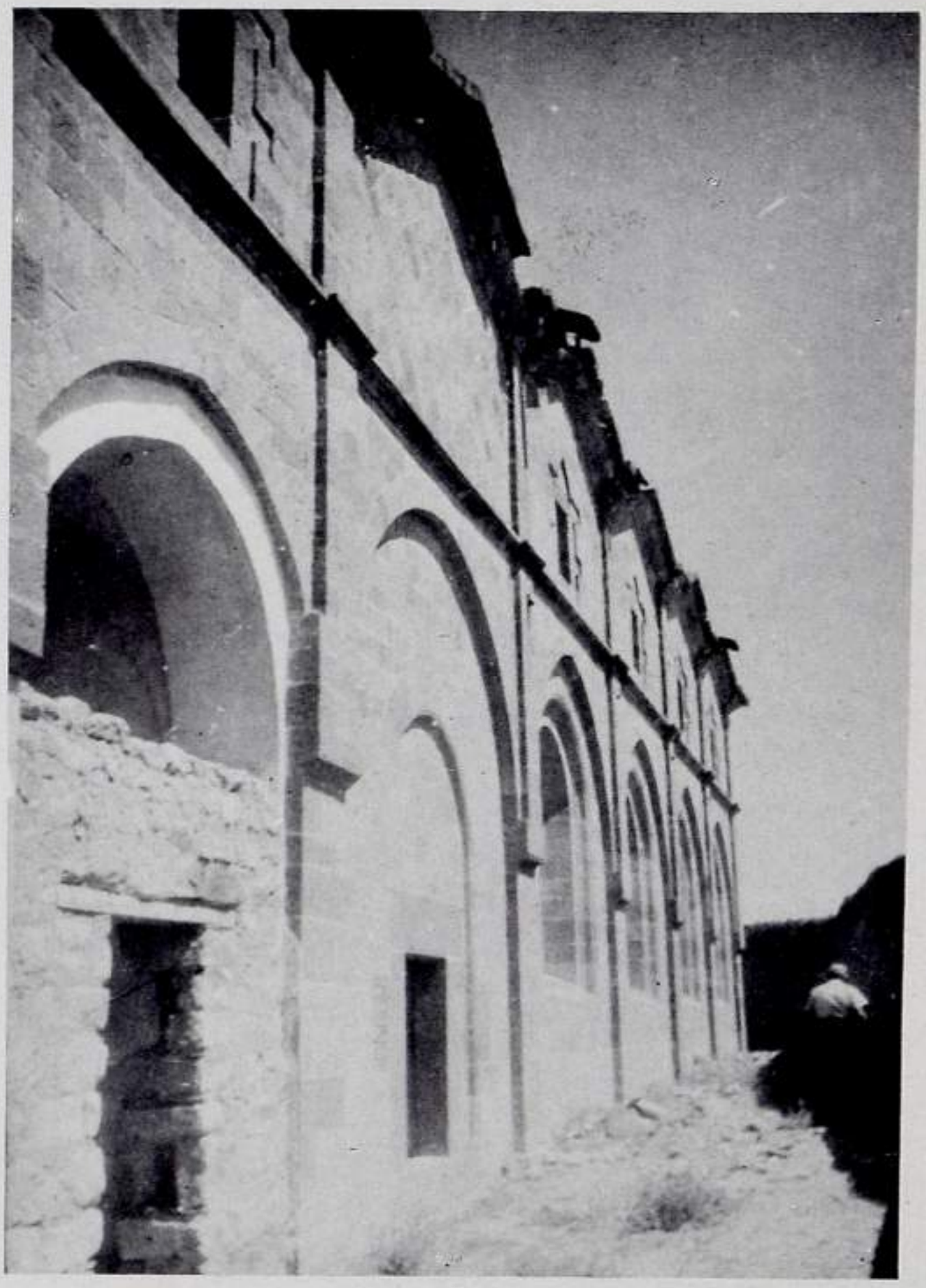
Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 49. Ὁ καινούργιος Ἅι Βλάσης.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 49α. Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση ἀπό τά πλάγια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ξέθαβαν τὸ νεκρό. Ἂν ὅμως δὲν ὑπῆρχε χῶρος γιὰ νέο νεκρό, ξέθαβαν τὸν παλιὸ στὰ δύο χρόνια, ἔπλεναν τὰ κόκαλά του μὲ κρασὶ καὶ τὰ ξανάβαζαν στὸν τάφο μαζὶ μὲ τὸ νέο νεκρό. Καὶ ξένοι ὅμως ἔθαβαν κάποτε σὲ ξένον τάφο.

Στοὺς τάφους τοῦ Μιστιοῦ ἔβλεπε κανεὶς ἀρκετὲς στῆλες ἀπὸ πωρί, στημένες πάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ κεφαλιοῦ. Ἦταν λιγότερο ἀπὸ ἕνα μέτρο ψηλές, ἀπελέκητες συνήθως, ἀλλὰ καὶ κυρτὲς στὴν ἀπάνω ἄκρη καὶ μὲ βαθούλωμα στὴν πλατιά τους ἐπιφάνεια, γιὰ τὴν τοποθέτηση τοῦ τσιρεκιοῦ ποὺ ἄναβαν κάποτε οἱ ἄνθρωποι τοῦ νεκροῦ. Εἶχε ἀκόμη χῶρο καὶ γιὰ κερὶ καὶ σκαλιστὸ σταυρὸ πάνω ἀπὸ τὴ θέση τοῦ κεφαλιοῦ.

Τὶς στῆλες αὐτὲς τὶς ἔλεγαν μορμοριοῦ ἢ τσουφαλιοῦ χτάρ', τοῦ μνήματος ἢ τοῦ κεφαλιοῦ πέτρα, καὶ ἦταν συνολικὰ μερικὲς δεκάδες ἀπ' αὐτὲς καὶ στὰ δύο νεκροταφεῖα [1].

§ 119. Τὰ μνημόσυνα.

Τρεῖς μέρες μετὰ τὸ θάνατο ἢ τὴν ἐρχόμενη Κυριακὴ ὁ παπὰς ἔψελνε τὰ γράμματα στὴν ἐκκλησία ἢ στὰ μνήματα, καὶ οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ μοίραζαν ἀπὸ λίγο κρασὶ καὶ ἕνα κομμάτι ὀμελέτα στὸ ἐκκλησίασμα. Σήμερα εἶχαν (Δαμιανὲ π.χ.) δοὺ τουρσάι, σήμερα εἶχαν τὸ τρισάγιο, τὸ μνημόσυνο (τοῦ Δαμιανοῦ), ἔλεγαν.

Λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὰ σαράντα [2] — πούρμη νὰ σεραντώσ' — μοίραζαν πάλι τὸ τουρσάι: Ἔσφαζαν ἕνα πρόβατο, τὄβραζαν καὶ μοίραζαν ἀπὸ ἕνα κομμάτι κρέας, κόνωναν τσεριά, ἔφτιαχναν κεριὰ ἀπὸ σπιτίσιο κερί, καὶ μοίραζαν ἀπὸ ἕνα σὲ κάθε σπίτι. Ἔδιναν μαζὶ καὶ λίγο σφουγγάτο ἢ πιλάφι ἢ καϊμάκια, τυριά, λίγη τσίπα κ.τ.λ., βαλμένα ὅλα σ' ἕνα κόσκινο. Οἱ φτωχοὶ ἔσφαζαν μόνο μερικὰ ὀρνίια, κότες.

Σαράντα μέρες μετὰ τὸ θάνατο, καὶ μόνο ἂν τύχαινε Μεγάλη Σαρακοστή, πήγαιναν κόλλυβα στὴν ἐκκλησία, ὀμελέτα καὶ μιὰ μποτίλια κρασί. Τὰ διάβαζε ὁ παπὰς καὶ τὰ μοίραζαν. Τὄλεγαν κι αὐτὸ τουρσάι, ἔλεγαν ὅμως καὶ μομόσυο καὶ ἅμαμα τὸ μνημόσυνο.

Ἕνα χρόνο [3] μετὰ τὸ θάνατο σάνιὄκαμ' δοὺ ψωμὶ τ', κάναμε τὸ ψωμί

---

1. Ὁ Dawkins σ. 20, σημειώνει: Τὸ νεκροταφεῖο εἶναι γεμάτο παράξενες ταφόπετρες, ἀπὸ κεῖνες ποὺ συνηθίζονται στὴν Καππαδοκία: μιὰ χαμηλὴ στήλη καθεμιά, μὲ στρογγυλεμένη κορφὴ καὶ προχειροσκαλισμένο σταυρό, κι ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἔχουν βαθούλωμα γιὰ λύχνο ἢ καντήλι, ποὺ τὰ βάζουν ὁρισμένες μέρες.

2. Οἱ συγκεντρώσεις γύρω στὸν τάφο στὶς 3, 7 καὶ 40 μέρες εἶναι συνήθεια Ἑβραϊκὴ καὶ ὀφείλεται στοὺς ἀστρολόγους τῆς Βαβυλόνας. Βλ. Brehier 19 - 20.

3. Στὰ Φλοϊτά, μερικὰ χρόνια μετὰ τὸ θάνατο, ἔφερναν τὰ κόκαλα τοῦ νεκροῦ στὸ σπίτι, ἔφερναν λουλούδια, ἄναβαν κεριὰ καὶ ξενυχτοῦσαν κοντὰ στὰ κόκαλα. Ἔψηναν ἀκόμη ψωμιά, ἔφτιαχναν κόλλυβα, καὶ τὰ χαράματα τῆς ἑπόμενης μέρας τὰ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

του πάλι, μὲ τραπέζι στὸ σπίτι τοῦ νεκροῦ, ὅπως καὶ μετὰ τὴν κηδεία.

Τὸ Πάσχα πήγαιναν λουλούδια στὸν τάφο καὶ ἄναβαν καὶ κεριά. Καλὸ γιὰ τὶς ψυχὲς τῶν νεκρῶν ἦταν τὸ σερανταρίτσ', τὸ σαρανταλείτουργο. Ἔδιναν στὸν παπὰ 40 κεριὰ καὶ μερικὲς ὀκάδες σιτάρι, κι αὐτὰ ἔμεναν στὴν ἐκκλησία 40 μέρες. Κάθε μέρα ὁ παπὰς ἄναβε στὸ σιτάρι ἕνα κερί, καὶ μετὰ τὶς 40 τὄπαιρναν τὸ σιτάρι στὸ σπίτι, τὄβραζαν καὶ μοίραζαν τὰ κόλλυβα στὸν κόσμο.

Ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὡς τῶν Φώτων πίστευαν πὼς οἱ ψυχὲς γυρίζουν στὴ γῆ, καὶ τότε δὲν ἦταν φρόνιμο νὰ γυρίζουν ἔξω τὴ νύχτα οἱ ζωντανοί. Τὸν ἄλλον καιρὸ βρίσκονταν «στὸν ἀπάνω κόσμο [1], στὸν Ἄδη», τῶν Τούρκων ὅμως οἱ ψυχὲς παρουσιάζονταν κάποτε : Χορλάτ'σε [2], ἔγινε βρικόλακας, διάβολος, ἔλεγαν. Οἱ Χριστιανοὶ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων τοίμαζαν γιὰ τοὺς νεκρούς τους φαγητὰ καὶ τοὺς τἄβαζαν στὸ τραπέζι. Ἦταν φασόλια, κολοκύθια, πάντοτε νηστήσιμα. Δὰ Φῶτα τοὺν ἐρόταν, πηάισκαμ' φασόλια, κόλλ'φα, φακούια, παχλά. Δὲν τρώισκαν πάσκας, κιριὰς δὲ φαγιέτι ἐκεῖ dὴ μέρα, δὲν τρώγανε πασχαλινά, δὲν τρώγεται κρέας ἐκείνη τὴν ἡμέρα. Τὰ ἔφερναν οἱ συγγενεῖς στὸ σπίτι ποὺ πενθοῦσε, ἔβαζαν κοντὰ στὰ φαγητὰ κ' ἕνα κουτάλι ἢ πιρούνι καὶ τ' ἄφηναν γιὰ νἄρθουν οἱ ψυχὲς νὰ φᾶνε. Τὸν νὰ φύουν τὰ ψυσές, τρῶμ' τα ἰμεῖς τὰ φαϊά, ὅταν φύγουν οἱ ψυχές, τρῶμε ἐμεῖς τὰ φαγητά. Νὰ πᾶμ' σὰ χοντσάια, ἔλεγαν γι' αὐτὰ τὰ τραπέζια. Ἐρχόταν καὶ ὁ παπάς, ἔτρωγαν ὅλοι κ' εὔχονταν Χεὸς συχωρέσ' τ'. Μετὰ τὸ φαγητό, τὰ πιάτα τὰ παίρναν πίσω στὸ σπίτι τους ἄπλυτα [3].

Τὸ σύλλειστρου, συλλείτουργο, γινόταν στὴν ἐκκλησία μὲ ψωμιὰ καὶ παπάδες. Σὺλλειστρου ἔλεγαν καὶ τὰ ψωμιά, τὰ κόλλυβα κ.τ.λ. αὐτῆς τῆς ἡμέρας. Ἀπικιριᾶς Σάββατου, τὸ Ψυχοσάββατο, καὶ Μεάλ' Σαρακοστὴ πήγαιναν ἀκόμη στὰ μνήματα [4], κι ὁ παπὰς μνημόνευε τοὺς νεκρούς, διαβάζοντας τὰ ὀνόματά τους ἀπὸ μορμοριοῦ ἢ ὀνοματιοῦ dοὺ χαρτί, ἀπὸ τὴ

πήγαιναν μαζὶ μὲ τὰ κόκαλα στὴν ἐκκλησία, ὅπου γινόταν μνημόσυνο. Ἔπειτα ξαναπήγαιναν τὰ κόκαλα, μὲ λάβαρα, ἐξαφτέρυγα καὶ κλαίγοντας στὸ νεκροταφεῖο. Στὴν *Ἀνακοὺ* (βλ. σ. 169 - 70) ἔφερναν τὰ κόκαλα τοῦ πεθαμένου πατέρα στὴν ἐκκλησία τὴν ὥρα ποὺ γινόταν ἡ στέψη τοῦ γιοῦ του.

1. Πβ. Πλάτ. *Φαίδ.* 81c : «(Ἡ ψυχὴ) περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη, περὶ ἃ δὴ καὶ ὤφθη ἄλλα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσματα». Φώτιος : «ἐν τοῖς Χουσὶ Ἀνθεστηριῶνος μηνός, ἐν ᾧ δοκοῦσιν αἱ ψυχαὶ τῶν τελευτησάντων ἀνιέναι, ῥάμνον ἔωθεν ἐμασῶντο καὶ πίττῃ τὰς θύρας ἔχριον».

2. Τουρκ. hortlak, βρικόλακας.

3. Προφανῶς γιὰ νὰ μὴ μείνει ἡ εὐτυχία τοῦ ἰδιοκτήτη τους σέ ξένο σπίτι. Τὸ ἴδιο γίνεται, σὲ ἀνάλογες περιπτώσεις, καὶ στὴν Τσακωνιά.

4. Πβ. Ἰω. Χρυσόστομο *PG* 48, 606 : «καὶ πρὸς τὸν τάφον πολλάκις ἐρχομένη τὸν ἐκείνου, παραμυθίαν ἔχεις τῆς ὀδύνης οὐ μικράν».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φυλλάδα [1]. Μοίραζαν κόλλυβα καὶ γύριζαν στὸ σπίτι. Ἂν δὲν ἔκανε κόλλυβα τοῦ Ψυχοῦ, «ὁ πεθαμένος θὰ πήγαινε στὸν τόπο του πεθαμένος, ὄχι ζωντανός, ὅπως ἦταν τὸ σωστό».

Καὶ τ' 'Αι Γονάτ' — τῆς Πεντηκοστῆς — μοίραζαν κόλλυβα στὴν ἐκκλησία. Τὰ Χριστούγεννα καὶ τὸ Πάσχα τὸ πρωὶ πήγαιναν στὰ μνήματα καί, ὅσοι εἶχαν πεθαμένο μέσα στὸ χρόνο, ἔκλαιγαν. Ἔπαιρναν καὶ κομμάτια κρέας βρασμένο, σφουγγάτο, τσίπα, ψωμιὰ σ' ἕνα κόσκινο, ὅλα μαζί, καὶ τὰ μοίραζαν στὸν κόσμο ποὺ μαζευόταν. Νὰ πᾶ' νὰ μεράσουμ', ἔλεγαν. Καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία μιᾶς νέας κηδείας, οἱ συγγενεῖς πήγαιναν πάλι στὰ μνήματα τῶν δικῶν τους καὶ ἔκλαιγαν.

Γιὰ τοὺς πεθαμένους ἔκαναν καὶ ἀργότερα, ὅποτε ἤθελαν, ἄμαμα, μνημόσυνα : Ἔβαζαν κόλλυβα σ' ἕνα σαχίνι, ἔπαιρναν ἕνα μπουκάλι κρασί, σαράντα κεριὰ καὶ ὀνοματιοῦ dοὺ χαρτί, καὶ τἄδιναν νὸ 'ὸ ψάλ' παπάς, νὰ τὰ διαβάσει ὁ παπάς.

§ 120. Τὸ πένθος.

Τὸ πένθος κρατοῦσε ἕνα ὡς τρία χρόνια, ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία τοῦ νεκροῦ καὶ τὴ θέση του μέσα στὸ σπίτι. Γιὰ ἕνα νέο ἡ οἰκογενειάρχη ποὺ ἄφηνε ὀρφανὰ πίσω του, ὁ πόνος ἦταν πάντοτε μεγαλύτερος.

Μετὰ τὸ θάνατο, οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ μοίραζαν κάποτε ροῦχα τοῦ νεκροῦ στοὺς φτωχούς. Σκέπαζαν ἀκόμη ἢ γύριζαν στὰ πίστομα τὸν καθρέφτη κ' ἔβγαζαν τὰ κουδούνια [2] ἀπὸ τὰ γαϊδούρια τοῦ σπιτιοῦ. Φοροῦσαν παλιὰ καὶ μαῦρα ροῦχα — οἱ ἄντρες μαῦρα ποκάμισα ἐπὶ ἕνα χρόνο — δὲν πλένονταν 40 μέρες καὶ ἄφηναν οἱ ἄντρες τὰ γένια τους ἄκοπα, ἐπίσης ἐπὶ 40 μέρες. Ἄντρες καὶ γυναῖκες ντύνονταν μὲ παλιὰ ροῦχα — φόρεζαμ' τὰ παλιὰ τὰ ροῦχα — ἐπὶ ἕνα χρόνο. Πένθιμο χρῶμα ἦταν τὸ μαῦρο, ἀλλὰ «ποῦ νὰ τὰ βροῦμε τὰ μαῦρα»! Οἱ γυναῖκες δὲν ἔβγαιναν στὴ γειτονιὰ ἐπὶ 40 μέρες, καὶ δὲν πήγαιναν στοὺς χοροὺς — οὔτε σὰν θεατὲς — ἐπὶ ἕνα χρόνο. Γλυκὰ στὸ σπίτι, κάποτε ἐπὶ δύο χρόνια, δὲν ἔφτιαχναν καὶ ἀβγὰ τὸ Πάσχα δὲν ἔβαφαν [3].

---

1. Βλ. *'Ανακοὺ* 229.
2. Ἡ ἴδια συνήθεια καὶ στὴν Τσακωνιά.
3. Περισσότερα βλ. *'Ανακοὺ* 192, σημ. 5.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

ΛΑΤΡΕΙΑ

ΛΑΪΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΕΘΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ι. ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗ ΖΩΗ

ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΟΡΟΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ - ΕΘΙΜΑ ΣΤΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ - ΤΟ ΧΑΤΖΗΛΙΚΙ - Η ΓΙΟΡΤΗ ΤΩΝ ΣΟΓΙΩΝ.

Α'. ΤΟΠΟΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ. ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ.

α) Παλιὲς Ἐκκλησίες.

§ 121. Ἅγιο Πάντος. Ἁγια Σόφια. Ἁι Γιώργης. Ἁι Παντελεήμονας. Ἁγια Μαρίνα. Ἁι Θωμᾶς. Ἁι Δημήτρης. Ἁι Θόδωρος. Ἁγια Τριάδα. Ἁγια Μακρίνα. Χαλάσματα ἀνώνυμων ἐκκλησιῶν. Ἁι Βλάσης.

Οἱ παλιὲς ἐκκλησίες τοῦ Μιστιοῦ, τὰ χαλάσματά τους τὰ σπαρμένα μέσα στὸν κάμπο, ἐπιβεβαιώνουν, νομίζομε, ὅσα σημειώσαμε στὸ κεφ. Ἱστορία γιὰ τὴν ὕπαρξη παλιότερων συνοικισμῶν, ποὺ οἱ κάτοικοί τους ἐκκλησιάζονταν στὶς ἐκκλησίες αὐτές, πρὶν τοὺς ἐγκαταλείψουν γιὰ νὰ συγκεντρωθοῦν στὸ χωριό. Στὰ τελευταῖα χρόνια, ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες αὐτὲς σώζονταν μόνο λίγα χαλάσματα, σωροὶ ἀπὸ πέτρες καὶ οἱ σχετικὲς παραδόσεις. Δυσκολεύονται ἔτσι συχνὰ οἱ πληροφορητές, ὅταν καλοῦνται ν' ἀπαντήσουν γιὰ τοὺς ἁγίους ποὺ τιμοῦσαν οἱ παλιοὶ στὰ σημερινὰ χαλάσματα, τοὺς ἔχουν ξεχάσει.

Στὸ Ντιλκὶτζατζα[1], πρὸς τὴν Ἀφτιλιώνα μεριά, ΑΝΑ ἀπὸ τὸ χωριό, βρίσκονταν τὰ ἐρείπια μιᾶς ὑπόγειας μικρῆς ἐκκλησίας, ποὺ ἦταν ἴσως ἀφιερωμένη στοὺς Ἁγίους Πάντες, τὸν Ἅγιο Πάντο. Μερικοὶ λένε πὼς ἔπαιρναν κάποτε τὸν παπὰ καὶ λειτουργοῦσαν ἐδῶ. Ἦταν ἕνα ἄνοιγμα σκαλισμένο στὸ μαλακὸ βράχο, χωρὶς Ἁγια Τράπεζα ἢ ἄλλο γνώρισμα ἐκκλησίας.

Στὸ Κάτω Χωριὸ σώζονταν λίγα ἐρείπια, ποὺ μερικοὶ νομίζουν πὼς ἀνῆκαν στὴν Ἁγια Σόφια, λίγες σκόρπιες πέτρες. Πήγαιναν κάποτε καὶ λειτουργοῦσαν τὴ Μ. Παρασκευὴ καὶ κατὰ τὸν Αὔγουστο. Στὴν ἴδια περιοχὴ ἦταν καὶ τὸ ἐκκλησάκι τοῦ Ἁι Γιώργη[2], ὑπόγειο, μικρό, ὅπου κατέ-

---

1. Τουρκ. tilki, ἀλεπού.

2. Λίγοι μόνο πληροφορητὲς μιλοῦν γι' αὐτὴ τὴν ἐκκλησία, οἱ ἄλλοι τὴν ἀγνοοῦν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

βαιναν μὲ 3 - 4 σκαλιά. Πήγαιναν μὲ τὸν παπὰ καὶ λειτουργοῦσαν στὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου, τὴν ἄνοιξη.

ΝΑ ἀπὸ τὸ χωριό, πρὸς τὰ Σάια, ἦταν ἄλλη μιὰ ἐκκλησία ὑπόγεια, σκαλισμένη στὸ βράχο, ὅπου κατέβαινες μὲ λίγα σκαλιά. Δὲν ξέρουν σὲ ποιὸν ἦταν ἀφιερωμένη, μερικοὶ ὅμως πιστεύουν πὼς ἦταν ὁ Ἅγιος Παντελεήμονας. Τὴ λειτουργοῦσε Τὄοκλὰν τὸ σόι. Ἄλλοι λένε πὼς ἡ Τὄοκλὰν νεκκληὄὰ ἦταν ἀφιερωμένη στὸ Σωτήρα Χριστὸ κι ἄλλοι στὴν Ἀνάληψη ἢ τὸν Ἁι Γρηγόρη. Τὴν ἔλεγαν Τσοκλάν, γιατὶ ἀνῆκε στὴν οἰκογένεια Τσοκλάν, Μιστιώτικη. Τὸ σόι αὐτὸ ἔπαιρνε τὸν παπὰ κ' ἔκανε ἐδῶ λειτουργία.

Ἡ Ἁγια Μαρίνα [1] — τ' Ἁι Μαρίνα — βρισκόταν σὲ ὕψωμα "λιγούτσικο ὄξω ἀπὸ τὸ χωριό", μέσα στὰ χωράφια πρὸς τὴ Νίγδη, στὸ Κάτω Χωριό. Ἦταν τώρα μόνο πέτρες, κι ὁ κόσμος ἔλεγε πὼς ἐδῶ ἄγιασε ἡ Ἁγία Μαρίνα. Στὴ γιορτή της, ὅπως καὶ τὴν πρώτη μέρα τῆς σαρακοστῆς τῶν Χριστουγέννων ἢ τὴ Μ. Σαρακοστή, ἔπαιρναν τὸν παπά, ἐφοδιάζονταν μὲ τρόφιμα, πήγαιναν ἐκεῖ καὶ λειτουργοῦσαν. Εἶχαν σκαλίσει μιὰ λακκούβα στὴν πέτρα καὶ σ' αὐτὴν ἄναβαν κεριά. Ὑπῆρχε κι ἄλλη μιὰ τρύπα, ὅπου ἔριχναν μικρὰ κέρματα γιὰ τὴν ἐκκλησία. Τὰ μάζευε ἡ καντηλανάφτισσα καὶ τἄφερνε στὸν Ἁι Βλάση.

Διηγόνταν καὶ ἱστορίες γιὰ τὴν Ἁγια Μαρίνα : «Μιὰ Μιστιώτικη οἰκογένεια, τοῦ Τεκέ, ποὺ εἶχε τρεῖς γεροντοκόρες, εἶχε ἐδῶ ἕνα χωράφι. Μιὰ χρονιὰ ποὺ ἦταν πείνα στὸ χωριό, πῆγαν τὰ κορίτσια στὰ χαλάσματα καὶ μέσα στὶς πέτρες βρῆκαν ἕνα μεγάλο ψωμί, ζεστό. Ἔφαγαν ὅσο ἤθελαν, καὶ τὸ ἄλλο τὸ πῆγαν στὸ σπίτι. Ἔφαγαγ ἀπὸ τὸ κομμάτι αὐτό, ξανάφαγαν ἀρκετὲς φορές, ἀλλὰ τὸ ψωμὶ δὲν τελείωνε. Παραξενεύτηκαν, ἀνακοίνωσαν τὸ πράμα στὴ γειτονιὰ καὶ τότε τὸ ψωμὶ τελείωσε» [2].

«Δυὸ κορίτσια», λέει μιὰ ἄλλη παράδοση, «ἡ Μαρίνα καὶ ἡ Σοφία, ζητιάνευαν. Ὅταν ἔφτασαν στὸ Μιστί, τἄπιασε τὸ κρύο, μπῆκαν κάπου νὰ φυλαχτοῦν κ' ἐκεῖ βγῆκαν μπροστά τους Τοῦρκοι, μὲ κακὸ σκοπό. Φοβήθηκαν τὰ κορίτσια, κι ἀπὸ τὸ φόβο τους ἔγιναν τέρια, πέτρες. Ἡ μιὰ — ἡ Ἁγία Σοφία — βρίσκεται σὲ ψήλωμα, ἡ Μαρίνα σὲ βαθούλωμα, 40 -

---

2. Ὁ Χριστόπουλος *Μητροπολ.* 73 σημειώνει «παρεκκλήσια Ἁγίας Μαρίνας, Ἁγίας Σοφίας καὶ Ἁγίου Δημητρίου (αὐτὴ) «ἐντὸς τῆς Κοινότητος, ἐπὶ βράχου λαξευτοῦ , 3 χλμ. Ν. ἀπὸ τὸ λόφο Κουτσουρή». Οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος 158 τοποθετοῦν τὸ «παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Δημητρίου εἰς ἀπόστασιν 3 χλμ.» ἀπὸ τὸν Ἁι Βλάση.

3. Πβ. Θεσσαλ. Εὐσταθ. *Παρεκβ.* 0, 230, 43 : «Πεπείραται γὰρ καὶ ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς γενεᾷ δοχεῖα ἐν οἴκοις θεοφιλέσιν οἶνον καὶ ἔλαιον στέξαντα μέχρι πολλοῦ εἰς δυσεξάντλητον, οἷς οὐδὲ ἂν ἐπιλεῖψαι, οἶμαι, τὸ στεγόμενον, εἰ μὴ ἐξελαλεῖτο τὸ θαῦμα ὑπὸ τῶν ἐξαντλούντων».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

50 μ. ἡ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἐκεῖ ποὺ χωρίζει ὁ δρόμος καὶ πάει ὁ ἕνας γιὰ τὰ Καστερνὰ καὶ ὁ ἄλλος στὸ Γενιτζέ».

Νότια τοῦ χωριοῦ, πρὸς τὴ Νίγδη, πάλι στὸ Κάτω Χωριό, σώζονταν τὰ ἐρείπια καὶ ἄλλης μικρῆς ἐκκλησίας, τῆς Ἁγια Παρασκευῆς.

Πιὸ κάτω ἀπὸ τὸ Σαράι, πρὸς τὴν κατεύθυνση τοῦ Χιούτς, ΝΑ, ἦταν μιὰ ὑπόγεια τρύπα ποὺ ἔλεγαν πὼς ἔφτανε στὸ Χιούτς. Δὲν ἔφτασε ὅμως κανεὶς ὡς ἐκεῖ, γιατὶ «τὰ κεριὰ σβήναν καὶ οἱ ἄνθρωποι δὲ μποροῦσαν νὰ περπατήσουν μέσα στὸ σκοτάδι». «Στὴν ἀρχὴ τῆς σπηλιᾶς ἦταν ἕνας διάδρομος μὲ χαμηλὴν ὀροφή, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸν περάσει κανεὶς συρτά. Ὕστερα ἀπὸ 10 - 15 βήματα ἦταν ἕνας ἀνοιχτὸς χῶρος σὰ μεγάλο δωμάτιο, ἔπειτα ἄλλος διάδρομος ὅμοιος μὲ τὸν πρῶτο, κ' ἔπειτα ἕνα ἄνοιγμα πάλι, ποὺ ἔλεγαν πὼς ἦταν ἐκκλησία παλιά, ἴσως τοῦ Ἁι Θωμᾶ». Ἦταν ἐκεῖ μιὰ πέτρα ἀπὸ τὸν ἴδιο βράχο, ποὺ πάνω της ἄναβαν κεριά, καὶ μιὰ μικρὴ λακκούβα στὴν πέτρα, ποὺ ἔλεγαν πὼς ἦταν τσιρέκι, καντήλι. Ὑπῆρχαν σ' αὐτὴ τὴ λακκούβα, ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια, ὑπολείμματα λαδιοῦ, καὶ κατὰ τὸ μέρος τῆς ἀνατολῆς μιὰ τεῦρα, θύρα, ἕνα φατνί. Ζωγραφιὲς ἢ ἄλλα σημάδια ἐκκλησίας δὲ φαίνογταν. Ἡ σπηλιὰ συνεχιζόταν ἀκόμη, ἀλλὰ δὲ βρέθηκε κανεὶς νὰ συνεχίσει τὸ ψάξιμο πέρα ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Ἔλεγαν ἀκόμη μερικοὶ πὼς στὸ Χιούτς μέσα ὑπῆρχαν κρυμμένα παλιὰ χρήματα, ἀλλὰ ἄλλοι δὲν πίστευαν τέτοια πράματα.

Στὸ Χαρτιμέν' — σ' Ἀλίμις[2] ἐρούτουν, πρὸς τὴ Λίμνα ἐρχόταν — στὴ μέση τοῦ δρόμου ἀπὸ τὸ Μιστὶ ὡς τὴ Λίμνα, μετὰ τὸ ὕψωμα τοῦ Κουτσιρὶ λένε πὼς ὑπῆρχε μιὰ παλιὰ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Ρημήτ', Ἁι Δημήτρη. Ἦταν μιὰ μεγάλη τρύπα σὲ βράχο, ἕνα μνῆμα, «σὰ μπαοῦλο χωρὶς καπάκι». Βρῆκαν κόκαλα ἐκεῖ καὶ εἶπαν πὼς ἦταν τοῦ Ἁι Ρημήτ'. Λειτουργοῦσαν μερικοὶ στὴ μνήμη τοῦ Ἁγίου, στὶς 26 τοῦ Ὀχτώβρη, κάποτε μάλιστα ἔσφαζαν καὶ θυσία, γιὰ νὰ διευκολυνθῆ ἕνας τοκετὸς ἢ σὲ ἄλλες δύσκολες ὧρες. Τὴν εἶχαν ἀνακαλύψει αὐτὴ τὴν ἐκκλησία ὕστερα ἀπὸ ὄνειρο — μὶ δοὺ ὄνουμα[3], νουματίσταν[4], μὲ τ' ὄνειρο, (τὴν) ὀνειρεύτηκαν.

Μὲ τὸν Ἁι Δημήτρη συνδέονταν οἱ παρακάτω παραδόσεις, ποὺ τὶς ξέρουν πολλοί: «Ἕνας εἶπεν: — Στὸ Κάτω Κουτσιρί, (ἀνάμεσα στοὺς δρόμους ποὺ ὁδηγοῦν στὴ Λίμνα, στὴν πίσω πλευρὰ τοῦ Κουτσιρί), εἶναι ἕνας Ἅγιος καὶ λέει :—Νὰ μ' ἀνοίξιτ'. Καὶ τὰ παιδιὰ του τὸν κορόιδευαν. Εἶχαν μιὰ σπηλιὰ — στάβλο στὸ σπίτι κ' ἕνα βουβάλι μὲ κέρατα. Καὶ τὸ βουβάλι αὐτὸ μπῆκε στὸ στάβλο, ὅπου ἄλλοτε δὲ χωροῦσε νὰ μπεῖ,

---

1. Βλ. καὶ τὸ κεφ. *Γιατρική*, Βασκανία.
2. Στὰ Λίμνες> σὰ Λίμνες> σ' Ἀλίμις, Ἀλίμις, ἡ Λίμνα.
3. Ἀντὶ ὅραμα, ὄνειρο.
4. Ἡ : *ρουματίσταν*, ὁραματίστηκαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀλλὰ δὲ μποροῦσε νὰ βγεῖ.— Μάνα, εἶπαν τὰ παιδιά, δοὺ 'βάλ' πέρνασιν στ' ἀυρώνα, ἀλλὰ δὲ μπορεῖ νὰ βγεῖ.—Ἄ' dὲ βγάλιτ' (τὸν) Ἁι Ρημήτ', δοὺ 'βάλ', dὲ βγαίν', ἂν δὲ ξεθάψετε τὸν Ἁι Δημήτρη, τὸ βουβάλι δὲ βγαίνει, τοὺς εἶπε αὐτή. Κ' ἔσκαψαν κ' ἔβγαλαν τὸν Ἅγιο, ποὺ ἦταν μέσα στὸ μνῆμα του καὶ τότε τὸ βουβάλι βγῆκε μόνο του. Τὴ γυναίκα ποὺ εἶδε τὸ ὄνειρο τὴν ἔλεγαν Μαυρίτσα, καὶ τὸ λείψανο βρίσκεται τώρα στὶς Μουριές, κοντὰ στὴ Δοϊράνη, στὸ σπίτι τοῦ 'Ελέκ(ίδη)» [1]. Πολλοὶ ἔβλεπαν τὴ νύχτα στὸ μέρος αὐτὸ κ' ἕνα φῶς.

— «Μιὰ φορά», διηγεῖται πάλι ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης, «ἐρχόταν ὁ πεθερός μου ἀπὸ τὴ Λίμνα καὶ εἶδε στὰ χαλάσματα ἕνα φῶς. Μόλις ὅμως ζύγωσε, τὸ φῶς ἔσβησε, γιὰ νὰ ξανανάψει μόλις αὐτὸς προσπέρασε λίγα μέτρα. Τσότουν Ἁι Ρημήτ', ἦταν ὁ Ἁι Δημήτρης».

Ὑπάρχει κι ἄλλη παράδοση: "Δύο μικρὰ παιδιὰ πῆγαν ἐκεῖ γύρω νὰ παίξουν, κ' ἔπειτα ὕπνωσαν, ἀποκοιμήθηκαν στὸν Ἁι Δημήτρη. Καὶ τὸ πρωῒ ποὺ πῆγαν οἱ μεγάλοι καὶ τὰ βρῆκαν, τὰ παιδιὰ τοὺς εἶπαν ὅτι δὲν κρύωσαν καθόλου τὴ νύχτα στὸ ὕπαιθρο, γιατὶ ἕνα παππούς ἦτον τσὶ σκέπασί μας μὶ τ' κάπα τ', ἦταν ἕνας γέρος — ὁ Ἅγιος — καὶ μᾶς σκέπασε μὲ τὴν κάπα του" [2].

«Τ' Ἁι Ρημήτ' d' ἄλογου», λένε ἄλλοι, «πάτησιν σοὺ χτάρ'», στὴν πέτρα, καὶ ἄφησε σ' αὐτὴ σημάδια.

Ἄλλη παράδοση λέει: «Ξέαν Τοῦρτσοι, Ἁι Ρημήτ' κάλεψεν τ' ἄλογο, ἐρούτουν σ' Μιστί, ράντ'σιν ἀσκέρ'.— 'Ετά, εἶπιν, νὰ μὶ σκοτώσ'νι. Σάφ'σιν σ' ἕνα κόμμα ἀπέσ', σέμην σοὺ κόμμα ἀπέσ', πῆαν ἀπ' κατόπ'σα τ' νὰ δοὺ σκοτώσ'νι, Ἁι Ρημήτης γένην χτάρ'. Τσὶ εἶχιν τυρπὶ δοὺ χτάρ', πέρναναν ἀθρῶπ' ἀπέσου τ'. — Νὰ πᾶμ' νὰ περάσουμ' ἀπ' τ' Ἁι Ρημήτ', λέιὅκαν», βγῆκαν οἱ Τοῦρκοι — γιὰ ἐπιδρομὴ — ὁ Ἁι Δημήτρης καβάλησε τὸ ἄλογο κ' ἐρχόταν στὸ Μιστί, εἶδε τοὺς στρατιῶτες. — Αὐτοί, εἶπε, θὰ μὲ σκοτώσουν. Ἔστριψε μέσα σ' ἕνα χωράφι, μπῆκε μέσα στὸ χωράφι, πῆγαν στὸ κατόπι του νὰ τὸν σκοτώσουν —καὶ τότε — ὁ Ἁι Δημήτρης ἔγινε πέτρα [3]. Καὶ εἶχε τρύπα ἡ πέτρα, περνοῦσαν ἄνθρωποι μέσα της. — Νὰ πᾶμε νὰ περάσουμε ἀπὸ τὸν Ἁι Δημήτρη, ἔλεγαν». Ἂν ὅμως κάποιος χρωστοῦσε κάτι στὸν Ἅγιο, δὲ μποροῦσε νὰ βγεῖ ἀπὸ τὴν τρύπα, τὸν κρατοῦσε ὁ Ἅγιος. Αὐτὴ τὴν τρύπα τὴν ἔλεγαν Χαρ'τιμέν', Χαριτωμένη.

---

1. Τουρκ. elek, κρησάρα.

2. Πρόκειται γιὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Δημήτρη, ποὺ σημειώνουν οἱ Μαραβελάκης - Βακαλόπουλος σ. 158, «εἰς ἀπόστασιν 3 χλμ. ὅπου καὶ ἁγίασμα».

3. Ἡ παράδοση γιὰ ἀπολίθωση εἶναι γνωστὴ κι ἀπ' ἀλλοῦ. Τὸ περίεργο σ' αὐτὴν εἶναι ὅτι ὁ ἀπολιθωμένος εἶναι ἅγιος καὶ ὄχι κοινὸς θνητός.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὑπάρχει κι ἄλλη παράδοση γιὰ τὴ Χαρ'τιμέν' : "Μιὰ γυναίκα δὲν πρόλαβε κάποτε νὰ δώσει τ' ἀγελάδια στὸν τσοπάνη, ὅταν βρισκόταν ἀκόμη αὐτὸς στὸ χωριό. Τἄβαλε λοιπὸν στὸ δρόμο — κόλλ'σιν dὰ χτηνὰ — κ' ἔτρεξε νὰ τὸν φτάσει. Τὸν ἔφτασε, τοὔδωσε τὰ γελάδια καὶ γύριζε στὸ χωριό. Στὸ δρόμο βλέπει δυὸ Τούρκους καβαλάρηδες — ἔκλωσαν dυὸ ἀλόγαdα, γύρισαν πρὸς τὸ μέρος της δυὸ ἄλογα — ποὺ φαίνονταν πὼς εἶχαν κακὸ σκοπό. Φοβήθηκε καὶ παρακάλεσε τὸ Θεό : —Θεέ μου, κάνε με πέτρα [1], νὰ γλιτώσω ἀπὸ τοὺς Τούρκους! Κι ἀμέσως ἔγινε πέτρα κι αὐτὴ καὶ τὸ παιδί ποὺ κρατοῦσε στὴν ἀγκαλιά της. Καὶ στὴν πέτρα αὐτὴ ἔγινε μιὰ τρύπα — κάτω ἀπὸ τὴ μασχάλη τῆς γυναίκας. Ἀπὸ τὴν τρύπα αὐτὴ — ἦταν ἀρκετὰ μεγάλη — περνοῦσαν οἱ ἄρρωστοι γιὰ νὰ γίνουν καλά».

«"Ενα νύφ' ἤβριν Τούρκους dετσοῦ, πήασιν dὰ χτηνά, τὴν ἀέλ', ράντ'σιν ἕνα Τοῦρκου. Λέ', ἔ Παναΐα μ', ποῖκι μι χτάρ', ἂς γουλτώσου ἀπ' ὄκυλιοῦ τὰ χέρια», μιὰ νύφη βρῆκε Τούρκους ἐκεῖ, πῆγε τὶς ἀγελάδες, τὸ κοπάδι, εἶδε ἕναν Τοῦρκο. Λέει, ἄχ Παναγιά μου, κάνε με πέτρα, γιὰ νὰ γλιτώσω ἀπὸ τοῦ σκυλιοῦ τὰ χέρια, λέει μιὰ ἄλλη Μιστιώτισσα.

Πρὸς τὴ Λίμνα, στὸ Γκολτζούκ Μπαϊρί, σὲ ἐρείπια βρισκόταν καὶ ὁ Ἀι Τόγωρης, Ἀι Θόδωρος. Τὸ λένε αὐτὸ μερικοί, ἀλλὰ χαλάσματα δὲ θυμοῦνται.

Πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση ἦταν τὰ χαλάσματα τῆς Ἁγια Τριάδας, καὶ στὰ χαλάσματα τῆς Μασκαdὸ φαίνονταν ἐρείπια ἄλλης ἐκκλησίας παλιᾶς, ὅπως καὶ στὰ Χαρβάdαλα, Δ τοῦ χωριοῦ.

Στὸ Τσέλπετζε, ΑΝΑ τοῦ χωριοῦ, μέσα στὸν κάμπο, πολλοὶ πιστεύουν πὼς ὑπῆρχε παλιότερα ἐκκλησία τ' Ἀι Μάκρινας, τῆς Ἁγια Μακρίνας. Ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης μάλιστα διηγόταν ὅτι κάποτε μιὰ γερόντισσα ποὺ πήγαινε ὡς ἐκεῖ καὶ ἄναβε κεράκια, εἶχε πάρει μαζί της καὶ τὸ γαϊδούρι της. Καὶ πὼς τὴν ὥρα ποὺ αὐτὴ ἔκανε τὴ δουλειά της, ἕνας λύκος ζύγωσε τὸ γομάρι, ἀλλὰ δὲν τὸ πείραξε καθόλου. Τὸ φύλαξε ὁ Ἅγιος.

Χαλάσματα ἐκκλησίας, λέει ὁ ἴδιος πληροφορητής, βρίσκονταν καὶ στὸ Μιδεσκί, μισὴν ὥρα ΝΑ τοῦ χωριοῦ, στὸ Γαράdεπε, μιὰ ὥρα Δ, καὶ στὴν Παραπεdισό, μισὴν ὥρα ΝΑ.

Μέσα στὸ χωριὸ ὑπόγεια ἦταν ἡ παλιὰ ἐκκλησία τοῦ Ἀι Βλάση [2], Κάτ' Νεκκληᾶ, ἢ Κάτω Ἐκκλησία, πλάι στὴ μεγάλη, μέσα στὴ μάντρα

---

1. Βλ. τὴν προηγούμενη σημείωση.

2. Βλ. τὴν περιγραφή της στοὺς Rott *Kleinasiat. Denkmaler* 287, Gregoire *BCH* 33, 92, Λεβίδη 176.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

— στὸ χαύλου, στὴν αὐλή. Πρὶν χτιστῆ ἡ μεγάλη ἐκκλησία, οἱ Μιστιῶτες ἐκκλησιάζονταν στὴν ὑπόγεια, ὅπως καὶ ἀργότερα, ὅταν ἔκανε πολὺ κρύο. Μέσα στὸν παγωμένο Καππαδοκικὸ χειμώνα, στὴ μεγάλη ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση ἦταν ἀδύνατο νὰ σταθοῦν ἀπὸ τὸ κρύο. Καὶ στὸν Πρῶτο Πόλεμο, ὅταν ἡ μεγάλη ἐκκλησία εἶχε γίνει στρατώνας, ἐκκλησιάζονταν στὴν ὑπόγεια.

Στὴν ἐκκλησία αὐτή, ποὺ οἱ διαστάσεις της ἦταν γύρω στὰ 8 × 15 μ., κατέβαιναν μὲ 15 περίπου σκαλιὰ μέσα ἀπὸ τὴν καινούργια ἐκκλησία. Πάνω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἦταν ἕνα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τοῦ χωριοῦ [1], καὶ μέσα, δεξιὰ καὶ ἀριστερά, σὲ ψηλότερο ἐπίπεδο βρισκόταν ὁ γυναικωνίτης, σκαλιστὸς κι αὐτὸς στὸ βράχο [2] Ἡ ἐκκλησία φωτιζόταν ἀπὸ 2 - 3 πέντζερε ποὺ εἶχαν ἀνοιχτῆ στὴν ὀροφή της.

Ἡ σπηλιά [3], ὅπου βρισκόταν ἡ ἐκκλησία, προχωροῦσε καὶ πιὸ μέσα ἀπ' αὐτήν, ὡς κάτω ἀπὸ τὸν καινούργιον Ἁι Βλάση, καὶ στὸ ἀριστερὸ μέρος βάθαινε περισσότερο. Στὸ βαθύτερο αὐτὸ σημεῖο ὑπῆρχε πηγάδι μὲ νερό, ποὺ οἱ Μιστιῶτες τὸ θεωροῦσαν ἁγίασμα·— ἄασμα. Ἔπιναν ἀπ' αὐτὸ οἱ ἐπισκέπτες, ἔβρεχαν τὰ παιδιὰ τὰ μαλλιά τους γιὰ ἀστεῖο — τάχα πὼς βαφτίζονταν — ἔδιναν καὶ στοὺς ἄρρωστους νὰ πιοῦν.

Τοῦ Ἰορδανιοῦ — τῶν Φώτων — ἀπὸ δῶ παίρναν τὸ νερὸ γιὰ τὸν ἁγιασμὸ ποὺ μοίραζε ὁ παπάς. Ἂν ὅμως ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ νερὸ αὐτὸ κάποιος

---

1. Βλ. παραπάνω σ. 23.

2. Ὁ Dawkins 20 - 21, σημειώνει: «Στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς ἐκκλησίας (τοῦ Ἁι Βλάση) εἶναι ἡ παλιά, ποὺ εἶναι σχεδὸν τελείως ὑπόγεια καὶ φωτίζεται μόνο ἀπὸ μικρὲς τρύπες στὴ στέγη. Τὸ πάνω μέρος εἶναι χτισμένο μὲ στέγη θολωτὴ σὰν βαρέλι, τὸ κάτω εἶναι ὅλο σκαλισμένο στὸ βράχο. Ἡ ἐκκλησία καὶ τὸ νεκροταφεῖο εἶναι συνήθως περιτοιχισμένα μὲ ψηλὸν τοῖχο γιὰ προφύλαξη ἀπὸ τοὺς Τούρκους». Ὁ Schweinitz 129 : «Ὑπόγειος ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βασίλη ... στὴν ὁποία κατέληγαν δωμάτια ἐν εἴδει διαδρόμων μ' ἕνα γεμάτο διακλαδώσεις δίκτυο ἐξόδων ... γιὰ ἄμυνα». Ἀναφέρεται ἐδῶ καὶ *τρόχι* μὲ πολεμίστρα. Πβ. Λεβίδη *Περιγραφὴ* 282 : «καὶ τὰς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Βλασίου καὶ Προφήτου Ἠλιού, τρωγλοδυτικάς». Τοῦ ἴδιου *Μοναὶ* 129 : «ὑπόγειοι ἐκκλησίαι Ἁγίου Βλασίου καὶ προφήτου Ἠλιού, ὀλίγον μακρὰν τῆς κώμης», *Μικρασ. Ἡμερολ.* 2 (1914) 244 : «δεξιά της τὸ παρεκκλήσιον τοῦ Ἁγ. Χαραλάμπους καὶ ἀριστερὰ τοῦ Ἁγίου Βασιλείου». Ἡ πληροφορία τοῦ Dawkins ὅτι «τὸ πάνω μέρος εἶναι χτισμένο μὲ στέγη» πρέπει, κατὰ τοὺς πληροφορητές, νὰ διορθωθῆ: Χτιστὴ ἦταν μόνο ἡ σκεπὴ τῆς εἰσόδου, ἡ ἄλλη σκεπὴ ἦταν βράχος μαλακὸς καὶ δὲ φαινόταν καθόλου. Πάνω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἐξάλλου, βρισκόταν τὸ νεκροταφεῖο τοῦ χωριοῦ, πράγμα ποὺ σημαίνει πὼς ἡ «στέγη» τῆς ἐκκλησίας ἦταν ἀρκετὰ κάτω ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια.

3. Κατὰ τὸν Texier 2, 22 - 23, τὸ χτίσιμο τῶν ὑπόγειων ἐκκλησιῶν ὀφείλεται σὲ διωγμοὺς τοῦ 3ου - 5ου αἰ. Γιὰ τὸ Μιστί ὅμως, ὅπου ὅλα ἦταν ὑπόγεια, ὁ λόγος αὐτὸς δὲν πρέπει ἀσφαλῶς νὰ εἶναι ὁ μόνος.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κακός [1], πρόστυχος, τὸ νερὸ στέρευε γιὰ λίγον καιρό. Ἄλλοι λένε πὼς τὸ νερὸ ἔσταζε μόνο τὴν ἡμέρα τοῦ Ἁι Βασίλη.

Καὶ τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας στὸ βράχο ἦταν σκαμμένο καὶ εἶχε τρεῖς πόρτες, ποὺ ἔκλειναν μὲ «κουρτίνες». Ἡ Ἁγία Τράπεζα ὅμως ἦταν ξύλινη.

Κοντὰ στὸ πηγάδι ὑπῆρχαν τρύπες, ἀπ' ὅπου προχωροῦσε κανεὶς βαθιὰ στὴ σπηλιά, σὲ ἄλλα χωρίσματα. Ἔπειτα ἀπὸ ἀρκετὰ μέτρα κάτω ἀπὸ τὴ γῆ, μποροῦσε νὰ βγεῖ κανεὶς στὴν ἐπιφάνεια, στὴ γειτονιὰ τοῦ Γαρέβελη, ἀπὸ ἐξόδους ποὺ καταλῆγαν σ' αὐτήν.

Οἱ εἰκόνες στὴν ὑπόγεια ἐκκλησία ἦταν ξύλινες ἀλλὰ καταστραμμένες ἀπὸ τὴν ὑγρασία. «Ὅταν ἔρχονταν γενίτσαροι», λένε οἱ παλαιοί, «οἱ κάτοικοι κατέβαιναν καὶ σ' αὐτὸ τὸ ὑπόγειο καὶ κρύβονταν. Ὑπῆρχε καὶ τρόι [2] στὴν εἴσοδο, τὸ κυλοῦσαν καὶ ξεφεύγαν τὸν κίνδυνο».

β) Νεώτερες ἐκκλησίες.

§ 122. Ὁ Προφήτη Λίας [3] — Νεχηλιὰ(ς) ἢ (ἡ) Προφήτη Λία [4].

Στὴν ἄκρη τοῦ σημερινοῦ χωριοῦ, στὰ νοτιοανατολικά του, βρισκόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ Προφήτη Λία, ποὺ λειτουργοῦσε ὅμως μόνο στὴ μνήμη του, καὶ τότε ἔρχονταν λίγοι κι ἀπὸ τὸ Χεμάνδιρ, Νακροῖν καὶ Ναζραδό.

Ἦταν μισοϋπόγεια, μὲ χτιστὴ τὴ σκεπή της, δηλαδὴ μὲ καμάρες, ὅπως καὶ τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Γιὰ νὰ μπεῖ μέσα κανείς, κατέβαινε καμιὰ δεκαριὰ σκαλοπάτια, ἀλλὰ ἀπέξω φαινόταν — 3 - 4 μ. ψηλὸ — ἕνα μέρος τοῦ καλοχτισμένου τοίχου καὶ ὁ θόλος. Στὴ γιορτή της ὁ πολὺς κόσμος ἔμενε ἔξω, γιατὶ δὲ χωροῦσε μέσα στὴν ἐκκλησία, ποὺ εἶχε ἐμβαδὸν «ὅσο τρία ἢ τέσσερα δωμάτια». Στὴν αὐλὴ εἶχαν χτίσει κ' ἕναν ὀδὰ γιὰ τοὺς ξένους, μὲ τρία τέσσερα δωμάτια, καὶ στὴ γῆ σκαμμένον ἕνα στάβλο. Σ' ἕνα μέρος τῆς αὐλῆς ἔθαβαν τοὺς νεκροὺς τῆς γειτονιᾶς, ἐνῶ σ' ἕνα δωμάτιο ὁ Φουκᾶς dάσκαλης συγκέντρωνε μιὰ εἰκοσαριὰ παιδιὰ καὶ τοὺς μάθαινε γράμματα.

Τὶς λιτανεῖες γιὰ νὰ βρέξει τὶς ἔκαναν πάντοτε στὸν Προφήτη Λία, γιατὶ αὐτὸς ἦταν γιὰ τὰ σύννεφα, γιὰ τὰ συννίφαdα. Ὁ παπα Χιοφχάνης,

---

1. Πβ. Φιλόστρατο *Βίος Ἀπολλων. Τυανέως* 1: «Τοῦτο (τὸ ἀσβαμαῖον ὕδωρ) εὐόρκοις μὲν ἴλεών τε καὶ ἡδὺ ὕδωρ, ἐπιόρκοις δὲ παρὰ πόδας ἡ δίκη...». Βλ. καὶ σ. 248, σημ. 3

2. Βλ. καὶ Schweinitz 129.

3. Βλ. Λεβίδη *Περιγραφὴ* 282 καὶ *Μοναὶ* 174. Ὁ Χριστόπουλος *Μητροπολ.* 71 σημειώνει: Προφήτη Ἠλία στὴ συνοικία Ἀρπαδζαλού.

4. Οἱ καταλήξεις -η καὶ -α ἔγιναν ἀφορμὴ νὰ γίνει τὸ ὄνομα θηλυκό.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Θεοφάνης μάλιστα διάβαζε τούρκικα [1] τὰ γράμματα γιὰ τὴ λιτανεία. Ἔλεγε τούρκικα : Γιαραπή [2], νὰ μᾶς dώκεις βρεχός, νὰ φυτρώσουν τὰ σιτάρια μας [3], κτλ.

Καμπάνα δὲν εἶχε ὁ Προφήτη Λίας, εἶχε μόνο ἕνα σήμαντρου σιδερένιο, σὲ σχῆμα μισοφέγγαρου, ποὺ τὸ εἶχαν φέρει ἀπὸ τὴ Μεγάλη ἐκκλησία, ὅταν γι᾽ αὐτὴν ἔφεραν ἀπὸ τὴ Ρωσία τὴν καμπάνα. Τὸ χτυποῦσαν μὲ δύο σφυριά.

Ἔκανε καὶ θαύματα ὁ Προφήτη Λίας : Ἕνας Τοῦρκος ἀπὸ τὸ ᾽Edίες, ποὺ εἶχε πιαστῆ ἡ γλώσσα τοῦ παιδιοῦ του, ἔφερε λάδι στὸν Ἅγιο, καὶ τὸ παιδί του ἔγινε καλά. Καὶ μετὰ τὰ 1914, ὅταν μαζεύτηκαν κάποτε 40-50 Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ ᾽Edίες κ᾽ ἔρχονταν στὸ Μιστὶ γιὰ νὰ κλέψουν, φάνηκε μπροστά τους, ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, ἕνας γέρος μὲ γένια — ὁ Προφήτη Λίας — κι αὐτοὶ φοβήθηκαν καὶ γύρισαν πίσω [4].

Καὶ ὅταν, στὰ 1924, ἦρθαν οἱ Τοῦρκοι στὸ Μιστὶ μὲ τὴν ᾽Ανταλλαγή, μερικοὶ ἀπ᾽ αὐτούς, γιὰ νὰ χτίσουν σπίτια στὸ Χιούτς, χαλοῦσαν τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ γιὰ νὰ πάρουν τὶς πέτρες. Αὐτὸς ὅμως ποὺ δοκίμασε νὰ χαλάσει τὸν Προφήτη Λία, σκοτώθηκε.

Στὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου γινόταν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας μικρὸ παζάρι : ἔρχονταν πραγματευτῆδες ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ καὶ πουλοῦσαν μικροπράματα. Ἔρχονταν στὸ χωριὸ ἀποβραδὶς κ᾽ ἔμεναν σὲ γνωστοὺς ἢ στὰ δωμάτια ποὺ βρίσκονταν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας.

§ 123. Ὁ Ἁι Βλάσης [5].

---

1. Οἱ ξένες ἢ ἀκατάληπτες γλῶσσες θεωροῦνται ἀποτελεσματικότερες. Βλ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 39 : «Κατὰ τὴν γενικῶς κρατοῦσαν πίστιν, τῶν ἀλλογλώσσων καὶ ἀλλοθρήσκων ἡ μαγικὴ τέχνη εἶναι τελειοτέρα». Γιὰ ἐπιβιώσεις εἰδωλολατρικῶν καταλοίπων στὴ χριστιανικὴ θρησκεία βλ. καὶ Weigal 101 κέ., Α. Παπαδόπουλο *ΗΜΕ* 1923, 142.

2. Τουρκ. yarabbi, στ᾽ ὄνομα τοῦ Θεοῦ.

3. Βλ. καὶ σ. 281, § 141.

4. Ἄλλοι ἀποδίδουν τὸ θαῦμα σὲ ἄλλον ἅγιο. Βλ. σ. 259.

5. Παραθέτομε ἐδῶ ὅ,τι χαραχτηριστικὸ ἔχει γραφῆ ὡς σήμερα γιὰ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βλάση. Ὁ Συλλαῖος σ. 62, σημ. 1: «Ὑπάρχει μία παμμεγέθης ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου ἢ Βασιλείου καὶ ὑποκάτω αὐτῆς μία ἄλλη». Ὁ Schweinitz 107 : «... μιὰ μεγαλοπρεπῆ μεγάλη ἐκκλησία ... Προσωπικὴ ἐργασία ἑφτὰ χρονῶν ἀπὸ χίλιες λίρες, δηλαδὴ συνολικὰ 126.000 μάρκα, ποσὸν ἀνάλογο μ᾽ ἐκεῖνο ποὺ ἀνέρχεται ὁ φόρος τῆς δεκάτης». Ὁ Hanz Rott 115 : ...«Παρὰ τὴν ὑπερβολικὴ τους φτώχεια, ἔχουν χτίσει γιὰ τὸν Ἅγιο Βλάσιο τὴν ὡραιότερη ἐκκλησία τῆς Καππαδοκίας». Ὁ Ρίζος (1856) σ. 100 : «ναὸς μὲ πολλοὺς θόλους κτισθεὶς πρό τινων ἐτῶν». Ὁ Βαλαβάνης *Μικρασιατικὰ* (1891) 223 : «Ὁ οἰκονομήσας αὐτὸν λαμπρὸς ἀρχιτέκτων Πρόβος Μελίδης, γνωστὸς ἀνὰ τὴν Τουρκίαν διὰ τοὺς μοναδικοὺς μιναρέδες τοῦ ἐν ᾽Ικονίῳ νεοδμήτου μεγάλου τζαμίου, πρὸ ἐτῶν ἀποβιώσας ἐκόμισε καὶ ὑάλους

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

α) Ἡ θέση τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ μεγαλύτερη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ, ἴσως μάλιστα καὶ τῆς χριστιανικῆς Καππαδοκίας ὁλόκληρης, ἦταν ὁ Ἅι Βασίλης.

διὰ τὰ παράθυρα τῆς ἐκκλησίας . . . ἔμειναν (οἱ Μιστιῶτες) ἔκπληκτοι, ὅτε εἶδον ὅτι αἱ ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου εἰσήρχοντο διὰ τῶν μεγάλων παραθύρων τοῦ ναοῦ» . . . Βλ. καὶ σ. 222. Ὁ Λεβίδης *Περιγραφὴ* (1889) 174 : «τῷ 1844 ἀνηγέρθη ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας», . . . σ. 282 : «Ἤδη ὅμως ἔχουσιν ἔκκλησίαν κτισθεῖσαν . . . 1844 . . . λίαν περικαλλῆ καὶ σπανίαν σχεδὸν ἐν ὅλῃ τῇ Ἀνατολῇ» . . . Ὁ Dawkins 20 : «Στὴν παλιὰ . . . συνοικία ἡ μεγάλη ἐκκλησία, ξακουσμένη σ' ὅλη τὴν Καππαδοκία γιὰ τὸ μέγεθος καὶ τοὺς 12 (sic) τρούλλους της. Πολὺ μεγάλο χτίριο, σὰν ἀποθήκη, μὲ ἡμικυκλικὴ ἁψίδα καὶ 6 (sic) κουπέδες ἀπὸ τὴν κάθε πλευρὰ τῆς στέγης. Στὴ δυτικὴ πλευρὰ ὑπάρχει ἀνοιχτὸς νάρθηκας. Οἱ δυὸ σειρὲς τροῦλλοι σκεπάζουν τὸν γυναικωνίτη καὶ τὰ πλάγια . . . εἶναι χωρισμένη μὲ δύο σειρὲς κολόνες. Ὅλο τὸ ἐσωτερικό, καθὼς καὶ ὁ νάρθηκας εἶναι σκεπασμένα μὲ τοιχογραφίες χρονολογημένες ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφὴ πάνω ἀπὸ τὴν πόρτα. Λέει σὲ καραμανλήδικη γραφή : Ὡραῖα ἱστορήματα ποὺ τὰ ζωγράφισε ὁ ζωγράφος Συμεών, γιὸς τοῦ δασκάλου Δημήτρη ἀπὸ τὸ Ζιτζίdερε 1868 Ἀπριλίου 29. Ὁ Λεβίδης πάλι *Μοναὶ* 174 : Στὶς εἰκόνες παριστάνονται «βάσανοι τοῦ Ἁγίου Βλασίου . . . Ἰγνάτιος . . . Ἀμφιλόχιος καὶ Χαραλάμπης». Σελ. 282 - 83 : «ἐν τῷ νάρθηκι ἐζωγραφημέναι εἰσὶν αἱ διάφοροι βάσανοι τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς πύλης Ἰγνάτιος ὁ Θεοφόρος εἰκονίζεται σπαραττόμενος καὶ οἱ ἅγιοι Ἀμφιλόχιος καὶ Χαράλαμπος. Ἐπὶ δὲ τῆς ἀριστερᾶς πύλης ὁ Ἅγιος Βασίλειος καὶ ἄλλοι ἅγιοι. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῶν τριῶν τούτων πινάκων ὁ Χριστὸς ἐν τῷ μέσῳ καὶ ἀμφοτέρωθεν ἀνὰ δύο διάκονοι θυμιῶντες (Στέφανος καὶ ἄλλοι). Ὑπάρχει δὲ ἑλληνικοῖς γράμμασιν τουρκικὴ ἐπιγραφὴ λίαν περίεργος διὰ τὴν ἀμάθειαν τοῦ γράψαντος, ἔχει δὲ ἐν μεταφράσει οὕτω : «Ὁ Θεὸς οὗ ἡ δόξα μεγάλη, διὰ τοῦ δόγματος τοῦ αὐθέντου ἡμῶν Ἀπδοὺλμεδζίτ, διὰ τῆς προτροπῆς τοῦ μητροπολίτου Ἰκονίου Ἰωακείμ, διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ ἀρχιτέκτονος Κυριακοῦ, διὰ τῶν μόχθων τῶν κατοίκων τοῦ Μισθίου καὶ διὰ τῆς βοηθείας τοῦ Ἁγίου Βλασίου ἀξίους ποιήσας τοῦ παραδείσου ὅλους τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς». Τοιαῦτα παραληρήματά εἰσι καὶ τὰ ἐπὶ τῶν δύο ἄλλων πυλῶν ἐπιγράμματα. Ἐν τῷ νάρθηκι ἵσταται ἀρχαία μαρμαρίνη κολυμβήθρα φέρουσα πανταχόθεν γεγλυμμένους σταυρούς». Ὁ Φαρασόπουλος *Σύλατα* 79 : «Ἔχουσι δὲ μίαν μόνην ἐκκλησίαν ἀλλὰ μεγίστην μὲ 12 (sic) τρούλλους». Ὁ Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπώσεις* 123 : «Ἐκτίσθη τῷ 1844 ὑπὸ τοῦ ἐκ Τραπεζοῦντος καὶ ἐν Τυάνοις νυμφευθέντος Κυριακοῦ κάλφα, ἐκ φαιοῦ λίθου (εἴδους γρανίτου), ἱκανῶς ὡραῖος ἔξωθεν καὶ ὄχι ἁπλοῦς ὡς πάντες σχεδὸν οἱ καθ' ἡμᾶς ναοί, ἔχει δὲ ἐπὶ τῶν δύο πλευρῶν ἀνὰ πέντε (sic) μικροὺς ἀλλὰ γυμνοὺς τρούλλους, ἐνῷ ἡ κυρίως στέγη τοῦ ναοῦ εἶναι ἁπλῆ ὡς ἡ τῶν παρ' ἡμῖν ναῶν, στερεῖται δηλαδὴ μεσαίου τρούλλου, ὅστις δεκαπλασίως θὰ ἀνεδείκνυε τὸν ἄλλως μοναδικὸν τοῦτον ναόν. Ἔσωθεν φαίνεται ἀπέραντος διά τε τὸ εὖρος καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ, ὁ γυναικωνίτης ὅμως, κρεμάμενος σχεδὸν ἐκ τοῦ θόλου, εἶναι λίαν χαμηλός. Εἰκόνες, κανδῆλαι καὶ πολυέλαιοι εἶναι πολὺ ὀλίγοι, ὥστε ἡ ἐκκλησία παρίσταται ἔσωθεν ὅλως γυμνή, οἱ τοῖχοι ὅμως εἶναι κεκαλυμμένοι ὑπὸ τοιχογραφιῶν. Πλαγίως τοῦ ναοῦ θύρα τις ἄγει εἰς ὑπόγειον ναόν, ἔνθα ἐκκλησιάζοντο πρὸ τῆς οἰκοδομήσεως τοῦ Ἁγίου Βλασίου, καὶ ἀπέραντος κρυπτῆρας» . . . Dawkins 20 : «Τὸ χτίσιμο μιᾶς τέτοιας ἐκκλησίας εἶναι μεγάλο κατόρθωμα γιὰ ἕναν τόπο σὰν τὸ Μιστί, ἀλλὰ οἱ Καππαδόκες εἶναι ἱκανοὶ γιὰ μεγάλες κοινωφελεῖς προσπάθειες». Ὁ Ἰωαννίδης *Μητροπ.*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Στὴν πραγματικότητα ἡ ἐκκλησία ἦταν ἀφιερωμένη στὸν Ἅι Βλάση[1], ὅπως ἦταν καὶ ἡ παλιὰ ὑπόγεια κάτω ἀπὸ τὴν αὐλή της[2], ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες καὶ οἱ γύρω Χριστιανοὶ τὴν ἔλεγαν ὅλοι Ἅι Βασίλη[3]. Εἶναι χτισμένη στὴ δυτικὴ ἄκρη τοῦ χωριοῦ καί, καθὼς ὁ κάμπος εἶναι ἄδεντρος καὶ τὰ σπίτια γύρω χαμόσπιτα, ἡ ἐκκλησία φαντάζει ἀπὸ μακριὰ σὰν τεράστιο σκοῦρο οἰκοδόμημα, ἕνας γίγαντας ἀνάμεσα σὲ νάνους. Ἡ πέτρα ποὺ χρησιμοποιήθηκε στὸ χτίσιμό της ἔχει σκουρήνει, καί, καθὼς

---

102 (1896) : «Ἐδῶ καὶ 45 χρόνια χτίστηκε ἡ ἐκκλησία ποὺ δὲ συναντᾶς στὴ Ἀνατολή... 12 (sic) τροῦλλοι». Ὁ Κάλφογλου *Μονὴ* 862 : «Ἡ ἐκκλησία ἐκτίσθη πρὸ 48 ἐτῶν (1898 - 48 =1850;) μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ λαοῦ. Ἔχει 12 (sic) θόλους... ἠμποροῦμε νὰ εἴπωμεν ὅτι εἰς τὴν Ἀνατολὴν δὲν ὑπάρχει παρόμοιός της». Ὁ Σαραντίδης 126 : «Μίαν ἐκκλησίαν μεγίστην ἔχουσαν 12 (sic) τρούλλους ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Βλασίου». Χριστόπουλος *Μητροπολ.* 71 (1939) : «Κτισθεῖσα τῷ 1840 ὑπὸ τοῦ Πρόβου Μελίδου ἐπὶ 10 (sic) τρούλλων. Δὲν ὑπῆρχεν ὁμοία εἰς ὅλην τὴν Ἀνατολὴν... ἔβαλε ὑάλους εἰς τὰ παράθυρα τῆς ἐκκλησίας ... ἔκπληκτοι οἱ Μιστιῶτες»... *Μικρασ. Ἡμερολ. Ἀστὴρ* 2 (1914) 244 : «Πρὶν ἀπὸ 70 χρόνια (=στὰ 1844) πάνω στὰ ἐρείπια (sic), ἐπὶ μητροπολίτου Ἰκονίου Σωφρονίου ἐχτίστηκε ὁ Ἅγιος Βλάσιος μὲ 10 (sic) τρούλλους. Ὁ Κοντογιάννης 151 : «Εἰς τὸ παλαιὸν τμῆμα τοῦ χωρίου ἐγείρεται ἡ μεγάλη ἐκκλησία, περίφημος εἰς ὅλην τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸ μέγεθός της καὶ τοὺς 12 (sic) τρούλλους της. Ἐκτίσθη τῷ 1844». Ὁ Ζαμπίδης *Νεάπολη* 11 (1954) : «Γιὰ τὸν ξακουστὸ ναὸ τοῦ Ἁγίου Βλασίου μᾶς πληροφοροῦν πὼς διατηρεῖται ἀκέραιος καὶ χρησιμοποιεῖται ὡς ἀποθήκη σιτηρῶν». Ὁ Μαυροχαλυβίδης 1, 10 : «Στὰ 1844 (χτίστηκε) ἐκκλησία μὲ 12 (sic) τρούλλους». Ὁ Φωστέρης *Ἀραβανὶ* 139 : «Ἡ ἐκκλησία ... ἀνεγερθεῖσα τῷ 1840 ... ὁ κώδων ... ἦτο ὁ πρῶτος ἀναρτηθεὶς εἰς τὴν περιφέρειαν ἐκείνην». *Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ.* 17, 249 : «Ἡ δὲ ἐκκλησία της, κτισθεῖσα τῷ 1840, ἦτο περίφημος καθ' ὅλην τὴν Καππαδοκίαν διὰ τὸ μέγεθος καὶ τοὺς 12 (sic) θόλους της». *Ἐγκυκλ. Λεξ. Ἐλευθερουδ.* 9, 478 : «Ἐν Μισθίῳ ὑπάρχει ἡ μεγαλυτέρα ἀνὰ τὴν Καππαδοκίαν ἐκκλησία μετὰ 12 (sic) θόλων πλουσιώτατα(!) διακεκοσμημένη, κτισθεῖσα τῷ 1844». Ὁ Μωϋσιάδης *Ἀνδρονίκιον* 34, ἀναφέρει πὼς τὰ καλύτερα σπίτια τοῦ χωριοῦ (Ἀνδρονικίου) χτίστηκαν ἀπὸ τὰ 1840 - 1873. Ὁ ἴδιος σ. 46 σημειώνει πὼς οἱ ἐκκλησίες ἄρχισαν νὰ χτίζωνται μετὰ τὴ συνθήκη τῆς Ἀδριανούπολης. Βλ. *Ἀνακοὺ* 197, σημ. 3.

1. Πρόκειται μᾶλλον γιὰ τὸν Βλάσιο τὸ μάρτυρα, «τὸν βουκόλον», ποὺ γιορτάζει στὶς 3 Φεβρουαρίου. Ἦταν, κατὰ τὸ Συναξαριστή, «Καισαρεύς, υἱὸς γονέων... ἀσχολουμένων περὶ τὴν κτηνοτροφίαν». Ἄλλος Βλάσιος γνωστὸς εἶναι ὁ ἱερομάρτυς, ἐπίσκοπος Σεβαστείας, ποὺ μαρτύρησε ἐπὶ Λικινίου (4ος αἰ.). Οἱ ὑπόλοιποι δύο Βλάσιοι, «ὁ ἐξ Ἀμορίου» καὶ ὁ «ἐπίσκοπος Ρώμης (;)», εἶναι λιγότερο γνωστοί.

2. Καὶ στὴ Δίλα ἡ παλιὰ σκαλιστὴ στὸ βράχο ὑπόγεια ἐκκλησία ἦταν ἀφιερωμένη στὸν Ἅι Βασίλη.

3. Ἡ γιορτὴ τοῦ Ἅι Βλάση, σύμφωνα μὲ τὸ ἑορτολόγιο, εἶναι στὶς 11 Φεβρουαρίου, οἱ Μιστιῶτες ὅμως νομίζουν πὼς γιόρταζαν τὴν πρώτη τοῦ Γενάρη καὶ τὶς δύο γιορτές. «Ἡ ἐκκλησία ἦταν Ἅι Βλάσης», λένε. «Δίπλα στὴν εἰκόνα τῆς Παναγίας ἦταν ἡ εἰκόνα τοῦ Ἅι Βλάση μὲ τ' ἄσπρα γένια. Τοῦ Ἅι Βασίλη ἡ εἰκόνα ἦταν ἀνάμεσα στὴν ἀριστερὴ πόρτα τοῦ ἱεροῦ καὶ στὴ γωνία. Ὁ Ἅι Βασίλης εἶχε μαῦρα γένια».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

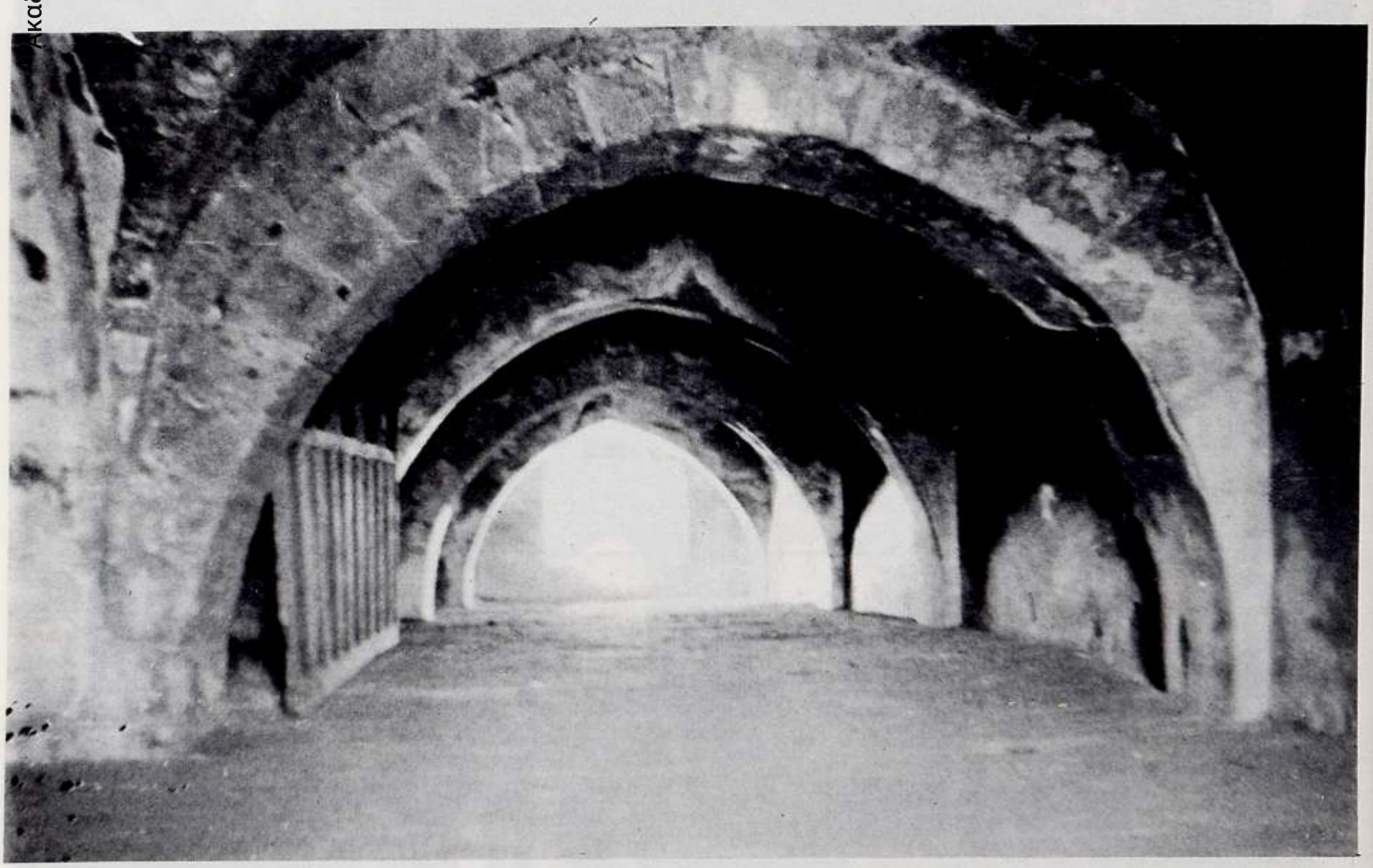
© Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 51. Τό ἐσωτερικό τοῦ Ἁι Βλάση.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 52. Τό ἐσωτερικό τοῦ Ἁι Βλάση. Ἡ πόρτα (ἀριστερά) ὁδηγεῖ στό γυναικωνίτη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

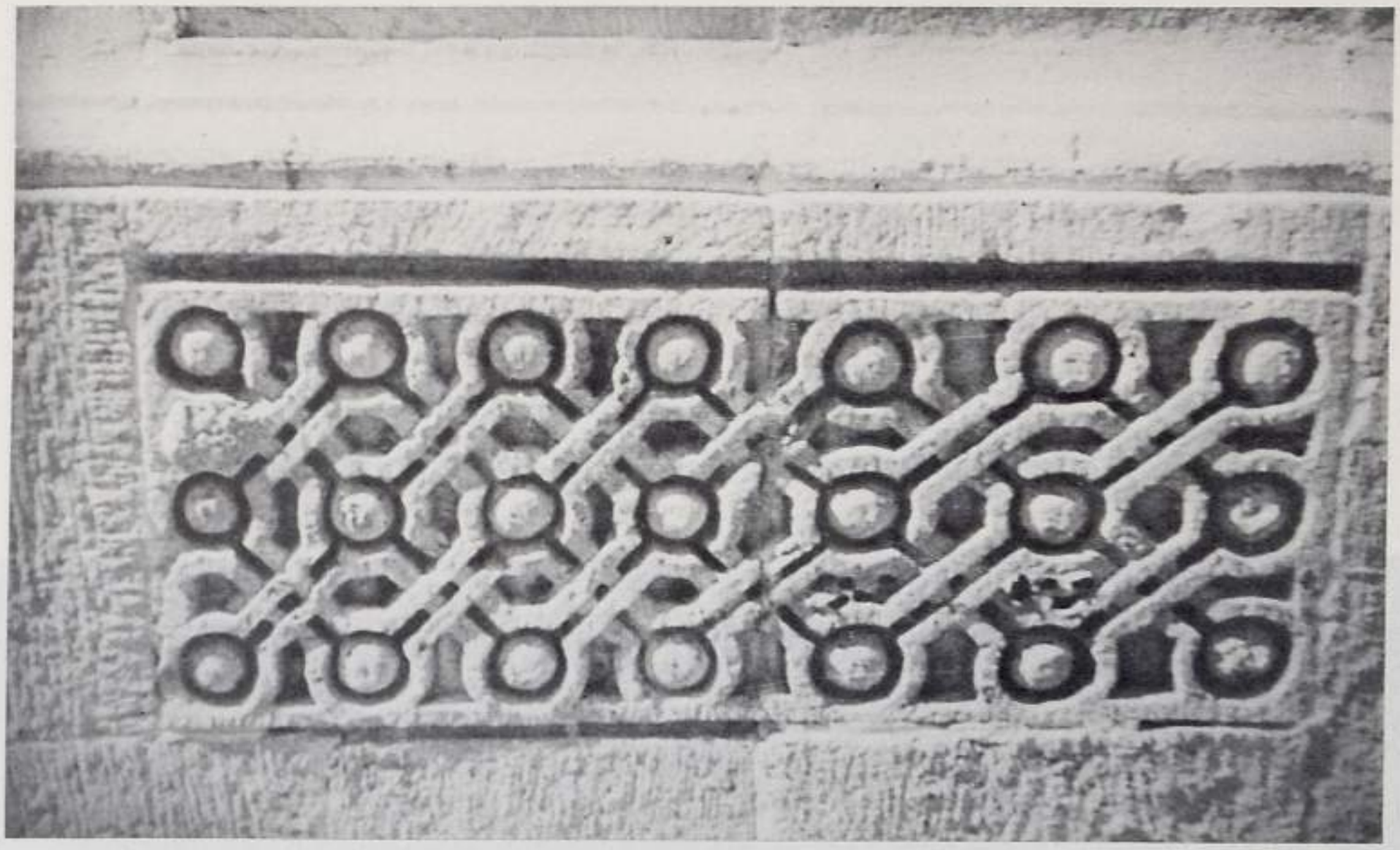
Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

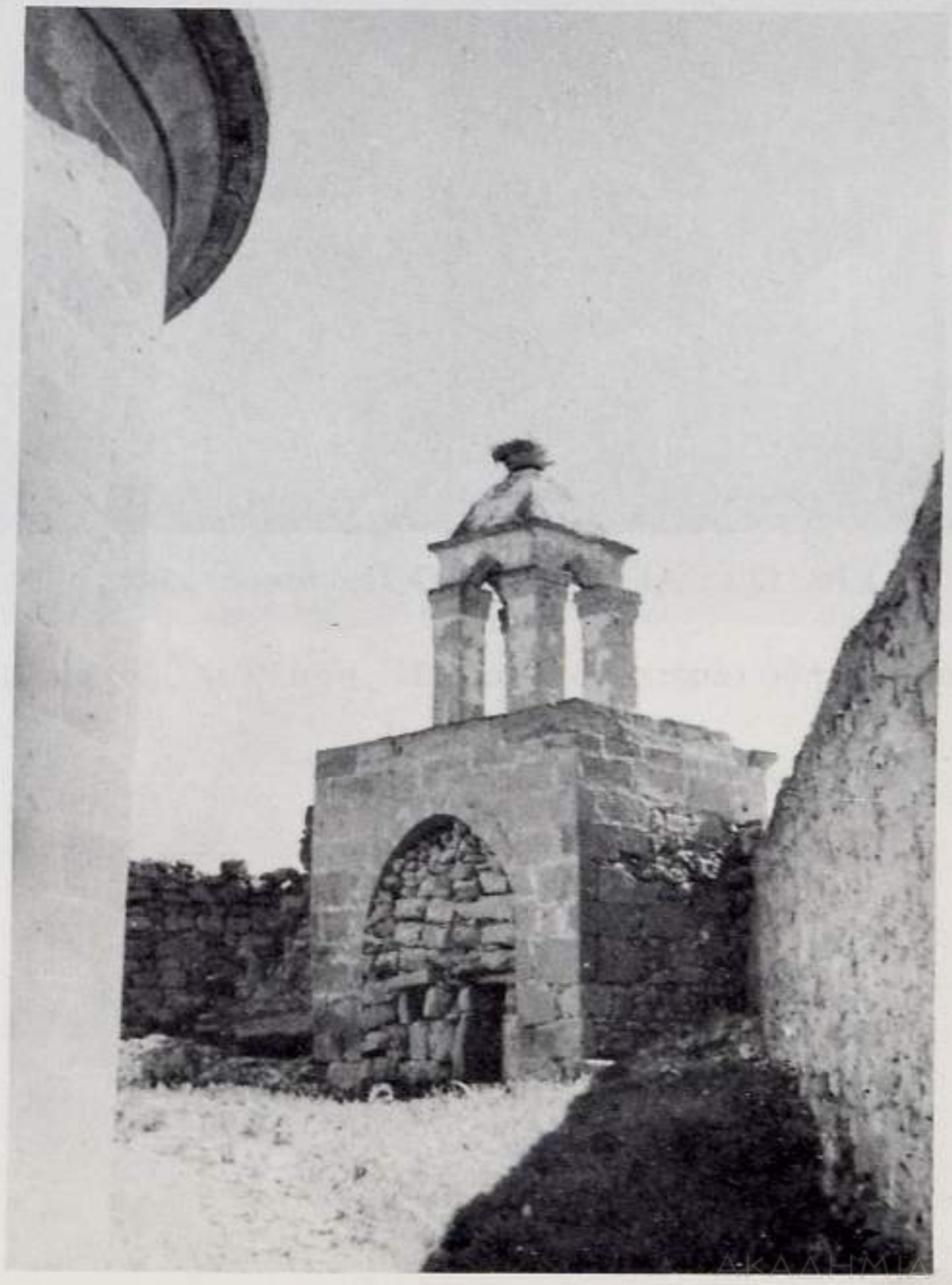
Εἰκ. 52α. Ἂι Βλάσης: Ὁ Παντοκράτορας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 53. Διακόσμηση ὀρθοστάτη παραθύρου τῆς νότιας πλευρᾶς.

Εἰκ. 54. Τό καμπαναριό.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δὲν ἀσπρίστηκε ποτὲ ἐξωτερικὰ καὶ στοὺς τοίχους φαίνονται καθαρὰ τὰ μιούσκλια καὶ ἡ ἐπίδραση τῆς ὑγρασίας, τὸ χτίριο, μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ, γίνεται ὅλο καὶ ἐπιβλητικότερο, ὅλο καὶ βαρύτερο. Ἂν μάλιστα ἡ ἐκκλησία, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς δέκα ἡμισφαιρικούς τρούλους, εἶχε κ' ἕναν κεντρικό, ψηλότερον ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους, τὸ χτίριο θὰ ἦταν ἀσφαλῶς ἐπιβλητικότερο.

Οἱ Μιστιῶτες καμάρωναν — καὶ καμαρώνουν ἀκόμη — γιὰ τὴ μεγάλη τους ἐκκλησία, καὶ δὲν ἔχουν καθόλου ἄδικο, ἂν σκεφτοῦμε πὼς τὸ Μιστὶ ἦταν ἴσως τὸ μεγαλύτερο χριστιανικὸ χωριὸ τῆς Καππαδοκίας, ἀλλὰ ἦταν κι ἀπὸ τὰ φτωχότερα καὶ ἀπὸ τὰ πιὸ καθυστερημένα κοινωνικά. Μιὰ τέτοια λοιπὸν ἐκκλησία, τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ ὑπῆρχαν ἡ ὑπόγεια καὶ ὁ Προφήτη Λίας γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση τῶν κατοίκων, ἦταν πραγματικὸ κατόρθωμα ἀλλὰ καὶ πολυτέλεια γιὰ τὸ χωριό. Βοήθησε ἴσως στὴν ἀπόφαση αὐτὴ καὶ τὸ γεγονὸς πὼς οἱ Μιστιῶτες ἔλειπαν ἀρκετοὺς μῆνες κάθε χρόνο ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ πὼς οἱ κίνδυνοι, στοὺς ὁποίους ἦταν διαρκῶς ἐκτεθειμένοι, τοὺς ἔκαναν νὰ σκέφτουνται συχνότερα τὸ θεῖο. Γιατὶ εἶναι βέβαιο πὼς τὴν ἐποχὴ ποὺ χτιζόταν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βασίλη, οἱ Μιστιῶτες ἐργάζονταν στὰ μεταλλεῖα καὶ ἀσκοῦσαν ἴσως τὸ γνωστό μας ἐπάγγελμά τους, πὼς πήγαιναν δηλαδὴ στοὺς κετσέδες.

β) Ὁ χρόνος χτισίματος.

Ἔχομε συγκεκριμένες πληροφορίες ὅτι ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βασίλη χτίστηκε στὰ 1844 [1]. Ἦταν ὅμως στὴ μνήμη τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ τόσο ζωηρὴ ἡ ἀνάμνηση ποὺ μεταδόθηκε ἀπὸ τὴ μιὰ γενιὰ στὴν ἄλλη, ὅπως καὶ οἱ παραδόσεις γιὰ τὸ χτίσιμό της, ποὺ νομίσαμε πὼς ἀπὸ τὶς τελευταῖες αὐτὲς θἄπρεπε νὰ παραθέσουμε ἐδῶ τὶς πιὸ χαραχτηριστικές.

«Ὅταν χτιζόταν ἡ ἐκκλησία μας», λέει ὁ Ἰορδ. Δαστερίδης, «πήραμε χαρτὶ ἀπὸ τὸ δεσπότη νὰ κάνουμε ἔρανο, καὶ πήγαμε ὡς καὶ στὴν Ταρσό». «Στὰ 1924», λέει ὁ ἴδιος πληροφορητής, «ἡ ἐκκλησία μας ἦταν 96 χρονῶν». Εἶχε χτιστῆ λοιπὸν στὰ 1828. «Ὁ Δημήτρης Δελη-Λευτεριάδης κουβαλοῦσε πέτρα ὁ ἴδιος γιὰ τὸ χτίσιμό της. Ὁ Λευτεριάδης πέθανε στὸν Ἁι Γιώργη τοῦ Πειραιᾶ στὰ 1924, πέθανε πολὺ μεγάλος». «Ἑκατὸ χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ 1924 εἶχε χτιστῆ ἡ μεγάλη ἐκλησία», λέει καὶ ὁ Γ. Παπαδόπουλος. «Ἡ γιαγιά μου», λέει ὁ Μακ. Δαμιανίδης, «ποὺ πέθανε στὰ 1881, ἔλεγε πώς, ὅταν ἔχτιζαν τὴν ἐκκλησία, ὁ τοῖχος ἦταν τόσο πλατύς, ποὺ τ' ἁμάξια γαρτσοὺ γαρτσοὺ [2] περνοῦσαν, μποροῦσαν δηλ. νὰ διασταυρωθοῦν στὸ πλάτος του».

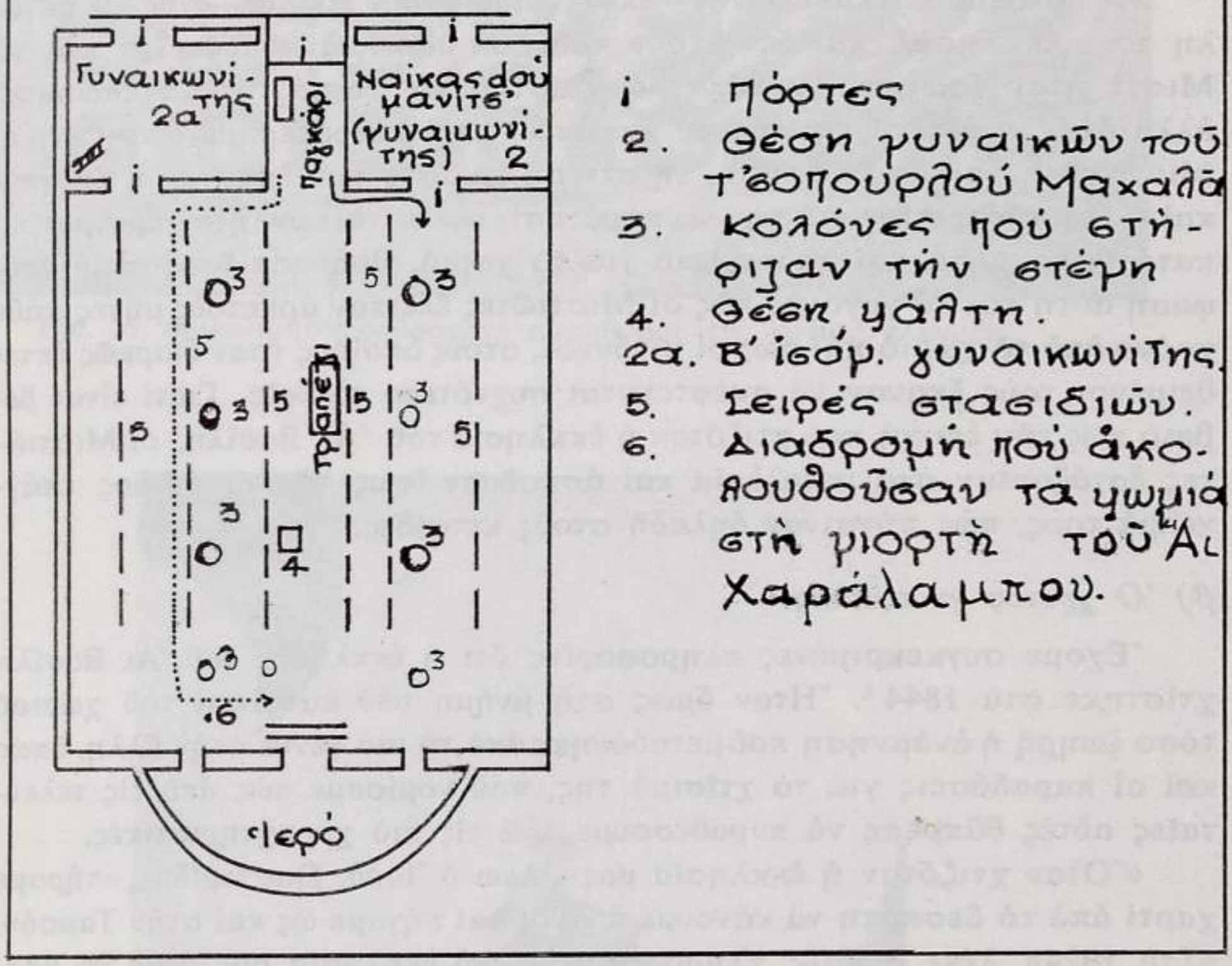
1. Βλ. τὴ σημ. τῆς σ. 255.
2. Τουρκ. karşı.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γ) Οἱ δυσκολίες στὸ χτίσιμο. Οἱ παραδόσεις.

Καὶ γιὰ τὶς δυσκολίες ποὺ βρῆκαν στὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας, οἱ Μιστιῶτες διηγοῦνται πολλά. «Εἶχα 'να κάκα», λέει ὁ 'Ιάκ. Κεκελίδης,

Εἰκ. 50. Ὁ Ἁι Βλάσης (κάτοψη).

«τσόγουν ἐνενήντα πέντε χρονοῦ. Λέει, γιαβρού μ', ἐγὼ τσόγουμ' δεκατέσσερα χρονοῦ, dούλιψα νεκκληᾰά τσὶ κουβάληνα χτᾰ́ρια. 'Οχτὼ χρόνια dούλιψαμ', ξέβαλαμ' νεκκληᾰά, φέριᾰκαμ' ἀπ' dοὺ βουνὶ χτᾰ́ρια, μὶ dυὸ ζευγάρια βάλια φέριᾰκάμ' dα. Ποίκαμ' νεκκληᾰά, γούλτουσαμ', χέκαμ' dὰ dουρέτσα, ποίκαμ' dώικα γουπέις, σαράντα ὀχτὼ πέντζερις», εἶχα μιὰ γιαγιά, ἦταν ἐνενήντα πέντε χρονῶν. Παιδί μου,λέει, ἐγὼ ἤμουν δεκατεσσάρων χρονῶν, ἐργάστηκα στὴν ἐκκλησία καὶ κουβάλησα πέτρες. 'Οχτὼ χρόνια δουλέψαμε, τελειώσαμε τὴν ἐκκλησία, φέρναμε ἀπὸ τὸ βουνὸ πέτρες, μὲ δύο ζευγάρια βουβάλια (ζεμένα στὸν ἀραμπὰ) τὶς

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φέρναμε. Κάναμε τὴν ἐκκλησία, (τὴν) τελειώσαμε, βάλαμε τὶς κολόνες, φτιάξαμε δώδεκα τρούλους [1], 48 παράθυρα.

Πολλοὶ εἶχαν ἰδεῖ τὸν Ἁι Βασίλη γύρω στὴν ἐκκλησία του. Ἦταν ἕνας γέρος ποὺ φοροῦσε ἐνταρὶ καὶ κρατοῦσε στὸ χέρι τὸ μπαστούνι του.

Τιμωροῦσε τοὺς ἀσεβεῖς ὁ Ἅγιος. «Εἶχα μιὰ γιαγιά», διηγόταν ὁ Γ. Μπολασίχ, «ποὺ πήγαινε συχνὰ τὴ νύχτα καὶ ἄναβε τὰ καντήλια τοῦ Ἁγίου, ἀλλὰ ὁ παππούς τὴ χτυποῦσε γι' αὐτό. Μιὰ μέρα ἡ γιαγιά μου πῆγε στὴν ἐκκλησία καὶ δὲν πρόλαβε νὰ δώσει στὸν τσοπάνη τοῦ χωριοῦ τὰ πρόβατα, ἔμειναν στὸ σπίτι. Τὴν ἴδια μέρα τὸ ἀπόγεμα ἔπεσε ἕνα τόσο δυνατὸ χαλάζι, ποὺ ὅλα τὰ ζῶα ἔμειναν στὸν κάμπο. Γλίτωσαν μόνο τοῦ παππού μου τὰ ζῶα, τὰ εἶχε γλιτώσει ὁ Ἅγιος. Ὁ παππούς μου ὅμως δὲν πίστευε καὶ χτυποῦσε ἀκόμη τὴ γριά του. Καὶ κάποτε, ποὺ ἦταν στὴν ἐκκλησία, ὁ Ἅγιος τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὰ γένια, καὶ μιὰν ἄλλη μέρα τὸν φοβέρισε στὸν ὕπνο του. Ἀπὸ τότε ὁ παππούς ἔστελνε τὴ γιαγιὰ στὴν ἐκκλησία».

«Στὰ 1911», διηγεῖται ἄλλος πληροφορητής, «ἡ Τουρκία εἶχε πόλεμο μὲ τὴν Ἰταλία. Μαζεύτηκαν τότε 20 - 30 Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Ἐdιί νὰ πᾶνε στὸ Μιστὶ νὰ σκοτώσουν τὸν κόσμο — γι' αὐτοὺς ὅλοι γκιαούρηδες ἤμασταν, Ἕλληνες καὶ Ἰταλοί. Στὸ Τοπάκ Καγιασὶ ὅμως βγῆκε μπροστά τους τὴ νύχτα ἕνας γέρος — ὁ Ἁι Βασίλης — νὰ τοὺς ὁδηγήσει τάχα στὸ χωριό. Τοὺς γύρισε ὅλη τὴ νύχτα στὸν κάμπο καὶ τὸ πρωῒ βρέθηκαν πάλι στὸ χωριό τους! Ἔτσι γλίτωσε τὸ χωριὸ ἀπὸ τὴ λεηλασία» [2].

«Δὲ βρίσκαμε καλὴ πέτρα γιὰ τὴν ἐκκλησία», λέει ἄλλη παράδοση. «Ψάχναμε μέσα στὸν κάμπο, ἀλλὰ δὲ βρίσκαμε. Ψάχνοντας φτάσαμε καὶ στὸ Μιδεσκί [3], μιὰν ὥρα ἀπὸ τὸ χωριό. Ἕνας μικρὸς ποὺ ἦταν μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους, χτύπησε στὴ γῆ μὲ κασμὰ καὶ φώναξε : —Ἐδῶ εἶναι καλὴ πέτρα, μαλακή. Ἔβγαλαν ἀπὸ κεῖ τὴν πέτρα, τὴν ἔφεραν στὸ χωριό, κι ὅταν τελείωσε τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας, ἡ πέτρα στὸ Μιδεσκὶ τελείωσε. Μόνο γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας ἦταν».

«Οἱ μαστόροι ποὺ ἔχτισαν τὸν Ἁι Βασίλη ἦταν οἱ ἴδιοι ποὺ ἔχτισαν τὴν Ἁγια Σοφιά», λένε ἄλλοι Μιστιῶτες.

Ὀφτὰ χρόνια ἔδιναν οἱ Μιστιῶτες τὸ 1/8 τῆς παραγωγῆς τους γιὰ τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας. Ἂν προσθέσουμε καὶ τὸ δεύτερο 1/8 ποὺ ἔ-

---

1. Δέκα, λένε ἄλλοι καὶ ἄλλοι ὀχτώ. Βλ. τὴ διαφορὰ στὸν ἀριθμὸ τῶν τρούλων στὴ σ. 255 σημ. 1.

2. Ἄλλοι ἀποδίδουν τὸ θαῦμα στὸν Ἁι Γιώργη καὶ ἄλλοι στὸν Ἁι Δημήτρη, «γιατὶ τὸ ἄλογό του ἦταν ἄσπρο», καὶ ἄλλοι στὸν Προφήτη Ἠλία. Βλ. σ. 254.

3. Στὸ *Dàş Κιαστί*, λένε ἄλλοι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

παιρνε τὸ κράτος, οἱ Μιστιῶτες στεροῦνταν τὸ 25% τῆς παραγωγῆς τους ἐπὶ ἑφτὰ χρόνια. Χίλιες περίπου λίρες ἀγόραζε ὁ ἐνοικιαστὴς τοῦ φόρου τὸ φόρο τοῦ χωριοῦ, ἄλλες τόσες ἑπομένως πήγαιναν καὶ γιὰ τὴν ἐκκλησία, συνολικὰ δηλ. ἄλλες 7.000 χρυσὲς λίρες, ἂν πιστέψουμε τοὺς Μιστιῶτες. Μ' αὐτὲς πλήρωσαν τοὺς ἐργάτες καὶ ὅσα ὑλικὰ ἔφεραν ἀπέξω. Ἡ προσωπική τους ἐργασία προσφέρθηκε δωρεάν.

Οἱ τεχνίτες, λένε ἄλλοι Μιστιῶτες, ἦταν ἀπὸ τὸ Ἄκδαγ Μαδέν, ἀλλὰ ἔχτιζαν μόνο τὸ καλοκαίρι. Τὸ χειμώνα ἔκανε κρύο καὶ οἱ ἐργάτες γύριζαν στὰ σπίτια τους. Κάτω ἀπὸ τὸ νάρθηκα, λένε μερικοί, ὑπῆρχε ἐπιγραφὴ ποὺ ἔγραφε: Σαραντάρογλου πάπα Ἐφέντη Ἀλλὰχ μεσαριφὶ ἰλὲ καβοὺλ ἐτί, ὁ Θεὸς δέχτηκε τὴν προσφορὰ τοῦ παπα Ἐφέντη, γιοῦ τοῦ Σαράντη.

Τὸ μολύβι ποὺ χρειάστηκε γιὰ τὴ σύνδεση τῶν σπονδύλων στὶς ὀχτὼ κολόνες, τὸ ἔδωσε τὸ κράτος. Ἦταν ἀπὸ τὸ Μαδὲν [1] καὶ τὄλεγαν ἀσήμ'. Οἱ κολόνες «ἦταν κούφιες ἐσωτερικὰ» καὶ τὸ ἄδειο αὐτὸ μέρος τὸ γέμιζαν μὲ μολύβι, λένε οἱ πληροφορητές. «Στὸ σημεῖο ποὺ ἑνώνονταν οἱ δυὸ σπόνδυλοι ὑπῆρχε σιδερένιο στεφάνι, γιὰ νὰ τοὺς συγκρατεῖ. Κάθε σπόνδυλος εἶχε ὕψος γύρω στὸ 1,40 μ.».

Ἡ παράδοση λέει ἀκόμη πὼς τὴ σκαλωσιὰ ποὺ κρατοῦσε τοὺς τρούλους δὲ μποροῦσαν στὸ τέλος νὰ τὴ βγάλουν καὶ σκέφτηκαν νὰ μαζέψουν βουβάλια τὴν ἄλλη μέρα γιὰ νὰ τὴν τραβήξουν. Τὸ πρωῒ ὅμως ἡ σκαλωσιὰ βρέθηκε πεσμένη μόνη της.

Δυσκολία βρῆκαν οἱ τεχνίτες καὶ ὅταν τελείωσαν τοὺς ἐξωτερικοὺς τοίχους, γιατὶ δὲ μποροῦσαν ἔπειτα νὰ σκεπάσουν τὴν ἐκκλησία, ἐπειδὴ τὸ ἄνοιγμα ἦταν πολὺ μεγάλο. Ἡ παράδοση μάλιστα προσθέτει πὼς ὁ ἀρχιμάστορης ἔφυγε τότε καὶ πῆγε στὸν παππού του καὶ τοῦ μίλησε γιὰ τὴ δυσκολία. Κι ὁ παππούς του τὸν συμβούλεψε «κουπεὲ τσεβίρ» [2], νὰ τῆς κάνεις κουπέδες, νὰ τὴ σκεπάσεις δηλ. μὲ τρούλους.

Στὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας ἀναφέρεται τὸ παρακάτω τραγούδι [3], ποὺ θυμοῦνται πολλοί:

Φερμανιμὶς γκελδὶ ἰσερὲτ ὀλδού, γαδὶ κοχτοὺ κελδί, γερὶ κεφσὲ ἐτὶ ἀθιλδὶ τεμελέρ, γαραὶν μπουλδοὺ ἐχλανινὰ φετφεσινὲ μασαλλὰχ σούκρου ὀλσοὺν φερμανὶ βερὰν μιλετὲ σιγὶς ἀμὰς ἰλαχιὰ δοβλετὲ ἀλλὰχ ὁμοὺρ βερσὶν ντιχὶ ντοβλετὲ ἰς κορουπτὲ σεφασινὰ μασαλλὰχ δεσερτὲ δικτιλὲρ διρεγὶν πεσὶ ὀκουτούρ;

---

1. Μὴ ξεχνοῦμε πὼς παλιότερα οἱ Μιστιῶτες ἐργάζονταν στὰ μεταλλεῖα. Βλ. Hamilton 1, 296. Ἡ παράδοση λοιπὸν σχετίζεται ἴσως μὲ τὸ γεγονὸς αὐτό.

2. Τουρκ. kubbeye çevir.

3. Βλ. ἀνάλογο τραγούδι στὴν *Ἀνακού* 205.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

'Ανατολτὰ ἐμσασὶ ἐσὲ οὐστασὶ γιαριδὶ κιρὶ βαριδὶ κιρὶ boϊλὲ bινὰ γιακιδὰν dισιλιλὲρ dουστοὺ γιαγμίρα dασὰ dισεῖλιρνὶν dαῖφασινά, μαδαλλαχ!

Κιρκσεκίζ κισὶ dαραχανὰ γιαραγινὰ μασαλλὰχ γιρμὲ dὸρτ περεντζὲ ἐτὶ γαθισdὰν μαριφὰτ βαριμὶς ἰνσὰν ζατιdὰν χὲζ ὸλμα ποῖλὲ bινὰ ἰακιdὰν dισθιλιλὲρ dουστοῦ πσαμίρα dασὰ dισεῖλιννὶν dαῖφα σὰν μαδαλλάχ.

Οἱ πληροφορητές μας μεταφράζουν, ἀρκετὰ ἐλεύθερα, τὸ τραγούδι αὐτὸ ἔτσι:

Ἦρθε ἡ διαταγή, τὸ σημείωσαν, ἦρθε ὁ εἰρηνοδίκης καὶ ὁ ἐπόπτης. Χάρισαν τὸ οἰκόπεδο, ἔριξαν τὰ θεμέλια. Ἔγιναν ὅλα ὅπως πρέπει.

Μπράβο στὴν ἀπόφαση αὐτή! Δόξα στὸ Θεὸ ποὺ πῆρε τὴν ἀπόφαση αὐτὴ ὁ λαός!

Θὰ γίνει ἕνα μεγάλο πράμα ποὺ ἐλπίζαμε. Νὰ χαρίσει ὁ Θεὸς πολλὰ στὸ κράτος ποὺ μᾶς βοήθησε. Αὐτὸ τὸ χτίριο ποὺ γίνηκε, θὰ μείνει γιὰ πάντα.

'Απέξω ἔριξαν τὶς κολόνες. Σ' ὅλη τὴν 'Ανατολὴ δὲν ὑπάρχει ἄλλη τέτοια ἐκκλησία. Ἔχει σαρανταοχτὼ μαστόρους ποὺ τὴ χτίζουν. Μπράβο στὰ ἐργαλεῖα τους!

Ἕνα δύο πατώματα, (ἔχει) 24 παράθυρα. Οἱ ἐφευρέσεις ὑπάρχουν στοὺς ἀνθρώπους.

Σὲ τοῦτα τὰ χρόνια τέτοια ἐκκλησία δὲν ξανάγινε. Οἱ γυναῖκες ρίχτηκαν νὰ κουβαλοῦν πέτρες καὶ λάσπες. Μπράβο στοὺς ἄντρες, μπράβο στὶς γυναῖκες![1]

δ) Τὸ χτίριο.

Τὸ μάκρος τῆς ἐκκλησίας ἦταν, κατὰ τοὺς Μιστιῶτες, 50 μ. περίπου καὶ τὸ πλάτος γύρω στὰ 35, οἱ διαστάσεις ὅμως αὐτὲς εἶναι ὑπερβολικές. Στὰ 1959 ἐπισκεφτήκαμε — γιὰ λίγα μόνο λεπτά, δυστυχῶς — τὴν ἐκκλησία τοῦ 'Αι Βλάση, μετρήσαμε τὶς διαστάσεις μὲ βήματα καὶ βρήκαμε τὸ μάκρος γύρω στὰ 20 μ., μαζὶ μὲ τὸ ἱερὸ καὶ 13 τὸ πολὺ τὸ πλάτος.

'Ο νάρθηκας τῆς ἐκκλησίας ἔχει τρεῖς πόρτες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἡ μεσαία — μέαν dοὺ τύρα, ἡ μεγάλη θύρα — εἶναι μεγαλύτερη.

Ἡ στέγη εἶναι μὲ πέτρες καὶ ἔχει κλίση πρὸς τὰ ἔξω γιὰ νὰ χύνουνται τὰ νερά. Κάποτε ὅμως τρέχουν λίγα νερὰ καὶ μέσα, γιατὶ ἡ στέγη στὰ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τελευταῖα χρόνια ἔχει πάθει βλάβες. Στὸ χτίσιμο τῶν τοίχων χρησιμοποιήθηκε καὶ ἀσβέστι.

Ἡ ἐκκλησία χωρίζεται ἐσωτερικὰ σὲ τρία κλίτη μὲ δύο σειρὲς ἀπὸ πέτρινες σκοῦρες κολόνες, τέσσερες ἀπὸ κάθε πλευρά. Σὲ καθεμιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ αὐτὲς σειρὲς στηρίζονται, πάνω σὲ ἀψίδες ποὺ ξεκινοῦν τέσσερες ἀπὸ κάθε κολόνα, πέντε ἡμιθόλια, ποὺ συμπληρώνουν τὴ στέγη τῆς ἐκκλησίας. Οἱ δυὸ σειρὲς κολόνες βρίσκονται ἀνάμεσα στὶς σειρὲς τῶν στασιδιῶν.

Δεξιὰ καὶ ἀριστερά, μόλις μπαίνει κανεὶς ἀπὸ τὶς δυὸ πλάγιες πόρτες τοῦ νάρθηκα, εἶναι ὁ ἕνας γυναικωνίτης τῆς ἐκκλησίας — τὸ ταχταλού, τὸ ξύλινο — αὐτὸς ποὺ προοριζόταν γιὰ τὶς ἡλικιωμένες. Ἀπ' αὐτόν, μὲ λοξὸ σκαλισμένο στὸ μαλακὸ βράχο διάδρομο, κατέβαινε κανεὶς στὸ ὑπόγειο. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸν ὅμως ὑπῆρχε ψηλὰ καὶ δεύτερος γυναικωνίτης, ὅπου ἀνέβαιναν μὲ πέτρινη σκάλα. Αὐτὸς ἄρχιζε ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ νάρθηκα κ' ἔπιανε ψηλὰ ὅλο τὸ μάκρος τῆς ἐκκλησίας, ὡς τὸ ἱερό. Ἦταν ὅμως στενός, περίπου 1 1/2 μ. Ὁ τοῖχος τῆς ἐκκλησίας εἶχε μεγάλο πλάτος ὡς τὸ ὕψος τοῦ δεύτερου αὐτοῦ γυναικωνίτη. Στὸ σημεῖο ὅμως αὐτὸ στένεψε καὶ χτίστηκε μόνο ἡ ἐξωτερική του πλευρά. Ἡ ἐσωτερική του ἀφέθηκε ἄχτιστη καὶ τὸ μέρος αὐτὸ ἔγινε γυναικωνίτης, ἀφοῦ χτίστηκε πρῶτα πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ τῆς ἐκκλησίας ἕνας λεπτὸς τοῖχος γιὰ νὰ προφυλάσσει τὶς γυναῖκες ἀπὸ πέσιμο μέσα σ' αὐτήν. Καὶ οἱ δύο γυναικωνίτες εἶχαν καφασωτὰ - χατέλια [1]. Τὸ καγκελωτὸ ταχταλοῦ ἐδῶ ἦταν βαμμένο πράσινο. Στὸν ἐπάνω γυναικωνίτη μόνο κορίτσια καὶ νέες γυναῖκες ἀνέβαιναν, κυρίως τὸ Πάσχα, τὰ Χριστούγεννα, τ' Ἅι Βασιλειοῦ, τῶν Φώτων καὶ τὶς λίγες ἀκόμη μεγάλες γιορτὲς ποὺ πήγαιναν οἱ νέες στὴν ἐκκλησία. Ἀπὸ τὸν ἐπάνω γυναικωνίτη ἀνέβαιναν μὲ σκάλες στὴ στέγη τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ πέτρες τοῦ τοίχου εἶναι μικρὲς καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνειά τους εἶναι ἀσοβάντιστη. Τέσσερες κολόνες σχημάτιζαν καὶ τὸν νάρθηκα. Τὸ δάπεδο εἶναι στρωμένο μὲ πλάκες, καὶ ὁ νάρθηκας βρίσκεται τρία σκαλοπάτια χαμηλότερα ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ ἐπίπεδο τῆς ἐκκλησίας.

Οἱ ἄντρες ἔμπαιναν ἀπὸ τὴ μεσαία πόρτα τοῦ νάρθηκα, οἱ γυναῖκες ἀπὸ τὶς δύο πλάγιες, ποὺ ὁδηγοῦσαν στοὺς γυναικωνίτες.

Τὰ στασίδια ἦταν σὲ δύο σειρές, ἀλλὰ δὲν «πουλιόνταν», ὅπως γίνεται ἀλλοῦ. Ὅποιος προλάβαινε, ἔπιανε ἕνα στασίδι. Ὅταν ὅμως ἔβλεπαν ἡλικιωμένο, τοῦ παραχωροῦσαν ἀμέσως τὴ θέση. Ἡ τελευταία πρὸς τὸν τοῖχο σειρὰ τῶν στασιδιῶν ἦταν γιὰ τοὺς ἡλικιωμένους. Μερικοὶ Μιστιῶτες μιλοῦν γιὰ δυὸ χρυσὰ καντήλια τῆς ἐκκλησίας, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολλὰ κοινά.

---

1. Τουρκ. hatıl.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ε) Οἱ εἰκόνες.

Ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες ζωγραφισμένες στὸν τοῖχο εἰκόνες, ἦταν ὁ Ἅι Μηνᾶς, ὁ Ἅγιος Εὐστάθιος, ὁ Ἅι Γιώργης. Ὁ Παντοκράτορας φαίνεται στὴν κορφὴ τοῦ κεντρικοῦ θόλου [1] (βλ. εἰκ. ἀριθ. 51).

στ') Ἡ καμπάνα. Ὁ μαντρότοιχος.

Στὸ χαμηλὸ καμπαναριὸ ἦταν κρεμασμένη ἡ καμπάνα τῆς ἐκκλησίας [2], φερμένη ἀπὸ τὴ Ρωσία, ὅπως καὶ τὰ λάβαρα. Ὁ μαντρότοιχος τῆς αὐλῆς, χτισμένος μὲ μεγάλες πέτρες, ἔχει ὕψος [3] γύρω στὰ 2 μ. καὶ μέσα στὸ χαύλου, στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας, ἦταν καὶ τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ νεκροταφεῖα τοῦ χωριοῦ. Στὸν νάρθηκα ἔθαβαν τοὺς παπάδες.

Β΄ ΠΕΤΡΕΣ ΣΤΟΝ ΚΑΜΠΟ.

§ 124. Ἡ Χαριτωμένη. Στὸ Γκόλ' ἀπ' κάτ'. Τὸ ἄλογο τοῦ Ἅι Γιώργη. Φεγγοῦ doὺ χτέρ'.

Δὲ θέλομε νὰ ποῦμε πὼς στὸ Μιστὶ βρίσκομε κατάλοιπα λιθολατρίας [4] καὶ ν' ἀποδώσουμε σ' αὐτὴ τὸ σεβασμὸ καὶ τὴ λατρευτικὴ τιμὴ ποὺ ἀπονέμαν οἱ ἄνθρωποι σὲ ἀπομονωμένες στὸν κάμπο πέτρες. Ἁπλῶς, πιστεύομε πὼς αὐτὸ ὀφείλεται στὸ γεγονὸς πὼς οἱ πέτρες μέσα στὸν κάμπο, ἰδιαίτερα οἱ μεγάλες, ἦταν σπάνιες καὶ γι' αὐτὸ προξενοῦσαν ἐντύπωση, ποὺ ἔδειχνε κάποτε πὼς ἀπολάμβαναν καὶ τιμὲς λατρευτικές.

Ἔτσι στὸ Χαρ' τιμέν', ὅπως εἴδαμε [5], ἦταν μιὰ πέτρα μὲ τυρπί, μὲ τρύ-

---

1. Ὁ Λεβίδης ὅ.π. 174 σημειώνει: «ὡραῖα ἱστορήματα ποὺ τὰ ζωγράφισε ὁ ζωγράφος Συμεών, γιὸς τοῦ δασκάλου Δημήτρη ἀπὸ τὸ Ζιντζίδερε, 1868, Ἀπριλίου 29: Ἀζὶζ ἱστοριαλαρὴ ἰσλετὴ Ζιντζιδερελὴ Δημήτρι δασκαλοσοῦν μαχτσουμὶ ζωγράφος Συμεὼν ᾳωξὴ (=1868) κθ΄ 5229». Βλ. καὶ Dawkins 20, Βαλαβάνη *Μικρασιατικὰ* 56.

2. Μερικοὶ μιλοῦν γιὰ δύο καμπάνες, τὴ μικρὴ καὶ τὴ μεγάλη — τὴ δεύτερη φερμένη ἀπὸ τὴ Ρωσία.

3. Πβ. Φιλαδελφέα *Ἱστορ.* 1, 264: «Διὰ τῆς συνθήκης τῆς ἐν ἔτει 1681 συναφθείσης ... ὑπεχρεοῦτο ἡ Πύλη νὰ παρέχῃ τὸ δικαίωμα τοῦ ἀνακαινίζειν καὶ ἀνοικοδομεῖν ἐκκλησίας... Ἔπρεπεν ὅμως νὰ κτίζωνται χθαμαλαὶ καὶ ταπειναὶ καὶ νὰ περικλείωνται διὰ περιβόλου... Ἀπηγορεύθη δὲ ἡ χρῆσις τῶν κωδώνων καὶ ἀντικατέστησαν τούτους τὰ ξύλινα σήμαντρα, τὰ καλούμενα χειροσήμαντρα».

4. Γιὰ ἱεροὺς λίθους βλ. Παυσ. II, 4: «τὸν δὲ ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ λίθον καλούμενον δὲ ἱερὸν»... III 22, IX 24,3, IX 27, IX 28 II,X 24,6 («...λίθος ἐστὶν οὐ μέγας. Τούτου καὶ ἔλαιον ὁσημέραι καταχέουσι καὶ κατὰ ἑορτὴν ἑκάστην ἔρια ἐπιτιθέασι τὰ ἀργὰ ...»). Γιὰ τὴ μαγικὴ δύναμη τῆς πέτρας βλ. *Hist. des Religions* II (Paris 1948) 38. Ἂς θυμηθοῦμε ἀκόμη πὼς ὁ Ἑρμῆς ἦταν ἐνσωματωμένος σὲ πέτρινες στῆλες. Βλ. καὶ Nilsson 9 κέ., 79, μετάφρ. 7 κέ., 76.

5. Βλ. παραπάνω σ. 36 καὶ 249 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πα. Ἦταν σὰν νανούι, κούνια. καὶ περνοῦσαν μέσα ἀπὸ τὴν τρύπα οἱ ἄρρωστοι ποὺ εἶχαν πυρετὸ καὶ οἱ στεῖρες ποὺ ἤθελαν ν' ἀποχτήσουν παιδί. Ἦταν ψηλὴ ὡς 1.80 καὶ πλατιὰ 1 - 2 μέτρα.

Στὸ Γκὸλ' ἀπ' κάτ', μέσα στὰ χωράφια, κάθε λίγα μέτρα ἦταν κι ἀπὸ μιὰ μεγάλη πέτρα. πουχωμένα χτέρια, χωμένες (στὴ γῆ) πέτρες, ἄσπρες, ποὺ φαίνονταν ὅμως ἀρκετὰ πάνω ἀπὸ τὴ γῆ. Ὁ κόσμος ἔλεγε πὼς κυνηγοῦσαν τὸ Χριστὸ μέσα στὸν κάμπο, καὶ ὅπου αὐτὸς πατοῦσε, γινόταν κι ἀπὸ μιὰ πέτρα. Ἕνας Τοῦρκος ὅμως ἔλεγε μιὰν ἄλλη ἱστορία γι' αὐτὲς τὶς πέτρες : ὅπου πατοῦσε τὸ ἄλογο αὐτοῦ ποὺ νίκησε τοὺς Ρωμαίους (τοὺς Χριστιανούς), τὸ ἄλογο τοῦ Σεσδῆ Μπαδάλ, γαμπροῦ τοῦ Μωάμεθ, γινόταν κι ἀπὸ μιὰ πέτρα [1].

Καὶ πρὸς τὸ Τσαρικλὶ ἦταν ἕνα ἄλλο μέρος, μαντρωμένο, καὶ πάνω στὸ βράχο φαινόταν τὸ ἀχνάρι ἑνὸς ἀλόγου [2]. Ἔλεγαν πὼς ἦταν ἀπὸ τὸ ἄλογο τοῦ Ἁι Γιώργη. Ἀκόμη καὶ οἱ Τοῦρκοι ἔλεγαν πὼς ἦταν ἀπὸ τοῦ Χιδὶρ [3] τὸ ἄλογο. Τὸ μέρος αὐτὸ ἀνῆκε στὸ Τσαδὶρ Καγιὰ [4] ἢ στὸ Σιδέλ [5], τουρκικὰ χωριὰ καὶ τὰ δύο. Εἶχαν μαντρώσει τὸ μέρος οἱ Τοῦρκοι καὶ κρεμοῦσαν κουρέλια, γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἀρρώστιες, τὸ εἶχαν σὰν μοναστήρι.

Ἕνα τζιγκιλὶ τάš [6], μιὰ μαύρη πέτρα ἦταν κοντὰ στοῦ Φεγγοῦ dοὺΧτὲρ' [7],

---

1. Στὸ Γκιουβλὲκ Μποαζί, στὸ βράχο πάνω ἦταν κάτι γρατσουνιὲς σὰν δαχτυλιές. Ἔλεγαν πὼς εἶχαν γίνει τότε ποὺ ὁ Χριστὸς σκαρφάλωνε ἐκεῖ, ὅταν τὸν κυνηγοῦσαν. Στὸ Μιρασκί, ὡς μιὰν ὥρα ἀπὸ τὸ Τσαρικλί, ἔσκαψαν κάποτε καὶ βρῆκαν μιὰν ὑπόγεια ἐκκλησία καὶ μιὰν εἰκόνα. Εἶχε ἰδεῖ αὐτὴ τὴν ἐκκλησία στὸν ὕπνο της μιὰ γυναίκα καὶ ἀπὸ τότε πήγαιναν κάθε Κυριακὴ τὰ κορίτσια καὶ τὰ παλικάρια μὲ κεριά, λάδια καὶ θυμίαμα καὶ τὴν ἄναβαν. Ἐπῆραν κάποτε οἱ Τοῦρκοι τὰ λάδια ἀπὸ τὴν ἐκκλησία αὐτὴ καὶ ἄλειψαν τὰ βουβάλια, γιὰ νὰ μὴν τὰ τσιμποῦν οἱ μύγες, ἀλλὰ τὰ βουβάλια ψόφησαν. Καὶ τότε οἱ Τοῦρκοι ἔβαλαν ἄλλο λάδι στὴ θέση αὐτοῦ ποὺ εἶχαν πάρει. Ἡ ἐκκλησία εἶχε τὸ ἱερὸ κ' ἕνα σταυρὸ σκαλισμένα στὸ βράχο καὶ ἦταν ἀφιερωμένη στὸν Ἁι Γιάννη. Γιόρταζε τὸ καλοκαίρι, τότε ποὺ γονατίζουν (δηλ. τῆς Πεντηκοστῆς). Οἱ ἄρρωστοι ἔταζαν κουρμπάνια, πήγαιναν καϊμάκια, ὄρνιθες, ὅ,τι εἶχαν.

2. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 733 - 5, 742 - 3.

3. Χιδίρ' Ἐλές, κατὰ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Καππαδοκίας, εἶναι τὸ τούρκικο ὄνομα τοῦ Ἁι Γιώργη, ἐνῶ στὴν πραγματικότητα πρόκειται γιὰ τὸν Hidirellez = Hidir (μυθικὴ προσωπικότητα τῶν Μουσουλμάνων τῆς Ἀνατολῆς), ilyas (= Ἠλίας). Βλ. *Ἀνακού* 212, σημ. 1. Ἡ σύγχυση ὀφείλεται προφανῶς στὸ γεγονὸς ὅτι, κατὰ τὸ λαϊκὸ τουρκικὸ ἡμερολόγιο, Hidirellez εἶναι ἡ ἀρχὴ τοῦ πρώτου μισοῦ τῆς χρονιᾶς, ἡ ἀρχὴ τοῦ καλοκαιριοῦ, πού, μὲ τὸ παλιὸ δικό μας ἡμερολόγιο, συμπίπτει σχεδὸν μὲ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁι Γιώργη, στὶς 23 τοῦ Ἀπρίλη (= 5 Μαΐου). Κατὰ τὰ τουρκικὰ λεξικὰ τὸ Hidirellez ἦταν γεωργικὴ γιορτὴ ποὺ γιορταζόταν στὶς 6 τοῦ Μάη.

4. Τουρκ. Çadırkaya, τουρκ. χωριὸ 32 χλμ. Α ἀπὸ τὸ Μιστί.

5. Τουρκ. Sidel, τουρκ. χωριὸ 28 χιλμ. Α ἀπὸ τὸ Μιστί.

6. Τουρκ. cingılli taş ἢ çizgilitaş.

7. Βλ. τὸ κεφ. *Τοπωνύμια*, σ. 34.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀλλὰ γι' αὐτὸ δὲν ἔλεγαν τίποτα, ὅπως δὲν ἔλεγαν καὶ γιὰ τὸ Ντικιλὶ dαδί [1], στὸ δρόμο πρὸς τὸ Ἐdίες .

Γ. ΕΓΚΟΙΜΗΣΕΙΣ. ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΟΙ ΤΟΠΟΙ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ.

§ 125. Ἐγκοιμήσεις.

Κοίμιζαν κάποτε τοὺς ἄρρωστους στὸν Ἁι Βλάση ἢ στὸν Προφήτη Λία τοῦ χωριοῦ, καὶ γίνονταν καλά. Καὶ ἀπὸ γύρω χωριὰ Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι ἔστρωναν στὸ δάπεδο τοῦ Ἁι Βλάση, κοιμόνταν κ' ἔβλεπαν πολλὲς φορὲς τὴν ὑγειά τους.

§ 126. Λατρευτικοὶ τόποι ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό.

Κοντὰ στὴ Νίγδη ἐπίσης, στὴ Dάνακα [2], ἦταν ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, ποὺ γιόρταζε στὶς 29 Αὐγούστου. Πήγαιναν ἐκεῖ ὅσους ὑπόφεραν ἀπὸ πονοκέφαλους καὶ τοὺς τρελούς. Τοὺς ξάπλωναν στὸ στρωμένο καταγῆς χαλὶ ἢ τοὺς κάθιζαν κάτω, καὶ ὁ παπὰς ἢ ἡ καλόγρια τοὺς ἔδινε νὰ κρατοῦν στὰ χέρια τους τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου, ποὺ ἦταν ζωγραφισμένη πάνω σὲ μιὰ πόρτα, μιὰ μέρα ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά. Ὁ παπὰς διάβαζε ἀκόμη στοὺς ἄρρωστους εὐχές. Πολλοὶ γύριζαν γιατρεμένοι, ἄλλους ὅμως «δὲν τοὺς ἔπιανε ὁ Ἁι Γιάννης καὶ δὲν ἔβλεπαν καλό». Κάποτε ἡ εἰκόνα κουνιόταν, ὁ ἄρρωστος ἔτρεμε ἀπὸ τὸ φόβο του καὶ ἡ ἀρρώστια περνοῦσε. Τὴν ἴδια μέρα γινόταν γιορτὴ καὶ στὴ Λίμνα.

Πήγαιναν ἀκόμη στὸ Ἀνdαβὰλ γιὰ τὸ πανηγύρι τοῦ Ἁι Κωσταντίνου, ποὺ ἡ ἐκκλησία του ἦταν μέσα στ' ἀμπέλια, καὶ στὴ Νασραdό, στὸ πανηγύρι τοῦ Μιχαὴλ Ἀρχάγγελου, στὶς 8 τοῦ Νοέμβρη, καὶ στῆς Ἁγια Μακρίνας, στὶς 25 τοῦ Γενάρη.

Στὸ χωριὸ Μιμισό, Νάξαρα μεριά, στὴ Μαμασό, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἀκσεράι, ἦταν τ' Ἁι Ἐλέν' νεκκληᾶ, ἡ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Ἑλένης, ποὺ στὰ τελευταῖα τουλάχιστο χρόνια λειτουργοῦσαν στὸ ἀριστερό της μέρος οἱ περαστικοὶ ἀπὸ κεῖ Χριστιανοί, καὶ στὸ δεξιὸ οἱ Τοῦρκοι. Ντόπιοι Χριστιανοὶ δὲν ὑπῆρχαν. Γιὰ νὰ μπεῖ κανεὶς στὴν ἐκκλησία, περνοῦσε ἀπὸ τὸ δωμάτιο. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι — λέει ἡ παράδοση — γιὰ πρώτη φορὰ ἄνοιξαν τὴν ἐκκλησία, τὴ χρησιμοποίησαν γιὰ στάβλο καὶ πέταξαν στὸ ποτάμι τὸ λείψανο τοῦ Ἁγίου. Ψόφησαν ὅμως τὰ βόδια τους, φοβήθηκαν

1. Βλ. σ. 29.
2. Δηλαδὴ τὸ Τένεῖ, 20 χλμ. ΝΝΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

αὐτοί, τὴν καθάρισαν καὶ τὴν ἔκαναν τζαμί. Τώρα τὴν ἔλεγαν Μιμισὸ ἐκέ, τεκὲ τῆς Μαμασοῦ καὶ κοίμιζαν σ' αὐτὴν τοὺς τρελοὺς γιὰ νὰ ἰδοῦν τὴν ὑγειά τους.

Ἀνήμερα τοῦ Σωτῆρος, στὶς ἕξι Αὐγούστου, ὅσοι ὑπόφεραν ἀπὸ ρευματισμοὺς πήγαιναν στὴ Μαλακοπή. Μετὰ τὴν ἐγκοίμηση στοὺς Ἁγίους Ἀναργύρους, πήγαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, πρὸς τὴ Δίλα, σὲ μιὰ ρεματιὰ μὲ πολλὴν ἄμμο, χώνονταν στὴν ἄμμο πέντ' ἕξι μέρες καὶ ὕστερα κοιμόνταν ἄλλη μιὰ βραδιὰ στ' Ἁγι' Ἀνάργυα, γιὰ νὰ γίνουν καλά. Κάποτε τοὺς λάκκους στὴν ἄμμο τοὺς ἄνοιγαν φτωχοὶ Μαλακοπίτες, παίρνοντας κάτι γιὰ τὸν κόπο τους.

Οἱ στεῖρες πήγαιναν στὸ Ζιντζίderε, στὸν Ἁι (Γιάννη τὸν) Πρόδρομο. Μιὰ βδομάδα μετὰ τὸ Πάσχα πήγαιναν ἐκεῖ κι ἄλλοι Μιστιῶτες, μιὰ ἑκατοστὴ νομάτοι κάθε φορά, καὶ προσκυνοῦσαν.

Οἱ στεῖρες — ὅτις δὲ ἄνιἄκιν φἄάχα, ὅποια δὲν ἔκανε παιδιὰ — πήγαιναν καὶ στ' Ἁι Κωσταΐν', στὸν Ἁι Κωσταντίνο[1], στοὺ μοναστήρ'. Παλιὰ καταράστην Χεγὸς τ' ἀθρῶπ' τῆ γέναν ἅαρτλάτῆις,καταράστηκε ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους κ' ἔγιναν βατράχια, ποὺ ἀκούγονταν τώρα μέσα στὰ νερά.

Γιὰ τὸ χωριὸ Ἁι Κωσταντίνος, χαμηλότερα ἀπὸ τὸ Τσελτέκ, ἔλεγαν μιὰν ἱστορία πολὺ γνωστὴ σὲ ὅλη τὴν Καππαδοκία:

«Πῆγε ἕνας φτωχὸς ζητιάνος, γύρισε ὅλο τὸ χωριὸ καὶ κανεὶς δὲν τοὔδωσε τίποτα. Μόνο μιὰ χήρα γερόντισσα μὲ τὴ νύφη της τοὔδωσαν ψωμὶ κ' ἔφαγε. Ὅταν σὲ λίγο ὁ φτωχὸς σηκώθηκε νὰ φύγει, εἶπε στὴ γριά. Ἔπαρ' νύφ' τῆ doὺ φἄάχ, ξέβατ' ὄξ' ἀπ' doὺ χωριό. Τῆ πῆριν doὺ φἄὰχ νύφ', κάκα dάμα, ξέβαν σοὺ λόμα, πῆαν νεκκληἄὰ κοντά, γέναν τἄαλούια νύφ' τῆ κάκα[2]. Ὕστερα doὺ χωριὸ οὔλου πῆιν κάτ', βούλιαξι. Πάρε τὴ νύφη καὶ τὸ παιδὶ καὶ βγεῖτε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Πῆρε τὸ παιδί, τὴ νύφη, μαζὶ ἡ γιαγιά, βγῆκε στὴν ἄκρη, πῆγαν κοντὰ στὴν ἐκκλησία, ἔγιναν κλαδιὰ ἡ νύφη καὶ ἡ γιαγιά. Ὕστερα ὅλο τὸ χωριὸ πῆγε κάτω, βούλιαξε.

Ἔλεγαν ἀκόμη πὼς μετὰ τὸ βούλιαγμα τῆς πολιτείας τ' ἀθρῶπ' γέναν ἅαρτλάτῆις, οἱ ἄνθρωποι γίναν βατράχια. Ὑπῆρχαν ἐκεῖ, ἀνάμεσα στὸ μοναστήρι καὶ στὴ λίμνη (ἢ στὴ Μαμασό), καὶ δύο δέντρα: τῆς γριᾶς καὶ τῆς νύφης, λένε μερικοί, πιθανότατα εἶδος ἰτιᾶς, ὄχι ὅμως ἀκριβῶς ὅμοια. Ἀπὸ τὰ κλαδιὰ τοῦ δεύτερου δέντρου — ἀπὸ τὸ στῆθος τῆς νύφης — ἔσταζε νερὸ ἢ γάλα, ἐπειδὴ ἡ νύφη θήλαζε τότε ἀκόμη τὸ μωρό της. Ἡ βουλιαγμένη αὐτὴ περιοχὴ ἔχει ἔκταση μιᾶς μέτριας πλατείας καὶ βάθος γύρω στὰ δέκα μέτρα, ἔλεγε ὁ Μακ. Δαμιανίδης.

---

1. Ἐννοεῖται ἡ ἐκκλησία τῆς Μαμασοῦ ποὺ σημειώσαμε παραπάνω.
2. Δὲν ἔχομε ὑπόψη ἄλλη περίπτωση ἀποδένδρωσης στὴν περιοχή.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ψηλὰ στὸ βουνὸ τῆς Καισάρειας — στοὺς πρόποδες τοῦ Ἀργαίου — ἦταν Ἁι Βασίλ' δοὺ μορμόρ', τὸ μνῆμα τοῦ Ἁι Βασίλη. Ἀνέβαιναν ὡς ἐκεῖ μὲ τὰ πόδια καὶ λειτουργοῦσαν. Πήγαιναν πάντα καβάλα στὰ γαϊδουράκια τους καὶ χρειάζονταν τρεῖς μέρες γιὰ νὰ φτάσουν στὸ Ζιντζίderε καὶ τρεῖς νὰ γυρίσουν. Τὴν πρώτη μέρα κοιμόνταν στὸ Ἰντζέσου, σὲ σπίτια γνωστῶν, τὴ δεύτερη στὰ χάνια τοῦ Γαράσαρ, Καραχισάρ, καὶ τὴν τρίτη ἔφταναν στὸ Ζιντζίderε. Ἔπαιρναν ἀρκετὸ ψωμὶ μαζί τους γιὰ τὸ ταξίδι καὶ γιὰ τὶς τρεῖς τέσσερες μέρες ποὺ μέναν ἐκεῖ.

Ὅλοι σχεδὸν οἱ Μιστιῶτες πήγαιναν στὴν Ἀξό[1], ὅπου σάνιξαν μέα παναΐρ' τ' Ἁι Γοργόρ', ἔκαναν μεγάλο πανηγύρι τοῦ Ἁι Γρηγόρη, στὶς 25 τοῦ Γενάρη, τσὶ τ' Ἁι Μάκρινας, στὶς 17 Ἰουλίου, κ' ἔμεναν μιὰ δυὸ μέρες, ποὺ δὲν περνοῦσαν πάντοτε χωρὶς μικροεπεισόδια. Ἐπισκέπτονταν ἐκεῖ τὸ μνῆμα τοῦ Ἁι Γρηγόρη κ' ἔκαναν γύρω σ' αὐτὸ τρεῖς περιφορές. Καθὼς τὸ μνῆμα ἦταν κοντὰ στὸν τοῖχο, «ἂν κάποιος χρωστοῦσε ἕνα τάξιμο, τὴν ὥρα ποὺ ἔκανε τὸ γύρο, τὸν ἔπιανε ἡ πέτρα τοῦ μνήματος καὶ δὲ μποροῦσε νὰ βγεῖ, ἂν δὲν τὸ ξανάταζε ἢ δὲν τὄδινε». Στὸ Χεμάνdιρ — Σεμένdερε — γιόρταζε ἡ Ζωοδόχος Πηγή. Πήγαιναν ἐκεῖ ἀποβραδίς, εἴκοσι τριάντα Μιστιῶτες μαζί, κ' ἔμεναν σὲ φίλους.

Τ' Ἁι Γιωργιοῦ πήγαιναν στὸ Τσαρικλί. Πολλοὶ ἤξεραν ἀπὸ τὸ βιβλίο τὴν ἱστορία γιὰ τὸ σφουγγάτο τοῦ Ἁι Γιώργη : Ἔπαιζε κότσιλα ἕνας καὶ ὑποσχέθηκε στὸν Ἅγιο, ἂν κερδίσει, νὰ τοῦ πάει ἕνα σφουγγάτο. Πραγματικά, κέρδισε καὶ τοῦ τὸ πῆγε. Καὶ τότε μπῆκαν στὴν ἐκκλησία δυὸ θαλασσινοί[2], εἶδαν τὸ σφουγγάτο καὶ τὄφαγαν, ἀλλὰ ὕστερα δὲ μποροῦσαν νὰ σηκωθοῦν. Ἔδωσαν στὴν ἀρχὴ 10, ἔπειτα 20, 50 παράδες, γιὰ νὰ τοὺς ἀφήσει ὁ Ἅγιος νὰ φύγουν, ἀλλὰ τίποτα. Στὸ τέλος ἔδωσαν ἀπὸ μιὰ λίρα, καὶ τότε τοὺς ἄφησε. —Ἁι Γιώργη, εἶπαν, καλὸ τὸ σφουγγάτο σου, ἀλλὰ πολὺ ἀκριβό !

Στὸ Γιανάρdαδι[3], τρεῖς τέσσερες ὧρες Ἀ καὶ ψηλότερα ἀπὸ τὴν Καισάρεια, ἦταν ἕνα μοναστήρι παλιό, χωρὶς καλογέρους. Πήγαιναν κάπου κάπου οἱ Μιστιῶτες ἐκεῖ καὶ λειτουργοῦσαν, γιατὶ ὁ κόσμος ἔλεγε ὅτι βρισκόταν στὸ μοναστήρι αὐτὸ Ἁι Γιάνν' δοὺ βραχόν', ὁ βραχίονας τοῦ Ἁι Γιάννη.

Κοίμιζαν ἀκόμη τοὺς ἄρρωστους στὸν Ἁι Γρηγόρη τοῦ Γκέλβερι[4], ποὺ ἦταν κι αὐτὸς θαυματουργός.

---

1. Βλ. καὶ Carnoy - Niçolaïdès 206.

2. Ἡ μνεία θαλασσινῶν, μὲ τοὺς ὁποίους οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν καμιὰ σχέση, δείχνει πὼς ἡ παράδοση εἶχε ἔρθει ἀπέξω.

3. Τὸ μοναστήρι τῶν Ταξιαρχῶν βρίσκεται στὸ τουρκ. χωριὸ Γιανάρdασι, 16 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὴν Καισάρεια, 95 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

4. Βλ. καὶ § 169 (Γιατρική, Σεληνιασμὸς) καὶ Πετρόπουλο -'Ανδρεάδη *Γκέλβερι* 68.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Δ΄ Ο ΚΛΗΡΟΣ. ΟΙ ΨΑΛΤΕΣ.

§ 127. Οἱ παπάδες. Ἡ ἀμοιβή τους.

Οἱ παπάδες στὸ Μιστὶ ἦταν συνήθως ντόπιοι καὶ πάντοτε πολλοί. Λιγότερους ἀπὸ 7 - 8 παπάδες [1] συγχρόνως οἱ Μιστιῶτες δὲ θυμοῦνται ποτὲ στὸ χωριό τους. Εἶχε καθένας τὴ γειτονιά του, ἀπ᾽ ὅπου πληρωνόταν, ἀλλὰ λειτουργοῦσαν ὅλοι στὸν Ἁι Βασίλη, μὲ τὴ σειρά. Ὅταν λειτουργοῦσε ὁ ἕνας, οἱ ἄλλοι βοηθοῦσαν στὴ λειτουργία. Κάθε πρωτομηνιὰ διάβαζαν στὴν ἐκκλησία παράκληση, γύριζαν στὰ σπίτια, ἔκαναν ἁγιασμὸ καὶ μνημόνευαν ἀπὸ τὸ τεφτέρι πεθαμένους καὶ ζωντανούς. Ὅλοι οἱ παπάδες ἤξεραν ἐλάχιστα γράμματα [2], ἐκτὸς ἀπὸ τὸν παα ᾽Αχανάσ᾽ ποὺ θὰ δοῦμε ἀμέσως.

Τὸ χρονιάτικο τῶν παπάδων ἦταν τὸ ἴδιο γιὰ ὅλους, 8 - 10 γρόσια ἀπὸ κάθε σπίτι τῆς συνοικίας τους στὰ παλιότερα χρόνια καὶ 20 στὰ τελευταῖα. Τὴ συνδρομὴ αὐτὴ τὴν ἔλεγαν (τὸ) γιλλοὺχ [3] ἢ ἀνορία παρασί, χρήματα τῆς ἐνορίας, καὶ μποροῦσαν οἱ ἐνορίτες ἀντὶ χρῆμα, νὰ δώσουν εἶδος, προπάντων σίκαλη. Εἶχαν ἀκόμη καὶ τὰ τυχερά τους οἱ παπάδες, ἀλλὰ μ᾽ ὅλ᾽ αὐτὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ζήσουν μόνο μὲ τὸ παπαδιλίκι τους. Καλλιεργοῦσαν λοιπὸν καὶ τὰ χτήματα [4], διατηροῦσαν τὰ ζῶα τους

---

1. Βλ. καὶ Λεβίδη *Περιγραφὴ* 283 : «Ἱερεῖς ἑπτά», Χουδαβερδόγλου *᾽Εντυπ.* 120 - 121 : «μὲ τὸ αὐτὸ νόμισμα, τὸ τοῦ ξυλοδαρμοῦ δηλαδή, ἐπεχείρησαν νὰ πληρώσουν καὶ τὸν ᾽Ικονίου Σωφρόνιον ... προβάλλοντες τὸ ὅτι ... μόνον εἰς τὸ ἰδικόν των (χωρίον) δὲν κατεδέχθη νὰ τελέση (ἀρχιερατικὴν λειτουργίαν)». Σελ. 122. «Ἔχουσι ἓξ ἱερεῖς ρυπαρούς, ἀσχολουμένους, ὡς οἱ ἐνορῖται των, εἰς τὴν γεωργίαν, μόνον ἐκ τοῦ καλυμμαυχίου διακρινομένους». Ὁ ᾽Ιωακ. Λαβδᾶς θυμόταν τὸ ἐπεισόδιο: «Ὁ πατέρας μου ἦταν ἐπίτροπος καὶ ἔδιωξε τὸ δεσπότη μιὰ φορὰ ἀπὸ τὸ χωριό, γιατὶ ζητοῦσε τρεῖς λίρες χωρὶς νὰ λειτουργήσει». Στὸν *Ξενοφάνη* 3 (1905) 46 ἀναφέρεται : «Ι ἐκκλησία, 7 ἱερεῖς ἀπαίδευτοι», στὸ *Μικρασ. Ἡμερολ.* 2 (1914) 245 : «παρὰ τοὺς 5 παπάδες, ποὺ μόλις κατέχουν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἀπὸ στήθους» ...

2. Ὁ Χουδαβερδόγλου *᾽Εντυπ.* 92 κέ. ἀναφέρει ἀκόμη τὰ ἑξῆς (σχετικὰ μὲ τοὺς παπάδες) : «Ὁ νέος ὠνομάζετο Μανασῆς, εἶχε δὲ ἄλλοτε εἶδος τι παραφροσύνης, τοῦθ᾽ ὅπερ γνωρίζων ὁ πρὸ ὀλίγων μηνῶν πρὸς Κύριον ἐκδημήσας μητροπολίτης ᾽Ικονίου ᾽Αγαθάγγελος, εἶχεν ἀρνηθῆ ἵνα χειροτονήση αὐτὸν εἰς ἱερέα ... Εἴκοσιν ἓξ ὅμως λίραι προσενεχθεῖσαι ὑπὸ τῶν Μισθίων τῷ νέῳ μητροπολίτῃ ἡμῶν Δωροθέῳ εὐκόλως ἔπεισαν αὐτὸν νὰ τελέση τὴν χειροτονίαν». Ἔπειτα ὅμως ἀπ᾽ αὐτὸ ὁ Μανασῆς ἔπαθε δεύτερη, σοβαρότερη κρίση, ἐπειδή, κατὰ τὸν Χουδαβερδόγλου, δὲ μποροῦσε νὰ πληρώσει στοὺς Μιστιῶτες τὰ χρήματα ποὺ εἶχε δανειστῆ γιὰ νὰ ἐξαγοράσει τὸ δεσπότη.

3. Τουρκ. yıllık parası, ἐτήσιο χρῆμα, χρονιάτικο.

4. Πβ. Μιχ. ᾽Ακομινάτο 2, 69, 10 : «Ἡ κατάστασις τῶν καθ᾽ ἡμᾶς ἐπισκόπων τά τε ἄλλα κοσμιωτέρα ἐστὶ καὶ περὶ τὰς βαναυσικὰς καὶ λοιπὰς χειρωνακτικὰς τέχνας ἀπασχολεῖται ὡς καὶ βοῶν ἀροτῆρα ἐνίοτε ἐπισκέπτεσθαι καὶ ἄροτρον περιεργάζεσθαι καὶ περισκοπεῖν ἅμαξαν».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὅλοι, καὶ συχνὰ πήγαιναν στὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στὸ ἁλώνι. Γιὰ μερικοὺς μάλιστα ἔλεγαν πὼς κόφτιˇκαν dοὺ ζουνάρι τ' τῆ βόˇκηναν πρόβατα, ἔκοβαν τὸ ζουνάρι τους — χαραχτηριστικὸ τῆς ἰδιότητάς τους — καὶ βοσκοῦσαν πρόβατα. Μέσα στὸν κάμπο οἱ παπάδες ξεχώριζαν ἀπὸ τοὺς ἄλλους χωριανοὺς μόνο ἀπὸ τὸ καλυμμαύκι κι ἀπὸ τὰ ράσα τους. «Ἡ καμιζόλα τους ἔφτανε ὡς τὸν ἀστράγαλο καὶ τὸ ἐντερί τους ἦταν μακρύ» [1].

Οἱ παλαιότεροι παπάδες ποὺ θυμοῦνται οἱ πληροφορητές μας ἦταν ὁ Χατζὴ Ἐφέντης καὶ ὁ παα Γιώργης, ποὺ πέθανε γύρω στὰ 1870, ὁ παα Γιοφχάνης (Θεοφάνης), ποὺ πέθανε στὰ 1878, καὶ ὁ παα Λάζαρης, ποὺ πέθανε τὴν ἴδια χρονιά. Ὁ παα Ἀνανίας πέθανε πρὶν ἀπὸ τὰ 1890. Στὰ 1916 πέθανε ὁ Χατζή παα Βαˇίλ'.

Νεώτεροι ἦταν ὁ παα Γιώργης Γκουμισίδης, ὁ παα Γιωβάννης, γιὸς τοῦ παπα Ἀνανία, καὶ ὁ παα Κοσμᾶς, ποὺ πέθανε, μετὰ τὴν Ἀνταλλαγή, στὸ Νέο Ἁγιονέρι τῆς Μακεδονίας [2]. Μαζὶ μὲ τὸν παπα Κοσμᾶ εἶχε χειροτονηθῆ κι ὁ παα Τόγωργης, ὁ παπα Θόδωρος, ποὺ ἔμεινε νωρὶς χῆρος κι ἀργότερα τρελάθηκε, ἐνῶ ὁ παα Ἀχανάσης, Θανάσης, νεώτερος, εἶχε χειροτονηθῆ στὰ 1912 καὶ πέθανε, πάλι μετὰ τὴν Ἀνταλλαγή, στὸ Γκόρδελες (Ξηροχώρι). Γύρω στὰ 1910 λειτουργοῦσε καὶ ὁ ἄλλος παα Λάζαρης καὶ παλιότερα ὁ παα Μελέτ' (ης).

Ὁ παπα Θανάσης καταγόταν ἀπὸ τὸ Ἄκδαγ Μαδέν, ὅπου λεγόταν Ἰbραΐμ. Πολλοὶ Χριστιανοὶ εἶχαν γίνει ἐκεῖ φανερὰ Τοῦρκοι πρὶν ἀπὸ πολλὰ χρόνια, ἀλλὰ κρυφὰ εἶχαν κρατήσει τὴν πίστη τους. Ὅταν ἀργότερα ἡ Ρωσία κήρυξε τὸν πόλεμο στὴν Τουρκία, οἱ κρυπτοχριστιανοὶ γύρισαν φανερὰ στὸ Χριστιανισμό. Ἕνας ἀπ' αὐτοὺς ἦταν κι ὁ παπα Θανάσης, ποὺ οἱ Μιστιῶτες δὲν τὸν ἔλεγαν ποτὲ Ἰbραΐμ. Τὸν εἶχε πάρει ψυχοπαίδι ὁ πεθερός του ὁ Δεμιρτζής, τοῦ ἔμαθε γράμματα καὶ τὸν ἔκανε παπὰ στὸ χωριό. Εἶχε κάνει καὶ δάσκαλος καὶ οἱ Μιστιῶτες τὸν χτιμοῦσαν πολύ.

Στὰ 1906 - 1908 οἱ παπάδες στὸ Μιστὶ ἦταν : ὁ παπα Θανάσης, ὁ καλύτερος, ὁ παπα Λάζαρης — Χατζη ἐφέντης [3], ὁ μέγας παα Γιώργης, ὁ μεγάλος παπα Γιώργης, ὁ Φεσικὲ [4] παα Γιώργης, ὁ παα Γιωβάννης,

---

1. Πβ. *Ν. Ἑλληνομν.* VII (1910) 366, ὅπου σὲ ἔγγραφο τοῦ 1437, σημειώνεται ὅτι κληρικοὶ καὶ ἐπίσκοποι δὲ φοροῦσαν ἱερατικὰ καὶ μιλοῦσαν τὴ ντόπια γλώσσα τους. Ἔλεγαν στὰ ἑλληνικὰ τὴ λειτουργία, τὸ εὐαγγέλιο καὶ τὶς ἐπιστολές. Τὰ ἄλλα τἄλεγαν τούρκικα.

2. Ὁ παπα Κοσμᾶς πήγαινε καὶ σὲ μακρινότερα κάπως μικρὰ χριστιανοχώρια καὶ λειτουργοῦσε κάποτε, ὅταν ἐκεῖνα δὲν εἶχαν παπά.

3. Εἶχε πάει στὸ χατζηλίκι κ' ἔγινε χατζής.

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. σὰν παρατσούκλι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὁ παα Κοσμᾶς, ὁ παα Χατζὴ - Χιοφχάνης (Θεοφάνης), ὁ παα Σάββας, ὁ Δελὴ Βασίλης Τὅρμπατζής.

Ἀπὸ τοὺς παπάδες τους ἔχουν ἀρκετὲς ἀναμνήσεις οἱ Μιστιῶτες. Ὁ παπα Γιώργης, π.χ., εἶχε ἕνα λείψανο μέσα σ' ἕνα κουτὶ καὶ τὸ πήγαινε στοὺς ἄρρωστους γιὰ νὰ τοὺς γιατρέψει.

Ὁ παπα Λάζαρος Χ΄΄ Ἐφέντης ἔλεγε ἀργὰ τὰ γράμματα κ' ἐρχόταν μεσημέρι ὥσπου νὰ τελειώσει ἡ λειτουργία του. Ἂν ἦταν χειμώνας, ξεπάγιαζε ὁ κόσμος μέσα στὴν ἐκκλησία, ὧρες ὁλάκερες.

Ἀπὸ τὸν παπα Κοσμᾶ δὲν ἦταν πολὺ εὐχαριστημένοι. Ἦταν, λένε, διάβολος. «Δὲν ἤξερε ἀπὸ ἁμαρτία», τἄκανε ὅλα, χωρὶς νὰ ρωτήσει τὸ δεσπότη, κ' ἔπινε πολύ. Δικάστηκε κάποτε πέντε χρόνια φυλακὴ γιὰ πλαστογραφία, γιατὶ ἔδινε πιστοποιητικὰ μὲ ψεύτικη ἡλικία, γιὰ νὰ μὴν πᾶνε οἱ Μιστιῶτες στρατιῶτες [1]. Ὁ δεσπότης τὸν εἶχε μάλιστα τιμωρήσει μὲ ἀφόρεμα, τὸν εἶχε κάνει ἀργό, γιατὶ εἶχε στεφανώσει κάποια χωρὶς τὴν ἄδειά του [2]. Μερικοὶ θυμοῦνται πὼς εἶχε κάποτε ἕνα παλιὸ βιβλίο ὁ παπα Κοσμᾶς, τὄμαθε ὁ δεσπότης καὶ τοῦ τὸ ζήτησε. Τὄδωσε ὁ παπάς, ἀφοῦ δὲ μποροῦσε νὰ κάνει ἀλλιῶς, ἀλλὰ τὸ βράδυ, τὴν ὥρα ποὺ ὁ δεσπότης κοιμόταν, πῆγε καὶ τοῦ τὸ πῆρε. Αὐτοὺς ποὺ κλέβονταν στὸ χωριό, πάντοτε ὁ παπα Κοσμᾶς τοὺς στεφάνωνε. Εἶχε ὅμως ὡραία φωνή, τελείωνε γρήγορα τὴ λειτουργία καὶ ἀπὸ τὸν ἄμβωνα διάβαζε καὶ τούρκικα τὸ Εὐαγγέλιο. Διάβαζε καὶ τοὺς Τούρκους ἄρρωστους καὶ γίνονταν καλά.

Γιὰ τὸν παπα Γιωβάννη λένε πὼς μόνο τὸ «αὐτοῦ» ἄκουγαν, ὅταν διάβαζε τὸ Εὐαγγέλιο, ἀπὸ τ' ἄλλα δὲν ἄκουγαν τίποτα. Κι ὅταν τοῦ παραπονέθηκαν πὼς ἐπαναλαμβάνει πολὺ συχνὰ τὴ λέξη, αὐτὸς θύμωσε καὶ τοὺς προκάλεσε. — Ἔλα νὰ ἰδεῖς τὶ λέει! Θυμοῦνται ἀκόμη ὅτι πολλὲς φορὲς δὲ μποροῦσε νὰ διαβάσει, καὶ φώναζε τὸν ψάλτη : —Γουργόρ', δοὺ τσερί! φέρε δηλαδὴ τὸ κερί, γιὰ νὰ βλέπω.

Ὁ παπα Θόδωρος ἦταν πολὺ ἀγαθός, τόσο ποὺ «καὶ βόδι ἄρρωστο ἂν διάβαζε, κι αὐτὸ θὰ γινόταν καλά». Τὰ γράμματα ὅμως τἄλεγε τόσο σιγά, ποὺ δὲν ἄκουγε κανεὶς τίποτα.

Ὁ παπὰ Θεοφάνης «ἔλεγε πολὺ καλὰ τὸ Πιστεύω», αὐτὸ τὸ θυμοῦνται πολλοί.

Ὅταν πέθαινε παπάς, ἂν ἡ παπαδιὰ ἦταν νέα, οἱ ἄλλοι τὴ ρωτοῦσαν : Νὰ τοὺ καΐσουμ' ἢ νὰ τοὺ τσοιμίσουμ', νὰ τὸν βάλουμε δηλαδὴ στὸν τάφο καθιστὸν ἢ ξαπλωτόν. Ἂν ἡ παπαδιὰ σκεφτόταν νὰ ξαναπαντρευτῆ,

---

1. Βλ. παραπάνω σ. 175.

2. Ὅταν ὁ δεσπότης ἀφορίσει τὸν παπά, «κόφτ' τὰ γένια τ', κόφτ' δοὺ ζωνάρι τ'» (ποὺ φορεῖ στὴ λειτουργία). Στοὺς λαϊκοὺς ἐπιβάλλει ἄλλες ποινὲς — μετάνοιες, νὰ μείνουν ἀκοινώνητοι κλπ., πιστεύουν οἱ Μιστιῶτες.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸν ξάπλωναν, ἀλλιῶς τὸν ἔθαβαν καθιστόν, τοὔδιναν νὰ κρατεῖ στὸ χέρι ἕνα χαρτὶ — ἕνα ψαλετήρι— καὶ τοποθετοῦσαν κοντά του ἕνα μικρὸ λαήνι γεμάτο κρασί.

Ὅταν κάποιος ἔχανε στὸ Μιστὶ κάτι, Μιστιώτης ἢ ἀπὸ ἄλλο χωριό, ἀλλὰ στὴν περιφέρεια τοῦ Μιστιοῦ, τὄλεγε στὸν παπά, κι αὐτός, μετὰ τὸ Εὐαγγέλιο, ἔβγαινε στὴν ὡραία πύλη καὶ τὸ ἀνακοίνωνε στὸν κόσμο. Εἶπε, π.χ., κάποτε ὁ παπα Κοσμᾶς.—Εὐλογημένοι Χριστιανοί! Ἀπ' τοὺ Χεμάνdιρ ἕνα Ἀγάπιος ἔχασε doὺ βόι τ'. Τὰ τσέραdα τ' κοντά, τράζα τ' (= οὐρά του) ἔχ' ἄσπρο, τσ' ὅτις τ' ηὗριν, νὰ doὺ dώκ'—ἂς τοὺ φέρ' νεκκληᾶ. Εὐλογημένοι Χριστιανοί. Ἕνας Ἀγάπιος ἀπὸ τὸ Σεμένdερε ἔχασε τὸ βόδι του. Τὰ κέρατά του (εἶναι) κοντά, ἡ οὐρά του ἔχει ἄσπρο, καὶ ὅποιος τὸ βρῆκε, νὰ τὸ δώσει — ἂς τὸ φέρει στὴν ἐκκλησία. Ἄλλος ἔχανε τὴν κάπα του, ἄλλος κάτι ἄλλο, καὶ ὁ παπὰς τὸ ἀνακοίνωνε στὴν ἐκκλησία καὶ συνήθως τὸ χαμένο βρισκόταν.

§ 128. Ὁ δεσπότης [1].

Ὁ δεσπότης περνοῦσε κάποτε ἀπὸ τὸ χωριό, χειροτονοῦσε παπάδες, τοὺς μάλωνε γιὰ τὴν ἀγραμματοσύνη τους, μιλοῦσε στὴν ἐκκλησία καὶ συμβούλευε τοὺς Μιστιῶτες. Αὐτοὶ ὅμως οὔτε τὸ λόγο του καταλάβαιναν οὔτε καὶ τὶς συμβουλές του ἄκουγαν. Πόσες φορές, λένε οἱ ἴδιοι, τοὺς εἶχε πεῖ νὰ βγάλουν οἱ γέροι αὐτὸ τὸ βαρὺ κάλυμμα τοῦ κεφαλιοῦ, ἀλλὰ κανεὶς δὲν τὸν ἄκουγε.

Ἡ ἀμοιβὴ τοῦ δεσπότη ἦταν 5 γρόσια τὸ χρόνο ἀπὸ κάθε παντρεμένον. Ἐπειδὴ ὅμως πολὺ λίγοι μποροῦσαν νὰ πληρώσουν αὐτὸ τὸ ποσόν, μεγάλωναν τὰ χρέη, πήγαινε ὁ δεσπότης νὰ τὰ εἰσπράξει καὶ οἱ κάτοικοι τοῦ πρόσφεραν σίκαλη. Αὐτὴ ὅμως τοῦ ἦταν ἄχρηστη, καὶ γι' αὐτὸ οἱ διαφορὲς ἀνάμεσα σ' αὐτὸν καὶ στοὺς φτωχοὺς Μιστιῶτες ποτὲ δὲν ἔλειπαν.

Ὁ δεσπότης ἔμενε στὴ Νίγδη, στὸ προάστιό της Καγιάβασι, ἀλλὰ ὁ τίτλος του ἦταν «ὑπέρτιμος καὶ ἔξαρχος πάσης Λυκαονίας καὶ Δευτέρας Καππαδοκίας». Στὸ Ἰκόνιο πήγαινε σπανιότερα, γιατὶ ὁ περισσότερος χριστιανικὸς πληθυσμὸς ἦταν στὴν περιφέρεια Νίγδης. Στὴν περιοχὴ Ἰκονίου τὸ μόνο χριστιανικὸ χωριὸ στὰ τελευταῖα χρόνια ἦταν ἡ Σίλλη [2].

Ὅταν ἐρχόταν στὸ χωριὸ ὁ δεσπότης, εἶχε πάντα κάποιον μαζί του, ποὺ τὸν συνόδευε. «Ἦταν ἕνας ἄντρας γερὸς καὶ καλοντυμένος, εἶχε με-

1. Βλ. καὶ παραπάνω σ. 268, σημ. 1,2 καὶ 4.
2. Βλ. καὶ σ. 3, σημ. 2.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γάλο μουστάκι καὶ δὲν ἄφηνε τὸ δεσπότη ἀπὸ κοντά του». Αὐτὸν οἱ Μιστιῶτες τὸν ἔλεγαν δεσπότ' ἄραπου, ἄνθρωπο τοῦ δεσπότη [1].

§ 129. Οἱ ψάλτες.

Τοὺς ψάλτες τῆς ἐκκλησίας οἱ Μιστιῶτες δὲν τοὺς πλήρωναν. Βρίσκονταν δυὸ ἄνθρωποι ποὺ πρόσφεραν τὶς ὑπηρεσίες τους δωρεάν. Στὰ παλιότερα χρόνια εἶχαν δεξιὸ ψάλτη τὸν 'Αχανάσ', ἀπὸ τὸ "Ακδαγ Μαδέν, ποὺ εἴδαμε παραπάνω [2]. 'Αριστερὸ ψάλτη εἶχαν στὰ τελευταῖα χρόνια τὸν Τσολὰχ [3] Σάββα.

Μίτριπους (πληθ. τὰ μιτριπούια) ἦταν ὁ ἐπίτροπος τῆς ἐκκλησίας, καλόγιρια, ἡ καντηλανάφτισσα, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι χήρα καὶ ἡλικιωμένη. 'Επίτροποι πρὶν ἀπὸ τὸ 1890 δὲν ὑπῆρχαν στὸ Μιστί, διαχειρίζονταν τὰ ἐκκλησιαστικὰ μερικοὶ ποὺ μέναν πάντα στὸ χωριό.

Πλιματικὸς ἦταν ὁ πνευματικός, δηλαδὴ ὁ ξομολογητής. Νὰ πᾶμ' νὰ σταχοῦμ' στοὺν πλιματικό, σήμαινε νὰ πᾶμε νὰ ξομολογηθοῦμε.

Ε' Ο ΘΕΟΣ. ΟΙ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΙ ΟΡΟΙ. Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ. ΣΤΑΥΡΟΣ. ΠΡΟΣΦΟΡΟ. ΑΝΤΙΔΩΡΟ. ΘΥΜΙΑΜΑ. ΑΓΙΑΣΜΟΣ. ΝΑΜΑ. ΚΟΙΝΩΝΙΑ. ΝΗΣΤΕΙΑ. ΠΡΟΣΕΥΧΕΣ. ΜΕΤΑΝΟΙΕΣ. ΑΦΙΕΡΩΣΕΙΣ. ΤΑΜΑΤΑ.

§ 130. 'Ο Θεός.

'Ο Θεὸς εἶναι παντοδύναμος — Χεγὸς ὅ,τι κρεύεις, σὰν' σι. Σὸ Χεγὸ τσεῖμιστι οὔλα μας, ὁ Θεός, ὅ,τι ζητήσεις, σοῦ τὸ κάνει, στὸ Θεὸ βρισκόμαστε (: ἀπὸ τὸ Θεὸ ἐξαρτιόμαστε) ὅλοι μας. Χεγὸς ἄ' δὲν ὁρίσ', ἕνα σὲ δὲ σάνιξαμ', ἂν δὲ θέλει ὁ Θεός, τίποτα (ἕνα σέι) [4] δὲν κάναμε. Εἶναι ἀθάνατος: Τ' ἐμέαρ τὰ μέρες πληροῦνται, Χεγοῦ τὰ μέρες δὲ πληροῦνται, οἱ δικές μας μέρες τελειώνουν, τοῦ Θεοῦ οἱ μέρες δὲν τελειώνουν. Χεγοῦ δοὺ λόμα, ἡ ἄκρη τοῦ Θεοῦ, ἦταν τὸ πιὸ ἀπομακρυσμένο σημεῖο ποὺ μποροῦσε κανεὶς νὰ φανταστῆ.

Συνηθισμένη ἦταν ἡ ἀντίληψη γιὰ τὸ Θεό : παροχὴ μὲ ἀντάλλαγμα, ὅπως ἄλλωστε γίνεται συνήθως: —'Αι Βλασίτση, γούλτου μι,'ά σὶ φέρου ἕνα μανάλ' σοὺν δοὺ μπόι μου. Νὰ γουλτώσεις δοὺ παιτ, νὰ δοὺ φέρου στοὺν 'Αι (Γιάννη τὸν) Πρόιμου, 'Αι Βλασάκη μου, γλίτωσέ με (καὶ) θὰ σοῦ φέ-

1. Πβ. Εὐσταθ. Θεσσαλ. *Παρεκβ.* 0, 520, 7 : «οἱ τοῦ ἐπισκόπου ἄνθρωποι».
2. Βλ. παραπάνω σ. 269.
3. Τουρκ. çolak, κουλός.
4. Τουρκ. şey.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 57. Ὁ παπλωματάς Μακ. Δαμιανίδης στήν Ἀθήνα. Οἱ διαστάσεις πού σημειώνονται στήν εἰκ. 59 πάρθηκαν ἀπό τά ἐργαλεῖα του.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Εἰκ. 64. Ἀραβάς. Ἡ φωτογραφία πάρθηκε στό Ἰκόνιο. Ὁ ζυγός διαφέρει ἀπό τόν Μιστιώτικο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρω μιὰ λαμπάδα ὅσο τὸ μπόι μου. Νὰ γλιτώσεις τὸ παιδί, νὰ τὸ φέρω στὸν Αι (Γιάννη τὸν) Πρόδρομο.

§ 131. Οἱ θρησκευτικοὶ ὅροι. Ἡ γλώσσα τῆς λατρείας. Οἱ προσευχές.

Νεκκλησὰ ἔλεγαν γενικὰ τὴν ἐκκλησία. Πᾶμ' νεκκλησά, πᾶμε στὴν ἐκκλησία. Δαρὰ βγαίν'νι ἀπ' νεκκλησά, τώρα βγαίνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἢ νεκκλησὰ dαγούλτ'σιν[1], σχόλασε, ἢ ξέβαν ἀπ' νεκκλησά, ἀκόμ' dὲ ξέβαν, τί πολὺ στάχαν, βγῆκαν, ἀκόμη δὲ βγῆκαν, πόσο πολὺ ἔμειναν! Παπὰς ξέβαλεν σήμερα λουτρουγιά, ὁ παπὰς σήμερα λειτούργησε.

Αι Βῆμα ἦταν τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας, Μέγαν τύρα, μεγάλη θύρα, ἡ ὡραία πύλη, ἀλλὰ καὶ ἡ μιά, ἡ μεσαία πόρτα τοῦ νάρθηκα, ποὺ ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ τὶς πλάγιες. Ἔλεγαν ἀκόμη Αι Βῆμα τύρα, τοῦ Ἱεροῦ ἡ θύρα, (ἡ) νάρτηκα, ὁ νάρθηκας, νεκκλησᾶς τὰ σκέμ̣ις, τὰ σκαμνιὰ τῆς ἐκκλησίας, δηλ. τὰ στασίδια, ποὺ ἦταν σὲ δυὸ σειρὲς ἀπὸ τὴν κάθε μακριὰ πλευρά, παγκάρ' τὸ παγκάρι, dίσκους ὁ δίσκος. Βγαίν' τσουρουνιά, τσοινωνία ἢ τσουνουνιά, ἢ ξέβαν τ' Αγια, βγαίνει ἡ κοινωνία, ἢ βγῆκαν τὰ Αγια. Βατζέλ' εἶναι τὸ Εὐαγγέλιο. Ὅταν ἔβγαιναν τ' Αγια ἢ ὅταν διάβαζε ὁ παπὰς τὸ Εὐαγγέλιο, ἔτρεχαν οἱ ἄρρωστοι νὰ σταθοῦν κάτω ἀπ' αὐτὰ ἢ νὰ ξαπλώσουν στὸ δάπεδο καὶ νὰ περάσει πάνω ἀπ' αὐτοὺς ὁ παπὰς κρατώντας τὰ Αγια. Πήαμ' σοὺ βατζέλ' ἀπ' κάτ', ἔπεσαμ', πήγαμε καὶ πέσαμε κάτω ἀπὸ τὸ Εὐαγγέλιο. Τ' ἀστενάρια, ἔλεγαν ἀκόμη, πεφτιὄκαν στ' Αγια ἀπ' κάτ', ἀσκέλανὲν dα παπάς, νὰ λιαρώσ'νι, οἱ ἄρρωστοι πέφταν κάτω ἀπὸ τὰ Αγια, τοὺς δρασκελοῦσε ὁ παπὰς γιὰ νὰ γίνουν καλά. Κάποτε ἔρχονταν καὶ Τοῦρκοι γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ στὸ Μιστί. Τουρσάι (του) ἔλεγαν τὸ τρισάγιο. Σταυρόια ἦταν οἱ σταυροί, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐξαφτέρυγα — τὰ ξεφτέρια —, baϊράχια[2] ἔλεγαν τὰ λάβαρα. Τὰ εἶχαν φέρει ἀπὸ τὴ Ρωσία, εἶχαν πάνω κεντημένους Ἁγίους καὶ τελείωναν σὲ κρόσια.

Ἡ λειτουργία γινόταν ἑλληνικά. Τὸ Εὐαγγέλιο ὅμως τοῦ Πάσχα διαβαζόταν καὶ τούρκικα, ἂν ὁ παπὰς τὰ ἤξερε. Τούρκικα, λένε οἱ πληροφορητές, διαβαζόταν καὶ τὸ τροπάριο τῆς Ὑπαπαντῆς. Ὅταν εἶχαν Τούρκους ἐπισκέπτες στὴν ἐκκλησία, προπαντὸς κρατικοὺς ὑπαλλήλους, διάβαζαν, ὅσοι παπάδες μποροῦσαν, τὸ εὐαγγέλιο τούρκικα. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στοὺς γάμους κάποτε, ὅταν ὑπῆρχαν καὶ Τοῦρκοι. Καὶ τούρκικα ὅμως ὅταν διαβαζόταν τὸ Εὐαγγέλιο, οἱ γυναῖκες δὲν τὸ καταλάβαιναν, γιατὶ τὰ τούρκικα ποὺ ἤξεραν ἦταν λίγα. Ἐξάλλου, μέσα στὴν τεράστια ἐκκλησία τοῦ Αι Βλάση πολὺ λίγα ἄκουγαν οἱ γυναῖκες, σ' ὁποιονδήποτε

---

1. Τουρκ. dağılmak.
2. Τουρκ. bayrak.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπὸ τοὺς γυναικωνίτες κι ἀν στέκονταν. Οἱ ἄντρες καὶ τὰ παλικάρια μάθαιναν τούρκικα, γυρίζοντας στὰ τούρκικα χωριὰ γιὰ τοὺς κετσέδες ἢ γι' ἄλλες δουλειές. Καὶ οἱ ἡλικιωμένες κάπως γυναῖκες, αὐτὲς ποὺ πήγαιναν γιὰ ψώνια στὴ Νίγδη, ἤξεραν λίγα τούρκικα, οἱ νέες ὅμως καταλάβαιναν μόνο τὶς λίγες συνηθισμένες λέξεις.

§ 132. Ὁ σταυρός. Οἱ ὅροι.

Ὁ σταυρὸς φύλαγε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰ δαιμονικά. Προσκυνοῦσαν λοιπὸν κάθε φορὰ ποὺ ἄρχιζαν μιὰ δουλειά, καὶ χάραζαν ἕνα σταυρὸ στὴ μέση ἑνὸς μεγάλου κύκλου[1], στὰ μποστάνια τους, ὅταν τὰ φύλαγαν ἀπὸ κλέφτες. Κοιμόνταν μέσα στὸν κύκλο καὶ ἦταν ἥσυχοι πὼς τὰ δαιμονικὰ δὲ θὰ τοὺς πείραζαν.

Οἱ ὅροι.

Γιορτιάσε, ἦρθε γιορτή, ἔλεγαν, γιὰ νὰ δείξουν πὼς ἄρχισε ἡ γιορτὴ καὶ ἔπρεπε νὰ σταματήσει κάθε δουλειά. Ἄφηναν οἱ γυναῖκες τὴ ρόκα, ἄφηναν καὶ τὶς ἄλλες δουλειὲς κι ἄναβαν τὸ καντήλι τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν, τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς, ἄκουγαν νὰ σημαίνει ἑσπερινός. Ἄιντε, σωροφτᾶτ', νὰ βάλουμ' τὰ κλωχάρες ἀπέσ', ἂς γήψουμ' τὰ καντήλια, γιορτιάσε, ἐλᾶτε, μαζευτῆτε, ἂς βάλουμε στὴν ἄκρη τὶς ρόκες, ἂς ἀνάψουμε τὰ καντήλια, ἦρθε γιορτή.

Ἔλεγαν λαφρὸ ἢ μικρὸ γιορτὴ καὶ βαρὴ ἢ μέγα γιορτή. Βασιλικὴ λειτουργία, τοῦ Μ. Βασιλείου, καὶ Ἁι Χρουστόστομου λουτουργία - ἀλτὶν Ἁγίου Χρουστόστομους,[2] ἔλεγαν οἱ κάπως μορφωμένοι.

Λειτουργία ἢ κουρλόπου ἔλεγαν τὸ πρόσφορο ποὺ ἔδιναν στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ λειτουργήσει ὁ παπάς, πυρότα ἢ πυρότης[3] ἦταν τὸ ἀντίδωρο. Τοὺ πυρότης μοιράστη, μοιράστηκε τὸ ἀντίδωρο, νὰ πᾶμ' σοὺν παπὰ νὰ πάρουμ' πυρότης, νὰ πᾶμ' νεκκλησὰ νὰ πάρουμ' πυρότης, νὰ πᾶμε στὸν παπὰ — στὴν ἐκκλησία νὰ πάρουμε ἀντίδωρο.

Τὸ πρόσφορο τὸ τοίμαζε ἡ καλόγρια, μὲ σιταρένιο πάντοτε ἀλεύρι — καχαρὸ ψωμὶ — ποὺ τῆς τὄδιναν ὅσοι ἤθελαν νὰ κάνουν λειτουργία. Τὸ ζύμωνε, τὸ σφράγιζε μὲ τὸ μουχούρ, τὴ σφραγίδα, καὶ τὸ πήγαινε στὴν ἐκκλησία.

Χυνιατὸς (ὁ) ἦταν τὸ θυμιατήρι, χυνιατὸ καὶ χυνιάμα (τό) τὸ θυμία-

---

1. Πρόκειται γιὰ τὸ μαγικὸ κύκλο.

2. Πρόσθεταν τὸ *ἀλτίν*, χρυσό, ἐπειδὴ δὲν ἔνιωθαν τὴ σημασία τοῦ πρώτου συνθετικοῦ τοῦ Χρυσόστομος.

3. Διπυρίτης;

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μα. Τὴν ὥρα τῆς δοξολογίας κουνοῦσε τοὺς πολυέλαιους ὁ καντηλανάφτης μ' ἕνα μπαστούνι. Τὰ κάρβουνα γιὰ τὸ θυμιατὸ ἦταν ἀπὸ κλήματα[1], ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὴ Νίγδη, τὸ 'Ανδαβὰλ ἢ ἄλλα γύρω χωριά. Σαμδάλια ἢ σαμδάνια εἶναι τὰ μεγάλα κηροπήγια[1]. Εἶχαν δυὸ μεγάλα, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς ὡραίας πύλης.

'Α(γι)ασμὸς λερὸ καὶ ἄασμα ἔλεγαν τὸν ἁγιασμό. Ὁ παπὰς γύριζε κάθε ἀρχιμηνιὰ στὰ σπίτια κ' ἔκανε ἁγιασμό. Καὶ μποροῦσε, βέβαια, κάποτε νὰ μὴν προλάβει ὅλα τὰ σπίτια, ἂν ἦταν ὅμως γιὰ τὸ διάβασμα τοῦ σπόρου, ἔπρεπε νὰ τὰ προλάβει ὁπωσδήποτε. Τὸν ἁγιασμένο αὐτὸ σπόρο τὸν ἀνακάτευαν μὲ τὸν ἄλλο κ' ἔσπερναν τὰ χωράφια τους.

Ὅπως σημειώσαμε παραπάνω, ἡ ἐκκλησία τοῦ 'Αι Βλάση εἶχε μιὰ καμπάνα[3] φερμένη ἀπὸ τὴ Ρωσία. Παλιότερα ὑπῆρχε καὶ σήμαντρο ἐδῶ, ποὺ τελευταῖα βρισκόταν στὸν 'Αι Λιά.

Ἔλεγαν ὅμως, ἀκόμη καὶ γιὰ τὴν καμπάνα: Dῶκαν νεκκληᾰ̃ς doὺ ταχτά,[4] σήμαναν τὸ ξύλο τῆς ἐκκλησίας.

§ 133. Τὸ νάμα. Τὸ μύρο. Ἡ κοινωνία.

Τὸ νάμα τὸ παίρναν ἀπὸ τὰ σταφύλια ποὺ φέρναν στὸ χωριὸ γιὰ νὰ βγάλουν ἀπ' αὐτὰ τὸ κρασί τους. Ὅπως τ' ἀποθήκευαν λίγες μέρες πρὶν τὰ πατήσουν, ἔτρεχε λίγος μοῦστος — τὸ δάκρεμα, τὸ δάκρυ —, τὸν μάζευαν σὲ λαήνια, κρύβιᾰκά dου τὰ γιριές, τὸν ἔκρυβαν οἱ γερόντισσες, καὶ τὸν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ νάμα.

Τὸ μύρο.

Τὸ μύρο ποὺ χρησιμοποιοῦσε ὁ παπὰς στὴ βάφτιση τῶν παιδιῶν τὸ ἔλεγαν χριστέλιους, λάδι τοῦ Χριστοῦ. Μερικοὶ κρεμοῦσαν στὰ λαιμόια, στοὺς λαιμούς τους τίμιο ξύλο. Τοὺς προφύλασσε ἀπὸ κάθε κακὸ καὶ οἱ δουλειές τους πήγαιναν καλά.

Τσουρουνιὰ ἢ τσουνουνιὰ ἢ τσοινωνία ἦταν καὶ ἡ κοινωνία, ἡ μετά-

---

1. Πβ. Πετρόπουλου - 'Ανδρεάδη *Γκέλβερι* 97.

2. Γιὰ τὸ φτιάξιμο τῶν κεριῶν ποὺ ἄναβαν στὴν ἐκκλησία βλ. τὸ κεφ. *Μελισσοκομία*, § 254.

3. Βλ. καὶ παραπάνω σ. 263.

4. Τουρκ. tahta, ξύλο. Πβ. Δουκάγγ. λ. σήμαντρον: «Ὁ δὲ κανδηλάπτης ... ἀπέρχεται καὶ κρούει τὸ σήμαντρον ἔξ ...». Καί: «ἄβατον ναὸν κατενόουν, ὡς μηδὲ σημάντροις ἢ κώδωσιν ἠθροισμένους». Καί: «Καὶ κρούει τὰς βαρέας (: σφυριὰ) ἐπὶ τοῦ σιδηροῦ» (= *σήμαντρο*). «Κρούει τὸ σιδηρὸν ὁ κανδηλάπτης καὶ συναγόμεθα ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ». Γιὰ τὴν εἰσαγωγὴ τῶν «ἐκκλησιαστικῶν κωδώνων» βλ. Κ. Μ. Ράλλη *ΕΕΠΑ* 9 (1913) 79 - 98, Κ. Λαμέρα *Μικρ. Χρον.* 3 (1940) 51, σημ. Ι, Πβ. *'Ανακοὺ* 210, σημ. 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δοση. Κοινωνοῦσαν ὅλοι στὸ χωριὸ μετὰ τὴ νηστεία. Ἄ dὲ τσόουσι ἀστενάρ᾽ τσὶ τρώιξις πάσκας, παπὰς dὲ σὶ γίνιξι τσουρουνιά, ἂν δὲν ἤσουν ἄρρωστος καὶ ἔτρωγες ἀρτύσιμο, ὁ παπὰς δὲ σοὔδινε κοινωνία, ἦταν ἁμαρτία. Οἱ νιόπαντροι δὲν κοινωνοῦσαν ὡς ἕνα χρόνο μετὰ τὸ γάμο.

Τὴ Μεγάλη Τετάρτη περνοῦσαν ἀπὸ τὸν ἕνα παπὰ — τὸν πλιματικό, πνευματικὸ — ποὺ κρατοῦσε ἕνα κερί, τὸ βουτοῦσε σὲ λάδι καὶ τοὺς μάφτιζε, τοὺς βάφτιζε, τοὺς ἔκανε μ᾽ αὐτὸ στὸ μέτωπο ἕνα σταυρό. Ὕστερα περνοῦσαν ἀπὸ τὸ δεύτερο παπὰ ποὺ τοὺς κοινωνοῦσε. Οἱ γυναῖκες ὅμως ἔσκυβαν ὅλες μαζί, διάβαζε ὁ πρῶτος παπὰς μιὰν εὐχὴ καὶ ὁ ἄλλος τὶς κοινωνοῦσε. Πῆε, στάην στοὺ πλιματικὸ τσὶ ὅρισέν dου τὶ νὰ ποίκει, πῆγε (καὶ) στάθηκε στὸν πνευματικὸ ποὺ τοῦ ὅρισε τὶ νὰ κάνει, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ κοινωνήσει κάποιος, ἂν εἶχε πέσει σὲ ἁμαρτία. Τὴν ὥρα ποὺ γονάτιζαν στὴν ἐκκλησία, εὔχονταν : ἂς πάρω τὴν κοινωνία μου, κι ἂς πεθάνω. Ἦταν μεγάλο δυστύχημα νὰ πεθάνει κάποιος ἀκοινώνητος.

Κοινωνοῦσαν πάντοτε στέκοντας στὴν ἀριστερὴ πόρτα τοῦ ἱεροῦ, ποτὲ ἀπὸ τὴν Ὡραία Πύλη. Τσοινουνίζου, νὰ τσοινουνιστῶ ἢ νὰ πάρου τσουνουνιά, σήμαινε κοινωνῶ, θὰ κοινωνήσω. Ἔλεγαν ἀκόμη προσκυνῶ, γονατίζου ἢ πέφτου στὰ πτέρια, γονάτιμα, μετανοιζιέμι (ἀόρ. μετανοίστα), προσκυνῶ, γονατίζω, τάγμα τὸ τάξιμο.

Πρὶν πᾶνε γιὰ κοινωνία, προσκυνοῦσαν κ᾽ ἔκαναν μετάνοιες στὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ, πέφτιὅκαν στὰ πτέρια, ἔπεφταν στὰ πόδια — στὰ γόνατα—καὶ στοὺς μεγάλους φιλοῦσαν τὰ χέρια. Ἂν ἦταν μαλωμένοι μὲ κάποιον, ἔπρεπε νὰ συμφιλιωθοῦν, νὰ τοῦ φιλήσουν τὸ χέρι, πρὶν πᾶνε γιὰ μετάδοση. Νὰ πᾶμ᾽ νὰ τὸ ὅυχωρήσουμ᾽, νά ᾽σι ὅυχωριμένου. Πλένονταν ἐπίσης καλὰ πρὶν πᾶνε γιὰ μετάδοση.

Ἦταν μεγάλη ἁμαρτία νὰ κοινωνήσει κανεὶς χωρὶς νὰ νηστέψει. Νιὅὰ τσὶ λάβρα, φωτιὰ καὶ λάβρα ἦταν, ὅταν ἔτρωγαν ἀρτυμὴ καὶ ἔπειτα κοινωνοῦσαν. Ἁμαρτία μεγάλη ἦταν ἀκόμη νὰ χυθῆ ἡ κοινωνία. Κάφτιὅκις ψυὅή σ᾽, ἔλεγαν σ᾽ αὐτὴ τὴ σπάνια περίπτωση. Μιὰ δυὸ μέρες μετὰ τὴν κοινωνία δὲν ἔφτυναν.

Ὅταν ὁ παπάς, κρατώντας τὴν κοινωνία, πήγαινε νὰ κοινωνήσει κάποιον, λοξοδρομοῦσε ὁ διαβάτης, γιὰ νὰ μὴν ἀνταμώσουν. Ὁ παπὰς πήγαινε δεξιά. Ἦταν ἁμαρτία νὰ συνευρεθῆ τὸ ἀντρόγυνο τὶς γιορτές, προπαντὸς τὶς μεγάλες. Ὅσοι ἔκαναν τέτοιο πράμα, μπαίνοντας στὴν ἐκκλησία δὲν προσκυνοῦσαν τὰ εἰκονίσματα, καὶ οἱ ἄλλοι καταλάβαιναν τὸ λόγο.

Οἱ ἄρρωστοι κοινωνοῦσαν καὶ ὅταν κινδύνευαν.

Ὅταν κάποιος ἁμάρτανε σοβαρά, ὁ δεσπότης κάνιὅκίν do ἄργος, τὸν τιμωροῦσε μὲ ἀργία. Οἱ παπάδες ὅμως, ἂν παρουσιαζόταν τέτοια περίπτω-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ση, πήγαιναν κρυφὰ καὶ τοὺς πρόσφεραν τὴ βοήθειά τους, ὅταν τὴ χρειάζονταν.

§ 134. Ἡ νηστεία. Ἡ σαρακοστή.

Ὅσοι δὲν πήγαιναν στὴν ἐκκλησία; δὲν ἔπρεπε νὰ φᾶνε τίποτα, ὥσπου νὰ γυρίσουν οἱ ἄλλοι ἀπὸ τὴ λειτουργία. Μηστεύου, νηστεύω ἔλεγαν γιὰ τὴν ὁλοήμερη ἀποχὴ ἀπὸ φαγητό, καὶ πιάνιˇσκαν, ἔπιαναν πολλὲς μέρες νηστεία, πρὶν κοινωνήσουν. Κοινωνοῦσαν τὴ Μεγάλη Σαρακοστή, τὰ Χριστούγεννα, στὶς 15 Αὐγούστου.

Πιάνου σαρακοˇστὴς σήμαινε dὲν τρώγου πάσκας, δὲν τρώγω ἀρτυμὴ (τὸ ρ. σαρακοˇστιάζου). Εἶχαν Μικρὸ Σαρακοˇστὴ ἢ Χριστοῦ Σαρακοˇστή(ς), τὴ σαρακοστὴ πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα, Παναᾶς Σαρακοˇστὴ ἢ Μπουρτζὰ ’Ορουζί [1], τὴ σαρακοστὴ τοῦ Δεκαπενταύγουστου, καὶ Μέα Σαρακοˇστὴ, Μεγάλη Σαρακοστή. Τὴ Μεγάλη Σαρακοστὴ πολλὲς γυναῖκες δὲν ἔτρωγαν καθόλου ὅλη τὴν ἡμέρα [2], προπάντων οἱ γερόντισσες, ἐκτὸς ἂν ἦταν ἄρρωστες. Ἂν δὲ νήστευες, παπὰς dὲ σὶ γίνιξι τσουρουνιά, ὁ παπὰς δὲ σὲ κοινωνοῦσε. Λίγες γυναῖκες νήστευαν τρεῖς μέρες [3] ἀπὸ κάθε τροφή, γιὰ νὰ κοινωνήσουν. Ἡ σαρακοστὴ ἔπεφτε πάνω στὶς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν καὶ ὁ κόσμος δὲν ἄντεχε σ’ αὐτὴ τὴ νηστεία, ἐκτὸς ἂν ἦταν ἡλικιωμένοι ποὺ δὲν πήγαιναν στὰ χωράφια.

Τὰ κορίτσια, μετὰ τὰ 15 τους χρόνια, νήστευαν ὅλη τὴ σαρακοστή, ἀπὸ τὸ πρωῒ ὡς τὴν ὥρα ποὺ σήμαινε ὁ ἑσπερινός. Τὰ παλικάρια ὅμως ποὺ δούλευαν στοὺς κετσέδες ἢ στὰ χωράφια δὲν ἄντεχαν σὲ αὐστηρὴ δίαιτα. Ἔτρωγαν λοιπὸν καὶ στὸ διάστημα τῆς ἡμέρας.

Πήγαιναν στὴν ἐκκλησία συνήθως οἱ ἡλικιωμένοι. Οἱ νέοι, καὶ μάλιστα τὰ κορίτσια, ἐκκλησιάζονταν ὁρισμένες μόνο γιορτὲς τοῦ χρόνου καὶ ὅταν κοινωνοῦσαν. Μόνο γερόια, νέα dὲ baίνιˇσκαν νεκκληˇσά, Μαὰλ’ Τσερετσή, μόνο γέροι, νέοι δὲν πήγαιναν στὴν ἐκκλησία (ἀκόμη καὶ τὴ) Μεγάλη Κυριακὴ — τὸ Πάσχα.

Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ [4] δὲν ἔτρωγαν ψάρι καὶ κρέας, τὴ Μεγάλη

1. Τουρκ. burçak pehrizi, τοῦ ροβιοῦ σαρακοστή, ὅταν δηλ. συγκομίζεται ἡ ρόβη.

2. Πβ. *’Ανακοὺ* 210, σημ. 2. Βλ. Μ. Διάκονο (ἔκδ. Gregoire - Kugener) 10, 14: «Ἡ δὲ τροφὴ ἦν αὐτοῦ ἄρτος ρυπαρὸς καὶ λάχανα καὶ ταῦτα μετὰ δύσιν ἡλίου». Πβ. Κ. Ἄμαντο *Ἑλληνικὰ* 3 (1940) 316.

3. Γιὰ τὴ νηστεία αὐτὴ οἱ ’Ανακιῶτες εἶχαν τὴ φράση *πιάνω τιρπιλή*. Βλ. *’Ανακοὺ* 219.

4. Ἡ καθιέρωση τῆς νηστείας τῶν ἡμερῶν αὐτῶν ἀποδίδεται ἀπὸ τὸ Μ. Γλυκᾶ (IV, σ. 461) στὸ Μ. Κωνσταντῖνο : «Τοσοῦτον ὑπὲρ πίστεως ἠγωνίσατο ὡς καὶ πάντα μεταποιήσας τὰ ἔθιμα τετράδα καὶ παρασκευὴν νηστεύειν καὶ Κυριακὴν ἀργεῖν ... καὶ τὰς τῆς ἑβδομάδος ἡμέρας μετονομάσας, ἀπὸ Κρόνου καὶ Ἄρεως καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων ὀνομαζομένας τὸ πρότερον».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Σαρακοστὴ ὅμως νήστευαν καὶ τὰ Σάββατα Ὅταν τὰ παιδιὰ ζητοῦσαν τὴ σαρακοστὴ νὰ φᾶνε, οἱ μητέρες τὰ μάλωναν: Σήμερα νὰ φᾶτ' τὰ σκέφαλα, τσεῖδι σαρακοστής, σήμερα θὰ φᾶτε τὰ σκύβαλα, εἶναι σαρακοστή, ἢ μὴ τρῶς, (γιατὶ) τὰ καμήλια, 'ὰ (= θὰ) σὲ φᾶνε.

§ 135. Οἱ προσευχές. Οἱ μετάνοιες.

Ξυπνώντας τὸ πρωί, πλένονταν καὶ προσεύχονταν μπροστὰ στὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ. Ὅσοι δὲν ἤξεραν προσευχές, ἔκαναν μόνο τὸ σταυρό τους κ' ἔλεγαν : Κύριε 'Ισοῦ Χριστὲ ἢ Παναΐα μ'. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ τὸ βράδυ πηγαίνοντας γιὰ ὕπνο, ὅπως καὶ πρὶν καὶ μετὰ τὸ φαγητό τους, στὸ σπίτι ἢ στὸ χωράφι. Σάνου σταυρό, ποῖκα σταυρό, ἔλεγαν. Συχνὰ ἔκαναν καὶ μετάνοιες — πέφτιὅκαν στὰ πτέρια, ἔπεφταν στὰ πόδια, ἰδιαίτερα ὅταν πήγαιναν νὰ κοινωνήσουν.

§ 136. 'Αφιερώσεις. Τάματα.

'Αφιέρωναν στὴν ἐκκλησία μανάλια λαμπάδες, λάι λάδι, προπάντων ὅσοι γύριζαν ἀπὸ τὶς κοῦρες. Αὐτοὶ ἔφερναν μιὰ δυὸ ὀκάδες κερί, ποὺ τὸ πλήρωναν ὅλοι μαζὶ γιὰ τὴν ἐκκλησία, καὶ οἱ Χριστιανοὶ τῶν ἄλλων χωριῶν τοὺς πείραζαν : «Κλέβουν [1] πρῶτα οἱ Μιστιῶτες, κ' ὕστερα πᾶνε κερὶ στὴν ἐκκλησία». Ἤξεραν οἱ Μιστιῶτες πὼς δὲν ἔπρεπε νὰ κλέβουν, ἀλλὰ δὲ μποροῦσαν νὰ κρατήσουν αὐτὴ τὴν ἐντολή, ἦταν συνήθειά τους ἡ κλεψιά, κι αὐτὸ τὸ ἤξεραν ὅλοι αὐτοὶ μὲ τοὺς ὁποίους συναλλάσσονταν.

Βρέθηκαν ἕνα Πάσχα μερικοὶ στὸ Προκόπι κ' ἔνιωσαν τὴν ἀνάγκη νὰ κοινωνήσουν. Πῆγαν λοιπὸν στὸν παπα Παΐσιο νὰ ξομολογηθοῦν κι αὐτὸς τοὺς ρώτησε : — Τί ἁμαρτίες κάνατε ; — Κλέβομε μαλλιά, λένε αὐτοί. (Μαλλιὰ ἀπὸ κεῖνα ποὺ τοὺς ἔδιναν γιὰ νὰ φτιάξουν κετσέδες). — Νὰ μὴν κλέβετε! — Μὰ δὲ μποροῦμε νὰ μὴν κλέβουμε! — Καλά, λέει τότε ὁ παπάς, θὰ σᾶς μεταλάβω. — Στάσου, παπά, λέει ἕνας Μιστιώτης, ἔχομε καὶ κάτι ἄλλο. Στὸ χωριό μας ἀφήνομε τὴ νύχτα τὰ βόδια μας στὰ ξένα χωράφια καὶ κάνουν ζημιές. — Δὲ μπορῶ, λέει τότε ὁ παπάς, νὰ πάρω ἐγὼ ὅλες τὶς ἁμαρτίες σας, καὶ τοὺς ἔδιωξε. Ἔπειτα ὅμως σκέφτηκε πὼς ἦταν ἁμαρτία νὰ τοὺς ἀφήσει ἀκοινώνητους, τοὺς φώναξε καὶ τοὺς κοινώνησε.

Κρεμοῦσαν ἀκόμη στὶς εἰκόνες ὁμοιώματα ποδιῶν, χεριῶν, ματιῶν, ροῦχα, ποὺ ἡ ἐκκλησία τἄβγαζε κατόπιν στὴ δημοπρασία καὶ τὰ πουλοῦσε, ὅπως πουλοῦσε καὶ τ' ἄλλα τάγματα ποὺ φέρναν στὸν 'Αι Βασίλη ἀπὸ τ' ἄλλα χωριά.

---

1. Βλ. καὶ παραπάνω σ. 102 καὶ παρακάτω, § 224.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΣΤ΄ ΕΙΚΟΝΕΣ ΚΑΙ ΚΑΝΤΗΛΙΑ ΤΟΥ ΣΠΙΤΙΟΥ. ΑΡΓΙΕΣ. ΕΡΓΑΣΙΜΕΣ ΜΕΡΕΣ. ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ. ΓΙΟΡΤΕΣ ΤΩΝ ΣΟΓΙΩΝ. ΤΑ ΚΕΡΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΟ ΔΙΣΚΟ. ΘΥΣΙΕΣ. ΛΙΤΑΝΕΙΑ. ΤΟ ΧΑΤΖΗΛΙΚΙ.

§ 137. Οἱ εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ. Τὰ καντήλια. Τὸ τίμιο ξύλο.

Τὶς εἰκόνες τοῦ σπιτιοῦ — τὰ ’κόνις — τὶς τοποθετοῦσαν ’κόνας τεύρα, στὴ θυρίδα τῆς εἰκόνας, σὲ μιὰ τετράγωνη κορνίζα ἀνοιχτή, ποὺ τὴν ἔβαζαν ’κόνας τοὺ τόπους, στὴ θέση τῆς εἰκόνας, στὸ εἰκονοστάσι, καὶ ὀμπρό τους γήφιξι ἕνα λαϊοῦ τσιράτσι γιορτὴ μέρα, μπροστά τους ἔκαιγε ἕνα λυχνάρι μὲ σπορέλαιο τὶς γιορτές. Γιὰ νὰ τοποθετηθῆ ὅμως στὸ εἰκονοστάσι μιὰ καινούργια εἰκόνα, ἔπρεπε νὰ μείνει στὴν ἐκκλησία ὥσπου νὰ γίνουν σεράντα λουτρουγιές, σαράντα λειτουργίες. Στὴν ἐπίτοκο φέρναν τὴν εἰκόνα τοῦ σπιτιοῦ, ὅταν ἦταν ἀνάγκη, δὲν εἶχαν στὸ χωριὸ εἰκόνα ἰδιαίτερα θαματουργή. Τὶς εἰκόνες τὶς ἔπλεναν μόνο μὲ κρασὶ ἢ ξίδι καὶ δὲν τὶς τοποθετοῦσαν στὸ δωμάτιο ποὺ κοιμόνταν μικροὶ ἢ μεγάλοι [1].

Ὅσες μέρες δὲν ἦταν γιορτές, ἦταν παρμένια [2], ἐργάσιμες. Δὲν ἔν’ γιορτή, παρμέν’ τσεῖδι σάbαχτα, δὲν εἶναι γιορτή, ἐργάσιμη εἶναι αὔριο. Παρμέν’ τίς νὰ πάει νεκκλησιά, τὴν καθημερινὴ ποιὸς θὰ πάει στὴν ἐκκλησία;

Τὶς ἐργάσιμες μέρες τὸ καντήλι τοῦ σπιτιοῦ — ἕνα κοινὸ ποτήρι — δὲν τὸ ἄναβαν. Ὅταν ὅμως ἄκουγαν τὴν καμπάνα τοῦ ἑσπερινοῦ — παραμονὴ γιορτῆς — φώναζαν : Dῶκιν νεκκλησᾶς ταχτά, γῆψε τσιράτσι, σήμανε ἡ καμπάνα τῆς ἐκκλησίας, ἄναψε τὸ καντήλι. Πλένοντας τὸ καντήλι, ἔχυναν τὸ νερὸ σὸ καλὸ σὸ μέρο, κάπου ποὺ νὰ μὴν πατοῦν οἱ ἄνθρωποι. Δὲν πετοῦσαν οὔτε τὰ ὑπολείμματα τοῦ φιτιλιοῦ ποὺ ἔκαιγε στὸ καντήλι τῆς εἰκόνας. Αὐτὰ κάφτιτσκάν da, τὰ ἔκαιγαν.

§ 138. ’Ονομαστικὲς γιορτές.

Δὲ γιόρταζαν ὀνομαστικὲς γιορτὲς στὸ Μιστί. Οἱ ἐπίτροποι ὅμως περνοῦσαν ἀπὸ τὰ σπίτια αὐτῶν ποὺ εἶχαν γιορτή, χαιρετοῦσαν καὶ μάζευαν χρήματα γιὰ τὴν ἐκκλησία, ποὺ εἶχε ἀνάγκη, ἀφοῦ δική της περιουσία, ὅπως γινόταν σὲ ἄλλα χωριά, δὲν εἶχε.

Κάποτε, βαφτίζοντας ἕνα παιδὶ τὴν ἡμέρα ποὺ γιόρταζε ἕνας ἅγιος, τοῦ ἔδιναν τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου. ’Αι Νικολατιοῦ μέρα μάφ’σα dου, χέκα dου Νικόλα, τὸ βάφτισα τὴν ἡμέρα τοῦ ’Αι Νικόλα, τόβαλα Νικόλα.

---

1. Βλ. καὶ *’Ανακοὺ* 57.
2. ’Εν. παρμέν(η).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 139. Τὰ κέρματα γιὰ τὸ δίσκο.

Ὅπως στὴν Ἀνακοὺ [1] καὶ σὲ ἄλλα χωριά, χρησιμοποιοῦσαν καὶ στὸ Μιστὶ δικά τους «κέρματα» γιὰ τὸ δίσκο τῆς ἐκκλησίας, ποὺ τἄλεγαν γιοκτοὺρ παρασί, γιατὶ τὰ εἶχε κόψει πρῶτος ὁ Γιοκτουρίδης, ἢ μακούφ, ἐκκλησιαστικά. Ἦταν ἀπὸ «κόκκινο» τενεκέ [2], σὰν φλουριά, ποὺ οἱ γυναῖκες τὰ χρησιμοποιοῦσαν καὶ σὰν στολίδια. Ἡ ἀξία τους ἦταν δέκα παράδες.

§ 140. Θυσίες.

Ὅταν ἔχτιζαν καινούργιο σπίτι, ἔσφαζαν ἕναν πετεινό. Ἂς ποίκουμ' ἕνα κοκονὸ γουρbάν, ἂς κάνουμε θυσία ἕναν πετεινό, ἔλεγαν. Τὸν ἔσφαζαν στὴν ἄκρη τοῦ θεμέλιου καὶ τὸ αἷμα χυνόταν μέσα σ' αὐτό. Τὸ νερό, ποὺ διάβαζε στὴν παράκληση αὐτὴ τὴν ἡμέρα ὁ παπάς, τὄβαζαν σὲ μποτίλιες, ποὺ τὶς ἔχτιζαν στὶς τέσσερες γωνίες τοῦ σπιτιοῦ, μέσα στὸν τοῖχο, ὅταν αὐτὸς σηκωνόταν κάπως ψηλότερα ἀπὸ τὸ ἔδαφος. Γουρbάνια ἔκαναν ἀκόμη καὶ ὅταν λειτουργοῦσαν σὲ χαλασμένα ξωκλήσια [3].

§ 141. Ἡ Λιτανεία [4]. Ἡ νεκροκεφαλή. Ἡ λιτανεία τῶν παιδιῶν.

Ὅπως ὅλο τὸ ἀμμουδερὸ Μπουδάκ, ἔτσι καὶ ἡ περιοχή του ποὺ ἀνῆκε στὸ Μιστὶ ἔνιωθε πολὺ τὴν ἔλλειψη τοῦ νεροῦ, ὅταν προχωροῦσε ἡ ἄνοιξη. Ἡ ἄμμος στέγνωνε καὶ τὸ πωρὶ ποὺ βρισκόταν μερικοὺς πόντους κάτω ἀπ' αὐτὴν στράγγιζε καὶ τὴν τελευταία δροσιὰ ποὺ βοηθοῦσε τὰ σπαρτὰ ν' ἀντέξουν, ὥσπου νὰ βρέξει. Κι ἂν ἡ καλοκαιρία συνεχιζόταν ὡς τὶς μέρες τοῦ Ἁι Κωσταντίνου, τὸ χωριὸ ἄρχιζε ν' ἀνησυχῆ σοβαρὰ γιὰ τὴ σοδειὰ τῆς χρονιᾶς. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ περίμεναν πάντα βροχή, ἢ τουλά-

---

1. Βλ. *Ἀνακοὺ* 400, Βεν. Φ. Ἀδαμαντιάδη *Μικρ. Χρον.* 8 (1959) 121, Σταμούλη - Σαραντῆ 51 - 52, Ο. Λογοθετίδη (Χ/φο *ΙΛΝΕ* 734) 180. Βλ. καὶ τὸ κεφ. *Οἰκονομία*, § 206.

2. Sari teneke, κίτρινον τενεκέ, ἔλεγαν τὸ ἴδιο «νόμισμα» στὰ Φλοῖτά. Τουρκ. vakıf. Μετὰ τὸ 1912 ἡ χρήση τους σταμάτησε.

3. Βλ. σ. 249.

4. Γιὰ τὴν ἴδια τελετὴ ἀπὸ τοὺς Τούρκους σὲ διάφορες περιοχὲς βλ. *Ἔρευνες τουρκ. Λαογραφίας*, τεύχ. 138, 140, 143, ὅπου ὁ λόγος γιὰ τὴν Κασταμονή, τὴν Τοκάτη κ.ἀ. Στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁδηγοῦνται κατὰ προτίμηση στὸν τόπο τῆς λιτανείας παιδιὰ ὀρφανά, χῆρες, ἡλικιωμένοι, στέλνονται ἐκεῖ καὶ τὰ πρόβατα ποὺ θὰ σφαγοῦν μετὰ τὴν τελετή, διαβάζεται εὐχὴ «σὲ 4000 ἢ 5000 ἢ 70000 πειραδάκια ἢ ρεβίθια» πού, σὲ σακκούλια μέσα, ρίχνονται στὴν ἄκρη τοῦ ποταμοῦ, γιὰ νὰ τραβηχτοῦν ἀμέσως ἀπὸ τὸ νερὸ μόλις ἀρχίσει ἡ βροχή, κλπ. Φοροῦν ἀκόμη οἱ ἄνθρωποι ποὺ μετέχουν στὴν τελετὴ τὰ ροῦχα τους ἀνάποδα, ἀλληλοσυχωριοῦνται, μένουν ξεσκούφωτοι καί, τὴν ὥρα τῆς προσευχῆς, ἁπλώνουν τὰ χέρια τους πρὸς τὰ ἐμπρὸς μὲ τὶς παλάμες πρὸς τὴ γῆ. Συνήθως ἡ λιτανεία γίνεται μιὰ Πέμπτη τοῦ Μάη. Βλ. καὶ σ. 253.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χιστο τὴν ἀποζητοῦσαν πολύ. Ἀι Κωσταντινιοῦ μέρα[1] ἄ' δὲ γένει βρεχός, ἂν δὲ βρέξει τὴν ἡμέρα τοῦ Ἀι Κωσταντίνου, ἔλεγαν οἱ Τσαρικλιῶτες, νὰ πάρεις νερὸ[2] ἀπὸ τὴ βρύση καὶ νὰ τὸ ρίξεις σ' ὅποιον περνάει ἀπὸ μπροστά σου, χωρὶς αὐτὸς νὰ τὸ περιμένει. Δὲν εἶχε σημασία, ἂν τοῦ κακοφαινόταν ἢ ἂν θύμωνε, ἔπρεπε νὰ ρίξουν πάνω του νερό, ἂν ἤθελαν νὰ βρέξει. Ἔκανε ἀκόμα ἁγιασμὸ ὁ παπὰς γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό[3].

Ἀποτελεσματικότερη ὅμως σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση ἦταν ἡ ὁμαδικὴ προσπάθεια, ἡ ὁμαδικὴ προσευχή[4]. Ἔβρισκαν σὲ κάθε γειτονιὰ ἕνα ὀρφανὸ ἀλλὰ τίμιο κορίτσι ἢ μιὰ φτωχιὰ χήρα[5] γερόντισσα[6], τὴν ἔντυναν μὲ παλιὰ ροῦχα[7], τῆς ἔδιναν νὰ κρατεῖ ἕνα ξύλο στὸν ὦμο, καὶ ἀπὸ τὸ ξύλο αὐτὸ κρεμοῦσαν ἄλλα ροῦχα παλιὰ ἢ τὸ σκέπαζαν μὲ πράσινα χόρτα[8].

---

1. Καὶ στὴ Σίλλη τοῦ Ἰκονίου πίστευαν πὼς ὁ χείμαρρος τοῦ χωριοῦ αὐτὴ τὴν ἡμέρα συνήθως πλημμύριζε.

2. Συμβολικὴ πράξη γιὰ τὴ μετάδοση τῆς γονιμοποιοῦ δύναμης ποὺ περιέχει τὸ νερό.

3. Πρόκειται γιὰ ὑποτυπώδη μαγικὴ τελετὴ τῆς Περπερούνας ποὺ ξέρομε ἀπὸ ἀλλοῦ καὶ ποὺ σημειώνεται ἀμέσως παρακάτω.

4. Στὴ Δίλα παρακαλοῦσαν χωριστὰ οἱ Χριστιανοὶ στὴν ἐκκλησία καὶ χωριστὰ οἱ Τοῦρκοι στὸ τζαμί. Ἔπειτα Χριστιανοὶ καὶ Τοῦρκοι μαζὶ γονάτιζαν πάνω στὰ χόρτα καὶ παρακαλοῦσαν κ' ἔσφαζαν καὶ κουρβάνι. Στὴ Νέβρα (= Ἀγιέβρα, βλ. *Ἀνακοὺ* 7 καὶ 12) ἔκαναν λειτουργία καὶ εἶχαν καὶ τάματα, θυσίαζαν ἕνα κριάρι, ποὺ ἡ πρώτη μερίδα τοῦ κρέατος ἦταν τοῦ παπᾶ. Ἀνέβαζαν ζωντανὸ τὸ κριάρι στὴν κορυφή, τὸ γύριζαν τρεῖς φορὲς γύρω στὸ χάλασμα, τὸ περνοῦσαν κάτω ἀπὸ ἕνα πέτρινο τραπέζι καὶ τὄσφαζαν μπροστὰ στὸ χάλασμα τῆς ἐκκλησίας. Ἦταν καὶ μιὰ ἀγριαχλαδιὰ ἐκεῖ, ποὺ τὴ σέβονταν καὶ ὅπου κρεμοῦσαν οἱ ἄρρωστοι κουρέλια γιὰ νὰ μείνει ἐκεῖ ἡ ἀρρώστια τους.

5. Γιὰ νὰ εἶναι καθαρή, ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ τὴν τελετὴ ἡ τὴν προσφορὰ θυσίας. Πβ. *Histoire générale des religions* II 54. Πβ. Ὅμ. Στ' 264 - 8 κ.ἀ. Τὰ χόρτα γιὰ γιατρικὰ τὰ μαζεύουν γυναῖκες ποὺ δὲν ἔχουν πιὰ περίοδο, γιὰ νὰ μὴ μολύνουνται ἀπὸ αἷμα. Van Gennep 2, 337.

6. Στὸ Τσαρικλί περνοῦσαν στὰ μανίκια ἑνὸς παλιοῦ σακακιοῦ ἕνα ξύλο ποὺ φαινόταν σὰν σταυρός. Γυρίζοντας στὸ χωριό, χτυποῦσαν ἕνα τενεκὲ γιὰ νὰ βρέξει. Τὸ ἀνακάτεμα μαγείας καὶ θρησκείας εἶναι κ' ἐδῶ φανερό.

7. Ἡ περιφορὰ τῆς γυμνῆς κόρης γιὰ τὴν ἀποτροπὴ κακοῦ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Βλ. Nilsson 45. Γιὰ λόγους αἰδοῦς ἐδῶ ἡ ντυμένη μὲ κουρέλια γυναίκα ἀντικατάστησε τὴ γυμνή. Γιὰ τὸ γνωστότατο αὐτὸ ἔθιμο τῆς Περπερούνας βλ. Ν. Γ. Πολίτη *Νεοελλ. ἀνάλ. Παρνασσοῦ* (1870) 368 - 74. Πβ. Αἰκ. Κακούρη, ἐφημ. *«Ἐλευθερία»* 19 - 10 - 1950, κἀ.

8. Πβ. Ν. Γ. Πολίτη *Λαογρ.* 6 (1917) 325 - 335 : ἡ μαστίγωση μὲ χλωρὰ κλαδιά, ποὺ σκοπὸς της εἶναι «ἡ μετάδοσις τῆς γονιμοποιοῦ δυνάμεως, ἣν ὑποτίθενται ἐγκλείοντες οἱ χλωροὶ κλάδοι... Ὕστερον δὲ προσέλαβον αἱ συνήθειαι τὰς συγγενεῖς ἐννοίας τῆς ἐνισχύσεως τῆς ὑγείας, τοῦ καθαρμοῦ καὶ τῆς ἀποτροπῆς τῶν προκαλούντων τὰς νόσους κατὰ τὴν ἀφορίαν αἰτίων». Καὶ Van Gennep 2, 453 : «οἱ ἄντρες ἔκαναν γιὰ τὶς ἀρρώστιες ζώνη ἀπὸ bouillon blanc, οἱ γυναῖκες ἀπὸ armoise ἢ melisse». Βλ. καὶ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ συνόδευαν ἔπειτα τρεῖς τέσσερες χρονιάρα ναῖτσις, ἡλικιωμένες (καὶ χῆρες) γυναῖκες στὶς γειτονιὲς τοῦ χωριοῦ. Στέκονταν ὅλες μαζὶ στὴν πόρτα κάθε σπιτιοῦ ποὺ βρίσκαν στὸ δρόμο τους καὶ τραγουδοῦσαν τὸ τραγούδι τῆς βροχῆς.

Σελιντζὲκ σελὲ σελέ, σελινὲν γιαγμοὺρ γκελέ,
γκιοβδὲ bουλοὺτ γιὸγ οὺχὰν (=γιὸ χάν),
Κωσταντίνουμ σὲλ ἀλὰ ἀβdί [1],

ἡ κούνια νὰ πάει καὶ νἄρθη, σὰν χείμαρρος ἡ βροχὴ νἄρθη, (ἀπὸ τὸ πολὺ νερὸ) νἄρθη ἡ νύφη τῆς βροχῆς : ἡ βροχή. (Ἔ Η : Ἡ μικρὴ ροὴ τοῦ νεροῦ, μαζὶ μὲ τὸ τρέξιμο τοῦ νεροῦ, μακάρι νἄρθη ἡ βροχή). Ἐνῶ στὸν οὐρανὸ δὲν ὑπάρχουν σύννεφα, τὸν Κωσταντίνο νὰ τὸν πάρει τὸ ποτάμι [2].

Καὶ σὲ συνέχεια :

Τσιφτσιλὲρ γιαγμοὺρ ἰστέρ, τεκνελὲρ χαμοὺρ ἰστέρ,
τσουτζουκλὰρ ἐκμὲκ ἰστέρ, ἐκινλὲρ γιαγμοὺρ ἰστέρ.
Βέρ, ἀλλαχίμ, βέρ.

Καὶ μὲ τὴν τουρκικὴ γραφή :

Çifçiler yağmur ister, tekneler hamur ister.
çocuklar ekmek ister, ekimler yağmur ister.
Ver, allahım, ver.

ποὺ οἱ Μιστιῶτες τὸ ἑρμηνεύουν :

Οἱ ζευγάδες κρεύ'νι βρεχός, τὰ σκιαφιὰ (=οἱ σκάφες) κρεύ'νι ζουμάρ' τσὶ φσάχα κρεύ'νι ψωμί, τὰ σπαρτὰ κρεύ'νι βρεχός. Βρέξ', χεγός (μου), βρέξ' [3].

Γ.Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 48 καὶ 72, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 2, 305, 3, 154, E. Fehrle 48, Κ. Ρωμαῖο *Κοντὰ στὶς ρίζες* 40, 339 - 340. Πβ. *Paroemiogr. Gr.* II 470: «Κράτης δὲ ὁ Ἀθηναῖος ἐν τῷ περὶ Ἀθήνησι θυσιῶν, ἀφορίας ποτὲ κατασχούσης τὴν πόλιν, θαλλὸν καταστέψαντας ἐρίοις ἱκετηρίαν ἀναθεῖναι τῷ Ἀπόλλωνι». Στὴν Τσακωνιὰ ζώνονται μὲ βλαστοὺς ἀγράμπελης τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάληψης «γιὰ νὰ μὴν τοὺς πιάνει», νὰ μὴ τοὺς πονεῖ ἡ μέση, ὅταν θερίζουν.

1. Τουρκ. ἰδιωμ. sellincik sele sele, selinen yağmur gele
gökte bulut yohuhan, kostantinum şel ala.
2. Οἱ τουρκομαθεῖς συνεργάτες μας στὸ ΚΜΣ δὲ συμφωνοῦν ἀπόλυτα στὴ μετάφραση τῶν τούρκικων αὐτῶν στίχων.
3. Στὴ Δίλα οἱ στίχοι τοῦ τραγουδιοῦ ἦταν :
yağmur gelini yağ ister, kaşık kaşık bal ister,
çifçiler yağmur ister, öksüzler ekmek ister.
Ver, Allahım, ver bir sulu yağmur.

Δηλαδή : ἡ νύφη τῆς βροχῆς θέλει βούτυρο, θέλει κουταλιὲς κουταλιὲς τὸ μέλι.
Οἱ ζευγάδες θέλουν βροχὴ, τὰ ὀρφανὰ θέλουν ψωμί.
Δῶσε, θεέ μου, δῶσε μιὰ δυνατὴ βροχή.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ, ἀπ' ὅπου περνοῦσε ἡ συνοδεία, γέμιζαν ἀπὸ τὸ λατσὶ ἕναν κουβᾶ νερὸ καὶ τὄχυναν πάνω στὸ ὀρφανὸ ἢ στὴ γερόντισσα. Ἔτρεχαν καὶ οἱ γερόντισσες κ' ἔκαναν τὸ ἴδιο, τοὺς μιμοῦνταν τὰ παιδιὰ ποὺ εἶχαν μαζευτῆ γιὰ νὰ διασκεδάσουν, καὶ τὰ νερὰ κυλοῦσαν ἀπὸ τὸ κορμὶ τῆς σελιντζέκ. Ἔπειτα ἔδιναν γιὰ τὸ ὀρφανὸ ὅ,τι εἶχαν : ἀβγά, πλιγούρι, ξεροὺς καρπούς. Ἄς ποίκουμ' ἕνα σελιντζέκ, ἤ : ἤρταν (τάδε) χηράις τσὶ εἶπαν doù σελιντζὲκ σελὲ σελέ, ἂς κάνουμε ἕνα σ., ἢ ἤρθαν (οἱ τάδε) χῆρες καὶ εἶπαν τὰ σ.σ.σ., ἦταν οἱ φράσεις γι' αὐτὴ τὴν περίσταση.

Στὸ Τσαρικλί, διηγοῦνται οἱ γυναῖκες, κάποτε μιὰ τουρκοπούλα εἶδε στ' ὄνειρό της ἕνα πεθαμένο παιδί, ποὺ ἔπρεπε νὰ τὸ ξεθάψουν, ἂν ἤθελαν νὰ βρέξει γιὰ τὰ χωράφια τους[1]. Οἱ Χριστιανοὶ τοῦ χωριοῦ εἶπαν τὸ ὄνειρο στὸν παπά, κι αὐτὸς ξέθαψε τὸ παιδί, ἔδεσαν τὰ κόκαλα τοῦ νεκροῦ μὲ σκοινιά, τὰ γύρισαν μέσα στὸ χωριὸ καὶ ἀμέσως ἄρχισε ἡ βροχή.

Ὕστερα ἀπὸ τὴν περιφορὰ τῆς ὀρφανῆς βρεχότουμιστι τοὺν παπὰ τσὶ σάνισκαμ' παράκληση, φωνάζαμε τὸν παπὰ καὶ κάναμε παράκληση, ἀμείβοντάς τον μὲ σιτάρι, πλιγούρι, ἀβγά, ψωμί, ὅ,τι μποροῦσε καθένας.

Συνήθως ἄφηναν νηστικὰ ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα τὰ ζῶα — πρόβατα, γελάδια, γαϊδούρια — αὐτὰ φώναζαν ἀπὸ τὴν πείνα τους καὶ ὁ Θεὸς τὰ λυπόταν καὶ ἔστελνε τὴ βροχὴ του[2].

Ἡ νεκροκεφαλή.

Στὸ Μιστὶ ἀποτελεσματικὸ γιὰ τὴν πρόκληση τῆς βροχῆς θεωροῦσαν τὸ κεφάλι τοῦ πιὸ πρόσφατα πεθαμένου παπᾶ, παπαϊοῦ τσουφάλ'[3].

---

1. Στὸ Ζιντζίδερε τῆς Καισάρειας (πληροφ. κ. Ε. Τσαλίκογλου) τὶς μεγάλες γιορτὲς τραγουδοῦσαν στὸ χορό :

Yağar yağmur yer yaş olur
şarapden sarhoş olur
öpuşmeşı ne hoş olur,
uyan uyan, yarım uyan.
Πέφτει ἡ βροχή, γίνεται ὑγρασία,
μεθάει κανεὶς ἀπὸ τὰ κρασιὰ
καὶ εὐφραίνεται ἀπὸ τὰ φιλιά.
Ξύπνα, ταίρι μου, ξύπνα.

Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 225.

2. Ὅμοια λιτανεία ἀναφέρει ὁ Pouqueville στὴν Ἀθήνα. Βλ. Γ. Βλαχογιάννη *Ν. Ἑστία* 9 (1939) 169, σημ. 1.

3. Θυμοῦνται πὼς στὰ 1913 - 14 εἶχαν ξεθάψει τοῦ παπα Λάζαρη τὸ κεφάλι καὶ ἄλλοτε τοῦ παπα Μελέτ'. Ὁ Van Gennep 2, 350 σημειώνει πὼς στὶς 26 Ἰουλίου ἔπαιρναν τὸ ἄγαλμα τῆς Ἁγίας Ἄννης καὶ τὸ ἔβρεχαν στὸ ποτάμι, γιὰ νὰ βρέξει. Βλ. τοῦ ἴδιου ὅ.π. 432 κέ. Βλ. ἀκόμη Ν. Γ. Πολίτη *Νεοελλ. ἀνάλ. Παρνασσοῦ* 1 (1870)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ ξέθαμμα τοῦ κεφαλιοῦ γινόταν ἀπὸ ἄντρες ἢ γυναῖκες, ποὺ δὲ φοβόνταν νὰ κάνουν αὐτὴ τὴ δουλειά, καὶ πάντοτε κρυφὰ ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ, ποὺ δὲ θὰ ἐπιτρέπαν ποτὲ μιὰ τέτοια βεβήλωση. Συνεννοούνταν λοιπὸν δυὸ τρεῖς μὲ τὸν καντηλανάφτη τοῦ χωριοῦ, ξέθαβαν τὸ νεκρὸ—τοὺς ἔθαβαν στὸν νάρθηκα τοῦ Ἁι Βλάση,καθιστοὺς συνήθως τοὺς παπάδες, καὶ ἑπομένως τὸ ξέθαμμα γιὰ τὸ πάρσιμο τοῦ κεφαλιοῦ ἦταν κάπως εὔκολο — ἔπαιρναν τὸ κεφάλι — ἂν δὲν εἶχε λιώσει ὁ νεκρός, τοῦ τὄκοβαν —, τὸ δίπλωναν σ' ἕνα σεντόνι κ' ἔτρεχαν ἀμέσως στὴν Νασραδό, στὸ Νακροῖν, στὴ Λίμνα, ὅπου ὑπῆρχαν νερόμυλοι. Ἐκεῖ ἔδεναν καλὰ τὴ νεκροκεφαλὴ στὴ ρόδα ποὺ γύριζε μὲ τὸ χτύπημα τοῦ νεροῦ [1], κι αὐτὸ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ ν' ἀνοίξουν σὲ λίγες ὧρες οἱ οὐρανοὶ καὶ ἡ βροχὴ νὰ πέσει ἄφθονη στὰ διψασμένα σπαρτά. Χρειαζόταν προσοχὴ ὅμως, «γιατί, ἂν τὸ κεφάλι δὲν δενόταν καλὰ καὶ τὸ παράσερνε τὸ νερό, ἡ βροχὴ δὲ θὰ σταματοῦσε». Ὕστερα ξανάφερναν τὸ κεφάλι στὸ χωριὸ καὶ τὸ ξανάβαζαν κρυφὰ στὴ θέση του. Μετὰ τὸ κεφάλι παπᾶ, ἀποτελεσματικὸ ἦταν τὸ κεφάλι ἑνὸς ἡλικιωμένου.

---

368 - 74, *Παραδ.* 2, 1264 σημ. 1, Κ.Α. Ρωμαῖο *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 11 (1944 - 45) 94 κἑ., Σ. Κυριακίδη *Ἑλλην. Λαογρ.* 1,34, Α. Τσαούση *Ἀρχ. Πόντου* 1α (1946) 216. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 224, ὅπου ἡ ἴδια συνήθεια καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Βλ. ἀκόμη Δ. Πετρόπουλο - Ε. Ἀνδρεάδη *Γκέλβερι* 108 κἑ., Γ. Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 105.

1. Κάτι ἀνάλογο γίνεται καὶ στὸ Κωστὶ τῆς Μακεδονίας μὲ τὸν Κούκερο : «ἁναρπάζουν ἀπὸ τὴν τράπεζα τὸν Κούκερον ἢ χούχουτον ... καὶ τὸν ρίπτουν εἰς τὸν ποταμόν»... Ἡ συνήθεια «ἐνθυμίζει τὴν ὁλοσχερῶς σχεδὸν ἐξελληνισθεῖσαν τελετὴν τῶν Σατουρναλίων, ἡ ὁποία εἶχεν ἐπίσης γεωργικὸν χαρακτῆρα καὶ διὰ τῆς ἐμβολῆς τοῦ κυριωτέρου προσώπου τῆς τελετῆς εἰς τὸν ποταμὸν ἀπεσκόπει εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς εὐφορίας τῆς γῆς», Γ. Α. Μέγας *Ἑορταὶ* 105. Μὲ τὴ μαγικὴ αὐτὴ τελετὴ πρέπει νὰ σχετίσουμε καὶ τὴν παραπάνω πληροφορία ἀπὸ τὴ Δίλα, ὅπου μάλιστα γίνεται προσπάθεια νὰ πιστευτῆ πὼς ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς παραγγέλνει τὸ ξέθαμμα τοῦ νεκροῦ, γιὰ νὰ προκληθῆ ἡ βροχή. Βλ. καὶ Δ. Πετρόπουλο - Ε. Ἀνδρεάδη ὅ.π. 111, σημ. 1 καὶ 2, γιὰ ἀνάλογα ἔθιμα σὲ πρωτόγονους λαούς, στὴν Ἀλγερία, στὴν Κορσικὴ καὶ στὴ Ρωσία. Ἐκεῖ καὶ ἡ ἑρμηνεία τοῦ ἐθίμου ἀπὸ τὸν Samter *Altrömischer Regenzaube*, στὸ *ARW* 21 (Berlin 1922) 317 κ.ἑ., ὅτι «ἡ δοξασία πὼς ἡ ψυχὴ τοῦ νεκροῦ ξεραίνεται ἀπὸ τὴ δίψα καὶ ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ νερὸ εἶναι παλαιότατη. Τὸ νόημα τῶν νεώτερων ἐθίμων γιὰ τὸ βρέξιμο τῶν ὀστῶν εἶναι ὅτι, ἂν δώσουμε νερὸ στὴ διψασμένη ψυχὴ ποὺ ἕδρα της εἶναι τὰ ὀστὰ τῶν πεθαμένων, εἶναι δυνατὸ νὰ προκληθῆ βροχὴ ἀπὸ τὴ μυστηριώδη δύναμη τῆς ἀποξηραμένης ψυχῆς, ποὺ τόσο ἐπιθυμεῖ τὸ νερό». Ἂς προσθέσουμε πὼς οἱ ζωντανοὶ ἐνδιαφέρονται πάντοτε γιὰ τὴν κατάσταση τῶν νεκρῶν καὶ φροντίζουν νὰ ἱκανοποιοῦν τὶς ἀπαιτήσεις τους. «Θά 'ρθει νὰ μοῦ γυρεύει τὰ παπούτσια του τὸ παιδί, λένε στὴν Τσακωνιά, ἂν τώρα ποὺ πέθανε δὲν τοῦ φορέσω καινούργια παπούτσια, γιὰ νὰ περπατάει ἄφοβα στὸν ἄλλον κόσμο». Μιὰ ἀνάλογη συνήθεια ἐπικρατοῦσε καὶ στὰ Τσακωνοχώρια τῆς Προποντίδας : ὅταν ὁ χῆρος ἢ ἡ χήρα ξαναπαντρευόταν, οἱ συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ ἢ τῆς νεκρῆς ἔχυναν στὸν τάφο τους ἕνα κανάτι νερὸ τὴν ὥρα τῆς στέψης.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἡ λιτανεία μὲ τὸν παπὰ γινόταν πάντοτε Κυριακὴ καὶ πάντοτε στὴν ἐκκλησία τοῦ Προφήτη Λία [1], γιατὶ αὐτὸς φέρνει τὰ σύννεφα μὲ τὴ βροχή. Ἔπαιρναν τὰ λάβαρα ἀπὸ τὸν Ἁι Βλάση καὶ μαζεύονταν ὅλοι ἐκεῖ, οἱ περισσότεροι ἔξω ἀπ' αὐτήν, γιατὶ ἦταν μικρὴ καὶ δὲν τοὺς χωροῦσε.

Ἡ λιτανεία τῶν παιδιῶν.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς μεγάλους καὶ τὰ ζῶα ποὺ παρακαλοῦσαν τὸ Θεὸ γιὰ βροχή, ἔκαναν τὸ ἴδιο καὶ τὰ παιδιά. Μαζεύονταν — σωροβιότουν ἕναν ἀέλ' κλάτσα, μαζεύονταν ἕνα κοπάδι παιδιὰ — δέκα, δεκαπέντε σὲ κάθε γειτονιά, πιάνονταν ἀπὸ τὸ χέρι καὶ γυρίζοντας γύρω γύρω ἔλεγαν τὸ δικό τους τραγούδι γιὰ τὴ βροχή, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς αὐτά, σὰν ἀθῶα, θὰ τἄκουγε προθυμότερα ὁ θεὸς καὶ θἄνοιγε τοὺς καταρράχτες του. Τὸ τραγούδι τῶν παιδιῶν ἦταν αὐτό :

Βρέξι βρέξι, βρέχουμι, χιόν'σι πουχοῦμι.
Πάγουσα πάγουσα, ἀνέβα στοὺ dῶμα.
Ηὗρα 'να dιὅλίκα [2] βορκότσα.
Dὰ βορκότσα dῶκα dου Χεγό,
Χεγὸ dῶκι μι [3] βρεχός.
Dοὺ βρεχὸς dῶκα dοὺ κόμμα,
Dοὺ κόμμα dῶκι μι γέλ'μα,
Dοὺ γέλ'μα dῶκα do ὀρνί(χ)ια,
D' ὀρνίια dῶκα μι ὀβγά.
D' ὀβγὰ dῶκι τα τὅαρτὅής [4],
Τὅαρτὅὴς dῶκι μι τζινία [5],
Τὰ τζινία dῶκα dα κορίτσ' [6],
Dοὺ κορίτσ' dῶκι μι ὅύκα,
Τὰ ὅύκα πάτ'σα σὸ μύτα σ' [7].

1. Πβ. Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 1, 91: «Καὶ ἐν Γερμανίᾳ κατὰ τὸν μεσαίωνα καὶ ἐν Σερβίᾳ ... ἐποίουν λιτανείας αὐτῷ ἐν ἀνομβρίαις ... προῆλθεν δὲ ἡ τοιαύτη δοξασία ἐκ τῶν ἐν τῇ ΠΔ ἱστορουμένων περὶ ξηρασίας καὶ ὑετῶν τῇ διαταγῇ τοῦ προφήτου τούτου ἀποστελλομένων ἐπὶ τὴν γῆν». Σὲ ψηλοὺς λόφους ἢ σὲ νεκροταφεῖα κάνουν τὴ λιτανεία καὶ οἱ Τοῦρκοι. Βλ. *Ἔρευνες τουρκ. Λαογραφίας* Ἰούν. 1961, τεῦχ. 143. (Μετάφρ. γιὰ τὸ ΚΜΣ ἀπὸ τὸ Χρ. Τουργούτη).

2. Δηλ. ποδιά.

3. Βλ. καὶ Μ. Μαραβελάκη - Α. Βακαλόπουλο 237 κ.ἑ.

4. Γυρολόγος.

5. Χάντρες.

6. Ἡ εὐχὴ ποὺ διαβαζόταν στὴν ἴδια περίπτωση ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἦταν: «Κύριε, γιὰ τὸ χατίρι τοῦ Προφήτη μας, τῶν προφητῶν, τῶν ἁγίων, τῶν ἀγαπητῶν, τῶν ἀναμαρτήτων καὶ ἀθώων ἀνθρώπων, μὴ μᾶς στερήσεις τὴ βροχή σου». Βλ. *Ἔρευνες τουρκ. Λαογραφίας,* Ἰούν. 1961, τεῦχ. 143. (Μετάφρ. γιὰ τὸ ΚΜΣ ἀπὸ τὸ Χρ. Τουργούτη).

7. Τὸ παράξενο αὐτὸ ποίημα, ποὺ δὲν τὸ συναντήσαμε σὲ ἄλλο μέρος, εἶναι τόσο

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Δηλαδή : Βρέξε βρέξε, βρέχομαι, ἐχιόνισε χώνομαι. Πάγωσα, ἀνέβηκα στὸ δῶμα, βρῆκα μιὰ ποδιὰ (γεμάτη) βερίκοκα. Ἔδωσα τὰ βερίκοκα στὸ Θεό, ὁ Θεὸς μοῦ ἔδωσε βροχή. Τὴ βροχὴ τὴν ἔδωσα στὸ χωράφι, τὸ χωράφι μοῦ ἔδωσε σιτάρι. Τὄδωσα στὶς κότες, οἱ κότες μοῦ ἔδωσαν ἀβγά. Τ' ἀβγὰ τἄδωσα στὸ γυρολόγο, ὁ γυρολόγος μοῦ ἔδωσε χάντρες. Τὶς χάντρες τὶς ἔδωσα στὸ κορίτσι, τὸ κορίτσι μοῦ ἔδωσε σύκα. Τὰ σύκα τὰ πάτησα· στὴ μύτη σου.

§ 142. Τὸ χατζηλίκι.

Στὴ συνήθεια τῶν Χριστιανῶν νὰ πηγαίνουν γιὰ προσκύνημα στοὺς Ἁγίους Τόπους, δὲν ὑπῆρχε διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς Ἀνακιῶτες ποὺ εἴδαμε, καὶ στοὺς Μιστιῶτες. Μόνο πὼς πολὺ λίγοι ἀπὸ τοὺς τελευταίους μποροῦσαν νὰ διαθέσουν τὰ χρήματα ποὺ χρειάζονταν γιὰ τόσο μακρινὸ καὶ τόσο μακροχρόνιο ταξίδι. Γι' αὐτό, στὰ τελευταῖα χρόνια οἱ πληροφορητὲς δὲ θυμοῦνται χατζῆδες. Καὶ ἀπὸ τὸ Μιστί, πάντως, οἱ ὑποψήφιοι χατζῆδες ἔφευγαν, ὅταν πιάνιˇκεν Μεὰλ Σαρακοˇτή, καὶ οἱ δικοί τους τοὺς προβόδιζαν κάποτε ὡς τὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ.

Μιὰ βδομάδα πρὶν ξεκινήσουν, ἔκαναν τραπέζια σὲ συγγενεῖς καὶ ξένους, πίταζαν παράια σούν κόσμου, πετοῦσαν κέρματα στὸν κόσμο, κι αὐτὸς ἔτρεχε νὰ τὰ μαζέψει. Κι ὅταν γύριζαν ἀπὸ τὰ Ἱεροσόλυμα, οἱ δικοί τους πήγαιναν πάλι νὰ τοὺς προδεχτοῦν μιὰ δυὸ ὧρες μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, κάποτε καὶ ὡς τὴ Μερσίνα. Ἔφερναν — χατζῆδες τώρα — ἀρκετὰ κομπολόγια, ποὺ τὰ μοίραζαν στὰ γιορόνια, στοὺς γέρους, ἔφερναν κεριά, λιβάνι καὶ τὸ σάβανό τους — ἄσπρο μὲ σταυρόια, σταυροὺς πάνω, πού, ὅταν πέθαιναν, τοὺς συνόδευε στὸν τάφο. Μαζὶ μὲ τοὺς συγγενεῖς ποὺ πήγαιναν νὰ προδεχτοῦν τοὺς χατζῆδες, πήγαιναν καὶ ἕνας ἢ δύο παπάδες καὶ τοὺς συνόδευαν κατ' εὐθεῖαν στὴν ἐκκλησία. Διάβαζαν ἐκεῖ μιὰν εὐχὴ καὶ κατόπιν πήγαιναν ὅλοι μαζὶ στὸ σπίτι τοῦ χατζῆ.

Μαζὶ μὲ τὸν ἐπίζηλο τίτλο τοῦ χατζῆ [1], ποὺ δικαιωματικὰ ἀποχτοῦσε ὅποιος ἐπισκεφτόταν τὰ Ἱεροσόλυμα, ὁ «προσκυνητὴς» φορτωνόταν καὶ

πρωτόγονο ὅσο καὶ συμβολικὸ γιὰ τὴ δύναμη τῆς βροχῆς, ἀπὸ τὴν ὁποία ἁλυσιδωτὰ ἐξαρτᾶται ἡ ἱκανοποίησιη ὅλων τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, φυσικὰ αὐτοῦ ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὴ γῆ καὶ αἰσθάνεται ἄμεσα τὴν ἀνάγκη τῆς βροχῆς. Μόνο ὁ τελευταῖος στίχος δείχνει ἀστεῖο κάπως τὸ παιγνίδι, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι φυσικό, ἀφοῦ ἀπαγγελλόταν ἀπὸ παιδιά, ἀπὸ τὰ ὁποῖα δὲ μπορεῖ νὰ τὰ περιμένει κανεὶς ὅλα σοβαρά. Περιμένουν ἄλλωστε τὰ παιδιὰ τὸ φιλοδώρημά τους σὲ τέτοιες περιστάσεις. Ἡ Καππαδοκία, ἐξάλλου, δὲν ἔβγαζε σύκα, ποὺ ἔπρεπε νἄρθουν στὸ Μιστὶ ἀπὸ τὰ Μικρασιατικὰ παράλια. Πρόκειται ἀσφαλῶς ἐδῶ γιὰ κατάλοιπο λατρευτικοῦ χοροῦ.

1. Πβ. *Λαογρ.* 1 (1909) 210 σημ. 1, Π. Παπαχριστοδούλου *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 11 (1944 - 45) 172 - 173, *Ἀνακοὺ* 226 κἑ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὴν ὑποχρέωση νὰ ζήσει, μετὰ τὴν ἐπιστροφή του, δίκαια καὶ ἠθικά. Γιὰ ν' ἀποφεύγει μάλιστα τὸν πειρασμό, δὲν ἔπρεπε σὔτε ζυγαριὰ νὰ πιάσει στὰ χέρια του γιὰ νὰ ζυγίσει. Αὐτό, ὡστόσο, δὲν ἐμπόδιζε πολλοὺς χατζῆδες «πολλὰ σκατὰ νὰ φᾶνε», νὰ κάνουν πολλὲς κακὲς πράξεις [1].

§ 143. Ἡ γιορτὴ τῶν σογιῶν.

Στὸ Μιστὶ βρίσκομε ἕνα θρησκευτικὸ ἔθιμο γνωστὸ καὶ σὲ ἄλλα χωριὰ τῆς Καππαδοκίας [2], καθὼς κάποτε καὶ στὴν Ἑλλάδα. Πρόκειται γιὰ τὴ γιορτὴ τῶν σογιῶν, τῶν ἁγίων ποὺ γιόρταζαν οἱ οἰκογένειες ποὺ ἀνῆκαν στὸ ἴδιο σόι. Τὸ ἕνα, π.χ., σόι — τοῦ Ἐφραὶμ — γιόρταζε τὸν Ἅι Γαρελέμ', τὸν Ἅι Χαράλαμπο, τὸ σόι τοῦ Δαμιανίδη γιόρταζε τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, τοῦ Δαστερίδη τ' Ἅι Σπυρίδωνα καὶ τ' Ἅι Τόγωρη [3], ἄλλο τὸν Ἅι Γιάννη τὸ Χρυσόστομο, στὶς 27 τοῦ Γενάρη, τοῦ Γαραλοὺ τὸ σόι εἶχε τὸν Ἅι Τουμά [4], τὸ σόι τοῦ Ἐλὲκ εἶχε τὸν Ἅι Δημήτρη, ἐνῶ τοῦ Καραβὲλ' τὸ σόι εἶχε ἅγιο δικό του τὸν Ἅι Μηνᾶ, τοῦ Δεμιρτζόγλου στὶς 24 τοῦ Φλεβάρη, τοῦ Προδρόμου, ἄλλο τὸν Ἅι Παντελεήμονα, κ.τ.λ. Δὲν ὑπῆρχε στὸ Μιστὶ σπίτι χωρὶς τὸν ἅγιό του.

Οἱ Μιστιῶτες δὲ μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν τὴ συνήθεια αὐτή, ποὺ τὴν κρατοῦσαν τόσο πιστά. Φαίνεται ὅμως πὼς δὲν ἦταν ἄσχετη μὲ τὴν παλιότερη ἱστορία τοῦ χωριοῦ. Πιστεύομε δηλαδὴ πὼς στοὺς παλιοὺς συνοικισμούς, ἀπ' ὅπου οἱ Μιστιῶτες συγκεντρώθηκαν ἀργότερα στὸ μεγάλο τους χωριό, κατοικοῦσαν, χωριστὰ στὸν καθένα, σόια, ποὺ εἶχαν τὴ μικρή τους ἐκκλησία, ἀφιερωμένη σ' ἕναν ἅγιο [5]. Καὶ ὅταν τὰ σόια αὐτὰ

---

1. Πβ. *Ἀνακοὺ* 228. Πβ. Θεσσαλ. Εὐσταθ. *Παρεκβ.* 0,244, 57 : «Καὶ ἀντὶ ψαλτηρίου καὶ λοιπῆς ἁπάσης ἱερᾶς βίβλου ἀνὰ χεῖρας, αὐτοῖς ζυγοὶ τοῦ ἀδικεῖν καὶ παραλογιστικὰ κεράτια».

2. Τὸ συναντοῦμε π.χ. στὸ Ζιντζίderε. Πληροφ. κ. Ε. Τσαλίκογλου : Μιὰ γυναίκα, ἀπὸ τὸ σόι τῶν Καπλανογλαίων μάζευε ἀλεύρι ἀπ' ὅλο τὸ σόι, τὸ ζύμωνε κ' ἔκανε παξιμάδια. Καὶ τὴ Μ. Πέμπτη, μετὰ τὴ λειτουργία, τὴν πρωϊνή, ἕνα κορίτσι πρόσφερε σ' αὐτοὺς ποὺ ἔβγαιναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἕνα παξιμάδι, σταφίδες καὶ κρασί. Στὴν ἐκκλησία ἔδιναν ἕνα πρόσφορο. Οἰκογενειακὲς ἐκκλησίες συναντοῦμε κυρίως στὰ νησιά, ἀλλὰ καὶ στὴ Χιμάρα κάθε πατριὰ εἶχε τὴν ἐκκλησία της καὶ τὸν παπά της. Βλ. Γ.Α. Μέγα, Ζητήματα Ἑλλην. Λαογρ., *ΕΛΑ* 1939, 103.

3. Τὴ μιὰ γιορτὴ τὴν εἶχαν ἀπὸ τὸν πρόπαππό τους, ἀπὸ τῆς γιαγιᾶς τους τὸ μέρος : δὲν εἶχαν παιδιὰ οἱ γέροι, καὶ πῆραν αὐτοὶ τὰ χωράφια, τὰ σπίτια καὶ τὴ *λουτρουϊά*. Τὰ 20 - 30 σπίτια ἀπὸ τὸ σόι γιόρταζαν τὸν Ἅι Τόγωρη, τ' ἄλλα τὸν Ἅι Σπυρίδωνα.

4. Ἡ οἰκογένεια αὐτὴ ἐγκαταστάθηκε νωρὶς στὸ Τσαρικλί, ἀλλὰ ἐρχόταν στὸ Μιστὶ καὶ λειτουργοῦσε στὸν Ἅι Τουμᾶ.

5. Πολλὲς ἀπὸ τὶς ἐκκλησίες αὐτὲς εἶχαν τώρα ἐξαφανιστῆ, ὅπως π.χ. τοῦ Ἅι Σπυρίδωνα, ποὺ κανεὶς πιὰ δὲν τὴ θυμόταν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἄφησαν τὰ σπίτια τους καὶ συγκεντρώθηκαν ὅλα σ' ἕνα μέρος, γιὰ νὰ χτίσουν τὸ καινούργιο χωριό, πῆραν μαζί τους καὶ τὶς εἰκόνες τῶν ἐκκλησιῶν τους ἢ ἔφεραν μαζί τους τὴν ἀνάμνηση τῶν προστατῶν ἁγίων τους καὶ συνέχισαν στὸ νέο χωριὸ τὴ λατρεία τους. Καὶ στὸ νέο, ἐξάλλου, χωριὸ οἱ Μιστιῶτες εἶχαν ἐγκατασταθῆ, στὸ μεγαλύτερο μέρος τους, σὲ ὁμάδες σπιτιῶν ποὺ ἀνῆκαν στὸ ἴδιο σόι.

Κάποτε μάλιστα γινόταν κι αὐτό, σχετικὰ μὲ τὸν Ἅγιο τῆς οἰκογένειας : Ὅταν ἕνα σόι ἐξαφανιζόταν γιὰ κάποιο λόγο, τὸ σόι ποὺ κληρονομοῦσε ἢ ἀγόραζε τὴν περιουσία τοῦ χαμένου σοϊοῦ, ἀναλάμβανε τὴν ὑποχρέωση νὰ προσθέσει στὴ λατρεία τοῦ δικοῦ του ἁγίου καὶ τὴ λατρεία τοῦ ἁγίου τοῦ χαμένου σοϊοῦ καὶ νὰ γιορτάζει ἔτσι καὶ τοὺς δύο προστάτες. Ὁ σώγαμπρος ἐπίσης, πηγαίνοντας στὸ σπίτι τοῦ πεθεροῦ, ἐξακολουθοῦσε νὰ τιμάει τὸν πατρικό του ἅγιο. Ἔτσι, τὸ σόι, π.χ., τοῦ Δαστερίδη, ποὺ γιόρταζε ἀρχικὰ τὴ γιορτὴ μόνο τοῦ Ἰω. Χρυσόστομου, γιόρταζε ἀργότερα καὶ τὸν Ἅι Σπυρίδωνα, γιατὶ πῆρε τὰ χτήματα μιᾶς οἰκογένειας ποὺ ἐξαφανίστηκε καὶ πού, ὅταν ὑπῆρχε, γιόρταζε αὐτὸν τὸν ἅγιο. Μερικὲς οἰκογένειες ἀπὸ τὸ ἴδιο σόι γιόρταζαν τὸν Ἅι Θόδωρο. Ἡ οἰκογένεια, ἐξάλλου, τοῦ Χατζη Φρὶμ — Χατζη Ἐφραιμίδη — γιόρταζε στὰ παλαιότερα χρόνια τὸν Προφήτη Λία. Βρῆκαν ὅμως ἀργότερα μιὰν εἰκόνα τοῦ Ἅι Χαράλαμπου στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτοῦ τους, καὶ ἀπὸ τότε ἄλλαξαν τὸν οἰκογενειακό τους ἅγιο.

Ὅλοι στὸ χωριὸ ἤξεραν πότε γιόρταζε κάθε σόι [1]. Ἔλεγαν, π.χ., αὔριο τσεῖδι Δαμιανὲ λουτρουιὰ — τοῦ Δαμιανίδη δηλαδή. Γιὰ νὰ δηλώσουν, ἐξάλλου, τὴ γιορτὴ αὐτή, ἔλεγαν σάνουμ' ἢ βγάλλουμ' λουτουριὰ ἢ σύλλειστρου, συλλείτουργο, καὶ τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὸ σόι ποὺ γιόρταζε τὴν κρατοῦσε σὰν μεγάλη γιορτή. Οὔτε μὲ τῶν χωραφιῶν οὔτε μὲ ἄλλες δουλειὲς καταπιάνονταν.

Τοιμάζονταν ἀπὸ μέρες γιὰ τὴ γιορτή, γιατὶ χρειάζονταν ἀρκετὰ πράματα. Κάθε σπίτι ποὺ ἀνῆκε στὸ σόι ἔδινε στὴν καντηλανάφτισσα τοῦ Ἅι Βασίλη λίγο ἀλεύρι—τὸ κανίσκι — σιταρίσιο, καχαρό, καὶ ἡ νοικοκυρὰ ἔφτιαχνε ἑφτὰ κ'λούρια — τουνδουριοῦ ψωμιά, μεγαλύτερα ἀπὸ τὰ συνηθισμένα — ἢ κ'λουρόπα ἢκουρ'λόπα, κουλουρόπουλα, ἢ λουτρουγιὰ ἢ ἀρτόζια, ἄρτους, ποὺ τἄψηνε στὸ τουνδούρι, τὸ ἕνα γιὰ τὴν οἰκογένεια, τὸ ἄλλο γιὰ τὴν καντηλανάφτισσα καὶ τὰ ὑπόλοιπα γιὰ τὴν ἐκκλησία. Εἶχαν πάνω πατημένη τὴ φραΐδα ἢ τὸ μουχούρ, σφραγίδα. Τοίμαζαν ἀκόμη ἀρκετὰ κεριά, ποὺ τὰ ἄναβαν στὴν ἐκκλησία, πάνω στὰ κ'λουρόπα.

---

1. Γιὰ ἀνάλογη συνήθεια στὸ Ζιντζίδερε βλ. Ε. Τσαλίκογλου *Μικρ. Χρον.* 15 (1972) 148.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὰ πήγαιναν ὅλα αὐτὰ στὴν ἐκκλησία ἀπὸ τὴν παραμονὴ τῆς γιορτῆς μαζὶ μὲ ἀρκετὰ κόλλυβα, καὶ ἡ καντηλανάφτισσα — ἡ καλόγιρια — ἔβαζε τὸ ἕνα κουρ᾽λόπου πάνω στὸ μεγάλο δίσκο — στὸ σαμψὶ — μὲ τὰ κόλλυβα. Αὐτό, μετὰ τὴ λειτουργία, τὸ ἔπαιρνε ὁ παπάς, ἐνῶ τὰ παιδιὰ παίρναν τὰ κόλλυβα — λουτρουΐᾶς κόλλ᾽φα, τοῦ συλλείτουργου τὰ κόλλυβα.

Τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς τὸ σόι ὁλόκληρο ντυνόταν τὰ καλά του[1] καὶ πήγαινε στὴν ἐκκλησία. Ἄκουγαν τὴ λειτουργία, μνημόνευε ὁ παπὰς ἀπὸ ὀνοματιοῦ doὺ χαρτί, τὸ χαρτὶ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς οἰκογένειας, ζωντανοὺς καὶ νεκρούς, ἔψελνε τό : «πλούσιοι ἐπτώχευσαν καὶ ἐπείνασαν . .» καὶ μετὰ τὴ λειτουργία μοίραζαν τὰ κόλλυβα — σύλλειστρου κόλλ᾽φα αὐτὰ — καὶ τὰ πέντε ψωμιά, κομμένα σὲ μικρὰ κομμάτια, στὸν κόσμο ποὺ μαζευόταν στὴν ἐκκλησία. Τὸ ἕνα κουρ᾽λόπου ὁ παπὰς τὄκανε ἀντίδωρο καὶ τὸ μοίραζε σ᾽ αὐτοὺς ποὺ γιόρταζαν καὶ στὸν ἄλλο κόσμο, ἕνα ὅμως ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα πέντε ψωμιά, ψαλμένου, τὄπαιρναν στὸ σπίτι καὶ κάθε πρωὶ ἔκοβαν — μὲ τὸ σκεπάρνι κάποτε, γιατὶ ξεραινόταν — μικρὰ κομμάτια καὶ τἄτρωγαν σὰν ἀντίδωρο.

Μαζὶ μὲ τὸ σόι ποὺ γιόρταζε σήμερα, γιόρταζαν καὶ ὅσοι εἶχαν μακρύνει ἀπ᾽ αὐτὸ μὲ ἐπιγαμίες. Μποροῦσαν ἐπίσης νἄχουν τὴν ἴδια μέρα λειτουργία περισσότερα σόια, ἀλλὰ πάντα «ἡ ἴδια ρίζα». Δὲν εἶχαν ὅμως γιορτὴ ὅσοι εἶχαν ἔρθει στὸ Μιστὶ ἀπὸ ἄλλα χωριά, ὅπως τοῦ Τεκὲ ἡ οἰκογένεια, ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν Ἀξό, καὶ κάποιος Φαρασιώτης, ποὺ εἶχε μπεῖ σώγαμπρος καὶ δὲν εἶχε δική του γιορτή.

Μετὰ τὴ λειτουργία φώναζαν τὸν παπὰ καὶ τρώγαν μαζὶ στὸ σπίτι, καὶ μὲ ἄλλους συγγενεῖς κάποτε, φαγητὰ διαλεχτὰ — ἕναν πετεινό, π.χ..

Πολλοὶ Μιστιῶτες πίστευαν πὼς ἡ λειτουργία αὐτὴ γινόταν γιὰ τὴν προκοπὴ τῶν χωραφιῶν, ἐνῶ ἄλλοι προσθέτουν σ᾽ αὐτὰ καὶ τὰ σπίτια — γιὰ τὸ σπίτι καὶ γιὰ τὰ χωράφια ἦταν ἡ γιορτή, λένε.

Ἡ συνήθεια τῆς οἰκογενειακῆς γιορτῆς μεταφέρθηκε μαζὶ μὲ τοὺς ἄποικους Μιστιῶτες καὶ στὸ Τσαρικλί. Ἔτσι, ἡ οἰκογένεια τοῦ Ζουρμπόγλου γιόρταζε τὸν Ἅι Πέτρο, ἄλλοι γιόρταζαν τὸν Ἅι Κλήμεντος — Κλήμεντα — ἄλλοι τ᾽ Ἅι Δημητροῦ, τ᾽ Ἅι Σπυριοῦ, τ᾽ Ἅι Γιωργιοῦ. Καὶ στὴν Ἑλλάδα, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν οἱ Μιστιῶτες, στὸ Ἁγιονέρι, π.χ., κράτησαν μερικοὶ αὐτὴ τὴ συνήθεια.

---

1. Μερικοὶ νομίζουν πὼς ἔπαιρναν μαζὶ καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ σπιτιοῦ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΟ ΕΟΡΤΟΛΟΓΙΟ

§ 144. Ὁ Δεκέμβρης. Τὰ Δωδεκάρια. Ὁ χαρβανάς. Χριστοῦ Πάσκα.

α) Ὁ Δεκέμβρης.

Κρατοῦσαν τὶς γιορτὲς τ' Ἁι Νικολάτ' ἢ Ἁι Νικολατιοῦ, τ' Ἁι Βαρβάρα, τ' Ἁι Μηνᾶ, τ' Ἁι Μάκρινας. Ἡ Ἁι Βαρβάρα ἦταν γιὰ τὰ σπυριὰ ποὺ βγάζουν στὸ κορμί τους μικροὶ καὶ μεγάλοι, καὶ μάλιστα γιὰ τὴ βλογιά. Τὴν παρακαλοῦσαν λοιπόν : Ἁι Βαρβάρα, νὰ σὶ dώκουμ' λάι, μανάλια, λαμπάδες, τσὶ νὰ μᾶς λιαρώεις, νὰ μᾶς κάνεις καλά.

Στὶς 12 τοῦ Δεκέμβρη γιόρταζαν τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁι Σπυριμιοῦ, Ἁι Σπυρίδωνα. Λουλούδια στὴν ἐκκλησία πήγαιναν μόνο τὸ Πάσχα καὶ τῆς Σταυροπροσκύνησης, κυρίως βασιλικὰ καὶ γκούλια, λουλούδια τοῦ κάμπου.

β) Τὰ Δωδεκάρια[1].

Ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὡς τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων στὸ Μιστί γύριζαν τὰ Dωεκάρια[2], Δωδεκάρια, οἱ ψυχὲς δηλαδὴ τῶν πεθαμένων — τὰ χαμένα —, ποὺ παίρναν ἄδεια κι ἀνέβαιναν ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο — ἀπὸ τὰ μορμόρια, τὰ μνήματα — καὶ κλώιξαν, γύριζαν στὴ γῆ. Μερικοὶ τοὺς φαντάζονταν σὰν πεστέρια, περιστέρια, ὅλοι οἱ ἄλλοι τοὺς θεωροῦσαν δαιμονικά. Ἦταν ἐπικίνδυνο καὶ γιὰ τὰ παιδιὰ καὶ γιὰ τοὺς μεγάλους νὰ γυρίζουν μόνοι τὴ νύχτα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι αὐτὴ τὴν περίοδο ἢ ἔστω καὶ νὰ ξεμείνουν ἀργὰ τὸ βράδυ. Τσαρποῦν σι τὰ Dωεκάρια, σὲ τσιμποῦν τὰ Δωδεκάρια, ἔλεγαν. Ἔρουντι Dωεκάρια, τσαλdοῦν, βγάλλουν dὰ μάτια σ', φοβόριζαμ' dὰ φσάχα, ἔρχονται τὰ Δωδεκάρια, τσιμποῦν, σοῦ βγάζουν τὰ μάτια, φοβερίζαμε τὰ παιδιά. Μερικοὶ πίστευαν πὼς τὰ Δωδεκάρια ἦταν dώεκα ἅγιοι ἢ οἱ δώδεκα Ἀπόστολοι (ποὺ γιόρταζαν) ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὡς τὰ Φῶτα.

---

1. Βλ. καὶ παρακάτω, § 146.

2. Δηλ. Δωδεκάρια. Δωδεκάρια ἦταν ἀλλοῦ ἡ Δημογεροντία. Εἶναι γνωστὸ πὼς ὡς τὸ 12ο ἀκόμη αἰ. οἱ παπάδες γιόρταζαν τὸ εἰδωλολατρικὸ Δωδεκαήμερο στὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας. Ἀκόμη καὶ πατριάρχες πίστευαν σ' αὐτὲς τὶς γιορτές. Ὁ Χριστιανισμὸς δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ ξεριζώσει τὴν παλιὰ θρησκεία ἀπὸ τὶς ψυχὲς τῶν ἀνθρώπων. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 1265 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὰ δώδεκα αὐτὰ βράδια, μετὰ τὸ φαγητὸ — σαρακοστιανὸ πάντοτε — δὲ σήκωναν τὸ τραπέζι στὴν ἄκρη, ὅπως ἔκαναν τὸν ἄλλον καιρό, οὔτε τὰ κομμάτια τοῦ ψωμιοῦ ποὺ ἔμεναν στὸ τραπέζι. Τ' ἄφηναν ἐκεῖ γιὰ νἄρθουν τὴ νύχτα τὰ Δωεκάρια νὰ φᾶνε, νὰ παραμοῦν τὰ ψυσές, νὰ ἔρθουν οἱ ψυχές. Διηγόνταν καὶ μιὰν ἀστεία σχετικὴ ἱστορία : Σ' ἕνα σπίτι, μιὰ ἀπ' αὐτὲς τὶς ἡμέρες ἄνοιξε ἡ τζαμούζα[1], ἡ βουβάλα, τὴν πόρτα, μπῆκε μέσα κι ἄρχισε νὰ σπάζει καὶ νὰ τρώει ὅ,τι ἔβρισκε τὸ σπίτι. Λέει ἡ γυναίκα : — Ἄντρα, ὁ Ἁι Βασίλης ἦρθε καὶ τρώει. Καὶ λέει καὶ ὁ ἄντρας : — Ἁι Βασίλη, φάε καὶ μέλι, φάε καὶ βούτυρο, φάε ἀπ' ὅλα. Εὔχονταν ἀκόμη (αὐτὲς οἱ) δώεκα μέρες νὰ ἦταν (νὰ κρατοῦσαν) δώεκα χρόνους, γιὰ νὰ μείνουν οἱ ψυχὲς τῶν πεθαμένων κοντὰ στοὺς δικούς τους.

Δὲν ἐργάζονταν κατὰ τὸ Δωδεκάορτο : ἦταν κακὸ νὰ μπαλώσει κανεὶς ροῦχα, κλωχάρα δὲν κάμιˇσκαν, γιατὶ ἦταν δὰ Δωεκάρια, δὲν ἔγνεθαν, γιατὶ ἦταν τὰ Δωδεκάρια.

Ὁ χαρφανάς.

Ὁ χαρβανάς[2] ἦταν διασκέδαση, δὲν ἦταν γιορτή. Μαζεύονταν τ' ἀγόρια καὶ τὰ κορίτσια — χωριστὰ — σ' ἕνα ὁδὰ τὸ χειμώνα μὲ τὰ φαγητά τους κ' ἔκαναν χαρβανὰ : ἔτρωγαν, χόρευαν καὶ τραγουδοῦσαν. Μιὰν ὁποιαδήποτε μέρα ποὺ δὲν εἶχαν δουλειές.

γ) Χρουστοῦ Πάσκα — τὰ Χριστούγεννα.

1. Νὰ σάξουμ' δὰ βόια, νὰ σφάξουμε τὰ βόδια.

Ἦταν μεγάλη γιορτὴ τὰ Χριστούγεννα γιὰ τοὺς Μιστιῶτες, κι αὐτὸ φαίνεται, ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, ἀπὸ τὴν προμήθεια σὲ κρέας ποὺ φρόντιζε νὰ ἐξασφαλίσει κάθε σπίτι αὐτὴ τὴν ἡμέρα. Ποτὲ ἄλλοτε, μέσα στὸ χρόνο, οἱ Μιστιῶτες δὲν ἔτρωγαν τόσο κρέας, ὅσο τὶς ἡμέρες τῶν Χριστουγέννων. Ὅσα γέρικα βόδια βρίσκονταν στὸ χωριό, τὰ κρατοῦσαν συνήθως γιὰ τὰ Χριστούγεννα. Κ' ἐπειδὴ αὐτὰ δὲν ἦταν ἀρκετά, φρόντιζαν νὰ συμπληρώσουν τὶς προμήθειές τους ἀγοράζοντας[3] βόδια κι ἀπὸ τὰ γύρω τούρκικα καὶ ἑλληνικὰ χωριά. Ἄλλοτε πήγαιναν κι ἀγόραζαν περισσότερα ζῶα καὶ τὰ μεταπουλοῦσαν στὸ χωριό, ἄλλοτε ἀγόραζε καθένας γιὰ τὸν ἑαυτό του, καὶ ἄλλοτε δυό, τρεῖς, τέσσερες οἰκογένειες ἀγόραζαν συνεταιρικὰ ἕνα

---

1. Τουρκ. camus.

2. Προφανῶς ἀπὸ τὸ κορβανάς, ἀπὸ τὸ Ἑβραϊκὸ korvan. Βλ. *Ἀνακού* 241, Γ.Α. Μέγα *Ἑορταί* 85 (γιὰ τὴ Ρόδο), καὶ σ. 148.

3. Ὁ Μωϋσιάδης *Ἀνδρονίκιον* 30 ἀναφέρει ὅτι 30 χιλιάδες ἀγελάδες ἔφερναν τὸ φθινόπωρο οἱ Τοῦρκοι στὴν Καισάρεια ἀπὸ τὸ Ἐρζερούμ. Ἀπ' αὐτὲς ἀγόραζαν μερικὲς καὶ οἱ Μιστιῶτες γιὰ τὰ Χριστούγεννα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

βόδι, γιὰ νἄχουν τὸ κρέας τοῦ σπιτιοῦ τους αὐτὲς τὶς ἡμέρες. Ἔσφαζαν στὸ χωριὸ περισσότερα ἀπὸ ἑκατὸ βόδια τὶς παραμονὲς τῶν Χριστουγέννων. Ἀπ' αὐτὰ μόνο τὸ κεφάλι καὶ τὴν κοιλιὰ πουλοῦσαν στοὺς φτωχούς, ποὺ δὲν εἶχαν δικά τους βόδια ἢ ποὺ δὲ μποροῦσαν ν' ἀγοράσουν καλύτερο κρέας, τ' ἄλλα τὰ κρατοῦσαν ὅλα γιὰ τὸν ἑαυτό τους.

Τὰ δέρματα τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὰ τσαρούχια τους ἢ τὰ πουλοῦσαν, κι ἀπὸ τὸ κεφάλι τῶν σφαγμένων βοδιῶν ἔβγαζαν τὸ δέρμα γιὰ τὸ μπάλωμα τῶν τσαρουχιῶν τους.

Ἔσφαζαν ὅλα αὐτὰ τὰ βόδια τὴν ἴδια μέρα, παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων, σὲ μιὰν ὁρισμένη περιοχὴ τοῦ χωριοῦ, στὸ σημεῖο ποὺ ὁ δρόμος ἐρχόταν ἀπὸ τὴ μεγάλη ἐκκλησία καὶ χώριζε πρὸς τὶς γειτονιές. Οἱ σημερινοὶ Μιστιῶτες δὲν ἄκουσαν οὔτε πιστεύουν πὼς ἡ συγκέντρωση αὐτὴ στὸν ἴδιο χῶρο καὶ τὴν ἴδια μέρα — κοντὰ στὴν ἐκκλησία — εἶχε καμιὰ σχέση μὲ τὴ λατρεία τους. Τὰ ἔσφαζαν, λένε, στὸ μέρος αὐτό, γιατὶ ἐδῶ ἦταν τὰ μαγαζιὰ τοῦ χωριοῦ, ὅπου ὅλοι ἔβρισκαν ὅσα ἐργαλεῖα δὲν εἶχαν στὰ σπίτια τους, ὅπως καὶ οἱ φτωχοὶ ἔβρισκαν ἐδῶ ὅ,τι μποροῦσαν ν' ἀγοράσουν. Οὔτε ἔπαιρνε στὴ δουλειὰ αὐτὴ μέρος ὁ παπὰς τοῦ χωριοῦ — οὔτε ἁγιασμὸ ἔκανε, οὔτε εὐχὲς ἔδινε πρὸ ἢ μετὰ τὸ σφάξιμο τῶν βοδιῶν. Εἶναι πιθανὸ νὰ ξεχάστηκαν παλιότερες σχετικὲς τελετές.

Καθένας ὁδηγοῦσε στὸν τόπο τῆς σφαγῆς τὸ βόδι του κ' ἐκεῖ ἔδενε σφιχτὰ τὰ μπροστινὰ πόδια τοῦ ζώου, τραβοῦσε ἔπειτα τὴν ἄκρη τοῦ σκοινιοῦ πρὸς τὴν οὐρὰ καὶ τοῦ ἔδενε καὶ τὰ πισινὰ πόδια. Ἔσπρωχνε τότε τὸ ζῶο, κι αὐτὸ ἔπεφτε στὴ γῆ, ἀφοῦ δὲ μποροῦσε νὰ σταθῆ ὄρθιο. Περιττὸ νὰ ποῦμε πὼς ἡ δουλειὰ αὐτὴ χρειαζόταν περισσότερους ἄντρες. Γύριζαν ἔπειτα ἀνάσκελα τὸ βόδι, γιὰ νὰ μὴ μπορεῖ νὰ κινηθῆ, κάθονταν δύο ἄντρες πάνω στὴν κοιλιά του, κρατώντας σφιχτὰ τὴν οὐρά του γιὰ τὸν ἴδιο λόγο, ἔκαναν τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ στὸ κάτω μέρος τοῦ λαιμοῦ καὶ τὄσφαζαν πάνω στὸ χιόνι. Τὸ ἀχνὸ αἷμα ἔκανε μεγάλους λεκέδες στὴ ἀσπρισμένη γῆ, σὲ ἀρκετὴν ἔκταση.

Ἔγδερναν — γδέρνου ἔλεγαν — κατόπιν τὰ ζῶα πάνω σὲ σανίδια, πουλοῦσαν στοὺς φτωχοὺς τὰ κεφάλια καὶ τὶς κοιλιές, ἔδιναν σὲ ἄλλους τὸ δέρμα γιὰ νὰ τὸ μεταπουλήσουν ἢ γιὰ νὰ κάνουν τὰ τσαρούχια τῆς φαμιλιᾶς τους, καὶ κομμάτιαζαν τὸ βόδι στὰ τέσσερα.

2. Ἡ μοιρασιὰ τοῦ κρέατος[1].

Ἂν εἶχαν περισσότεροι μαζὶ ἀγοράσει τὸ βόδι, ἔπρεπε νὰ μεραστοῦν δοὺ κιριὰς, νὰ μοιραστοῦν (ἐπὶ τόπου) τὸ κρέας, χωρὶς νὰ τὸ ζυγίσουν.

1. Γιὰ τὸν τρόπο τῆς μοιρασιᾶς τῆς κληρονομίας, ποὺ εἶναι ὁ ἴδιος, βλ. παρακάτω, § 197.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Πρόσεχαν νὰ εἶναι, ὅσο γίνεται, ἰσόβαρα τὰ κομμάτια, κ' ἔλεγαν σ' ἕνα παιδὶ νὰ γυρίσει τὸ πρόσωπό του σὲ ἄλλο σημεῖο ἢ νὰ κλείσει τὰ μάτια. Κάμπου[1], παράγγελναν, ἢ κάμπου τὰ μάτια σ', κλεῖσε τὰ μάτια σου. Ἔκλεινε τὸ παιδὶ τὰ μάτια του καὶ οἱ συνεταῖροι ἔπαιρναν ἀπὸ κάτι στὰ χέρια τους : ὁ ἕνας μιὰ πετρούλα, ὁ ἄλλος ἕνα ξυλάκι, ὁ τρίτος ἕνα φρύγανο, ὅ,τι βρίσκαν πρόχειρο, καὶ τὄδιναν σ' ἕναν τῆς συντροφιᾶς. Γύριζε ἔπειτα τὸ παιδὶ τὸ πρόσωπό του ἢ ἄνοιγε τὰ μάτια του, κι αὐτὸς ποὺ τὰ κρατοῦσε, τοῦ ἔδινε τὰ μικρὰ ἀντικείμενα, ὅλα μαζί, καὶ παράγγελνε: ρίχ' τα. Καὶ τὸ παιδὶ ἔβαζε σὲ κάθε κομμάτι κρέας ἕνα ἀπὸ τ' ἀντικείμενα αὐτά, κατακυρώνοντας ἔτσι κάθε κομμάτι σ' αὐτὸν ποὺ ἀνῆκε τὸ μικροαντικείμενο ποὺ τοῦ εἶχαν δώσει [2]. Κανεὶς δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα ὕστερ' ἀπ' αὐτὸ νὰ παραπονεθῆ.

Οἱ λιγότερο φτωχοί, ὅσοι μποροῦσαν νὰ διαθέσουν λίγα χρήματα γιὰ ν' ἀγοράσουν τὸ κρέας γιὰ τὴ μεγάλη γιορτή, ἀγόραζαν ἀπ' αὐτὸ μιὰ δυὸ λίτρες [3] μὲ 50 γρόσια τὴ μία. Στοὺς πολὺ φτωχοὺς ἔδιναν οἱ νοικοκυρὲς ἕνα κομμάτι κρέας βρασμένο, γιὰ τὰ χαμένα, γιὰ τὴν ψυχὴ τῶν πεθαμένων.

Τὶς κοιλιὲς τῶν βοδιῶν ποὺ ἀγόραζαν αὐτὴ τὴν ἡμέρα τὶς ἔκαναν χερσές [4]. Τὶς ἔπλεναν, δηλαδή, τὶς ἔβραζαν, ἔβαζαν μέσα λίγο πλιγούρι κ' ἔτρωγαν αὐτὸ τὸ φαγητὸ ζεστὸ τὸ πρωί.

Οἱ ἄλλοι ἔφερναν τὸ κρέας στὸ σπίτι, τὸ κρεμοῦσαν, ἔκοβαν κάθε τόσο ἀπ' αὐτὸ καὶ μαγείρευαν. Ὅσο κρέας κι ἂν προμηθευόταν τώρα κανείς, δὲν κρατοῦσε παραπάνω ἀπὸ 10 - 15 μέρες. Ὄχι γιατὶ χαλοῦσε. Αὐτὸν τὸν καιρὸ μέσα στὰ σπίτια ἔκανε παγωνιά, καὶ τὸ κρέας, ἂν ἔμενε περισσότερον καιρό, θὰ πάγωνε καὶ θὰ διατηριόταν. Δὲν κρατοῦσε παραπάνω, γιατὶ δὲν περίσσευε. Καθὼς στὸ χωριὸ δὲν ἔτρωγαν πολὺ συχνὰ κρέας, ἔβρισκαν τώρα τὴν εὐκαιρία νὰ τὸ χορτάσουν.

Ἔκαναν μὲ τὸ κρέας αὐτὸ ἀκόμη γιουβαρλάκια [5]—γκυλιντήρια, κυλιντήρια—μὲ πλιγούρι, καὶ τἄτρωγαν γυρίζοντας τὸ πρωὶ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Ἔκοβαν τὸν κιμὰ μὲ τὸ μαχαίρι πάνω σ' ἕνα σανίδι.

---

1. Καμπώνου (καμμύω), κλείνω τὰ μάτια μου, κατὰ τὸ κομπώνω.

2. Τὸν ἴδιο τρόπο χρησιμοποιοῦσαν καὶ γιὰ τὸ μοίρασμα τῶν μαλλιῶν, ὅταν γύριζαν ἀπὸ τὶς *κοῦρες* στὸ χωριό. Ζύγιζαν τότε τὰ μαλλιά, ἀλλὰ ἡ ποιότητα δὲν ἦταν πάντα ἡ ἴδια. Γι' αὐτό, μετὰ τὸ ζύγισμα, ἔπρεπε νὰ τοὺ ρίψουν σοὺ σάτς' καὶ νὰ πάρει καθένας ὅ,τι τοῦ τύχαινε, χωρὶς νὰ παραπονιέται κανείς. Τὸν ἴδιο τρόπο διανομῆς βρίσκομε καὶ στὴν Κρήτη. Βλ. Σ. Ξανθουδίδη *ΕΛΑ* 5, 285.

3. Μιὰ λίτρα ἦταν 6 ὀκάδες.

4. Τουρκ. herse. Στὸ Νέφσεχιρ στὸ τραπέζι τῶν Χριστουγέννων τὸ χερσὲ ἦταν ἀπαραίτητο. Βλ. *Νεάπολη* 110.

5. Τουρκ. yuvarlak.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

3. Τὰ καρύδια.

Τὰ παλικάρια ἔπαιζαν τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων καρύδια, ἀγοράζοντάς τα ἀπὸ τοὺς μπακάληδες, ποὺ φρόντιζαν αὐτὲς τὶς ἡμέρες νὰ προμηθευτοῦν ἀρκετά [1]. Τὸ παιγνίδι γινόταν στὸ σπίτι ἑνὸς ἀπὸ τὰ παλικάρια τῆς συντροφιᾶς ἢ σὲ κάποιο ἄλλο γνωστό. Νὰ παίξουμ᾽ καρύια, ἔλεγαν, καὶ τὴν ἄλλη μέρα στὰ μαγαζιὰ συζητοῦσαν : ὁ τάδε κέρδισε τόσες ὀκάδες καρύδια. Ἂν αὐτὸς ποὺ τὰ κέρδισε ἦταν ἀρραβωνιασμένος, πήγαινε τὰ καρύδια στὴν πεθερά του, καθόταν κι ὁ ἴδιος καὶ τἄτρωγαν. Τὸ παιγνίδι τῶν καρυδιῶν γινόταν μόνο τὰ Χριστούγεννα καὶ τοῦ Ἁι Βασιλειοῦ [2].

4. Ἡ παραμονὴ τοῦ Χριστοῦ.

Τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων οἱ ἡλικιωμένες γυναῖκες συνήθως ξενυχτοῦσαν. Φυλᾶν (τὴν) Παναΐα ποὺ τσεῖδι (=εἶναι) λοχούσα, ἔλεγαν. Μαζεύονταν ἀποβραδὶς 5 - 6 γυναῖκες σ᾽ ἕνα σπίτι, ἄλλες τόσες σ᾽ ἕνα ἄλλο, ἀκόμη πιὸ πέρα τὸ ἴδιο καὶ συζητοῦσαν, ἔλεγαν παραμύθια [3] ὡς τὴν ὥρα ποὺ νὰ δώκ᾽ ἑαχτά, θὰ χτυπήσει ἡ καμπάνα, γιὰ νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία. Τὴν ἡμέρα αὐτὴ τὰ κορίτσια χίνιαζαν, ἔβαφαν δηλαδὴ μὲ κινὰ τὰ χέρια τους, καλλωπίζονταν.

Ἡ λειτουργία ἄρχιζε τὰ χαράματα. Μόνο σήμερα χαιρετοῦσαν, μετὰ τὴ λειτουργία, μὲ τὸ Χριστὸς γεννᾶται, καὶ οἱ ἄλλοι ἀπαντοῦσαν ἀληθῶς γεννᾶται. Χαιρετώντας σήμερα, ἀκουμποῦσαν τὴν παλάμη στὸ μέτωπο καὶ στὴ μύτη τους, ὅπως ἔκαναν καὶ τὸ Πάσχα. Τὰ ψωμιὰ τῶν Χριστουγέννων τ᾽ ἄλειβαν μὲ ἀβγὸ γιὰ νὰ κοκκινίζουν, κατὰ τ᾽ ἄλλα ἦταν κοινὰ ψωμιὰ ὅπως τὰ καθημερινά τους.

5. Χρουστοῦ Πάσκα.

Μετὰ τὴ λειτουργία, ἀλλὰ καὶ ἀργότερα, οἱ νέοι φιλοῦσαν στὰ σπίτια τὸ χέρι τῶν ἡλικιωμένων. Τὸ ἀπόγεμα τῶν Χριστουγέννων γινόταν χορὸς [4] στὶς γειτονιὲς τοῦ χωριοῦ, μὲ συνοδεία κεμεντζὲ [5], ποὺ τὸν ἔπαιζαν Τοῦρκοι ἀπὸ τὸ Ἐνεχίλ, καὶ ὁ κόσμος μαζευόταν γύρω καὶ παρακολουθοῦσε.

---

1. Βλ. τὸ κεφ. Παιγνίδια σ. 196.

2. «Καὶ πρὸς κύβοις εἰσὶ δεσπόται τε ἀναμὶξ καὶ οἰκέται», σημειώνει ὁ Λιβάνιος (IV, 1055) γιὰ τὰ παιγνίδια τῶν ἡμερῶν αὐτῶν. Βλ. καὶ 1,258. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 1269. Γιὰ τὸ ρ. καρυατίζω στοὺς Βυζαντινοὺς βλ. Παιγνίδια, σ. 196, ἀριθ. 28.

3. Ἀλλοῦ, τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τοιμάζουν τραπέζι γιὰ τὶς ψυχὲς καὶ τοὺς ἀγγέλους. Βλ. Κ.Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 283.

4. Βλ. σ. 133, κ.έ. Χοροὶ καὶ τραγούδια.

5. Τουρκ. kemence, μουσικὸ ὄργανο ποὺ μοιάζει μὲ τὴ λύρα, ἡ λύρα τοῦ Πόντου. Βλ. Στ. Καρακάση *Ἑλληνικὰ μουσικὰ ὄργανα*, Ἀθήνα 1970, σ. 148.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μερικὰ παλικάρια ἔβρισκαν καὶ σήμερα τὴν εὐκαιρία νὰ πάρουν κάτω ἀπὸ τὴν κάπα τους κάποια κοπέλα, τάχα νὰ τὴν προφυλάξουν ἀπὸ τὸ κρύο, καὶ μὲ τὴν εὐκαιρία αὐτὴ τὴ φιλοῦσαν: Πρόσεχαν, βέβαια, νὰ εἶναι κορίτσι ποὺ νὰ μὴν ἔχει ἄντρα στὸ σπίτι ἢ νὰ μὴν ἀνήκει σὲ δυνατὸ σόι, μιὰ κόρη χήρας ἢ φτωχιᾶς, γιατὶ ἀλλιῶς οὔτε οἱ παρεξηγήσεις ἔλειπαν οὔτε τὰ μαλώματα, ἐκτὸς ἂν τὸ σόι τῆς κόρης ἦταν σύμφωνο γιὰ τὸ γάμο της μὲ τὸ παλικάρι.

§ 145. Ὁ Γενάρης. Ὁ Ἁι Βασίλης. Τὸ Τζουρούτ.

Ὁ Ἁι Βασίλης.

Ἡ μεγαλύτερη γιορτὴ στὸ Μιστὶ ἦταν ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁι Βασίλη, τότε γιόρταζε καὶ ἡ μεγάλη ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ [1]. Καὶ ἦταν μεγάλη γιορτή, ὄχι μόνο γιὰ τοὺς Μιστιῶτες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς τῶν γύρω χωριῶν. Τὸ Μιστὶ δὲν ἦταν μόνο τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ δύο μεγαλύτερα χριστιανικὰ χωριά, ὅπου μποροῦσαν νὰ συγκεντρωθοῦν οἱ γύρω Χριστιανοί. Ἦταν, προπάντων, χωριό, ὅπου δὲν ὑπῆρχαν καθόλου Τοῦρκοι, κι αὐτὸ ἦταν σπουδαῖος λόγος, ἂν μάλιστα σκεφτοῦμε πὼς οἱ Μιστιῶτες ἦταν ἀρκετὰ ζωηροί. Ἔτσι, καὶ οἱ γύρω Χριστιανοὶ μποροῦσαν ἐδῶ τὴν ἡμέρα αὐτὴ νὰ ξεσκάσουν πραγματικά. Νὰ φᾶνε καὶ νὰ πιοῦν, νὰ χορέψουν καὶ νὰ τραγουδήσουν χωρὶς φόβο πὼς κάποιο μάτι τοὺς παρακολουθεῖ ἢ πὼς μπορεῖ νὰ δημιουργηθῇ μιὰ παρεξήγηση μὲ τοὺς Τούρκους, ποὺ νὰ τοὺς στοιχίσει ἀκριβά. Στ' ἄλλα χωριά, τὴν ὥρα ποὺ διασκέδαζαν οἱ Χριστιανοί, πετιόταν κάποτε ἕνας Τοῦρκος ποὺ εἶχε προσωπικὰ μὲ κάποιο Χριστιανό, πετοῦσε μιὰ πέτρα ἢ μιὰ φράση καὶ αὐτὸ ἦταν ἀρκετὸ γιὰ νὰ χαλάσει ἀμέσως ἡ διασκέδαση. «Ἐμεῖς στὸ Μιστί», λένε ἀντίθετα οἱ Μιστιῶτες καὶ τὸ ἐπιβεβαιώνουν ὅλοι οἱ γύρω Χριστιανοί, «μπορούσαμε ἀκόμη καὶ ζήτω ἡ Ἑλλάδα νὰ φωνάξουμε. Κανεὶς δὲ μᾶς ἐμπόδιζε». Ἀρκεῖ, ἐξάλλου, νὰ σημειώσουμε πὼς ἀκόμη καὶ ὁ μουδούρης, ποὺ εἶχε τὴν εὐθύνη γιὰ τὸ Μιστί, ἀκόμη κι αὐτὸς ἔμενε στὸ Οὐλαγάτς. Δὲ βρισκόταν λοιπὸν ἐδῶ οὔτε κρατικὸς ἀντιπρόσωπος.

α) Οἱ ξένοι.

Αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποὺ τὴν παραμονὴ καὶ ἀνήμερα τ' Ἁι Βασιλειοῦ δὲν ὑπῆρχε σχεδὸν σπίτι στὸ Μιστὶ ποὺ νὰ μὴν περίμενε ξένους, μόλο ποὺ ἡ γιορτὴ εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ οἰκογενειακὲς καὶ μόλο ποὺ ἦταν δύσκολο τὶς ἡμέρες αὐτές, ποὺ τὸ χιόνι ἦταν πολύ, ν' ἀφήσει κανεὶς τὸ σπίτι του.

---

3. Τὸ πανηγύρι κρατοῦσε δυὸ μέρες, καὶ μερικοὶ πιστεύουν πὼς τὴ δεύτερη μέρα γιόρταζαν τὸν Ἁι Βλάση.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ πολὺ φτωχὰ σπίτια — τὶς χῆρες π.χ. — ὅλα τ᾽ ἄλλα περίμεναν σήμερα ξένους, καὶ τὰ παιδιά, ποὺ γι᾽ αὐτὰ ἦταν μιὰ εὐχάριστη ἀλλαγὴ στὴ χειμωνιάτικη μονοτονία τῆς ζωῆς ἡ ἄφιξη τῶν ξένων, τοὺς παρακολουθοῦσαν ἀπὸ τὰ δώματα τῶν σπιτιῶν, ὅταν πρόβαλλαν σὲ ὁμάδες μέσα στὸν κάτασπρο κάμπο. Ἄλλοι ἔρχονταν μὲ τοὺς ἀργοκίνητους ἀραμπάδες τους—5, 6, 8 σὲ καθέναν ἀπ᾽ αὐτοὺς —, ἄλλοι μὲ τὰ γαϊδουράκια, ποὺ δύσκολα περπατοῦσαν μέσα στὸ χιόνι, κι ἄλλοι καβάλα σὲ ἄλογα δικά τους ἢ δανεισμένα γι᾽ αὐτὸ τὸ ταξίδι. Καβαλοῦσε μπροστὰ ὁ ἄντρας καὶ πίσω ἡ γυναίκα — ἀντρίκια καὶ οἱ δυὸ — καὶ τὰ ζῶα, καθὼς δύσκολα προχωροῦσαν μέσα στὸ χιόνι, σκόνταφταν κάποτε, ἔριχναν τοὺς καβαλάρηδες, ξανακαβαλοῦσαν αὐτοί, καὶ συνέχιζαν πάλι τὸ δρόμο τους.

Ἔφταναν συνήθως οἱ ἐπισκέπτες πρῶτα στὴν ἐκκλησία γιὰ προσκύνημα, ξεπέζευαν ἐκεῖ, προσκυνοῦσαν, ξεκουράζονταν τὰ ζῶα ποὺ ἀγκομαχοῦσαν ἀπὸ τὸ δρόμο, καὶ μετὰ τὴ λειτουργία οἱ Μιστιῶτες ἀνέβαιναν στ᾽ ἁμάξια τῶν ξένων καὶ τοὺς ὁδηγοῦσαν στὰ σπίτια τους. Πολλοὶ ὅμως κατευθύνονταν ἀμέσως στὰ σπίτια τῶν γνωστῶν τους καὶ μαζί τους ἀργότερα πήγαιναν στὴν ἐκκλησία. Ἀργότερα μαζεύονταν, ντόπιοι καὶ ξένοι, στοὺς ὁδάδες τοῦ χωριοῦ ἢ στὰ γνωστὰ τους σπίτια, ἔπιναν καὶ τραγουδοῦσαν ἢ χόρευαν, περιμένοντας νὰ ξημερώσει ἡ μεγάλη γιορτή.

β) Οἱ πίτες.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος οἱ Μιστιώτισσες τοίμαζαν τὶς πίτες καθεμιά τους γιὰ τὴ γιορτή. Ζύμωναν τὴ ζύμη, ἔβαζαν μέσα κ᾽ ἕνα ἀβγὸ χτυπημένο, ἕνα νόμισμα καὶ σταφίδες, καὶ τὶς ἔψηναν στὸ φοῦρνο ἢ στὸ τουνδούρι.

Νὰ καὶ μιὰ παράδοση [1] γιὰ τὸ νόμισμα τῆς πίτας : «Ὁ Ἅι Βασίλης καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ἦταν φίλοι καὶ εἶχαν μαζὶ σπουδάσει. Ὅταν ὁ Ἰουλιανὸς ἔγινε βασιλιάς, κάλεσε τὸν Ἅι Βασίλη καὶ τοῦ ἔκανε τραπέζι. Τοῦ ἔκανε μεγάλο τραπέζι, ὅλα τὰ καλά. Ὕστερα ἀπὸ λίγον καιρὸ κάλεσε καὶ ὁ Ἅι Βασίλης τὸν Ἰουλιανό, νὰ τοῦ κάνει κι αὐτὸς τραπέζι. Ἀλλὰ στὸ τραπέζι τοῦ πῆγε μόνο χόρτα. Ἀπ᾽ αὐτὰ ἔτρωγε καὶ ὁ Ἅγιος, ὄχι πὼς τὸ ἔκανε ἐπίτηδες, ἀλλὰ ἐπειδὴ δὲν ἔτρωγε κρέας. Θύμωσε ὁ Ἰουλιανός, τάχα πὼς τὸν πρόσβαλε. Ἔφυγε ἀπὸ τὴν Καισάρεια, πῆγε στὴν Πόλη καὶ τοίμασε στρατὸ γιὰ νἄρθη νὰ ξεκάνει τὸν Ἅι Βασίλη. Ἦρθε στὴν Καισάρεια, ἔστησε τὶς σκηνές, ἔκατσε ὁ στρατὸς στὶς σκηνές, ἔκατσε καὶ ὁ Ἰουλιανὸς χωριστὰ στὴ δική του σκηνή. Ἐκεῖ ποὺ ἦταν στὴ σκηνή του, ἔρχεται ὁ Ἅγιος Μόδιστος καβάλα στὸ ἄλογο, δίνει μιὰ μὲ τὸ σπαθὶ καὶ σκοτώνει τὸν Ἰουλιανό. Τὸν βρήκανε σκοτωμένο. Ὁ στρατός του πιά, χωρὶς βασιλιά,

1. Ἡ παράδοση βρίσκεται καὶ σ᾽ ἄλλα χωριά. Βλ. τοὺς σχετικοὺς φακέλους στὸ ΚΜΣ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

διαλύθηκε. Ἀλλὰ ὁ Ἅι Βασίλης, πρὶν ἔρθει ὁ Ἰουλιανός, εἶχε μαζέψει λεπτὰ ἀπὸ τὸν κόσμο. Ἤθελε νὰ κάνει μπαξίσι στὸν Ἰουλιανό, γιὰ νὰ γλιτώσει κι αὐτὸς καὶ οἱ ἄλλοι Χριστιανοί. Ὅταν πέθανε ὁ Ἰουλιανός, τί νὰ τὰ κάνει τὰ λεπτὰ ὁ Ἅγιος; Αὐτὸς εἶχε πουλήσει τὴ δική του περιουσία, τὰ ξένα τί νὰ τὰ κάνει; Ἀλλὰ δὲ μποροῦσε οὔτε νὰ τὰ μοιράσει. Ποῦ νὰ θυμᾶται πόσα τοῦ εἶχε δώσει καθένας! Τότε παράγγειλε νὰ ζυμώσουν ζύμη καὶ νὰ κάνουν πίτες. Καὶ μέσα στὶς πίτες ἔβαλε τὰ χρήματα ποὺ εἶχε μαζέψει. Κανεὶς δὲν ἤξερε πόσα εἶναι στὴ μιὰ καὶ πόσα στὴν ἄλλη. Πῆρε καθένας ὅσα βρῆκε στὴν πίτα του».

Στὰ σπίτια, ὅπου τὸ κρέας ποὺ εἶχαν προμηθευτῆ τὰ Χριστούγεννα εἶχε τελειώσει, ἔσφαζαν ἕναν δυὸ πετεινοὺς καὶ μαγείρευαν ὅ,τι καλύτερο μποροῦσαν, γιὰ νὰ εὐχαριστήσουν τὰ μισαφίρια τους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς προσκυνητές, ἔρχονταν σήμερα στὸν Ἅι Βασίλη καὶ μικρέμποροι, Χριστιανοὶ ἢ Τοῦρκοι, ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ — Σινασὸ καὶ Νεάπολη κυρίως — γιὰ νὰ πουλήσουν μικρὲς πραμάτειες — παιγνίδια προπάντων καὶ γλυκὰ γιὰ τὰ παιδιὰ — καὶ τὸ μικροπάζαρο αὐτὸ ἔδινε στὸ χωριὸ ἀκόμη μεγαλύτερη κίνηση αὐτὲς τὶς δύο μέρες.

γ) Τὰ κάλαντα.

Ἦταν καὶ μέρα τῶν παιδιῶν μεγάλη ἡ σημερινή. Τὴν παραμονὴ πρωῒ πρωῒ — Ἅι Βασιλειοῦ ἀνάτις, ἕνα μέρα ὀbρό, τὴν παραμονὴ τοῦ Ἅι Βασιλειοῦ, (δηλαδὴ) μιὰ μέρα νωρίτερα — τὰ μικρότερα ἀπ' αὐτὰ — 8, 10, 12 χρονῶν — γίνονταν συντροφιές ἀπὸ 4, 5, 6, — σωροβιότουν πέντ' ἕξι κλάτσα [1] — ἔπαιρνε κάθε ὁμάδα ἀπὸ ἕνα μεγάλο κουδούνι [2] — χτηνοῦ κωγιών', τῆς γελάδας κουδούνι — περνοῦσαν τοὺς τσεντέδες, τὰ σακκούλια στὸ λαιμό, γιὰ νὰ βάζουν τὰ καλαμιώτικα [3] — ἀβγά, πλιγούρι, σταφίς, καρύια, doύτια [4], τσέραda [5], κάποτε καὶ κανένα γρόσι —, καὶ γύριζαν στὰ σπίτια. Νὰ ποῦμ' Ἅι Βασίλ' dὰ κάλαντα, ἔλεγαν, καὶ οἱ γυναῖκες ποὺ τἄβλεπαν ἔλεγαν : τὰ φσάα κλώχουν σὰ κάλαντα [6], τὰ παιδιὰ γυρίζουν στὰ κάλαντα. Ἀνέβαιναν τὰ παιδιὰ στὸ δῶμα κάθε σπιτιοῦ, πλησίαζαν στὴν κάπνη καὶ τὰ μεγαλύτερα ἀπ' αὐτά, ἂν ἤξεραν, ἄρχιζαν νὰ λένε τραγουδιστὰ

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
2. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στὴ Σίλλη τῆς Λυκαονίας. Βλ. ΚΜΣ, Σίλλη, Λατρεία.
3. Ἀσφαλῶς ἀντὶ καλἀντιώτικα.
4. Τούρκ. dut, μοῦρο, ξερὸ αὐτὴ τὴν ἐποχή.
5. Δηλ. χαρούπια.
6. Στὴ Δίλα ἔλεγαν: Κλώνουν τὰ κάλαντα τὰ φσάα — νύχτα κλώνουν τὰ παλικάρια, μέρα κλώνουν τὰ μικρά. Οἱ μεγάλοι μάζευαν σιτάρι γιὰ τὴν ἐκκλησία καὶ χρήματα. τ' ἄλλα τὰ τρώγαν. Τὰ μικρὰ ἔλεγαν μόνο : κάλαντα — κάλαντα. Ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὡς τ' Ἅι Βασιλειοῦ χαιρετοῦσαν κ' ἐδῶ μὲ τό: Χριστὸς γεννᾶται - Ἀληθῶς γεννᾶται.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὰ κάλαντα[1] — λέισκαν dοὺ τραγώι, ἔλεγαν τὸ τραγούδι—καὶ ἔπειτα κρεμοῦσαν μὲ τὸ σκοινὶ ἀπὸ τὴν κάπνη τὸ σακκουλάκι τους, μαζὶ μὲ τὸ κουδούνι, μέσα στὸ σπίτι, κουνώντας τὸ τελευταῖο γιὰ νὰ κουδουνίζει. Ἄναβε τότε ἡ νοικοκυρὰ δυὸ μικρὰ κεριά, ἀπὸ τὰ πολλὰ ποὺ εἶχε τοιμάσει, τὰ κολλοῦσε στὸ κουδούνι, ἔβαζε στὸ σακκούλι τὰ δῶρα ποὺ μποροῦσε νὰ δώσει στὰ παιδιά, κι αὐτὰ τραβοῦσαν τὸ κουδούνι καὶ τὸ ἄσκουμα, τὸ σακκούλι, στὸ δῶμα κ' ἔπαιρναν τὰ κεριὰ καὶ τὰ δῶρα. Ἄλλοτε τἄπαιρνε αὐτὰ ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ τῆς συντροφιᾶς μπαίνοντας στὸ σπίτι. Ὅταν τελείωνε ἡ ἐπίσκεψη ὅλων τῶν σπιτιῶν τῆς γειτονιᾶς, τὰ παιδιὰ πήγαιναν καὶ στοὺς ὁδάδες, ὅπου ἦταν μαζεμένος ὁ κόσμος — ντόπιοι καὶ φιλοξενούμενοι—καὶ διασκέδαζε. Ἐμπαιναν μέσα κ' ἔπαιρναν τὰ λίγα γρόσια ποὺ τοὺς φίλευαν, λέγοντας πάλι τὰ κάλαντα.

Αὐτὰ ποὺ συγκέντρωναν οἱ μικροί, τὰ πουλοῦσαν συνήθως στοὺς μπακάληδες τοῦ χωριοῦ κ' ἔπαιρναν ὅ,τι τοὺς ἄρεσε, συνήθως χαλβά, παστουρμά, καραμέλες. Ἂν ἡ ὁμάδα τῶν μικρῶν ἔμπαινε σὲ συγγενικὸ σπίτι ποὺ εἶχε ἀρραβωνιασμένο κορίτσι, τὰ δῶρα ἦταν καλύτερα[2]. Κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸ τῶν παιδιῶν σύκα, μῆλα, ὅ,τι βρισκόταν στὸ σπίτι.

Παραθέτομε τὸ κείμενο τῶν καλάντων, ὅπως τὸ θυμοῦνται ἀκόμη λίγοι Μιστιῶτες :

'Αι(χ)ρὴν[3] ἀι(χ)ρὴν τὰ κάλαντα τῶ' ἀι(χ)ρὴν τῶ'ἀι(χ)ρὴν τὰ Φῶτα. [4]
Εἶν' τῶ' 'Αι Βαϑίλη μου[5] καλὸ(ν) ζευγάρι λάμ(ν)ει [6].

---

1. Συνήθως τὰ παιδιὰ τῶν 7, 8, 10 χρονῶν δὲν ἔλεγαν τίποτα, γιατὶ δὲν ἤξεραν ἀκόμη τὰ κάλαντα.

2. Στὰ Φάρασα καὶ στὴν 'Ανακού, ὅταν τὰ παιδιὰ δὲν ἦταν εὐχαριστημένα ἀπὸ τὰ δῶρα, φοβέριζαν τὴ νοικοκυρά, ὅπως καὶ στὴν Ἤπειρο. Βλ. Λουκοπούλου - Πετροπούλου *Ἡ λατρεία τῶν Φαράσων* 71, *'Ανακού* 232. Γιὰ τὴν Ἤπειρο βλ. Ε. Μπόγκα *'Εκδρ. ὅμιλος φυσιολατρῶν Κυφέλης*, ἔτ. Α', τεῦχος 4 (1960) 13, ὅπου καὶ τὸ ξετραγούδισμα : «Δῶσε, μπάμπω, κλούρα, μὴ σ' τσακίσω τ' θύρα καὶ τὴν παραθύρα», ἢ : «ξίδι στὸ βαγένι τὸ κρασὶ νὰ γένει». Βλ. ἀκόμη Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 1274, *ΛΣ* Ι, 72-3. Βλ. καὶ παρακάτω σημ. 4.

3. Ἡ : ἀιχρέν.

4. Μερικοὶ προσθέτουν σὰν δεύτερο στίχο: Φῶτα ἡ καλὴ μέρα, φώτ'σι τῶι ὄήμερα — νὰ πᾶμ' σὰ κάλαντα. Σὰν δεύτερος καὶ τρίτος στίχος ἀναφέρεται ἀκόμη: Φῶτα τῶι καλὴ μέρα, ἤρτα τῶι 'γὼ ὄήμερα. Ἄ dὲ μὲ dώκεις ἕνα ὀβγό, νὰ χέσω τύρα ὀbρό, ἢ : νὰ χέσω γκουβάνα — δοχεῖο ἀπὸ βοϊδοκοπριά, ὅπου ἀποθήκευαν τ' ἀβγά. Φαίνεται ὅμως πὼς τοῦ τρίτου αὐτοῦ στίχου ἡ θέση βρίσκεται στὸ τέλος τοῦ τραγουδιοῦ, εἶναι δηλαδὴ ξετραγούδισμα.

5. Ἡ : Βαϑιλίτση μ'.

6. Ζευγολάτης θεωρεῖται ὁ 'Αι Βασίλης καὶ στὴν Κρήτη, Κυδωνίες, Σάμο, Λέσβο, Λῆμνο. Βλ. Γ.Α. Μέγα *'Εορταὶ* 62 καὶ *Λαογραφία* 27 (1971) 290 - 294. Βλ. καὶ Χ.Ν. Τουργούτη *Ν. 'Εστία* 27,56.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἔχ'(ει) τῶ̂ι τὰ τζυγόπαλα τ' ἀσ̆ημοκονουμένα [1].
Ἔχ'(ει) τῶ̂ι τὰ ζευγολότια τ' ξανὰ κλωστὰ μετάξια.
Ἔχ'(ει) τῶ̂ι dοὺ φτῶ̂έντιρ(ι) τ' ἀσ̆ημοκονουμένου [2].
Ἔχ'(ει) τῶ̂ι dοὺ γυνίτσ̆ι του ἀσ̆ημοκολλημένου [2].
Ἔσπειρα ἕνα ξερὸ πέτρα τῶ̂ι σ̆ήκουσα χίλιοι χίλιοι χωρὶς μέτρα. [3]
Ἅγιο Βασ̆ίλη μου, ἂν τῶ̂εῖσι τῶ̂' ἂν τῶ̂οιμᾶσι [4],
Κόψ' ἕνα κομμάτ' τῶ̂ερὶ ν' ἀνάψουμ' dοὺ φενέρι [5].

Ἄλλη παραλλαγὴ τῶν καλάντων εἶναι αὐτή :

Ἀ(χ)ρὴν ἀ(χ)ρὴν τὰ κάλαντα τῶ̂' ἀ(χ)ρὴν τῶ̂' ἀ(χ)ρὴν τὰ Φῶτα.
Τὰ πουλιὰ λαλοῦν τῶ̂ι τὰ χερόνια κράζ'νι [6].
Ἅγιε Βασ̆ίλη μου, καλὸν ζευγάρι λάμνεις,
Ἅγιε Βασ̆ίλη μου, καλὸν τῶ̂ι εὐλο(γ)ημένη [7].
Εἶν' τῶ̂ι τοὺ ἀλέτορι [8] του χριστοϊβουτημένου [9].
Εἶν' τῶ̂ι τοὺ γυνίτσι του ἀσ̆ημοκονουμένου.
Εἶν' τῶ̂ι τὰ τζυόπαλα τ' κοτσάι μαγλατάρια [10].
Εἶν' τῶ̂ι τὰ ζευλογιότια [11] τ' σὰν ἄκλωστα μετάξια.
Ἄκου τα, κουκόνα [12] μου, τῶ̂' ἂν τῶ̂εῖσι τῶ̂' ἂν τῶ̂οιμᾶσι,
Κόψι κομμάτι τῶ̂ερί, φώτισι dοὺ φανάρι,
τῶ̂ι πολλὰ χρόνια Χεὸς νὰ σὶ χαρίσει [13].

Ὁ Ν. Βακαλόπουλος [14] παραθέτει τὴν ἑπόμενη παραλλαγή :

1. Ταχρὴν [15] ταχρὴν τὰ Κάλαντα ταχρὴν τὰ Φῶτα.
Ἀι Βασ̆ίλη μου, καλὸ κι εὐλογημένο
(Ἐπωδός) : Τὰ πουλιὰ λαλοῦντα, τ' ἀηδόνια κράζουν. [16]

---

1. Ἤ : κοτὰ (=ἕνα ἕνα) τῶ̂ι μαργαριτάρια, ἢ ἀσ̆ημοκουνημένο.
2. Ἤ : ἀσ̆ημοκουνημένο.
3. Σήκωσε χίλια μέτρα;
4. Ἤ : τῶ̂ι Ἀι Βασ̆ίλη μου, ἂν τῶ̂εῖσι τῶ̂' ἂν τῶ̂οιμᾶσι.
5. Ὅταν ἀπάγγελλαν αὐτὸ τὸ στίχο, κρεμοῦσαν ἀπὸ τὴν κάπνη τὸ κουδούνι καὶ τὸ σακκούλι, καὶ ἡ νοικοκυρὰ κολλοῦσε τὰ δυὸ κεριὰ στὸ κουδούνι κ' ἔβαζε τὰ δῶρα στὸ σακκούλι.
6. Ἀντί : τὰ χελιδόνια κράζ'νι = κράζουν.
7. Ἀντί : εὐλογημένου.
8. Δηλ. ἀλέτρι.
9. Στὸ χρυσὸ βουτημένο.
10. Ἀντί : κουτῶ̂ὰ (κουκκιὰ) μαργαριτάρια.
11. Ἀντί : ζευγολότια.
12. Ἡ λ. δὲ συνηθιζόταν στὸ Μιστί, φαίνεται λοιπὸν ἐπίδραση ξένη.
13. Ὁ εὐχετικὸς αὐτὸς στίχος λείπει ἀπὸ τὶς ἄλλες παραλλαγές.
14. Βλ. σ. 62. Στὴ σ. 63 σημειώνεται ἡ μουσικὴ τοῦ τραγουδιοῦ στὸ πεντάγραμμο.
15. Ταχρήν : τ' ἀρχήν.
16. Θὰ περίμενε κανείς : τ' ἀηδόνια λαλοῦν ... Μὴ ξεχνοῦμε πῶς ἀηδόνια στὸ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀι Βασίλη μου, καλὸ ζευγάρι λάμνεις [1].
2. Εἶν' καὶ τ' ἀλετίρι του, Χριστὸ ἡ βουτημένο [2]
εἶν' τὰ ζευγολίτια [3] τ', σὰν ἄκλωστα μετάξια.
Τὰ πουλιὰ λαλοῦντα τἄ χερόνια [4] (ἢ : ἀηδόνια) κράζουν
3. Εἶν' καὶ (τὸ) βουτσέντερι τ' κεντρί του, ἡ καλάμαι,
Εἶν' καὶ τὰ τζυγόπαλα τ' κουκιὰ [5] ἡ μαγλατάρια [6]
Τὰ πουλιὰ λαλοῦντα τὰ χερόνια κράζουν.
4. Εἶν' καὶ τὸ γυνίτσι τ' ἀσημοκωνομένο,
Εἶν' καὶ τὰ βοΐτσια τ' Πανάγιας [7] τὰ πωλήτσια τ'.
Τὰ πουλιὰ λαλοῦντα τ' ἀηδόνια κράζουν.
5. 'Εσπείραμ' ἕνα μέτρος σουκώσαμ' χίλια μέτρα.
Ἄς φάμεστε [8] κι ἂς πιούμεστε, χρονῶς [9] σ' αὐτὰ τὰ μέραις.
Τὰ πουλιὰ λαλοῦντα τ' ἀηδόνια κράζουν.
Κόσκινα [10] κορλόπα [11], χάροπα [12] κρασόπα [13]
Ἀι Βασίλη μου, καλὸ κι εὐλογημένο [14].

Τὸ ἴδιο τραγούδι δημοσιεύεται ἀπὸ τὸ Ν. Βακαλόπουλο στὴ Λαογραφία 1 (1909) 143 καὶ στὴ Φόρμιγκα 6 (1908 - 9) ἀρ. 17 - 18, σ. 8, μὲ τὸν τίτλο Κάλανδα Μύστιδος, κωμοπόλεως Καππαδοκίας. Τὶς διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς δύο παραλλαγὲς τὶς σημειώνομε στὶς ὑποσημειώσεις [15].

Μπουδὰκ ὀβὰ δὲν ὑπῆρχαν. Πρέπει λοιπὸν νὰ δεχτοῦμε γιὰ τὸ στίχο αὐτό, ὅπως καὶ γι' ἄλλους ἀκόμη, ξενικὴν ἐπίδραση.

1. Ὁ Βασιλόπουλος σημειώνει : λάμεις.
2. Βουτημένο = βαπτισμένο.
3. Ζεύγλη : ζευκτήρια.
4. (Δηλ. χελιδόνια).
5. Κουκιά : ὀπαὶ ζυγοῦ.
6. Μαγλατάρια : σύνδεσμοι, ἐκ τοῦ τουρκ. μπαγλαμάκ, δένειν. (Βλ. τὴ σημ. 10 τῆς προηγούμενης παραλλαγῆς).
7. Ἡ Παναγία νὰ φυλάττη τοὺς πώλους αὐτῶν ἐν γένει. (Προφανῶς πρέπει νὰ γραφῇ : Παναγιᾶς τά).
8. (Βασιλόπουλος : φάομεστε).
9. Χρονικῶς.
10. Ἀρτολάχανα, βασιλόπιτα. (Προφανῶς : κόκκινα).
11. (Κουλουρόπουλα. Ὁ Βασιλόπουλος γράφει : καρλόπα).
12. Καράφα (φιάλη).
13. Κρασοπότηρο. (Προφανῶς : κρασόπουλο).
14. Οἱ ὑποσ. καὶ φρ. μέσα σὲ παρένθεση εἶναι δικές μας. Οἱ ὑπόλοιπες εἶναι τοῦ Βασιλόπουλου.
15. Σχολιάζοντας τὴν παραλλαγὴ τοῦ Βασιλόπουλου στὴ *Λαογρ.* 1 (1909) 145 ὁ Ν.Γ. Πολίτης σημειώνει : «.... εἶναι τὸ προσῆκον εἰς γεωργικὰς κοινότητας εὐκτικὸν ᾄσμα — αἱ εὐχαὶ συγκεφαλαιοῦνται εἰς μίαν γενικὴν περὶ εὐετηρίας». Παρατηρήσεις κάνει ἀκόμη ὁ Σ.Ν. Δραγούμης ὅ.π. σ. 411, καὶ προτείνει σωστά : κουκκὶ μαργαρι-

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὁ Βασ. Καράμποδος [1] σημειώνει τοὺς ἑξῆς στίχους :

Ἀρχῆ ἦν τὰ κάλανδα / καὶ ἀρχῆ ἦν τὰ Φῶτα.
Χριστὸς ἐπεριπάτησε / ὅλον τὸν κόσμον φώτισε.
Φώτισε νῦν τὸν κόσμον του / καὶ τὸν Ἅγιο Βασίλη.
Ἁγιὸ Βασίλ' ἀφέντα μου / καλὸν ζευγάριν λάμνεις.
Λάμνεις λάμνεις καὶ τραγουρᾶς / ταγίζεις τα καὶ παίζεις (=παίζεις τα)
Ἅγιο Βασίλ' ἀφέντα μου / καλὸν ζευγάριν λάμνεις.
Ἔχει καὶ τὰ βοδίτσα του χρυσᾶ καὶ ἀσημένια.

Ἄλλη παραλλαγὴ τοῦ τραγουδιοῦ δημοσιεύει ὁ Γ. Παχτίκος [2]:

Ἀρχὴν ἀρχὴν τὰ κάλανδα κι ἀρχὴν τὸ χρόνο,
Τὰ πουλιὰ λαλοῦν καὶ τὰ χελιδόνια κράζουν.
Ἅγιο Βασίλη καλὸ ζευγάρι λάμνει
Καλὸν κι εὐλογημένον 'ναι ἀφέντα [3].

Σημειώνομε ἀκόμη τὴν παραλλαγὴ ποὺ δημοσιεύει ὁ Δ.Ι. Ἀρχιγένης στὴν ἐφημερίδα "Προσφυγικὸς Κόσμος" τῆς 3.1.1971:

1. Ἄϊρ(χ)' εἶν' ἀϊρ εἶν' ντάϊ κάλαντρα [4]
ἀϊρ εἶν', ἀϊρ ἐν ντὰ Φῶτα,
Ἁη Βασίλη μου, καλὸν τζι εὐλοημένου
(ἀϊρ εἶν' = στὴν ἀρχὴ εἶναι)

Ἐπωδός :

Ντὰι πουλιὰ λαλοῦν, ντὰ σ(χ)ερόνια [5] κράζ'νι.
Ἁη Βασίλη μου καλὸ ζευγάρι λάμνεις
(σερόνια = οἱ ἁμαρτωλὲς ψυχές, ἀντιστοιχοῦν στοὺς Καλκάτζαρους).
2. Εἶν' τζὶ ντοὺ ἀλετήρι [6] σ' χρουστόϊ βουτημένου

τάρι, ἀντὶ κοκκιὰ ἡ μαλγατάρια κ.τ.λ. Πβ. τὰ κάλαντα τοῦ Σεβδίκιοϊ, στὴν περιφέρεια Σμύρνης : Ὁ Χριστὸς βγῆκε καὶ χαιρέτησε ὅλους τοὺς ζευγολάτες, τὸν πρῶτον ποὺ χαιρέτησε ἦταν ὁ Ἅι Βασίλης (Δημ. Ι. Ἀρχιγένης *Προσφυγικὸς Κόσμος* 3.7.71). Βλ. ἀκόμη *Λαογρ.* 2 (1910) 685 - 7, ὅπου σημειώνονται κάλαντα ποὺ τραγουδοῦν Αἰβαλιῶτες στὴν Αἴγινα καὶ ποὺ ἀναφέρονται ἐπίσης σὲ ζευγολάτες (στ. 3 καὶ 5): Ἐβγῆκε καὶ χαιρέτησε ὅλους τοὺς ζευγολάτες· / Ἅγιε Βασίλη δέσποτα, καλὸ ζευγάρι κάνεις. Βλ. παραπάνω σ. 298, σημ. 6. Βλ. καὶ παρακάτω.

1. *Γούρδονος* 29.

2. *Δημώδη Ἑλληνικὰ ἄσματα*, 1905, σ. 8, ἀριθ. 5.

3. Στὴ σ. 145 - 146 (*Δημώδη Ἑλληνικὰ ἄσματα*) παραθέτονται παραλλαγὲς τοῦ τραγουδιοῦ ἀπὸ τὴν Κρήτη, τὴν Πελοπόννησο καὶ τὴ Νικόπολη.

4. Ἀφήσαμε τὴ γραφὴ καὶ τὴν ὀρθογραφία τοῦ Ἀρχιγένη. Ἀντὶ : Κάλαντα.

5. Δηλ. χελιδόνια.

6. Βλ. τὸ κεφ. Γεωργία, § 230, α. Οἱ ὑποσ. εἶναι δικές μας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εἶν' τζὶ ντοὺ γυνίτζι σ' ἀσήμουκονουμένου.
3. Εἶν' τζὶ ντὰ τζυόπαλα[1] σ' κοτσάι μαγλατάρια[2].
Εἶν' τζὶ ντὰ ζευλόγιοτια[1] σ' ἀνάκλωστα μετάξια.
4. Εἶν' τζὶ ντοὺ φουτσέντζηρι[1] σ' τσιβίντρι[1] ντο καλέμι,
εἶν' τζὶ ντὰ βόϊα σου Πανάγιας ντὰ πουλίτζα.
5. Ἔσπειρα ροβίτσα, σήκουσα φακουΐστρα[3]
ἤρτεν ντοὺ πουλίτζι, ντῶκα ντου σὸ γήτσι,
6. Ἤρτεν μαύρ' ντ' μάννα ντοὺ γκηρὶν ντ' ἄλογο
ἤρτεν μαύρ' ντ' μάννα κλαίει τζὶ ἀφορίζι τ'
7. Ἄϊκου ντάι, τσεράτσα μου, τζὶ ἂν τζεῖσι τσὶ ἂν τζοιμᾶσι
Κόψ' κουμμάτ' λάδι, γῆψι ντοὺ φανάρι
(τσι ἂν τζεῖσι : κι ἂν εἶσαι, γῆψι : ἄναψε)
8. Κόσκινα κουρλόπα[4], σ(χ)αράπα κρασ(χι)όπα[5].
(κόσκινα, κουλούρια, κανάτες, κρασιὰ)
ἂς φάμιστι τζὶ ἂς πιούμιστι
οὖς χρόν' ἰντούρα ντάι μέρις.
(ὡς τοῦ χρόνου τέτοιες μέρες).

δ) Ἡ λειτουργία. Τὸ « σήκωμα » τῶν εἰκόνων.

Ἀνήμερα τ' Ἀι Βασιλειοῦ ντόπιοι καὶ ξένοι πήγαιναν στὴν ἐκκλησία. Ἦταν ἀρκετὰ μεγάλη καὶ δὲν ὑπῆρχε ζήτημα χώρου. Μετὰ τὴ λειτουργία οἱ ἐπίτροποι — τὰ μιτριπούια — κατέβαζαν ὅλες τὶς φορητὲς εἰκόνες τῆς ἐκκλησίας, τὶς ἔβαζαν στὸ παγκάρι, καὶ ὁ παπὰς ἢ οἱ ἴδιοι καλοῦσαν τοὺς πιστοὺς νὰ προσφέρουν ὅ,τι μποροῦσαν γιὰ τὴν ἐκκλησία, παίρνοντας σὲ ἀντάλλαγμα τὸ προνόμιο νὰ κρατήσουν στὰ χέρια τους τὴν εἰκόνα τὴν ὥρα τῆς περιφορᾶς[6].

---

1. Βλ. τὸ κεφ. Γεωργία, § 230.
2. Δηλ. μαργαριτάρια.
3. Τὰ δίστιχα 5-6 ἀνήκουν σὲ ἄλλο τραγούδι. Βλ. σ. 138.
4. Δηλ. κόκκινα (;) κουλουρόπ(ουλ)α.
5. Δηλ. κρασό-(ου)λα.
6. Ἡ συνήθεια ἦταν γενικὴ στὴν Καππαδοκία (Βλ. π.χ. *Ἀνακοὺ* 255), ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μαθαίνομε πολλὰ γιὰ περιφορὲς ἀγαλμάτων. Βλ. π.χ. Παυσανία II, 7, 5 : «ἄλλα δὲ ἀγάλματα ἐν ἀπορρήτῳ Σικυωνίοις ἐστίν. Ταῦτα μιᾷ καθ' ἕκαστον ἔτος νυκτὶ εἰς τὸ Διονύσιον ἐκ τοῦ καλουμένου κοσμητηρίου κομίζουσι, κομίζουσι δὲ μετὰ δᾳδων ἡμμένων καὶ ὕμνων ἐπιχωρίων· ἡγεῖται μὲν οὖν ὃν Βάκχον ὀνομάζουσι, ἕπεται δὲ ὁ καλούμενος Λύσιος». Βλ. καὶ Κ.Α. Ρωμαῖο *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 11 (1944-5) 23, σημ. 1, *Λαογρ.* 3 (1911) 504 - 5, κ.ἀ. Βλ. ἀκόμη Θεοφίλου ἐπισκόπου Καμπανίας *Ταμεῖον τῆς Ὀρθοδοξίας*, Βενετία 1870, ὅπου ἡ γνώμη τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (5ος αἰ.). Στὸ κεφ. ΝΕ, σ. 130 (Κατὰ τῶν βασταζόντων τὰς ἁγίας εἰκόνας καὶ παραφρονούν-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

–Τοὺν 'Αι Βαδίλ' τὶς τοὺν θέλ', ἤ:–'Απ' καργιά σας τί δίνετε, ρωτοῦσε ὁ παπάς ἢ οἱ ἐπίτροποι, καὶ οἱ ἄντρες ποὺ εἶχαν συγκεντρωθῆ γύρω ἀπ' αὐτούς, ἀπαντοῦσαν — Δύο μεντζίτια ὁ ἕνας, δυόμισι ὁ ἄλλος, κ.λ.π.

Ἡ μεγαλύτερη προσφορὰ — ποὺ ἦταν καὶ τιμὴ γιὰ τὸν πλειοδότη — γινόταν πάντα γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ 'Αι Βασίλη. Τὸ ποσὸν ποὺ πλήρωνε ὁ πλειοδότης σήμερα γι' αὐτὴν ἔφτανε κάποτε τὶς τέσσερες ἢ πέντε λίρες. Τὴ σήκωναν συνήθως αὐτοὶ ποὺ εἶχαν γυρίσει ἀπὸ τὴν Πόλη, Μιστιῶτες ἢ ξένοι, καὶ μόνο αὐτοῦ ποὺ σήκωνε τὸν 'Αι Βασίλη ἀκουγόταν σήμερα τὸ ὄνομα : Τάδε ἤκουσ' τοὺν 'Αι Βαδίλ'. Συγκέντρωνε σήμερα ἡ ἐκκλησία ἀπὸ ὅλες τὶς εἰκόνες 10 - 15 λίρες.

Ὅταν ὅλα τὰ εἰκονίσματα «πουλιόνταν», τὸ ἐκκλησίασμα ξεκινοῦσε γιὰ τὴν περιφορά : μπροστὰ οἱ ψάλτες καὶ τὰ ἐξαφτέρυγα, πίσω ὁ παπάς κι αὐτοὶ ποὺ εἶχαν σηκώσει τὶς εἰκόνες, καὶ πίσω ὁ ἄλλος κόσμος, ἔβγαιναν ἀπὸ τὴ βορινὴ πόρτα τῆς ἐκκλησίας, ἔκαναν τὸ γύρο της — μέσα στὴ μάντρα — καὶ ξανάμπαιναν ἀπὸ τὴ νότια πόρτα. Ἄφηναν τὶς εἰκόνες στὴ θέση τους, τελείωνε ἡ λειτουργία καὶ ὅλοι γύριζαν στὰ σπίτια τους γιὰ τὸ φαγητό. Ἔφερναν τότε τὴν πίτα στὸ τραπέζι, ἔκαναν ὅλοι τὸ σταυρό τους καὶ ἡ νοικοκυρὰ τὴν ἔκοβε σὲ τόσα κομμάτια, ὅσα τὰ ἄτομα τοῦ σπιτιοῦ καὶ οἱ φίλοι ποὺ φιλοξενοῦσε.

ε) Τὸ μακούφ [1].

Ὡς τὰ 1900 περίπου οἱ ἐπίτροποι ἔσφαζαν κάθε παραμονὴ τ' 'Αι Βασιλειοῦ πέντ' ἕξι ἀγελάδες, ἔβραζαν τὸ κρέας καὶ τὸ μοίραζαν στὸν κόσμο ποὺ τὄτρωγε ἔξω στὸν κάμπο, καθισμένος καταγῆς. Τὄλεγαν μακοὺφ αὐτὸ τὸ κρέας, ἐκκλησιαστικὸ δηλαδή. Ἀργότερα ἡ δαπανηρὴ αὐτὴ συνήθεια σταμάτησε.

στ) Ὁ χορός. Τὸ τζουρούτ.

Γύρω στὸ μεσημέρι ἢ λίγο ἀργότερα, χορτάτοι καλὰ ὅλοι, γύριζαν ἀπὸ τὰ σπίτια τους στὸ ἄπλωμα ποὺ βρισκόταν δυτικὰ τῆς ἐκκλησίας, γιὰ τὸ

των .... ἐν ταῖς πανηγύρεσι καὶ ἄλλαις ἑορταῖς τῆς μνήμης τῶν ἁγίων καὶ τῆς Παναγίας εὐγάζουν τὰς ἁγίας εἰκόνας Χριστοῦ, Παναγίας, ἁγίου Δημητρίου, ἁγίου Γεωργίου καὶ ἄλλων καὶ πλήθους λαοῦ ὄντος, ἐπ' ὤμων βαστάζουσιν αὐτὰς λαϊκοὶ καὶ οἱ τυχόντες καὶ τρέχουσιν ὡς παράφρονες...»,παράγραφος ποὺ θυμίζει πολὺ καὶ τ' 'Αναστενάρια. Ὁ ἴδιος (βλ. Migne *P.G.* 70, 989, Κ.Α. Ρωμαῖος *Λαϊκὲς λατρ. Θράκης* 20) σημειώνει ἀκόμη : «ἐξεκόμιζον τῶν σηκῶν τὰ ἀγάλματα, ἐπαναθέμενοι δὲ ταῦτα τῶν ἱερέων τινὲς περιήεσαν ἐν πλατείαις, κατασειόμενοί τε καὶ οἷον μεθύσκοντες, ὡς ἀχθοφοροῦντες ἄγαν...».

1. Τουρκ. vakıf.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χορό. Ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἁπλωνόταν ὁ κάμπος, καὶ ὁ χῶρος ἦταν ἀρκετὸς γιὰ ὅλους. Γιὰ τὸ χορὸ βλ. παραπάνω σ. 133 κἑ.

Ὁ χορὸς συνεχιζόταν ὡς ἀργὰ τὸ ἀπόγεμα, κ' ἐκεῖ, στὸ χορὸ ἀπάνω πρόβαλλαν ξαφνικὰ μέσα στὸν κάμπο τὰ ἄλογα μὲ τοὺς καβαλάρηδές τους, πού, κρατώντας καθένας στὸ χέρι ἕνα κοντάρι μακρὺ ὡς δυὸ μέτρα, ἔρχονταν νὰ πάρουν μέρος στὸ τζουρούτ [1], γιὰ νὰ τοὺς καμαρώσει ὁ κόσμος. Τὴν περιγραφὴ τοῦ παιγνιδιοῦ, ποὺ παιζόταν ὡς τὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα, τὴ σημειώνομε στὸ κεφ. τὸ σχετικὸ μὲ τὰ παιγνίδια [2]. Θὰ προσθέσουμε μόνο ἐδῶ πὼς ἄλογα ἔφερναν μαζί τους γιὰ τὸ τζουρούτ οἱ Ἀξενοὶ κυρίως. Ἦταν ἀγωγιάτες αὐτοὶ καὶ συντηροῦσαν ἀρκετὰ ἄλογα [3]. Σήμερα τὰ παιδιὰ ἔπαιζαν κάποτε καὶ χιονιές.

Χαιρετίζονταν τ' Ἅι Βασιλειοῦ μεταξύ τους μὲ τὴ φράση τὸκ ἱλαρὰ [4], χρόνια πολλά.

Ὅταν ἀργότερα ἡ παγωνιὰ δυνάμωνε μέσα στὸν κάμπο καὶ τὸ τζουρούτ τελείωνε, γύριζαν ὅλοι στὰ σπίτια καὶ τοὺς ὁδάδες τοῦ χωριοῦ, γιὰ νὰ συνεχίσουν τὴ διασκέδαση. Τὴν ἄλλη μέρα τὸ πρωὶ οἱ πανηγυριῶτες ἔπαιρναν τὸ δρόμο τοῦ γυρισμοῦ.

Στὰ σπίτια ὅπου ὑπῆρχαν ἀρραβωνιασμένα κορίτσια, τὸ σόι τοῦ γαμπροῦ μαζευόταν τὴν ἡμέρα αὐτή, καθένας μὲ τὰ φαγητά του καὶ μὲ τὸ δῶρο ποὺ θὰ πρόσφερε στὴ νύφη, μετὰ τὸ μεσημεριανὸ φαγητό, πρὶν ἀκόμη σηκωθῆ τὸ τραπέζι. Παρουσιαζόταν αὐτὴ καὶ φιλοῦσε μὲ τὴ σειρὰ τὸ δεξὶ χέρι ὅλων τῶν ἡλικιωμένων ἐπισκεπτῶν της, ἐνῶ μιὰ φιλενάδα ἢ συγγενής της συγκέντρωνε τὰ δῶρα.

ζ) Τὰ κάλαντα στὴν ξενιτιά.

Πολλοὶ Μιστιῶτες, ποὺ τύχαινε τὶς ἡμέρες τ' Ἅι Βασιλειοῦ νὰ βρεθοῦν σὲ χωριὰ ἑλληνικὰ τῆς Σμύρνης, τοῦ Ἀϊδινιοῦ ἢ ἀλλοῦ, γύριζαν τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς κ' ἔλεγαν τὰ κάλαντα στὰ χριστιανικὰ σπίτια, γιὰ νὰ κερδίσουν λίγα χρήματα.

Γίνονταν συντροφιὲς ἀπὸ τέσσερεις πέντε, κρατοῦσε ὁ ἕνας ἕνα ἀναμμένο φανάρι [5], ἕνας ἄλλος τὸ δίσκο — ἕνα χαρτόνι, ὅ,τι βρισκόταν πρόχειρο — καὶ ὅλοι μαζὶ ἔλεγαν στὴ γλώσσα τους τὸν Ἅι Βασίλη [6]. Γύρι-

---

1. Τουρκ. cirit.
2. Βλ. σ. 197.
3. Τουρκ. çok yilara.
4. Πβ. Χουδαβερδόγλου 128, ὅπου ἀναφέρεται τζιρὶτ στὴν Τελμησό: «δηλαδὴ ἐνῶ οἱ ἵπποι ἔτρεχον ἀπὸ ρυτῆρος, οἱ ἱππεύοντες προσεπάθουν ν' ἀκοντίσωσι τοὺς ἀμέσως προτρέχοντας».
5. Βλ. σ. 302, στ. 7α : γῆψι ντοὺ φανάρι.
6. Ὁ Δημ. Ι. Ἀρχιγένης, ἐφημ. *Προσφυγικὸς Κόσμος* 3.1.1971, σημειώνει ὅτι

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζαν μὲ τὰ ροῦχα τῆς δουλειᾶς, παλιὰ καὶ λερωμένα — «ἄμα εἶσαι ντυμένος δὲν ἔχει ἀξία», λένε οἱ πληροφορητὲς — καὶ οἱ Χριστιανοὶ ποὺ ἀναγνώριζαν ἀμέσως τοὺς «ἁγιοβασιλιῶτες», ἀπὸ τὴν πατρίδα δηλαδὴ τοῦ Ἁι Βασίλη, τοὺς κοιτοῦσαν καὶ τοὺς ἄκουγαν μὲ περιέργεια καὶ τοὺς φίλευαν ὅ,τι μποροῦσαν. Ἀνήμερα τ' Ἁι Βασιλειοῦ οἱ ξενιτεμένοι Μιστιῶτες ἔστηναν ἐπίσης μόνοι τους τὸ χορό, καὶ ὁ κόσμος μαζευόταν γύρω καὶ παρακολουθοῦσε τὴν εὔσχημη αὐτὴ ζητιανειά τους.

§ 146. Τὰ Φῶτα. Ὁ ἁγιασμός. Ὁ Σιφώτης[1]. Οἱ ἄλλες γιορτὲς τοῦ Γενάρη. Ἡ γιορτὴ τῶν Φώτων.

Ἡ γιορτὴ τῶν Φώτων.

Ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα ὡς τῶν Φώτων δὲν ἔπλεναν ροῦχα οἱ γυναῖκες οὔτε καθάριζαν τὸ σπίτι, τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων ὅμως φρόντιζαν γιὰ τὴν καθαριότητα τοῦ σώματος, μὴ τὰ κλάσ' Σιφώτης, γιὰ νὰ μὴν τοὺς κλάσει ὁ Σιφώτης, ποὺ τὶς ἡμέρες αὐτὲς γύριζε στοὺς δρόμους. Ἦταν ἀκόμη ἡ μέρα τῶν Φώτων ἀφιερωμένη, κατὰ κάποιον τρόπο, στοὺς νεκρούς. Γιορδανιοῦ ἀνάτις (:παραμονὴ) ψήνουμ' κόλλ'φα, παχλά, παίνουμ' στὰ χοντᾶάια, ψήνομε κόλλυβα, κουκκιὰ (καὶ) πηγαίνομε στὰ τραπέζια — στὰ (ἐπιμνημόσυνα) γεύματα. Ἀλλὰ καὶ στὰ σπίτια τους ἔτρωγαν μόνο νηστήσιμα.

Ἂν ἕνα σπίτι εἶχε χάσει ἄνθρωπό του μέσα στὸ χρόνο ποὺ πέρασε — ἂν δὲν εἶχε περάσει χρόνος ἀπὸ τὸ θάνατο ὡς αὐτὴ τὴν ἡμέρα — οἱ συγγενεῖς τοῦ σπιτιοῦ ἔπαιρναν τὰ φαγητά τους καὶ πήγαιναν στὸ σπίτι ποὺ πενθοῦσε. Συχωρίζουμ' δοὺ χαμένου, βάλλ' τραπέζ', τρώισκαμ', συχωροῦμε τὸν πεθαμένο, βάζει τραπέζι (αὐτὸς ποὺ πενθεῖ) τρώγαμε! Καὶ δέκα ἀκόμη ἂν ἦταν οἱ συγγενεῖς ποὺ πενθοῦσαν — ποὺ ἔχ'νι χοντᾶάια — σ' οὔλα νὰ πᾶμε, σὲ ὅλους θὰ πᾶμε. Ἔτρωγαν καὶ σχωρνοῦσαν: Χεὸς σχωρέσ' τὰ χαμένα; Χεὸς μακαρίσ'. Τὰ φαγητὰ τοῦ μνημόσυνου αὐτοῦ ἦταν νηστήσιμα καὶ χωρὶς λάδι — κουκκιά, φακές, κόλλυβα, τουρσιά, κολοκύθια, κρασί. Πρὶν οἱ συγγενεῖς ἀρχίσουν τὸ φαγητό, περνοῦσε ὁ παπὰς καὶ τὸ διάβαζε, καὶ μετὰ τὸ φαγητὸ ἄφηναν στὸ τραπέζι — ποὺ ἦταν στὴν εἰκόνα ἐμπρὸς — τρία σκέφια (σκεύη, πιάτα) μὲ φαγητό, ἕνα ποτήρι κρασί, ἕνα πιάτο πλιγούρι, ἕνα ἀναμμένο κερί, στηριγμένο στὸ πιάτο, ἕνα δύο πιρούνια, ἂν ὑπῆρχαν, νά'ρτουν τὰ χαμένα νὰ φᾶνε. Αὐτὰ τὰ φαγητὰ τἄτρωγαν τὸ ἑπόμενο πρωὶ οἱ ἄνθρωποι τοῦ σπιτιοῦ.

καὶ ἀνήμερα τὴν πρωτοχρονιὰ οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν τὰ κάλαντα στὰ χριστιανικὰ σπίτια ... «Μὰ καὶ τσὶ ἄλλες μέρες ὥσαμ' τὰ Φῶτα, ἠγυρίζανε στὰ τριγύρω τσῆ Σμύρνης ... καὶ ὁ κόσμος τοὺς ἤδινε παράδες, γλυκὰ καὶ φροῦτα». Ὁ ἴδιος σημειώνει πὼς οἱ Μιστιῶτες καὶ οἱ Τσαρικλιῶτες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ παπλωματᾶ, ἀσκοῦσαν στὴ Σμύρνη καὶ τὸ ἐπάγγελμα τοῦ νεκροθάφτη καὶ ἄλλα ἀκόμη.

1. Βλ. καὶ παραπάνω σ. 290, Δωεκάρια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Σήμερα γύριζαν οἱ ψυχὲς τῶν πεθαμένων στὸν τόπο τους, ὕστερα ἀπὸ τὸ ἀνέβασμά τους στὴ γῆ, ποὺ κράτησε δώδεκα μέρες — ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα. Νὰ φᾶν' τὰ ψυσὲς τῖ νὰ παραμοῦν, νὰ φᾶνε οἱ ψυχὲς καὶ νὰ γυρίσουν στὸν τόπο τους.

Τὴν ἡμέρα αὐτὴ ὅλοι γύριζαν στὸ σπίτι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία μὲ ἀναμμένη τὴ λαμπάδα — ἂν φυσοῦσε, τὴν ἔκρυβαν κάτω ἀπὸ τὴν κάπα — γιὰ νὰ φωτίσουν τὸ σπίτι, τὰ ζῶα.

Οἱ συγγενεῖς τῶν πεθαμένων ἔπαιρναν τὸν παπὰ στὰ μνήματα καὶ ψάλνισκάν τα, τοὺς διάβαζαν. Ἔχουμ' ὀνοματιοῦ χαρτί, ψαλνίσκ' τα παπάς, γίνουμ' ἕνα φράγκο τῖ κεράκια, ἔχομε χαρτὶ μὲ τὰ ὀνόματα, τὰ διαβάζει ὁ παπὰς καὶ τοῦ δίνομε μιὰ δραχμὴ (= ἕνα γρόσι) καὶ κεράκια.

Τὸ ἀπόγεμα τῶν Φώτων, ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ, γινόταν ἡ γιορτὴ τοῦ ἁγιασμοῦ. Οἱ παπάδες γύριζαν μὲ ἀναμμένες λαμπάδες στὰ σπίτια καὶ ἁγίαζαν. Ἦταν σήμερα Φῶτα ἡ καλὴ μέρα. Τὴν ἴδια ὥρα οἱ συγγενεῖς πήγαιναν τὰ φαγητά στὸ σπίτι αὐτοῦ ποὺ πενθοῦσε.

Στὰ παλιότερα χρόνια τὰ παιδιὰ γύριζαν στὰ σπίτια κ' ἔλεγαν τὰ κάλαντα τῶν Φώτων, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σώθηκαν οἱ παρακάτω στίχοι, ποὺ ὅμως δὲν ἀναφέρονται μόνο σ' αὐτὴ τὴ γιορτή. Εἶναι φανερὸ πὼς πρόκειται γιὰ ἀνακάτεμα μὲ τὰ κάλαντα τῆς Πρωτοχρονιᾶς, ἴσως ἀκόμη καὶ γιὰ προσθήκη ἄσχετων στίχων.

Ἀρχὴν ἀρχὴν τὰ κάλαντα, ἀρχὴν ἀρχὴν τὰ Φῶτα,
Φῶτα ἦρθε τῖ Ἀι Βασίλης μᾶς ἔφερε τσὶ dὰ χιόνια.
Μὶ τ' ἄσπρα dὰ γένια ...

Κάποτε ὅμως ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς στίχους αὐτοὺς ἦταν ἀρκετός. Κρεμοῦσαν τὸ καλαθάκι τους ἀπὸ τὴν κάπνη, ἔπαιρναν τὰ δῶρα τους κ' ἔφευγαν.

Ὁ χαιρετισμὸς σήμερα ἦταν : Φῶτα ἡ καλὴ μέρα(ἦ : -'σπέρα).

Τὶς μέρες γύρω στὴ γιορτὴ τῶν Φώτων ὅλος ὁ κόσμος ἦταν χιονισμένος, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες, συνηθισμένοι στὰ χιόνια, πήγαιναν τὴν ἡμέρα αὐτὴ ὅλοι στὴν ἐκκλησία, παρακολουθοῦσαν τὴν κατάδυση τοῦ σταυροῦ σ' ἕνα καζάνι, ἔβγαζαν τὸ σταυρὸ — ποὺ ἦταν σ' ἕνα ἀπὸ τὰ ἐξαφτέρυγα — στὴ δημοπρασία, καὶ ὅποιος πρόσφερε τὰ περισσότερα γιὰ τὴν ἐκκλησία — 'γόραζαν dοὺ σταυρό—, τὸν κρατοῦσε μετὰ τὴν ἀνάδυση καὶ περνοῦσε ὁ κόσμος καὶ τὸν φιλοῦσε, φίλαναν dοὺ σταυρό.

Σήμερα τ' ἀρραβωνιασμένα κορίτσια κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸ τῶν συγγενικῶν τους παιδιῶν μῆλα, καὶ τὰ παιδιὰ τὰ βουτοῦσαν, αὐτὰ ἢ ἕνα κερί, στὸ καζάνι μὲ τὸν ἁγιασμό. Τ' Ἀι Βασιλειοῦ ἔφερναν ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ ἀρκετὰ μῆλα στὸ Μιστί, κι ἀπ' αὐτὰ βρίσκονταν ἀκόμη καὶ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὁ ἁγιασμός. Ὁ θησαυρὸς.

Ἔπαιρναν ἔπειτα ἁγιασμὸ καὶ γύριζαν στὰ σπίτια τους. Αὐτὸν τὸν ἁγιασμὸ — τὸ μεγάλο — τὸν κρατοῦσαν σὰν κοινωνία καὶ σὰν γιατρικὸ στὸ εἰκονοστάσι τοῦ σπιτιοῦ τους. Τὰ σπίτια τ' ἄγιαζε ὁ παπὰς τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων μὲ τὸ μικρὸν ἁγιασμό, γυρίζοντας ἀπὸ τὸ ἕνα στὸ ἄλλο. Τὸν συνόδευαν τρία τέσσερα παιδιὰ κρατώντας τὸ μπαχράτσι, τὸ δοχεῖο μὲ τὸν ἁγιασμὸ κ' ἕνα καλάθι γιὰ τὰ δῶρα στὸν παπά. Τὰ σκυλιὰ τῶν σπιτιῶν ἄρχιζαν τὰ γαβγίσματα βλέποντας τὴ συντροφιὰ νὰ πλησιάζει, καὶ οἱ νοικοκυρὲς καταλάβαιναν κι ἄνοιγαν τὴν πόρτα. Ἄλλος ξένος δὲν περνοῦσε τέτοιον καιρὸ ἀπὸ τὸ χωριό.

Φώτιζε — ἄγιαζε — ὁ παπὰς ὅλα τὰ σπίτια — πίταζεν λερό, πετοῦσε νερὸ . Βουτώντας στὸ μπαχράτσι τὸ βασιλικὸ μαζὶ μὲ τὸ σταυρὸ καὶ τινάζοντας τὸν ἁγιασμὸ ἔπειτα πρὸς τὸ σπίτι, ἔψελνε τὸ «ἐν Ἰορδάνῃ», ἔπαιρνε τὸ φιλοδώρημά του — δίνιˇσκαν dou bαχτˇσίσα—, ἔδινε καὶ στὰ παιδιὰ ποὺ ἔψελναν τὸ τροπάριο ἀπὸ 3 - 4 γρόσια καὶ ἡ μέρα τελείωνε.

Τὸ πρωὶ τῶν Φώτων, πολὺ πρωί, ἕνας ἀπὸ κάθε σπίτι ἔπαιρνε τὸν κουβὰ κ' ἔτρεχε στὸ πηγάδι νὰ βγάλει νερό, γιὰ τὸ καλὸ τοῦ σπιτιοῦ — νὰ βγάλουμ' τˆησαυρὸς ἀπ' dοὺ πλιφρό, ὅπως ἔλεγαν. Ἀπὸ τὸ μεγάλον ἁγιασμὸ ἔριχναν καὶ στὸ πηγάδι [1].

Μὲ τὸν ἁγιασμὸ ποὺ ἔπαιρναν— παίριˇσκαμ' ἁασμὸς ἢ Γιορδανιοῦ λερὸ μὶ τὰ ˇσίˇσα [2], μὶ τὰ ˆτάσα, παίρναμε ἁγιασμὸ ἢ νερὸ τοῦ Ἰορδάνη μὲ τὰ μπουκάλια ἢ τὰ τάσια — τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, ἄγιαζαν τὰ ζῶα, — ˇσέρισκαμ' στὰ χαϊβάνια, ρίχναμε στὰ ζῶα — ἔπιναν κ' οἱ ἴδιοι. Καὶ ἀργότερα ἀκόμη, ἂν στενέσ'νι [3], χέκουμ' σὰ πράματα Γιορδανιοῦ λερό, ἂν ἀρρωστήσουν, βάζομε στὰ ζῶα ἁγιασμό. Κατέβαιναν ἀκόμη ἐκεῖ ποὺ βρίσκονταν τὰ ζῶα καὶ ἄναβαν σὲ κάθε μέρος ἕνα κερί, φώτιζαν — ἤφτουμ' τσˆεριὰ νὰ φωτίσουμ' dοὺ στάβλου, ἀνάβομε κεριὰ νὰ φωτίσουμε τὸ στάβλο—καὶ κολλοῦσαν τὴν ἀναμμένη λαμπάδα στὰ κέρατα τῶν μεγάλων ζώων, προβάτων ἢ βοδιῶν.

Ἄγιαζαν καὶ τὰ σπαρτὰ μὲ τὸ μικρὸν ἁγιασμό, αὐτὸν ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, καὶ ἔριχναν καὶ στὸ πηγάδι τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως ἔριχναν κι ἀπὸ τὸν μεγάλον.

---

1. Στὸ Τσαρικλὶ κάποτε ἔπαιρναν νερὸ ἀπ' ὅλα τὰ πηγάδια τοῦ χωριοῦ καὶ πλέναν μ' αὐτό. Ὑπῆρχε μάλιστα καὶ παράδοση πὼς τοῦ Φῶτα dοὺ βραῦ, τὸ βράδυ τῶν Φώτων, τὴ νύχτα κάποιος βρῆκε χρήματα μέσα στὸ νερό. Ἀπὸ δῶ ἴσως καὶ ἡ Μιστιώτικη φράση νὰ βγάλουμ' ˆτησαυρός. Ὅποιος εἶχε σπυριά, πλενόταν σήμερα στὸ πηγάδι καὶ γινόταν καλά.

2. Τουρκ. şişe.

3. Ἐν. : ἀστενάρ' μι (εἶμαι ἄρρωστος) τὸ ρ. στενῶ, ἀόρ. στένεσα.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τάγιζαν καλὰ σήμερα τὰ ζῶα, ἔτρωγαν καλὰ καὶ οἱ ἴδιοι. Τῶν Φώτων ἔπρεπε ὅλος ὁ κόσμος νὰ φά' νὰ χορτάσ'. «Ὅταν εἶναι κανεὶς χορτάτος σήμερα, πάντοτε θὰ εἶναι χορτάτος». Ἰδιαίτερα σήμερα τάγιζαν καλὰ ἀποβραδὶς τὰ ζῶα, γιὰ νὰ μήν τὰ ξαναταγίσουν τὴ νύχτα.

Γιὰ τὸ ἄνοιγμα τοῦ οὐρανοῦ [1] αὐτὴ τὴ νύχτα καὶ γιὰ τὸ σκύψι τοῦ δέντρου οἱ Μιστιῶτες δὲν ἄκουσαν τίποτα.

Καὶ οἱ γονεῖς τῆς νύφης, ποὺ δὲν εἶχε ἀκόμη κλείσει χρόνο παντρεμένη, πήγαιναν στὴν κόρη τους *τσὶ φώτιζαν* dou, καὶ τὴ «φώτιζαν». Ἄναβαν τρία κεριά, κι αὐτὴ τἄβαζε, ἀναμμένα ὅπως ἦταν, στὴν εἰκόνα τοῦ σπιτιοῦ, καὶ κατόπιν φιλοῦσε τὸ χέρι τῶν γονιῶν της [2].

Ὁ Σιφώτης.

Τὸ Σιφώτη, ποὺ εἴδαμε μὲ ἀρκετὲς λεπτομέρειες τὴν τελετή του στὴν Ἀνακού, οἱ Μιστιῶτες τὸν ἀγνοοῦν [3]. Οὔτε φωτιὲς ἄναβαν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας ἢ σ' ἄλλο μέρος, οὔτε γάτες πετοῦσαν, ὅπως γινόταν στὴν Ἀνακού, οὔτε τοὺς στίχους, ποὺ σημειώσαμε ἐκεῖ [4] γιὰ τοὺς καλικάντζαρους, θυμοῦνται. Εἶχε μόνο σωθῆ κ' ἐδῶ ἡ φράση ποὺ λέγαν στὰ παιδιὰ γιὰ νὰ μὴν ἀταχτοῦν τὶς ἡμέρες αὐτές : Κάτσε καλά, (γιατὶ ἀλλιῶς) κλάνει σι Σιφώτης.

Οἱ ἄλλες γιορτὲς τοῦ Γενάρη.

Ἔλεγαν Ἀι Συμεών, ὄχι Ἀγκάλη Συμεών, ὅπως ἔλεγαν στὴν Ἀνακού [5],

---

1. Βλ. *Ἀνακού* 239. Τὸ «ἔβλεπαν» καὶ στὴ Δίλα αὐτό.

2. Στὴ Δίλα ὁ νονὸς πρόσφερε σήμερα στὸν ἀδεξιμιὸ ἕνα μαντίλι, φουντούκια, μῆλα, καρύδια καὶ τόσα κεριά, ὅσα τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας τοῦ ἀδεξιμιοῦ. Στοὺς ἀρραβωνιασμένους ἔδιναν ἕνα μανάλ', λαμπάδα, καὶ φροῦτα. Ἀντὶ Φώτων, ἔλεγαν ἐδῶ Γιορδανιοῦ. Προσπαθοῦσαν ἀκόμη νὰ πᾶνε πρῶτοι ν' ἀνάψουν ἕνα κερὶ στὴ βρύση καὶ νὰ πάρουν πρῶτοι νερό. Στὰ χωράφια ἔριχναν Γκουτζουκιοῦ ἢ σκωλεκιάρ' ἁγιασμό, τοῦ Φλεβάρη (=μικρὸν) ἢ σκουληκιάρη, γιατὶ τότε σάλευαν τὰ σκουλήκια μέσα στὴ γῆ, ἄρχιζε νὰ καλοσυνεύει. Τότε ἀκόμη ζένει, ζεστένεται ἡ γῆ καὶ φυτρώνουν τὰ σαρατσίνια, εἶδος χόρτου φαγώσιμου. Ἅγιαζαν σταυρωτὰ τὰ χωράφια, ἄναβαν καὶ στὰ ζῶα τους ἕνα κερὶ γυρίζοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία.

3. Εἶναι χαραχτηριστικὸ ὅτι στὴ Δίλα, μόλο ποὺ ἦταν ἀποικία Μιστιώτικη, γιορταζόταν ἀκόμη ὁ Σιφώτης. Εἶναι κι αὐτὸ μιὰ ἀπόδειξη τῆς ἐπίδρασης τῆς γειτονικῆς Ἀνακοῦς πάνω στὴ Δίλα. Ἐδῶ τὸ Σιφώτη τὸν ἄναβε ἕνας ἀπὸ τοὺς παντρεμένους μέσα στὴν περασμένη χρονιά, δίνοντας κάτι γιὰ τὴν ἐκκλησία. Τὴν παραμονὴ τῶν Φώτων πουλοῦσαν ἀκόμη ἐδῶ καὶ τὶς εἰκόνες. «Ἡ προαίρεσις δίδου», ἔλεγε ὁ παπὰς προσφέροντάς τες στὸ ἐκκλησίασμα. Στὴ Δίλα ἀκόμη, οἱ Τοῦρκοι τοῦ χωριοῦ ἔπαιρναν στὰ σπίτια τους κάρβουνα ἀπὸ τὴ φωτιά, ὅπου ἔκαιγαν οἱ Χριστιανοὶ τὸ Σιφώτη. Τὸ εἶχαν σὲ καλό.

4. Βλ. *Ἀνακού* 241.

5. Τὸ α' ἰδιόμελο τοῦ ἑσπερινοῦ τῆς Ὑπαπαντῆς λέει : «Λέγε, Συμεών, τίνα φέρων

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ θυμοῦνται οἱ σημερινοὶ ἡλικιωμένοι πώς, ὅταν πήγαιναν στὸ σχολεῖο, μάθαιναν ἀπ' ἔξω κ' ἔψελναν, πηγαίνοντας κοντὰ στοὺς ψάλτες, τὸ ἀπολυτίκιο, ποὺ τὸ νόημά του ἦταν, κατὰ τοὺς πληροφορητές : «τοῦ Θεοῦ τὸ μυστήριο δὲ μπορεῖς νὰ καταλάβεις ... Ἀγκαλιάζει τὸ παιδὶ ὁ γερο Συμεών».

Ἔλεγαν καὶ στὸ Μιστὶ τὴ φράση : Παπαντή, γιορτουλὰρ καπανδί, τουρκ. papandı, yortular kapandı, (μετὰ) τὴν Ὑπαπαντὴ οἱ γιορτὲς τελειώνουν. Τοῦ Ἁγίου Ἀντωνίου, στὶς 17, καὶ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, στὶς 18 τοῦ Γενάρη εἶχαν ἀργία.

Γιὰ τὸν Ἁγι' Ἀντώνη λέει ἡ παράδοση : ὁ χότζας ἔβαλε στοίχημα μὲ τὸν Ἁγι' Ἀντώνη : Ἂν χιονίσει, εἶπε, θὰ σοῦ δώσω τὸ ἄλογό μου. Εἶπε κι ὁ Ἁγι' Ἀντώνης: Ἂν δὲ βρέξει, θὰ σοῦ δώσω τὴ γυναίκα μου! Ἔκανε ὁ Ἅγιος τὸ σταυρό του στὴν εἰκόνα, καὶ ἀμέσως χιόνισε. Καὶ ὁ Ἁγι' Ἀντώνης πῆρε τὸ ἄλογο.

Τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν.

Γιὰ τὴ γιορτὴ τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν — Τρία Ἔραρχων — ποὺ στὰ τελευταῖα χρόνια εἶχε καθιερωθῆ σὰν σκόλασας μέρα, σχολικὴ μέρα, ἔγινε λόγος στὸ κεφ. Παιδεία[3]. Πήγαιναν μὲ κεριὰ στὸ σχολεῖο, ἀπάγγελναν οἱ μαθητὲς ποιήματα, μαζεύονταν οἱ γονεῖς ν' ἀκούσουν τὰ παιδιά τους, καὶ ὁ δάσκαλος ἔβγαζε λόγο. Στὰ παλιότερα ὅμως χρόνια, ὅταν οἱ δάσκαλοι δὲν ἤξεραν πολλὰ γράμματα, τίποτ' ἀπ' αὐτὰ δὲ γινόταν.

§ 147. Φλεβάρης. Τ' Ἀι Θόδωρου. Τ' Ἀι Χαράλαμπου.

Τ' Ἀι Θόδωρου.

Τ' Ἀι Τόγωρη, τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, στὶς 8 τοῦ Φλεβάρη, ἀπὸ τὴν παραμονὴ τοίμαζαν κόλλυβα καὶ τὰ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ τὰ διαβάσει ὁ παπάς. Γυρίζοντας στὸ σπίτι, πετοῦσαν λίγα σπυριὰ καὶ στὰ ὀρνίια, στὶς κότες. Λέιξαμ' τσούτσου τσούτσου (κλήση στὶς κότες) Ἀι Τόγωρη, τ' Ἀι Τόγωρη καλό 'ναι στὰ ὀρνίια νὰ χορτάσ'νι— γιὰ νὰ γεννήσουν. Ἐπειδὴ τὰ κόλλυβα ποὺ μαζεύονταν σήμερα στὴν ἐκκλησία ἦταν

ἐν ἀγκάλαις ἐν τῷ ναῷ ἀγάλλει;...Εὐφραίνου καὶ σύ, πρεσβύτα δίκαιε, ὁ δεξάμενος ἐν ἀγκάλαις τὸν ἐλευθερωτὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν». Τουρκικὰ τὸ μεταφράζαν: elleri ile kucaklar o ihtiyar Symeon, ἀγκαλιάζει μὲ τὰ χέρια του ἐκεῖνος ὁ γερο Συμεών.

1. Πβ. Γ.Α. Μέγα *Ἑορταί* 89 : Ἡ Παπαντὴ διώχνει τὶς γιορτὲς μὲ τ' αντί.

2. Δὲν ξέρουν γιατὶ κρατοῦσαν αὐτὲς τὶς γιορτές. Ὁ Van Gennep 1, 217 ἀναφέρει ὅτι ὁ Ἅγιος Ἀντώνιος προστάτευε τὰ ζῶα ἀπὸ τὴν ἐπιζωοτία.

3. Βλ. σ. 181.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πολλά, οἱ ἐπίτροποι κάποτε τὰ πουλοῦσαν μὲ δημοπρασία. Αὐτοὶ ποὺ τἄπαιρναν, τ' ἄλεθαν καὶ τὰ ἔκαναν πλιγούρι. Δὲν ἔκαναν ὅλα τὰ σπίτι σιτάρι στὸ χωριό, κ' ἐπομένως τὰ χρειάζονταν, ἔστω κι ἂν ἦταν λίγα. Τ' ἀρραβωνιασμένα κορίτσια κρατοῦσαν τώρα τρεῖς μέρες νηστεία, ὅταν ἤθελαν νὰ κοινωνήσουν, καὶ τὰ πεθερικά τους τοὺς ἔκαναν γι' αὐτὸ δῶρα.

Γιὰ τὰ κόλλυβα διηγοῦνται τὴν παρακάτω παράδοση: Στὰ χρόνια τοῦ Ἁι Θόδωρου οἱ εἰδωλολάτρες ἤθελαν νὰ δηλητηριάσουν τοὺς Χριστιανοὺς κ' ἔριξαν δηλητήριο στὰ τρόφιμά τους. Τότε ὁ Ἁι Θόδωρος εἰδοποίησε τὸν κόσμο: αὔριο νὰ μὴ φᾶτε τίποτα, ἐκτὸς ἀπὸ στάρι. Ἀπὸ τότε ἄρχισαν οἱ Χριστιανοὶ νὰ κάνουν κόλλυβα.

Τ' Ἁι Χαράλαμπου.

Μεγάλη γιορτὴ ἦταν καὶ τ' Ἁι Γαρελεμιοῦ, στὶς 10 τοῦ Φλεβάρη. Τηροῦσαν πολὺ αὐτὴ τὴ γιορτή, γιατὶ κάποιος πῆγε νὰ λάσει, νὰ σπείρει αὐτὴ τὴν ἡμέρα καὶ τοῦ ψοφῆσαν τὰ βουβάλια. Ἔπαιρναν καὶ ἁγιασμὸ σήμερα καὶ τὸν κρατοῦσαν γιὰ τοὺς ἀρρώστους. Τ' Ἁι Γαρελεμιοῦ, ἔλεγαν, μὴ ἀναβαίνεις σὸ τουβάρ' (στὸν τοῖχο) τσὶ πορπατεῖς, γιατὶ ὁ τοῖχος πουρπατᾶ, γιατὶ ὁ τοῖχος περπατεῖ — καὶ θὰ πέσεις. Καὶ τούρκικα: Τ' Ἁι Γαρελεμιοῦ duvarlarì γιοριτιρίρ [1], τὰ ντουβάρια περπατοῦν.

Τὴν ἡμέρα αὐτὴ γιόρταζε τὸ σόι τοῦ Χατζη Ἐφραίμ, μιὰ δεκαριὰ σπίτια [2], καὶ κάθε οἰκογένεια ἔφερνε, ὅπως γινόταν σ' αὐτὴ τὴν περίσταση, ἀπὸ πέντε ψωμιὰ στὴν ἐκκλησία — «γέμιζε ὁ κόσμος ψωμιά».

Ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁι Χαράλαμπου βρισκόταν στὸ δεξιὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας, ἐκεῖ ἦταν πάντα ἡ θέση της, καὶ εἰδικὰ τὴν ἡμέρα αὐτὴ ἔφερναν τὰ ψωμιὰ ἀπὸ τὸ δεξιὸ μέρος τῆς ἐκκλησίας καὶ τὰ πήγαιναν στὸ τραπέζι, ποὺ ἔφερναν στὴ μέση γι' αὐτὴ τὴ δουλειά. Ὁ δρόμος ποὺ ἀκολουθοῦσαν σήμερα γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ ἦταν αὐστηρὰ καθορισμένος [3]: Τἄφερναν ἀπὸ τὸ δεξιὸ μέρος, τὰ περνοῦσαν μπροστὰ ἀπὸ τὸν Ἁι Χαράλαμπο, καὶ τὰ τοποθετοῦσαν στὸ τραπέζι. Στὸν ἑσπερινό, ὅταν ἔφερναν τὰ κόλλυβα καὶ τὰ ψωμιά, ὁ παπὰς ἔβγαινε ἀπὸ τὴ δεξιὰ πύλη, πήγαινε στὴ μέση, προχωροῦσε ἀριστερά, περνοῦσε μπροστὰ ἀπὸ τὴν εἰκόνα καὶ ἔφτανε πάλι στὴ μέση, μὲ τὴ συνοδεία τῶν παιδιῶν ποὺ κρατοῦσαν τὰ ἐξαφτέρυγα.

§ 148. Ὁ Μάρτης. Ἐννιὰ τοῦ Μάρτη. Τῶν Ἁγίων Σαράντα. Τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Σύμφωνα μὲ πληροφορίες ἀπὸ τὸ Τσαρικλί, οἱ ἐννιὰ τοῦ Μάρτη —

1. Τουρκ. duvarları yorıtırır, ὁ τοῖχος περπατεῖ.
2. Κάθε σόι μποροῦσε νἄχει 5, 6, 10, περισσότερες οἰκογένειες, «σπίτια».
3. Βλ. εἰκ. 50 σ. 258.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μάρτ' ἐοχουζοὺ — ἦταν γιορτὴ ποὺ τὴν κρατοῦσαν : Μάρτ' ἐοχουζοὺ βαστοῦμ' (τὴ) γιορτή τ', στὶς ἐννιὰ τοῦ Μάρτη κρατοῦμε τὴ γιορτή του. Στὸ Μιστὶ ὅμως αὐτὸ δὲ γινόταν. Μόνο οἱ γυναῖκες πήγαιναν σήμερα στὴν ἐκκλησία. Τὴν ἴδια μέρα ἦταν καὶ τῶν Ἁγίων Σαράντα καὶ γύριζαν μετὰ τὴ λειτουργία νὰ χυτέψουν, νὰ φυτέψουν τὰ κρομμύια τους—ἂν ἦταν (καλὸς ὁ) καιρός. Ἂν δὲν τἄσπερναν σήμερα, δὲ θὰ γίνονταν χοντρά[1]. Σαράντα νὰ φᾶς, σαράντα νὰ χυτέψεις, ἔλεγαν σήμερα, ὅπως εἴδαμε καὶ στὴν Ἀνακού[2].

Στὶς 25 τοῦ Μάρτη ἔπρεπε ὅλος ὁ κόσμος νὰ φάει ψάρι, ὁ,τιδήποτε ψάρι.

§ 149. Οἱ ἀποκριές. Τ' Ἁι Γιωργιοῦ. Τοῦ Λαζάρου.

Οἱ ἀποκριὲς — ἀποκιριὲς — γιορτάζονταν μὲ χορούς καὶ κάποτε — μόνο τὰ παιδιὰ — νισκότουν καρναβάλια, γίνονταν μασκαράδες. Σπάνια καὶ οἱ μεγάλοι φοροῦσαν παλιὰ ροῦχα καὶ γελοῦσαν. Εἶχαν δυὸ Κυριακὲς ἀποκριᾶς : Κιριάτ' Τσερετσὴ τσὶ Τυριοῦ Τσερετσή, κρέατος καὶ τυριοῦ Κυριακή. Τὴν πρώτη ἔτρωγαν κρέατα, τὴ δεύτερη ἔτρωγαν ἀβγά, τυριά, τέτοια. Τὸ πρωὶ τῆς Καθαρῆς Δευτέρας μέσα στὰ σπίτια, στοὺς τοίχους, ἔκαναν μὲ ἀλεύρι σκίτσα καμήλας, τὸ εἶχαν σὲ καλό[3]. Ἂν τὰ παιδιὰ ζητοῦσαν νὰ φᾶνε ἀρτυμὴ στὸ διάστημα τῆς σαρακοστῆς, τὰ φοβέριζαν : Παπὰς κόφτ' τ' ἀφτιά σ'. Ὅταν ὑπῆρχε ἀρραβωνιασμένη στὸ σπίτι, μαζεύονταν ἐκεῖ καὶ ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ ἀρραβωνιαστικοῦ κ' ἔτρωγαν ὅλοι μαζί. Ἄλλοι φώναζαν τὰ παντρεμένα παιδιά τους μὲ τὶς οἰκογένειές τους, μαζεύονταν στὸ πατρικὸ σπίτι, τραγώιζαν, χορεύισκαν, τραγουδοῦσαν, χόρευαν καὶ ἀπόκρευαν. Ἔτρωγαν κρέας, ἀβγά, πίτες, γαλατόπιτες, γλυκά, χυλοπίτες. Τελευταῖα ἔτρωγαν ἕνα ἀβγό. Ἀποκιριάζουμ', ἔλεγαν, καὶ τὸ πρωὶ ἔπιαναν σαρακοστή. Τὰ παιδιὰ σήμερα ἔπαιζαν τὸ τζαρτζούτ[4], τὴν τραμπάλα, ποὺ εἴδαμε στὸ κεφ. Παιγνίδια. Ἔστηναν μιὰ σὲ κάθε μικρογειτονιὰ κ' ἔπαιζαν, μυτερεύοντας ἕνα τζαρτζούτ, ξύνοντάς το μυτερό.

Τὴ Μεγάλη Βδομάδα νήστευαν ἀκόμη καὶ τὸ λίγο σπορέλαιο ποὺ χρησιμοποιοῦσαν ἄλλοτε.

---

1. Στὴ Δίλα τοίμαζαν σεράντα μάρτυροι φαΐ, φαΐ τῶν σαράντα μαρτύρων: φακούι, πιλιάρ', γέλμα, κθάρ,' ρὸβ', ὅ,τι βρισκόταν. Ἔσπερναν καὶ σαράντα σπυριὰ ἀπὸ ὅ,τι εἶχαν πρόχειρο, γιὰ τὸ καλό, καὶ ἔλεγαν τὴ φράση ποὺ εἴδαμε καὶ στὴν Ἀνακού: σεράντα νὰ φάς, σεράντα νὰ πιεῖς, σεράντα νὰ φυτέψεις.

2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 244.

3. Θυμίζομε ἐδῶ πὼς καὶ στὰ φυλαχτὰ ἔβαζαν τρίχες καμήλας. Βλ. παρακάτω, § 167.

4. Τζαρτζοὺτ ἢ κιριάτ' ἀποκιριά, ἔκαναν καὶ οἱ Τοῦρκοι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τ' Ἁι Γιωργιοῦ. Τοῦ Λαζάρου.

Τ' Ἁι Γιωργιοῦ, λένε μερικοί, ἔκαναν σφουγγάτο [1], ἄλλη ἐκδήλωση δὲν ὑπῆρχε.

Τὴν ἡμέρα τοῦ Λαζάρου, Βαΐου μέρα, μαζεύονταν σὲ συντροφιὲς τὰ παιδιά, ἀπὸ 5,6,8, ἔντυναν ἕνα ὀρφανὸ μὲ κουρέλια, τοῦ ρίχναν ἕνα γιαμανί, μαντίλι μαῦρο στὸ κεφάλι, «γιὰ νὰ μὴν τὸ γνωρίζει ὁ κόσμος», ἔπαιρναν ἕνα καλάι, καλάθι στὰ χέρια καὶ χτυποῦσαν τὶς πόρτες μὲ τὴ σειρά. Μόλις οἱ νοικοκυρὲς τοὺς ἄνοιγαν, ἔλεγαν ὅλα μαζί:

Βάγια βάγια βούτσικα, ἐανὰ σακὰρ [2] ἴτσικα.
ἢ: Βάια βάια, βούτσικα, τὸ ἕνα μουσκαρίτσικα.
Λάζαρε, φά' τζιτζί [3], φά' μαμά,
Πέσι λαχτάρα, σήκου γαργάρα [4].
ἤ: Βαρβάρα, γαλγίντα [5].

Μὲ τὴν ἀπαγγελία τοῦ στίχου πέσι λαχτάρα... τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ ἔπεφτε κάτω καὶ λαχταροῦσε — σπαρταροῦσε—, ὥσπου ἐρχόταν ἡ γυναίκα κ' ἔδινε στοὺς ἄλλους τὰ δῶρα, συνήθως ἀβγά [6]. Σηκωνόταν τότε καὶ ὁ πεσμένος.

§ 150. Τὸ Πάσχα.

α) Ὡς τὴ Μ. Βδομάδα.

Μεάλ' Τσερετσή, Μεγάλη Κυριακὴ ἔλεγαν καὶ οἱ Μιστιῶτες τὸ Πάσχα, ποὺ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς μεγαλύτερες γιορτὲς τοῦ χρόνου, ὅπως ἦταν καὶ

---

1. Γιὰ τὸ σφουγγάτο τοῦ Ἁι Γιώργη βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΗΜΕ* 1936, 281 κέ, *ΒΒΠ* 4, βλ. 31, *ΕΕΒΣ* 14 (1938) 107 - 108. Γιὰ τὴ λατρεία τοῦ Ἁι Γιώργη ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ *Türk folklor Araştirmalari*, Μάρτης 1958, ἀριθ. 104, σ. 45, μετάφρ. Γ. Μαυροχαλυβίδη (Περίληψη τοῦ δράματος Ἀδὶκ Καρὶπ): Ὁ Ἁι Γιώργης (Hızır) μήπως σ' ἔστειλε ἐδῶ;— Ὁ δίκαιος θεὸς νὰ σοῦ στείλει τὸν Hızır Ilyas.

2. Τουρκ. dana sakar, παρδαλὸ μοσχάρι.

3. Τζιτζί, λ. παιδική, κρέας, Πβ. τὸ κοινὸ τσιτσί.

4. Γρήγορα, ἐξηγοῦν οἱ πληροφορητές.

5. Δηλ. φώναζε. Τουρκ. kaldırmak.

6. Συμβολικὴ ἀναπαράσταση τῆς Ἀνάστασης τοῦ Λαζάρου. Στὴν Κύπρο (ὁ Λάζαρος) «κατεκλίνετο ἐκτάδην ἐπὶ τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπεκρίνετο τὸν νεκρόν, ἠγείρετο δὲ ὅτε ἐξεφωνεῖτο τὸ «Λάζαρε, δεῦρο ἔξω». Βλ. Γ.Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 142. Τὸ δρώμενο αὐτὸ σχετίζεται μὲ τὴν παράδοση γιὰ τὴν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου, ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς γιορτὲς τοῦ Ἄδωνη στοὺς ἀρχαίους. Κάλαντα τοῦ Λαζάρου βλ. καὶ στὸν Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1β (1948) 13, Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 27 κέ., ὅπου ὁ λόγος καὶ γιὰ τὸ Ζαφείρη τῆς Ἠπείρου. Ἀνάλογη τελετὴ τῶν Τούρκων σημειώνουν οἱ Carnoy - Nicolaidès 293 - 5, στὶς 6 τοῦ Γενάρη, στὰ Σάια.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

'Αι Ρημήτ', Σταυρός, 'Αι Χαρελέμ', Χρουστοῦ Πάσκα, 'Αι Βαϊλη. Μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ τελετὲς ἔδειχναν τὴ σπουδαιότητα τῆς γιορτῆς, μόλο ποὺ οἱ Μιστιῶτες, ἀπασχολημένοι μὲ τὰ ζῶα τους καὶ μὲ τὰ χτήματά τους, δὲ μποροῦσαν νὰ εἶναι τόσο ταχτικοὶ στὶς ἀκολουθίες καὶ στοὺς ἑσπερινοὺς τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, ὅπως γινόταν μὲ τοὺς 'Ανακιῶτες.

"Οταν περνοῦσαν οἱ δυὸ τρεῖς πρῶτες βδομάδες τῆς Μεγάλης Σαρακοστῆς, τὰ παλικάρια κάθε γειτονιᾶς ἑνώνονταν σὲ ὁμάδες καὶ γύριζαν στὰ σπίτια νὰ μαζέψουν καύσιμα—ἀποφάγια τῶν ζώων ἀπὸ χόρτα, ἢ κοπριές, ἄχυρα, παλιοσάνιδα, ὅ,τι καὶ ὅσο περισσότερα μποροῦσαν νὰ καοῦν στὴ φωτιά, καὶ τὰ ἐμπιστεύονταν στὰ ἴδια σπίτια ποὺ τὰ διαθέταν, προσέχοντας μήπως παιδιὰ ἄλλης γειτονιᾶς τοὺς τὰ πάρουν. Κάθε βράδυ, ὅταν σουρούπωνε, συγκεντρωνόταν ἡ συντροφιά, κρατοῦσε ἕνας τους ἕνα doudoúki (ἢ μιὰ doudoúka), ἕνα ξύλο πελεκημένο ἐμπρὸς σὰν σφυρίχτρα καὶ μακρὺ ὡς 0,50 μ., ἢ μιὰ μεγάλη σφυρίχτρα, καὶ σφυρίζοντας καὶ τραγουδώντας—τάχα πὼς πήγαιναν μὲ βῆμα—ἔκαναν μιὰ δυὸ φορὲς τὸ γύρο τῆς γειτονιᾶς καὶ γύριζαν κατόπιν στὰ σπίτια τους. "Ενα ὀγδομάδα κλώισκαν, τσάλδαναν doudoúka, μιὰ βδομάδα γύριζαν, ἔπαιζαν σφυρίχτρα. Τὰ κλάτσα κλώχουν, τραγωτζουν, τὰ παιδιὰ γυρίζουν, τραγουδοῦν, ἔλεγαν οἱ μεγάλοι. Τὰ τραγούδια τους δὲν εἶχαν σχέση μὲ τὴ θρησκεία. "Ενα, π.χ., ἔλεγε :

Γκιὰλ χανέ, γκιὰλ χανέ, γκιοτσυρδουρλὲρ üστüνὲ.
Τουρκ. : gülhane, gülhane, gütürdüler üstüne,

(ροδώνα, ροδώνα, τὸ πῆγαν ἐπάνω του . . .) καὶ συνέχιζε ἑλληνικά :

"Ελα, ναίκα μ', ἂς πᾶμ' μαζί, ἔμ' ψυσή μ', ἔμ' ναίκα μ', νὰ πᾶμι ντάμα. "Ας ἀνοίξουν τὰ λουλούδια κι ἂς ἀνοίξουν οἱ δρόμοι νὰ πᾶμε μαζί.

β) 'Η Μεγάλη Βδομάδα.

Αὐτὸ γινόταν κάθε βράδυ, ὡς τὸ βράδυ τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Τὴ Μεγάλη Παρασκευή, νύχτα ἀκόμη, πήγαιναν στὴν ἐκκλησία κρατώντας κεριά, καὶ τ' ἀγόρια ἔψελναν τὴ «Ζωὴ ἐν Τάφῳ». Δὲν ἔπιαναν ὁ κόσμος δουλειὰ σήμερα.

Τὴ νύχτα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου μάζευαν ἀπὸ τὰ σπίτια τὰ καψίματα ποὺ εἴδαμε παραπάνω, συγκέντρωνε κάθε ὁμάδα τὰ δικά της στὴν πλατεία τῆς γειτονιᾶς καὶ τοὺς ἔβαζε φωτιά [1]. Τὰ παιδιὰ μαζεύονταν γύρω ἀπ' αὐ-

1. 'Ο Van Gennep 1, 246 κέ. ἀναφέρει πὼς τὰ παιδιὰ ἀνάβουν φωτιὲς καὶ χορεύουν γύρω τους τὴν πρώτη Κυριακὴ τῆς σαρακοστῆς, τὸ βράδυ. Φωτιὲς ἀπὸ τὴ Μ. Τετάρτη ὡς τὸ Μ. Σάββατο ἀναφέρει ὁ Γ.Α. Μέγας *'Εορταὶ* 160 - 161. Στὴν Πάτμο ἀνάβουν φωτιὰ μετὰ τὸ διάβασμα τῶν 12 Εὐαγγελίων, τὴ Μ. Πέμπτη (Γ.Α. Μέγας ὅ.π. 158). Χαρμόσυνη φωτιὰ τὴν ὥρα τῆς ἀνάστασης εἶναι ὁ «ἀφανός», ποὺ καίγεται στὴν Τσακωνιὰ καὶ ἀλλοῦ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τήν, ζεσταίνονταν, γελοῦσαν, φώναζαν καὶ περίμεναν νὰ χτυπήσει ἡ καμπάνα, γιὰ νὰ μαζευτῆ ὁ κόσμος στὴν ἐκκλησία γιὰ τὴν ἀνάσταση. Μαζευγιέντι, σωροβιέντι, κροῦν νιὲς — Μαάλ' Τσερετσῆς νιὲς — οὔσε νὰ φωτίσ', ἔχουν νιὰ, κροῦν dὰ μαλαχτά, μαζεύονται, χτυποῦν (=ἀνάβουν) φωτιές, τοῦ Πάσχα φωτιές, ὥσπου νὰ φωτίσει ἔχουν φωτιά, χτυποῦν (= πετοῦν στὴ φωτιὰ) τὶς κοπριές, ἔλεγαν γι' αὐτὴ τὴ συνήθεια, ποὺ οἱ Μιστιῶτες λένε πὼς δὲν τὴν εἶχαν τ' ἄλλα γύρω χωριὰ καὶ τὴ δικαιολογοῦσαν λέγοντας πώς, καὶ «ὅταν ἀνακρίναν τὸ Χριστό, οἱ Ἀπόστολοι [1] εἶχαν ἀνάψει φωτιὰ καὶ ζεσταίνονταν». Ὁ Ἰορδάνης Δαστερίδης ὅμως βεβαιώνει πὼς εἶδε αὐτὴ τὴ συνήθεια καὶ στοὺς Ρώσους, στὰ Ρωσοτουρκικὰ σύνορα [2]. Ὅταν τὰ παιδιὰ ἄκουγαν πὼς dῶκιν ταχτά, χτύπησε ἡ καμπάνα, ἄφηναν τὶς φωτιὲς κ' ἔτρεχαν καθένα στὸ σπίτι του νὰ ξυπνήσουν τοὺς δικούς τους, γιὰ νὰ πᾶνε στὴν ἐκκλησία.

Τὴ Μεγάλη Τρίτη ἢ Μεγάλη Τετάρτη ἔβαφαν ὅλοι κόκκινα ἀβγὰ γιὰ τὸ Πάσχα [3]. Τἄβαφαν μὲ μπογιὰ ποὺ ἔφερναν μικροπωλητὲς ἀπὸ τὸ Κάστρο, ἢ μὲ κρεμμυδόφλοιδα, καὶ τὴ Μ. Πέμπτη πήγαιναν στὴν ἐκκλησία ἀποβραδὶς καὶ φύλακναν dοὺ Χριστὸ οἱ μεγάλοι, ἐνῶ τὰ παιδιὰ ἔλεγαν τὰ γράμματα. Ἔφτιαχναν ἀκόμη τὸ ταπ, τὸ ψωμὶ τῆς Λαμπρῆς, στρογγυλό, μὲ γάλα καὶ ἀβγὰ ζυμωμένο καὶ μ' ἕνα ἀβγὸ στὴ μέση.

Ἕνας ἀπὸ κάθε σπίτι, ὅταν πήγαιναν τὴ Μ. Πέμπτη στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρνε μαζί του ἕνα dαγαρτζίκ, τορβά, σακκούλι, ἀπὸ μαλακὸ δέρμα συνήθως, ποὺ εἶχε μέσα : ἕνα κομμάτι ἁλάτι 1 - 2 ὀκάδες, ἀρκετὰ ἀβγὰ κόκκινα [4] — μαζὶ κ' ἕνα γιὰ τοὺς φτωχοὺς — πεντέξι κομμάτια τσουρέκι — κ'λουρόπου — λίγο μέλι, βούτυρο, γιαούρτι, γάλα, προζύμι, ἕνὰ ψωμὶ μὲ ἀβγὸ πάνω — βαντζελιοῦ τάπια, τὸ κουλούρι τοῦ Εὐαγγελίου. Τὸ κρεμοῦσε στὸ στασίδι του καὶ φεύγοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τὸ ἄφηνε ἐκεῖ ὡς τὴν Ἀνάσταση.

---

1. Πβ. *ΚΔ Ἰωάν.* ιη΄: «Εἱστήκεισαν δὲ οἱ δοῦλοι καὶ οἱ ὑπηρέται ἀνθρακιὰν πεποιηκότες, ὅτι ψῦχος ἦν καὶ ἐθερμαίνοντο· ἦν δὲ μετ' αὐτῶν ὁ Πέτρος ἑστὼς καὶ θερμαινόμενος».

2. Καὶ στὴν Κύπρο «καθισμένοι στὸ ὕπαιθρο, ἔξω ἀπὸ τὸ μοναστήρι, γύρω ἀπὸ πελώριες φωτιὲς ποὺ ἀνάβουνε (οἱ πιστοί), τὶς λαμπρατσὲς, περιμένουνε ν' ἀκούσουνε τὸ χαρακτηριστικὸ σήμασμα τῆς ἐπίπεδης ξύλινης καμπάνας, τοῦ σημαντρελιοῦ». Στ. Μάνεσης *Νέοι ὁρίζοντες*, ἔτος Β΄, τεῦχ. 112 (Ἀπρίλιος 1968) 44.

3. Πβ. Π.Γ. Γεννάδιο *Γεωργικὰ ἀνάλεκτα* (Ἀθῆναι 1915) 56, σημ. 1 : «Ἡ συνήθεια τῶν ὠῶν εἶναι ἀρχαιοτάτη. Ἄλλοτε ἐβάφοντο καὶ προσεφέροντο τὴν πρώτην τοῦ ἔτους, ὅτε καὶ ἐτελεῖτο τὸ Πάσχα. Οἱ Κέλται τὰ ἔβαφον ἐρυθρά, οἱ ἀρχαῖοι Γερμανοὶ κυανᾶ. Οἱ Πέρσαι ἐδώρουν ὠὰ πολυτελῶς κοσμημένα». Βλ. καὶ Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 1, 74 κέ.

4. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ στὴ Δίλα, τὸ ἐπιπλέον ὅμως ἀβγὸ ἦταν ἐδῶ «γιὰ τὸ καντήλι», ὅπου ἔμενε ἕνα χρόνο. Ἔπειτα τὸ πετοῦσαν.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

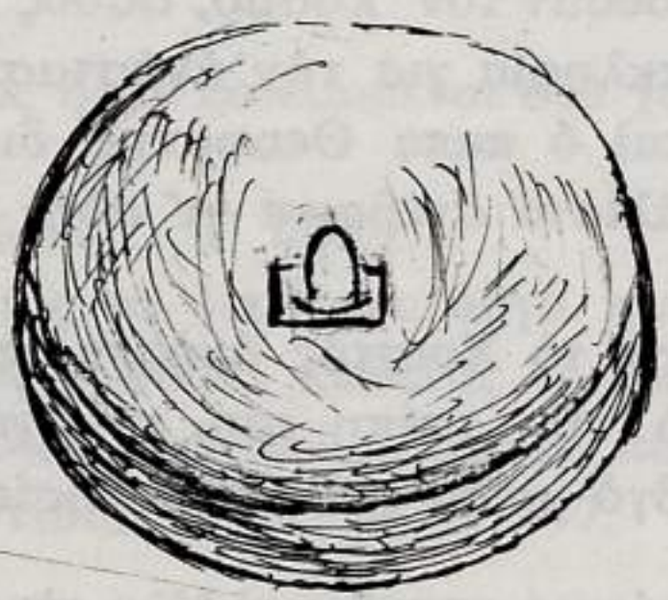
Πολλὲς φορὲς τὴ Μ. Πέμπτη ἔρχονταν ἄρρωστοι Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ — Γαράτλας (Καρατλί), [1] Ζάνζαμα [2] — ἔμπαιναν στὴν ἐκκλησία καὶ ξαπλώνονταν μπροστὰ στὸ ἱερό, πρὶν διαβαστοῦν τὰ 12 Εὐαγγέλια, ὅπως ἔκαναν καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἄρρωστοι, *τὰ ἀστενάρια*, γιὰ νὰ γίνουν καλά [3]. Καὶ γεροὶ ὅμως ἔμπαιναν κάποτε στὴν ἐκκλησία, στέκονταν κοντὰ στὸ παγκάρι καὶ παρακολουθοῦσαν τὴ λειτουργία.

Ἀβγὰ καὶ κεριὰ δώεκα βατζελιοῦ.

Δώεκα βατζελιοῦ τσεριὰ μούλωνάμ' da, καλό 'ναι νὰ τὰ παραμάεις στοὺ σπίτ', τὰ κεριὰ τῆς ἀκολουθίας τῶν Δώδεκα Εὐαγγελίων τὰ κρύβαμε, εἶναι καλὸ νὰ τὰ φέρεις στὸ σπίτι. Τὶς ἄλλες μέρες τὰ ὑπολείμματα τῶν κεριῶν ἔμεναν στὴν ἐκκλησία.

Ἀπὸ τὰ κόκκινα ἀβγὰ ποὺ εἶχαν πάει στὴν ἐκκλησία ἔχωναν ἕνα στὸ χωράφι, σ' ἕνα σημεῖο. Βατζελιοῦ ὀβγὰ νὰ πουχώσεις σοὺ κόμμα, ἔλεγαν, καὶ γινόταν αὐτὸ τὴν ἑπόμενη ἢ μιὰ ἀπὸ τὶς ἑπόμενες μέρες. Ἦταν γιὰ νὰ προφυλάσσεται τὸ χωράφι ἀπὸ τὸ χαλάζι, καὶ ἔπρεπε νὰ μείνει ἐκεῖ γιὰ πάντα [4]. Μερικοὶ ὅμως πήγαιναν σὲ 40 μέρες, τὸ ξέχωναν καὶ τὄτρωγαν, ἐνῶ ἄλλοι τὸ ἄφηναν ὡς τὸ θέρος καὶ ὕστερα τὄτρωγαν. Συνήθως ὅμως αὐτὰ τὰ ἀβγὰ *σαπιέντι*, σαπίζουν.

Τὰ ἄλλα πράγματα ποὺ εἶχαν στὸ σακκούλι τ' ἀνακάτευαν καθένα μὲ ὅσα εἶχαν στὸ σπίτι : ἔριχναν τὸ γιαούρτι στὸ σταμνὶ μὲ τὸ γιαούρτι, τὸ ζυμάρι στὸ ἄλλο ζυμάρι ποὺ κρατοῦσαν γιὰ τὸ ζύμωμα, τὸ ἁλάτι στὸ ἁλάτι τοῦ σπιτιοῦ, κ' ἔτρωγαν τὰ κλουρόπα. Μεταφέραν, ἔτσι, τὴν εὐλογία τῆς ἐκκλησίας στὶς σοδειές τους.

Εἰκ. 55 Τὸ τάπ.

1. Τουρκ. χωριὸ 11 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.
2. Τουρκ. χωριὸ 9 1/2 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί. Βλ. τὸ κεφ. Νερά, § 8, σ. 19.
3. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 265, § 125.
4. Ὁ A. Van Gennep 1, 301 ἀναφέρει ὅτι σταυροὺς ποὺ διάβασε ὁ παπάς, τοὺς φυτεύουν τὸ Μάη στὰ χωράφια, γιὰ νὰ πετύχουν καλὴ σοδειὰ καὶ γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ θύελλα ἢ χαλάζι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μ. Παρασκευή. Ὁ Ἐπιτάφιος. Μ. Σάββατο.

Μεάλ' Παρασκευὴ δοὺ βραῦ τὰ κλάτσα ψάλλίσκουν Παναᾶς τὰ γράμματα, τὸ βράδυ τῆς Μ. Παρασκευῆς τὰ παιδιὰ ψάλλουν τὰ γράμματα τῆς Παναγίας, τὸν ἐπιτάφιο θρῆνο.

Νὰ κλουφαρίσουμ' Χριστοῦ δοὺ μέτ', νὰ περιφέρουμε τοῦ Χριστοῦ τὸ ἱμάτιο, σήμαινε : Νὰ κάνουμε τὴν περιφορὰ τοῦ ἐπιτάφιου, γιατὶ ἐδῶ ὁ ἐπιτάφιος ἦταν ἕνα ἁπλὸ μεγάλο τραπεζομάντιλο μὲ σταμπαρισμένο πάνω τὸ Χριστό. Δὲν ὑπῆρχε κουβούκλιο, εἶχαν ὅμως ξύλινον ἐσταυρωμένο πού, μετὰ τὴν ἀποκαθήλωση, τὸν ἔβαζαν πάνω σ' ἕνα τραπέζι καὶ ὁ κόσμος περνοῦσε καὶ τὸν ἀσπαζόταν.

Ἡ περιφορὰ τοῦ ἐπιτάφιου γινόταν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας. Τὸν κρατοῦσαν τέσσερεις παπάδες, καθένας ἀπὸ τὴ μιὰ γωνία του, καὶ τὴν ὥρα τῆς περιφορᾶς ἄντρες, γυναῖκες, παιδιά, ἄρρωστοι προπάντων, ἀλλὰ καὶ γεροί, περνοῦσαν κάτω ἀπ' αὐτὸν κ' ἔπιαναν καὶ τὰ ράσα τῶν παπάδων — γιὰ νὰ λιαρώσουν, νὰ γίνουν καλὰ οἱ ἄρρωστοι, γιὰ τὸ καλὸ οἱ γεροί. Τὴν ὥρα τῆς περιφορᾶς τὰ παλικάρια ἔριχναν τουφεκιὲς καὶ πιστολιές, ὅπως καὶ στὴν Ἀνάσταση.

Τὸ ἀπόγεμα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου πενθοῦσαν, πήγαιναν στὰ μνήματα κ' ἔκλαιγαν. Στὸ Τσαρικλὶ γύριζαν καὶ τὴν Ἀνάσταση στὸ νεκροταφεῖο, ὅπου οἱ γυναῖκες ἔκλαιγαν.

γ) Μέ(γ)α δοὺ Πάσκα, τὸ Μεγάλο Πάσχα.

Τὴν Κυριακὴ τὸ πρωί, νύχτα ἀκόμη, χτυποῦσε ἡ καμπάνα [1] τοῦ Ἁγι Βλάση, τὰ παλικάρια, ποὺ ζεσταίνονταν ὡς αὐτὴ τὴν ὥρα γύρω στὶς φωτιὲς [2], ἔτρεχαν καὶ ξυπνοῦσαν τὸν κόσμο, ὅσους κοιμόνταν, καὶ ὅλοι μαζεύονταν στὴ μεγάλη ἐκκλησία γιὰ τὴν ἀνάσταση.

Ὁ παπὰ Κοσμᾶς καὶ ὁ παπα Θεοφάνης διάβαζαν καὶ τούρκικα τὸ Εὐαγγέλιο, ὁ πρῶτος μάλιστα ἀνέβαινε γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ στὸν ἄγκωνα, στὸν ἄμβωνα.

Μόλις ὁ παπὰς ἔλεγε τὸ Χριστὸς ἀνέστη, τὸ ἐκκλησίασμα ἔπαιρνε ἕνα ἀβγὸ καθένας ἀπὸ τὴν τσέπη του, τσούγκριζε μὲ τοὺς ἄλλους κ' ἔτρωγε [3] κάποτε τὸ ἀβγὸ μέσα στὴν ἐκκλησία. Ἀλλιῶς, ἔπαιρνε μετὰ

1. Ἔλεγαν: κροῦμ' δοὺ ταχτά, χτυποῦμε τὸ ξύλο, τὴν καμπάνα, ἢ κροῦμ' κάμπανα. Δῶκιν κάμπανα, χτύπησε ἡ καμπάνα.

2. Βλ. παραπάνω, σ. 313.

3. Καὶ στὴ Δίλα, ὅπως καὶ στὴν Ἀγακοὺ (βλ. σ. 242) μὶ τ' ἀβγὸ δένιτι, μὶ τ' ἀβγὸ λύνιτι ἡ νηστεία. Βλ. καὶ Carnoy - Nicolaidès 300. Στὰ μοναστήρια τῆς Κύπρου τὸ πρῶτο ἀβγὸ ποὺ τρῶνε οἱ πιστοὶ τὸ Πάσχα, τοὺς τὸ προσφέρει ὁ ἡγούμενος. Βλ. Στ. Μάνεση ὅ.π. Καὶ στὴν *Ἀνακοὺ* (βλ. σ. 242) καὶ σ' ἄλλα χωριὰ τῆς Καππαδοκίας τὸ τελευταῖο φαγητό, πρὶν ἀρχίσει ἡ σαρακοστή, ἦταν ἕνα ἀβγό, ὅπως καὶ τὸ πρῶτο τοῦ Πάσχα. Βλ. *Ἀνακοὺ* ὅ.π. καὶ τὴ σημ. 6. Οἱ Μιστιῶτες ἀγνοοῦσαν αὐτὴ τὴ λεπτομέρεια ποὺ εἶχε ἴσως ξεχαστῆ στὰ τελευταῖα χρόνια.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὴ λειτουργία τὸ σακκούλι του καθένας καὶ γύριζε στὸ σπίτι. Ἔτρωγαν πρῶτα τὸ ἀβγὸ ἢ τὸ τσουρέκι κ' ἔπειτα τ' ἄλλα φαγητά, ποὺ ἦταν ἕτοιμα ἀποβραδίς. Τὸ ἁλάτι τὸ κατέβαζαν στὸ στάβλο, καί, ὅταν τὄγλειφαν λίγο τὰ βόδια καὶ τὰ πρόβατα, τὸ ξανάπαιρναν καὶ τὄβαζαν μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο τοῦ σπιτιοῦ. Γυρίζοντας ἀπὸ τὴν ἀνάσταση, φώτιζαν τὰ σπίτια τους φέρνοντας ἀπὸ τὴν ἐκκλησία γηφμένου τσερί, ἀναμμένο κερί. Ἄναβαν κεριὰ καὶ στὸ στάβλο καὶ στὶς κότες ἀκόμα, παντοῦ.

Καὶ τοῦ Πάσχα ὁ χαιρετισμός, ὅπως τῶν Χριστουγέννων, γινόταν μὲ χειραψία καὶ μὲ τὸ φέρσιμο τοῦ χεριοῦ στὴ μύτη καὶ στὸ κούτελο [1]. Χαιρετοῦσαν μὲ τὸ Χριστὸς ἀνέστη, καὶ ἡ ἀπάντηση ἦταν: ἀλητῶς ἀνέστη.

1) Ὁ χορός.

Τὸ Πάσχα, ὅπως καὶ τὶς Ἀπόκριες, ὅλο τὸ χωριὸ μαζευόταν καὶ χόρευε στὸ ἴδιο μέρος, ὄχι χωριστὰ σὲ κάθε γειτονιά, ὅπως ἄλλοτε. Μαζεύονταν Χατζη Ἰορδάν' τύρες ὁμπρό, μπροστὰ στὶς πόρτες τοῦ Χ'' Ἰορδάνη, σὰ Τεπέε, καὶ χόρευαν τώρα τρεῖς μέρες, ἀπὸ τὶς 10 περίπου τὸ πρωὶ ὡς τὸ φαγητὸ καὶ τὸ ἀπόγεμα πάλι [2]. Οἱ νονοὶ ἔκαναν σήμερα δῶρα στοὺς ἀδεξιμιοὺς πού, παίρνοντάς τα, τοὺς φιλοῦσαν τὰ χέρια.

2) Τὸ παιγνίδι μὲ τ' ἀβγά.

Πηγαίνοντας στὸ χορό, κάθε παλικάρι ἔχωνε στὸν κόρφο του 3, 4, 5 ἀβγὰ γιὰ νὰ τσουγκρίσει — νὰ τοκουστίσει [3] — μὲ τ' ἄλλα παλικάρια. Ὅποιος ἔσπαζε τοῦ ἀλλουνοῦ τὸ ἀβγό, τοῦ τὄπαιρνε.

Γιὰ νὰ ἰδοῦν ἂν τ' ἀβγὰ ἦταν γερὰ γιὰ τσούγκρισμα, τὰ χτυποῦσαν ἐλαφρὰ στὰ δόντια τους.

Στὸ χοροστάσι, καθὼς ἦταν ξαπλωμένοι στὰ χώματα, πετιόταν κάποιος καὶ πρότεινε:

—Ἄντε, νὰ τοκουστίσουμ' d' ὀβγά.

Πρότεινε τότε κάποιος τὸ δικό του ἀβγὸ γιὰ γερὸ καὶ τὄβαζε κάτω στὴ γῆ. Οἱ ἄλλοι ἔβαζαν δίπλα καθένας τὸ δικό του κ' ἔτσι μαζεύονταν 10, 15, 20, τὸ ἕνα πλάι στὸ ἄλλο, καὶ τὰ παιδιὰ ἔπαιζαν, ὅπως σημειώσαμε στὸ κεφ. Παιγνίδια, ἀριθ. 29, σ. 197.

3) Τὸ πάλεμα.

Κάθε γειτονιὰ παρουσίαζε σήμερα καὶ τὰ παλικάρια της ποὺ θὰ πά-

---

1. Ἡ συνήθεια εἶναι τουρκική.

2. Γιὰ τοὺς χοροὺς βλ. σ. 133 κέ., § 63. Στὴ Δίλα, ὅταν πήγαιναν στὸν Ἅι Κωσταντίνο, χόρευαν μαζὶ κορίτσια κι ἀγόρια.

3. Τουρκ. tokuşmak.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λεβαν μὲ τὰ παλικάρια ἄλλων γειτονιῶν. Οἱ γειτονιὲς Ἀσιμλοὺ καὶ Ἀρπατζαλοὺ ἔβγαζαν τὰ παλικάρια τους στοῦ Γιωνᾶ τύρες, στὶς πόρτες τοῦ Ἰωνᾶ, ἐκεῖ ποὺ περνάει τὸ ρέμα, οἱ ἄλλες ἀλλοῦ. Τὴν ὥρα ποὺ οἱ ἄλλοι χόρευαν, χωριστὰ οἱ ἄντρες καὶ χωριστὰ οἱ γυναῖκες, οἱ ἡλικιωμένοι κάπως ἄντρες — ἀπὸ 35 - 40 χρονῶν καὶ πέρα δὲ χόρευαν — ξαπλώνονταν κάτω στὴ γῆ, παρακολουθοῦσαν τὸ χορὸ καὶ καλοῦσαν τὰ παλικάρια στὸ πάλεμα.

— Ἄντε, τὶς νὰ παλέψει, ἐμπρός, ποιὸς θὰ παλέψει!

Αὐτοὶ ποὺ προτείνονταν ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ παλέψουν, γιὰ νὰ μὴν προσβληθοῦν. Πάλευε πρῶτα ἕνα ζευγάρι — ἀπὸ διαφορετικὴ γειτονιὰ ὁ καθένας — ὕστερα ἔβγαινε ἄλλο, ὕστερα ἄλλο. Χέκιν dου, φώναζαν, ὅταν νικοῦσε κάποιος, τὸν «ἔθεσε», τὸν ἔριξε δηλαδή.

Τὸ πάλεμα ἦταν ἁπλό, χωρὶς γροθιές, καὶ τεχνίτης ἦταν αὐτὸς ποὺ θὰ προλάβαινε νὰ σηκώσει ψηλὰ τὰ χέρια καὶ νὰ βάλει τὸ πόδι του ἀνάμεσα στὰ πόδια τοῦ ἀντίπαλου. Ἔτσι ὑποχρεωνόταν αὐτὸς νὰ πιάσει τὸν ἄλλο κάτω ἀπὸ τὴ μασχάλη, κ' ἐκεῖνος εἶχε τότε ὅλη τὴν εὐχέρεια νὰ πέσει μὲ τὸ βάρος του στὸ κορμὶ τοῦ ἀντίπαλου καὶ μὲ τρικλοποδιὰ νὰ τὸν ρίξει.

4) Τὸ βάρα βάρα.

Ἀπαραίτητο ἦταν, ὡς γύρω στὰ 1912, νὰ παιχτῆ τὴν ἡμέρα τοῦ Πάσχα τὸ βάρα βάρα. Ὅπως κάθονταν οἱ ἄντρες καὶ τὰ παλικάρια καὶ παρακολουθοῦσαν τὸ χορό, ἕνας πετιόταν καὶ πρότεινε :

— Ἔ, κλάτσα, νὰ ποίκουμ' dοὺ βάρα βάρα, παιδιά, νὰ κάνουμε τὸ βάρα βάρα. Σημειώσαμε τὶς λεπτομέρειες τοῦ παιγνιδιοῦ στὸ σχετικὸ κεφάλαιο, ἀριθ. 27, σ. 195, καὶ παραθέτομε τή μουσική του στὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

§ 151. Μετὰ τὸ Πάσχα. Πρωτομαγιά. Τοῦ Ἁι Κωσταντίνου.

Τρεῖς μέρες τοῦ Πάσχα ἄναβαν κεριὰ στὰ μνήματα κ' ἔκλαιγαν πάνω ἀπὸ τοὺς νιοσκαμμένους τάφους. Πήγαιναν ὅλοι στὸ νεκροταφεῖο — «μπορεῖ κανεὶς νὰ μὴν ἔχει πεθαμένο;» λέει μὲ τὴ λαϊκή της φιλοσοφία μιὰ πληροφορήτρια. Τὴ Δευτέρα τοῦ Πάσχα μερικοὶ πήγαιναν στὸν Ἁι Γιάννη τοῦ Ζιντζίderε [1].

Τὴν Πρωτομαγιὰ δὲν κρεμοῦσαν στεφάνια στὰ σπίτια τους.

Τοῦ Ἁι Κωσταντίνου οἱ Μιστιῶτες προτιμοῦσαν τὸ πανηγύρι ποὺ γινόταν στὸ Ἀνdαβάλ, ὅπου ὑπῆρχε ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου. Πήγαιναν ἐκεῖ ἀποβραδὶς κ' ἔμεναν τὴ νύχτα στὰ σπίτια γνωστῶν τους. Τὸ πρωὶ παρακολουθοῦσαν τὴ λειτουργία καὶ τὸ μεσημέρι γύριζαν στὸ χωριό τους. Προ-

1. Ἦταν 84 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί, 12 ΝΑ ἀπὸ τὴν Καισάρεια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τιμοῦσαν τὸ Ἀνδαβὰλ ἀπὸ τὸ χωριό τους σήμερα, καὶ γιατὶ τὸ κρασὶ ἐδῶ ἦταν δυνατὸ καὶ καλό.

§ 152. Τὰ Βαρτουβάρια. Ὁ κλήδονας. Οἱ φωτιές.

Οὔτε τὰ Βαρτουβάρια, οὔτε τὸν κλήδονα[1] ξέρουν οἱ Μιστιῶτες. Μόνο στὶς 31 Ἰουλίου τὸ βράδυ, παραμονὴ τῆς σαρακοστῆς, ἄναβαν φωτιὲς — νὰ ἤψουμ' ἢ νὰ dώκουμ' νιὲς, κρούιξαμ' ἀποκιριᾶς νιὲς, ν' ἀνάψουμε φωτιές, ἀνάβαμε τῆς ἀποκριᾶς φωτιές, ἔλεγαν. Ἔκαιγαν λίγα φρύγανα ναυλῆς τύρα, στὴν πόρτα τῆς αὐλῆς ἢ στὸ ἀνώφλι τοῦ στάβλου, γιὰ νὰ περάσουν κάτω ἀπ' αὐτὴ τὰ πρόβατα, καὶ πηδοῦσαν πάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ οἱ ἴδιοι, «γιὰ νὰ φύγουν οἱ ψύλλοι». Ἔκαναν ἀκόμη ἕνα μικρὸ δεμάτι, τὸ ἔκαιγαν καὶ πηδοῦσαν πάνω τὰ πρόβατα ἢ τὸ κρεμοῦσαν ἀπὸ ἕνα καρφὶ ποὺ κάρφωναν στὸν τοῖχο, καὶ τὸ ἄναβαν — καλό 'ναι νὰ περνᾶς ἀπάνω τ'. Στοὺ γεσίτς[2] ἀπάνω νὰ ἤψουμ' νισά, ἔλεγαν[3]. Ἔπειτα φκάληναν τὴ στάχτ', σκούπιζαν καὶ πετοῦσαν τὴ στάχτη.

1. Πβλ. Μ. Ψελλὸ *PG* 122, 280 : «Κληδών· τελεῖται δὲ ἄρτι τρεπομένου πρὸς νότον ἡλίου καὶ μειοῦντος μὲν ἡμέραν, τὴν νύκτα δὲ αὐξάνοντος». Βλ. καὶ Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1β 274. Δὲ μπορέσαμε, μ' ὅλες μας τὶς προσπάθειες, νὰ ξεκαθαρίσουμε τὸ θέμα τοῦ κλήδονα. Μερικοὶ ἐπιμένουν πὼς ἄναβαν φωτιὲς καὶ στὶς 24 Ἰουνίου, ἀσφαλῶς ὅμως πρόκειται ἐδῶ γιὰ σύγχυση μὲ τὸν κλήδονα στὴν Ἑλλάδα, ποὺ οἱ Μιστιῶτες εἶδαν μετὰ τὰ 1924. Κανεὶς ἐπίσης δὲ θυμᾶται γιὰ τὴ μαντικὴ μὲ δαχτυλίδια κτλ.

2. Τουρκ. eşik, κατώφλι.

3. Βλ. *Ἀνακοὺ* 251, σημ. 2, ὅπου σημειώνονται διαφορετικὲς ἡμερομηνίες γιὰ τὸν ἑορτασμὸ τῶν Βαρτουβαριῶν στὰ διάφορα χωριὰ τῆς Καππαδοκίας. Βλ. ἀκόμη Weigal 217 γιὰ τὸ γεγονός, ὅτι ἡ γιορτὴ τοῦ Ἁι Γιάννη τοῦ Βαφτιστῆ, στὶς 24 Ἰουνίου, ἀντικατάστησε τὴ γιορτὴ τῶν ὑδάτων τοῦ μεσοκαλόκαιρου, ποὺ γινόταν γιὰ νὰ τιμηθῆ ὁ Ἄδωνης καὶ ἄλλοι θεοί, ἐνῶ ἄλλοι ἀνάγουν αὐτὲς τὶς φωτιὲς στὸν Ἰουλιανὸ τὸν Παραβάτη. Ὁ Poueigh 224 στὶς φωτιὲς αὐτὲς βρίσκει ἴχνη λατρείας τοῦ ἡλίου, ἐνῶ ὁ Van Gennep 327 κέ. βρίσκει δύο στοιχεῖα : τοῦ θερινοῦ ἡλιοστασίου καὶ τῆς προσωπικότητας τοῦ Ἁι Γιάννη τοῦ Βαφτιστῆ. Πβ. Μ. Ψελλὸ *PG* 122, 280, Φ. Κουκουλὲ *ΒΠΠ* Ιβ, 274, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* Ι, 86 κέ.. Οἱ Τοῦρκοι γιορτάζουν ἐπίσης τὸν Κλήδονα — τὰ Βαρτουβάρια ἢ Χιδιρελλὲς — μὲ ἄναμμα φωτιᾶς κτλ., δίνοντας σὲ ὅλα αὐτὰ τὴ δική τους ἑρμηνεία, ποὺ βασικὰ δὲ διαφέρει ἀπὸ τὶς προηγούμενες. Πιστεύουν δηλ. πὼς ἡ χρονιὰ χωρίζεται σὲ δύο περιόδους — τὸν Κασίμ, τὸ χειμώνα, μὲ 150 μέρες, καὶ τὸν Χιδιρελλές, τὸ καλοκαίρι, μὲ 186 μέρες. Τὸ βράδυ λοιπὸν στὶς 5 τοῦ Μάη, ποὺ εἶναι καὶ ἡ τελευταία μέρα τοῦ Κασίμ, ἀνάβουν στοὺς δρόμους φωτιὲς, πηδοῦν πάνω ἀπ' αὐτές, καὶ ἔπειτα τρέχουν στὶς ἐξοχὲς καὶ διασκεδάζουν. Τὴν ἴδια μέρα κάνουν καὶ τὸν κλήδονα, βάζοντας τὰ δαχτυλίδια κτλ. μέσα σὲ δοχεῖο μὲ λίγο νερὸ καὶ λίγη πρασινάδα, ποὺ τὸ ἀφήνουν τὴ νύχτα στὴ ρίζα μιᾶς τριανταφυλλιᾶς. Σὲ ὁρισμένες περιοχὲς οἱ μητέρες σηκώνουν σήμερα τὰ παιδιά τους ψηλά, πιάνοντάς τα ἀπὸ τὸ λαιμό, γιὰ νὰ ψηλώσουν. Τὶς τελετὲς αὐτές, ποὺ γίνονται γιὰ ν' ἀποχαιρετήσουν οἱ ἄνθρωποι τὸν Κασίμ, καὶ κυρίως γιὰ νὰ ὑποδεχτοῦν τὸν Χιδιρελλές, τὶς συναντοῦμε μὲ ἀρκετὲς παραλλαγὲς ἀπὸ τόπο σὲ τόπο, σὲ ὅλες τὶς περιοχὲς τῆς Τουρκίας. Βλ. *Ἔρευνες τουρκ. Λαογραφίας*, Μάρτης 1953 τεῦχ. 44, σ. 695, Μάης 1960, τεῦχ. 130, Ἰούν. 1961, τεῦχ. 143 κ.ἀ., μετάφρ. γιὰ τὸ Κ.Μ.Σ. ἀπὸ τὸν Γ. Μαυροχαλυβίδη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 153. Ἀνάληψη. Τῆς Πεντηκοστῆς.

Τοὺν σεραντώσ' Χριστὸς ἢ τοῦ Χριστοῦ ἔλεγαν, γιὰ νὰ δηλώσουν τὴν ἡμέρα τῆς Ἀνάληψης, ποὺ ἦταν μεγάλη γιορτή. Ἔβαφαν ἀβγὰ — στὰ σεραντούματα — καὶ χόρευαν στὶς γειτονιὲς καὶ στὸν Ἦπέ, ὅπου γινόταν καὶ ἄλλες μέρες χορός.

Ἦταν καὶ στοὺς νεκροὺς ἀφιερωμένη κάπως κι αὐτὴ ἡ γιορτή. Τὰ σπίτια ποὺ μέσα στὸ χρόνο εἶχαν χάσει ἄνθρωπο, τοίμαζαν κόλλυβα, καϊμάκι καὶ σφουγγάτο καὶ τὰ πήγαιναν στὴν ἐκκλησία, ὅπου τὰ μοίραζαν μετὰ τὴ λειτουργία, μαζὶ μ' ἕνα ποτήρι κρασί, στὸν κόσμο. Ἄναβαν καὶ στὰ μνήματα κεριὰ — μόνευαν dὰ μορμόρια, μνημόνευαν τὰ μνήματα, τοὺς νεκρούς.

Τὴ γιορτὴ τῆς Πεντηκοστῆς — τ' Ἁι Γονάτ' — τὴν κρατοῦσαν πολύ. Μόνο κάποιος Πρόιμος Γκöφσὲν[1] θέλησε κάποτε νὰ τὴν παραβλέψει, ἀλλὰ πλήρωσε ἀκριβὰ τὴν περιφρόνησή του. Πῆρε τὰ πέντε γαϊδούρια του καὶ πῆγε στὸν κάμπο νὰ δουλέψει. Ἔπιασε ὅμως δυνατὴ βροχὴ τὴ νύχτα, ἔπεσε ἕνα ἀστροπελέκι καὶ σκότωσε καὶ τὰ πέντε ζῶα. Ἀπὸ τότε, ἀντὶ νὰ λένε Πεντηκοστή, οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν: *σήμερα εἶναι Γκöφσέν, δὲ* δουλεύομε [2].

§ 154. Ἰούλιος — Αὔγουστος: Ἁγια Μαρίνα. Προφήτη Λίας. Πρώτη Αὐγούστου.

Στὶς 17 Ἰουλίου γιόρταζε ἡ Ἁγία Μαρίνα, ποὺ εἴδαμε παραπάνω [3], μιλώντας γιὰ τὶς ἐκκλησίες. *Ἕνα μέγα χτὲρ' τσειότουν νεκκληῦᾶς τόπους, σωροβιότουμιστι οὔλα μας τὰ ναῖτσις, τρώισκαμ' παχλά, κόλλ'φα, ὄξινα πεπέρια,* ἦταν (ἐκεῖ) μιὰ πέτρα μεγάλη σὰν θέση ἐκκλησίας, μαζευόμασταν ὅλες οἱ γυναῖκες, τρώγαμε κουκκιά, κόλλυβα, ξινὲς πιπεριές. Ἐρχόταν μαζὶ κι ὁ παπὰς καὶ διάβαζε.

Τοῦ Προφήτη Λία — Ναχηλιὰ — στὶς 20 Ἰουλίου, τ' ἀρραβωνιασμένα κορίτσια τοίμαζαν φαγητὰ καὶ οἱ ἀρραβωνιαστικοὶ κ' οἱ δικοί τους ἔπαιρναν τὰ δικά τους καὶ πήγαιναν νὰ φᾶνε ὅλοι μαζὶ στοῦ κοριτσιοῦ τὸ σπίτι. Μετὰ τὸ φαγητὸ ἔκαναν οἱ συγγενεῖς δῶρα στὶς ἀρραβωνιασμένες.

Πρώτη Αὐγούστου.

Στὶς 31 Ἰουλίου τὸ βράδυ, ξημερώνοντας πρώτη Αὐγούστου, κρούιξαν

---

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Μὲ τὸ ἐπώνυμο αὐτὸ ἦταν γνωστὲς 6 - 7 οἰκογένειες ποὺ κατοικοῦσαν γύρω στὸν Ἁι Βλάση.

2. Γιὰ τοὺς τιμωροὺς Ἅγιους βλ. Δ.Σ. Λουκάτο *Ἐπετ. Κέντρου Ἐρεύνης Ἑλλην. Λαογραφίας* (= *ΕΛΑ*) 20 - 21 (1967 - 68)Ἀθῆναι 1969, 55 κέ.

3. Βλ. σ. 248.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νιὰ ἄναβαν φωτιὰ [1] καὶ πηδοῦσαν πάνω ἀπ᾽ αὐτὴν ἄνθρωποι καὶ ζῶα.

Τ᾽ Ἁι Δημητριοῦ, ὁ ἰδιοχτήτης τοῦ χτήματος ὅπου βρίσκονταν τὰ χαλάσματα τοῦ Ἁι Ρημήτ᾽, καλοῦσε τὸν παπὰ καὶ κάνιὄκιν λουτρουγιά, λειτουργοῦσε.

1. Βλ. σ. 325. Πόσο διαδομένη ἦταν ἡ εἰδωλολατρικὴ αὐτὴ συνήθεια παλιότερα, φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ζήτημα ἀπασχόλησε τὴ σύνοδο τοῦ Τρούλλου, στὰ 691. Στὸν κανόνα της ξε΄ ἀναφέρεται: «Τὰς ἐν ταῖς νουμηνίαις ὑπό τινων πρὸ τῶν οἰκείων ἐργαστηρίων ἢ οἴκων ἀναπτομένας πυράς, ἃς καὶ ὑπεράλλεσθαί τινες κατά τι ἔθος ἀρχαῖον ἐπιχειροῦσιν, καταργηθῆναι προστάσσομεν». Βλ. καὶ Κ.Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 63 - 65, *Κυπρ. Σπουδ.* 10 (1948) 32, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 1, 87: Ὁ Κύρου Θεοδώρητος σημειώνει: «τὰ δέ γε βρέφη πρὸ τῶν μητέρων παραφερόμενα διὰ τῆς φλογός. Ἐδόκει δὲ τοῦτο ἀποτροπιασμὸς εἶναι καὶ κάθαρσις».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΛΑΪΚΗ ΓΙΑΤΡΙΚΗ[1]

Ι. ΓΕΝΙΚΑ. ΟΙ ΟΡΟΙ. ΠΡΑΧΤΙΚΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ.

§ 155. Οἱ ὅροι.

Ὁ ἄνθρωπος γενικὰ καὶ ὁ ἄντρας λέγονταν μὲ τὸ τούρκικο ὄνομα ἰνσάνος[2], ἡ γυναίκα ὅμως ἦταν ναίκα, ἡ παντρεμένη νύφ', ἡ ἀνύπαντρη κορίτσ', τὸ παλικάρι delίγανους[3], τὰ παιδιὰ γενικὰ φσάχα[4] ἢ κλάτσα[5], τὸ ἀρσενικὸ παι(δ)ί. Γιορόν' (τὸ) ἦταν ὁ ὅρος γιὰ τοὺς γέρους. Ἕνα γιορόν', ἕνα γιορόν' ναίκα, ἕνας γέρος, μιὰ γερόντισσα. Γερονιάζομ, γηρανίσκου καὶ γερονιανίσκου σήμαιναν γερνῶ. Χερὰ χερὰ γερονιάζουμ', σιγὰ σιγὰ γερνοῦμε.

Ἀστενάρ' τσεῖμι, σημαίνει εἶμαι ἄρρωστος. Πολὺ σεκλάτ[6] ἀστενάρ', πολὺ βαριὰ ἄρρωστος. Στενῶ, ἀόρ. στένεσα, ἀρρωστῶ, ἀρρώστησα. Λιαρώνου[7], ἀναρρώνω, ξεγερεύω. Λίου λίου παείν' ὁμπρό, χερὰ[8] χερὰ λιαρών',

---

1. Ἀνάλογες ἐργασίες βλ. Π. Παπαχριστοδούλου, Ἡ γιατρικὴ στὴ Θράκη τὸν ΙΘ' αἰ., *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 16 (1951) 165 - 180., Δ.Β. Οἰκονομίδου, Δημώδης ἰατρικὴ στὴ Θράκη, ὅ.π. 181 - 228, Ἀρχιμ. Ν. Βαφείδου, Λαϊκὴ γιατρική, ὅ.π. 17 (1952) 264 - 267, Ἑλπ. Σταμούλη - Σαραντῆ, Πῶς γιάτρευαν στὴ Θράκη, *Θρακικὰ* 8 (1937) 356 κέ., Κ. Μητροπούλου, Ἡ ἑνότης τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς δεικνυομένη ἐκ τῆς λαϊκῆς ἰατρικῆς, *Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν* 27 (1952) 200, Ν. Κυριαζῆ, Δημώδης Κυπριακὴ ἰατρική, *Κυπρ. Σπουδ.* 4 (1926) 1 - 186, Κ. Χρυσάνθη, Τὰ αἴτια τῶν νόσων κατὰ τοὺς Κυπρίους, *Κυπρ. Σπουδ.* 8 (1944) 83 - 97, τοῦ ἰδίου, Ἡ σημασία καὶ οἱ δικαιοδοσίες τῆς δημώδους ἰατρικῆς, *Cyprus med. journal* 3,393, Ν. Κληρίδη, Ὀνομασίες τῶν μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος, *Κυπρ. Σπουδ.* 7 (1943) 71 - 94, 8 (1944) 99 - 126, Ἡ κατὰ κεφάλαια διαίρεσις τῆς δημώδους ἰατρικῆς, *Κυπρ. Σπουδ.*, 14 (1950) 205 - 9, Ν.Γ. Πολίτη, Αἱ ἀσθένειαι κατὰ τοὺς μύθους τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, *ΠΕΕ* 1 (1883) 1 - 30, Β. Σκουβαρᾶ, Μαγικὰ καὶ ἰατροσοφικὰ ἐρανίσματα τοῦ Θεσσαλικοῦ κώδικος, *ΕΛΑ* 18 - 19 (1965 - 66) 71.

2. Τουρκ. insan.
3. Τουρκ. delikani.
4. Τουρκ. uşak.
5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
6. Τουρκ. sıklet, βάρος, στενοχώρια.
7. Δηλ. ἱλαρώνω.
8. Χερα = ἡσυχερά.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λίγο λίγο πάει ἐμπρός (: πάει πρὸς τὸ καλύτερο), σιγὰ σιγὰ γερεύει. Τὸ λιαρὸς σήμαινε καὶ ζωντανός. Λιαρός 'σι μι; Δὲ χάης ἀκόμ'; 'Ογὼ παντέω χάης, ζωντανὸς εἶσαι; Δὲν πέθανες ἀκόμη; 'Εγὼ νομίζω (=νόμιζα πὼς) πέθανες, ἀστειεύονταν, ὅταν ἀνταμώνονταν ἔπειτα ἀπὸ καιρό. Γαϊδουριοῦ πλὰρ' σήμαινε μεταφορικὰ δυνατός.

§ 156. Τὸ ἀνθρώπινο σῶμα.

Ἔλεγαν τσουφάλ' κεφάλι, μάτ' μάτι, κιπρίτσ'[1] ἢ ματιοῦ τὰ κοιλιές, τὸ βλέφαρο, ἢ ματιοῦ γαπάτσι[2], τὸ καπάκι τοῦ ματιοῦ, γάτσ[3] τὸ φρύδι, ντζινίτς[4] ἡ κόρη τοῦ ματιοῦ, ἡ χάντρα, ἀσπράδα τὸ ἄσπρο τοῦ ματιοῦ, dάκρυ, πληθ. dάκρουγια, πρόσ'που, τὸ πρόσωπο, μισίι[5], πληθ. τὰ μισίια, τὸ μάγουλο, χολὴ (χολιάζουμι σήμαινε θυμώνω). Χλωριανίσκει ἀπ' dοὺ φόβου, κιτρινίζει ἀπὸ τὸ φόβο, ἔλεγαν ἀκόμη. ('Α)φτσί, τὸ ἀφτί, μύτα ἡ μύτη, μύτας dοὺ τυρπί, ἡ τρύπα τῆς μύτης, τὸ ρουθούνι, ναχείλα (ἡ) τὸ χείλι. Τ' ἀπάν' ἢ τ' ἀπανοῦ ναχείλα μ', κατνοὺ μ' ναχείλα μ', τὸ πάνω, τὸ κάτω χεῖλος μου, πληθ. ναχείλια.

Πεινανίσκου, λιψανίσκου — dὲ κρεύ' καργιὰ μ' νὰ φάω, πεινῶ, διψῶ. dὲ γυρεύει ἡ καρδιά μου νὰ φάω, dὲν ἔχω dηλαdὴ ὄρεξη. Dόντζι[6], πληθ. dόντζα, τὸ dόντι. Πρωτ'νοὺ dοὺ dόντζ', μεσ'νοὺ dοὺ dόντζι, μαστήρα[7] ἢ τ' ἀπεσνοὺ μ' μαστήρα, τὸ ἐμπρός, τὸ μεσαῖο dόντι, ὁ τραπεζίτης ἢ ὁ μέσα τραπεζίτης. Μὶ dοὺ dόντζι μ' ἔdακα, μὲ τὸ dόντι μου dάγκασα. 'Εν. dάκου, dαγκάνω. Γλώσσα, μικρὸ γλώσσα, ἡ γλώσσα, ὁ σταφυλίτης.

Νάβλα[8], τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ στόματος. Κατ'νοὺ μ' νάβλα, τ' ἀπανοὺ μ' νάβλα, ὁ οὐρανίσκος, τὸ κάτω, τὸ πάνω μέρος τοῦ στόματος.

Μέταπο τὸ μέτωπο, νεξὲ[9] ὁ τράχηλος, ὁ λαιμός, γκερτλὲκ[10] ὁ λάρυγγας, γουργούρ'[11] ὅλο τὸ ἐμπρὸς τοῦ λαιμοῦ.

Σαγόνι ἢ τσανὸ[12], τὸ σαγόνι, τσαdαμαροὺ[13] ἢ ἀφτσοῦ ρίζα τὸ ριζά-

1. Τουρκ. kirpik.
2. Τουρκ. kapak.
3. Τουρκ. kaş.
4. Τουρκ. çini.
5. Μισίδι < μεσν. μουσούδιον, ὑποκ. τοῦ muso.
6. Στὴ Δίλα : Dόν', πληθ. dόνια.
7. Δηλ. μασητήρα, στὴ Δίλα μασ'τήρα.
8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
9. Τουρκ. ense.
10. Τουρκ. girtlak.
11. Λ. πεποιημένη. Στὴ Δίλα: γουργουριοῦ τὰ τυρπιά, ὁ οἰσοφάγος. Πβ. Δουκάγγ. γούργουρος· δειρή, σφαγή.
12. Τουρκ. çene.
13. Τουρκ. can (ψυχή) + damar (φλέβα) : Τὸ χτύπημα στὸ σημεῖο αὐτὸ θεωρεῖται ἐπικίνδυνο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φτι. Dῶκα του σ' ἀφτὅοῦ ρίζα, ἔπισι, τὸν χτύπησα στὸ ριζάφτι, ἔπεσε.

Μελό, τὸ μυαλό. Μελὸ δὲν ἔχ', χάσεν dὰ μελά τ', δὲν ἔχει μυαλό, ἔχασε τὰ μυαλά του.

Χέρ', τὸ χέρι ὁλόκληρο. Τρόμαξαν τὰ χέρια μ', ἔτρεμαν τὰ χέρια μου. Βραχόν' (τὸ)[1], ὁ βραχίονας, ἀγκώνα ἢ γκαμούτσι[6], ὁ ἀγκώνας, μπαλάμ' ἡ παλάμη, ὅαμαριὰ[3] ὁ μπάτσος. Μὶ τ' ὅαμαριὰ κρούγου σ' μιά, μὲ τὴν παλάμη σὲ χτυπῶ, σοῦ δίνω μιά, νύχ', νύχια, κόμπους, πληθ. κόμπουζια ὁ κόμπος τῶν δαχτύλων. Δαχτύλ' τὸ δάχτυλο. Μέγα dοὺ δαχτύλ', μικρὸ μ' dοὺ δαχτύλ', μεσ'νὰ ἢ ὀρταντζά[4] δαχτύλια, τὸ μεγάλο, τὸ μικρό, τὰ μεσαῖα δάχτυλα.

Καργιὰ[5], ἡ κοιλιά. Καργιὰ μ' σελαῖσ',[6] μὲ πονεῖ ἡ κοιλιά μου. Dὲ κρεύ' καργιὰ μ' νὰ φάου, δὲ ζητάει ἡ καρδιά μου, δὲν ἔχω ὄρεξη νὰ φάω. Ἄντιρου, τὸ ἔντερο, πληθ. ἀντίρατα ἢ ἐντίρατα, γκζέρ[7] μαῦρου σηκώτι, ἄσπρου dοὺ γκζέρ ἢ φοσγόν[8], πλεμόνι. Τὰ μέσα μ' ἡ μέση μου. Πονάει dοὺ χοτοὺ[9] μ', πονεῖ τὸ κόκαλο τῆς λεκάνης, ξέβην dοὺ χοτοὺ μ', βγῆκε τὸ κόκαλο τῆς λεκάνης, böréťš[10], τὸ νεφρό.

Dοὺ πτέρ' τὸ πόδι ἀπὸ τὸ μηρὸ ὡς τὸν ἀστράγαλο. Μπατζάχια[11] τὰ μεριά, σινὶρ[12] ἡ γάμπα, πτεριοῦ μ' dοὺ κόκαλου, τὸ κόκαλο τοῦ ποδιοῦ μου, ἢ μάκαρα[13] (ἡ) ὁ ἀστράγαλος, dοὺ γόνατου τὸ γόνατο, κότ'[14] τὸ σπυρὶ ἀλλὰ καὶ ἡ φτέρνα, dαbάν[15] τὸ πέλμα, ἴζ (τὸ)[16] πληθ. ἴζια, τὸ ἀχνάρι, ἀσκελίμα, πληθ. σκελίμις, τὸ βῆμα. Ἰκεῖνο ἀσκέλ'τσι τρία ἀσκελίμις, ἐκεῖνος ἀσκέλησε, ἔκανε τρία βήματα. Ἕνα ἀτ'αμίδ', ἕνα ἀχιός, πιθαμή, κυνόστομο, γουλάτς[17] ὀργιά. Μισὸ ἀγκώνα, μισὴ πήχη, ἕνα ἀγκώνα, μιὰ πήχη.

---

1. Στὴ Δίλα : βραχέν'.
2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Σημαίνει καὶ γενικὰ τὸ κόκαλο.
3. Τουρκ. samar.
4. Τουρκ. ortanca.
5. Πβ. Κ. Μητρόπουλο *Πρακτ. Ἀκαδ. Ἀθηνῶν* 27 (1952) 200: «Ὁ Ἱπποκράτης καὶ Θουκυδίδης καρδίαν ἐννοοῦν τὸ καρδιακὸν τοῦ στομάχου στόμιον.»
6. Τουρκ. sallamak, κουνῶ.
7. Τουρκ. giğer.
8. Τί πολὺ νερὸ ἔπιε! κάηκι dοὺ φοσγόνι τ', ἔλεγαν γιὰ κάποιον ποὺ ἔπινε πολὺ νερό.
9. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
10. Τουρκ. böbrek.
11. Τουρκ. bacak.
12. Τουρκ. sinir, νεῦρο.
13. Τουρκ. makara. Βλ. τὸ κεφ. Παιγνίδια, σ. 185 σημ. 4, καὶ *Ἀνακοὺ* 130.
14. Τουρκ. koç, κόττιον. Φ. Κουκουλὲς *Ἀθηνᾶ* 56 (1952) 315 κέ.
15. Τουρκ. taban.
16. Τουρκ. iz.
17. Τουρκ. kulaç.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Μπὲλ γκιαμοὺ[1], ἡ σπονδυλικὴ στήλη, τ' ράχη ἢ ράη μ' ἡ ράχη, μέσ' ἢ μέσας dοὺ κόκαλου, ἡ ραχοκοκαλιά, καλάι[2], πληθ. καλάια, τὰ καλάθια, οἱ πλευρές, dοὺ[3] σῶμ', τὰ σώμια, ὁ ὦμος, οἱ ὦμοι. Πῆρι dου σοὺ σῶμι τ', πῆι, τὸν πῆρε στὸν ὦμο του, πῆγε. Ἔπαρ' του στ' ράη σ', πάρ' το στὴ ράχη σου. Dὅς[4] τὸ στῆθος. Ρίφτου μι κούπα 'λάι[5], μὲ ρίχνουν προύμυτα. Μπέζια[6] καὶ βετσόνες[7] εἶναι τὰ γκυκάδια.

Τοὺ βιλί, τὸ πέος, ἡ κορόκα[8] ἡ βάλανος τοῦ πέους. Τὸ γυναικεῖο αἰδοῖο ἔχει κ' ἐδῶ, ὅπως καὶ στὴν Ἀνακού, τὸ κοινὸ ὄνομα. Ἔλεγαν ἀκόμη κόλους ὁ κόλος, χνάρι μ' ἀπ' κάτ', ὁ ταρσὸς ἢ τὸ μετατάρσιο, ἀχνάρ' τὸ χνάρι. Νιὄὰ (ἡ) ἑστία, φωτιὰ δηλαδή, ἔλεγαν τὸν πυρετό. Dοὺ χορίδ'[9], τὸ οὖρο.

Κὲλ[10] ἦταν ὁ φαλακρός, κοσὰ[11] ὁ σπανός, ἲυφλὸ ὁ τυφλός. Τό 'να dοὺ μάτ' ἲυφλό, dὲ ρανᾶ, τὸ ἕνα τὸ μάτι εἶναι τυφλό, δὲ βλέπει. Τσανὸ[12] ὁ τρελός, ἀχράš[13] ὁ μουγγός, ἲοπὰλ[14] ὁ κουτσός, ἲουφὸ ὁ κουφός, λέπρου[15] ὁ νευρικός, ζaboὺν[16], ζaἲφ[17] ὁ ἀδύνατος, φοτουλοὺ[18] ὁ περήφανος, ψελὸ ἢ μέγα ὁ σωματώδης, ἀsdρό[19] μεγάλο, σπασάρ'[20] ὁ φοβητσιάρης.

Βήχου βήχω, φταρνίσκουμι (ἀόρ. ἔφταρα) φτερνίζομαι, τρέχουν τὰ γίdρουγια, τρέχουν οἱ ἰδρῶτες, γίdρουσα, dοὺ μάτι μ' κόπη λερό, ἴδρωσα, τὸ μάτι μου τρέχει νερό, μαραμοριάζ'[21] dοὺ πτέρι μ', μουδιάζει τὸ

---

1. Τουρκ. bel kemiği.
2. Δηλαδὴ καλάθι.
3. Στὴ Δίλα ὠμούζ'.
4. Τουρκ. dös.
5. Δηλ. κούπα+alay;
6. Τουρκ. bez.
7. Βετσόνες, μεγεθ. τοῦ βέτσι, κοπριὰ γιδοπροβάτων, μὲ τὴν ὁποία μοιάζουν οἱ ἐλιὲς τῶν γλυκαδιῶν.
8. Λ. ἰδιωμ.
9. Ἡσύχ. «χόρια· τὰ τῶν ἀρνῶν καὶ ἐρίφων ἀγγεῖα». Εἶναι ὅ,τι περιέχει ὑγρὸ μέσα στὸ σῶμα.
10. Τουρκ. kel.
11. Τουρκ. köse.
12. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 2, 180 : τζαννὸς <σαννὸς <σάννος.
13. Τουρκ. ahraz.
14. Τουρκ. topal.
15. Λ. ἰδιωμ.
16. Τουρκ. zebun.
17. Τουρκ. zayıf.
18. Τουρκ. fodul, περήφανος.
19. Δηλ. ἀδρός.
20. Ἀπὸ τὸ σπάζω;
21. Ἀπὸ τύπο μαραμουδιάζω (μαραίνω+μουδιάζω) μὲ τροπὴ τοῦ δ σὲ ρ;

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πόδι μου, γκεϊρντίζου [1] χασμουριέμαι, γκιαρναστίζου [2] ἀνακλαδίζομαι, τεντώνομαι, κιρτλατίζου [3], ἔχω λόξυγγα.

Ἔλεγαν προύστα (ἐν. προυζιέμι), πρήστηκα, τσακώη dού πτέρι μ', τσακίστηκε τὸ πόδι μου. Τσακώη, ἄνοιξι dού γιαρά, ἔσπασε ἡ πληγή, τρομάρα πιάσι μι, μ' ἔπιασε ρίγος, πῆρα πάτος, πῆρα πάθος, ἀρρώστησα, σπανιέμι, τρομάζω, πειράζ' μι, μὲ πειράζει (τὸ φαγητό). Τσίλημα ἔλεγαν τὴ διάρροια, σίγρια ἦταν οἱ μυρμηκιές, οἱ καρναβίτσες.

§ 157. Ἡ ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης. Οἱ πραχτικοὶ γιατροί.

«Νὰ ψήνεσαι ἀπὸ τὸν πυρετὸ καὶ νὰ μὴν ἔχεις κανένα νὰ σοῦ δώσει, νὰ σοῦ πεῖ ἢ νὰ σοῦ κάνει κάτι. Νὰ σοῦ βάζουν λάσπη στὴν κοιλιὰ καὶ στὰ πόδια, γιὰ νὰ σοῦ περάσει ὁ πυρετός». Μέσα σ' αὐτὲς τὶς φράσεις κλείνεται ὅλο τὸ δράμα τῶν φτωχῶν ἀνθρώπων τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἦταν καταδικασμένοι νὰ ζοῦν μακριὰ ἀπὸ τὶς φροντίδες τῆς ἐπιστήμης. «Ποιὸς νὰ πάει στὴ Νίγδη, ὅπου ἦταν ὁ γιατρός! Εἴχαμε στὸ χωριὸ γυναῖκες, εἴχαμε ἄντρες ποὺ κάναν τὸ γιατρό. Ὅταν τελείωνε, τῆς ἔδιναν ἕνα τσεμπέρι, ἔτρωγε, ἔπαιρνε καὶ κανένα γρόσι καὶ γύριζε στὸ σπίτι της. Ἀρρωστοῦσε κάποιος: φώναζαν τὸ Σαρλὶ [4] Γιωβάνν' ἢ τὸν Τρύβιντη, Τρύφωνα, νὰ τοὺς κάνουν καλά. Πήγαινε ὁ Σαρλὶ Γιωβάννης στὸν ἄρρωστο καὶ τοὔλεγε. — Ὁ τάδε μήτε πονάει, μήτε φωνάζει, ἐσὺ γιατὶ φωνάζεις; Πήγαινε στὸν ἄλλο, στὸν ἄλλο, ἔλεγε σὲ ὅλους τὰ ἴδια. Τὄκανε γιὰ τὰ τοὺς δώσει θάρρος. Ἦταν καὶ ὁ πατέρας του «γιατρός», ἦταν σϊνϊϊχτσής [5], πραχτικὸς γιατρός, γιὰ τὰ σπασίματα, ἔγινε κι ὁ γιός του γιατρός.

Καὶ ὁ Τρύβιντης πραχτικὸς ἦταν. Μιὰ φορὰ ἦταν μιὰ ἔγκυος ποὺ δὲ μποροῦσε νὰ γεννήσει, καὶ τὸ παιδὶ πέθανε στὴν κοιλιά. Φώναξαν τὸν Τρύβιντη, τὶ ἄλλο νὰ κάνουν: Αὐτὸς ἦταν γιὰ τὶς γελάδες καὶ γιὰ τὰ πρόβατα, ἐκεῖ τὸν φώναζαν. Τὸν πῆραν καὶ στὴ γυναίκα, ἔπιασε μὲ τὸ χέρι του τὸ παιδὶ ἀλλὰ δὲ μποροῦσε νὰ τὸ βγάλει. Στὰ τουνdούρια, ὅταν ψήνουμε τὰ ψωμιά, κάποτε μερικὰ ψωμιὰ ξεκολλᾶνε καὶ πέφτουν μέσα στὸ τουνdούρι. Ἔχομε λοιπὸν ἕνα σίδερο ὡς 0,50 μ., ἡ ἄκρια του ἔχει ἕνα γάντζο, καρφώνεις μ' αὐτὸν τὸ ψωμὶ καὶ τὸ βγάζεις. Λοιπὸν πῶς θὰ τὸ βγάλει τὸ παιδί; Πῆρε αὐτὸ τὸ σίδερο, τὸ κομμάτιασε τὸ παιδὶ μέσα στὴν κοιλιὰ τῆς μάνας καὶ τὄβγαλε. Ἔζησε ἡ μάνα!

---

1. Τουρκ. gerirmek, ρέβομαι.
2. Τουρκ. gerinmek.
3. Τουρκ. hırtlak, καρωτίδα.
4. Τουρκ. sarı.
5. Τουρκ. sınıkcı.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

«Μιὰ φορά», διηγεῖται ὁ ἴδιος πληροφορητὴς — ὁ Μακ. Δαμιανίδης — «μὲ δάγκασε ἕνα σκυλὶ στὸ γόνατο. Κοπανίσαμε ἄσπρα φασόλια, τὰ κοσκινίσαμε καὶ τὰ βάλαμε στὴν πληγή. Εἴχαμε καὶ κάτι χάλκινα (κέρματα) δυόμισι δεκάρες τὸ ἕνα. Αὐτὰ τὰ βάζαμε πάνω στὸ ἀλεύρι καὶ τότε τὸ μπακίρι ἔβγαζε μιὰ πρασινίλα, κι αὐτὴ τὴν πρασινίλα τὴ βάζαμε στὴν πληγὴ καὶ γινόμασταν καλά».

«Μιὰν ἄλλη φορὰ εἴχαμε πάει σ᾽ ἕνα γάμο, κ᾽ ἕνας ἀπὸ μᾶς ἔβαλε μέσα στὴν κουμπούρα ἕνα κομμάτι μολύβι, χωρὶς ἐγὼ νὰ τὸ ξέρω. Ἐπῆγε νὰ κατεβάσει τὸν κόκορα τῆς κουμπούρας, πῆρε φωτιὰ ἡ κουμπούρα, τὸ μολύβι μὲ βρῆκε πάνω στὸ στραγάλι. Φέραμε πάλι τὸν Τρύβιντη, ἔβαλε πίσσα στὸ τηγάνι, τὴν ἔλιωσε, τὴν ἄφησε νὰ κρυώσει, ἔφτιαξε μ᾽ αὐτὴ δυὸ σὰν καρφιὰ καὶ τἄχωσε μέσα στὴν πληγὴ ποὺ μοῦ εἶχε κάνει τὸ μολύβι. Πήγαμε ὕστερα στὴ Λίμνα στὸν Μινὶκ [1] Τηρμήτη. Ἔφερε αὐτὸς τρία τέσρα ποντίκια, τὰ κοπάνισε ὥσπου γίνανε λιῶμα, τἄβαλε στὴν τρύπα τῆς πληγῆς, μ᾽ ἄφησαν προύμυτα ὡς τὸ πρωΐ, ἀλλὰ πάλι τὸ μολύβι δὲ βγῆκε. Πᾶμε τότε στὸν δικό μας τὸ Γαρελέμη. Αὐτὸς εἶχε ἕνα λάστιχο μαλακό, τὄβαλε σιγὰ σιγὰ μέσα στὴν τρύπα, ἔφτιαξε κ᾽ ἕνα μεχλιὲμ [2] — ἀλοιφὴ — μὲ κερὶ καὶ ρετσίνι καὶ κάτι ἄλλο, ἔβαλε μέσα στὴν πληγὴ φιτίλια, ἔβαλε βρασμένο λιναρόσπορο νὰ μεγαλώσει ἡ τρύπα, ἔσφαξε καὶ μιὰ μαύρη κότα, τὴν κοπάνισε, ἔτσι ὅπως ἦταν μὲ τὰ ἐντόσθια καὶ τὰ φτερά, τὴν ἔδεσε πάνω στὴν πληγή [3], σὲ εἰκοσιτέσσερες ὧρες ἔγινα καλά».

Ἡ ἀπουσία τῆς ἐπιστήμης συντελοῦσε ὥστε συχνὰ κ᾽ ἕνας ἁπλὸς ξένος ποὺ ἐρχόταν στὸ χωριὸ — μόνιμα ἢ περαστικός, προπαντὸς ἂν τύχαινε νἄρθει ἀπὸ ἐξελιγμένο κάπως χωριὸ — νὰ περιβληθῆ μὲ ἱκανότητες θεραπευτικές, ποὺ στὴν πραγματικότητα δὲν εἶχε. Ἔτσι, τοῦ Γαρὲ Ἐρεμία τὴ γυναίκα, τὴ Δαοὺτ Μαρία, ποὺ εἶχε ἔρθει ἀπὸ κάποιο ἄλλο χωριό, τὴν καλοῦσαν γιὰ ὅλες τὶς ἀρρώστιες νὰ πεῖ τὴ γνώμη της, ποὺ γινόταν ἀμέσως δεχτή.

Δὲν ἔλειψαν οὔτε οἱ περιπτώσεις ποὺ ἀπατεῶνες κοινοὶ ἐκμεταλλεύτηκαν τὴν ἀμάθεια καὶ τὴν ἀνάγκη τῶν ἁπλοϊκῶν Μιστιωτῶν νὰ βροῦν γιατρειὰ ἀπὸ μιὰν ἀρρώστια ποὺ τοὺς βασάνιζε. «Ἤρθαν κάτι γιατροί, ἔλεγε ἡ γιαγιά μου», διηγεῖται ὁ Μακ. Δαμιανίδης, «καὶ εἶπαν ὅτι γιάτρευαν τὶς γυναῖκες ποὺ δὲν ἔκαναν παιδιά. Πῆγε καὶ μιὰ δική μας, καὶ ὁ γιατρὸς ἔβγαλε ἔξω ὅλους τοὺς ἄλλους, γιὰ νὰ τῆς κάνει τὴ θεραπεία. Οἱ δικοί μας ὅμως ὑποψιαστήκανε, κοίταξαν ἀπὸ τὴ χαραμάδα τῆς πόρτας

---

1. Τουρκ. minik, συμπαθητικὸς μικρός.
2. Τουρκ. mehlen.
3. Πβ. Ἀέτιο Ἀμιδηνὸ *Λόγ. ΙΓ΄* ιβ΄.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ εἶδαν τὴ γυναίκα προύμυτα καὶ τὸ γιατρὸ ποὺ ἤθελε νὰ κάνει ἄλλη δουλειά».

§ 158. Τὸ ὀτζάχ [1].

Ὑπῆρχαν ἀκόμη καὶ τὰ ὀντζάχια στὰ γύρω χωριά. Ἦταν οἰκογένειες ποὺ ἀπὸ μάνα σὲ κόρη συνήθως ἢ ἀπὸ πατέρα σὲ γιό, σπανιότερα, κληρονομοῦσαν τὴν ἱκανότητα νὰ γιατρεύουν λογῆς ἀρρώστιες. Ὅταν ὁ προικισμένος μὲ τὴ χάρη αὐτὴ ἔνιωθε τὸ τέλος του νὰ πλησιάζει, καλοῦσε τὸ γιό του ἢ τὴν κόρη του νὰ τοὺς μεταδώσει τὸ χάρισμα. «Νὰ σὶ δώκου δοὺ χέρι μ', νὰ σοῦ δώσω τὸ χέρι μου», ἔλεγε φωνάζοντάς τους, «νὰ κάνεις καλὰ τὸν κόσμο». Καὶ ὁ κληρονόμος τοῦ ὀντζαχιοῦ ἔπιανε τὸ χέρι τοῦ ἑτοιμοθάνατου, τὸ φιλοῦσε κ' ἔπαιρνε ἔτσι τὴ διαδοχὴ στὴν ἱκανότητα νὰ γιατρεύει [2].

Ἡ ἱκανότητα τοῦ ὀντζαχιοῦ ἦταν κάποτε τόσο μεγάλη, ποὺ ὁ ἄρρωστος, ἀκόμη καὶ στὰ σύνορα τοῦ χωριοῦ μπαίνοντας, ἔνιωθε τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδραση τοῦ γιατροῦ, καὶ κάποτε, ἀπὸ μακριὰ ἀκόμη, γινόταν καλά. Ὀτζὰχ τσειότουν Ναξό, τσὶ ἅμα πάταναμ' σοὺ χῶμα τ', λιάρωναμ', ἦταν ὀντζὰχ στὴν Ἀξό, καὶ μόλις πατούσαμε τὸ χῶμα της, γινόμασταν καλά [3].

§ 159. Ὁ Θεός.

Δὲν ἔλειπε, φυσικά, καὶ ἡ ἐπίκληση στὸ θεῖο. Ὅπως εἴδαμε στὸ κεφ. γιὰ τὶς ἐγκοιμήσεις, ὑπῆρχαν ἐκκλησίες, ὅπου κοίμιζαν τοὺς ἄρρωστους γιὰ νὰ γίνουν καλά. Στὸ κεφ. τὸ σχετικὸ μὲ τὸ θάνατο, ἐπίσης, σημειώσαμε τὸ διάβασμα τοῦ ψαλτηριοῦ ποὺ ἔκαναν οἱ μαθητὲς τοῦ σχολείου ἢ ὁ παπάς, ὅταν τοὺς καλοῦσαν οἱ συγγενεῖς τοῦ ἄρρωστου. Προσκαλοῦσαν τὸν παπὰ καὶ διάβαζε, ἐπὶ τρεῖς μέρες συνέχεια, ὅλα τὰ Εὐαγγέλια στὸν ἄρρωστο, ὅπως διάβαζε εὐχὲς καὶ στὰ ζῶα, ἰδιαίτερα στὰ μεγάλα - βόδια καὶ γαϊδούρια — ποὺ στοίχιζαν περισσότερο ἀπὸ τὰ μικρά. Ἔβαζε τὸ πετραχήλι του, διάβαζε τὶς εὐχές, καὶ πολὺ συχνὰ τὸ ἀποτέλεσμα ἦταν ἄμεσο. Ὅταν ὅμως τὸν καλοῦσαν οἱ Τοῦρκοι,τότε τὸ διάβασμα γινόταν χωρὶς τὸ πετραχήλι: Σημειώσαμε ἀκόμη ἀλλοῦ γιὰ τὸ πέρασμα τῶν ἀρρώστων κάτω

---

1. Τουρκ. ocak. Πβ. Carnoy - Nicolaidès 333 - 334.

2. Βλ. Δικαίαρχο *Ἀπόσπ.* Β' (Geographi graeci 1, 108) : «Ταύτην δὲ τὴν δύναμιν ἔν τῶν πολιτῶν οἵδε γένος, ὃ δὴ λέγεται Χείρωνος ἀπόγονον εἶναι. Παραδίδωσι δὲ καὶ δείκνυσι πατὴρ υἱῷ, καὶ οὕτως ἡ δύναμις φυλάσσεται ὡς οὐδεὶς ἄλλος οἵδε τῶν πολιτῶν· οὐχ ὅσιον δὲ τοὺς ἐπισταμένους τὰ φάρμακα μισθοῦ τοῖς κάμνουσι βοηθεῖν, ἀλλὰ προῖκα».

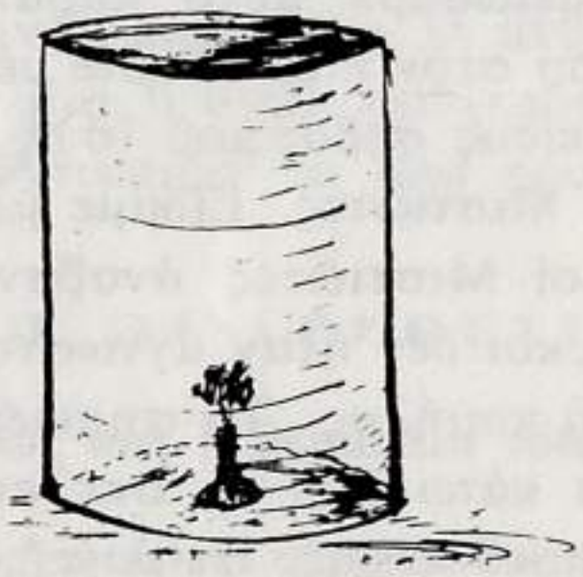
3. Πρόκειται γιὰ αὐθυποβολὴ ἀλλὰ καὶ προσωποποίηση τῆς ἀρρώστιας πού, μὲ τὸ πλησίασμα στὸ γιατρό, ὁ ἄρρωστος φανταζόταν ὅτι ὑποχωροῦσε. Βλ. καὶ Φυματίωση.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο ἢ τὸ Εὐαγγέλιο, τὴν ὥρα ποὺ τὸ διάβαζε ὁ παπάς: Χέκιὅκαμ' doὺ φὅὰχ στoὺ βαντζέλιου ποκάτου, βάζαμε τὸ (ἄρρωστο) παιδὶ κάτω ἀπὸ τὸ εὐαγγέλιο.

§ 160. Βεντοῦζες. Βδέλλες. Σινάπι.

Ἔπαιρναν συχνὰ βεντοῦζες γιὰ τὸ κρυολόγημα. Νὰ dώκουμ' κοῦπις[1], κρούιὅκὰν do κοῦπις ἢ κρούιὅκαν τὅουτὅὶ[2], νὰ πάρουμε βεντζοῦζες, τοῦ παίρναν βεντοῦζες. Οἱ βεντοῦζες ἦταν χοντροφτιαγμένα πήλινα κύπελλα, ἀρκετὰ μεγάλα κάποτε. Ἔβαζαν λίγο ἁλάτι σ' ἕνα πανί, ἔδεναν μέσα στὸ πανὶ τὸ ἁλάτι, ἀφήνοντας μιὰ φούντα πάνω, βουτοῦσαν τὴ φούντα στὸ λάδι, τὴν ἄναβαν καὶ τὴν τοποθετοῦσαν στὸ μέρος τοῦ σώματος ποὺ πονοῦσε. Καθὼς ἔκαιγε ἔτσι ἡ μικρὴ φλόγα, τοποθετοῦσαν πάνω τὸ μικρὸ κουμνί, τὸ κύπελλο. Αὐτὴ ἦταν ἡ βεντούζα. Τὶς ἔπαιρναν καὶ στὴν ὑδρωπικία, στὸν πόνο τῆς κοιλιᾶς κτλ.

Εἰκ. 56. Ἡ κούπα (βεντούζα).

Καὶ οἱ βδέλλες — τὰ σουλούτσα[3] — δὲν ἦταν ἄγνωστα στὸ Μιστί. Πολλὲς βδέλλες ἔβρισκαν στοὺς βάλτους τοῦ Τσαρικλιοῦ καὶ στὸ Μποϊάτ. Τὶς κολλοῦσαν στὸ σῶμα τους, στὰ πόδια, ὅπου πονοῦσαν, καὶ τὶς ἄφηναν ὥσπου νὰ χορτάσουν αἷμα καὶ νὰ πέσουν. Ἐπικίνδυνες ἦταν οἱ βδέλλες στὰ μικρὰ τῶν βουβαλιῶν. Ὅπως τὰ ζῶα χώνονταν στὰ λασπόνερα τῶν βάλτων, αὐτὲς κολλοῦσαν στὰ ζῶα καὶ ὁ κίνδυνος ἦταν μεγάλος γιὰ τὰ μικρά, ὅταν ἔμπαιναν στὰ ρουθούνια τους, γιατὶ μποροῦσαν ἀπὸ κεῖ νὰ προχωρήσουν στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σώματος—γιομοῦταν dὰ μελόια τ', γέμιζαν τὰ μυαλά τους. Πότιζαν τὰ ζῶα καφὲ γιὰ νὰ τὰ γιατρέψουν, ἀλλ' αὐτὰ συνήθως ψοφοῦσαν[4].

---

1. Νὰ dώκω ποτήρια, κρούιὅκαμ' ποτήρια, ἔλεγαν στὴ Δίλα. Ἔβαζαν ἕνα ἀναμμένο χαρτὶ στὸ ποτήρι καὶ παίρναν βεντοῦζες.

2. Ἐπειδὴ τὶς ἔπαιρναν μὲ τὅουτὅί, τσουκί, πήλινο κύπελλο.

3. Τουρκ. sülük. Γιὰ τὶς βδέλλες σὰν θεραπευτικὸ μέσο βλ. Φ. Κουκουλέ. *Εὐστάθ.* 2,67.

4. Ἀποτελεσματικὸ γιὰ πολλὲς ἀρρώστιες στὴ Δίλα ἦταν φιδιοῦ τοὺ πεντζεχὶρ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Καὶ τὸ σιναπόσπορο καὶ τὸ λιναρόσπορο τοὺς χρησιμοποιοῦσαν στὶς ἀρρώστιες τους, ὅπως θὰ δοῦμε. Τὸ σινάπι τὄλεγαν *χαρδάτογουμου*[1] καὶ τὄβαζαν συνήθως στὸ κρυολόγημα, ἐνῶ τὸ λιναρόσπορο τόν χρησιμοποιοῦσαν γιὰ τὸ μαλάκωμα καὶ τὸ ἄνοιγμα τῶν σπυριῶν καὶ τῶν πληγῶν.—Βράϊὁκαν βάρσαμου[2] μὶ dοὺ γέλ᾽μα, ἔβραζαν (ἀκόμη) βασιλικὸ μὲ σιτάρι, τὄκαναν χυλὸ καὶ τύλιγαν μ᾽ αὐτὸ τὸ ἄρρωστο παιδί. Ἀπὸ τὴ Νίγδη ἔφερναν καθάρσιο, ποὺ τὄλεγαν *χίντš ἀγοὺ*[3] ἢ *ἰγκιλίστουζου*[4].

Γιὰ τὸν πυρετὸ ἔπαιρναν *σουλφάτο*[5], καὶ γιὰ αἱμοστατικὸ χρησιμοποιοῦσαν *γαdὰς γανὶ*[6].

§ 161. Τὸ τρυποπέρασμα.

Μέσα στὸν ἄδεντρο καὶ χωρὶς πέτρες κάμπο τοῦ Μιστιοῦ, ἦταν πολὺ φυσικὸ μιὰ μεγάλη πέτρα ἢ ἕνα μεγάλο δέντρο νὰ προκαλεῖ τὸ σεβασμὸ ἢ νὰ ἐντυπωσιάζει, τὸ σημειώσαμε αὐτὸ παραπάνω (σ. 263). Καὶ δὲν ὑπῆρχαν, βέβαια, δέντρα μέσα στὸν κάμπο οὔτε μέσα στὸ χωριό, λίγες πέτρες ὅμως ὑπῆρχαν, καὶ ἕνα εἶδος σεβασμοῦ ἴσως γι᾽ αὐτές, ὑποσυνείδητου βέβαια, δὲν ἔλειπε ἀπὸ τοὺς Μιστιῶτες. Εἴδαμε μιὰ τρύπια πέτρα, Φεγγοῦ dοὺ *χτὲρ᾽* (βλ. σ. 41), ὅπου οἱ Μιστιῶτες ἄναβαν κεριά, χωρὶς νὰ μποροῦν νὰ ἐξηγήσουν τὸ λόγο, καὶ δὲν ἦταν ἄγνωστο οὔτε τὸ τρυποπέρασμα σὲ πέτρα[7] ἢ σὲ ραχοκοκαλιὰ καμήλας. Τὸ σημειώσαμε κι αὐτὸ παραπάνω (σ. 263). Ἔτσι, τὸ πέρασμα κάτω ἀπὸ τὸ σκελετὸ — τὶς πλευρὲς μὲ τὸ ἀντίστοιχο κομμάτι τῆς σπονδυλικῆς στήλης[8] — τοὺ ζώου, καμπηλιοῦ

(τουρκ. panzehir), ἀλλὰ ποῦ νὰ τὸ βρεῖς; Ἔπρεπε νὰ *βυζάσ᾽ τ᾽ ἀλχ᾽νὸ dοὺ χτῆνου τσὶ νὰ dοὺ νεξεράσ᾽ τοὺ φίδ᾽*, νὰ βυζάξει γάλα ἀπὸ τὸ κόκκινο βόδι καὶ νὰ τὸ ξεράσει τὸ φίδι, γιὰ νὰ γίνει τὸ πεντζεχὶρι.

1. Τουρκ. hardaltohumu.
2. Τὸ λουλούδι «πετεινοῦ λειρί».
3. Τουρκ. hindyağı.
4. Τουρκ. ingilizotu.
5. Τουρκ. sulfat (sulfat de quinine).
6. Τουρκ. kardeş kanı.
7. Γιὰ τὴ θεραπευτικὴ ἀξία καὶ τὴ γονιμοποιὸ δύναμη τῆς πέτρας βλ. Διοσκ. *Ὑλ. ἰατρικὴ* Ε ρξ΄ σ. 818 - 19, ρμγ΄ σ. 810, ρμε΄ σ. 812, *Λαογρ.* 4 (1912 - 13) 380 - 382, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3,290, Führer Hermann, *Lithotherapie*, Berlin 1902.
8. Χασνάχ, πληθ. χασνάχια εἶναι οἱ πλευρές. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 2,284 κέ, 292, 3,72 καὶ 94 κέ., 289 - 292. Στὴ σ. 96 μιλεῖ γιὰ «διάβασιν ὑπὸ τὴν γαστέρα ζώου ἢ ὄνου (sic)» κλπ. Βλ. ἀκόμη *Revue de l᾽ histoire des religions* 38 (1898) 259, Γ.Α. Μέγα *ΕΛΛ* 5 - 6 (1943 - 44)33, τοῦ ἴδιου *Λαογρ.* 2 (1910) 502, 7 (1923) 472, 500 - 503, Κ.Α. Ρωμαῖο *Λαϊκὲς λατρ. Θράκ.* 66, *ΜΜ* 86, Reinach *Cultes, mythes et religions* III 408, *Ἐπετ. Ἑταιρ. Κρητ. Σπουδῶν* 3 (1940) 352 - 53, Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 1225 - 26, τοῦ ἴδιου *ΔΙΕΕ* 1, 8, Carnoy - Nicolaidès 338. Στὸ Χ/φο 669 τοῦ *ΙΛΝΕ* σ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δοὺ γασνὰ ἢ γασνάχια (τὰ)[1], πίστευαν πὼς ἔκανε καλὸ γιὰ κάθε ἀρρώστια. Ἀπὸ κεῖ ποὺ βγάλλ᾽ δοὺ φὰχ τοὺ καμπήλι, ἂς περάσουμ᾽ δοὺ φᾶχ, ἀπὸ κεῖ ποὺ γεννάει ἡ καμήλα, ἂς περάσουμε τὸ (ἄρρωστο) παιδὶ τρεῖς φορές, ἔλεγαν. Περιττὸ νὰ σημειώσουμε ὅτι ἡ θεραπευτικὴ τῶν ἁπλῶν ἀνθρώπων τοῦ χωριοῦ στηριζόταν κυρίως στὴ μαγεία. Ὁ ἀναγνώστης θὰ διαπιστώσει παρακάτω πὼς γιὰ τὴ θεραπεία τῶν περισσότερων ἀπὸ τὶς ἀρρώστιες ποὺ σημειώνονται, γινόταν ἐπίκληση περισσότερο σὲ μαγικὲς δυνάμεις καὶ λιγότερο σὲ θεραπευτικὰ μέσα, ἔστω καὶ ἐμπειρικά, μόλο ποὺ οἱ Μιστιῶτες, ὅπως θὰ δοῦμε στὸ ἑπόμενο κεφάλαιο, πίστευαν πὼς δὲν ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ μαγεία. Ἡ διάκριση τῶν δύο αὐτῶν μεθόδων ἦταν γι᾽ αὐτοὺς ἀδύνατη.

Κάτι ἀκόμη ποὺ δὲν πρέπει νὰ παραβλέπουμε καὶ ποὺ εἶναι ἀπόλυτα φυσικὸ καὶ θ᾽ ἄξιζε νὰ μελετηθῆ ἰδιαίτερα, εἶναι ἡ ταυτότητα τῶν θεραπευτικῶν μεθόδων ποὺ χρησιμοποιοῦσαν οἱ Χριστιανοὶ τοῦ χωριοῦ καὶ οἱ Τοῦρκοι γειτονικῶν ἢ μακρινῶν περιοχῶν. Ὁ ἄνθρωπος, ὁποιοσδήποτε ἄνθρωπος, σκέφτεται μὲ τὸν ἴδιο ἢ ἀνάλογον τρόπο, ὅταν βρεθῆ κάτω ἀπὸ τὶς ἴδιες συνθῆκες, ὅταν ἀντικρίζει τὰ ἴδια προβλήματα[2].

II. ΟΙ ΑΡΡΩΣΤΙΕΣ.

§ 162. Οἱ ἀρρώστιες καὶ ἡ θεραπεία τους.

Κατατάξαμε τὶς ἀρρώστιες ἀλφαβητικά, ἀλλ᾽ αὐτὸ δὲ σημαίνει πὼς ὁ ἀναγνώστης θὰ βρεῖ ἀπάντηση γιὰ ὅλες. Οἱ Μιστιῶτες ἔβλεπαν τὰ συμπτώματα, χωρίς, φυσικά, νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ξεχωρίζουν καὶ τὶς αἰτίες ἢ τὶς ἀρρώστιες.

Ἀδενοπάθεια. Ὅταν πρήζονταν οἱ ἀδένες, τῶν παιδιῶν συνήθως, τοὺς ἔβαζαν ζεστά.

Αἱμορραγία.: Ἔστελναν στὴ Νίγδη κι ἀγόραζαν ἀπὸ τὸ φαρμακεῖο ἀδελφὴ (α)ἷμα, γαρdὰš γανοὺ[3], ὅπως τὄλεγαν τούρκικα. Αὐτό, φυσικά, σὲ βαριὲς περιπτώσεις. Γιὰ τὶς μικρὲς αἱμορραγίες μάζευαν φωλιὲς ἀράχνης, τὶς ἔβαζαν στὴν πληγὴ καὶ τὸ αἷμα σταματοῦσε.

---

24 (ἀπὸ τὰ Κύθηρα) σημειώνεται: «ἔχει δύο ξαποστινὰ παραθυράκια γιὰ τὸ ἀντίτυπο πέρασμα». Πβ. Χουδαβερδόγλου Χ/φο σ. 125 γιὰ τὸ τρυποπέρασμα στὴν ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Μαρίνας στὸ Σεμένdερε. Στὸ *Χ/φο ΙΛΝΕ* 844 (Φ. Λίτσα) σ. 63 σημειώνεται: «τὰ νιόβγαλτα πουλιὰ τὰ περνοῦν ἀπὸ τὴν τρύπα τοῦ ξιναριοῦ».

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Πολλὲς σχετικὲς πληροφορίες βρίσκει κανεὶς στὰ τουρκ. περιοδικά, ὅπως τὸ *Halk bilgni haberleri* κ.ἄ.

3. Τουρκ. kardeş kanı.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἀ κ ρ ο χ ο ρ δ ό ν ε ς. Τὶς ἔλεγαν σίγρια, γιατὶ μὲ τὶς ἀγκαθωτές τους καταλήξεις ἔμοιαζαν κάπως μὲ τὸν ὁμώνυμο θάμνο. Ἡ θεραπεία γινόταν μὲ μαγικὰ μέσα. Τὰ ὀντζάχια ἔλεγαν «λόγια» — γητειὲς — καὶ τὰ «σφράγιζαν». Ἄλλο ὀντζὰχ ἔπαιρνε ἕνα ἀβγὸ [1] καὶ 40 σπυριὰ σιτάρι ἢ σίκαλη, τὰ διάβαζε, ἔλεγε δηλαδὴ ξόρκια, τἄβαζε σ' ἕνα σακκούλι καὶ τἄχωνε στὸ χῶμα ἕνα πρωϊνό, ἀρκετὰ νωρίς, χωρὶς νὰ τὰ δεῖ κανείς, οὔτε αὐτὰ οὔτε τὸ ὀντζάχ[2]. Ἄλλοι ἔσταζαν τὸν ὀπὸ τοῦ σουσούρ, εἴδους φλόμου καὶ τὰ γιάτρευαν.

Ἀ λ α λ ί α. Ὅταν τὸ μωρὸ ἀργοῦσε νὰ μιλήσει, πήγαιναν στὴν ἐκκλησία, ἔπαιρναν τ' ἀναχτήρια, τὰ κλειδιά, μάϊσκαμ' da σοῦ φσάχοῦ dοὺ στόμα, κλουχάριζαμ' da τρία φοράς, βγάλλισκαμ' τα, τὰ βάζαμε στοῦ παιδιοῦ τὸ στόμα, τὰ γυρίζαμε τρεῖς φορὲς καὶ (ἔπειτα) τὰ βγάζαμε.

Ἀ μ υ γ δ α λ έ ς. Πρήστην ἢ πιάστην dοὺ γουργούρι τ', σήμαινε πρήστηκαν οἱ ἀμυγδαλές του. Χάραζαν τὸ λαιμὸ καὶ τὸν ἔκαιγαν μὲ πυρωμένο σίδερο, καὶ ἂν τύχαινε νὰ βρεθοῦν ἐλιές, τὶς κοπάνιζαν καὶ τὶς ἔβαζαν στὸ λαιμὸ μὲ λιναρόσπορο.

Σ τ ὴ ν ἀ ν α ι μ ί α — στὸ γκιάλιτζι [3] — πότιζαν τὸν ἄρρωστο μὲ κοπανισμένη κοπριὰ σκύλου, ζυμωμένη μὲ νερό.

Ἀ ν ε μ ο β λ ο γ ι ά. Τὸ σανdὰλ [4] «ἦταν ἑφτὰ λογιῶν». Πρόσβαλλε τὸ πρόσωπο, τὰ πόδια, ἔφερνε γενικὸ πιάσιμο. Ἦταν στὴν Ἀξὸ μιὰ γυναίκα ποὺ «σανdάλιζε», γιάτρευε τὸ σανdάλ. Ὅταν ὁ ἄρρωστος πλησίαζε στὸ σπίτι της, ἀὐτὴ τὴν ἔπιανε δυνατὸς ἐμετὸς — ἀπόδειξη πὼς ἡ ἀρρώστια ὑπῆρχε. Ἔβαζε τότε ἕνα φλιτζάνι πετιμέζι στὸ πιάτο, βουτοῦσε σ' αὐτὸ μιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ πέτρες [5] ποὺ εἶχε στὴν κατοχή της, τὶς ἔτριβε τὴ μιὰ μὲ τὴν ἄλλη, ἔλεγε «λόγια» καὶ ἄλειβε τὸ ἄρρωστο μέλος μὲ πετιμέζι. Ἔπειτα ἔφερνε τὴν πέτρα στὸ πρόσωπο τοῦ ἄρρωστου, ἔκανε μ' αὐτὴ σημάδια στὸν ἀέρα, καὶ τελείωνε. Οἱ δυὸ πέτρες ἦταν μακρουλές, μικρότερες ἀπὸ ἀβγό, ἡ μιὰ μαύρη καὶ ἡ ἄλλη ἄσπρη.

Ἀ ν ε μ ο π ύ ρ ω μ α. Τὸ ἀνεμοπύρωμα τὄλεγαν γιαχμὰ [6] καὶ τὸ κάφτιἄκαν μὶ dοὺ ἀλχ'νὸ dοὺ πανί, τὄκαιγαν [7] μὲ τὸ κόκκινο πανί [8]. Ἔβαζαν

---

1. Βλ. Γ.Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 52 : Τὰ ἀβγά, τὸ κεχρί, τὰ ψάρια, τὰ μπιζέλια ἔχουν μέσα τους τὸ σπέρμα τῆς νέας ζωῆς.

2. Καὶ στὴ Δίλα τἄλεγαν σίγρια, πίστευαν πὼς προέρχονται ἀπὸ μάτιασμα καὶ τὰ θεράπευαν καίγοντάς τα μὲ τὸ βελόνι, ποὺ ζέσταιναν σὲ ἀναμμένο κερβὰν καβί. (τουρκ. kav = ἴσκα).

3. Τουρκ. kanszlik.

4. Τουρκ. sandal.

5. Γιὰ τὴν πολλαπλὴ θεραπευτικὴ ἀξία τῆς πέτρας βλ. σ. 330, σημ. 7.

6. Τουρκ. yakma.

7. Πλούτ. *Ζητ. Ρωμ.* 1 : «τὸ πῦρ καθαίρει καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει».

8. Ἡ ἐμμονὴ στὸ κόκκινο χρῶμα δὲ φαίνεται νὰ εἶναι τυχαία. «Συνδέεται ἴσως

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

στὸ πρόσωπο τοῦ ἄρρωστου τὸ πανὶ καὶ πάνω σ᾽ αὐτὸ ἔκαιγαν μπαμπάκι [1].

᾽Α π ό σ τ η μ α. Τὸ ἄνοιγαν μὲ τὸ νεστέρ᾽, τὸ νυστέρι, ἔψηναν μῆλα καὶ τἄβαζαν, μαζὶ μὲ ἀνάλατο βούτυρο, πάνω στὴν πληγή, γιὰ νὰ καθαρίσει ἀπὸ τὸ πύο. Ἄλλοι ἔβαζαν σαπούνι μὲ λάδι, καὶ ἄλλοι ἔβγαιναν στὸ φεγγάρι, «ἔλεγαν λόγια» καὶ γίνονταν καλά. Τὰ συνηθισμένα λόγια, τούρκικα πάντοτε, ἦταν :

Ay gördüm kibledim kurtlu oldum kurtladım.
Ay gördüm hopladım, kurtar beni allahim.
Seni gördüm kibledim, kurtar beni allahim,

ποὺ σημαίνουν : εἶδα τὸ φεγγάρι, στράφηκα στὸ νοτιά. Ἔγινα σκουληκιάρης [2]. Εἶδα τὸ φεγγάρι, χοροπήδησα. Γλύτωσέ με, Θεέ μου. Εἶδα ἐσένα, στράφηκα στὸ νοτιά. Γλύτωσέ με, Θεέ μου [3].

᾽Α φ α λ ό ς. Ὅταν πονοῦσε ἢ «ἔφευγε ἀπὸ τὴ θέση του» ὁ ἀφαλός, ἢ ὅταν «λυνόταν», ἔβρισκαν μιὰ μεγάλη φλέβα κάτω ἀπὸ τὴ μασχάλη καὶ τὴν κρατοῦσαν ὥσπου νὰ τιναχτῆ ὁ ἄρρωστος [4]. Τὸ τίναγμα σήμαινε πὼς ὁ ἀφαλὸς ἦρθε στὴ θέση του. Ἄλλοι, ὅταν πέφτιἄκεν νεφαλό τ᾽, τρίβιἄκάν dου, κρούιἄκαν τἄουτἄὶ [5], ἄήκωνάν dου, ὅταν ἔπεφτε ὁ ἀφαλός του, τὸν ἔτριβαν, ἔβαζαν βεντοῦζες, τὸν σήκωναν.

Ὑπῆρχε κι ἄλλος τρόπος γιὰ νὰ σηκωθῆ ὁ πεσμένος ἀφαλός: Ξάπλωνε ὁ ἄρρωστος, τοὔβρισκαν τὸν ἀφαλό, ἔπαιρναν ἕνα μαντίλι καὶ μετροῦσαν : μετροῦσαν τὴν ἀπόσταση τοῦ ἀφαλοῦ ἀπὸ τὰ δύο βυζιά. «Ἂν ἡ ἀπόσταση καὶ τῶν δύο βυζιῶν ἀπὸ τὸν ἀφαλὸ ἦταν ἡ ἴδια, ὁ ἀφαλὸς δὲν εἶχε πέσει. Ἂν ὄχι, ἔτριβαν ἀπὸ τὰ κάτω πρὸς τὰ πάνω τὸ βυζὶ ποὺ ἦταν κοντύτερα στὸν ἀφαλό, γιὰ ν᾽ ἀνεβεῖ ψηλότερα καὶ μαζὶ μ᾽ αὐτὸ νὰ σηκωθῆ ψηλότερα καί ὁ ἀφαλὸς καὶ νὰ πάει στὴ θέση του» [6]. Κάτι ἀνάλογο γινόταν καὶ στὸ

μὲ τὴν πανάρχαια πίστη στὴν ἀναγεννητικὴ δύναμη τοῦ χρώματος αὐτοῦ», σημειώνει ἡ Κατ. Κακούρη *Θάνατος - Ἀνάσταση* (Ἀθῆναι 1965) 39. Τὸ κόκκινο ὅμως χρῶμα πιστεύεται πὼς ἔχει καὶ ἰδιαίτερη μαγικὴ δύναμη. Βλ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 44, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία.

1. Στὴ Δίλα τὸ ὀντζὰχ ἔπαιρνε πετιμέζι καὶ μιὰ πέτρα προγονική, περνοῦσε τὴν πέτρα σταυρωτὰ στὸ πρόσωπο, ἔβαζε ἔπειτα ἕνα κόκκινο πανὶ καὶ πάνω σ᾽ αὐτὸ ξάμμα σχοινιοῦ καὶ τὄκαιγε.

2. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3,64 καὶ 74 : οἱ ἀρρώστιες ἀποδίδονται σὲ σκουλήκια «ἐπειδὴ βλέπει (ὁ ἄνθρωπος) ὅτι οἱ σκώληκες λυμαίνονται καὶ διαφθείρουσι τοὺς καρποὺς καὶ τὰ θάλλοντα δένδρα».

3. Γιὰ τὶς δοξασίες περὶ ὀμφαλοῦ βλ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3,222 κἑ.

4. Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πόσο ἐπικίνδυνη ἦταν μιὰ τέτοια ἐπέμβαση.

5. Ἦταν πήλινα τσουκαλάκια, τσουκιά. Βλ. σ. 329.

6. Στὴ Δίλα ἔλεγαν : ἔπεσε τὸ κοbέκι (τουρκ. göbek, ἀφαλός) καὶ πιάσεν νερό. Ἔβαζαν τὸ δάχτυλο στὴν κοιλότητα τοῦ ἀφαλοῦ, τὸ γύριζαν καὶ πίστευαν πὼς ἔτσι

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

«πέσιμο» τῆς μέσης καὶ τῶν πλευρῶν. Ἄλλοι τοποθετοῦσαν βεντούζα πάνω στὸν ἀφαλὸ καὶ τὴν ἔστριβαν, ὥσπου νὰ πάει ὁ ἀφαλὸς στὴ θέση του: Νὰ πιάσουμ᾽ δοὺ κουμνὶ καργιά σ᾽, νὰ βάλουμε τὸ κουμνὶ στὴν κοιλιά σου, ἔλεγαν σ᾽ αὐτὴ τὴν περίπτωση.

Ἄνθρακας. Δὲν ἔπαιρνε γιατρειὰ ὁ κακὸς γιαρὰς[1], τὸ κακὸ σπυρί.

Ἀρθριτικά[2] ἢ ρευματισμοὶ ἦταν γιὰ τοὺς Μιστιῶτες τὸ ἴδιο. Ἅμα πονοῦσαν τὰ γόνατά μας, λένε, χωνόμασταν στὴν ἄμμο, ἕνα μέρος κοντὰ στὴ Μαλακοπή, 2 - 3 μέρες[2].

Ἄφτρες: Τὶς ἔλεγαν κιοπίτσι[3], ἀφρό, καὶ γιὰ νὰ τὶς γιατρέψουν, ἄλειβαν μὲ μέλι μιὰν ἀλ᾽χ᾽νή, κόκκινη κλωστὴ κ᾽ ἔτριβαν μ᾽ αὐτὴν τὸ στόμα τοῦ ἄρρωστου.

Ἀυπνία. Δὲν ἤξεραν γιατρικὸ γιὰ τὴν ἀυπνία, ποὺ ἐρχόταν κάποτε ἀπὸ στενοχώρια[4].

Ἀφτιοῦ πόνος: Ἔβαζαν λάδι μὲ φλοίδα — μὲ τὴν «καρδιὰ» λένε μερικοὶ—κρεμμυδιοῦ, τὄκαιγαν, ὅπως βρισκόταν μὲ τὴ φλοίδα, βουτοῦσαν μέσα γαλάζιο χαρτὶ ἢ μπαμπάκι κ᾽ ἔσταζαν τὸ λάδι στὸ πονεμένο[5] ἀφτί.

Ἄλλοι ἔπαιρναν μελιοῦ δοὺ τσερί, κερὶ γνήσιο δηλαδή, τὄλιωναν στὸ τηγάνι, ἔφτιαναν μ᾽ αὐτὸ ἕνα κερόπανο, τὸ ἔκαναν χωνί, ἔβαζαν τὴν ἄκρη του μέσα στὸ ἀφτί, ἄναβαν τὴν ἄλλη ἄκρη καὶ τὸ ἄφηναν νὰ καῇ. Ἔβαζαν ἀκόμη πεντικιοῦ λάι, ποντικόλαδο: Εἶχαν βάλει μέσα σὲ λάδι μικρὰ ποντίκια καὶ ἔβαζαν ἀπὸ τὸ λάδι αὐτὸ σταγόνες στὸ ἄρρωστο ἀφτί. Ὅταν οἱ πόνοι ἦταν δυνατοί, ἔσταζαν καὶ πεστεριοῦ ὄιμα, αἷμα περιστεριοῦ, ἢ ἀκουμποῦσαν πάνω ἕνα ζεστὸ κανάτι. Μερικοὶ ἔσταζαν στὸ πονεμένο ἀφτὶ ὀπὸ κεγκεριοῦ[6].

ὁ ἀφαλὸς ἐρχόταν στὴ θέση του. Καταλάβαιναν τὴν πάθηση, γιατὶ κοπόταν τὸ χορὰδ᾽, κοβόταν, χαλοῦσε τὸ χρῶμα τοῦ ἄρρωστου.

1. Τουρκ. yara.

2. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 283. Στὴ Δίλα τὰ ἀρθριτικὰ τἄλεγαν μπαμπαγιανιοῦ, γιατὶ στὸ τουρκικὸ χωριὸ Μπαμπαγιὰν ἔμενε ἀρχικὰ ὁ χότζας καὶ ἔπειτα ἡ γυναίκα του, ποὺ γιάτρευαν τὴν ἀρρώστια, κάνοντας μ᾽ ἕνα μαχαίρι τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ πάνω στὸν ἄρρωστο καὶ λέγοντας λόγια. Ἄλλοι ἔβαζαν στὰ μέρη ποὺ πονοῦσαν κατάπλασμα μὲ πίτουρα καὶ ξίδι. Βλ. καὶ *Ἀνακοὺ* 283.

3. Τουρκ. köpük.

4. Στὴ Δίλα, γιὰ νὰ φέρουν ὕπνο, ἔψαχναν στὰ χωράφια κ᾽ ἔβρισκαν γύπνους, ὕπνο. Τὸν ἔβραζαν κ᾽ ἔδιναν τὸ ζουμί του στὸ μικρὸ «γιὰ νὰ ὑπνώσει». Ἦταν ἕνα ἄσπρο λουλούδι μὲ κοτσάνι καὶ ψηλὰ φύλλα, σὰν σκούπα. Πρόκειται γιὰ τὸ μήκωνα, τὸ ἀφιόνι;

5. Καὶ στὴ Δίλα βουτοῦσαν ἕνα κομμάτι γαλάζιο χαρτὶ στὸ λάδι, ποὺ ἔπειτα τὸ ἔσταζαν στὸ ἀφτὶ τοῦ ἄρρωστου.

6. Βλ. παρακάτω, § 259.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών Academy of Athens

Β ά ρ ε μ α : Βάρεμα ἦταν ἴσως ἡ παιδικὴ καχεξία [1], ὅπως σημειώσαμε καὶ γιὰ τὴν Ἀνακοὺ [6]. Ὅταν τὸ μωρὸ δὲ μεγάλωνε - τράβανεν πίσω — ἢ σταύρωνε τὰ πόδια, εἶχε σίγουρα βάριμα. Ὅσου τσὶ παίρ', λιρών', πλεροῦται, ὅσο πάει, ἀδυνατίζει, τελειώνει τὸ παιδί. Ἦταν ἐπικίνδυνη ἀρρώστια καὶ δυσκολογιάτρευτη, γι' αὐτὸ καὶ τὰ μέσα ποὺ χρησιμοποιοῦσαν, γιὰ νὰ ἁλιτώσουν τὸ ἄρρωστο παιδὶ ἀπ' αὐτήν, ἦταν πολλά. Φώναζαν πρῶτα τὸν παπὰ καὶ τὸ διάβαζε. Ἔπειτα ἔταζαν στοὺς ἁγίους τὸ παιδὶ — στὸν Ἁι Βασίλη, τὸν Ἁι Νικόλα, παντοῦ—νὰ τοὺς πᾶνε λάδι, κεριά, γιὰ νὰ γιατρέψουν τὸ ἄρρωστο. Τὸ περνοῦσαν ἐπίσης κάτω ἀπὸ τὸν ἐπιτάφιο καὶ τὸ θυμιαζαν μὲ λουλούδια του.

Εἶχαν ἀκόμη ἕνα σιιριώνας χαλκά, σιδερένιο (μεγάλο) χαλκὰ ἢ ἔκαναν ἕνα χαλκὰ μὲ ζυμάρι — μιὰ κουλούρα δηλαδὴ μὲ μεγάλο ἄνοιγμα — ποὺ τὸν ἔψηναν στὸ φοῦρνο, καὶ περνοῦσαν μέσα τὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ ποὺ ὑπόφερε ἀπὸ βάριμα ἢ ἀπὸ σαλίμ [3], dέρτι [4], ὁποιαδήποτε ἀρρώστια. Ἄφηναν γύρω στὸ λαιμὸ τὸ χαλκὰ μιὰ μέρα καὶ τὸ ἄρρωστο γινόταν καλά [5].

Ἀποτελεσματικὸ γιὰ τὸ βάρεμα ἦταν καὶ τὸ πλύσιμο στὸ νερὸ τοῦ νερόμυλου [6]. Ἔπαιρναν οἱ γονεῖς τὸ παιδὶ καὶ τὸ πήγαιναν στὴ Λίμνα, στὸ νερόμυλο — σὰ μυλούζια, στοὺς μύλους. Τὸ ἔγδυναν, τὸ πλησίαζαν στὸ σημεῖο ποὺ τὸ νερὸ χτυπάει ὁρμητικὰ τὰ φτερὰ τῆς ρόδας — τὸ τσάρκ [7] — καὶ τὸ ἔβαζαν τρεῖς φορές, γυμνὸ ὅπως ἦταν, κάτω ἀπὸ τὸ νερὸ μιὰ στιγμή. Τὄντυναν ἔπειτα καὶ γύριζαν στὸ σπίτι.

Ἂν μὲ ὅλ' αὐτὰ δὲ γινόταν καλά, πέγαζάν dου σὰ μορμόρια, πλύ-

---

1. Πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὰ γιλλόβρωτα παιδιὰ τῶν Βυζαντινῶν. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1.158. *Λαογρ.* 3 (1911) 686 - 91. *Ἀνακοὺ* 296. Πβ. Μ. Ψελλὸ *Περὶ Γιλλοῦς* (*MB* 5.357). Ἰω. Δαμασκηνό. Περὶ Στριγγῶν. *PG* 94. 1064.

2. Βλ. *Ἀνακοὺ* 307.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Σημαίνει γρίππη, ἀλλὰ καὶ ἄλλες ἀρρώστιες.

4. Τουρκ. dert.

5. Πρόκειται κ' ἐδῶ γιὰ τρυποπέρασμα. Βλ. παραπάνω σ. 330.

6. Γιὰ νὰ πάρει τὸ νερὸ τὴν ἀρρώστια. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3,97 κἑ. Πβ. τὸ πλύσιμο τοῦ ξόανου τῆς Ἀθηνᾶς. Βλ. καὶ Γ.Α. Μέγα *ΕΛΑ* 5 - 6 (1943 - 44) 34 : «ὡς γνωστόν, φωτιὰ καὶ νερὸ ἦταν τὰ δύο κατ' ἐξοχὴν ἀποτρεπτικὰ καὶ καθαρτήρια μέσα». Καὶ σ. 56 - 58 : Γιὰ τὴ χρήση ἀντικειμένων ποὺ ἔχουν τὴ δύναμη ν' ἀπελαύνουν τὰ πνεύματα. Πβ. Πλούτ. *Ζητ. Ρωμ.* 1 : «Τὸ πῦρ καθαίρει καὶ τὸ ὕδωρ ἁγνίζει». Γιὰ τὴ θεραπευτικὴ ἀξία τοῦ νεροῦ βλ. ἀκόμη *Π.* 1. Ἰεζεκιὴλ 36.25 : «Καὶ ρανῶ ἐφ' ὑμᾶς καθαρὸν ὕδωρ καὶ καθαρισθήσεσθε ἀπὸ πασῶν τῶν ἀκαθαρσιῶν ὑμῶν καὶ ἀπὸ πάντων τῶν εἰδώλων ὑμῶν, καὶ καθαριῶ ὑμᾶς». Μένανδρ. *Φάσμα* στ. 55-56 (ἔκδ. Koerte, Lipsiae 1938) : «ἀπὸ κρουνῶν τριῶν ὕδατι περίρραν', ἐμβαλὼν ἅλας». Εὐρ. *Ἰφ. Ταύρ.* 1193: «θάλασσα κλύζει πάντα τ' ἀνθρώπων κακά». Δ. Πετρόπουλο *Εἰς μνήμην Κ. Ἀμάντου* (Ἀθῆναι 1960) (520, Fr. Cummont) *Les religions orientales dans le paganisme romain*. Paris 1929 35 - 36.

7. Τουρκ. çark.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

νιὄκάν dου τρία φοράς, τὸ πήγαιναν — νύχτα καὶ κρυφὰ — στὰ μνήματα, στὸν τάφο αὐτοῦ ποὺ εἶχε πεθάνει τὴν ἡμέρα ποὺ ἤρθε τὸ βάρεμα, καὶ τὄπλεναν. Ἂν δὲν ὑπῆρχε πρόσφατος νεκρός, πιάνιὄκαμ'ένα ὀρφανὸ κορίτσ', σώροβαμ' ἀπὸ τὰ ὀφτὰ[1] πλεφρὰ λερά, πηάιὄκαμ' σὸ μορμόρ' ἀπάνω, λούιὄκαμ' dου τρία φοράς, Δευτέρα, Τετράη, Παραὄκευή, πιάναμε (μιὰ χήρα, μιὰ φτωχιὰ ἢ) ἕνα ὀρφανὸ κορίτσι, μάζευε (χωρὶς νὰ μιλήσει)— οὔτε νὰ ρανήσ' ὀπίσω οὔτε νὰ μιλήσ'[2] — ἀπὸ ἑφτὰ σπίτια νερά, πηγαίναμε πάνω στὸ μνῆμα, τὸ λούζαμε τρεῖς φορές, Δευτέρα, Τὲτάρτη καὶ Παρασκευή. Ἄλλοι μάζευαν τὸ νερὸ τὴν Πέμπτη κ' ἔλουζαν τὸ παιδὶ τρεῖς Παρασκευὲς συνέχεια, πολὺ πρωί, ἀνακατεύοντας τὸ ἀμίλητο νερὸ μὲ ἁγιασμό. Τὸ νερὸ αὐτὸ τὄχυναν — ὅσο περίσσευε — στὸν τάφο ἢ στὸ σταυροδρόμι[3], καὶ γύριζαν στὸ σπίτι, χωρὶς νὰ μιλήσουν ἢ νὰ γυρίσουν νὰ κοιτάξουν πίσω. Ἄλλοι ἔλουζαν τὸ παιδὶ μπροστὰ στὴν ἐκκλησία, ἔχυναν ἔπειτα τὸ νερὸ ποὺ περίσσευε κ' ἔσπαζαν τὸ δοχεῖο. Ὅλα αὐτὰ γίνονταν νύχτα — οὔλου κόσμους νὰ τραβηχτῆ μέσα — ὅταν ὅλος ὁ κόσμος μαζευόταν στὰ σπίτια του.

Ἡ ἀρρώστια αὐτὴ πρόσβαλλε τὰ μωρά, ὅταν κάποιος, γυρίζοντας ἀπὸ κηδεία, ἔμπαινε σὲ σπίτι ποὺ τὸ μωρὸ κοιμόταν. Ἔπρεπε λοιπὸν ν' ἀποφεύγουνται τέτοιες ἐπισκέψεις, νὰ περάσει ὁ ἐπισκέπτης πρῶτα ἀπὸ ἕνα ἄλλο σπίτι — ἀπὸ ὀχτὼ λένε μερικοί — πρὶν πάει στὸ σπίτι ποὺ εἶχε παιδί.

Γάλια, τοὺν μουχώσ'νι doὺ σάνατους, μὲν ἔρισι σοὺ φὰχ ἀπάν', πέφ' βάριμα, πρόσεχε, ὅταν θάψουν τὸ νεκρό, μὴν ἔρχεσαι πάνω στὸ παιδί,

---

1. Γιὰ τὸν ἀριθ. ἑφτὰ πβ. Λουκ. *Ἑταιρ. διάλ.* 4,4: «Ἐπικεῖσθαι δὲ δεῖ μετὰ τῶν ἁλῶν καὶ ὀβολοὺς ἑπτὰ καὶ θεῖον καὶ δᾷδα· ταῦτα δὲ ἡ γραῦς λαμβάνει καὶ κρατῆρα κεκεράσθαι δεῖ καὶ πίνειν ἐκείνην μόνην». Ὁ Ν.Γ. Πολίτης *ΛΣ* 3,227: «τὰ δι' ἐπαιτείας λαμβανόμενα ἔχουσι πρόσθετον ἰδιαιτέραν τινὰ δύναμιν (ὅπως καὶ) ... τὰ κλεπτόμενα».

2. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3,142 : Σιωπὴ κατὰ τὴν διάρκειαν μαγικῶν τελετῶν. Ἀμίλητο νερό, aqua muta τῶν Σαρδονίων. Βλ. ἀκόμη Γ.Ν. Αἰκατερινίδη, Χρῆσις καὶ σημασία τοῦ ἀμίλητου νεροῦ εἰς τὸν βίον τοῦ λαοῦ, *ΕΛΑ* 15 - 16 (1962 - 63) 42 - 61. Βλ. καὶ *Κυπρ. Χρ.* 4 (1926) 80 - 81 καὶ 147 - 8 γιὰ τὸν ἀριθμὸ ἑφτὰ καὶ γιὰ ἡμέρα Παρασκευή, τὸ ἀμίλητο νερὸ καὶ τὴν ἔκθεση στὰ ἄστρα. Καὶ Γ.Α. Μέγα *Ἑορταὶ* 54, Carnoy - Nicoaidès 344 κέ., Φ. Κουκουλὲ *Λαογρ.* 9 (1926) 61 (ἄλαλον νερόν), Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 227: «Ἐν Βοημίᾳ πρὸς θεραπείαν τῶν ἀτροφικῶν παιδίων ἐπαιτοῦσι ἀπὸ ἐννέα σπίτια ἄλευρον, κάνουν πίττα καὶ τὴν ἐκθέτουν στὸ σταυροδρόμι».

3. Γιὰ νὰ πάει τὸ κακὸ σὲ ἄλλους. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 93 : «τὰ καθάρματα ἐγκαταλείπονται συνήθως εἰς τρίστρατα, ἵνα οὕτω μεταβιβασθῆ ἡ ἀσθένεια εἰς ξένον ἄνθρωπον». Βλ. καὶ σ. 97 κέ., Κ.Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 240: «Ἡ θύρα, ἡ ἑστία, ἡ στέγη, τὰ σταυροδρόμια εἶναι γνωστότταται προσφιλεῖς ἕδραι τῶν δαιμόνων». Καὶ σ. 242: «Τὸ κατώφλι εἶναι ἕδρα πνευμάτων καὶ ἐπικίνδυνο γιὰ κεῖνον ποὺ τὸ περνάει γιὰ πρώτη φορά». Γ.Α. Μέγα *ΕΛΑ* 5 - 6 (1943 - 44) 33 : «διότι ἡ μαγγανεία τελεῖται οὐχὶ ἐρήμην, ἀλλὰ παρουσίᾳ τοῦ δαίμονος, τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς ἐπιζητεῖται ἡ ἐξολόθρευσις».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γιατὶ πέφτει (σ᾽ αὐτὸ)[1] βάρεμα. Σίφταχ[2] κλώσ᾽ λίου σὰ γιάναϊ[3], τσούντι, ἂν κρεύεις, ἔλα, παρέμα, πρῶτα γύρισε λίγο γύρω, καὶ τότε, ἂν θέλεις, ἔλα, γύρισε. Ἂν αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο, ἔπρεπε νὰ εἰδοποιήσουν στὸ σπίτι γιὰ νὰ ξυπνήσουν τὸ μωρὸ καὶ τότε νὰ μπεῖ ὁ ἐπισκέπτης[4].

Γιὰ νὰ ἐξακριβώσουν ἂν τὸ παιδὶ εἶχε βάρεμα, ἄφηναν ἀποβραδὶς στὸ μνῆμα μιὰ μποτίλια μὲ κρασί. Ἂν τὸ πρωὶ ἔλειπε λίγο ἀπ᾽ αὐτό, τὸ παιδὶ εἶχε ὁπωσδήποτε βάρεμα[5].

Ζύγιζαν ἀκόμη τὸ ἄρρωστο παιδὶ Τετάρτη ἢ Παρασκευὴ τρεῖς φορὲς μὲ κοπριὲς[6] — τζάνισκαμ᾽ dου μὶ τὰ κehρέε τρία φορά, ἂ ἴμ᾽ νὰ ἔρτ᾽ ὁμπρὸ dοὺ φσάχ, νὰ ἰδοῦμε ἂν ἔρχεται, ἂν προκόβει τὸ παιδί[7].

Πολλοὶ ἔτρεχαν στὰ καραβάνια ποὺ ἦταν περαστικὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ περνοῦσαν τὸ παιδὶ κάτω ἀπὸ τὴν κοιλιὰ τῆς καμήλας[8].

Βασκανία[9]. Αὐτὸν ποὺ dοὺ μάτι τ᾽ λαίνισκιν, λάχαινε, μάτιαζε, τὸν ἔλεγαν σακάρ[10]. Τὸ εἶχε τὸ σόι, dοὺ κόκαλό τ᾽ νὰ ματιάζει, καὶ τὰ σόια αὐτὰ στὸ χωριὸ τὰ ἤξεραν ὅλοι. Ἤλαέν dου μάτ᾽, τὸν μάτιασαν, ἔλεγαν, ἔχ᾽ λάλημα, λάχημα, μάτιασμα. Ἀκόμη καὶ παπὰ εἶχαν στὸ Τσαρικλὶ ποὺ

---

1. Πβ. Ἰω. Χρυσόστ. *Migne PG* 57, 426 : «Πολλοὶ γοῦν ἀπὸ τῶν τάφων ἐπανελθόντες ἐλούσαντο . . . καίτοι γε ὁ μὲν νεκρὸς οὐκ ἀκάθαρτος . . .».

2. Τουρκ. siftah.

3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

4. Γιὰ νὰ εἶναι ξύπνιο κ᾽ ἔτσι ν᾽ ἀμυνθῇ τὸ παιδὶ στὴν ἀρρώστια, ποὺ τὴ φαντάζονται ἐδῶ σὰν κάτι ζωντανό.

5. Τὸ ἔπινε ὁ δαίμονας τοῦ βαρέματος, ὁ βρικόλακας ποὺ γύριζε στὰ μνήματα.

6. Τοῦ μείωναν τὴν ἀξία, μὲ τὴν ἐλπίδα πὼς ἔτσι θὰ τὸ περιφρονοῦσε ὁ δαίμονας. Πβ. τὸ μουντζούρωμα τῶν ὄμορφων παιδιῶν, γιὰ ν᾽ ἀποφύγουν τὸ μάτιασμα.

7. Καὶ στὴ Δίλα : Σὸ ἕνα σὸ μάτ᾽ βάλλισκαμ᾽ τὸ φσάχ, σὸ ἄλλο σὸ μάτ᾽ βάλλισκαμ᾽ μαλαχτά, στὸν ἕνα δίσκο τῆς ζυγαριᾶς βάζαμε τὸ παιδί, στὸν ἄλλο κοπριά. Παίρναν ἀκόμη μιὰ βέργα ἀπὸ κλῆμα «μὲ 40 κόμπους», ἔκαναν χαλκὰ καὶ περνοῦσαν μέσα τὸ παιδί, Τετάρτη καὶ Παρασκευὴ ἢ δυὸ Παρασκευές. Ζύμωναν, τέλος, μὲ ἀλεύρι ἕνα κουλούρι καὶ ἀπὸ τὸ ἄνοιγμά του περνοῦσαν τὸ παιδί, λέγοντας ὅ,τι ἤξεραν. Στὰ μνήματα μόνο σὲ κίνδυνο τὸ πήγαιναν, γιατὶ ἦταν ἁμαρτία. Τὸ ὀρφανό, ἡ βάγια ἢ ἡ χήρα μάζευε νερὸ ἀπὸ 7 ξένα σπίτια, ἔβαζε μέσα στὸ κόσκινο ἑφτὰ σπυριὰ σιτάρι, ἑφτὰ κριθάρι καὶ ἑφτὰ ρόβη, καὶ τὸ νερὸ τὄριχνε μὲ τὸ κόσκινο στὸ παιδί. Ἄλλοτε πάλι μιὰ γυναίκα ἄφηνε τὸ παιδὶ στὸ δρόμο, καὶ μιὰ ἄλλη τὸ ἔπαιρνε, τὸ πήγαινε στὴν ἐκκλησία καὶ τὸ βάφτιζε. Τὸ πήγαιναν στὸ δρόμο νωρὶς τὸ πρωί, νύχτα. Ἄλλοι τὸ ἄφηναν μπροστὰ στὴν ἐκκλησία. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 339.

8. Βλ. γιὰ τὸ τρυποπέρασμα σ. 330. Βλ. καὶ παρακάτω, § 167, σ. 366.

9. Βλ. ἑρμηνεία τῆς βασκανίας στὸν Πλούτ. *Συμπόσ.* 5,7,6 A - B καὶ στὸ Μ. Γλυκᾶ 1, 110. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* Ια (1948) 155 κἑ., Μπούτουρα 11 - 18 (ἡ βασκανία καὶ ἡ ἑρμηνεία της).

10. Τουρκ. sakar.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μάτιαζε. Ὅταν μάλιστα αὐτὸς ὁ παπὰς ἔβγαινε στὰ χωράφια, ἀκόμη «καὶ τὰ σπαρτὰ ξεραίνονταν».

Τὰ παιδιὰ πειράζονταν ἀπὸ τὸ μάτι περισσότερο παρὰ οἱ μεγάλοι. Μποροῦσε νὰ σκάσει ἀπὸ τὸ μάτι ἕνα παιδὶ ἢ ἕνα βόδι μέσα σὲ λίγες ὧρες [1], νὰ πιαστοῦν τὰ πόδια μιᾶς ὑφάντριας ποὺ ὕφαινε καλά, νὰ πάθει κάποιος ἕνα ἄλλο κακό. Ἔκλαιγαν, ἀρρωστοῦσαν, τοὺς ἐρχόταν ἐμετός, ὅταν τὰ παιδιὰ ἦταν ματιασμένα, φαινόταν ἡ πάθηση καθαρά. Τὸ πιὸ φρόνιμο πράγμα γιὰ νὰ μὴν πάθει κανεὶς ἀπὸ μάτι, ἦταν ν᾽ ἀποφύγει τὴ συνάντηση τοῦ *σακάρ*.

Ἦταν εἰδικοὶ ἄνθρωποι, γυναῖκες στὸ χωριὸ ποὺ ξεμάτιαζαν, σταυρώνοντας [2] τὸ παιδὶ καὶ λέγοντας λόγια ποὺ κανεὶς ἄλλος δὲν τὰ ἤξερε [3].

Ἄλλοι μάζευαν ἑφτὰ κουρέλια [4] μέσα ἀπὸ τὶς κοπριές, τἄκαιγαν, καὶ μὲ τὸν καπνό τους θύμιαζαν τὸν ἄρρωστο. Ἢ ἔκοβαν κουρέλια ἀπὸ τὸ ροῦχο αὐτοῦ ποὺ ματιάζει [5], ἢ ἕνα ξυλάκι ἀπὸ τὴ σκούπα τοῦ σπιτιοῦ του ἢ ἀπὸ κάτι ποὺ συνεχῶς ἔπιανε, ἢ ἕνα κομμάτι ξύλο ἀπὸ τὸ κάτωφλι του [6], τὄκαιγαν καὶ περνοῦσε τὸ μάτι. Τὸν θύμιαζαν καὶ μὲ θυμίαμα ἀκόμη— *κροῦμ᾽ ἐυνιάμα. Ἀκόμη κλωχάριζάμ᾽ da τρία φορές*, τοὺς περιφέραμε τρεῖς φορὲς γύρω στὴν παλιὰ ἐκκλησία τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς [7]. Στὰ κέρατα τῶν ἀγελάδων κρεμοῦσαν *μουσκά*, φυλαχτὸ [8] ἢ γαλάζιες χάντρες, καθὼς καὶ στὰ

---

1. Πβ. *Ἀρχ. Πόντ.* 18, 26 : «λιθάρᾱ νὰ κατασπάν᾽νε» (μποροῦν, ὅσοι ἔχουν κακὸ μάτι). Βλ. καὶ σ. 209. Ὁ Μ. Γλυκᾶς 1.110 σημειώνει: «Καθά φησι Πλούταρχος, ὁ Εὐτελίδας ἐβάσκηνε τὴν ὄψιν αὐτοῦ κατιδὼν ἐν ὕδατι καὶ τῆς ὥρας ἐκπλαγείς, πολλῷ μᾶλλον ἑτέροις ἐπάξει τὸν ὄλεθρον ὁ βάσκανος ὀφθαλμός».

2. Πβ. Ἰω. Χρυσόστ. *Migne PG* X, 105 : «δέον μηδὲν ἕτερον τῷ παιδὶ περιτιθέναι ἀλλ᾽ ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ σταυροῦ φυλακήν».

3. Δηλαδὴ ἀκατάληπτα.

4. Γιὰ τὸν ἀριθ. ἑφτὰ βλ. παραπάνω σ. 336.

5. Πβ. Λουκ. *Ἑταιρ. διάλ.* 4,4: «Δεήσει δέ τι αὐτοῦ τοῦ ἀνδρὸς εἶναι οἷον ἱμάτια ἢ κρηπῖδας ἢ ὀλίγας τῶν τριχῶν ἤ τι τοιοῦτον», Ν. Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3,292, Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 48, Κ.Α. Ρωμαῖο *Λαογρ.* 7 (1928) 357, *ΜΜ* 54, 92 κέ., 242. Ὁ Δ. Πετρόπουλος σημειώνει (σ. 49) «Ἐνέργεια ἐπὶ ἀντικειμένου ἀνήκοντος εἰς τὸν καθ᾽ οὗ στρέφεται ἡ μαγεία, ἔχει ἄμεσον τὴν ἐπίδρασιν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν μαγευόμενον». Ὁ Θεόκρ. *Εἰδύλλ.* 2.53 - 54 : «Τοῦτο ἀπὸ τῆς χλαίνας τὸ κράσπεδον ὤλεσε Δέλφις, ὤγὼ νῦν τίλλοισα κατ᾽ ἀγρίῳ ἐν πυρὶ βάλλω. . .».

6. Γιὰ τὸ κατώφλι σὰν τόπο ὅπου συχνάζουν τὰ δαιμονικὰ βλ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 48 καὶ 61, ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

7. Προσφυγὴ στὸ Θεό.

8. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Λαογρ.* 6 (1917) 216 - 220: «ἐπιστήθιον ἅπαντες φέρουσιν εἰς ἀποτροπήν... πάντων τῶν ἐπερχομένων αὐτοῖς κακῶν». Εἶναι γνωστὸ ὅτι ἡ σύνοδος τῆς Ρώμης, ἐπὶ Γρηγορίου Β΄ (721), ἀπαγόρεψε τὴ χρήση τῶν φυλαχτῶν ποὺ εἶναι συνήθεια μαγική. Πβ. Κ.Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 94 κέ. Ὁ Πλούτ. *Περικλ.* 38 σημειώνει : «ὅτι νοσῶν (ὁ Περικλῆς) ἐπισκοπουμένῳ τινὶ τῶν φίλων δείξειε περίαπτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχήλῳ περιηρτημένον, ὡς σφόδρα κακῶς ἔχων...».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γαϊδουράκια καὶ στὰ μοσχάρια,γιὰ νὰ μὴν τὰ πειράζει τὸ μάτι. Μέσα στὸ μουσκὰ ἔβαζαν θυμίαμα, στύψη, ἕνα γαρίφαλο, τρίχες σκυλιοῦ, κοπριὰ γαϊδουριοῦ [1]. Ἔβαζαν μουσκὰ καὶ στὶς ἀγελάδες, ὅταν ἦταν λεχῶνες. Καὶ στὸ καινούργιο σπίτι ἔφτιαχναν τρεῖς τέσσερεις μουσκάδες. Ἔβαζαν ἕνα ἀβγὸ μέσα, μὲ τρόπο ποὺ νὰ φαίνεται [2], καὶ τὸ κρεμοῦσαν στὶς καμάρες, στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ, μὲ λουρίδες πανιοῦ. Τὸ ὀντζὰχ τῆς Ἀξοῦ τοὺς ἔστελνε βούτυρο καὶ πετιμέζι διαβασμένα, ποὺ τἄτρωγαν καὶ γίνονταν καλά. Τὸ φτύσιμο [3], γιὰ ν᾽ ἀποφύγουν τὸ μάτιασμα, ὅπως γίνεται ἀλλοῦ, τὸ ἤξεραν καὶ στὸ Μιστὶ καὶ στὸ Τσαρικλί. Ἄλλοι ἔβαζαν ἀβγὸ στὸ νερό, ἔλεγαν λόγια, «ἔσκαζε» τὸ ἀβγὸ [4] καὶ γινότ̣αν ὁ ἄρρωστος καλά. Ἄλλο εἶδος φυλαχτοῦ γιὰ τὰ ζῶα ἦταν τὰ πετρόξυλα : ἦταν μικρὰ ξύλα ποὺ τὰ ἔφερναν οἱ καμηλιέρηδες. Τὰ ἔδεναν μὲ μιὰ κλωστὴ καὶ τὰ κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸ τῶν ζώων. Γιὰ νὰ μὴ ματιαστῆ ἡ σοδειά, κρεμοῦσαν στὰ χωράφια κόκαλα γαϊδουριοῦ, ἰδιαίτερα κεφαλιοῦ κόκαλα.

Ὅταν, βγαίνοντας ἀπὸ τὸ σπίτι γιὰ νὰ πᾶνε στὴ δουλειά τους, συναντοῦσαν κάποιον ποὺ ἤξεραν πὼς τὸ μάτι του «ἔπιανε», γύριζαν πίσω στὸ σπίτι, ἔμεναν λίγο καὶ ξαναξεκινοῦσαν γιὰ τὴ δουλειά τους [5].

Ἔπαιρναν χῶμα ἀπὸ κεῖ ποὺ πάτησε αὐτὸς μὲ τὸ κακὸ μάτι, τὄβαζαν σὲ νερὸ κ᾽ ἔδιναν νὰ πιεῖ ὁ βασκαμένος, ἢ σκορποῦσαν τὸ χῶμα πάνω του. Ἄλλοι ἔτριβαν μέσα στὸ νερὸ ἕνα κομμάτι ὕφασμα ἀπὸ τὸ ροῦχο αὐτοῦ μὲ τὸ κακὸ μάτι. Ἂν δὲν ἤξεραν ποιὸς μάτιασε, ἔπαιρναν ἀπὸ 40 σπίτια κομμάτια ὕφασμα — φανερὰ ἢ κρυφὰ — τἄκαιγαν, τἄτριβαν καὶ πότιζαν τὸ ματιασμένο. Ἄλλοι ἔβαζαν νερὸ σ᾽ ἕνα πήλινο πιάτο καὶ μέσα ἔσταζαν λίγες σταγόνες λάδι. Ἂν τὸ λάδι σκορποῦσε, ὁ ἄρρωστος ἦταν ματιασμένος — ἀλλὰ καὶ θὰ γινόταν καλά, λένε μερικοί. Ἅμα dαγουλδίσ᾽ dοὺ

---

1. Κοτσιλιὲς ξερὲς ἔτριβαν στὸ φαγητὸ τοῦ τρελοῦ, ποὺ τρελάθηκε ἀπὸ ζουρλομανίταρα, στὴ Μεσσηνία. Χ/φο *ΙΛΝΕ* 844 (Φ. Λίτσα) 36 - 37.

2. Πβ. Ἐλπ. Σταμ. Σαραντῆ *Θρακικὰ* 8 (1937) 356 : Τρυποῦσαν ἀβγὸ καὶ μέσα ἀπ᾽ αὐτὸ περνοῦσαν κλωστή, γιὰ νὰ κρατάει ἡ ἔγκυος τὸ παιδί. Στὴ Δίλα ἔνιωθαν πὼς τὸ παιδὶ ἦταν ματιασμένο, γιατὶ χασμίζεται, κλαίει, οὐριάζ᾽ (κλαίει). Ἔκαιγαν στὸ θυμιατὸ ἕνα κομμάτι ἀπὸ πετσέτα, ἕνα κομμάτι ἀπὸ τὸ ροῦχο αὐτοῦ ποὺ εἶχε τὸ κακὸ μάτι καὶ θύμιαζαν μ᾽ αὐτὰ τὸν ἄρρωστο. Ἔλιωναν ἀκόμη κερὶ στὸ τηγάνι, τὸ ἄδειαζαν, λιωμένο καθὼς ἦταν, στὸ νερό, ἔβαζαν τὸν καθρέφτη μέσα στὸ κόσκινο καί, κοιτάζοντας τὸ κερὶ μὲ τὸν καθρέφτη, ἔβλεπαν στὸ κερὶ τὴ μορφὴ τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὸ κακὸ μάτι. Γιὰ τὸ λάλημα (λάχημα, μάτιασμα) καλὰ ἦταν καὶ τοῦ καμηλιοῦ τὰ μαλλιά.

3. Πβ. Θεοκρ. *Εἰδύλλ.* 2, 39 - 40 : «Ὡς μὴ βασκανθῶ δὲ τρὶς εἰς ἐμὸν ἔπτυσα κόλπον».

4. Ἡ ἀρρώστια μεταφερόταν στὸ ἀβγὸ ποὺ, μὲ τὴν ἐπίδραση τῆς γητειᾶς, ἔσπαζε — καὶ μαζί του καὶ ἡ ἀρρώστια.

5. Τὸ ἴδιο γίνεται καὶ στὴν Τσακωνιὰ καὶ ἀλλοῦ στὴν Ἑλλάδα.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

λάι[1] σοὺ λερὸ μέσ', τσ̂όδι ἀπὸ μάτ' τσ̂εῖδι, ὅταν σκορπήσει τὸ λάδι μέσα στὸ νερό, τότε ἀπὸ μάτι εἶναι (ὁ ἄρρωστος).

Γιὰ ν' ἀνακαλύψουν ποιὸς τοὺς εἶχε ματιάσει, ἔλιωναν ἀκόμη ἕνα κομμάτι μολύβι καὶ τὄχυναν, λιωμένο καθὼς ἦταν, σ' ἕνα πιάτο ἢ σ' ἄλλο δοχεῖο μὲ νερό. Βλέποντας τὸ σχῆμα ποὺ ἔπαιρνε τὸ μολύβι μέσα στὸ νερό, καταλάβαιναν ἂν αὐτὸς ποὺ τοὺς μάτιασε ἦταν γυναίκα ἢ ἄντρας, σκέφτονταν ποιὸν εἶχαν συναντήσει, καὶ ἄρχιζαν τὴ θεραπεία. Γιὰ ν' ἀποφύγουν τὸ μάτιασμα, ἔλεγαν σ' αὐτοὺς ποὺ συναντοῦσαν καὶ ποὺ τὸ μάτι τους ἔπιανε: dοὺ βιλὶ[2] μ' στοὺ μάτι σ', τὸ πέος μου στὸ μάτι σου, γιὰ νὰ θυμώσει καὶ νὰ φύγει ἡ κακία του. Κατουροῦσε[3] ἐπίσης τὸ ματιασμένο — ζῶο ἢ ἄνθρωπο — αὐτὸς ποὺ τοὺς εἶχε ματιάσει ἢ περνοῦσε πάνω ἀπ' αὐτὸν τρεῖς φορές[4]. Στὸ Νενεχίλ, Ἐνεχίλ, ἦταν ὀντζὰχ εἰδικὸ γιὰ τὸ μάτιασμα. Διάβαζε, ἔδινε καὶ κάποιο χόρτο. τὄβραζαν, τὄτρωγαν καὶ γίνονταν καλά.

Ὅταν, βλέποντας κάτι ὡραῖο, πεῖς μάσαλαχ[5], δὲν τοῦ κάνει κακὸ τὸ μάτι σου.

Βήχας:[6] Στὸ βήχα ἔπιναν ζεστὰ ἢ βρασμένο κόκκινο πιπέρι. Πιάσε με, μ' ἔπιασε βήχας, ἔλεγαν, Κουρέλια σὲ δέντρα δὲν κρεμοῦσαν[7], γιὰ νὰ τοὺς περάσει ὁ βήχας, «αὐτὸ τὸ ἔκαναν οἱ Τοῦρκοι». Ἔβλεπαν κουρέλια σὲ δέντρα καὶ σωροὺς ἀπὸ πέτρες στὰ τούρκικα χωριὰ ποὺ περνοῦσαν.

Δαγκάματα: Στὸ δάγκαμα σκορπιοῦ κοπάνιζαν κ' ἔβαζαν στὸν ἄρρωστο σκόρδο[8] ἢ λάσπη ἀπὸ χῶμα καὶ κρύο νερό. Στὸ δάγκαμα τοῦ φιδιοῦ ἔπιναν γάλα γυλτσ̂ύ, γλυκό, δηλαδὴ φρέσκο. Ἄλλοι μασοῦσαν

---

1. Τουρκ. dağılmak.

2. Ἕνα ὀξὺ ἀντικείμενο μέσα στὸ κακὸ μάτι, θὰ τὸ κατάστρεφε. Κακὸ ἀκόμη θὰ ἔκανε τὸ ἀντρικὸ μόριο καὶ στὸν ἀκάθαρτο. Μὴ ξεχνοῦμε πὼς ἀπὸ μιὰ τέτοια ἀρχὴ προέρχεται καὶ ἡ μούντζα, ποὺ ἀρχικὰ γινόταν μ' ἕνα μόνο δάχτυλο.

3. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* Ι, 157: «ἐλάμβανον διὰ τοῦ δακτύλου βόρβορον καὶ δι' αὐτοῦ ἔχριον τοῦ προσφιλοῦς τὸ πρόσωπον». Βλ. καὶ σ. 155. Πβ. Γρηγ. Θεολ. *Migne PG* 36, 400 « Περὶ ἀποτροπῆς βασκανίας», Στ. Κυριακίδη *Λαογρ.* 11 (1934 - 7) 634 - 641.

4. Στὸ Τσαρικλὶ ἡ συνάντηση μὲ παπὰ τὸ πρωί, ὥρα ποὺ πήγαινε κάποιος στὴ δουλειά του, ἦταν κακό. Γύριζαν πίσω στὸ σπίτι τους, ἔμεναν ἐκεῖ λίγην ὥρα καὶ ξανάφευγαν ἀργότερα γιὰ τὴ δουλειά τους.

5. Τουρκ. maşallah.

6. Στὴ Δίλα ἔβραζαν ἄσπρα γκούλια, τριαντάφυλλα καὶ πίναν τὸ ζουμί τους γιὰ μαλαχτικό.

7. Βλ. *Ἀνακοὺ* 288.

8. Πβ. Ἀέτ. Ἀμιδηνὸ *Λόγ.* ΙΓ΄: «πρὸς ἀράχνης δῆγμα . . . δίδου δὲ ἐσθίειν καὶ σκόροδα πλείονα». Ὁ ἴδιος. ὅ.π. ΙΓ΄, ιβ΄: «καὶ ἐπικαυστέον τὰ δήγματα μέχρις ἐσχαρώσεως».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τεφλουδισμένους ἀγκαθωτοὺς βλαστοὺς τῆς γαλαγάστρας[1]. Πίστευαν πὼς «εἶναι ἑφτὰ φίδια ποὺ πᾶνε μαζὶ στὸν κάμπο καὶ πού, ὅταν ἀφήσεις κάπου ἕνα πράμα μαῦρο, αὐτὰ φοβοῦνται καὶ φεύγουν. Ἂν τὰ συναντοῦσες στὸν κάμπο καί, γιὰ νὰ τ᾽ ἀποφύγεις, ἔφευγες πρὸς τὸ μέρος τοῦ ἡλιου, δὲ σ᾽ ἔφταναν γιὰ νὰ σοῦ κάνουν κακό. Ἂν ἔφευγες πρὸς τὸ ἄλλο μέρος, σ᾽ ἔφταναν». Στὸν κάμπο ὑπῆρχαν ἀρκετὰ φίδια, καὶ γι᾽ αὐτό, ὅσοι βρίσκονταν ἐκεῖ, σκέπαζαν τὰ σταμνιά τους, γιὰ νὰ μὴν πᾶνε τὰ φίδια καὶ πιοῦν.

Δυσουρία:[2] Ἔλεγαν γι᾽ αὐτήν: dίστην ἢ διστίχην δοὺ χορί᾽ ᾽τ᾽, δέθηκε, σταμάτησε τὸ οὖρο του, ἀλλὰ δὲν ἤξεραν γιατρικὸ γιὰ τὴν πάθηση, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ζουμὶ βρασμένης ἀγριάδας, ποὺ πότιζαν τὸν ἄρρωστο, καὶ τὸ θυμίαμα, ποὺ τὄβραζαν στὸ νερὸ καὶ τὄπιναν.

Διφθερίτιδα: Τὴ διφθερίτιδα τὴν ἔλεγαν bογματζὰ[3] — bόχσεν[4], σήμαινε τὸν ἔπιασε ἀπὸ τὸ λαιμό. Δὲν ἔπαιρνε φάρμακο αὐτὴ ἡ ἀρρώστια, μερικοὶ ὅμως ἔψηναν παντζάρια ἢ κολοκύθια καὶ τἄβαζαν ζεστὰ[5] στὸ λαιμὸ τοῦ ἄρρωστου. Ἄλλοι τοῦ ἔβαζαν κοπανισμένα βατράχια. Γι᾽ αὐτὸ ἔλεγαν τὴν ἀρρώστια καὶ κουρbαγού, βατράχια, ὅπως ἔλεγαν καὶ τὴν ἀδενίτιδα. Βλ. παρακάτω κουρbαγού. Πίστευαν πὼς κάποιο σκουλήκι ἔπνιγε τὸ παιδί.

Δοθιῆνες: Πονοῦσε πολὺ ὁ βιζίνους[6] (πληθ. τὰ βιζίνουια) κ᾽ ἔπρεπε νὰ τὸν ἀνοίξουν γιὰ νὰ βγεῖ (ὁ) ὄλκους[7], τὸ πύο. Ἔψηναν λοιπὸν κρεμμύδια, τὰ ζύμωναν μὲ λίγο ζυμάρι, λάδι καὶ κερὶ καὶ τἄβαζαν στὸ σπυρὶ γιὰ νὰ μαλακώσει. Γιὰ τὸν ἴδιο σκοπὸ ἄλλοι ἔβαζαν στὸ σπυρὶ μεσαbὰ[8], κερωμένο πανί. Ἀποτελεσματικὸ γιὰ τὸ μαλάκωμα καὶ τὸ ἄνοιγμα τοῦ σπυριοῦ ἦταν καὶ τὸ δέρμα νεοσφαγμένου πρόβατου. Τύλιγαν μ᾽ αὐτὸ τὸ σπυρί. Στὰ σπυριὰ — βιζίνους τἄλεγαν κι αὐτὰ — ποὺ παρουσιά-

---

1. Βλ. Χλωρίδα, § 260.

2. Στὴ Δίλα ἔψηναν χτυπημένα ἀβγὰ μὲ βούτυρο, ἀνάλατα, καὶ τύλιγαν σ᾽ αὐτὰ τὸν ἄρρωστο ἀπὸ δυσουρία — γιὰ νὰ τσακοντίσει (τουρκ. çakmak), γιὰ νὰ οὐρήσει.

3. Τουρκ. boğmaca.

4. Τουρκ. boğmak, πνίγω.

5. Στὴ Δίλα ἔπαιρναν ἕνα ποτήρι οὖρα, κατὰ προτίμηση κοριτσιοῦ, ἔβαζαν μέσα δύο βερίκοκα, τ᾽ ἄφηναν 2 - 3 νύχτες στὰ ἄστρα κ᾽ ἔπειτα πότιζαν τὸν ἄρρωστο, ποὺ δὲν ἤξερε τί ἔπινε. Ἄλλοι τοῦ ἔδιναν ἀσπράδι ἀβγοῦ καὶ ἄλλοι μέλι.

6. Τουρκ. çiban.

7. Ὄλκους <ἕλκος, πύο. Πβ. Κ. Ἀλεξιάδη *Ἀρχ. Πόντ.* 18 (1953) 48. Πβ. Θεσσαλον. Εὐστ. *Παρεκβ.* Π. 462, 43: «ἕλκος δὲ οὐ κατὰ τοὺς ὕστερον ἰδιωτικοὺς τὸ πῦον.... ἀλλὰ τὴν κατὰ τραῦμα λύσιν τῆς συνεχείας».

8. Τουρκ. muşanba.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζονταν κάποτε στὸ στῆθος γυναικῶν, ἔβαζαν κοπανισμένη μαύρη κότα [1], μὲ τὰ φτερὰ καὶ τὰ ἐντόσθια μαζί. Ὕστερα ἀπὸ τέτοια «θεραπεία» μερικὲς γυναῖκες πέθαιναν ἀπὸ τὴ μόλυνση [2].

Δόντια. Ὅταν τοὺς πονοῦσαν τὰ δόντια, μὶ dού χορπένι [3] βγάλλιὅκάν dα, τὰ ἔβγαζαν μὲ τὴν τανάλια.

Εἰλεός: Δίσταν τὰ ἐντέρατά τ', δέθηκαν τὰ ἔντερά του, ἔλεγαν γιὰ τὸν εἰλεό, ποὺ παρουσιαζόταν μὲ δυνατὸ πόνο στὴν κοιλιά, ἂν καὶ δὲν ἦταν βέβαιοι πῶς ἐπρόκειτο γι' αὐτὴ τὴν πάθηση. Δὲ χωροῦσε σ' αὐτὸν γιατρικό.

Ἔλμινθες καὶ ταινία, τὸ σογουλτζάν [4]. Γιὰ τὰ σκουλήκια τῆς κοιλιᾶς ἔτρωγαν κολοκυθόσπορο ἢ ἔπιναν ζουμὶ ἀπὸ βρασμένη σίκαλη ἢ ἀγριάδα ἢ γάλα ἢ οὖρα γαϊδάρου.

Ἑλονοσία: Περισσότερο ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ τοῦ κάμπου ὑπόφεραν ἀπὸ ἑλονοσία στὸ Μιστὶ καὶ στὸ Τσαρικλί. Πρῶτα, γιατὶ στὴν περιοχὴ τοῦ Τσαρικλὶ ὑπῆρχαν βάλτοι, ὅπου ἀναπτύσσονταν κουνούπια πολλά. Ἔπειτα, γιατὶ καὶ τῶν δύο χωριῶν οἱ ἄντρες, γυρίζοντας γιὰ τὴν ἄσκηση τῆς τέχνης τους σὲ ὅλη τὴν Τουρκία, πήγαιναν καὶ σὲ περιοχὲς ποὺ μαστίζονταν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια. Προσβάλλονταν λοιπὸν ἀπ' αὐτὴν καὶ ὑπόφεραν. Γιὰ τὸ Τσαρικλὶ μάλιστα ἐπιμένουν πολλοὶ πὼς ἡ ἀρρώστια αὐτὴ ἦταν ἡ ἀφορμὴ νὰ ὑπάρχουν τόσοι χῆροι στὸ χωριό. Ἡ ἑλονοσία θέριζε προπάντων τὶς γυναῖκες, γιατὶ βρίσκονταν περισσότερον καιρὸ στὰ χωράφια, προπάντων τὸ καλοκαίρι. Τὴν ἔλεγαν μὲ τὸ τούρκικο ὄνομά της σουτμά, καὶ ὅταν τοὺς ἔπιανε, τρόμαζαν, ἔτρεμαν. Χρησιμοποιοῦσαν ἀρκετούς, μαγικοὺς κυρίως, τρόπους γιὰ νὰ θεραπευτοῦν ἀπ' αὐτήν: Ἔπαιρναν ἕνα ἀβγὸ κ' ἕνα σπάγγο, ἔδεναν στὸ σπάγγο καμιὰ δεκαριὰ κόμπους, ἔκοβαν τὰ νύχια τοῦ ἄρρωστου, γύριζαν τὸ ἀβγὸ μιὰ δεκαριὰ φορὲς γύρω στὸ κεφάλι του, ἔλεγαν λόγια καὶ ξαφνικὰ ἔσπαζαν τὸ ἀβγὸ μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ ἄρρωστου, μὲ σκοπὸ νὰ τὸν τρομάξουν. Ὅταν ὁ ἄρρωστος τρόμαζε, θὰ γινόταν καλά.

---

1. Περιστέρι ἀνοιγμένο στὰ δύο βάζουν πάνω στὸ μέρος ποὺ πονεῖ, σημειώνει ὁ Van Gennep 2, 496. Γιὰ τὸ μαῦρο χρῶμα βλ. σημ. 2 καὶ παρακάτω: Πλευρίτιδα.

2. Στὴ Δίλα εἶχαν μιὰ μαύρη γυαλιστερὴ πέτρα ποὺ τὴν ἔλεγαν διαβόλ' τζινίχ, τοῦ διαβόλου χάντρα. Τὴν ἔτριβαν καὶ τὴν ἔβαζαν στὸ σπυρὶ γιὰ ν' ἀνοίξει. Πβ. Ἀέτ. Ἀμιδ. *Λόγ.* ΙΕ', ε': «λίθους ἀχάτους...καὶ χρῶ πρὸς σκορπίων πληγὰς καὶ ἐχιδνῶν τὰ δήγματα καὶ τῶν κοινῶν ἰοβόλων». Μιὰ ἄλλη πέτρα, τὸ σὲπ dαὶ (τουρκ. şap daşı, στύψη) τὴν ἔτριβαν, τὴ ζύμωναν μὲ λάδι καὶ ἔκλειναν μ' αὐτὴν τὶς σπασμένες στάμνες — λιάρωνάμ' dα, τὶς γιατρεύαμε.

3. Τουρκ. kerpeten.

4. Τουρκ. soğulcan.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἔριχναν ἐπίσης ξαφνικὰ τὸν ἄρρωστο καὶ στὸ νερὸ τοῦ Ἁι Παντελεήμονα, στὸ Φερτέκι. Στὰ νεώτερα χρόνια ἔπαιρναν κίμινο σὲ σκόνη καὶ κάποτε ἔπεφταν στὸ κρύο νερό.

Ἐ ξ ά ρ θ ρ ω σ η: Ξέβην dοὺ πτέρι τ', ἢ πάτ'σι γιὰναι[1], βγῆκε τὸ πόδι του ἢ στραβοπάτησε, ἔλεγαν γιὰ τὴν ἐξάρθρωση. Τάβρανάν dου, τὸ τραβοῦσαν καὶ τὸ ξανάβαζαν στὴ θέση του, ἢ ἔβαζαν πάνω λάσπη ἀπὸ στάχτη ἢ κεροπάνι — μουσαbὰ μὶ dοὺ τσερὶ[2].

Ἐ π ι λ η ψ ί α. Βλ. σεληνιασμός.

Εὐ λ ο γ ι ά: Στὴν εὐλογιὰ δὲν ὑπῆρχε θεραπεία. Κοιμᾶται, κοιμᾶται, ἀηκοῦται, κοιμᾶται ὁ ἄρρωστος 'κ' ἔπειτα σηκώνεται, γίνεται καλά. Μπόλιαζαν τὰ παιδιά, τ' ἀἄλadοῦσαν[3]. Ἀἀλάιμα ἔλεγαν τὸ μπόλιασμα. Πολλοὶ τυφλώχαν, τυφλώθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια καὶ πολλοὶ ἡλικιωμένοι διατηροῦσαν στὸ πρόσωπό τους τὰ σημάδια της.

Εὐ ν ο ύ χ ι σ μ α. Δὲν ἦταν, βέβαια, ἀρρώστια τὸ εὐνούχισμα, ἀλλὰ τὸ κατατάξαμε ἐδῶ, μιὰ καὶ πρόκειται γιὰ ἐπέμβαση καὶ μάλιστα σοβαρή. Τὸ εὐνούχισμα τῶν ζώων γινόταν «στριφτό». Ἔστριβαν τὰ νεῦρα ποὺ συνδέαν τὸ σῶμα τοῦ ζώου μὲ τοὺς ὄρχεις κ' ἔπειτα τἄδεναν 2 - 3 μέρες σφιχτά, γιὰ νὰ μὴν καταοῦν, νὰ μὴν κατεβοῦν κάτω οἱ ὄρχεις. Ἄλλοτε ἔπιαναν τὰ νεῦρα μέσα σὲ δύο ξύλα καὶ τὰ κοπάνιζαν μὲ ἄλλο ξύλο.

Ἥ λ ί α σ η: Dῶκιν dου ὅλιους, τὸν χτύπησε ὁ ἥλιος, σήμαινε ἔπαθε ἡλίαση. Βάλλιὅκαμ' σοὺ ξίδ', σοὺ γιογούρτ', τὸν βάζαμε στὸ ξίδι, στὸ γιαούρτι. Ἔλιωναν δηλαδὴ γιαούρτι σὲ νερό, βουτοῦσαν τὰ ροῦχα τοῦ ἄρρωστου σ' αὐτὴ τὴ διάλυση καὶ τοῦ τὰ φοροῦσαν.

Ἄλλοι ἔπαιρναν χῶμα ἀπὸ χωράφι σπαρμένο μὲ κριθάρι, τὸ ἔλιωναν μέσα σὲ νερό, καὶ μὲ τὴ λάσπη αὐτὴ ἄλειβαν ὅλο τὸ κορμί, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κεφάλι[4].

Ἴ κ τ ε ρ ο ς: Ὅταν πάσχει κάποιος ἀπὸ σαρουλούχ[5], χλωριανίσκει, κιτρινίζει. Γιὰ νὰ τὸν γιατρέψουν, φώναζαν τὸν παπὰ καὶ τὸν διάβαζε, ὅπως καὶ γιὰ τὶς ἄλλες ἀρρώστιες, ἀλλὰ χρησιμοποιοῦσαν κι ἄλλα γιατροσόφια, εἰδικὰ γι' αὐτὸν τὸ σκοπό. Ἔκοβαν μερικὲς ξυραφιὲς ἀνάμεσα στὰ δυὸ φρύδια καὶ στὸ μέσα μέρος τοῦ κάτω χείλους. Ἄλλοι χάρα-

---

1. Τουρκ. yanay, πλάγια, λοξά, προφίλ.
2. Τὸ πανὶ αὐτὸ ἀντικαθιστᾶ τὸ γύψο.
3. Τουρκ. aşılamak.
4. Στὴ Δίλα πότιζαν τὸν ἄρρωστο ξίδι μὲ σκόρδο. Πῆρεν το ζέστα, τὸν πῆρε ἡ ζέστη, ἔλεγαν. Ἡ προσπάθεια ἀποσκοποῦσε στὸ δρόσισμα τοῦ κορμιοῦ, στὴν ἐλάττωση τῆς θερμοκρασίας ποὺ εἶχε προκαλέσει κατὰ τὴν ἀντιληψή τους ὁ ἥλιος.
5. Τουρκ. sarılık.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζαν λίγο τὸν ἄρρωστο στὸ μεσόφρυδο — στὸ σταυρὸ —, ἀκουμποῦσαν τὸ ξυράφι στὸ δέρμα καὶ τὸ χτυποῦσαν ἐλαφρὰ μὲ τὸ κουτάλι, γιὰ νὰ κάνουν τὴν τομή. Ἄλλοι ἔσφαζαν μιὰ κότα μὲ χλωρὰ πτέρια, κίτρινα πόδια [1], τάγιζαν μὲ τὸ κρέας της τὸν ἄρρωστο, καὶ μὲ τὸ αἷμα της ἄλειβαν τὸ μέτωπο καὶ τὸ πρόσωπό του [2]. Πίστευαν πὼς τὴν ἀρρώστια τὴν ἔφερνε τὸ κρύο ἢ ὁρισμένα «πειραχτικὰ» φαγητά. Ἀντὶ κότα, ἔσφαζαν μερικοὶ ἕνα πε-στέρ᾽, περιστέρι.

Ἀποτελεσματικοὶ ἦταν καὶ οἱ δυὸ ἑπόμενοι τρόποι θεραπείας: Ἔβαζαν ἑφτὰ βερίκοκα σ᾽ ἕνα πιάτο, οὐροῦσε [3] μέσα σ᾽ αὐτὸ ὁ ἄρρωστος καὶ τὴ νύχτα ἔβαζαν τὸ πιάτο πάνω στὸ δῶμα, στὰ ἄστρα [4]. Τὸ πρωὶ ὁ ἄρρωστος ἔτρωγε κ᾽ ἔπινε τὸ περιεχόμενο τοῦ πιάτου [5].

Καλὸ ἔκανε καὶ λίγη στάχτη ἀπὸ τὸ τουvdούρι σπιτιοῦ ποὺ ὁ ἄντρας ἢ ἡ γυναίκα εἶχαν παντρευτῆ τρεῖς φορές. Τὴν ἀνακάτευαν μὲ βοδινὸ λίπος, ἔριχναν τὸ μεῖγμα αὐτὸ στὸ αἷμα τῆς κότας ἢ τοῦ περιστεριοῦ ποὺ ἀναφέραμε, καὶ μὲ ὅλα αὐτὰ ἀνακατεμένα ἔτριβαν τὸ κορμὶ τοῦ ἄρρωστου.

Γιὰ τὴ θεραπεία τῆς χρυσῆς παράγγελναν ἀκόμη καὶ ὁρισμένη διαιτα : Τοὔδιναν ψωμὶ λίγο καὶ ἀνάλατο καὶ δὲν τοῦ ἐπιτρέπαν νὰ φάει ἄσπρα φασόλια, κρεμμύδια καὶ σκόρδα.

---

1. Προφανῶς γιὰ νὰ διώξουν τὴν κιτρινάδα μὲ τὸ ἴδιο χρῶμα : τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις εἰσὶν ἰάματα — similia similibus curantur.

2. Γιὰ νὰ ξανάρθει τὸ κόκκινο χρῶμα, ἀλλὰ καὶ γιατὶ τὸ κόκκινο εἶναι τὸ χρῶμα τῆς μαγείας. Πβ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 44. Μὴ ξεχνοῦμε καὶ τὸν Ἱπποκράτη : τὰ ἐνάντια τοῖς ἐναντίοις ἰᾶται.

3. Γιὰ πότισμα οὔρου — τὸ ἕνα κακὸ διώχνει τὸ ἄλλο — βλ. καὶ *Λαογρ.* 3 (1911) 386. Γιὰ τὴ θεραπευτικὴ ἀξία του βλ. καὶ Ν. Κληρίδη *Κυπρ. Σπουδ.* 8(1944) 110. Βλ. καὶ *Κυπρ. Χρον.* 4 (1926) 112. Γιὰ θεραπευτικὴ ἀξία κοπριᾶς σκύλου ὅ. π. σ. 112. Βλ. ἀκόμη Α. Κούζη *Ἱστορ. ἰατρ.* 35, Διοσκορ. *Περὶ Εὑποριστῶν* μς᾽ (σ. 114), *Ὑλ. ἰατρ.* 2 ϛθ᾽ (σ. 227) 2, 81, Ἡρόδ. 2, 111 (:«καὶ ἀναβλέψει γυναικὸς οὔρῳ νιψάμενος τοὺς ὀφθαλμούς». Πβ. Σχολ. Ἀρφ. *Πλοῦτ.* 706: «ἢ ὅτι ὁ τῆς ἰατρικῆς ἡγεμὼν Ἱπποκράτης ἀνθρωπίνων κόπρων ἐγεύσατο, ὡς φασιν, βουλόμενος περί τινος νοσοῦντος μαθεῖν εἰ ἄρα ζήσεται ἢ τεθνήξεται». Καὶ Νίκανδρο *Θηρ.* Σχολ. 933. «Διὰ τὸ ἀπόλλυσθαι ὑπ᾽ αὐτοῦ τὴν πόρδαλιν, ἐπειδὴ ἀντιφάρμακον ἔχει τὴν ἀνθρωπείαν κόπρον».

4. Γιὰ τὴν ἴδια γατρειὰ βλ. Ντ. Ψυχογιὸ *Λαογρ.* 15 (1954) 256 (κίτρινο τὸ φεγγάρι ἢ τὰ ἄστρα), Γ.Α. Μέγα *Ἑορταί* 71, 127, ΚΑ Ρωμαῖο *ΜΜ* 244 (γιὰ νὰ ἐξευμενίσουν τοὺς δαίμονες), Α. Βρόντη *Λαογρ.* 16 (1956) 222, 231, Ν.Α. Ζάρακα, Ἡ δημώδης ἰατρικὴ... εἰς τὸ χωρίον Πυλὶ-Κῶ, Χ/φο *ΙΛΝΕ* σ. 41 (:πίνει νερὸ ποὺ ἔχει ἀστρονομιστῆ... τρεῖς νύχτες).

5. Στὴ Δίλα ἔκοβαν καὶ τὸ χαλινὸ τοῦ πάνω χείλους (τὸ κουρbαγού, τουρκ. kurbağa), κοπανοῦσαν τὴν κότα καὶ τὴν ἔβαζαν στὸ πίσω μέρος τοῦ λαιμοῦ. Πότιζαν ἀκόμη τὸν ἄρρωστο μὲ τὸ νερὸ ποὺ μέσα εἶχαν πλύνει κίτρινο τσεμπέρι, ἢ ἔβαζαν τὸ τσεμπέρι στὸ κεφάλι τοῦ ἄρρωστου. Ἄλλοι ξυράφιζαν τὸ κορμί του ὡς κάτω, κ᾽ ἔβαζαν τὰ πόδια τοῦ ἄρρωστου σὲ ζεστὸ νερὸ 24 ὧρες, ὅσο καὶ τὴν κότα. Ὕστερα ἔδιναν ἐμετικὸ ἢ καθαρτικό, προφανῶς γιὰ νὰ βγεῖ ἡ ἀρρώστια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἰ λ α ρ ά. Στὰ τσιτσέτσα[1] τίποτα δὲν ἔκαναν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ δίαιτα στὸ φαγητό. Δὲν ἐπιτρεπόταν τὸ ψάρι καὶ τὸ ἀβγὸ καὶ δὲν ἄλλαζαν τὸ ἄρρωστο παιδὶ ἐπὶ 8 - 10 μέρες, ἀσφαλῶς γιὰ νὰ μὴ δημιουργηθοῦν στὸ σῶμα του πληγές. Τὰ παιδιὰ στενοχωριόνταν στὸ στρῶμα καὶ οἱ μητέρες τὰ παρηγοροῦσαν : Κοιμήσ', γιαβρού μ'[2], νὰ λιαρώεις, θὰ γίνεις καλά, μὴ κλαίεις.

Ἰ σ χ ι α λ γ ί α. Οἱ πολλὲς καὶ κουραστικὲς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν ἔφερναν συχνὰ ἰσχιαλγία σὲ γυναῖκες καὶ ἄντρες. Ξάπλωνε τότε προύμυτα ὁ ἄρρωστος καὶ καλοῦσε κάποιον νὰ τὸν πατήσει, γιὰ νὰ τοῦ περάσει ὁ πόνος. Τσινέδα[3] μι λίου, πάτησέ με λίγο. Ξάπλωναν ἀκόμη στὴ γῆ γιὰ νὰ τοὺς πατήσουν οἱ ἀρκοῦδες ποὺ εἶχαν μαζί τους οἱ τσιγγάνοι, ὅταν περνοῦσαν ἀπὸ τὸ χωριό[4].

Πίστευαν ἀκόμη πώς, ὅπως ὁ ἀφαλός, ἔτσι καὶ ἡ μέση τους ἔπεφτε ἀπὸ τὴ θέση της. Ξάπλωναν τὸν ἄρρωστο ἀνάσκελα, τὸν τσιμποῦσαν, τὸν ἔτριβαν μὲ κατεύθυνση ἀπὸ τὴ μέση πρὸς τὸ κεφάλι μερικὲς φορές, κ' ἔτσι γινόταν καλά.

Κ α κ α μ ὰ ἢ κ ο τ σ ὰ ἔλεγαν τὰ σπυριὰ ποὺ ἔβγαζαν στὸ κορμί, τὶς δρωτσίλες. Πλύνισκαμ' μ' ἄλας, λερό, φόρισκαμ' κ' ἕνα ἀλχ'νὸ σαϊά, τὰ πλέναμε μὲ ἁλατόνερο, φορούσαμε στὸν ἄρρωστο κ' ἕνα κόκκινο φόρεμα. Ἀκόμη πλύνονταν καὶ μὲ Ἴλιντζας[5] λερό.

Τ ὸ κ α λ α γ κ ά θ ι τόλεγαν γiiζiilbáš[6] καὶ τὸ γιάτρευαν μὲ κοπανισμένους ὄρχεις σκύλου ποὺ ἔβαζαν ἐπάνω, ὅπως ἔκαναν καὶ στὴ Δίλα.

Κ α σ α μ ὰ[7] ἢ Γασαμὰ (τὸ) ἦταν ἀρρώστια τῶν ζώων. Ἔπεφταν κάτω τὰ ζῶα καὶ κοιμόνταν, χωρὶς νὰ τρῶνε. Ἔβαζε ὁ ἰδιοχτήτης τους τὸ δάχτυλο στὸν πισινὸ τοῦ ζώου καὶ τὸν ἔξυνε. Ἂν μὲ τὸ ξύσιμο ἔβγαινε αἷμα, τὸ ζῶο θὰ γινόταν καλά, ἀλλιῶς ἦταν καταδικασμένο νὰ ψοφήσει.

Στὴν κ α σ ί δ α, στὸ κὲλ[8] δὲν ἔκαναν τίποτα.

Κ ά τ α γ μ α, βλ. σπάσιμο.

Κ ά ψ ι μ ο : Στὸ κάψιμο ἀπὸ φωτιά, ἀπὸ σίδερο κτλ. ἔπλεναν τὴν πληγὴ μὲ ἀσβεστόνερο[9] ἑφτὰ φορὲς καὶ ὕστερα ἔχυναν τὸ ὑπόλοιπο στὸν

1. Τουρκ. çiçek.
2. Τουρκ. yavru.
3. Τουρκ. cığnemek.
4. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΕΕΒΣ* 14(1938) 326 - 7, *ΒΒΠ* 1α, 156, καὶ 6, 33. Πβ. *Ἀνακοὺ* 301.
5. Ἀπὸ τὸ χωριὸ Ἰλίσου, 44 χλμ. ΔΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί.
6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ., ἴσως kizilbaş;
7. Τουρκ. kaşamak.
8. Τουρκ. kel.
9. Συνεργασία γιατρικῆς (ἀσβεστόνερο) καὶ μαγείας (ἑφτὰ φορές).

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἄρρωστο. Ἄλλοι ἔκαιγαν[1] τρίχες τοῦ κεφαλιοῦ καὶ τὶς ἔβαζαν στὴν πληγή. Ἔβαζαν ἀκόμη datloù μεχλέμ, μιὰν ἀλοιφὴ ποὺ τοὺς ἔδιναν οἱ πραχτικοὶ γιατροί.

Κ ή λ η : Σακάτ[2] ἔλεγαν τὴν κήλη καὶ τὸ ρ. σακατλάντησε σήμαινε: ἔπαθε ἀπὸ κήλη. Δὲν ἤξεραν γιατρικά.

Τ ὸ κ λ ῆ μ α. Τὸ κλῆμα, ἡ ἐξόγκωση τῶν φλεβῶν, ἦταν ἀρρώστια τῶν μικρῶν. Ἔκαιγαν κληματόβεργες[3] καὶ μὲ τὴ στάχτη τους ἄλειβαν τὸ μέρος ποὺ πονοῦσε[4]. Βλ. καὶ φ λ ε β ί τ ι δ α.

Κ ο κ κ ύ τ η ς. Τὸν ἔλεγαν γαϊdouριοῦ βήχα, κι ὅταν τοὺς ἔπιανε, κάποτε βήχιὅκαν ἕνα χρόνος, ἔβηχαν ἕνα χρόνο. Πότιζαν τὸν ἄρρωστο γαϊδουριοῦ γάλα καὶ ζεστά[5].

Κ ο σ ῦ ς[6] ἔλεγαν τὶς πληγὲς ποὺ παρουσιάζονταν κάποτε στὰ πόδια τους. Ἔβρισκαν μιὰν ἀλεποὺ[7] — ἔστω καὶ ψόφια — καὶ μὲ τὸ δέρμα της τύλιγαν τὸ πληγιασμένο πόδι.

Κ ο ύ ρ α σ η. Κουραζόμασταν, λένε οἱ Μιστιῶτες, ἀλλὰ τὶ νὰ κάνουμε;[8] Βλ. καὶ Ἰ σ χ ι α λ γ ί α καὶ Ψ ύ ξ η.

Κ ο υ ρ b α γ ο ὺ[9] ἦταν οἱ ἀδένες, ἡ ἀδενίτιδα. Κοπάνιζαν παρτλάτσες, βατράχους ζωντανοὺς καὶ τοὺς ἔβαζαν στὸ κεφάλι τοῦ ἄρρωστου παιδιοῦ. Γιὰ νὰ εἶναι βέβαιοι ὅτι ὑπῆρχε ἡ ἀρρώστια, ἔβαζαν πρῶτα στὸ

---

1. «Τὰ ὅμοια τοῦς ὁμοίοις εἰσὶν ἰάματα.» Βλ. καὶ σ. 344.

2. Τουρκ. sakat.

3. Τὶς φαντάζονταν κι αὐτὲς σὰν φλέβες.

4. Καὶ στὴ Δίλα : πιάνισκαμ' ζεστά, πλάκα βάλλισκαμ' στὸ στῆχι τ', χρησιμοποιούσαμε ζεστά, βάζαμε (ζεστὴ) πλάκα στὸ στῆθος του.

5. «Τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις...». Στὴ Δίλα ἀσ' σὰ ἑφτὰ κλήματα ἔπαιρναν χῶμα καὶ κοίμιζαν πάνω σ' αὐτὸ τὸν ἄρρωστο. Βουτοῦσαν ἔπειτα τὰ κλήματα στὸ κρασί, καὶ πάλι κοίμιζαν τὸ παιδὶ πάνω σ' αὐτά. Πίστευαν πὼς ἡ ἀρρώστια εἶναι ἀποτέλεσμα ματιάσματος — λαλοῦν το, τὸ ματιάζουν. Στὸ ἴδιο χωριὸ πίστευαν πώς, ὅταν κοκκίνιζαν οἱ φτέρνες τοῦ μωροῦ, ἔχ' σκωλέκ', ἔχει σκουλήκι. Κοσκίνιζαν ἀλεσμένη ρόβη, ἔκαναν ζύμη καὶ τὴν ἔβαζαν στὶς φτέρνες, μαζὶ μὲ κοπανισμένα κρεμμύδια καὶ καραμπογιά.

6. Τουρκ. gözsüz, τυφλός;

7. Ἐπειδὴ δὲν ἔβρισκαν κösïïς. Βλ. σημ. 6.

8. Στὴ Δίλα πίστευαν πὼς ἀέρας σέμη σὰ μέσα τ', μπῆκε μέσα του ἀέρας. Ἔβαζαν λοιπὸν κάτω τὸν ἄρρωστο καὶ τὸν πατοῦσαν, ὅταν ἦταν πολὺ κουρασμένος ἢ εἶχε ἱδρώσει πολύ. Κρεμόταν ἀκόμη ἀπὸ κάπου ψηλά, γιατὶ ἀπὸ τὴν κούραση πλακώνονταν τὰ πλευρά του — πιανόταν στὴν πόρτα, πρωὶ πρωὶ νηστικός, καὶ κρεμόταν. Πρόκειται γιὰ ὠφέλιμη ἄσκηση.

9. Τουρκ. kurbağa, βάτραχος. Ἀπὸ τὸ «φάρμακο» πῆρε τὸ ὄνομα καὶ ἡ ἀρρώστια. Πβ. *Ἀνακοὺ* 283.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κεφάλι τοῦ παιδιοῦ ἕνα ζωντανὸ βάτραχο. «Ἂν αὐτὸς ψοφοῦσε», τὸ παιδὶ ἤταν ἄρρωστο. Ἄλλοι κόβαν λίγο τὸ χαλινὸ κάτω ἀπὸ τὴ γλώσσα.

Κ ό ψ ι μ ο : Γιὰ τὸ κόψιμο ἔλεγαν πονεῖ καργιά μ᾽, πονεῖ ἡ κοιλιά μου, καὶ καλοῦσαν τὸν παπὰ νὰ τοὺς διαβάσει.

Κ ρ ι θ α ρ ά κ ι : Τὄλεγαν σκυλιοῦ κσάρ᾽, σκυλιοῦ κριθάρι, τὸ πίεζαν κ᾽ ἔβγαινε τὸ πύο. Μερικοὶ σηκώνονταν χαράματα καὶ κάρφωναν καρφὶ στὰ τσαλούδια, στὸ σταυροδρόμι[1]. Σήκωναν ἀκόμη τὴν οὐρὰ τοῦ σκυλιοῦ κ᾽ ἔτριβαν μ᾽ αὐτὴ τὸ μάτι[2].

Λ ε ι χ ῆ ν ε ς, λειχόνια. Ἔβαζαν ζάχαρη καὶ καλαμπόκι πάνω στὴ φωτιὰ καὶ τὰ σκέπαζαν μὲ μπακιρένιο πιάτο, Ἔβγαινε ἔτσι ἀπ᾽ αὐτὰ ὁ ἵδρως, οἱ ὑδρατμοί, καὶ μ᾽ αὐτὸν ἔτριβαν τὶς λειχῆνες. Ἄλλοι τὶς ἔτριβαν μὲ κοπανισμένο σκόρδο, ἄλλοι μὲ ἀλοιφὴ ποὺ ἤξεραν νὰ φτιάνουν ὁρισμένοι στὸ χωριὸ ἢ ἀγόραζαν στὴ Νίγδη, καὶ ἄλλοι ἔκαιγαν σουνάρ, ἕνα εἶδος χόρτου, καὶ τὶς ἔτριβαν μὲ τὴ στάχτη του.

Λ ι π ο θ υ μ ί α : baîdισιν[3] ἔλεγαν γιὰ κάποιον ποὺ λιποθυμοῦσε. Τοῦ ἔτριβαν τὰ χέρια καὶ τοῦ ἔχυναν νερὸ — πέταναμ᾽ λερὸ—γιὰ νὰ συνέλθει.

Λ ύ σ σ α : Δὲν ὑπολόγιζαν καθόλου οἱ Μιστιῶτες τὴ λύσσα. Περνοῦσαν ἀπὸ τὸ χωριὸ λυσσασμένα σκυλιὰ ποὺ δάγκαναν τὰ σκυλιὰ τοῦ χωριοῦ, κι αὐτὰ μὲ τὴ σειρά τους δάγκαναν τοὺς ἀνθρώπους. Μερικοὶ ἀπ᾽ αὐτοὺς πέθαιναν μὲ φριχτὸ τρόπο, κατὰ τοὺς Μιστιῶτες ὅμως αὐτὸ γινόταν ἐπειδὴ δὲν προλάβαιναν οἱ ἄρρωστοι νὰ πᾶνε στὸ ὀντζάχ, πρὶν περάσουν 35 μέρες μετὰ τὸ δάγκαμα. Γουδουλατῶ[4] σήμαινε λυσσιάζω. Τὸ πρῶτο πράγμα ποὺ ἔπρεπε νὰ κάνουν γιὰ κάποιον ποὺ τὸν δάγκασε λυσσασμένο σκυλί, ἤταν νὰ κρύψουν τὰ ροῦχα του ἐπὶ 40 μέρες[5] σ᾽ ἕνα μέρος σκοτεινό[6], π.χ. στὸ ὑπόγειο τοῦ σπιτιοῦ. Τὸ σπουδαιότερο ὅμως καὶ περισ-

---

1. Κάρφωναν δηλαδὴ τὴν ἀρρώστια. Καὶ στὴ Δίλα σὰ τρία τσαταλούια στράδας ἀπάν᾽ τσάχτανες ἕνα σκεφί, στὸ τρίστρατο κάρφωνες ἕνα καρφὶ καὶ γύριζες στὸ σπίτι, χωρὶς νὰ γυρίσεις νὰ κοιτάξεις πίσω. Γιὰ τὴ συνήθεια νὰ μὴ γυρίζουν πίσω ἔπειτα ἀπὸ μαγικὴ τελετὴ βλ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 51 - 2 : ἴσως γιατὶ φανερώθηκε ἐκεῖ κάποια θεϊκὴ δύναμη. Πβ. Ὅμ. ι 528 : «ἀπονόσφι τραπέσθαι».

2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 299.

3. Τουρκ. bayılmak.

4. Τουρκ. kudurmak.

5. Πβ. Διοσκορ. *Περὶ ἰοβόλων* γ΄ (σ. 63) : «δεῖ δὲ καὶ τὴν δίαιταν αὐτῶν ἐστοχάσθαι... οἴνου ἀκράτου πόσις ... καὶ γλυκέος γάλακτος ... καὶ σκορόδων καὶ πράσων καὶ κρομμύων ἐδωδὴ ... ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γὰρ ἕως τεσσαρακοστῆς ἡμέρας εἰωθός». Ἂν καὶ (α΄ σ. 59) : «τῶν ἐμπεσόντων εἰς τὸ πάθος μηδένα ἴσμεν περισωθέντα».

6. Πβ. Εὐριπ. *Βάκχ.* 486 : «σεμνότητ᾽ ἔχει σκότος». Καὶ Παυσαν. II, 37, 6 : «Τὰ δὲ Διονύσῳ δρώμενα ἐν νυκτὶ οὐχ ὅσιον εἰς ἅπαντας ἦν μοι γράφειν».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σότερο ἀποτελεσματικὸ μέσο ἦταν νὰ στείλουν ἀμέσως ψωμιὰ[1] στὸ ὀντζὰχ ποὺ ἦταν στὴν Ἀξὸ ἢ σ' ἕνα τούρκικο χωριὸ κοντὰ στὰ Φλογιτά. Ἔβγαινε ἕνας ἀπὸ τὴ γειτονιά, πήγαινε στὰ σπίτια ποὺ εἶχαν δαγκαμένο σκυλὶ ἢ ἄνθρωπο, κ' ἔπαιρνε ἀπὸ τὸ καθένα δυὸ ἢ τρία ψωμιά. Τἄβαζε στὸ σακκούλι, τὰ φόρτωνε στὸ γάιδαρο κ' ἔτρεχε στὸ ὀντζάχ. Διάβαζε αὐτὸ τὰ ψωμιά, τὰ σταύρωνε — τὰ φράιζε —[2] καὶ τἄστελνε πίσω στὸ χωριό, γιὰ νὰ φᾶνε οἱ ἄρρωστοι, ποὺ ἔτσι γίνονταν καλά.

Ἀποτελεσματικὸ ἦταν καὶ τὸ σηκώτι[3] ἢ τὸ κρέας γενικὰ τοῦ λυσσασμένου ζώου, ποὺ ἔδιναν νὰ φάει ὁ ἄρρωστος. Πέρνασιν εἴκουσ' μέρις, ναίκα ἀπ' dοὺ σπίτ' ἤφιρι μ' φαὶ, dάμα τ' ἤβ'ριν τσὶ dοὺ τσίκίτσ'[4]. Dοὺ τσικίτσ' πῆιν, μυρίστην dοὺ λύκου, πέρασι κοσπέdι μέρις, dοὺ τσικίτσ' λυσάστη. Ἰμεῖς ἔφααμ' dοὺ τσικίτσ', dὲ φοβόταμ'. Τοὺ λυσὰρ' νὰ dοὺ φᾶς, τσεῖdι καλό, πέρασαν εἴκοσι μέρες (κάποτε) καὶ ἡ γυναίκα μοῦ ἔφερε ἀπὸ τὸ σπίτι φαῖ καὶ μαζί της ἔφερε καὶ τὴν κατσίκα. Ἡ κατσίκα πῆγε, μύρισε τὸ λύκο, πέρασαν 25 μέρες, λύσσαξε. Ἡ κατσίκα λύσσαξε. Ἐμεῖς τὴ φάγαμε τὴν κατσίκα, δὲ φοβόμασταν. Τὸ λυσσασμένο νὰ τὸ φᾶς, εἶναι καλό, βεβαιώνουν πολλοὶ Μιστιῶτες.

Γιὰ νὰ βεβαιωθοῦν γιὰ τὴν ἀρρώστια, ἔχυναν στὸ σῶμα τοῦ ἄρρωστου νερὸ μέσα ἀπὸ τὸ κόσκινο[5]. Ἂν ἡ ἀρρώστια εἶχε προχωρήσει, ὁ ἄρρωστος πέθαινε.

Μαγιασιλία[6] ἔλεγαν τὶς πληγὲς σὲ ὁρισμένα μέρη τοῦ σώματος: χέρια, πρωκτὸ κτλ. Ἔπλεναν τὸ μέρος μὲ ἀσβεστόνερο.

Μαραμουριάζου[7] σήμαινε μουδιάζω. Ἔτριβαν τὸ μουδιασμένο μέλος, γιὰ νὰ γίνει καλά.

Ματιοῦ τσίμπλες: Ἔλεγαν πόνεμα ματιοῦ κάθε πάθησή του. Μάτια τ' πιάσαν πόνου, ἔλεγαν γιὰ τὶς τσίμπλες, καὶ ἔσταζαν στὰ μάτια γυναικεῖο γάλα. Σὲ σοβαρότερες περιπτώσεις πονέματος οὐροῦσαν[8] σ'

---

1. Πβ. Γ.Α. Μέγα *Ἑορταί* 152.

2. Συνηθισμένη συνεργασία ἐπίσημης θρησκείας καὶ μαγείας.

3. Πβ. Διοσκ. *Ὑλ. ἰατρ.* Β' μθ' (σ. 185): «Κυνὸς λυσσῶντος ἧπαρ βιβρωσκόμενον ὑπὸ τῶν δηχθέντων ὑπ' αὐτοῦ ἀπεριπτώτους ὑδροφοβίας τηρεῖν πιστεύεται». Τοῦ ἴδιου *Εὐπορ.* Β' ριγ' (σ. 313): «Λυσσοδήκτοις δ' ὠφελεῖ τὸ αἷμα τοῦ λυσσῶντος κυνὸς ποθέν, καὶ τὸ ἧπαρ αὐτοῦ ὀπτηθὲν καὶ βρωθὲν...».

4. Τουρκ. keçi.

5. Καὶ στὴ Δίλα τὴν ἴδια θεραπευτικὴ μέθοδο ἀκολουθοῦσαν. Βλ. καὶ Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 101 γιὰ τὴ λυσσόμυγα.

6. Τουρκ. mayasıl.

7. βλ. παραπάνω, σ. 330 σημ. 12.

8. Πβ. Διοσκορ. *Ὑλ. ἰατρ.* Β' ςθ': «οὖρον ἀνθρώπου... βλέφαρά τε ἀποσμήχει, καὶ οὐλὰς τάς ἐν τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀποκαθαίρει». Καὶ Ν.Α Ζάρακα, Ἡ δημώδης ἰατρική...

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἕνα κομμάτι κετσὲ καὶ τὸν ἔβαζαν στὸ μάτι ποὺ πονοῦσε, ἀπὸ τὸ βράδυ ὣς τὸ πρωί. Φώναζαν ἀκόμη τὸν παπά, φράιζέν dου παπάς, τὸν σταύρωνε καὶ νιότουν καλά, γινόταν (ὁ ἄρρωστος) καλά. Γιὰ τὸν πονόματο εἶχαν ἀκόμη ματιοῦ τζινίχ, χάντρα ματιοῦ [1], κόκκινη, ποὺ τὴν εἶχε πάει κάποιος στὸν Ἰορδάνη.

Μ έ θ η : Μεθοῦσαν συχνὰ οἱ Μιστιῶτες, εἴτε μὲ τσίπουρο, ποὺ ἦταν πολὺ δυνατό, εἴτε μὲ κρασί, ποὺ ἔβγαζαν ἀπὸ τὰ σταφύλια ποὺ ἀγόραζαν ἀπὸ τὰ χωριὰ τῆς Νεάπολης ἢ ἀπὸ ἀλλοῦ. Μεύζιτι, μεϋσμένου ἰνι, μεθάει, εἶναι μεθυσμένος, ἔλεγαν καὶ τοὔδιναν νὰ φάει τουρσιά, ἀπ' αὐτὰ ποὺ τοὺς βρίσκονταν.

Μ υ ρ μ η κ ι έ ς : Βλ. ἀκροχορδόνες.

Μ ύ τ η : Ἄχσεν [2] μύτα μ' ὄιμα, σήμαινε τίναξε ἡ μύτη μου αἷμα, ἔτρεξε. Οἱ μεγάλοι κάπνιζαν τσιγάρο γιὰ νὰ σταματήσει ἡ αἱμορραγία, καὶ τῶν μικρῶν τοὺς τραβοῦσαν τὰ μαλλιὰ ἢ τἄπλεναν μὲ κρύο νερό.

Ν ε υ ρ ό π ο ν ο ς : Τὰ νεῦρα τἄλεγαν γουλούντζα [3] καί, ὅταν τοὺς πονοῦσαν τὰ μάτια ἢ τὸ κεφάλι, ἀποδίδαν πολλὲς φορὲς τὸν πόνο στὰ νεῦρα. Πήγαιναν στὸ ὀντζάχ, ὅπου ἡ γιάτρισσα τοὺς ἔτριβε δυνατὰ τὴν πλάτη, καὶ ἔπειτα περνοῦσε ξερὰ βολόνια [4], ἀπ' αὐτὰ τοῦ πλεξίματος, πάλι στὴν πλάτη. Ἂν μὲ τὰ τρυπήματα αὐτὰ δὲν ἔβγαινε αἷμα, ἡ πρόγνωση δὲν ἦταν καλή.

Ὀ δ ο ν τ ο φ υ ῖ α . Ξέβαλε dόντζα, ἔβγαλε δόντια ἔλεγαν γιὰ τὴν ὀδοντοφυῖα τῶν μωρῶν καὶ τοὺς ἔδιναν λίγο κρεμμύδι [5] νὰ τρίψουν τὰ οὖλα τους. Βλ. ἀκόμη καὶ τὸ κεφ. Τὸ παιδί σ. 168.

εἰς τὸ χωρίον Πυλί - Κῶ, χ/φο *ΙΑΝΕ* σ. 96 : στὸ ἀσπράδι ματιοῦ: σκόνη ἀπὸ περιττώματα κροκοδείλου ἑρπετοῦ.

1. Καὶ στὴ Δίλα εἶχαν μοιρέσ' φλωρί, κληρονομικό, παλιὸ φλωρί, ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὸν πόνο τοῦ ματιοῦ. Ἔβαζαν ἀκόμη στὸ πονεμένο μάτι ζεστὸ ψωμὶ μὲ κρασὶ καὶ ξερὰ φασόλια χωρὶς ἁλάτι. Πβ. τὸν «ἀετίτην λίθον». Πβ. Thompson *A. Glossary of greek birds,* London 1936, 14, Πλούτ. *Ἠθ.* ΙΙ, 806 Ε. Ὁ Διοσκορ. *Ὑλ. ἰατρ.* Ε' ρξ' (σ. 818 - 9) σημειώνει : «αἱματίτης δὲ λίθος. . . δύναμιν ἔχει στυπτικὴν, θερμαντικὴν ποσῶς καὶ λεπτυντικὴν καὶ σμηκτικὴν οὐλῶν. . .». Σ. 812: «γαγάτης. . . δύναμιν δ' ἔχει μαλακτικὴν καὶ διαφορητικήν. . .».

2. Τουρκ. akmak, ρέω.

3. Τουρκ. kulunç σημαίνει κολικός. Οἱ Μιστιῶτες ὅμως δίνουν στὴ λ. δική τους σημασία.

4. Πρόκειται γιὰ βελονοθεραπεία; Πβ. *Ἀνακοὺ* 311 - 312. Βλ. καὶ παρακάτω : Ψύξη.

5. Τὸ κρεμμύδι περιέχει αἰθέριο ἔλαιο. Πβ. *Ἀνακοὺ* 123, Α. Βρόντη *Λαογρ.* 16 (1956) 225. Ὁ Θεσσαλ. Εὐστάθ. *Παρεκβ.* Π. 872, 36, σημειώνει : «Ὡς διουρητικὸν τὸ κρόμμυον μάχεται τῇ φλεγμονῇ».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ο ὖ ρ α : Διζιέτι, dιστίχην dοὺ χορίι τ', δένεται, δέθηκε τὸ οὖρο του, ἔλεγαν γιὰ τὸ κράτημα τῶν οὔρων. Δὲν ἤξεραν γιατρειά. Γιὰ τὴν ἀκράτεια τῶν οὔρων εἶχαν τὴ φράση : Dὲ μπορ' νὰ πιάσ' dοὺ χορίι τ', δὲ μπορεῖ νὰ πιάσει, νὰ κρατήσει τὰ οὖρα του. Ἔβραζαν φοῦντες καλαμποκιοῦ κ' ἔπιναν τὸ νερό. Βλ. καί : Δυσουρία.

Τ ὴ ν π ι τ υ ρ ί δ α τὴν ἔλεγαν μέλα [1], ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐνοχλοῦσε γιὰ νὰ τὴ γιατρέψουν.

Π α ρ α κ α τ ά π ο σ η: Στάη στοὺ γουργούρι τ', στάθηκε (τὸ φαγητὸ) στὸ λαιμὸ του, ἔλεγαν. Ἔπιναν νερὸ καὶ περνοῦσε.

Π α ρ ά λ υ σ η : Τὴν παράλυση τὴν ἀποδίδαν σὲ ἐπήρεια διαβολική. Διαβόλ' φωλιὰ πάτ'σιν, πάτησε σὲ διαβόλου φωλιά, ἔλεγαν, καὶ γι' αὐτὸ ἔπαθε παράλυση —τσαγούλ'σιν [2]. Δὲν ὑπῆρχε γιατρειά.

Π ε ρ π ά τ η μ α : Ἄμα τὸ μωρὸ κοντυλᾶ, σκοντάφτει στὸ περπάτημά του, dίζουμ' λίου ραφίι ἀλχ'νό, τοῦ δένομε λίγη κλωστὴ κόκκινη στὸ μεγάλο δάχτυλο, τήν ἀφήνομε λίγες μέρες καὶ τὸ παιδὶ περπατεῖ καλά.

Π έ σ ι μ ο : Ἂν ἀναποδογύριζε ἡ κούνια κ' ἔπεφτε τὸ παιδί, τὸ σήκωναν καὶ κάρφωναν ἔπειτα ἕνα καρφὶ στὸ μέρος ποὺ εἶχε πέσει. Ἂν κανεὶς χτυποῦσε ἀπὸ τὸ πέσιμο ἢ ἀπὸ ἄλλο λόγο, σέμαζάν dου σοὺ dέρμα, τὸν ἔβαζαν, τὸν τύλιγαν σὲ δέρμα φρεσκοσφαγμένου πρόβατου. Ἔβαζαν ἀκόμη στὸ χτυπημένο μέρος κοπανισμένα κρεμμύδια καὶ σταφίδες, μαζὶ μὲ φρεσκοσφαγμένη καὶ κοπανισμένη κότα.

Π ο ν ο κ έ φ α λ ο ς : Ὅταν τοὺς πονοῦσε τὸ κεφάλι, τὸ ἄλειβαν μὲ πετιμέζι ἢ ἔβαζαν στὸ μέτωπο φέτες ὠμῆς πατάτας.

Π λ ε υ ρ ί τ ι δ α, π ν ε υ μ ο ν ί α. Ἔλεγαν σατλιτζὰν [3] τὴν πνευμονία καὶ ἤξεραν ὅτι καὶ αὐτὴ καὶ ἡ πλευρίτιδα ἔρχονται ἀπὸ κρύο. Ἔσφαζαν μιὰ μαύρη κότα, τὴν ἄνοιγαν καὶ τὴν ἔβαζαν στὸ κορμὶ τοῦ ἄρρωστου —συνηθέστερα στὰ νεφρὰ—24 ὧρες [4]. Τὸ σατλιτζὰν ἦταν σοβαρὴ ἀρρώστια καὶ γιὰ τὰ ζῶα.

Π ο ν ό δ ο ν τ ο ς : Βλ. Δόντια [5].

---

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

2. Ἀπὸ τὸ τουρκ. çalmak, χτυπῶ, ρίχνω καταγῆς ;

3. Τουρκ. satlıcan.

4. Στὴ Δίλα κοπάνιζαν κ' ἔβραζαν λιναρόσπορο γιὰ κατάπλασμα στοὺς πλευριτικούς.

5. Στὴ Δίλα, ὅταν τοὺς πονοῦσαν τὰ δόντια, ἔψηναν ἀβγὸ καὶ τὸ ἔβαζαν ζεστὸ μέσα στὸ στόμα. Ἄλλοι γέμιζαν τὸ στόμα μὲ ζεστὸ πλιγούρι. Τὸ ἴδιο καὶ στὴν Ἀνακού. (Βλ. σ. 304).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Π ρ ή ξ ι μ ο : Πρήστην καργιά τ᾽, πρήστηκε ἡ κοιλιά του, ἔλεγαν— τὰ ζῶα συνήθως προσβάλλονταν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια — κάφτιὅκαν ἕνα σίιρου, ἔκαιγαν, κοκκίνιζαν στὴ φωτιὰ ἕνα σίδερο καὶ μ᾽ αὐτὸ ἔκαιγαν τὸ ζῶο ἀνάμεσα στὶς πλευρές, τόσο δυνατὰ ὅμως κάποτε, ποὺ τὸ ζῶο ψοφοῦσε.

Π λ η γ ή : Πλήγιαζαν συχνὰ τὰ κορμιά τους, καθὼς ἐργάζονταν στὰ χωράφια. Ἂν ὁ γιαρὰς[1], τὸ τραῦμα ἦταν μικρό, τὸ ἄφηναν νὰ γιατρευτῆ μόνο του, ἂν ἦταν σοβαρότερο, τὅακόντανάν dου λίο, οὐροῦσαν (πάνω σ᾽ αὐτό) λίγο ἢ ὅέρισκαν ἅλυκό, ἅλας νὰ ψηχῆ, ἔβαζαν ἁλμυρό, ἁλάτι, νὰ ψηθῆ ἡ πληγὴ καὶ νὰ περάσει.

Π υ ο φ ύ τ η ς. Τὸν ἔλεγαν μὲ τὸ γενικὸ ὄνομα γιαράδες καὶ τὸν γιάτρευαν μὲ καταπλάσματα ἀπὸ κραμπολάχανα.

Π υ ρ ε τ ό ς: Τὸν πυρετὸ τὸν ἔλεγαν νιὅὰ[2] ἢ νιὅκιά. Ἔχ᾽ πολλὴ νιὅκιά, κάφ᾽, ἔχει πολλὴ ζέστη, καίει, ἔλεγαν γιὰ τὸν ὑψηλὸ πυρετό. Δὲν ξεχώριζαν τὶς ἀρρώστιες ποὺ φέρναν τὸν πυρετό, ἔβλεπαν μόνο τὸ ἀποτέλεσμα, τὸ σύμπτωμα τῆς ἀρρώστιας. Μερικοὶ ἔδεναν τὸ χέρι τοῦ ἄρρωστου καὶ πίστευαν πὼς ὁ πυρετὸς ἔπεφτε. Ἄλλοι ἔβαζαν τὸν ἄρρωστο στὸ ξίδι ἢ στὸ ἀριάνι — βάλ᾽ του σὸ ὀξί᾽, σὸ ἀριάν[3], ἔλεγαν — ἔβρεχαν δηλαδὴ μὲ ξίδι ἢ ἀριάνι ἕνα πανὶ καὶ μ᾽ αὐτό τύλιγαν τὸ κορμὶ τοῦ ἄρρωστου, γιὰ νὰ πέσει ὁ πυρετός. Ἄλλοτε τὸν ἄρρωστο βάλλιὅκάν dου σοὺ πετσί, τὸν ἔβαζαν στὸ δέρμα: Μόλις ἄδειαζαν τὸ περιεχόμενο τῆς κοιλιᾶς μιᾶς ἀγελάδας ποὺ ἔσφαζαν, περνοῦσαν τὴν κοιλιά, ἄπλυτη καθὼς ἦταν, σὰν καπέλο στὸ κεφάλι τοῦ ἄρρωστου, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα — γυμνὸ — τὸ τύλιγαν μὲ τὸ φρεσκοβγαλμένο δέρμα[4]. Ἀποτελεσματικὲς ἦταν γιὰ τὸν πυρετὸ καὶ οἱ ζεστὲς πέτρες, ποὺ ἔβαζαν πάνω στὸ δέρμα, ὅταν εἶχαν τυλίξει μ᾽ αὐτὸ τὸ κορμὶ τοῦ ἄρρωστου[5].

Σ ε λ η ν ι α σ μ ό ς : Σάρα ἔλεγαν τὸ σεληνιασμό, τὴν ἐπιληψία, γιὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπῆρχε φάρμακο. Κοίμιζαν τοὺς ἄρρωστους στὸν Αἰ Γιάννη τοῦ Ζιντζίderε ἢ στὸν Αἰ Γρηγόρη τοῦ Γκέλβερι[6] 2 - 3 μέρες.

---

1. Τουρκ. yara, πληγή.
2. Ἀπὸ τὸ ἑστία.
5. Τουρκ. ayran, γιαούρτι λιωμένο σὲ νερό.
4. Πβ. Ἀέτ. Ἀμιδηνό *Λόγ.* ΙΓ΄ ιβ΄ : «κάλλιστα δὲ ποιοῦσιν ἐπιτιθέμενα τῇ πληγῇ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τὸν σικυασμὸν ἀνεπτυγμένα ζῶα μικρὰ ἔνθερμα, οἷον ὄρνεις, ἐρίφια, ἄρνες, δέλφακες».
5. Στὴ Δίλα ἔβαζαν τὰ πόδια τοῦ ἄρρωστου σὲ ζεστὸ νερὸ καὶ τὸν σκέπαζαν μὲ τὸ γιοργὰν (τουρκ. yorğan), τὸ πάπλωμα. Ἄλλοι ἔκοβαν σὲ ψιλὲς φέτες πατάτες, ἅπλωναν πάνω λίγο καφὲ καὶ τἄβαζαν στὸ μέτωπο τοῦ ἄρρωστου.
6. Βλ. Πετρόπουλο - Ἀνδρεάδη *Γκέλβερι* 68.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ συνάχι, τὸ σαλὶμ[1] τὸ γιάτρευαν μὲ ζεστὰ ἀφεψήματα.

Σκουλήκια: Βλ. φλεβίτιδα.

Στὸ σπάσιμο ποδιοῦ ἢ χεριοῦ, ζώου ἢ ἀνθρώπου, ἔδεναν σανίδια μικρὰ γύρω στὸ σπασμένο μέρος, ἀφοῦ τὸ τύλιγαν πρῶτα μὲ πανὶ ἀλειμμένο μὲ ἀλοιφὴ ποὺ τὴν ἔκαναν μὲ ἀβγά, ἀλεύρι καὶ ρακί.

Στειρότητα: Τὶς στεῖρες ποὺ ἤθελαν ν' ἀποχτήσουν παιδιά, τὶς ἔβαζαν νὰ καθήσουν στὸν ἀτμὸ βραστοῦ νεροῦ ἢ τοὺς ἔσφιγγαν τὴ μέση. Ἄλλες πήγαιναν στὴν ἄμμο τῆς Μαλακοπῆς καὶ χώνονταν σ' αὐτὴν πέντ' ἕξι μέρες[2]. Μερικοὶ μάζευαν κοπριὰ κότας, τὴν ἔβραζαν καὶ τὴν ἔβαζαν στὸν κόλπο τῆς στείρας[3]. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ μὲ ὁρισμένα χόρτα[4], ἐνῶ ἄλλες ἔσπαζαν ἀβγὸ λελεκιοῦ, τὸ ζύμωναν μὲ σκόνη ἀπὸ κοπριὰ σκυλιοῦ[5] καὶ μὲ μέλι καὶ τὄτρωγαν.

Στομαχόπονος[6] ἢ πόνος τῆς κοιλιᾶς: Ἔτριβαν τὸ στομάχι τους ἐλαφρὰ μὲ τὸ χέρι καὶ μερικοὶ ἔπαιρναν βεντοῦζες. Ἄλλοι ἔπιναν οὔζο ἢ μεῖγμα ἀπὸ πετιμέζι καὶ πιπέρι βρασμένα στὸ νερό, ἢ μασοῦσαν ἀτζιμοὺχ[7], ἕνα εἶδος χόρτου, καὶ κατάπιναν δυὸ τρεῖς φορὲς τὸ σάλιο τους. Βλ. καὶ κόψιμο.

Ταινία: Σογουλτζάνι[8] ἔλεγαν κάθε σκουλήκι ποὺ ἔβγαινε ἀπὸ

1. Τούρκ. salın.

2. Βλ. καὶ § 126, σ. 266.

3. Λιγότερο ἐπικίνδυνη ἦταν ἡ τοποθέτηση ἀβγοῦ στὸ ἴδιο μέρος, ποὺ συνήθιζαν οἱ Ἀνακιῶτες. Βλ. *Ἀνακού* 306. Χαραχτηριστικό, ὡστόσο, εἶναι πὼς κ' ἐδῶ προτιμοῦν τὴν κοπριὰ κότας, πουλιοῦ πολύτοκου.

4. Στὴ Δίλα, γιὰ τὸν ἴδιο σκοπό, προκαλοῦσαν στὴ γυναίκα ἐφίδρωση: ἔψηναν καλὰ ἕνα κολοκύθι στὸ τουνδούρι καὶ κάθιζαν πάνω σ' αὐτὸ τὴ γυναίκα, σκεπάζοντας τὸ πρόσωπό της μὲ μαντίλι, γιὰ νὰ ἱδρώσει περισσότερο. Τὴν ξάπλωναν ἔπειτα στὸ στρῶμα καὶ τῆς ἔσφιγγαν τὴ μέση μὲ τὸ ζουνάρι. Ἄλλοι πάλι κοπάνιζαν καράδασι (τουρκ. katataşı, γαργάδας προφέρουν ἄλλοι), μαύρη πέτρα μὲ ρίζα ζενζερὶς (τουρκ. zeldari, βερικοκιᾶς;) καὶ γαρίφαλο, κ' ἔφτιαχναν 3 - 4 «κεφτέδες», ποὺ τοὺς ἔβαζαν στὸν κόλπο τῆς γυναίκας τρεῖς μέρες τὸν καθένα, συνέχεια, γιὰ νὰ *ἰσάσ'* ἡ μήτρα. Ἄλλοι ἔβαζαν στὸ ἴδιο μέρος μαλλιὰ μὲ σκόρδο κοπανισμένο. Ἂν ἡ μυρουδιὰ ἔφτανε στὸ στόμα, ἡ μήτρα εἶχε ἰσιάσει καὶ ἡ γυναίκα θὰ ἔκανε παιδί. Ἄλλοι ἔβαζαν στὸν κόλπο ἕνα πορτοκάλι. Πβ. *Ἀνακού* 306.

5. Πβ. Ἀέτ. Ἀμιδηνὸ *Λόγ. Θ'*, λα' : «Λύκων δὲ κόπρος διδομένη, μάλιστα ἡ λευκὴ μεθ' ὕδατος ἢ οἴνου λεπτοῦ καὶ λευκοῦ, ἄκρως ὠφελεῖ τοὺς κωλικούς..».

6. Στὴ Δίλα τάγιζαν τὸν ἄρρωστο μὲ ξερὴ κοπριὰ ἄσπρου σκυλιοῦ κοπανισμένη καὶ ζυμωμένη μὲ μέλι. Πβ, Ἀέτ. Ἀμιδ. *Λόγ. ΙΖ'*, ιβ' : «κάλλιστα δὲ ποιοῦσιν ἐπιτιθέμενα τῇ πληγῇ... ὑὸς ἄφοδος ὄξει ἐφθὴ... σπύραθος αἰγὸς μετ' ὄξους». Γιὰ μαγικοὺς σκοποὺς ἀναφέρεται χρησιμοποίηση σαύρας καὶ βατράχου τριμμένων. Βλ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 50.

7. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

8. Τουρκ. soğulcan.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸν ὀργανισμό τους μαζὶ μὲ τὰ περιττώματα. Ἔπαιρναν χάπια ἀπὸ τὸ φαρμακεῖο τῆς Νίγδης κ' ἔτρωγαν κουκούτσια κολοκυθιοῦ. Βλ. καὶ ἔλμινθες.

Τ ι β γ ά. Οἱ Μιστιῶτες ποὺ ρωτήσαμε δὲ θυμόνταν παιδικὴν ἀρρώστια μ' αὐτὸ τὸ ὄνομα [1].

Γιὰ τὴν τ ε ρ η δ ό ν α ἔλεγαν : Ἐφαέν da σκουλούτσ' τὰ dόντζα τ', ἔφαγε σκουλήκι τὰ δόντια του. Δὲν προσπαθοῦσαν νὰ τὴ γιατρέψουν, ἀλλὰ νὰ ἐλαττώσουν τοὺς πόνους, ἂν ὑπῆρχαν.

Τ ρ έ λ α : Ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐγκοιμήσεις, μὲ τὶς ὁποῖες προσπαθοῦσαν νὰ γιατρέψουν τὴν τρέλα, τάγιζαν τὸν ἄρρωστο τσιτσίκα [2], γάτα. Συνήθως ὅμως τὸν κοίμιζαν στὴ Μεμεσό, Μαμασό, 6 - 7 ὧρες ΒΔ ἀπὸ τὸ Μιστί, στὴν Ἀι Ἑλένη, ἢ στ' Ἁγι Ἀνάργυα τῆς Μαλακοπῆς, στὴν Ἀι Μακρίνα καὶ στὸν Ἀι Γρηγόρη στὴν Ἀξό [3].

Τ ρ ι χ ο φ ά γ ο ς. Τὸν ἔλεγαν σάτσιραν [4] καὶ δὲν ἤξεραν γιατρειά.

Τ σ ο ύ ρ ἢ τ σ ὸ ρ [5]. Ἦταν ἀρρώστια τῶν ὀρνιθιῶν, ἀλλὰ δὲν ἤξεραν νὰ τὴ γιατρέψουν.

Τὸν τ ύ φ ο τὸν ἔλεγαν χουμὰ χασὰλ [6], ἀλλὰ δὲν ἤξεραν γιατρειά. Στὰ 1917 πέθαναν στὸ χωριὸ 80 περίπου ἄτομα ἀπὸ τύφο.

Ὑ δ ρ ω π ι κ ί α : Γ κ ε λ ι ν τ ζ ι κ [7]. Ἐχ' νερὸ σὴν καργιά τ', ἔχει νερὸ στὴν κοιλιά του, ἔλεγαν ἀκόμη γιὰ ὅσους ἔπασχαν ἀπὸ ὑδρωπικία. Ζέσταιναν στὴ φωτιὰ ἕνα ἄδειο μπουκάλι καὶ τὸ πίεζαν στὴν κοιλιά, «γιὰ νὰ σκορπίσει τὸ νερό».

Ἄλλοι ἔκοβαν λίγο τὸ ριζάφτι: ἂν ἔτρεχε αἷμα, ὁ ἄρρωστος θὰ γινόταν καλά. Ἂν «νερό», θὰ πέθαινε. Ἀποτελεσματικὴ πίστευαν πὼς εἶναι ἡ σκυλίσια κοπριὰ ἀνακατεμένη μὲ μέλι. Ἄλειβαν μ' αὐτὴν τὸ σῶμα τοῦ ἄρρωστου καὶ τὸν σκέπαζαν ἐπὶ ἕνα μερόνυχτο.

---

1. Στὴ Δίλα οἱ γυναῖκες ποὺ γεννοῦσαν παιδιὰ τσιβγαλούδια, ἔπιναν γαϊδουριοῦ δοὺ χορίδ', τὸ οὖρο, καὶ νήστευαν ἀπὸ ὄσπρια, τομάτες, κορόμηλα, τέτοια, ὡς 40 μέρες μετὰ τὸν τοκετό. Πίστευαν πὼς τὸ τσιβγὰ εἶναι σκουλήκι μέσα στὸ σῶμα τοῦ μωροῦ, καὶ τὸ καταλάβαιναν, ὅταν ἔβλεπαν τὰ νύχια τοῦ μωροῦ νὰ μαυρίζουν. Πήγαιναν τὸ ἄρρωστο στὸ τούρκικο χωριὸ Κέστελιχ (Κεστελίτσι), 36 χλμ. ΒΑ ἀπὸ τὸ Μιστί, ὅπου ἕνα ἀντρόγυνο τὸ ξόρκιζε. Ἄλλοι πύρωναν ἕνα βελόνι κ' ἔκαιγαν μ' αὐτὸ τὸ κορμὶ τοῦ παιδιοῦ. Τὄντυναν ἀκόμη καὶ μὲ δέρμα γαϊδουριοῦ καὶ τὸ πότιζαν γάλα καὶ αἷμα μαύρου γαϊδουριοῦ.

2. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

3. Βλ. παραπάνω. § 126.

4. Τουρκ. saçkıran.

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. huma hasal.

7. Τουρκ. gelincik illeti.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Φ α λ ά κ ρ α, τὸ τζιbλὰχ [1]. Ἔφαεν ἐανὰ τὰ μαλλιά τ', τὸ μοσχάρι τοῦ ἔφαγε τὰ μαλλιά, ἔλεγαν ἀστειευόμενοι γιὰ τὴ φαλάκρα. ἀλλὰ δὲν τοὺς ἀνησυχοῦσε, ἐνῶ γιὰ τὴν κασίδα, τὸ κὲλ [2], ἄλειβαν τὸ κεφάλι μὲ τὸ νερὸ βρασμένης φλοίδας πράσινου καρυδιοῦ.

Φ λ ε β ί τ ι δ α: Αὐτὸ ποὺ οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν σκουλούτσ', σκουλήκι, ἦταν πιθανῶς ἡ φλεβίτιδα. Ἦταν ἀρρώστια ποὺ «τὰ παιδιὰ τὴν ἔπαιρναν ἀπὸ τὴ μάνα, κι αὐτὴ τὴν ἀποχτοῦσε ὅταν, ἔγκυος, ἔτρωγε πειρασμένα — πειραχτικὰ φαγητά». Μάζευαν σκουλήκια [3] ἀπὸ τὶς κοπριές, τὰ κοπάνιζαν, τἄβαζαν σ' ἕνα ἄσπρο πανὶ καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ τἄβαζαν στὸ κεφάλι τοῦ ἄρρωστου. Ἄλλοι πότιζαν τ' ἄρρωστα παιδιὰ γαϊδουρινὰ οὖρα. Ἦταν καὶ μιὰ γυναίκα στὸ χωριὸ ποὺ γιάτρευε τὰ σκουλήκια αὐτὰ μὲ τὶς τσίπρες, μὲ τὶς βελόνες τοῦ πλεξίματος, ποὺ τὶς κοκκίνιζε στὴ φωτιὰ καὶ τὶς ἔβαζε κατόπιν στὰ σκουλήκια τοῦ παιδιοῦ. Βλ. καὶ κλῆμα.

Φ ό β ο ς: Ἔχ' φόβος, σήμαινε: ἔχει τρομάξει ἀπὸ κάτι καὶ τρέμει ἢ φοβᾶται πολύ. Ἔβαζαν δαμάσκηνα καὶ οὖρα σ' ἕνα πιάτο, τ' ἄφηναν τὴ νύχτα στὰ ἄστρα, καὶ τὸ πρωὶ τἄδιναν στὸν ἄρρωστο νὰ τὰ φάει. Ἄλλοι πότιζαν τὸν ἄρρωστο κατινὸ [4], καθαρὸ βούτυρο ἕνα φλιτζάνι. Κάρφωναν ἀκόμη ἕνα καρφὶ σιδερένιο στὸ χῶμα — τσάχταναν ἕνα σκεφὶ — κι αὐτὸ σήκωνεν dοὺ φόβου του. Ἔβαζαν ἀκόμα πάνω στὸ στομάχι τοῦ ἄρρωστου ἕνα ζωντανὸ περιστέρι, πού, ὅταν ὑπῆρχε ἀρρώστια, αὐτὸ «ψοφοῦσε, γιατὶ ἔπαιρνε ἀπὸ τὸν ἄρρωστο τὸ φόβο» [5].

Φ υ μ α τ ί ω σ η: Τὸ φυματικὸ τὸν τάγιζαν, χωρὶς νὰ ξέρει, ψημένο ἢ βρασμένο σκυλί [6], τοῦ ἔλεγαν κατόπιν τὶ εἶχε φάει, «ἔκανε ὁ ἄρρωστος ἐμετό, καὶ μαζὶ μ' αὐτὸν ἔβγαινε καὶ ἡ ἀρρώστια [7]». Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ στὴν Ἀνακού.

Χ τ ύ π η μ α. Βλ. πέσιμο.

Ψ ε ῖ ρ ε ς: Ὅταν εἶχαν φτείρια, ψεῖρες, λουζιένται, πλυνιένται, τὶ ἄλλο νὰ ποίκουν! Οἱ ἡλικιωμένες ἔπαιρναν τὰ παιδιὰ στὰ γόνατά τους καὶ μὲ τὰ νύχια τους τσάκωναν τὰ φτείρια, ἔσπαζαν, σκότωναν τὶς ψεῖρες.

Ψ ύ ξ η ἢ π ι ά σ ι μ ο ἀπὸ κούραση: Αὐτοὺς ποὺ κλείνονταν ἀπὸ τὸ

---

1. Τουρκ. çiplak.
2. Τουρκ. kel.
3. «Τὰ ὅμοια τοῖς ὁμοίοις εἰσὶν ἰάματα».
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
5. Πβ. ὅσα γίνονταν μὲ τὸ βάτραχο στὸ κουρμπαγού, § 169.
6. Πβ. Ἀνακού 282, 290, 291, 308. Τὸ κρέας τοῦ σκυλιοῦ θεωρεῖται ἀπὸ τὰ πιὸ σιχαμένα. Ἔτσι, οἱ ἐλπίδες πὼς ὁ ἄρρωστος θὰ τὸ ξεράσει, καὶ μαζὶ μ' αὐτὸ καὶ τὴν ἀρρώστια του, εἶναι πολλές.
7. Ἡ προσωποποίηση τῆς ἀρρώστιας εἶναι συνηθισμένη.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χιόνι κάπου καὶ πάθαιναν ψύξη, τοὺς ἔχωναν στὴν κοπριὰ γιὰ νὰ συνέλθουν. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ γι᾽ αὐτοὺς ποὺ εἶχαν πάθει ψύξη ἀπὸ ἄλλο λόγο. Ἀποτελεσματικὴ «θεραπεία» γι᾽ αὐτὴ τὴν πάθηση ἐφάρμοζε στὰ τελευταῖα χρόνια ὁ Τρύβιντης, ὁ Τρύφωνας. Εἶχε μερικὲς μεγάλες καρφίτσες [1] — «σὰν αὐτὲς ποὺ βάζουν στὶς γραβάτες» — καὶ τὶς ἔμπηγε σὲ μεγάλες φλέβες τοῦ κορμιοῦ. Ἔτριβε πρῶτα μὲ πετρέλαιο τὸ κορμὶ τοῦ ἄρρωστου, ἔβρισκε μιὰ μεγάλη φλέβα καὶ σ᾽ αὐτὴν ἔμπηγε πέντ᾽ ἕξι τέτοιες καρφίτσες. Τὶς ἔβγαζε κατόπιν, ἔτριβε μὲ τὰ δάχτυλα τὴ φλέβα, κ᾽ ἡ θεραπεία τελείωνε. Πέρασάν do βολόνια, τοῦ πέρασαν βελόνες, ἔλεγαν γι᾽ αὐτὴ τὴ θεραπεία. Ἄλλοι τρυποῦσαν τὴ φλέβα μ᾽ ἕνα μικρὸ σουγιά, ἄφηναν νὰ τρέξει αἷμα, κ᾽ ἔπειτα ἔτριβαν τὴ φλέβα γιὰ νὰ σταματήσει ἡ αἱμορραγία.

Ψ ώ ρ α : Πίστευαν πὼς ἡ ψώρα ἐρχόταν ἀπὸ τὶς καμῆλες. Ἔβαζαν πάνω στὰ σπυριά της θειάφι, κατράμι, κερί, ρετσίνι μὲ λάδι, ἀνακατεμένα ὅλα μαζὶ μὲ γαλαζόπετρα — μὲ τσινίνdaσι[2].

1. Πρόκειται κ᾽ ἐδῶ γιὰ εἶδος «βελονοθεραπείας». Βλ. παραπάνω § 169 (νευρόπονος καὶ τιβγά).

2. Τουρκ. çinitaşi.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΜΑΝΤΙΚΗ. ΜΑΓΕΙΑ. ΠΝΕΥΜΑΤΑ.

§ 163. Εἰσαγωγικὸ σημείωμα.

Ὁ ἄνθρωπος τῆς ὑπαίθρου, πολὺ περισσότερο ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο τῶν πόλεων, ἀποδίδει συνήθως — ἀνύπαρκτες στὴν πραγματικότητα — ἰδιότητες σὲ φυσικὰ φαινόμενα, τόσο σὲ συνηθισμένα ὅσο καὶ σὲ ἀσυνήθιστα. Τὰ δεύτερα μάλιστα, ἀκριβῶς ἐπειδὴ εἶναι ἀσυνήθιστα, τὰ προσέχει περισσότερο καὶ προσπαθεῖ νὰ τὰ ἑρμηνέψει σὰν ἐκδήλωση τῆς βούλησης τοῦ θείου, ποὺ κατευθύνει τὶς τύχες τοῦ ἀνθρώπου καὶ ποὺ θέλει μ᾽ αὐτὸν τὸν τρόπο νὰ δείξει τὴν ἐπιδοκιμασία ἢ τὴν ἀποδοκιμασία του γιὰ τὴ συμπεριφορὰ τοῦ δημιουργήματός του. Νὰ τὸν προειδοποιήσει γιὰ τὶς συνέπειες τῶν ἁμαρτημάτων του ἢ νὰ τὸν προφυλάξει ἀπὸ ἐπερχόμενες καταστροφές.

Στὰ ἰδιαίτερα ἐπίσης σωματικὰ γνωρίσματα τῶν συνανθρώπων του, ποὺ τὸν ἐντυπωσιάζουν, ἀφοῦ διαφέρουν ἀπὸ τὰ συνηθισμένα, ἢ σὲ ἄλλες ἐκδηλώσεις τους, διακρίνει ὁρισμένες ἱκανότητες ποὺ ἐπιτρέπουν στὰ ἄτομα αὐτὰ νὰ πετύχουν τὸ καλὸ ἢ νὰ προκαλέσουν τὸ κακό. Μπορεῖ ἀκόμη νὰ μαντέψει τὴ βούληση τοῦ θείου ἀπὸ ὁρισμένες ἐκδηλώσεις στὴ συμπεριφορὰ τῶν ζώων, μὲ τὰ ὁποῖα τόσο στενὰ συνδέεται ἡ ζωή του. Φυσικὴ συνέπεια τῶν ἀντιλήψεων αὐτῶν εἶναι ἡ προσφυγὴ τῶν ἀδύνατων σὲ δυνάμεις ποὺ φαντάζονται ὄχι μόνο πὼς ὑπάρχουν, ἀλλὰ καὶ πὼς εἶναι ἱκανὲς νὰ τοὺς προστατέψουν ἀπὸ ἐπερχόμενα κακά, νὰ τοὺς βοηθήσουν ν᾽ ἀμυνθοῦν, ἢ ἀκόμη ν᾽ ἀνταποδώσουν τὸ κακὸ στὸν ἐχθρό τους, ἢ νὰ τοὺς ἐξασφαλίσουν ἀπὸ κάθε κακὴν ἐπιρροὴ ἄλλων ὑπερφυσικῶν δυνάμεων ποὺ τοὺς περιβάλλουν.

Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πὼς αὐτὸ γίνεται, γιατὶ ὁ ἄνθρωπος τῆς χαμηλῆς μόρφωσης, ἀκόμη κι ἂν τὸ ἤθελε, δὲ θὰ μποροῦσε νὰ ἑρμηνέψει σωστὰ τὰ φυσικὰ φαινόμενα οὔτε νὰ ἐμπιστευτῆ τὴ σωτηρία του στὶς ἀγαθὲς δυνάμεις ποὺ ἀντιπροσωπεύει ἡ ἐπίσημη θρησκεία του. Γιὰ τὸν ἄνθρωπο αὐτόν, τόσο τῆς σημερινῆς ὅσο καὶ ὁποιασδήποτε ἄλλης ἐποχῆς, ἡ θεότητα ποὺ λατρεύει ἐπίσημα, ὄχι μόνο ἔχει τὶς ἀνθρώπινες ἰδιότητες τῆς ἀμοιβῆς καὶ τῆς ἐκδίκησης, ἀλλὰ πολὺ συχνὰ δὲν κατορθώνει νὰ τὸν προστατέψει ἀπὸ τὶς δυνάμεις τοῦ κακοῦ καὶ νὰ τὸν σώσει ἀπὸ τὴ μανία τους. Συμφέρον του λοιπὸν εἶναι, ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος νὰ μαντεύει τὶς ἐπιθυμίες

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τοῦ θείου καὶ νὰ καλοπιάνει τὶς δυνάμεις αὐτές, τόσο τοῦ καλοῦ ὅσο καὶ τοῦ κακοῦ, κι ἀπὸ τὸ ἄλλο νὰ παίρνει προφυλαχτικὰ μέτρα καὶ γιὰ τὶς δύο, ὅπως καὶ γιὰ τὰ ὄργανά τους, ὅσα πιστεύει πὼς κατευθύνονται ἀπ' αὐτές. Ἔτσι ἐξηγεῖται, ἐξάλλου, τὸ φαινόμενο πού, ὄχι μόνο παλιότερα, ἀλλὰ καὶ σήμερα τόσο συχνὰ συναντοῦμε, ἡ πίστη δηλαδὴ σὲ δύο δυνάμεις — πίστη στὴν ἐπίσημη θρησκεία καὶ πίστη στὶς ἐξωθρησκευτικὲς δυνάμεις. Ἂν τώρα προσθέσουμε πὼς σὲ κάθε σύγχρονη θρησκεία ὑπάρχουν ὁπωσδήποτε κατάλοιπα καὶ παλιότερων θρησκευτικῶν πεποιθήσεων, ποὺ τὸ ξερίζωμά τους εἶναι πολὺ δύσκολο [1], θὰ νιώσουμε καλύτερα τὸ ἀνακάτεμα τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων ποὺ καθημερινὰ συναντοῦμε, καὶ μάλιστα ὄχι μόνο στὴν ὕπαιθρο. Καὶ τὸ ἀνακάτεμα αὐτὸ γίνεται ἀκόμη μεγαλύτερο, ὅταν οἱ θρησκευτικοὶ ὁδηγοί, ὁ κατώτερος ἰδιαίτερα κλῆρος, ἀνήκει, ὅπως γινόταν στὸ Μιστί, στὸ ἴδιο μορφωτικὸ ἐπίπεδο μὲ τὸ ποίμνιό του, ὥστε ἢ νὰ μὴν τοῦ δημιουργοῦνται συχνὰ ἀπορίες καὶ προβλήματα ποὺ νὰ ζητοῦν ἀπαντήσεις, ἤ, κι ἂν τοῦ παρουσιάζουνται, νὰ μὴν ἔχει τὴ δύναμη νὰ δώσει σωστὲς ἀπαντήσεις.

§ 164. Μαντική.

Ὅπως παντοῦ, ἔτσι καὶ στὸ Μιστὶ μποροῦσε κανεὶς μὲ πολλοὺς τρόπους νὰ μαντέψει πολλὰ ζητήματα ποὺ ἔπρεπε ν' ἀντιμετωπίσει στὴ ζωή του, γιὰ ν' ἀποφύγει μιὰ δυσάρεστην ἐξέλιξη ἢ νὰ πετύχει κάτι καλό.

Πρόσεχαν π.χ. τὸ φτέρνισμά τους καὶ τὴ βοὴ τῶν ἀφτιῶν τους [2]. Καὶ τὰ δύο σήμαιναν πὼς κάποιος μιλοῦσε γι' αὐτούς. Τὶς μὶ ἄν'ξιν, [3] ποιὸς μὲ ἀνάφερε; ρωτοῦσαν σ' αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Συζητώντας λοιπὸν καὶ ἀναφέροντας τὸ ὄνομα κάποιου ἀπόντα ἔλεγαν: Νὰ τσιγκλαΐσ' [4] τοὺ φτσί τ', νὰ βοΐσει τὸ ἀφτί του, πιστεύοντας πὼς τότε βόιζε πραγματικὰ τὸ ἀφτί του.

---

1. Βλ. *Ἀνακοὺ* 258 σημ. 1, πληροφορίες γιὰ τὶς μάταιες προσπάθειες τῶν πατέρων νὰ καταργήσουν τὶς μαγικὲς συνήθειες, τὶς προλήψεις καὶ τὶς δεισιδαιμονίες. Βλ. καὶ Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* Ι, 80: «ἠνέχθησαν (οἱ πατέρες) τὴν διατήρησιν τῶν ἐκ τῆς πολυθεΐας ἐκπηγαζουσῶν παραδόσεων καὶ προλήψεων φροντίσαντες μόνον νὰ περιβάλλωσιν αὐτὰς διὰ χριστιανικοῦ καλύμματος», Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* Ιβ 126 - 136, ὅπου καὶ σχετικὴ βιβλιογραφία. Ὁ Γρ. Νύσσης *PG* 46, 329 σημειώνει: «Σημεῖα καὶ ὀνείρους καὶ κληδόνας καὶ τοὺς τοιούτους λήρους πάντα ὑπὸ ματαίας συνηθείας παρατηρούμενα...». Γιὰ τὴν τιμωρία ποὺ ἐπέβαλλε ἡ ἐκκλησία στοὺς μάγους βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* Ιβ, 132 - 133. Γιὰ τὴν πίστη στὴν εἰδωλολατρία, ἀκόμη καὶ πατριαρχῶν στὴ βυζαντινὴ ἐποχή, βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* Ιβ, 238. Βλ. ἀκόμη Weigal 190 κέ., Α. Παπαδόπουλο *ΗΜΕ* 1923, 142.

2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 270. Ὁ Λουκιανὸς *Ἑταιρ. διάλ.* 9, 2 σημειώνει: «ἡ που, ὦ Παρμένων, ἐβόμβει τὰ ὦτα ἡμῶν, ἀεὶ γὰρ ἐμέμνητο ἡ κεκτημένη μετὰ δακρύων».

3. Τουρκ. anmak, θυμᾶμαι.

4. Τουρκ. cınlamak, βοΐζω.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τ' ἀραιὰ δόντια φανέρωναν ἄνθρωπο πλούσιο ἢ ψεύτη [1], ἐνῶ ὅποιον εἶχε δυὸ κορφὲς στὸ κεφάλι τὸν θεωροῦσαν κακόν. Ἴσως γιατὶ πίστευαν πὼς θὰ παντρευόταν δύο φορές [2]. Τοῦ ἴδιου ἀτόμου πίστευαν πὼς ἔπιαναν οἱ κατάρες. Φυλάγονταν λοιπὸν ἀπ' αὐτό.

Τὰ σμιχτὰ φρύδια ἦταν σημεῖο πὼς κοντὰ τ' νὰ πάρ' ναίκα, θἄπαιρνε σύζυγο ἀπὸ κοντινὸ σόι.

Ἂν ἔτσουζε κάποιου ἡ παλάμη, θἄπαιρνε χρήματα ἢ θὰ δεχόταν ἐπίσκεψη : δικοῦ του, ἂν τὸν ἔτσουζε ἡ δεξιά, ξένου, ἡ ἀριστερή. Ἐπίσκεψη θὰ δεχόταν καὶ ἂν τὸν ἔτσουζε τὸ πέλμα.

Ἔπιανε λόξυγγας κάποιον, ἂν ἔκλεβε κάτι ἀπὸ τὴ νονά του.

Ἂν μιὰ κότα ἔκραζε διαφορετικὰ ἀπὸ τὸ συνηθισμένον τρόπο, τὸ πράγμα ἦταν σημαδιακό. Τὴν ἔσφαζαν λοιπὸν στὸ κατώφλι [3] — στοὺ κατέφλου — καὶ τὴν ἔτρωγαν. Ἂν οὐρλιαζε ἕνα σκυλί, τὸ σκότωναν, γιατὶ ἔφερνε κακό. Γρουσουζιὰ ἔφερναν καὶ οἱ ἀράχνες, ὅταν ἔφτιαχναν τὴ φωλιά τους μέσα στὸ σπίτι [4].

Κακὸ προμήνυε καὶ τὸ λάλημα τῆς κουκουβάγιας [5], ὅπως καὶ τὸ νὰ μείνουν ἀνοιχτὰ τὰ μάτια τοῦ νεκροῦ. Πίστευαν ὅτι τὸ τελευταῖο αὐτὸ συνέβαινε στοὺς νέους, γιατὶ πέθαιναν πρὶν χορτάσουν τὸν κόσμο [6].

Οἱ διάττοντες [7] ποὺ φαίνονταν στὸν οὐρανό, προμήνυαν κάποιου τὸ θάνατο. «Καθένας μας ἔχομε στὸν οὐρανὸ τὸ ἄστρο μας, πού, ὅσο μένει στὴ θέση του, δὲν κινδυνεύομε. Ὅταν ὅμως αὐτὸ φύγει ἀπὸ τὴ θέση του

---

1. Πβ. *Ἀνακοὺ* 270.

2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 270. Ἡ ἀντίληψη εἶναι πανελλήνια, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι πίστευαν τὸ ἴδιο. Τὸν ἄνθρωπο μὲ δυὸ κορφὲς τὸν ἔλεγαν çifte, διπλόν.

3. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 292, Κ. Α. Ρωμαῖο *ΜΜ* 240: «Ἡ θύρα, ἡ ἑστία, ἡ στέγη, τὰ σταυροδρόμια εἶναι αἱ γνωστότεραι προσφιλεῖς ἕδραι τῶν δαιμόνων», Γ.Α. Μέγα *ΕΛΑ* 4(1949)37, Δ. Οἰκονομίδη *Ἀρχ. Θρακ. Θησ.* 16 (1951) 213, Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 48 :«τὸ κατώφλιον, κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας, εἶναι τόπος ὅπου καιροφυλακτοῦν οἱ δαίμονες». Βλ. ἀκόμη Κ.Α. Ρωμαῖο *Λαογρ.* 7(1923) 357 γιὰ τὴ σημασία τοῦ κατωφλιοῦ στὶς μαγικὲς τελετές.

4. Ἕνα ἀραχνιασμένο σπίτι σημαίνει συνήθως ἐγκατάλειψη, ἐρημιά. Πβ. τὴν κοινὴ ἀλλὰ καὶ τσακώνικη κατάρα : κουβάνε τσ' ἄραχλε ν' ἀραμάρε, μαῦρος κι ἀραχνιασμένος, ἔρημος δηλ. νὰ μείνεις.

5. Πβ. Αἰλιανὸ *Περὶ ζ.φ.* Χ, 37: «Ἡ γλαῦξ ἐπί τινα σπουδὴν ὡρμημένῳ ἀνδρὶ συνοῦσα καὶ ἐπιστᾶσα, οὐκ ἀγαθὸν σύμβολόν φασι», Κυρήνης Συνέσιο *Migne PG.* 66, 1284: «οἱ δὲ ἐν σπλάχνοις αὐτὰ ἀναγνόντες οἱ δὲ ἐν ὀρνίθων κλαγγαῖς». Πβ. *Ἀνακοὺ* 261, σημ. 3 γιὰ τὴν ἀντίληψη στὴν Κύπρο.

6. Πβ. *Ἀνακοὺ* 271.

7. Πβ. Λ. Διάκονο Χ, 8 (σ. 172) : «τὴν τοῦ στρατοῦ παρεδήλου διαφθοράν ἢ τοῦ ἀστέρος καταφορά», Μ. Βασίλειο *Migne PG* 33, 501: «μήτε ἀστρολογίαις μήτε ὀρνεοσκοπίαις πρόσεχε».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ πέσει, πρέπει νὰ περιμένουμε τὸ θάνατό μας[1]». Τὸ κόκκινο φεγγάρι σήμαινε ἀέρα καὶ βροχή. Δυνατὴ ἐπίσης βροχὴ σήμαιναν ἡ ναγούλα, ἡ μάντρα τοῦ φεγγαριοῦ.

Γιὰ νὰ μαντέψουν κάτι ποὺ τοὺς ἐνδιέφερε, προσπαθοῦσαν νὰ κολλήσουν μικρὰ κέρματα — γρόσια, δεκάγροσα — στὶς εἰκόνες τῆς ἐκκλησίας. Τό᾽μὸ πιάσε, τὸ δικό μου ἔπιασε, κόλλησε, ἔλεγαν, ὅταν κρατιόταν τὸ κέρμα στὴν εἰκόνα, κι αὐτὸ ἦταν καλὸ σημάδι, τό᾽μὸ δὲν πιάσε, ἔλεγε ὁ ἄλλος ποὺ τὸ κέρμα του ἔπεφτε[1].

Ὅταν τὰ παιδιὰ ἔκλαιγαν πολύ, ἦταν κακὸ σημάδι : νὰ φά᾽ (τὴ) μάνα τ᾽ ἢ βαβὰ τ᾽, σήμαινε πὼς θὰ φάει τὴ μάνα του ἢ τὸν πατέρα του — θὰ τοὺς ἔχανε δηλαδή. Μ᾽ ἕνα τσαρούχι τοῦ πατέρα χτυποῦσαν ἐλαφρὰ στὸ στόμα τὸ παιδί, γιὰ νὰ πάψει νὰ κλαίει.

Πρόσεχαν ποιὸς ἐπισκέπτης θὰ μπεῖ πρῶτος τὴν πρωτοχρονιὰ[2] στὸ σπίτι. Ἂν ἦταν ἀρσενικός, τὰ ζῶα ποὺ θὰ γεννιόταν μέσα στὴ χρονιὰ θὰ ἦταν ἀρσενικά. Ἀλλιῶς θὰ ἦταν θηλυκά.

Ὅ,τι ζημιὰ πάθαιναν μέσα στὸ χρόνο[3], ἦταν ἀποτέλεσμα τῆς πρώτης ἐπίσκεψης τὴν πρωτοχρονιά. Ὁ ἐπισκέπτης τους ἦταν ὀγουρσούζ[4], ἐνῶ ὁ καλὸς ἦταν ὀγουρλού[5].

Στὸ Μιστὶ ἦταν καλὸ ν᾽ ἀνταμώσει κανεὶς παπὰ[6] τὸ πρωὶ στὸ δρόμο, στὸ Τσαρικλὶ ὅμως τὸ συναπάντημα αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν κακό[7]. Ἂν λοιπὸν τὸν συναντοῦσαν, γύριζαν πίσω στὸ σπίτι κ᾽ ἔπειτα ξανάφευγαν γιὰ τὴ δουλειά τους.

Κακὸ σημάδι ἦταν τὸ παίξιμο τοῦ ἀριστεροῦ ματιοῦ. Τὸ κόκαλο[8] τοῦ στήθους τῆς κότας, τὴ χόρσα, τὸ κοιτοῦσαν γιὰ νὰ μαντέψουν τὶς μεταβολὲς τοῦ καιροῦ ἢ ἄλλα πράγματα[9].

Στὴ Δίλα, ἂν ὁ σκύλος κυλιόταν στὴ γῆ, περίμεναν βροχή, ἂν ἔκραζαν νωρὶς τὸ βράδυ οἱ πετεινοί, ἦταν γιατὶ θ᾽ ἄλλαζε ὁ καιρός. Γιὰ τὴν ἀλλαγὴ

---

1. Πβ. Πετρόπουλο - Ἀνδρεάδη *Γκέλβερι* 96, *Ἀνακοὺ* 275.

2. Πβ. Ἀπόστ. Παῦλο *Πρὸς Γαλάτας* 4,10 : «Ἡμέρας παρατηρεῖσθε καὶ μῆνας καὶ καιροὺς καὶ ἐνιαυτούς».

3. Βλ. σημ. 2.

4. Τουρκ. uğursuz.

5. Τουρκ. uğurlu.

6. Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Θεοῦ στὴ γῆ εἶναι φυσικὸ νὰ θεωρεῖται καλὸς οἰωνός. Πβ. Ι. Χρυσόστ. *Migne PG* 56, 35 καὶ 59, 561 : «καὶ ἐν πηγαῖς λύχνους ἅπτουσι καὶ ἀπολούονται καὶ συναντήματα παρατηροῦσι».

7. Ἀλλοῦ, ὅταν βλέπουν παπὰ τὸ πρωὶ στὸ δρόμο, δένουν στὸ μαντίλι τους ἕναν κόμπο ἢ περνοῦν δεξιά του, γιὰ νὰ μὴν πάθουν κακό.

8. Πβ. Κυρήνης Συνέσιο *Migne PG* 66, 1248: «οἱ δὲ ἐν σπλάχνοις αὐτὰ ἀναγνόντες».

9. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τοῦ καιροῦ πρόσεχαν καὶ τὴν πλάτη τοῦ πρόβατου [1]. Στὸ Τσαρικλὶ τὸ παίξιμο τοῦ ματιοῦ σήμαινε κακό, ἡ φαγούρα τῆς παλάμης σήμαινε πὼς κάποιος μιλάει γιὰ μᾶς. Τὸ φτάρνισμα ἀπὸ τὸ δεξιὸ ρουθούνι ἦταν καλὸ σημάδι, ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ ἦταν κακό. Κακὸ ἦταν καὶ νὰ μείνουν τοῦ πεθαμένου τὰ μάτια ἀνοιχτά. Καὶ τὰ πολλὰ γέλια ἦταν κακό, ὅπως καὶ τὰ μυρμήγκια μὲ φτερά. Πίστευαν ἀκόμη πὼς γίνεται ζημιά, ἂν ἡ λεχώνα μπεῖ σὲ ξένο σπίτι πρὶν σαραντίσει.

Μάντευαν ἀκόμη μὲ ἀρκετοὺς τρόπους πὼς θὰ βρέξει : Ἂν π.χ. δοὺ λερὸ κάνισκιν φούσκαρις, νὰ βρέξ᾽ πολύ, ἂν τὰ κοκονάια κράζ᾽νι, [2] ν᾽ ἀλλάξ᾽ καιρὸς, ἂν τὸ νερὸ τῆς βροχῆς (πέφτοντας σὲ ἄλλο νερὸ) ἔκανε φυσαλίδες, θἄβρεχε πολύ, ἂν οἱ πετεινοὶ κράζουν (τὸ βράδυ νωρίς), θἄλλαζε ὁ καιρός. Γενικὰ ἡ χρονιὰ θὰ πήγαινε καλά, ἂν τ᾽ Ἁι Βασιλειοῦ ὁ καιρὸς ἦταν καλός [3].

§ 165. Δεισιδαιμονίες. Προλήψεις.

Τὰ μαλλιὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο κούρεμα τῶν παιδιῶν τἄκαιγαν στὸ τουνδούρι, ἐνῶ οἱ ἄντρες τὰ δικά τους τἄκρυβαν στὶς τρύπες τῶν τοίχων [4], γιὰ νὰ μὴν τὰ παίρνει ὁ ἀέρας.

Ὅταν πρωτόφερναν στὸ σπίτι νεοαγορασμένο μεγάλο ζῶο — γαϊδούρι, βόδι,— πετοῦσαν μὲ δύναμη κ᾽ ἔσπαζαν στὴν αὐλὴ ἕνα πήλινο κανάτι — γιὰ τὸ καλό, γιὰ νὰ εἶναι ὀγουρλού, γαδεμλί [5], τυχερὸ δηλαδή, τὸ νέο ζῶο.

Δὲν ἦταν καλὸ νὰ περάσει γάτα ἢ σκυλὶ πάνω ἀπὸ μωρὸ ἢ νὰ φτερνιστῆ κάποιος μπροστὰ σὲ νεκρό. Ἂν γινόταν τὸ τελευταῖο, ἔπρεπε αὐτὸς ποὺ φτερνίστηκε νὰ σκίσει λίου δοὺ μέτι τ᾽, λίγο τὸ ποκάμισό του, γιὰ νὰ μὴν πάθει κακό.

Κακὸ ἦταν ἀκόμη καὶ νὰ οὐρεῖ κανεὶς σοὺ κατέφλου [6] ὀμπρό, μπροστὰ στὸ κατώφλι [6] ἢ νὰ μετράει τὰ ἄστρα. Στὴν τελευταία αὐτὴ περίπτω-

---

1. Βλ. καὶ σημ. 8, σ. 359.

2. Πβ. Κασσιανοῦ Βάσσου *Γεωπ.* Α, 3, 8 : «καὶ αἱ κατοικίδιαι ὄρνις πυκνῶς κονιώμεναι καὶ κρώζουσαι... ὄμβρον σημαίνουσι».

3. Ἀντίθετα, στὴν Τσακωνιὰ πιστεύουν ὅτι ἡ χρονιὰ θὰ πάει ἄσχημα, ἂν τ᾽ Ἁι Βασιλειοῦ ὁ καιρὸς εἶναι καλός : ἂν ἔχει ἥλιο τ᾽ Ἁι Βασιλειοῦ, λιάζεται ἡ ἀρκούδα καὶ ἡ χρονιὰ θὰ εἶναι κακή.

4. Στὴν Ἀνακοὺ φύλαγαν τὰ νύχια, γιατὶ στὸν ἄλλον κόσμο θὰ τοὺς τὰ ζητοῦσαν. Βλ. Ἀνακοὺ 261.

5. Τουρκ. kademli, καλότυχος.

6. Τὸ κατώφλι, σημειώσαμε παραπάνω, θεωρεῖται ἕδρα δαιμόνων, ποὺ δὲν πρέπει νὰ δυσαρεστοῦμε.

7. Βλ. σ. 358, σημ. 3.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ση θἄβγαζε σίγρια, ἀκροχορδόνες [1], ὅπως θὰ γινόταν κι ἂν ἔπιανε κουκουβάγια.

Ἂν ἤθελε νὰ ράψει κάποιος στὸ ροῦχο του — φορώντας το — ἕνα κουμπί, ἔπρεπε, γιὰ νὰ μὴν πάθει κακό, τὴν ὥρα ποὺ τὄραβε νὰ δαγκάσει ἕνα κομμάτι ἄχυρο.

Ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ τὸ μάτι τους λαχαίνει, ματιάζει. Ἔτσι γεννιοῦνται καὶ κάνουν κακό, χωρὶς νὰ τὸ θέλουν. Ἔπρεπε λοιπὸν νὰ φυλάγουνται ἀπ᾽ αὐτοὺς οἱ ἄλλοι. Γι᾽ αὐτό, ὅταν κάποιος ἀντάμωνε στὸ δρόμο ἕναν σακάρ [2] — ἄνθρωπο, ποὺ τὸ μάτι του ματιάζει [3] —, ἔπρεπε νὰ τοῦ μιλήσει πρῶτος, ξύνοντας συγχρόνως τὸν πισινό του. Ἔτσι τοῦ χαλοῦσε τὸ μάτι καὶ δὲ μποροῦσε πιὰ νὰ βλάψει.

Γιὰ νὰ σταματήσει ἡ βροχή, πετοῦσαν μπροστὰ στὴν πόρτα ἢ στὴν αὐλὴ τὴ τσιμπίδα ἢ ἕναν κασμά. Σέρε προυδὰ ὄξω, σέρε dού προυδὰ τύρα [4] ὀμπρό. Σέρισκάμ᾽ dου detσοῦ οὔζ νὰ σταῆ βρεχός, πέταξε τὴν τσιμπίδα ἔξω, μπροστὰ στὴν πόρτα. Τὴν πετούσαμε ἐκεῖ, ὥσπου νὰ σταματήσει ἡ βροχή. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ γιὰ νὰ μὴν πέσει κεραυνὸς στὸ σπίτι.

Μετὰ τὸ βασίλεμα τοῦ ἥλιου [5] δὲν ἔβγαζαν ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τὰ σκουπίδια, οὔτε ἔδιναν ἁλάτι, ἂν τοὺς ζητοῦσαν. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ οἱ Τοῦρκοι. Τὸ μελό, τὸ μυαλὸ τῶν ζώων τὸ τρώγαν οἱ γέροι, ἦταν κακὸ γιὰ τὰ παιδιά [6]. Κακὸ ἦταν καὶ νὰ πετάξουν ψωμὶ στὰ σκουπίδια, ἔστω καὶ λίγο. Δὲν ἔπρεπε μάλιστα οὔτε ν᾽ ἀφήσει κανεὶς ψωμὶ νὰ μουχλιάσει καὶ νὰ βραχῆ, γιατὶ τότε δὲ θἀρχόταν ἡ βροχὴ ποὺ περίμεναν. Τοὺς καταριέται αὐτοὺς ὁ Θεός, dιζιέντι, δένονται τὰ σύννεφα καὶ δὲν ἀφήνουν τὴ βροχὴ νὰ πέσει [7].

---

1. Ἡ ἴδια πρόληψη βρίσκεται καὶ στὴν Τσακωνιὰ καὶ ἀλλοῦ.

2. Τουρκ. sakar.

3. Βλ. Σχολ. Ἀρφ. *Πλοῦτ.* 943 : «εἰώθασι γὰρ κοτίνῳ καὶ ἄλλοις δένδροις προσπατταλεύειν ἀναθήματα καὶ κωλὰς καὶ κρανία πρὸς ἀποτροπὴν βασκανίας οἱ γεωργοί, καὶ πρὸς τὸ μὴ ξηρανθῆναι τὰ αὐτῶν γεωργήματα».

4. Βλ. σ. 358, σημ. 3.

5. Τὴ νύχτα γυρίζουν τὰ φαντάσματα. Πβ. *Ἰνακοῦ* 259.

6. Ὁ λόγος ἐδῶ φαίνεται πὼς εἶναι ἄλλος: Οἱ γέροι, ποὺ δὲν ἔχουν δόντια, πρέπει νὰ τρῶνε τὸ μυαλό. Κάτι ἀνάλογο ἔλεγαν στὰ παιδιὰ στὴν Τσακωνιά: ὅταν ζητοῦσαν νὰ πιοῦν αὐτὰ πρῶτα νερὸ ἀπὸ τὸ (κοινὸ) κύπελλο, οἱ μεγάλοι τὰ φόβιζαν : ἄφησε νὰ πιεῖ ὁ μεγάλος πρῶτα, γιὰ νὰ πιεῖ μαζὶ καὶ τὰ σκουλήκια ποὺ εἶναι μέσα στὸ νερό, κ᾽ ὕστερα νὰ πιεῖς ἐσὺ τὸ καθαρό.

7. Ὁ λόγος εἶναι φανερός: Τὸ ψωμὶ εἶναι ἡ κυριότερη τροφὴ ἀλλὰ καὶ στοιχίζει γιὰ τοὺς φτωχούς. Ἀκόμη εἶναι τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ τὸ πετοῦμε. Στὴν Τσακωνιὰ δὲν ἐπιτρέπεται ν᾽ ἀφήνουν τὴν κουλούρα ἀνάποδα, «γιατὶ μουντζώνει τὸ Θεό». Παίρνοντας ἀκόμη τὸ ψωμὶ ποὺ εἶχε πέσει κάτω, τὸ φιλοῦν. Στὸ Τσαρικλὶ διαπίστωναν μὲ τὸν παρακάτω τρόπο, ἂν κάποιος — ἰδιαίτερα ἡ νύφη —

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 166. Ἡ Μαγεία [1].

Θὰ προσθέσουμε, στὶς σκόρπιες μαγικὲς τελετὲς ποὺ σημειώσαμε, λίγες ἀκόμη.

Οἱ Μιστιῶτες ἐπιμένουν ὅτι στὸ χωριό τους δὲν ἤξεραν ἀπὸ μάγια. Ὡστόσο ἤξεραν τοὺς ὅρους μάια, μαγιαλατίζου, λύζου dὰ μάια, ἔχ' μάια, μάγια, μαγεύω, λύνω τὰ μάγια, ἔχει μάγια, καὶ οἱ ἴδιοι κατάφευγαν πολὺ συχνὰ σὲ μάγισσες. Ἕνα σόι ἐπίσης τοῦ χωριοῦ ἔπαιρνε νυχτερίδες, οὐρὰ μαύρου μικροῦ γαϊδάρου «καὶ κάτι ἔκανε». Ἦταν ἀκόμη μερικοὶ ποὺ ἤξεραν ἀπὸ μάγια, ἀλλὰ κρατοῦσαν τὸ μυστικὸ γιὰ τὸν ἑαυτό τους. Οἱ ἄλλοι δὲν ἤξεραν τὰ λόγια ποὺ λέγονταν σ' αὐτά [2].

Ὅταν στὰ ζῶα πέφτισκιν ψόφους, ἔπεφτε ἐπιδημία, ἔβαζαν στὸ κατώφλι ἕνα καύκαλο σκυλιοῦ καὶ πάνω ἀπ' αὐτὸ περνοῦσαν τὰ ζῶα γιὰ νὰ φυλαχτοῦν ἀπὸ τὴν ἀρρώστια.

Μποροῦσαν νὰ χωρίσουν ἀντρόγυνα μὲ τὰ μάγια, νὰ κάνουν στείρα μιὰ γυναίκα, ν' ἀρρωστήσουν τὸν ἄνθρωπο. Πολλοὶ μαγεμένοι «βλέπαν κάτι σὰν πουλὶ μπροστὰ στὰ μάτια τους».

Μάγια ἔκαναν μὲ πολλοὺς τρόπους, ἀλλὰ κανεὶς ἄλλος, ἐκτὸς ἀπὸ ὁρισμένα ἄτομα, δὲν τοὺς ἤξερε. Ἔχωναν, π.χ., ἕνα ἀβγὸ στὴ γῆ καὶ τὸ ἄφηναν [3]. Ἂν ἀργότερα ποὺ τὸ ξέθαβαν, τὸ ἀβγὸ ἦταν ὠμό, μποροῦσαν νὰ λυθοῦν τὰ μάγια καὶ νὰ γλιτώσει ὁ μαγεμένος, ἂν ὅμως φαινόταν σὰν βρασμένο, δὲν ὑπῆρχε γιατρειά.

Γιὰ τὸ dίσιμα, τὸ δέσιμο τοῦ γαμπροῦ τὴν ὥρα τῆς στέψης, σημειώσαμε στὸ κεφάλαιο Γάμος.

Μάγια γίνονταν καὶ γιὰ τὸ καλὸ τῶν ἀνθρώπων. Μποροῦσε π.χ. ἕνας νὰ dίσει, νὰ δέσει τὸ λύκο γιὰ νὰ μὴν τρώει τὰ ζῶα. Ἕνας λύκος

ἦταν τυχερός: Ἔπαιρναν ἕνα μεγάλο κομμάτι ἁλάτι — πάντοτε ἔτσι τὄφερναν στὸ χωριὸ — καὶ πρόσεχαν ἂν θὰ γινόταν κακὸ στὸ σπίτι ἀπὸ τὴν ἡμέρα ποὺ ἄρχιζαν νὰ χρησιμ ποιοῦν τὸ ἁλάτι, ὥσπου νὰ τὸ τελειώσουν. Ἡ νύφη θὰ ἦταν τυχερή, ἂν δὲν γινόταν στὸ διάστημα αὐτὸ κακὸ στὸ σπίτι. Γιὰ νὰ μὴν τῆς κακοφανῆ μάλιστα, ἔπαιρναν τὸ ἁλάτι κρυφά. Θεωροῦσαν ἐπίσης κακὸν οἰωνὸ τὴ φωλιὰ τῆς ἀράχνης στὸ σπίτι, τὰ πηδήματα τοῦ ποντικοῦ πάνω στὸ στρῶμα, τὸ κράξιμο τῆς κότας σὰν πετεινοῦ, τὴν ἐμφάνιση τῆς κουκουβάγιας στὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ. Ἐμφάνιση πεταλούδας μέσα στὸ σπίτι σήμαινε πὼς ἔπρεπε νὰ περιμένουν κάποιαν εἴδηση.

1. Βλ. καὶ § 104.

2. Πβ. Λουκιαν. II, 32 (*Ἀλέξ. ἢ Ψευδομάντεις* 13): «ὁ δὲ φωνάς τινας ἀσήμους φθεγγόμενος, οἷαι γένοιντ' ἂν Ἑβραίων ἢ Φοινίκων, ἐξέπληττε τοὺς ἀνθρώπους οὐκ εἰδότας ὅ,τι καὶ λέγοι . . .».

3. Γιὰ τὸ ἀβγὸ στὶς μαγικὲς τελετὲς πβ. Κ. Μάνο χφ *ΙΛΝΕ* ἀριθ. 748, σ. 5 (ἀπὸ τὸ Ἐπταχώρι Καστοριᾶς). Βλ. καὶ γιὰ τὸ ἀβγὸ τοῦ Πάσχα στὰ χωράφια § 150. Πβ. *Ἀνακού* 287.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

δεμένος μὲ μάγια γρατσουνοῦσε τὰ ζῶα, τὰ τραβοῦσε, ἀλλὰ δὲ μποροῦσε νὰ τοὺς κάνει κακό.

'Ογὼ dοὺ στόμα τοῦ λύκου ἔτ' σα dου, ἐγὼ ἔδεσα τὸ στόμα τοῦ λύκου, ἔλεγε αὐτὸς ποὺ ἔκανε τὰ μάγια, λέγοντας συγχρόνως καὶ «λόγια».

Ἕνας Τοῦρκος στὸ Τσαρικλὶ ἔδενε τὰ γκενέδια [1], τὰ τσιμπούρια ποὺ ἐνοχλοῦσαν πολὺ τὰ ζῶα. Ἔπιανε τρία τσιμπούρια, τἄβαζε σκοτωμένα σ' ἕνα λαήνι μὲ νερὸ καὶ γέμιζε ἕξι φορὲς τὸ στόμα του ἀπ' αὐτό. Ὕστερα ράντιζε μὲ τὸ νερὸ τοῦ λαηνιοῦ τὰ πρόβατα, καὶ τὰ τσιμπούρια ψοφοῦσαν. Ὁ Τοῦρκος αὐτὸς ἦταν ὀντζὰχ [2], ἀλλὰ πληρωνόταν γιὰ τὶς ὑπηρεσίες του.

Αὐτοὶ ποὺ ἀγόραζαν τὸ φόρο τοῦ χωριοῦ καὶ τὸν ἀποθήκευαν, ἔδεναν μὲ μάγια τὰ σύννεφα, γιὰ νὰ μὴ βρέξει, ὥσπου νὰ πουλήσουν ἢ νὰ μεταφέρουν τὰ γεννήματα.

Στὰ χωράφια οἱ ἰδιοχτῆτες τους ἔβαζαν καύκαλο σκυλιοῦ, βοδιοῦ, καμήλας, γιὰ νὰ μὴ ματιάζουνται τὰ σπαρτά.

§ 167. Τὰ φυλαχτά. Οἱ καμῆλες. Τὰ κοχύλια.

Ὅταν περνοῦσαν ἀπὸ τὸ Μιστὶ καμῆλες [3] φορτωμένες ψαθί, ποὺ τὸ πήγαιναν ἀπὸ τὴν Καισάρεια στὸ Ἔρεγλι, οἱ Μιστιῶτες ἔτρεχαν στοὺς καμηλιέρηδες, τοὺς ἔδιναν ψωμὶ καὶ τοὺς ζητοῦσαν τρίχες ἀπὸ τὰ ζῶα τους. Αὐτὲς τὶς ἔγνεθαν οἱ Μιστιώτισσες, ἔκαναν μιὰ φούντα καὶ τὴν ἔραβαν στὰ ζωνάρια τῶν παιδιῶν, σὰν προφυλαχτικὸ ἀπὸ τὸ μάτιασμα.

Χτιμοῦσαν πολὺ τὶς καμῆλες, κι ὅταν περνοῦσαν ἀπὸ τὸ χωριὸ δεμένες ἡ μιὰ πίσω ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἔτρεχαν καὶ περνοῦσαν κάτω ἀπὸ τὸ σκοινὶ τοῦ καπιστριοῦ [4]. Τὸ εἶχαν αὐτὸ σὲ καλό.

Τὰ κοχύλια.

Εἶχαν ἀκόμη κάτι κοχύλια μακριά, ἔβαζαν λίγο μαλλὶ καμήλας σ' ἕνα σακκουλάκι μικρὸ τριγωνικό, καὶ τὄδεναν, μαζὶ μὲ τὰ κοχύλια, στὰ κέρατα τῶν βοδιῶν, γιὰ νὰ τὰ προφυλάξουν ἀπὸ τὸ μάτι. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο

---

1. Τουρκ. kene.
2. Τουρκ. ocak.
3. Οἱ Ἀνακιῶτες περνοῦσαν τοὺς ἄρρωστους ἀπὸ ἄνοιγμα ποὺ σχημάτιζαν τὰ κόκαλα καμήλας. Ἦταν κ' ἐκεῖνο, ὅπως κι αὐτὸ στὸ Μιστί, εἶδος τρυποπέρασμα. Γενικά, ἡ καμήλα, τὸ ζῶο τῆς μεγάλης ἀντοχῆς, ἦταν φυσικὸ νὰ θεωρεῖται κατάλληλο καταφύγιο γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἤθελαν νὰ διατηρήσουν ἢ ν' ἀνακτήσουν τὴν ὑγεία τους Βλ. καὶ παραπάνω σ. 334, καὶ *Ἀνακού* 28, 290, 306, 342.
4. Βλ. καὶ παραπάνω σ. 317 καὶ 334. Πβ. τὴ Φαρασιώτικη παροιμία : Τὸ καμήλι ἔν' χαΐμαλί, δηλ. φυλαχτό. Λουκόπουλος - Λουκάτος σ. 69.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἔφτιαχναν μουσκά[1], φυλαχτό, μ᾽ ἕνα κομμάτι στύψη, θυμίαμα καὶ τρίχες σκυλιοῦ ἢ ἀρκούδας[2]. Περνοῦσαν συχνὰ ἀπὸ τὸ χωριὸ γιούφτ᾽, γύφτοι, τσιγγάνοι μὲ τὶς ἀρκοῦδες, καὶ κάποτε οἱ γυναῖκες ξάπλωναν στὴ γῆ τὰ παιδιά τους γιὰ νὰ τὰ πατήσουν τὰ ζῶα.

Ἦταν καλὸ νὰ ἔχεις στὸ σπίτι σου μαῦρον πετεινό[3], σκυλὶ ἢ γάτα : ἦταν περεκετλούδια. Μερικοὶ μάλιστα λένε πὼς οἱ γύφτοι ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὸ χωριό, δὲν ἔμπαιναν σὲ σπίτι ποὺ εἶχε μαῦρο σκυλί.

Ὅταν τὰ παιδιὰ μιᾶς μάνας δὲ ζοῦσαν, ἔκανε τὄατὰλ στράτα, πετοῦσε τὸ νεογέννητο στὸ σταυροδρόμι[4] καὶ τὸ βάφτιζε ὅποιος τὄβρισκε.

Ὅταν κάποιος εἶχε σπυριὰ ἢ πληγὲς στὸ σῶμα του, ἔβγαινε στὸ φεγγάρι, ἔλεγε «λόγια», καὶ τὸ κακὸ χανόταν.

§ 168. Ὄνειρα[5]. Ἀποφράδες. Ὧρες.

Ἔλεγαν ὄρουμα ἢ ὄνουμα, ὅραμα τὸ ὄνειρο, ροματιζιέμι (ἀόρ. ροματίστα), ὀνειρεύομαι. Πίστευαν πολὺ στὰ ὄνειρα, ἀλλὰ δὲν τὰ ἐξηγοῦσαν ὅλοι μὲ τὸν ἴδιον τρόπο. Αὐτὸ ποὺ γιὰ τὸν ἕνα εἶχε βγεῖ σὲ καλό, γιὰ κάποιον ἄλλο βγῆκε κάποτε σὲ κακό. Συμφωνοῦσαν ὅμως πολλοὶ γιὰ ὁρισμένα ὄνειρα. Ἦταν π.χ. κακὸ νὰ ἰδεῖς στὸν ὕπνο σου ἐκκλησία, γάμο, παπὰ ἢ πηγάδι. Δὲν ἔν᾽ καλό, κάτ᾽ νὰ πάθομε, ἔλεγαν. Ἄ ροματιστῆς τῶι βγαίνουν δὰ δόντζα, τῶι χαλάν᾽ δοὺ δουβάρ᾽[6], δέ ᾽ν᾽ καλό, ἂν ὀνειρευτῆς πὼς

1. Τουρκ. muska.

2. Πβ. Ζωναρᾶ (Ράλλη-Ποτλῆ, *Σύνταγμα* 2, 443) : «Καὶ γὰρ βάμματα ἐξαρτῶσιν αὐτῶν (τῶν ἄρκτων) καὶ τρίχας κείροντες ἐξ αὐτῶν διδόασι γυναιξὶν ὡς φυλακτήρια, καὶ ὡς τάχα ἐν νόσοις ἢ βασκανίοις ὀφθαλμοῖς λυσιτελεῖν τι δυνάμενα. Αἱ δὲ ταῦτα ὡς ἀναγκαῖα λαμβάνουσι, μισθὸν ἐκείνοις παρέχουσι καὶ ἀξιοῦσι τὰ τέκνα αὐτῶν τοῖς νώτοις τοῦ θηρὸς ἐπιθέσθαι, ὡς δή τινων κακῶν ἀποτροπῆς ἐσομένης ἐκ τούτου τοῖς παισὶν αὐτῶν».

3. Τὸ ἴδιο πιστεύουν καὶ στὴν Τσακωνιά, ἐνῶ γιὰ τὸ ἄσπρο χρῶμα πιστεύουν ὅτι εἶναι «ἀναραϊδιάρικο», πὼς προκαλεῖ τὶς ἀναραΐδες, τὶς νεράιδες καὶ τ᾽ ἄλλα ξωτικά. Στοὺς ἀρχαίους τὸ μαῦρο χρῶμα θύμιζε τοὺς χθόνιους θεούς.

4. Στὴν Τσακωνιὰ «τὸ ρίχνουν» στὴν ἐκκλησία. Τὸ σταυροδρόμι εἶναι ἀπὸ τὰ κατάλληλα μέρη γιὰ μαγικὲς τελετές. «Πετοῦσε», ἀποξενωνόταν δηλ. ἀπὸ τὸ μιασμένο παιδί, ποὺ ὅποιος τὄβρισκε, ἦταν σάν νἄβρισκε καινούργιο παιδί. Πβ. *Ἀνακοὺ* 297, ὅπου σημειώνεται πὼς τὰ καχεκτικὰ παιδιὰ τὰ ἄφηναν οἱ μητέρες τους σὲ νεκροταφεῖο, ἀπ᾽ ὅπου ἄλλες γυναῖκες τἄπαιρναν καὶ τἄφερναν στὸ σπίτι. Βλ. καὶ τὴ σημ. 10, ὅ.π. σ. 296. Πβ. τὸ ἔθιμο στὴ Μάνη, ὅπου τὸ παιδὶ ποὺ ἀφήνεται στὸ δρόμο λέγεται πούλος <πουλῶ. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3, 228: εἰκονικὴ πώληση τοῦ ἄρρωστου: «Πούλος, ἔχει τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπωλείας τῶν δικαιωμάτων τῆς οἰκογενείας αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ πωληθέντος». Βλ. ἀκόμη Danzel 121, Σ. Κυριακίδη *Σύμβολα* 523, *Παραδόσεις* 1287 κέ., ΚΑ Ρωμαῖο *ΜΜ* 88, Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α. 226 κέ., Α. Βρόντη *Λαογρ.* 16(1956) 226.

5. Πβ. *Ἀνακοὺ* 275.

6. Πβ. *Ἀνακοὺ* 276. Βλ. καὶ Εὐριπ. *Ἰφ. Ταύρ.* 46 κέ.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

βγαίνουν τά δόντια, πὼς χαλάει ὁ τοῖχος, δὲν εἶναι καλό. Ἄ ρωματιστῆς τῶ᾽ ἄ τῶοινωνιστῆς, ἄ ψάλλ᾽ παπὰς δού βαντζέλ᾽, τῶεῖδι καλό, ἂν ἰδεῖς πὼς κοινωνᾶς, πὼς ψάλλει ὁ παπὰς τὸ εὐαγγέλιο, εἶναι καλό[1].

§ 169. Χαιρετισμοί. Εὐχές. Κατάρες. Βρισιές. Βλαστήμιες. Ὅρκοι.

Δὲν ἦταν συνήθεια νὰ χαιρετιοῦνται μὲ τὶς συνηθισμένες φράσεις, ὅταν συναντιόνταν στὸ δρόμο. Τὶς ἀντικαθιστοῦσαν συνήθως μὲ ἄλλες, ποὺ ἔδειχναν οἰκειότητα καὶ ἐνδιαφέρον. Ἔλεγαν, π.χ., ὅταν ἔβλεπαν γνωστό τους:—Τί ὰάνεις; Τὰ φὰάα τὶ ὰάν᾽νι; καλά ᾽ναι; Τί κάνεις; Τὰ παιδιά τί κάνουν, καλὰ εἶναι; Δὲν ἦταν ὅμως ἄγνωστες καὶ οἱ συνηθισμένες φράσεις. Χαιρετοῦσαν μὲ τά: καλημέρα, καλησπέρα, καληνύχτα, καλῶς ἦρτις, ὥρα καλή, σοὺ καλό, ἀμέτι σοὺ καλό, μὶ τοὺ καλὸ νὰ γυρίσιτ᾽. Γιὰ τὰ Χριστούγεννα καὶ γιὰ τὸ Πάσχα καὶ ὡς μιὰ βδομάδα ὕστερ᾽ ἀπ᾽ αὐτά, ἔλεγαν: Χριστὸς γεννᾶται, καὶ τοὺς ἀπαντοῦσαν ἀληθῶς γεννᾶται, γιὰ τὸ Πάσχα: Χριστὸς ἀνέστη — ᾽Αληθῶς ἀνέστη. Ἔλεγαν ἀκόμη χρόνια πολλά, ἢ, τούρκικα, τὸκ ἰλαρά.

Ἕναν ἀρραβωνιασμένο ποὺ συναντοῦσαν, τὸν χαιρετοῦσαν καὶ τοῦ εὔχονταν:—Καλημέρα, τὶ ὰάνεις; Σεμαεύτης ἔμαχα, φῶς στὰ μάτια σ᾽.[2] Κι ὁ ἄλλος ἀντευχόταν:—Φῶς νά ᾽χεις, ἢ φῶς μας εἶ. Σ᾽ ἕναν ποὺ παντρεύτηκε, εὔχονταν:— Ἄκουσαμ᾽ ditῶήχης. Φῶς στὰ μάτια σ᾽.— Ditῶήχαμ᾽ ἐχτές, ἢ: Τὴ Τζερετῶὴ βλοῖσταμ᾽, φῶς νάχεις, εὐχαριστοῦσε αὐτός. Νὰ (μᾶς) ζήσουν, ἂχ βὰχ (νὰ) μὴ εἰποῦν, εὔχονταν μεταξύ τους οἱ συγγενεῖς γιὰ τὸ νέο ἀντρόγυνο.

Εὔχονταν πάντα νἄχουν καλὸ θάνατο. Ἦταν κάτι ποὺ τὸ ἤθελαν ὅλοι καὶ γι᾽ αὐτὸ παρακαλοῦσαν στὴν προσευχή τους: Νὰ μὶ δώκεις ἕνα χαϊρλού ὀλούμ[3], ἕναν καλὸ θάνατο. Ὅρισμα τὸ ἑό, ὅρισμα τοῦ θεοῦ — ἦταν ὁ θάνατος —, παρηγοροῦσαν τοὺς συγγενεῖς τοῦ νεκροῦ. Εὔχονταν ἀκόμη: Νὰ γιασαΐσεις χρόνια πολλὰ μὶ δ᾽ ὄνομά σ᾽. Χεγὸς νὰ σὶ δώκ᾽ πολύ μάλ[4], πολλὴ εὐκή, πολὺ ὀμούρ[5]. Ἡ φράση μάφτισή μ᾽ τῶοινωνιὰ μ᾽, βάφτισή μου (καὶ) κοινωνία μου, σήμαινε: δῶσ᾽ μου τὴν τύχη, ὅπως βαφτίστηκα, ἔτσι καὶ — πρὶν πεθάνω — νὰ κοινωνήσω[6]. Χεγὸς μακαρίσ᾽ του,

1. Στὸ Τσαρικλὶ δὲν διηγόνταν τὸ ὄνειρο πρὶν βγεῖ ὁ ἥλιος, καὶ πίστευαν πὼς ἦταν κακὸ νὰ ὀνειρευτῆ κανεὶς φίδι, ἢ πὼς τοῦ βγάζουν δόντια, ἐνῶ ἂν ἔβλεπε πὼς τοῦ δίνουν καρύδια, θὰ γινόταν καβγάς. Δὲ θεωροῦσαν ἐπίσης φρόνιμο νὰ βγοῦν ἔξω ἀργὰ τὴ νύχτα ἢ νωρὶς τὸ πρωί, ἂν δὲν λαλήσει ὁ πετεινός.

2. Μετάφρ. τοῦ τουρκ. gözünüz aydın, φῶς στὰ μάτια σας.

3. Τουρκ. hayrlı ölüm.

4. Τουρκ. mal, περιουσία.

5. Τουρκ. ömür, μακροζωΐα.

6. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν κυρίως βάφτιση, μάφτιση ἔλεγαν καὶ τὴν ἱεροτελεστία κατὰ τὴν

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

εὔχονταν γιὰ τὸν πεθαμένο, καὶ τούρκικα: τζανὶ τζανετὲ ὁλσούν, ἡ ψυχή του νὰ πάει στὸν παράδεισο.

Στὸ γεωργὸ ποὺ ἔσπερνε, εὔχονταν: Λίου νὰ κάμιτ', πολὺ νὰ φᾶτι, λίγο νὰ κουραστῆτε καὶ πολὺ νὰ φᾶτε, ἤ: γκουλὲ γκουλέ[1], γελαστά, χαρούμενα (νὰ πάει ἡ δουλειά σου). Ἐβίβα, εὔχονταν πίνοντας ρακὶ ἢ κρασί.

Κατάρες. Βρισιὲς. Βλαστήμιες. Ὅρκοι.

Ἦταν σκληρὲς οἱ κατάρες ποὺ πάνω στὸ θυμό τους ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες, ἰδιαίτερα οἱ Μιστιώτισσες. Καταριζιέμι (ἀόρ. καταρίστα), καταριέμαι, ἔλεγαν. Οἱ συνηθισμένες κατάρες τους ἦταν:

Νὰ πομείν' dοὺ σόdυλου σ' ἀπ' κάτου σ', ν' ἀπομείνει ὁ σφόντυλός σου κάτω, δηλαδὴ νὰ στραβώσει ὁ λαιμός σου, νὰ μείνεις σκυφτός. Νὰ στράψ' ἀπάνω σ', νὰ σὶ πέσ' 'να γιλdιρίμ[2], νὰ πέσει ἕνας κεραυνὸς ἀπάνω σου. Νὰ κοποῦν τὰ χρόνια σ', νὰ πεθάνεις. Νὰ ὅτηχτοῦν τὰ πτέρια σ', νὰ πᾶνε πρὸς τὰ πάνω τὰ πόδια σου, νὰ πεθάνεις. Νὰ πατλαῖσεις[3], νὰ σκάσεις. Νὰ κάμεις νὰ κάμεις (= νὰ κουραστῆς, ἀλλὰ) νὰ μὴ χορτάσεις (ψωμί).

Ἐbέε[4]! Νὰ φᾶς τὴ νιότη σ', νὰ φᾶς τὰ τζιέρια[5] σ', νὰ φᾶς τὰ φὸάχα σ', νὰ τυφλωχοῦν τὰ μάτια σ', νὰ φᾶς τὰ νιάτα σου, τὰ σηκώτια σου, τὰ παιδιά σου, νὰ τυφλωθῆς.

Ἴσαλα[6]! Χεοῦ καλὸ (νὰ) μὲ ρανᾶς. Ἄ! Θεοῦ καλὸ νὰ μὴν ἰδεῖς. Πού νὰ φᾶς dοὺ σέβγουλου σ', τὸ παλικάρι ἢ τὸν ἀγαπημένο σου. Νὰ μὴ τεκνώσεις, νὰ μὴ γεννήσεις, νὰ πατλαῖσ' στοὺ σκέμλε, νὰ σκάσει στὸ σκαμνί, καταριόνταν τὶς ἔγκυες.

Νὰ ὁλοῖσης σὰ βουϊνιά, νὰ μείνεις στὰ βουνά. Ἄς καῇ τὸ ὁτζάχ σου, νὰ καῇ τὸ σπίτι σου. Ἄς ὁτίσ'[7] ἕνα κουκουβάγια στὸ σπίτι σ', νὰ κατοικήσει μιὰ κουκουβάγια..., δηλ. νὰ ρημάξει τὸ σπίτι σου.

Οἱ βρισιὲς ἦταν πολὺ συνηθισμένες στὸ Μιστί, ὅπως ἦταν καὶ οἱ δυνατὲς φωνές τους. Ἀπὸ τὶς βρισιὲς μάλιστα ἄρχιζαν πολὺ συχνὰ τὰ μεγαλύτερα μαλώματα τῶν μεγάλων καὶ τῶν μικρῶν, ποὺ ταχτικὰ καταλῆγαν σὲ ξυλοδαρμούς. Ἦταν ἀκόμη συνηθισμένο στὸ Μιστὶ νὰ βρίζουν

ὁποία ὁ παπᾶς κάνει στὸ μέτωπο τοῦ ἄρρωστου τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ μὲ ἁγιασμένο λάδι, μὲ τὸ κερὶ ἢ μὲ τὸ μπαμπάκι.

1. Τουρκ. güle, γελαστά.
2. Τουρκ. yıldırım.
3. Τουρκ. patlamak.
4. Προσφώνηση.
5. Τουρκ. ciğer, σηκώτι.
6. Τουρκ. insallah, νὰ δώσει ὁ θεός.
7. Τουρκ. ötmek.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ νὰ βλαστημοῦν καὶ οἱ γυναῖκες χρησιμοποιώντας ἀντρικὴ φρασεολογία.

Ἔβριζαν: νὰ χέσου τοῦ βαβᾶ σ᾽ dοὺ ψόφους[1] — τὸ θάνατο, τὸ μνῆμα τοῦ πατέρα σου. Ἡ βρισιὰ ἦταν βαριὰ καὶ γιὰ ἕναν ἀκόμη λόγο: τὸ ψόφους τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὰ γύρω χριστιανικὰ χωριὰ μόνο γιὰ νὰ δηλώσουν τὸ θάνατο καὶ τὰ μνήματα τῶν Τούρκων. Νὰ χέσω dοὺ πρόσ᾽που σου[2], τὰ γένια σου, τὸ σόι σου.

Τὸ ρῆμα γαμῶ, ποὺ στὰ γύρω χωριὰ ἦταν σχεδὸν ἄγνωστο σὰν βρισιά, οἱ Μιστιῶτες τὸ χρησιμοποιοῦσαν πολὺ συχνά. Τὸ ἄκουγαν ἴσως σ᾽ ἑλληνικὰ ἀστικὰ κέντρα, ὅπου γύριζαν γιὰ τὴ δουλειά τους, κι ἀπ᾽ αὐτὰ μεταφέραν «τὸ νεωτερισμὸ» καὶ στὸ χωριό τους. Γαμῶ dοὺ τσιτσέτσι[3] σ᾽, τὸ σπόρο σου. — τύρα σ᾽ dοὺ γουλί[4], τὴν τρύπα ποὺ στηρίζεται ἡ πόρτα τοῦ σπιτιοῦ, — τοῦ βᾶ σ᾽ dοὺ φτσί, τοῦ πατέρα του τὸ ἀφτί, — dοὺ λόρου σου. Λόρος ἦταν τὸ ἀντρικὸ σπέρμα. Νὰ πατήσ᾽ τ᾽ ὀντζάχ σου, νὰ πατήσω, νὰ γ. δηλαδὴ τὸ σόι σου. Γαμῶ dοὺ σεβγουλου[5] σ᾽, τὸν ἀγαπημένο σου. Δείχνοντας πρὸς τ᾽ ἀπόκρυφα μέρη τοῦ κορμιοῦ τους, ἔλεγαν: Ἔλα μάι[6] ᾽τά, ἔλα πάρε αὐτὸ—τὸ πέος. Ἢ: Φά᾽ κορόκα[6] μου, φάε τὸ πέος μου. Ἢ: Δῶσ᾽ το μάνα σ᾽, δῶσ᾽ το στὴ μητέρα σου (τὸ πέος μου).

Χωρὶς-ὑβριστικὴ σημασία ἦταν ἡ φράση ποὺ ἔλεγαν, ὅταν συναντοῦσαν κάποιον ποὺ εἶχαν καιρὸ νὰ ἰδοῦν: Ἔο, γαϊdουριοῦ dαšά[7], τί γένης, ἔ! γαϊδάρου ὄρχεις, τί γίνηκες (τόσον καιρό)! Ἡ φράση: Ἰšὺ τὶ dοὺ βιλλὶ (μ᾽) ᾽σι, ἐσὺ τί τὸ πέος (μου) εἶσαι! σήμαινε: δὲ σὲ λογαριάζω καθόλου.

Ὁρκίζονταν συχνὰ οἱ Μιστιῶτες: Τομπέ, ὀγὼ δὲν τοὺ ποῖκα, ὁρκίζομαι, ἐγὼ δὲν τὄκανα. Νὰ βγοῦν τὰ μάτια μ᾽, νὰ κοποῦν τὰ χέρια μ᾽, τὰ χρόνια μ᾽ — ἂν τὸ ἔκανα.

§ 170. Στοιχειά. Διαβόλοι. Βρικόλακες. Φαντάσματα. Ὁ βαρυπνάς. Οἱ Νεράιδες. Στοιχειὸ τοῦ Σπιτιοῦ.

Ὑπῆρχαν πολλὲς ἱστορίες στὸ Μιστὶ γιὰ στοιχειὰ καὶ διαβόλους, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες μόνο διάβολους ἔλεγαν σ᾽ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις. Πα-

---

1. Πβ. τὸ κοινό: γαμῶ τὸν τάφο του. Ὁ Ν.Γ. Πολίτης *ΛΣ* 3, 341 σημειώνει: «ὁ λαὸς σέβεται τοὺς τάφους».
2. Πβ. τὸ κοινό: Σκατὰ στὰ μοῦτρα του.
3. Τουρκ. çiçek.
4. Βλ. τὸ κεφ. Γάμος, § 103, σ. 221.
5. Τουρκ. sevgili, ἀγαπητός.
6. Ὑπάρχουν οἱ ἀντίστοιχες φρ. στὴν κοινή.
7. Τουρκ. taşak, ὄρχις.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρουσιάζονταν οἱ διάβολοι[1] σὰν τσουβάλι, σὰν κατσίκι, σὰν μοσχάρι, σὰν ἕνας μαῦρος ὄγκος, σὰν ἄνθρωπος, ἔπαιρναν ὁποιοδήποτε σχῆμα, ἀλλὰ κακὸ στὸν ἄνθρωπο δὲν ἔκαναν. Κάποτε καὶ μὲ μορφὴ[2] τοῦ ζώου, ὅταν παρουσιάζονταν, μιλοῦσαν σὰν ἄνθρωποι.

Ἐρχόταν, π.χ., ὁ Δημοστένης κάποτε στὸ χωριὸ καὶ βρῆκε στὸ δρόμο ἕνα κατσίκι. Τὸ πῆρε καὶ τὸ φόρτωσε στὸ γάιδαρο, γιὰ νὰ τὸ φέρει στὸ σπίτι. Ὅπως περπατοῦσε, τὸ κοίταξε μιὰ στιγμὴ καὶ εἶπε : «Μπά, ἔχει ἀρχίδια». «Ναί», λέει αὐτό, «ἔχω». — «Ἄ, διάβολε», λέει τότε ὁ Δημοστένης, καὶ τὸ πέταξε.

Βρῆκε ἕνας ἄλλος τὴ νύχτα ἕνα μοσχάρι, τὸ πῆρε, τὸ φόρτωσε στὸ γαϊδούρι καὶ τὄφερε ὡς τὸ χωριό. Ἐκεῖ ὅμως τὸ μοσχάρι ξαφνικὰ χάθηκε.

Μέσα στοὺς σκοτεινοὺς στάβλους ἔβλεπαν συχνὰ παρδαλὰ μοσχάρια, ποὺ δὲν τοὺς πείραζαν καὶ ποὺ χάνονταν ξαφνικὰ ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων. Τὰ μοσχάρια αὐτὰ στὸ σκοτάδι γίνονταν κάποτε ἄνθρωποι. Τὴν ἡμέρα σπάνια ἔβλεπαν τέτοια πράγματα.

Στὴν ἐκκλησία δὲν ἦταν σωστὸ νὰ πάει κανεὶς μόνος του πολὺ νωρὶς τὸ πρωὶ ἢ ἀργὰ τὸ βράδυ, γιατὶ ἐκεῖ γύρω βρίσκονταν διαβόλοι. Γύρω στὴν ἐκκλησία ὁ κόσμος ἦταν γεμάτος κελέρια, ὑπόγεια σπίτια, κι αὐτὰ ἦταν γεμάτα σατανάδες, ποὺ ἄλλοτε γίνονταν τσικίτσα μὶ dὰ τσέραdα, κατσίκια μὲ κέρατα, ἄλλοτε μοσχάρια, ἄλλοτε κάτι ἄλλο[3]. Τἄβλεπαν συχνὰ ἐκεῖ γύρω, ὄχι ὅμως καὶ μέσα στὴν ἐκκλησία. Μόνο οὒς νεκκλησᾶς dοὺ χαύλου, ὡς τὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας ἔρχονταν, μέσα δὲν ἔμπαιναν. Ἕνας διάβολος ἔβαλε κάποτε στὸ λαιμό του ἕνα κωιώνι, κουδούνι, σὰν αὐτὸ ποὺ ἔβαζαν στὰ γαϊδούρια, κ᾽ ἐρχόταν μέσα στὸ χωριό. Τὸν εἶδαν πολλοὶ γύρω στὴν ἐκκλησία.

Ἔβγαινε κάποιος τὴ νύχτα[4] ἀπὸ τὸ σπίτι του νὰ πάει σ᾽ ἕνα ἄλλο κ᾽ ἔβλεπε μπροστά του ἕνα μαῦρον ὄγκο. Λοξοδρομοῦσε καὶ περνοῦσε χω-

1. Πβ. Ἀνακού 262.

2. Ἀνάλογη παράδοση γιὰ τελώνιο ὑπάρχει στὴ Σάμο. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδ.* 328.

3. Πβ. Λουκιανὸ *Φιλοψευδ.* 30, 31, 4: «Καὶ ἄρτι μὲν κύων ἄρτι δὲ ταῦρος γιγνόμενος ἢ λέων». Βλ. καὶ Ν.Γ. Πολίτη *Παραδ.* 1067/8, ὅπου σημειώνεται ὅτι «ἡ ἐμφάνισις τοῦ στοιχειοῦ ὡς σαύρας ἀναφέρεται καὶ ὑπὸ τοῦ Ἀλλατίου», 1069, 1905, 2, 145 κέ, Πλούτ. *Κίμ.* 1, Σχόλ. Ἀρφ. *Βάτρ.* 289 κέ. : «Ἔμπουσα, φάντασμα δαιμονιῶδες ὑπὸ Ἑκάτης ἐκπεμπόμενον καὶ οἱ μὲν φασιν αὐτὴν μονόποδα εἶναι...οἱ δὲ ὅτι ἐνηλλάττετο τὴν μορφήν», Danzel 38, Πλάτ. *Πολιτ.* 381Ε: «Μηδ᾽ αὐ αἱ μητέρες τὰ παιδία ἐκδειματούντων, λέγουσαι τοὺς μύθους κακῶς, ὡς ἄρα θεοί τινες περιέρχονται νύκτωρ πολλοῖς ξένοις καὶ παντοδαποῖς ἰνδαλλόμενοι...».

4. Τὴ νύχτα γυρίζουν τὰ δαιμονικά, «μακάρων τοι νύκτες ἔασιν,», λέει ὁ Ἡσίοδος *Ἔργ. Ἡμ.* 730. Εἶναι χρόνος κατάλληλος γιὰ μαγικὲς τελετές. Βλ. Δ. Πετρόπουλο *Εἰδύλλ.* 60.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρὶς νὰ πάθει κακό, ἐνῶ ὁ ὄγκος χανόταν στὸ διπλανὸ χάλασμα. Οὔτε τὸ μεσημέρι ἦταν σωστὸ νὰ γυρίζει κανεὶς ἔξω.

Δὲν ἔπρεπε νὰ φοβᾶται κανεὶς τοὺς σατανάδες, γιατὶ τότε πιάνου σι. σὲ πιάνουν, σοῦ κάνουν κακό.

Καὶ τὰ Δωεκάρια σατανάδες ἦταν καὶ κάποτε ἀνέβαιναν στὴ ράχη τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ὕστερ᾽ ἀπ᾽ αὐτὸ πέθαιναν μέσα σὲ λίγον καιρό.

Πάνω στὸ δρόμο ποὺ ὁδηγεῖ στὸν κάμπο ἦταν μιὰ μεγάλη πέτρα, ὅπου κοιμόταν πάντοτε ἕνα παρδαλὸ μοσχάρι. Τὸ εἶχαν ἰδεῖ πολλοί, ἦταν δαίμονας.

Ἔσκαβε ἕνας Μιστιώτης στὸν κάμπο καὶ παρουσιάστηκαν ξαφνικὰ δύο ἀγόρια. «Δῶσ᾽ μας τὸ ξινάρι νὰ σκάψουμε κ᾽ ἐμεῖς», τοῦ εἶπαν. Τίνους παιδιά᾽ di; τὰ ρώτησε ὁ πασα Λάζαρος—αὐτὸς ἦταν ποὺ ἔσκαβε.—Ἦτα Γιακώφ, εἶπαν αὐτά, καὶ ὁ Λάζαρος τοὺς τὸ ἔδωσε. Ἔσκαψαν, κ᾽ ἔπειτα τοὔδωσαν μιὰ στὸ χέρι μὲ τὸ ξινάρι κ᾽ ἔφυγαν. Τοῦ εἶχαν πεῖ ψέματα, ἦταν διαβόλοι. Ἀπὸ τότε τὸ χέρι τοῦ Λάζαρου ἔμεινε παράλυτο.

Ἕνας ἄλλος Μιστιώτης ἔμεινε παράλυτος, γιατὶ διαβόλ᾽ φωλιὰ πάτ᾽σιν, πάτησε τὴ φωλιὰ τοῦ διαβόλου.

Στὰ παλιὰ χρόνια γύριζαν στὸ χωριὸ καὶ daγαντζῆδες, ποὺ ἦταν σὰν μοσχάρι, σὰν κάτι ἄλλο, καὶ τὸ πέρασμά τους ἀπὸ τὸ χωριὸ σήμαινε ἐπιδημία. Καλὸ ἦταν, ὅταν ἄκουγε κανεὶς daγαντζῆδες, νὰ πάρει στὸ σπίτι του ἕνα μαῦρο σκυλί [1].

Τὸ χορτλὰχ [2] εἶναι ἄλλο εἶδος διαβόλου [3]. Χορτλὰχ γίνονταν οἱ Τοῦρκοι μετὰ τὸ θάνατό τους, εἶναι δηλαδὴ οἱ βρικόλακες. Οἱ Χριστιανοὶ δὲ γίνονταν χορτλάχ, γιατὶ εἶχαν μάφτιση, ἦταν βαφτισμένοι καὶ μυρωμένοι. Οἱ μητέρες φοβέριζαν πολλὲς φορὲς τὰ παιδιὰ πὼς νὰ τὰ πάρ᾽ χορτλὰχ, θὰ τὰ πάρει ὁ χορτλάχ, ἂν δὲν εἶναι φρόνιμα. Τὸ χορτλὰχ φαινόταν σὲ ὁρισμένα ἄτομα, κάποτε καὶ στὰ ζῶα, καὶ χανόταν ἀπὸ τὸ φουγάρο τοῦ σπιτιοῦ. Ἔλεγαν ἀκόμη σὰν κατάρα : νὰ χορτλαΐσ᾽, νὰ βρικολακιάσει.

Οἱ βρικόλακες κατέβαιναν ἀπὸ τὸ ὀντζὰχ μέσα στὸ σπίτι [4] καὶ πολλὲς φορὲς κάθονταν ἐκεῖ χωρὶς νὰ φοβοῦνται ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ζεσταίνονταν στὴν ἴδια φωτιά [5]. Κάποτε μάλιστα τὴ σκάλιζαν μὲ τὴ μασιά. Μερικοί, ὡστόσο, πιστεύουν ὅτι μποροῦσαν νὰ πνίξουν τὸν ἄνθρωπο.

---

1. Βλ. παραπάνω, σ. 364.

2. Τουρκ. hortlak.

3. Ἄλλοι λένε πὼς πρόκειται γιὰ τὴν ὕαινα, ποὺ γυρίζει τὶς νύχτες καὶ τρώει τὰ ψόφια. Χορτλὰχ ἔλεγαν καὶ τοὺς πολὺ γέρους, καὶ ἡ λέξη ἦταν τότε βρισιά. Χορτλὰχ σκυλί, ἔλεγαν. Βλ. καὶ Ν.Γ. Πολίτη *Παραδ.* 1237.

4. Ἡ πίστη αὐτὴ θυμίζει τοὺς καλικάντζαρους, μὲ τοὺς ὁποίους φαίνεται πὼς μπερδεύουν οἱ Μιστιῶτες τὸ βρικόλακα. 5. Πβ. *Ἀνακού* 262.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ἕνας λιποτάχτης Μιστιώτης φοβόταν νὰ μείνει στὸ χωριὸ καὶ κοιμόταν στὰ χαλάσματα. Ἐπειδὴ κρύωνε, dῶκι νιὄά[1], ἄναψε φωτιὰ νὰ ζεσταθῆ τὴ νύχτα, κ' ἐκεῖ ποὺ σκάλιζε τὴ φωτιὰ μ' ἕνα ξύλο, βλέπει μπροστά του ἕναν μὲ γένια, ποὺ ἦρθε κ' ἔκατσε ἀπέναντί του. Φοβήθηκε ὁ λιποτάχτης, ἀλλὰ δὲ μίλησε, ὅπως δὲ μίλησε οὔτε ὁ ἄλλος. Ἔκανε ὅμως σὲ μιὰ στιγμὴ νὰ σαλέψει ὁ πρῶτος, ἔκλασε, καὶ τότε ὁ ἄλλος τὸν ἔφτυσε καὶ σηκώθηκε κ' ἔφυγε. Ἦταν φάντασμα.

Ὁ βαραχτάρους, ὁ βαρυπνὰς ἔρχεται τὴ νύχτα, ἐκεῖ ποὺ κοιμᾶσαι. Κύριε 'λέησον, λείσκαμ' τσὶ φεύγισκιν, Κύριε ἐλέησον, λέγαμε κ' ἔφευγε.

Σὲ πατοῦσε τὴ νύχτα σὰν νὰ σὲ πνίξει[2].

Τὰ πιρία[3], οἱ νεράιδες εἶναι σὰν διαβόλοι, ἀλλὰ δὲν πειράζουν. Στὸ Κάρς, διηγόταν ὁ Ἰορδάνης Δαστερίδης, ἦταν ἕνας Λαζός. Ἦρθαν δυὸ πιρία τὴ νύχτα, τὸν πῆραν ἀπὸ τὸν ὕπνο καὶ τὸν πῆγαν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Ἐκεῖ τὸν κατέβασαν σ' ἕνα μέρος, ὅπου εἶδε κάτι σὰν τσόφλια σκόρδου. Τὰ πέταξε αὐτός, ἀλλὰ μερικὰ ἔμειναν καὶ τὸ πρωὶ ποὺ ξύπνησε εἶχαν γίνει λίρες[4].

Καθὼς γύριζε νύχτα ἕνας στὸ χωριὸ ἀπὸ τοὺς μύλους τοῦ Οὔλαγατς, εἶδε στὸν κάμπο 6 - 8 κορίτσια ποὺ χόρευαν. Ἦταν νεράιδες.

Ἔβλεπαν πολλὲς φορὲς φίδια μέσα στὰ σπίτια τους, ἀλλὰ δὲν τὰ πείραζαν. Τὰ παλιὰ λείσκαν ἐτὸ ἔχ' τὸ hερεκέτ, οἱ παλιοὶ ἔλεγαν ὅτι αὐτὸ (τὸ φίδι) ἔχει τὴν εὐτυχία μαζί του. Αὐτὰ φύλαγαν καὶ τὸ σπίτι. Τ' ἄκουγαν μάλιστα τὴ νύχτα ποὺ ἔκαναν κρ κρ! Οὔτε τὶς νυφίτσες σκότωναν, γιατὶ αὐτὲς τρώγαν τὰ ποντίκια. Τὰ φίδια ὅμως ποὺ ἔρχονταν ἀπ' ἔξω, τὰ σκότωναν.

---

1. Νιὄά < ἑστία. Πβ. *Ἡμπέρ.* καὶ *Μαργαρ.* 218 (ἔκδ. Λάμπρου): «οὐδὲ ἱστία (:φωτιὰ) οὐδὲ νερὸν οὐδὲ καὶ ἄλλα ξίφη».

2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 288.

3. Τουρκ. peri.

4. Θυμίζει τὴν παράδοση τοῦ βλησιδιοῦ, γιὰ τὸ ὁποῖο βλ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδ.* 984 κέ., Γ.Α. Μέγα *Λαογρ.* 4 (1912 - 13) 22 - 34.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ - ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

Ι. ΑΣΤΡΟΛΟΓΙΑ

1. Ο ΧΡΟΝΟΣ[1].

§ 171. Οἱ ἐποχὲς τοῦ χρόνου.

Ἐποχὲς τοῦ χρόνου[2] οἱ Μιστιῶτες ξεχώριζαν: νάνοιξ' ἢ νένοιξ', τὴν ἄνοιξη, καμαϊνταρό,[3], γιαζινταρὸ[3], χιμόπουρου ἢ μουχόπουρου,[4] φθινόπωρο, χειμός, χειμώνας. Τὸ καλοκαίρι τὸ περιλάμβαναν συνήθως μέσα στὴν ἄνοιξη, στὴν ὁποία ἀνήκουν καὶ ὁ καμαϊνταρὸς καὶ ὁ γιαζινταρός. Ἔλεγαν: Καλό νένοιξ' ἔχουμ' φέτου, καλὸ μουχόπουρου, καλὸ ἢ βαρὺ χειμός, ξέαμ' νάνοιξ', βγήκαμε στὴν ἄνοιξη — ἢ στὸ καλοκαίρι —, ἔρεδι χειμός, ἔρχεται ὁ χειμώνας. Ὁ ὅρος καλουτσαίρ', ποὺ ἀκουγόταν σὲ φράσεις ὅπως ἦρτι ἀψὰ dοὺ καλουτσαίρι, φαίνεται νεώτερος.

§ 172. Οἱ μέρες. Οἱ μῆνες.

Ἡ διαίρεση τοῦ χρόνου στὸ Μιστὶ δὲν παρουσιάζει διαφορὲς ἀπὸ τὴν Ἀνακού. Ἔτσι, οἱ μέρες ἦταν κ' ἐδῶ: Δευτέρα, Σαλούχ, Τετράη. Πέφτης, Παρασκευή, Σάββατους, Τσερετσή. Αὐτὲς ὅλες ἀποτελοῦσαν τὴ γdουμάδα, ἢ ὀγdουμάδα, τὴ βdομάδα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Τρίτη[5] ποὺ δὲν ἄρχιζαν δουλειές, γιατὶ θ' ἀργοῦ-

---

1. Βλ. σχετικὲς ἐργασίες: Ἀθ. Χ. Μπούτουρα *Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ Νεοελληνικῇ* Ἀθῆναι 1910, Δ.Μ. Σάρρου *Λαογρ.* 2(1910) 698 - 9 (τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν), Φ. Κουκουλὲ *Φιλολ. Πρωτοχρονιὰ* 1954, 36 - 40, Νέαρχ. Κληρίδη *Κυπρ. Χρον.* 2(1924) 41 - 47, 198 - 205, 220 - 222, τοῦ ἴδιου *Κυπρ. Χρον.* 4, 199 - 201, Α.Ι. Θαβώρη *Ἐκφραστικὰ μέσα γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου* ... Θεσ/νίκη 1959, Θαν. Π. Κωστάκη, Ἐκφραστικὰ μέσα γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τοῦ χρόνου στὰ Τσακώνικα, *Λαογρ.* 20(1962) 27 - 65. Βλ. ἀκόμη Ἀθ. Χ. Μπούτουρα *Λαογρ.* 2(1910) 304 - 306, Ξεν. Φαρμακίδου, Κυπριακαὶ μετεωρολογικαὶ δοξασίαι, *Γράμματα* ἔτ. Α΄, 693.

2. Πβ. Διογ. Λαέρτ. 27: «Τάς τε ὥρας τοῦ ἐνιαυτοῦ φασιν αὐτὸν (τὸν Θαλῆν) εὑρεῖν καὶ εἰς τριακοσίας ἑξήκοντα πέντε ἡμέρας διελεῖν».

3. Βλ. τὸ κεφ. *Γεωργία*, § 236.

4. Πβ. Ἀρφ. *Ὄρν.* 709: «Πρῶτοι μὲν ὥρας φαίνομεν ἡμεῖς ἦρος, χειμῶνος, ὀπώρας».

5. Γιὰ τὴν Τρίτη σὰν ἀποφράδα βλ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 1(1920) 42 κέ. Πβ. Ἰ. Λυδὸ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

σαν πολὺ νὰ τελειώσουν, οἱ ἄλλες μέρες ἦταν καλὲς γιὰ κάθε δουλειά.

Τὰ μῆνις, οἱ μῆνες, ἐξάλλου, ἦταν: Καλαντάρης, Γκουτζοῦκους [1], Μάρτης, Ἀπλίρης, Μάης, Ἀι Γιάννης, Ἀι Κύρκους, Αὔγο(υ)στο(υ)ς, Σταυρός, Ἀι Ρημήτης, Ἀι Γιώρης, Ἀι Νικολάτ' ἢ Ἀι Νικολατιοῦ.

Μετὰ τὶς «ἐννιὰ τοῦ Μάρτη» — Μάρτ' τοχουζού [2] — ἦταν πιὰ ἄνοιξη. Ἂν ὅμως τὸ κρύο ἐξακολουθοῦσε ἀκόμη δυνατό, τότε ἡ ἄνοιξη ἀργοῦσε ἐννιὰ ἀκόμη μέρες — τοχουζοὺ τοχουζούν, στὶς ἐννιὰ ἄλλες ἐννιά. Ἔλεγαν τούρκικα: Μάρτ' ἰτσερί, τσιγγενελὲρ dισαρὶ [3], ὁ Μάρτης μέσα (στὸ σπίτι), οἱ τσιγγάνοι ἔξω (στὴ δουλειά), ἀρχίζει πιὰ ἄνοιξη. Ἔλεγαν ὅμως καί: (ἡ) χρονιὰ τοὺ ξέρ' πότε λιώνουν τὰ χιόνια, ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ χρονιὰ γιὰ τὸ πότε λιώνουν τὰ χιόνια, ἀφοῦ στὶς δεκαπέντε τοῦ Φλεβάρη ἔβγαζαν κάποτε τὰ ζευγάρια στὸν κάμπο. «Τὰ λελέκια ἔρχονταν στὸ χωριὸ κατὰ τὶς ἐννιὰ τοῦ Μάρτη συνήθως, μιὰ χρονιὰ ὅμως ἤρθαν στὶς 18, ἔκανε παγωνιὰ καὶ τὰ λελέκια ψόφησαν».

Τὸν Ἀπρίλη ἄρχιζε τὸ ἄρμεγμα τῶν προβάτων. Τὰ μικρὰ εἶχαν πιὰ μεγαλώσει καὶ τὸ χόρτο στὸν κάμπο ἦταν ἄφθονο. Μποροῦσαν λοιπὸν νὰ τραφοῦν εὔκολα, τὸ γάλα δὲν τοὺς ἦταν τώρα ἀπαραίτητο. Τὸ κρύο ὅμως ἦταν ἀκόμη δυνατὸ καὶ «τὸ γάλα ἔπηζε μέσα στὰ δοχεῖα», μόλις τὸ ἄρμεγαν. Τόσο δυνατὸ ἦταν μάλιστα τὸ κρύο, ποὺ «ψόφησε τὸ ἕνα βόδι τοῦ ζευγαριοῦ» ποὺ εἶχε ὁ γεωργὸς γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν του [4].

§ 173. Τὸ μερόνυχτο.

Προσδιόριζαν τὶς ὧρες τοῦ μερόνυχτου καὶ τὸ χρόνο γενικότερα μὲ λέξεις καὶ φράσεις ὅπως αὐτές: Ἔρκαντα [5] πρωΐ, ἀψὰ νωρίς, σήμερα,

---

Περὶ μηνῶν II, 8: «Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν ἀνέθεντο πυρόεντι -Ἄρης δ' ἂν εἴη οὗτος παρ' Ἕλλησι — τουτέστι τῷ ἀερίῳ καὶ γονίμῳ πυρὶ...».

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. küçük, μικρός.

2. Τουρκ. dokuz.

3. Τουρκ. Mart içeri, cingeneler dışarı.

4. Στὴ Δίλα οἱ μῆνες τοῦ χειμώνα· ὄχι μόνο κλέβουν ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου μιὰ μέρα, ἀλλὰ καὶ μαλώνουν μεταξύ τους, θυμώνει ὁ Κουτσοῦκος καὶ κάνει κρύο καιρὸ καὶ χιόνια. Ἂν ὅμως *χύριωνεν*, νικοῦσε ὁ Μάρτης, θὰ εἶχαν καλοκαιρία. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1β 10 (γιὰ τοὺς Βυζαντινούς): «Φύγε, φύγε, Φεβρουάρις, ὁ Μάρτις σὲ διώκει· Ἔξω ὁ Φεβρουάρις ἔσω ὁ Μάρτις». Φοβόνταν στὴ Δίλα, ὅπως καὶ στὴν Ἀνακού, Μαρτιοῦ τὸ πάο καὶ Αὔγουστου ζέστα, τὸν πάγο τοῦ Μάρτη καὶ τὴ ζέστη τοῦ Αὔγουστου. Ἔλεγαν ἐδῶ ἀκόμη, ὅπως καὶ στὴν Ἀνακού, πὼς τὸ Φλεβάρη ἀρχίζει νὰ πέφτει στὴ γῆ τὸ τζεμιλέ, κάτι σὰν σκόνη, μικρὸ μαῦρο σκουλήκι ποὺ ζεσταίνει τὸν τόπο (βλ. *Ἀνακού* 320): Ἀπριλιοῦ πέντε εἶναι ἀκόμη κακὴ μέρα, κάνει κρύο, τόσο, ποὺ χώρισε τὰ βουβάλια. Ὁ Μάρτης, πιστεύουν ἀλλοῦ, ἔχει δυὸ γυναῖκες καὶ κάθε φιλονικία μ' αὐτὲς ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα τὴ χειροτέρευση τοῦ καιροῦ. Βλ. Γ.Α. Μέγα *Ἑορταί* 130.

5. Τουρκ. erken.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

χτές, τ᾽ ἀνάτις[1] τὴν παραμονή, ἕνα μέρα ὀμπρό τὴν προηγούμενη μέρα, σάbαχτα[2] αὔριο, ὀμπρὸ μέρα ἢ τοὺ πρώτ᾽ μέρα προχτές, τ᾽ ἄλλου μέρα τὴν ἑπόμενη, σουπούτ[3] μέρα μεθαύριο. Ἔλεγαν ἀκόμη : ἀγρατζὰζ᾽[4] μέρα, γέρνει ἡ μέρα πρὸς τὸ βράδυ, ἀγρατζὶ δειλινό, ἀπόγεμα, νύχτα, νύχτας τό᾽μσου μεσάνυχτα, γιτσὶ[5] γαρανί, τὰ χαράματα, χάραξεν ἀνατολή, doὺ φώτισμα, τὸ φώτισμα τῆς μέρας, τὸ χάραμα, τοῦ χρόν(ου), ὀμπρὸ doὺ χρόνου τὸν προηγούμενο χρόνο, πέρτσι ἢ πέρσι γιαdαρὸ[6], πέρσι, πρόπερτσι πρόπερσι. Ἔλεγαν ἀκόμη φωτίζει, κράζ᾽ doὺ κοκονὸ ἢ κράζ᾽νι dὰ κοκονάια[7], κράζουν οἱ πετεινοί. Γουὄλοῦχος[8] εἶναι γύρω στὶς δέκα τὸ πρωΐ, γιακλάτ᾽σεν[9] doὺ μιὄ᾽μέρ᾽, πλησιάζει τὸ μεσημέρι, γένη μιὄ᾽μέρης ἢ ταμὰμ μιὄ᾽μέρης[10], ἀκριβῶς μεσημέρι, ποῖκι ἢ γένη σκονιός, σκοτείνιασε, κατέβην ὅλιους, κατέβηκε (πρός τὴ δύση) ὁ ἥλιος.

Εἶχαν ἀκόμη τὶς φράσεις : βραϋνιατὄχ᾽ ἀψὰ doὺ χειμό, βραδιάζει νωρὶς τὸ χειμώνα, doὺ χειμὸ μέρα τσεῖδι μικρό, τὸ χειμώνα ἡ μέρα εἶναι μικρή, μικρυνίὄχ᾽, μεγαλών᾽ μέρα, μικραίνει, μεγαλώνει ἡ μέρα. Σὲ κάποιον ποὺ ἀργοῦσε νὰ σηκωθῆ ἀπὸ τὸ στρῶμα, ἔλεγαν: χώρα[11] οὔλα ὄηκώχαν, πῆαν σοὺ κόμμα[12], ἰὄὺ ἀκούμ᾽ τσοιμᾶσι, ὅλη ἡ γειτονιά, οἱ ξένοι σηκώθηκαν, πῆγαν στὸ χωράφι, ἐσὺ ἀκόμη κοιμᾶσαι. Τί γκατσὶμ[13] νὰ ποίκεις ἰὄύ, οὓς doὺ μιὄ᾽μέρ᾽ τσοιμᾶσι, τὶ προκοπὴ νὰ κάνεις ἐσὺ (ποὺ) ὡς τὸ μεσημέρι κοιμᾶσαι;

2. ΤΑ ΑΣΤΡΑ

§ 174. Ὁ Ἥλιος[14]. Ἡ ἔκλειψη. Τὸ γύρισμα. Τὸ ἁλώνι τοῦ Ἥλιου.

Ὅλιους ἔλεγαν τὸν ἥλιο οἱ Μιστιῶτες. καὶ γιὰ νὰ δηλώσουν τὴ θέ-

1. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
2. Τουρκ. sabah.
3. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
5. Τουρκ. gice kar anlığı.
6. Ἀπὸ τὸ γαζί+ταρος, καιρός. Τοῦ χωραφιοῦ καιρός ;
7. Πβ. Φρύνιχο (ἔκδ. Borries, Λειψία 1911) 93: «Ὄρθρος μὲν γὰρ ἔστιν ἡ ὥρα τῆς νυκτός, καθ᾽ ἣν (οἱ) ἀλεκτρυόνες ᾄδουσιν».
8. Τουρκ kuşluk.
9. Τουρκ. yaklaşmak.
10. Τουρκ. tamam.
11. Ἔλεγαν: χώραζ ᾽νι, εἶναι ξένος. Χώραζ ᾽νι κόμμα, ξένο εἶναι τὸ χαράφι.
12. Τουρκ. giçim.
13. Πβ. Ἀρφ. Ὄρν. 1499 - 1500: «Σμικρόν τι μετὰ μεσημβρίαν. - Βουλυτὸς ἢ περαιτέρω;»
14. Βλ. Ν. Γ. Πολίτη *Παραδ.* Ι, 124 - 126, Δ. Οἰκονομίδη *ΗΜΕ* 1924, 383 - 394.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ση του στὸν οὐρανό, τὴν ἀνατολὴ ἢ τὴ δύση του, εἶχαν τὶς φράσεις :

Κρούει ὅλιους, χτυπάει, προβάλλει ὁ ἥλιος. Ὅλιους dῶκιν dοὺ σάφι[1] τ', πρόβαλε ὁ ἥλιος τὶς ἀχτίνες του. Βγαίν', ξέβην ὅλιους, βγαίνει, βγῆκε ὁ ἥλιος, ὅλιους σάλ'τσι[2] κρόσα, σαldᾶ κρόσα, ἄφησε, ἀφήνει ἀχτίνες. Ὅλιους ἀνέβην ἕνα κοντάρ', ἕνα φτσέντιρ, σούκου, τὶ τσοιμᾶσι, ὁ ἥλιος ἀνέβηκε ἕνα κοντάρι, μιὰ βουκέντρα, σήκω, τί κοιμᾶσαι !

Μετροῦσαν τὸ ὕψος τοῦ ἥλιου ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα μὲ τὸ κοντάρι ἢ τὴ βουκέντρα. Κατέβην ὅλιους, ξέβην μάνα τ', κατέβηκε ὁ ἥλιος, πῆγε στὴ μάνα του, ἔλεγαν, ὅταν ὁ ἥλιος ἔγερνε πρὸς τὴ δύση, κι αὐτὸ τὸ πρόσεχαν, προπαντὸς ὅταν βρίσκονταν στὸν κάμπο, γιατὶ ἔπρεπε νὰ ὑπολογίσουν τὴν ὥρα ποὺ χρειάζονταν γιὰ νὰ γυρίσουν στὸ σπίτι, γιὰ νὰ μὴν τοὺς βρεῖ ἡ νύχτα στὸ δρόμο. Τὰ παιδιὰ μάλιστα, ποὺ βοσκοῦσαν ἐδῶ τὰ πρόβατα, παίζοντας, ἔπαιρναν ἕνα μακρὺ κάπως ξύλο καὶ μὲ τὶς παλάμες τους κλειστὲς μετροῦσαν τὸ μάκρος του, ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ κάτω μέρος. Μετρώντας ἔλεγαν: Ὅλιους κατέβη[6] μι; Δὲν κατέβη μι; Κατέβη μι; Δὲν κατέβη μι; Ἂν τὸ μέτρημα τελείωνε στὸ κατέβη, σήμαινε πὼς κόντευε νὰ βραδιάσει κ' ἔπρεπε νὰ γυρίσουν στὸ σπίτι.—Ἄντε, κατέβη ὅλιους, νὰ παραμοῦμ' σοὺ σπίτ', βραϋνιάσιν, νὰ παραμάσουμ' τὰ πρόγαδα σοὺ σπίτ', βραϋνιάσι, ἤρτα παράμα, ἐλᾶτε, κατέβηκε ὁ ἥλιος, νὰ γυρίσουμε στὸ σπίτι, βράδιασε, νὰ φέρουμε τὰ πρόβατα στὸ σπίτι, βράδιασε, ἤρθα, γύρισα.

Τὸ καλοκαίρι ἔκανε κάποτε δυνατὲς ζέστες καὶ οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν : πολλὴ ζέστης (φ)σὰν' σήμερα, ὅλιους κάφ', κάνει πολλὴ ζέστη σήμερα, ὁ ἥλιος καίει, καὶ τότε ἔφτιαχναν μὲ τὰ στρώματά τους μικροὺς ἴσκιους. Κάχουμι σοὺ σκιάους, κάθομαι στὸν ἴσκιο, ἔλεγαν.

Ἡ ἔκλειψη τοῦ ἥλιου.

Ἦταν σπάνιο φαινόμενο ἡ ἔκλειψη τοῦ ἥλιου, ἀλλ' ἀκριβῶς γι' αὐτὸ τὴν πρόσεχαν πολύ. Ρανῶ dοὺν ὅλιου, ράνα, dισγιέτι ὅλιους, κοιτάζω τὸν ἥλιο, κοίτα, δένεται ὁ ἥλιος. Πίστευαν πὼς βγῆκαν διαβόλοι καὶ γι' αὐτὸ dίστην ἢ διστήχην ὅλιους, δέθηκε ὁ ἥλιος. Οἱ διαβόλοι τὸν κρατοῦσαν δεμένον, γι' αὐτὸ γινόταν ἡ ἔκλειψη. Ἔπρεπε λοιπόν, γιὰ νὰ τὸν γλιτώσουν, νὰ dώκουμ' δενικέε, νὰ χτυπήσουμε τενεκέδες[4]. Κρούγου, dῶκα,

1. Τουρκ. şafk.
2. Τουρκ. salmak.
3. Τουρκ. mi, μόριο ἐρωτηματικό.
4. Πβ. Σχολ. *Θεοκρ.* 2, 36: «Τὸν δὲ χαλκὸν ἐπήχουν ἐν ταῖς ἐκλείψεσιν τῆς σελήνης καὶ ἐπὶ τοῖς κατοιχομένοις, ἐπειδὴ ἐνομίζετο καθαρτικὸς εἶναι καὶ ἀπελατικὸς τῶν μιασμάτων». Καὶ Λουκ. *Φιλοψευδ.* 15: «Τὰ φάσματα ἢν ψόφον ἀκούσῃ χαλκοῦ ἢ σιδήρου, πέφευγε». Κατὰ τὸν Πίνδαρο, Ἀπόσπ. 52κ (*Παιάν* IX): «θείαις γὰρ φύσεσιν

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

φάισα[1] dου, λύχην ὅλιους, χερὰ ἀνοιζιέτι, χτυπῶ, χτύπησα, τὸν χτύπησα (τὸν τενεκέ), λύθηκε ὁ ἥλιος, σιγὰ σιγὰ ἀνοίγεται.

Πίστευαν ὅτι τοῦ Σταυροῦ (μὲ τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο) γυρίζ' ὅλιους καὶ ὅτι στὶς 4 Ἰουλίου[2] ἀρχίζει νὰ μεγαλώνει ἡ μέρα. Ἔλεγαν ἀκόμη πὼς σάbαχτα τοὺν πέφτ' σταυρὸς στοὺ λερὸ ἀπέσ'. μέρα παίρ' ἕνα κοτσὶ ἢ ἕνα σαὰτ[3], μιὰν ὥρα μεγαλών'. Τσάχ[4] dοὺ μουχόπουρου, Ἀι Γιωργιοῦ μήνα μικρινίσκει, τὴν ἑπόμενη τοῦ Σταυροῦ, ὅταν πέφτει ὁ σταυρὸς μέσα στὸ νερό, ἡ μέρα παίρνει, μεγαλώνει κάθε μέρα ἀπὸ ἕνα κουκκί, λίγο, ἢ μιὰ ὥρα μεγαλώνει, ὡς τὸ φθινόπωρο. Τὸ Νοέμβρη μικραίνει.

Τὸ ἁλώνι[5] γύρω στὸν ἥλιο — (ἡ) ναγούλα[6] — σήμαινε σύντομα βροχή. Ἔχ' ναγούλα ὅλιους σήμιρα, σάbαχτα νὰ βρέξ', ἔχει μάντρα ὁ ἥλιος σήμερα, αὔριο θὰ βρέξει[7].

Δυσάρεστο προμήνυμα ἦταν τὰ κόκκινα σύννεφα γύρω στὸν ἥλιο τὴν ὥρα ποὺ βασίλευε. Σήμαιναν σφαγὲς καὶ σκοτωμούς.

Ὁ ἥλιος ἦταν κορίτσι[8] γιὰ τοὺς Μιστιῶτες, καὶ τὸ φεγγάρι ἀγόρι[9]. Γι' αὐτό, ὁ πρῶτος περπατοῦσε τὴν ἡμέρα καὶ τὸ φεγγάρι τὴ νύχτα.

§ 175. Τὸ Φεγγάρι.

Παιτ' 'νι (ἐ)φέγγους[10], ὅλιους 'νι κορίτσ', ἀγόρι εἶναι τὸ φεγγάρι, ὁ ἥλιος εἶναι κορίτσι. Κάποτε τὸ φεγγάρι δὲν ἤθελε νὰ κλώσ' dοὺ βραδ, κρεύισκιν νὰ κλώσ' μέρα (καὶ) μάνα (ἢ γιαγιὰ) τ' φάισέν dου μὶ τ' κουσάγγου[11], μαύ-

---

ἡλίου καὶ σελήνης ἐπακολουθοῦσιν ἐκλείψεις, αἱ δὲ μηνύματά εἰσιν ἢ βασιλέων τελευτῆς ἢ πόλεων φθορᾶς».

1. Φαΐζου, χτυπῶ.

2. Κατὰ τοὺς Διλιανούς, αὐτὸ γινόταν στὶς 9 Ἰουλίου. Μερικοὶ μάλιστα ἐπιμένουν πὼς ἔβλεπαν τὸν ἥλιο ποὺ «γύριζε». Ἡ ἴδια ἀντίληψη ὑπάρχει στὴν Τσακωνιὰ γιὰ τὸ φεγγάρι: γυρίζει σὰν τὴν πίτα στὸ τηγάνι, ἀνάποδα.

3. Τουρκ. şaat.

4. Τουρκ. çak.

5. Πβ. Μ. Γλυκᾶ 49 : «Καὶ τῷ ἡλίῳ δὲ ὅταν αἱ λεγόμεναι ἅλῳ περιγραφῶσιν, ἢ καὶ οὓς ὀνομάζουσιν ἀνθηλίους... συμπτωμάτων τινῶν καίρια σημεῖα γίνεται».

6. Τουρκ. ağıl.

7. Καὶ κατὰ τοὺς Διλιανούς, ὅταν ὁ ἥλιος ἔχει χαρμὰν (: ἁλώνι), βρεχὸ νὰ φέρ', θὰ βρέξει.

8. Στὴ Δίλα πίστευαν πὼς πρῶτα ὁ ἥλιος ἦταν ἀγόρι, θύμωσε ὅμως ἡ μάνα του, τὸν χτύπησε καὶ τότε γίνηκε κορίτσι. Στὸ ἴδιο χωριὸ δὲν ἦταν καλὸ νὰ οὐρεῖ κανεὶς κοιτάζοντας πρὸς τὸν ἥλιο. Πβ. Ἰω. Λυδὸ *Περὶ μηνῶν* III 36 (ἔκδ. Βόννης 1837, σ. 33): «Οἱ γὰρ φυσικοὶ ... Δία μὲν τὸν ἥλιον, Ἥραν δὲ τὴν σελήνην ἐνόμιζον εἶναι».

9. Πβ. *Ἀνακοὺ* 327.

10. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 2, 154 καὶ σημ. 4: φέγγος. Τὸ γένος κατὰ τὸ ἥλιος.

11. Τουρκ. kuşağı.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρισέν dου, δὲν ἤθελε νὰ γυρίσει τὴ νύχτα, ζητοῦσε νὰ γυρίσει τὴν ἡμέρα, καὶ ἡ μάνα του τὸ χτύπησε μὲ τὴ μασιὰ καὶ τὸ μαύρισε. Γι' αὐτὸ φέγγους ἔσ' μέσ̓η τ' μαυρίδια, τὸ φεγγάρι ἔχει μέσα μαυράδια. Ἄλλοι λέγαν πὼς ἕνα ἰντσάνους[1], ἕνας ἄνθρωπος εἶναι μέσα στὸ φεγγάρι. Τὸν χτύπησε ἡ μάνα του καὶ καΐστην, μαυρόιμα, κάηκε, μελάνιασε.

Ἔλεγαν καὶ γιὰ τὸ φεγγάρι ξέβην, κατέβην, βγῆκε, ἔδυσε, δύο, τρία μερνοῦ ἐφέγγους, δυὸ τριῶν ἡμερῶν φεγγάρι, μπιτοὺν[2] ἐφέγγους, σώθηκε τὸ φεγγάρι, μπελίτς[3], μισό. Παλιὸ ἐφέγγους, φέγγους καινουργιάστη καλά, μεγαλών' ἐφέγγους, παλιὸ φεγγάρι, ἔγινε καινούργιο τελείως τὸ φεγγάρι, μεγαλώνει τὸ φεγγάρι[4]. Φέγγους ἔχ' ναγούλα, νὰ βρέξ', τὸ φεγγάρι ἔχει μάντρα, θὰ βρέξει.

Ὅταν πρωτόβλεπαν τὸ καινούργιο φεγγάρι κοντὰ στὴ δύση, ἔκαναν τὸ σταυρό τους κ' ἔλεγαν : ἂς εἶνι βλοημένου, κι ἂν εἶχαν στὴν τσέπη τους χρήματα[5], τὰ χτυποῦσαν γιὰ νὰ γίνουν πολλὰ ἢ τίναζαν τὸ πορτοφόλι τους, γιὰ τὸν ἴδιο λόγο.

Ὅπως τὸν ἥλιο, ἔτσι καὶ τὸ φεγγάρι τὄδεναν οἱ διαβόλοι. Γιὰ νὰ τὸ γλιτώσουν, κουπάνιζαν τενικέε ν' ἀνοίξ', χτυποῦσαν τενεκέδες[6] καὶ ξύλα, ὅπως καὶ γιὰ τὸν ἥλιο, γιὰ ν'ἀνοίξει. Δίστην ἐφέγγους, ἰνότουν σκοτία, δέθηκε τὸ φ., γινόταν σκοτάδι, ὅπως καὶ μὲ τὸ δέσιμο τοῦ ἥλιου. Πρόσεχαν καὶ τὴ μάντρα τοῦ φεγγαριοῦ, γιατὶ ἦταν σημάδι χιονιοῦ ἢ βροχῆς[7]. Ὅταν τὸ φεγγάρι ἦταν σὸ τσέραδου τ' ἀπάνου, ὀρτίς, στὸ κέ-

1. Τουρκ. insan.

2. Τουρκ. bitmek.

3. Ἀπὸ τὸ τουρκ. bölmek, μοιράζω.

4. Οἱ Διλιανοὶ ἔλεγαν ἐπίσης : Στρογγυλίζ' φέγγος, γίνεται στρογγυλὸ τὸ φεγγάρι. Ὅταν τὸ γέννησε ἡ μάνα του, ἔλεγαν ἀκόμη, τὸ χτύπησε μὲ τὸ καμένο δαυλὶ κ' ἔγινε ἔτσι ἕνα «παιδί», ὁ ἥλιος ὅμως ἦταν κορίτσι ὅμορφο. Ἔχει μητέρα ὁ ἥλιος. Τὸ βγαίν' ὅλιος τὸν τόπο, χορτάρ' δὲ φυτρών', κάφ' τα, στὸ μέρος ποὺ ἀνατέλλει ὁ ἥλιος, δὲ φυτρώνει χόρτο, τὸ καίει. Μαλλιὰ τοῦ ἥλιου ἔλεγαν τὶς ἀχτίνες. Τὸ καινούργιο φεγγάρι τὸ προσκυνοῦσαν, ἔπαιρναν χῶμα ἀπὸ τὴ γῆ καὶ ἔτριβαν μ' αὐτὸ τὶς πληγές τους, λέγοντας : «ἐσὺ ὅμορφο, ἐγὼ ὅμορφο, τοῦτο τὸ πάθος σ' ἐμένα τί γυρεύει;» τούρκικα τρεῖς φορές, ὅπως καὶ γιὰ νὰ φύγουν οἱ ἀκροχορδόνες. Ἔδειχναν τὰ χρήματα στὸ φεγγάρι κ' ἔλεγαν: νὰ μὲ δώκεις κι ἄλλο τύχη, κι ἄλλον πλοῦτο.

5. Βλ. Ἄννα Παπαμιχαήλ, Χρῆσις τῶν μετάλλων εἰς μαγικὰς καὶ ἄλλας ἐνεργείας εἰς τὸν κοινωνικὸν βίον τοῦ λαοῦ, *ΕΛΑ* 15 - 16 (1962 - 63) 62 - 91.

6. Πβ. Πλούτ. *Περὶ τοῦ ἐμφαινομένου προσώπου τῷ κύκλῳ τῆς σελήνης* 29: «Κατὰ τὰς ἐκλείψεις αἱ τῶν κολαζομένων ψυχαὶ διὰ τῆς σκιᾶς ὀδυρόμεναι καὶ ἀλαλάζουσαι περιφέρονται, δι' ὃ καὶ κροτεῖν ἐν ταῖς ἐκλείψεσιν εἰώθασιν οἱ πλεῖστοι χαλκώματα καὶ ψόφον ποιεῖν καὶ πάταγον ἐπὶ τὰς ψυχάς».

7. Πβ. Ἰω. Λυδὸ *Περὶ διοσημειῶν* 9d : «εἰ δὲ καὶ ἐρυθραίνοιτο μετρίως καὶ τὸ ἀφώτιστον τοῦ κύκλου διαφανὲς καὶ ὑποκεκινημένον ἔχοι, ἀνέμων ἐστὶ δηλωτικὴ... εἰ δὲ ὠχρὰ... χειμώνων τε καὶ ὄμβρων...».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ρατό του πάνω, ὄρθιο, περίμεναν βροχή, ἂν ἦταν στ᾽ ράη τ᾽ ἀπάνου, πλαγιαστό, ὁ καιρὸς θὰ ἦταν καλός [1].

Ὅταν δὲν ὑπῆρχε καθόλου φεγγάρι, στὸν κάμπο ἦταν σκοτεινιός, σκοτάδι, ὅταν ὅμως ἦταν γεμάτο, παντέεις μέρα ἦτον, νομίζεις πὼς ἦταν μέρα. Προτιμοῦσαν τὸ γεμάτο φεγγάρι στὸν κάμπο, ὅταν ἐργάζονταν. Ὄργωναν μ᾽ αὐτὸ ὅλη τὴ νύχτα μὲ τὴ δροσιά, καὶ τὴν ἡμέρα κοιμόνταν γιὰ νὰ βοσκήσουν τὰ βόδια.

Μαζεύτηκαν, λέει ἕνας Μιστιώτης, ὅλοι οἱ σοφοὶ γιὰ νὰ βροῦν τὶ γίνονται τὰ παλιὰ φεγγάρια, ἀλλὰ δὲν τὸ βρῆκαν.

Φώναξαν τὸν Ναστραδὴ Χότζα κι αὐτὸς τοὺς εἶπε: Ὁ Ἀλλὰχ τὰ κάνει ἀστροπελέκια.

§ 176. Τὰ ἄστρα [2].

Ἡ Πούλια. Ὁ Ζυγός. Ὁ Αὐγερινός. Ἡ Μεγάλη Ἄρκτος. Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Λία. Ὁ Γαλαξίας. Οἱ διάττοντες. Οἱ κομῆτες.

Ἔλεγαν ἄστρου (τὸ) ἢ ἄστρους [3] (ὁ), πληθ. τὰ ἄστρα. Ὅταν δὲν ὑπῆρχε φεγγάρι, ὁ καθαρὸς οὐρανὸς γέμιζε πάνω ἀπὸ τὸν κάμπο μὲ ἄστρα. Μιλιόνια ἢ ἕνα γαζά [4], πλῆθος ἄστρα, λέγαν οἱ Μιστιῶτες. Ξέανε πετ [5] ἄστρα, βγῆκαν πολλὰ ἄστρα, ἔλεγαν ἀκόμη. Τᾶτούλ᾽σαν [6] τ᾽ ἄστρα, ζυγίστηκαν, ἔστρωσιν καιρός, διορθώθηκε ὁ καιρός, ὅταν τὰ ἄστρα ἦταν πολλά.

Ἀπὸ τὸ μεγάλο ὅμως πλῆθος τῶν ἀστεριῶν λίγα μόνο ἤξεραν καὶ πρόσεχαν στὸ Μιστί, τ᾽ ἄλλα τοὺς ἦταν ἄγνωστα, ἀλλὰ καὶ δὲν τοὺς ἐνδιαφέραν. Ἀπὸ τὰ λίγα αὐτὰ γνωστά, τὰ περισσότερα τὰ συμβουλεύονταν γιὰ τὴν ὥρα. Ρολόγια δὲν εἴχαμε, μὶ τ᾽ ἄστρα μίλαναμ᾽, μὲ τ᾽ ἄστρα συνεννοούμασταν, λένε οἱ Μιστιῶτες. Δὲ μετροῦσαν ὅμως τ᾽ ἄστρα, γιατὶ ἔβγαζαν σίγρια [7], ὅπως γινόταν κι ὅταν ἔπιαναν τὴν κουκουβάγια.

Ἡ Πούλια.

Γιὰ τὰ Ὀφτὰ Ἀέλφια, Ἑφτὰ Ἀδέρφια [8], τὴν Πούλια, δὲν ἔλεγαν τί-

1. Πβ. τὸ κοινό: ὄρθιο φεγγάρι, δίπλα ὁ καραβοκύρης.

2. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη, Οἱ περὶ ἀστερισμῶν μῦθοι, *Ἀττικὸν ἡμερολόγιον* 1882, Δ. Αἰγηνίτου *Οἱ ἀστέρες εἰς τὴν ποίησιν καὶ τὴν μυθολογίαν*, Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ἀριθ. 44.

3. Κατὰ τὸ ὅλιους (ὁ).

4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

5. Τουρκ. epey καὶ epeyi, ἀρκετά.

6. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

7. Σίγρια, ἀκροχορδόνες. Βλ. παραπάνω, § 169.

8. Πβ. Ἄρατο *Φαινόμενα* στ. 257 - 8: «Ἑπτάποροι δὲ ταί γε μετ᾽ ἀνθρώπους ὑδέονται, / ἓξ οἷαί περ ἐοῦσαι ἐπόψιαι ὀφθαλμοῖσιν».

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ποτα,τὰ ξεχώριζαν μόνο στὸν οὐρανὸ καὶ τὰ συμβουλεύονταν γιὰ τὴν ὥρα.

Ὁ Ζυγός.

Τὰ Τζύια ὅμως, τὸν ἀστερισμὸ τοῦ Ζυγοῦ ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ δυὸ ὁμάδες ἀστεριῶν, ἀπὸ τρία ἡ καθεμιά τους, τὰ πρόσεχαν πολύ. Πρὶν ἀκόμη χαράξει, παράγγελναν οἱ μεγάλοι : Σ̓ήκου ράνα νὰ ἴμ̓ τὰ Τζύια ποῦ ἀνέβαν, σήκω κοίταξε, νὰ ἰδοῦμε ποῦ ἀνέβηκαν τὰ Ζύγια. Περίμεναν τὴν ἐπιτολὴ τοῦ Ζυγοῦ, γύρω στὶς 20 Ἰουλίου, καὶ καταλάβαιναν πὼς πλησίαζε, ὅταν λίγες μέρες νωρίτερα ἔκανε ζέστη. Ὅταν τὰ Ζύγια ἔφταναν στὴ μέση τοῦ οὐρανοῦ, ἐκεῖ ποὺ βρίσκεται ὁ ἥλιος τὸ μεσημέρι — ἦρταν σοὺ dῶμα μας ἀπάνου, ἦρθαν πάνω στὸ δῶμα μας—, ἔλεγαν πὼς κόντευε πιὰ νὰ ξημερώσει καὶ ἔπρεπε νὰ τοιμαστοῦν γιὰ τὶς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν. Ὥσπου νὰ φτάσουν σ̓ αὐτά, θὰ εἶχε καλὰ ξημερώσει.

Γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς σπορᾶς ρολόγι τους ἦταν ὁ *κοκονός*, ὁ πετεινὸς καὶ τὰ Τζύια.

Ὁ Αὐγερινός.

Φωτιμάτου τ̓ ἄστρου εἶναι ὁ Αὐγερινός. Ὅταν τὸν ἔβλεπαν «εἴκοσι περίπου μέτρα» πάνω ἀπὸ τὸν ὁρίζοντα, ξεκινοῦσαν γιὰ τὰ χωράφια τους, γιὰ τὸ ὄργωμα ἢ γιὰ τὸ θέρισμα. Τοῦ φωτισμάτου τ̓ ἄστρο εἶναι μεγάλο καὶ κόκκινο καὶ οἱ Τοῦρκοι τὸ λένε Σαρίγιλδι [1]. Ἔσυριν dοὺ σαφὰχ [2],φώτ̓σιν, σηκῶτ̓, ἦρθε τὸ πρωΐ, ἔφεξε, σηκωθῆτε.

Ἡ Μεγάλη Ἄρκτος [3]

Τὸ φθινόπωρο, ἀλλὰ καὶ τὸ καλοκαίρι, ὅταν τὰ Τζύια ἀργοῦσαν νὰ βγοῦν τὸ πρωΐ, συμβουλεύονταν στὸ χωριὸ dοὺ Σάνατου, τὸ θάνατο, τὴν κηδεία, ὅπως ἔλεγαν τὴ Μεγάλη Ἄρκτο. Ἦταν ἑφτὰ ἀδέρφια, 3 μαζὶ καὶ τέσσερα πάλι μαζί, «τέσσερεις ποὺ κρατοῦσαν τὸ νεκρὸ καὶ τρεῖς παπάδες ἢ συνοδοί ποὺ πήγαιναν τὸν πεθαμένο στὰ μνήματα».

Τὸν Ἰούλιο, ὅταν ὄργωναν γιὰ δεύτερη φορὰ τὰ χωράφια καὶ κουράζονταν ὅλη τὴ νύχτα στὸν κάμπο, περίμεναν πῶς καὶ πῶς νὰ βγεῖ τὸ ἄστρο — ὁ Αὐγερινὸς — γιὰ νὰ ξημερώσει καὶ νὰ πέσουν κι αὐτοὶ ν̓ ἀνασάνουν καὶ νὰ βροῦν τὰ βόδια καιρὸ νὰ βοσκήσουν.

---

1. Τουρκ. sarıyıldız, χρυσό, κίτρινο ἄστρο.
2. Τουρκ. şafak, αὐγή.
3. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *Ἀττικὸν ἡμερολόγιον* 1882, *Παροιμ.* 2, 816, *ΛΚΜ* σ. 7, La grande ours chez les Grecs modernecs (Mélusine 1884, 11).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὁ ἀστερισμὸς τοῦ Λία.

Τὰ λίγα ἀκόμη ἄστρα ποὺ πρόσεχαν, τὰ ἤξεραν μόνο ἀπὸ τὴν ἱστορία τους ἢ ἀπὸ τὴ σημασία ποὺ εἶχε ἡ ἐμφάνισή τους.

Ἔτσι, γιὰ τὸ Κερβὰν Κιρὰν[1] ἤξεραν τὴν κοινὴ σ᾽ ὅλη τὴν Καππαδοκία παράδοση[2]: Τσειότουν σ᾽ ἕνα χάν᾽ dοὺ κερβάν, σηκώχαν dοὺ πρωΐ, ράν᾽σαν κερβὰν κιράν, κερβετζὴς σηκώην ἀψά, ράντ᾽σιν dοὺ κερβὰν κιράν, παντέην φωτιμάτ᾽ ἄστρου, τσὶ σηκώην, πῆι, σηκώχαν, πῆαν, dέν᾽του Φωτιμάτ᾽ τ᾽ ἄστρου, τσόουμ᾽ νύχτα[3], πιάσαν, γούτ᾽σαν[4], ξέβαν κλέβ᾽ γαρτσού[5], γούτ᾽σαν dα, σκότωσαν dα, στέρια ποΐκαν dου τραγώι ἰτό: Bel buken kervan kıran, evğe. han kervan kıran. Βρισκόταν σ᾽ ἕνα χάνι τὸ καραβάνι, σηκώθηκαν (οἱ ἄνθρωποί του) τὸ πρωΐ, εἶδαν τὸ Κερβὰν Κιράν, ὁ καμηλιέρης σηκώθηκε νωρίς, εἶδε τὸ ἄστρο, νόμισε (πὼς ἦταν) ὁ Αὐγερινὸς καὶ σηκώθηκε, πῆγε, σηκώθηκαν, πῆγαν. Δὲν ἦταν (ὅμως) ὁ Αὐγερινός, ἦταν νύχτα ἀκόμη, ἔπιασαν (οἱ ληστές), γύμνωσαν (λήστεψαν), βγῆκαν κλέφτες μπροστά, τοὺς γύμνωσαν, τοὺς σκότωσαν, ὕστερα τὄκαναν τραγούδι αὐτό. Τὸν τούρκικο στίχο οἱ Μιστιῶτες τὸν ἑρμηνεύουν: μούκσαν τὰ μέσα τ᾽ τοῦ κερβατζῆ, οὔλουν κοσμουνοῦ dού τσουφάλ᾽, δηλαδή: λύγισε ἡ μέση τοῦ ἀνθρώπου τοῦ καραβανιοῦ, ὅλου τοῦ κόσμου τὰ στάχυα[6].

Ὁ Γαλαξίας[7].

Τὸ Γαλαξία τὸν ἔλεγαν Καλόγιριας dοὺ τσιγίρ[8], τὸ αὐλάκι τῆς καλογριᾶς. Ἔκλιψιν τ᾽ ἀλεύιρ᾽, σέμασέ dου, πού φέχ᾽ ἄσ᾽ σὰ dυὸ γιάνια[9] ποΐκιν τσιγίρ τσὶ λὲν dου Καλόγιριας dοὺ τσιγίρ, ἔκλεψε τὸ ἀλεύρι, τὸ μάζεψε

---

1. Τουρκ. kervan kıran.
2. Βλ. *Ἀνακοὴ* 328.
3. Τουρκ. marım, δηλαδή.
4. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
5. Τουρκ. karşı.
6. Ἡ φρ. εἶναι παρμένη ἀπὸ τὴ γεωργικὴ ζωή. Λεγόταν σὲ χρονιὰ εὐφορίας, ὅταν τὰ στάχυα ἦταν πολὺ βαριά, τόσο ποὺ ἡ καλαμιά τους λύγιζε κ᾽ ἔπεφτε στὴ γῆ.
7. Γιριᾶς τὸ τζιγὶρ ἔλεγαν τὸ Γαλαξία καὶ οἱ Διλιανοί. Ἔκλεψε ἄχυρο μιὰ γριά, τρύπησε τὸ σακκί, καὶ τὸ ἄχυρο χύθηκε στὸ δρόμο. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 822: ὁ Γαλαξίας λέγεται 1) Ἰορδάνης ποταμός, 2) Ὁ δρόμος τῆς Παναγίας, 3) Τὸ ζουνάρι τῆς καλόγριας. Βλ. καὶ σ. 822, ὅπου σημειώνεται ὅτι ὁ Φίλων ὁ Ἀθηναῖος ἀναφέρει... ὅτι ὁ Ἐρατοσθένης λέγει τὸν Γαλαξίαν πλὴν ἄλλων καὶ «κύκλον (ἢ ζώνην) τοῦ ἐν σπουδῇ φεύγοντας ἀχυροκλόπου».
8. Τουρκ. ciğir.
9. Τουρκ. yan.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

καὶ ὅταν ἔφυγε, ἀπὸ τὶς δυὸ πλευρὲς (χυνόταν τὸ ἀλεύρι) κ' ἔκανε αὐλάκι καὶ τὸ λένε τῆς Καλόγριας τὸ αὐλάκι.

Οἱ διάττοντες.

Ἕνας διάττων ἦταν κακὸ σημάδι : Ἄμα πέφτισκιν[1] πάνω σ' ἕνα σπίτι ἢ μπροστὰ σὲ κάποιον, σήμαινε θάνατο μέλους τοῦ σπιτιοῦ, νὰ χαῇ, θὰ χαθῇ κάποιος. Πίστευαν πὼς καθένας μας ἔχει τὸ ἄστρο του στὸν οὐρανό, καὶ ὅταν αὐτὸ πέσει[2], ὁ θάνατος δέ θ' ἀργήσει.

Ἔπισιν ἢ σαγούλδισ'[3], γλίστρησε τό ἄστρο του, ἔλεγαν, ὅταν πέθαινε κάποιος.

Οἱ κομῆτες.

Τὸν κομήτη τὸν ἔλεγαν κουϊουρουκλοὺ[4] ἄστρου, μὲ οὐρὰ δηλαδή, καὶ πίστευαν ὅτι ἡ ἐμφάνισή του ἦταν κακὸ σημάδι. Στὰ 1913 ἢ 1914 φάνηκε πρὸς τὴ δύση ἕνας κομήτης καὶ σὲ λίγους μῆνες κηρύχτηκε ὁ πόλεμος.

II. ΜΕΤΕΩΡΟΛΟΓΙΑ

§ 177. Τὸ κλίμα.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὸ χειμώνα[5], ποὺ ἦταν δυνατός, τὸ καλοκαίρι στὸ Μι-

1. Πβ. Μ. Γλυκᾶ IV, 500 : «ὡς πάντας λέγειν ὅτι πίπτουσιν οἱ ἀστέρες».
2. Βλ. παραπάνω σ. 358.
3. Ἀπὸ τὸ τουρκ. çalmak;
4. Τουρκ. kuyruklu. Καὶ στὴ Δίλα πίστευαν ὅτι ἡ ἐμφάνιση τοῦ κομήτη στὰ 1914 ἔφερε τὸν πόλεμο. Τὸ ἴδιο πίστευαν καὶ στὴν Ἀνακοὺ (σ. 329). Πβ. Μ. Γλυκᾶ IV, σ. 466 : «συνίστανται δὲ κομῆται σημεῖα διαδοχῆς βασιλέων φέροντες».
5. Ὁ Martin 2, 313 σημειώνει πὼς ἕνα μέρος τῆς περιοχῆς ἔχει κλίμα βόρειο. Στὸ *Archaeol. Inst. of America* σ. 232 ἀναφέρεται ὅτι στὶς 14 Ἰουλίου ἔκανε δυνατὸ κρύο, ὁ Childs ὅμως σ. 237 καὶ 240 σημειώνει πὼς τὸ Δεκέμβρη ἡ λιακάδα ἦταν ζεστὴ καὶ ὁ ἀέρας ἥσυχος, καὶ ὁ M. Baptistin Poujoulat *Voyage...* (Paris 1840) 1, 285 πὼς jamais les rayons du soleil d' Asie ne m' avaient paru plus ardants; aucun souffle d' air ne tempérait l' atmosphère embrasée... », ὁ Γρηγόρ. Νύσσης *Λόγος εἰς Μ' Μάρτυρας* σημειώνει : «ἀλλὰ καὶ ἕτερος εἶποι τὴν θαυματοποιΐαν τῶν ἡμετέρων χειμώνων, ὅπως ποταμοὶ μὲν ἀέναοι ρέοντες ἵστανται, ἀντιβαινούσης τῷ ρείθρῳ τῆς πήξεως καὶ ἀπολιθοποιούσης τὰ κύματα· ἡ δὲ γείτων λίμνη (:Σεβάστειας) σημείων τινῶν πρὸς τὸ ἐπιγνωσθῆναι λίμνη οὖσα προσδέεται χερσοθεῖσα διὰ τῆς πήξεως, ἐφ' ἧς σύνηθές ἐστι τοῖς βουλομένοις ἄνω τῶν κυμάτων αὐτῆς καθιππάζεσθαι» ... Ὁ Μ. Βασίλειος ἐξάλλου μιλάει γιὰ «χειμῶνος ἐπάχθειαν» (*Ἐπιστολὴ* λ), γιὰ «πλῆθος χιόνων» (Ἐπιστολὴ μη'), γιὰ «πολὺν τὸν χειμῶνα καὶ ἐπὶ τὸ μακρότατον παραταθέντα» (Ἐπιστολὴ ρκα'). Ὁ ἴδιος (Ἐπιστολὴ ρκη'): «Γίνωσκε δὲ τὸν παρ' ἡμῖν χειμῶνα τοιοῦτον γεγενῆσθαι, ὥστε

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

στὶ δὲν ἦταν πολὺ ζεστό[1]. Τὸ ὑψόμετρο ἦταν μεγάλο καὶ ἡ ζέστη σπάνια ἐνοχλοῦσε τὸν ἄνθρωπο. Κοιμόνταν, βέβαια, ἔξω ἀπὸ τὰ σπίτια τους — στὶς αὐλὲς — οἱ Μιστιῶτες, γιατὶ μέσα οἱ ψύλλοι ἦταν πολλοί, ἀλλὰ σκεπάζονταν μὲ πάπλωμα καὶ μὲ κιλίμι. Καὶ τὶς νύχτες τοῦ καλοκαιριοῦ, ὅταν πήγαιναν στὶς δουλειές τους στὸν κάμπο, τὰ χέρια τους ξύλιαζαν στὸ δρόμο ἀπὸ τὸ κρύο. Τὴν ἡμέρα ξάπλωναν στὸν ἥλιο μέσα στὸν κάμπο, χωρὶς αὐτὸ νὰ τοὺς πειράζει καθόλου. Μόνο γιὰ τὰ μικρὰ τοίμαζαν ἕνα μικρὸ σκιάου, σκιά. Ἔμπηγαν δυὸ παλούκια στὴ γῆ, ἅπλωναν πάνω σ᾽ αὐτὰ ἕνα τρίχινο τσούλι, καὶ κάτω ἀπὸ τὴν πρόχειρη αὐτὴ σκηνὴ κρεμοῦσαν τὴν κούνια μὲ τὸ παιδί. Καὶ τὸ νερὸ μέσα στὰ σταμνιὰ καὶ στὸν ἥλιο δὲ ζεσταινόταν πολύ. Ὅταν μάλιστα ἔσκαβαν λίγο τὴ γῆ κ᾽ ἔβαζαν μέσα τὴ στάμνα, τὸ νερὸ κρατιόταν ἀρκετὰ δροσερό. Ὀρεινότερο, ὡστόσο, χωριὸ τῆς περιοχῆς θεωροῦσαν τὴ Νασραδό.

§ 178. Ἀστραπή. Βροντή. Κεραυνός.

Ἔλεγαν[2] στράβ᾽[3] καὶ στράφτ᾽, ἔστραψιν, ροντίζ᾽ καὶ ροντίσ᾽, ἐψὲς ρόντ᾽σι, ἀστράφτει, ἄστραψε, βροντάει, χτὲς βρόντησε. Ἀνακρούσ᾽ λίου,

---

πάσας μὲν ὁδοὺς ἐγκλησθῆναι μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ Πάσχα». Βλ. ἀκόμη Νικ. Χωνιάτη 2, 18, Σωζόμενο *Ἐκκλ. Ἱστορ.* 6, 34, Α. Λεβίδη *Ἱστορ. δοκίμ.* 1, 210, Προκόπιο *Βανδαλ. πόλ.* 1, 7, Ἰω. Χρυσόστομο *Ρωμ. ὁμιλ.* κθ΄, θ΄. Ὁ Στράβων XI c 5, 28 ἐξάλλου, σημειώνει σχετικά: «ὅπου φασὶ κατὰ τὰς ὑπερβολὰς τῶν ὀρῶν πολλάκις καὶ συνοδίας ὅλας ἐν τῇ χιόνι καταπίνεσθαι, νιφετῶν γενομένων ἐπὶ πλέον. ἔχειν δὲ καὶ βακτηρίας πρὸς τοὺς τοιούτους κινδύνους παρεξαίροντας εἰς τὴν ἐπιφάνειαν ἀναπνοῆς τε χάριν, καὶ τοῦ διαμηνύειν τοῖς ἐπιοῦσιν ὥστε βοηθείας τυγχάνειν, ἀνορύττεσθαι καὶ σώζεσθαι».

1. Ὁ Blanchard, VIII (Paris 1929) 96, σημειώνει γιὰ τὴν περιοχή: «Κάνει πολὺ κρύο τὸ χειμώνα καὶ πολλὴ ζέστη τὸ καλοκαίρι». Καὶ σ. 99 - 100: «τὸ χιόνι σκεπάζει τὴ γῆ ὁλόκληρους μῆνες». Στὸ *Μικρασ. Ἡμερολ. Ἀστὴρ* 2 (1914) 244 σημειώνεται ὅτι τὸ κλίμα τῆς περιοχῆς εἶναι ξερό. Ἂς ξαναση μειωθῆ πὼς τὸ ὑψόμετρο τοῦ Budak Ova δὲν εἶναι πουθενὰ μικρότερο ἀπὸ τὰ 1000 μ. Ὁ Schweinitz 129 σημειώνει ὑψόμετρο 1400, ὁ Delaporte 13 μέσο ὕψος πάνω ἀπὸ 1000. Ὁ Τζανδὰρ 77 θυμίζει πὼς τὸ καλοκαίρι ἔρχεται νωρὶς καὶ κάνει πολλὴ ζέστη, καὶ ὁ χειμώνας δὲν ἀργεῖ πολὺ καὶ εἶναι δυνατός. Ἀναφέρει ἀκόμη πὼς «ἡ παραγωγική του δύναμη προσιδιάζει στὴ σίκαλη καὶ στὸ κριθάρι. Τὸ σιτάρι δύσκολα ὡριμάζει», ἀσφαλῶς ἕνεκα τοῦ κρύου. Γιὰ τὸ κλίμα τῆς περιοχῆς βλ. ἀκόμη Texier 2, 77 καὶ 559. Γιὰ τὸ ἄδεντρο τοῦ ἐδάφους βλ. Schweinitz 130: «σ᾽ αὐτὴν τὴ χωρὶς ξύλο χώρα». Βλ. καὶ σ. 106, Kinneir III, Texier 2, 77 καὶ 559. Γιὰ τὸ ἡφαιστειογενὲς ἔδαφος ὁ Στράβων (ΙΒ΄ 2, 7) σημειώνει: «πυρίληπτα πεδία καὶ μεστὰ βόθρων πυρὸς ἐπὶ σταδίους πολλούς», ὁ Ainsworth 205: «ἡ ἡφαιστειογενὴς ἄμμος σηκώνεται μὲ τὸν παραμικρὸν ἀέρα». Βλ. καὶ Hamilton 1, 223, 248, 296. Βλ. ἀκόμη Jacopi, Missione, *Bollet. Real. Archeol...*Roma 1937, 183, *Archaeol. Inst. of America* 306, Sterret 229.

2. Βλ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 1, 141 καὶ 2, 834 (ἀριθ. 259 κέ.).

3. Βλ. Ἰω. Λυδὸ *Περὶ διοσημειῶν* κεφ. 22 (σ. 54 - 57), κεφ. 27 (σ. 62 κέ.).

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ροντίσ᾽, ἕνα ρόντημα, ἀφουγκράσου λίγο, βροντάει, μιὰ βροντή. Ὅταν ἄστραφτε καὶ βροντοῦσε, ὅλοι τους ἔλεγαν Κύριε ἐλέησον, γιατὶ φοβόνταν. Τὸ γιλδιρὶμ [1], ὁ κεραυνὸς σκότωνε ζῶα καὶ ἀνθρώπους ποὺ τύχαινε νὰ βρεθοῦν στὸν κάμπο. Πίστευαν πὼς ὁ κεραυνὸς μπαίνει στὴ γῆ, γιὰ νὰ βρεῖ τὸ διάβολο [2] νὰ τὸν σκοτώσει. Ὅταν ὅμως ὁ διάβολος βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὸ σημεῖο ποὺ βρίσκεται δέντρο, ζῶο ἢ ἄνθρωπος, τότε σκοτώνει κι αὐτά [3].

Γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὸν κεραυνό, πετοῦσαν μὲ δύναμη ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ σπιτιοῦ πρὸς τὴν αὐλὴ τὴν προυσὰ [4], τὴ σιδεροστιὰ — σέρεις του ὄξω, τὸ πετᾶς ἔξω μὲ δύναμη, γιὰ νὰ μὴν ἔρθει μέσα ὁ κεραυνός. Ἄλλοι χτυποῦσαν τὴ μέση τους μὲ τὸ χέρι τους, στὸ πίσω μέρος, κ᾽ ἔλεγαν Κύριε ἐλέησον, ὅταν βροντοῦσε. Οἱ βροντὲς ἦταν ὁ κρότος ἀπὸ τ᾽ Ἀι Λιᾶ τό ἁμάξι [5].

§ 179. Ὁ σεισμός. Τὸ οὐράνιο τόξο. Τὰ σύννεφα. Ἡ ὁμίχλη.

Καὶ οἱ Μιστιῶτες πίστευαν ὅτι οὔλου δοὺ κόσμου τσεῖδι σ᾽ ἕνα βαλιοῦ τσέραδου ἀπάνου. Τοὺν γιορουλντίσ᾽ [6] δοὺ βάλ᾽, ἀλλὰζ᾽ δοὺ τσέραδου, τσόνδι σαλαντίσ᾽ [7] κάτι στὴ χ῾ῆ. ὅλος ὁ κόσμος βρίσκεται πάνω σ᾽ ἕνα κέρατο βουβαλιοῦ. Ὅταν κουραστῆ τὸ βουβάλι, ἀλλάζει τὸ κέρατο καὶ τότε κινεῖται κάτω στὴ γῆ, γίνεται δηλαδὴ σεισμός. Σαλάντ᾽σι κάτ᾽ στὴ χ῾ῆ, κουνήθηκε κάτω στὴ γῆ, ἔλεγαν.

---

1. Τουρκ. yıldırım.

2. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3(1931) 4.

3. Στὴ Δίλα πίστευαν ὅτι ἡ ἀστραπὴ κυνηγοῦσε κυρίως τὰ γαϊδούρια, τὰ σκυλιὰ καὶ τὰ μεγάλα δέντρα, ὄχι ὅμως τὰ βόδια, γιατὶ εἶναι εὐλογημένα, ἐπειδὴ ὁ Χριστὸς γεννήθηκε στοῦ βοδιοῦ τὴ φάτνη. Δὲν κάθονταν ἐπίσης κοντὰ στὰ ὑνιά, ἀλλὰ ἔκαναν τὸ σταυρό τους μὲ σιδερένιο ἐργαλεῖο, ἢ σχημάτιζαν ἕνα μεγάλο κύκλο μ᾽ ἕνα σταυρὸ μέσα, καὶ στὸν κύκλο αὐτὸ ἔμπαιναν καὶ προσεύχονταν. Ἔβαζαν ἀκόμη τὴ σιδεροστιὰ στὴν αὐλόπορτα ἢ στὴ σκάλα σταυρωτά. Πίστευαν ὅτι ἡ νιστιά, ὁ κεραυνός, εἶναι ἕνα τσιγγέλι, ποὺ ἅμα τὸ βρεῖς, τὸ βράζεις καὶ δίνεις τὸ νερὸ στὸν ἄρρωστο γιὰ νὰ γίνει καλά. Πβ. Pouqueville *Voyage en Grèce* 158, Ν.Γ. Πολίτη *ΛΣ* 3,3. Βλ. καὶ Ἄννα Παπαμιχαὴλ *ΕΛΑ* 15 - 16 (1962 - 3) 62 - 91 καὶ 17(1964) 93.

4. Γιὰ τὴ χρήση σιδερένιων ἀντικειμένων γιὰ τὸ διώξιμο τῶν πνευμάτων βλ. Γ.Α. Μέγα *ΕΛΑ* 4(1949) 56 - 58. Πβ. Ν.Γ. Πολίτη *Παραδόσ.* 1333. Ὁ Μ. Ψελλὸς *PG* 122, 873 σημειώνει : «τὰ δαιμόνια τὰς ἀκμὰς τῶν σιδήρων δέδοικε».

5. Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ εἶναι πολὺ διαδομένη. Οἱ Τσάκωνες τῆς Προποντίδας π.χ. πίστευαν πὼς ὁ Ἀι Λιὰς κρατοῦσε τὴ βροχή, πὼς τὰ ἄλογά του τρέχουν καὶ βροντοῦν καὶ πὼς οἱ ἀστραπὲς εἶναι οἱ σπίθες ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων του. Γιὰ τὶς βροντὲς τοῦ Μάρτη ἔλεγαν στὴ Δίλα : Μαρτιοῦ βροντός, κακὸ βροντός, προμηνύει δηλ. κακὴ σοδειά.

6. Τουρκ. yorulmak.

7. Τουρκ. sallanmak.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ οὐράνιο τόξο τὄλεγαν τὰτμὰ[1] καὶ Ἄιο dόξα[2]. Ξέβην Ἄιο dόξα, βγῆκε, φάνηκε τὸ Ἅγιο τόξο, ἔλεγαν, ὅταν τὄβλεπαν. Πίστευαν ὅτι ἡ ἐμφάνισή του σήμαινε τὸ τέλος τῆς βροχῆς, καὶ ὅλοι τους θεωροῦσαν δικό τους τὸ πράσινο χρῶμα του, γιατὶ αὐτὸ σήμαινε εὐφορία στὰ χωράφια. Dοὺ πράὸινου τοὺ μόν, τὸ πράσινο (εἶναι) τὸ δικό μου, dοὺ ἄσπρου dοὺ σόν, τὸ ἄσπρο δικό σου, ἔλεγαν ὅλοι. Ἀντίθετα, τὸ κόκκινο χρῶμα τὸ θεωροῦσαν κακό : θἄκαιγε ὁ λίβας τὰ χωράφια καὶ θὰ χαλοῦσε ἡ σοδειά.

Τὰ ὄυννίφαdα ἢ ὀύννιφα (ἐν. ὀύννιφου) κατέβαιναν στὴ γῆ ἢ στὴ θάλασσα νὰ πάρουν νερὸ[3] γιὰ νὰ τὸ ξαναρίξουν στὴ γῆ, πίστευαν οἱ Μιστιῶτες, ὅταν ἔβλεπαν τὰ σύννεφα νὰ χαμηλώνουν πρὸς τὴ Μερσίνα. Τὰ ὄυννίφαdα ἀπ' dοὺ dαγκὶς ὄηκοῦνται, τὰ σύννεφα σηκώνονται ἀπὸ τὴ θάλασσα, ἔλεγαν ἀκόμη, γι' αὐτὸ γίνεται μεγάλος θόρυβος ἀπὸ τὶς βροντές. «Τὸ λέει αὐτὸ καὶ κάποιο βιβλίο». Ὅταν τὰ σύννεφα φαίνονταν πρὸς τὸν Ἀργαῖο, ὁ καιρὸς θ' ἄνοιγε, ὅταν φαίνονταν πρὸς τὸ σάμ, τὸ λίβα, ὁ καιρὸς θὰ χαλοῦσε. Μπουλάντ'σε[4] μέρα, ὄηκώχαν τὰ ὄυννίφαdα, νὰ βρέξ', συννέφιασε ἡ μέρα, σηκώθηκαν τὰ σύννεφα, θὰ βρέξει, ἤλαχαν, κοντεύ'νι νὰ λάχ'νι κάτ', ἔλαχαν (ἔπεσαν), κοντεύουν νὰ πέσουν κάτω. Τὰ μαῦρα σύννεφα σήμαιναν πάντοτε βροχή, τὰ ἄσπρα φέριὄκαν χιόν'[5]. Καὶ τοῦ Μελενdὶς τὰ σύννεφα βροχὴ ἔφερναν. Ἔλεγαν ἀκόμη : Ἄνοιξι μέρα, ἄνοιξε ἡ μέρα, ὅταν καλοσύνευε. Ὅταν ἀργοῦσε νὰ βρέξει, αὐτὸ γινόταν, γιατὶ ἔτ'σαν dὰ ὄυννίφαdα, ἔδεσαν (οἱ διαβόλοι) τὰ σύννεφα, καὶ τότε ἔκαναν λιτανεία. Ἕνας ἀκόμη λόγος ποὺ δὲν ἔβρεχε, ἦταν ἡ ἀσέβεια ποὺ ἔδειχναν

---

1. Τουρκ. çatma.

2. Τόξο λεγόταν ἀπὸ τὸ 12ο αἰ. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 2, 35. Δόξα καὶ καμάρα ἔλεγαν τὸ τόξο καὶ οἱ Διλιανοί, καὶ δὲν περνοῦσαν κάτω ἀπ' αὐτό, γιατὶ πίστευαν πὼς θ' ἄλλαζαν γένος.

3. Τὸ ἴδιο πίστευαν καὶ στὴ Δίλα καὶ στὴν Ἀνακού (βλ. σ. 314). Πβ. Ἡσίοδ. *Ἔργ. ἡμέρ.* 550 : «(ἀὴρ)... ἀρυσσάμενος ποταμῶν ἀπὸ αἰεναόντων,/ὑψοῦ ὑπὲρ γαίης ἀρθεὶς ἀνέμοιο θυέλλῃ, ἄλλοτε μὲν θ' ὗει ποτὶ ἕσπερον...». Στὴν Τριφυλία λένε: «ὅταν βλέπουμε τὰ σύγνεφα καὶ πᾶνε καὶ κάθουνται στὴ θάλασσα, δὲ θὰ βρέξει κοντά, γιατὶ τὰ σύγνεφα ἔχουν πάει νὰ πάρουνε νερό». Βλ. καὶ Δ. Πετρόπουλο, Τὸ νέφος στὰ δημοτικά μας τραγούδια, *Λαογρ.* 17 (1957) 454 - 458, Ν. Γ. Πολίτη *Παραδόσεις* 844, *Fragm. Vorsokr.* I. 53 (Ξενοφάνης, Ἀπόσπ. 46 : «ἀνελκομένου γὰρ ἐκ τῆς θαλάσσης τοῦ ὑγροῦ τὸ γλυκὺ διὰ τὴν λεπτομέρειαν διακρινόμενον νέφη τε συνιστάνειν...», Ἀρφ. *Νεφ.* 1279, Στοβαῖο *Περὶ Ἴριδος* λ. 1 (σ. 239 : «Καὶ ἐμυθεύσαντό τινες αὐτὴν ταύρου κεφαλὴν ἔχουσαν ἀναρροφεῖν τοὺς ποταμούς», Πλάτ. *Θεαίτ.* I, 155. Γιὰ τὴ βαθιὰ πίστη σὲ οὐράνια φαινόμενα στὸ Βυζάντιο, βλ. Φ. Κουκουλὲ *Εὐστάθ.* 2, 20.

4. Τουρκ. bulutlanmak.

5. Πβ. Μ. Γλυκᾶ I, 58: «Καὶ τὰ νέφη πόκοις ἐρίων φανέντα ποτὲ παραπλήσια χειμῶνας ἐνίοτε προσημαίνουσιν».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

πρὸς τὸ ψωμί. Τὰ κομμάτια του, αὐτὰ ποὺ πετοῦσαν, ἔδεναν τὰ σύννεφα καὶ δὲν τ' ἄφηναν νὰ ρίξουν τὴ βροχή[1].

Κατσηφάρα[2] ἢ πουσλούχ[3] ἔλεγαν τὴν ὁμίχλη, καὶ γιρτσὶς τὴν πάχνη.

§ 180. Ἀέρας. Βροχή. Χιόνι. Χαλάζι. Πάγος.

Ὁ ἀέρας. Οἱ ἀνεμοστρόβιλοι.

Οἱ Μιστιῶτες ἔλεγαν κιρυὸ (ὁ κιρυός) τὸν ἀέρα. Ἔριτι κιρυός, ἔρχεται ἀέρας, τί κιρυό 'ναι, τί ἀέρας εἶναι, κιρυὸς τσάκουσιν dὰ τσαλούια, ὁ ἀέρας ἔσπασε τὰ φυτά, κιρυὸς τσεῖdι πάους σήμερα, ὁ ἀέρας εἶναι κρύος σήμερα, λάλ'σι κιρυός, γένη πάους, φύσηξε ἀέρας, ἔγινε κρύο. Ἀντὶ τοῦ φυσάει, συνήθιζαν τὸ λαλεῖ. Ἔλεγαν ἀκόμη μικρὸ ἢ λαφρὸ κιρυός, ἐλαφρὸς ἀέρας, ζαβακλοὺ[4] κιρυός, τρελόκαιρος, μέγα κιρυός, δυνατὸς ἀέρας. Κιρυὸς σήκουσιν πολλὰ τόζια[5], μπόχσεν[6], τύφλουσι τὰ μάτια μ', ὁ καιρὸς σήκωσε πολλὲς σκόνες, μ' ἔπνιξε, μὲ τύφλωσε[7].

Ξεχώριζαν στὸ Μιστὶ κ' ἔλεγαν : Ἀξενὸ κιρυὸς λαλεῖ, ἀπὸ τὴν Ἀξό, δηλαδὴ Δ ἢ ΒΔ φυσάει, ἄσ' σὸ Ὀρχανοὺ ἢ βοριὰς λαλεῖ, γαbὰς νότιος, γαράγελ[8] λίβας, ποὺ φυσοῦσε ἀπὸ τὴ Νίγδη. Ἄλλοι ἀπὸ τοὺς ἀέρες εὐνοοῦσαν τὴ σοδειά, ἄλλοι τὴ χαλοῦσαν. Ἔλεγαν λοιπόν: Ἄ λαλήσ' βοριάς, νὰ χαιραστοῦν οἱ ρεσπέρ', ἂν φυσήξει βοριάς, θὰ χαροῦν οἱ γεωργοί, ἄ λαλήσ' ἢ λαήσ' γαbάς, νὰ χαιραστοῦν ἰντσὰν τὰ ἔχουν ναγκυριῶνες, ἂν φυσήξει νοτιάς, θὰ χαροῦν οἱ ἄνθρωποι ποὺ ἔχουν μποστάνια, ἄ' λαλήσ' ἀνατολή, ἂς χαιραστοῦν ὅτις ἔχουν μελίσσια, ἄ λαλήσ' Ἀξενός, οὔλα μπάτ'σαν[9], χάλασαν, οὔλα νὰ πάρουνε ντασάχια[10], ὅλα δηλ. θὰ καταστραφοῦν, ὅλοι οἱ ἰδιοχτῆτες τους θὰ συγκομίσουν ὄρχεις, τίποτα δηλαδή.

---

1. Βλ. καὶ σ. 364. Τιμωρία τῶν ἀνθρώπων γιὰ τὴν περιφρόνηση τοῦ ψωμιοῦ, ποὺ ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς διατροφῆς καὶ ποὺ μὲ τόσους κόπους ἀποκτοῦσαν. Μὲ τὸ ψωμὶ καὶ τὸ κρασί, ἐξάλλου, γίνεται ἡ μετάδοση. Στὴ Δίλα ἔλεγαν: Θεὸς χαμήλωσεν, ἀντὶ τὰ σύννεφα χαμήλωσαν. Πίστευαν ἀκόμη πὼς τὰ σύννεφα χτυπιόνταν μεταξύ τους κ' ἔβγαζαν ἔτσι φωτιές, τὶς ἀστραπές.

2. Κατσηφάρα, ἀπὸ τὸ κατσήφια <κατσηφός. Βλ. Δ. Γεωργακᾶ *Λεξικ. Δελτ.* 2, 126.

3. Τουρκ. pusluk.

4. Τουρκ. zavallı, ἀκαμάτης.

5. Τουρκ. toz.

6. Τουρκ. boğmak.

7. Γιὰ τοὺς ἀνέμους, τὶς μεταβολὲς τοῦ καιροῦ κλπ. βλ. καὶ S. Strömberg *Proverbs*. Göteborg 1954, 89 κέ.

8. Τουρκ. karayel.

9. Στὴ Δίλα ἔλεγαν χαραχτηριστικά: «Τοῦ γεωργοῦ τὴν κοιλιὰ τῆς Σίλατας τὸ βουνὸ τὴ χορταίνει», ἀπὸ κεῖ δηλαδὴ ἔρχονται οἱ εὐεργετικὲς βροχές.

10. Τουρκ. taşak.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὸ Φλεβάρη προτιμοῦσαν τὸ λίβα, γιατὶ ἔλιωνε τὰ χιόνια καὶ ἄνοιγε ὁ τόπος: Νὰ λαήσ' γαβάς, μὶ τ' ἀραβὰ νὰ λύσουν τὰ χιόνια. Σιφτὰχ ἔριτι μὶ τοὺ γαϊδούρ, ὕστερα μὶ τ' ἀραβά, νὰ φυσήξει νοτιάς, μὲ τὸν ἀραμπὰ (=πολὺ) θὰ λιώσουν τὰ χιόνια. Πρῶτα ἔρχεται μὲ τὸ γαϊδούρι (λίγο τὸ χιόνι), ἔπειτα (φεύγει, λιώνει) μὲ τὸν ἀραμπά, γρήγορα. Καὶ ὁ βοριὰς καλὸς ἤταν γιὰ τὸ χωριὸ τὸ καλοκαίρι, τοὺς δρόσιζε στὸ θέρος. Τὸν Ἀπρίλη καὶ τὸ Μάη φυσοῦσε πολὺ ἀπὸ τὴν Ἀξὸ καὶ σήκωνε τόση σκόνη, ποὺ ἀκόμη καὶ στὸ χωριὸ δὲν ἔβλεπαν νὰ γυρίσουν ζῶα καὶ ἄνθρωποι [1].

Τὸ χειμώνα δὲ φυσοῦσε συνήθως στὸ χωριό, καὶ ὁ καπνὸς ἀνέβαινε ἀπὸ τὶς κάπνες ἴσια πρὸς τὸν οὐρανό. Τὸ καλοκαίρι ὅμως σηκωνόταν κάποτε γασιργάς[2], ἀνεμοστρόβιλος, ἔκανε δυνατὸν ἀέρα καὶ οἱ ζημιές στὰ σπαρτὰ ἤταν σοβαρές. Πῆις τσοῦ κάτ' σὰ κόμματα; Τὶ ποῖκι γασιργάς; Πῆγες κεῖ κάτω στὰ χωράφια; Τὶ ἔκανεν ὁ γ.; ρωτοῦσε ὁ ἕνας τὸν ἄλλο, κι ὅταν εἶχε γίνει ζημιά, αὐτὸς ἀπαντοῦσε—Τὸ σὸ doὺ φσὰχ doὺ γάμ'σιν [3], dαγατούρ'σιν [4] dα, τὸ δικό σου τὸ παιδὶ τὸ γ., τὰ σκόρπησε (τὰ σπαρτά).

Ὅταν τοὺς ἔβρισκε ὁ ἀνεμοστρόβιλος μέσα στὸν κάμπο, ἔκαναν τὸ σταυρό τους κ' ἔλεγαν: τσαοῦ σταυρό, dετσοῦ διάουλους, ἐδῶ σταυρὸς ἐκεῖ διάβολος, ἀρκετὲς φορές, καὶ χατζιλάιναμ' [5] doὺ γαμὰ [6] μέσ' τ', νὰ τυρπήσουμ' διαολιοῦ καριά, πετούσαμε τὴν κάμα στὴ μέση, γιὰ νὰ τρυπήσουμε τὴν κοιλιὰ τοῦ διαβόλου—ποὺ βρισκόταν μέσα στὸν ἀνεμοστρόβιλο.

Ἡ βροχή.

Βρέχ' καὶ ρίφ' βρεχὸς ἔλεγαν γιὰ τὴ βροχή. Ἔβριξι πολύ, μὶ doὺ λαήν' κονών' βρεχός, μὲ τὴ στάμνα ἀδειάζει, ρίχνει βροχή, ἕνα ψὴ βρεχός, μιὰ ψιχάλα, λίγη βροχή. Ἔλεγαν ἀκόμη πὼς τυβεριάστη οὐρανός, τυβεριάστη κάτι ὄτὴ γῆ, μαλάκωσε ὁ οὐρανός, μαλάκωσε κάτω ἡ γῆ, ἀπὸ τὴν πολλὴ βροχή, γένην τουφὰν [7], ἔβρεξε πολύ, ἢ στάην βρεχός, στάθηκε ἡ βροχή. Χεοῦ doὺ χορί' τσεῖδι βρεχός, τὸ οὖρο τοῦ Θεοῦ εἶναι βροχή, ἔλεγαν ἀκόμη. Λύχαν dὰ βρατσά τ', λύθηκαν τὰ βρακιά του (τοῦ Θεοῦ), δὲ μπορεῖ δηλαδὴ νὰ κρατήσει τὰ οὖρά του, γι' αὐτὸ βρέχει. Τοὺ χιόν' τσεῖδι

---

1. Βλ. *Ἀνακοὺ* 321.
2. Τουρκ. kasırğa.
3. Τὸ ρ. σημαίνει ἐδῶ ὑπερβολή. Πβ. τὴ φρ. τῆς κοινῆς: τοῦ γ. τὴ μάνα, μὲ τὸ ἴδιο νόημα.
4. Τουρκ. dağıtmak.
5. Τουρκ. harcamak.
6. Βλ. Ἄννα Παπαμιχαὴλ *ΕΛΛ* ὅ.π.
7. Τουρκ. tufan.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Χεοῦ τὰ σκατά, τὸ χιόνι εἶναι τοῦ Θεοῦ τὰ σ., ἔλεγαν, καὶ τοὺ χαλάζ' τσεῖδι Χεοῦ τὰ καρύια, οἱ πορδές[1].

Ἔβρεχε κάποτε πολὺ δυνατὰ[2] στὸ χωριό, καὶ τότε ἔτρεχαν τὰ νερὰ πρὸς τὴν περιοχὴ τῆς ἐκκλησίας, ὅπου πνίγηκαν κάποτε δυὸ βόδια καὶ μιὰ γυναίκα μὲ τὴν κόρη της[3]. Ὅταν ἡ βροχὴ ἤταν δυνατὴ κ'ἐρχόταν ἀπὸ μπροστά, γιὰ ὅσους γύριζαν στὸ χωριὸ ἡ ἐπιστροφὴ δυσκολευόταν, γιατὶ τὰ ζῶα δὲν ἔβλεπαν νὰ περπατήσουν. Ἔπρεπε τότε νὰ βροῦν μιὰ σπηλιὰ γιὰ νὰ γλιτώσουν ἀπὸ τὴ βροχὴ οἱ ἴδιοι καὶ τὰ ζῶα ποὺ βρίσκονταν στὸ ὕπαιθρο, κι αὐτὸ ἤταν εὔκολο μόνο σὲ ὁρισμένες περιοχὲς τοῦ κάμπου. Μὲ τὶς μεγάλες βροχὲς γέμιζαν ἀκόμη καὶ τοῦ Βετσῆ τὰ Γοῦπις. Ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ μέρος αὐτὸ οἱ Μιστιῶτες χῶμα γιὰ τὸ «ἄσπρισμα» τῶν σπιτιῶν τους, καὶ μὲ τὸν καιρὸ σχηματίστηκε μιὰ μεγάλη λακκούβα, μιὰ μικρὴ λίμνη ποὺ τώρα γέμιζε.

Μόλο ποὺ ὁ τόπος ἤταν ἀμμουδερός, ὅταν ἔβρεχε δυνατά, δὲ μποροῦσαν νὰ ὀργώσουν τὰ χωράφια τους. Ἔπρεπε νὰ περιμένουν μιὰ δυὸ μέρες.

Οἱ πολλὲς βροχὲς ἔπεφταν μετὰ τὸ Μάρτη, καὶ τὸ καλοκαίρι ὅμως δὲν ἤταν σπάνιες. Περίμεναν σίγουρα βροχή, ὅταν συννέφιαζε τὸ Μελενδίζ: Μαλάντ'σα τσίκνουσιν, νὰ βρέξ', συννέφιασε τὸ Μ., θὰ βρέξει. 'Απ' Μαλάντ'σα ἐρούτουν πολὺ βρεχός, ἀπὸ τὸ Μ. ἐρχόταν (ἡ) πολλὴ βροχή, ἔλεγαν ἀκόμη.

Βρέχ' χερὰ χερά, ἥσυχα ἥσυχα, ἔλεγαν γιὰ τὴ λίγη βροχή. Τσιμιάζ'[4] ἔλεγαν ἀντὶ ψιχαλίζει, μπορτσὰ[5] βρέχ', σήμαινε βρέχει δυνατά. Τὴ μπόρα τὴν ἔλεγαν doυμάν[6]: doυμὰν πέρνασι, ἔφ'χι, ἡ μπόρα πέρασε, ἔφυγε.

Οὔτε οἱ ἀνυδρίες ἔλειπαν ἀπὸ τὸ χωριό. Γύρω στὰ 1904 μάλιστα μιὰ χρονιὰ ἡ ξηρασία ἤταν τόσο μεγάλη, ποὺ ὁ πρόεδρος τοῦ χωριοῦ δὲν ἄφησε τὸν κόσμο νὰ κατεβάσει τὰ βόδια ἀπὸ τὸ βουνὸ γιὰ νὰ ὀργώσουν τὰ χτήματα. Δὲ θἄβρισκαν τροφὴ στὰ χέρσα, θἄμπαιναν στὰ σπαρμένα καὶ θἄκαναν ζημιές. Ἔτσι, κατάντησαν ἐκεῖνο τὸ χρόνο νὰ σπείρουν κριθάρια τὸν Ἰούλιο, γιατὶ οἱ τσοπάνηδες ἔμειναν μὲ τὰ βόδια στοῦ Μπατμάνογλου

---

1. Καὶ στὴ Δίλα ἔλεγαν: Λύθηκαν τὰ βρακιὰ τοῦ Θεοῦ, ρίχτ' θεὸς, τσάια (ποτάμια) ρίχ', γιαβάσια (σιγὰ) βρέχ', τυφιρὰ (σιγὰ) βρέχ'. Τ' ἄσπρα σύννεφα, πίστευαν κ' ἐδῶ, εἶναι χιονάρια, φέρνουν χιόνια, τὰ μαῦρα φέρνουν βροχή.

2. «Τὸ χρονιάτικο ὕψος βροχῆς στὸ Μπουdὰκ μόλις ἀνέρχεται εἰς 0,181 μ., μὲ μέγιστο τὸν 'Οχτώβρη καὶ κατὰ δεύτερο λόγο τὸ Μάη καὶ 'Ιούνιο, ἐνῶ πολλὰ χιόνια εἶχαν ἀπὸ τὸ Δεκέμβρη ὡς τὸν 'Απρίλη», σημειώνει ὁ R. Fitzner *Niederschlang und bewölkung in Kleinasien*, «Pet. M. Engl.» No 140, 1902.

3. Βλ. τὸ κεφ. Οἰκήσεις. σ. 6.

4. Τουρκ. sizdirmak, στάζω;

5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.

6. Τουρκ. duman.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὸ τσιφλίκι, στὶς πλαγιὲς τοῦ Οὔτσκαπουλου[1], σαράντα μέρες, ἀντὶ εἴκοσι ποὺ ἔμεναν συνήθως. Ἀργότερα ὁ κόσμος πῆρε τὰ γαϊδουράκια του καὶ κατέβηκε στὰ Ἄdανα νὰ φέρει σιτάρι, ὀχτὼ μέρες δρόμο νὰ πᾶνε καὶ νὰ γυρίσουν.

Στὶς μεγάλες αὐτὲς ἀνυδρίες οἱ Μιστιῶτες ἔκαναν, ὅπως εἴδαμε, λιτανεῖες.

Τὸ χιόνι, τὸ χαλάζι, ὁ πάγος.

Τὸ πολὺ χιόνι στὸ Μιστὶ—ἄερ᾽ χιόν᾽, ρίχνει χιόνι, ἔλεγαν—ἔπεφτε γύρω στὶς ἡμέρες τ᾽ Ἅι Βασιλειοῦ, ἀλλὰ καὶ τὸ «ἐν Ἰορδάνῃ» χωρὶς χιόνι δὲν τὸ θυμοῦνται, καὶ τὸ Φλεβάρη δὲν εἶχε λιώσει ἀκόμη. Καλαντάρης Κουτζοῦκος χιόνιζεν, τὸ Γενάρη Φλεβάρη χιόνιζε, λένε οἱ Μιστιῶτες. Κάποτε τὸ χιόνι ἄρχιζε πρὶν ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Νικολάου, ἀλλὰ καὶ κάποτε ἔφτανε στὴ μέση ὁ Δεκέμβρης καὶ τὸ χιόνι δὲν εἶχε φανῆ. Ὡς τὸ Γενάρη κάποτε ὁ καιρὸς ἦταν ἀκόμη ζεστός[2]. Διορθωνόταν ὁ καιρὸς — ἐρχόταν δηλαδὴ ἡ ἄνοιξη — «ἢ στὶς πέντε ἢ στὶς δεκαπέντε τοῦ Ἀπρίλη», ὄχι νωρίτερα.

Οἱ Τοῦρκοι ἔλεγαν πὼς ὁ χειμώνας ἔρχεται Σαγιαdὰν bερὶ[3] ἢ Σαγιαdὰν üτὲ[4], πρὶν ἢ μετά, γύρω δηλαδὴ στὰ Σάγια, ποὺ ἦταν τούρκικη γιορτὴ τοῦ Δεκέμβρη. Μπαίνοντας, ὡστόσο, ὁ Δεκέμβρης, δὲν ἔπρεπε οὔτε στὸ βουνὸ ὁ τσοπάνης οὔτε στὸν κάμπο τὰ πουλιὰ νὰ μείνουν. Ἔπρεπε νὰ βροῦν μέρος νὰ περάσουν τὸ χειμώνα τους.

Ζουλούπ[5] ἔλεγαν τὴ νιφάδα, *ψιλίτσικα χιονίσ᾽*, λίγο χιονίζει, χιονίσ᾽ τζινίχια[6], ρίχνει κουκουσέρι, χαλαζόχιονο. Σπάνια τὸ χιόνι ξεπερνοῦσε τὸ μέτρο μέσα στὸ χωριό, δὲν ἔπεφτε ὅμως πάντα ὁμαλά. Συχνὰ γινόταν diπὶς[7], χιονοθύελλα. Κι αὐτὸ ὅμως ἂν ἔλειπε, στὸ χιονισμένον κάμπο ἁπλωνόταν ἐρημιά, καὶ στὸ χωριὸ μόνο τὰ σπουργίτια καὶ οἱ κουκουβάγιες γύριζαν ἔξω[8].

Ὅταν ὁ κάμπος γύρω στὸ χωριὸ ἄσπριζε, σκεπασμένος μὲ χιόνι, ὁ κόσμος κλεινόταν στὰ σπίτια του προσπαθώντας νὰ ζεσταθῆ, καὶ τὰ ζῶα

1. Βλ. παρακάτω, § 251, 2 β.
2. Πβ. *Ἀνακοὺ* 317.
3. Τουρκ. Sayadan beri, ἀπὸ τὰ Σάγια.
4. Τουρκ. Sayadan öte, ὡς πέρα ἀπὸ τὰ Σάγια.
5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ. Στὴ Δίλα ἔλεγαν μπελίτσια.
6. Τουρκ. çini, χάντρα.
7. Τουρκ. tipi.
8. Στὴ Δίλα, ὅταν τὰ πρόβατα, βόσκοντας, τραβοῦσαν πρὸς τὸν Ἀργαῖο, πίστευαν πὼς θὰ χιόνιζε. Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ ὅταν συγκεντρώνονταν κάπου ἢ ὅταν τὰ σκυλιὰ ἔχωναν τὸ κεφάλι τους κάπου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

μόνο ἀπὸ τὸ στάβλο ὡς τὸ πηγάδι πήγαιναν. Τὸ νερὸ τοῦ πηγαδιοῦ ἦταν ζεστὸ τὸ χειμώνα, μέσα στὰ λακκιὰ ὅμως πάγωνε. Στὸν ἀσπρισμένον κάμπο τὰ πράγματα φαίνονταν πολὺ πλησιέστερα ἀπὸ ὅ,τι ἦταν. Καθὼς ἔβλεπες τὸν καπνὸ ἀπὸ τὶς κάπνες τῶν γύρω χωριῶν ν' ἀνεβαίνει στὸν οὐρανό, νόμιζες πὼς τὸ Ζάμζαμα, τὸ Χεμάνdερ καὶ τὸ Νακροῖν βρίσκονταν σὲ μισὴν ὥρα ἀπόσταση ἀπὸ τὸ Μιστί.

Σπάνια φαινόταν διαβάτης τέτοιον καιρὸ μέσα στὸν κάμπο. Ἔπρεπε νὰ περάσουν πρῶτα τὰ καραβάνια, ν' ἀνοίξουν οἱ καμῆλες μὲ τὰ πατήματά τους τὸ δρόμο, γιὰ νὰ περάσουν ἔπειτα οἱ πεζοὶ ἢ τὰ γαϊδουράκια. Κι ἂν τύχαινε νὰ βρεθῆ κάποιος μέσα στὸ χωματόδρομο τοῦ χιονισμένου κάμπου, «φαινόταν μόνο ἀπὸ τὴ μέση καὶ πάνω. Τὸ ὑπόλοιπο σῶμα τὸ ἔκρυβε τὸ χιόνι». Στὰ χωράφια ὅμως τέτοιον καιρὸ δὲν εἶχαν δουλειὲς καὶ στὸν κάμπο τὰ χόρτα περιμέναν τὸ Μάη γιὰ νὰ μεγαλώσουν. Ἔμενε λοιπὸν ὁ κόσμος στὰ σπίτια του κοντὰ στὸ ζεστὸ τουνdούρι, ὥσπου νὰ λιώσουν κάπως τὰ χιόνια. Ἂν βρισκόταν κανεὶς στὴν ἀνάγκη νὰ πάει μὲ τέτοιον καιρὸ στὰ γύρω χωριά, καλὸ ἦταν νὰ πάει μὲ συντροφιά. Χάθηκαν ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἔβρισκαν τὴ νύχτα τὸ δρόμο γιὰ νὰ γυρίσουν στὸ χωριό [1].

Ἀρκοῦσαν μιὰ δυὸ ὧρες χιόνισμα, γιὰ ν' ἀνεβεῖ τὸ χιόνι δέκα εἴκοσι πόντους, εἶχαν ὅμως συνηθίσει σὲ χιόνι γύρω στὸ μέτρο, «ὡς τὴ μέση». Ἔπεφτε σὲ μεγάλα κομμάτια μέσα στὸν κάμπο—«σὰν νὰ χιόνιζε μαξιλάρια», λένε οἱ Μιστιῶτες.

Ἡ πρώτη τους δουλειά, μόλις σταματοῦσε τὸ πέσιμο τοῦ χιονιοῦ, ἦταν ν' ἀνεβοῦν στὰ δώματα καὶ μὲ τὰ ξύλινα φτυάρια τους νὰ τὸ ρίξουν στὴ γῆ. Ἀλλιῶς, σιγὰ σιγὰ τὰ νερὰ τοῦ λιωμένου χιονιοῦ περνοῦσαν ἀπὸ τὸ κακοφτιαγμένο δῶμα μέσα στὸ σπίτι. Ἀργότερα, μὲ τὰ ἴδια φτυάρια ἄνοιγαν δρόμο ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, γιὰ νὰ ἐπικοινωνήσουν μεταξύ τους.

Κρύσταλλα ὅμως χιονιοῦ — γουλούτš [2] — δὲν ἔβλεπαν συχνὰ στὸ Μιστί, γιατὶ τὰ δώματά τους δὲν εἶχαν γεῖσο, γιὰ νὰ στάζουν ἀπ' αὐτὸ τὰ νερὰ καὶ νὰ παγώνουν.

Νερὰ μὲ τὸ λιώσιμο τοῦ χιονιοῦ [3] δὲν κυλοῦσαν συχνὰ οὔτε στὸ χωριὸ οὔτε στὸν κάμπο, γιατὶ ὁ τόπος ἦταν ἀμμουδερός, καί, καθὼς τὸ χιόνι ἔλιωνε σιγὰ σιγά, ἡ γῆ κατάπινε τὸ νερὸ καὶ δὲν τὸ ἄφηνε νὰ τρέξει. Μόνο στὰ Σάια, ΝΑ τοῦ χωριοῦ, ἦταν ἕνα μικρὸ ρυάκι ποὺ κατέβαζε νερὸ μὲ τὶς με-

---

1. Βλ. παραπάνω, σ. 380, σημ. 5.

2. Τουρκ. kılıç, σπαθί. Σχῆμα σπαθιοῦ ἔχουν τὰ κρύσταλλα ποὺ κρέμονται ἀπὸ τὰ κεραμίδια.

3. Κατὰ τοὺς Διλιανοὺς «Αἱ Μάκρινας ἄρχιζαν νὰ λιώνουν τὰ χιόνια (στὶς 25 τοῦ Γενάρη), ὡς τότε ὁ ἀέρας ἐρχόταν ἴσια (κάθετα), πήγαινε στὸ βάθος, ὕστερα πάει λοξά, μπορεῖς νὰ φυλάγεσαι».

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γάλες βροχές. Κι αὐτὸ ὅμως σκορποῦσε μέσα στὸν κάμπο, χωρὶς νὰ κάνει ζημιές. Τὸ χαλάζι — τὸ κουκούι[1] — σὲρ᾽ κουκούια, ρίχνει χαλάζι ἔλεγαν — ἔπεφτε τὸ καλοκαίρι, κυρίως τὸ Μάη καὶ τὸν Ἰούνιο. Ἔλεγαν χαλάζ᾽ καὶ κουκούι καὶ πίστευαν πὼς γινόταν, ἐπειδὴ ὁ κόσμος εἶναι ἁμαρτωλός. Ἔλεγαν ἀκόμη βρέχ᾽ κουκούι, κουκούι ψελίτσικο, κουκούι ἀσdρό, πολὺ κουκούι, ἔπισιν ἀζγίν[2], σοὺν d᾽ὀβγό ἢ ᾽ὰν d᾽ὀβγὸ κουκούι. Οὔλα γέννημα dῶκιν dα doὺ κουκούι, βρέχει χαλάζι, χαλάζι ψιλό, χοντρό, πολύ, ἔπεσε πολὺ δυνατὸ (μεγάλο), σὰν τὸ ἀβγό. Ὅλα τὰ σπαρτὰ τὰ χτύπησε τὸ χαλάζι. Γιὰ νὰ μὴν πέσει χαλάζι, ἔβαλλαμ᾽ προὰ[3] σὴν πόρτα ὁμπρό, βάζαμε τὴ σιδεροστιὰ μπροστὰ στὴν πόρτα, ἢ ἔβαζαν μέσα στὸ λαγάν᾽, στὴ στάμνα ἕνα ἀβγὸ ἀπὸ τὰ dώεκα[4] βατζελιοῦ — ποὺ τὸ κρατοῦσαν στὸ εἰκονοστάσι — καὶ τὸ ἔφερναν στὴν αὐλή.

Καὶ πάγο ἔκανε πολὺ στὸ χωριό, συνήθως ὡς τὸ Μάρτη. Τὸν ἔλεγαν boὺς[5], ἐνῶ γιὰ τὸ κρύο ἔλεγαν πάους ὅὰν᾽ ἢ ποῖκι πολὺ πάους, κρύο κάνει ἢ ἔκανε δυνατὸ κρύο. Τὸν πάγο τὸν ἔλεγαν ἀκόμη ἀιάζ[6]. Λαήνια πιάσαν ἀιάζ, τὰ νερὰ μέσα στὶς στάμνες πάγωσαν. Περίμεναν νὰ φυσήξει νοτιάς, γιατὶ μ᾽ αὐτὸν λυζιέντι, λιώνουν καὶ τὰ χιόνια καὶ ὁ πάγος.

Μὲ τὰ δυνατὰ κρύα τοῦ χειμώνα, μόνο μέσα στὸ στάβλο ἔβρισκαν ζέστη, ζῶα καὶ ἄνθρωποι. Ἡ κοπριά, ποὺ ἐδῶ μέσα τὸ πάχος της ξεπερνοῦσε συνήθως τὸ μισὸ μέτρο, «ἄναβε» καὶ σκορποῦσε γύρω ζέστη. Ἐπειδὴ ὅμως βρεχόταν μὲ τὰ οὖρα τῶν ζώων, σκορποῦσαν πάνω σ᾽ αὐτὴν οἱ ἔνοικοι τοῦ σπιτιοῦ κάθε πρωὶ στεγνὴ κοπριὰ καὶ πάνω σ᾽ αὐτὴν ξαπλώνονταν τὰ ζῶα γιὰ νὰ μὴν πουντιάζουν. Τὸ καλοκαίρι ἔβγαζαν σὲ μεγάλα κομμάτια τὴν κοπριὰ τοῦ στάβλου, τὴν ἀποθήκευαν καὶ τὴ χρησιμοποιοῦσαν στὴ φωτιά. Αὐτὸ ἦταν τὸ γκιοbούρ, ποὺ σημειώσαμε μιλώντας γιὰ τὴν καύσιμη ὕλη[7].

---

1. Κατὰ τὸ Γ. Χατζιδάκη *MNE* 2,306 κουκούδι<κακούδι. Πιθανότερη φαίνεται ἡ προέλευση ἀπὸ τὸ κόκκος>κοκκούδι> κουκούδι. Πβ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 1α (1948) 195 : «τὰ στίγματα ταῦτα (τῶν ζαριῶν)... κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους (ἐκαλοῦντο) κοκκία, κουκκούδια δὲ κατὰ τὸν ΙΕ΄ αἰ. τὰ ὀνομάζει ὁ Σαχλίκης *Ἀφήγησις παράξενος* σ. 148» (Παπαδημητρίου).

2. Τουρκ. azgın.

3. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 385 καὶ Ἄννα Παπαμιχαὴλ *ΕΛΑ* 15 - 16 (1962 - 3) 62 - 91.

4. Βλ. παραπάνω, σ. 315.

5. Τουρκ. buz.

6. Τουρκ. ayaz.

7. Βλ. παραπάνω, σ. 105.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ. Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

§ 181. Τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας.

Ὁ σύνδεσμος ἀνάμεσα στὰ μέλη μιᾶς οἰκογένειας, τόσο στὴ στενὴ ὅσο καὶ στὴν πλατύτερή της ἔννοια, ἦταν πάντοτε δυνατός.

Ὅταν ὁ πατέρας βρισκόταν στὸ χωριό, αὐτὸς κυβερνοῦσε τὸ σπίτι. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἄντρες ποὺ μέναν μόνιμα σ᾽ αὐτὸ ἦταν λίγοι — οἱ ἄλλοι πήγαιναν στοὺς κετσέδες — ἀναλάμβανε τὴ διοίκηση τοῦ σπιτιοῦ ἡ γυναίκα, πού, ὅπως εἴδαμε στὸ σχετικὸ μὲ τὸ γάμο κεφάλαιο, πολὺ συχνὰ ἦταν μεγαλύτερη στὰ χρόνια ἀπὸ τὸν ἄντρα. Ὅταν ὑπῆρχε γιαγιὰ στὸ σπίτι καὶ οἱ ἄντρες ἔλειπαν, ἡ διοίκηση τοῦ σπιτιοῦ ἦταν στὰ χέρια της. Ἀκόμη καὶ τὰ κλειδιὰ τοῦ σεντουκιοῦ, ὅπου βρίσκονταν οἱ λιχουδιές, αὐτὴ τὰ κρατοῦσε.

Ὅταν ὑπῆρχε πεθερὰ μέσα στὸ σπίτι, οἱ νυφάδες δὲν εἶχαν κανένα λόγο στὴ διοίκησή του. Καὶ στοὺς ἄντρες ὅμως οἱ νυφάδες, καὶ γενικότερα οἱ γυναῖκες, ἔδειχναν ἀπεριόριστο σεβασμό. Ὁ πεθερὸς καὶ ἡ πεθερὰ ἦταν ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὶς βαριὲς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ, ποὺ τὶς ἀναλάμβαναν πιὰ τὰ παιδιά. Οἱ γέροι συμβούλευαν κ᾽ ἔδιναν τὶς κατευθύνσεις γιὰ τὸ «γύρισμα» τοῦ σπιτιοῦ.

Ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα στὰ μέλη ἑνὸς σογιοῦ ὁ σύνδεσμος διατηριόταν ἀρκετὰ δυνατός. Στὶς οἰκογενειακὲς γιορτὲς — τὴ γιορτὴ τοῦ προστάτη ἁγίου [1], τὶς Ἀποκριὲς— ὅλοι οἱ συγγενεῖς συγκεντρώνονταν στοῦ μέα δοὺ σπίτ᾽, στοῦ πρεσβύτερου δηλαδή. Δὰ παππούις—οἱ μεγάλοι ἢ οἱ πρόγονοι— ἔλεγαν μὲ σεβασμὸ οἱ Μιστιῶτες.

Ὅταν παντρεύονταν τ᾽ ἀγόρια μιᾶς οἰκογένειας, ἔμεναν συνήθως στὸ πατρικὸ σπίτι, χτίζοντας ἕνα δωμάτιο ἀκόμη δίπλα στ᾽ ἄλλα. Αὐτὸς ἦταν ὁ κανόνας, ἐκτὸς ἂν τὸ ἀγόρι πήγαινε σώγαμπρος ἢ ἂν γιὰ κάποιο σοβαρὸ λόγο ζητοῦσε νὰ φύγει ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι καὶ ν᾽ ἀνοίξει δικό του. Μέγα δοὺ σπίτ᾽ — τὸ σπίτι ὅπου συμβίωναν πολλὲς οἰκογένειες — τσεῖδι, εἶναι καλό, ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες. «Ἀρρωσταίνει ἕνας, ἀλλὰ ἡ δουλειὰ δὲ σταματάει. Ἕνα ξυλάκι μοναχό του σπάει, πολλὰ μαζὶ δὲ σπᾶνε [2]. Ὅταν

---

1. Βλ. τὸ κεφ. Λατρεία, σ. 287.
2. Οἱ φράσεις θυμίζουν τὸ μύθο τοῦ Αἴσωπου.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τ᾽ ἀδέρφια μένουν μαζί, τυχαίνει καὶ πεθαίνει τὸ ἕνα, ἀλλὰ τὰ παιδιά του δὲ μένουν ὀρφανά. Ἔχουν τοὺς θείους τους». Ἂν πέθαινε ὁ πατέρας, τὴ διοίκηση τοῦ σπιτιοῦ τὴν ἀναλάμβανε ἡ μητέρα ἢ ὁ μεγάλος γιός. «Τριάντα ἄτομα, dοὺ τσανάκ ἕνα, τριάντα ἄτομα, κάποτε, τρώγαν στὸ ἴδιο τραπέζι — κοιμόνταν ὅμως καθένας στὸ σπίτι του. Ἔλεγαν ἀκόμη, γιὰ νὰ δηλώσουν τὴ δύναμη ποὺ φέρνει ἡ ἕνωση : Σαράντα λάους σ᾽ ἕνα γαζὰν τσεῖδι κόσμους. Πιάσι ἕνα λάους. Μὶ τ᾽ ἕνα λάους δὲ μπορ᾽ νά dοὺ σηκώσεις, ὁ κόσμος εἶναι σὰν ἕνα καζάνι μὲ σαράντα χερούλια. Πιάσε ἕνα χερούλι. Μὲ τὸ ἕνα χερούλι δὲ μπορεῖς νὰ τὸ σηκώσεις, πρέπει νὰ τὸ πιάσουν πολλοὶ ἀπὸ πολλὰ χερούλια.

Τ᾽ ἀγόρια ποὺ πήγαιναν στοὺς κετσέδες δὲν κρατοῦσαν γιὰ λογαριασμό τους τὰ χρήματα ποὺ κέρδιζαν. Τἄδιναν στὸν πατέρα τους ὅλα.

Ὁ πατέρας ἦταν βαβάς, βὰς ἢ τατά, ἡ μητέρα ἢ ἡ πεθερὰ μάνα, τ᾽ ἀδέρφια ἀελφὸ ἢ ἀεφλὸ καὶ ἀελφή, ἀδερφός, ἀδερφή. Τὴν ἀδερφὴ τῆς μητέρας τὴν ἔλεγαν τειά, θειά, τὴ γιαγιὰ κάκα, τὸν παποὺ πάππου. Ὁ ἄντρας ἔλεγε ναίκα μ᾽, ἡ γυναίκα μου, κι αὐτὴ ἄντρα μ᾽, ὁ ἄντρας μου. Ἔλεγαν ἀκόμη πε(χ)ερὸ καὶ πε(χ)ερά, πεθερό, πεθερά. Dεὴ [1] ἔλεγε ὁ ἀνιψιὸς τὸν ἀδερφὸ τῆς μητέρας του, λούβα [2] τὸν ἀδερφὸ τοῦ πατέρα του, ἀλλὰ καὶ κάθε ἡλικιωμένον ἄντρα ἀπὸ τὸ σόι τοῦ πατέρα, καθὼς καὶ τ᾽ ἀδέρφια τοῦ παππού. Ἔλεγαν ἀκόμη : Ὁ τάδε μὲ τὸν τάδε εἶναι λουβάις, ἀνήκουν δηλαδὴ στὸ ἴδιο σόι. Dοὺ σόι μας λουβάις τσείμιστι, τὸ σόι μας εἴμαστε συγγενεῖς. Λούβα μ᾽ dοὺ παί, λούβα μ᾽ dοὺ κορίτσ᾽ ἦταν ὁ ξάδερφος καὶ ἡ ξαδέρφη. Νένε ἔλεγαν τοῦ λούβα τὴ γυναίκα.

(M)παδὰ [3] ἦταν τιμητικὴ προσφώνηση τῶν μεγαλύτερων ἀπὸ τοὺς νεώτερους. Γιὰ τὴ νύφη ὁ πεθερὸς ἦταν (μ)παδάς, ὅπως καὶ γιὰ τὸ μικρὸ ἀγόρι ὁ μεγαλύτερος ἀδερφὸς ἢ ἕνας ὁποιοσδήποτε ἡλικιωμένος, ἀκόμη καὶ ὁ παπάς : (M)παδὰ παπά, dῶσ᾽ μι ὕψωμα, ἔλεγαν. Οἱ μεγάλοι κουνιάδοι ἦταν γιὰ τὴ νύφη (μ)παδάδες.

Γιὰ τὸν κουνιάδο καὶ τὴν κουνιάδα ἔλεγαν γαΐτζ [4] καὶ bαλdούζα [5]. Ὅταν ὅμως ἡ νύφη ἀπευθυνόταν ἀπ᾽ εὐθείας στοὺς κουνιάδους της, τοὺς καλοῦσε μὲ τ᾽ ὄνομά τους. Οἱ μικρότεροι ἔλεγαν ἰζὰ [6] τὴν ἀδερφὴ τοῦ πατέρα τους, ἀλλὰ καὶ κάθε μεγάλη κάπως γυναίκα στὴ γειτονιά. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ τὰ κορίτσια— (ἰ)ζὰ μ᾽ Dέσποινα, π.χ., —, οἱ γυναῖκες ὅμως καλοῦσαν τὰ μικρά, ἀγόρια ἢ κορίτσια, μὲ τ᾽ ὄνομά τους.

1. Τουρκ. dayı.
2. Λέξη ἰδιωμ. Τὴ συναντοῦμε καὶ στὴν Ἀξὸ καὶ στὰ Σίλατα.
3. Τουρκ. paşa.
4. Τουρκ. kayın.
5. Τουρκ. baldız.
6. Τουρκ. teyze.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Φαινόταν ἄσχημο νὰ φωνάζει ὁ ἄντρας τὴ γυναίκα του μὲ τ᾽ ὄνομά της. Ἔβρισκε λοιπὸν κάποιαν ἄλλη φράση : Ἔ, ἔλα τσαοῦ, ἔ, ἔλα ἐδῶ, ἤ : Ἔλα, κορίτσ᾽, ποῦ ᾽σι! Τὸ ἴδιο γινόταν καὶ μὲ τὴ γυναίκα. Ἰσύ ἤ μπρέ, ἔλα τσαοῦ, ἔλα ἐδῶ, ἔλεγε αὐτή. Νύφ᾽ ἦταν ἡ γυναίκα τοῦ γιοῦ τους, ἀλλὰ καὶ οἱ νιόπαντρες γενικά.

Σύντικνους ἤ σύντικλους ἦταν ὁ ἀδεξιμιὸς ἤ τοῦ ἀδεξιμιοῦ τὰ παιδιά. Συντέξα ἦταν ἀκόμη κι αὐτὴ ποὺ τῆς βάφτισε κάποιος τὰ παιδιά. Ὁ σύντεκνος ἔλεγε τὸν κουμπάρο του τατὰ καὶ τὴ γυναίκα του τατὰ νουνά. Καὶ τὰ παιδιά τους φώναζαν τοὺς νονοὺς τατὰ: τατά μ᾽ Μακάριος, τατὰ μ᾽ Μωυσής.

Τοὺς μακρινοὺς συγγενεῖς ἀπὸ τὸ σόι τῆς μητέρας τούς ἔλεγαν — ἀμοιβαῖα — ἀνιψό, ἀνιψά. Ἀνιψό, ἀνιψὰ καὶ ἀνέψα σήμαινε καὶ ξάδερφο, ἀλλὰ μακρινόν, π.χ. τρίτον.

Μπατζανὰχ[1] ἦταν ὁ σύγαμπρος, σύννυφσσα ἡ συννυφάδα, σύμεερὸ καὶ σύμεερὰ ὁ συμπέθερος καὶ ἡ συμπεθέρα.

Παράμανα ἔλεγαν τὴ μητριά, παράβαβα τὸν πατριό. Χόρονθα[2] (τὰ) ἦταν τὰ ἄτομα. Τσείμιστι πέντε χόρονθα, σημαίνει εἴμαστε πέντε ἄτομα. Ἀλλὰ καί : Χόρονθα μ᾽ τσεῖδι μέ(γ)α, δὲν ἔσουσι ψωμί, ἡ οἰκογένειά μου εἶναι μεγάλη, δὲν ἔφτασε τὸ ψωμί.

Ἀνάλογα μὲ τὴν ἡλικία, ἔλεγαν τὶς νυφάδες : τὸ μέγα, τὸ ὀρτατζά[3], τὸ μικρὸ νύφ᾽, ἡ μεγάλη, ἡ μεσαία, ἡ μικρὴ νύφη. Τίνους ᾽σι νύφ᾽, τίνος εἶσαι νύφη ; Νικόλα νύφ᾽, τοῦ Νικόλα νύφη, τὸ Νικόλα δηλαδὴ εἶχε πεθερό. Σιφταρνὸ[4] μ᾽ ναίκα, ἡ πρώτη μου γυναίκα, ἔλεγε ἕνας ξαναπαντρεμένος γιὰ τὴν πρώτη του γυναίκα. Οἱ ξένοι ἔλεγαν : Γιάννη ναίκα, Ἰορδάν᾽ ναίκα, ἡ γυναίκα τοῦ Γ., τοῦ Ἰ., ὄχι Γιάνναινα[5] κτλ.

§ 182. Ἡ ἡλικία τῶν ἀνθρώπων.

Γιὰ τὴν ἡλικία εἶχαν τοὺς ὅρους: Γιορόν᾽, γιριὰ ἤ κάκα ἤ γιορόν᾽ ναίκα, γέρος, γριὰ ἤ γιαγιὰ ἤ γριὰ γυναίκα. Γιορονιάζ᾽, γιορονιανίσκ᾽, γερονιανίσκ᾽ ἤ γηρανίσκ᾽ σημαίνει γερνάει. Δελίγανους[6] εἶναι ὁ νέος, τὸ παλικάρι.

---

1. Τουρκ. bacanak.
2. Τουρκ. horanta.
3. Τουρκ. ortaca.
4. Ἀπὸ τὸ siftah, πρῶτος.
5. Τουρκ. delikanli.
6. Γιὰ τὰ νεοελληνικὰ ἀνδρωνυμικὰ βλ. Γ. Ἀναγνωστόπουλο *Λαογρ.* 7 (1923) 121 - 126, Θαν. Π. Κωστάκη, Τσακωνικὰ κύρια ὀνόματα, *Πελοποννησιακὰ* 3(1959) 230 κέ., ὅπου καὶ βιβλιογραφία.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 183. Τὰ ἐπώνυμα.

Τὰ ἐπώνυμα στὸ Μιστὶ ἦταν ἄγνωστα. Ὑπῆρχαν μόνο στὰ μητρῶα, ἀλλὰ οἱ Μιστιῶτες οὔτε τὰ ἤξεραν[1] συνήθως οὔτε τὰ χρειάζονταν, ἐκτὸς ἂν εἶχαν ἀνάγκη ἀπὸ κάποιο πιστοποιητικό, π.χ., στοὺς ἀνώμαλους καιροὺς τοῦ Πρώτου Πολέμου. Γνωρίζονταν μεταξύ τους ἀπὸ τὸ βαφτιστικό τους ὄνομα, ποὺ τὸ βάζαν μετὰ τὸ πατρικό, ποὺ κι' αὐτὸ συνήθως μετὰ τὸ παρατσούκλι — τὸ ἀλαγάπι[2] —, ποὺ σχεδὸν ἀπὸ κανέναν δὲν ἔλειπε. Ἔτσι: Τὰτ Γιακὼφ[3] Γιώρης σήμαινε: Ὁ Γιώργης, ὁ γιὸς τοῦ μουγγοῦ Ἰάκωβου. Ἐρέμια Κεδίπης[4], ὁ γραμματικὸς Ἱερεμίας. Ἄλλα παρατσούκλια ἦταν Κἄφσὲ ἢ Κιαφσάρ[5], Τοπὰλ[6], Τσακὰλ[7] κτλ. Δουζούρα[8] Γιωβάννης, ὁ κοντὸς Γιάννης, Δελὲ[9] Ἀπόστιλης, ὁ Τρελὸς Ἀποστόλης, Ἐνεϊλής, ἀπὸ τὸ Ἔνεγι καταγόμενος, Γοὺρ[10], Ἀσπρογένης κτλ.

§ 184. Τὰ σόγια.

Στὸ κεφ. Λατρεία γίνεται λόγος γιὰ τὰ σόγια καὶ τὶς γιορτές τους.

Μέσα στὸ χωριὸ σώζονταν ἀκόμη, μαζεμένα σὲ μικρὲς γειτονιές, τὰ σπίτια τῶν σογιῶν, πολλὰ ὅμως ἦταν καὶ σκόρπια ἀνάμεσα στὰ σπίτια ἄλλων σογιῶν. Ὅσοι κατοικοῦσαν μαζεμένοι στὶς μικρογειτονιές, συνήθως ἔχισκαν χρουσμένα τὰ σπίτια, εἶχαν κολλητὰ τὰ σπίτια τὸ ἕνα μὲ τ' ἄλλο. Καὶ εἶχε μεγάλη σημασία νὰ εἶναι μεγάλο τὸ σόι στὸ χωριό, γιατὶ τότε, ὅπως σημειώσαμε καὶ παραπάνω, ἦταν δύσκολο νὰ πειράξει ἄλλος κάποιο ἀπὸ τὰ μέλη του. Τὰ μεγάλα σόγια, λένε οἱ πληροφορητές, ὅ,τι θέλισκαν ἔσαναν, ἔκαναν ὅ,τι ἤθελαν. Στὴν Ἑλλάδα, λένε ἀκόμη, ὅλα τὰ κάνουν μὲ τὸ μολύβι, ἐκεῖ δίνισκαν ξύλου, χτυποῦσαν, καὶ γι' αὐτὸ «τὰ μικρὰ σόγια φοβόνταν τὰ μεγάλα».

---

1. Παρουσιάστηκε ὁ Ἀναστάσης Δελη Βασίλης (: Δελη Βασὶλ' Ἀναστάσ') στὸ στρατὸ γιὰ νὰ κάνει τὴ θητεία του, ἀλλά, ὅταν τὸν φώναξαν μὲ τὸ ἐπώνυμό του, δὲν κατάλαβε πὼς αὐτὸν καλοῦσαν. Στὸ χωριὸ τὸν ἔλεγαν Ἐνεϊλὴ Ἀναστάσ', κι αὐτὸ μόνο ἤξερε. Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πὼς τὰ ἐπώνυμα ποὺ βρίσκονταν στὰ ἐπίσημα βιβλία ἦταν τούρκικα, π.χ. Χαβαρσοὺχ, ἢ μὲ ἑλληνικὴ ρίζα καὶ τουρκικὴ κατάληξη, π.χ. Δαμιανόζογλου, Γιωνάνογλου, Βασίλογλου κτλ.

2. Τουρκ. lağap.
3. Τουρκ. tat, τραυλός.
4. Τουρκ. kâtip.
5. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
6. Τουρκ. topal, κουτσός.
7. Τουρκ. çakal.
8. Τουρκ. ἰδιωμ. λ.
9. Τουρκ. deli, τρελός.
10. Τουρκ. kır, ψαρός.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Τὰ μεγάλα σόγια στὸ Μιστὶ ἦταν γύρω στὰ πενήντα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σημειώνομε ἐδῶ τὰ παρακάτω, μὲ τὰ ὀνόματα ποὺ ἦταν γνωστὰ στὸ χωριό: Γαραβελῆ doὺ σόι, ποὺ τοῦ ἄρεσε πολὺ τὸ κρασί, Γκουμουσόγλου, Γιαγτζῆ, Γεσήφη, Γουργόρ' Γιορδάν', Γκιακίτ, Γιωνάνογλου, 'Αντζελῆ, Τσορbατζῆ Χατζη 'Εφραίμ, Παπάζογλου, Μπενγλῆ, Κουλιτσῆ, Καϊτὰν 'Αβράμ, Πα(π)α Λάζαρη, Δελη 'Ερεμία, Καβὰκ Βασίλ', 'Αρζουμάν, Πα(π)α 'Ανανία, Δαμιανέ, Χατζη Εὐτύμ', Κουνδὰν Κύριλλη, Δαούτ, Κιαδιρλῆ, Πα(π)α 'Αδίμ, Μάξουμ', Σεφὲρ Γιωβάνν' Μποκλοῦ, Χατζη Μελέτ', Τὲκ Μπιγίκ, Δουμάν, Πα(π)α Τόγωρη, Τεκέ, Σοκτούρ, Σουμπούλ Παντελὲ Σάββα, Ροφαήλ, Σαρατσῆ, Δελη Σάββα, Τσοποὺρ Γιώρ', Τζηλγόρ', Τσινασλάν, Σουσμέν, Τὰς Σταύρη, Σεκερτζῆ, Φατλᾶ, Παπα Χρίστη Φατές, Χατζη Γιωρλοῦ. Οἱ πρόσφυγες τοῦ τελευταίου αὐτοῦ σογιοῦ βρίσκονται στὴν 'Αμυγδαλέα.

§ 185. Ἡ θέση τῆς γυναίκας[1].

Ἡ ἀπόκτηση ἀγοριοῦ καὶ στὸ Μιστὶ ἦταν ἡ ἐπιθυμία κάθε σπιτιοῦ, μόλο ποὺ ἡ παντρειὰ τῶν κοριτσιῶν ἐνίσχυε οἰκονομικὰ τοὺς γονεῖς τους. Ἡ θέση τῆς γυναίκας ὅμως ἐδῶ δὲν ἦταν πολὺ ἄσχημη, γιατὶ στὸ Μιστὶ αὐτὴ ἔκανε, βέβαια, ὅλες τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν χωραφιῶν, ἀφοῦ ὁ ἄντρας ἔλειπε ἀπὸ τὸ σπίτι ὁλάκερους μῆνες, ἀλλὰ ἀπολάμβανε σύγχρονα μεγάλην ἐλευθερία. Γύριζε, χωρὶς φόβο, μόνη μέσα στὸν κάμπο, ἀκόμη καὶ πολὺ νωρὶς τὸ πρωῒ ἢ ἀργὰ τὸ βράδυ, ἂν ἡ δουλειὰ τὸ ἀπαιτοῦσε. Δὲ γινόταν στὸ Μιστὶ αὐτὸ ποὺ εἴδαμε στὴν 'Ανακού, ὅπου τὴν καλλιέργεια τῶν χωραφιῶν τὴν εἶχαν ἀναλάβει οἱ Τοῦρκοι. 'Εδῶ ἡ οἰκογένεια ἀποζοῦσε κυρίως ἀπὸ τὰ χωράφια κι ἀπὸ τὰ ζῶα, ποὺ στὰ εἰσοδήματα ἀπ' αὐτὰ προσθέτονταν τὰ χρήματα ποὺ ἔφερναν οἱ ἄντρες ἀπὸ τὶς κοῦρες.

Καὶ μ' ὅλα αὐτά ὅμως ἡ θέση τῆς γυναίκας κ' ἐδῶ δὲ μποροῦσε νὰ διαφέρει πολὺ ἀπὸ τῶν ἄλλων χωριῶν. Ὅταν τὸ ἀντρόγυνο πήγαινε στὸ χωράφι, καβάλα στὸ γαϊδούρι ἦταν πάντα ὁ ἄντρας, ἐκτὸς ἂν τὰ ζῶα ἦταν δύο, ἢ ἂν ἡ γυναίκα κρατοῦσε στὴν ἀγκαλιά της μωρὸ ἢ ἦταν σὲ κατάσταση ἐγκυμοσύνης. Δὲν ἦταν σωστὸ νὰ χαιρετήσει ὁ ἄντρας μιὰ ξένη γυναίκα ποὺ συναντοῦσε στὸ δρόμο, ὅπως δὲν ἦταν σωστὸ νὰ διευθύνει ἡ γυναίκα στὸ χωριὸ ἕνα κατάστημα. Καβαλοῦσε ὅμως καὶ ἡ γυναίκα ἀντρίκια, μόνο πὼς μάζευε κάπως πρὸς τὰ πίσω τὶς γάμπες της, ἐνῶ οἱ ἄντρες ἄφηναν τὰ πόδια τους τεντωμένα. Ξεχώριζες ἀπὸ μακριὰ τὶς ἀνύπαντρες, γιατὶ δὲ φοροῦσαν ζώνη, ὅπως ἔκαναν οἱ παντρεμένες.

Οἱ γυναῖκες περνοῦσαν κ' ἐδῶ σκυφτὲς μπροστὰ ἀπὸ τοὺς ἄντρες, βά-

1. Βλ. καὶ σ. 201.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζοντας τὸ χέρι στὸ στῆθος καὶ χωρὶς νὰ μιλήσουν, καὶ ἄντρες καὶ γυναῖκες σηκώνονταν, ὅταν περνοῦσε ὁ παπάς.

Καὶ στὸ τραπέζι οἱ γυναῖκες τοῦ σπιτιοῦ κάθονταν μαζὶ μὲ τοὺς ἄντρες, μόνο ὅταν αὐτοὶ ἦταν οἱ ἄντρες τους ἢ τ᾽ ἀδέρφια τους. Ὅταν δούλευαν στὸν κάμπο, οἱ γυναῖκες ἔτρωγαν χωριστά, ἂν στὸ τραπέζι καθόταν ἕνας μεγάλος κουνιάδος ἢ ὁ πεθερός τους. Ἔπιναν νερό ὅλοι τοῦ σπιτιοῦ, μὲ τὴ σειρὰ καθένας, ἀπὸ τὸ ἴδιο κύπελλο, ὅπως ἔτρωγαν ἀπὸ τὸ ἴδιο πιάτο. Οἱ γυναῖκες ὅμως ἔπιναν τελευταῖες καὶ γυρίζοντας ἀλλοῦ τὸ πρόσωπό της, γιὰ νὰ μὴν τὶς βλέπουν οἱ ἄντρες. Ὅταν ἦταν κοντὰ ὁ πεθερός, στὸ σπίτι ἢ στὸ χωράφι, οἱ γυναῖκες οὔτε ἔτρωγαν οὔτε ἔπιναν οὔτε γελοῦσαν οὔτε τὰ παιδιά τους θήλαζαν μπροστά τους.

Ἂν τύχαινε συνάντηση σὲ σταυροδρόμι, ἡ γυναίκα περίμενε νὰ περάσουν πρῶτα οἱ ἄντρες, ἔστω κι ἂν προλάβαινε νὰ περάσει πρώτη αὐτή, κι ἂν ἦταν καβάλα, ξεπέζευε. «Μᾶς ἔκοψε τὸ γούρι», θἄλεγαν οἱ ἄντρες, ἂν ἡ γυναίκα δὲν κρατοῦσε αὐτὴ τὴ σειρά.

Ὅταν βρίσκονταν ξένοι στὸ σπίτι, τὰ κορίτσια τοὺς φιλοῦσαν τὸ χέρι κ᾽ ἔφευγαν διακριτικά, χωρὶς νὰ μιλήσουν. Ἂν τὶς καλοῦσε κάποιος, γυναῖκες ἢ κορίτσια, πήγαιναν πρόθυμα, χωρὶς ὅμως ν᾽ ἀποκριθοῦν προφορικὰ στὴν πρόσκληση.

Τὰ κορίτσια καβαλοῦσαν στὰ ζῶα μόνο ὅταν δὲν ὑπῆρχε ἡλικιωμένος πεζός. Δὲν ἦταν ὅμως σωστὸ νὰ κρατήσουν τὸ γαϊδούρι γιὰ νὰ καβαλήσουν, πηδοῦσαν στὴ ράχη του τὴν ὥρα ποὺ αὐτὸ περπατοῦσε. Συνήθως ὅμως πήγαιναν περπατώντας στὰ χωράφια, κάνοντας στὸ δρόμο τὴ ρόκα τους. Καὶ στὸ σπίτι δὲν ἦταν σωστὸ νὰ δείξουν πὼς δὲ μποροῦσαν νὰ σηκώσουν ἕνα βαρὺ τσουβάλι. Ἔπρεπε νὰ εἶναι πάντα γερὰ καὶ πάντα δυνατά, γιὰ νὰ τὰ βγάλουν πέρα μὲ τὶς δουλειὲς τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν χωραφιῶν, ὅταν θὰ παντρεύονταν.

Οἱ καλὲς νυφάδες ἢ μιλοῦσαν πολὺ σιγὰ στὰ πεθερικά τους σὲ ὅλη τους τὴ ζωὴ ἢ δὲ μιλοῦσαν καθόλου. Φοροῦσαν στὸ κεφάλι τσεμπέρι, ποὺ μπροστὰ στὸν πεθερὸ ἢ στὸν κουνιάδο τὸ ἀνέβαζαν ὡς πάνω ἀπὸ τὸ στόμα, κάνιˆσκαν νυφιώτ᾽, ἔκαναν νυφιώτικα — ὅπως ἡ νύφη —, σκέπαζαν δηλ. κάπως τὸ πρόσωπό τους μπροστὰ στοὺς ἄντρες. Ἂν κανεὶς ἀπ᾽ αὐτοὺς δὲν ἦταν μπροστά τους, τὸ κατέβαζαν χαμηλότερα καὶ εἶχαν τὸ στόμα τους ξεσκέπαστο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΟΙΝΟΤΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ
ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΤΟΥΡΚΟΥΣ

§ 186. Εἰσαγωγικὴ σημείωση. Τὸ διοικητικὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ.

Ὡς τὰ 1820 περίπου, σύμφωνα μὲ τὶς πληροφορίες, τὸ Μιστὶ ὑπαγόταν δικαστικὰ στὸ Μπερεκετλὶ Μαδέν, ἀργότερα ὅμως δικαστικὰ καὶ διοικητικὰ ἀνῆκε στὴ Νίγδη. Γιὰ δέκα περίπου χρόνια, γύρω στὴν ἐποχὴ τοῦ Πρώτου Πολέμου, τὸ χωριὸ ὑπαγόταν στὴ Λίμνα καὶ ἀργότερα, γιὰ λίγον καιρό, στὸ Κίτσαγατς, ὅπου ἔμενε ὁ μουδούρης[1]. Ἦταν, βέβαια, μεγάλο τὸ Μιστί, καὶ γι᾽ αὐτὸ ἔπρεπε ἐδῶ νὰ μένει ὁ μουδούρης, ἀλλὰ δὲν εἶχε τζαμὶ γιὰ τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα τῶν Τούρκων, οὔτε ἄλλους Τούρκους, κι αὐτὸ δυσκόλευε τὴ διαμονή του ἐδῶ. Ἕνας ἄλλος λόγος, κατὰ τοὺς Μιστιῶτες, ἦταν πὼς οἱ ἴδιοι ἦταν «κάπως ἄγριοι», κι᾽ αὐτὸ δὲ θὰ ἦταν εὐχάριστο γιὰ τὸ μουδούρη. Στὰ τελευταῖα χρόνια, ὡς τὰ 1924, ὁ μουδούρης ἔμενε πάλι στὴ Λίμνα.

Καὶ στὰ παλιότερα ὅμως χρόνια, ὅπως καὶ στὰ νεώτερα, κοινοτικὴ ὀργάνωση τοῦ χωριοῦ στὴν πραγματικότητα ἦταν ἀνύπαρχτη. Τὸ Μιστὶ ἦταν ἀπὸ τὰ λίγα χωριὰ ποὺ οὔτε τὰ σχολεῖα ἔδιναν ἐνδεικτικὰ σπουδῶν, οὔτε τῆς ἐκκλησίας τὰ ληξιαρχικὰ βιβλία βρίσκονταν στὸ χωριό. Τὸ κουτούκ, τὸ μητρῶο, βρισκόταν παλιότερα στὴ Νίγδη, αὐτὸ ὅμως δὲν ἐμπόδιζε κάποτε τὸν πρόεδρο — τὸ μουχτάρη[2] — τοῦ χωριοῦ νὰ ἐφοδιάσει,

---

1. Βλ. Χουδαβερδόγλου 119 - 120: «Τὸ χωριὸ εἶναι πρωτεύουσα δήμου, ναχιές, ὁ μουδίρης ὅμως μένει στὸ Οὐλούαγατς». Κατὰ τὸ Μαυροχαλυβίδη 154: «κατὰ τὰ 1870 - 80 εἶχε συστηθῆ ναχιγὲ μὲ μουδοὺρη στὴ Λίμνα, προηγουμένως ἡ ἕδρα τοῦ ναχιγὲ ἦταν τὸ Μιστί, ἀπ᾽ ὅπου πῆγε στὴ Λίμνα, γιατὶ τὸ Μιστὶ δὲν εἶχε τζαμί».

2. Βλ. Θεοτοκᾶ 404 κέ., *Histoire de la Turquie* 303, Ζακυθηνό, La communauté grecque, στὸ *Hellén. Contemporain*, 1948 σ. 5: Ἡ κοινότητα εἶναι ἐκδήλωση τῆς ἀντίστασης τοῦ Ἑλληνισμοῦ στὴν κρατικὴ πίεση, γεννήθηκε στὸ περιθώριο τῆς κατακτητικῆς διοικήσεως, μέσα στὴν προσπάθεια τοῦ λαοῦ νὰ ἐξασφαλίσει τὴν κοινωνική, ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ ἐπιβίωση. Βλ. καὶ *Μικρασ. Χρον.* 3 (1940) 1 - 70, Δ. Δανιηλίδη *Ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία καὶ οἰκονομία*, Ἀθήνα 1934, 130 - 131. Κατὰ τοὺς Μαραβελάκη - Βακαλόπουλο 160, «ἡ κοινότης διηυθύνετο ὑπὸ ἐννεαμελοῦς ἐπιτροπῆς ἀποτελουμένης ἐξ ἑνὸς προέδρου (μουχτάρη) καὶ ὀκτὼ συμβούλων, ἡ ἐκλογὴ τῶν ὁποίων ἐγίνετο κατὰ τετραετίαν. Χωριστὴ τριμελὴς ἐπιτροπὴ διὰ τοὺς ναοὺς τοῦ Προφ. Ἠλία

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἰδιαίτερα στὰ χρόνια τοῦ πολέμου, ἕνα συχωριανό του μ᾽ ἕνα πιστοποιητικό, ἀπαραίτητο γιὰ ν᾽ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τὸ χωριό, κάποτε πιστοποιητικὸ πλαστό. Μ᾽ ἕνα τέτοιο ἔγγραφο ὁ ἀνυπόταχτος ἀπὸ τὸ στρατὸ Μιστιώτης δὲν κινδύνευε νὰ συρθῆ δεμένος στὸ στρατώνα ἢ στὴ φυλακή [1]. Ἀργότερα τὰ βιβλία αὐτὰ μεταφέρθηκαν στὸ χωριό, ἀλλὰ δὲ βρέθηκαν στὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἔγινε γιὰ τὰ βιβλία ἄλλων χωριῶν.

§ 187. Ὁ μουχτάρης [2]. Οἱ ἐκλογές.

Τὸ μουχτάρη — ἐχτιάρης [3] ἔλεγαν συνήθως οἱ Μιστιῶτες — τὸν διόριζε παλιότερα ὁ μουδούρης, ἦταν πάντοτε Μιστιώτης καὶ ἔπρεπε νὰ εἶναι πλούσιος, ἔξυπνος, σκληρὸς καὶ ν᾽ ἀνήκει σὲ δυνατὸ σόι, γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ἐπιβάλλεται. Ὡς τὸ 1918 ὅλο τὸ χωριὸ εἶχε ἕνα μουχτάρη καὶ τέσσερεις συμβούλους [4]. Ἀπὸ τὰ 1918 - 1920 κάθε μιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερες μεγάλες γειτονιὲς τοῦ χωριοῦ εἶχε τὸ μουχτάρη καὶ τοὺς τέσσερεις συμβούλους της. Μετὰ τὸ 1920 ὅμως ξαναγύρισε τὸ παλιὸ καθεστώς.

Ἐκλογές, ὅπως τὶς ἐννοοῦμε σήμερα, γιὰ τὴν ἀνάδειξη μουχτάρη, ἦταν ἄγνωστες. Ὁ ὑποψήφιος ποὺ συγκέντρωνε τὰ παραπάνω προσόντα καὶ ὁ ἀντίπαλός του, ἂν ὑπῆρχε, ἔπρεπε νὰ ἔχουν καὶ τὴν ὑποστήριξη τοῦ μουδούρη. Ὅταν αὐτὸς ὑποστήριζε ἕναν ὑποψήφιο, ἡ ἐκλογή του ἦταν ἐξασφαλισμένη. «Ὅ,τι λέει ὁ μουδούρης, τὶ ἐκλογὲς νὰ κάνεις»; λένε οἱ Μιστιῶτες.

Τὶς ἡμέρες τῶν ἐκλογῶν ὅμως οἱ ὑποψήφιοι ἔδιναν σὲ κάποιον δικόν τους μιὰ κόλλα χαρτί, κι αὐτὸς γύριζε στὰ σπίτια ζητώντας νὰ δώ-

---

καὶ Ἁγ. Δημητρίου (;) καὶ ἐννεαμελὴς διὰ τὸν ναὸν τοῦ Ἁγ. Βασιλείου. Ἡ ἐκλογή των ἐγίνετο κατὰ δεκαετίαν. Ὑπῆρχε καὶ διμελὴς σχολικὴ ἐφορεία ἐκλεγομένη κατ᾽ ἔτος».

1. Κάθε 5, 6, 8 χρόνια, λένε οἱ πληροφορητές, ἔρχονταν κρατικοὶ ὑπάλληλοι ἀπὸ τὴ Νίγδη κ᾽ ἔγραφαν τοὺς ἄντρες ποὺ ἦταν σὲ στρατεύσιμη ἡλικία, καθένας ὅμως ἀπ᾽ αὐτοὺς δήλωνε τὴν ἡλικία ποὺ θυμόταν. —«Ἐγώ», λέει ὁ Γ. Κύριλλης, «ἔφυγα 22 χρονῶν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, κι ἀκόμη δὲν εἶχα γραφτῆ». Στὴ Νίγδη βρισκόταν καὶ τὸ χτηματολόγιο τοῦ χωριοῦ.

2. Ἡ τουρκικὴ διοίκηση περιλάμβανε τὶς ἑξῆς βαθμίδες: Ἕνα βαλιλὶκ (vilayet) εἶχε τέσσερα μουτασαριφλίκια (mutasarriflik) ἢ σαντζάκια (sandjak) νομούς, ἕνα μουτασαριφλὶκ τέσσερα καϊμακαμλίκια (kaymakamlik) ἢ καζάδες (kaza), ἐπαρχίες, ἕνα καϊμακαμλίκι τέσσερα μουδουρλίκια (müdürlük), δήμους, κ᾽ ἕνα μουδουρλίκι ἀρκετὰ χωριὰ - κοινότητες, καθένα μὲ τὸ μουχτάρη του, τουρκ. muhtar. Τὸ μουδουρλίκι στὸ ὁποῖο ὑπαγόταν τὸ Μιστὶ εἶχε 31 χωριά.

3. Τουρκ. ihtiyar.

4. Βλ. Μαραβελάκη - Βακαλόπουλο 160. Ἦταν τέσσερεις μαχαλάδες, λένε ἄλλοι, κάθε μαχαλὰς βγάλλισκεν δύο ἀθρῶπ᾽, παίνισκαν σ᾽ ἕνα ὀδὰ τῶι τράβαναν κλῆρο — ποιὸς θὰ γίνει μουχτάρης. Ὁ μουδούρης ἦταν στὸ Γκολτζούκ καὶ κάποτε ἐρχόταν καὶ στὸ χωριό μας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κουν τὰ ἰμζάα[1] τ᾽νε, νὰ δώσουν τὶς ὑπογραφές τους. Ἔλεγαν ἀκόμη τότε οἱ ἐκλογεῖς: bαρναγοὺμ bαστούν[2], ἔδωσα τὸ δάχτυλο, δηλαδὴ τὴν ὑπογραφή μου[3]. Τὸ χαρτὶ μὲ τὶς ὑπογραφὲς καὶ μὲ ἀρκετὰ δῶρα τὸ πηγαινε ὁ ὑποψήφιος στὸ μουδούρη, κι᾽ αὐτὸς στὴ Νίγδη, καὶ ζητοῦσε ἀπὸ τὸ διοικητὴ[4] τὴν ἐπικύρωση τῆς ἐκλογῆς. Σπάνια μαζεύονταν μερικοὶ στὴν ἐκκλησία ἢ σ᾽ ἕναν ὁδά, κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια, καὶ ψήφιζαν[5] — ἔγραφαν δηλ. σ᾽ ἕνα χαρτὶ τὸ ὄνομα τοῦ μουχτάρη — κι αὐτοὶ ἦταν οἱ ἡλικιωμένοι καὶ οἱ εὔποροι συνήθως τοῦ χωριοῦ. Οὔτε οἱ νέοι ἄντρες οὔτε οἱ φτωχοὶ γενικὰ ἀνακατεύονταν στὶς ἐκλογές.

Μαζὶ μὲ τὸ μουχτάρη, ποὺ ἀντιπροσώπευε ὅλο τὸ χωριό, οἱ τέσσερεις τσορbατζῆδες[6] ἢ τεσκιλὲτ[7], ἕνας ἀπὸ κάθε μεγάλη γειτονιὰ τοῦ χωριοῦ, ἀποτελοῦσαν τὸ κοινοτικὸ συμβούλιο. Τοὺς συμβούλους τοὺς διάλεγε ὁ μουχτάρης. Τὸ κοινοτικὸ συμβούλιο, ἰδιαίτερα ὁ πρόεδρος, ἦταν τὰ μόνα πρόσωπα ποὺ ἔρχονταν ἀπ᾽ εὐθείας σ᾽ ἐπαφὴ μὲ τὸ ἐπίσημο κράτος. Ἐκτελοῦσαν τὶς διαταγές του, ἀλληλογραφοῦσαν μ᾽ αὐτό, διεκπεραίωναν τὶς ὑποθέσεις τῶν πολιτῶν ποὺ εἶχαν σχέση μὲ τὸ κράτος, κρατοῦσαν τὴ σφραγίδα[8] καὶ σφράγιζαν τὰ ἔγγραφα. Ὁποιαδήποτε ὑπόθεση μὲ τὶς δημόσιες ὑπηρεσίες στὴ Νίγδη ἦταν ἀδύνατο νὰ τελειώσει χωρὶς τὴν ὑποστήριξη τοῦ μουχτάρη.

Καθήκοντα τοῦ μουχτάρη.

Ἀπὸ τ᾽ ἄλλα καθήκοντα τοῦ μουχτάρη[9] σημειώνομε τὰ παρακάτω: 1) Προσπαθοῦσε νὰ συμβιβάσει ὅσους εἶχαν διαφορὲς κάθε εἴδους μεταξύ τους, γιὰ νὰ μὴν τρέχουν στὰ δικαστήρια[10]. Κι αὐτοὶ συνήθως τὸν ἄκου-

---

1. Τουρκ. imza.

2. Τουρκ. barnağım bastın.

3. Οἱ ἀγράμματοι — καὶ τέτοιοι ἦταν ὅλοι σχεδὸν — πατοῦσαν τὸ δάχτυλό τους, ἀφοῦ δὲ μποροῦσαν νὰ ὑπογράψουν.

4. Βλ. *Legislation ottomane* 283, ἄρθρ. 55.

5. Ἡ πληροφορία τοῦ Χουδαβερδόγλου 120, πὼς «οἱ συνελεύσεις των γίνονταν στὸ ὕπαιθρο καὶ οἱ ἀποφάσεις παίρνονταν διὰ βοῆς», δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τοὺς πληροφορητές μας. Βλ. καὶ Μ. Χριστόπουλο *Μικρασ. Χρον.* 4 (1948) 128: «ὁ θεσμὸς τῶν δημογεροντιῶν ἴσχυσε ἀπὸ τοῦ 1840».

6. Τουρκ. çorbaci, αὐτὸς ποὺ ἀσχολεῖται μὲ τὸ çorba, τὴ σούπα. Κατόπιν σημαίνει εὔπορος, πλούσιος, δυνατός.

7. Τουρκ. teskilât.

8. Δὲ μπορέσαμε νὰ βροῦμε τὴ σφραγίδα τοῦ χωριοῦ.

9. Βλ. Κ. Λαμέρα *Μικρασ. Χρον.* 3(1940) 62.

10. Βλ. Κ. Λαμέρα *Μικρασ. Χρον.* 3 (1940) 35, ὅπου περιηγητὲς σημειώνουν ὅτι οἱ δημογέροντες προσπαθοῦσαν πάντοτε νὰ συμβιβάζουν τοὺς Ἕλληνες, γιὰ ν᾽ ἀποφύγουν τὰ τουρκικὰ δικαστήρια.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

γαν, γιατὶ ἤξεραν πώς, «ὅταν αὐτὸς πατοῦσε τὸ μουχούρι [1]», τὴ σφραγίδα, ἂν τοίμαζε δηλαδὴ τὴν ἀναφορά του, αὐτοὶ ποὺ δυστροποῦσαν νὰ συμβιβαστοῦν θὰ πήγαιναν στὴ Νίγδη, ἀπ᾽ ὅπου κανείς τους δὲ θὰ γύριζε κερδισμένος. Κάποτε δίκαζε καὶ ὁρισμένες μικροϋποθέσεις καὶ ἐπέβαλλε μικρὰ πρόστιμα — 10 - 20 γρόσια —, ποὺ εἰσπράττονταν γιὰ λογαριασμὸ τῆς κοινότητας.

2) Διόριζε τοὺς ἀγροφύλακες τοῦ χωριοῦ [2] — τοὺς μιράγους [3] (ἑν. ὁ μιρὰβ, πληθ. μιραβγοί, μιράγους, μιράβους)—, 6 - 8 συνολικά, ποὺ τοὺς χρησιμοποιοῦσε καὶ σὰν βοηθοὺς σὲ ὁρισμένες περιπτώσεις : ὅταν ἔπρεπε νὰ ἐχτιμηθῆ ἡ ζημιὰ ποὺ εἶχε γίνει σὲ κάποιο χωράφι, ὅταν ἔπρεπε νὰ ἀσκηθῆ βία σὲ κάποιον φταίχτη, ὅταν ἔπρεπε νὰ γνωστοῦν ὁρισμένες διαταγὲς στὸ χωριό. Οἱ ἀγροφύλακες [4] πληρώνονταν ἀπὸ τοὺς κατοίκους σὲ εἶδος. Τὴν ἐποχὴ τῶν ἁλωνιῶν ἔπαιρναν τὰ γαϊδουράκια τους, τὰ σακκιά τους, ἕνα δοχεῖο καὶ γύριζαν στ᾽ ἁλώνια. Κάθε σπίτι τοὺς ἔδινε ἕνα τάσ πιλιάρι, σίκαλη, ὡς ἕξι ὀκάδες. Ἀπὸ τὸ δόσιμο αὐτὸ ἀπαλλάσσονταν ὅσοι δὲν εἶχαν δικό τους ζευγάρι. Τὰ σπίτια μὲ περισσότερες οἰκογένειες πλήρωναν μόνο γιὰ τὴ μία.

3) Βοηθοῦσε τὸν ταξιλδάρη [5], τὸ δημόσιο εἰσπράκτορα, στὴν εἴσπραξη τῶν φόρων [6] τοῦ δημοσίου καὶ μετεῖχε στὴν ἐπιτροπὴ ποὺ καθόριζε τὸ ποσὸν ποὺ ἔπρεπε νὰ πληρώσει τὸ χωριὸ σὲ εἶδος καὶ σὲ χρῆμα στὸ κράτος.

4) Φιλοξενοῦσε τοὺς κρατικοὺς ὑπαλλήλους ποὺ περνοῦσαν ἀπὸ τὸ χωριό. Γιὰ τὴ συντήρηση τῶν ἀλόγων τους κάθε οἰκογένεια ἔδινε στὸν πρόεδρο 6 ὀκ. κριθάρι τὸ χρόνο.

5) Ἐφοδίαζε τοὺς πολίτες μὲ κάθε εἴδους πιστοποιητικὰ ποὺ τοὺς χρειάζονταν.

6) Ὑποστήριζε τὰ δίκαια τῶν συχωριανῶν του, ὄχι ὅμως πάντοτε χωρὶς ἀνταλλάγματα.

---

1. Τουρκ. mühür, σφραγίδα.

2. Βλ. *Legistation ottomane* 283, ἄρθρ. 57 καὶ σ. 290 ἄρθρ. I. Βλ. καὶ Δ. Ζακυθηνὸ σ. 10.

3. Ἀραβ. μιρ-απ (ἄρχων νεροῦ)· σημειώνει ὁ Μαυροχαλυβίδης 160. Πβ. mir, ἀρχηγός.

4. Κάποτε οἱ ἀγροφύλακες ἦταν Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, μιὰ φορὰ μάλιστα ἦταν Τσερκέζοι καὶ γύριζαν στὸν κάμπο καβάλα στ᾽ ἄλογα. Ὁ μιστὸς ἦταν ἀσήμαντος καὶ οἱ Μιστιῶτες δὲν εἶχαν συμφέρον νὰ γίνουν ἀγροφύλακες, ἀφοῦ κέρδιζαν πολὺ περισσότερα ἀπὸ τὴν τέχνη τους.

5. Τουρκ. tahsildar.

6. Γιὰ τὸν τρόπο εἴσπραξης τῶν φόρων βλ. Hamilton 2. 284 - 85.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

7) Ὅριζε τὶς ἀγγαρεῖες γιὰ τὴν ἐπισκευὴ τῶν δρόμων, τὴ μεταφορὰ κρατικῶν εἰδῶν σὲ περίπτωση πολέμου κτλ.

8) Ὅριζε τὶς ἡμέρες ποὺ ἔπρεπε νὰ γίνει ἡ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν ἀπὸ τὰ χωράφια στ᾽ ἁλώνια. Ἂν κάποιος τολμοῦσε νὰ παραβεῖ τὴ διαταγή, ὁ πρόεδρος εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ κόψει τὰ σκοινὰ μὲ τὰ ὁποῖα εἶχαν φορτωθῆ τὰ δεμάτια καὶ ν᾽ ἀφήσει τὰ στάχυα νὰ σκορπήσουν στὸ δρόμο.

9) Ὅριζε τὶς ἡμέρες ποὺ οἱ κάτοικοι ἔπρεπε νὰ βγοῦν στὰ χωράφια γιὰ νὰ μαζέψουν χόρτα, νὰ θρέψουν τὸ χειμώνα τὰ ζῶα τους. Αὐτὸ γινόταν πρὶν βγοῦν στὶς ρόβες καὶ στὶς φακές.

10) Μετὰ τὸ 1914, ὅταν καθιερώθηκε ὁ θεσμὸς τῶν νυχτοφυλάκων [1], ὁ διορισμὸς κι αὐτῶν ἦταν δουλειὰ τοῦ προέδρου. Οἱ νυχτοφύλακες — νύχτας γκολτζή [2] — γύριζαν τὴ νύχτα στὸ χωριὸ ἔνοπλοι. Τοὺς ἔδινε ὅπλα ἡ ἐκκλησία, καὶ τοὺς βοηθοῦσαν στὴ δουλειά τους τὰ μεγάλα σκυλιὰ τοῦ χωριοῦ. Οἱ ἴδιοι ἢ ἄλλοι ἄντρες τὶς ἡμέρες τῆς Λαμπρῆς πρόσεχαν καὶ «τὰ τέσσερα χρυσὰ καντήλια τῆς ἐκκλησίας», γιὰ νὰ μὴν τοὺς τὰ κλέψουν. Τὶς ἄλλες ἡμέρες ἡ ἐκκλησία ἦταν κλειστή.

11) Ἡ κοινοτικὴ ἐπιτροπὴ φρόντιζε πολλὲς φορὲς νὰ φέρει τοὺς δασκάλους τοῦ χωριοῦ. Συνήθως ὅμως γιὰ τὸ ζήτημα αὐτὸ φρόντιζαν οἱ ἴδιοι οἱ κάτοικοι. Ὅταν ἐρχόταν δάσκαλος, τὸ πράγμα μαθαινόταν εὔκολα : Στὸ τάδε μέρος θὰ πάει δάσκαλος. Μάζευαν τότε ὑπογραφὲς ἀπ᾽ ὅσους εἶχαν παιδιὰ καὶ ἤθελαν νὰ τὰ στείλουν στὸ σχολεῖο, κι ἂν ὁ δάσκαλος δεχόταν τὴν ἀμοιβὴ ποὺ τοῦ ὑπόσχονταν, τοῦ τὰ ἐμπιστεύονταν. Συνήθως πλήρωναν 10 - 25 γρόσια «τὸ χρόνο», ποὺ κρατοῦσε ἀπὸ τὸ Δεκέμβρη ὣς τὰ μέσα τοῦ Μάρτη [3]. Ἄρχιζαν τότε οἱ δουλειὲς τῶν χωραφιῶν καὶ οἱ δάσκαλοι ἔμεναν χωρὶς μαθητές, γιατὶ τὰ παιδιὰ πήγαιναν νὰ βοηθήσουν τοὺς γονεῖς τους [4].

12) Εἶχε τὴν εὐθύνη γιὰ τὸ μητρῶο τοῦ χωριοῦ, ὅπου σημειώνονταν οἱ γεννήσεις, οἱ γάμοι καὶ οἱ θάνατοι στὸ χωριό.

§ 188. Ὁ πατρίκος.

Ὁ πατρίκος, ὁ κλητήρας τοῦ χωριοῦ, ἦταν ὁ ἀπαραίτητος βοηθὸς τοῦ προέδρου, πού, ἄλλωστε, τὸν διάλεγε καὶ τὸν προσλάμβανε.

---

1. Στὴ Νίγδη οἱ νυχτοφύλακες κρατοῦσαν στὸ χέρι τους τὸ τοποὺζ (τουρκ. topuz), ἕνα χοντρὸ μπαστούνι, μὲ τὸ ὁποῖο χτυποῦσαν τὶς ὧρες: ἕνα δυνατὸ χτύπημα στὴ γῆ γιὰ κάθε ὥρα. Τὴν ὥρα τὴν ἔβλεπαν στὰ ρολόγια τους, ποὺ μὲ μιὰν ἁλυσίδα τὰ εἶχαν κρεμασμένα ἀπὸ τὸ λαιμό τους. Βλ. καὶ Schweinitz 119.

2. Τουρκ. kolcu.

3. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 177.

4. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 181.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Καὶ τὸν πατρίκο ὅμως τὸν πλήρωνε τὸ χωριό. Στὴν ἐποχὴ τῶν ἁλωνιῶν, μὲ τὸ γαϊδούρι του κ᾽ ἕνα δισάκι, ἔπαιρνε τ᾽ ἁλώνια μὲ τὴ σειρὰ καὶ κάθε οἰκογένεια τοὔδινε 6 ὀκάδες σίκαλη ἢ σιτάρι, ἀμοιβὴ τῆς χρονιᾶς του.

Ὁ πατρίκος ἀνακοίνωνε στὸ χωριὸ τὶς ἀποφάσεις καὶ τὶς διαταγὲς τοῦ προέδρου καὶ τοῦ κράτους. Συγκέντρωνε ἀβγὰ καὶ ἄλλα τρόφιμα γιὰ τοὺς χωροφύλακες ποὺ μὲ κάποιαν ἀποστολὴ βρίσκονταν στὸ χωριό. Γιὰ τοὺς ἴδιους αὐτοὺς ἔπρεπε ἀκόμη νὰ τοιμάσει τὸ κατάλυμα, γιὰ νὰ περάσουν τὴ νύχτα τους.

Γιὰ τὴν ἀνακοίνωση τῶν διαταγῶν αὐτῶν ὁ πατρίκος ἀνέβαινε μὲ τὴ σειρὰ σὲ μερικὰ ἀπὸ τὰ ψηλὰ δώματα [1] τοῦ χωριοῦ καὶ διαλαλοῦσε, π.χ. —Χάαα! (προειδοποιητικὴ φωνή). Ἤρταν dέκα τζedερμέε [2]. Νὰ dώσιτ᾽ ἀπ᾽ ἕνα γαϊdούρ᾽, ἦρθαν δέκα χωροφύλακες, νὰ δώσετε ἀπὸ ἕνα γαϊδούρι — γιὰ τὴ μεταφορὰ στρατιωτικῶν εἰδῶν κτλ. Ἤ: —Δευτέρα νὰ ζέξουμ᾽ σὰ στάυα, τὴ Δευτέρα θὰ ζέψουμε τ᾽ ἁμάξια γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν στ᾽ ἁλώνια. Ἤ: Ἀντὶ Δευτέρα, ἐχτιάρους λέ᾽ τ᾽ ἄλλ᾽ Δευτέρα. Ἀκόμα πολλὰ ᾽νται, dὲ γούλτωσαν dοὺ χέρισμα, ἀντὶ (αὐτὴ) τὴ Δευτέρα, ὁ πρόεδρος λέει τὴν ἐρχόμενη Δευτέρα, (γιατὶ) εἶναι πολλοὶ ἀκόμη (ποὺ) δὲν τελείωσαν τὸ θέρισμα. Ἤ: — Σήμερα νὰ βορίσιτ᾽ σὸ Γαϊάbαδι οὺς (τὴν τάδε μέρα), σήμερα θὰ λιχνίσετε (ὅσοι ἔχετε ἁλώνι) στὸ .....

§ 189. Οἱ ἐπίτροποι. Ὁ καντηλανάφτης. Ἡ καλόγρια.

Κάθε μεγάλη γειτονιὰ τοῦ χωριοῦ στὰ τελευταῖα χρόνια φκιάσκιν, ἐξέλεγε ἀκόμη ἕνα μίτρουπου ἢ μίτριπου [3] (πληθ. μιτριπούια), ἐπίτροπο γιὰ τὴν ἐκκλησία [4]. Ὅλοι αὐτοὶ φρόντιζαν γιὰ τὴ συντήρηση τῆς ἐκκλησίας, ποὺ γινόταν μόνο μὲ τὶς εἰσφορὲς τῶν κατοίκων, ἀφοῦ δὲν εἶχε περιουσία δική της, ὅπως εἶχαν οἱ ἐκκλησίες ἄλλων χωριῶν.

Ὁ καντηλάφτης, καντηλανάφτης καὶ ἡ καλόγιρια, ἡ ἐκκλησάρισσα, ἔμεναν στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐκκλησίας πολλὰ χρόνια συνήθως. Ὁ πρῶτος ἄναβε τὰ καντήλια, μάζευε τ᾽ ἀπομεινάρια τῶν κεριῶν, εἶχε γενικὰ τὴ φροντίδα τῆς ἐκκλησίας. Ἡ δεύτερη, ἡλικιωμένη χήρα συνήθως, τοίμαζε τὸ ψωμὶ γιὰ τὸ ἀντίδωρο καὶ τὰ ψωμιὰ τῶν σογιῶν, ὅταν γιόρτα-

---

1. Πβ. *ΚΔ* Ματθ. 10, 27: «ὃ εἰς τὸ οὖς ἀκούετε, κηρύξατε ἀπὸ τῶν δωμάτων».

2. Τουρκ. candarma, χωροφύλακας.

3. Ὁ Πρόδρ. Σιδηρόπουλος νομίζει πὼς μίτρουπους ἦταν ὁ πρόεδρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἐπιτροπῆς. Τοὺς ἄλλους τοὺς λέει δημιόροντα, δημογέροντες.

4. Μερικοὶ ἐπιμένουν ὅτι μὲ τὴ σειρὰ οἱ γειτονιὲς ὁριζαν ὅλη τὴν ἐπιτροπὴ τῆς ἐκκλησίας, ὄχι μόνο ἕναν ἐπίτροπο. Σὲ μιὰ τέτοια ἐκλογή, στὰ 1907 ἢ 1908, ἔγινε ὁ φόνος ποὺ ἀναφέρομε στὴ σ. 46.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζαν. Τῆς ἔδινε ἡ οἰκογένεια ἕνα τάς[1] ἀλεύιρ καχαρό, γελ᾽μάτ᾽ ἀλεύιρ, καθαρό, σιταρίσιο ἀλεύρι, κι αὐτὴ τὸ ζύμωνε, πατοῦσε τὴ σφραγίδα, ἔψηνε τὰ ψωμιὰ καὶ τἄφερνε στὴν ἐκκλησία γιὰ τὴ γιορτή.

§ 190. Οἱ τσοπάνηδες.

Στὴν πρόσληψη τῶν τσοπάνηδων — πιστικὸς ἔλεγαν — δὲν ἀνακατευόταν ὁ μουχτάρης, παρὰ μόνο σὰν ἐνδιαφερόμενος ἰδιοχτήτης ζώων, ποὺ θὰ τἄδινε, ὅπως κ᾽ οἱ ἄλλοι, νὰ τοῦ τὰ βοσκήσουν. Οἱ ἰδιοχτῆτες τῶν ζώων ἔβρισκαν μόνοι τους τὸν τσοπάνη, ἕναν γιὰ κάθε 8,10,15 οἰκογένειες, καὶ τοῦ ἀνάθεταν τὴ φύλαξη τῶν ζώων.

Ὅταν τελείωνε ἡ σύμβαση, μάζευαν τὰ χρήματα σ᾽ ἕνα σακκούλι καὶ τἄδιναν στὸν τσοπάνη. Πλήρωναν καθένας ἀνάλογα μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν ζώων ποὺ εἶχε, γιὰ νὰ συμπληρωθῆ τὸ ποσὸν τῶν τέσσερων λιρῶν ποὺ θἄπαιρνε χρονιάτικο ὁ τσοπάνης.

Κάποτε δὲν ἀνακατευόταν ὁλόκληρη ἡ γειτονιὰ στὴν πρόσληψη τοῦ τσοπάνη : Κάτε μαχαλὰ εἴχαμ᾽ duὸ ἔξυπνοι ἀθρῶπ᾽, ποὺ τὰ κάναν αὐτά, βγάλλιὅκαν ἕνα πιστικό, ἔβγαζαν, προσλάμβαναν ἕναν τσοπάνη, ὅπως ἀναλάμβαναν κι ἄλλες ὑποθέσεις ποὺ ἐνδιαφέραν τὸ σύνολο.

§ 191. Τὸ ταχυδρομεῖο.

Οὔτε ταχυδρομικὸ γραφεῖο ὑπῆρχε στὸ Μιστί, μόλο ποὺ ἦταν ἴσως τὸ μεγαλύτερο χωριὸ τοῦ κάμπου, οὔτε ἀγροτικὸς ταχυδρόμος περνοῦσε ἀπ᾽ αὐτό. Δὲν εἶχαν, βέβαια, συχνὴ ἀλληλογραφία οἱ Μιστιῶτες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὰ ἐλάχιστα γράμματα ποὺ ἔπαιρναν ἢ ποὺ ἔστελναν, ἔπρεπε νὰ πᾶνε στὴ Νίγδη. Ἀπὸ κεῖ ξεκινοῦσε καὶ ὡς ἐκεῖ ἔφτανε γιὰ τὸ Μιστὶ τὸ κρατικὸ ταχυδρομεῖο. Τὰ ἐλάχιστα γράμματα ποὺ προορίζονταν γι᾽ αὐτούς, στέλνονταν σὲ γνωστοὺς τους στὴ Νίγδη—τὰ τελευταῖα χρόνια στὸν Σινεῖν Ὀγλοὺ Ἀναστάσ᾽, μπακάλη—, ποὺ ἔβρισκαν κάποιον γιὰ νὰ τὰ στείλουν στὸν προορισμό τους. Καὶ ὅσοι ἤθελαν νὰ στείλουν γράμμα, ἔβρισκαν κάποιον ποὺ πήγαινε στὴ Νίγδη καὶ τὄδιναν. — Πάτησ᾽ τὰ πούλια[2], βάλε τὰ γραμματόσημα, παράγγελναν[3]. Δώκαμ᾽ του σὴν πόστα, τὸ ταχυδρομήσαμε, ἔλεγαν ἀκόμη.

—Ἤβ᾽ρα σας ἕνα χαρτὶ ἀπὸ τὸν Α., σᾶς ἔφερα ἕνα γράμμα ἀπὸ τὸν

---

1. Δηλαδὴ ἓξι ὀκάδες.
2. Τουρκ. pul.
3. Θυμοῦνται ὅτι κατὰ τὸν Πόλεμο περνοῦσε ἀπὸ τὸ χωριό τους ὁ Τοπάλ Χρίστης, ἀπὸ τὸ Σεμένdερε, κρατικὸς ταχυδρομικὸς διανομέας, καὶ ἔπαιρνε τὸ ταχυδρομεῖο. Ἄλλον ταχυδρόμο δὲ θυμοῦνται.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Α., ἔλεγε ὁ κομιστὴς τοῦ γράμματος, κ᾽ εὐχόταν «φῶς στὰ μάτια σας», ποὺ ἀντιστοιχοῦσε μὲ τό : καλῶς τὸ δεχτήκατε. — Καλῶς ὥρσες, ἀπαντοῦσαν οἱ ἄλλοι, φώναζαν ἕνα μαθητὴ νὰ τὸ διαβάσει καί, γείτονες καὶ συγγενεῖς, μαζεύονταν συνήθως καὶ ἄκουγαν τὸ περιεχόμενο.

§ 192. Οἱ σχέσεις μὲ τοὺς Τούρκους. Οἱ τσιγγάνοι.

Μιλώντας στὴν Ἀνακοὺ γιὰ τὶς σχέσεις τῶν Χριστιανῶν τοῦ χωριοῦ μὲ τοὺς Τούρκους, τονίσαμε τὴν ὁμόνοια καὶ τὴν ἀγάπη ποὺ ἐπικρατοῦσαν συνήθως ἀνάμεσα στὰ δύο στοιχεῖα. Καὶ στ᾽ ἄλλα ὅμως γύρω χωριὰ οἱ ἐξαιρέσεις ἀπ᾽ αὐτὸν τὸν κανόνα ἦταν ἐλάχιστες. Οἱ Χριστιανοὶ ἐκεῖ, ὄχι μόνο ζοῦσαν συνήθως χωρὶς φόβο καὶ ἀνησυχίες ἀπὸ μέρος τῶν Τούρκων, ἀλλὰ καὶ συχνὰ κρατοῦσαν στὰ χέρια τους τὴν οἰκονομία τοῦ τόπου. Ἀπὸ τὸ ἄλλο ὅμως μέρος εἶναι ἀλήθεια πὼς οἱ ἄντρες πολλῶν ἀπ᾽ αὐτὰ τὰ χωριά, ζώντας πάντα στὴν Πόλη ἢ σὲ ἄλλα μεγάλα ἀστικὰ κέντρα, δὲν ἔρχονταν συχνὰ σ᾽ ἐπαφὴ μὲ τὸν τουρκικὸ πληθυσμὸ τῆς ὑπαίθρου, καὶ οἱ γυναῖκες τῶν Χριστιανῶν σπάνια βγαίναν ἀπὸ τὰ χωριά τους. Δὲν δινόταν, ἔτσι, ἀφορμὴ ἢ εὐκαιρία στοὺς Τούρκους νὰ δείξουν τὰ ἐχθρικά τους αἰσθήματα, ἂν τυχὸν ἔκρυβαν τέτοια γιὰ τὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο.

Μὲ τὸ Μιστὶ δὲ γινόταν τὸ ἴδιο. Οἱ Μιστιῶτες ἄντρες οὔτε στὸ χωριὸ τους μένοντας μποροῦσαν νὰ ζήσουν τὰ σπίτια τους, οὔτε σὲ μεγάλα κέντρα ξενιτεύονταν μόνιμα, ὥστε ν᾽ ἀποφύγουν τὴ συχνὴ ἐπαφὴ μὲ τὸ τουρκικὸ στοιχεῖο τῆς ὑπαίθρου. Ἀντίθετα μάλιστα. Ἐργάζονταν μῆνες ὁλάκερους ἀποκλειστικὰ σὲ τούρκικα ἀγροτικὰ χωριά, καὶ γιὰ νὰ φτάσουν σ᾽ αὐτὰ ταξίδευαν κάποτε βδομάδες, περνώντας πάλι μέσα ἀπὸ τουρκικοὺς πληθυσμοὺς τῆς ὑπαίθρου. Φτωχοὶ λοιπὸν καὶ μὲ κακὴν ἐξωτερικὴν ἐμφάνιση καὶ μὲ «χοντροὺς» τρόπους, ὅπως οἱ ἴδιοι παραδέχονται, ἦταν ἀδύνατο νὰ κερδίσουν τὸ σεβασμὸ τῶν πληθυσμῶν αὐτῶν. Ὅσοι δὲν τοὺς θεωροῦσαν ζητιάνους — καὶ ἦταν πολὺ συχνὰ τέτοιοι —, τοὺς ἔβλεπαν σὰν εὔκολα, ἀνυπεράσπιστα θύματα, ποὺ μποροῦσαν νὰ κρατοῦν πάνω τους λίγα χρήματα, πράγμα πού, γιὰ τοὺς ἐπίσης φτωχοὺς ἐκείνους πληθυσμούς, ἦταν ἕνας δυνατὸς πειρασμός [1]. Ἂν σὲ ὅλ᾽ αὐτὰ προσθέσουμε καὶ τὴν ἀπουσία, κάποτε γενική, τῆς κρατικῆς ἐξουσίας ἀπὸ ὁρισμένες ἀπομονωμένες περιοχές, θὰ μπορέσουμε νὰ ἐξηγήσουμε γιατί, μόνο ἴσως οἱ Μιστιῶτες ἀπ᾽ ὅλους τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Καππαδοκίας, ἔχουν ν᾽ ἀναφέρουν περιπτώσεις ποὺ Τοῦρκοι τῆς ὑπαίθρου τοὺς κακοποίησαν ἢ τοὺς λήστεψαν, χωρὶς αὐτὸ νὰ σημαίνει πὼς δὲ γινόταν τὸ ἴδιο καὶ σέ βάρος Τούρκων ἄλλων μερῶν. Ἂς προσθέσουμε πὼς καὶ ἡ ἀγωγὴ καὶ ἡ διαγωγὴ τῶν Μιστιω-

1. Βλ. τὸ κεφ. Τέχνη, § 217.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τῶν, ἔτσι ὅπως τὴν καταντοῦσε ἡ φτώχεια τους καὶ ὅπως οἱ ἴδιοι τὴν παραδέχονται, δὲν ἦταν πάντοτε ἄμεμπτη. «Οἱ πιὸ χοντροὶ ἀπ' ὅλους (τοὺς γύρω Χριστιανοὺς) ἤμασταν ἐμεῖς», λένε οἱ Μιστιῶτες. «Γιὰ τὴ ντύση μας μᾶς κορόιδευαν, ἀλλὰ δὲν τὴν ἀλλάζαμε. Οὔτε τὰ κορίτσια μας δίναμε σ' ἄλλα χωριά. Τὰ κορόιδευαν γιὰ τὴ ντύση τους, τὰ κορόιδευαν, γιατὶ ἡ γλώσσα τους δὲν ἦταν σὰν τὴ δική τους. Καὶ στὰ χωριὰ ποὺ οἱ Χριστιανοὶ μιλοῦσαν τούρκικα, κορόιδευαν τὰ κορίτσια μας ποὺ δὲν ἤξεραν τούρκικα». «Γυρίζαμε», παραδέχονται οἱ ἴδιοι, «πολὺν κόσμο, ἀλλὰ ἐκεῖ ποὺ πηγαίναμε, οἱ ἄνθρωποι ἦταν (στὸν πολιτισμὸ) χειρότεροι ἀπὸ μᾶς [1]».

Στὰ τούρκικα ὅμως χωριά, ὅπου ἐργάζονταν, οἱ Μιστιῶτες ἦταν πάντοτε ἀγαπητοὶ καὶ πάντοτε καλόδεχτοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ποὺ παραβλέπαν ἀκόμη καὶ τὴ φανερὴ κλεψιὰ ἀρκετῆς ποσότητας μαλλιῶν, ἀπ' αὐτὰ ποὺ τοὺς ἔδιναν γιὰ νὰ τοὺς φτιάξουν κετσέδες [2].

Ἡ κακὴ κάποτε συμπεριφορὰ τῶν Τούρκων τῆς ὑπαίθρου, ἀπ' ὅπου περνοῦσαν οἱ Μιστιῶτες, ἐξηγεῖ ἴσως κατὰ κάποιον τρόπο καὶ τὴ συμπεριφορὰ τῶν ἴδιων τῶν Μιστιωτῶν μέσα στὸ χωριό τους. Ἡ ἐξαιρετικὴ ζωηρότητα καὶ ἡ ἐριστικότητά τους ἐδῶ θὰ πρέπει ἴσως νὰ χαραχτηριστῆ σὰν ξέσπασμα, σὰν ἀναγκαία ἀργοπορημένη ἀντίδραση στοὺς ἐξευτελισμοὺς ποὺ συχνὰ ἦταν ἀναγκασμένοι νὰ δέχουνται ἔξω ἀπ' αὐτό. «Στὸ χωριό μας μποροῦσες νὰ πεῖς ἀκόμη καὶ ζήτω ἡ Ἑλλάδα, στὰ τούρκικα — ἢ μὲ μειχτὸ πληθυσμὸ — δὲ μποροῦσες». Ἀκόμη καὶ ἡ κακὴ στάση ποὺ τηροῦσαν κάποτε οἱ Μιστιῶτες ἀπέναντι στοὺς Τούρκους ποὺ ἐπισκέπτονταν τὸ χωριό τους, ὅταν οἱ ἴδιοι βρίσκονταν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τοῦ ρακιοῦ ἢ τοῦ κρασιοῦ, τὴν ἴδια αἰτία πρέπει νὰ εἶχε.

Ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα στοὺς Μιστιῶτες καὶ στοὺς Τούρκους τῶν γύρω χωριῶν συχνὰ γίνονταν καβγάδες ὁμαδικοί. Οἱ Μιστιῶτες, συνηθισμένοι στὸ χωριό τους νὰ μὴ σέβουνται πολὺ τοὺς νόμους [3], ἄφηναν τὰ ζῶα τους

---

1. Ὅταν οἱ Ἀρμένηδες ἔβλεπαν Μιστιῶτες, τοὺς κορόιδευαν μὲ τὴ φράση: Ἦεῖε, Σαρκὶς boüdoù μι (τουρκ. Sarkis büyüdü mı), θεῖε, μεγάλωσε ὁ Σαρκίς; Σαρκὶς ἦταν ἀρμένικο ὄνομα, ἀλλὰ οἱ πληροφορητὲς δὲν ξέρουν γιατὶ τοὺς ἀπευθυνόταν ἡ φράση αὐτή.

2. Βλ. τὸ κεφ Τέχνη, § 224.

3. Σὲ ὅλη τὴν Καππαδοκία εἶναι γνωστὴ ἡ παράδοση γιὰ τὸ πνίξιμο ἀπαιτητικῶν κρατικῶν ὀργάνων ἀπὸ Μιστιῶτες σὲ πηγάδι. «Εἶχε ἔρθει ἕνας ἀστυνομικὸς στὸ Μιστὶ καὶ εἶχε μεγάλες ἀπαιτήσεις ἀπὸ τοὺς κατοίκους.— Καλά, τοῦ εἶπαν αὐτοί, θὰ σοῦ τὰ δώσουμε, ἀλλὰ ἔλα πρῶτα νὰ φᾶμε. Ἔστρωσαν πάνω στὸ στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ ἕναν κετσέ, ἔκατσε ἕνας Μιστιώτης δεξιὰ κι ἄλλος ἀριστερά, γιὰ νὰ στηριχτῆ ὁ κετσές, καὶ στὴ μέση, πάνω ἀπὸ τὸ στόμιο τοῦ πηγαδιοῦ, ἔκατσε ὁ Τοῦρκος. Ἀμέσως οἱ Μιστιῶτες σηκώθηκαν, καὶ ὁ Τοῦρκος ἔπεσε στὸ πηγάδι.-Ἀμάν, λέει πέφτοντας, ἀφῆστε με τουλάχιστο νὰ κάνω πρῶτα τὸ ναμάζι μου.- Στὸ δρόμο (πρὸς τὸν πάτο τοῦ πηγαδιοῦ) τὸ κάνεις, τοῦ εἶπαν, καὶ τὸν ἄφησαν νὰ πέσει». Ἄλλη παράδοση λέει πὼς ὁ Τοῦρκος ἔπεσε στὸ πηγάδι μαζὶ μὲ τὸ ἄλογο, καὶ ἄλλη πὼς ἦταν ληστής. Ὁ τελευ-

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

στὰ χωράφια τῶν Τούρκων τοῦ Κίτσαγατς κ᾽ ἔκαναν ζημιές. Καὶ ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἔπαιρναν τὰ βόδια γιὰ ν᾽ ἀναγκάσουν τοὺς Μιστιῶτες νὰ πληρώσουν τὴ ζημιά, αὐτοὶ ἄνοιγαν πόλεμο.

Τοῦρκοι κλέφτες ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ ἔκλεβαν, κάποτε ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ ζυγό, τὰ ζῶα τῶν Μιστιωτῶν, ὅταν τοὺς ἔβρισκαν μόνους στὸν κάμπο. Ἄλλοτε ἔμπαιναν νύχτα στὸ χωριό, πετοῦσαν πέτρες γιὰ νὰ τρομάξουν τὰ γελάδια καὶ νὰ τ᾽ ἀναγκάσουν νὰ λυθοῦν ἀπὸ τὰ σκοινιά τους καὶ νὰ βγοῦν στὸ δρόμο, γιὰ νὰ μπορέσουν αὐτοὶ νὰ τὰ κλέψουν ἔπειτα εὔκολα, ἔκλεβαν κότες καὶ σκεύη. Συχνὰ ὅμως τὶς ἐπιδρομὲς αὐτὲς τῶν ξένων τὶς εὐκόλυναν ντόπιοι, ποὺ μοιράζονταν ἔπειτα τὰ κλεμμένα. Περιττὸ νὰ ποῦμε πὼς καὶ οἱ Μιστιῶτες ἔκλεβαν ἀπὸ τὰ γύρω χωριὰ βόδια, πρόβατα, ὅ,τι μποροῦσαν.

Ἀλλὰ καὶ σὲ ὄργανα τοῦ κράτους οἱ ἀντιστάσεις τῶν Μιστιωτῶν μέσα στὸ χωριό τους ἦταν συχνές, καὶ οἱ αὐθαιρεσίες τῶν κρατικῶν ὀργάνων στὸ Μιστὶ συχνὰ δὲν περνοῦσαν. Ἀκόμη καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ χωριοῦ ἔκρυβε κάποτε τὸν ἔνοχο, ντόπιον ἢ ξένον ποὺ τοῦ ζητοῦσε ἄσυλο. Ἡ ἐπίθεση στὰ ὄργανα τοῦ κράτους γινόταν ἢ κρυφὰ καὶ μοναχικὰ ἢ ἀπὸ ὅλους μαζί, καὶ τότε ἡ ἀνακάλυψη τοῦ ἔνοχου ἦταν δύσκολη.

Ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό τους ὅμως οἱ Μιστιῶτες ἦταν πάντοτε φρόνιμοι. Ἤξεραν πὼς «τοῦ Ρωμιοῦ τὸ χέρι ἦταν κοντό. Καὶ δίκιο νὰ εἶχε, ποῦ νὰ τὸ βρεῖ;» Τὴν ἐποχὴ ἐκείνη δὲν ἦταν ἀρκετὸ νὰ εἶχε κανεὶς δίκιο. Ἔπρεπε νἄχει καὶ χρήματα. Καὶ οἱ Μιστιῶτες ἦταν πάντα φτωχοί, περισσότερο ὅταν βρίσκονταν μακριὰ ἀπὸ τὰ σπίτια τους.

Οἱ τσιγγάνοι.

Περνοῦσαν συχνὰ καὶ τσιγγάνοι — γιούφτοι — ἀπὸ τὸ χωριό, συνήθως τὸ καλοκαίρι. Ἔστηναν τὰ τσαντίρια τους στὶς ἄκρες τοῦ χωριοῦ καὶ πουλοῦσαν στοὺς Μιστιῶτες κόσκινα καὶ μικροψευτιές. Πῆγαν κάποτε στὸν παπα Χατζη Ἐφέντη καὶ τοῦ ὑποσχέθηκαν «τὸ ἕνα νὰ τὸ κάνουν δύο», νὰ διπλασιάσουν τὶς λίρες ποὺ θὰ τοὺς ἔδινε. Ὁ παπὰς ὅμως ἦταν ἔξυπνος : Τοὺς ἔδωσε δύο καὶ τοῦ ἐπιστρέψαν ἀμέσως τέσσερεις. Ὅταν ὅμως τοῦ ζήτησαν τὶς τέσσερεις γιὰ νὰ τοῦ φέρουν ὀχτώ, ὁ παπὰς ἀρνήθηκε : —Μοῦ φτάνουν αὐτές, δὲ θέλω ἄλλες, τοὺς εἶπε.

ταῖος αὐτὸς βρῆκε στὸ δρόμο Μιστιῶτες ποὺ γύριζαν ἀπὸ τὰ Ἄδανα, ἀλλὰ ἀντὶ νὰ τοὺς ληστέψει αὐτός, τὸν πέταξαν αὐτοὶ ἀπὸ τὸ βράχο. Πβ. Χουδαβερδόγλου 124.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΛΑ·Ι·ΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

«Δὲν εἴχαμε ἐμεῖς νόμο. Κάναμε ὅ,τι ξέραμε μόνοι μας».

§ 193. Εἰσαγωγή. Ἡ αὐτοδικία,

Δὲν ἔχομε ὑπόψη μας ἄλλο Καππαδοκικὸ χωριό, ὅπου τὸ δίκαιο τοῦ δυνατοῦ καὶ ἡ αὐτοδικία ἴσχυαν τόσο, ὅσο γινόταν αὐτὸ στὸ Μιστί. Κι αὐτὸ ὄχι μόνο γιὰ τοὺς Χριστιανοὺς τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ συχνὰ καὶ γιὰ τοὺς Τούρκους ποὺ ἔρχονταν σ᾽ ἐπαφὴ μὲ τοὺς Μιστιῶτες. Προσπαθήσαμε παραπάνω, θὰ ἐπιχειρήσουμε κ᾽ ἐδῶ νὰ δώσουμε μιὰν ἐξήγηση τοῦ φαινομένου αὐτοῦ, τῆς ἔλλειψης σεβασμοῦ στοὺς νόμους τοῦ κράτους[1], στὰ παλιότερα προπάντων χρόνια, ὅπως τὴ βλέπομε στὸ μεγάλο αὐτὸ χωριό. Θὰ σημειώσουμε ἐδῶ εἰσαγωγικὰ πὼς τίποτα δὲν ἐμπόδιζε τοὺς δυνατοὺς Μιστιῶτες — τὰ μεγάλα σόγια — νὰ πιέζουν ποικιλότροπα τοὺς φτωχοὺς — τὰ μικρὰ σόγια —, ὅπως τίποτα δὲν ἐμπόδιζε τοὺς τελευταίους αὐτοὺς ν᾽ ἀντιδροῦν μ᾽ ὁποιοδήποτε τρόπο σ᾽ αὐτὴ τὴ συμπεριφορὰ τῶν δυνατῶν. Τὸ «ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ» ἦταν γιὰ τοὺς Μιστιῶτες κανόνας, ἀφοῦ οὔτε ἐξουσία κρατικὴ ὑπῆρχε μέσα στὸ χωριό, οὔτε εὔκολο ἦταν στὸν ἀδικούμενο νὰ προσφύγει στὰ δικαστήρια. Ἀκόμη καὶ ὁ πρόεδρος τοῦ χωριοῦ, ποὺ ἀντιπροσώπευε ἐδῶ τὸ κράτος, γιὰ νὰ ἐπιβληθῆ στὸ συμπατριώτη του, ἔπρεπε νὰ εἶναι δυνατός : δυνατὸς προπάντων οἰκονομικά, ἀλλὰ δυνατὸς καὶ φυσικά. Οἰκονομικά, γιὰ ν᾽ ἀνταποκρίνεται στὶς ὑποχρεώσεις ποὺ τοῦ ἐπέβαλλε τὸ ἀξίωμά του — γιὰ νὰ μπορεῖ νὰ ξοδεύει στὶς κρατικὲς ἀρχὲς γιὰ τὰ συμφέροντα τοῦ χωριοῦ — καὶ δυνατὸς φυσικὰ — νἄχει δηλαδὴ σόι μεγάλο — γιὰ νὰ ἐπιβάλλει τὸ νόμο καὶ μὲ τὴ βία, ὅταν χρειαζόταν.

---

1. Πόσο ἔλειπε ἡ κρατικὴ ἐξουσία ἀπὸ τὸ Μιστί, δείχνουν καὶ οἱ συχνὲς φανερὲς ἐδῶ ἐπισκέψεις τῶν λαθρέμπορων καπνοῦ. Οἱ Γκürτζοὶ (τουρκ. Gürcü, Γεωργιανὸς) κατέβαιναν ἀπὸ τὸν Καύκασο μὲ φορτία λαθραίου καπνοῦ, ἔβαζαν φρουρὰ ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό, ἔμπαιναν σ᾽ αὐτὸ καὶ πουλοῦσαν τὸ ἐμπόρευμα. Οἱ χωροφύλακες ποὺ θ᾽ ἀποτολμοῦσαν νὰ ἐπέμβουν, ἔπρεπε νὰ εἶναι πολλοί. Σὲ μιὰ τέτοια συμπλοκή, στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, μὲ κρατικὰ ὄργανα, σκοτώθηκαν κάποτε τρεῖς λαθρέμποροι. Κι ἀπὸ τότε εἶπαν τὸ μέρος αὐτὸ Γανὶ Δερέ, Ματωμένη Ρεματιά. Βλ. σ. 7 καὶ τὸ κεφ. Τοπωνύμια, σ. 31.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

§ 194. Ἡ αὐτοάμυνα.

Καὶ ἡ αὐτοάμυνα ὅμως, τὴν ὁποία πάντα ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ σκέφτουνται, τοὺς ἀπάλλασσε ἀπὸ τὴν ὑποχρέωση νὰ πειθαρχοῦν στοὺς νόμους. Ἀπὸ τὰ γύρω τούρκικα χωριὰ τοῦ Οὔτσκαπουλου — ἀπὸ τὸ Τσαδìρκαγια[1], πρὸς τὸ μέρος τοῦ Ἐβερὲκ, ἢ ἀπὸ τὸ Καβλὰκ Τεπὲ[2]—κατέβαιναν συχνὰ καβαλάρηδες κλέφτες καὶ ἅρπαζαν ὅ,τι ἔβρισκαν στὸν κάμπο τοῦ Μιστιοῦ, «ἀκόμη καὶ μέσα ἀπὸ τὶς αὐλὲς τῶν σπιτιῶν κάποτε». «Ἔλυναν ἀπὸ τὸ ζυγὸ τὰ βόδια ποὺ ὄργωναν καὶ μᾶς τἄπαιρναν», λένε οἱ Μιστιῶτες, κι αὐτὸ ἦταν ἡ κυριολεξία. Τὶς ἀνοιξιάτικες ἢ τὶς καλοκαιρινὲς νύχτες, ὅταν οἱ Μιστιῶτες μοχθοῦσαν γιὰ τὸ ὄργωνα τῶν χωραφιῶν τους, γιὰ νὰ τοιμάσουν τὴ φτωχὴ γῆ τους νὰ δεχτῆ ἀργότερα τὸ σπόρο καὶ νὰ θρέψει τὸ γέννημα, οἱ Τσερκέζοι κατέβαιναν καὶ τοὺς παίρναν τὰ ζῶα τοῦ ζευγαριοῦ. Καὶ οἱ Μιστιῶτες ἦταν ὑποχρεωμένοι τότε νὰ σκαρφαλώνουν στὰ βουνά, νὰ τρέχουν στὸ μπέη τῆς περιοχῆς ἢ τοῦ χωριοῦ τῶν ληστῶν, κρύβοντας στὸν κόρφο τους τὸ κομπόδεμα γιὰ τὴν ἐξαγορὰ τοῦ κλεμμένου, μὲ κίνδυνο νὰ τοὺς βροῦν ἄλλοι κλέφτες στὸ δρόμο καὶ νὰ τοὺς τὸ πάρουν κι αὐτό[3].

Ἔκλεβαν ὅμως συχνὰ καὶ οἱ Μιστιῶτες μικροπράματα ὁ ἕνας τοῦ ἄλλου, καὶ ἔκλεβαν πάντοτε μαλλὶ καὶ μπαμπάκι ἀπ᾽ αὐτὰ ποὺ τοὺς ἔδιναν οἱ Τοῦρκοι γιὰ νὰ φτιάξουν κετσέδες καὶ παπλώματα[4].

Γιὰ ν᾽ ἀποδείξει κάποιος τὴν κλεψιά, ἔπρεπε νὰ φέρει τὸ κλεμμένο μαζὶ μὲ τὸν κλέφτη στὸν πρόεδρο, κι αὐτὸ ἦταν ἀδύνατο, γιατὶ ὁ κλέφτης εἶχε τὸν τρόπο ν᾽ ἀμυνθῆ σὲ μιὰ τέτοια προσπάθεια.

---

1. Τουρκ. χωριό, 32 χλμ. Α ἀπὸ τὸ Μιστί.

2. Τουρκ. χωριό, 29 χλμ. ΝΑ ἀπὸ τὸ Μιστί.

3. Παραθέτομε μιὰν ἀφήγηση τοῦ πληροφορητῆ μας Μακ. Δαμιανόγλου, γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο πετύχαιναν οἱ Μιστιῶτες νὰ βροῦν τὰ κλεμμένα ζῶα τους: «Ἔπαιρνες λεπτά, ἔφευγες ἀπὸ τὸ χωριό, πήγαινες στὸ Τσαδίρκαγια νὰ πάρεις τὸ βόδι ποὺ σοὔκλεψαν. Ἔβρισκες τὸ μπέη τοῦ χωριοῦ, ἀλλὰ δὲν τοὔλεγες ὅτι σοὔκλεψαν τὸ βόδι. Ρωτοῦσες μόνο μήπως τὸ βόδι ἦταν στὸ χωριό.—Πῶς ἦταν τὸ βόδι σου; ρωτοῦσε ὁ μπέης.—Ἔτσι κ᾽ ἔτσι.—Νὰ ψάξουμε νὰ τὸ βροῦμε, ἀλλὰ τί θὰ δώσεις; (Ἔπρεπε νἄχεις μαζί σου τρεῖς λίρες, τὸ βόδι στοίχιζε ἕξι). —Ἔχω τρεῖς λίρες. — Τὶς ἔχεις; — Ναί. —Ἐγὼ θὰ πάω ἔξω, κ᾽ ἐσὺ βάλ᾽ τες κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι. Ἔβγαινε ὁ μπέης ἔξω, καὶ ὁ Μιστιώτης ἔβαζε τὰ χρήματα κάτω ἀπὸ τὸ μαξιλάρι. Σὲ λίγο γύριζε ὁ μπέης:—Τἄβαλες; — Ναί. —Ἄιντε, πήγαινε τώρα ἐσὺ ἔξω. Ἔβγαινε ὁ Μιστιώτης ἔξω, καὶ ὁ μπέης ἔπαιρνε καὶ μετροῦσε τὰ χρήματα. Ἂν τἄβρισκε σωστά, φώναζε: —Ἔλα μέσα. Νὰ πᾶς στὸ τάδε μέρος νὰ περιμένεις καὶ θὰ σοῦ τὸ φέρουν. Πήγαινε ὁ Μιστιώτης καὶ ἀργὰ τὴ νύχτα ἄκουγε θόρυβο. Τὸ βόδι ἐρχόταν μόνο του, οἱ ἄνθρωποι δὲ φαίνονταν μέσα στὸ σκοτάδι. Ἔπαιρνε τὸ βόδι καὶ γύριζε στὸ χωριό, χωρὶς οὔτε τὸν κλέφτη ν᾽ ἀντικρίσει οὔτε μάρτυρα νὰ ἔχει πὼς πλήρωσε τὸ μπέη γιὰ νὰ πάρει πίσω τὸ κλεμμένο βόδι του».

4. Βλ. τὸ κεφ. Τέχνη, § 224.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὅταν τὸ Μάη ζευγάριζαν γιὰ δεύτερη φορὰ τὰ χωράφια τους, γιὰ νὰ εἶναι ἕτοιμα τὴν ἑπόμενη χρονιά, τὸ χόρτο γιὰ τὰ ζῶα ἦταν λίγο. Ἔλυναν λοιπὸν τὸ ζευγάρι πολλὲς φορὲς καὶ ἄφηναν τὰ ζῶα στὰ σπαρμένα ξένα χωράφια νὰ διαλέξουν, μέσα ἀπὸ τὴ σίκαλη, τὸ βίκο. Ἂν οἱ φταῖχτες ἦταν δυὸ τρεῖς, ὁ ἰδιοχτήτης δύσκολα τολμοῦσε νὰ τοὺς μιλήσει γιὰ τὴ ζημιὰ ποὺ τοὔκαναν.

Ἀκόμη καὶ οἱ ἀγροφύλακες ἔπρεπε νὰ πηγαίνουν δυὸ τρεῖς μαζί, ἂν ἤθελαν νὰ φέρουν τὸ ζημιωτὴ στὸν πρόεδρο γιὰ νὰ τὸν τιμωρήσει. Ἂν ὁ ἀγροφύλακας ἦταν ἕνας, κινδύνευε ἀπὸ τὸ ζημιωτὴ καὶ ἀπὸ τὸ σόι του.

Περνοῦσε ἕνας ἀπὸ τὸν κάμπο μὲ φορτωμένο τὸ γαϊδούρι του βερίκοκα ποὺ πήγαινε νὰ τὰ πουλήσει. Ἂν ἦταν ἀδύνατος στὸ σῶμα καὶ βρίσκονταν δυὸ τρεῖς δυνατοί, μποροῦσαν νὰ τοῦ πάρουν μερικὲς ὀκάδες βερίκοκα, χωρὶς νὰ μπορέσει νὰ τοὺς ἐμποδίσει.

§ 195. Ὁ χαραχτήρας τῶν ἀνθρώπων [1].

Ἦταν ζωηροὶ [2] οἱ Μιστιῶτες καὶ μέσα στὸ χωριό τους, καὶ οἱ συμπλοκές, τὰ τραβήγματα μαχαιριῶν καὶ πιστολιῶν, οἱ πετροπόλεμοι, οἱ ξυλοδαρμοί, ἀκόμη καὶ οἱ φόνοι [3] κάποτε δὲν ἦταν πράγματα ἄγνωστα, προπαντὸς στὶς γιορτές, ὅταν βοηθοῦσε γι᾽ αὐτὰ καὶ τὸ δυνατὸ ρακὶ ἢ τὸ Νεφσεχιριώτικο καὶ τὸ Νιγδιώτικο κρασί. Γιὰ ἀσήμαντη ἀφορμὴ χαλοῦσαν κάποτε τὴ διασκέδαση ἢ τὴν τελετὴ τοῦ γάμου καὶ μποροῦσαν οἱ ἄντρες δυὸ μεγάλων γειτονιῶν, τριάντα, σαράντα ἀπὸ καθεμιά, νἄρθουν στὰ χέρια ἢ ν᾽ ἀρχίσουν δυνατὸν πετροπόλεμο πάνω ἀπὸ τὰ δώματα τῶν σπιτιῶν, χωρὶς οὔτε ὁ πρόεδρος οὔτε ἄλλος κανεὶς νὰ εἶναι σὲ θέση νὰ ἐπιβάλει τὴν τάξη. Οἱ ἄντρες τοῦ Πάνω Μαχαλᾶ περίμεναν κάποτε στὸ Τσαΐρι τοὺς ἄντρες τοῦ Κάτω Μαχαλᾶ ποὺ πήγαιναν νὰ ποτίσουν τὰ ζῶα τους, καὶ τοὺς ἐπιτίθονταν.

Ἕνας θερμόαιμος Μιστιώτης ἅρπαζε κάποτε, ἐκεῖ ποὺ παρακολουθοῦσε τὸ χορό, μιὰ κοπέλα καὶ τὴ φιλοῦσε. Ἂν αὐτὴ ἀνῆκε σὲ μικρὸ σόι, ἂν ἦταν κόρη χήρας ἢ δὲν εἶχε ἄντρες δυνατοὺς στὸ σόι της καὶ ὁ ἄλλος κρατιόταν ἀπὸ μεγάλο σόι, τὸ σπίτι τοῦ κοριτσιοῦ κατάπινε τὴν προσβολή. Ἀλλιῶς τὰ μαλώματα ἄρχιζαν καὶ οἱ ξυλοδαρμοὶ ἦταν ἀναπόφευκτοι.

Τὰ βόδια κάποιου ποὺ κρατιόταν ἀπὸ σόι μπῆκαν στὸ χτῆμα ἑνὸς φτωχοῦ καὶ τοῦ ρήμαξαν τὸ χωράφι. Ἡ ἱκανοποίηση ἀπὸ τὸ μέρος τοῦ δυνατοῦ πολλὲς φορὲς ἦταν ἀδύνατη, καὶ τὸ μόνο ποὺ μποροῦσε νὰ κάνει

---

1. Βλ. καὶ σ. 202 κέ.
2. «Εἶναι ἄφοβοι καὶ τολμηροί», σημειώνει ὁ Χουδαβερδόγλου *Ἐντυπ.* 124.
3. Βλ. τὸ κεφ. Ἱστορία, σ. 46.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ὁ ζημιωμένος, ἦταν νὰ πάρει τὰ βόδια τὰ δικά του καὶ τῶν συγγενῶν του μιὰ νύχτα καὶ νὰ τ' ἀφήσει στὸ χωράφι τοῦ ζημιωτῆ του, ἀνταποδίδοντάς του τὰ ἴσια : Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ.

Ὁ Δελη Ἐρεμία Παναγιώτης, χῆρος, εἶχε διαδώσει πὼς θἄκλεβε μιὰ νέα χήρα ποὺ δὲν τὸν ἤθελε. Ἡ γυναίκα εἶχε μεγάλο σόι, ἔπιασαν οἱ δικοί της τὸν Παναγιώτη ποὺ διέδιδε τέτοια πράγματα, καὶ τὸν ἔδειραν. Κάλεσε ἀργότερα αὐτὸς δέκα, δεκαπέντε δικούς του, τοὺς τάγισε, τοὺς πότισε, πῆραν τὸ ἄλογο, καὶ μιὰ νύχτα ὅλοι μαζὶ ἔκλεψαν ἕνα ἄλλο κορίτσι γιὰ τὸν Παναγιώτη. Ὅταν ὅμως ἡ συντροφιὰ σταμάτησε σ' ἕνα φιλικὸ σπίτι ἄλλου χωριοῦ, τὸ κορίτσι δήλωσε πώς, ἀντὶ τοῦ Παναγιώτη, προτιμοῦσε γιὰ ἄντρα κάποιον ἄλλον ἀπὸ τοὺς ἀπαγωγεῖς του. Πῆρε τότε ὁ τυχερὸς τὸ κορίτσι καὶ γύρισε στὸ Μιστί. Σὲ λίγο ἤρθε κι ὁ Παναγιώτης μὲ τοὺς δικούς του καὶ ξαναπῆρε τὸ κορίτσι. Ἔτρεξε ὅμως ὁ θεῖος τοῦ κοριτσιοῦ στὴ Νίγδη νὰ τὸν καταγγείλει, φοβήθηκε αὐτὸς κι ἄφησε τὸ κορίτσι. Τὸ χωριὸ εἶχε πάρει τὸ μέρος του, βλέποντας τὴν ἀδυναμία τοῦ φτωχοῦ, ἀλλὰ ἦταν ἀργά. Τὸ κορίτσι εἶχε φύγει πιά, ὁριστικὰ αὐτὴ τὴ φορά.

Στὰ 1916 Τοῦρκοι χωροφύλακες κυνηγοῦσαν στὸ Μιστὶ ἕνα λιποτάχτη Μιστιώτη πού, γιὰ νὰ μὴν τὸν γνωρίσουν, εἶχε ντυθῆ γυναίκα καὶ θέριζε μαζὶ μὲ τὶς γυναῖκες στὸν κάμπο. Τὸν ἀναγνώρισαν οἱ χωροφύλακες, ἔτρεξαν νὰ τὸν πιάσουν, ἀλλὰ χύμησαν οἱ γυναῖκες καὶ σκότωσαν ἕναν ἀπ' αὐτούς.

Τὰ παραδείγματα αὐτὰ δίνουν μιὰν ἰδέα γιὰ τὴν ἀντίληψη ποὺ εἶχαν οἱ Μιστιῶτες γιὰ τὸ δίκαιο καὶ γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο τὸ ἐφάρμοζαν στὸ χωριό τους. Πρέπει νὰ ἐπαναλάβουμε ὅμως πὼς ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό τους ἦταν — κι ἂν ἀκόμη δὲν τὸ ἤθελαν — πάντοτε νομοταγεῖς καὶ φρόνιμοι, καὶ μόλο ποὺ ἦταν γνωστοὶ σ' ὅλη τὴ Μικρασία, δὲ μπόρεσε κανεὶς ν' ἀναφέρει γι' αὐτοὺς περίπτωση παρεκτροπῆς τους ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό τους.

§ 196. Ἡ ἀλληλεγγύη.

Εἶχαν πολὺ ἀναπτυγμένο τὸ αἴσθημα τῆς ἀλληλεγγύης[1] οἱ Μιστιῶτες. Οἱ συγγενεῖς, οἱ γείτονες, ἀκόμη καὶ ξένοι ἀλληλοβοηθόνταν στὸ χτίσιμο τῶν σπιτιῶν, στὸ θέρος, στὸ ἁλώνι, στὸ ζύμωμα τῆς κοπριᾶς ποὺ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ καύσιμη ὕλη, παντοῦ ὅπου χειαζόταν συνεργασία. Χαλοῦσε ἑνὸς τὸ ἀλέτρι, ἤθελε ὁ ἄλλος νὰ εὐνουχίσει τὸ βόδι του ἢ τὸ πρό-

1. Βλ. γενικὰ Δ.Α. Πετρόπουλο *ΕΛΑ* 5(1943 - 44) 60 - 85, Γιάννη Τσιῶκο *Ν. Ἑστία* 25, 138, Κ. Ρωμαῖο *Ὁ Συνεταιριστὴς* σ. 4 - 6, 41 - 43, 60 - 63, 85 - 86, 102-104.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

βατό του, νὰ μεταφέρει τὶς καμαρόπετρες στὸ σπίτι ποὺ ἔχτιζε, νὰ πεταλώσει τὰ γαϊδούρια ἢ τὰ βόδια του; Ζητοῦσε τὴ βοήθεια τῶν γειτόνων ἢ τῶν δικῶν του, ποὺ πάντα ἦταν ὅλοι τους πρόθυμοι. Μετὰ τὴ βοήθεια ποὺ πρόσφεραν, ἔπαιρναν ἕνα μεζέ, ἔπιναν ἕνα ρακὶ καὶ πήγαιναν καθένας στὸ σπίτι του. Αὐτὴ ἦταν ἡ ἀμοιβή τους. Τὴν ἴδια θὰ πρόσφεραν καὶ οἱ εὐεργετημένοι, μὲ τὴ σειρά τους καθένας, ὅταν θὰ χρειάζονταν τὴ βοήθειά τους οἱ ἄλλοι.

Ὅταν τελείωνε κάποιος τὴ δουλειὰ στὰ δικά του χτήματα, ἔπρεπε νὰ βοηθήσει τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς γείτονες. Ἦταν ντροπὴ νὰ κάθεσαι στὸ σπίτι σου, ἐνῶ συγγενεῖς σου εἶχαν ἀκόμη δουλειὲς στὰ χωράφια, στὸ ζευγάρισμα, στὸ θέρος ἢ στὴ μεταφορὰ τῶν σταχυῶν, στὶς πιὸ βαριὲς δηλαδὴ δουλειὲς τῶν χωραφιῶν. Κατηγοροῦσαν προπαντὸς ὅλοι ἕνα κορίτσι πού, τελειώνοντας τὸ θέρισμα τοῦ χωραφιοῦ του, γύριζε τυχὸν στὸ σπίτι, ἐνῶ ἕνας γείτονας ἦταν ἀκόμη σκυμμένος κάτω ἀπὸ τὸν ἥλιο θερίζοντας τὸ δικό του χωράφι.

Ψόφησε κάποιου τὸ βόδι καὶ αὐτὸς δὲ μποροῦσε νὰ μεταφέρει τὰ στάχυα του στὸ ἁλώνι ἢ δὲ μποροῦσε νὰ τ' ἁλωνίσει. Πήγαιναν μιὰ Κυριακὴ οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ γείτονες μὲ τὰ δικά τους ζῶα ἢ ἁμάξια καὶ τὸν βοηθοῦσαν.

Μόλις ἔβαζαν τὰ θεμέλια ἑνὸς σπιτιοῦ, ὅλη ἡ γειτονιὰ ἔτρεχε νὰ βοηθήσει. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μάστορη, ποὺ ἔβγαζε καὶ πελεκοῦσε τὶς πέτρες κ' ἔχτιζε τὸν τοῖχο, ἄλλους ἐργάτες δὲν πλήρωναν. Βοηθοῦμ' το, βοηθᾶμας, τὸν βοηθοῦμε, μᾶς βοηθάει, ἔλεγαν. Στὴ Δίλα ἔλεγαν: Ποῖκε τὸ 'μὸ τ' ὄργο ἰσύ, τσὶ 'γὼ ἕνα μέρα νὰ ποίκω τὸ σὸν τ' ὄργο, κάνε τὴ δουλειά μου ἐσύ, κ' ἐγὼ κάποια μέρα θὰ κάνω τὴ δική σου δουλειὰ — θὰ σὲ βοηθήσω.

Τύχαινε ν' ἀρρωστήσει κάποιος, ὅταν βρισκόταν μὲ τὴ συντροφιά του στὶς κοῦρες, στοὺς κετσέδες, αὐτὸ ὅμως δὲν ἦταν λόγος νὰ τοῦ λιγοστέψουν τὸ μερίδιο. Ἂν κάποτε ὁ μάστορης ἔκανε κάτι τέτοιο, ὅταν γύριζαν στὸ χωριό, ὁ πρόεδρος τὸν ὑποχρέωνε ν' ἀποζημιώσει τὸν ἀδικημένο. «Ἔτσι τὸ εἴχαμε», λένε οἱ Μιστιῶτες. «Φέτος ἀρρώστησα ἐγώ, τοῦ χρόνου θ' ἀρρωστήσεις ἐσύ».

§ 197. Οἰκογενειακὸ Δίκαιο[1].

Δὲν ὑπῆρχε στὸ Μιστὶ ἡ συνήθεια ποὺ συναντήσαμε στὴν Ἀνακού, ν' ἀρραβωνιάζουν οἱ γονεῖς τὰ παιδιά τους, ὅταν αὐτὰ ἦταν ἀκόμη μωρά. Γίνονταν κάποτε ἀρραβῶνες, ὅταν αὐτὰ ἦταν δώδεκα χρονῶν, ἀλλὰ κι αὐτὸ δὲν ἦταν σταθερό. «Σίγουρο ἦταν μόνο ὅταν ἔπαιρνε ὁ πατέρας τοῦ κορι-

1. Βλ. καὶ τὸ κεφ. Γάμος, σ. 201 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τσιοῦ τὰ λεπτά», λένε οἱ Μιστιῶτες. Στὸ σχετικὸ κεφ. ὅμως σημειώνεται πὼς κάποτε οὔτε καὶ στὴν περίπτωση αὐτὴ ὁ γάμος ἦταν σίγουρος.

Οἱ γάμοι ποὺ γίνονταν στὸ χωριὸ καταγράφονταν στὸ κουτούκ[1], στὸν Κώδικα, στὸ Ληξιαρχικὸ δηλαδὴ Βιβλίο ποὺ διατηροῦσε ἡ ἐκκλησία καὶ πού, δυστυχῶς, δὲ μπορέσαμε νὰ βροῦμε.

Ὅταν γιὰ κάποιο λόγο οἱ ἀρραβῶνες διαλύονταν, ἡ νύφη ἔπρεπε νὰ ἐπιστρέψει στὸ παλικάρι τὰ δῶρα ποὺ τῆς εἶχε χαρίσει, αὐτὸ ὅμως δὲ γινόταν πάντοτε μὲ τὸ καλό. Τὸ ἴδιο ἔκανε καὶ ὁ γαμπρός, ὅταν αὐτὸς ἔφταιγε γιὰ τὴ διάλυση. Ἂν δὲ συμφωνοῦσαν στὴν ἐπιστροφή, οἱ γνωστοὶ ἡλικιωμένοι — τὰ μεγάλα — ρύθμιζαν τὴ διαφορά.

Δὲν ἦταν καλὸ γιὰ μιὰ κόρη νὰ διαλυθοῦν οἱ ἀρραβῶνες της, ὅπως δὲν ἦταν καλὸ νὰ πάει νύφη σὲ ἄλλο χωριό. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ σήμαινε πὼς τὰ παλικάρια τοῦ χωριοῦ δὲν τὴν ἤθελαν.

Γιὰ τὴν ἡλικία τῶν ἀρραβωνιασμένων βλ. τὸ κεφ. Γάμος, ὅπου σημειώνεται πὼς πολὺ συχνὰ ἡ νύφη ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ τὸ γαμπρό.

Ἐπειδὴ ἡ νύφη στὸ Μιστὶ ἀγοραζόταν κατὰ κάποιον τρόπο, τὸ ζήτημα τῆς παντρειᾶς τῶν κοριτσιῶν ἀπασχολοῦσε τοὺς γονεῖς λιγότερο ἀπ᾽ ὅσο τοὺς ἀπασχολοῦσε ἡ ἀποκατάσταση τῶν ἀγοριῶν. Προίκα τὰ κορίτσια δὲν ἔπαιρναν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ροῦχα τους καὶ τὰ δῶρα ποὺ τοὺς χάριζαν οἱ συγγενεῖς τὴν ἡμέρα τοῦ γάμου τους — μιὰν ἀγελάδα, λίγα πρόβατα, κάποτε κ᾽ ἕνα κομμάτι χωράφι. Προικοσύμφωνα, βέβαια, στὶς περιπτώσεις αὐτὲς ἦταν ἄχρηστα, γι᾽ αὐτὸ καὶ τ᾽ ἀγνοοῦν οἱ Μιστιῶτες.

Ἂς σημειώσουμε ἀκόμη πὼς ὁ παπα Κοσμᾶς στεφάνωνε κάποτε τὰ κλεμμένα ζευγάρια, χωρὶς νὰ περιμένει τὴν ἄδεια τοῦ δεσπότη, ποὺ κάποτε ἦταν ἀδύνατο νὰ δοθῆ.

Ἦταν καλὸ γιὰ ἕνα παλικάρι νὰ πάει σώγαμπρος στὰ πεθερικά του, γιατὶ τότε «τἄβρισκε ὅλα ἕτοιμα».

Καὶ στὸ Μιστὶ τὸ διαζύγιο ἦταν ἄγνωστο. Κάποτε ἕνας Μιστιώτης ποὺ ἔλειπε χρόνια πολλὰ στὴν ξενιτιά, γυρίζοντας στὸ χωριὸ βρῆκε τὴ γυναίκα του ξαναπαντρεμένη. Πῆρε λοιπὸν κι αὐτὸς ἄλλη γυναίκα, χωρὶς νὰ ἐνοχλήσει τὴν πρώτη. Καὶ ὅλοι τὸ βρῆκαν σωστό.

Ἡ υἱοθεσία δὲν ἦταν σπάνια. Ὑπῆρχαν στὸ χωριὸ ζευγάρια ἄτεκνα, ποὺ υἱοθετοῦσαν τὸ παιδὶ ἑνὸς συγγενῆ τους ἢ κάποιο ἔκθετο, ποὺ φτωχοὶ Χριστιανοὶ ἀπὸ ἄλλο χωριὸ ἄφηναν στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁι Βασίλη. Τὸ περνοῦσε ἡ θετὴ μητέρα μέσα ἀπὸ τὸ ποκάμισό της[2], ἀπὸ τὸ λαιμὸ πρὸς

---

1. Τουρκ. kütük.

2. Πβ. Ἡσύχ. λ. δευτερόποτμος: «ἢ ὁ δεύτερον διὰ γυναικείου κόλπου διαδύς, ὡς ἔθος ἦν παρὰ Ἀθηναίοις ἐκ δευτέρου γεννᾶσθαι». Καὶ Διόδ. Χ, 39, 2: «Τὴν Ἥραν ἀναβᾶσαν ἐπὶ κλίνην καὶ τὸν Ἡρακλέα προσλαβομένην πρὸς τὸ σῶμα διὰ τῶν ἐνδυμάτων

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὰ πόδια — τάχα πὼς τὸ γεννοῦσε — καὶ τὸ παιδὶ ἦταν δικό της. Περνᾶ dου ἀπ᾽ dοὺ ᾽μέτ᾽, νἰιτι παιί τ᾽, τὸ περνάει ἀπὸ τὸ ποκάμισο καὶ γίνεται παιδί της. Ἐπίσημα χαρτιὰ γιὰ τὴν υἱοθεσία δὲ χρειάζονταν. Πῆρα χώρας ἢ πῆρα χωρανοὺς παιί, πῆρα ξένο παιδί, ἔλεγαν, ἂν τὸ παιδὶ δὲν ἦταν κάποιου συγγενῆ τους.

Δυὸ ξένα μεταξύ τους παιδιὰ ποὺ βύζαξαν ἀπὸ τὴν ἴδια μάνα, λέγονταν ἀδέρφια καὶ δὲν ἐπιτρεπόταν νὰ γίνουν ἀντρόγυνο.

Ὅταν ἕνα παιδὶ ἔμενε ὀρφανό, τὄπαιρναν οἱ συγγενεῖς, τὸ μεγάλωναν καὶ τὸ πάντρευαν, συνήθως μ᾽ ἕνα μεγαλύτερό του κορίτσι.

§ 198. Κληρονομικὸ Δίκαιο.

Ὅταν ἕνα ὀρφανὸ ἦταν ἔξυπνο καὶ προκομμένο, μποροῦσε ἀπὸ τὰ 15 - 16 χρόνια του ν᾽ ἀναλάβει τὴ διαχείριση τῆς πατρικῆς του περιουσίας. Ἦταν ἐξάλλου τότε σὲ ἡλικία νὰ παντρευτῆ, καὶ ἡ γυναίκα θὰ τὸ βοηθοῦσε.

Ὅσο ζοῦσε ὁ πατέρας, ἡ περιουσία του ἔμενε ἀμοίραστη καὶ τὰ παντρεμένα ἀγόρια ἔμεναν στὸ πατρικὸ σπίτι, προσθέτοντας σ᾽ αὐτὸ δωμάτια, ἂν αὐτὰ ποὺ ὑπῆρχαν δὲν ἦταν ἀρκετά. Μετὰ τὸ θάνατο ὅμως τοῦ πατέρα ἡ περιουσία συνήθως μοιραζόταν σὲ ὅλα τ᾽ ἀγόρια. Ἂν τὸ σπίτι ἦταν μεγάλο καὶ τ᾽ ἀγόρια χώριζαν, τότε τὸ καθένα τους ἄνοιγε δική του πόρτα σ᾽ ἕνα ἢ περισσότερα δωμάτια τοῦ πατρικοῦ σπιτιοῦ κ᾽ ἔμενε σ᾽ αὐτὰ μὲ τὴν οἰκογένειά του. Ἂν τὸ σπίτι ἦταν μικρό, τὸ κρατοῦσε ὁ ἕνας ἀδερφός, καὶ οἱ ἄλλοι ἔχτιζαν δικά τους, βοηθώντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο στὸ χτίσιμο.

Ἡ διανομὴ τῆς περιουσίας, κινητῆς καὶ ἀκίνητης[1], ἦταν εὔκολη. Χώριζαν τὴν περιουσία σὲ μερίδια — ἕνα μερίδιο τὸ τάδε χτῆμα, ἄλλο τὸ δεῖνα κλπ. Γιὰ τὴν κινητὴ περιουσία χρησιμοποιοῦσαν τὰ κουτσία ἢ κουτσούια — βάλλισκαμ᾽ κουτσία[2], νὰ ρίψουμ᾽ κουτσούια, ἔλεγαν. Ἔπαιρνε

ἀφεῖναι πρὸς τὴν γῆν, μιμουμένην τὴν ἀληθινὴν γένεσιν. ὅπερ μέχρι τοῦ νῦν ποιεῖν τοὺς βαρβάρους, ὅταν θετὸν υἱὸν ποιεῖσθαι βούλωνται», Παχυμέρη (Περὶ Μιχ. Παλαιολόγου) IV, 2 (σ. 430): «Διασχοῦσα τὸν ἐπενδύτην ἄμφω Μιχαὴλ καὶ Σφεντίσθλαβον παρ᾽ ἑκατέρᾳ τῶν αὐτῆς ἀγκαλῶν ἐτίθει, καὶ συνθεσιῶν γενομένων ἀπελύετο ἐπ᾽ οἴκου υἱὸς κεκλημένος τῆς τῶν Βουλγάρων δεσποίνης μετὰ Μιχαὴλ ὁ Σφεντίσθλαβος», Σ. Κυριακίδη *Λαογρ.* (1934 - 7) 715 γιὰ τὴν Ὕδρα : «Τὸ περνάει τρεῖς φορὲς ἀπὸ τὸ ποκάμισό της ἡ μητέρα σ᾽ αὐτὴν ποὺ τὸ υἱοθετεῖ». Τοῦ ἴδιου *Λαογρ.* 12 (1948) 524. Βλ. καὶ Νικ. Χαλιορῆ *Ὑδραίικα λαογραφικά*, Πειραεὺς 1931, σ. 178.

1. Μοίρασαμ᾽ dοὺ κόμμα, πῆρα μοίρα μ᾽, μοιράσαμε τὸ χωράφι, πῆρα τὸ μερίδιό μου, ἔλεγαν.

2. Κουτσούια ἢ κουτσία ἔλεγαν καὶ τὰ ψιλὰ χαλίκια. Σὲ ὁρισμένα μέρη τοῦ κάμπου τὸ ἔδαφος ἦταν γεμάτο κουτσούια, ποὺ ὁ ἀέρας, ὅταν φυσοῦσε δυνατά, τὰ σήκωνε μὲ τρόπο ποὺ κάποτε χτυποῦσαν τὸν κόσμο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

κάθε ἀδερφὸς ἀπὸ ἕνα μικρὸ ἀντικείμενο—ἕνα ξυλάκι, μιὰ πετρίτσα κλπ.—κ' ἔλεγαν σ' ἕναν ξένο : κάμπου, κλεῖσε δηλαδὴ τὰ μάτια σου. Αὐτὸς ἔκλεινε τὰ μάτια καὶ τοὺς γύριζε τὴ ράχη. Ἔπαιρνε τότε ἕνας ὅλα τὰ μικροαντικείμενα καὶ φώναζε : Ἔλα! Γύριζε αὐτὸς ποὺ κάμπουνεν, ἔπαιρνε τὰ μικροαντικείμενα καὶ τὰ τοποθετοῦσε ἕνα σὲ κάθε ἀντικείμενο ἀπ' αὐτὰ ποὺ ἐπρόκειτο νὰ μοιραστοῦν. Κάθε δικαιοῦχος ἔπαιρνε αὐτὸ ποὺ πάνω του εἶχε βρεθῆ τὸ μικροαντικείμενο ποὺ εἶχε διαλέξει [1]. Γιὰ τὸν τρόπο αὐτὸ τῆς διανομῆς ἔλεγαν καὶ νὰ ρίψουμ' μοίρα, μερίδιο. Μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μοίραζαν καὶ τὰ μαλλιὰ ποὺ ἔφερναν ἀπὸ τοὺς κετσέδες κτλ.

Ἂν παρουσιαζόταν δυσκολία στὴ διανομή, οἱ γείτονες ἦταν πάντα πρόθυμοι νὰ μεσολαβήσουν γιὰ νὰ βρεθῆ ἡ σωστὴ λύση.

Ὁ γιὸς ποὺ πήγαινε σώγαμπρος, δὲν ἔπαιρνε συνήθως μερίδιο ἀπὸ τὴν πατρικὴ περιουσία.

Ἂν κάποιος πέθαινε ἄκληρος, ἡ περιουσία γύριζε στ' ἀδέρφια του, κι ἂν δὲν εἶχε ἀδέρφια, στ' ἀνίψια του ἢ σὲ ἄλλους συγγενεῖς.

Ἂν δὲν ὑπῆρχε στὸ σπίτι ἀγόρι, τὴν περιουσία τὴν ἔπαιρνε αὐτὸς ποὺ ἔμπαινε στὸ σπίτι σώγαμπρος, γιὰ νὰ μὴν κλείσει τὸ σπίτι.

Γεννήθηκε κάποιο νόθο στὸ Μιστί; Τὸ μεγάλωνε ἡ μητέρα του.

Ἂν ἕνα ἀγόρι ἤθελε νὰ φύγει ἀπὸ τὸ πατρικὸ σπίτι, ἐνῶ ζοῦσε ἀκόμη ὁ πατέρας του, τοὔχτιζαν ἕνα δωμάτιο, καί, ἂν ἤθελε ὁ πατέρας, τοὔδινε τὸ μερίδιό του σὲ χτήματα.

Καὶ τὴν κινητὴ περιουσία — ἁμάξια, ἀλέτρια κλπ.—τὴ μοιράζονταν μόνο τ' ἀγόρια.

Ἡ διαθήκη στὸ Μιστὶ ἦταν ἄγνωστη. Ἡ χήρα ἔμενε πάντοτε μὲ τὸ γιό της, καί, ὅσο ζοῦσε, κρατοῦσε αὐτὴ ὅλη τὴν περιουσία.

§ 199. Ἐμπράγματο Δίκαιο.

Τὰ χωράφια τοῦ καθενὸς χωρίζονταν ἀπὸ τοῦ γείτονα μὲ τὰ τορμόνια [2], τὰ σύνορα, μὲ λουρίδες γῆς, ὡς ἕνα μέτρο πλατιές, ποὺ ἔμεναν πάντοτε ἀκαλλιέργητες. Ἀπ' αὐτὲς περνοῦσαν καὶ οἱ γείτονες, γιὰ νὰ πᾶνε στὰ δικά τους χωράφια.

Ἡ βοσκὴ τῶν ζώων σὲ ξένο χωράφι ἦταν ἐλεύθερη, φτάνει νὰ μὴν ἦταν σπαρμένο ἢ νὰ εἶχαν μεταφερθῆ τὰ στάχυα στὸ ἁλώνι.

---

1. Βλ. καὶ παραπάνω, σ. 292, πὼς μὲ τὸν ἴδιο τρόπο μοίραζαν καὶ τὸ κρέας τὰ Χριστούγεννα.

2. Βλ. Φ. Κουκουλὲ *ΒΒΠ* 3, 353 (Trinchera, Syll. 354, 260, 297, 225): «Ἐπὶ τῶν τερμονίων, τῶν λίθων δηλαδὴ ἢ ξύλων τῶν καθοριζόντων τὰ ὅρια». Τοῦ ἴδιου ὅ.π. 5, 247, *Εὐστάθ.* 1, 236.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ξεχώριζε καθένας τὰ ζῶα του ἀπὸ τῶν ἄλλων μὲ σεμάια, σημάδια, τὸ σημειώνομε αὐτὸ στὸ κεφ. Κτηνοτροφία.

Ἀκαλλιέργητα χωράφια στὸν κάμπο ἔμεναν σπάνια. Αὐτὰ μποροῦσε κάποιος νὰ πάρει τὴν ἄδεια ἀπὸ τὸν ἰδιοχτήτη καὶ νὰ τὰ καλλιεργήσει γιὰ λογαριασμό του, χωρὶς νὰ δώσει τίποτα γιὰ νοίκι. Σπάνια τύχαινε νὰ καλλιεργήσει κάποιος αὐθαίρετα τὸ χωράφι μιᾶς χήρας, ποὺ δὲν εἶχε δικό της ζευγάρι, γιὰ νὰ τὸ σπείρει. Ἔμπαινε τότε στὴ μέση ὁ πρόεδρος, καὶ ἔπαιρνε κάτι ἡ χήρα γιὰ νοίκι τοῦ χωραφιοῦ της. Αὐτὸ ποὺ γινόταν συχνά, ἦταν νὰ σπείρει κάποιος, ὅσπρια συνήθως, μὲ τὴν ἄδεια τοῦ ἰδιοχτήτη, στὶς καλαμιὲς ἑνὸς ἄλλου, στὸ χωράφι δηλαδὴ ποὺ εἶχε μείνει γιὰ ἀγρανάπαυση.

Ἕνα χωράφι ποὺ ἔμενε ἀκαλλιέργητο περισσότερα χρόνια — ἑφτά, δέκα — θεωρητικὰ ἔπαυε ν' ἀνήκει στὸν ἰδιοχτήτη του καὶ ἀνῆκε σ' αὐτὸν ποὺ τὄβρισκε χέρσο καὶ τὸ καλλιεργοῦσε: σαbὰν ταrlaὶ ζὰπτ ἐdέρ [1], τὸ ἀλέτρι κερδίζει τὸ χωράφι, ἔλεγαν οἱ Τοῦρκοι σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση. Χέρσα ὅμως χωράφια γιὰ τόσο διάστημα — τἄλεγαν τότε μαλάτσ [2] — δὲν ἔμεναν στὸ χωριό.

Πωλητήρια συμβόλαια ἐπίσημα λένε πὼς δὲν ἔκαναν οἱ Μιστιῶτες. Ἦταν ἀρκετὸ ἕνα πρόχειρο σενέτ [3], ποὺ τὄκανε κάποιος ἐγγράμματος — ἕνα παιδὶ τοῦ σχολείου, π.χ. Ἔβαζαν ἕνα χαρτόσημο τοῦ ἑνὸς γροσιοῦ καὶ τὸ ὑπόγραφαν οἱ ἐνδιαφερόμενοι — οἱ ἀγράμματοι πατοῦσαν μελανωμένο τὸ δάχτυλό τους. Τὰ σενέτια γράφονταν καραμανλήδικα, μὲ ἑλληνικοὺς δηλαδὴ χαραχτῆρες ἀλλὰ τούρκικη γλώσσα.

Περιττὸ νὰ σημειώσουμε πώς, ἀφοῦ δὲ γίνονταν ἐπίσημα συμβόλαια καὶ τὰ χτήματα δὲν μεταγράφονταν στὸ ὄνομα τοῦ νέου ἰδιοχτήτη, τὸ φόρο — ἂν ὑπῆρχε — ἐξακολουθοῦσε νὰ τὸν πληρώνει ὁ παλιός. Τὸ χωράφι δὲν πουλιέται, ἡ γῆ ἀνήκει στὸ κράτος, ἔλεγαν οἱ Μιστιῶτες. Τὸ ἴδιο πίστευε καὶ τὸ κράτος, παίρνοντας τὸ φόρο ἀπὸ τὸν παλαιὸ κάτοχο.

Τὰ στασίδια [4] τῆς ἐκκλησίας δὲν πουλιόνταν, καθένας ἔπιανε τὸ στασίδι ποὺ ἔβρισκε ἄδειο. Παραχωροῦσαν ὅμως τὴ θέση τους οἱ νεώτεροι στοὺς ἡλικιωμένους.

1. Τουρκ. saban tarlayi zapt eder.

2. Τουρκ. mal.

3. Τουρκ. senet.

4. Γιὰ κληρονομικὴ διαδοχὴ στασιδιῶν στὴν ἐκκλησία βλ. Μ.Γ. Μιχαηλίδη-Νουάρο *Λαογρ. Σύμμ. Καρπάθου* 2 (1934) 293, Μ. Γεδεών, Τὸ δίκαιον τῶν ἐν τοῖς ναοῖς στασιδίων, *Ἀρχεῖον ἐκκλ. καὶ κανον. Δικαίου* 3, 24 - 30. Πούλημα στασιδιῶν βρίσκομε καὶ στὶς Κυκλάδες, π.χ. στὴ Σίκινο.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

Ὅταν, στὰ τελευταῖα πρὶν ἀπὸ τὴν Ἀνταλλαγὴ χρόνια, χτίστηκαν φοῦρνοι στὸ χωριό, μποροῦσε καὶ ξένος νὰ ψήσει σ᾽ αὐτούς, φτάνει νἄβαζε δικά του καύσιμα.

Ἐνέχυρο — dουτοὺ [1] — ἔδιναν πολὺ σπάνια. Ὅταν δανείζονταν χρήματα, προσπαθοῦσαν νὰ μὴ γίνει τὸ πράγμα γνωστό, γιατὶ ἦταν ντροπή. Ἡ γειτονιὰ ὅμως τὸ μάθαινε ἀμέσως, κι αὐτὸ ἦταν ἀρκετὸ ν᾽ ἀποτρέψει τὸν ὀφειλέτη ἀπὸ κάθε σκέψη νὰ μὴν ἐπιστρέψει τὰ δανεικά. Ἂν κάποτε ἡ ἐξόφληση τοῦ χρέους ἦταν ἀδύνατη, ὁ δανειστής, μὲ τὴ συγκατάθεση τοῦ χρεώστη καὶ μὲ συμβουλὲς καὶ συστάσεις ἀξιοσέβαστων προσώπων τῆς γειτονιᾶς, τοῦ ἔπαιρνε ἕνα χτῆμα, ἕνα βόδι, ὅ,τι μποροῦσε.

Οἱ ὑποθηκεύσεις τῶν χωραφιῶν ἦταν σπανιότερες. Ἔκανε τὸ χαρτὶ ὁ δάσκαλος ἢ ὁ παπάς, ἔβαζαν προθεσμία γιὰ τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ χρέους, καὶ ἂν δὲν ἐπιστρέφονταν τὰ χρήματα, ὁ δανειστὴς ἔπαιρνε τὸ χτῆμα.

Ὁ τόκος ἦταν μεγάλος, ἕνα μετζίτι [2] στὴ λίρα, «στὰ πέντε ἕνα», 20%, κάποτε καὶ «στὰ τέσσερα ἕνα», δηλαδὴ 25%.

§ 200. Ἐνοχικὸ καὶ Ἐμπορικὸ Δίκαιο.

Ἡ ἐπικύρωση μιᾶς συμφωνίας γινόταν συχνὰ μὲ μιὰν ἁπλὴ χειραψία καὶ μὲ τὴ φράση: ὰάνου dου χαὶρ [3], τὸ κάνω χαλάλι, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα.

Ὅταν τὸ ποσὸν ποὺ χρωστοῦσε κάποιος ἦταν μεγάλο — 5 - 6 λίρες, π.χ. —, ἐπιστρεφόταν καὶ μὲ δόσεις, γιατὶ τὸ χρῆμα στὸ χωριὸ ἦταν ἀρκετὰ σπάνιο. Μποροῦσε νἄχει κανεὶς ἀρκετὰ χτήματα, ἀλλὰ τὸ εἰσόδημα ἀπ᾽ αὐτὰ ἦταν ἐλάχιστο. Ἑκατὸ λίρες σὲ μετρητὰ ὅμως ἔδιναν εἴκοσι λίρες τόκο τὸ χρόνο, κι αὐτὸ ἦταν πραγματικὸς πλοῦτος, ποὺ χάριζε στὸν κάτοχό του ἕναν ἀέρα ἀσυνήθιστο: Ὅλοι τὸν εἶχαν ἀνάγκη, ὅταν χρειάζονταν χρήματα, ὅλοι ἔτρεχαν νὰ τὸν βοηθήσουν νὰ τελειώσει τὸ θέρος καὶ τὶς ἄλλες δουλειές του, νὰ μεταφέρει στὸ ἁλώνι τὰ στάχυα, καὶ ὅλοι τὸν θεωροῦσαν σπουδαῖο παράγοντα τοῦ χωριοῦ.

Ὅταν, στὸν Πρῶτο Πόλεμο, τὸ κράτος εἶχε πάρει πολλὰ βόδια ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ στρατοῦ, πολλοὶ Μιστιῶτες στερήθηκαν τὰ ζευγάρια τους καὶ ἀναγκάστηκαν νὰ κάνουν ὀρταλοὺχ [4], συντροφικὰ ζευγάρια. Ἔσπερναν μαζὶ τὰ χτήματά τους, ἀλλὰ καθένας τους ἔπαιρνε τὸ εἰσόδημα τοῦ χωραφιοῦ του. Γενικὰ ὅμως, ἂν κάποιος δὲν εἶχε καθόλου

---

1. Ἀπὸ τὸ τουρκ. tutmak, κρατῶ;
2. Τουρκ. mecit.
3. Τουρκ. hayır.
4. Τουρκ. ortaklık.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ζευγάρι, ἔπαιρνε ἕναν γιὰ νὰ τοῦ σπείρει τὰ χωράφια. Ὁ ἴδιος τοῦ κουβαλοῦσε τὰ στάχυα στὸ ἁλώνι καὶ τοῦ τὰ ἁλώνιζε. Ἡ ἀμοιβὴ σ' αὐτὴ τὴν περίπτωση δινόταν σὲ εἶδος, τὸ ἄχυρο ὅμως τὄπαιρνε πάντοτε ὁ ἰδιοχτήτης τοῦ χωραφιοῦ καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσε γιὰ καύσιμη ὕλη.

Νοίκιαζαν μερικοὶ τὰ χωράφια τους — δίνιὄκάν da μὶ τοὺ ἰτζὰ[1], τἄδιναν μὲ τὸ νοίκι — ἕξι ὀκάδες στὸ στάμα[2], περισσότερο, ἂν τὸ χωράφι ἦταν καλύτερο.

Ὅποιος δὲν εἶχε ἄχυρο γιὰ τὰ ζῶα, τὸ συγκέντρωνε ζητώντας ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς ἢ παίρνοντάς το σ' ἀνταμοιβὴ τῆς δουλειᾶς ποὺ τοὺς πρόσφερε.

Συνεταιρικὰ χωράφια ἢ ζῶα στὸ Μιστὶ δὲν ὑπῆρχαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση — προσωρινὴ κι αὐτὴ — ποὺ σημειώσαμε. Καθένας εἶχε τὰ δικά του. Οὔτε κοινοτικὲς βοσκὲς εἶχε τὸ χωριό. Ὅπως σημειώσαμε καὶ παραπάνω, οἱ τσοπάνηδες βοσκοῦσαν παντοῦ τὰ ζῶα, ἀρκεῖ νὰ μὴ γινόταν ζημιά.

Οὔτε κατάσχεση περιουσίας θυμᾶται κανεὶς στὸ χωριό. Ὑπῆρχε πάντοτε κατανόηση καὶ ὁ τοκιστὴς παράβλεπε, ἂν ὁ χρεώστης του δὲν τοῦ ἐπέστρεφε στὴν ὁρισμένη προθεσμία τὸ χρέος του.

Στὸ νεκροταφεῖο κάθε σπίτι εἶχε τὸν τάφο του. Ἐκταφὴ δὲν γινόταν συνήθως, ἂν ὅμως ὑπῆρχε νεκρός, ἔβγαζαν τὸν παλιό, ἔθαβαν τὸ νέο καὶ δίπλα του ἔβαζαν τὰ κόκαλα τοῦ παλιοῦ. Στὸν τάφο μιᾶς οἰκογένειας ἔθαβαν κάποτε καὶ συγγενεῖς.

Δὲ μποροῦσε ν' ἀμφισβητήσει κανεὶς ὅ,τι σημείωνε ὁ μπακάλης στὸ δεφτέρι του σὰν χρέος τοῦ σπιτιοῦ, ὅπως δὲν ἀμφισβητοῦσε ὁ γονιὸς τὰ χρέη τῶν παιδιῶν του. Τὸ ἴδιο ἔκαναν καὶ τὰ παιδιὰ γιὰ τῶν γονιῶν τους τὰ χρέη.

Ἐξαγωγὴ προϊόντων.

Ἐξαγωγὴ προϊόντων τὸ Μιστὶ δὲν ἔκανε. Ὁ κάμπος ἦταν, βέβαια, μεγάλος, ἀλλὰ μεγάλο ἦταν καὶ τὸ χωριό, ἐνῶ τὸ χῶμα συνήθως ἦταν φτωχό[3]. Πουλοῦσαν ὅμως στὴ Νίγδη λίγες φακές, ἀβγὰ καὶ κοτόπουλα, καὶ μερικὰ σπίτια πουλοῦσαν καὶ σίκαλη καὶ σιτάρι στὰ γύρω χωριά, ἄλλα ὅμως σπίτια ἀγόραζαν τὰ εἴδη αὐτὰ ἀπὸ συχωριανούς τους.

Ἀρνιά, κατσίκια καὶ βόδια πουλοῦσαν ἀρκετὰ στοὺς ἔμπορους ποὺ

---

1. Τουρκ. icar.
2. Βλ. παρακάτω, § 207.
3. Ἀπὸ Μιστιῶτες ποὺ ἐπισκέφτηκαν τὸ χωριό τους μετὰ τὸ 1970, μάθαμε πὼς οἱ νέοι κάτοικοί του ἄνοιξαν τώρα πηγάδια καὶ βρῆκαν νερό. Σπέρνουν λοιπὸν τεῦτλα καὶ πατάτες, ποὺ τὶς διατηροῦν στὰ παλιὰ καταφύγια τοῦ χωριοῦ, ἀξιοποιώντας τα ἔτσι γιὰ μιὰν ἀκόμη φορά.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἔφταναν ὡς τὸ χωριὸ ἢ σὲ ντόπιους ποὺ τὰ μεταπουλοῦσαν. Πουλώντας ἕνα βόδι, κρατοῦσαν λίγες τρίχες τοῦ ζώου, «γιὰ νὰ κάνουν χαῖρι», καὶ τοῦ ἔδιναν ἕνα κομμάτι ψωμὶ νὰ φάει. Ἦταν σὰν νἄλεγαν : Ἂς φάει κι αὐτὸ λίγο ψωμί τώρα ποὺ φεύγει ἀπὸ τὰ χέρια μας, ἀρκετὸ φάγαμε ἐμεῖς ἀπὸ τὴ δούλεψή του.

Στὸ πούλημα τῶν χωραφιῶν προτιμοῦσαν τοὺς συγγενεῖς καὶ τοὺς γείτονες, ἐκτὸς ἂν δὲν τὰ εἶχαν καλὰ μ᾽ αὐτούς. Βλ. καὶ § 206, Ἀνταλλαγές.

§ 201. Ποινικὸ Δίκαιο.

Στὴν εἰσαγωγὴ τοῦ κεφαλαίου σημειώσαμε τὰ σχετικὰ μὲ τὸ δίκαιο τοῦ δυνατοῦ, ποὺ τόσο συχνὰ συναντοῦμε στὸ Μιστί, καὶ μὲ τὴν αὐτοδικία, στὴν ὁποία, προπάντων οἱ ἀδύνατοι, κατάφευγαν γιὰ νὰ ἐκδικηθοῦν τοὺς δυνατούς.

Ἡ διαπόμπευση, ὅσο τουλάχιστο θυμοῦνται οἱ σημερινοὶ πληροφορητές, ἦταν συνήθεια ἄγνωστη στὸ χωριό τους, ὅπως καὶ ἄλλες ποινές, συγγενικὲς μ᾽ αὐτὴ — τὸ κούρεμα, τὸ μούντζωμα, ἡ φούρκα κλπ.

Μόνο ὁ πρόεδρος μποροῦσε νὰ καταφύγει στὴ βία κάποτε, ἀλλὰ καὶ τότε ὁ φταίχτης ἔπρεπε ν᾽ ἀνήκει σὲ μικρὸ σόι, νὰ εἶναι ἀδύνατος.

Γιὰ τὶς σχολικὲς ποινὲς μιλήσαμε στὸ κεφ. Παιδεία, γιὰ τὴν ἁγνεία τῆς νύφης στὸ κεφ. Γάμος. Στὸ ἴδιο κεφ. σημειώθηκαν καὶ τὰ σχετικὰ μὲ τὶς ἀστεῖες δίκες ποὺ γίνονταν τὴν ἑπομένη τοῦ γάμου, τὴ Δευτέρα, καὶ μὲ τὶς ποινὲς ποὺ ἐπέβαλλε ὁ γαμπρὸς — βασιλιὰς — δικαστής.

Ὁ πουλητὴς δὲν εἶχε εὐθύνη, ἂν τὸ ζῶο ποὺ πούλησε πάθαινε κάτι ἢ ἂν τοῦ παρουσιαζόταν ἐλάττωμα, ποὺ ἴσως εἶχε καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ πούλημα. Ἔπρεπε νὰ προσέξει ὁ ἀγοραστής. Ἂν, ἐξάλλου, ὁ ἀγοραστὴς ἰσχυριζόταν πὼς τὸ ζῶο εἶχε κάποιο ἐλάττωμα πρὶν τὸ ἀγοράσει, ἡ γειτονιὰ θὰ τὸ ἤξερε.

Τὴν ἐχτίμηση τῆς ζημιᾶς σ᾽ ἕνα χωράφι τὴν ἀναλάμβαναν ὁ πρόεδρος καὶ οἱ ἀγροφύλακες, ἡ ἀποζημίωση ὅμως ἀφηνόταν συνήθως στὴ διάθεση τοῦ ζημιωτῆ. Κανεὶς δὲν εἶχε τὴ δύναμη νὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ πληρώσει, ἂν αὐτὸς ἦταν δυνατός. Μόνο ἡ ἀπειλὴ νὰ τὸν μηνύσουν στὴ Νίγδη ἔφερνε ἀποτέλεσμα, ἀλλὰ ἡ προσφυγὴ στὰ κρατικὰ δικαστήρια γιὰ τέτοια ζητήματα ἦταν ἄγνωστη στὸ Μιστί.

Ὁ παπὰς εἶχε κάποτε τὸ δικαίωμα νὰ ὁρκίσει κάποιον στὴν εἰκόνα, γιὰ ν᾽ ἀποσπάσει τὴν ἀλήθεια.

Ἂν ὁ τσοπάνης ἔλεγε πὼς τοῦ χάθηκε ἕνα πρόβατο, ὅλοι τὸν πίστευαν καὶ ὅλοι μεσολαβοῦσαν στὸν ἰδιοχτήτη, γιὰ ν᾽ ἀπαλλάξουν τὸ βοσκὸ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ἀπὸ τὴν πληρωμὴ τῆς ζημιᾶς[1]. Τὸ ἴδιο γινόταν, ὅταν ἕνα ζῶο γύριζε στὸ σπίτι μὲ σπασμένο πόδι. Δὲν ἔλειπαν βέβαια καὶ οἱ κακοὶ τσοπάνηδες, ἀλλὰ αὐτοὶ ἦταν σπάνιοι καὶ κανεὶς δὲν τοὺς προσλάμβανε γιὰ δεύτερη φορά.

Σημειώσαμε καὶ ἀλλοῦ πὼς δὲν ἔλειπαν στὸ χωριὸ οἱ μικροκλεψιές. Κάποτε μάλιστα ὁ ἰδιοχτήτης τοῦ χαμένου ζώου δὲν τολμοῦσε νὰ τὸ ζητήσει ἀπὸ τὸν κλέφτη, γιατὶ φοβόταν μήπως αὐτὸ θεωρηθῆ προσβολὴ καὶ ἀργότερα πληρώσει ὁ ἴδιος ἀντίποινα. Δὲν ἔλειπαν οὔτε οἱ περιπτώσεις νὰ χαθῆ ἕνα πρόβατο ποὺ μπῆκε κατὰ λάθος σὲ μιὰ ξένη αὐλή, χωρὶς κανεὶς νὰ μπορεῖ νὰ τὸ ζητήσει.

Τὸ κράτος διατηροῦσε ὅλο τὸ δικαίωμα νὰ τιμωρεῖ τοὺς παραβάτες τοῦ νόμου. Ὁ δεσπότης ὅμως ἐπενέβαινε στὸ σημεῖο αὐτό, ὅταν ἡ τιμωρία ἀφοροῦσε στὶς γυναῖκες : Δὲν ἄφηνε νὰ τὶς φυλακίσει τὸ κράτος στὶς δικές του φυλακές. Στὴ μητρόπολη εἶχε εἰδικὸ δωμάτιο, ὅπου περιόριζε ὅσες παρανομοῦσαν. Τὶς προφύλασσε ἔτσι ἀπὸ πολλὰ δυσάρεστα. Ἔτσι ἔγινε, π.χ., στὰ 1916, ὅταν οἱ Μιστιῶτες χάλασαν τὸ σφράγισμα τῶν σιταριῶν[2] ποὺ εἶχαν κάνει οἱ κρατικοὶ ὑπάλληλοι. Ἦταν πείνα τότε καὶ θέλησαν νὰ πάρουν κρυφὰ σιτάρι ἀπὸ τοὺς σωρούς, πρὶν πάρει τὸ κράτος τὸν ἀνάλογο φόρο. Ὁδηγήθηκαν λοιπὸν οἱ ἄντρες στὴ φυλακὴ τῆς Νίγδης καὶ οἱ γυναῖκες στὴ μητρόπολη.

Ἐργάτ' ἢ τσιράχ[3] ἔλεγαν τὸν ὑπηρέτη ποὺ ἔπαιρναν μερικοὶ νὰ τοὺς βοηθήσει στὶς δουλειὲς τῶν χωραφιῶν, προπαντὸς στὴ συγκομιδὴ τῶν χόρτων, τῶν δημητριακῶν καὶ τῶν ὀσπρίων, ἀπὸ τὶς 20 - 25 δηλαδὴ τοῦ Ἰουνίου ὡς τοῦ Προφήτη Ἠλία περίπου, ὥσπου νὰ τελειώσει τὸ θέρος. Ὁ ἐργάτης ἔτρωγε στὸ σπίτι ποὺ ἐργαζόταν καὶ φεύγοντας ἔπαιρνε τὴν ἀμοιβή του σὲ εἶδος : ἕνα κιλέ[4], 170 περίπου ὀκάδες σίκαλη γιὰ ὅλο τὸ διάστημα ποὺ ἐργάστηκε.

Οἱ ἐργάτες αὐτοί, ποὺ συνήθως ἦταν φτωχοὶ καὶ δὲν καλλιεργοῦσαν δικά τους χτήματα, ἔπαιρναν ἄλλο ἕνα κιλὲ σίκαλη γιὰ τὸ φύλαγμα τῶν βοδιῶν, ἔφερναν καὶ λίγα χρήματα ἀπὸ τὶς κοῦρες κ' ἔτσι περνοῦσαν τὴ χρονιά τους. Τὰ καύσιμα τὰ συγκέντρωναν μαζεύοντας τὴν κοπριὰ τῶν βοδιῶν ἀπὸ τὸν κάμπο ἢ ζητώντας μικρὲς ποσότητες ἀπὸ τοὺς γείτονες.

Οἱ χτίστες ἦταν ντόπιοι καί, χτίζοντας τὰ σπίτια, πληρώνονταν μὲ

---

1. Ὁ ἀγελάριος τῶν Βυζαντινῶν « . . . ἦτο ὑπεύθυνος διὰ πᾶσαν βλάβην ἐπενεχθεῖσαν εἰς τὰ ζῶα ἅτινα ἔβοσκεν. . ., ἂν ἐτρώγετο ὑπὸ θηρίου ὁ βοῦς, ἵνα μὴ διωχθῆ, ὤφειλε νὰ δείξῃ εἰς τὸν κύριον τὸ πτῶμα», Φ. Κουκουλὲς *ΕΕΒΣ* 19 (1949) 273 κέ. Ἡ ζημιὰ ὅμως σὲ χωράφι βάραινε τὸ βοσκό.

2. Βλ. παρακάτω, § 243.

3. Τουρκ. çırak.

4. Τουρκ. kile. Βλ. παρακάτω, § 207.

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

τὶς καμάρες, χωρὶς νὰ ὑπολογίζουν τὸν τοῖχο τοῦ σπιτιοῦ[1]. Ὁ ἴδιος τεχνίτης πελεκοῦσε καὶ τὶς πέτρες γιὰ τὸ χτίσιμο, κυρίως τῶν καμαρῶν. Ὁ ἰδιοχτήτης πρόσφερε τὸ φαγητὸ σ᾽ αὐτὸν καὶ σὲ ὅσους ἔρχονταν ἐθελοντικὰ νὰ βοηθήσουν στὸ χτίσιμο.

1. Βλ. παραπάνω, σ. 65 κέ.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΤΕΛΟΣ Ι ΤΕΥΧΟΥΣ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
00700011
ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
65924

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

Ακαδημία Αθηνών / Academy of Athens

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ